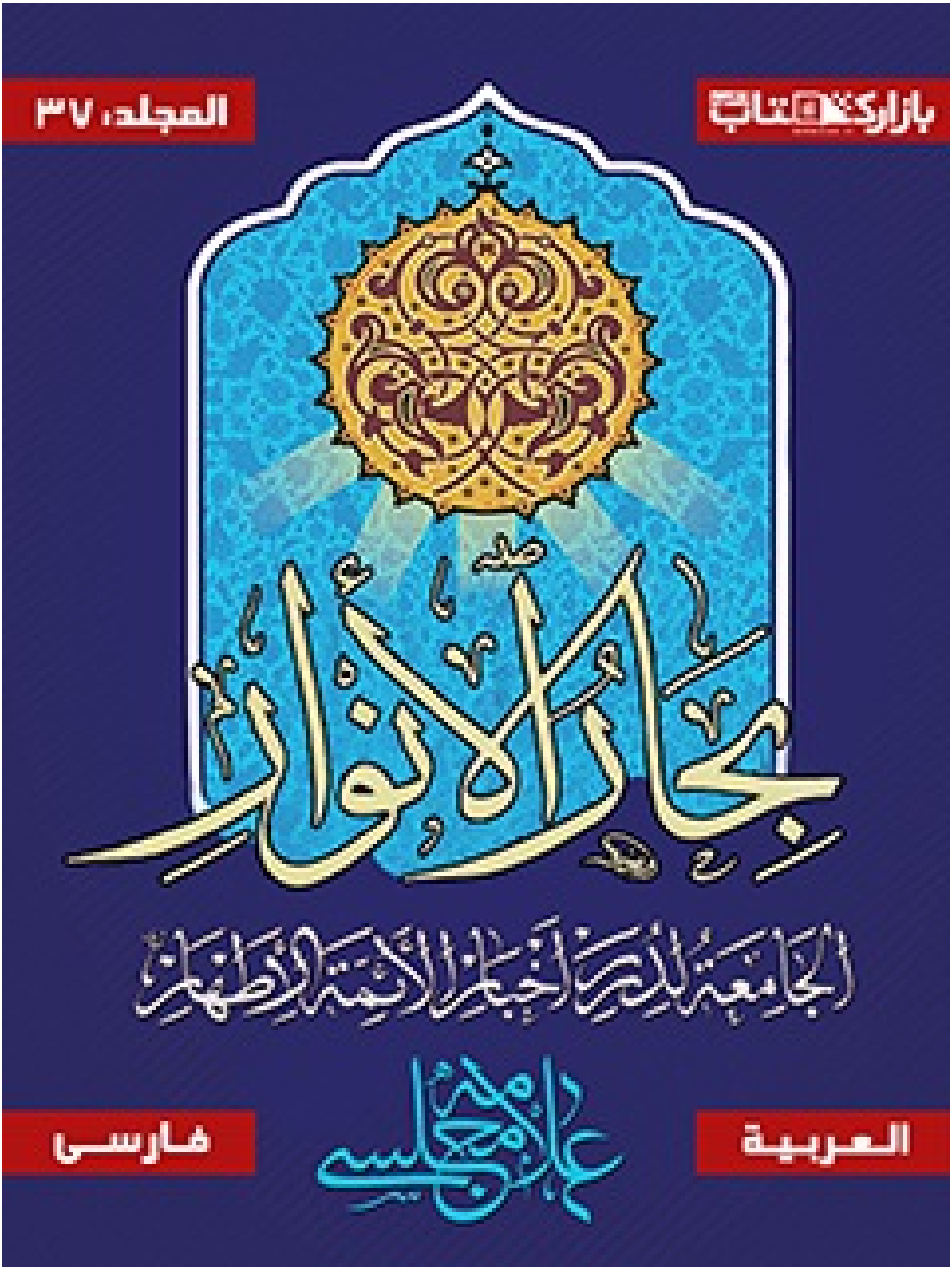

بازار کتاب
المجلد، ۳۷
بحار الأنوار
الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار
علامه مجلسی
العربية
فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعهٔ:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیهٔ باصفهان للتحریات الکمبیوتریهٔ

الفهرس

بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار المجلد ۳۷ : تاريخ اميرالمومنين عليه السلام – ۳

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پديدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تاليف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بيروت داراحياء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج – نمونه.

يادداشت: عربی.

يادداشت: فهرست نويسی بر اساس جلد بيست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

يادداشت: جلد۲۴،۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

يادداشت: كتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. كتاب الامامه. ج.۵۲. تاريخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الايمان و الكفر. ج.۸۷. كتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذكر و الدعا. ج. ۹۴. كتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.–

موضوع: احاديث شيعه — قرن ۱۱ق

رده بندی كنگره: BP۱۳۵/م۳ب ۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی ديويی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره كتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزيده

عنوان و نام پديدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد كتابخانه های عمومی كشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۹۷۸:۱۶-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۹۷۸:۱۷-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۹۷۸:۱۹-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۹۷۸:۲۰-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۹۷۸:۲۲-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۹۷۸:۲۳-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

ص: ۱

**[ترجمه]

تتمه أبواب النصوص على أمير المؤمنين و النصوص على الأئمه الاثنى عشر عليهم السلام

باب ۴۹ نادر فى ذكر مذاهب الذين خالفوا الفرقه المحقه فى القول بالأئمه الاثنى عشر صلوات الله عليهم

اشاره

قال الشيخ المفيد قدس الله روحه فى كتاب الفصول فيما نقل عنه السيد المرتضى الإماميه هم القائلون بوجوب الإمامه و العصمه و وجوب النص و إنما حصل لها هذا الاسم فى الأصل لجمعها فى المقاله هذه الأصول فكل من جمعها إمامى و إن ضم إليها حقا فى المذهب كان أم باطلا ثم إن من شمله هذا الاسم و استحقه لمعناه قد افترقت كلمتهم فى أعيان الأئمه و فى فروع ترجع إلى هذه الأصول و غير ذلك فأول من شذ(۱) عن الحق من فرق الإماميه الكيسانيه و هم أصحاب المختار و إنما سميت بهذا الاسم لأن المختار كان اسمه أولا الكيسان و قيل إنه سمى (۲) بهذا الاسم لأن أباه حمله و هو صغير فوضعه بين يدى أمير المؤمنين عليه السلام قالوا فمسح يده على رأسه و قال كيس كيس فلزمه هذا الاسم و زعمت فرقه منهم أن محمد بن على استعمل المختار على العراقين بعد قتل الحسين عليه السلام و أمره بالطلب بثاراته و سماه كيسان لما عرف من قيامه و مذهبه و هذه الحكايات فى معنى اسمه فى الكيسانيه خاصه و أما نحن فلا نعرف لم سمى بهذا(۳) و لا نتحقق معناه.

۱- ۱. أى خالف.

۲- ۲. فى المصدر: انما سمى.

۳- ۳. فى المصدر: و هذه الحكايات فى اسمه عن الكيسانيه خاصّه، فأما نحن فلا نعرف له الا أنّه سمى بهذا.

و قالت هـذه الطائفه بإمامه أبی القاسم محمد بن أمیر المؤمنین علیه السـلام ابن خوله الحنفیه و زعموا أنه هو المهدی الذی یملأ الأرض قسـطا و عـدلا کما ملئت ظلما و جورا و أنه حی لم یمت و لا یموت حتی یظهر بالحق (۱) و تعلقت فی إمامته بقول أمیر المؤمنین علیه السـلام له یوم البصـره أنت ابنی حقـا و أنه کـان صـاحب رایته کمـا کـان أمیر المؤمنین علیه السـلام صـاحب رایه رسول الله و کان ذلک عندهم دلیلا(۲) علی أنه أولی الناس بمقامه

وَ اعْتَلُّوا فِی أَنَّهُ الْمَهْدِیُّ بِقَوْلِ النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله :لَنْ تَنْقَضِیَ الْأَیَّامُ وَ اللَّیَالِی حَتَّی یَبْعَثَ اللَّهُ تَعَالَی رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَیْتِی اسْمُهُ اسْمِی وَ کُنْیَتُهُ کُنْیَتِی وَ اسْمُ أَبِیهِ اسْمُ أَبِی یَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطاً وَ عَدْلًا کَمَا مُلِئَتْ ظُلْماً وَ جَوْراً.

قالوا و کان من أسماء أمیر المؤمنین علیه السلام عبد الله

بِقَوْلِهِ: أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَ أَخُو رَسُولِهِ صلی الله علیه و آله (۳) وَ أَنَا الصِّدِّیقُ الْأَکْبَرُ لَا یَقُولُهَا بَعْدِی إِلَّا کَذَّابٌ مُفْتَرٍ.

و تعلقوا فی حیـاته أنه إذا ثبت إمامته بأنه القائم فقـد بطل أن یکون الإمام غیره و لیس یجوز أن یموت قبل ظهوره فتخلو الأرض من حجه(۴) و لا بد علی صحه هذه الأصول من حیاته.

و هذه الفرقه بأجمعها تذهب إلی أن محمدا کان الإمام بعد الحسن و الحسـین علیهما السـلام و قد حکی عن بعض الکیسانیه أنه کان یقول إن محمـدا کان الإمام بعـد أمیر المؤمنین علیه السـلام و یبطل إمامه الحسن و الحسـین و یقول إن الحسن إنما دعا فی باطن الدعوه إلی محمد بأمره و إن الحسـین ظهر بالسیف بإذنه و إنهما کانا داعیین إلیه و أمیرین من قبله و حکی عن بعضهم أن محمـدا رحمه الله علیه مات و حصـلت الإمامه من بعـده فی ولـده و أنها انتقلت من ولـده إلی ولـد العباس بن عبـد المطلب و قد حکی أیضا أن منهم من یقول إن عبـد الله بن محمـد حی لم یمت (۵) و أنه القـائم و هـذه حکایه شاذه و قیل إن منهم من یقول إن محمدا قد مات و إنه یقوم بعد الموت و هو المهدیّ

۱- ۱. فی المصدر: حتی یظهر الحق.
۲- ۲. فی المصدر: و کان ذلک عندهم الدلیل اه.
۳- ۳. فی المصدر: و أخو رسول اللّه.
۴- ۴. فی المصدر: فلا بد.
۵- ۵. فی المصدر: لا یموت.

و ینکر حیاته و هذا أیضا قول شاذ و جمیع ما حکینا بعد الأول من الأقوال هو حادث ألجأ القوم إلیه الاضطرار عند الحیره و فراقهم الحق و الأصل المشهور ما حکیناه من قول الجماعه المعروفه بإمامه أبی القاسم بعد أخویه علیهما السلام و القطع علی حیاته و أنه القائم مع أنه لا بقیه للکیسانیه جمله و قد انقرضوا حتی لا یعرف منهم فی هذا الزمان أحد إلا ما یحکی و لا یعرف صحته.

و کان من الکیسانیه أبو هاشم إسماعیل بن محمد الحمیری رحمه الله (۱) و له فی مذهبهم أشعار کثیره ثم رجع عن القول بالکیسانیه و بری ء منه (۲) و دان بالحق لأن أبا عبد الله جعفر بن محمد علیهما السلام دعاه إلی إمامته و أبان له عن فرض طاعته فاستجاب له و قال بنظام الإمامه و فارق ما کان علیه من الضلاله و له فی ذلک أیضا شعر معروف فمن بعض قوله فی إمامه محمد و مذهب الکیسانیه قوله.

ألا حی المقیم بشعب رضوی***و أهد له بمنزله السلاما(۳).

أضر بمعشر والوک منا***و سموک الخلیفه و الإماما

و عادوا فیک أهل الأرض طرا***مقامک عندهم سبعین عاما

لقد أضحی بمورق شعب رضوی***تراجعه الملائکه الکلاما

و ما ذاق ابن خوله طعم موت***و لا وارت له أرض عظاما

و إن له بها لمقیل صدق***و أندیه یحدثه الکراما

و له أیضا-وَ قَدْ رَوَی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَطَاءٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: أَنَا دَفَنْتُ عَمِّی مُحَمَّدَ بْنَ الْحَنَفِیَّهِ وَ نَفَضْتُ یَدِی مِنْ تُرَابِ قَبْرِهِ.

فقال- :

نبئت أن ابن عطاء روی***و ربما صرح بالمنکر

لما روی أن أبا جعفر***قال و لم یصدق و لم یبرر

۱- ۱. فی المصدر: الحمیری الشاعر رحمه اللّه.

۲- ۲. فی المصدر: و تبرأ منه.

۳- ۳. رضوی- بفتح اوله و سکون ثانیه- جبل بین مکّه و المدینه قرب ینبع علی مسیره یوم منها یزعم الکیسانیه أن محمّد بن

الحنفيه مقيم به حى يرزق- هـدل الشـى ء: ارسـله إلى اسـفل و أرخاه. و فى المصـدر: و أهله. و فيه بعـد هـذا البيت: و قل يا ابن الوصى فدتك نفسى*** أطلت بذلك الجبل المقاما .

دفنت عمی ثم غادرته(۱)***صفیح لبن و تراب ثری

ما قاله قط و لو قاله*** قلت اتقاء من أبی جعفر

و له عند رجوعه إلی الحق (۲).

تجعفرت باسم الله و الله أکبر***و أیقنت أن الله یعفو و یغفر

و دنت بدین غیر ما کنت دانیا***به و نهانی سید الناس جعفر

فقلت له هبنی تهودت برهه***و إلا فدینی دین من یتنصر

فلست بغال ما حییت و راجعا(۳)***إلی ما علیه کنت أخفی و أضمر

و لا قائلا قولا لکیسان بعدها***و إن عاب جهال مقالی و أکبروا

و لکنه عنی مضی لسبیله***علی أحسن الحالات یقفی و یؤثر(۴).

و کان کثیر عزه(۵) کیسانیا و مات علی ذلک و له فی مذهب الکیسانیه قوله:

ألا إن الأئمه من قریش***ولاه الحق أربعه سواء

علی و الثلاثه من بنیه***هم الأسباط لیس بهم خفاء

فسبط سبط إیمان و بر***و سبط غیبته کربلاء

و سبط لا یذوق الموت حتی***یقود الخیل یقدمها اللواء

یغیب فلا یری فیهم زمانا***برضوی عنده غیل و ماء(۶).

قال الشیخ أدام الله عزه و أنا أعترض علی أهل هذه الطائفه مع اختلافها فی مذاهبها بما أدل به علی فساد أقوالها بمختصر من القول و إشاره إلی معانی الحجاج دون استیعاب ذلک و بلوغ الغایه فیه إذ لیس غرضی القصد لنقض المذاهب الشاذه

۱- ۱. غادره: ترکه و أخفاه.

۲- ۲. فی المصدر بعد ذلک: و فراقه الکیسانیه.

۳- ۳. فی المصدر: و راجع.

۴- ۴. فى المصدر: و لكنه من قد مضى لسبيله.

۵- ۵. هو كثير بن عبد الرحمن بن الأسود بن عامر الخزاعىّ، اخباره مع عزه بنت جميل الضمريه كثيره حتّى انه انتسب إليها و اشتهر بهذا الاسم(الأغانى ۲۵۸).

۶- ۶. الغيل: الماء الجارى على وجه الأرض و سيأتى له معنى آخر فى البيان. و فى المصدر: عسل و ماء.

النظام عن الإمامه(۱) فی هذا الکتاب و إنما غرضی حکایتها فأحببت أن لا أخلیها من رسم لمع من الحجج (۲) علی ما ذکرت و بالله التوفیق.

مما یدل علی بطلان قول الکیسانیه فی إمامه محمد رحمه الله علیه أنه لو کان علی ما زعموا إماما معصوما یجب علی الأمه طاعته لوجب النص علیه أو ظهور العلم الدال علی صدقه إذ العصمه لا تعلم بالحس و لا تدرک من ظاهر الخلقه و إنما تعلم

بخبر علام الغیوب المطلع علی الضمائر(۳) أو بدلیله سبحانه علی ذلک و فی عدم النص علی محمد من الرسول صلی الله علیه و آله أو من أبیه علیه السلام أو من أخویه علیه السلام أیضا(۴) دلیل علی بطلان مقال من ذهب إلی إمامته و کذلک عدم الخبر المتواتر بمعجز ظهر علیه عند دعوته إلی إمامته أن لو کان ادعاها(۵) برهان علی ما ذکرناه مع أن محمدا لم یدع قط الإمامه لنفسه و لا دعا أحدا إلی اعتقاد ذلک فیه و قد کان سئل عن ظهور المختار و ادعائه علیه أنه أمره بالخروج و الطلب بثأر الحسین علیه السلام و أنه أمره أن یدعو الناس إلی إمامته عن ذلک و صحته فأنکره و قال لهم و الله ما أمرته بذلک لکنی لا أبالی أن یأخذ بثأرنا کل أحد و ما یسوؤنی أن یکون المختار هو الذی یطلب بدمائنا فاعتمد السائلون له علی ذلک و کانوا کثیره قد رحلوا إلیه لهذا المعنی بعینه علی ما ذکره أهل السیر و رجعوا فنصر أکثرهم المختار علی الطلب بدم أبی عبد الله الحسین علیه السلام و لم ینصروه علی القول بإمامه أبی القاسم و من قرأ الکتب و عرف الآثار و تصفح الأخبار و ما جری علیه أمر المختار لم یخف علیه هذا الفصل الذی ذکرناه فکیف یصح القول بإمامه محمد مع ما وصفناه.

فأما ما تعلقوا به فیما ادعوه من إمامته من قول أمیر المؤمنین علیه السلام له یوم البصره و قد أقدم بالرایه أنت ابنی حقا فإنه جهل منهم بمعانی الکلام و عجزه فی النظر

۱- ۱. فی المصدر: الشاذه عن النظام عن الإمامه.

۲- ۲. فی المصدر: یبلغ من الحجج.

۳- ۳.«: المطلع علی السرائر.

۴- ۴. لیست کلمه« ایضا» فی المصدر.

۵- ۵. کذا فی النسخ، و فی المصدر: اذ لو کان لکان ادعاؤها برهانا اه.

و الحجاج و ذلک أن النص لا یعقل من ظاهر هـذا الکلام و لا من فحواه علی معقول أهل اللسان و لا من تأویله علی شـی ء من اللغـات و لاـ فصـل بین من ادعی أن الإمـامه تعقل من هـذا اللفظ و أن النص بها یسـتفاد منه و بین من زعم أن النبوه تعقل منه و تستفاد من معناه إذ تعریه من الأمرین جمیعا علی حد واحد.

فإن قال منهم قائل إن أمیر المؤمنین علیه السلام لما کان إماما و قال لابنه محمد أنت ابنی حقا دل بذلک (۱) علی أنه إنما شبهه به فی الإمـامه لا غیر و کان (۲) هـذا القول منه تنبیهـا علی اسـتخلافه له علی حسب ما رتبناه قیل له لم زعمت (۳) أنه لما أضافه إلی نفسه و شبهه بها دل علی أنه أراد التشبیه له بنفسه فی الإمامه دون غیر هذه الصفه من صفاته علیه السلام و ما أنکرت (۴) أنه أراد تشبیهه به فی الصوره دون ما ذکرت فإن قال إنه لم یجر فی تلک الحال (۵) ذکر الصوره و لا ما یقتضی (۶) أن یکون أراد تشبیهه به فیها

بالإضـافه التی ذکرهـا فکیف یجوز حمل کلامه علی ذلک قیل له و کـذلک لم یجر فی تلک الحال للإمامه ذکر فیکون إضافته له إلی نفسه (۷) بالذکر دلیلا علی أنه أراد تشبیهه به فیها(۸).

علی أن لکلامه علیه السـلام معنی معقولا لا یذهب عنه (۹) منصف و ذلک أن محمـدا لما حمل الرایه ثم صبر حتی کشف أهل البصـره فأبان من شـجاعته و بأسه و نجدته ما کان مسـتورا سـر بذلک أمیر المؤمنین علیه السلام فأحب أن یعظمه (۱۰) و یمدحه علی فعله فقال له أنت ابنی حقا یرید علیه السلام به أنک أشبهتنی فی الشجاعه و البأس و النجده(۱۱) و قیل

۱- ۱. فی المصدر: دل ذلک.

۲- ۲. فی المصدر: فکان.

۳- ۳. فی المصدر: علی حسب ما بیناه، قیل لهم: لم زعمتم اه.

۴- ۴. أی: لم أنکرت، و کذا فیما سیأتی(ب).

۵- ۵. فی المصدر: فی تلک الحاله.

۶- ۶. أی و لم یجر فی المقام ما یقتضی. و فی المصدر: و لا یقتضی.

۷- ۷. فی المصدر: فتکون اضافته إلی نفسه.

۸- ۸. أی فی الإمامه.

۹- ۹. أی لا یعرض عنه.

۱۰- ۱۰. فی المصدر: ان یعظمه بذلک.

۱۱- ۱۱. النجده: الشجاعه. الشده و البأس.

من أشبه أباه (۱) فما ظلم و قيل إن من نعمه الله (۲) على العبد أن يشبه أباه ليصح نسبه فكان الغرض المفهوم من قول أمير المؤمنين عليه السلام التشبيه لمحمد به فى الشجاعه و الشهاده له بطيب المولد و القطع على طهارته و المدحه له بما تضمنه الذكر من إضافته و لم يجر للإمامه ذكر و لا كان هناك سبب يقتضى حمل الكلام على معناها و لا تأويله على فائده يقتضيها و إذا كان الأمر على ما وصفناه سقطت شبهتهم فى هذا الباب ثم يقال لهم فإن أمير المؤمنين عليه السلام قال فى ذلك اليوم بعينه فى ذلك الموطن نفسه بعد أن قال لمحمد المقال الذى رويتموه (۳) للحسن و الحسين عليهما السلام و قد رأى فيهما انكسارا عند مدحه لمحمد و أنتما ابنا رسول الله صلى الله عليه و آله فإن كان إضافه محمد رحمه الله إليه بقوله أنت ابنى حقا يدل على نصه عليه فإضافه الحسن و الحسين إلى رسول الله صلى الله عليه و آله يدل على أنه قد نص على نبوتهما إذ كان الذى أضافهما إليه نبيا و رسولا و إماما فإن لم يجب ذلك بهذه الإضافه لم يجب بتلك ما ادعوه و هذا بين لمن تأمله.

و أما اعتمادهم على إعطائه الرايه يوم البصره و قياسهم إياه بأمير المؤمنين عليه السلام عند ما أعطاه رسول الله صلى الله عليه و آله رايته فإن فعل النبى صلى الله عليه و آله ذلك و إعطاءه أمير المؤمنين عليه السلام الرايه لا يدل على أنه الخليفه من بعده و لو دل على ذلك لزم (۴) أن يكون كل من حمل الرايه فى عصر رسول الله صلى الله عليه و آله منصوصا عليه بالإمامه و كل صاحب رايه كان لأمير المؤمنين عليه السلام مشارا إليه بالخلافه و هذا جهل لا يرتكبه عاقل مع أنه يلزم هذه الفرقه أن يكون محمد إماما للحسن و الحسين عليهما السلام و أن لا تكون لهما إمامه البته لأنهما لم يحملا الرايه و كانت الرايه له دونهما و هذا قول لا يذهب إليه إلا من شذ من الكيسانيه على ما حكيناه و قول أولئك ينتقض (۵) بالاتفاق

عَلَى قَوْلِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فِي الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ: ابْنَایَ هَذَانِ إِمَامَانِ قَامَا أَوْ قَعَدَا. و بالاتفاق على وصيه أمير المؤمنين

ص: ٧

١- ١. فى المصدر: و قد قيل: إن من أشبه أباه اه.

٢- ٢.«: إن من نعم اللّه.

٣- ٣. فى المصدر: رسموه.

۴- ۴. فى المصدر: لوجب.

۵- ۵. فى(م) و(د) منتقض. و فى المصدر: منقوض.

إلی الحسن و وصیه الحسن إلی الحسین علیه السلام و بقیام الحسن علیه السلام بالإمامه بعد أبیه و دعائه الناس إلی بیعته علی ذلک و بقیام الحسین علیه السلام من بعده و بیعه الناس له علی الأمر(۱) دون محمد حتی قتل من غیر رجوع من هذا القول مع قول رسول الله صلی الله علیه و آله فیهما الدال علی عصمتهما و أنهما لا یدعیان باطلا حَیْثُ یَقُولُ: ابْنَایَ هَذَانِ سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ.

و أما تعلقهم بِقَوْلِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لَنْ تَنْقَضِیَ الْأَیَّامُ وَ اللَّیَالِی حَتَّی یَبْعَثَ اللَّهُ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَیْتِی إلی آخر الکلام فإن بإزائهم الزیدیه یدعون ذلک فی محمد بن عبد الله بن الحسن بن الحسن و هم أولی به منهم لأن أبا محمد کان اسمه المعروف به عبد الله و کان أمیر المؤمنین اسمه علیا و إنما انضاف إلی الله بالعبودیه(۲) و إن کان لإضافته فی هذا الموضع معنی یزید علی ما ذکرناه لیست بنا حاجه إلی الکشف عنه فی حجاج هؤلاء القوم مع أن الإمامیه الاثنی عشریه أولی به فی الحقیقه من الجمیع لأن صاحبهم اسمه اسم رسول الله صلی الله علیه و آله و کنیته کنیته و أبوه عبد من عبید الله و هم یقولون بالعصمه و جمیع أصول الإمامه و یضمون مع الأخبار الوارده بالنصوص علی الأئمه و ینقلون فضائل من تقدم القائم من آبائه علیهم السلام و معجزاتهم و علومهم التی بانوا بها من الرعیه و لا یدفعون ضروره من موت حی و لا یقدمون علی تضلیل معصوم و تکذیب إمام عدل و الکیسانیه بالضد(۳) مما حکیناه فلا معتبر بتعلقهم بظاهر لفظ قد تحدثته الفرق إذا المعتمد هو الحجه و البرهان و لم یأت القوم بشی ء منه فیکون عذرا لهم فیما صاروا إلیه.

و أما تعلقهم فی حیاته بما أعدوه من إمامته و بناؤهم علی ذلک أنه القائم من آل محمد فإنا قد أبطلنا ذلک بما تقدم من مختصر القول فیه فسقط بسقوطه و بطلانه و مما یدل أیضا علی فساده تواتر الخبر بنص أبی جعفر الباقر علی ابنه الصادق علیه السلام بالأمه

۱- ۱. فی المصدر: بالامر.

۲- ۲. فی المصدر بعد ذلک: کما انضاف جمیع العباد إلی اللّه بالعبودیه.

۳- ۳. فی المصدر: علی الضد.

و نص الصادق على ابنه موسى (۱) و نص موسى على على و بظاهر الخبر عمن ذكرناه بالعلوم الداله على إمامتهم و المعجزات المنبئه عن حقهم (۲) و صدقهم مع الخبر عن النبى صلى الله عليه و آله بالنص عليهم من حديث اللوح و ما رواه عبد الله بن مسعود و وصفه سلمان من ذكر أعيانهم و أعدادهم و قد أجمع من ذكرناه بأسرهم و الأئمه من ذريتهم و جميع أهل بيتهم على موت أبى القاسم و ليس يصح أن يكون إجماع هؤلاء باطلا و يؤيد ذلك أن الكيسانيه فى وقتنا هذا لا بقيه لهم و لا يوجد عدد منهم يقطع العذر بنقله بل يوجد أحد منهم يدخل فى جمله أهل العلم بل لا نجد أحدا منهم جمله و إنما مع الناس (۳) الحكايه عنهم خاصه و من كان بهذه المنزله لم يجز أن يكون ما اعتمده من طريق الروايه حقا لأنه لو كان كذلك لما بطلت الحجه عليه بانقراض أهله و عدم تواترهم فبان بما وصفناه أن مذهب القوم باطل لم يحتج الله به على أحد و لا ألزمه اعتقاده على ما حكيناه.

قال الشيخ أدام الله عزه ثم لم تزل الإماميه على القول بنظام الإمامه حتى افترقت كلمتها بعد وفاه أبى عبد الله جعفر بن محمد عليهما السلام فقال فرقه منها إن أبا عبد الله حى لم يمت و لا يموت حتى يظهر فيملأ الأرض قسطا و عدلا كما ملئت ظلما و جورا لأنه القائم المهدى

وَ تَعَلَّقُوا بِحَدِيثٍ رَوَاهُ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ عَنْبَسَهُ بْنُ مُصْعَبٍ عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: إِنْ جَاءَكُمْ مَنْ يُخْبِرُكُمْ عَنِّى بِأَنَّهُ غَسَّلَنِى وَ كَفَّنَنِى وَ دَفَنَنِى فَلَا تُصَدِّقُوهُ.

و هذه الفرقه تسمى الناووسيه و إنما سميت بذلك لأن رئيسهم فى هذه المقاله رجل من أهل البصره يقال له عبد الله بن ناووس.

و قالت فرقه أخرى إن أبا عبد الله عليه السلام توفى و نص على ابنه إسماعيل بن جعفر و إنه الإمام بعده و هو القائم المنتظر و إنما لبس على الناس فى أمره لأمر رآه أبوه.

۱- ۱. فى المصدر: على ابنه الكاظم.

۲- ۲. فى المصدر: عن حقوقهم.

۳- ۳. فى المصدر: و انما يقع من الناس.

و قـال فريق منهم إن إسـماعيل قـد كان توفى على الحقيقه فى زمن أبيه غير أنه قبل وفاته نص على ابنه محمـد و كان (۱) الإمام بعـده و هؤلاـء هم القرامطه و هم المبـاركيه فنسـبهم إلى القرامطه برجل من أهل السواد يقال له قرمطويه و نسـبهم إلى المباركيه برجل يسمى المبارك مولى إسماعيل بن جعفر و القرامطه أخلاف المباركيه و المباركيه سلفهم.

و قال فريق من هؤلاء إن الـذى نص على محمد بن إسـماعيل هو الصادق عليه السـلام دون إسـماعيل و كان ذلك الواجب عليه لأنه أحق بالأمر بعد أبيه من غيره و لأن الإمامه لا يكون فى أخوين بعد الحسن و الحسـين و هؤلاء الفرق الثلاث هم الإسـماعيليه و إنما سـموا بذلك لادعائهم إمامه إسـماعيل فأما علتهم فى النص على إسـماعيل فهى أن قالوا كان إسـماعيل أكبر ولد جعفر و ليس يجوز أن ينص على غير الأكبر قالوا و قـد أجمع من خالفنا على أن أبا عبد الله نص على إسـماعيل غير أنهم ادعوا أنه بدا لله فيه و هذا قول لا نقبله منهم.

و قالت فرقه أخرى إن أبا عبـد الله توفى و كان الإمام بعـده محمد بن جعفر وَ اعْتَلُّوا فِی ذَلِکَ بِحَدِیثٍ تَعَلَّقُوا بِهِ وَ هُوَ: أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَى مَا زَعَمُوا کَانَ فِی دَارِهِ جَالِساً فَدَخَلَ عَلَیْهِ مُحَمَّدٌ وَ هُوَ صَبِیٌّ صَغِیرٌ فَعَدَا إِلَیْهِ فَکَبَا(۲) فِی قَمِیصِهِ وَ وَقَعَ لِوَجْهِهِ (۳) فَقَامَ إِلَیْهِ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ فَقَبَّلَهُ وَ مَسَحَ التُّرَابَ عَنْ وَجْهِهِ وَ ضَمَّهُ إِلَى صَدْرِهِ وَ قَالَ سَمِعْتُ أَبِی یَقُولُ إِذَا وُلِدَ لَکَ وَلَدٌ یُشْبِهُنِی فَسَمِّهِ بِاسْمِی وَ هَذَا الْوَلَدُ شَبِیهِی وَ شَبِیهُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلَى سُنَّتِهِ (۴).

و هذه الفرقه تسمى السبطيه(۵) لنسبتها إلى رئيس لها كان يقال له يحيى بن أبى السبط(۶).

ص: ۱۰

۱- ۱. فى المصدر: فكان.

۲- ۲. أى انكب.

۳- ۳. فى المصدر: و وقع لحر وجهه.

۴- ۴. فى المصدر بعد ذلك: و شبيه على.

۵- ۵. فى المصدر: الشمطيه(السمطيه خ ل).

۶- ۶. فى المصدر: لنسبتها إلى رجل يقال له يحيى بن أبى السمط و هو رئيسهم.

و قالت فرقه أخرى إن الإمام بعد أبى عبد الله ابنه عبد الله بن جعفر و اعتلوا فى ذلك بأنه كان أكبر ولد أبى عبد الله

وَ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: الْإِمَامَهُ لَا تَكُونُ إِلَّا فِى الْأَكْبَرِ مِنْ وُلْدِ الْإِمَامِ.

و هذه الفرقه تسمى الفطحيه و إنما سميت بذلك لأن رئيسا لها يقال له عبد الله بن أفطح و يقال إنه كان أفطح الرجلين (۱) و يقال بل كان أفطح الرأس و يقال إن عبد الله كان هو الأفطح.

قال الشيخ أدام الله عزه فأما الناووسيه فقد ارتكب فى إنكارها وفاه أبى عبد الله عليه السلام ضربا من دفع الضروره و إنكار المشاهده لأن العلم بوفاته كالعلم بوفاه أبيه من قبله و لا فرق بين هذه الفرقه و بين الغلاه الدافعين لوفاه أمير المؤمنين عليه السلام و بين من أنكر مقتل الحسين عليه السلام و دفع ذلك و ادعى أنه كان مشبها للقوم فكل شى ء جعلوه فصلا بينهم و بين من ذكرناه فهو دليل على بطلان ما ذهبوا إليه فى حياه أبى عبد الله عليه السلام و أما الخبر الذى تعلقوا به فهو خبر واحد لا يوجب علما و لا عملا و لو رواه ألف إنسان و ألف ألف لما جاز أن يجعل ظاهره حجه فى دفع الضرورات و ارتكاب الجهالات بدفع المشاهدات على أنه يقال لهم ما أنكرتم أن يكون هذا القول إنما صدر من أبى عبد الله عند توجهه إلى العراق ليؤمنهم من موته فى تلك الأحوال و يعرفهم رجوعه إليهم من العراق و يحذرهم من قبول أقوال المرجفين به (۲) المؤديه إلى الفساد و لا يجب أن يكون ذلك مستغرقا لجميع الأزمان و أن يكون على العموم فى كل حال و يحتمل أن يكون أشار إلى جماعه علم أنهم لا يبقون بعده و أنه يتأخر عنهم فقال من جاءكم من هؤلاء فقد جاء فى بعض الأسانيد من جاءكم منكم و فى بعضها من جاءكم من أصحابى و هذا يقتضى الخصوص.

و له وجه آخر و هو أنه عنى بذلك كل الخلق ما سوى الإمام القائم من بعده لأنه ليس يجوز أن يتولى غسل الإمام و تكفينه و دفنه إلا الإمام القائم مقامه عليه السلام إلا أن تدعو ضروره إلى غير ذلك فكأنه أنبأهم بأنه لا ضروره تمنع القائم من بعده عن

۱- ۱. الأفطح: العريض.

۲- ۲. أرجف: خاض فى الاخبار السيئه و الفتن قصد أن يهيج الناس.

تولى أمره بنفسه و إذا كان الخصوص قد يكون فى كتاب الله عز و جل مع ظاهر القول للعموم و جاز أن يخص القرآن و يصرف عن ظواهره على مذهب أصحاب العموم بالدلائل فلم لا جاز الانصراف عن ظاهر قول أبى عبد الله عليه السلام إلى معنى يلائم الصحيح و لا يحمل على وجه يفسد المشاهدات و يسد على العقلاء باب الضرورات و هذا كاف فى هذا الموضع إن شاء الله مع أنه لا بقيه للناووسيه و لم يكن فى الأصل أيضا كثره و لا عرف منهم رجل مشهور بالعلم و لا قرئ لهم كتاب و إنما هى حكايه إن صحت فعن عدد يسير لم يبرز قولهم حتى اضمحل و انتقض و فى هذا كفايه عن الإطاله فى نقضه.

و أما ما اعتلت به الإسماعيليه من أن إسماعيل رحمه الله كان الأكبر و أن النص يجب أن يكون على الأكبر فلعمرى إن ذلك يجب إذا كان الأكبر باقيا بعد الوالد فأما إذا كان المعلوم من حاله أنه يموت فى حياته و لا يبقى بعده فليس يجب ما ادعوه بل لا معنى للنص عليه و لو وقع لكان كذبا لأن معنى النص أن المنصوص عليه خليفه الماضى فيما كان يقوم به و إذا لم يبق بعده لم يكن خليفه و يكون (۱) النص حينئذ عليه كذبا لا محاله و إذا علم الله سبحانه أنه يموت قبل الأول و أمره باستخلافه كان الأمر بذلك عبثا مع كون النص كذبا لأنه لا فائده فيه و لا غرض صحيح فبطل ما اعتمدوه فى هذا الباب.

و أما ما ادعوه من تسليم الجماعه لهم حصول النص عليه فإنهم ادعوا فى ذلك باطلا و توهموا فاسدا من قبل أنه ليس أحد من أصحابنا يعترف بأن أبا عبد الله عليه السلام نص على ابنه إسماعيل و لا روى راو ذلك فى شاذ من الأخبار و لا فى معروف منها و إنما كان الناس فى حياه إسماعيل يظنون أن أبا عبد الله ينص عليه لأنه أكبر أولاده و بما كانوا يرونه من تعظيمه فلما مات إسماعيل

زالت ظنونهم و علموا أن الإمامه فى غيره فتعلق هؤلاء المبطلون بذلك الظن و جعلوه أصلا و ادعوا أنه قد وقع النص و ليس معهم فى ذلك خبر و لا أثر(۲) يعرفه أحد من نقله الشيعه و إذا كان

۱- ۱. فى المصدر: فيكون.

۲- ۲. فى المصدر: أثر و لا خبر.

معتمدهم على الدعوى المجرده عن البرهان فقد سقط بما ذكرناه فأما الروايه عن أبى عبد الله عليه السلام من قوله ما بدا لله فى شى ء كما بدا له فى إسماعيل فإنها على غير ما توهموه أيضا من البداء فى الإمامه و إنما معناها

مَا رُوِيَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ كَتَبَ الْقَتْلَ عَلَى ابْنِي إِسْمَاعِيلَ مَرَّتَيْنِ فَسَأَلْتُهُ فِيهِ فَرَقاً(۱) فَمَا بَدَا لَهُ فِي شَيْ ءٍ كَمَا بَدَا لَهُ فِي إِسْمَاعِيلَ.

يعنى به ما ذكره من القتل الذى كان مكتوبا فصرفه عنه بمسأله أبى عبد الله عليه السلام فأما الإمامه فإنه لا يوصف الله عز و جل بالبداء فيها(۲) و على ذلك إجماع فقهاء الإماميه و معهم فيه أثر عنهم عليهم السلام أنهم قالوا مهما بدا لله فى شى ء فلا يبدو له فى نقل نبى عن نبوته و لا إمام عن إمامته و لا مؤمن قد أخذ عهده بالإيمان عن إيمانه و إذا كان الأمر على ما ذكرناه فقد بطل أيضا هذا الفصل الذى اعتمدوه و جعلوه دلاله على نص أبى عبد الله عليه السلام على إسماعيل.

فأما من ذهب إلى إمامه محمد بن إسماعيل بنص أبيه عليه فإنه منتقض القول فاسد الرأى من قبل أنه إذا لم يثبت لإسماعيل إمامه فى حياه أبى عبد الله عليه السلام لاستحاله وجود إمامين بعد النبى صلى الله عليه و آله فى زمان واحد لم يجز أن يثبت إمامه محمد لأنها تكون حينئذ ثابته بنص غير إمام و ذلك فاسد فى النظر الصحيح.

و أما من زعم بأن أبا عبد الله عليه السلام نص على محمد بن إسماعيل بعد وفاه أبيه فإنهم لم يتعلقوا فى ذلك بأثر و إنما قالوه قياسا على أصل فاسد و هو ما ذهبوا إليه من حصول النص على أبيه إسماعيل (۳) فزعموا أن العدل يوجب بعد موت إسماعيل النص على ابنه لأنه أحق الناس به و إذا كنا قد بينا عن بطلان قولهم فيما ادعوا من النص على إسماعيل فقد فسد أصلهم الذى بنوا عليه الكلام على أنه لو ثبت ما ادعوه من نص أبى عبد الله على ابنه إسماعيل لما صح قولهم فى وجوب النص على محمد ابنه من بعده لأن الإمامه و النصوص ليستا موروثتين على حد ميراث الأموال و لو كانت كذلك

۱- ۱. فى المصدر: فعفا عن ذلك.

۲- ۲. فى المصدر: و أمّا الإمامه فانه لا يوصف اللّه عزّ و جلّ فيه بالبداء.

۳- ۳. فى المصدر: على ابنه إسماعيل. فيكون مرجع الضمير أبا عبد اللّه عليه السلام.

لاـشترک فیها ولـد الإمام و إذا لم تکن موروثه و کانت إنما تجب لمن له صـفات مخصوصه و من أوجبت المصـلحه إمامته فقد بطل أیضا هذا المذهب.

و أما من ادعی إمامه محمـد بن جعفر علیهما السـلام بعد أبیه فإنهم شذاذ جدا قالوا بذلک زمانا مع قله عددهم و إنکار الجماعه علیهم ثم انقرضوا حتی لم یبق منهم أحـد یـذهب إلی هـذا المذاهب و فی ذلک بطلان مقالتهم (۱) لأنهـا لو کانت حقا لما جاز أن یعدم الله تعالی أهلها(۲) کافه حتی لم یبق (۳) منهم من یحتـج بنقله مع أن الحـدیث الذی رووه لا یدل علی ما ذهبوا إلیه لو صـح و ثبت فکیف و لیس هو حـدیثا معروفـا و لاـ رواه محـدث مـذکور و أکثر ما فیه عنـد ثبوت الروایه أنه خبر واحـد و أخبار الآحـاد لا یقطع علی الله عز و جل بصـحتها و لو کان صـحیحا أیضا لما کان من متضـمنه(۴) دلیل الإمامه لأن مسـح أبی عبد الله التراب عن وجه ابنه لیس بنص علیه فی عقل و لا سـمع و لا عرف و لا عاده و کـذلک ضـمه إلی صـدره و کذلک قوله إن أبی أخبرنی أن سـیولد لی ولد یشبهه و إنه أمره بتسمیته باسمه و إنه أخبره أنه یکون علی سنه رسول الله صلی الله علیه و آله (۵) و لا فی مجموع هـذا کله دلاـله علی الإمـامه فی ظـاهر قول و فعـل و لا فی تأویله و إذا لم یکن فی ذلک دلاله علی ما ذهبوا إلیه بأن بطلانه مع أن محمد بن جعفر خرج بالسـیف بعد أبیه و دعا إلی إمامته و تسمی بإمره المؤمنین و لم یتسم بذلک أحد ممن خرج من آل أبی طالب و لا خلاف بین أهل الإمامه أن من تسـمی بهـذا الاسم بعـد أمیر المؤمنین علیه السـلام فقـد أتی منکرا فکیف یکون هذا علی سنه رسول الله صلی الله علیه و آله (۶) لو لا أن الراوی لهذا الحدیث قد وهم فیه أو تعمد الکذب.

و أما الفطحیه فإن أمرها أیضا واضـح و فساد قولها غیر خاف و لا مسـتور عمن تأمله و ذلک أنهم لم یـدعوا نصا من أبی عبد الله علیه السلام علی عبد الله و إنما عملوا علی ما رووه من أن

۱- ۱. فی المصدر: ابطال مقالتهم.

۲- ۲. فی المصدر: لما جاز للّه أن یعدم أهلها.

۳- ۳. فی المصدر: لا یبقی.

۴- ۴. فی المصدر: فی متضمنه.

۵- ۵. فی المصدر: علی شبه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۶- ۶. فی المصدر: شبه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

الإمامه تكون فی الأكبر و هـذا حـدیث لم یرو قط إلا مشـروطا و هو أنه قد ورد أن الإمامه تكون فی الأكبر ما لم تكن به عاهه و أهـل الإمـامه القـائلون بإمـامه موسـی علیه السـلام متواترون بـأن عبـد الله كانت به عاهه فی الـدین لأنه كان یـذهب إلی مـذهب المرجئه الذین یقفون فی علی علیه السلام و عثمان و أن أبا عبد الله علیه السلام قال و قد خرج من عنده عبد الله هذا مرجئ كبیر و أنه دخل علیه یوما(۱) و هو یحدث أصـحابه فلما رآه سكت حتی خرج فسئل عن ذلك فقال أ و ما علمتم أنه من المرجئه هذا مع أنه لم یكن له من العلم مـا یتخصـص به من العـامه و لا روی عنه شـی ء من الحلال و الحرام و لا كان بمنزله من یسـتفتی فی الأحكـام و قـد ادعی الإمامه بعـد أبیه فامتحن بمسائل صـغار فلم یجب عنها و لا تأتی للجواب فأی عله أكثر مما ذكرناه تمنع من إمامه هذا الرجل مع أنه لو لم یكن عله تمنع من إمامته لما جاز من أبیه صرف النص عنه و لو لم یكن قد صرفه عنه لأظهره فیه و لو أظهره لنقل و كان معروفا فی أصحابه و فی عجز القوم عن التعلق بالنص علیه دلیل علی بطلان ما ذهبوا إلیه.

قـال الشـیخ أدام الله عزه ثم لم تزل الإمامیه بعـد من ذكرناه علی نظام الإمامه حتی قبض موسـی بن جعفر علیهما السـلام فافترقت بعـد وفـاته فرقا قال جمهورهم بإمامه أبی الحسن الرضا علیه السـلام و دانوا بالنص علیه و سـلكوا الطریقه المثلی (۲) فی ذلك و قال جماعه منهم بالوقف علی أبی الحسن موسی علیه السلام و ادعوا حیاته و زعموا أنه هو المهدی المنتظر و قال فریق منهم إنه قد مات و سـیبعث و هو القائم بعده و اختلفت الواقفه فی الرضا علیه السـلام و من قام من آل محمد بعد أبی الحسن موسـی علیه السلام (۳) فقـال بعضـهم هؤلاء خلفاء أبی الحسن و أمراؤه و قضاته إلی أوان خروجه و أنهم لیسوا بأئمه و ما ادعوا الإمامه قط و قـال الباقون إنهم ضالون مخطئون ظالمون و قالوا فی الرضا علیه السـلام خاصه قولا عظیما و أطلقوا تكفیره و تكفیر من قام بعـده من ولده و شذت فرقه ممن كان علی الحق إلی

۱- ۱. فی المصدر: و انه دخل علیه عبد اللّه یوما.

۲- ۲. مؤنث الامثل: الافضل.

۳- ۳. فی المصدر: و اختلفت الواقفه فی الرضا علیه السلام بعد أبیه أبی الحسن موسی علیه السلام.

قول سخيف جدا فأنكروا موت أبى الحسن و حبسه و زعموا أن ذلك كان تخييلا للناس و ادعوا أنه حى غائب و أنه هو المهدى و زعموا أنه استخلف على الأمر محمد بن بشير(۱) مولى بنى أسد و ذهبوا إلى الغلو و القول بالاتحاد(۲) و دانوا بالتناسخ.

و اعتلت الواقفه فيما ذهبت إليه بأحاديث رووها

عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مِنْهَا أَنَّهُمْ حَکَوْا عَنْهُ: أَنَّهُ لَمَّا وُلِدَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام دَخَلَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَلَی حَمِیدَهَ الْبَرْبَرِیَّهَ أُمِّ مُوسَی علیها السلام فَقَالَ لَهَا یَا حَمِیدَهُ بَخْ بَخْ حَلَّ الْمُلْکُ فِی بَیْتِکِ.

قالوا و سئل عن اسم القائم فقال اسمه اسم حدیده الحلاق فیقال لهذه الفرقه ما الفرق بینکم (۳) و بین الناووسیه الواقفه علی أبی عبد الله علیه السلام و الکیسانیه الواقفه علی أبی القاسم بن الحنفیه و المفوّضه المنکره لوفاه أبی عبد الله الحسین الدافعه لقتله و السبائیّه المنکره لوفاه أمیر المؤمنین علیه السلام المدّعیه حیاته و المحمدیه النافیه لموت رسول الله صلی الله علیه و آله المتدیّنه بحیاته و کل شی ء راموا به کسر مذاهب من عددناه (۴) فهو کسر لمذاهبهم و دلیل علی إبطال مقالتهم.

ثم یقال لهم فیما تعلقوا به من الحدیث الأول ما أنکرتم أن یکون الصادق علیه السلام أراد بالملک الإمامه علی الخلق و فرض الطاعه علی البشر و ملک الأمر و النهی و أی دلیل فی قوله لحمیده حل الملک فی بیتک علی أنه نص علی أنه القائم بالسیف أ ما

سمعتم الله تعالی یقول فَقَدْ آتَیْنا آلَ إِبْراهِیمَ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ آتَیْناهُمْ مُلْکاً عَظِیماً(۵) و إنما أراد ملک الدین و الرئاسه علی العالمین (۶) و أما قوله و قد سئل عن القائم (۷) فقال اسمه اسم حدیده الحلاق فإنه إن صح ذلک (۸) علی أنه غیر معروف

۱- ۱. فی المصدر: محمّد بن بشر و سیأتی ترجمته فی البیان.

۲- ۲. کذا فی(ک) و(ت) و فی غیره من النسخ و کذا المصدر: و القول بالاباحه.

۳- ۳. فی المصدر: ما الفصل بینکم.

۴- ۴. فی المصدر: من عددناهم.

۵- ۵. سوره النساء: ۵۴.

۶- ۶. فی المصدر: و الرئاسه فیه علی العالمین.

۷- ۷. فی المصدر: عن اسم القائم.

۸- ۸. فی المصدر: ان صح و ثبت ذلک.

فإنما أشار به إلى القائم بالإمامه بعده و لم يشر إلى القائم بالسيف و قد علمنا أن كل إمام فهو قائم بالأمر بعد أبيه فأى حجه فيما تعلقوا به لو لا ـ عمى القلوب على أنه يقال لهم (١) ما الدليل على إمامه أبى الحسن موسى عليه السلام و ما البرهان على أن أباه نص عليه فبأى شى ء تعلقوا فى ذلك و اعتمدوا عليه أريناهم بمثله إمامه الرضا عليه السلام (٢) و ثبوت النص من أبيه عليه السلام و هذا ما لا يجدون منه مخلصا.

و أما من زعم أن الرضا عليه السلام و من بعده كانوا خلفاء أبى الحسن موسى عليه السلام و لم يدعوا الأمر لأنفسهم فإنه قول مباهت لا يفكر فى دفعه بالضروره(٣) لأن جميع شيعه هؤلاء القوم و غير شيعتهم من الزيديه الخلص و من تحقق بالنظر يعلم يقينا أنهم كانوا ينتحلون الإمامه و أن الدعاه إلى ذلك خاصتهم من الناس و لا فصل بين هذه (۴) فى بهتها و بين الفرقه الشاذه من الكيسانيه فيما ادعوه من أن الحسن و الحسين عليهما السلام كانا خلفاء محمد و أن الناس لم يبايعوهما على الإمامه لأنفسهم و هذا قول وضوح فساده يغنى عن الإطناب فيه.

و أما البشيريه(۵) فإن دليل وفاه أبى الحسن و إمامه الرضا عليه السلام و بطلان الحلول و الاتحاد و لزوم الشرائع و فساد الغلو و التناسخ يدل بمجموع ذلك و بآحاده على فساد ما ذهبوا إليه.

قال الشيخ أدام الله عزه ثم إن الإماميه استمرت على القول بأصول الإمامه طول أيام أبى الحسن الرضا عليه السلام فلما توفى و خلف ابنه أبا جعفر عليه السلام و له عند وفاه أبيه سبع سنين اختلفوا و تفرقوا ثلاث فرق فرقه مضت على سنن القول فى الإمامه و دانت

١- ١. فى المصدر: مع أنّه يقال لهم.

٢- ٢. فى المصدر: صحه امامه الرضا عليه السلام.

٣- ٣. كذا فى(ك)؛ و فى(م) و(د): لا ينكر فى دفع الضروره. و فى المصدر: لا يذكر فى دفع الضروره.

۴- ۴. فى المصدر: و لا فصل بين هذه الفرق.

۵- ۵. فى المصدر: و أمّا البشريه.

بإمامه أبی جعفر علیه السلام و نقلت النص علیه و هم أکثر الفرق (۱) عددا و فرقه ارتدت إلی قول الواقفه و رجعوا عما کانوا علیه من إمامه الرضا علیه السلام و فرقه قالت بإمامه أحمد بن موسی و زعموا أن الرضا علیه السلام کان وصی إلیه و نص بالإمامه علیه و اعتل الفریقان الشاذان عن أصل الإمامه بصغر سن أبی جعفر علیه السلام و قالوا لیس یجوز أن یکون الإمام (۲) صبیا لم یبلغ الحلم فیقال لهم ما سوی الراجعه إلی مذاهب الوقف (۳) کما قیل للواقفه دلوا بأی دلیل شئتم إلی إمامه الرضا علیه السلام حتی نریکم بمثله إمامه أبی جعفر علیه السلام و بأی شی ء طعنتم علی نقل النص علی أبی جعفر علیه السلام فإن الواقفه تطعن بمثله فی نقل النص علی أبی الحسن الرضا علیه السلام و لا فصل فی ذلک.

علی أن ما اشتبه علیهم من جهه سن أبی جعفر فإنه بین الفساد و ذلک أن کمال العقل لا یستنکر لحجج الله مع صغر السن قال الله عز و جل قالُوا کَیْفَ نُکَلِّمُ مَنْ کانَ فِی الْمَهْدِ صَبِیًّا قالَ إِنِّی عَبْدُ اللَّهِ آتانِیَ الْکِتابَ وَ جَعَلَنِی نَبِیًّا(۴) فخبر عن المسیح بالکلام فی المهد و قال فی قصه یحیی وَ آتَیْناهُ الْحُکْمَ صَبِیًّا(۵) و قد أجمع جمهور الشیعه مع سائر من خالفهم علی أن رسول الله صلی الله علیه و آله دعا علیا صغیر السن (۶) و لم یدع من الصبیان غیره و باهل بالحسن و الحسین علیهما السلام و هما طفلان و لم یر مباهل قبله و لا بعده باهل بالأطفال و إذا کان الأمر علی ما ذکرناه من تخصیص الله تعالی حججه علی ما شرحناه بطل ما تعلق به هؤلاء القوم علی أنهم إن أقروا بظهور المعجزات عن الأئمه علیهم السلام و خرق العادات لهم و فیهم بطل أصلهم الذی اعتمدوه (۷) فی إنکار إمامه أبی جعفر علیه السلام و إن أبوا ذلک لحقوا بالمعتزله فی إنکار المعجزات (۸) إلا علی الأنبیاء علیهم السلام

ص: ۱۸

۱- ۱. فی المصدر: و هی أکثر الفرق.

۲- ۲. فی المصدر: أن یکون إمام الزمان اه.

۳- ۳. فی المصدر: إلی التوقیف.

۴- ۴. سوره مریم: ۲۹ و ۳۰.

۵- ۵. سوره مریم: ۱۲.

۶- ۶. فی المصدر: و هو صغیر السن.

۷- ۷. فی المصدر: اعتمدوا علیه.

۸- ۸. فی المصدر: فی انکار المعجز.

و كلموا بما يكلم به إخوانهم من أهل النصب (۱) و هذا المقدار يكفى بمشيئه الله فى نقض ما اعتمدوه بما حكيناه قال الشيخ أدام الله عزه ثم ثبتت الإماميه القائلون بإمامه أبى جعفر عليه السلام بأسرها على القول بإمامه أبى الحسن على بن محمد عليهما السلام من بعد أبيه و نقل النص عليه إلا فرقه قليله العدد شذوا عن جماعتهم فقالوا بإمامه موسى بن محمد أخى أبى الحسن على بن محمد عليهما السلام ثم إنهم لم يثبتوا على هذا القول إلا قليلا حتى رجعوا إلى الحق و دانوا بإمامه على بن محمد و رفضوا القول بإمامه موسى بن محمد و أقاموا جميعا على إمامه أبى الحسن عليه السلام فلما توفى تفرقوا بعد ذلك فقال الجمهور منهم بإمامه أبى محمد الحسن بن على عليهما السلام و نقلوا النص (۲) و أثبتوه و قال فريق منهم الإمام (۳) بعد أبى الحسن محمد بن على أخو أبى محمد و زعموا أن أباه عليا نص عليه فى حياته و هذا محمد كان قد توفى فى حياه أبيه فدفعت هذه الفرقه وفاته و زعموا أنه لم يمت و أنه حى و هو الإمام المنتظر و قال نفر من الجماعه شذوا أيضا عن الأصل أن الإمام بعد محمد بن على بن محمد بن على بن موسى أخوه جعفر بن على و زعموا أن أباه نص عليه بعد محمد(۴) و أنه قائم بعد أبيه فيقال لهذه الفرقه الأولى (۵) لم زعمتم أن الإمام بعد أبى الحسن ابنه محمد و ما الدليل على ذلك فإن ادعوا النص طولبوا بلفظه و الحجه عليه و لن يجدوا لفظا يتعلق به (۶) فى ذلك و لا تواترا يعتمدون عليه لأنهم أنفسهم من الشذوذ و القله على حد ينفى عنهم التواتر القاطع للعذر فى العدد مع أنهم قد انقرضوا فلا بقيه لهم و ذلك مبطل أيضا ما ادعوه و يقال لهم فى ادعاء حياته ما قيل للكيسانيه و الناووسيه و الواقفه و يعارضون بمن ذكرناه (۷) فلا يجدون فصلا

ص: ۱۹

۱- ۱. فى المصدر: من أهل النصب و الضلال.

۲- ۲. فى المصدر: و نقلوا النصّ عليه.

۳- ۳. فى المصدر: ان الامام.

۴- ۴. فى المصدر: بعد مضى محمد.

۵- ۵. فى المصدر: للفرقه الأولى.

۶- ۶. فى المصدر: يتعلقون به.

۷- ۷. فى المصدر: بما ذكرناه.

فأما أصحاب جعفر فأمرهم (۱) مبنى على إمامه محمد و إذا سقط قول هذا الفريق لعدم الدلاله على صحته و قيامها على إمامه أبى محمد عليه السلام فقد بان فساد ما ذهبوا إليه.

قال الشيخ أدام الله عزه و لما توفى أبو محمد الحسن بن على عليهما السلام افترق أصحابه بعده على ما حكاه أبو محمد الحسن بن موسى رحمه الله (۲) أربع عشره فرقه فقال الجمهور منهم بإمامه القائم المنتظر(۳) و أثبتوا ولادته و صححوا النص عليه و قالوا هو سمى رسول الله صلى الله عليه و آله و مهدى الأنام و اعتقدوا أن له غيبتين إحداهما أطول من الأخرى فالأولى منهما هى القصرى و له فيها الأبواب (۴) و السفراء و رووا عن جماعه من شيوخهم و ثقاتهم أن أباه الحسن عليه السلام أظهره لهم و أراهم شخصه و اختلفوا فى سنه عند وفاه أبيه فقال كثير منهم كان سنه إذ ذاك خمس سنين لأن أباه توفى سنه ستين و مائتين و كان مولد القائم سنه خمس و خمسين و مائتين و قال بعضهم بل كان مولده سنه اثنتين و خمسين و مائتين و كان سنه عند وفاه أبيه ثمان سنين و قالوا إن أباه لم يمت حتى أكمل الله عقله و علمه الحكمه و فصل الخطاب و أبانه من سائر الخلق بهذه الصفه إذ كان خاتم الحجج و وصى الأوصياء و قائم الزمان و احتجوا فى جواز ذلك بدليل العقل من حيث ارتفعت إحالته و دخل تحت القدره لقوله تعالى (۵) فى قصه عيسى

وَ يُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَ كَهْلًا(۶) و فى قصه يحيى وَ آتَيْناهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا(۷) و قالوا إن صاحب الأمر حى لم يمت و لا يموت و لو بقى ألف عام حتى يملأ الأرض عدلا و قسطا(۸) كما ملئت ظلما

ص: ۲۰

۱- ۱. فى المصدر: فان أمرهم.

۲- ۲. سيأتى ترجمته فى البيان.

۳- ۳. فى المصدر: ابنه القائم المنتظر.

۴- ۴. فى المصدر: النواب خ ل.

۵- ۵. فى المصدر: و بقوله تعالى.

۶- ۶. سوره آل عمران: ۴۶.

۷- ۷. سوره مريم: ۱۲.

۸- ۸. فى المصدر: قسطا و عدلا.

و جورا إنه یکون عند ظهوره شابا قویا فی صوره أبناء(۱) نیف و ثلاثین سنه و أثبتوا ذلک فی معجزاته و جعلوه فی جمله دلائله (۲) و آیاته.

و قالت فرقه ممن دانت بإمامه الحسن إنه حی لم یمت و إنما غاب و هو القائم المنتظر.

و قالت فرقه أخری إن أبا محمد مات و عاش بعد موته و هو القائم المهدی

وَ اعْتَلُّوا فِی ذَلِکَ بِخَبَرٍ رَوَوْهُ: أَنَّ الْقَائِمَ إِنَّمَا سُمِّیَ بِذَلِکَ لِأَنَّهُ یَقُومُ بَعْدَ الْمَوْتِ.

و قالت فرقه أخری إن أبا محمد توفی (۳) لا محاله و إن الإمام من بعده أخوه جعفر بن علی

وَ اعْتَلُّوا فِی ذَلِکَ بِالرِّوَایَهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَنَّ الْإِمَامَ هُوَ الَّذِی لَا یُوجَدُ مِنْهُ مَلْجَأٌ إِلَّا إِلَیْهِ قَالُوا فَلَمَّا لَمْ نَرَ لِلْحَسَنِ وَلَداً ظَاهِراً الْتَجَأْنَا إِلَی الْقَوْلِ بِإِمَامَهِ جَعْفَرٍ أَخِیهِ.

و رجعت فرقه ممن کانت تقول بإمامه الحسن عن إمامته عند وفاته و قالوا لم یکن إماما و کان مدعیا مبطلا و أنکروا إمامه أخیه محمد و قالوا الإمام جعفر بن علی بنص أبیه علیه قالوا و إنما قلنا بذلک لأن محمدا مات فی حیاه أبیه و الإمام لا یموت فی حیاه أبیه و أما الحسن فلم یکن له عقب و الإمام لا یخرج من الدنیا حتی یکون له عقب.

و قالت فرقه أخری إن الإمام محمد بن علی أخو الحسن بن علی و رجعوا عن إمامه الحسن و ادعوا حیاه محمد بعد أن کانوا ینکرون ذلک.

و قالت فرقه أخری إن الإمام بعد الحسن ابنه المنتظر و أنه علی بن الحسن و لیس کما یقول القطعیه إنه محمد بن الحسن و قالوا بعد ذلک بمقال القطعیه(۴) فی الغیبه و الانتظار حرفا بحرف (۵).

۱- ۱. فی المصدر: فی صوره ابن اه.

۲- ۲. فی المصدر: من جمله دلائله.

۳- ۳. فی المصدر: قد توفی.

۴- ۴. فی المصدر: بمقاله القطعیه.

۵- ۵. فی المصدر: حرفا فحرفا.

و قالت فرقه أخرى إن القائم بن الحسن ولد بعد أبيه (۱) بثمانيه أشهر و هو المنتظر و أكذبوا من زعم أنه ولد فی حیاه أبیه.

و قالت فرقه أخرى إن أبا محمد مات عن غیر ولد ظاهر و لکن عن حبل من بعض جواریه و القائم من بعد الحسن محمول به و ما ولدته أمه بعد و أنه یجوز أنها تبقى مائه سنه حاملا فإذا ولدته ظهرت ولادته.

و قالت فرقه أخرى إن الإمامه قد بطلت بعد الحسن و ارتفعت الأئمه و لیس فی أرض (۲) حجه من آل محمد صلى الله علیه و آله و إنما الحجه الأخبار الوارده عن الأئمه المتقدمین علیهم السلام و زعموا أن ذلک سائغ (۳) إذا غضب الله على العباد فجعله عقوبه لهم.

و قالت فرقه أخرى إن محمد بن علی أخا الحسن بن علی کان الإمام فی الحقیقه مع أبیه علی و أنه لما حضرته الوفاه وصى إلى غلام له یقال له نفیس و کان ثقه أمینا و دفع إلیه الکتب و السلاح و وصاه أن یسلمه إلى أخیه جعفر فسلمه إلیه و کانت الإمامه فی جعفر بعد محمد على هذا الترتیب.

و قالت فرقه أخرى قد علمنا أن الحسن کان إماما فلما قبض التبس الأمر علینا فلا ندری أ جعفر کان الإمام من بعده أم غیره و الذی یجب علینا أن نقطع أنه (۴) لا بد من إمام و لا نقدم على القول بإمامه أحد بعینه حتى تبین لنا ذلک.

و قالت فرقه أخرى إن الإمام (۵) بعد الحسن ابنه محمد و هو المنتظر غیر أنه قد مات و سیحیا یقوم بالسیف فیملأ الأرض قسطا و عدلا کما ملئت ظلما و جورا.

و قالت الفرقه الرابعه عشر منهم إن أبا محمد کان الإمام بعد أبیه و إنه لما حضرته الوفاه نص على أخیه جعفر بن علی بن محمد بن علی و کان الإمام من بعده بالنص علیه و الوارثه له و زعموا أن الذی دعاهم إلى ذلک ما یجب فی العقول من

ص: ۲۲

۱- ۱. فی المصدر: ان القائم محمّد بن الحسن ولد بعد موت أبیه اه.

۲- ۲. کذا فی النسخ؛ و فی المصدر: و لیس فی الأرض.

۳- ۳. أی جائز. و فی المصدر: شائع.

۴- ۴. فی المصدر: أن نقطع على أنه.

۵- ۵. فی المصدر: بل الامام.

وجوب الإمام (۱) مع فقدهم لولد الحسن و بطلان دعوى من ادعى وجوده فيما زعموا من الإماميه.

قال الشيخ أدام الله عزه و ليس من هؤلاء الفرق التى ذكرناها فرقه موجوده فى زماننا هذا و هو من سنه(۲) ثلاث و سبعين و ثلاثمائه إلا الإماميه الاثنا عشريه القائله بإمامه ابن الحسن المسمى باسم رسول الله صلى الله عليه و آله القاطعه على حياته و بقائه إلى وقت قيامه بالسيف حسب ما شرحناه فيما تقدم عنهم و هم أكثر فرق الشيعه عددا و علما و متكلمون نظار و صالحون عباد متفقهه(۳) و أصحاب حديث و أدباء و شعراء و هم وجه الإماميه و رؤساء جماعتهم و المعتمد عليهم فى الديانه و من سواهم منقرضون لا يعلم أحد من الأربع عشره(۴) فرقه التى قدمنا ذكرها ظاهرا بمقاله و لا موجودا على هذا الوصف من ديانته و إنما الحاصل منهم خبر عمن سلف (۵) و أراجيف بوجود قوم منهم لا يثبت (۶).

و أما الفرقه القائله بحياه أبى محمد عليه السلام فإنه يقال لها ما الفصل بينك و بين الواقفه و الناووسيه فلا يجدون فصلا.

و أما الفرقه التى زعمت (۷) أن أبا محمد عاش من بعد موته و هو المنتظر فإنه يقال لها إذا جاز أن تخلو الدنيا من إمام حى يوما فلم لا جاز أن يخلو منه سنه و ما الفرق بين ذلك و بين أن تخلو أبدا من إمام و هذا خروج عن مذهب الإماميه و قول بمذهب الخوارج و المعتزله و من صار إليه من الشيعه كلم الناصبه و دل على وجوب الإمامه(۸) ثم يقال لهم ما أنكرتم أن يكون الحسن عليه السلام ميتا لا محاله و لم يعش بعد و سيعيش و هذا نقض مذاهبهم فأما ما اعتلوا به من أن القائم إنما سمى بذلك

۱- ۱. فى المصدر: ما يجب فى العقل من وجوب الإمامه.

۲- ۲. فى المصدر: و هو سنه اه.

۳- ۳. فى المصدر: و متكلمون و نظار و صالحون و عباد و متفقهه اه.

۴- ۴. فى المصدر: من جمله الاربع عشر اه.

۵- ۵. فى المصدر: حكايه عمن سلف.

۶- ۶. فى المصدر: لا تثبت. و الاراجيف: الاخبار المختلفه الكاذبه السيئه.

۷- ۷. فى المصدر: و اما الفرقه الأخرى التى زعمت.

۸- ۸. فى(ت) كلم كلام الناصبه و دل على عدم وجوب الإمامه.

لأنه يقوم بعد الموت فإنه يحتمل أن يكون أريد به (۱) بعد موت ذكره دون أن يكون المراد به موته في الحقيقه بعدم الحياه منه على أنهم لا يجدون بهذا الاعتلال بينهم و بين الكيسانيه فرقا مع أن الروايه قد جاءت بأن القائم إنما سمی بذلك لأنه يقوم بدين قد اندرس و يظهر بحق كان مخفيا و يقوم بالحق من غير تقيه تعتريه في شي ء منه و هذا يسقط ما ادعوه.

و أما الفرقه التي زعمت أن جعفر بن علي هو الإمام بعد أخيه الحسن عليه السلام فإنهم صاروا إلى ذلك من طريق الظن و التوهم و لم يوردوا خبرا و لا أثرا يجب النظر فيه و لا فصل بين هؤلاء القوم و بين من ادعى الإمامه بعد الحسن عليه السلام لبعض الطالبيين و اعتمد على الدعوى و التعريه من البرهان (۲)

فَأَمَّا مَا اعْتَلُّوا بِهِ مِنَ الْحَدِيثِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَنَّ الْإِمَامَ هُوَ الَّذِی لَا یُوجَدُ مِنْهُ مَلْجَأٌ إِلَّا إِلَیْهِ.

فإنه يقال لهم فيه و لم زعمتم أنه لا ملجأ إلا إلى جعفر و لم أنكرتم (۳) أن يكون الملجأ هو ابن الحسن الذي نقل جمهور الإماميه النص عليه فإن قالوا لا يجب ذلك إلا إذا قامت الدلاله على وجوده مع أنه لا يجب أن نثبت وجود من لم نشاهده قلنا لهم و لم لا يجب ذلك إذا قامت الدلاله على وجوده مع أنه لا يجب أن يثبت الإمامه(۴) لمن لا نص عليه و لا دليل على إمامته على أن هذه العله يمكن أن يعتل بها كل من يدعي الإمامه لرجل من آل أبي طالب بعد الحسن عليه السلام و يقول إنما قلت ذلك لأنني لم أجد ملجأ إلا إليه.

و أما الفرقه الراجعه عن إمامه الحسن و المنكره لإمامه أخيه محمد فإنها تحج (۵) بدليل إمامه الحسن من النص و التواتر عن أبيه و يطالب بالدلاله على إمامه علي بن محمد عليهما السلام فكل شي ء اعتمدوه في ذلك فهو العمده عليهم فيما أبوه من إمامه الحسن عليه السلام

۱- ۱. في المصدر: أن يكون المراد به.

۲- ۲. في المصدر: و اعتمد على الدعوى المتعريه عن برهان.

۳- ۳. في المصدر: و ما انكرتم.

۴- ۴. في المصدر: لا يجب علينا أن نثبت الإمامه اه.

۵- ۵. في المصدر: فانها تحتج عليها اه.

فأما إنكارهم لإمامه محمد بن على أخى الحسن فقد أصابوا فى ذلك و نحن موافقوهم فى صحته و أما اعتلالهم بصوابهم فى الرجوع عن إمامه الحسن عليه السلام و أنه ممن مضى و لا عقب له فهو اعتماد على التوهم لأن الحسن قد أعقب المنتظر و الأدله على إمامته أكثر من أن تحصى و ليس إذا لم نشاهد الإمام بطلت إمامته و لا إذا لم يدرك وجوده حصا و اضطرارا و لم يظهر للخاصه و العامه كان ذلك دليلا على عدمه.

و أما الفرقه الأخرى الراجعه عن إمامه الحسن عليه السلام إلى إمامه أخيه محمد فهى كالتى قبلها و الكلام عليها نحو ما سلف مع أنهم أشد بهتا(١) و مكابره لأنهم أنكروا إمامه من كان حيا بعد أبيه و ظهرت عنه من العلوم ما يدل على فضله على الكل و ادعوا إمامه رجل مات فى حياه أبيه و لم يظهر منه علم و لا من أبيه نص عليه بعد أن كانوا يعترفون بموته و هؤلاء سقاط جدا.

و أما الفرقه التى اعترفت بولد الحسن عليه السلام و أقرت بأنه المنتظر إلا أنها زعمت أنه على و ليس بمحمد فالخلاف بيننا و بين هؤلاء فى الاسم دون المعنى و الكلام لهم خاصه فيجب أن يطالبوا بالأثر فى الاسم فإنهم لا يجدونه و الأخبار منتشره فى أهل الإمامه و غيرهم أن اسم القائم عليه السلام اسم رسول الله صلى الله عليه و آله و لم يكن فى أسماء رسول الله على و لو ادعوا(٢) أنه أحمد لكان أقرب إلى الحق و هذا القدر كاف فيما يحتج به على هؤلاء.

و أما الفرقه التى زعمت أن القائم ابن الحسن عليه السلام و أنه ولد بعد أبيه بثمانيه أشهر و أنكروا أن يكون ولد فى حياه أبيه فإنه يحتج عليهم بوجوب الإمامه من جهه العقول و كل شى ء يلزم المعتزله و أصناف الناصبه يلزم هذه الفرقه مما ذهبوا إليه (٣) من جواز

خلو العالم من وجود إمام حى كامل ثمانيه أشهر لأنه لا فرق بين الثمانيه و الثمانين (۴) على أنه يقال لهم لم زعمتم ذلك أ بالعقل قلتموه أم بالسمع فإن

١- ١. فى المصدر: اشد بهتانا.

٢- ٢. فى المصدر: و لو ادعى.

٣- ٣. فى المصدر: فيما ذهبوا إليه.

۴- ۴. فى المصدر: بين ثمانيه أشهر و ثمانين.

ادعوا العقل أحالوا فی القول (۱) لأن العقل لا مـدخل له فی ذلک و إن ادعوا السـمع طولبوا بالأثر فیه و لن یجدوه و إنما صاروا إلی هـذا القول من جهه الظن و الترجم بالغیب (۲) و الظن لا یعتمـد علیه فی الدین و أما الفرقه الأخری التی زعمت أن الحسـن علیه السـلام توفی عن حمـل بالقـائم و أنه لم یولـد بعـد فهی مشارکه للفرقه المتقـدمه لها فی إنکار الولاده و ما دخل علی تلک داخـل علی هـذه و یلزمها من التجاهل ما یلزم تلک لقولها إن حملا یکون مائه سـنه إذ کان هـذا مما لم تجر به عاده و لا جاء به أثر من أحد(۳) من سـائر الأـمم و لم یکن له نظیر و هو و إن کـان مقـدورا لله عز و جل فلیس یجوز(۴) أن یثبت إلا بعـد الدلیل الموجب لثبوته و من اعترف به من حیث الجواز فـأوجبه یلزمه إیجـاب وجود کـل مقـدور حتی لا یأمن لعل المیاه قـد اسـتحالت ذهبا و فضه و کـذلک الأشـجار و لعل کل کافر من العالم (۵) إذا نـام مسـخه الله عز و جل قردا و کلبا و خنزیرا(۶) من حیث لا یشعر به ثم یعیده (۷) إلی الإنسـانیه و لعل بالبلاد القصوی فیما لا نعرف (۸) خبره نساء یحبلن یوما و یضـعن من غده (۹) و هذا کله جهل و ضلال فتحه علی نفسه من اعترف بخرق العاده من غیر حجه و اعتمد علی جواز ذلک فی المقدور(۱۰).

و أما الفرقه التی زعمت أن الإمامه قـد بطلت بعـد الحسن علیه السـلام فإن وجوب الإمامه بالعقل یفسد قولها و قول الله عز و جل یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ (۱۱)

۱- ۱. فی المصدر: أحالوا فی العقول.

۲- ۲. فی المصدر: و الرجم بالغیب.

۳- ۳. فی المصدر: فی أحد.

۴- ۴. فی المصدر: فلیس یجب.

۵- ۵. فی المصدر: فی العالم.

۶- ۶. فی المصدر: أو کلبا أو خنزیرا.

۷- ۷. فی المصدر: من حیث لم یشعر به، ثمّ یعود اه.

۸- ۸. فی المصدر: مما لا نعرف.

۹- ۹. فی المصدر: فی غده.

۱۰- ۱۰. فی المصدر: فی القدره.

۱۱- ۱۱. سوره بنی إسرائیل: ۷۱.

وَ قَوْلُ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مَنْ مَاتَ وَ هُوَ لَا يَعْرِفُ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً.

وَ قَوْلُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام: اللَّهُمَّ إِنَّکَ لَا تُخْلِي الْأَرْضَ مِنْ حُجَّةٍ لَکَ عَلَى خَلْقِکَ إِمَّا ظَاهِراً مَشْهُوراً أَوْ خَائِفاً مَغْمُوراً کَيْلَا تَبْطُلَ حُجَجُکَ وَ بَيِّنَاتُکَ (۱).

وَ قَوْلُ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَيْضاً: فِي کُلِّ خَلَفٍ مِنْ أُمَّتِي عَدْلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَنْفِي عَنْ هَذَا الدِّينِ تَحْرِيفَ الْغَالِينَ وَ انْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ.

وَ أَمَّا تَعَلُّقُهُمْ بِقَوْلِ الصَّادِقِ عليه السلام: إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِي الْأَرْضَ مِنْ حُجَّةٍ إِلَّا أَنْ يَغْضَبَ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا.

فالمعنى فى ذلک أنه لا يخليها من حجه ظاهره بدلاله ما قدمناه.

و أما الفرقه التى زعمت أن محمد بن على (۲) کان إماما مع أبيه و أنه وصى إلى غلام له يقال له نفيس و أعطاه السلاح و الکتب و أمره أن يدفعه (۳) إلى جعفر فإن الذى قدمناه على الإسماعيليه من الدليل على بطلان إمامه إسماعيل بوفاته فى حياه أبيه يکسر قول هذه الفرقه و يزيده بيانا(۴) أن وصى الإمام لا يکون إلا إماما و نفيس غلام محمد لم يکن إماما و يبطل إمامه جعفر عدم الدلاله على إمامه محمد و دليل بطلان إمامته أيضا ما ذکرناه من وفاته فى حياه أبيه.

و أما الفرقه التى أقرت بإمامه الحسن و وقفت بعده و اعتقدت أنه لا بد من إمام و لم يعنوا(۵) على أحد فالحجه عليهم النقل الصادق بإمامه المنتظر و النص من أبيه عليه و ليس هذا موضعه فنذکره على النظام (۶).

و أما الفرقه التى أقرت بالمنتظر و أنه ابن الحسن و زعمت أنه قد مات و سيحيا و يقوم بالسيف فإن الحجه عليها ما يجب من وجود الإمام و حياته و کماله و کونه

۱- ۱. يوجد ما يضاهيه فيما قاله أمير المؤمنين عليه السلام لکميل بن زياد فى کلام له أوله« يا کميل ان هذه القلوب أوعيه» راجع نهج البلاغه(عبده ۲: ۱۸۰ ط مصر). و المغمور: المجهول الخامل الذکر.

۲- ۲. يعنى محمّد بن علىّ بن محمّد بن علىّ بن موسى.

۳- ۳. فى المصدر: أن يدفعها.

۴- ۴. فى المصدر: و نزيده بيانا.

۵- ۵. کذا فى(ک)؛ و فى غيره من النسخ و کذا المصدر: و لم يعينوا.

۶- ۶. و فى(ک) على الظالم.

حیث (۱) یسمع الاختلاق و یحفظ الشرع و بدلاله أنه لا فرق بین موته و عدمه.

و أما الفرقه التی اعترفت بأن أبا محمد الحسن بن علی علیهما السلام کان الإمام بعد أبیه و ادعت أنه لما حضرته الوفاه نص علی أخیه جعفر بن علی و اعتلوا فی ذلک بأن زعموا أن دعوی من ادعی النص علی ابن الحسن علیهما السلام باطله و العقل یوجب الإمامه فلذلک

اضطروا إلی القول بإمامه جعفر فإنه یقال لم زعمتم أن نقل الإمامیه النص من الحسن علی ابنه باطل و ما أنکرتم أن یکون حقا لقیام الدلاله علی وجوب الإمامه و ثقه الناقلین و علامه صدقهم بصفات الغیبه و الخبر فیها عما یکون قبل کونه و یکون النقله لذلک خاصه أصحاب الحسن و السفراء بینه و بین شیعته و لفساد إمامه جعفر لما کان علیه من الظاهر(۲) مما یضار صفات الإمامه من نقصان العلم و قله المعرفه و ارتکاب القبائح و الاستخفاف بحقوق الله عز و جل فی مخلفات أخیه (۳) مع عدم النص علیه لفقد أحد من الخلق روی ذلک أو یأثره عن أحد من آبائه أو من أخیه خاصه فإذا کان الأمر علی ما ذکرناه فقد سقط ما تعلق به هذا الفریق أیضا علی أنه لا فصل بین هؤلاء القوم و بین من ادعی إمامه بعض الطالبیین و اعتل بعلتهم فی وجوب الإمامه و فساد قول الإمامیه و زعمهم فیما یدعونه من النص علی ابن الحسن علیهما السلام و إذا کان لا فصل بین القولین و أحدهما باطل بلا خلاف فالآخر فی البطلان و الفساد مثله.

فهذه وفقکم الله جمله کافیه فیما قصدناه و نحن نشرح هذه الأبواب و القول فیها علی الاستقصاء و البیان فی کتاب نفرده بعد و الله ولی التوفیق و إیاه نستهدی إلی سبیل الرشاد(۴).

**[ترجمه]شیخ مفید - قدّس الله روحه - به حسب آنچه سیّد مرتضی از وی نقل کرده، در کتاب الفصول خود گوید: امامیه کسانی هستند که قائل به وجوب امامت، عصمت و وجوب نصّ هستند، و این نام در اصل بدان جهت برای ایشان حاصل گردیده که این اصول در این کلمه جمع شده است، بنابراین هرکس اعتقاد به این اصول در وی جمع باشد، امامی است، هرچند حق یا باطلی را به آن الحاق کند. از طرفی، کسانی که مشمول نام امامی گشته و از جهت معنا مستحق آن شدند، در تعیین مصادیق ائمه و فروعی که به این اصول بر می‌گردند و اموری از این قبیل، دچار اختلاف شدند؛ کسانی از فرق امامیه که به مخالفت با حق برخاست، فرقه «کیسانیه» بودند که یاران مختار به شمار می‌رفتند. علت اینکه پیروان این فرقه را «کیسانیه» می‌نامند، آن است که نام مختار در ابتدا «کیسان» بود و برخی بر این باورند، هنگامی که مختار کودکی خردسال بود، پدرش او را برداشته و به حضور امیرالمؤمنین علیه السّلام آورد. گویند: امیرالمؤمنین علیه السّلام دستی بر سر وی کشید و فرمود: کیّس، کیّس (باهوش است، باهوش) از آن پس این نام بر وی ماند و مردم مختار را «کیسان» می‌نامیدند. فرقه‌ای از آن‌ها گمان برده‌اند که محمّد بن علی (محمد حنفیّه) پس از شهادت امام حسین علیه السّلام، مختار را بر عراقین (عراق عرب و عراق عجم) گمارده، به وی فرمان تا داد انتقام خون امام حسین علیه السّلام را بگیرد، و به سبب شناختی که از مذهب و استواری عقیده و پایمردی وی داشت، او را «کیسان» نامید .

این بود ماجرای نامگذاری وی به «کیسان» و اختصاصاً معروف شدن پیروانش به «کیسانیهٔ»، لیکن ما نمی‌دانیم چرا او را به این نام نامیده‌اند و معنای این نام نیز نزد ما محقَّق نیست.

این طایفه قائل به امامت ابوالقاسم محمّد بن امیرالمؤمنین علیه السّلام، پسر خوله حنفیّه بوده و بر این باورند که او همان مهدی است که زمین را پر از عدل و داد خواهد کرد، هم چنان که از پیش پر از ظلم و ستم شده باشد، و اعتقاد دارند که وی زنده است و نخواهد مُرد تا اینکه حق را آشکار سازد؛ و برای اثبات امامت وی، به قول امیرالمؤمنین علیه السّلام در جنگ بصره استدلال کرده‌اند که به وی فرمود:«به راستی که تو فرزند من هستی!» او در این جنگ علمدار امیرالمؤمنین علیه السّلام بود، همان‌طور که امیرالمؤمنین علیه السّلام علمدار رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بود؛ و از نظر آن‌ها، این بهترین دلیل بر این است که او شایسته‌ترین مردم به مقام امامت است. و برای اثبات مهدی بودنش، به فرموده رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله استدلال کرده‌اند که :«عمر شب و روز به پایان نخواهد رسید مگر اینکه حق تعالی مردی از اهل بیت مرا که نام او نام من و کُنیه او کُنیه من و نام پدرش نام پدر من باشد، برانگیزد تا جهان را از عدل و داد پر کند، هم چنان که پیش از آن، از ظلم و ستم پر شده باشد».

پیروان این فرقه گویند: یکی از نام‌های امیرالمؤمنین علیه السّلام «عبدالله» است و خود در این مورد فرموده است: «من عبدالله و برادر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله هستم، من آن صدّیق اکبرم و کسی پس از من چنین ادّعایی نکند مگر اینکه دروغگوی بهتان زن باشد». آنها برای اثبات امامت وی، به زنده بودنش استناد کرده و ادّعا کرده‌اند که چون او زنده و قائم آل محمّد صَلی الله علیهِ و آله است، بطلان امامی غیر از وی ثابت می‌شود؛ و جایز نیست پیش از آنکه ظهور کند، از دنیا برود، زیرا در این صورت جهان از حجّت خالی خواهد ماند و با توجه به این سخنان، به ناچار باید تا آخرالزمان زنده باشد.

پیروان این فرقه کُلاً بر این باورند که پس از حسن و حسین علیهما السّلام، امام، محمّد بن حنفیّه است. از یکی از کیسانیه نقل کرده‌اند که پیوسته می گفت: محمّد بن حنفیّه پس از امیرالمؤمنین علیه السّلام به امامت رسید و با این سخن امامت حسن و حسین علیهما السّلام را باطل دانسته و می گفت: امام حسن علیه السّلام در باطن برای امامت محمّد بن حنفیه دعوت می کرد و امام حسین علیه السّلام به اذن محمّد حنفیّه قیام به شمشیر کرد و آن دو به امامت محمّد دعوت می کردند و دو امیر از امرای وی به شمار می‌رفتند!

از برخی دیگر نیز نقل است که: محمّد بن حنفیّه - رحمهٔ الله علیه - وفات یافت و امامت بعد از وی به فرزندانش منتقل شد و سپس از فرزندان او به فرزندان عباس بن عبدالمطلّب انتقال یافت؛ و نیز نقل است که برخی از آنان می گویند: عبدالله بن محمّد زنده است و نمرده و قائم، اوست، و این روایت شاذّ است، و نیز برخی دیگر گویند: محمّد حنفیّه مرده است و پس از مرگ زنده خواهد شد و مهدی اوست

ص: ۲

و زنده بودنش را انکار می کنند که این قول هم نادر و شاذّ است. و هرآنچه بعد از فرقه اوّل از اقوال کیسانی‌ها مذکور افتاد، سخنان جدیدی هستند که آن جماعت به هنگام مواجه شدن با اضطرار و به هنگام سر درگمی و دور بودنشان از حق، بر زبان آورده‌اند. و اصل مشهور در مورد این مذهب همان است که از زبان جماعتی نقل کردیم که قائل به امامت ابوالقاسم محمّد حنفیّه بعد از برادرش حسن و حسین علیهما السّلام هستند و قاطعانه باور دارند که وی زنده است و قائم اوست، هرچند که دیگر از کیسانیه کسی باقی نمانده و این مذهب منقرض شده است، به طوری که امروزه کسی نیست که مدعی پیروی از این

مذهب باشد. هرچه در مورد این مذهب گفته شده، روایاتی است که درستی آن‌ها معلوم نیست.

از جمله کیسانی‌ها، یکی ابوهاشم اسماعیل بن محمّد حمیری شاعر - رحمهٔ الله علیه - است که اشعار بسیاری در مذهب کیسانیه سروده است ولی بعداً از این مذهب دست کشیده، از آن بیزاری جست و دین حق را پذیرفت، زیرا ابوعبدالله جعفر بن محمّد علیهما السّلام وی را به قبول امامت خویش دعوت نمود و برای وی روشن ساخت که باید از آن حضرت اطاعت و پیروی نماید و او نیز این دعوت را اجابت کرده و قائل به نظام امامت گردید و بدین ترتیب از گمراهی جدا گشت که در این خصوص شعر مشهوری دارد. در یکی از اشعارش درباره امامت محمّد حنفیّه و مذهب کیسانی چنین سروده است:

- هان ای قاصد، سلام مرا به آنکه در غار کوه رضوی اقامت دارد، برسان و از جانب من سلام مرا در خانه‌اش به وی برسان!

- به جمعی از ما که ولایت تو را پذیرفته‌اند و تو را خلیفه و امام نامیده‌اند، زیان رسانده است.

- و به خاطر تو به تنهایی با تمام اهل زمین به دشمنی برخاستند، به خاطر اینکه آن‌ها منکر اقامت هفتاد ساله تو در آنجا (غار کوه رضوی) هستند.

- او (محمّد حنفیّه) در باغ غار رضوی مستقر گردیده و در آنجا فرشتگان با وی سخن می گویند.

- پسر خوله (محمّد حنفیّه) طعم مرگ را نچشیده است و زمین استخوان‌های او را در خود نهان نساخته است.

- و به درستی او را در آن غار محل آسایش از روی راستی هست و مجالسی که بزرگواران در آن با وی هم‌سخن‌اند.

عبدالله بن عطاء از ابوجعفر باقر علیه السّلام آورده است که آن حضرت فرمود: من خود عمویم محمّد بن حنفیّه را به خاک سپردم و در پایان خاک قبر او را از دستانم افشاندم.

و نیز این شعر از اوست:

- باخبر گشتم که پسر عطا روایت کرده و چه بسا سخن ناشایستی را بر زبان رانده باشد.

- آن‌گاه که از قول ابوجعفر روایت کرد ودر این روایت راستگو نبود که گفت:

ص: ۳

- «عمویم را به خاک سپردم و قبر او را با خشت و خاک نمناک پوشاندم.

- او (امام باقر علیه السّلام) هرگز چنین سخنی بر زبان نرانده و اگر هم گفته، می گوییم آن را از روی تقیّه گفته است.»

و هنگامی که به دین حق بازگشت چنین سرود: -«به نام خدا و خدا از همه بزرگتر است، به مذهب جعفری درآمدم، و یقین دارم که خداوند می‌بخشد و می آمرزد،

- و به دینی غیر از آن دینی که داشتم، گرویدم، و سرور مردم جعفر مرا از اعتقاد به آن دین نهی فرمود.

- پس به آن حضرت عرض کردم: فرض کن که من مدتی بر کیش یهود بوده‌ام، و اگر یهودی نبوده‌ام، دین من دین نصرانیان بوده است.

- پس تا زنده‌ام به غلوّ نخواهم گرایید و به سوی آنچه بودم و بر آنکه پنهان می‌کردم و در درون خود نهان می‌داشتم، بازگشت نخواهم کرد.

- و از این پس قائل به قول کیسان نخواهم بود، هرچند نابخردان بر گفته من خرده گرفته و بسیار بدگویی کنند.

- لیکن هرکس از دنیا برود، در بهترین حالت، دیگران راه او را می‌روند (یعنی همه می‌میرند).»

کثیِرعزّهٔ کیسانی بود و بر همین کیش از دنیا رفت، وی را در مذهب کیسانی این شعر است:

- آگاه باشید که امامان از قریش‌اند، چهار حاکم برحق که با هم برابرند:

- علی و سه تن از فرزندان او، که آشکارا هر سه اسباطند.

- یکی از ایشان سبط ایمان و نکو کرداری است و سبط دیگر را کربلا در خود جای داده است.

- و سبط دیگر مرگ را نمی‌چشد تا آنکه لشکر سواران را که بیرق پیشاپیش آن است، به پیش براند.

- پس مدتی از میان مردم غایب گشته و دیده نمی‌شود، در رضوی از عسل و آب بهره‌مند است.

شیخ - عزتش پایدار باد- گفته است: من با استفاده از اختلافات موجود میان مذاهب کیسانیه، به ایشان اعتراض کرده و آنان را به طور خلاصه و اشاره به استدلال‌هایشان، بی‌آنکه بخواهم به تفصیل متعرض ابطال مذهب ایشان گردم، به بطلان اقوالشان راهنمایی می‌کنم و کلام را در این باب به پایان می‌برم، زیرا هدف من در این باب، ابطال مذاهب نادرست از طایفه امامیه نیست،

ص: ۴

بلکه هدف من شناساندن این مذاهب است، لیکن نخواستم کتابم از حجّت‌های دالّ بر ابطال این مذاهب خالی باشد و توفیق از خداوند است.

از جمله دلایل بطلان سخن کیسانیه درباره امامت محمّد حنفیّه - رحمهٔ الله علیه - آن است که اگر وی امام معصوم واجب الاطاعه بود، لازم می‌آمد که نصّ صریحی دال بر امامت وی یا دلیلی که عصمت او را اثبات کند، وجود داشته باشد؛ زیرا عصمت نه درک شدنی است و نه از ظاهر خلقت مشخص می‌شود، بلکه با خبری که از سوی خدای علّام الغیوب که بر همه

ضمایر آگاه است، می‌رسد، ثابت می گردد، یا با تعیین نشانه و دلیلی از جانب خدای سبحان بر وجود آن (عصمت). و از آنجا که نه از جانب رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و نه از جانب پدرش علیه السّلام یا از جانب دو برادرش علیهما السّلام نصّی بر عصمت او وارد نگشته، بطلان ادّعای کسانی که قایل به امامت وی هستند، ثابت می گردد؛ کما اینکه عدم وجود خبری متواتر که ثابت کند از او معجزه‌ای به هنگام دعوت مردم به سوی امامت خویش صادر شده باشد، دلیل دیگری بر درستی گفته ماست که او امام نیست؛ گرچه محمّد حنفیّه هرگز مدّعی امامت برای خود نبوده و از کسی نیز نخواسته که چنین باوری درباره او داشته باشد. بلکه درباره ظهور مختار و اینکه ادعا کرده بود از جانب وی دستور یافته که قیام کند و انتقام خون حسین علیه السّلام را بگیرد، و اینکه ادّعا کرده و از جانب او فرمان یافته که مردم را به امامتش دعوت کند و میزان صحّت این سخن سؤال شد و وی آن را انکار نموده و به ایشان گفت: به خدا سوگند چنین فرمانی به وی نداده‌ام، امّا با هرکس که بخواهد انتقام ما را بگیرد مخالفتی ندارم و بدم نمی‌آید که منتقم خون ما مختار باشد. پس سؤال کنندگان - که جمع کثیری نیز بودند و برای دریافت پاسخ همین یک سؤال، به حسب آنچه سیره نویسان آورده‌اند، نزد وی رفته بودند - سخن محمّد حنفیّه را حمل بر تأیید مختار از جانب محمّد حنفیّه نموده و پس از بازگشت، اکثراً به یاری مختار شتافتند تا انتقام خون ابا عبدالله الحسین علیه السّلام را بگیرد، اما کمک آنها بدان جهت نبود که ابوالقاسم (محمّد حنفیّه) را به امامت پذیرفته باشند؛ و هرکس کتاب‌های تاریخ را خوانده و اخبار را تتبع کرده باشد و رفتار مختار را به دقّت پی گیری کرده باشد، بر وی پوشیده نخواهد ماند که آنچه در این فصل بیان کردیم درست است، پس چگونه می‌توان با آنچه به توصیف در آوردیم، امامت محمّد حنفیّه درست بوده باشد؟

امّا آنچه کیسانیه به عنوان دلیل بر امامت محمّد حنفیّه آورده‌اند مبنی بر اینکه امیرالمؤمنین علیه السّلام در جنگ بصره به وی فرمود: «به راستی که تو فرزند منی»، ناشی از جهل در فهم معانی کلام است و بی‌پروایی در حجّت آوردن و استدلال کردن.

ص: ۵

زیرا نصّ بر امامت محمّد حنفیّه از ظاهر این کلام، معقول به نظر نمی‌آید و از نظر فحوا و مفهوم و تأویل نیز با هیچ زبانی نمی‌توان چنین معنایی را از آن استنباط نمود. و به راستی میان کسی که ادّعا کند از این عبارت معنای امامت فهمیده می‌شود و کسی که بگوید از این کلام معنای نبوّت معلوم می گردد، تفاوتی وجود ندارد، زیرا خالی بودن این جمله از این دو مفهوم و معنا، یکسان است.

پس اگر کسی از ایشان بگوید که: چون امیرالمؤمنین علیه السلام به عنوان امام به فرزندش محمّد گفت: «تو به راستی فرزند من هستی!» دلیل بر آن است که آن حضرت به یقین محمّد را در امامت به خود تشبیه کرده و با این سخن، آن‌گونه که کیسانیه می گویند، خواسته است وی را به جانشینی خود منصوب کند، در جواب به وی می گوییم: از کجا فهمیدی که منظور از امام در تشبیه محمّد به خود، منحصراً شبیه بودن در صفت امامت بوده است و نه در صفات دیگر آن حضرت علیه السّلام؟! و از کجا تشخیص دادی که آن حضرت با این جمله، برخلاف ادّعای تو، او را شبیه خود به جهت چهره و رخسار ندانسته است؟ پس اگر بگوید این معنا متناسب با مقتضای حال نبوده و ذکری از چهره به میان نیامده تا آن حضرت بخواهد او را به جهت صورت به خود تشبیه نماید، پس چگونه می‌توان کلام آن حضرت علیه السّلام را حمل بر تشبیه به جهت صورت نمود؟

خواهیم گفت: مگر در آن حال بحث امامت مطرح بوده تا امیرالمؤمنین علیه السّلام محمّد را در امامت به خود تشبیه کرده باشد؟ و این در حالی است که کلام امیرالمؤمنین علیه السّلام را معنای معقولی هست که بر هیچ منصفی پوشیده نیست و آن اینکه چون محمّد پرچم سپاه را حمل کرد و آن‌قدر پایداری نمود تا اینکه سپاه بصره شکست خورد و با این کار شجاعت و صلابت و دلیری خود را که بر مردم پوشیده مانده بود، آشکار نمود و با این کار خود امیرالمؤمنین علیه السّلام را خوشحال نمود، آن حضرت خواست او را به خاطر کارش تعظیم و تکریم نموده و بستاید، لذا به وی فرمود: «به راستی که تو فرزند من هستی!» و منظور آن حضرت از این جمله آن بود که تو در شجاعت و صلابت و دلیری به خودم می‌مانی! و

ص: ۶

در ضرب المثل آمده است: «هرکس به پدر خود شباهت داشته باشد، ستمی بر او نرفته» و نیز گفته‌اند: «از جمله نعمت‌های خدای متعال بر بنده‌اش، یکی آن است که پسر شبیه پدر خود باشد تا با این شباهت، صحت نسب او ثابت شود.» بنابراین مقصود و منظور امیرالمؤمنین علیه السّلام از کلام خود آن بوده که محمّد را در شجاعت به خود تشبیه نموده و بر صحّت درستی و پاکیزگی نسب وی گواهی داده و بدین ترتیب وی را ستوده باشد، بنابراین از امامت سخنی به میان نیامده تا بتوان کلام آن حضرت را حمل بر معنای امامت کرد، یا به سبب فایده‌ای که مقتضی امامت باشد، آن را تأویل به امامت نمود. و اگر حال به همین منوالی باشد که بیان کردیم، شبهه کیسانیه در این باب باطل می‌گردد.

سپس به ایشان گفته می‌شود: امیرالمؤمنین علیه السّلام در همین روز و بعد از اینکه سخنی را که شما نقل کردید، بیان فرمود، متوجه گردید که مدحی که از محمّد کرده، موجب دل شکستگی حسن و حسین علیهما السّلام گردیده، لذا در تعقیب کلام خود فرمود: «و شما دو تا، فرزندان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله هستید»، حال، اگر نسبت دادن محمّد به خود با گفتن جمله «به راستی که تو فرزند من هستی!» مفهوم امامت را می‌رساند، نسبت دادن حسن و حسین علیهما السّلام به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله، دلیل بر آن است که ایشان بر نبوّت آن دو تصریح فرموده است!! زیرا مضاف الیه اگر در حالت اول امام باشد، در حالت دوم پیامبر صَلی الله علیهِ و آله خواهد بود. و اگر نسبت دادن دوم بر نبوّت آن دو دلالت نکند، نسبت دادن اول نیز بر امامت دلالت نخواهد کرد؛ و این معنا برای کسی که در آن تأمل کند، روشن و آشکار است.

اما استناد آنان به اینکه در جنگ بصره امیرالمؤمنین علیه السّلام پرچم را به دست وی سپرد، همان طورکه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در جنگ خیبر پرچم را به امیرالمؤمنین علیه السّلام سپرد، باطل است، زیرا این کار پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به معنای آن نیست که پس از وی جانشین اوست، زیرا اگر چنین بود، لازم می‌آمد هرکس در زمان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله حامل پرچم شد، به امامت نصب شده باشد و هر که در زمان امیرالمؤمنین علیه السّلام پرچم‌دار بوده، این کار اشاره به خلافت وی داشته و این جهلی است که انسان عاقل مرتکب آن نمی‌شود، ضمن اینکه این باور کیسانیه لازم می‌نماید که محمّد حنفیّه، امام حسن و حسین علیهما السّلام شده باشد و طبیعتاً آن‌ها از امامت برخوردار نباشند، چون آن دو علمدار نبوده‌اند و محمّد بوده، و همان‌طور که گفتیم، این ادّعایی است که عده قلیلی از کیسانیه قایل به آنند و اغلب پیروان این فرقه آن را باطل می‌دانند، و این ادّعا با قول رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله که فرمود: «این دو فرزند من امامند، چه صلح کنند و چه جنگ» تعارض دارد و نیز مخالف اتفاقی است که بر وصیت امیرالمؤمنین علیه السّلام بر

ص: ۷

امامت حسن علیه السّلام پس از خود و نیز وصیت حسن علیه السّلام به امام حسین پس از خود و قیام حسن علیه السّلام پس از پدرش به امور امامت و دعوت ایشان از مردم برای بیعت کردن مردم با وی بر امر امامت و نیز قیام حسین علیه السّلام پس از وی به وظایف امامت و بیعت مردم با وی بر این امر - نه با محمّد - تا اینکه به شهادت رسید، بی‌آنکه از این قول رجوع کرده باشد. و با وجود حدیث رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله مبنی بر اینکه: «این دو فرزند من، دو سرور جوانان اهل بهشت‌اند» درباره ایشان که دالّ بر عصمت آن دو بوده و ثابت می‌کند که آن دو ادّعای باطل نمی‌کنند.

اما در برابر استدلال کیسانیه به قول پیامبر صَلی الله علیهِ و آله که فرمود: روز و شب به پایان نمی‌رسد تا اینکه خداوند متعال مردی از اهل بیت مرا برانگیزد... تا آخر حدیث برای اثبات مهدویت محمّد حنفیّه، زیدیه نیز برای اثبات اینکه قائم آل محمّد صَلی الله علیهِ و آله، محمّد بن عبدالله بن حسن بن حسن علیه السّلام است، به همین حدیث استناد می‌کنند و ادّعای آن‌ها ارجح‌تر است از ادّعای کیسانیه، زیرا پدر محمّد بن عبدالله به «عبدالله» شهرت دارد و امیرالمؤمنین علیه السّلام «علی» نام دارد. و دلیل فرقه کیسانیه مبنی بر اینکه امیرالمؤمنین علیه السّلام گفته باشد «من عبدالله هستم» از درجه اعتبار ساقط است، زیرا آن حضرت با گفتن این عبارت، تنها خواسته‌اند خود را به قصد عبودیت به «الله» اضافه کرده باشند، همان‌طور که همه بندگان مضاف به عبودیت به سوی «الله» تعالی هستند؛ هرچند که سخن امیرالمؤمنین علیه السّلام معنای بیشتری را نسبت به آنچه ذکر کردیم، در بردارد و نیازی نمی‌بینیم آن را به عنوان حجّت بر این فرقه مطرح نموده و مکشوف نماییم، گرچه امامیه اثنا عشریه به استدلال کردن به این حدیث از همه فرقه‌ها سزاوارترند، زیرا صاحب‌الأمر ایشان علیه السّلام، همنام رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و کنیه وی کنیه آن حضرت است و پدرش بنده‌ای است از بندگان خدا و این در حالی است که امامیه اثنا عشریه قائل به عصمت همه امامان و همه اصول آن هستند و اخبار خود را درباره امامت امامان مستند به نصوصی می‌کنند که تصریح به امامت ایشان دارند. و فضایل پدران صاحب الأمر علیه السّلام و معجزات آنان و علومی را که به آن ممتاز بوده‌اند، نقل می... کنند و در اثبات مذهب خود هیچ امر ضروری و بدیهی را نظیر مُردن کسی که بالضروره معلوم باشد، دفع نمی‌کنند و نسبت ضلالت را به معصومی نداده و امام عدلی را تکذیب نمی‌کنند؛ اما کیسانیه به خلاف آنچه مذکور افتاد گرویده‌اند، از این رو تمسک آن‌ها به ظاهر یک لفظ که فرقه‌های دیگر نیز می‌توانند به آن تمسّک جویند، از چندان اعتباری برخوردار نیست، زیرا آنچه مورد اعتماد قرار می‌گیرد، حجّت و برهان است که این فرقه چیزی از این قبیل را نیاورده‌اند تا توجیهی برای گرویدنشان به مذهب خود باشد.

اما اعتقاد ایشان در حیات محمّد حنفیّه به امامت وی و اینکه او قائم آل محمّد است را به طور اختصار رد کرده و بطلان آن را ثابت نمودیم. و چون بطلان امامت وی ثابت شد، قائم آل محمّد بودنش نیز باطل خواهد بود. و آنچه مزید دلیل بر این بطلان می‌تواند باشد، تواتر روایات بر تصریح ابوجعفر باقر علیه السّلام بر امامت فرزندش حضرت صادق علیه السّلام و

ص: ۸

نیز تصریح آن حضرت بر امامت فرزندش موسی و تصریح موسی بر علی علیهم السّلام است و نیز آشکار شدن این خبر از ایشان علیهم السّلام به بهره‌مند بودنشان از علومی که دلیل بر امامت آنان است و معجزاتی که خبر از حقانیت و صدق ایشان

می‌دهند و با در نظر داشتن تصریح پیامبرصَلی الله علیهِ و آله بر امامت آن‌ها از طریق «حدیث لوح» و آنچه عبدالله بن مسعود روایت نموده و سلمان در وصف امامان علیهم السّلام و تعداد ایشان آورده است. و تمام کسانی که نام بردیم و امامانی که از ذرّیه ایشانند و همه اهل بیت ایشان، بر مرگ ابوالقاسم محمّد حنفیّه اجماع دارند و درست نیست که اجماع ایشان را باطل بدانیم و آنچه این نظر را تأیید می‌کند آن است که در حال حاضر اثری از کیسانیه نیست و کسی از پیروان این فرقه در قید حیات نمی‌باشد تا با بودنشان عذر ما مقطوع گردد؛ کما اینکه در میان اهل علم نیز کسی از آنان یافت نمی‌شود، بلکه حتی یک نفر از ایشان را نیز نمی‌یابیم و تنها چیزی که از آنان مانده، داستان‌هایی در میان مردم است و چنین مذهبی جایز نیست که بر حق بوده باشد، زیرا اگر حق بود، با منقرض شدن پیروان آن و عدم تواتر روایات بر درستی مذهبشان، حجّت خدای متعال بر ایشان باطل نمی‌شد. بدین ترتیب، با آنچه در توصیف این قوم گفتیم و اینکه خدای متعال با این مذهب بر کسی احتجاج نکرده و آن گونه که بیان کردیم، احدی را ملزم به اعتقاد به آن نفرموده، بطلان آن آشکار می‌شود.

شیخ مفید - عزتش پایدار باد - گوید: فرقه امامیه همچنان قائل به نظام امامت بود تا اینکه ابوعبدالله جعفر بن محمّد صادق علیهما السّلام وفات یافت، پس فرقه‌ای از ایشان گفت: ابا عبدالله زنده است، نه مرده است و نه می‌میرد تا اینکه دوباره ظهور نموده، زمین را از عدل و داد پر کند، همان‌طور که از پیش از ظلم و ستم پر شده باشد، چون تحقیقاً مهدی قائم اوست. و برای این اعتقاد خود به حدیثی تمسک جستند که مردی به نام «عنبسهٔ بن مصعب» آن را از قول ابوعبدالله علیه السّلام روایت نمود که گفت: «اگر کسی نزد شما آمد و درباره من خبر آورد که وی مرا غسل داده، کفن کرده و به خاک سپرده است، سخن او را باور مکنید» و این فرقه «ناووسیّهٔ» نامیده می‌شود و علت این نامگذاری آن است که رئیس ایشان در این ادّعا، مردی از اهل بصره بود که وی را «عبدالله بن ناووس» می‌نامیدند.

فرقه دیگری گفتند: ابو عبدالله علیه السّلام از دنیا رفت و بر امامت فرزندش اسماعیل بن جعفر تصریح نمود و اسماعیل پس از ایشان امام است و قائم منتظر اوست و امام صادق علیه السّلام بنا بر مصلحتی که خود از آن آگاه بود، امر او را بر مردم ملتبس نمود.

ص: ۹

و فرقه‌ای از ایشان گویند: اسماعیل به راستی در زمان پدرش وفات یافت لیکن قبل از وفات خود بر امامت فرزندش محمّد تصریح نمود، بنابراین پس از وی امام اوست؛ و اینان را «قرامطه» و «مبارکیه» نامند. علّت نام‌گذاری ایشان به قرامطهٔ، آن است که آنان را به مردی از اهل سواد که او را «قرمطویه» می‌نامیدند، نسبت می‌دهند و علّت نامیدنشان به مبارکیه آن است که آنان را به مردی به نام «مبارک» که غلام آزاد شده اسماعیل بن جعفر علیه السّلام بود، نسبت می‌دهند و قرامطه اخلاف مبارکیه هستند و مبارکیه اسلاف آنانند.

فرقه‌ای دیگر از ایشان گوید: آنکه بر امامت محمّد بن اسماعیل تصریح نمود، نه بر اسماعیل، خودِ امام صادق علیه السّلام است و آن حضرت مکلّف به این امر بود، زیرا محمّد پس از وفات پدرش به امامت محق‌تر از دیگری بود و اینکه پس از حسن و حسین علیهما السّلام امامت میان دو برادر نخواهند بود؛ و این سه فرقه را «اسماعیلیه» می‌نامند. و سبب نام‌گذاری ایشان بدین نام آن است که ایشان مدّعی امامت اسماعیل هستند و دلیلشان برای اثبات تصریح به امامت اسماعیل آن است که

گویند: اسماعیل فرزند بزرگ‌تر جعفر بود و جایز نیست که بر امامت غیر پسر ارشد تصریح گردد؛ و گفتند: مخالفان ما اتّفاق نظر دارند که ابو عبدالله صادق علیه السّلام بر امامت اسماعیل تصریح فرموده است، اما ادّعا نمودند که خدای تعالی را در امامت اسماعیل «بدا» واقع شده و ما این سخن را از ایشان نمی‌پذیریم.

فرقه‌ای دیگر گویند: امام صادق علیه السّلام درگذشت و پس از وی امام، محمّد بن جعفر بود و برای ادّعای خود به داستانی که خودشان آن را نقل می‌کنند، استدلال می‌نمایند مبنی بر اینکه امام صادق علیه السّلام در خانه‌اش نشسته بود که محمّد در حالی که یک کودک خردسال بود، دوان دوان بر وی وارد گشت، اما پای او به پیراهنش گیر کرد و با صورت بر زمین افتاد، پس ابا عبدالله علیه السّلام وی را برداشته و بوسید، خاک را از چهره‌اش پاک نمود و صورت وی را به سینه خود چسبانده و فرمود: از پدرم شنیدم که فرمود: اگر فرزندی شبیه به من برایت به دنیا آمد، نام مرا بر او بگذار که این پسر شبیه من و شبیه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و بر سنّت اوست. این فرقه را به واسطه نام بنیان گذارش که یحیی بن ابی السبط نامیده می‌شد، «سِبطیّهٔ» نامیده‌اند.

ص: ۱۰

فرقه دیگری گوید: پس از امام صادق علیه السّلام، پسرش عبدالله بن جعفر امام است و استدلال کرده‌اند که وی فرزند ارشد امام صادق علیه السّلام بوده و امام صادق علیه السّلام فرموده است: امامت جز برای فرزند ارشد امام نخواهد بود! این فرقه «فطحیّهٔ» نامیده می‌شود زیرا پایه‌گذار آن شخصی به نام عبدالله بن أفطح بوده و گفته می‌شود که بدان سبب وی را «أفطح» گفته‌اند که پاهایش پهن بوده است و گفته می‌شود، سرش پهن بوده و گفته شده که عبدالله أفطح بوده است.

شیخ مفید - عزتش پایدار باد - گوید: اما فرقه «ناووسیّهٔ»، با انکار وفات امام صادق علیه السّلام، یک امر بدیهی ضروری و مشهود و معلوم را انکار کرده‌اند، زیرا علم ما به وفات آن حضرت، همانند آگاهی ما از وفات پدر ایشان علیه السّلام است و میان این فرقه و فرقه «غلاهٔ» که منکر وفات امیرالمؤمنین علیه السّلام شدند، تفاوتی وجود ندارد، و همچنین شبیه کسانی هستند که قتل امام حسین علیه السّلام را انکار کرده و مدّعی شدند که در این مورد امر بر مردم مشتبه شده است، بنابراین هرچیزی را که این جماعت میان خود و میان آن که ما ذکر نمودیم قرار دهند، دلیل بر بطلان سخنان ایشان درباره زنده بودن امام صادق علیه السّلام است. اما روایتی که بدان استدلال کرده‌اند، خبر واحد است که نه علمی از آن حاصل می‌شود و نه عملی واجب می‌گردد و اگر هزار نفر یا هزار هزار نفر هم آن را نقل کنند، این مجوّز را به ما نمی‌دهد که با توجه به آن، یک امر ضروری و بدیهی (وفات امام صادق علیه السّلام) را که برای همه معلوم گشته و دیده شده است، دفع کنیم، هرچند که می‌توانیم به ایشان (فرقه ناووسیّهٔ) بگوییم: از کجا معلوم، این سخنی که امام صادق علیه السّلام هنگام رفتن به عراق بیان فرموده، بدان جهت نبوده که یاران خود را از بابت مرگ خود در آن، بر همه آسوده خاطر نگرداند و به ایشان اطمینان خاطر ندهد که به زودی از عراق باز خواهد گشت و ایشان را از پذیرش سخن یاوه‌گویان که منجر به فساد خواهد شد برحذر نداشته باشد و اینکه این خبر، کاربرد مقطعی داشته و مقصود آن نبوده که به ایشان بگوید، من هرگز نخواهم مُرد و همیشه و در هر زمانی زنده خواهم بود؟ همچنین محتمل است مخاطب این سخن، جمع خاصی باشد که آن حضرت می‌دانسته همگی پیش از وی از دنیا خواهند رفت و غرض وی آن بوده که بگوید: هرکس از این جماعت خاص اگر نزد شما آمد و چنین خبری را داد، شما

او را باور نکنید، و این در حالی است که در بعضی سندهای این حدیث آمده است: «هرکه از شما بیاید و چنین خبری بدهد» و در برخی دیگر: «هرکه از یاران من به سوی شما بیاید و چنین خبری بدهد» و چنین حالتی اقتضا می‌کند که این حدیث را از جمعی خاص نپذیریم.

وجه دیگری هم می‌تواند داشته باشد و آن اینکه منظور آن حضرت، همه مردم بوده باشد به جز امامِ پس از خود، زیرا جایز نیست کسی جز امامی که جانشین وی است، عهده‌دار غسل و کفن و دفن امام باشد، مگر اینکه ضرورت چیز دیگری را اقتضا کند؛ بنابراین، گویی امام صادق علیه السّلام به یاران خود اطلاع داده که پس از وفاتم منعی ندارد، امام جانشین من شخصاً عهده دار غسل و کفن و دفن من شود.

ص: ۱۱

و چنانچه در قرآن بتوان لفظی را که به حسب ظاهر عام باشد حمل بر تخصیص کنیم و آن را به قرینه‌ای که بر خصوص دلالت کند، از ظاهر عام بودنش خارج کنیم، چرا جایز نباشد که مدّعی شویم امام صادق علیه السّلام در این روایت که ظاهر عام دارد، قصد خصوص کرده است و هدف ایشان آن بوده که «هرکس غیر از امام جانشین من چنین خبری را به شما بدهد» و حال آنکه قرینه‌ای نظیر مشاهده وفات ایشان در میان است. برای ابطال دلیل ایشان و بیان اینکه این حدیث بر عدم وفات آن حضرت تا آخرالزمان دلالت نمی‌کند، به همین مقدار بسنده می‌کنیم، هرچند می‌توانیم بگوییم: همین دلیل بر بطلان مذهب ناووسیّهٔ بس که در حال حاضر احدی نیست که پیرو این مذهب باشد تا آن را ترویج کند و در اصل هم جمع زیادی نبوده‌اند و از میان ایشان نیز کسی را نمی‌شناسم که مشهور به علم باشد و کسی کتابی هم از ایشان نخوانده است، بلکه حکایتی است که اگر صحیح هم باشد از جمع قلیلی صادر شده که کلام ایشان پیش از آنکه منتشر شود، مضمحل گردیده و همین مقدار برای ابطال این مذهب کافی است و نیازی به اطاله کلام نمی‌باشد .

اما اینکه اسماعیلیه استدلال کرده‌اند که اسماعیل - رحمه الله - فرزند ارشد بود و تصریح امامت باید شامل فرزند ارشد باشد، سخن درستی است، لیکن به شرط آنکه فرزند ارشد پس از وفات پدر در قید حیات باشد، و اما اینکه فرزند ارشد در حیات پدر از دنیا برود و پس از وی زنده نباشد، ادّعای آن‌ها مبنی بر تصریح بر امامت وی تحقیقاً واجب نیست و اگر فرضاً هم واقع شود، دروغ خواهد بود، زیرا معنای «نص» آن است که «منصوص علیه»، جانشین امام در گذشته باشد و فعالیت‌های وی را ادامه دهد، و اگر پس از رحلت امام در قید حیات نباشد، امام نیست و در این صورت، نص و تصریح بر امامت ایشان بدون شک دروغ خواهد بود، و اگر خداوند سبحان می‌دانسته که وی پیش از پدرش از دنیا خواهد رفت، اما با این وجود به او دستور داده که وی را جانشین خود کند، کار عبث و بیهوده‌ای صورت گرفته و چنین نصّی قطعاً دروغ خواهد بود؛ زیرا هیچ سودی بر آن مترتب نیست و نه هدف درستی با آن محقّق می‌شود، بنابراین، استدلال اسماعیلیه برای اثبات امامت اسماعیل، باطل است.

اما اینکه ادّعا کرده‌اند که شیعه به اجماع، وجود نص بر امامت اسماعیل را قبول دارند، قطعاً ادعای باطلی کرده‌اند و سودایی فاسد در سر پرورانده‌اند، زیرا هیچ یک از اصحاب ما قائل به این نیستند که امام صادق علیه السّلام بر امامت فرزندش اسماعیل تصریح کرده باشد و هیچ محدّثی حتی به عنوان حدیث شاذ آن را روایت نکرده، کما اینکه در روایات شناخته شده و مشهور

نیز چنین روایتی نیامده و سبب این توّهم آن‌ها این بوده که مردم در زمان حیات اسماعیل گمان می‌کردند که به دلیل فرزند ارشد بودن اسماعیل، امام صادق علیه السّلام قطعاً بر امامت وی تصریح خواهند فرمود و چون اسماعیل درگذشت، این تصور و توّهم آن‌ها نیز از بین رفت و دانستند که امامت به غیر اسماعیل تعلّق دارد، لیکن باطل گرایان، تصور اولیّه مردم را رها نکرده و آن را اصل قرار دادند و ادّعا کردند که نصّ بر امامت اسماعیل واقع شده است و این در حالی است که برای این ادّعای خود، روایت یا سندی ندارند که یکی از راویان شیعه از آن باخبر باشد

ص: ۱۲

و چنانچه استناد آن‌ها تنها متکی بر دعوی مجرّد از برهان باشد، ادعایشان باطل است .

اما روایتی که از امام صادق علیه السّلام نقل شد که فرمود: «ظاهر نشد از برای خدا امری، چنان که در باب فرزندم اسماعیل برای وی ظاهر شد» نیز نه بدان معنایی است که «بداء در امامت» دارد، و آن‌ها در فهم این مورد هم به اشتباه افتاده‌اند و این «بداء» را در امامت اسماعیل قرار داده‌اند، زیرا معنای این حدیث همان است که از امام صادق علیه السّلام روایت گشته که فرمود: «به درستی که خدای عزّوجل، کشته شدن را بر فرزندم اسماعیل دو بار مقدّر فرمود و از خداوند درباره وی حاجت خواستم، پس برای خدا بدائی نشد، چنانکه در مورد اسماعیل برایش بداء شد» و مقصود حضرت سخنی است که درباره کشته شدن بیان فرموده بود که این کشته شدن مقدّر شده بود، امّا خداوند آن را از اسماعیل با دعای ابوعبدالله صادق علیه السّلام رفع فرمود؛ اما خداوند عزّوجل درباره امامت، موصوف به بداء نمی‌شود و فقهای امامیه بر این قول اجماع دارند و در این مورد روایتی نیز از ائمّه علیهم السّلام دارند که در آن فرموده‌اند: هرچه «بداء» برای خدا در چیزی واقع شود، اما نه برای نقل پیامبری از نبوّتش و نه امامی از امامتش و نه مؤمنی که خداوند از او عهد گرفته باشد که مؤمن باشد، بداء واقع نمی‌شود». و اگر مسأله به گونه‌ای باشد که آن را ذکر کردیم، بطلان این استدلال اسماعیلیه که آن را دلیلی بر تصریح امام صادق علیه السّلام بر امامت اسماعیل قرار داده بودند، ثابت می‌شود.

اما آنکه قائل به تصریح امامت محمّد بن اسماعیل از طرف پدرش می‌باشد، گرفتار تناقض گویی و فساد رأی گردیده است، زیرا وقتی امامت اسماعیل در حیات ابوعبدالله صادق علیه السّلام به دلیل محال بودن وجود دو امام پس از پیامبر به صورت هم‌زمان ثابت نگردیده باشد، ممکن نیست که امامت محمّد به اثبات برسد، زیرا در آن صورت امامت وی با تصریح کسی غیر امام خواهد بود و چنین امری از دیدگاه صحیح، فاسد است.

امّا کسی که گمان کرده امام صادق علیه السّلام بر امامت محمّد بن اسماعیل پس از وفات پدرش تصریح نموده، برای اثبات نظر خود روایتی نقل نکرده و هرچه گفته، از روی قیاس بر اصلی بوده که فاسد است، و آن اصل فاسد آن است که آنان معتقدند که امام صادق علیه السّلام بر امامت پسرش اسماعیل تصریح فرموده است، و بر این اساس گمان کرده‌اند که عدالت حکم می‌کند، چون بر امامت اسماعیل تصریح شده و وی وفات یافته، پسرش مشمول آن تصریح گردد، چون محق‌ترین مردم به آن است. و از آنجا که ما بطلان قول آن‌ها در مورد ادّعایشان که بر امامت اسماعیل تصریح شده را ثابت کردیم، اصلی را که کلامشان را مستند به آن کرده‌اند، مبنی بر اینکه اگر ادّعای آن‌ها بر وجود تصریح امام صادق علیه السّلام درباره امامت فرزندش اسماعیل ثابت شود، سخن آن‌ها درباره وجوب نص بر امامت پسرش پس از وی، صحیح نمی‌باشد، زیرا امامت و

نصوص دو امری نیستند که همانند اموال به ارث برده شوند و اگر چنین بود،

ص: ۱۳

تمام فرزنـدان امام در آن سـهیم می‌شدنـد، اما چنانچه موروثی نباشد و مختص به کسـی باشد که از صـفات خاصـی برخوردار باشد یا کسی که مصلحت ایجاب کرده که وی امام باشد، باز هم بطلان این مذهب اثبات می‌شود.

اما کسانی که مدّعی امامت محمّد بن جعفر علیه السّـلام پس از پدرش شده‌اند، بسـیار اندک و نادر هستند. آنها زمانی، علی... رغم تعـداد کم و انکارشان از طرف جماعت شـیعه چنین ادّعایی را مطرح نمودند، لیکن منقرض شدند و کسـی از ایشان باقی نمانـد که پیرو این مـذهب باشد و همین مسأله خود دلیل بر بطلان سـخنان ایشان است، زیرا اگر ادّعای به حقی بود، جایز نبود که خداوند پیروان آن را به کلی نابود گرداند تا آنجا که حتی یکی باقی نمانده که ادعای پیروی از این مذهب را داشته باشد، هرچنـد حـدیثی را که آن را روایت کردنـد، به فرض صـحّت، دلیلی بر اثبـات ادّعـایی که می‌کردنـد نـداشت و حال آنکه این حـدیث، حدیث شـناخته شده‌ای نیست و محدّثی هم که نامش در کتب حدیث ذکر شده باشد، آن را روایت نکرده است و به فرض ثبوت روایت، باز هم خبر، واحـد باقی خواهـد مانـد و اخبار آحاد موجب آن نمی‌شونـد که ما بر خدای عزّوجل قولی را نسـبت دهیم، و اگر صـحیح نیز بـود، محتوای آن دلیلی بر امـامت نبود، زیرا پـاک کردن امـام صـادق علیه السّـلام خـاک را از صورت فرزنـدش، دلیل بر تصـریح آن حضـرت بر امامت او نیست، نه عقلاً و نه عرفاً و عادةً. و همچنین است چسـباندن وی به سینه‌اش و نیز گفتن اینکه: «پـدرم مرا خبر کرد که فرزنـدی برایم متولّد خواهد شد که به وی شـباهت دارد»، و اینکه به وی امر نموده نام خود را برایش برگزینند، و اینکه به وی اطلاع داده که آن کودک بر سنّت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله خواهد بود و مجموع این‌هـا باهم نیز دلیلی بر امامت نمی‌توانـد باشـد، نه به حسب ظاهر و نه به حسب قول و فعل و نه در تأویل آن، و اگر در این روایت دلیلی بر ادّعـای آنـان وجـود نداشـته باشـد، بطلاـن آن آشـکار می‌گردد، ضـمن اینکه محمّـد بن جعفر، پس از پـدرش شمشـیر برگرفته و خروج کرد و مردم را به سـوی امـامت خـویش دعـوت نمـوده، خود را امیرالمؤمنین نامیـد! و این در حالی است که هرکس از آل ابوطالب خروج نمود، این نام را بر خود نگذاشـته بود و در میان پیروان امامت اختلافی نیست که هرکس پس از امیرالمؤمنین علیه السّـلام خود را به این نام بنامد، فعل منکری انجام داده است و چنین شخصی چگونه می‌تواند بر سنّت رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله باشد، مگر اینکه راوی این حدیث درباره وی دچار توّهم شده، یا از روی عمد دروغ گفته باشد.

به درستی که امر فرقه «فطحیّهٔ» نیز روشن و فساد قول آنان، از کسـی که در آن تأمّل کند، نه پنهان است و نه پوشـیده؛ زیرا این جماعت ادّعا نکرده‌اند که از امام صادق علیه السّـلام نصّی برخلافت عبدالله در اختیار دارند، بلکه اینان این مذهب را از آن رو اختیار کرده‌اند که روایت کرده‌اند که آن حضرت فرموده:

ص: ۱۴

امامت در فرزند ارشد امام می‌باشد. و این حدیث جز با قید یک شرط روایت نشده و آن شرط این است که اولاد ارشد زمانی می‌تواند امام شود که عیب و نقصـی در او نباشد و طایفه امامیه بدان جهت بر امامت موسـی کاظم علیه السّـلام اتفاق کرده‌اند،

چون متّفق‌القول هستند که عبـدالله نقص در دین داشـته و قائل به مـذهب «مرجئه» بوده که منحصـراً قائل به امامت علی بن ابی طالب علیه السّـلام و عثمان بوده‌اند و یک بار که عبدالله از حضور امام صادق علیه السّلام بیرون رفته بود، امام فرموده بود:«این یـک مُرجیء بزرگ است». و نیز روایت کرده‌انـد که روزی عبـدالله به حضور امام صادق علیه السّـلام رسـید، در حالی که آن حضـرت به نقل حدیث برای یاران خود مشغول بود، و چون عبدالله را دید، سکوت فرمود تا زمانی که عبدالله از مجلس خارج گردیـد. پس از وی در این مورد سؤال شـد، فرمود: مگر نمی‌دانیـد که او از مرجئه است؟ و علاوه بر این، وی را علم و دانشـی نبود که از عامه مردم متمایزش کند و چیزی در رابطه با حلال و حرام هم از او روایت نگردیده و در مقامی هم نبوده که فتوی صادر کند. وی پس از پدرش ادّعای امامت کرد و با چند سؤال ساده از طرف شیعیان امتحان شد، لیکن از جواب عاجز ماند و چیزی نگفت. لـذا برای نشان دادن بطلان امامت وی، چه دلایلی بیشتر از آنچه ذکر کردیم لازم است تا ثابت گردد این دلایل مـانع امـامت چنین مردی می‌شود؟ ضـمن اینکه اگر دلیلی بر منع امـامت وی نبود، جـایز نبود که پـدرش از تصریح امامت وی خودداری کنـد. و اگر تصریح می‌فرمود، آشـکار می‌شـد و راویـان آن را نقل می‌کردنـد. و اینکه این جماعت از اثبات وجود نصّ از طرف امام صادق علیه السّلام عاجزند، خود دلیل روشنی بر بطلان مذهب ایشان است.

شیـخ مفیـد - عزتش پایـدار بـاد - گویـد: طایفه امامیه پس از این ماجرا همچنان بر نظام امامت باقی بودنـد تا اینکه موسـی بن جعفر علیهما السّـلام چشم از جهان پوشـید و پس از وی شـیعیان چندین فرقه شدند که یکی از این فرقه‌ها که اکثریت را شامل می‌شـد، به دلیـل وجـود نصّ بر ایشـان، قائـل به امـامت ابـوالحسن رضـا علیه السّـلام گشـتند و بـا این کـار خود، بهـترین راه را برگزیدند. فرقه‌ای نیز قائل به ختم امامت به موسـی بن جعفر علیه السّـلام شدند و مدّعی گشـتند که وی زنده است و او مهدی منتظر است. و فرقه دیگری مرگ آن حضـرت را پذیرفتند لیکن مدّعی شدند که ایشان به زودی مبعوث خواهد شد و امام قائم منتظر اوست. فرقه «واقفه» دربـاره امـام رضـا علیه السّـلام دچـار اختلاـف شدنـد؛ بعضـی از آنها گفتنـد: کسانی که پس از امام موسـی علیه السّـلام جانشـین وی شده‌اند، خلفا و وکلا و قاضـیان آن حضـرت هستند و تا زمان خروج ایشان کارها را از طرف وی تمشیت می‌کننـد و اینان امام نیسـتند و هرگز هم ادّعای امامت نکرده‌انـد؛ و بقیه پیروان این فرقه گفتنـد: اینان گمراهانِ به اشـتباه رفته و ظالم‌اند و درباره شـخص امام رضا علیه السّلام سخنی بزرگ و به گزاف رانده، وی و امامان پس از وی را که از فرزنـدان آن حضـرت بودنـد، تکفیر نمودند. و فرقه دیگری که امامت حضـرت رضا علیه السّـلام را پذیرفته بودند، از قول حق خارج گشته و با تمسّک به سخنی

ص: ۱۵

بسیار سخیف، منکر وفات امام موسی علیه السلام و زندانی شدن وی گشته و تصور کردند که مردم در مشاهده این امور دچار اشـتباه و توّهم شـده‌انـد و مدّعی شدند که آن حضـرت زنده است و از دیده‌ها پنهان گشـته و مهدی اوست و پنداشـتند که آن حضـرت، محمّد بن بشـیر، غلام بنی‌اسد را جانشین خود قرار داده و با این سخن، قدم در راه غلوّ نهاده و قائل به «اتّحاد» شده و به تناسخ گراییدند.

فرقه «واقفیّه» برای اثبات درستی مذهب خود به سـخنی از امام صادق علیه السّـلام اسـتناد می‌کنند که هنگام متولد شدن موسی بن جعفر علیهما السّـلام به زبان آورده‌اند. آن حضـرت بعد از تولّد موسـی، بر حمیده بربریه - مادر موسی کاظم علیه السّلام -

وارد گشته و فرمود: «مبارک باد تو را، مبارک باد تو را که ملک به خانه تو درآمد»! و نیز نقل است که از حضرت صادق علیه السّلام از نام قائم پرسیدند، فرمود: نامش «حدیدهٔ الحلّاق» (تیغ سرتراش) است.

به این فرقه (واقفیّهٔ) گفته می‌شود: فرق میان شما و ناووسیّهٔ که قائل به توقف بر امام صادق علیه السّلام شدند و کیسانیه که قائل به توقف بر ابوالقاسم محمّد حنفیّه شدند و مفوّظه که منکر وفات ابی عبدالله الحسین علیه السّلام و شهادت وی گشتند و سبأیّه که وفات امیرالمؤمنین علیه السّلام را انکار نموده و مدعی زنده بودن وی شدند و محمّدیه که وفات رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را نفی می‌کنند و قائل به زنده بودنش هستند، چیست؟ و هر دلیلی که ایشان برای اثبات بطلان این مذاهب ارائه کنند، ما به همان دلایل، مذهب آن‌ها (فرقه واقفیه) را باطل می‌دانیم.

سپس به ایشان گفته می‌شود: در آن حدیثی که به آن تمسّک جسته‌اید، از کجا دریافتید که منظور امام صادق علیه السّلام از «ملک» در این حدیث، امامت بر همه خلایق، و حاکم کردن امر و نهی نباشد؟ و به چه دلیل فکر می‌کنید، منظور حدیث حضرت صادق علیه السّلام از جمله‌ای که به حمیده بربریه فرمود (مبارک باد تو را که ملک به خانه تو درآمد) آن است که امام موسی کاظم علیه السّلام خروج به شمشیر خواهد کرد و کارش عالم گیر خواهد شد؟ مگر نشنیده‌اید کلام خدا را که می‌فرماید: «فَقَدْ ءَاتَیْنَا ءَالَ إِبْرَاهِیمَ الْکِتَابَ وَ الحِکْمَهَ وَ ءَاتَیْنَاهُم مُّلْکا عَظِیمًا»، - . نساء / ۵۴ - {در

حقیقت، ما به خاندان ابراهیم کتاب و حکمت دادیم، و به آنان ملکی بزرگ بخشیدیم.} و منظور حق تعالی از «ملک عظیم» چیزی جز مُلک دین و فرمانروایی بر جهان نیست؟! و امّا قول این فرقه: از وی درباره قائم سؤال شد، پس فرمود: نامش حدیدهٔ الحلّاق است. به فرض صحیح بودن - هرچند که معروف و مشهور نیست -

ص: ۱۶

می‌گوییم: از کجا معلوم که آن حضرت نام قائم به امر امامت را نبرده باشند و اشاره‌ای به قائم به شمشیر نکرده‌اند؟ حال آنکه می‌دانیم هر امامی پس از پدرش قائم به امر است. به راستی چه دلیلی برای گرویدنشان به این مذهب وجود دارد جز کوردلی؟ و اگر به ایشان گفته شود: چه دلیلی بر امامت ابوالحسن موسی کاظم علیه السّلام دارید؟ و دلیل شما بر تصریح پدرشان بر امامت وی چیست؟ هر جوابی که برای اثبات باورشان ارائه کنند، ما نیز همان استدلال‌ها را برای اثبات امامت امام رضا علیه السّلام و ثبوت نص بر امامت ایشان از جانب پدرش، ارائه می‌کنیم. و در این صورت هیچ گریزگاهی برای دفاع از باور خود نخواهد داشت.

امّا کسانی که پنداشته‌اند امام رضا و امامان پس از وی علیهم السلام خلفای ابوالحسن موسی کاظم علیه السّلام هستند و خود دعوی امامت نداشته‌اند، این پندار آن‌ها آنقدر سست و بی‌پایه است که ضرورتی برای دفع آن وجود ندارد؛ زیرا همه پیروان و غیرطرفداران این جماعت و هر که در این امر نظر کند، می‌داند که ایشان ادعایی کرده و مردم را به پذیرفتن امام مورد نظر خود دعوت نموده‌اند و به راستی که هیچ فرقی میان این جماعت و فرقه شاذ و نادر «کیسانیه» که ادّعا کرده‌اند حسن و حسین علیهما السّلام دو خلیفه محمّد حنفیّه بوده‌اند و مردم را دعوت به امامت محمّد حنفیه می‌کرده‌اند، نیست؛ و وضوح بطلان این سخن به حدّی است که انسان را از اطاله کلام درباره آن بی‌نیاز می‌کند.

امّا «بشیریّه»، به دلیل وفات ابوالحسن موسی کاظم و امامت رضا علیهما السّلام و بطلان حلول و اتّحاد و ضرورت وجود شریعت‌ها و فساد غلوّ و تناسخ در مجموع و تک‌تک، دلیل بر فساد مذهب ایشان است.

شیخ مفید - خداوند عزتش را پایدار کند - گوید: فرقه امامیه در مدّت حیات امام رضا علیه السّلام بر اعتقاد به اصول امامت باقی ماندند و چون آن حضرت وفات یافت و فرزند خود ابوجعفر محمّد تقی علیه السّلام را که به هنگام وفات پدرش هفت ساله بود، جانشین خود فرمود، میان ایشان اختلاف افتاد و به سه فرقه تقسیم شدند: یک فرقه همچنان بر سنت قول به امامت باقی مانده

ص: ۱۷

و امامت ابوجعفر محمّد تقی علیه السّلام را پذیرفتند و نصّ را بر امامت او نقل کردند، و این پرطرفدارترین سه فرقه بود؛ و فرقه دیگر که قائل به امامت امام رضا علیه السّلام بودند، از این باور برگشته و عقیده واقفیّه را پذیرفتند و فرقه دیگر قائل به امامت احمد بن موسی شده و گمان بردند که امام رضا علیه السّلام وصیّت به امامت وی کرده و بدان تصریح نموده است و این دو فرقه مخالف، دلیل خود را برای عدول از اصل امامت، صغر سن ابو جعفر محمّد تقی علیه السّلام عنوان کرده و گفتند: جایز نیست که امام کودک نابالغ باشد؛ که در پاسخ آن‌ها که بعد از اعتقاد به امامت رضا علیه السّلام از این باور رجوع کرده و به مذهب واقفیه در آمدند، همان پاسخی که به واقفیه داده شد، داده می‌شود: به چه دلیل امامت امام رضا علیه السّلام را ثابت می‌کنید تا ما هم با دلیلی مشابه آن، امامت ابو جعفر محمّد تقی علیه السّلام را برایتان ثابت کنیم و به هر دستاویزی برای طعن در نقل نصّ بر امامت محمّد تقی علیه السّلام متوسل شوند، فرقه واقفیه نیز به همان شیوه در نصّ بر امامت ابوالحسن رضا علیه السّلام طعن می‌زنند و نباید این دو را از هم جدا کرد.

با آن که به اشتباه افتادن ایشان در مورد سن ابو جعفر محمّد تقی علیه السّلام فسادش آشکار است، زیرا کمال عقل برای حجّت‌های خدا، با صغر سن آنان انکار نمی‌شود، خدای عزّوجل گوید: «قَالُواْ كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّاقَالَ إِنِّي ِ عَبْدُ اللَّهِ ءَاتَىٰنِيَ ِ الْكِتَابَ وَ جَعَلَنِي نَبِيًّا»، - . مریم/ ۴۰-۳۹ - {گفتند:

«چگونه با کسی که در گهواره و کودک است سخن بگوییم؟» کودک گفت: «منم بنده خدا، به من کتاب داده و مرا پیامبر قرار داده است.} و با این آیه از سخن گفتن عیسی علیه السّلام در گهواره خبر داده است و در داستان یحیی علیه السّلام می... فرماید: «وَ ءَاتَيْنَهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا»، - . مریم / ۱۲ - {

و از کودکی به او نبوّت دادیم.} و جمهور شیعه و مخالفان آن‌ها اجماع دارند بر اینکه رسول خدا صلی الله علیهِ و آله، علی علیه السّلام را در سن کودکی دعوت به اسلام فرمود و کودکی جز وی را دعوت نفرموده است و با حسن و حسین علیهما السّلام در حالی که دو کودک بودند، به مباهله رفت و قبل و بعد از وی هرگز کسی مباهله با کودکان را ندیده است؛ و اگر وضع بدان گونه است که بیان کردیم، از مخصوص گردانیدن خداوند متعال حجّت‌های خود را به شرحی که گفته آمد، پس آنچه این فرقه در مورد صغر سن امام محمّد تقی علیه السّلام بدان چنگ زده‌اند، باطل می‌شود؛ هرچند این فرقه اقرار به ظهور معجزات بر ائمّهٔ علیهم السّلام و خرق عادت در ایشان کرده‌اند، اصلی را که با آن امامت محمّد تقی علیه السّلام را انکار می...

کنند، باطل می‌شود. و اگر ظهور معجزه از امامان علیهم السّلام را نپذیرند، به معتزله که صدور معجزه در غیر انبیا را انکار می... کنند، پیوسته‌اند

ص: ۱۸

و کلام برادران ناصبی خود را تکرار کرده‌اند و به خواست خدا همین مقدار برای رد مذهب ایشان، آن‌گونه که حکایت کردیم، کافی است.

شیخ مفید - خداوند عزتش را پایدار کند - گوید: فرقه امامیه‌ای که بر عقیده خود بر امامت ابوجعفر محمّد هادی علیه السّلام ثابت قدم ماندند، امامت فرزندش علی بن محمّد علیهما السّلام را نیز پس از پدرش پذیرفتند و از امام محمّد تقی علیه السّلام نصّ بر آن حضرت را نقل نمودند، مگر جمع قلیلی که از ایشان جدا گشته و قائل به امامت موسی فرزند محمّد تقی و برادر ابوالحسن علی بن محمّد علیهما السّلام شدند. امّا آن‌ها زیاد بر این عقیده باقی نماندند و خیلی زود به مذهب حق باز گشت نموده و امامت علی بن محمّد علیه السّلام را پذیرفتند و امامت موسی بن محمّد را رد نموده، جملگی بر امامت ابوالحسن علی بن محمّد علیه السّلام استوار ماندند و چون علی بن محمّد علیه السّلام وفات یافت، دچار تفرقه شدند و از آن پس، جمهور شیعه قائل به امامت ابو محمّد حسن بن علی علیه السّلام گشته و نصّ امامت وی را نقل کردند و آن را ثابت کردند، و فرقه‌ای دیگر از آنان (امامیه) گفتند: پس از ابوالحسن، محمّد بن علی برادر ابو محمّد امام است و گمان بردند که امام علی نقی علیه السّلام در حیات خود بر امامتش تصریح کرده است، اما این محمّد در زمان حیات پدرش وفات یافته بود، لیکن پیروان این فرقه وفات وی را نپذیرفته و گمان بردند که وی نمرده و زنده است و امام منتظر اوست! و فرقه دیگری نیز که از جمع اکثریت جدا شده بودند و عده قلیلی بودند، گفتند: پس از محمّد بن علی بن محمّد بن علی بن موسی، برادرش جعفر بن علی امام است و پنداشتند که پدرش پس از محمّد، نصّ بر امامت وی کرده است و او پس از پدرش، امام قائم است.

پس در پاسخ فرقه اول گفته می‌شود: چرا گمان کردید که بعد از ابوالحسن، پسرش محمّد امام است؟ و دلیل شما بر این امر کدام است؟ پس اگر مدّعی وجود نص شدند، از آنان لفظ نص و حجّت بر صحّت آن خواسته می‌شود و هرگز لفظی که به امامت وی مربوط باشد، نخواهند یافت و نیز هیچ روایت متواتری هم در اختیار ندارند که به آن استناد کنند، زیرا تعدادشان آن‌قدر اندک است که به حد تواتر نمی‌رسد، ضمن اینکه پیروان این فرقه به کلّی منقرض شده‌اند و کسی از آنان باقی نمانده است و خودِ این، آن‌گونه که مذکور افتاد، دلیل بطلان مذهب ایشان است. و در رد ادّعای آن‌ها درباره زنده بودن وی، همان پاسخی به آنان داده خواهد شد که به کیسانیه و ناووسیّه و واقفیه داده شد. پس با هر چه ایشان این مذهب را باطل کنند، ما نیز به همان حجّت، این قول ایشان را باطل می‌کنیم که به راستی راه نجاتی از آن ندارند.

ص: ۱۹

امّا بنای مذهب اصحاب جعفر بر امامت محمّد استوار است و چنانچه قول به امامت محمّد به خاطر نبودن دلیل بر امامت حسن عسکری علیه السّلام رد گردد، بطلان اصحاب جعفر که قائل به امامت او شده‌اند، آشکار می‌گردد.

شیخ مفید - خداوند عزتش را پایدار بدارد - گوید: چون ابو محمّد حسن بن علی علیهما السّلام وفات یافت - به حسب روایت ابو محمّد حسن بن موسی رحمه الله - یاران وی به چهارده فرقه تقسیم شدند و اکثریت آن‌ها قائل به امامت قائم منتظر شدند و ولادت ایشان را ثابت کردند و نصّ بر امامت وی را تصحیح کرده و گفتند: وی همنام رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و هدایت‌گر مردم است و معتقد شدند که آن حضرت دو غیبت خواهد داشت که یکی طولانی‌تر از دیگری است و غیبت اول از این دو غیبت کوتاه‌تر است. و در این غیبت نوّاب و سفیرانی خواهد داشت و از جمعی از مشایخ افراد مورد اعتمادشان روایت کرده‌اند که پدر آن حضرت یعنی امام حسن عسکری علیه السّلام وی را برای ایشان آشکار فرموده و شخص ایشان را به آنان نشان داده است. آنها به هنگام وفات پدرش، در مورد سن آن حضرت دچار اختلاف شدند، پس بسیاری از ایشان گفته‌اند که سن ایشان در آن هنگام پنج سال بوده است، زیرا پدرش به سال دویست و شصت وفات یافته و تولّد حضرت قائم به سال دویست و پنجاه و پنج بوده است. و برخی از ایشان گفته اند: تولد آن حضرت به سال دویست و پنجاه و دو بوده و سن وی به هنگام وفات پدرش هشت سال بوده است؛ و گفته‌اند: پدرش تا زمانی که خداوند عقل وی (حضرت قائم علیه السّلام) را به کمال نرسانیده و حکمت و فصل الخطاب را به وی نیاموخته بود و وی را به داشتن این صفات از سایر مردم متمایز نگردانیده بود، از دنیا نرفت؛ زیرا وی خاتم حجّت‌ها و وصیّ اوصیا، قائم زمان و صاحب امر آن بود؛ و این فرقه در جواز این معنا، استدلال به عقل کرده‌اند، زیرا محال بودن آن از بین رفته و در حیطه امکان قرار گرفته است، زیرا خداوند متعال در داستان عیسی می‌فرماید: «وَ یُکَلِّمُ النَّاسَ فِی الْمَهْدِ وَ کَهْلا»، - . آل عمران/ ۴۶ - {و

در گهواره به اعجاز و در میانسالی به وحی با مردم سخن می گوید.} و در داستان یحیی می‌فرماید: «وَ ءَاتَیْنَهُ الْحُکْمَ صَبِیًّا»، - . مریم / ۱۲ - {و از کودکی به او نبوّت دادیم.} و گفته‌اند: صاحب امر زنده است و نمرده و نمی‌میرد، هرچند هزار سال زنده بماند تا اینکه زمین را از عدل و داد پر کند، همان‌طور که از پیش از ظلم

ص: ۲۰

و ستم پرشده باشد. و آن حضرت به هنگام ظهور جوانی قوی به مانند جوانان سی و چند ساله باشد و این را از جمله معجزات وی به شمار آورده‌اند و این را از جمله دلایل و نشانه‌های امامت وی دانسته‌اند.

و یکی از فرقه‌هایی که به امامت حسن عسکری علیه السّلام گرویده بود گوید: او زنده است و نمی‌میرد، بلکه غایب گشته و قائم منتظَر اوست.

و فرقه‌ای دیگر گوید: ابو محمّد وفات یافته و پس از مرگش زنده خواهد شد و مهدی قائم اوست و در این مورد به روایتی استناد کرده‌اند که می‌گوید: قائم را بدان جهت قائم نامیده‌اند که پس از مرگ قیام می‌کند .

فرقه‌ای دیگر گوید: ابو محمّد قطعاً وفات یافته و امام پس از وی برادرش جعفر بن علی است و برای گفته خود به روایتی از امام صادق علیه السّلام استناد می‌کنند که: «امام کسی است که جز به او نتوان مراجعه نمود». و گفتند: چون فرزندی از حسن که آشکار باشد را ندیدیم، ناچار شدیم قائل به امامت برادرش جعفر شویم!

فرقه‌ای دیگر از معتقـدان به امامت حسن عسـکری علیه السّـلام از پـذیرش امامت وی بازگشـته و گفتند: او امام نبود بلکه یک مدّعی بر باطل بود و امامت برادرش محمّد را انکار نموده، گفتند: امام، جعفر بن علی است، با نصّ پدرش بر وی، و گفتند: ما از این جهت قائل به این قول شـدیم که محمّـد در زمان پدرش علی نقی علیه السّـلام وفات یافت و امام در زمان حیات پدرش نمی‌میرد، امام حسن عسکری هم فرزندی نداشت و امام از دنیا نمی‌رود مگر اینکه فرزند داشته باشد.

فرقه‌ای دیگر گفتنـد: محمّد بن علی برادر حسن بن علی امام است و از قائل بودن به امامت حسن رجوع کردند و مدّعی شدند که محمّد زنده است و حال آنکه پیش از آن منکر چنین چیزی بودند.

فرقه دیگری گفتنـد: پس از حسن، امـام پسـر اوست که او منتَظَر است و او علی بن حسن است نه آن‌گونه که قطعیّه ادّعـا می‌...کنند که محمّد بن حسن است، لیکن بعداً اعتقاد قطعیّه را در غیبت و انتظار، حرف به حرف پذیرفتند.

ص: ۲۱

فرقه‌ای دیگر گویـد: امام قائم که فرزند حسن است، هشت ماه پس از پدرش به دنیا آمد و امام منتظر اوست، و باور کسانی که را که می‌گفتند آن حضرت در زمان پدرش به دنیا آمده، تکذیب نمودند.

فرقه‌ای دیگر گویـد: ابو محمّد بی‌آنکه ظاهراً فرزندی داشـته باشد وفات یافت بلکه یکی از کنیزکان وی باردار بود و امام قائم بعـد از حسن، فرزنـدی است که در شـکم مـادر است و مـادرش هنوز وی را به دنیا نیاورده است و این امکان هست که وی تا صدسال دیگر حامله بماند و چون زایمان کرد، ولادت وی آشکار می‌گردد.

فرقه‌ای دیگر گویـد: بعـد از وفات امام حسن علیه السّـلام امامت باطل شد و برچیده شد و حجّتی از آل محمّد صَـلی الله علیهِ و آله بر روی زمین باقی نمانـد، بلکه حجّت اخبار و روایاتی است که از امامان پیشـین برجای مانـده. این فرقه گمان کرده‌اند که خالی بودن زمین از حجّت اگر به سبب خشم گرفتن خدا بر بندگان باشد و آن را مجازاتی برای ایشان قرار دهد، جایز است.

فرقه‌ای دیگر گوید: در حقیقت محمّد بن علی برادر حسن بن علی، پس از پدرش علی امام بود و چون وی را وفات در رسید، به یکی از غلامـانش که «نفیس» نام داشت و محل اعتماد و ثقه بود، وصیّت نموده و کتاب‌ها و سـلاح‌ها را به وی داد تا آن‌ها را به برادرش جعفر بدهد و آن غلام آن امانت‌ها را به جعفر تسلیم نمود و بدین ترتیب که مذکور افتاد، امامت به جعفر رسید.

فرقه ای دیگر گویـد: دانستیم که حسن عسـکری علیه السّـلام امـام بود، امـا چون وفـات یـافت امر بر ما ملتبس شـد و به راستی نمی‌دانیم که بعـد از وی آیـا جعفر امـام است یا دیگری، و آنچه بر ما واجب است آن است که یقین داشـته باشـیم حتماً امامی وجود دارد، لیکن تا زمانی که بر ما معلوم نشود آن امام کیست، امامت کسی را نمی‌پذیریم.

فرقه دیگری گوید: پس از حسن عسـکری علیه السّلام فرزندش محمّد امام است و امام منتظر اوست، اما وی وفات نمود، لیکن زنـده خواهـد شـد و قیام به شمشـیر خواهـد نمود و زمین را از عـدل و داد پر خواهد کرد، همان‌طور که از پیش از ظلم و سـتم پرشده باشد.

فرقه چهاردهم آن‌ها گوید: بی‌شک محمّد پس از پدرش امام بود و چون وفاتش فرا رسید، برادرش جعفر بن علی بن محمّد بن علی را به امامت منصوب نمود، از این رو هم با نصّ و هم با وراثت، پس از وی، امامت از آنِ اوست، و دلیل این قول خود را وجوب عقلی

ص: ۲۲

وجود امام دانسته‌اند و با نبودن فرزند امام حسن عسکری علیه السّلام، گمان برده‌اند که ادّعای فرقه امامیه اثناعشریه مبنی بر اینکه امام حسن عسکری علیه السّلام دارای فرزندی بوده است، امری باطل است.

شیخ مفید - خداوند عزتش را پایدار کند - گوید: اکنون که سال سیصد و هفتاد و سه هجری است، اثری از این فرقه‌هایی که نام بردیم، نیست مگر فرقه امامیه اثناعشریه که قائل به امامت فرزند امام حسن عسکری علیه السّلام که همنام رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بوده، و یقین دارند که آن حضرت زنده است تا اینکه چنان که شرح دادیم، قیام به شمشیر کند. و این فرقه بزرگ‌ترین فرقه‌های شیعه به حسب عدد و کثرت دانشمندان، متکلّمان تیزبین، مردان صالح، عابدان فقیه، اصحاب حدیث، ادبا و شعرا می‌باشند و اینان بزرگان امامیه و مورد اعتماد در دیانت‌اند، لیکن دیگر فرقه‌ها چنان منقرض شده‌اند که هیچ‌کس نمی‌داند از این چهارده فرقه‌ای که مذکور افتادند، احدی بر جای مانده باشد که اظهار وجود کند که پیرو یکی از این مذاهبی است که وصفشان رفت، مگر فرقه امامیه اثناعشریه؛ اما بقیه به تاریخ پیوسته‌اند و چیزی از آن‌ها نمانده، جز مشتی اراجیف مبنی بر وجود قومی از ایشان که صحت آن قابل اثبات نیست.

اما به فرقه‌ای که قائل به زنده بودن ابو محمّد (حسن عسکری علیه السّلام) بوده‌اند، گفته می‌شود: چه تفاوتی میان شما و فرقه... های واقفیه و ناووسیّه وجود دارد؟ که در این صورت خواهند دید هیچ تفاوتی ندارند.

اما به فرقه‌ای که گمان دارد ابو محمّد پس از وفات زنده شده و امام منتظر اوست، گفته می‌شود: اگر آن‌طور که باور دارید، جایز است دنیا یک روز از وجود امام خالی باشد، چرا جایز نباشد که دنیا یک‌سال از وجود امام خالی باشد؟! و چه تفاوتی با این دارد که دنیا تا ابد از امام خالی باشد؟ این باور به معنای خروج از مذهب امامیه است و قائل شدن به مذهب خوارج و معتزله؛ و هرکس از شیعه قائل به این قول شود، ما نیز با همان دلایلی که برای ناصبیان آوردیم و دلیل بر اثبات وجود امامت است، پاسخ آن‌ها را می‌دهیم. سپس به ایشان گفته می‌شود: از کجا دانستید که امام حسن عسکری علیه السّلام تاکنون زنده نشده و از این پس زنده خواهد شد؟ و بدین ترتیب با این سخن، بطلان مذهب ایشان ثابت می‌شود. و اما آنچه استدلال کرده... اند به آن از اینکه از این جهت قائم را قائم نامند

ص: ۲۳

که پس از وفات دوباره زنده می‌گردد و قیام به امر امامت می‌کند، ممکن است مراد از این جمله آن باشد که قائم را از این جهت قائم می‌نامند که پس از مرگ یادش و غفلت امت از او، قیام به امر امامت کند، نه آنکه حقیقتاً مرده باشد و در این معنا این فرقه هیچ تفاوتی با کیسانیّه نخواهد داشت، با اینکه در روایت آمده است که قائم را از آن جهت قائم نامیده‌اند که قیام به

دینی می‌کند که مندرس و کهنه شده باشد و حقّی را آشکار می‌سازد که پنهان شده باشد، آن هم بدون هیچ تقیّه و پروایی در چیزی از امور دین. و این خود ادّعای آنان را باطل می‌سازد.

اما فرقه‌ای که گمان کرده‌اند، جعفر بن علی پس از برادرش حسن عسکری علیه السّلام امام است، از راه حدس و گمان به این باور رسیده‌اند، بی‌آنکه حدیث و روایتی در این مورد به آنان رسیده باشد که بتوان در آن نگریست، و میان این قوم و کسانی که بدون هیچ دلیل و برهانی مدعی امامت برخی از آل ابوطالب پس از حسن عسکری علیه السّلام شده‌اند، تفاوتی وجود ندارد. اما استدلال آن‌ها به روایتی از امام صادق علیه السّلام که فرموده است: «امام کسی است که جز به او نتوان به دیگری رجوع کرد»، به ایشان گفته می‌شود: از کجا پی برده‌اید که به کسی جز جعفر نمی‌توان رجوع کرد و ملجأ و پناه، فرزند امام حسن عسکری علیه السّلام نیست؟! آن هم با توجه به اینکه اکثر امامیّه تصریح به امامت وی کرده‌اند؟ پس اگر بگویند: بر ما واجب نیست که وجود کسی را اثبات کنیم که او را ندیده‌ایم، خواهیم گفت: اگر دلیلی در دست باشد که وجود وی را اثبات کند، چرا بر شما واجب نیست که وجود وی را اثبات کنید؟ با آنکه سزاوار نیست که بخواهیم امامت کسی را اثبات کنیم که نصیّ و دلیلی بر امامت وی وجود ندارد! با آنکه دیگران هم می‌توانند به همین استدلال برای اثبات امامت مردی از آل ابوطالب تمسّک جسته و بگویند: چون من ملجأی جز او نیافتم که به وی رجوع کنم، قائل به امامت وی شدم.

اما برای فرقه‌ای که از اعتقاد به امامت حسن عسکری علیه السّلام رجوع نموده و منکر امامت برادرش محمّد شدند، به وجود نص و تواتر بر امامت وی از جانب پدرش استدلال می‌کنیم و از ایشان می‌خواهیم، دلیل بر امامت علی نقی علیه السّلام را ارائه کنند و ایشان به هرچه استدلال کردند، ما هم از همان‌ها برای اثبات امامت حسن عسکری علیه السّلام استفاده خواهیم کرد.

ص: ۲۴

اما در مورد انکار امامت محمّد بن علی برادر حسن عسکری علیه السّلام از طرف آنان، باید گفت که در این مورد درست گفته‌اند و ما هم در صحّت این ادّعا با آن‌ها همفکر هستیم. اما استدلال آن‌ها را برای رجوع از امامت حسن عسکری علیه السّلام با این تصوّر که ایشان بی آنکه فرزندی از خود برجای بگذارد از دنیا رفته است، بی‌شک استدلالی متّکی بر توهم است، زیرا قطعاً امام حسن عسکری علیه السّلام فرزندی از خود برجای گذاشته که قائم منتظر اوست و دلایل ما بر امامت آن حضرت، از شمار بیرون است و این معنا درست نیست که اگر امامی را ندیدیم، امامتش باطل شده باشد و همچنین، اگر نشود او را به طور ملموس حس کرد و در معرض دید خواص یا عامه مردم قرار نگیرد، دلیل بر عدم وجود وی باشد.

اما فرقه دیگری که از امامت حسن عسکری علیه السّلام به امامت برادرش محمّد رجوع نموده‌اند، دقیقاً وضعی مشابه فرقه قبلی را دارند و سخن در بطلان آن همانی است که در مورد فرقه قبلی بیان گردید، با این تفاوت که این فرقه مبهوت‌تر از فرقه پیش است و بیشتر از آن‌ها مکابره می‌کنند، زیرا منکر امامت کسی شدند که پس از پدرش در قید حیات بوده و آن‌قدر دانش از وی ظاهر گشته که ثابت شود که از این جهت بر همه برتری دارد، و مدّعی امامت مردی شدند که در حیات پدرش از دنیا رفته، بی‌آنکه علمی از وی آشکار گردد و نه تصریحی از جانب پدر بر امامت وی وجود داشته باشد، آن هم پس از اعترافشان به مرگ وی، و به راستی که اینان بر باطلند و از درجه اعتبار ساقط!

اما فرقه‌ای که با امامت فرزند حسن عسکری علیه السّلام اعتراف نموده و اقرار کرده است که امام منتظر اوست لیکن گمان کرده که او علی است و نه محمّد، اختلاف ما با ایشان در اسم است و نه در معنا، و روی سخن ما تنها با آنهاست. و شایسته آن است که از ایشان روایتی درخواست کنیم که دلیل ایشان را در گزیدن این نام توجیه کند و این در حالی است که روایات مشهور میان فرقه امامیه و دیگران، همگی دال بر آنند که حضرت قائم علیه السّلام همنام رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است و در نام‌هایی که برای پیامبرصَلی الله علیهِ و آله ذکر کرده‌اند، «علی» وجود ندارد و اگر به جای علی ادّعا می‌کردند که نامش «احمد» است، به حقیقت نزدیک‌تر بود. و همین مقدار سخن در خصوص احتجاج بر ایشان کافی است .

اما بر فرقه‌ای که گمان برده است حضرت قائم فرزند حسن عسکری علیه السّلام است و هشت ماه پس از وفات پدرش به دنیا آمده و منکر تولّد وی در حیات پدرش گردیده‌اند، احتجاج می‌شود که وجوب امامت به جهت خردها ثابت می‌شود و هر انتقادی که به معتزله و ناصبیان وارد باشد، بر این فرقه نیز وارد است، چون جایز نیست جهان هشت ماه کامل از امام خالی باشد، زیرا در تفاوتی میان هشت ماه با هشتاد ماه وجود ندارد و در ضمن به ایشان گفته می‌شود: چرا چنین تصوّری کرده‌اید؟ آیا از روی عقل به این گمان افتاده‌اید یا به وسیله نقل؟

ص: ۲۵

و چنانچه بگویند از روی عقل، بی‌شک سخن محالی بر زبان رانده‌اند، چون امکان ندارد کسی در این معنا حکم به عقل کند؛ و اگر مدعی وجود روایت و نقل کنند، آن روایت را از ایشان درخواست می‌کنیم و قطعاً هرگز روایتی در این خصوص نخواهند یافت و ایشان این سخن را جز از روی حدس و گمان نگفته‌اند و این در حالی است که در کار دین، ظنّ و گمان قابل استناد نیست.

اما فرقه دیگری که تصوّر نموده امام حسن عسکری علیه السّلام در حالی وفات یافته که قائم در رحم مادر بوده و هنوز به دنیا نیامده بوده است، در این قول با فرقه پیشین در انکار تولّد حضرت قائم علیه السّلام شریک می‌باشد و هر مفسده‌ای که بر فرقه پیشین وارد است، بر این فرقه نیز وارد است؛ زیرا یک دوره بارداری که صدسال به درازا بکشد، پدیده‌ای است که از پیش تجربه نشده و از دیگر فرقه‌ها نیز روایتی در این معنا نقل نشده و اتفاق بی‌نظیری است؛ و هرچند چنین کاری از جانب خدای عزّوجل مقدور است، لیکن کسی حق ندارد چنین ادّعایی را بکند مگر دلیلی بر اثبات آن بیاورد و هرکس چنین باوری را از جهت جایز الوقوع بودن بپذیرد، بی‌تردید ملزم خواهد شد که وقوع هر پدیده جایز الوقوعی را قطعی الوقوع پندارد و در این صورت ممکن است احتمال دهد که آب‌های روی زمین تبدیل به طلا و نقره شده‌اند و همچنین درختان؛ و شاید هر کافری که در عالم است، چون به خواب رود، خدای عزّوجل او را مسخ نموده و بوزینه و سگ و خوک شوند، بی‌آنکه اطلاعی از این معنا داشته باشد، و سپس وی را به حالت نخستِ انسانیت برگرداند، و شاید احتمال دهد در سرزمین‌های دوردست که اطلاعی از آن‌ها نداریم، زنانی وجود داشته باشند که روزی باردار می‌شوند و فردای آن روز وضع حمل می‌کنند! و این پندارها جملگی جز نادانی و گمراهی برای کسانی که بدون وجود دلیل و حجّت قائل به خرق عادت می‌شوند، و به جایز الوقوع بودن آن‌ها با قدرت خدای متعال استناد می‌نمایند، نیست.

اما فرقه‌ای که گمان کرده امامت پس از وفات امام حسن عسکری علیه السّلام باطل گردیده است، به دلیل اینکه عقلاً وجود

امام واجب است، باورشان باطل است و نیز به دلیل قول خـدای عزّوجل که می‌فرماید: «يَوْمَ نَدْعُواْ كُلَّ أُنَاسِ بِإِمَامِهِمْ»، - . بنی... اسرائیل/ ۷۱ - {یاد

کن روزی را که هر گروهی را با پیشوایشان فرا می خوانیم.}

ص: ۲۶

و همچنین قول پیامبر صَلی الله علیهِ و آله که می‌فرمایـد: «هرکس بمیرد در حـالی که امـام زمانش را نشـناخته باشـد، بر مرگ جـاهلیّت مرده است.» و نیز فرمـایش امیرالمؤمنین علیه السّلام: «خداونـدا، به یقین که تو زمین را از حجّتی بر خلق خود، خـالی نمی‌گـذاری، چه به صورت ظـاهر و مشـهور و یـا ترسـان و پنهان تا آنکه حجّت‌ها و گواهان تو باطل نشونـد.» و نیز قول پیامبر صَلی الله علیهِ و آله: «در هر نسـلی از امّت من، عادلی از اهل بیت من خواهـد بود که تحریف اهل غلّو و تهمت اهل باطل را از این دین برطرف می‌کند.» اما اسـتناد این فرقه به قول امام صادق علیه السّلام: «یقیناً خداوند زمین را از حجّتی خالی نمی‌گذارد مگر اینکه بر اهـل دنیـا خشم گیرد.» و مفهـوم این حـدیث به دلیـل قول امیرالمؤمنین علیه السّلام که پیش از این گـذشت، آن است که دنیا را از حجّتی ظاهر خالی نمی‌گذارد.

اما در جواب فرقه‌ای که بر این باور بود که محمّد بن علی نقی علیه السّلام به همراه پدرش امام بوده است و وی به غلام خود «نفیس» وصـیت کرده که سـلاح‌ها و کتاب‌ها را به جعفر بدهد، گفته می‌شود که آنچه درباره اسـماعیلیه بیان کردیم و دلیل بر بطلاـن امـامت اسـماعیل به سـبب درگـذشت وی در حیات پـدرش دانستیم، درباره این فرقه نیز مصـداق دارد، و افزودن بر آن می‌گوییم: جز امـام نمی‌توانـد وصـیّ امام شود و «نفیس» غلام محمّد امام نبود و امامت جعفر به دلیل بطلان امامت محمـد نیز باطل است، زیرا همان‌طور که بیان کردیم، محمّد در زمان حیات پدرش وفات نمود .

اما فرقه‌ای که به امامت حسن عسـکری علیه السّلام اقرار نمود و پس از وی توقف نموده و گفته‌اند که باید امامی وجود داشته باشـد ولی کسـی را به امام عنوان معرّفی نکردنـد، روایات صادقه‌ای که بر امامت قائم منتظر دلالت دارند، حجّت بر آنهاست و نیز وجود نصّ بر امـامت ایشـان از جـانب پـدرش می‌باشـد و این کتاب جای ذکر آن روایات نیست که آن‌ها را به ترتیب ذکر کنیم.

اما فرقه‌ای که به امامت قائم منتظر اقرار دارد و اینکه وی فرزند امام حسن عسـکری علیه السّلام است و گمان کرده‌اند که وی وفات یافته ولی در آینده زنده خواهد شد و قیام به شمشیر می‌کند، بی‌شک حجّت بر ایشان، وجوب وجود امام و زنده بودن و کمال ایشان است و اینکه بدعت‌های

ص: ۲۷

امت را بشنود و شرع را حفظ نماید و دلیل این امر آن است که فرقی میان فوت امام و نبودن او نیست.

اما فرقه‌ای که اعتراف کردنـد ابو محمّد حسن بن علی عسـکری علیه السّلام پس از پـدرش امام بوده و ادّعا کرده‌اند که چون

وی را وفات در رسید، بر امامت برادرش جعفر بن علی تصریح نموده و استدلال آن‌ها در این مورد آن بود که گمان کردند، ادّعای کسانی که مدّعی وجود نص بر امامت بر فرزند حسن عسکری علیه السّلام هستند، باطل است و این در حالی است که عقل وجود امامت را واجب می‌نماید، از این رو ناچار شدند قائل به امامت جعفر شوند، لذا به ایشان گفته می‌شود: چرا گمان کردید که روایت امامیه بر وجود نصّ از جانب حسن عسکری علیه السّلام بر امامت فرزندش باطل است؟ و آنچه را که انکار کردید، ممکن است حق باشد؟ آن هم به سبب قائم بودن دلالت بر وجوب امامت و مورد اعتماد بودن ناقلان روایت نصّ و وجود نشانه‌ها بر صدق گفتار آن‌ها و خبر دادن در زمان غیبت از اموری چند که پیش از وقوع، از آن خبر دادند و این همه نشان می‌دهد که یقیناً این ناقلان روایت، از اصحاب خاصّ امام حسن عسکری علیه السّلام و سفیران و رسولان آن حضرت در میان شیعیان وی بوده‌اند؛ و نیز بطلان این مذهب را بطلان امامت جعفر ثابت می‌کند، به خاطر صفاتی که از آن‌ها برخوردار بود و این صفات، نقیض صفاتی بودند که باید در امام باشد، نظیر: نقصان علم، کاستی معرفت، ارتکاب قبایح و سبک شمردن حقوق خدای عزّوجل در بازماندگان برادرش علیه السّلام و نیز عدم وجود نصّ بر امامت وی، به سبب آنکه هیچ کس نیست که وجود نصّ بر او را از جانب یکی از پدران یا بالأخص برادرش حسن عسکری علیه السّلام روایت کرده باشد. و اگر مسأله چنان است که ذکر کردیم، به یقین باورهای این فرقه نیز از درجه اعتبار ساقط خواهد بود و این در حالی است که تفاوتی میان این قوم و میان کسانی که مدّعی امامت آل ابی طالب هستند و متوّسل به استدلال‌های ایشان در وجوب امامت و فساد قول امامیه شده‌اند، و ادّعایشان مبنی بر وجود نصّ بر امامت فرزند حسن عسکری علیه السّلام، نیست. و حال که فرقی میان این قول نیست و بی‌تردید یکی از این دو قول باطل است و به تبع آن، قول دیگر نیز در بطلان و فساد همانند قول اول است.

شیخ مفید گوید: ای یاران - که خدایتان توفیق دهد - این بود مختصری که قصد کرده بودیم آن را توضیح دهیم و ما قصد داریم این ابواب و اقوالی که درباره آن‌ها مختصری گفته شد، به تفصیل و شمارش در کتابی که از این پس در این موضوع خواهیم نگاشت بیاوریم و خداوند ولیّ توفیق است و از وی طلب هدایت به سوی سبیل رشد را داریم. - . الفصول المختاره۲: ۸۱-۱۰۴ -

**[ترجمه]

بیان

الغیل بالکسر و یفتح الشجر الکثیر الملتف و العجرفه جفوه فی الکلام و قال الجوهری فطحه فطحا جعله عریضا و یقال رأس مفطح أی عریض و رجل أفطح بین الفطح أی عریض الرأس (۵).

ص: ۲۸

۱- ۱. فی المصدر: بحیث.

۲- ۲. فی المصدر: فی الظاهر.

۳- ۳. کذا فی(ک) و(ت)؛ و فی غیره من النسخ و کذا المصدر: فی مخلفی أخیه.

۴- ۴. الفصول المختاره ۲: ۸۱- ۱۰۴.

٥- ٥. صحاح اللغه ج: ١ ص: ٣٩٢.

و محمد بن بشير كان من أصحاب الكاظم عليه السلام ثم غلا و ادعى الألوهيه له عليه السلام و النبوه لنفسه من قبله و لما توفى موسى عليه السلام قال بالوقف عليه و قال إنه قائم بينهم موجود كما كان غير أنهم محجوبون عنه و عن إدراكه و إنه هو القائم المهدى و إنه فى وقت غيبته استخلف على الأمه محمد بن بشير و جعله وصيه و أعطاه خاتمه و أعلمه جميع ما تحتاج إليه رعيته من أمر دينهم و دنياهم و كان صاحب شعبده و مخاريق و كانت عنده صوره قد عملها و أقامها شخصا كأنه صوره أبى الحسن عليه السلام من ثياب الحرير قد طلاها بالأدويه(۱) و عالجها بحيل عملها فيها حتى صارت شبيهه بصوره إنسان فيريها الناس و يريهم من طريق الشعبده أنه يكلمه و يناجيه و كانت عنده أشياء عجيبه من صنوف الشعبده فهلك بها جماعه حتى رفع خبره إلى بعض الخلفاء و تقرب إليه بمثل ذلك ثم قتل و تبرأ الله موسى عليه السلام و لعنه و دعا عليه و قال أذاقه الله حر الحديد و قتله أخبث ما يكون من قتله فاستجيب دعاؤه عليه السلام و سيأتى أحواله فى المجلد الحادى عشر.

و الحسن بن موسى هو الخشاب النوبختى من أعاظم متكلمى الإماميه و عد النجاشى (۲) و غيره من كتبه كتاب فرق الشيعه و كتاب الرد على فرق الشيعه ما خلا الإماميه و كتاب الرد على المنجمين و حجج طبيعيه مستخرجه من كتب أرسطاطاليس فى الرد على من زعم أن الفلك حى ناطق.

أقول: إنما أوردنا هذه الجمله من كلام الشيخ ليطلع الناظر فى كتابنا على المذاهب النادره فى الإمامه و أما الزيديه فمذاهبهم مشهوره و الدلائل على إبطالها فى الكتب مسطوره و ما أوردنا من الأخبار فى النصوص كاف فى إبطالها و جمله القول فى مذاهبهم أنهم ثلاث فرق.

**[ترجمه]«الغيل» با كسر و فتح غين: درختان بسيار و درهم پيچيده. «العجرفة»: بيهوده‌گويى و جوهرى گويد: «فطحه فطحاً»: آن را پهن كرد، و گفته مى‌شود: «رأس مفطّح» يعنى پَهن و عريض، و «رِجل افطح» يعنى پهن بودن آن (پا) يعنى اينكه سر آن پهن است. - . صحاح اللغة ۱: ۳۹۲ -

ص: ۲۸

و محمّد بن بشير از ياران امام موسى كاظم عليه السّلام بود اما بعداً به غلوّ گراييد و ادّعاى خدايى براى امام موسى كاظم عليه السّلام و نبوّت براى خود از جانب آن حضرت نمود! و چون امام موسى عليه السّلام وفات يافت، قائل به توّقف بر ايشان گرديده و گفت: او همچنان در ميان آنان قائم و كماكان موجود است، با اين تفاوت كه مردم از ديدن و نيز از درك او محجوب‌اند و قائم مهدى اوست و آن حضرت در زمان غيبت، محمّد بن بشير را جانشين خود در ميان اُمّت قرار داده و وى را وصىّ خويش گردانيده و خاتم (مُهر) خود را به وى داده است و او را از آنچه رعيّت وى از كار دين و دنيايشان بدان نيازمند باشند، آگاه گردانيده است؛ وى اهل شعبده كارى و انجام كارهاى تردستى ماهرانه بود. او يك نقاشى شبيه موسى كاظم عليه السّلام كشيده بود. اين نقاشى را بر روى پارچه‌اى ابريشمى كشيده بود و روى آن را چنان با دواهايى پوشانده و با ترفندهايى ساخته بود كه شبيه قيافه يك انسان به نظر مى‌آمد، پس آن را به مردم نشان داده و از طريق شعبده چنان وانمود مى‌كرد كه امام موسى عليه السّلام سخن مى‌گويد و با وى نجوا مى‌كند. او انواع عجيبى از اقسام شعبده بازى را مى‌دانست، پس به وسيله اين كارها عده‌اى را به هلاكت افكند تا اينكه خبر وى به يكى از خلفا رسيد و با شعبده بازى به وى نزديك شد، سپس به قتل رسيد. امام موسى كاظم عليه السّلام نزد خدا از وى تبرّى جسته، او را نفرين كرده و فرمود: خداوند داغى آهن را به وى

بچشاند و به بدترین شکل او را بکشد، پس خداوند دعای وی را مستجاب نمود و خبر وی در جلد یازدهم خواهد آمد.

و حسن بن موسی، همان خشّاب نوبختی است که از بزرگان متکلّمین امامیه است، و نجاشی و دیگران کتاب‌های «فرق الشیعهٔ»، «الرّد علی فرق الشیعهٔ ما خلا الإمامیّه»، «الرّد علی المنجمین» و «حجج طبیعیهٔ» که استخراج شده از کتاب‌های ارسطاطالیس در رد کسانی است که پنداشته‌اند فلك زنده و ناطق است را از جمله تألیفات وی برشمرده است.

مؤلف: اینکه این مجموعه از کلام شیخ مفید را در اینجا آورده‌ایم برای آن است که خواننده کتاب ما با مذاهب نادر در میان امامیه آشنا گردد. اما فرقه زیدیه، مذهبشان شناخته شده و معروف بوده و دلایل بر ابطال آن در کتاب‌ها مذکور است و آن مقداری از اخبار که نقل کردیم، برای اثبات باطل بودن آن کفایت می‌کند و مخلص کلام در مذهب ایشان آن است که ایشان سه فرقه هستند:

**[ترجمه]

۱.

الجارودیه و هم أصحاب أبی الجارود زیاد بن المنذر قالوا بالنص من النبی صلی الله علیه و آله فی الإمامه علی أمیر المؤمنین علیه السلام وصفا لا تسمیه و الصحابه کفروا بمخالفته و ترکهم

ص: ۲۹

۱- ۱. أی لطخه بها.

۲- ۲. راجع رجاله ص.

الاقتـداء به بعـد النـبی صـلی الله علیه و آله و الإمـامه بعـد الحسن و الحسـین علیهمـا السـلام سوی فی أولادهمـا فمن خرج منهم بالسیـف و هو عـالم شـجاع فهو إمـام و اختلفوا فی الإمام المنتظر أ هو محمـد بن عبـد الله بن الحسن الـذی قتل فی المـدینه أیام المنصور فـذهب طائفه منهم إلی ذلک و زعموا أنه لم یقتل أو هو محمـد بن القاسم بن علی بن الحسـین علیهما السـلام صاحب طالقـان الـذی حبسه المعتصم حتی مـات فـذهب طائفه أخری إلیه و أنکروا موته أو هو یحیی بن عمر صاحب الکوفه من أحفاد زید بن علی دعا الناس إلی نفسه و اجتمع علیه خلق کثیر و قتل فی أیام المستعین بالله فذهب إلیه طائفه ثالثه و أنکروا قتله.

**[ترجمه]جارودیه: که پیروان ابوجارود زیاد بن منـذر هسـتند. این فرقه معتقدند که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وصـفاً بر امامت امیرالمؤمنین علی علیه السّلام تصریح فرموده نه اسماً، و صحابه با مخالفت با وی و ترک اقتدا به وی پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله کافر شده‌اند و

ص: ۲۹

امـامت بعـد از حسن و حسـین علیهمـا السّلام در میـان فرزنـدان ایشـان علی‌السویّه است. پس هرکـدام از ایشـان که عالمـانه و شجاعانه قیام به شمشیر کند، امام اوست. و در مورد امام منتظر دچار اختلاف شدند که آیا وی محمّد بن عبدالله بن حسن است که در خلافت منصور عباسـی در مدینه کشته شده است، و گروهی بر همین باور شدند، و طایفه‌ای از ایشان پنداشته‌اند که وی کشـته نشـده است یـا اینکه او محمّـد بن قـاسم بن علی بن حسـین علیه السّلام صـاحب طالقان است که معتصم عباسـی وی را زندانی نمود تا اینکه در زندان درگذشت، و گروهی وی را امام منتظر دانسته و منکر مرگش شدند؛ یا اینکه وی یحیی بن عمر کوفی از نوادگـان زیـد بن علی است که مردم را به امـامت خود دعوت کرد و جمع کثیری گرد او فراهم آمدنـد و در خلافت المستعین بالله عباسی کشته شد، و گروه سومی قائل شدند به اینکه وی امام منتظر است و منکر کشته شدنش گشتند.

**[ترجمه]

۲.

و الفرقه الثانیه السلیمانیه من أتباع سلیمان بن حریز قالوا الإمامه شوری فیما بین الخلق و إنما ینعقد برجلین من خیار المسلمین و تصـح إمـامه المفضول مع وجود الأفضـل و أبو بکر و عمر إمامـان و إن أخطـأت الأمه فی البیعه لهما مع وجود علی علیه السـلام لکنه خطأ لم ینته إلی درجه الفسق و کفروا عثمان و طلحه و عائشه.

**[ترجمه]فرقه سـلیمانیه: از پیروان سـلیمان بن حریز بوده و گویند: امامت منصبی است که از طریق شورا و منحصراً با گزینش دو تن از بهترین مسلمانان از میان مردم برگزیده می‌شود؛ و امامت مفضول با وجود افضل را صحیح می‌دانند و ابوبکر و عمر را دو امام می‌داننـد، هرچند که امّت با وجود علی علیه السّلام در بیعت کردن با آن دو دچار اشـتباه شدند، اما این اشـتباه آن‌قدر بزرگ نیست که به درجه فسق برسد و عثمان و طلحه و عایشه را تکفیر نمودند.

**[ترجمه]

۳.

و الفرقه الثالثه البتريه و هم وافقوا السليمانيه إلا أنهم توقفوا فى عثمان هذا ما ذكره شارح المواقف فى تحرير مذاهبهم و رأيت فى شرح الأصول للناصر للحق الحسن بن على بن الحسن بن على بن عمر بن على بن الحسين عليه السلام.

اعلم أن أول الأئمه بعد النبى صلى الله عليه و آله عندنا على بن أبى طالب عليه السلام ثم ابنه الحسن عليه السلام ثم أخوه الحسين عليه السلام ثم على بن الحسين عليهما السلام ثم ابنه زيد بن على ثم محمد بن عبد الله بن الحسن ثم أخوه إبراهيم ثم الحسين بن على صاحب الفخ ثم يحيى بن عبد الله بن الحسن ثم محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن الحسن ثم القاسم بن إبراهيم بن إسماعيل بن إبراهيم بن الحسن ثم الحسن بن على بن الحسن بن على بن عمر بن على بن الحسين ثم يحيى بن الحسين بن القاسم بن إبراهيم بن إسماعيل بن الحسن ثم محمد بن يحيى بن الحسين ثم أحمد بن يحيى بن الحسين ثم محمد بن الحسن بن القاسم بن الحسن بن على بن عبد الرحمن بن القاسم بن الحسن بن زيد بن الحسن ثم ابنه الحسن ثم أخوه على بن محمد ثم أحمد بن الحسين بن هارون من أولاد زيد بن الحسن ثم أخوه يحيى ثم سائر أهل البيت الذين دعوا إلى الحق.

ص: ٣٠

و هذا الکتاب من تصانیف الجارودیه و البتریه یسمون بالصالحیه أیضا لأن من رؤسائهم الحسن بن صالح قَالَ الْکَشِّیُّ فِی کِتَابِ الرِّجَالِ حَدَّثَنِی سَعْدُ بْنُ الصَّبَّاحِ الْکَشِّیُّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ بْنِ بَزِیعٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ فُضَیْلٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ سَعْدٍ الْجَلَّابِ (۱) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَوْ أَنَّ الْبُتْرِیَّهَ صَفٌّ وَاحِدٌ مَا بَیْنَ الْمَشْرِقِ إِلَی الْمَغْرِبِ مَا أَعَزَّ اللَّهُ بِهِمْ دِیناً.

ثم قال الکشی و البتریه هم أصحاب کثیر النواء و الحسن بن صالح بن حی (۲) و سالم بن أبی حفصه و الحکم بن عتیبه و سلمه بن کهیل و أبی المقدام ثابت الحداد و هم الذین دعوا إلی ولایه علی علیه السلام ثم خلطوها بولایه أبی بکر و عمر و یثبتون لهما إمامتهما و یبغضون عثمان و طلحه و الزبیر و عائشه و یرون الخروج مع بطون ولد علی بن أبی طالب علیه السلام و یذهبون فی ذلک إلی الأمر بالمعروف و النهی عن المنکر و یثبتون لکل من خرج من ولد علی علیه السلام عند خروجه الإمامه(۳).

ثُمَّ رُوِیَ عَنْ سَعِیدِ(۴) بْنِ جَنَاحٍ الْکَشِّیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ یَزِیدَ الْعَمِّیِ (۵) عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ فَضَالَهَ بْنِ أَیُّوبَ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عُثْمَانَ الرَّوَّاسِیِ (۶) عَنْ سَدِیرٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام وَ مَعِی سَلَمَهُ بْنُ کُهَیْلٍ وَ أَبُو الْمِقْدَامِ ثَابِتٌ الْحَدَّادُ وَ سَالِمُ بْنُ أَبِی حَفْصَهَ وَ کَثِیرٌ النَّوَّاءُ وَ جَمَاعَهٌ مَعَهُمْ وَ عِنْدَ أَبِی جَعْفَرٍ أَخُوهُ زَیْدُ بْنُ عَلِیٍّ فَقَالُوا لِأَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام نَتَوَلَّی عَلِیّاً وَ حَسَناً وَ حُسَیْناً وَ نَتَبَرَّأُ مِنْ أَعْدَائِهِمْ قَالَ نَعَمْ قَالُوا نَتَوَلَّی أَبَا بَکْرٍ وَ عُمَرَ وَ نَتَبَرَّأُ مِنْ أَعْدَائِهِمْ قَالَ فَالْتَفَتَ إِلَیْهِمْ زَیْدُ بْنُ عَلِیٍّ وَ قَالَ لَهُمْ أَ تَتَبَرَّءُونَ مِنْ فَاطِمَهَ بَتَرْتُمْ أَمْرَنَا بَتَرَکُمُ اللَّهُ فَیَوْمَئِذٍ سُمُّوا الْبُتْرِیَّهَ(۷).

۱- ۱. فی المصدر: عن ابی عمر سعد الجلاب.

۲- ۲. فی المصدر: یحیی.

۳- ۳. رجال الکشّیّ: ۱۵۲.

۴- ۴. فی المصدر: عن سعد بن جناح الکشّیّ.

۵- ۵. فی المصدر: القمّیّ.

۶- ۶. فی المصدر: عن الحسن بن عثمان الرواسی.

۷- ۷. رجال الکشّیّ: ۱۵۴.

و قال عند ذكر أبي الجارود زياد بن المنذر الأعمى السرحوب حكى أن أبا الجارود سمى سرحوبا و تنسب إليه السرحوبيه من الزيديه و سماه بذلك أبو جعفر عليه السلام و ذكر أن سرحوبا اسم شيطان أعمى يسكن البحر و كان أبو الجارود مكفوفا أعمى أعمى القلب

رَوَى إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَصْرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمْهُورٍ عَنْ مُوسَى بْنِ بَشَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ(۱) قَالَ: كُنَّا عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فَمَرَّتْ بِنَا جَارِيَةٌ مَعَهَا قُمْقُمٌ (۲) فَقَلَبَتْهُ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِنْ كَانَ قَلَبَ (۳) قَلْبَ أَبِي الْجَارُودِ كَمَا قَلَبَتْ هَذِهِ الْجَارِيَةُ هَذَا الْقُمْقُمَ فَمَا ذَنْبِي.

وَ رَوَى عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ قَالَ قَالَ (۴) أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: مَا فَعَلَ أَبُو الْجَارُودِ أَمَا إِنَّهُ لَا يَمُوتُ إِلَّا تَائِهاً.

وَ عَنْهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَعْرُوفٍ عَنْ أَبِي الْقَاسِمِ الْكُوفِيِّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِمْرَانَ عَنْ زُرْعَةَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: ذَكَرَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام كَثِيرَ النَّوَّاءِ وَ سَالِمَ بْنَ أَبِي حَفْصَةَ وَ أَبَا الْجَارُودِ فَقَالَ كَذَّابُونَ مُكَذِّبُونَ كُفَّارٌ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ كَذَّابُونَ قَدْ عَرَفْتُهُمْ فَمَا مُكَذِّبُونَ (۵) فَقَالَ كَذَّابُونَ يَأْتُونَنَا فَيُخْبِرُونَنَا أَنَّهُمْ يُصَدِّقُونَّا(۶) لَيْسَ كَذَلِكَ فَيَسْمَعُونَ (۷) حَدِيثَنَا فَيُكَذِّبُونَ بِهِ.

وَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الْبَرَاثِيُّ وَ عُثْمَانُ بْنُ حَامِدٍ الْكَشِّيَانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُزَخْرَفِ عَنْ أَبِي سُلَيْمَانَ الْحَمَّادِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام

۱- ۱. فی المصدر: عن ابی نصر.

۲- ۲. القمقم: وعاء من نحاس يسخن فيه الماء.

۳- ۳. فی المصدر: قد قلب.

۴- ۴. فی المصدر: قال: قال لی.

۵- ۵. فی المصدر: فما معنى مكذبون.

۶- ۶. فی المصدر: فيخبرون انهم يصدقوننا.

۷- ۷. فی المصدر: و يسمعون.

يَقُولُ لِأَبِى الْجَارُودِ بِمِنًى فِى فُسْطَاطِهِ (۱) يَا أَبَا الْجَارُودِ كَانَ وَ اللَّهِ أَبِى إِمَامَ أَهْلِ الْأَرْضِ حَيْثُ مَاتَ لَا يَجْهَلُهُ إِلَّا ضَالٌّ ثُمَّ رَأَيْتُهُ فِى الْعَامِ الْمُقْبِلِ قَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ قَالَ فَلَقِيتُ أَبَا الْجَارُودِ بَعْدَ ذَلِكَ بِالْكُوفَهِ فَقُلْتُ لَهُ أَ لَيْسَ قَدْ سَمِعْتَ مَا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مَرَّتَيْنِ قَالَ إِنَّمَا يَعْنِى أَبَاهُ عَلِيَّ بْنَ أَبِى طَالِبٍ عليه السلام (۲).

و قال فى عمر بن رياح قيل إنه كان أولا يقول بإمامه أبى جعفر عليه السلام ثم إنه فارق هذا القول و خالف أصحابه مع عده يسيره تابعوه على ضلالته فإنه زعم أنه سأل أبا جعفر عليه السلام عن مسأله فأجابه فيها بجواب (۳) ثم عاد إليه فى عام آخر و زعم أنه سأله

عن تلك المسأله بعينها فأجابه فيها بخلاف الجواب الأول فقال لأبى جعفر عليه السلام هذا بخلاف ما أجبتنى فى هذه المسأله عامك الماضى فذكر له (۴) أن جوابنا خرج على وجه التقيه فشك فى أمره و إمامته فلقى رجلا من أصحاب أبى جعفر عليه السلام يقال له محمد بن قيس فقال إنى سألت أبا جعفر عليه السلام عن مسأله فأجابنى فيها بجواب ثم سألته (۵) عنها فى عام آخر فأجابنى فيها بخلاف الجواب الأول فقلت له لم فعلت ذلك قال فعلته للتقيه و قد علم الله أننى ما سألته إلا و إننى (۶) صحيح العزم على التدين بما يفتينى به (۷) و قبوله و العمل به و لا وجه لاتقائه إياى و هذا حاله فقال له محمد بن قيس فلعله حضرك من اتقاه فقال ما حضر مجلسه فى واحد من المجالس غيرى و لكن كان جواباه جميعا على وجه التجنب (۸) و لم يحفظ ما أجاب فيه فى العام الماضى فيجيب بمثله فرجع عن إمامته و قال لا يكون إمام يفتى بالباطل على شى ء من الوجوه و لا فى حال من الأحوال و لا يكون إمام يفتى بالتقيه من غير ما يجب عند الله و لا هو

۱- ۱. فى المصدر بعد ذلك: رافعا صوته.

۲- ۲. رجال الكشّىّ: ۱۵۰.

۳- ۳. فى(ك): الجواب.

۴- ۴. فى المصدر: فذكر أنّه قال له.

۵- ۵. فى المصدر: ثم سألت.

۶- ۶. فى المصدر: إلّا و أنى.

۷- ۷. فى المصدر: بما يفتينى فيه.

۸- ۸. فى المصدر: على وجه التخيب.

یرخی ستره (۱) و لا یغلق بابه و لا یسع الإمام إلا الخروج و الأمر بالمعروف و النهی عن المنکر فمال إلی سنته بقول البتریه و مال معه نفر یسیر(۲).

أقول: لا اعتماد علی نقل هذا الضال المبتدع فی دینه و علی تقدیر صحته لعله اتقی ممن علم أنه بعد خروجه سیذکره عنده و أما الدلائل علی وجوب التقیه فسنذکرها فی محلها ثم روی الکشی أیضا عن حمدویه عن ابن یزید عن محمد بن عمر عن ابن عذافر عَنْ عُمَرَ بْنِ یَزِیدَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الصَّدَقَهِ عَلَی النَّاصِبِ وَ عَلَی الزَّیْدِیَّهِ فَقَالَ لَا تَصَدَّقْ عَلَیْهِمْ بِشَیْ ءٍ وَ لَا تُسْقِهِمْ مِنَ الْمَاءِ إِنِ اسْتَطَعْتَ وَ قَالَ لِی الزَّیْدِیَّهُ هُمُ النُّصَّابُ.

و روی عن محمد بن الحسن عن أبی علی الفارسی قال حکی منصور عن الصادق علی بن محمد بن الرضا علیه السلام أن الزیدیه و الواقفه و النصاب بمنزله عنده سواء

وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِی عَلِیٍّ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ یَزِیدَ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَمَّنْ حَدَّثَهُ قَالَ: سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیٍّ الرِّضَا علیه السلام عَنْ هَذِهِ الْآیَهِ وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ خاشِعَهٌ عامِلَهٌ ناصِبَهٌ(۳) قَالَ نَزَلَتْ فِی النُّصَّابِ وَ الزَّیْدِیَّهُ وَ الْوَاقِفَهُ مِنَ النُّصَّابِ (۴).

أقول: کتب أخبارنا مشحونه بالأخبار الداله علی کفر الزیدیه و أمثالهم من الفطحیه و الواقفه و غیرهم من الفرق المضله المبتدعه و سیأتی الرد علیهم فی أبواب أحوال الأئمه علیهم السلام و ما ذکرناه فی تضاعیف کتابنا من الأخبار و البراهین الداله علی عدد الأئمه و عصمتهم و سائر صفاتهم کافیه فی الرد علیهم و إبطال مذاهبهم السخیفه الضعیفه وَ اللَّهُ یَهْدِی مَنْ یَشاءُ إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ.

۱- ۱. ارخی ستره: أسد له و أرسله.

۲- ۲. رجال الکشّیّ: ۱۵۴ و ۱۵۵.

۳- ۳. سوره الغاشیه: ۲ و ۳.

۴- ۴. رجال الکشّیّ: ۱۴۹.

**[ترجمه]بتریّه: اینان موافق سلیمانیه بودند لیکن در مورد عثمان با آنان اختلاف داشتند و این مطلب را شارح «المواقف» در شرح دیدگاه‌های ایشان ذکر نموده است. و در «شرح الأصول» ناصر للحق حسن بن علی بن حسن بن علی بن عمر بن علی بن حسین علیه السّلام چنین خواندم:

بدان که نخستین امام پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نزد ما علی بن ابی طالب علیه السّلام است، سپس فرزندش حسن علیه السّلام، سپس برادرش حسین علیه السّلام، سپس علی بن حسین علیه السّلام، سپس فرزندش زید بن علی، سپس محمّد بن عبدالله بن حسن، سپس برادرش ابراهیم، سپس حسین بن علی صاحب الفخّ، سپس یحیی بن عبدالله بن حسن، سپس محمّد بن اسماعیل بن ابراهیم بن حسن، سپس قاسم بن ابراهیم بن اسماعیل بن ابراهیم بن حسن، سپس حسن بن علی بن حسن بن علی بن عمر بن علی بن حسین، سپس یحیی بن حسین بن قاسم بن ابراهیم بن اسماعیل بن حسن، سپس محمّد بن یحیی بن حسین، سپس احمد بن یحیی بن حسین، سپس محمّد بن حسن بن قاسم بن حسن بن علی بن عبدالرحمان بن قاسم بن حسن بن زید بن حسن، سپس فرزندش حسن، سپس برادرش علی بن محمّد، سپس احمد بن حسین بن هارون از فرزندان زید بن حسن، سپس برادرش یحیی، سپس سایر اهل بیت که دعوت به حق نمودند.

ص: ۳۰

و این کتاب از تصانیف جارودیه است، و بتریه، «صالحی» نیز نامیده می‌شوند چون حسن بن صالح یکی از بزرگان ایشان است. کشّی در رجال خود با سندی از امام صادق علیه السّلام آورده است: اگر بتریّه از مشرق تا مغرب صف واحدی را تشکیل دهند، خداوند دینی را به وسیله آنان عزّت نخواهد داد. سپس کشّی گوید: بتریّه یاران کثیر النوا، حسن بن صالح بن حی، سالم بن ابی حفصه، حکم بن عتیبه، سلمهٔ بن کهیل و ابو مقدام ثابت الحّداد بوده‌اند و اینان کسانی هستند که دعوت به ولایت علی علیه السّلام نمودند سپس آن را با ولایت ابوبکر و عمر در آمیختند و قائل به امامت آن دو نیز هستند و با عثمان، طلحه، زبیر و عایشه دشمنی می‌ورزند و قائل به خروج به همراه فرزندان علی بن ابی طالب علیه السّلام هستند و این کار را مصداق امر به معروف و نهی از منکر می‌دانند و امامت هریک از فرزندان علی علیه السّلام را که قیام به شمشیر کنند، ثابت شده می‌دانند. - . رجال کشّی : ۱۵۲ -

سپس از سدیر روایت کرده که گفت: به همراه سلمهٔ بن کهیل ابوالمقدام ثابت حدّاد، سالم بن ابی حفصه، کثیرالنوا و جمعی از همراهان ایشان در حالی بر امام باقر علیه السّلام وارد گشتیم که برادرش زید بن علی نزد وی بود، پس به امام باقر علیه السّلام عرض کردند: ما ولایت علی، حسن و حسین را می‌پذیریم و از دشمنان آنان بیزاری می‌جوییم. فرمود: آری (صحیح)! عرض کردند: ولایت ابوبکر و عمر را می‌پذیریم و از دشمنان آنان بیزاری می‌جوییم. راوی گوید: پس زید بن علی رو به ایشان کرد. و گفت: آیا از فاطمه بیزاری می‌جویید؟! امر ما را مقطوع ساختید، خدا نسل‌تان را قطع کند. و از آن روز ایشان را «بتریّهٔ» نامیدند. - . رجال کشّی: ۱۵۴ -

ص: ۳۱

و گوید: به هنگام نام بردن از ابوالحارود زیاد بن منذر نابینای سرحوب گوید: نقل است که ابوالجارود را «سرحوب» نامیده‌اند

و «سرحوبیّهٔ» که فرقه‌ای از زیدیه هستند به او منسوب می‌شوند و امام باقر علیه السّلام این نام را بر وی گذاشت و گفته است که سرحوب نام شیطان کوری است که در دریا سکونت دارد، و ابوالجارود نیز کورچشم و کوردل بود.

اسحاق بن محمّد بصری از محمّد بن جمهور از موسی بن بشّار از ابوبصیر روایت کرده که گفت: در محضر امام صادق علیه السّلام بودیم که کنیزکی در حالی بر ما گذشت که دیگی مسی به همراه داشت و آن دیگ را برگرداند و وارونه کرد. پس امام صادق علیه السّلام فرمود: اگر خدای عزّوجل قلب ابوجارود را وارونه ساخته، همان‌طور که این کنیزک دیگ را وارونه ساخت، گناه من چیست؟!

علی بن محمّد با سندی از ابواسامه روایت کرده که امام صادق علیه السّلام فرمود: ابوجارود به خاطر کاری که کرده، جز با سرگردانی و گمراهی نمی‌میرد.

ابوبصیر گوید: امام صادق علیه السّلام از کثیرالنوا، سالم بن ابی حفصه و ابوالجارود یاد کرده و فرمود: آن‌ها دروغگویان تکذیب کننده و کافرند که لعنت خدا بر آنان باد! عرض کردم: قربانت گردم، دروغگو بودنشان را دانستم، «تکذیب‌کنندگان» برای چیست؟ فرمود: دروغگویند چون نزد ما می‌آیند و به ما می‌گویند که تصدیقمان می‌کنند در حالی که چنین نیست، سپس حدیث ما را می‌شنوند و آن را تکذیب می‌کنند.

ابوسلیمان حمّاد گوید: شنیدم امام صادق علیه السّلام

ص: ۳۲

در خیمه خود در منی به ابوجارود می‌فرمود: ای ابوجارود، به خدا سوگند، پدرم امام مردمان روی زمین بود تا اینکه از دنیا رفت و جز کسی که گمراه شده باشد امامت وی را نادیده نمی‌گیرد. و دیدم که در سال بعد نیز همین سخن را به وی فرمود. – گوید: – بعد از این ماجرا ابوالجارود را در کوفه ملاقات کرده و به وی گفتم:آیا سخنی را که امام صادق علیه السّلام دو بار برایتان گفت نشنیدی؟ گفت: منظور وی کسی جز پدرش علی بن ابی طالب علیه السّلام نبود. – . رجال کشّی: ۱۵۰ –

و درباره عمر بن ریاح گوید: گفته‌اند که وی ابتدا قائل به امامت محمّد باقر علیه السّلام بود، سپس از عقیده خود برگشت و به همراه تعدادی اندک که در گمراهی از وی پیروی کرده بودند، به مخالفت با یاران آن حضرت برخاست. وی می‌پنداشت که از امام باقر علیه السّلام سؤالی را پرسیده و پاسخی دریافت نموده و چون بار دیگر همان سؤال را از وی نموده، پاسخی مخالف پاسخ اول دریافت کرده است. از این رو به امام باقر علیه السّلام گفت: این پاسخ خلاف پاسخی است که سال گذشته به من دادی! امام به وی فرمود که آن پاسخ از باب تقیّه بوده است؛ از این رو عمر بن ریاح درباره کار آن حضرت و امامتش دچار تردید گشت. سپس با مردی از یاران امام باقر علیه السّلام به نام محمّد بن قیس ملاقات نموده و به وی گفت: من از ابو جعفر علیه السّلام مسأله‌ای پرسیدم و او پاسخی به من داد و همان سؤال را در سال بعد از وی پرسیدم که پاسخ او در تعارض با پاسخ اول بود، لذا از وی پرسیدم: چرا چنین کردی؟ فرمود: از روی تقیّه چنین پاسخ دادم، و این در حالی بود که خدا می‌داند جز با اراده‌ای درست بر اینکه فتوای ایشان را به کار ببندم، از وی سؤال نکرده بودم، و دلیلی نداشت که از من تقیّه کند، و حال وی

چنین است. پس محمّد بن قیس به وی گفت: شاید کسی در آن مجلس بوده که امام از وی تقیّه کرده باشد؟ گفت: جز من کسی دیگر در آن مجلس حضور نداشت، اما هر دو پاسخ او از باب تجنّب [احتیاط و تقیه] بود، و پاسخ سال گذشته را به خاطر نداشت تا به همان صورت پاسخم گوید! از این رو از پذیرش امامت وی برگشته و گفت: امام هیچ وقت و در هیچ حالب حال بر چیزی فتوای به باطل نمی‌دهد و کسی که در غیر مواردی که خداوند واجب کرده با تقیّه فتوا دهد، امام نیست و امام میان خود و پیروان پرده نمی‌کشد

ص: ۳۳

و در خانه‌اش را به روی آنان نمی‌بندد و امام را کاری جز خروج و امر به معروف و نهی از منکر نیست. لذا به قول «بتریّة» به سنّت خود برگشت و عده اندکی نیز با وی همراه شدند. - . رجال کشّی: ۱۵۵- ۱۵۴ -

مؤلف: اعتمادی بر گفته‌های این شخص گمراه بدعت‌گذار در دین خود نیست؛ و اگر فرض را هم بر صحّت سخن وی بگذاریم، شاید سبب تقیّه آن حضرت، کسی باشد که می‌دانسته عمر بن ریاح پس از بیرون رفتن از آن مجلس، نزد وی خواهد رفت و ماجرا را برایش نقل خواهد نمود. اما دلایل وجوب تقیّه را در جای خود بیان خواهیم نمود.

سپس کشّی با سندی از عمر بن یزید آورده است که گفت: از امام صادق علیه السّلام درباره صدقه دادن به ناصبی و زیدی پرسیدم، فرمود: نه چیزی به ایشان صدقه بده و نه حتی الامکان به آنان آب بده! و به من فرمود: زیدیه خود ناصبی هستند. و محمّد بن حسن از ابوعلی فارسی روایت کرده که گفت: منصور از امام راستگو علی بن محمّد بن رضا علیهم السّلام روایت کرد که زیدیه، واقفیّة و ناصبی‌ها نزد وی از مرتبه‌ای یکسان

برخوردارند. و از محمّد بن حسن از ابوعلی، از یعقوب بن یزید از ابن ابی عمیر از کسی که حدیث را برای وی نقل کرده گوید: از محمّد بن علی الرضا علیهما السّلام درباره آیه: «وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ»، - . غاشیّه / ۳-۲ - {در آن روز، چهره هایی زبونند که تلاش کرده، رنج بیهوده برده اند.} پرسیدم، فرمود: درباره ناصبی‌ها و زیدیه و واقفیه‌هایی که ناصبی هستند نازل شده است. - . رجال کشّی : ۱۴۹ -

مؤلف: کتاب‌های روایی ما مملو از روایات دالّ بر کفر زیدیه و امثال ایشان از قبیل فطحیّة، واقفیّة و دیگر فرقه‌های گمراه بدعت‌گذار است و پاسخ آن‌ها در باب‌های ذکر احوال ائمّه علیهم السّلام داده خواهد شد و آنچه از برهان‌هایی که دال بر تعداد امامان و عصمت آنان و دیگر صفات ایشان در لابه‌لای صفحات کتابمان آورده‌ایم، برای پاسخ گویی به آن‌ها و ابطال مذاهب سخیف و ضعیف ایشان کافی است و خداوند هر که را خواهد به راه راست هدایت فرماید!

ص: ۳۴

**[ترجمه]

باب ۵۰ مناقب أصحاب الكساء و فضلهم صلوات الله عليهم

الأخبار

«۱»

لی، [الأمالی]: للصدوق الْهَمَدَانِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِيِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِی شَيْبَةَ وَ مُحْرِزِ بْنِ هِشَامٍ قَالا حَدَّثَنَا مُطَّلِبُ بْنُ زِيَادٍ عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِی سُلَيْمٍ قَالَ: أَتَی النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله عَلِيٌّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِمُ التَّحِيَّةُ وَ الْإِكْرَامُ كُلُّهُمْ يَقُولُ أَنَا أَحَبُّ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخَذَ صلی الله علیه و آله فَاطِمَةَ مِمَّا يَلِي بَطْنَهُ وَ عَلِيّاً مِمَّا يَلِي ظَهْرَهُ وَ الْحَسَنَ علیه السلام عَنْ يَمِينِهِ وَ الْحُسَيْنَ علیه السلام عَنْ يَسَارِهِ ثُمَّ قَالَ صلی الله علیه و آله أَنْتُمْ مِنِّی وَ أَنَا مِنْكُمْ (۱).

**[ترجمه]امالی شیخ صدوق: لیث بن ابی سلیم گوید: علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم التحیة و الإکرام جملگی نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمدند، در حالی که هرکدام از ایشان می‌گفت: من نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله محبوب‌ترم، پس آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فاطمه را روبرو و علی را پشت سر و حسن را در سمت راست و حسین را در سمت چپ نشانده، سپس فرمود: شما از من هستید و من از شما.

**[ترجمه]

«۲»

لی، [الأمالی] للصدوق أَبِی وَ ابْنُ مَسْرُورٍ(۲) عَنِ ابْنِ عَامِرٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ عَلِيّاً وَصِيِّی وَ خَلِيفَتِی وَ زَوْجَتَهُ فَاطِمَةَ(۳) سَيِّدَةُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ابْنَتِی وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَلَدَایَ مَنْ وَالاهُمْ فَقَدْ وَالانِی وَ مَنْ عَادَاهُمْ فَقَدْ عَادَانِی وَ مَنْ نَاوَاهُمْ فَقَدْ نَاوَانِی وَ مَنْ جَفَاهُمْ فَقَدْ جَفَانِی وَ مَنْ بَرَّهُمْ فَقَدْ بَرَّنِی وَصَلَ اللَّهُ مَنْ وَصَلَهُمْ وَ قَطَعَ مَنْ قَطَعَهُمْ وَ نَصَرَ مَنْ أَعَانَهُمْ (۴) وَ خَذَلَ مَنْ خَذَلَهُمْ اللَّهُمَّ مَنْ كَانَ لَهُ مِنْ أَنْبِيَائِكَ وَ رُسُلِكَ ثِقْلٌ وَ أَهْلُ بَيْتٍ فَعَلِيٌّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ أَهْلُ بَيْتِی وَ ثِقْلِی فَأَذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً(۵).

۱- ۱. أمالی الصدوق: ۹.

۲- ۲. لم یذکر« ابن مسرور» فی المصدر.

۳- ۳. فی المصدر: و زوج فاطمه.

۴- ۴. فی المصدر: و نصر من نصرهم، و أعان من أعانهم.

۵- ۵. أمالی الصدوق: ۲۸۳.

**[ترجمه]امالی شیخ صدوق: ابن عباس گوید: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: همانا علی وصیّ و خلیفه من است و همسرش فاطمه سرور زنان جهانیان دخت من است و حسن و حسین سروران جوانان اهل بهشت فرزندان منند، هرکس ایشان را دوست بدارد تحقیقاً مرا دوست داشته است و هرکس با ایشان دشمنی کند، در واقع با من دشمنی کرده است و هر که به آنان ستم روا دارد، بر من ستم روا داشته است و هر که به آنان جفا کند، برمن جفا کرده و آنکه در حقشان نیکی ورزد، در حق من نیکویی کرده. خداوند با آنکه با ایشان پیوند برقرار سازد، پیوند برقرار کند و از کسانی که از ایشان می‌برند، ببرد؛ و هرکه ایشان را یاری رساند، یاری کند و آنکه خوارشان می‌دارد را خوار سازد. خداوندا هرکدام از انبیا و رسل تو ثقل و اهل بیتی داشته‌اند. اینک علی، فاطمه، حسن و حسین، اهل بیت و ثقل من هستند، پس پلیدی را از ایشان بزدای و پاک و پاکیزه‌شان گردان. - . امالی صدوق: ۲۸۳ -

ص: ۳۵

**[ترجمه]

«۳»

لی، [الأمالی] للصدوق عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَقِفُ عِنْدَ طُلُوعِ کُلِّ فَجْرٍ عَلَی بَابِ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ علیهما السلام فَیَقُولُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمُحْسِنِ الْمُجْمِلِ الْمُنْعِمِ الْمُفْضِلِ الَّذِی بِنِعْمَتِهِ

تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ سَمِعَ سَامِعٌ (۱) بِحَمْدِ اللَّهِ وَ نِعْمَتِهِ وَ حُسْنِ بَلَائِهِ عِنْدَنَا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ صَبَاحِ النَّارِ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ مَسَاءِ النَّارِ الصَّلَاهَ یَا أَهْلَ الْبَیْتِ إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً(۲).

**[ترجمه]امالی شیخ صدوق: امام باقرعلیه السّلام از پدرانش علیهم السّلام: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله هر سپیده دم بر در خانه علی و فاطمه علیهما السّلام ایستاده و می‌فرمود: سپاس خدای را که احسان کننده است و زیبایی آفرین و نعمت ده و فضیلت بخش، که با نعمت او کارهای نیکو به سرانجام می‌رسند، سمیع است و سامع. به حمد خدا و نعمت او و حسن آزمایش او بر ما، پناه می‌بریم از دوزخ، پناه می‌بریم به خدا از بامداد دوزخ، پناه می‌بریم به خدا از شامگاه دوزخ، وقت نماز است ای اهل بیت، «خدا فقط می‌خواهد آلودگی را از شما خاندان پیامبر بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند». - . احزاب/ ۳۳ -

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه فی الحدیث سمع سامع بحمد الله و حسن بلائه علینا أی لیسمع السامع و لیشهد الشاهد حمدنا لله تعالی علی ما أحسن إلینا و أولانا من نعمه و حسن البلاء النعمه و الاختبار بالخیر لیتبین الشکر و بالشر لیظهر الصبر انتهی (۳) و قال بعض شراح صحیح مسلم هذا یعنی سمع بکسر المیم و روی بفتحها مشدده یعنی بلغ سامع قولی هذا لغیره و قال مثله تنبیها علی الذکر

و الدعاء فی السحر و قال بعضهم الذهاب إلی الخبر أولی أی من کان له سمع فقد سمع بحمدنا لله و إفضاله علینا فإن کلیهما قد اشتهر و استفاض حتی لا یکاد یخفی علی ذی سمع.

**[ترجمه]در کتاب «النهایهٔ» گوید: عبارت «سمع سامع بحمدالله و حسن بلائه علینا» یعنی: تا اینکه شنونده بشنود و شاهد گواهی دهد، حمد گفتن ما خدای متعال را، به سبب آنکه در حق ما نیکی فرموده و از نعمت‌هایش به ما ارزانی داشته و حُسن آزمایش نعمت و آزمودن به خیر است تا شکرگزاری را آشکار سازد و آزمودن به شرّ است تا صبر را آشکار کند. تمام. - . النهایهٔ۲ : ۱۸۲-۱۸۱ -

برخی شارحان صحیح مسلم گفته‌اند: این - یعنی - «سمع» با کسر میم و فتح مشدّد آن به معنای «بلِّغ سامِعَ قولی هذا لِغَیرِه» می‌باشد؛ و گوید: آن را به جهت بیدارباش بر ذکر و دعا در سپیده دم مثال زد؛ برخی نیز گفته‌اند: آن را به عنوان خبر گرفتن اولی‌تر است یعنی اینکه جمله: «مَن کانَ لهُ سَمِعٌ فَقَد سَمِعَ بِحَمدِنا لله وَ إفضالِه علینا» باشد، و هر دو برداشت آن‌قدر مشهور است که بر هیچ شنونده‌ای پوشیده نیست.

**[ترجمه]

«۴»

لی، [الأمالی] للصدوق مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَهَ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ: جَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْیَهُودِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ فَسَأَلُوهُ عَنْ مَسَائِلَ فَکَانَ فِیمَا سَأَلُوهُ أَخْبِرْنِی عَنْ خَمْسَهِ أَشْیَاءَ مَکْتُوبَاتٍ فِی التَّوْرَاهِ أَمَرَ اللَّهُ بَنِی إِسْرَائِیلَ أَنْ یَقْتَدُوا بِمُوسَی فِیهَا مِنْ بَعْدِهِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَأَنْشَدْتُکَ بِاللَّهِ إِنْ أَنَا أَخْبَرْتُکَ تُقِرُّ لِی قَالَ الْیَهُودِیُّ نَعَمْ یَا مُحَمَّدُ قَالَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَوَّلُ مَا فِی التَّوْرَاهِ مَکْتُوبٌ (۴) مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ هِیَ بِالْعِبْرَانِیَّهِ طاب ثُمَّ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذِهِ الْآیَهَ یَجِدُونَهُ

ص: ۳۶

۱- ۱. فی المصدر: سمیع سامع.

۲- ۲. أمالی الصدوق: ۸۸.

۳- ۳. النهایه ۲: ۱۸۱ و ۱۸۲.

۴- ۴. فی المصدر: اما فی التوراه مکتوب.

مَكْتُوباً عِنْدَهُمْ فِی التَّوْراهِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ یَأْتِی مِنْ بَعْدِی اسْمُهُ أَحْمَدُ(۱) وَ فِی السَّطْرِ الثَّانِی اسْمُ وَصِیِّی عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ الثَّالِثِ وَ الرَّابِعِ سِبْطَیَّ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ فِی السَّطْرِ الْخَامِسِ (۲) أُمُّهُمَا فَاطِمَهُ سَیِّدَهُ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ وَ فِی التَّوْرَاهِ اسْمُ وَصِیِّی إِلْیَا وَ اسْمُ السِّبْطَیْنِ شَبَّرَ وَ شَبِیرٍ وَ هُمَا نُورَا فَاطِمَهَ علیها السلام قَالَ الْیَهُودِیُّ: صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنْ فَضْلِکُمْ أَهْلَ الْبَیْتِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِی فَضْلٌ عَلَی النَّبِیِّینَ فَمَا مِنْ نَبِیٍّ إِلَّا دَعَا عَلَی قَوْمِهِ بِدَعْوَهٍ وَ أَنَا أَخَّرْتُ دَعْوَتِی لِأُمَّتِی لِأَشْفَعَ لَهُمْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ أَمَّا فَضْلُ أَهْلِ بَیْتِی وَ ذُرِّیَّتِی عَلَی غَیْرِهِمْ کَفَضْلِ الْمَاءِ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ وَ بِهِ حَیَاهُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ حُبُّ أَهْلِ بَیْتِی وَ ذُرِّیَّتِی

اسْتِکْمَالُ الدِّینِ وَ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ هَذِهِ الْآیَهَ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً(۳) إِلَی آخِرِ الْآیَهِ قَالَ الْیَهُودِیُّ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ(۴).

**[ترجمه]امالی شیخ صدوق: حسن بن علی علیهما السّلام فرمود: تعدادی از یهودیان نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمده و چند سؤال از ایشان کردند و از جمله سؤال‌هایی که از وی پرسیدند این بود: ما را از پنج چیز آگاه کنید که در تورات نوشته شده و خداوند به بنی‌اسرائیل امر فرموده که پس از موسی در آن‌ها به وی اقتدا کنند. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: تو را به خدا سوگند می‌دهم، اگر تو را از آن‌ها آگاه ساختم، به نبوّت من اقرار می‌کنی؟ آن یهودی گفت: آری ای محمّد! راوی گوید: پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: در آغاز تورات نوشته شده است: «محمّدٌ رسولُ الله» که به زبان عبری «طاب» نوشته شده، سپس پیامبر این دو آیه را تلاوت فرمود: «یجِدُونَهُ مَکْتُوبًا عِندَهُمْ فِی التَّوْرَئهِ وَ الْانجِیل»، - . اعراف/ ۱۵۷ - {که

نام او را نزد خود، در تورات و انجیل نوشته می یابند.}،

ص: ۳۶

«وَ مُبَشِّرَا بِرَسُولٍ یَأْتیِ مِن بَعْدِی اسْمُهُ أحمد»، - . صف/ ۶ - {و

بشارت‌گرم به فرستاده ای که پس از من می آید و نام او «احمد» است.} و در سطر دوم نام وصیّ من علی بن ابی طالب و در سطرهای سوم و چهارم، نام دو سبط من حسن و حسین و در سطر پنجم نام مادرشان فاطمه سرور زنان جهان - صلوات الله علیهم - نوشته شده است. و در تورات نام وصیّ من «إلیا» و نام من دو سبط من «شبّر و شبّیر» که آن دو، دو نور فاطمه علیهما السّلام هستند، نوشته شده است.

یهودی عرض کرد: راست گفتی ای محمّد، اکنون مرا از فضیلت شما اهل بیت آگاه کنید! پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: فضیلتی که من بر پیامبران دارم این است که هر پیامبری در حق قوم خود دعایی کرده است، اما من دعای خود را درباره اُمّتم به تأخیر انداخته‌ام تا اینکه در روز قیامت شفاعت ایشان را بکنم؛ و اما فضیلت اهل بیت و ذرّیهٔ من بر دیگران، به فضیلت آب بر هر چیز دیگری می‌ماند و حیات هر چیزی به آب است، و دوست داشتن اهل بیت و ذرّیهٔ من کمال دین است و آن گاه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله این آیه را تلاوت فرمود: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتیِ وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا»، - . مائده/ ۳ - { امروز دین شما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم، و اسلام را برای شما به

عنوان آیینی برگزیدم.} تا آخر آیه. آن مرد یهودی عرض کرد: راست گفتی ای محمّد! - . امالی صدوق: ۱۱۳ -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی شبر کبقم و شبیر کقمیر و مشبر کمحدث أبناء هارون علیه السلام قیل و بأسمائهم سمی النبی صلی الله علیه و آله الحسن و الحسین و المحسن (۵).

**[ترجمه]فیروز آبادی گوید: «شبّر» بر وزن «بقّم» و «شبّیر» بر وزن «قمّیر» و مشبّر بر وزن «محدّث» فرزندان هارون علیه السّلام هستند. گویند: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نام‌های حسن، حسین و محسن را از ایشان گرفته است. - . القاموس المحیط۲ : ۵۵ -

**[ترجمه]

«۵»

لی، [الأمالی] للصدوق الْعَسْكَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَنْصُورٍ وَ أَبِي يَزِيدَ الْقُرَشِيِّ مَعاً عَنْ نَصْرِ بْنِ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِيَدِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ علیهما السلام فَقَالَ مَنْ أَحَبَّ هَذَيْنِ وَ أَبَاهُمَا وَ أُمَّهُمَا كَانَ مَعِي فِي دَرَجَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ(۶).

**[ترجمه]امالی شیخ صدوق: علی علیه السّلام فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست حسن و حسین علیهما السّلام را گرفته، سپس فرمود: هرکس این دو و پدرشان و مادرشان را دوست بدارد، در روز قیامت با من و در درجه من خواهد بود. - . امالی صدوق: ۱۳۸ -

**[ترجمه]

«۶»

ب، [قرب الإسناد] ابْنُ طَرِيفٍ عَنِ ابْنِ عُلْوَانَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ وَ انْتَهَيْتُ إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى قَالَ إِنَّ الْوَرَقَةَ مِنْهَا تُظِلُّ الدُّنْيَا وَ عَلَى كُلِّ وَرَقَةٍ(۷) مَلَكٌ يُسَبِّحُ اللَّهَ يَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمُ الدُّرُّ وَ الْيَاقُوتُ

ص: ۳۷

۱- ۱. ملفق من آیتین إحداهما فی سوره الأعراف: ۱۵۷. و الأخری فی سوره الصف: ۶.

۲- ۲. فی المصدر: و فی الخامس.

۳- ۳. سوره المائده: ۳.

۴- ۴. أمالى الصدوق: ۱۱۳.

۵- ۵. القاموس المحيط ۲: ۵۵.

۶- ۶. أمالى الصدوق: ۱۳۸.

۷- ۷. فى المصدر: و على كل ورق.

تُبْصِرُ اللُّؤْلُؤُ مِقْدَارَ خَمْسِ مِائَهِ عَامٍ (۱) وَ مَا يَسْقُطُ مِنْ ذَلِكَ الدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ يُخْرِجُونَهُ (۲) مَلَائِكَهٌ مُوَكَّلِينَ بِهِ يُلْقُونَهُ فِي بَحْرٍ مِنْ نُورٍ يَخْرُجُونَ كُلَّ لَيْلَهِ جُمُعَهٍ إِلَى السِّدْرَهِ الْمُنْتَهَى فَلَمَّا نَظَرُوا إِلَيَّ رَحَّبُوا بِي وَ قَالُوا يَا مُحَمَّدُ مَرْحَباً بِكَ فَسَمِعْتُ اضْطِرَابَ رِيحِ السِّدْرَهِ وَ خَفْقَهَ أَبْوَابِ الْجِنَانِ قَدِ اهْتَزَّتْ فَرَحاً لِمُحِبِّيكَ (۳) فَسَمِعْتُ الْجِنَانَ تُنَادِي وَا شَوْقَاهْ إِلَى عَلِيٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عليهم السلام (۴).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام صادق عليه السّلام از پدرش از جدّش عليهم السّلام آورده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چون مرا به معراج بردند و به سدرة المنتهى رسيدم - گفت: يک برگ آن سايه بر تمام دنيا مى‌اندازد و بر روى هر برگ آن فرشته‌اى خدا را تسبيح مى گويد و از دهانشان دُرّ و ياقوت بيرون مى‌آيد،

ص: ۳۷

هر مرواريدى راه پانصد سال را روشن مى كند، و هرچه از آن درّ و ياقوت بر زمين ريزد، فرشتگانى موكَّل برآنند، آن‌ها را بيرون برده و در دريايى از نور مى‌افكنند، اين فرشتگان هر شب جمعه به سدرة المنتهى مى‌روند - و چون مرا ديدند، به من خوش آمد گفته و گفتند: اى محمّد، خوش آمدى، پس صداى وزش باد سدرة و به هم خوردن درهاى باغ‌هاى بهشتى به خاطر شادمانى از دوستداران تو به لرزه در آمده‌اند. پس شنيدم كه باغ‌هاى بهشتى ندا در داده مى گويند: چه قدر مشتاق على و فاطمه و حسن و حسين عليهم السّلام هستيم. - . قرب الإسناد: ۴۹- ۴۸ -

**[ترجمه]

«۷»

ن، [عيون أخبار الرضا عليه السلام] بِالْأَسَانِيدِ الثَّلَاثَهِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا عَلِيُّ خُلِقَ النَّاسُ مِنْ شَجَرٍ شَتَّى وَ خُلِقْتُ أَنَا وَ أَنْتَ مِنْ شَجَرَهٍ وَاحِدَهٍ أَنَا أَصْلُهَا وَ أَنْتَ فَرْعُهَا وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ أَغْصَانُهَا وَ شِيعَتُنَا أَوْرَاقُهَا(۵) فَمَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِهَا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّهَ(۶).

**[ترجمه]عيون اخبار الرضا: على عليه السّلام فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به من فرمود: اى على، مردم از درختان مختلف ساخته شده‌اند و من و تو از يک درخت آفريده شديم، من ريشه آن درختم و تو فرع آن و حسن و حسين شاخه‌هاى آن و شيعيان ما برگ‌هاى آنند. پس هركس به شاخه‌اى از آن بياويزد، خداوند او را به بهشت وارد مى كند. - . در نسخه چاپى آن را نيافتيم. ليكن در ص۲۲۱ شبيه آن با اندك اختلافى ثبت شده است. -

**[ترجمه]

«۸»

ع، [علل الشرائع] الْعَطَّارُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ الْعَلَوِيِّ الدِّينَوَرِيِّ بِإِسْنَادِهِ رَفَعَ الْحَدِيثَ إِلَى الصَّادِقِ عليه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ لِمَ

صَارَتِ الْمَغْرِبُ ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ وَ أَرْبَعاً بَعْدَهَا لَيْسَ فِيهَا تَقْصِيرٌ فِي حَضَرٍ وَ لَا سَفَرٍ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْزَلَ عَلَى نَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله لِكُلِّ صَلَاةٍ رَكْعَتَيْنِ فِي الْحَضَرِ فَأَضَافَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ لِكُلِّ صَلَاةٍ رَكْعَتَيْنِ فِي الْحَضَرِ وَ قَصَّرَ فِيهَا فِي السَّفَرِ إِلَّا الْمَغْرِبَ فَلَمَّا صَلَّى الْمَغْرِبَ بَلَغَهُ مَوْلِدُ فَاطِمَةَ عليها السلام فَأَضَافَ إِلَيْهَا رَكْعَةً شُكْراً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَمَّا أَنْ وُلِدَ الْحَسَنُ عليه السلام أَضَافَ إِلَيْهَا رَكْعَتَيْنِ شُكْراً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَمَّا أَنْ وُلِدَ الْحُسَيْنُ أَضَافَ إِلَيْهَا رَكْعَتَيْنِ شُكْراً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ فَتَرَكَهَا عَلَى حَالِهَا فِي الْحَضَرِ وَ السَّفَرِ(۷).

**[ترجمه]علل الشرائع: ابو محمّد دینوری با اسنادش حدیثی را مرفوعاً از امام صادق علیه السّلام نقل کرده، راوی می گوید: به وی عرض کردم: چرا نماز مغرب سه رکعتی و نمازهای نافله‌ای که پس از آن می‌خوانند چهار رکعت قرار داده شده؟ و نمی... توان آن را در حضر و سفر شکسته خواند! فرمود: خداوند عزّوجل حکم نماز در حَضَر را بر پیامبرصَلی الله علیهِ و آله چنین نازل فرمود که هر نمازی را دو رکعت بخواند، پس آن حضرت به هر نمازی در حضر دو رکعت افزوده و آن‌ها را در سفر قصر نمود مگر نماز مغرب و صبح، و زمانی که نماز مغرب را خواند، خبر میلاد حضرت فاطمه علیها السّلام به وی رسید، به نشانه سپاسگزاری به درگاه خداوند یک رکعت به آن افزودند؛ و زمانی که حسن علیه السّلام به دنیا آمد، به نشانه شکرگزاری به درگاه خدای عزّوجل دو رکعت بدان افزودند؛ و چون حسین علیه السّلام به دنیا آمد، به نشانه سپاس از خدای عزّوجل دو رکعت به آن افزودند؛ سپس فرمود:« لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ»، - . نساء/ ۱۱ - {سهم

پسر، چون سهم دو دختر است.} و از آن پس نماز مغرب و این چهار نافله بعدش را به حال خود گذاشتند. - . علل الشرائع: ۱۱۶ -

**[ترجمه]

«۹»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَبْهَرِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الصَّبَّاحِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ أَخِی عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ أَبِیهِ هَمَّامِ بْنِ نَافِعٍ عَنْ مِینَا

ص: ۳۸

۱- ۱. فی(ک): خمسین مائه عام.

۲- ۲. فی المصدر: و ما سقط من ذلک الدر و الیاقوت یخزنونه اه.

۳- ۳. فی المصدر: قد اهتزت فرحا لمجیئک.

۴- ۴. قرب الإسناد: ۴۸ و ۴۹.

۵- ۵. فی(د): و شیعتنا ورقها.

۶- ۶. لم نجد الروایه فی المصدر المطبوع، نعم یوجد مثلها فی صلی الله علیه و آله ۲۲۱ منه بأدنی اختلاف.

۷- ۷. علل الشرائع: ۱۱۶.

مَوْلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ: قَالَ لِی عَبْدُ الرَّحْمَنِ یَا مِینَا أَ لَا أُحَدِّثُکَ بِحَدِیثٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱) قُلْتُ بَلَی قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ أَنَا شَجَرَهٌ وَ فَاطِمَهُ فَرْعُهَا وَ عَلِیٌّ لِقَاحُهَا وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ ثَمَرُهَا وَ مُحِبُّوهُمْ مِنْ أُمَّتِی وَرَقُهَا(۲).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: مینا، مولای عبدالرحمان بن عوف گوید: عبدالرحمان به من گفت:

ص: ۳۸

ای مینا، آیا حدیثی را که از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیده‌ام را برایت روایت کنم؟ گفتم: آری؛ گفت: شنیدم که آن حضرت فرمود: من درختی هستم و فاطمه فرع آن درخت است و علی لقاح آن و حسن و حسین میوه‌های آنند و دوستداران ایشان از میان اُمّت من، برگ‌های آن هستند. - . امالی شیخ طوسی: ۹ -

**[ترجمه]

بیان

أبهر کأصغر اسم بلد قال فی القاموس أبهر بلا لام معرب آب هر أی ماء الرحی بلد عظیم بین قزوین و زنجان و بلیده بنواحی أصفهان (۳) و قال اللقاح کسحاب ما تلقح به النخله و طلع الفحال أی ذکر النخل (۴).

**[ترجمه]«أبهر» بر وزن «أصغَر» نام شهری است. در قاموس گوید: «أبهر» بدون الف و لام معرّب «آب هر» به معنای «آب آسیاب» است و نام شهری بزرگ میان قزوین و زنجان می‌باشد، و نیز نام شهرکی در نواحی اصفهان است. - . القاموس ۱: ۳۷۸ - و گوید: «اللّقاح» بر وزن «سحاب» گرده‌ای است که نخل را با آن بارور می‌سازند و «طلح الفحّال» به معنای نخل نر است . - . القاموس ۱: ۲۴۷ و ۴: ۲۹ -

**[ترجمه]

«۱۰»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ الْجِعَابِیِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِیدٍ السِّجِسْتَانِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَزِیدَ عَنْ إِسْرَائِیلَ عَنْ مَیْسَرَهَ بْنِ حَبِیبٍ عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ زِرِّ بْنِ حَبِیبٍ (۵) عَنْ حُذَیْفَهَ بْنِ الْیَمَانِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله یَقُولُ: أَتَانِی مَلَکٌ لَمْ

یَهْبِطْ إِلَی الْأَرْضِ قَبْلَ وَقْتِهِ فَعَرَّفَنِی أَنَّهُ اسْتَأْذَنَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فِی السَّلَامِ عَلَیَّ فَأَذِنَ لَهُ فَسَلَّمَ عَلَیَّ وَ بَشَّرَنِی أَنَّ ابْنَتِی فَاطِمَهَ سَیِّدَهُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ أَنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ(۶).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: حذیفهٔ بن یمان گوید: شنیدم که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله می‌فرماید: فرشته‌ای نزد من آمد که تاکنون به زمین فرود نیامده بود و مرا آگاه نمود که از خدای عزّوجل اجازه خواسته به من سلام کند و خداوند این اجازه را به

وی داده است. پس به من سلام کرد و مرا مژده داد که دخترم فاطمه سرور زنان اهل بهشت است و حسن و حسین دو سروَر جوانان اهل بهشت هستند. - . امالی شیخ طوسی: ۵۲ -

**[ترجمه]

«۱۱»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِمْرَانَ الْمَرْزُبَانِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی الْمَکِّیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ هَوَاذَهَ بْنِ خَلِیفَهَ(۷) عَنْ عَوْفِ بْنِ عَطِیَّهَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أُمِّ سَلَمَهَ قَالَتْ: بَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی بَیْتِی إِذْ قَالَتِ الْخَادِمُ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ عَلِیّاً وَ فَاطِمَهَ علیهما السلام بِالسُّدَّهِ(۸) فَقَالَ قُومِی فَتَنَحَّیْ لِی عَنْ أَهْلِ

۱- ۱. فی المصدر: سمعته عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۲- ۲. أمالی الشیخ: ۹.

۳- ۳. القاموس ۱: ۳۷۸.

۴- ۴. القاموس ۱: ۲۴۷ و ۴: ۲۹.

۵- ۵. کذا فی(ک)؛ و فی(م) و(د): زر بن جیش. و فی المصدر: زرّ بن خنیس. و الکل مصحف، و الصحیح: زر بن حبیش کما فی(ت).

۶- ۶. أمالی الشیخ: ۵۲.

۷- ۷. کذا فی(ک)؛ و فی غیره من النسخ و کذا المصدر: هوذه بن خلیفه.

۸- ۸. فی المصدر: فی السده. قال فی النهایه(۲: ۱۵۳): فیه« انه قیل له: هذا علی و فاطمه قائمین بالسده فأذن لهما» السده کالظلمه علی الباب لتقی الباب من المطر، و قیل: هی الباب نفسه، و قیل: هی الساحه بین یدیه.

بَيْتِی (۱) قَالَتْ فَقُمْتُ فَتَنَحَّيْتُ فِی الْبَيْتِ قَرِيباً فَدَخَلَ عَلِيٌّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ هُمَا صَبِيَّانِ صَغِيرَانِ فَوَضَعَهُمَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فِی حَجْرِهِ وَ قَبَّلَهُمَا وَ اعْتَنَقَ عَلِيّاً بِإِحْدَى يَدَيْهِ وَ فَاطِمَةَ بِالْيَدِ الْأُخْرَى وَ قَبَّلَ فَاطِمَةَ وَ قَالَ اللَّهُمَّ إِلَيْكَ أَنَا وَ أَهْلُ بَيْتِی لَا إِلَى النَّارِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنَا مَعَكُمْ فَقَالَ وَ أَنْتِ (۲).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: اُم سلمه گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در خانه من بود که خدمتکار عرض کرد: یا رسول الله ، علی و فاطمه بر در هستند. فرمود: کنار برو و مرا با اهل بیتم تنها بگذار!

ام سلمه گوید: پس من در خانه به جایی در همان نزدیکی رفتم؛ سپس علی و فاطمه و حسن و حسین که دو کودک خردسال بودند، وارد شدند. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آن دو را در آغوش گرفته و بوسید و یک دست را به گردن علی علیه السّلام انداخت و دست دیگر را به گردن فاطمه علیها السّلام و او را بوسیده و فرمود: خداوندا، من و اهل بیتم به سوی تو روی می‌آوریم نه به سوی آتش! پس عرض کردم: یا رسول الله، و من هم با شما هستم؟ فرمود: تو نیز با مایی. - . امالی شیخ طوسی: ۸۵ -

**[ترجمه]

«۱۲»

ما، [الأمالی] للشيخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ الْقَطَوَانِيِّ عَنْ عَبَّادِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ صَالِحٍ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ قَالَ وَ حَدَّثَنِی يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ وَ عَبَّادُ بْنُ الرَّبِيعِ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِی عُتْبَةَ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ جُمَيْعِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ أُمِّی عَلَى عَائِشَةَ فَذَكَرْتُ لَهَا عَلِيّاً فَقَالَتْ مَا رَأَيْتُ رَجُلًا كَانَ أَحَبَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ مِنْهُ وَ مَا رَأَيْتُ امْرَأَةً كَانَتْ أَحَبَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ مِنِ امْرَأَتِهِ (۳).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: جمیع بن عمیر گوید: به همراه مادرم نزد عایشه رفتیم و از علی برایش گفتم، پس گفت: مردی را نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله محبوب‌تر از علی ندیدم و زنی را نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله محبوب‌تر از همسر او ندیدم. - . امالی شیخ طوسی: ۱۵۶ -

**[ترجمه]

«۱۳»

ما، [الأمالی] للشيخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ أَبِی الْفَضْلِ بْنِ يُوسُفَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُكَّاشَةَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ الْمُثَنَّى عَنْ يَحْيَى بْنِ طَلْحَةَ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ الْحُرِّ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ السَّبِيعِيِّ عَنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ: إِنَّ فَاطِمَةَ شَكَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ

ص: ۴۵۱۵۵۱۵۵

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ: مِثْلَهُ (۴).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: علی علیه السّلام فرمود: فاطمه علیها السّلام از سختی معیشت نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شکایت نمود، پس آن حضرت فرمود: آیا خشنود نیستی از اینکه تو را به همسری مردی در آوردم که از همه اُمّتم پیش‌تر اسلام آورده و بردباری او از دیگران فزون‌تر و علم و دانش او از همگان بیشتر است؟ آیا خشنود نیستی که سرور زنان اهل بهشت باشی - جز آنچه برای مریم دختر عمران قرار داده - و اینکه دو پسرت دو سرور جوانان اهل بهشت باشند؟! - . امالی شیخ طوسی: ۱۵۶-۱۵۵ -

امالی شیخ طوسی : ابن عقده نظیر این روایت را نقل کرده است. - . امالی شیخ طوسی: ۴۶ -

**[ترجمه]

بیان

الاستثناء فی قوله صلی الله علیه و آله إلا ما جعل الله لمریم موافق لروایات العامه و سیأتی أخبار متواتره أنها سیده نساء العالمین من الأولین و الآخرین و یمکن أن

ص: ۴۰

۱- ۱. فی المصدر: فتنحی عن أهل بیتی.

۲- ۲. أمالی الشیخ: ۸۵. و لا یخفی انه لا تنافی بین هذه الروایه و الروایات الوارده فی باب آیه التطهیر، فان الکون مع أهل بیت الرسول کما هو المذکور هناك غیر الکون من أهل بیته صلوات اللّه علیه و علیهم.

۳- ۳. أمالی الشیخ، ۱۵۶.

۴- ۶. أمالی ابن الشیخ: ۴۶.

یکون المعنی أن سیاده النساء(۱) منحصره فیها إلا مریم فإنها سیده نساء عالمها.

**[ترجمه]استثنایی که در قول آن حضرت آمده: «جز آنچه خداوند برای مریم دخت عمران قرار داده» موافق با روایات عامه است و به زودی اخبار متواتری نقل خواهیم کرد که ثابت کند وی سرور زنان جهانیان است، از اولین تا آخرین!

و ممکن است که معنا چنین باشد که سیادت بر زنان، منحصر در حضرت زهراست مگر مریم که سرور زنان عالَم خود است.

**[ترجمه]

«۱۴»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عَفَّانَ عَنْ عَبْدِ الْعَزِیزِ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ نَاصِحٍ عَنْ زَکَرِیَّا عَنْ أَنَسٍ قَالَ: اتَّکَأَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام فَقَالَ یَا عَلِیُّ أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ أَخِی وَ أَکُونَ أَخَاکَ وَ تَکُونَ وَلِیِّی وَ وَصِیِّی وَ وَارِثِی تَدْخُلُ رَابِعَ أَرْبَعَهٍ الْجَنَّهَ أَنَا وَ أَنْتَ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ ذُرِّیَّتُنَا خَلْفَ ظُهُورِنَا وَ مَنْ تَبِعَنَا مِنْ أُمَّتِنَا عَلَی أَیْمَانِهِمْ وَ شَمَائِلِهِمْ قَالَ بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ (۲).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: انس بن مالک گوید: رسول خدا صلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام تکیه داده، سپس فرمود: یا علی، آیا خشنود نمی‌شوی که تو برادر من باشی و من برادر تو باشم و تو ولی، وصیّ و وارث من باشی و یکی از چهار نفری باشی که زودتر از همه وارد بهشت می‌شوند، من و تو و حسن و حسین و ذرّیهٔ ما پشتِ سرِ ما و هر که از اُمّت ما که پیرو ما باشد در سمت راست و چپ آن‌ها باشد؟ علی علیه السّلام گفت: بلی یا رسول الله. - . امالی شیخ طوسی: ۲۱۲- - ۲۱۱

**[ترجمه]

«۱۵»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْمِنْقَرِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ بِشْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِیرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْبَاقِرِ علیه السلام قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله جَالِساً فِی مَسْجِدِهِ فَجَاءَ عَلِیٌّ علیه السلام فَسَلَّمَ وَ جَلَسَ ثُمَّ جَاءَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیه السلام فَأَخَذَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ أَجْلَسَهُ فِی حَجْرِهِ وَ ضَمَّهُ إِلَیْهِ (۳) ثُمَّ قَالَ لَهُ اذْهَبْ فَاجْلِسْ مَعَ أَبِیکَ ثُمَّ جَاءَ الْحُسَیْنُ علیه السلام فَفَعَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مِثْلَ ذَلِکَ وَ قَالَ لَهُ اجْلِسْ مَعَ أَبِیکَ إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ الْمَسْجِدَ فَسَلَّمَ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله خَاصَّهً وَ أَعْرَضَ عَنْ عَلِیٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ علیهم السلام فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَا مَنَعَکَ أَنْ تُسَلِّمَ عَلَی عَلِیٍّ وَ وُلْدِهِ (۴) فَوَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْهُدَی وَ دِینِ الْحَقِّ لَقَدْ رَأَیْتُ الرَّحْمَهَ تَنْزِلُ عَلَیْهِ وَ عَلَی وَلَدَیْهِ (۵).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: امام باقر علیه السّلام فرمود: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در مسجد خود نشسته بود که علی علیه السّلام آمد، سلام کرد و نشست، سپس حسن بن علی علیه السّلام آمد، پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله وی را گرفته و به سینه خود چسبانده، سپس به او فرمود: برو با پدرت بنشین؛ سپس حسین علیه السّلام آمد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به همان شکل با وی رفتار نموده و به وی فرمود: با پدرت بنشین، در این هنگام مردی وارد مسجد شد و به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله سلام داد و از سلام دادن به علی و حسن و حسین اعراض نمود؛ پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: چه چیزی تو را از آن بازداشت که بر علی و پسرانش سلام کنی؟ سوگند به آن که مرا با هدایت و دین حق فرستاد، تحقیقاً دیدم که رحمت بر او و بر دو فرزندش نازل می‌شود. - . امالی شیخ طوسی: ۱۴۰ -

**[ترجمه]

«۱۶»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ یَحْیَی الْعَبْسِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَرِیرٍ الطَّبَرِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ الْهَرَوِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ الْأَشْقَرِ عَنْ قَیْسِ بْنِ الرَّبِیعِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَایَهَ بْنِ رِبْعِیٍّ عَنْ أَبِی أَیُّوبَ الْأَنْصَارِیِّ قَالَ:

مَرِضَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَرْضَهً فَأَتَتْهُ فَاطِمَهُ علیها السلام تَعُودُهُ فَلَمَّا رَأَتْ مَا بِرَسُولِ اللَّهِ مِنَ الْمَرَضِ وَ الْجَهْدِ اسْتَعْبَرَتْ وَ بَکَتْ حَتَّی سَالَتْ دُمُوعُهَا عَلَی خَدَّیْهَا فَقَالَ لَهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا فَاطِمَهُ إِنِّی لِکَرَامَهِ اللَّهِ إِیَّاکِ زَوَّجْتُکِ أَقْدَمَهُمْ سِلْماً وَ أَکْثَرَهُمْ عِلْماً وَ أَعْظَمَهُمْ حِلْماً إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی اطَّلَعَ

۱- ۱. فی(د): أن سیده النساء.

۲- ۲. أمالی الشیخ: ۲۱۱ و ۲۱۲.

۳- ۳. فی المصدر: و ضمه إلیه و قبله.

۴- ۴. فی المصدر: و ولدیه.

۵- ۵. أمالی الشیخ: ۱۴۰.

إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ اطِّلَاعَهً فَاخْتَارَنِی مِنْهَا فَبَعَثَنِی نَبِیّاً وَ اطَّلَعَ إِلَیْهَا ثَانِیَهً فَاخْتَارَ بَعْلَکِ فَجَعَلَهُ وَصِیّاً فَسُرَّتْ فَاطِمَهُ علیها السلام وَ اسْتَبْشَرَتْ فَأَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یَزِیدَهَا مَزِیدَ الْخَیْرِ فَقَالَ یَا فَاطِمَهُ إِنَّا أَهْلُ بَیْتٍ أُعْطِینَا سَبْعاً لَمْ یُعْطَهَا أَحَدٌ قَبْلَنَا وَ لَا یُعْطَاهَا أَحَدٌ بَعْدَنَا نَبِیُّنَا أَفْضَلُ الْأَنْبِیَاءِ وَ هُوَ أَبُوکِ وَ وَصِیُّنَا أَفْضَلُ الْأَوْصِیَاءِ وَ هُوَ بَعْلُکِ وَ شَهِیدُنَا أَفْضَلُ الشُّهَدَاءِ وَ هُوَ عَمُّکِ وَ مِنَّا مَنْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ جَنَاحَیْنِ یَطِیرُ بِهِمَا مَعَ الْمَلَائِکَهِ وَ هُوَ ابْنُ عَمِّکِ وَ مِنَّا سِبْطَا هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ هُمَا ابْنَاکِ وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ لَا بُدَّ لِهَذِهِ الْأُمَّهِ مِنْ مَهْدِیٍّ وَ هُوَ وَ اللَّهِ مِنْ وُلْدِکِ (۱).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: ابو ایوب انصاری گوید: یک بار رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بیمار شد. پس فاطمه علیها السّلام به عیادت وی آمد و چون ضعف آن حضرت را مشاهده فرمود، بغض گلویش را گرفت و اشک بر گونه‌هایش جاری گشت. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: ای فاطمه، به سبب کرامتی که نزد خدا داری، تو را به همسری پیشتازترین مرد در اسلام و عالم‌ترین آن‌ها و بردبارترین‌شان در آوردم. همانا خداوند متعال نظری

ص: ۴۱

بر ساکنان زمین افکند و مرا از میان آن‌ها برگزید و به نبوّت مبعوث نمود، و بار دوم در آن نظر افکند و شوی تو را برگزید و او را وصیّ من گردانید. پس فاطمه علیها السّلام شادمان شده، این سخن را به فال نیک گرفت. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله اراده فرمود که خیر بیشتری را بر آن بیفزاید، لذا فرمود: ای فاطمه، ما خاندانی هستیم که هفت چیز به ما داده شده است که خداوند نه آن را به کسی پیش از ما عطا فرموده و نه به کسی بعد از ما خواهد داد: پیامبر ما افضل پیامبران است و او پدر توست، وصیّ ما افضل اوصیاست و او شوی توست، و شهید ما افضل شهداست و او عموی توست، و از ماست آنکه خداوند دو بال برای وی قرار داده که با آن‌ها به همراه فرشتگان پرواز می‌کند و او پسر عموی توست، و دو سبط این اُمّت از ماست و آن دو پسر تو هستند؛ قسم به آن‌کس که جانم در دست اوست که این اُمّت را یک مهدی هست و به خدا سوگند که او از فرزندان توست. - . امالی شیخ طوسی: ۹۶-۹۵ -

**[ترجمه]

«۱۷»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ بَشِیرٍ الدَّهَّانِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام جُعِلْتُ فِدَاکَ أَیَّ الْفُصُوصِ أُرَکِّبُهُ عَلَی خَاتَمِی فَقَالَ علیه السلام یَا بَشِیرُ أَیْنَ أَنْتَ عَنِ الْعَقِیقِ الْأَحْمَرِ وَ الْعَقِیقِ الْأَصْفَرِ وَ الْعَقِیقِ الْأَبْیَضِ فَإِنَّهَا ثَلَاثَهُ جِبَالٍ فِی الْجَنَّهِ فَأَمَّا الْأَحْمَرُ فَمُطِلٌّ (۲) عَلَی دَارِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَمَّا الْأَصْفَرُ فَمُطِلٌّ عَلَی دَارِ فَاطِمَهَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهَا وَ أَمَّا الْأَبْیَضُ فَمُطِلٌّ عَلَی دَارِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ الدُّورُ کُلُّهَا وَاحِدَهٌ یَخْرُجُ مِنْهَا ثَلَاثَهُ أَنْهَارٍ مِنْ تَحْتِ کُلِّ جَبَلٍ نَهَرٌ أَشَدُّ بَرْداً مِنَ الثَّلْجِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ وَ أَشَدُّ بَیَاضاً مِنَ اللَّبَنِ لَا یَشْرَبُ مِنْهَا إِلَّا مُحَمَّدٌ وَ آلُهُ وَ شِیعَتُهُمْ وَ مَصَبُّهَا کُلِّهَا وَاحِدٌ وَ مَجْرَاهَا مِنَ الْکَوْثَرِ(۳) وَ إِنَّ هَذِهِ الثَّلَاثَهَ جِبَالٌ تُسَبِّحُ اللَّهَ وَ تُقَدِّسُهُ وَ تُمَجِّدُهُ وَ تَسْتَغْفِرُ لِمُحِبِّی آلِ مُحَمَّدٍ صلوات الله علیهم فَمَنْ تَخَتَّمَ بِشَیْ ءٍ مِنْهَا مِنْ شِیعَهِ آلِ مُحَمَّدٍ صلوات الله علیهم لَمْ یَرَ إِلَّا الْخَیْرَ وَ الْحُسْنَی وَ السَّعَهَ فِی رِزْقِهِ وَ السَّلَامَهَ مِنْ جَمِیعِ أَنْوَاعِ الْبَلَاءِ وَ هُوَ فِی أَمَانٍ (۴) مِنَ السُّلْطَانِ الْجَائِرِ وَ مِنْ کُلِّ مَا یَخَافُهُ الْإِنْسَانُ وَ

يَحْذَرُهُ (۵).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: بشیر دهّان گوید: خدمت امام باقر علیه السّلام عرض کردم: قربانت گردم! چه نگینی را بر انگشتری خود بنشانم؟ فرمود: ای بشیر، چرا به سراغ عقیق سرخ و عقیق زرد و عقیق سفید نمی روی که این‌ها سه کوه در بهشت هستند، اما عقیق سرخ مشرف بر خانه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است، اما عقیق زرد مشرف بر خانه فاطمه صلوات الله علیهاست، و اما عقیق سفید مشرف بر خانه امیرالمؤمنین علیه السّلام است و این خانه‌ها جملگی یکی هستند که سه جویبار از آن خارج می‌شود، از زیر هر کوهی یک جوی که آب آن‌ها از یخ سردتر و از عسل شیرین‌تر و از شیر سپیدتر است و کسی از آن نمی‌نوشد جز محمّد و خاندان او و شیعیان ایشان؛ و مصب و ریزشگاه هر سه یکی است و محل جریان آن کوثر است و این سه کوه خداوند را تسبیح و تقدیس و تمجید نموده و برای محبّان آل محمّد صَلی الله علیهِ و آله طلب آمرزش می کنند، پس هرکس از شیعیان آل محمّد که به چیزی از آن برای خود انگشتری بسازد، جز خیر و نیکی و فراخی در روزی و سلامت از همه انواع بلا چیزی نمی‌بیند و او از سلطان ظالم و از هر چیزی که انسان از آن بترسد و از آن حذر کند در امان است. - . امالی شیخ طوسی : ۲۴ -

**[ترجمه]

«۱۸»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ

ص: ۴۲

۱- ۱. أمالي الشيخ: ۹۵ و ۹۶.

۲- ۲. أي مشرف. و في(ک)« فمظل» في المواضع.

۳- ۳. في المصدر: و مخرجها من الكوثر.

۴- ۴. في المصدر: و هو أمان.

۵- ۵. أمالي الشيخ: ۲۴.

بْنِ إِسْحَاقَ (۱) عَنْ صَبَّاحٍ عَنِ السُّدِّيِّ عَنْ صَبِيحٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله وَ إِذَا عَلِيٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ علیهم السلام فَقَالَ أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَكُمْ (۲).

بشا، [بشاره المصطفی] يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَوَّانِيُّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ الدَّاعِي عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحُسَيْنِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مُحَمَّدٍ الدُّورِيِّ عَنْ مَالِكِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَسْبَاطِ بْنِ نَصْرٍ عَنِ السُّدِّيِّ: مِثْلَهُ (۳).

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ قَرْمٍ عَنِ ابْنِ الْحَجَّافِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَبِيحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ: مِثْلَهُ (۴).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: زید بن ارقم گوید:

ص: ۴۲

رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بیرون رفت و ناگاه علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السّلام را دید، پس فرمود: من با آن‌کس که با شما بجنگد، در جنگم و با آنکه با شما در صلح باشد، در صلحم. - . امالی شیخ طوسی: ۲۱۴ -

بشارة المصطفی: شبیه این روایت را از سدّی آورده است. - . این حدیث در کتاب بشاره المصطفی یافت نشد. -

و با همین اسناد از زید بن ارقم نظیر آن را نقل کرده است. - . این حدیث در کتاب بشاره المصطفی یافت نشد. -

**[ترجمه]

«۱۹»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْحَفَّارُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَاذَانَ عَنْ عَبَّادِ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ يَحْيَى بْنِ يَسَارٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام وَ عَنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام (۵) عَنِ النَّبِيِّ صلى الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: مَثَلِي مَثَلُ شَجَرَةٍ أَنَا أَصْلُهَا وَ عَلِيٌّ فَرْعُهَا وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ ثَمَرَتُهَا(۶) وَ الشِّيعَهُ وَرَقُهَا فَأَبَى أَنْ يَخْرُجَ مِنَ الطَّيِّبِ إِلَّا الطَّيِّبُ (۷).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: علی علیه السّلام فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: مَثَل من به درختی می‌ماند که من ریشه، علی تنه و حسن و حسین میوه و شیعه برگ‌های آن باشد. و اراده خدا بر این تعلّق گرفته که از پاکیزه جز پاکیزه خارج نشود .

**[ترجمه]

«۲۰»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی عَلِیُّ بْنُ شِبْلٍ عَنْ ظَفَرِ بْنِ حُمْدُونٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِیِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِیرَهَ عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَهَ قَالَ: سَمِعْتُ الْأَشْعَثَ بْنَ قَیْسٍ الْکِنْدِیَّ وَ جُوَیْبِرَ الْخُتَّلِیِّ قَالا لِعَلِیٍّ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام (۸) حَدِّثْنَا

ص: ۴۳

۱- ۱. فی المصدر: عن إبراهیم بن محمّد بن إسحاق، عن إسحاق بن یزید.

۲- ۲. أمالی الشیخ: ۲۱۴.

۳- ۳. تفحصنا المصدر« بشاره المصطفی» و لم نجد فیه مثل الحدیث المنقول عن الأمالی بالسندین المذکورین فی المتن، نعم یوجد فیه مثل الحدیث عن یحیی بن محمّد الجوانی بإسناده عن زید بن أرقم لکن بین السندین اختلاف، راجع ص ۱۴۳.

۴- ۴. تفحصنا المصدر« بشاره المصطفی» و لم نجد فیه مثل الحدیث المنقول عن الأمالی بالسندین المذکورین فی المتن، نعم یوجد فیه مثل الحدیث عن یحیی بن محمّد الجوانی بإسناده عن زید بن أرقم لکن بین السندین اختلاف، راجع ص ۱۴۳.

۵- ۵. لیس فی المصدر« و عن الحارث عن علی ع».

۶- ۶. فی المصدر: ثمرها.

۷- ۷. أمالی الشیخ: ۲۲۵.

۸- ۸. فی المصدر: قالا لعلی علیه السلام: یا أمیر المؤمنین اه.

فِی خَلَوَاتِکَ أَنْتَ وَ فَاطِمَهُ قَالَ نَعَمْ بَیْنَا أَنَا وَ فَاطِمَهُ فِی کِسَاءٍ إِذْ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهُ نِصْفَ اللَّیْلِ وَ کَانَ یَأْتِیهَا بِالتَّمْرِ وَ اللَّبَنِ لِیُعِینَهَا عَلَی الْغُلَامَیْنِ فَدَخَلَ فَوَضَعَ رِجْلًا بحبالی [بِحِیَالِی] وَ رِجْلًا بحبالها [بِحِیَالِهَا] ثُمَّ إِنَّ فَاطِمَهَ علیها السلام بَکَتْ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا

یُبْکِیکِ یَا بُنَیَّهَ مُحَمَّدٍ فَقَالَتْ حَالُنَا کَمَا تَرَی فِی کِسَاءٍ نِصْفُهُ تَحْتَنَا وَ نِصْفُهُ فَوْقَنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَهَا(۱) یَا فَاطِمَهُ أَ مَا تَعْلَمِینَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَی اطَّلَعَ اطِّلَاعَهً مِنْ سَمَائِهِ إِلَی أَرْضِهِ فَاخْتَارَ مِنْهَا أَبَاكِ فَاتَّخَذَهُ صَفِیّاً وَ ابْتَعَثَهُ بِرِسَالَتِهِ وَ ائْتَمَنَهُ عَلَی وَحْیِهِ یَا فَاطِمَهُ أَ مَا تَعْلَمِینَ أَنَّ اللَّهَ اطَّلَعَ اطِّلَاعَهً مِنْ سَمَائِهِ إِلَی أَرْضِهِ فَاخْتَارَ مِنْهَا بَعْلَكِ وَ أَمَرَنِی أَنْ أُزَوِّجَکِیهِ وَ أَنْ أَتَّخِذَهُ وَصِیّاً یَا فَاطِمَهُ أَ مَا تَعْلَمِینَ أَنَّ الْعَرْشَ سَأَلَ رَبَّهُ أَنْ یُزَیِّنَهُ بِزِینَهٍ لَمْ یُزَیِّنْ بِهَا بَشَراً مِنْ خَلْقِهِ فَزَیَّنَهُ بِالْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ رُکْنَیْنِ مِنْ أَرْکَانِ الْجَنَّهِ وَ رُوِیَ رُکْنَیْنِ مِنْ أَرْکَانِ الْعَرْشِ (۲).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: اصبغ بن نباته گوید: شنیدم که اشعث بن قیس کندی و جویبر ختلی به علی امیرالمؤمنین علیه السلام عرض کردند، با ما درباره خلوت‌هایی

که با فاطمه علیها السلام داشتید سخن بگویید. فرمود: بلی، در حالی که من و فاطمه در ملافه‌ای بودیم، ناگهان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نیمه شب آمدند - و آن حضرت پیوسته با مقداری شیر و خرما می‌آمد تا وی را در تغذیه دو پسر بچه‌اش یاری نماید - پس وارد خانه شد و یک پای خود را به طرف من و پای دیگر را به طرف فاطمه دراز فرمود: سپس فاطمه علیها السّلام به گریه افتاد. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: ای دخت محمّد، چه چیزی تو را به گریه وا داشته است؟ گفت: این حالتی که داریم و آن را می‌بینی! یک کساء داریم که نیمی از آن زیر ما و نیمی دیگر روی ماست! پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: ای فاطمه، آیا نمی‌دانی که خدای متعال از آسمان خود نظری بر زمین خویش افکند و پدرت را از آن برگزید، پس وی را صفیّ خود گرفته و به رسالتش مبعوث فرمود و وی را امین بر وحی خویش نمود؟ ای فاطمه، آیا نمی‌دانی که خدای متعال از آسمان خویش نظری بر زمین خود انداخت و از آن شوی تو را برگزید و به من امر فرمود که تو را به همسری وی در آورم و او را وصیّ خویش سازم؟ ای فاطمه، آیا نمی‌دانی که عرش از پروردگار خود درخواست نمود که آن را با زیوری بیاراید که پیش از آن هیچ بشری از مخلوقاتش را چنان نیاراسته باشد، پس خداوند آن را به حسن و حسین به عنوان دو رکن از ارکان بهشت بیاراست؟ - و روایت شده: دو رکن از ارکان عرش -. - . امالی شیخ طوسی: ۲۵۹ -

**[ترجمه]

«۲۱»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ زَکَرِیَّا عَنْ حُسَیْنِ بْنِ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی خَالِدٍ الْوَاسِطِیِّ عَنْ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: أَتَی رَجُلٌ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله (۳) فَقَالَ یَا رَسُولَ

اللَّهِ أَيُّ الْخَلْقِ أَحَبُّ إِلَيْکَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا إِلَی جَنْبِهِ (۴) هَذَا وَ ابْنَاهُ وَ أُمُّهُمَا هُمْ مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُمْ وَ هُمْ مَعِی فِی الْجَنَّهِ هَکَذَا وَ جَمَعَ بَیْنَ إِصْبَعَیْهِ (۵).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: علی علیه االسّلام فرمود: مردی نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمده و عرض کرد: یا رسول الله، کدام یک از مخلوقات نزد شما محبوب‌تر است؟ رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله - در حالی که من در کنارش بودم - فرمود: این مرد و دو پسرش و مادرشان؛ آن‌ها از من هستند و من از آن‌هایم و آن‌ها در بهشت با من چنین هستند - و انگشتان خود را جمع کرد - . - . امالی شیخ طوسی: ۲۵۹ -

**[ترجمه]

«۲۲»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الْعَلَوِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ حَمْزَهَ الْعَلَوِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ علیه السلام عَنْ سِنِّ جَدِّنَا عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ علیه السلام قَالَ (۶) أَخْبَرَنِی أَبِی عَنْ أَبِیهِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ قَالَ کُنْتُ أَمْشِی خَلْفَ عَمِّی وَ أَبِیَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ (۷)

۱- ۱. فی المصدر: فقال لها رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۲- ۲. أمالی الشیخ: ۲۵۹.

۳- ۳. فی المصدر: إلی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۴- ۴. فی المصدر: قال: و أنا إلی جنبه فقال اه.

۵- ۵. أمالی الشیخ: ۲۸۸.

۶- ۶. فی المصدر: فقال.

۷- ۷. فی المصدر: خلف عمی الحسن و ابی الحسین.

فِی بَعْضِ طُرُقَاتِ الْمَدِینَهِ فِی الْعَامِ الَّذِی قُبِضَ فِیهِ عَمِّیَ الْحَسَنُ وَ أَنَا یَوْمَئِذٍ غُلَامٌ قَدْ نَاهَزْتُ الْحُلُمَ أَوْ كِدْتُ (۱) فَلَقِیَهُمَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ الْأَنْصَارِیَّانِ فِی جَمَاعَهٍ مِنْ قُرَیْشٍ وَ الْأَنْصَارِ فَمَا تَمَالَكَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَتَّی أَكَبَّ عَلَی أَیْدِیهِمَا وَ أَرْجُلِهِمَا یُقَبِّلُهُمَا فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَیْشٍ كَانَ نَسِیباً لِمَرْوَانَ (۲) أَ تَصْنَعُ هَذَا یَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فِی سِنِّكَ (۳) وَ مَوْضِعِكَ مِنْ صُحْبَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ كَانَ جَابِرٌ قَدْ شَهِدَ بَدْراً فَقَالَ لَهُ إِلَیْكَ عَنِّی فَلَوْ عَلِمْتَ یَا أَخَا قُرَیْشٍ مِنْ فَضْلِهِمَا وَ مَكَانِهِمَا مَا أَعْلَمُ لَقَبَّلْتَ مَا تَحْتَ أَقْدَامِهِمَا مِنَ التُّرَابِ ثُمَّ أَقْبَلَ جَابِرٌ عَلَی أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ فَقَالَ یَا أَبَا حَمْزَهَ أَخْبَرَنِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِیهِمَا بِأَمْرٍ مَا ظَنَنْتُهُ أَنْ

یَكُونَ فِی بَشَرٍ(۴) قَالَ لَهُ أَنَسٌ وَ مَا الَّذِی أَخْبَرَكَ (۵) یَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ قَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ فَانْطَلَقَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ وَقَفْتُ أَنَا أَسْمَعُ مُحَاوَرَهَ الْقَوْمِ فَأَنْشَأَ جَابِرٌ یُحَدِّثُ قَالَ بَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ یَوْمٍ فِی الْمَسْجِدِ وَ قَدْ خَفَّ مَنْ حَوْلَهُ (۶) إِذْ قَالَ لِی یَا جَابِرُ ادْعُ لِی حَسَناً وَ حُسَیْناً وَ كَانَ صلی الله علیه و آله شَدِیدَ الْكَلَفِ بِهِمَا(۷) فَانْطَلَقْتُ فَدَعَوْتُهُمَا وَ أَقْبَلْتُ أَحْمِلُ هَذَا مَرَّهً وَ هَذَا مَرَّهً(۸) حَتَّی جِئْتُهُ بِهِمَا فَقَالَ لِی وَ أَنَا أَعْرِفُ السُّرُورَ فِی وَجْهِهِ لِمَا رَأَی مِنْ حُنُوِّی عَلَیْهِمَا(۹) وَ تَكْرِیمِی إِیَّاهُمَا أَ تُحِبُّهُمَا یَا جَابِرُ قُلْتُ وَ مَا یَمْنَعُنِی مِنْ ذَلِكَ فِدَاكَ أَبِی وَ أُمِّی وَ مَكَانُهُمَا مِنْكَ (۱۰) مَكَانُهُمَا قَالَ أَ فَلَا أُخْبِرُكَ عَنْ

۱- ۱. فی المصدر: و أنا یومئذ غلام لم اراهق أو كدت.

۲- ۲. النسیب: القریب.

۳- ۳. فی المصدر: و انت فی سنك هذا.

۴- ۴. فی المصدر: انه یكون فی بشر.

۵- ۵. فی المصدر: و بما ذا أخبرك.

۶- ۶. خف القوم: ارتحلوا مسرعین و قلوا. و فی المصدر« و قد حف من حوله» أی أحدقوا و استداروا به.

۷- ۷. كلفه: أحبه حبا شدیدا و أولع به. و الكلف- بكسر اوله و سكون ثانیه-: الرجل العاشق.

۸- ۸. فی المصدر: و هذا اخری.

۹- ۹. الحنو: العطوفه. و فی المصدر: لما رأی من محبّتی لهما.

۱۰- ۱۰. فی المصدر: و أنا اعرف مكانهما منك.

فَضْلِهِمَا قُلْتُ بَلَى بِأَبِی أَنْتَ وَ أَمِّی قَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی لَمَّا أَرَادَ(۱) أَنْ یَخْلُقَنِی خَلَقَنِی نُطْفَهً بَیْضَاءَ طَیِّبَهً فَأَوْدَعَهَا صُلْبَ أَبِی آدَمَ فَلَمْ یَزَلْ یَنْقُلُهَا مِنْ صُلْبٍ طَاهِرٍ إِلَی رَحِمٍ طَاهِرٍ إِلَی نُوحٍ وَ إِبْرَاهِیمَ علیهما السلام ثُمَّ کَذَلِکَ إِلَی عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَلَمْ یُصِبْنِی مِنْ دَنَسِ الْجَاهِلِیَّهِ شَیْ ءٌ ثُمَّ افْتَرَقَتْ تِلْکَ النُّطْفَهُ شَطْرَیْنِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ وَ أَبِی طَالِبٍ فَوَلَدَنِی أَبِی فَخَتَمَ اللَّهُ بِیَ النُّبُوَّهَ وَ وُلِدَ عَلِیٌّ فَخُتِمَتْ بِهِ الْوَصِیَّهُ ثُمَّ اجْتَمَعَتِ النُّطْفَتَانِ مِنِّی وَ مِنْ عَلِیٍّ فَوَلَّدَتَا(۲) الْجُهْرَ وَ الْجَهِیرَ الْحَسَنَانِ فَخَتَمَ اللَّهُ بِهِمَا(۳) أَسْبَاطَ النُّبُوَّهِ وَ جَعَلَ ذُرِّیَّتِی مِنْهُمَا وَ الَّذِی یَفْتَحُ مَدِینَهَ أَوْ قَالَ مَدَائِنَ الْکُفْرِ مِنْ ذُرِّیَّهِ هَذَا وَ أَشَارَ إِلَی الْحُسَیْنِ رَجُلٌ یَخْرُجُ فِی آخِرِ الزَّمَانِ یَمْلَأُ أَرْضَ اللَّهِ عَدْلًا بَعْدَ مَا مُلِئَتْ جَوْراً فَهُمَا طُهْرَانِ مُطَهَّرَانِ (۴) وَ هُمَا سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ طُوبَی لِمَنْ أَحَبَّهُمَا وَ أَبَاهُمَا وَ أُمَّهُمَا وَ وَیْلٌ لِمَنْ حَادَّهُمْ وَ أَبْغَضَهُمْ (۵).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: حسین بن زید بن علی گوید: از ابوعبدالله جعفر بن محمّد علیهما السّلام درباره سنّ جدّمان علی بن حسین علیه السّلام پرسیدم، فرمود: پدرم مرا از پدرش علی بن حسین خبر داد که گفت: پشت سر عمویم و پدرم حسین - . در منبع: پشت سر عمویم حسن و پدرم حسین -

ص: ۴۴

- در سالی که عمویم حسن از دنیا رفت - در یکی از راه‌های مدینه می‌رفتم، در حالی که آن روز من نوجوانی تقریباً به سن بلوغ بودم. پس جابر بن عبدالله و انس بن مالک انصاری به همراه جمعی از قریش و انصار به ایشان برخوردند؛ پس جابر بن عبدالله اختیار از کف بداد و بر دست و پای ایشان افتاده و شروع به بوسیدن آن‌ها کرد؛ پس مردی از قریش که از نزدیکان مروان بود به وی گفت: ای ابا عبدالله، با این سن و سال و جایگاهی که در مصاحبت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله داری، چنین کاری می کنی؟! - جابر از شرکت کنندگان در جنگ بدر بود - پس به وی گفت: از من دور شو! ای برادر قریشی! اگر تو هم از فضیلت و جایگاه آن‌ها به اندازه من آگاهی داشتی، قطعاً خاک زیر پای ایشان را می‌بوسیدی. سپس جابر رو به انس ین مالک کرده و گفت: ای ابو حمزه، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله چیزهایی درباره آن دو به من فرموده که گمان نمی... کردم در هیچ بشری باشد. انس به وی گفت: ای ابا عبدالله، تو را از چه باخبر فرمود؟ - علی بن حسین فرمود: - حسن و حسین به راه خود ادامه دادند و من ماندم تا گفتگوی آنان را بشنوم. پس جابر آغاز سخن کرده و گفت: روزی در حالی که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در مسجد بود و جمعیت پیرامون وی کم شده بودند، به من فرمود: ای جابر، حسن و حسین را نزد من بیاور و آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله بسیار آن دو را دوست می‌داشت، پس رفتم و آن دو را نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دعوت نموده و به نوبت آن‌ها را در آغوش می گرفتم تا اینکه آن دو را نزد وی آوردم، پس - در حالی که از دیدن محبتی که به آن‌ها داشتم و احترامی که به آن‌ها می گذاشتم، شادی را در چهره‌اش می‌دیدم - به من فرمود: ای جابر، آن دو را دوست می‌داری؟ عرض کردم: با جایگاهی که نزد شما از آن برخوردارند، چه چیزی مرا از دوست داشتن آن‌ها باز می‌دارد؟ فرمود: می‌خواهی تو را از فضیلت آن دو آگاه سازم؟

ص: ۴۵

عرض کردم: آری، پدر و مادرم قربانت گردند، آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چون خدای متعال اراده فرمود مرا خلق کند، مرا به صورت نطفه‌ای سفید و پاکیزه آفرید و در صلب پدرم آدم قرار داد. از آن پس این نطفه را از صلبی طاهر به

رحمی پاکیزه منتقل می‌فرمود تا اینکه به صلب نوح و ابراهیم علیهما السّلام و سپس به همین شکل به صلب عبدالمطّلب منتقل شدم و از پلیدی جاهلیت چیزی به من نرسید، سپس این نطفه به دو نیم شد و در صلب عبدالله و ابوطالب جای گرفتند. پس پدرم مرا به دنیا آورد و خداوند نبوّت را به من ختم فرمود و علی متولّد شد و وصیّت بدو ختم گردید، سپس این دو نطفه از من و علی باهم جمع شدند و جهر و جهیر (حسنین) را به دنیا آوردند، پس خداوند اسباط نبوّت را به ایشان ختم نمود و ذرّیه مرا در آن دو قرار داد و نیز آنکه مدینه - یا فرمود: مدائن - کفر را فتح می‌نماید و جهان را پر از عدل و داد می‌کند، از آن پس که از ظلم و ستم پرشده باشد، پس آن دو پاک‌اند و پاکیزه و آن دو سرور جوانان اهل بهشت‌اند، خوشا به حال کسی که آن دو و پدرشان و مادرشان را دوست بدارد و وای بر کسی که با ایشان درافتد و به دشمنی برخیزد. - . امالی شیخ طوسی: ۳۱۸-۳۱۹ -

**[ترجمه]

بیان

ناهزت الحلم أو كدت أی قربت من البلوغ أو كدت أن أكون بالغا و ترديده عليه السلام إما للمصلحه أو المعنى أنی كنت فی سن لو كان غيری فی مثله لكان الأمران فيه محتملين فإن بلوغهم و حلمهم ليس كسائر الناس و على المشهور من تاريخهم عليهم السلام كان

للسجاد عليه السلام فی تلك السنه إحدى عشره سنه و قيل ثلاث عشره سنه و يمكن أن يكون وجه المصلحه فی التبهيم الاختلاف فی سن البلوغ.

و قال الجزری فيه أكلفوا من العمل ما تطيقون يقال كلفت بهذا الأمر أكلف به إذا ولعت به و أحببته (۶) و قال الفيروزآبادی حنت على ولدها حنوا كعلو عطفت (۷) و قال جهر و جهير بين الجهوره و الجهاره ذو منظر و الجهر

۱- ۱. فی المصدر: لما أحبّ.

۲- ۲. فی المصدر: فولدنا.

۳- ۳. فی المصدر: فختم بهما.

۴- ۴. فی المصدر: و امرنی بفتح مدينه- أو قال مدائن- الكفر و من ذرّيه هذا- و أشار إلى الحسين عليه السلام- رجل يخرج فی آخر الزمان يملأ الأرض عدلا كما ملئت ظلما و جورا، فهما طاهران مطهران.

۵- ۵. أمالی الشيخ: ۳۱۸ و ۳۱۹. و فيه: و ويل لمن حاربهم و أبغضهم.

۶- ۶. النهايه: ۴ ۳۱.

۷- ۷. القاموس ۴: ۳۲۰. و فيه: حنت على أولادها.

بالضم هيئه الرجل و حسن منظره و الجهير الجميل و الخليق للمعروف و الأجهر الحسن المنظر و الجسم التامه(۱) و فى النهايه فى صفته صلى الله عليه و آله من رآه جهره أى عظم فى عينه يقال جهرت الرجل و اجتهرته إذا رأيته عظيم المنظر و رجل جهير أى ذو منظر(۲).

**[ترجمه]«ناهزت الحُلم او كدت»: نزديک به سن بلوغ بودم و يا بالغ شده بودم. و ترديد آن حضرت عليه السّلام يا به خاطر مصلحتى بوده يا اينكه معناى جمله چنين است: من در سنّى بودم كه اگر ديگرى در آن سن بود، هر دو حالت در وى محتمل بود، زيرا بلوغ ايشان و محتلم شدن ايشان چون ديگر مردم نيست و به حسب آنچه از زندگى نامه ايشان عليهم السّلام مشهور است آن است كه امام سجاد عليه السّلام در آن سال يازده سال داشته و گفته شده، سيزده سال، و شايد وجه مصلحت، در مبهم بودن و وجود اختلاف در سن بلوغ باشد.

و جزرى گويد: در اين معناست «أكلفوا من العمل ما تطيقون» گفته مى‌شود: «كلفتُ بهذا الأمر أكلف به» اگر شيفته آن باشم و دوستش بدارم. - . النهاية ۴: ۳۱ -

و فيروز آبادى گويد: «حنت على ولدها حنّواً»(بر وزن علوّ): عطوفت ورزيد، مهربانى كرد. و گويد: «جهر و جهير»: جهر آن واضح و آشكار است. «الجهارة»: داراى منظر و «جُهر»

ص: ۴۶

با ضمّ جيم، هيأت مرد و نيكو منظرى او، «الجهير»: الجميل، زيبا و نيكوكار. «الأجهَر»: كسى كه خوش منظر و خوش هيكل باشد، تمام و كمال. - . القاموس ۱ : ۳۹۵ -

و در كتاب النهاية در صفت آن حضرت عليه السّلام آمده است: «مَن رآه جهره» يعنى هركس او را ببيند، در چشم وى بزرگ مى‌نمايد. گفته مى‌شود: «جهرت الرجل واجتهرته» اگر او را «عظيم المنظر» ببينى؛ و «رجل جهير»: مرد خوش قيافه. - . النهاية ۱: ۱۹۱ -

**[ترجمه]

«۲۳»

مع، [معانى الأخبار] الْعِجْلِيُّ عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ عَنِ ابْنِ بُهْلُولٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ الْهَاشِمِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ذَاتَ يَوْمٍ جَالِساً وَ عِنْدَهُ عَلِيٌّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عليهم السلام فَقَالَ وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ بَشِيراً مَا عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ خَلْقٌ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَا أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنَّا إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى شَقَّ لِی اسْماً مِنْ أَسْمَائِهِ فَهُوَ مَحْمُودٌ وَ أَنَا مُحَمَّدٌ وَ شَقَّ لَکَ يَا عَلِيُّ اسْماً مِنْ أَسْمَائِهِ فَهُوَ الْعَلِيُّ الْأَعْلَى وَ أَنْتَ عَلِيٌّ وَ شَقَّ لَکَ يَا حَسَنُ اسْماً مِنْ أَسْمَائِهِ فَهُوَ الْمُحْسِنُ وَ أَنْتَ حَسَنٌ وَ شَقَّ لَکَ يَا حُسَيْنُ اسْماً مِنْ أَسْمَائِهِ فَهُوَ ذُو الْإِحْسَانِ وَ أَنْتَ حُسَيْنٌ وَ شَقَّ لَکِ يَا فَاطِمَةُ اسْماً مِنْ أَسْمَائِهِ فَهُوَ الْفَاطِرُ وَ أَنْتِ فَاطِمَةُ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی أُشْهِدُکَ أَنِّی سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَهُمْ وَ حَرْبٌ

لِمَنْ حَارَبَهُمْ وَ مُحِبٌّ لِمَنْ أَحَبَّهُمْ وَ مُبْغِضٌ لِمَنْ أَبْغَضَهُمْ وَ عَدُوٌّ لِمَنْ عَادَاهُمْ وَ وَلِيٌّ لِمَنْ وَالاهُمْ لِأَنَّهُمْ مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُمْ (۳).

**[ترجمه]معانی الاخبار: جعفر بن محمّد از پدرش از جدّش علیهم السّلام: روزی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نشسته بود و علی، فـاطمه، حسن و حسـین علیهم السّـلام در محضـر وی بودنـد، پس فرمود: سوگنـد به کسـی که مرا به حق بشـارت دهنـده فرسـتاد، بر روی زمین آفریده‌ای محبوب‌تر و گرامی‌تر از ما نزد خدای عزّوجل نیست. همانا خدای متعال برای من نامی از نام... های خود مشـتق نمود، زیرا او «محمود» است و من «محمّد»، و برای تو ای علی، نامی از نام‌های خود مشـتق نمود، زیرا او «علیّ اعلی» می‌باشـد و تـو «علی»؛ و ای حسن، برای تـو نـامی از اسم‌هـای خود مشـتق فرمود که او «محسن» است و تو «حسن»؛ و ای حسـین، نامی از اسـمای خود برای تو مشـتق نمود که او «ذو الإحسان» است و تو «حسـین»؛ و برای تو ای فاطمه نامی از اسـمای خود مشـتق نمود که او «فاطر» است و تو «فاطمه»؛ سـپس فرمود: خداونـدا، تو را گواه می‌گیرم که من با کسانی که با ایشان در صلـح باشـند، در صـلحم و با کسانی که با ایشان می‌جنگنـد، در جنگم و دوسـتدار کسانی هسـتم که ایشان را دوست بـدارد و متنفرم از کسانی که از ایشان نفرت داشـته باشد و دشـمن دشـمنانشان هسـتم و طرفدار کسانی هسـتم که طرفدار ایشان باشـند، چون ایشان از من هستند و من هم از ایشانم. - . معانی الاخبار : ۵۶- ۵۵ -

**[ترجمه]

«۲۴»

شـف، [کشـف الیقیـن] مِنْ کِتَابِ الْحَسَـنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی إِسْـحَاقَ إِبْرَاهِیمَ وَ أَبِیهِ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ مَعاً عَنْ أَحْمَـدَ بْنِ عَبْدِ الْبَاقِی عَنْ عَبْدِ الْمَلِکِ بْنِ عِیسَـی الْعَسْـکَرِیِّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَـی اللُّؤْلُؤِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ الْأَزْهَرِیِّ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِیِّ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَأَیْتُ لَیْلَهَ أُسْـرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ دِیکاً بَـدَنُهُ دُرَّهٌ بَیْضَاءُ(۴) وَ عَیْنَاهُ یَاقُوتَتَانِ حَمْرَاوَانِ وَ رِجْلَاهُ مِنَ الزَّبَرْجَدِ الْأَخْضَرِ وَ هُوَ یُنَادِی لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ

۱- ۱. القاموس ۱: ۳۹۵.

۲- ۲. النهایه ۱: ۱۹۱.

۳- ۳. معانی الأخبار: ۵۵ و ۵۶.

۴- ۴. فی المصدر: دیکا من زبرجده بیضاء.

عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَلِیُّ اللَّهِ فَاطِمَهُ وَ وَلَدُهَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ صَفْوَهُ اللَّهِ یَا غَافِلِینَ اذْکُرُوا اللَّهَ عَلَی مُبْغِضِهِمْ لَعْنَهُ اللَّهِ (۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: ابن عباس گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: در شبی که مرا به معراج بردند، در آسمان چهارم خروسی را دیدم که بدنش یک گوهر سفید و چشمانش دو یاقوت سرخ بودند و دو پایش از زبرجد سبز بودند و پیوسته می گفت: «لا إله ألّا الله، محمّد رسول الله،

ص: ۴۷

علیّ بن ابی طالب امیرالمؤمنین ولیّ الله و دو فرزندش حسن و حسین صفوهٔ الله، ای غافلان، خدا را یاد کنید، لعنت خدا بر دشمنان ایشان باد!» - . کشف الیقین : ۱۴۱ -

**[ترجمه]

«۲۵»

شا، [الإرشاد] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ الرَّازِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ الدَّیْلَمِیِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ یَزِیدَ الْجُعْفِیِّ عَنْ عَدِیِّ بْنِ حَکِیمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ قَالَ: قَالَ لَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ سَبْعُ خِصَالٍ مَا مِنْهُنَّ خَصْلَهٌ فِی النَّاسِ مِنَّا النَّبِیُّ وَ مِنَّا الْوَصِیُّ خَیْرُ هَذِهِ الْأُمَّهِ بَعْدَهُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ مِنَّا حَمْزَهُ أَسَدُ اللَّهِ وَ أَسَدُ رَسُولِهِ وَ سَیِّدُ الشُّهَدَاءِ وَ مِنَّا جَعْفَرُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ الْمُزَیَّنُ بِالْجَنَاحَیْنِ یَطِیرُ بِهِمَا فِی الْجَنَّهِ حَیْثُ یَشَاءُ وَ مِنَّا سِبْطَا هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ مِنَّا قَائِمُ آلِ مُحَمَّدٍ الَّذِی أَکْرَمَ اللَّهُ بِهِ نَبِیَّهُ وَ مِنَّا الْمَنْصُورُ(۲).

**[ترجمه]الإرشاد: عبدالله بن عباس گوید: حضرتش فرمود: ما اهل بیت از هفت خصلت برخورداریم که حتّی یکی از آن‌ها در دیگر مردم نیست: پیامبر از ماست؛ بهترین این اُمّت پس از پیامبر، وصیّ او علی بن ابی طالب علیه السّلام از ماست؛ حمزه، آن شیر خدا و شیر رسول خدا و سرور شهیدان از ماست؛ و جعفر بن ابی طالب، آن آراسته به دو بال که با آن‌ها در بهشت به هر جا که خواهد، پرواز کند، از ماست؛ و دو سبط این اُمّت، دو سرور جوانان اهل بهشت، حسن و حسین از ماست؛ و قائم آل محمّد که خداوند پیامبرش را بدو گرامی داشته از ماست و آن منصور از ماست. - . بشارهٔ المصطفی: ۱۷-۱۶ -

**[ترجمه]

بیان

لعل المراد بالمنصور أیضا القائم علیه السلام بقرینه أن بالقائم یتم السبع و یحتمل أن یکون المراد به الحسین علیه السلام فإنه منصور فی الرجعه و سیأتی ما یؤیده.

**[ترجمه]شاید مراد از «منصور» به قرینه حدیث «اِنّ القائم یُتِمُّ السَّبع» نیز حضرت قائم علیه السّلام باشد و احتمال دارد مراد

حسین علیه السّلام باشد که در رجعت، منصور (یاری شده) خواهد بود و آنچه این معنا را تأیید کند، به زودی خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۲۶»

جا، [المجالس] للمفید عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّیْرَفِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِدْرِیسَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَطِیَّهَ عَنْ إِسْرَائِیلَ بْنِ مَیْسَرَهَ عَنِ الْمِنْهَالِ عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَیْشٍ عَنْ حُذَیْفَهَ قَالَ: قَالَ لِیَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَ مَا رَأَیْتَ الشَّخْصَ الَّذِی اعْتَرَضَ لِی (۳) قُلْتُ بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ ذَاکَ مَلَکٌ لَمْ یَهْبِطْ قَطُّ إِلَی الْأَرْضِ قَبْلَ السَّاعَهِ اسْتَأْذَنَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فِی السَّلَامِ عَلَی عَلِیٍّ فَأَذِنَ لَهُ فَسَلَّمَ عَلَیْهِ وَ بَشَّرَنِی أَنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ أَنَّ فَاطِمَهَ سَیِّدَهُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ(۴).

**[ترجمه]مجالس شیخ مفید: حذیفه گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به من فرمود: آن شخصی را که با من ملاقات کرد، ندیدی؟! عرض کردم: آری یا رسول الله. فرمود: او فرشته‌ای بود که هرگز تاکنون به زمین نیامده بود، او از خدای عزّوجل اجازه خواست بیاید و مرا سلام دهد و خداوند نیز این اجازه را به وی داد. پس به او سلام کرد و مرا بشارت داد که حسن و حسین دو سرور جوانان اهل بهشت هستند و فاطمه سرور زنان اهل بهشت است. - . امالی شیخ مفید: ۱۳ -

**[ترجمه]

«۲۷»

م، [تفسیر الإمام علیه السلام] قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا سَوَّی اللَّهُ قَطُّ امْرَأَهً بِرَجُلٍ إِلَّا مَا کَانَ مِنْ

ص: ۴۸

۱- ۱. الیقین: ۱۴۱. و أنت خبیر بأن المصنّف قدّس سرّه قد عین رمز« شف» عند تعیین الرموز فی أول المجلد الأول لکشف الیقین، و هو من تألیفات العلامه رحمه اللّه، لکن الروایات التی یوردها مرمزا ب« سف» توجد فی کتاب« الیقین فی إمره أمیر المؤمنین» تألیف السیّد ابن طاوس، فالظاهر وقوع سهو منه قدّس سرّه او من الناسخین.

۲- ۲. بشاره المصطفی: ۱۶ و ۱۷.

۳- ۳. أی لقینی.

۴- ۴. أمالی الشیخ المفید: ۱۳.

تَشوِيَهِ اللَّهِ فَاطِمَهَ بِعَلِيٍّ علیه السلام وَ إِلْحَاقِهَا وَ هِیَ امْرَأَهٌ بِأَفْضَلِ رِجَالِ الْعَالَمِینَ (۱) وَ کَذَلِکَ مَا کَانَ مِنَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ إِلْحَاقِ اللَّهِ إِیَّاهُمَا بِالْأَفْضَلَیْنِ الْأَکْرَمَیْنِ لَمَّا أَدْخَلَهُمْ فِی الْمُبَاهَلَهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَلْحَقَ اللَّهُ فَاطِمَهَ بِمُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ فِی الشَّهَادَهِ وَ أَلْحَقَ

الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ بِهِمْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی فَمَنْ حَاجَّکَ فِیهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَکُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَکُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَکُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَی الْکاذِبِینَ (۲) فَکَانَ الْأَبْنَاءُ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ جَاءَ بِهِمَا رَسُولُ اللَّهِ فَأَقْعَدَهُمَا بَیْنَ یَدَیْهِ کَجَرْوَیِ الْأَسَدِ(۳) وَ أَمَّا النِّسَاءُ فَکَانَتْ فَاطِمَهَ جَاءَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَقْعَدَهَا خَلْفَهُ کَلَبْوَهِ الْأَسَدِ(۴) وَ أَمَّا الْأَنْفُسُ (۵) فَکَانَ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام جَاءَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ فَأَقْعَدَهُ عَلَی یَمِینِهِ (۶) کَالْأَسَدِ وَ رَبَضَ (۷) هُوَ کَالْأَسَدِ وَ قَالَ صلی الله علیه و آله لِأَهْلِ نَجْرَانَ هَلُمُّوا الْآنَ نَتَبَاهَلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَی الْکاذِبِینَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ هَذَا نَفْسِی وَ هُوَ عِنْدِی عِدْلُ نَفْسِی اللَّهُمَّ هَذِهِ نِسَائِی أَفْضَلُ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ وَ قَالَ اللَّهُمَّ هَذَانِ وَلَدَایَ وَ سِبْطَایَ فَأَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبُوا وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمُوا مَیَّزَ اللَّهُ تَعَالَی (۸) عِنْدَ ذَلِکَ الصَّادِقِینَ مِنَ الْکَاذِبِینَ فَجَعَلَ مُحَمَّداً وَ عَلِیّاً وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ علیهم السلام أَصْدَقَ الصَّادِقِینَ وَ أَفْضَلَ الْمُؤْمِنِینَ فَأَمَّا مُحَمَّدٌ فَهُوَ أَفْضَلُ رِجَالِ الْعَالَمِینَ (۹) وَ أَمَّا عَلِیٌّ فَهُوَ نَفْسُ مُحَمَّدٍ أَفْضَلُ رِجَالِ الْعَالَمِینَ بَعْدَهُ وَ أَمَّا فَاطِمَهُ فَأَفْضَلُ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ وَ أَمَّا الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ فَسَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ إِلَّا مَا کَانَ مِنِ ابْنَیِ الْخَالَهِ عِیسَی وَ یَحْیَی (۱۰)

۱- ۱. فی المصدر: و إلحاقها به و هی امرأه و أفضل نساء العالمین.

۲- ۲. سوره آل عمران: ۶۱.

۳- ۳. الجرو- بتثلیث الجیم-: صغیر کل شی ء حتّی الرمان و البطیخ، و غلب علی ولد الکلب و الأسد.

۴- ۴. لبوه الأسد: انثاه.

۵- ۵. فی المصدر: فکانت.

۶- ۶. فی المصدر: فأقعده عن یمینه.

۷- ۷. ربض الأسد علی فریسته: برک.

۸- ۸. فی المصدر: یمیز اللّه تعالی.

۹- ۹. فی المصدر: و أمّا محمّد فأفضل رجال العالمین.

۱۰- ۱۰. فی المصدر: و یحیی بن زکریا.

فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَی مَا أَلْحَقَ صِبْیَاناً بِرِجَالٍ کَامِلِی الْعُقُولِ (۱) إِلَّا هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعَهَ عِیسَی ابْنَ مَرْیَمَ وَ یَحْیَی بْنَ زَکَرِیَّا وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ علیهم السلام أَمَّا عِیسَی فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَی حَکَی قِصَّتَهُ فَأَشارَتْ إِلَیْهِ قالُوا کَیْفَ نُکَلِّمُ مَنْ کانَ فِی الْمَهْدِ صَبِیًّا(۲) قَالَ اللَّهُ تَعَالَی حَاکِیاً عَنْ عِیسَی علیه السلام قالَ إِنِّی عَبْدُ اللَّهِ آتانِیَ الْکِتابَ وَ جَعَلَنِی نَبِیًّا(۳) الْآیَهَ وَ قَالَ فِی قِصَّهِ یَحْیَی یا زَکَرِیَّا إِنَّا نُبَشِّرُکَ بِغُلامٍ اسْمُهُ یَحْیی لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِیًّا(۴) قَالَ لَمْ یَخْلُقْ أَحَداً قَبْلَهُ اسْمُهُ یَحْیَی فَحَکَی اللَّهُ قِصَّتَهُ إِلَی قَوْلِهِ یا یَحْیی خُذِ الْکِتابَ بِقُوَّهٍ وَ آتَیْناهُ الْحُکْمَ صَبِیًّا(۵) قَالَ وَ مِنْ ذَلِکَ الْحُکْمِ أَنَّهُ کَانَ صَبِیّاً فَقَالَ لَهُ الصِّبْیَانُ هَلُمَّ نَلْعَبْ (۶) فَقَالَ أَوْهِ وَ اللَّهِ مَا لِلَّعِبِ خُلِقْنَا وَ إِنَّمَا خُلِقْنَا

لِلْجِدِّ لِأَمْرٍ عَظِیمٍ ثُمَّ قَالَ وَ حَناناً مِنْ لَدُنَّا یَعْنِی تَحَنُّناً وَ رَحْمَهً عَلَی وَالِدَیْهِ وَ سَائِرِ عِبَادِنَا وَ زَکاهً یَعْنِی طَهَارَهً لِمَنْ آمَنَ بِهِ وَ صَدَّقَهُ وَ کانَ تَقِیًّا یَتَّقِی الشُّرُورَ وَ الْمَعَاصِیَ وَ بَرًّا بِوالِدَیْهِ مُحْسِناً إِلَیْهِمَا مُطِیعاً لَهُمَا وَ لَمْ یَکُنْ جَبَّاراً عَصِیًّا یَقْتُلُ (۷) عَلَی الْغَضَبِ وَ یَضْرِبُ عَلَی الْغَضَبِ لَکِنَّهُ مَا مِنْ عَبْدٍ عَبَدَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَ (۸) إِلَّا وَ قَدْ أَخْطَأَ أَوْ هَمَّ بِخَطِیئَهٍ مَا خَلَا یَحْیَی بْنَ زَکَرِیَّا فَإِنَّهُ لَمْ یُذْنِبْ وَ لَمْ یَهُمَّ بِذَنْبٍ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ سَلامٌ عَلَیْهِ یَوْمَ وُلِدَ وَ یَوْمَ یَمُوتُ وَ یَوْمَ یُبْعَثُ حَیًّا(۹) وَ قَالَ أَیْضاً فِی قِصَّهِ یَحْیَی هُنالِکَ دَعا زَکَرِیَّا رَبَّهُ قالَ رَبِّ هَبْ لِی مِنْ لَدُنْکَ ذُرِّیَّهً طَیِّبَهً إِنَّکَ سَمِیعُ الدُّعاءِ(۱۰) یَعْنِی لَمَّا رَأَی زَکَرِیَّا عِنْدَ مَرْیَمَ فَاکِهَهَ الشِّتَاءِ فِی

۱- ۱. فی المصدر: کاملی العقل.

۲- ۲. سوره مریم: ۲۹.

۳- ۳. سوره مریم: ۳۰.

۴- ۴. سوره مریم: ۷.

۵- ۵. سوره مریم: ۱۲.

۶- ۶. فی المصدر: هلم تلعب.

۷- ۷. فی المصدر: فیقتل.

۸- ۸. فی المصدر و فی(د): عبد للّه عزّ و جلّ.

۹- ۹. سوره مریم: ۱۳- ۱۵.

۱۰- ۱۰. سوره آل عمران: ۳۸.

الصَّیْفِ وَ فَاکِهَهَ الصَّیْفِ فِی الشِّتَاءِ وَ قَالَ لَهَا یا مَرْیَمُ أَنَّی لَکِ هذا قالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّهِ إِنَّ اللّهَ یَرْزُقُ مَنْ یَشاءُ بِغَیْرِ حِسابٍ وَ أَیْقَنَ زَکَرِیَّا أَنَّهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِذْ کَانَ (۱) لَا یَدْخُلُ عَلَیْهَا أَحَدٌ غَیْرُهُ قَالَ عِنْدَ ذَلِکَ فِی نَفْسِهِ (۲) إِنَّ الَّذِی یَقْدِرُ أَنْ یَأْتِیَ لِمَرْیَمَ بِفَاکِهَهِ الشِّتَاءِ فِی الصَّیْفِ وَ فَاکِهَهِ الصَّیْفِ فِی الشِّتَاءِ لَقَادِرٌ أَنْ یَهَبَ لِی وَلَداً وَ إِنْ کُنْتُ شَیْخاً وَ کَانَتِ امْرَأَتِی عَاقِراً فَ هُنالِکَ دَعا زَکَرِیَّا رَبَّهُ فَ قالَ رَبِّ هَبْ لِی مِنْ لَدُنْکَ ذُرِّیَّهً طَیِّبَهً إِنَّکَ سَمِیعُ الدُّعاءِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ فَنادَتْهُ الْمَلائِکَهُ یَعْنِی نَادَتْ زَکَرِیَّا وَ هُوَ قائِمٌ یُصَلِّی فِی الْمِحْرابِ أَنَّ اللّهَ یُبَشِّرُکَ بِیَحْیی مُصَدِّقاً بِکَلِمَهٍ مِنَ اللّهِ قَالَ مُصَدِّقاً بِعِیسَی یُصَدِّقُ یَحْیَی بِعِیسَی (۳) وَ سَیِّداً بِمَعْنَی رَئِیساً فِی طَاعَهِ اللَّهِ عَلَی أَهْلِ طَاعَتِهِ وَ حَصُوراً وَ هُوَ الَّذِی لَا یَأْتِی النِّسَاءَ وَ نَبِیًّا مِنَ الصّالِحِینَ (۴) قَالَ وَ کَانَ أَوَّلُ تَصْدِیقِ یَحْیَی بِعِیسَی علیه السلام أَنَّ زَکَرِیَّا کَانَ لَا یَصْعَدُ إِلَی مَرْیَمَ فِی تِلْکَ الصَّوْمَعَهِ غَیْرُهُ یَصْعَدُ إِلَیْهَا بِسُلَّمٍ فَإِذَا نَزَلَ أَقْفَلَ عَلَیْهَا ثُمَّ فَتَحَ لَهَا مِنْ فَوْقِ الْبَابِ کُوَّهً(۵) صَغِیرَهً یَدْخُلُ عَلَیْهَا مِنْهَا الرِّیحُ فَلَمَّا وَجَدَ مَرْیَمَ وَ قَدْ حَبِلَتْ (۶) سَاءَهُ ذَلِکَ وَ قَالَ فِی نَفْسِهِ مَا کَانَ یَصْعَدُ إِلَی هَذِهِ أَحَدٌ غَیْرِی وَ قَدْ حَبِلَتْ وَ الْآنَ أَفْتَضِحُ فِی بَنِی إِسْرَائِیلَ لَا یَشُکُّونَ أَنِّی أَحْبَلْتُهَا فَجَاءَ إِلَی امْرَأَتِهِ فَقَالَ لَهَا ذَلِکَ فَقَالَتْ یَا زَکَرِیَّا لَا تَخَفْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا یَصْنَعُ بِکَ إِلَّا خَیْراً وَ ائْتِنِی بِمَرْیَمَ أَنْظُرْ إِلَیْهَا وَ أَسْأَلْهَا عَنْ حَالِهَا فَجَاءَ بِهَا زَکَرِیَّا إِلَی امْرَأَتِهِ فَکَفَی اللَّهُ مَرْیَمَ مَئُونَهَ الْجَوَابِ عَنِ السُّؤَالِ وَ لَمَّا دَخَلَتْ إِلَی أُخْتِهَا وَ هِیَ الْکُبْرَی وَ مَرْیَمُ الصُّغْرَی لَمْ تَقُمْ إِلَیْهَا امْرَأَهُ زَکَرِیَّا فَأَذِنَ اللَّهُ لِیَحْیَی وَ هُوَ فِی بَطْنِ أُمِّهِ فَنَخَسَ (۷) فِی بَطْنِهَا وَ أَزْعَجَهَا وَ نَادَی أُمَّهُ (۸) تَدْخُلُ إِلَیْکِ سَیِّدَهُ نِسَاءِ

۱- ۱. لیست کلمه« کان» فی المصدر.

۲- ۲. فی المصدر: قال فی نفسه عند ذلک. و الجمله جواب لما.

۳- ۳. لیست هذه الجمله فی المصدر.

۴- ۴. سوره آل عمران: ۳۹.

۵- ۵. الکوه- بفتح الکاف و ضمها- الخرق فی الحائط.

۶- ۶. فی المصدر: فلما وجد مریم قد حبلت.

۷- ۷. نخسه: ازعجه و هیجه.

۸- ۸. فی المصدر: و ناداها یا أمه.

الْعَالَمِينَ مُشْتَمِلَةً عَلَى سَيِّدِ رِجَالِ الْعَالَمِينَ وَ لَا تَقُومِينَ إِلَيْهَا(۱) فَانْزَعَجَتْ وَ قَامَتْ إِلَيْهَا وَ سَجَدَ يَحْيَى وَ هُوَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ لِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ فَذَلِكَ أَوَّلُ تَصْدِيقِهِ لَهُ فَذَلِكَ قَوْلُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عليهما السلام إِنَّهُمَا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِلَّا مَا كَانَ مِنِ ابْنَيِ الْخَالَةِ يَحْيَى وَ عِيسَى (۲) ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعَةُ عِيسَى وَ يَحْيَى وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَهَبَ اللَّهُ لَهُمُ الْحِكْمَةَ(۳) وَ أَبَانَهُمْ بِالصِّدْقِ مِنَ الْكَاذِبِينَ فَجَعَلَهُمْ مِنْ أَفْضَلِ الصَّادِقِينَ فِي زَمَانِهِمْ وَ أَلْحَقَهُمْ بِالرِّجَالِ الْفَاضِلِينَ الْبَالِغِينَ وَ فَاطِمَةُ جَعَلَهَا مِنْ أَفْضَلِ الصَّادِقِينَ لَمَّا مَيَّزَ الصَّادِقِينَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَ عَلِيٌّ عليه السلام جَعَلَهُ نَفْسَ رَسُولِ اللَّهِ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ جَعَلَهُ أَفْضَلَ خَلْقِ اللَّهِ (۴) عَزَّ وَ جَلَّ: ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ خِيَاراً مِنْ كُلِّ مَا خَلَقَهُ فَلَهُ مِنَ الْبِقَاعِ خِيَارٌ وَ لَهُ مِنَ اللَّيَالِي وَ الْأَيَّامِ خِيَارٌ وَ لَهُ مِنَ الشُّهُورِ خِيَارٌ وَ لَهُ مِنْ عِبَادِهِ خِيَارٌ وَ لَهُ مِنْ خِيَارِهِمْ خِيَارٌ فَأَمَّا خِيَارُهُ مِنَ الْبِقَاعِ فَمَكَّةُ وَ الْمَدِينَةُ وَ بَيْتُ الْمَقْدِسِ فَإِنَّ صَلَاتِي (۵) فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَ الْمَسْجِدَ الْأَقْصَى يَعْنِي مَكَّةَ وَ بَيْتَ الْمَقْدِسِ وَ أَمَّا خِيَارُهُ مِنَ اللَّيَالِي فَلَيَالِي الْجُمَعِ (۶) وَ لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ وَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَ لَيْلَتَا الْعِيدَيْنِ وَ أَمَّا خِيَارُهُ مِنَ الْأَيَّامِ فَأَيَّامُ الْجُمَعِ (۷) وَ الْأَعْيَادِ وَ أَمَّا خِيَارُهُ مِنَ الشُّهُورِ فَرَجَبٌ وَ شَعْبَانُ وَ شَهْرُ رَمَضَانَ وَ أَمَّا خِيَارُهُ مِنْ عِبَادِهِ فَوُلْدُ آدَمَ وَ خِيَارُهُ مِنْ وُلْدِ آدَمَ مَنِ اخْتَارَهُمْ (۸) عَلَى عِلْمٍ مِنْهُ بِهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمَّا اخْتَارَ خَلْقَهُ اخْتَارَ وُلْدَ آدَمَ ثُمَّ اخْتَارَ مِنْ وُلْدِ آدَمَ الْعَرَبَ ثُمَّ اخْتَارَ مِنَ الْعَرَبِ مُضَرَ ثُمَّ اخْتَارَ مِنْ

۱- ۱. في المصدر: فلا تقومن إليها.

۲- ۲. في المصدر: عيسى و يحيى.

۳- ۳. في المصدر: الحكم.

۴- ۴. في(ك): اول خلق اللّه.

۵- ۵. الصحيح كما في المصدر: و ان صلاه.

۶- ۶. في المصدر: فليالي الجمعه.

۷- ۷. في المصدر: فأيام الجمعه.

۸- ۸. في المصدر: من اختاره.

مُضَرَ قُرَيْشاً ثُمَّ اخْتَارَ مِنْ قُرَيْشٍ هَاشِماً ثُمَّ اخْتَارَ مِنْ هَاشِمٍ أَنَا(۱) وَ أَهْلُ بَيْتِي كَذَلِكَ فَمَنْ أَحَبَّ الْعَرَبَ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَ مَنْ أَبْغَضَ الْعَرَبَ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ اخْتَارَ مِنَ الشُّهُورِ شَهْرَ رَجَبٍ وَ شَعْبَانَ وَ شَهْرَ رَمَضَانَ (۲) ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ يَا عِبَادَ اللَّهِ فَكَمْ مِنْ سَعِيدٍ فِي شَهْرِ شَعْبَانَ فِي ذَلِكَ فَكَمْ مِنْ شَقِيٍّ بِهِ هُنَاكَ أَ لَا أُنَبِّئُكُمْ بِمَثَلِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مُحَمَّدٌ فِي عِبَادِ اللَّهِ كَشَهْرِ رَمَضَانَ فِي الشُّهُورِ وَ آلُ مُحَمَّدٍ فِي عِبَادِ اللَّهِ كَشَهْرِ شَعْبَانَ فِي الشُّهُورِ وَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فِي آلِ مُحَمَّدٍ كَأَفْضَلِ أَيَّامِ شَعْبَانَ وَ لَيَالِيهِ وَ هُوَ لَيْلَةُ نِصْفِهِ وَ يَوْمُهُ وَ سَائِرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي آلِ مُحَمَّدٍ كَشَهْرِ رَجَبٍ فِي شَهْرِ شَعْبَانَ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَ طَبَقَاتٌ فَأَجَدُّهُمْ فِي طَاعَةِ اللَّهِ أَقْرَبُهُمْ شَبَهاً بِآلِ مُحَمَّدٍ أَ لَا أُنَبِّئُكُمْ بِرَجُلٍ قَدْ جَعَلَهُ اللَّهُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ كَأَوَائِلِ أَيَّامِ رَجَبٍ مِنْ أَوَائِلِ أَيَّامِ شَعْبَانَ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مِنْهُمُ الَّذِي يَهْتَزُّ عَرْشُ الرَّحْمَنِ لِمَوْتِهِ (۳) وَ يَسْتَبْشِرُ الْمَلَائِكَةُ فِي السَّمَاوَاتِ بِقُدُومِهِ وَ يَخْدُمُهُ فِي عَرَصَاتِ الْقِيَامَةِ وَ فِي الْجِنَانِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ أَلْفُ ضِعْفِ عَدَدِ أَهْلِ الدُّنْيَا مِنْ أَوَّلِ الدَّهْرِ إِلَى آخِرِهِ وَ لَمَا يُمِيتُهُ اللَّهُ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَتَّى يَشْفِيَهُ مِنْ أَعْدَائِهِ وَ يَشْفِيَ صَاحِباً لَهُ وَ أَخاً فِي اللَّهِ مُسَاعِداً لَهُ عَلَى تَعْظِيمِ آلِ مُحَمَّدٍ صلوات الله عليهم قَالُوا وَ مَنْ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ هَا هُوَ مُقْبِلٌ عَلَيْكُمْ غَضْبَانُ فَاسْأَلُوهُ عَنْ غَضَبِهِ فَإِنَّ غَضَبَهُ لِآلِ مُحَمَّدٍ صلوات الله عليهم خُصُوصاً لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فَطَمَحَ الْقَوْمُ بِأَعْنَاقِهِمْ وَ شَخَصُوا بِأَبْصَارِهِمْ (۴) وَ نَظَرُوا فَإِذَا أَوَّلُ طَالِعٍ عَلَيْهِمْ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ وَ هُوَ غَضْبَانُ فَأَقْبَلَ فَلَمَّا رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله (۵) قَالَ لَهُ يَا سَعْدُ أَمَا إِنَّ غَضَبَ اللَّهِ لِمَا غَضِبْتَ لَهُ أَشَدُّ فَمَا الَّذِي أَغْضَبَكَ حَدِّثْنَا(۶) بِمَا قُلْتَهُ فِي غَضَبِكَ حَتَّى أُحَدِّثَكَ بِمَا قَالَتْهُ الْمَلَائِكَةُ لِمَنْ قُلْتَ لَهُ وَ قَالَتْهُ الْمَلَائِكَةُ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَجَابَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ

۱- ۱. في المصدر: ثم اختارني من هاشم اه.

۲- ۲. قد أسقط المصنّف من هنا ما لا يناسب المقام.

۳- ۳. في المصدر: فهو الذي يهتز عرش الرحمن بموته.

۴- ۴. طمح بصره إليه: ارتفع و نظره شديدا. شخص بصره: فتح عينيه فلم يطرف.

۵- ۵. في المصدر: فلما رآه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله.

۶- ۶. في المصدر: حدّثني خ ل.

فَقَالَ سَعْدٌ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ بَیْنَا أَنَا جَالِسٌ عَلَی بَابِی وَ بِحَضْرَتِی (۱) نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ الْأَنْصَارِ(۲) إِذْ تَمَادَی رَجُلَانِ مِنَ الْأَنْصَارِ قَدْ دَبَّ فِی أَحَدِهِمَا النِّفَاقُ (۳) فَکَرِهْتُ أَنْ أَدْخُلَ بَیْنَهُمَا مَخَافَهَ أَنْ یَزْدَادَ شَرُّهُمَا وَ أَرَدْتُ أَنْ یَتَکَافَّا فَلَمْ یَتَکَافَّا(۴) وَ تَمَادَیَا فِی شَرِّهِمَا حَتَّی انْتَهَیَا(۵) إِلَی أَنْ جَرَّدَ کُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السَّیْفَ عَلَی صَاحِبِهِ فَأَخَذَ هَذَا سَیْفَهُ وَ تُرْسَهُ وَ هَذَا سَیْفَهُ وَ تُرْسَهُ (۶) وَ تَجَادَلَا وَ تَضَارَبَا فَجَعَلَ کُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا(۷) یَتَّقِی سَیْفَ صَاحِبِهِ بِدَرَقَتِهِ (۸) وَ کَرِهْتُ أَنْ أَدْخُلَ بَیْنَهُمَا مَخَافَهَ أَنْ تَمْتَدَّ إِلَیَّ یَدٌ خَاطِئَهٌ وَ قُلْتُ فِی نَفْسِی اللَّهُمَّ انْصُرْ أَحَبَّهُمَا لِنَبِیِّکَ وَ آلِهِ فَمَا زَالا یَتَجَاوَلَانِ لَا یَتَمَکَّنُ (۹) وَاحِدٌ مِنْهُمَا مِنَ الْآخَرِ إِلَی أَنْ طَلَعَ عَلَیْنَا أَخُوکَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَصِحْتُ بِهِمَا هَذَا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ لَمْ تُوَقِّرَاهُ فَوَقِّرَاهُ وَ تَکَافَّا وَ هَذَا أَخُو رَسُولِ اللَّهِ وَ أَفْضَلُ آلِ مُحَمَّدٍ فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَإِنَّهُ لَمَّا سَمِعَ مَقَالَتِی رَمَی بِسَیْفِهِ وَ دَرَقَتِهِ مِنْ یَدِهِ وَ أَمَّا الْآخَرُ فَلَمْ یَحْفِلْ بِذَلِکَ (۱۰) فَتَمَکَّنَ لِاسْتِسْلَامِ صَاحِبِهِ مِنْهُ فَقَطَعَهُ بِسَیْفِهِ قِطَعاً أَصَابَهُ بِنَیِّفٍ وَ عِشْرِینَ ضَرْبَهً فَغَضِبْتُ عَلَیْهِ وَ وَجَدْتُ مِنْ ذَلِکَ وَجْداً(۱۱) شَدِیداً وَ قُلْتُ لَهُ یَا عَبْدَ اللَّهِ بِئْسَ الْعَبْدُ أَنْتَ لَمْ تُوَقِّرْ أَخَا رَسُولِ اللَّهِ وَ أَثْخَنْتَ بِالْجِرَاحِ (۱۲) مَنْ وَقَّرَهُ وَ قَدْ کَانَ لَکَ قِرْناً کَفِیّاً بِدِفَاعِکَ عَنْ نَفْسِهِ وَ مَا تَمَکَّنْتَ مِنْهُ إِلَّا بِتَوْقِیرِهِ أَخَا رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

۱- ۱. فی المصدر: و یحضرنی.

۲- ۲. فی المصدر و فی(د) من أصحابی الأنصار. و فی المصدر: من الاصحاب خ ل.

۳- ۳. تمادی فی غیه: دام علی فعله ولج. دب: سری و جری. و فی المصدر: فرأیت فی أحد هما النفاق.

۴- ۴. أی أردت ان یکف کل منهما عن الآخر فلم یکف.

۵- ۵. فی المصدر: حتی تواثبا.

۶- ۶. الترس- بضم التاء-: صفحه من الفولاد تحمل للوقایه من السیف و نحوه.

۷- ۷. فی المصدر: فیجعل کل منهما.

۸- ۸. الدرقه- بالفتحات-: الترس.

۹- ۹. فی المصدر: فما زالا یتجاولان و لا یتمکن اه.

۱۰- ۱۰. أی ما بالی به و لا اهتم له.

۱۱- ۱۱. الوجد: الغضب.

۱۲- ۱۲. أثخنته الجراح: أوهنته و أضعفته.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَمَا الَّذِی صَنَعَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ لَمَّا کَفَّ صَاحِبُکَ وَ تَعَدَّی عَلَیْهِ الْآخَرُ قَالَ جَعَلَ یَنْظُرُ إِلَیْهِ وَ هُوَ یَضْرِبُ (۱) بِسَیْفِهِ لَا یَقُولُ شَیْئاً وَ لَا یَفْعَلُهُ (۲) ثُمَّ جَازَ وَ تَرَکَهُمَا وَ إِنَّ ذَلِکَ الْمَضْرُوبَ لَعَلَّهُ بِآخِرِ رَمَقٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا سَعْدُ لَعَلَّکَ ظَنَنْتَ (۳) أَنَّ ذَلِکَ الْبَاغِیَ الْمُتَعَدِّیَ ظَافِرٌ إِنَّهُ مَا ظَفِرَ یَغْنَمُ مَنْ ظَفِرَ بِظُلْمٍ (۴) إِنَّ الْمَظْلُومَ یَأْخُذُ مِنْ دِینِ الظَّالِمِ أَکْثَرَ مِمَّا یَأْخُذُ الظَّالِمُ مِنْ دُنْیَاهُ إِنَّهُ لَا یُحْصَدُ مِنَ الْمُرِّ حُلْوٌ وَ لَا مِنَ الْحُلْوِ مُرٌّ وَ أَمَّا غَضَبُکَ لِذَلِکَ الْمَظْلُومِ عَلَی ذَلِکَ الظَّالِمِ فَغَضَبُ اللَّهِ عَلَیْهِ (۵) أَشَدُّ مِنْ ذَلِکَ وَ غَضِبَ الْمَلَائِکَةُ عَلَی ذَلِکَ الظَّالِمِ لِذَلِکَ الْمَظْلُومِ وَ أَمَّا کَفُّ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَنْ نُصْرَةِ ذَلِکَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّ ذَلِکَ لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ مِنْ إِظْهَارِ آیَاتِ مُحَمَّدٍ فِی ذَلِکَ لَا أُحَدِّثُکَ یَا سَعْدُ بِمَا قَالَ اللَّهُ وَ قَالَتْهُ الْمَلَائِکَةُ لِذَلِکَ الظَّالِمِ وَ لِذَلِکَ الْمَظْلُومِ وَ لَکَ حَتَّی تَأْتِیَنِی بِالرَّجُلِ الْمُثْخَنِ فَتَرَی فِیهِ آیَاتِ اللَّهِ الْمُصَدِّقَةَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَقَالَ سَعْدٌ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ کَیْفَ آتِی بِهِ وَ عُنُقُهُ مُتَعَلِّقَةٌ(۶) بِجِلْدَةٍ رَقِیقَةٍ وَ یَدُهُ وَ رِجْلُهُ کَذَلِکَ وَ إِنْ حَرَّکْتُهُ تَمَیَّزَتْ أَعْضَاؤُهُ وَ تَفَاصَلَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا سَعْدُ إِنَّ الَّذِی یُنْشِئُ السَّحَابَ وَ لَا شَیْ ءَ مِنْهُ حَتَّی یَتَکَاثَفَ وَ یُطْبِقُ أَکْنَافَ السَّمَاءِ وَ آفَاقَهَا ثُمَّ یُلَاشِیهِ مِنْ بَعْدُ حَتَّی یَضْمَحِلَّ فَلَا تَرَی مِنْهُ شَیْئاً لَقَادِرٌ وَ إِنْ تَمَیَّزَتْ تِلْکَ الْأَعْضَاءُ أَنْ یُؤَلِّفَهَا مِنْ بَعْدُ کَمَا أَلَّفَهَا إِذَا لَمْ تَکُنْ شَیْئاً قَالَ سَعْدٌ صَدَقْتَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ ذَهَبَ فَجَاءَ بِالرَّجُلِ وَ وَضَعَهُ بَیْنَ یَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ بِآخِرِ رَمَقٍ فَلَمَّا وَضَعَهُ انْفَصَلَ رَأْسُهُ عَنْ کَتِفِهِ وَ یَدُهُ عَنْ زَنْدِهِ وَ فَخِذُهُ عَنْ أَصْلِهِ فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الرَّأْسَ فِی مَوْضِعِهِ وَ الْیَدَ وَ الرِّجْلَ فِی مَوْضِعِهِمَا ثُمَّ تَفَلَ عَلَی

۱- ۱. فی المصدر: و هو یضربه.

۲- ۲. کذا فی النسخ، و فی المصدر: و لا یمنعه خ ل.

۳- ۳. فی المصدر: لعلک تقدر.

۴- ۴. کذا فی النسخ و المصدر، و لا بدّ لتصحیح المعنی أن یقرأ« ظفر» علی المجهول، و لعله کان فی الأصل« ما یغنم من ظفر بظلم» کما هو مقتضی سیاق العباره فتأمل.

۵- ۵. فی المصدر: فغضب اللّه له علیه.

۶- ۶. فی المصدر: معلقه.

الرَّجُلِ -(۱) وَ مَسَحَ يَدَهُ عَلَى مَوَاضِعِ جِرَاحَاتِهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمُحْيِي لِلْأَمْوَاتِ وَ الْمُمِيتُ لِلْأَحْيَاءِ وَ الْقَادِرُ عَلَى مَا يَشَاءُ(۲) وَ عَبْدُكَ هَذَا مُثْخَنٌ بِهَذِهِ الْجِرَاحَاتِ بِتَوْقِيرِهِ (۳) لِأَخِي رَسُولِ اللَّهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ اللَّهُمَّ فَأَنْزِلْ عَلَيْهِ شِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ وَ دَوَاءً مِنْ دَوَائِكَ وَ عَافِيَةً مِنْ عَافِيَتِكَ قَالَ فَوَ الَّذِي بَعَثَهُ بِالْحَقِّ نَبِيّاً إِنَّهُ لَمَّا قَالَ ذَلِكَ الْتَأَمَتِ الْأَعْضَاءُ وَ الْتَصَقَتْ وَ تَرَاجَعَتِ الدِّمَاءُ إِلَى عُرُوقِهَا وَ قَامَ قَائِماً سَوِيّاً سَالِماً صَحِيحاً لَا بَلِيَّةَ بِهِ وَ لَا يَظْهَرُ عَلَى بَدَنِهِ أَثَرُ جِرَاحِهِ(۴) كَأَنَّهُ مَا أُصِيبَ بِشَيْءٍ الْبَتَّةَ ثُمَّ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى سَعْدٍ وَ أَصْحَابِهِ فَقَالَ الْآنَ بَعْدَ ظُهُورِ آيَاتِ اللَّهِ لِتَصْدِيقِ مُحَمَّدٍ أُحَدِّثُكُمْ بِمَا قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ لَكَ وَ لِصَاحِبِكَ هَذَا وَ لِذَلِكَ الظَّالِمِ (۵) إِنَّكَ لَمَّا قُلْتَ لِهَذَا الْعَبْدِ أَحْسَنْتَ فِي كَفِّكَ عَنِ الْقِتَالِ تَوْقِيراً لِأَخِي مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَمَا قُلْتَ لِصَاحِبِهِ أَسَأْتَ فِي تَعَدِّيكَ عَلَى مَنْ كَفَّ عَنْكَ تَوْقِيراً لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ كَانَ ذَلِكَ قِرْناً وَفِيّاً وَ كُفُواً(۶) قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهَا لَهُ بِئْسَ مَا صَنَعْتَ وَ بِئْسَ الْعَبْدُ(۷) أَنْتَ فِي تَعَدِّيكَ عَلَى مَنْ كَفَّ عَنْ دَفْعِكَ عَنْ نَفْسِهِ تَوْقِيراً لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ أَخِي مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله (۸) ثُمَّ لَعَنَهُ اللَّهُ مِنْ فَوْقِ الْعَرْشِ وَ صَلَّى عَلَيْكَ يَا سَعْدُ فِي حَثِّكَ عَلَى تَوْقِيرِ عَلِيٍّ عليه السلام وَ عَلَى صَاحِبِكَ فِي قَبُولِهِ مِنْكَ ثُمَّ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا رَبَّنَا لَوْ أَذِنْتَ (۹) لَانْتَقَمْنَا مِنْ هَذَا الْمُتَعَدِّي فَقَالَ

۱- ۱. أي طرح بصاقه عليه.

۲- ۲. في المصدر: على ما تشاء.

۳- ۳.«: لتوقيره.

۴- ۴. في المصدر: أحد جراحاته(أثر خ ل).

۵- ۵. من هنا إلى آخر الروايه يوجد في(ك) فقط. و في غيره من النسخ بعد ذلك:« اقول: إلى هنا انتهى ما وصل إلينا من تفسير الإمام عليه السلام، و لم يكن فيه تمام الخبر، فالظاهر أن المصنّف قدّس سرّه ظفر بنسخه من التفسير بعدا قد كان فيها تمامه و ألحقه بما نقله قبلا، أو أن المصحح لطبعه« ك» ألحقه و أتمه، و في المطبوع من التفسير قد ذكر الخبر بتمامه.

۶- ۶. في المصدر: قرنا كفيا كفوا.

۷- ۷. في المصدر: بئس ما صنعت يا عدو اللّه اه.

۸- ۸. في المصدر: اخى محمّد رسول اللّه، و قال اللّه عزّ و جلّ: بئس العبد انت يا عبدى في تعديك على من كف عنك توقيرا لاخى محمّد صلّى اللّه عليه و آله.

۹- ۹. في المصدر: لو أذنت لنا.

تَعَالَی (۱) یَا عِبَادِی سَوْفَ أَمَکِّنُ سَعْدَ بْنَ مُعَاذٍ مِنَ الِانْتِقَامِ مِنْهُمْ وَ أَشْفِی غَیْظَهُ حَتَّی یَنَالَ فِیهِمْ بُغْیَتَهُ وَ أَمَکِّنُ هَذَا الْمَظْلُومَ مِنْ ذَلِکَ الظَّالِمِ (۲) بِمَا هُوَ أَحَبُّ إِلَیْهِ مِنْ إِهْلَاکِکُمْ لِهَذَا الْمُتَعَدِّی إِنِّی أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ فَقَالَتِ الْمَلَائِکَهُ أَ فَتَأْذَنُ (۳) أَنْ نُنَزِّلَ إِلَی هَذَا الْمُثْخَنِ بِالْجِرَاحَاتِ مِنْ شَرَابِ الْجَنَّهِ وَ رَیْحَانِهَا لِیَنْزِلَ بِهِ الشِّفَاءُ(۴) فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَی سَوْفَ أَجْعَلُ لَهُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِکَ رِیقَ مُحَمَّدٍ یَنْفُثُ مِنْهُ عَلَیْهِ (۵) وَ مَسَحَ یَدَهُ عَلَیْهِ فَیَأْتِیهِ الشِّفَاءُ وَ الْعَافِیَهُ یَا عِبَادِی إِنِّی أَنَا مَالِکُ الشِّفَاءِ(۶) وَ الْإِحْیَاءِ وَ الْإِمَاتَهِ وَ الْغِنَاءِ(۷) وَ الْإِفْقَارِ وَ الْإِسْقَامِ وَ الصِّحَّهِ وَ الرَّفْعِ وَ الْخَفْضِ وَ الْإِهَانَهِ وَ الْإِعْزَازِ دُونَکُمْ وَ دُونَ سَائِرِ الْخَلْقِ (۸) قَالَتِ الْمَلَائِکَهُ کَذَلِکَ أَنْتَ یَا رَبَّنَا فَقَالَ سَعْدٌ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَدْ أُصِیبَ أَکْحَلِی (۹) هَذَا وَ رُبَّمَا یَنْفَجِرُ مِنْهُ الدَّمُ وَ أَخَافُ الْمَوْتَ وَ الضَّعْفَ قَبْلَ أَنْ أَشْفِیَ مِنْ بَنِی قُرَیْظَهَ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ لَهُ فَبَقِیَ حَتَّی حُکِّمَ فِی بَنِی قُرَیْظَهَ(۱۰) فَقُتِلُوا عَنْ آخِرِهِمْ وَ غُنِمَتْ أَمْوَالُهُمْ وَ سُبِیَتْ ذَرَارِیُّهُمْ ثُمَّ انْفَجَرَ دَمُهُ (۱۱) وَ مَاتَ وَ صَارَ إِلَی رِضْوَانِ اللَّهِ فَلَمَّا وُقِیَ دَمُهُ مِنْ جِرَاحَاتِهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا سَعْدُ سَوْفَ یَشْفِی اللَّهُ (۱۲) غَیْظَ الْمُؤْمِنِینَ وَ یَزْدَادُ لَکَ (۱۳) غَیْظُ الْمُنَافِقِینَ فَلَمْ یَلْبَثْ

۱- ۱. فی المصدر: فقال اللّه عزّ و جلّ.

۲- ۲. فی المصدر: من ذلک الظالم و ذویه.

۳- ۳. فی المصدر: فقالت الملائکه: یا ربّنا أ فتأذن لنا اه.

۴- ۴. فی المصدر: لتنزل به علیه الشفاء.

۵- ۵. نفث البصاق من فیه: رمی به.

۶- ۶. فی المصدر: أنا المالک للشفاء.

۷- ۷. فی المصدر: و الاغناء.

۸- ۸. فی المصدر: و دون سائر خلقی.

۹- ۹. فی النهایه(۴: ۱۰) و فیه« ان سعدا رمی فی أکحله» الاکحل عرق فی وسط الذراع یکثر فصده. و فی القاموس(۴: ۴۴) الاکحل عرق فی الید أو هو عرق الحیاه.

۱۰- ۱۰. حکمه: ولاه و أقامه حاکما و فوض إلیه الحکم. و فی المصدر: فمسح علیه رسول اللّه یده فبرأ إلی أن شفاه اللّه من بنی قریظه.

۱۱- ۱۱. فی المصدر: ثم انفجر کلمه.

۱۲- ۱۲. فی المصدر: سوف یشفی اللّه بک.

۱۳- ۱۳. فی المصدر: و یزداد بک.

يَسِيراً(۱) حَتَّی کَانَ حُکَمَ سَعْدٌ فِی بَنِی قُرَیْظَهَ لَمَّا نَزَلُوا(۲) وَ هُمْ تِسْعُ مِائَهٍ(۳) وَ خَمْسُونَ رَجُلًا جَلْداً(۴) شَبَاباً ضَرَّابِینَ بِالسَّیْفِ فَقَالَ أَ رَضِیتُمْ بِحُکْمِی قَالُوا بَلَی وَ هُمْ یَتَوَهَّمُونَ أَنَّهُ یَسْتَبْقِیهِمْ لِمَا کَانَ بَیْنَهُ مِنَ الرَّضَاعِ وَ الرَّحِمِ (۵) وَ الصِّهْرِ قَالَ فَضَعُوا أَسْلِحَتَکُمْ فَوَضَعُوهَا قَالَ اعْتَزِلُوا فَاعْتَزَلُوا قَالَ سَلِّمُوا حِصْنَکُمْ فَسَلَّمُوهُ قَالَ (۶) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله احْکُمْ فِیهِمْ یَا سَعْدُ قَالَ (۷) قَدْ حَکَمْتُ فِیهِمْ بِأَنْ یُقْتَلَ رِجَالُهُمْ وَ تُسْبَی نِسَاؤُهُمْ وَ ذَرَارِیُّهُمْ وَ تُغْنَمَ أَمْوَالُهُمْ فَلَمَّا سَلَّ الْمُسْلِمُونَ سُیُوفَهُمْ لِیَضَعُوا عَلَیْهِمْ (۸) قَالَ سَعْدٌ لَا أُرِیدُ هَکَذَا یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ کَیْفَ تُرِیدُ اقْتَرِحْ وَ لَا تَقْتَرِحِ الْعَذَابَ فَإِنَّ اللَّهَ کَتَبَ الْإِحْسَانَ فِی کُلِّ شَیْ ءٍ حَتَّی فِی الْقَتْلِ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ لَا أَقْتَرِحُ الْعَذَابَ إِلَّا عَلَی وَاحِدٍ وَ هُوَ الَّذِی تَعَدَّی عَلَی صَاحِبِنَا هَذَا لَمَّا کَفَّ عَنْهُ تَوْقِیراً لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام رَدَّهُ (۹) إِلَی إِخْوَانِهِ مِنَ الْیَهُودِ فَهُوَ مِنْهُمْ (۱۰) یُؤْتَی وَاحِدٌ وَاحِدٌ مِنْهُمْ نَضْرِبُهُ بِسَیْفٍ مُرْهِفٍ إِلَّا ذَلِکَ فَإِنَّهُ یُعَذَّبُ بِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا سَعْدُ أَلَا مَنِ اقْتَرَحَ عَلَی عَدُوِّهِ عَذَاباً بَاطِلًا فَقَدْ اقْتَرَحْتَ أَنْتَ عَذَاباً حَقّاً فَقَالَ سَعْدٌ لِلْفَتَی قُمْ بِسَیْفِکَ هَذَا إِلَی صَاحِبِکَ الْمُتَعَدِّی عَلَیْکَ فَاقْتَصَّ مِنْهُ قَالَ فَتَقَدَّمَ إِلَیْهِ فَمَا زَالَ یَضْرِبُهُ بِسَیْفِهِ حَتَّی ضَرَبَهُ بَنَیِّفٍ وَ عِشْرِینَ ضَرْبَهً کَمَا کَانَ ضَرَبَهُ هُوَ فَقَالَ هَذَا عَدَدُ مَا ضَرَبَنِی بِهِ فَقَدْ کَفَانِی ثُمَّ ضَرَبَ عُنُقَهُ ثُمَّ جَعَلَ الْفَتَی یَضْرِبُ أَعْنَاقَ قَوْمٍ یَبْعُدُونَ عَنْهُ وَ یَتْرُکُ قَوْماً یَقْرَبُونَ فِی الْمَسَافَهِ مِنْهُ ثُمَّ کَفَّ وَ قَالَ دُونَکُمْ فَقَالَ سَعْدٌ فَأَعْطِنِی السَّیْفَ فَأَعْطَاهُ فَلَمْ یُمَیِّزْ أَحَداً وَ قَتَلَ کُلَّ مَنْ کَانَ أَقْرَبَ إِلَیْهِ حَتَّی

۱- ۱. فی المصدر: فلم یلبث الا یسیرا.

۲- ۲. فی المصدر: لما نزلوا بحکمه.

۳- ۳. فی المصدر: و هم سبع مائه(تسع مائه خ ل).

۴- ۴. الجلد: الشدید القوی.

۵- ۵. فی المصدر: لما کان بینه و بینهم من الرحم و الرضاع.

۶- ۶. فی المصدر: فقال.

۷- ۷. فی المصدر: فقال.

۸- ۸. وضع السلاح علی العدو: قاتلهم.

۹- ۹. فی المصدر: ورده نفاقه اه.

۱۰- ۱۰. فی المصدر: فهو فیهم.

قَتَلَ عَدَداً مِنْهُمْ ثُمَّ سَلَّ وَ رَمَى بِالسَّيْفِ وَ قَالَ دُونَكَمْ فَمَا زَالَ الْقَوْمُ يَقْتُلُونَهُمْ حَتَّى قُتِلُوا عَنْ آخِرِهِمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِلْفَتَى مَا لَكَ (۱) قَتَلْتَ مَنْ بَعُدَ فِي الْمَسَافَهِ(۲) وَ تَرَكْتَ مَنْ قَرُبَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كُنْتُ أَتَنَكَّبُ (۳) عَنِ الْقَرَابَاتِ وَ آخُذُ فِي الْأَجْنَبِي (۴)

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَدْ كَانَ فِيهِمْ مَنْ كَانَ لَيْسَ بِقَرَابَهٍ وَ تَرَكْتَ (۵) قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَانَ لَهُمْ عَلَيَّ أَيَادٍ فِي الْجَاهِلِيَّهِ فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَوَلَّى قَتْلَهُمْ وَ لَهُمْ عَلَيَّ تِلْكَ الْأَيَادِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَمَا إِنَّكَ لَوْ شَفَعْتَ إِلَيْنَا فِيهِمْ لَشَفَّعْنَاكَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كُنْتُ لِأَدْرَأَ عَذَابَ اللَّهِ مِنْ أَعْدَائِهِ وَ إِنْ كُنْتُ أَكْرَهُ أَنْ أُوَلِّيَهُ (۶) بِنَفْسِي ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِسَعْدٍ وَ أَنْتَ فَمَا بَالُكَ لَمْ تُمَيِّزْ أَحَداً فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ عَادَيْتُهُمْ فِي اللَّهِ وَ أُبْغِضُهُمْ (۷) فِي اللَّهِ فَلَا أُرِيدُ مُرَاقَبَهَ(۸) غَيْرِكَ وَ غَيْرِ مُحِبِّيكَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنْتَ (۹) مِنَ الَّذِينَ لَا تَأْخُذُهُمْ فِي اللَّهِ لَوْمَهُ لَائِمٍ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ آخِرِهِمْ انْفَجَرَ كَلْمُهُ وَ مَاتَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَذَا وَلِيٌّ مِنْ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ حَقّاً اهْتَزَّ عَرْشُ الرَّحْمَنِ لِمَوْتِهِ وَ لَمِنْدِيلُهُ (۱۰) فِي الْجَنَّهِ أَفْضَلُ مِنَ الدُّنْيَا وَ مَا فِيهَا إِلَى سَائِرِ مَا يُكْرَمُ بِهِ فِيهَا حَيَّاهُ اللَّهُ مَا حَيَّاهُ (۱۱).

**[ترجمه]«سيف مُرهَف» (اسم مفعول از باب افعال)، يعنى شمشير نازك (تيز) گشته تا در كشتن سريع باشد.

**[ترجمه]

بيان

سيف مرهف على بناء المفعول من الإفعال أى مرقق ليكون أسرع فى القتل.

**[ترجمه]مناقب ابن شهر آشوب: در كتاب المحاضرات آمده است: ابوهريره روايت كرده كه رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله پنج سجده بدون ركوع به جا آورد؛

ص: ۵۹

پس در اين مورد از وى پرسيديم، فرمود: جبرئيل نزد من آمده و گفت: خداوند على را دوست مى‌دارد، پس سجده كردم. چون سرم را برداشتم، گفت: خداوند حسن را دوست مى‌دارد، پس سجده كردم. چون سربرداشتم، گفت: خداوند حسين را دوست مى‌دارد، پس سجده كردم. چون سر برداشتم، گفت: خداوند فاطمه را دوست مى‌دارد، پس سجده كردم. سپس گفت: خداوند كسانى را كه آن‌ها را دوست داشته باشد، دوست مى‌دارد، پس سجده كردم. - . مناقب آل ابى طالب ۲: ۹۰ -

**[ترجمه]

«۲۸»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب فِي الْمُحَاضَرَاتِ رَوَى أَبُو هُرَيْرَهَ: أَنَّهُ سَجَدَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَمْسَ

۱- ۱. فی المصدر: ما بالک.

۲- ۲. فی المصدر: من بعد فی المسافه عنک.

۳- ۳. تنکب عنه. عدل عنه.

۴- ۴. فی المصدر: فی الاجنبیین.

۵- ۵. فی المصدر: و قد کان فیهم من لیس بقرابه و ترکته.

۶- ۶. فی المصدر: أن أتولاه.

۷- ۷. فی المصدر: و أبغضتهم.

۸- ۸. فی المصدر: فلا أرید مراقبه أحد اه.

۹- ۹. فی المصدر: یا سعد أنت.

۱۰- ۱۰. فی المصدر: و لمنادیله.

۱۱- ۱۱. تفسیر الإمام ۲۷۶- ۲۸۳. و فیه: حیاء اللّه بتوقیره أخا رسول اللّه.

سَجَدَاتٍ بِلَا رُكُوعٍ فَقُلْنَا لَهُ فِي ذَلِكَ فَقَالَ أَتَانِي جَبْرَئِيلُ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ عَلِيّاً فَسَجَدْتُ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْحَسَنَ فَسَجَدْتُ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْحُسَيْنَ فَسَجَدْتُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ فَاطِمَةَ فَسَجَدْتُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مَنْ أَحَبَّهُمْ فَسَجَدْتُ (۱).

**[ترجمه]تفسیر امام عسکری علیه السّلام: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هرگز خداوند مردی را با زنی برابر نکرد مگر برابر دانستن

ص: ۴۸

فاطمه با علی علیهما السّلام و الحاق وی به آن حضرت، و او زنی است که افضل از مردان جهان است، همچنین حسن و حسین علیهما السّلام را به جهت مباهله به آن دو افضل و اکرم (علی و فاطمه علیهما السلام) ملحق فرمود؛ رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: خداوند فاطمه را در شهادت دادن به محمّد و علی ملحق گردانید و حسن و حسین را به ایشان ملحق گردانید، خدای متعال می‌فرماید: «فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْاْ نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَكُمْ وَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَكُمْ وَ أَنفُسَنَا وَ أَنفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ»، - . آل عمران / ۶۱ - {پس

هر که در این باره پس از دانشی که تو را حاصل آمده، با تو محاجه کند، بگو: «بیایید پسرانمان و پسرانتان، و زنانمان و زنانتان، و ما خویشان نزدیک خود و شما خویشان نزدیک خویش را فرا خوانیم سپس مباهله کنیم، و لعنت خدا را بر دروغگویان قرار دهیم.»} و منظور از «ابناء» حسن و حسین هستند که رسول خدا آنان را با خود آورد و مانند دو شیر بچه روبروی خود نشاند، اما منظور از «نساء» فاطمه است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وی را با خود آورده و همانند یک ماده شیر او را پشت سر خود نشاند؛ و اما منظور از «انفس» علی بن ابی طالب علیه السّلام است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله او را با خود آورده و به سان یک شیر در سمت راست خود نشاند و خود آن حضرت همانند شیری که بر سر شکار خود بنشیند، نشست و سپس به نجرانی‌ها فرمود: بشتابید و بیایید تا مباهله کنیم و لعنت خدا را بر دروغگویان قرار دهیم. سپس فرمود: خداوندا، این (علی علیه السّلام) نفس من است و همتای من است، خداوندا، این «نساء» من افضل زنان جهان است و فرمود: خداوندا، این دو، فرزندان و دو سبط منند که با هرکه بجنگند می‌جنگم و با هر که صلح کنند در صلحم؛ و آن گاه خدای متعال، راستگویان را از دروغگویان متمایز فرموده، محمّد علی، فاطمه، حسن و حسین را راستگوترین راستگویان و افضل مؤمنان قرار داد؛ اما محمّد، پس او افضل مردان عالم است، و اما علی، پس او نفس محمّد و افضل مردان عالم پس از آن حضرت است، و اما فاطمه، پس او افضل زنان جهان است، و اما حسن و حسین، پس آن دو، دو سرور جوانان اهل بهشت هستند - جز دو پسرخاله یعنی عیسی و یحیی -

ص: ۴۹

زیرا خداوند متعال کودکان را به مردان کامل العقولی ملحق نفرموده مگر این چهار کودک را یعنی: عیسی بن مریم، یحیی بن زکریّا و حسن و حسین علیهم السّلام.

اما عیسی، پس خدای متعال داستان وی را چنین آورده است: «فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُواْ كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا»، - . مریم/ ۲۹ - {مریم

به سوی عیسی اشاره کرد. گفتند: «چگونه با کسی که در گهواره و کودک است سخن بگوییم؟»} خداوند از قول عیسی علیه السّلام پاسخ می‌دهد: «قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ءَاتَانِيَ الْكِتَابَ وَ جَعَلَنِي نَبِيًّا»، - . مریم/ ۳۰ - {

کودک گفت: «منم بنده خدا، به من کتاب داده و مرا پیامبر قرار داده است».} ودر داستان یحیی فرمود: «يَازَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَل لَّهُ مِن قَبْلُ سَمِيًّا»، - . مریم/ ۷ - {ای زکریا، ما تو را به پسری - که نامش یحیی است - مژده می دهیم، که قبلًا همنامی برای او قرار نداده ایم.} گوید: پیش از وی کسی به نام یحیی خلق نشده بود، پس خداوند داستان وی را نقل نمود تا آنجا که گوید: «يَايَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَ ءَاتَيْنَهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا»، - . مریم ۱۲ - {ای

یحیی، کتاب خدا را به جد و جهد بگیر، و از کودکی به او نبوّت دادیم.} گوید: و از جمله این (حُکم= نبوت) آن است که وی کودک بود پس کودکان به وی گفتند: بیا بازی کنیم، فرمود: اُوّه! به خدا سوگند که برای بازی کردن آفریده نشده‌ایم بلکه برای تلاش و کاری بزرگ آفریده شده‌ایم، سپس گفت:«وَ حَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَ زَكَوةً وَ كَانَ تَقِيًّا وَ بَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَ لَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا وَ سَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَ يَوْمَ يَمُوتُ وَ يَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا»، - . مریم/ ۱۵-۱۳ - { و نیز از جانب خود، مهربانی و پاکی به او دادیم و تقواپیشه بود. و با پدر و مادر خود نیک رفتار بود و زورگویی نافرمان نبود. و درود بر او، روزی که زاده شد و روزی که می میرد و روزی که زنده برانگیخته می شود.} «وَ حَنَانًا مِّن لَّدُنَّا» یعنی مهربانی و رحمت در حق پدر و مادرش و سایر بندگان ما. «وَ زَكَوةً» یعنی طهارت و پاکی برای کسی که به وی ایمان آورده و تصدیقش کند. «وَ كَانَ تَقِيًّا» یعنی از شرور و معاصی دوری می‌نمود. «وَ بَرًّا بِوَالِدَيْهِ» یعنی نسبت به آن‌ها نیک کردار و مطیع آن‌ها بود. «وَ لَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا» یعنی کسی نبود که از روی خشم بُکشد و از روی خشم بزند. بلکه عبدی نیست که خدای عزّوجل را بندگی کرده باشد مگر اینکه اشتباهی مرتکب شده یا قصد مرتکب شدن اشتباهی را داشته، مگر یحیی بن زکریّا، زیرا او نه گناهی مرتکب شد و نه قصد ارتکاب گناهی کرد؛ سپس خدای عزّوجل فرمود: «وَ سَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَ يَوْمَ يَمُوتُ وَ يَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا»،{و درود بر او، روزی که زاده شد و روزی که می میرد و روزی که زنده برانگیخته می شود.}

و نیز در داستان یحیی می‌فرماید:« هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ»، - . آل عمران/ ۳۸ - {آنجا

بود که زکریا پروردگارش را خواند و گفت: «پروردگارا، از جانب خود، فرزندی پاک و پسندیده به من عطا کن، که تو شنونده دعایی.»} یعنی اینکه چون زکریّا در تابستان نزد مریم میوه زمستانی

ص: ۵۰

و در تابستان میوه زمستانی را یافت و به وی گفت: «يَامَرْيَمُ أَنَى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ»، - . آل عمران/ ۳۷ - {«ای

مریم، این از کجا برای تو آمده است؟ او در پاسخ گفت: «این از جانب خداست، که خدا به هر کس بخواهد، بی شمار روزی می دهـد.»} و زکریّا یقین کرد که آن میوه‌ها از جانب خداست؛ زیرا کسـی جز وی بر او وارد نمی‌شد و آن‌گاه با خود گفت: آن کسـی که قادر است در تابسـتان میوه زمسـتانی و در زمسـتان میوه تابسـتانی به مریم عطا کند، حتماً می‌تواند به من فرزندی عنایت فرمایـد، هرچند پیر باشم و زنم نازا باشد. در اینجا بود که زکریّا دست دعا به سوی پروردگارش برداشـته و عرض کرد: «رَبِّ ِهَبْ لِي مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سـَمِيعُ الـدُّعَاء» {پروردگارا، از جانب خود، فرزندی پاک و پسـندیده به من عطا کن، که تو شـنونده دعایی.} و خـدای عزّوجل فرمود: «فَنَادَتْهُ الْمَلَائكَةُ وَ هُوَ قَائمٌ يُصَـلىّ ِ فىِ الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيىَ مُصَـدِّقَا بِكلِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَ سَيِّدًا وَ حَصُورًا وَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّلِحِينَ»، - . آل عمران/ ۳۹ - {پس

در حالی که وی ایسـتاده و در محراب خود دعا می کرد، فرشـتگان، او را نـدا دردادند که: خداوند تو را به ولادت یحیی- که تصـدیق کننده حقانیت کلمه اللّه عیسـی است، و بزرگوار و خویشـتندار پرهیزنده از زنان و پیامبری از شایسـتگان است - مژده می دهد.} «فَنَادَتْهُ الْمَلَئكَةُ» یعنی زکریا را ندا در دادند.«وَ هُوَ قَائمٌ يُصَـلىّ ِ فىِ الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيىَ مُصَدِّقَا بِكلِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ» گویـد: «مصـدّقاً بعیسی»: یحیی، حقانیت عیسـی را تصـدیق می کنـد. « وَ سَـيِّدًا » به معنای بزرگوار است در طاعت خـدا و رئیس است در طاعت خـدا بر کسانی که خـدا را طاعت می‌کنند. «وَ حَصُورًا» یعنی او کسـی است که از زنان پرهیز می کند «و پیامبری از شایستگان است».

گویـد: اولین تصـدیق حقانیت عیسـی علیه السّـلام توسط یحیی بدین گونه بود که جز زکریا هیچ‌کس نزد مریم نمی‌رفت. او با اسـتفاده از یک نردبان نزد وی می‌رفت و چون پایین می‌آمد، در را بر او قفل می‌کرد. سـپس دریچه‌ای کوچک برای اتاق وی باز کرد تا از آنجا هوا به اتاق راه یابـد؛ و چون مریم را باردار یافت، از این بابت ناراحت گشـته و با خود گفت: کسـی جز من نزد وی نمی‌رفت اما اکنون باردار شـده است، و اکنون نزد بنی‌اسـرائیل رسوا می‌شوم، آن‌ها شک نمی‌کننـد که من او را باردار کرده‌ام. پس نزد همسـر خـود آمـد و مـاجرا را به وی گفت. زنش گفت: ای زکریّـا، مـترس که خـدا جز خـوبی در حق تو روا نـدارد و مریم را نزد من بیاور تا وی را ببینم و جویای حالش شوم. پس زکریّا وی را نزد همسـرش برد و خداوند متعال تکلیف جواب دادن را از دوش مریم برداشت. زیرا چون مریم نزد خواهر بزرگ‌تر خود همسر زکریا رفت. همسر زکریّا برنخاست تا از او اسـتقبال کند، در این هنگام خداوند یحیی را که در شکم مادر خود بود واداشت تا با حرکات خود مادرش را ناراحت کند، سپس ندا در داد: مادر، سروز زنان جهان

ص: ۵۱

که از سـرور مردان جهـان باردار است نزد تو می‌آیـد و به احترامش برنمی‌خیزی؟! پس ناراحت شـده و برخاست به اسـتقبالش رفت، و یحیی در حالی که در شـکم مادر بود به عیسـی بن مریم سـجده نمود و این تصدیق او بر حقّانیت عیسـی بود، و از این روست که رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله در مورد حسن و حسـین علیهما السّـلام فرمود: این دو، دو سرور جوانان اهل بهشت هستند جز پسر خاله‌هایشان یحیی و عیسی.

سپس رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله فرمود: خداوند حکمت را به این چهارتن: عیسی، یحیی، حسن و حسین عنایت فرموده و آنـان را در زمـان خودشـان در برابر دروغگویان به راسـتگویی آشـکار ساخت و آنان را به مردان فاضل بالغ ملحق گردانیـد و

فـاطمه را به جهت اینکه راسـتگویان را از دروغگـویـان متمایز نمود، از افضل راسـتگویان قرار داد، و علی علیه السّـلام را نفس رسول خدا قرار داد، و محمّد، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را افضل مخلوقات خدای عزّوجل قرار داد.

سپس رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله فرمود: خداونـد عزّوجل را از تمام مخلوقات برگزیـدههایی است، برای مثال از بقعههای زمین برگزیـدههایی دارد، و از شبها و روزها برگزیـدههایی دارد، و از ماهها برگزیدههایی دارد. و از بندگانش برگزیدههایی دارد، و از برگزیـده آنها نیز برگزیـدگانی دارد. اما از بقعههای زمین، مکه و مدینه و بیت المقدس برگزیده او هسـتند، و نماز در مسـجد من بهتر از هزار نماز در دیگر مساجد است به جز مسـجدالحرام و مسـجد الأقصی - منظور وی مکه و بیت المقدس است - . امـا شبهـای برگزیـدهاش، شبهای جمعه و شب نیمه شـعبان و شب قـدر و دو شب عیـد فطر و عیـد قربان است. اما روزهای برگزیدهاش، روزهای جمعه و اعیاد است. و اما برگزیدهاش از ماهها، رجب است و شعبان و ماه رمضان. و اما گزیده... اش از بنـدگانش، فرزنـدان آدم هسـتند و برگزیـدهاش از فرزنـدان آدم کسانی هسـتند که با شـناختی که از آنها دارد آنان را برگزیـده است، زیرا خـدای عزّوجل چون خلق خویش را آفرید، فرزندان آدم را برگزید، سـپس از میان فرزندان آدم، عرب را برگزید و از میان عرب «مُضَر» را برگزید و از میان

مضـر، قریش را برگزید و از قریش هاشم را برگزید و از هاشم مرا برگزید و نیز اهل بیتم را، پس هرکه عرب را دوست بدارد، با محبتم آنها را دوست میدارم و هر که با عرب دشـمنی کند، با ستیز خودم با آنان دشـمنی میکنم؛ و خداوند متعال از میان ماهها، رجب و شعبان را برگزید.

سپس رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله فرمود: ای بنـدگان خـدا، چه بسـیارند کسـانی که به سـبب ماه شـعبان خوشـبختند و چه بسـیارند کسانی که به آن در آخرت بدبختند. آیا شـما را به مَثَل محمّد و آل محمّد خبر کنم؟ عرض کردنـد: بلی یا رسول الله، فرمود: محمّد در میان بندگان خدا مانند ماه رمضان در میان ماههاست، و آل محمّد در میان بندگان خدا به ماه شـعبان در میان ماهها میماننـد. و علی بن ابی طالب در آل محمّـد به ماننـد بهترین روزها و شبهای ماه شـعبان است و آن شب نیمه شـعبان و روز آن است، و دیگر مؤمنان در آل محمّـد، به ماه رجب در ماه شـعبان میماننـد. آنان نزد خـدا درجه درجه و طبقه طبقهانـد، پس کوشاترین آنها در طاعت خدا، شبیهترین آنها به آل محمّد هستند.

آیـا شـما را از مردی که خداونـد او را از آل محمّـد همچون روزهـای اوایـل رجب از اوایل شـعبان قرار داده است، خبر دهم؟ عرض کردند: بلی یا رسول الله؛ فرمود: از میان آنها کسانی هسـتند که عرش خدای رحمان به سـبب مرگش به لرزه میافتد و فرشـتگان آسـمان از آمدنش خوشحال میشوند و در عرصات قیامت و در باغهای بهشتی، هزار برابر مردم دنیا از بدو پیدایش تا انتهای آن، فرشـته ها به او خـدمت میکنند و خداوند او را از این دنیا نخواهد برد مگر اینکه او را بر دشـمنانش غالب کند و یکی از یـاران او را که برادر ایمـانی و یـاورش در بزرگـداشت آل محمّـد صَـلی الله علیهِ و آله است نیز غـالب گردانـد. عرض کردنـد: او چه کسـی است یا رسول الله؟ فرمود: او همانی است که اکنون خشـمگین به سوی شـما میآیـد، از وی بپرسـید چرا خشـمگین است؟ زیرا خشم او برای آل محمّـد صَـلی الله علیهِ و آله و خصوصـاً برای علی بن ابی طالب علیه السّـلام است. پس آن جماعت گردنهای خود را بالا کشـیده و چشمها را باز کرده و نگاه کردند و ناگاه دیدند، اولین کسـی که به سـمت آنها

می‌آید سعد بن معاذ است و بسیار خشمگین، پس جلو آمد و چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله او را دید، به وی فرمود: ای سعد، خشم خدا بر آنچه تو را به خشم آورده، شدیدتر است. چه چیز تو را به خشم آورده است؟ درباره آنچه تو را به خشم آورده با ما سخن بگو تا با تو از سخن فرشتگان درباره کسی که تو با وی سخن گفتی و گزارش آن به خدای عزّوجل و پاسخ خدای عزّوجل آگاه سازم.

ص: ۵۳

پس سعد گفت: پدر و مادرم فدای تو باد

یا رسول الله، در حالی که بر در خانه خویش نشسته بودم و جمعی از انصار حضور داشتند، دو نفر از انصار با هم به لجبازی و کشمکش پرداخته، در حالی که در یکی از آنها نفاق راه یافته بود. از بیم آنکه شرّشان بیشتر شود، خوش نداشتم در کارشان دخالت کنم و از آن‌ها خواستم بس کنند، لیکن بسنده نکردند و به لجاجت خود ادامه دادند تا اینکه کارشان به جایی رسید که هرکدام به روی دیگری شمشیر کشید، پس یکی شمشیر و سپر خود را برداشت و آن یکی هم شمشیر و سپر خود را برداشت و به زد و خورد پرداختند و هریک از آن‌ها ضربه شمشیر دیگری را با سپر خود دفع می‌کرد و از بیم آنکه به اشتباه ضربتی بر من وارد شود، خوش نداشتم در کارشان دخالت کنم و با خود گفتم: خداوندا، هر کدامشان را که پیامبرت و خاندان او را بیشتر دوست می‌دارد، نصرت عطا فرما!

آن دو همچنان مشغول زد و خورد بودند، بی‌آنکه یکی توان غلبه بر دیگری پیدا کند تا اینکه برادرت علی بن ابی طالب علیه السّلام پیدا شد، لذا بر سر آن دو فریاد زدم: این علی بن ابی طالب است، آیا حرمت او را نگاه نمی‌دارید؟ به احترام او بس کنید، این برادر رسول خدا و افضل آل محمّد است! با شنیدن سخنان من، یکی از آن‌ها شمشیر و سپر خود را انداخت، اما آن یکی اهمیّتی نداده و به دلیل تسلیم شدن آن یکی، توانست بیش از بیست ضربت شمشیر بر وی وارد نموده و قطعه قطعه‌اش کند. پس بر وی خشم گرفته و از این کار او به شدّت ناراحت شده و به وی گفتم: ای بنده خدا، چه بد بنده‌ای هستی تو، حرمت برادر رسول خدا را پاس نداشتی و کسی را که حرمت او را پاس داشته بود، به سختی زخمی کردی، در حالی که وی با دفاعی که از خود کرد، حریف توانمندی برای تو بود و تو نتوانستی بر او فائق آیی، جز به سبب اینکه وی حرمت برادر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نگاه داشته و سلاح بر زمین افکنده بود.

ص: ۵۴

پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: وقتی این یکی از جنگ دست کشیده و آن یکی به وی دست درازی کرد، علی بن ابی طالب چه کرد؟ گفت: آن حضرت به نظاره ضارب ایستاد، در حالی که مشغول زدن آن یکی بود، بی‌آنکه چیزی بگوید یا کاری بکند؛ سپس رفت و آن دو را به حال خود گذاشت، و شاید آن زخمی هم‌اکنون آخرین نفس‌های خود را بکشد.

پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای سعد، شاید گمان برده‌ای که آن سرکش متجاوز پیروز شده است، «کسی که با ستم غالب آید، پیروز نشده است» زیرا آن چیزی که مظلوم از دین ظالم می‌گیرد، خیلی بیشتر از آنی است که ظالم از دنیای

مظلوم می گیرد. به راستی که از تلخ شیرین به دست نمی‌آید و از شیرین تلخ؛ اما خشم گرفتن تو به خاطر آن مظلوم برآن ظالم؛ بدان که خشم خدا بر او بیشتر است و خشم فرشتگان بر آن ظالم به خاطر آن مظلوم نیز بیشتر است. اما یاری نکردن علی آن مظلوم را بدان سبب است که خداوند اراده فرموده نشانه‌های نبوت محمّد را در اینجا آشکار کند. ای سعد، از آنچه خداوند و فرشتگان درباره آن ظالم و درباره تو به من گفته‌اند، سخنی با تو نمی گویم تا اینکه آن مرد زخمی را نزد من بیاوری تا آیات تصدیق کننده دین محمّد صَلی الله علیهِ و آله را در وی ببینی. پس سعد عرض کرد: یا رسول الله، چگونه او را بیاورم در حالی که گردنش به پوستی نازک آویخته و دست و پایش نیز، و اگر او را تکان بدهم تمام اندام‌های بدنش از هم جدا می‌شوند؟

رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای سعد، بی‌شک آنکه ابرها را در آسمان صاف به وجود می‌آورد تا اینکه آرام آرام به هم پیوسته و متراکم شوند و کرانه‌ها و آفاق آسمان را فرا می‌گیرند و سپس آن را چنان از هم می‌پاشد که چیزی از آن دیده نمی‌شود، حتماً می‌تواند آن اندام‌ها را همان‌طور که قبلاً وجود نداشته و به وجود آورده، کاملاً به هم پیوند زند، هرچند این اندام‌ها از هم گسسته شده باشند. سعد عرض کرد: راست گفتی یا رسول الله، سپس رفت و آن مرد را که آخرین لحظات عمر خود را می گذراند، آورد و وی را در مقابل رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله قرار داد. و چون وی را بر زمین گذاشت، سرش از شانه‌اش جدا گشت و دستش از بازو قطع گردید و پایش از ران جدا افتاد. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله سر را در جای خود قرار داد و دست و پا را نیز بر سرجای خود گذاشته، سپس آب دهان خود را

ص: ۵۵

بر محل زخم‌های وی انداخته و با دست خود بر آن زخم‌ها کشیده و فرمود: خداوندا، زنده کننده مردگان و میراننده زنده‌ها تویی و تو بر همه کارها توانایی، و این بنده تو به سبب پاسداشت حرمت برادر رسول خدا علی بن ابی طالب چنین زخمی و خونین گشته است. خداوندا، شفایی از شفای خودت و درمانی از درمان خودت و عافیتی از عافیت خودت بر وی نازل فرما! - گوید: - به خداوندی که او را به حق به نبوّت فرستاده، همین که آن حضرت آن دعا را فرمود، اندام‌های آن مرد به هم پیوسته و جوش خوردند و جریان خون به رگها بازگشت و آن مرد صحیح و سالم ازجا برخاست، بی‌آنکه هیچ اثری از بیماری یا زخم در بدنش باقی مانده باشد و گویی هرگز ضربتی نخورده است.

سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رو به سعد و یاران وی کرده و فرمود: اکنون و پس از آشکار شدن آیات خداوند در تصدیق محمّد، درباره سخن فرشتگان در مورد تو و این دوست تو و آن ستمگر می گویم: وقتی تو به این بنده خدا گفتی: کار خوبی کردی که به احترام برادر محمّد، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست از جنگ کشیدی؛ کما اینکه به خصم او گفتی: کار بدی در مورد کسی که به احترام علی بن ابی طالب از جنگیدن با تو دست کشید و تو به وی تعدّی نمودی در حالی که او حریفی کفو تو بود، همه فرشتگان به وی گفتند: چه بدکاری کردی و چه بد بنده‌ای هستی تو، با ستم کردن به کسی که به احترام علی بن ابی طالب برادر محمّد صَلی الله علیهِ و آله، دست از جنگیدن با تو و دفاع از خود کشید، سپس خداوند از بالای عرش او را لعنت نمود و بر تو ای سعد، به خاطر اینکه ترغیب به حفظ حرمت و بزرگداشت علی علیه السّلام کردی، درود فرستاد و نیز درود فرستاد به آن دوست تو که آن سخن را از تو پذیرفت، سپس فرشتگان عرض کردند: ای پروردگار ما، اگر

اجازه فرمایی، از این متجاوز انتقام خواهیم گرفت؛

ص: ۵۶

پس خدای متعال فرمود: ای بندگان من، به زودی سعد بن معاذ را قادر خواهم ساخت تا از ایشان انتقام گرفته و خشم وی را فرو خواهم نشاند تا اینکه در آن‌ها به هدف خود برسد، و این مظلوم را قادر خواهم ساخت تا به گونه‌ای بیش از اینکه شما بخواهید، این متجاوز را به هلاکت رسانیده، مغلوب کند؛ من چیزهایی می‌دانم که شما نمی‌دانید. پس فرشتگان عرض کردند: آیا اجازه داریم با شراب بهشتی و گُل‌های آن به زمین فرود آییم و این زخمی غرقه در خون را شفا دهیم؟ خدای متعال فرمود: شفای او را به وجهی بهتر از این قرار خواهم داد: آب دهان محمّد؛ از آن بر وی می‌مالد و دست بر آن می‌کشد پس شفا و عافیت به او باز می‌گردد. ای بندگان من، این منم، مالك شفا، زنده کردن، میراندن، بی‌نیاز ساختن، بینوا کردن، بیمار نمودن و عافیت دادن، بالا بردن و پایین آوردن و حقیر کردن و عزّت بخشیدن، نه شما و نه دیگر مخلوقات. فرشتگان گفتند: پروردگارا، تو چنین هستی که می‌گویی.

پس سعد عرض کرد: یا رسول الله، این شاهرگم ضربت خورده و بیم آن دارم خون از آن فوران کند و از آن می‌ترسم که پیش از آنکه از بنی‌قریظه انتقام بگیرم، دچار ضعف گشته و بمیرم. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حق وی دعا فرمود و وی زنده ماند تا اینکه به حکمیت بنی‌قریظه برگزیده شد و با قضاوت او، تا آخرین نفر کشته شدند و اموالشان به غنیمت برده شد و زنان و کودکانشان به اسارت در آمدند؛ آن‌گاه زخم وی دهان باز کرده و خون از آن جهید و بر اثر آن درگذشت و به رضوان خدا رفت.

و چون زخم وی دچار خونریزی شد، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای سعد، خداوند به زودی انتقام مؤمنان را خواهد گرفت و کینه دشمنان از تو فزونی خواهد یافت، پس از مدت کوتاهی،

ص: ۵۷

سعد به عنوان کسی که باید علیه بنی‌قریظه داوری کند برگزیده شد و این زمانی بود که آنان که نهصد و پنجاه نفر مرد چابك جوان شمشیرزن بودند، از دژ بیرون آمدند. پس سعد به آنان گفت: آیا به داوری من رضایت می‌دهید؟ گفتند: آری، و گمان می‌کردند که او آن‌ها را به سبب رضاعت و صله‌رحم و دامادی که میان ایشان بود، زنده خواهد گذاشت. سعد گفت: سلاح‌هایتان را بر زمین بگذارید. پس سلاح‌های خود را بر زمین گذاشتند. گفت: کناری بایستید .

پس به کناری ایستادند. گفت: قلعه‌تان را تحویل دهید. قلعه را تحویل دادند. رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای سعد، درباره ایشان داوری کن. عرض کرد: حکم من درباره ایشان آن است که مردانشان کشته شوند، زنان و کودکانشان به اسارت برده شوند و اموالشان به غنیمت گرفته شود. پس چون مسلمانان شمشیر برکشیدند تا آنان را به قتل رسانند، سعد گفت: این گونه نمی‌خواهم یا رسول الله. فرمود: چگونه می‌خواهی؟ پیشنهاد بده، لیکن پیشنهاد عذاب مده، زیرا خداوند احسان را در هر چیزی نوشته حتی در قتل . عرض کرد: یا رسول الله، پیشنهاد شکنجه کردن نمی‌دهم مگر بر یکی از آنها و او همانی است که

به این دوست ما که به احترام علی بن ابی طالب علیه السّلام دست از جنگیدن با وی دست کشیده بود، ستم کرد. او را نزد برادران یهودی‌اش بازگردانید که از جمله ایشان است. آنها یکی یکی می‌آیند و آنان را با شمشیر برّان به قتل می‌رسانیم مگر آن یکی که به وسیله دشمنش عذاب داده می‌شود. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای سعد، چه بسیارند کسانی که در حق دشمن خود پیشنهاد شکنجه ظالمانه می‌کنند، اما تو عذاب حقّی را پیشنهاد دادی.

پس سعد به آن جوان گفت: این شمشیرت را بردار و به سراغ دشمنی که ظالمانه به تو تعدّی کرد برو و او را قصاص کن. گوید: پس آن جوان به طرف آنکه در حقش ستم کرده بود رفت و بیست و چند ضربه شمشیر بر وی زده و گفت: این به تعداد ضربه‌هایی بود که مرا زد، سپس گردنش را زد. آن‌گاه آن جوان شروع به زدن گردن کسانی کرد که از وی فاصله می... گرفتند، و کسانی را که در نزدیک وی بودند، رها می‌کرد. سپس دست کشیده و گفت: اکنون نوبت شماست. پس سعد گفت: شمشیر را به من بده، پس شمشیر را به وی داد و سعد بی‌آنکه تفاوتی میان آنان قائل شود، همه کسانی را که در نزدیک وی بودند، به قتل رساند

ص: ۵۸

و با این کار خود تعدادی از ایشان را کُشت، سپس خسته شد و شمشیر را بر زمین انداخته و گفت: بقیه مال شما، پس همچنان آن‌ها را می‌کشتند تا اینکه همگی را تا آخرین نفر از دم تیغ گذراندند. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به آن جوان فرمود: چرا کسانی را می‌کشتی که دورتر از تو بودند و کاری به کسانی که نزدیکت بودند نداشتی؟ عرض کرد: از خویشاوندان پرهیز می‌کردم و به بیگانه‌ها می‌پرداختم. رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آیا در میان آنان کسی بود که خویشاوند تو نباشد و از کشتن وی درگذشته باشی؟ عرض کرد: یا رسول الله، آنان در دوره جاهلیّت در حق من نیکی کرده بودند، از این رو اکراه داشتم با احسانی که در حق من کرده بودند، آن‌ها را بکشم. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: اما اگر شفاعت آن‌ها را می‌کردی، شفاعت تو را درباره ایشان می‌پذیرفتیم. عرض کرد: یا رسول الله، نخواستم عذاب خدا را از دشمنانش دفع کنم، هرچند اکراه داشتم این کار به دست من صورت پذیرد. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به سعد فرمود: اما تو! چرا هیچ کس را مستثنی نکردی؟ عرض کرد: یا رسول الله، برای رضای خدا با آنان دشمنی کردم و برای رضای خدا با آنان می‌ستیزم و نیازی به مراقبت احدی غیر از شما و دوستداران شما ندارم؛ رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: تو از جمله کسانی هستی که در راه خدا از ملامت هیچ ملامت‌گری باک ندارند. و چون آخرین نفر آنان به قتل رسید، زخم وی (سعد) خونریزی کرد و وفات یافت. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این، به راستی یکی از اولیای خداست، عرش خدای رحمان از مرگش به لرزه افتاد و بی‌تردید دستمال او در بهشت، بهتر از دنیا و هر چه در آن است می‌باشد، البته در کنار سایر آنچه بدان در آن گرامی داشته می‌شود، درود فراوان خدا بر او باد! - . تفسیر امام حسن عسکری : ۲۸۳- ۲۷۶ -

**[ترجمه]

«۲۹»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب أَبُو هُرَيْرَةَ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ الصَّادِقُ علیه السلام: أَنَّ فَاطِمَةَ علیها السلام عَادَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله

علیه و آله عِنْدَ مَرَضِهِ الَّذِی عُوفِیَ مِنْهُ وَ مَعَهَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ فَأَقْبَلَا یَغْمِزَانِ (۲) مِمَّا یَلِیهِمَا مِنْ یَدِ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّی اضْطَجَعَا عَلَی عَضُدَیْهِ وَ نَامَا فَلَمَّا انْتَبَهَا خَرَجَا فِی لَیْلَهٍ ظَلْمَاءَ مُدْلَهِمَّهٍ ذَاتِ رَعْدٍ وَ بَرْقٍ وَ قَدْ أَرْخَتِ السَّمَاءُ عَزَالِیَهَا(۳) فَسَطَعَ لَهُمَا نُورٌ فَلَمْ یَزَالا یَمْشِیَانِ فِی ذَلِکَ النُّورِ وَ یَتَحَدَّثَانِ حَتَّی أَتَیَا حَدِیقَهَ بَنِی النَّجَّارِ فَاضْطَجَعَا وَ نَامَا فَانْتَبَهَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مِنْ نَوْمِهِ وَ طَلَبَهُمَا فِی مَنْزِلِ فَاطِمَهَ فَلَمْ یَکُونَا فِیهِ فَقَامَ عَلَی رِجْلَیْهِ وَ هُوَ یَقُولُ إِلَهِی وَ سَیِّدِی وَ مَوْلَایَ هَذَانِ شِبْلَایَ خَرَجَا مِنَ الْمَخْمَصَهِ وَ الْمَجَاعَهِ اللَّهُمَّ أَنْتَ وَکِیلِی عَلَیْهِمَا اللَّهُمَّ إِنْ کَانَا أَخَذَا بَرّاً أَوْ بَحْراً فَاحْفَظْهُمَا وَ سَلِّمْهُمَا فَنَزَلَ جَبْرَئِیلُ وَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ لَکَ لَا تَحْزَنْ وَ لَا تَغْتَمَّ لَهُمَا فَإِنَّهُمَا فَاضِلَانِ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ أَبُوهُمَا أَفْضَلُ مِنْهُمَا هُمَا نَائِمَانِ فِی حَدِیقَهِ بَنِی النَّجَّارِ وَ قَدْ وَکَّلَ اللَّهُ بِهِمَا مَلَکاً فَسَطَعَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله نُورٌ فَلَمْ یَزَلْ یَمْضِی فِی ذَلِکَ النُّورِ حَتَّی أَتَی حَدِیقَهَ بَنِی النَّجَّارِ فَإِذَا هُمَا نَائِمَانِ وَ الْحَسَنُ مُعَانِقُ الْحُسَیْنِ وَ قَدْ تَقَشَّعَتِ السَّمَاءُ(۴) فَوْقَهُمَا کَطَبَقٍ وَ هِیَ تُمْطِرُ کَأَشَدِّ مَطَرٍ وَ قَدْ مَنَعَ اللَّهُ الْمَطَرَ مِنْهُمَا وَ قَدِ أکنفتهما(۵) [اکْتَنَفَتْهُمَا] حَیَّهٌ لَهَا شَعَرَاتٌ کَآجَامِ الْقَصَبِ (۶) وَ جَنَاحَانِ جَنَاحٌ قَدْ غَطَّتْ بِهِ الْحَسَنَ وَ جَنَاحٌ قَدْ غَطَّتْ بِهِ

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ۲: ۹۰.

۲- ۲. غمزه: کبسه و مسه.

۳- ۳. إشاره إلی شده وقع المطر.

۴- ۴. تقشع السحاب: زال و انکشف.

۵- ۵. فی المصدر و(د) و(ت): و قد اکتنفتهما.

۶- ۶. الاجمه: الشجر الکثیر الملتف.

الْحُسَيْنَ فَانْسَابَتِ الْحَيَّهُ(۱) وَ هِیَ تَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّی أُشْهِدُکَ وَ أُشْهِدُ مَلَائِکَتَکَ أَنَّ هَذَانِ شِبْلَا نَبِیِّکَ قَدْ حَفِظْتُهُمَا عَلَیْهِ وَ دَفَعْتُهُمَا إِلَیْهِ سَالِمَیْنِ صَحِیحَیْنِ فَمَکَثَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُقَبِّلُهُمَا حَتَّی انْتَبَهَا فَلَمَّا اسْتَیْقَظَا حَمَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله الْحَسَنَ وَ حَمَلَ جَبْرَئِیلُ الْحُسَیْنَ فَقَالَ أَبُو بَکْرٍ ادْفَعْهُمَا إِلَیْنَا فَقَدْ أَثْقَلَاکَ فَقَالَ أَمَا إِنَّ أَحَدَهُمَا عَلَی جَنَاحِ جَبْرَئِیلَ وَ الْآخَرَ عَلَی جَنَاحِ مِیکَائِیلَ فَقَالَ عُمَرُ ادْفَعْ إِلَیَّ أَحَدَهُمَا أُخَفِّفْ عَنْکَ فَقَالَ امْضِ فَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ کَلَامَکَ وَ عَرَفَ مَقَامَکَ فَقَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام ادْفَعْ إِلَیَّ أَحَدَ شِبْلَیَّ وَ شِبْلَیْکَ فَالْتَفَتَ إِلَی الْحَسَنِ فَقَالَ یَا حَسَنُ هَلْ تَمْضِی إِلَی کَتِفِ أَبِیکَ فَقَالَ وَ اللَّهِ یَا جَدَّاهْ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ کَتِفَکَ لَأَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ کَتِفِ أَبِی ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَی الْحُسَیْنِ علیه السلام فَقَالَ یَا حُسَیْنُ تَمْضِی إِلَی کَتِفِ أَبِیکَ فَقَالَ أَنَا أَقُولُ کَمَا قَالَ أَخِی فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نِعْمَ الْمَطِیَّهُ مَطِیَّتُکُمَا(۲) وَ نِعْمَ الرَّاکِبَانِ أَنْتُمَا فَلَمَّا أَتَی الْمَسْجِدَ قَالَ وَ اللَّهِ یَا حَبِیبَیَّ لَأُشَرِّفَنَّکُمَا بِمَا شَرَّفَکُمَا اللَّهُ ثُمَّ أَمَرَ مُنَادِیاً یُنَادِی فِی الْمَدِینَهِ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ فِی الْمَسْجِدِ فَقَامَ وَ قَالَ یَا مَعْشَرَ النَّاسِ أَ لَا أَدُلُّکُمْ عَلَی خَیْرِ النَّاسِ جَدّاً وَ جَدَّهً قَالُوا بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ فَإِنَّ جَدَّهُمَا مُحَمَّدٌ وَ جَدَّتَهُمَا خَدِیجَهُ ثُمَّ قَالَ یَا مَعْشَرَ النَّاسِ أَ لَا أَدُلُّکُمْ عَلَی خَیْرِ النَّاسِ أَباً وَ أُمّاً وَ هَکَذَا عَمّاً وَ عَمَّهً وَ خَالًا وَ خَالَهً وَ قَدْ رَوَی الْخَرْکُوشِیُّ فِی شَرَفِ النَّبِیِّ عَنْ هَارُونَ الرَّشِیدِ عَنْ آبَائِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ هَذَا الْمَعْنَی (۳).

**[ترجمه]مناقب ابن شهر آشوب: ابوهریره و ابن عباس و امام صادق علیه السّلام: فاطمه علیها السّلام به عیادت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله - هنگامی که بیمار شده بود و بعداً از آن بیماری بهبودی یافت - رفت، در حالی که حسن و حسین را به همراه داشت. پس آن دو شروع به مالیدن دست پیامبر صَلی الله علیهِ و آله کردند تا اینکه روی بازوان آن حضرت دراز کشیده و به خواب رفتند. چون از خواب بیدار شدند، در شبی بسیار تاریک و با رعد و برق و رگبار باران، از خانه بیرون رفتند. پس نوری برای ایشان درخشید و آنها در روشنایی آن نور راه می‌رفتند و باهم گفتگو می‌کردند تا اینکه به نخلستان بنی‌نجّار رسیدند و در آنجا دراز کشیده و به خواب رفتند. چون پیامبرصَلی الله علیهِ و آله از خواب بیدار شد، به جستجوی آن‌ها در خانه فاطمه علیها السلام رفت و آن‌ها را نیافت. ایشان بر روی پاهای خود ایستاد، در حالی که می‌فرمود: خداوندا، ای سرور و مولای من، این دو نوه من با (این شرایط) سخت و گرسنه از خانه بیرون رفته‌اند، خداوندا، تو خود وکیل من بر آن دو هستی. خداوندا، چه راه بیابان را در پیش گرفته باشند و چه دریا، تو خود آن دو را حفظ کن و به سلامت بدار! پس جبرئیل نازل گشته و گفت: خداوند تو را سلام می‌رساند و به تو می‌گوید: اندوهگین مباش و برای آن دو غم مخور که آن دو در دنیا و آخرت با فضیلت‌اند و پدرشان افضل از ایشان است، آن دو در نخلستان بنی‌نجّار خوابیده‌اند، و خداوند فرشته‌ای را بر آنان گمارده است.

سپس نوری برای پیامبر صَلی الله علیهِ و آله هویدا گشت و آن حضرت در روشنایی آن نور حرکت می‌کرد تا به نخلستان بنی... نجّار رسید و آن دو را خفته یافت، در حالی که حسن برادرش حسین را در آغوش گرفته بود، و آسمان فقط در همان جایی که آن‌ها خفته بودند، همچون طبقی خالی از ابر بود و در نقاط دیگر باران بسیار تندی می‌بارید و بدین ترتیب خداوند آن دو را از باران حفظ فرموده بود و ماری که از موهایی همچون نی‌های بیشه‌زار برخوردار بود و دو بال داشت، با یک بال حسن و با بال دیگر حسین را پوشانده بود،

بـا آمـدن پیـامبر صَـلی الله علیهِ و آله، آن مـار خود را کنار کشـید، در حالی که می گفت: پروردگارا، تو و فرشـتگانت را گواه می گیرم که من دو نوه پیـامبرت را برایش حفـظ کردم و آن دو را صـحیح و سـالم به ایشـان تحویل دادم. پس پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله آن‌قـدر آن دو را بوسـید که از خـواب بیـدار شدنـد، سـپس پیـامبر حسن را و جبرئیـل حسـین را بغـل کرده و به راه افتادند. پس ابوبکر گفت: آن دو را به ما بسـپارید که شما را خسته کرده‌اند. فرمود: چنین نیست، یکی از آن دو بر بال جبرئیل قرار دارد و دیگر بر بال میکائیل. پس عمر گفت: یکی از ایشان را به من بدهید تا بارت را سـبک کنم. فرمود: برو که خداوند گفتـارت را شـنید و جایگـاهت را دانست. پس امیرالمؤمنین علیه السّـلام عرض کرد: یکی از شـیر بچه‌های من و شـیر بچه‌های خودتـان را به من بسـپارید. پس پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله رو به حسن کرد و فرمود: حسن، آیا بر شانه پـدرت سوار می‌شوی؟ پس حسن گفت: پدربزرگ، به خدا سوگند شانه شـما را بیشتر از شانه پدرم دوست می‌دارم. سـپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله رو به حسـین علیه السّـلام کرده و فرمود: حسین، آیا بر شانه پدرت سوار می‌شوی؟ گفت: هرچه برادرم گفت، من هم همان را می گویم! پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چه نیکو مرکبی است مرکب شما و چه نیکو سوارانید شما دوتا .

پس چون به مسجد آمد، فرمود: ای دو محبوب من، به خدا سوگند، بی گمان امروز شرافت شما را هویدا خواهم کرد، آن گونه که خداونـد شـرافت شـما را هویـدا کرده است. سـپس امر فرمود یک منادی در مـدینه نـدا در دهد. پس مردم در مسـجد گرد آمدند. آن گاه رسول خدا صلی الله علیه و آله برخاسته و فرمود: ای مردم، آیا بهترین مردم به جهت پدربزرگ و مادربزرگ را به شـما معرفی کنم؟ عرض کردند: بلی یا رسول الله. فرمود: حسن و حسـین هسـتند که جدّشان محمّد و مادربزرگشان خدیجه اسـت. سـپس فرمـود: ای مردم، آیـا بهـترین مردم را بـه جهت پـدر و مـادر به شـما معرفی کنم؟ و به همین شـکل عمـو، عمّه و دایی؛... و خرکوشـی در کتـاب «شـرف النبی» از هـارون الرشـید از پـدرانش از ابن عبـاس همین معنا را روایت کرده است. - . مناقب آل ابی طالب ۲: ۱۶۲ -

**[ترجمه]

بیان

فی القاموس العزلاء مصب الماء من الراویه و نحوها و الجمع عزالی (۴) و فی النهایه فأرسلت السماء عزالیها العزالی جمع العزلاء و هم فم المزاده الأسفل فشبه اتساع المطر و اندفاقه بالذی یخرج من فم المزاده(۵) و قال فتقشع السحاب أی تصدع و أقلع (۶).

ص: ۶۱

۱- ۱. انسابت الحیه: جرت و تدافعت فی مشیها.

۲- ۲. المطیه: المرکب.

۳- ۳. مناقب آل أبی طالب ۲: ۱۶۲.

۴- ۴. القاموس ۴: ۱۵.

۵- ۵. النهایه ۳: ۹۳.

۶- ۶. النهایه ۳: ۲۵۵.

**[ترجمه]در قـاموس: «العزلاـء»: دهـانه مشـک آب و نظـایر آن و جمع آن «عزالی» - . القـاموس ۴: ۱۵ - و در کتـاب النهایهٔ «فأرسـلت السماء عزالیها»: «العزالی» جمع «عزلاء» ، دهانه پایین ظرف توشه و غذا، گستردگی باران و ریزش انبوه آن را به آنچه از دهانه ظرف توشه و غذا بیرون می‌آید، تشبیه کرده است. - . النهایهٔ : ۳: ۹۳ -

و گوید: «فتقشّع السحاب» از هم پاشید و برکنده شد. - . النهایهٔ: ۳: ۲۵۵ -

ص: ۶۱

**[ترجمه]

«۳۰»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] عُبَیْدُ بْنُ کَثِیرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُنَیْدٍ عَنْ یَحْیَی بْنِ یَعْلَی عَنْ إِسْرَائِیلَ عَنْ جَابِرِ بْنِ یَزِیدَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ قَالَ لِیَ الْعَزِیزُ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَیْهِ مِنْ رَبِّهِ قُلْتُ وَ الْمُؤْمِنُونَ قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ عَلَیْکَ السَّلَامُ مَنْ خَلَّفْتَ لِأُمَّتِکَ مِنْ بَعْدِکَ قُلْتُ خَیْرَهَا لِأَهْلِهَا قَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قُلْتُ نَعَمْ یَا رَبِّ قَالَ عَزَّ شَأْنُهُ یَا مُحَمَّدُ إِنِّی اطَّلَعْتُ إِلَی الْأَرْضِ اطِّلَاعَةً فَاخْتَرْتُکَ مِنْهَا وَ اشْتَقَقْتُ لَکَ اسْماً مِنْ أَسْمَائِی لَا أُذْکَرُ فِی مَکَانٍ إِلَّا ذُکِرْتَ مَعِی فَأَنَا مَحْمُودٌ(۱) وَ أَنْتَ مُحَمَّدٌ ثُمَّ اطَّلَعْتُ الثَّانِیَةَ اطِّلَاعَةً فَاخْتَرْتُ مِنْهَا عَلِیّاً وَ اشْتَقَقْتُ لَهُ اسْماً مِنْ أَسْمَائِی فَأَنَا الْأَعْلَی وَ هُوَ عَلِیٌّ یَا مُحَمَّدُ خَلَقْتُکَ وَ خَلَقْتُ عَلِیّاً وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ أَشْبَاحَ نُورٍ مِنْ نُورِی وَ عَرَضْتُ وَلَایَتَکُمْ عَلَی السَّمَاوَاتِ (۲) وَ أَهْلِهَا وَ عَلَی الْأَرَضِینَ وَ مَنْ فِیهِنَّ فَمَنْ قَبِلَ وَلَایَتَکُمْ کَانَ عِنْدِی مِنَ الْأَظْفَرِینَ (۳) وَ مَنْ جَحَدَهَا کَانَ عِنْدِی مِنَ الْکُفَّارِ(۴) یَا مُحَمَّدُ لَوْ أَنَّ عَبْداً عَبَدَنِی حَتَّی یَنْقَطِعَ کَالشَّنِّ الْبَالِی (۵) ثُمَّ أَتَانِی جَاحِداً لِوَلَایَتِکُمْ مَا غَفَرْتُ لَهُ حَتَّی یُقِرَّ بِوَلَایَتِکُمْ (۶).

وَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ یَحْیَی بْنِ یَعْلَی: مِثْلَهُ (۷).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام باقر علیه السّلام فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چون مرا به معراج بردند، خداوند عزیز به من فرمود: «ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَیْهِ مِن رَّبِّهِ»، - . بقره/ ۲۸۵ - {پیامبر

خدا بدانچه از جانب پروردگارش بر او نازل شده است ایمان آورده است.} عرض کردم: و «مؤمنان»؟ فرمود: راست گفتی ای محمّد! سلام بر تو، چه کسی را پس از خودت در اُمّتت بر جای گذاشتی؟ عرض کردم: بهترین ایشان برای مردمش، فرمود: علی بن ابی طالب؟ عرض کردم: آری، پروردگارا! خدای عزّوجل فرمود: ای محمّد، من نظری بر روی زمین افکندم و تو را از میان آن برگزیدم و نامی از نام‌های خودم را برایت مشتق گردانیدم، به گونه‌ای که نام من در جایی برده نمی‌شود مگر اینکه نام تو هم با من برده شود، من «محمود» هستم و تو «محمّد»؛ سپس دوباره نظری افکندم و علی را از میان آن برگزیدم و نامی از نام‌های خودم را برایش مشتق کردم، من «أعلی» هستم و او «علی»؛ ای محمّد، تو و علی و فاطمه و حسن و حسین را به صورت اشباحی از نور خودم آفریدم و ولایت شما را بر آسمان‌ها و اهل آن و بر زمین‌ها و هرکس که در آن است عرضه کردم، پس هرکس ولایت شما را پذیرفت، نزد من از ظفر یافتگان گردید و آنکه انکارش نمود، نزد من از کافران شد؛ ای

محمّد، اگر بنده‌ای چنان مرا پرسش کند که مانند مشک پوسیده از هم بگسلد، سپس در حالی نزد من آید که منکر ولایت شما باشد، او را نخواهم آمرزید تا اینکه به ولایت شما اقرار کند. - . تفسیر فرات : ۵ -

و جعفر بن محمّد بن سعید از حسن بن حسین از یحیی بن یعلی حدیثی شبیه آن را برای ما روایت کرده است . - . تفسیر فرات: ۸-۷ -

**[ترجمه]

«۳۱»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ الْهَمْدَانِیُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ زَکَرِیَّا بْنِ یَحْیَی التُّسْتَرِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ قُتَیْبَهَ الْهَمْدَانِیِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَیْدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی کَانَ وَ لَا شَیْ ءَ فَخَلَقَ خَمْسَهً مِنْ نُورِ جَلَالِهِ وَ اشْتَقَّ لِکُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمُ اسْماً(۸) مِنْ أَسْمَائِهِ الْمُنْزَلَهِ فَهُوَ الْحَمِیدُ وَ سَمَّانِی مُحَمَّداً وَ هُوَ الْأَعْلَی

ص: ۶۲

۱- ۱. فی المصدر: فأنا المحمود.

۲- ۲. فی المصدر: علی السماء.

۳- ۳. فی هامش(ک): من الاطهرین ظ.

۴- ۴. فی المصدر: من الکافرین.

۵- ۵. فی المصدر: و یصیر کالشن البالی.

۶- ۶. تفسیر فرات: ۵.

۷- ۷. تفسیر فرات: ۷ و ۸.

۸- ۸. فی المصدر: و لکل واحد منهم اسم اه.

وَ سَمَّى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيّاً وَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَاشْتَقَّ مِنْهَا حَسَناً وَ حُسَيْناً وَ هُوَ فَاطِرٌ فَاشْتَقَّ لِفَاطِمَهَ مِنْ أَسْمَائِهِ اسْماً(۱) فَلَمَّا خَلَقَهُمْ جَعَلَهُمْ فِي الْمِيثَاقِ عَنْ يَمِينِ الْعَرْشِ وَ خَلَقَ الْمَلَائِكَهَ مِنْ نُورٍ فَلَمَّا أَنْ نَظَرُوا إِلَيْهِمْ عَظَّمُوا أَمْرَهُمْ وَ شَأْنَهُمْ وَ لُقِّنُوا التَّسْبِيحَ

فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى وَ إِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ وَ إِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ (۲) فَلَمَّا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى آدَمَ علیه السلام نَظَرَ إِلَيْهِمْ عَنْ يَمِينِ الْعَرْشِ فَقَالَ يَا رَبِّ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ يَا آدَمُ هَؤُلَاءِ صِفْوَتِي وَ خَاصَّتِي خَلَقْتُهُمْ مِنْ نُورِ جَلَالِي وَ شَقَقْتُ لَهُمْ اسْماً مِنْ أَسْمَائِي قَالَ يَا رَبِّ فَبِحَقِّكَ عَلَيْهِمْ عَلِّمْنِي أَسْمَاءَهُمْ قَالَ يَا آدَمُ فَهُمْ عِنْدَكَ أَمَانَهٌ سِرٌّ مِنْ سِرِّي لَا يَطَّلِعُ عَلَيْهِ غَيْرُكَ إِلَّا بِإِذْنِي قَالَ نَعَمْ يَا رَبِّ قَالَ يَا آدَمُ أَعْطِنِي عَلَى ذَلِكَ الْعَهْدَ(۳) فَأَخَذَ عَلَيْهِ الْعَهْدَ ثُمَّ عَلَّمَهُ أَسْمَاءَهُمْ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلائِكَهِ وَ لَمْ يَكُنْ عَلَّمَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَقالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْماءِ هؤُلاءِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ قالُوا سُبْحانَكَ لا عِلْمَ لَنا إِلَّا ما عَلَّمْتَنا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ قالَ يا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمائِهِمْ (۴) قالَ وَ أَوْفُوا بِوَلَايَهِ عَلِيٍّ علیه السلام فَرْضاً مِنَ اللَّهِ أُوفِ لَكُمْ بِالْجَنَّهِ(۵).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام صادق علیه السّلام فرمود: همانا خداوند تبارک و تعالی بود و دیگر هیچ نبود. سپس از نور جلال خود پنج تن را آفرید و برای هریک از آن‌ها نامی از نام‌های نازل شده خود مشتق نمود؛ او حمید است و مرا محمّد نامید، او اعلی است و

ص: ۶۲

امیرالمؤمنین را علی نامید، و اسماء حسنی از آنِ اوست و حسن و حسین را از آن مشتق نمود و او فاطر است و برای فاطمه نامی از نام‌های خود مشتق نمود؛ پس چون ایشان را آفرید، در میثاق در سمت راست عرش قرارشان داد، و فرشتگان را از نور آفرید، پس به آنان نگریستند، کار و شأن ایشان را بزرگ داشتند و تسبیح گفتن به ایشان تلقین گشت و از این روست که خدای متعال می‌فرماید: «وَ إِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ وَ إِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُون»، - . صافات / ۱۶۶-۱۶۵ - {و

در حقیقت، ماییم که برای انجام فرمان خدا صف بسته ایم. و ماییم که خود تسبیح گویانیم.}

پس هنگامی که خداوند آدم علیه السّلام را آفرید، از سمت راست عرش به ایشان نظری افکنده، سپس عرض کرد: پروردگارا، اینان چه کسانی هستند؟ فرمود: ای آدم، اینان برگزیدگان و خاصان منند، آنان را از نور جلال خود آفریدم و از نام‌های خود برای آنان نامی برگزیدم. عرض کرد: پروردگارا، پس به حقّی که بر ایشان داری سوگندت می‌دهم که نام‌های ایشان را به من بیاموزی. فرمود: ای آدم، این نزد تو امانت و سرّی از اسرار من خواهد بود که جز خودت کسی بر آن‌ها آگاهی نیابد مگر با اذن من. عرض کرد: آری پروردگارا. فرمود: ای آدم، بر این رازداری مرا پیمانی ده. سپس از وی پیمان گرفت و پس از آن اسماء ایشان را به وی آموخت و آن‌گاه این نام‌ها را بر فرشتگان عرضه داشت، و پیش از این، نام‌ها را به ایشان نیاموخته بود، سپس فرمود: مرا از اسماء ایشان آگاه کنید اگر راست می‌گویید. عرض کردند: تو پاک و منزّهی، ما را جز آنچه به ما آموخته‌ای دانشی نیست، همانا علیم و حکیم تویی. فرمود: ای آدم، اینان را از نام‌هایشان آگاه کن. پس چون آنان را از نام‌هایشان آگاه نمود، فرمود: شما به ولایت علی علیه السّلام به عنوان یک فریضه الهی وفا کنید، من هم به عهد خود وفا می‌کنم که بهشت را به شما بدهم. - . تفسیر فرات: ۱۱ -

**[ترجمه]

«۳۲»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ الْفَزَارِیُّ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی مُسْلِمٍ الْخَوْلَانِیِّ قَالَ: دَخَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلَی فَاطِمَهَ الزَّهْرَاءِ علیها السلام وَ عَائِشَهَ وَ هُمَا تَفْتَخِرَانِ وَ قَدِ احْمَرَّتْ وُجُوهُهُمَا فَسَأَلَهُمَا عَنْ خَبَرِهِمَا فَأَخْبَرَتَاهُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا عَائِشَهُ أَ وَ مَا عَلِمْتِ أَنَّ اللَّهَ اصْطَفی آدَمَ وَ نُوحاً وَ آلَ إِبْراهِیمَ وَ آلَ عِمْرانَ وَ عَلِیّاً وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ وَ حَمْزَهَ وَ جَعْفَراً وَ فَاطِمَهَ وَ خَدِیجَهَ عَلَی الْعالَمِینَ (۶).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: ابو مسلم خولانی گوید: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بر فاطمه زهرا علیها السّلام و عایشه وارد شد، در حالی که آن دو با یکدیگر مفاخره می‌کردند و رخسارشان سرخ شده بود. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله ماجرا را از ایشان پرسید، و آن دو ایشان را آگاه نمودند، سپس پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای عایشه، آیا ندانستی که خداوند آدم و نوح و آل ابراهیم و آل عمران و علی و حسن و حسین و حمزه و جعفر و فاطمه و خدیجه را بر عالمیان برگزید؟! - . تفسیر فرات: ۲۳ -

**[ترجمه]

«۳۳»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] الْحُسَیْنُ مُعَنْعَناً عَنْ أُمِّ سَلَمَهَ قَالَتْ: کُنْتُ مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فِی الْبَیْتِ

۱- ۱. فی المصدر: اسما من أسمائه.

۲- ۲. سوره الصافّات: ۱۶۵ و ۱۶۶.

۳- ۳. فی المصدر: أعطنی علی ذلک عهدا.

۴- ۴. کذا فی النسخ، و قد سقط ذیل الروایه عنها، و ما نقل بعد ذلک من روایه اخری منقوله فی المصدر تلو هذه الروایه فی تفسیر قوله تعالی: « أَوْفُوا بِعَهْدِی أُوفِ بِعَهْدِکُمْ» .

۵- ۵. تفسیر فرات: ۱۱.

۶- ۶. تفسیر فرات: ۲۳.

فَقَـالَتِ الْخَادِمُ هَـذَا عَلِيٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَـيْنُ قَائِمِينَ بِالسُّدَّهِ فَقَالَ قُومِی تَنَحَّیْ لِی عَنْ أَهْلِ بَیْتِی فَقُمْتُ فَجَلَسْتُ فِی نَاحِیَهٍ فَأَذِنَ لَهُمْ فَدَخَلُوا فَقَبَّلَ فَاطِمَهَ وَ اعْتَنَقَهَا وَ قَبَّلَ عَلِیّاً وَ اعْتَنَقَهُ وَ ضَمَّ إِلَیْهِ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ صَبِیَّیْنِ صَغِیرَیْنِ ثُمَّ أَغْدَفَ عَلَیْهِمْ خَمِیصَهً سَوْدَاءَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِلَیْکَ لَا إِلَی النَّارِ فَقُلْتُ أَنَا یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَ أَنْتِ عَلَی خَیْرٍ(۱).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: اُمّ سلمه گوید: با پیامبرصَلی الله علیهِ و آله در خانه بودم ک

ص: ۶۳

ه خدمتکار عرض کرد: علی، فاطمه، حسن و حسین در آستانه در قرار دارند. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: برخیز و مرا با اهل بیتم تنها بگـذار؛ پس برخاسـتم و در گوشه‌ای نشسـتم. آن‌گاه رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله اجازه فرمود و وارد خانه شدنـد. سـپس فـاطمه را بوسـیده و در آغوش گرفت و علی را بوسـیده و در آغوش گرفت و حسن و حسـین را که دو کودک خردسال بودند، به سـینه چسـبانده، آنگاه جامه‌ای سـیاه و چهار گوش بر روی آنان انداخته و فرمود: خداوندا، به سوی تو نه به سوی آتش! عرض کردم: پس من چه یا رسول الله؟ فرمود: و تو بر خیر و نیکی هستی. - . تفسیر فرات: ۱۲۱ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری أغدفت المرأه قناعها أرسلته علی وجهها(۲).

**[ترجمه]جوهری گوید: «أغدَفت (المرأهٔ) قناعها»: رو بنده را بر روی صورت انداخت. - . الصحاح ۴: ۱۴۰۹ -

**[ترجمه]

«۳۴»

فر، [تفسـیر فرات بن إبراهیم] أَبُو الْقَـاسِمِ الْعَلَوِیُّ مُعَنْعَناً عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: فِی قَوْلِهِ تَعَالَی مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیانِ (۳) قَالَ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ بَیْنَهُما بَرْزَخٌ لا یَبْغِیانِ (۴) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجانُ (۵) قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ ع.

وَ حَدَّثَنَا عَلِیُّ بْنُ عَتَّابٍ وَ الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ وَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَزَارِیُّ مُعَنْعَناً عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام یَقُولُ: هَکَذَا مَعْنَی الْآیَهِ.

وَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ مُوسَی الرِّضَا علیه السلام: هَکَذَا(۶).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: ابن عباس درباره قول خدای متعال: «مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیَان»، - . الرحمن/ ۱۹ - {دو

دریـا را به گـونه ای روان کرد که بـا هم برخـورد کننـد.} گویـد: منظور علی و فـاطمه هسـتند، و «بَیْنَهُمَـا بَرْزَخٌ لَّا یَبْغِیَـان»، - . الرحمن/ ۲۰ - {میـان آن دو، حـدّ فاصـلی است که به هم تجـاوز نمی کننـد.} رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله فرمود: «یخْرُجُ

مِنهُمَا اللَّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجَان»، – . الرحمن / ۲۲ – {از

هر دو دریا، مروارید و مرجان برآید.} حسن و حسین علیهما السّلام هستند. امام صادق علیه السّلام می‌فرماید: معنای آیه همین است. و علی بن موسی الرضا علیه السّلام نیز همین را فرموده است. – . تفسیر فرات : ۱۷۷ –

**[ترجمه]

«۳۵»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَخْلَدٍ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی ذَرٍّ الْغِفَارِیِّ: فِی قَوْلِهِ تَعَالَی مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیانِ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ فَاطِمَهُ علیهما السلام یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجانُ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام فَمَنْ رَأَی مِثْلَ هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعَهِ لَا یُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَ لَا یُبْغِضُهُمْ إِلَّا کَافِرٌ فَکُونُوا مُؤْمِنِینَ بِحُبِّ أَهْلِ الْبَیْتِ وَ لَا تَکُونُوا کُفَّاراً بِبُغْضِ أَهْلِ الْبَیْتِ فَتُلْقَوْا فِی النَّارِ(۷).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: ابوذر غفاری در مفهوم آیه: «مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیان» گوید: آن‌ها امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب و فاطمه علیهما السّلام هستند. که «یخْرُجُ مِنهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجَان» یعنی حسن و حسین علیهما السلام. پس چه کسی شبیه این چهار تن را دیده است؟ جز مؤمن آن‌ها را دوست نمی‌دارد و جز کافر با آن‌ها دشمنی نمی‌ورزد؛ پس با دوست داشتن اهل بیت مؤمن باشید و با دشمنی با اهل بیت کافر نگردید که در آتش افکنده می‌شوید. – . تفسیر فرات :۱۷۷ –

**[ترجمه]

«۳۶»

یف، [الطرائف] مِنْ طَرَائِفِ مَا وَجَدْتُهُ فِی حَدِیثِ سُفْیَانَ الثَّوْرِیِّ تَأْلِیفِ سُلَیْمَانَ بْنِ أَحْمَدَ الطَّبَرَانِیِّ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَهَ عَنْ عَائِشَهَ قَالَتْ: کُنْتُ أَرَی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَفْعَلُ بِفَاطِمَهَ علیها السلام شَیْئاً مِنَ التَّقْبِیلِ وَ الْإِلْطَافِ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ تَفْعَلُ بِفَاطِمَهَ شَیْئاً لَمْ أَرَکَ تَفْعَلُهُ قَبْلُ فَقَالَ یَا حُمَیْرَاءُ إِنَّهُ لَمَّا کَانَتْ لَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَوَقَفْتُ عَلَی شَجَرَهٍ

۱– ۱. تفسیر فرات: ۱۲۱.

۲– ۲. الصحاح ج: ۴ ص: ۱۴۰۹.

۳– ۳. سوره الرحمن: ۱۹ و ۲۰.

۴– ۴. سوره الرحمن: ۱۹ و ۲۰.

۵– ۵. سوره الرحمن: ۲۲.

۶– ۶. تفسیر فرات: ۱۷۷.

۷- ۷. تفسیر فرات: ۱۷۷.

مِنْ شَجَرِ الْجَنَّهِ لَمْ أَرَ شَجَرَةً فِی الْجَنَّهِ أَحْسَنَ مِنْهَا حُسْناً وَ لَا أَنْضَرَ(۱) مِنْهَا وَرَقاً وَ لَا أَطْیَبَ مِنْهَا ثَمَراً فَتَنَاوَلْتُ ثَمَرَةً مِنْ ثَمَرِهَا فَأَکَلْتُهَا فَصَارَتْ نُطْفَهً فِی ظَهْرِی فَلَمَّا هَبَطْتُ إِلَی الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِیجَهَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَهَ فَأَنَا إِذَا اشْتَقْتُ إِلَی الْجَنَّهِ سمعت [شَمِمْتُ] رِیحَهَا مِنْ فَاطِمَهَ یَا حُمَیْرَاءُ إِنَّ فَاطِمَهَ لَیْسَتْ کَنِسَاءِ الْآدَمِیِّینَ وَ لَا تَعْتَلُّ کَمَا یَعْتَلِلْنَ یَعْنِی بِهِ الْحَیْضَ.

وَ مِنْ ذَلِکَ مَا رَوَاهُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فِی مُسْنَدِهِ بِإِسْنَادِهِ: أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَخَذَ بِیَدِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ قَالَ مَنْ أَحَبَّنِی وَ أَحَبَّ هَذَیْنِ وَ أَبَاهُمَا وَ أُمَّهُمَا صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ کَانَ مَعِی فِی دَرَجَتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

وَ مِنْ ذَلِکَ مَا رَوَاهُ الْفَقِیهُ الشَّافِعِیُّ ابْنُ الْمَغَازِلِیِّ فِی کِتَابِهِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ یَوْمٍ بِعَرَفَاتٍ وَ عَلِیٌّ علیه السلام تُجَاهَهُ ادْنُ مِنِّی یَا عَلِیُّ خُلِقْتُ أَنَا وَ أَنْتَ مِنْ شَجَرَهٍ فَأَنَا أَصْلُهَا وَ أَنْتَ فَرْعُهَا وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ أَغْصَانُهَا فَمَنْ تَعَلَّقَ بِغُصْنٍ مِنْهَا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّهَ.

وَ مِنْ ذَلِکَ مَا رَوَاهُ الشَّافِعِیُّ ابْنُ الْمَغَازِلِیِّ فِی کِتَابِ الْمَنَاقِبِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سُئِلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَنِ الْکَلِمَاتِ الَّتِی تَلَقَّاهَا آدَمُ مِنْ رَبِّهِ فَتَابَ عَلَیْهِ قَالَ سَأَلَهُ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ إِلَّا تُبْتَ عَلَیَّ فَتَابَ عَلَیْهِ.

وَ مِنْ ذَلِکَ مَا رَوَاهُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فِی مُسْنَدِهِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَی قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی (۲) قَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ قَرَابَتُکَ الَّذِینَ وَجَبَتْ مَوَدَّتُهُمْ قَالَ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ ابْنَاهُمَا رَوَاهُ الثَّعْلَبِیُّ فِی تَفْسِیرِهِ فِی تَفْسِیرِ هَذِهِ الْآیَهِ بِهَذِهِ الْأَلْفَاظِ وَ الْمَعَانِی وَ رُوِیَ أَیْضاً فِی تَفْسِیرِ هَذِهِ الْآیَهِ قَالَ نَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ علیهم السلام وَ قَالَ أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتُمْ وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمْتُمْ (۳).

**[ترجمه]طرائف: از جمله طرایفی که در حدیث سفیان ثوری تألیف سلیمان بن احمد طبرانی از هشام بن عروه از عایشه خواندم آن است که گفت: می‌دیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فاطمه علیها السلام را می‌بوسید و به وی ابراز محبت و لطف می‌فرمود، پس عرض کردم: یا رسول الله، رفتاری را که اکنون با فاطمه داری از پیش ندیده بودم. فرمود: ای حمیرا، چون مرا به معراج بردند، وارد بهشت گشتم و بر درختی

ص: ۶۴

از درختان بهشت به نظاره ایستادم که نه درختی به زیبایی آن دیده بودم و نه برگ‌هایی به زیبایی و طراوت برگ‌های آن و نه خوش میوه‌تر از آن، پس میوه‌ای از آن چیده و تناول کردم که تبدیل به نطفه‌ای در کمرم شد و چون به زمین فرود آمدم، با خدیجه همبستر شدم و وی به فاطمه باردار شد، از این رو هر گاه مشتاق بهشت شوم، بوی آن را از فاطمه استشمام می کنم. ای حمیرا، فاطمه از جنس زنان بشر نیست و همانند آن‌ها بیمار - دچار حیض - نمی‌شود.

در همین راستا، احمد بن حنبل در مسند خود با سندی آورده است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست حسن و حسین علیهما السلام را گرفته و فرمود: هرکس مرا و این دو و پدر و مادرشان - صلوات الله علیهم - را دوست بدارد، در روز قیامت با من و در درجه من خواهد بود.

و در همین معنا، فقیه شافعی، ابن مغازلی در کتاب خود با اسنادش به جابر بن عبدالله آورده است که گفت: روزی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در عرفات، در حالی که علی علیه السّلام روبروی وی بود، فرمود: ای علی، نزدیک من بیا که من و تو از یک درخت آفریده شده‌ایم، من اصل آن هستم و تو فرع آنی و حسن و حسین شاخه‌های آنند، پس هرکس به شاخه‌ای از آن چنگ زند، خداوند او را به بهشت وارد می‌کند.

و در همین معنا، شافعی ابن مغازلی در کتاب مناقب با اسناد آن به عبدالله بن عباس آورده است که گفت: از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله درباره کلماتی که آدم از پروردگارش دریافت نمود، سپس خدا بر او ببخشود، سؤال شد، فرمود: از وی خواست که به حق محمّد و علی و فاطمه و حسن و حسین –- علیهم السلام – بر وی ببخشاید، پس خداوند بر او ببخشود.

و در همین معنا، احمد بن حنبل در مسند خود، با اسناد آن به سعید بن جبیر از ابن عباس آورده است که گفت: چون قول خدای متعال: «قُل لَّا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبىَ وَ مَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ»، – . شوری / ۲۳ – {بگو: «به ازای آن رسالت پاداشی از شما خواستار نیستم، مگر دوستی درباره خویشاوندان.» و هر کس نیکی به جای آورد و طاعتی اندوزد، برای او در ثواب آن خواهیم افزود. قطعاً خدا آمرزنده و قدرشناس است.}نازل گشت، عرض کردند: یا رسول الله، خویشاوندان شما که دوست داشتن آن‌ها واجب گشته چه کسانی هستند؟ فرمود: علی، فاطمه و دو پسرشان.

ثعلبی در تفسیر خود و ضمن تفسیر این آیه، آن را با همین الفاظ و معانی روایت کرده است. و نیز در تفسیر این آیه روایت کرده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السّلام نظر انداخت و فرمود: من با هرکس که جنگ کنید، در جنگم و با هرکس که صلح کنید، در صلحم. – . الطرائف: ۲۷ –

**[ترجمه]

«۳۷»

یف، [الطرائف] رَوَى ابْنُ الْمَغَازِلِيِّ بِإِسْنَادِهِ فِي كِتَابِ الْمَنَاقِبِ يَرْفَعُهُ إِلَى أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَرِضَ مَرْضَةً فَدَخَلَتْ عَلَيْهِ فَاطِمَةُ تَعُودُهُ وَ هُوَ نَاقِهٌ مِنْ

ص: ۶۵

۱– ۱. نضر اللون او الوجه او الشجر: نعم و حسن و کان جمیلا.

۲– ۲. سوره الشوری: ۲۳.

۳– ۳. الطرائف: ۲۷.

مَرَضِهِ فَلَمَّا رَأَتْ مَا بِرَسُولِ اللَّهِ مِنَ الْجَهْدِ وَ الضَّعْفِ خَنَقَتْهَا الْعَبْرَةُ حَتَّى جَرَتْ دَمْعُهَا فَقَالَ لَهَا يَا فَاطِمَةُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى اطَّلَعَ إِلَى الْأَرْضِ اطِّلَاعَةً فَاخْتَارَ مِنْهَا أَبَاكِ فَبَعَثَهُ نَبِيّاً(۱) ثُمَّ اطَّلَعَ إِلَيْهَا الثَّانِيَةَ فَاخْتَارَ مِنْهَا بَعْلَكِ فَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَيَّ فَأَنْكَحْتُهُ وَ اتَّخَذْتُهُ وَصِيّاً أَ مَا عَلِمْتِ أَنَّ لِكَرَامَةِ اللَّهِ إِيَّاكِ زَوَّجَكِ أَعْظَمَهُمْ حِلْماً وَ أَقْدَمَهُمْ سِلْماً وَ أَعْلَمَهُمْ عِلْماً فَسُرَّتْ بِذَلِكَ فَاطِمَةُ علیها السلام فَاسْتَبْشَرَتْ ثُمَّ قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا فَاطِمَةُ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَضْرَاسٍ ثَوَاقِبَ (۲) إِيمَانُهُ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تَزْوِيجُهُ فَاطِمَةَ وَ سِبْطَاهُ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ أَمْرُهُ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهْيُهُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ قَضَاؤُهُ بِكِتَابِ اللَّهِ يَا فَاطِمَةُ إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ أُوتِينَا سَبْعَ خِصَالٍ لَمْ يُعْطَهَا أَحَدٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ قَبْلَنَا أَوْ قَالَ الْأَنْبِيَاءِ وَ لَا يُدْرِكُهَا أَحَدٌ مِنَ الْآخِرِينَ غَيْرُنَا نَبِيُّنَا أَفْضَلُ الْأَنْبِيَاءِ وَ هُوَ أَبُوكِ وَ وَصِيُّنَا أَفْضَلُ الْأَوْصِيَاءِ وَ هُوَ بَعْلُكِ وَ شَهِيدُنَا خَيْرُ الشُّهَدَاءِ وَ هُوَ حَمْزَةُ عَمُّكِ وَ مِنَّا مَنْ لَهُ جَنَاحَانِ يَطِيرُ بِهِمَا فِي الْجَنَّةِ حَيْثُ يَشَاءُ وَ هُوَ جَعْفَرٌ ابْنُ عَمِّكِ وَ مِنَّا سِبْطَا هَذِهِ الْأُمَّةِ وَ هُمَا ابْنَاكِ وَ مِنَّا وَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَهْدِيُّ هَذِهِ الْأُمَّةِ(۳).

**[ترجمه]ابو ایوب انصاری گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله یک‌بار بیمار شدند و فاطمه در حالی به عیادت وی آمد که آن حضرت دوران نقاهت را می گذراند.

ص: ۶۵

چون آن حالت ضعف و ناتوانی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را دید، بغض گلویش را گرفته و اشک وی جاری گشت. پس آن حضرت به وی فرمود: ای فاطمه، همانا خداوند متعال نظری بر زمین انداخت و شوهر تو را برگزید، سپس خدای متعال به من وحی فرمود، پس دخترم را به وی دادم و او را به عنوان وصیّ برگزیدم. آیا نمی‌دانی به سبب کرامتی که خدا برایت قایل است، تو را به ازدواج مردی در آورده که از نظر حلم و بردباری، عظیم‌ترین و از نظر اسلام آوردن، نخستین و از جهت علم، عالم‌ترین مردان است؟ پس فاطمه علیها السّلام از این سخنان شادمان گشته و آن‌ها را به فال نیک گرفت. سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: ای فاطمه، علی هشت خصلت پایدار و استوار دارد: ایمانش به خدا، همسری چون تو، دو فرزند چون حسن و حسین، اهل امر به معروف است، نهی از منکر می کند، طبق کتاب خدا قضاوت می کند. ای فاطمه، ما خاندانی هستیم که هفت خصلت داده شده‌ایم که خداوند پیش از ما آن‌ها را به کسی نداده است - یا اینکه فرمود: آن‌ها را به هیچ پیامبری نداده است - و هیچ‌کس پس از ما نیز بدان‌ها دست نخواهد یافت: پیامبر ما افضل پیامبران است که او پدر توست، وصیّ ما افضل اوصیاست و او شوی توست، شهید ما بهترین شهداست و او حمزه عموی توست، و از ماست آنکه دو بال دارد که در بهشت به هر جا که خواهد، با آن‌ها پرواز می کند و او جعفر پسر عموی توست، و دو سبط این اُمّت از ماست که پسران تو هستند و - سوگند به کسی که جانم در دست اوست - مهدی این اُمّت از ماست. - . الطرائف: ۳۲ -

**[ترجمه]

«۳۸»

مد، [العمده] مِنْ صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ: فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ.

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْبُخَارِيِّ عَنْ أَبِي الْوَلِيدِ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عُمَرَ بْنِ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ مِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ(۴) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

صلی الله علیه و آله قَالَ: فَاطِمَهُ بَضْعَهٌ مِنِّی فَمَنْ أَغْضَبَهَا أَغْضَبَنِی.

وَ بِإِسْنَادِهِ إِلَی صَحِیحِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی مَعْمَرٍ إِسْمَاعِیلَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ الْهُذَلِیِّ عَنْ شَقِیقِ بْنِ عَمْرٍو عَنِ ابْنِ أَبِی مُلَیْکَهَ: مِثْلَهُ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ مُسْلِمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ یُونُسَ عَنْ لَیْثٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی مُلَیْکَهَ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَهَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: إِنَّمَا ابْنَتِی بَضْعَهٌ مِنِّی یُرِیبُنِی مَا أَرَابَهَا وَ یُؤْذِینِی مَا آذَاهَا.

وَ بِالْإِسْنَادِ إِلَی مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی مَعْمَرٍ عَنْ شَقِیقٍ عَنِ ابْنِ أَبِی مُلَیْکَهَ عَنِ الْمِسْوَرِ

ص: ۶۶

۱- ۱. فی المصدر: فبعثه فی الرساله.

۲- ۲. فی هامش(د) و(ت): ثوابت ظ.

۳- ۳. الطرائف: ۳۲.

۴- ۴. أورد ابن الأثیر ترجمته فی أسد الغابه ۴: ۳۶۵ و ۳۶۶ و روی أیضا عنه هذه الروایه.

قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّمَا فَاطِمَهُ بَضْعَهٌ مِنِّی یُؤْذِینِی مَا آذَاهَا(۱).

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی کَامِلٍ فُضَیْلِ بْنِ حُسَیْنٍ عَنْ أَبِی عَوَانَهَ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَهَ قَالَتْ: کُنَّ أَزْوَاجُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عِنْدَهُ لَمْ یُغَادِرْ مِنْهُنَّ وَاحِدَهٌ(۲) فَأَقْبَلَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام تَمْشِی مَا تُخْطِئُ مِشْیَتُهَا عَنْ مِشْیَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله شَیْئاً فَلَمَّا رَآهَا رَحَّبَ بِهَا فَقَالَ مَرْحَباً بِابْنَتِی فَأَجْلَسَهَا(۳) عَنْ یَمِینِهِ أَوْ عَنْ شِمَالِهِ ثُمَّ سَارَّهَا فَبَکَتْ بُکَاءً شَدِیداً فَلَمَّا رَأَی حُزْنَهَا سَارَّهَا ثَانِیَهً(۴) فَضَحِکَتْ فَقُلْتُ لَهَا خَصَّکِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ بَیْنِ نِسَائِهِ بِالسِّرَارِ ثُمَّ أَنْتِ تَبْکِینَ فَلَمَّا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَأَلْتُهَا مَا قَالَ لَکِ رَسُولُ اللَّهِ قَالَتْ مَا کُنْتُ لِأُفْشِیَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سِرَّهُ قَالَتْ فَلَمَّا تُوُفِّیَ رَسُولُ اللَّهِ قُلْتُ عَزَمْتُ عَلَیْکِ بِمَا لِی عَلَیْکِ مِنَ الْحَقِّ لَمَّا حَدَّثْتِنِی مَا قَالَ لَکِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَتْ أَمَّا الْآنَ فَنَعَمْ أَمَّا حِینَ سَارَّنِی فِی الْمَرَّهِ الْأُولَی فَأَخْبَرَنِی أَنَّ جَبْرَئِیلَ کَانَ یُعَارِضُهُ الْقُرْآنَ فِی کُلِّ سَنَهٍ مَرَّهً وَ إِنَّهُ عَارَضَهُ الْآنَ مَرَّتَیْنِ وَ إِنِّی لَأَرَی الْأَجَلَ قَدِ اقْتَرَبَ (۵) فَاتَّقِی اللَّهَ وَ اصْبِرِی فَإِنَّهُ نِعْمَ السَّلَفُ أَنَا لَکِ قَالَتْ فَبَکَیْتُ الْبُکَاءَ الَّذِی رَأَیْتِ (۶) فَلَمَّا رَأَی حُزْنِی سَارَّنِی الثَّانِیَهَ فَقَالَ یَا فَاطِمَهُ أَ مَا تَرْضَیْنَ أَنْ تَکُونِی سَیِّدَهَ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِینَ أَوْ سَیِّدَهَ نِسَاءِ هَذِهِ الْأُمَّهِ فَضَحِکْتُ (۷) ضِحْکِیَ الَّذِی رَأَیْتِ (۸).

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی بَکْرِ بْنِ أَبِی شَیْبَهَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ یَحْیَی عَنْ زَکَرِیَّا وَ حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَیْرٍ عَنْ زَکَرِیَّا عَنْ فِرَاسٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ

۱- ۱. توجد الروایات مفصله فی صحیح مسلم ۷: ۱۴۰- ۱۴۲.

۲- ۲. غادره: ترکه و أبقاه.

۳- ۳. فی المصدر و فی صحیح مسلم: ثم أجلسها.

۴- ۴. لیست کلمه« ثانیه» فی المصدر.

۵- ۵. فی المصدر و فی صحیح مسلم: و انی لا أری الأجل إلّا قد اقترب.

۶- ۶. فی المصدر و فی صحیح مسلم: فبکیت بکائی الذی رأیت.

۷- ۷. فی المصدر و فی صحیح مسلم: قالت فضحکت.

۸- ۸. توجد الروایه فی صحیح مسلم ۷: ۱۴۲ و ۱۴۳.

عَائِشَهَ: مِثْلَهُ (۱).

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ أَبِی مُزَاحِمٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عُرْوَهَ عَنْ عَائِشَهَ وَ عَنْ زُهَیْرِ بْنِ حَرْبٍ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عُرْوَهَ عَنْ عَائِشَهَ: مِثْلَهُ مَعَ اخْتِصَارٍ إِلَّا أَنَّهَا قَالَتْ قَالَتْ فَاطِمَهُ أَخْبَرَنِی بِمَوْتِهِ فَبَکَیْتُ ثُمَّ سَارَّنِی فَأَخْبَرَنِی أَنِّی أَوَّلُ مَنْ یَتْبَعُهُ مِنْ أَهْلِهِ فَضَحِکْتُ (۲).

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الثَّعْلَبِیِّ فِی تَفْسِیرِهِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الدِّینَوَرِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِکِ بْنِ مَحْمُودٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَعْقُوبَ عَنْ زَکَرِیَّا بْنِ یَحْیَی عَنْ دَاوُدَ بْنِ الزُّبَیْرِ(۳) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَجَّافٍ عَنْ أَبِی ذَرٍّ(۴) عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: حَسْبُکَ مِنْ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ أَرْبَعٌ مَرْیَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَ آسِیَهُ امْرَأَهُ فِرْعَوْنَ وَ خَدِیجَهُ بِنْتُ خُوَیْلِدٍ وَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ.

وَ مِنَ الْجَمْعِ بَیْنَ الصِّحَاحِ السِّتَّهِ مِنْ سُنَنِ أَبِی دَاوُدَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله سَارَّ فَاطِمَهَ وَ قَالَ لَهَا أَ لَا تَرْضَیْنَ أَنْ تَکُونِی سَیِّدَهَ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ أَوْ سَیِّدَهَ نِسَاءِ هَذِهِ الْأُمَّهِ فَقَالَتْ فَأَیْنَ مَرْیَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَ آسِیَهُ امْرَأَهُ فِرْعَوْنَ فَقَالَ مَرْیَمُ سَیِّدَهُ نِسَاءِ عَالَمِهَا وَ آسِیَهُ سَیِّدَهُ نِسَاءِ عَالَمِهَا.

وَ بِالْإِسْنَادِ أَیْضاً قَالَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَاطِمَهُ بَضْعَهٌ مِنِّی فَمَنْ أَغْضَبَهَا فَقَدْ أَغْضَبَنِی.

وَ بِالْإِسْنَادِ مِنْ سُنَنِ أَبِی دَاوُدَ وَ صَحِیحِ التِّرْمِذِیِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ: مِثْلَ حَدِیثِ أَبِی هُرَیْرَهَ(۵).

أَقُولُ: وَ رَوَی ابْنُ بِطْرِیقٍ رَحِمَهُ اللَّهُ أَیْضاً فِی کِتَابِ الْمُسْتَدْرَکِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی کِتَابِ حِلْیَهِ الْأَوْلِیَاءِ عَنِ الْحَافِظِ أَبِی نُعَیْمٍ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَیْنٍ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ: أَ لَا تَنْطَلِقُ بِنَا نَعُودُ فَاطِمَهَ فَإِنَّهَا تَشْتَکِی قُلْتُ بَلَی قَالَ فَانْطَلَقْنَا إِلَی أَنِ انْتَهَیْنَا

۱- ۱. و توجد فی صحیح مسلم ۷: ۱۴۳ و ۱۴۴.

۲- ۲. و توجد فی صحیح مسلم ۷: ۱۴۲.

۳- ۳. فی المصدر: عن داود بن الزبرقان.

۴- ۴. کذا فی النسخ، و الصحیح کما فی المصدر: عن أبی زرعه.

۵- ۵. العمده: ۲۰۰- ۲۰۲.

إِلَی بَابِهَا فَسَلَّمَ وَ اسْتَأْذَنَ (۱) فَقَالَ أَدْخُلُ أَنَا وَ مَنْ مَعِی قَالَتْ نَعَمْ وَ مَنْ مَعَکَ یَا أَبَتَاهْ فَوَ اللَّهِ مَا عَلَیَّ إِلَّا عَبَاءَهٌ فَقَالَ لَهَا اصْنَعِی بِهَا کَذَا وَ اصْنَعِی بِهَا کَذَا فَعَلَّمَهَا کَیْفَ تَسْتَتِرُ فَقَالَتْ وَ اللَّهِ مَا عَلَی رَأْسِی مِنْ خِمَارٍ قَالَ فَأَخَذَ خَلَقَ مُلَاءَهٍ(۲) کَانَتْ عَلَیْهِ فَقَالَ اخْتَمِرِی بِهَا ثُمَّ أَذِنَتْ لَهُمَا فَدَخَلَا فَقَالَ کَیْفَ تَجِدِینَکِ یَا بُنَیَّهِ قَالَتْ إِنِّی لَوَجِعَهٌ وَ إِنَّهُ لَیَزِیدُنِی أَنْ مَا لِی طَعَامٌ آکُلُهُ قَالَ یَا بُنَیَّهِ أَ مَا تَرْضَیْنَ أَنْ تَکُونِی سَیِّدَهَ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ قَالَتْ یَا أَبَتِ فَأَیْنَ مَرْیَمُ ابْنَهُ عِمْرَانَ قَالَ تِلْکَ سَیِّدَهُ نِسَاءِ عَالَمِهَا وَ أَنْتِ سَیِّدَهُ نِسَاءِ عَالَمِکِ أَمَ وَ اللَّهِ لَقَدْ زَوَّجْتُکِ سَیِّداً فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ.

وَ مِنَ الْکِتَابِ الْمَذْکُورِ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَهَ: مِثْلَهُ وَ قَالَ فِی آخِرِهِ إِنَّهَا سَیِّدَهُ النِّسَاءِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ أَبِی نُعَیْمٍ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَهَ: مِثْلَ مَا مَرَّ فِی رِوَایَهِ مُسْلِمٍ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنِ الشَّعْبِیِّ وَ رَوَتْهُ فَاطِمَهُ بِنْتُ الْحُسَیْنِ وَ عَائِشَهُ بِنْتُ طَلْحَهَ عَنْ عَائِشَهَ: نَحْوَهُ.

وَ عَنْهُ أَیْضاً: مِثْلَ حَدِیثِ الْمِسْوَرِ بِثَلَاثَهِ أَسَانِیدَ.

وَ عَنْهُ أَیْضاً عَنْ سَعِیدِ بْنِ الْمُسَیَّبِ عَنْ عَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ: أَنَّهُ قَالَ لِفَاطِمَهَ مَا خَیْرُ النِّسَاءِ قَالَتْ (لَا یَرَیْنَ النِّسَاءَ) وَ أَنْ لَا یَرَیْنَ الرِّجَالَ وَ لَا یَرَوْنَهُنَّ فَذَکَرَ ذَلِکَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ إِنَّمَا فَاطِمَهُ بَضْعَهٌ مِنِّی.

وَ عَنْهُ أَیْضاً بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَلْقَمَهَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: أَصَابَتْ فَاطِمَهَ صَبِیحَهَ یَوْمِ الْعُرْسِ رِعْدَهٌ فَقَالَ لَهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا فَاطِمَهُ زَوَّجْتُکِ سَیِّداً فِی الدُّنْیَا وَ إِنَّهُ فِی الْآخِرَهِ لَمِنَ الصَّالِحِینَ یَا فَاطِمَهُ لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَی إِمْلَاکَکِ بِعَلِیٍّ أَمَرَ جَبْرَئِیلَ علیه السلام فَقَامَ فِی السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ فَصَفَّ الْمَلَائِکَهَ صُفُوفاً ثُمَّ خَطَبَ عَلَیْهِمْ فَزَوَّجَکِ مِنْ عَلِیٍّ ثُمَّ أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَی شَجَرَ الْجِنَانِ فَحَمَلَتِ الْحُلِیَّ وَ الْحُلَلَ ثُمَّ أَمَرَهَا فَنَثَرَتْهُ عَلَی الْمَلَائِکَهِ فَمَنْ أَخَذَ مِنْهُمْ یَوْمَئِذٍ شَیْئاً أَکْثَرَ مِمَّا أَخَذَهُ غَیْرُهُ افْتَخَرَ بِهِ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ قَالَتْ أُمُّ سَلَمَهَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا لَقَدْ کَانَتْ فَاطِمَهُ تَفْتَخِرُ عَلَی النِّسَاءِ لِأَنَّ أَوَّلَ مَنْ خَطَبَ عَلَیْهَا جَبْرَئِیلُ.

ص: ۶۹

۱- ۱. فی المصدر و(د) و استأذن لی.

۲- ۲. الخلق: البالی. و الملاءه- بضم المیم- ثوب یلبس علی الفخذین.

وَ مِنْ كِتَابِ الْفِرْدَوْس لِابْنِ شِيرَوَيْهِ الدَّيْلَمِيِّ عَنْ أَبِی هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَوَّلُ شَخْصٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ فَاطِمَةُ مَثَلُهَا فِی هَذِهِ الْأُمَّهِ مَثَلُ مَرْيَمَ بِنْتَ عِمْرَانَ فِی بَنِی إِسْرَائِيلَ.

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ سَيِّدَهِ النِّسَاءِ فَاطِمَهَ علیها السلام قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كُلُّ بَنِی أَبٍ يَنْتَمُونَ إِلَی عَصَبَهِ أَبِيهِمْ (۱) إِلَّا وُلْدَ فَاطِمَهَ فَإِنِّی أَنَا أَبُوهُمْ وَ أَنَا عَصَبَتُهُمْ.

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ زَوَّجَکَ فَاطِمَهَ وَ جَعَلَ صَدَاقَهَا الْأَرْضَ فَمَنْ مَشَی عَلَيْهَا مُبْغِضاً لَکَ مَشَی حَرَاماً.

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تُحْشَرُ ابْنَتِی فَاطِمَهُ وَ مَعَهَا ثِيَابٌ مَصْبُوغَهٌ بِدَمٍ فَتَتَعَلَّقُ بِقَائِمَهٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ فَتَقُولُ يَا عَدْلُ احْكُمْ بَيْنِی وَ بَيْنَ قَاتِلِ وَلَدِی فَيَحْكُمُ لِابْنَتِی وَ رَبِّ الْكَعْبَهِ.

وَ مِنْ أَحَادِيثِ ابْنِ عَمَّارٍ الْمَوْصِلِيِّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ لِفَاطِمَهَ علیها السلام إِنَّ اللَّهَ يَغْضَبُ لِغَضَبِکِ وَ يَرْضَی لِرِضَاکِ.

وَ مِنْ كِتَابِ مَنَاقِبِ الصَّحَابَهِ لِأَبِی الْمُظَفَّرِ السَّمْعَانِيِّ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ أَبِی جُحَيْفَهَ(۲) عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ نَادَی مُنَادٍ مِنْ تَحْتِ الْحُجُبِ يَا أَهْلَ الْجَمْعِ نَكِّسُوا رُءُوسَكُمْ وَ غُضُّوا أَبْصَارَكُمْ حَتَّی تَجُوزَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ عَلَی الصِّرَاطِ.

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عِكْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ إِذَا قَدِمَ مِنْ مَغَازِيهِ قَبَّلَ فَاطِمَهَ علیها السلام (۳).

۱- ۱. انتمی فلان إلی أبيه: انتسب و اعتزی. و العصبه- بالفتحات- قوم الرجل الذين يتعصبون له.

۲- ۲. بتقديم المعجمه كان من صغار الصحابه. ذكروا أن رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله توفی و أبو جحيفه لم يبلغ الحلم و لكنه سمع من رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله و روی عنه، و جعله أمير المؤمنين عليه السلام علی بيت المال بالكوفه، و شهد معه مشاهده كلها، و كان يحبه و يثق إليه.(أسد الغابه: ۵: ۱۵۷).

۳- ۳. مستدرک ابن بطريق مخطوط و لم نظفر بنسخته.

**[ترجمه]العمدة: صحیح بخاری: فاطمه علیها السلام سرور زنان اهل بهشت است. و با اسناد خود از بخاری از ابوالولید از ابن عیینه از عمر بن دینار، از ابن ابی ملیکه از مسوّر بن مخرمهٔ آورده است

که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: فاطمه پاره تن من است، هرکس او را به خشم آورد، مرا به خشم آورده است. و با اسنادش به صحیح مسلم از ابومعمر اسماعیل بن ابراهیم هذلیّ از شقیق بن عمر از ابن ابی ملیکه، نظیر آن را روایت کرده است.

و با اسناد از مسلم از احمد بن عبدالله بن یونس از لیث از عبدالله بن عبید الله بن ملیکه از مسوّر بن مخرمه از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله روایت کرده که فرمود: پاره تن من فاطمه است، مرا ناپسند آید هرچه او را ناپسند افتد و مرا می‌آزارد آنچه او را بیازارد. و با اسناد به مسلم از ابو معمر از شقیق از ابن ابی ملیکه از مسوّر آورده است

ص: ۶۶

که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: پاره تن من فاطمه است، مرا آزار می‌دهد آنچه او را بیازارد. - . صحیح مسلم ۷: ۱۴۰ -۱۴۲ -

و با اسناد از مسلم از ابو کامل فضیل بن حسین از ابو عوانه از فراس از عامر از مسروق از عایشه روایت کرده که گفت: همه همسران پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بدون استثنا نزد وی بودند که فاطمه قدم زنان آمد و راه رفتنش کاملاً به راه رفتن رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شباهت داشت. پس چون پیامبر او را دید، به وی خوش‌آمد گفته، فرمود: خوش آمدی دخترکم، سپس وی را سمت راست - یا سمت چپ - خود نشاند، سپس در گوش وی سخنانی فرمود که بر اثر آن فاطمه به سختی گریست؛ چون اندوه وی را دید، بار دیگر سخنانی در گوش وی گفت که فاطمه بخندید. پس به فاطمه گفتم: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از میان زنان رازها را تنها با تو در میان می‌گذارد و آن‌وقت گریه می‌کنی؟ چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله برخاست، به فاطمه گفتم: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به شما چه فرمود؟ فاطمه علیها السّلام پاسخ داد: من هرگز راز رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را فاش نمی‌کنم. عایشه گوید: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رحلت فرمود، به فاطمه علیها السّلام گفتم: به خاطر حقی که به گردنت دارم، آمده‌ام بپرسم، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آن روز به تو چه می... گفت؟ فاطمه علیها السّلام فرمود: اما اکنون پاسخ تو را می‌دهم. وقتی بار اول با من محرمانه سخن گفت، فرمود که جبرئیل سالی یک بار قرآن را بر من عرضه می‌کرد، ولی امسال دو بار این کار را کرد و به گمانم مرگم فرا رسیده است؛ پس از خدا بترس و شکیبا باش که من برای تو چه نیکو سلفی هستم. فاطمه علیها السّلام افزود: پس من چنان گریستم که دیدی؛ و چون اندوه مرا دید، بار دیگر محرمانه به من فرمود: ای فاطمه، آیا خرسند نمی‌شوی که سرور زنان مؤمن - یا سرور زنان این اُمّت - باشی؟ پس آن‌گونه که دیدی، خندیدم. - . صحیح مسلم ۷: ۱۴۳-۱۴۲ -

و با اسناد از مسلم، از ابوبکر بن ابی شیبهٔ از عبدالله بن یحیی از زکریا و ابن نمیر ما را روایت کرد، و از زکریا از فراس از عامر از مسروق از عایشه نظیر این را روایت کرده است. - . صحیح مسلم ۷: ۱۴۴-۱۴۳ -

ص: ۶۷

و بـا اسـناد از منصور بن ابی مزاحم از ابراهیم بن سـعد از پـدرش از عروه از عایشه؛ و از زهیر بن حرب از یعقوب بن ابراهیم از پـدرش از جـدش از عروه از عـایشه بـا انـدکی اختصـار، شبیه آن روایت شـده است با این تفاوت که عایشه گفته است: فاطمه علیها السّلام گفت: خبر مرگ خود را به من داد و من گریستم، سـپس محرمانه به من گفت که من اولین کسـی از اهل بیتش هستم که به وی ملحق می‌شوم، از این رو خندیدم. - . صحیح مسلم ۷: ۱۴۲ -

و با اسـناد خود از ثعلبی در تفسـیرش از حسـین بن محمّـد دینوری از احمـد بن محمّـد بن اسـحاق از عبدالملک بن محمود از محمّـد بن یعقوب از زکریا بن یحیی از داوود بن زبیر از محمّد بن حجّاف از ابوذر از ابو هریره نقل است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: از زنان جهان چهار نفر تو را بس: مریم دختر عمران، آسـیه زن فرعون، خـدیجه بنت خویلد و فاطمه بنت محمّد.

و از کتاب الجمع بین الصحاح السّته از سنن ابو داوود با اسنادش از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آورده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله محرمانه به فاطمه علیها السـلام فرمود: آیا خرسند نمی‌شوی که سرور زنان جهان - یا سرور زنان این اُمّت - گردی؟ عرض کرد: پس مریم بنت عمران و آسیه زن فرعون چه جایگـاهی دارنـد؟ فرمود: مریم سـرور زنـان عـالَم خود است و آسـیه سرور زنان عالم خود است.

و نیز بـا اسـناد گویـد: رسـول خـدا صَلی الله علیـهِ و آله فرمـود: فـاطمه پـاره تن من است، پس هرکس او را به خشم آورد، در حقیقت مرا به خشم آورده است. و با اسناد از سنن ابو داوود و صحیح ترمذی از انس بن مالک شبیه روایت ابوهریره نقل شده است. - . العمده: ۲۰۲-۲۰۰ -

مؤلف: و ابن بطریق - رحمه الله - نیز در کتـاب المسـتدرک بـا اسـناد به کتـاب حلیه الأولیـاء از حافظ ابو نعیم با اسـناد خود از عمران بن حصـین روایت کرده که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آیا نمی‌آیی تا فاطمه را دیدار کنم، زیرا وی گله می‌کند! عرض کردم: بلی، گوید: پس روانه شدیم تا این که به در خانه ایشان رسیدیم.

ص: ۶۸

پس آن حضرت سلام داد و اجازه ورود خواست. سپس فرمود: آیا من و همراهم وارد شویم؟ فاطمه علیها السّلام گفت: آری، با همراهت پدرجان، به خدا سوگند جز یک عبا بر تن ندارم. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: آن را چنین و چنان کن - به وی آموخت چگونه خود را بپوشاند - . فاطمه گفت: به خدا سوگند روسری ندارم. گوید: پس آن حضـرت جامه‌ای کهنه که آن را دور ران‌ها پیچند و با خود داشت، برداشت و به وی فرمود: سـر خود را با این بپوشان. سپس فاطمه علیها السّلام اجازه داد و هر دو وارد شدنـد. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چطوری دخترکم؟ گفت: هم بیمارم و هم چیزی را برای خـوردن نـدارم و این خـود بر دردم می‌افزایـد. فرمود: دخـترکم، آیـا خرسـند نمی‌شوی که سـرور زنـان جهـان باشـی؟! گفت: پدرجان، پس حضرت مریم دخت عمران چه می‌شود؟ فرمود: او سرور زنان عالم خود بود و تو سرور زنان عالم خود هستی، و به خدا سوگند که تو را به زوجیّت سروری در دنیا و آخرت در آورده‌ام.

و از کتاب مذکور از جابر بن سمرهٔ این روایت نقل شده و در پایان آن آورده است: او (فاطمه) سرور زنان جهان در روز قیامت است. و با اسناد از ابونعیم از مسروق از عایشه، نظیر آنچه در روایت مسلم گذشت، نقل شده است. و با اسناد از جابر جعفی از شعبی - و فاطمه بنت حسین و عایشه بنت طلحه نیز آن را روایت کرده‌اند - از عایشه نظیر آن را نقل کرده است. و نیز از او مانند حدیث مسوّر به سه اسناد نقل شده است.

و همچنین او از سعید بن مسیّب از علی علیه السلام آورده است که به فاطمه علیها السلام فرمود: بهترین زنان چه کسانی هستند؟ گفت: (زنان را نبینند) مردان را نبینند و مردان نیز آنان را نبینند. پس این سخن برای پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نقل شد، فرمود: فاطمه پاره تن من است.

و نیز از اوست، با اسنادش از أعمش از علقمه از ابن مسعود گوید: صبح روز عروسی، فاطمه علیها السّلام دچار ترس و لرز شد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: ای فاطمه، تو را به همسریِ سروری در دنیا و آخرت در آورده‌ام و او در آخرت به یقین از شایستگان خواهد بود، ای فاطمه: چون خداوند اراده فرمود تو را به همسری علی در آورد، به جبرئیل علیه السّلام امر فرمود و در آسمان چهارم ایستاد و فرشتگان را به صف کرد. سپس برای آنان خطبه خواند و آن‌گاه تو را به همسری علی در آورد، آن‌گاه خداوند به درختان بهشتی امر فرمود: بارشان زیور آلات گردد و چنین شد و درختان زیورآلات را بر فرشتگان نثار کردند؛ پس هر فرشته‌ای از زیورآلات بیشتری برخوردار گشت، تا روز قیامت به آن‌ها افتخار می‌کنند. اَمّ سلمهٔ - رضی الله عنها گوید -: فاطمه به زنان جهان فخر می‌فروخت، زیرا اولین کسی است که جبرئیل خطبه عقد وی را خوانده است .

ص: ۶۹

و از کتاب «الفردوس» ابن شیرویه دیلمی از ابوهریره آورده است که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: اولین کسی که وارد بهشت می‌شود، فاطمه است، مَثَل وی در این اَمّت، مَثَل مریم دختر عمران در بنی‌اسرائیل است.

و از اوست با اسنادش از سرور زنان فاطمه علیها السّلام که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر فرزندی به خاندان پدرش منسوب می‌شود مگر فرزندان فاطمه که به من منتسب می‌شوند و من پدرشان هستم.

و از اوست با اسنادش از عمار بن یاسر - رضی الله عنه - که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای علی، همانا خدای عزّوجل فاطمه را به همسری تو در آورد و صداق وی را زمین قرار داد، پس هرکس بر روی زمین قدم بردارد اما با تو دشمن باشد، قدمی حرام برداشته است.

و از اوست با اسنادش از امیرالمؤمنین علیه السّلام که فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: دخترم فاطمه در حالی محشور می‌شود که جامه‌های به خون رنگین شده دارد، و به ستونی از ستون‌های عرش آویخته و می‌گوید: ای دادگر، میان من و قاتل فرزندم داوری کن! به خدای کعبه، به نفع دخترم داوری خواهد کرد.

و از جمله احادیث ابن عمار موصلّی با اسنادش از جعفر بن محمّد از پدرانش از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آورده است که آن

حضرت به فاطمه علیها السلام فرمود: یقیناً خداوند از خشم تو به خشم می‌آید و از خشنودی تو خرسند می‌شود.

و از کتاب «مناقب‌الصحابه» ابوالمظفّر سمعانی، با اسنادش از شعبی، از ابوجحیفه از علی علیه السّلام آورده که فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چون روز قیامت شود، منادی از زیر حجاب ندا در دهد که ای جمع حاضر، سرهایتان را به زیر اندازید و چشم‌هایتان را فرو بندید تا فاطمه بنت محمّد از صراط بگذرد .

و از اوست با اسنادش از عکرمه از ابن عباس گفت: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از جنگهایش باز می گشت، فاطمه را می‌بوسید. - . مستدرک ابن بطریق، نسخه خطی -

ص: ۷۰

**[ترجمه]

توضیح

و تأیید قال فی النهایه فی حدیث فاطمه یریبنی ما یریبها أی یسوؤنی ما یسوؤها و یزعجنی ما یزعجها یقال رابنی هذا الأمر و أرابنی إذا رأیت منه ما تکره (۱).

و أقول: قد أخرجت أكثر أخبار فضائل فاطمه و الحسنين علیهم السلام من جامع الأصول لا سيما أخبار سياده النساء و قد روی ما مر من روایه عائشه من صحاح البخاری و مسلم و أبی داود و الترمذی إلى قوله یا فاطمه أ ما ترضين أن تكونی سیده نساء المؤمنين أو سیده نساء هذه الأمه و فی روایه مسلم و الترمذی فقال أ ما ترضين أن تكونی سیده نساء أهل الجنه و أنک أول أهلی لحوقا بی ثم قال و فی روایه الترمذی قالت ما رأیت أحدا أشبه سمتا و دلا و هدیا برسول الله فی قیامه و قعوده من فاطمه بنت رسول الله صلى الله علیه و آله قالت و کانت إذا دخلت على النبی قام إلیها فقبلها و أجلسها فی مجلسه و کان النبی صلى الله علیه و آله إذا دخل علیها قامت

من مجلسها فقبلته و أجلسته فی مجلسها فلما مرض النبی صلى الله علیه و آله دخلت فاطمه فأكبت علیه و قبلته ثم رفعت رأسها فبکت ثم أكبت علیه ثم رفعت رأسها فضحکت فقلت إنی کنت أظن أن هذه من أعقل نسائها فإذا هی من النساء فلما توفی رسول الله صلى الله علیه و آله قلت لها أ رأیت حین أكببت على النبی فرفعت رأسک فبکیت ثم أكببت علیه فرفعت رأسک فضحکت ما حملک على ذلک قالت إنی إذا لبذره أخبرنی أنه میت من وجعه هذا فبکیت ثم أخبرنی أنی أسرع أهله لحوقا به فذاک حین ضحکت.

و قال فی النهایه الدل و الهدی و السمت عباره عن الحاله التی یکون علیها الإنسان من السکینه و الوقار و حسن السیره و الطریقه و استقامه المنظر و الهیئه و منه أعجبنی دلها أی حسن هیئتها و قیل حسن حدیثها(۲) و قال فی حدیث فاطمه عند وفاه النبی صلى الله علیه و آله قالت لعائشه إذا البذره البذر الذی یفشی السر و یظهر ما یسمعه (۳).

۱- ۱. النهایه ۲: ۱۱۷.

۲- ۲. النهایه ۲: ۳۰.

۳- ۳. النهایه ۱: ۶۹.

و قد أورد أخبارا أخر(۱) ترکناها مخافه الإطناب و قد أوردت الأخبار المتعلقه بمناقبها و أحوالها فی باب أحوالها علیها السلام و باب فدک و إنما أوردت قلیلا منها هاهنا استطرادا.

**[ترجمه]در «النهایـهٔ» گویـد: در حـدیث فاطمه علیها السّلام جمله: «یریبنی ما یریبها...» به معنای «مرا ناپسـند آید هرچه او را ناپســند افتــد و مرا می‌آزارد آنچـه او را می‌آزارد» اسـت؛ گفتـه می‌شـود: «رابنی هـذا الأـمر» اگر از او چیزی بـبینی کـه تـو را ناخوشایند باشد. - . النهایهٔ ۲ : ۱۱۷ -

مؤلف: اکثر فضایل فاطمه و حسنین علیهم السّلام را از کتاب جامع الاصول و بالأخص روایات سیادت زنان را استخراج کرده‌ام. و آنچه از روایت عایشه گذشت، از صحاح بخاری، مسلم، ابو داوود و ترمذی بود، تا آنجا که گفت: ای فاطمه، آیا خشنود نمی‌شوی که سرور زنان با ایمان، یا سرور زنان این اُمّت شوی؟ و در روایت مسلم و ترمذی: پس فرمود: آیا خرسند نمی‌شوی که سرور زنان اهل بهشت باشی؟ و تو نخستین کسی از خاندان من هستی که به من ملحق می‌شوی. سپس گوید: و در روایت ترمـذی آمـده است: عایشه گفت: هیـچ زنی را از نشانه و دلالت و هـدایت و نشـست و برخاست ندیده‌ام که مانند فاطمه علیها السّلام دخت رسول خـدا صَلی الله علیهِ و آله به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله شـباهت داشـته باشد. گوید: هرگاه فاطمه بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله وارد می‌گشت، آن حضرت از جا برخاسته و رخسارش را می‌بوسید و وی را در جای خود می‌نشاند. و اگر پیـامبر صَلی الله علیهِ و آله بر فـاطمه وارد می‌گشت، فـاطمه از جـای خود برمی‌خاست و آن حضـرت را می‌بوسـید و وی را در جای خود می‌نشاند. و چون پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بیمار گشت، فاطمه علیها السّلام بر وی وارد گشـته، خود را بر روی آن حضرت انداخته و بوسید، آن‌گاه سر برداشت و گریست. سپس دوباره خود را روی آن حضرت انداخت، سپس سر برداشت و خندید؛ پس گفتم: من گمان می‌کردم که این (فاطمه علیها السّلام) از عاقل‌ترین زنان روی زمین است، ولی ناگاه دریافتم که او زنی است چون دیگر زنان! و چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وفات یافت، به فاطمه گفتم: آن روز را به خاطر داری که خودت را بر روی پیامبرصَلی الله علیهِ و آله انـداختی و برخـاستی و گریستی و بار دیگر خود را بر روی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله انداختی و خندیدی؟ چرا چنین کردی؟ گفت: انتظار داری که من افشا کننده راز پیامبر باشم! آن حضرت به من فرمود که از همین بیماری خواهـد مُرد و من گریسـتم، سـپس مرا آگاه فرمود که من زودتر از دیگر بسـتگانش به وی خواهم پیوست، از این رو خندیدم.

و در «النهایـهٔ» گوید: «الدّل»، «السـمت» و «الهدی»، عبارات از حالاتی هسـتند که نشان دهنده برخوردار بودن انسان از آرامش، متانت، درستکاری و نیک‌روشی و راست قامتی باشند و در همین معنا می‌گویند: «أعجبنی دلّها» یعنی از قیافه او خوشم آمد؛ و گفته شده: خوش‌گفتار است. - . النهایهٔ ۲ : ۳۰ -

گوید: در روایت فاطمه علیها السّلام به هنگام وفات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، جمله «قالت لعائشه إذاً لبذورهٔ» ، «بذر» به کسی گفته می‌شود که راز نگهدار نیست و هرچه بشنود بازگو می‌کند. - . النهایهٔ ۲: ۶۹ -

ص: ۷۱

و اخبـار دیگری را نیز وارد کرده است که از بیم اطاله کلام، آن‌ها را رها ساختیم، و اخبار مربوط به مناقب فاطمه علیها السّلام

و احوال وی را در باب احوال آن حضرت و باب فدک آورده‌ام و در اینجا بخشی از آن‌ها را به صورت پراکنده آوردم.

**[ترجمه]

«۳۹»

مـد، [العمده] بِإِسْنَادِهِ إِلَی مُسْنَدِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ نَصْرِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِیهِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَخَذَ بِیَدِ حَسَنٍ وَ حُسَیْنٍ (۲) وَ قَالَ صلی الله علیه و آله مَنْ أَحَبَّنِی وَ أَحَبَّ هَذَیْنِ وَ أَبَاهُمَا وَ أُمَّهُمَا کَانَ مَعِی فِی دَرَجَتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَفَّانَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ مُعَاذٍ عَنْ قَیْسِ بْنِ الرَّبِیعِ عَنْ أَبِی الْمِقْدَامِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَزْرَقِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ عَلَیَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا نَائِمٌ عَلَی الْمَنَامَهِ فَاسْتَسْقَی الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام قَالَ فَقَامَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی شَاهٍ لَنَا بَکِیءٍ(۳) فَدَرَّتْ فَجَاءَ الْحَسَنُ فَسَقَاهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَقَالَتْ فَاطِمَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ کَأَنَّهُ أَحَبُّهُمَا إِلَیْکَ قَالَ لَا وَ لَکِنَّهُ اسْتَسْقَی قَبْلَهُ ثُمَّ قَالَ إِنِّی وَ إِیَّاکِ وَ ابْنَیْکِ وَ هَذَا الرَّاقِدُ فِی مَکَانٍ وَاحِدٍ یَوْمَ الْقِیَامَهِ(۴).

**[ترجمه]العمـده: رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله دست حسـین و حسن علیهما السـلام را گرفته و فرمود: هر که مرا دوست بدارد و این دو و پدر و مادرشان را دوست بدارد، در روز قیامت در بهشت با من در یک درجه خواهد بود.

علی علیه السّلام می‌فرماید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حالی بر من وارد شد که من در بستر خوابیده بودم، پس حسن و حسـین علیهما السّـلام آب خواستند. - گوید: - پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله برخاسته و به طرف گوسفندی رفت که کم شیر بود. اما همین که پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله به پستان آن حیوان دست زد، شیر فوران نمود. پس حسن علیه السّلام آمد و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله او را از آن شـیر نوشاند. پس فاطمه علیها السّلام گفت: یا رسول الله، گویا حسن را بیشتر دوست می‌دارید؟ فرمود: خیر، حسن زودتر آب خواست. سـپس فرمود: من و تو و دو پسـرت و این که خفته، روز قیـامت در یـک جا هستیم. - . العمدة: ۲۰۶ -

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه بکأت الناقه و الشاه إذا قل لبنها فهی بکیء و بکیئه و منه حدیث علی علیه السلام دَخَلَ عَلَیَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا عَلَی الْمَنَامَهِ فَقَامَ إِلَی شَاهٍ بَکِیءٍ فَحَلَبَهَا(۵) و قال المنامه هاهنا الدکّان التی ینام علیها و فی غیر هذا هی القطیفه و المیم الأولی زائده(۶) قوله علیه السلام فدرّت أی جری لبنها.

۱- ۱. من قوله:« توضيح و تأييد» إلى قوله:« و يظهر ما يسمعه» يوجد فى(ك) فقط؛ و الموجود فى غيره من النسخ بعد تمام ما أورده عن مستدرك ابن بطريق هكذا: و قد أورد ابن بطريق رحمه اللّه فى كتابيه اخبارا أخر اه. و الظاهر ان الزياده من المصحح، و على أى فتكون كالمعترضه فى البين، لظهور اتصال قوله:« و قد أورد أخبارا أخر» بما أورده عن العمده و المستدرك لابن بطريق.

۲- ۲. فى المصدر: أخذ بيد الحسن و الحسين.

۳- ۳. فى المصدر: إلى شاه بكى ء لنا.

۴- ۴. العمده: ۲۰۶.

۵- ۵. النهايه ۱: ۹۰.

۶- ۶. النهايه ۴: ۱۸۳.

**[ترجمه]در کتاب «النهایهٔ» گوید: «بکأت الناقهٔ و الشاهٔ»: شیر شتر و میش کم شد، و در این صورت آن را «بکیء» و «بکیئهٔ» گویند و حدیث علی علیه السّلام در همین معناست که فرمود: رسول خدا صلی الله علیهِ و آله در حالی بر من وارد شد که من در بستر خوابیده بودم، پس به سوی گوسفندی کم شیر رفت و آن را دوشید. - . النهایهٔ ۱: ۹۰ - گوید: «المنامه» در اینجا سکّویی است که روی آن می‌خوابند و در موارد دیگر به معنی روپوش است و میم اول آن زائد می‌باشد. - . النهایهٔ ۴: ۱۸۳ -

قول آن حضرت«فَدَرَّت» یعنی شیر آن جاری شد.

ص: ۷۲

**[ترجمه]

«۴۰»

مد، [العمده] مِنْ صَحِیحِ الْبُخَارِیِّ عَنْ صَدَقَهَ عَنِ ابْنِ عُیَیْنَهَ عَنْ أَبِی مُوسَی عَنِ الْحَسَنِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا بَکْرَهَ(۱) قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله عَلَی الْمِنْبَرِ وَ الْحَسَنُ إِلَی جَنْبِهِ یَنْظُرُ إِلَی النَّاسِ مَرَّهً وَ إِلَی الْحَسَنِ مَرَّهً وَ یَقُولُ ابْنِی هَذَا سَیِّدٌ.

وَ عَنْهُ عَنْ مُسَدَّدٍ عَنْ مُعَمَّرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی عُثْمَانَ عَنْ أُسَامَهَ بْنِ زَیْدٍ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله :أَنَّهُ کَانَ یَأْخُذُهُ وَ الْحُسَیْنَ (۲) وَ یَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّی أُحِبُّهُمَا فَأَحِبَّهُمَا أَوْ کَمَا قَالَ.

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ إِلَی ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: هُمَا رَیْحَانَتَایَ مِنَ الدُّنْیَا.

وَ مِنْ صَحِیحِ مُسْلِمٍ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله :قَالَ لِلْحَسَنِ إِنِّی أُحِبُّهُ اللَّهُمَّ فَأَحِبَّهُ وَ أَحِبَّ مَنْ یُحِبُّهُ (۳).

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: رَأَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله وَ الْحَسَنُ عَلَی عَاتِقِهِ (۴) وَ هُوَ یَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّی أُحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ.

وَ عَنِ الثَّعْلَبِیِّ فِی تَفْسِیرِهِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ سُفْیَانَ الثَّوْرِیِّ: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیانِ بَیْنَهُما بَرْزَخٌ لا یَبْغِیانِ (۵) قَالَ فَاطِمَهُ وَ عَلِیٌّ یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجانُ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ.

قَالَ الثَّعْلَبِیُّ وَ رُوِیَ هَذَا الْقَوْلُ أَیْضاً عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ وَ قَالَ: بَیْنَهُما بَرْزَخٌ مُحَمَّدٌ.

وَ مِنَ الْجَمْعِ بَیْنَ الصِّحَاحِ السِّتَّهِ لِرَزِینٍ الْعَبْدَرِیِّ مِنْ صَحِیحِ أَبِی دَاوُدَ وَ صَحِیحِ التِّرْمِذِیِّ بِإِسْنَادِهِمَا عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ.

وَ عَنْهُ مِنْ سُنَنِ أَبِی دَاوُدَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: کُنْتُ إِذَا سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَعْطَانِی وَ إِذَا سَکَتُّ ابْتَدَأَنِی قَالَ وَ أَخَذَ بِیَدِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ قَالَ مَنْ

۱- ۱. کان من فضلاء أصحاب رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، أورد ترجمته فی أسد الغابه ۵: ۱۵۱.

۲- ۲. فی المصدر: انه کان یأخذ الحسن و الحسین.

۳- ۳. فی المصدر و صحیح مسلم: اللّهمّ إنّی احبه فأحبه.

۴- ۴. فی المصدر و صحیح مسلم، و الحسن بن علیّ علی عاتقه.

۵- ۵. سوره الرحمن: ۱۹ و ۲۰.

أَحَبَّنِی وَ أَحبَّ هَذَیْنِ وَ أَبَاهُمَا وَ أَمَّهُمَا وَ کَانَ مُتَّبِعاً لِسُنَّتِی (۱) کَانَ مَعِی فِی الْجَنَّهِ.

وَ مِنْ کِتَابِ الْمَصَابِیحِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ یَعْلَی بْنِ مُرَّهَ(۲) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :حُسَیْنٌ مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُ (۳) أَحَبَّ اللَّهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَیْناً حُسَیْنٌ سِبْطٌ مِنَ الْأَسْبَاطِ.

وَ عَنْهُ عَنْ أُسَامَهَ بْنِ زَیْدٍ قَالَ: طَرَقْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله ذَاتَ لَیْلَهٍ فِی بَعْضِ الْحَاجَاتِ فَخَرَجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ مُشْتَمِلٌ عَلَی شَیْ ءٍ لَا أَدْرِی (۴) مَا هُوَ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْ حَاجَتِی قُلْتُ مَا الَّذِی أَنْتَ مُشْتَمِلٌ عَلَیْهِ فَکَشَفَهُ فَإِذاً الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام عَلَی وَرِکَیْهِ فَقَالَ صلی الله علیه و آله هَذَانِ ابْنَایَ وَ ابْنَا ابْنَتِی اللَّهُمَّ إِنِّی أُحِبُّهُمَا فَأَحِبَّهُمَا وَ أَحِبَّ مَنْ یُحِبُّهُمَا(۵).

أَقُولُ رَوَی ابْنُ بِطْرِیقٍ فِی کِتَابِ الْمُسْتَدْرَکِ الْأَخْبَارَ الْمُتَقَدِّمَهَ بِأَسَانِیدَ کَثِیرَهٍ مِنْ کِتَابِ الْمَغَازِی لِمُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ وَ کِتَابِ الْحِلْیَهِ لِلْحَافِظِ أَبِی نُعَیْمٍ وَ مِنْ کِتَابِ الْفِرْدَوْسِ لِابْنِ شِیرَوَیْهِ وَ رَوَی مِنْ کِتَابِ الْفِرْدَوْسِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: إِنَّ مُوسَی بْنَ عِمْرَانَ سَأَلَ رَبَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی زِیَارَهِ الْحُسَیْنِ علیه السلام فَزَارَهُ فِی سَبْعِینَ أَلْفاً مِنَ الْمَلَائِکَهِ.

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ: الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام یَوْمَ الْقِیَامَهِ عَنْ جَنْبَیْ عَرْشِ الرَّحْمَنِ بِمَنْزِلَهِ الشَّنْفَیْنِ مِنَ الْوَجْهِ (۶).

**[ترجمه]العمده: ابو بکره - . از فضلای صحابه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است. ترجمه وی را در کتاب «اسد الغابهٔ ۵: ۱۵۱ » آورده‌ام. -

گوید: شنیدم پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بر بالای منبر، در حالی که حسن در کنار وی بود، نگاهی به وی انداخته و نگاهی به مردم و می‌فرمود: این پسرم سیّد و سرور است.

اسامه بن زید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله حسن و حسین را می گرفت و می‌فرمود: خداوندا، من این دو را دوست می‌دارم، پس تو نیز دوستشان بدار؛ یا اینکه عبارت قبلی را می‌فرمود.

ابن عمر: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آن دو، دو ریحانه من از دنیا هستند.

و از صحیح مسلم با اسنادش از ابوهریره از پیامبرصَلی الله علیهِ و آله آورده است که آن حضرت در مورد حسن فرمود: خداوندا، من او را دوست می‌دارم، پس تو نیز وی را دوست بدار و دوستدار او را نیز دوست بدار .

و از تفسیر ثعلبی در تفسیرش با اسنادش از سفیان ثوری درباره مصداق قول خدای عزّوجل: «مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیَانِ بَیْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا یَبْغِیَانِ»، - . رحمن/ ۲۰-۱۹ - {دو

دریا را به گونه ای روان کرد که با هم برخورد کنند. میان آن دو، حدّ فاصلی است که به هم تجاوز نمی کنند.} گوید: علی و فاطمه علیهما السلام هستند؛ و مصداق «یخْرُجُ مِنهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجَان»، - . رحمن / ۲۲ - {از

هر دو دریا مروارید و مرجان برآید.} حسن و حسین علیهما السلام هستند. ثعلبی گوید: این روایت را از سعید بن جبیر نیز نقل شده است و گوید: مصداق «بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ» محمّد صَلی الله علیهِ و آله است.

و از کتاب «الجمع بین الصحاح الستّة» رزین عبدری، از صحیح ابو داوود و صحیح ترمذی با اسنادهایشان از ابوسعید خدری روایت کرده‌اند که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: حسن و حسین دو سرور جوانان اهل بهشت هستند.

و از سنن ابو داوود با اسنادش از علی علیه السّلام روایت کرده که فرمود: با رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله چنان بودم که اگر پرسش می‌کردم، پاسخ مرا می‌دادند و اگر سکوت می‌کردم. خود سخن آغاز می‌فرمودند. گوید: و دست حسن و حسین را گرفته و فرمود:

هرکس من را و این دو را و پدر و مادرشان را دوست بدارد و پیرو سنّت من باشد، در بهشت با من خواهد بود.

و از کتاب «المصابیح» با اسنادش از یعلی بن مرّة روایت کرده که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: حسین از من است و من از او؛ خداوند دوست خواهد داشت آنکه حسین را دوست بدارد، حسین یکی از اسباط است.

و از اسامه بن زید: شبی در پی حاجتی خدمت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رفته و در خانه را زدم. آن حضرت در حالی که چیزی در زیر عبای خود داشت که نمی‌دانستم چیست، بیرون آمدند؛ چون از کارم فارغ گشتم عرض کردم: این که در زیر عبای خود دارید چیست؟ پس آن حضرت عبا را کنار زده و حسن و حسین را دیدم که به پاهای آن حضرت چسبیده بودند؛ سپس آن حضرت فرمود: این دو فرزندان من و فرزندان دخترم هستند؛ خداوندا، من این دو را دوست می‌دارم، پس تو نیز آنان را دوست بدار و هر کس آنان را دوست می‌دارد نیز دوست بدار. -. العمدة: ۲۱۱-۲۰۷ -

مؤلف: ابن بطریق در کتاب «المستدرک»، روایات یاد شده را با اسنادهای بسیار از کتاب « مغازی» محمّد بن اسحاق و کتاب «حلیة الأولیاء» حافظ ابونعیم و از کتاب «الفردوس» ابن شیرویه، نقل نموده است، و از کتاب الفردوس با اسنادش از پیامبرصَلی الله علیهِ و آله روایت کرده که فرمود: موسی بن عمران از پروردگارش عزّوجل درخواست زیارت حسین علیه السّلام را نمود و به همراه هفتاد هزار فرشته وی را زیارت نمود.

و از اوست با اسنادش از امیرالمؤمنین علیه السلام: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: حسن و حسین در روز قیامت در دو طرف عرش خدای رحمان به منزله دو گوشواره یک صورت خواهند بود. -. نسخه خطی -

**[ترجمه]

بیان

فی القاموس الشنفه بالضم لحن (۷) القرط الأعلی أو معلاق فی فوق الأذن (۸) أو ما علق فی أعلاها و أما ما علق فی أسفلها

فقرط و الجمع شنوف (۹).

ص: ۷۴

۱- ۱. فی المصدر: و مات متبعا لسننی.

۲- ۲. فی المصدر: عن معلی بن مره.

۳- ۳. فی المصدر: و أنا من حسین.

۴- ۴. فی المصدر: ما أدری.

۵- ۵. العمده: ۲۰۷- ۲۱۱.

۶- ۶. مخطوط.

۷- ۷. أی ضبطه بالفتح، و الضم لحن غیر صواب. و القرط: ما یعلق فی شحمه الاذن من دره و نحوها.

۸- ۸. فی المصدر:« فی قوف الاذن» أی أعلاها.

۹- ۹. القاموس المحیط ۳: ۱۶۰.

المستدرک قال:

وَ مِنْ أَحَادِيثِ ابْنِ عَمَّارٍ الْمَوْصِلِيِّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِيٍّ يَا عَلِيُّ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ أَقُومُ أَنَا مِنْ قَبْرِی وَ أَنْتَ كَهَاتَيْنِ وَ أَشَارَ بِإِصْبَعَيْهِ السَّبَّابَهِ وَ الْوُسْطَی وَ حَرَّكَهُمَا وَ صَفَّهُمَا أَنْتَ عَنْ يَمِينِی وَ فَاطِمَهُ مِنْ وَرَائِی وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ قُدَّامِی حَتَّی نَأْتِیَ الْمَوْقِفَ ثُمَّ يُنَادِی مُنَادٍ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ تَعَالَی أَلَا إِنَّ عَلِيّاً وَ شِيعَتَهُ الْآمِنُونَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ.

وَ مِنْ كِتَابِ فَضَائِلِ الصَّحَابَهِ لِلسَّمْعَانِيِّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَابِطٍ قَالَ: طَلَعَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ علیه السلام مِنْ بَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَی سَيِّدِ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَلْيَنْظُرْ إِلَی هَذَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ يَعْلَی قَالَ: جَاءَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ يَسْعَيَانِ (۱) إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخَذَ أَحَدَهُمَا فَضَمَّهُ إِلَی إِبْطِهِ وَ أَخَذَ الْآخَرَ فَضَمَّهُ إِلَی إِبْطِهِ الْآخَرِ ثُمَّ قَالَ هَذَانِ رَيْحَانَتَایَ مِنَ الدُّنْيَا مَنْ أَحَبَّنِی فَلْيُحِبَّهُمَا.

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ علیه السلام: أَنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ كَانَا يَصْطَرِعَانِ فَاطَّلَعَ عَلَيْهِمَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ يَقُولُ إِيْهاً الْحَسَنَ (۲) فَقَالَ عَلِيٌّ علیه السلام يَا رَسُولَ اللَّهِ عَلَی الْحُسَيْنِ فَقَالَ إِنَّ جَبْرَئِيلَ يَقُولُ إِيْهاً الْحُسَيْنَ.

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِی صَالِحٍ عَنْ أَبِی هُرَيْرَهَ قَالَ: كَانَ الْحَسَنُ عِنْدَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ كَانَ يُحِبُّهُ حُبّاً شَدِيداً فَقَالَ صلی الله علیه و آله اذْهَبْ إِلَی أُمِّكَ فَقُلْتُ أَذْهَبُ مَعَهُ (۳) قَالَ لَا فَجَاءَتْ بَرْقَهٌ مِنَ السَّمَاءِ فَمَشَی فِی ضَوْئِهَا حَتَّی وَصَلَ إِلَی أُمِّهِ.

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :ابْنَایَ هَذَانِ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ أَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا(۴).

أقول: قد أورد أخبارا كثيره فی مناقبهما و سنوردها من غيره من الكتب فی أبواب فضائلهما علیهما السلام.

۱- ۱. سعی: مشی و عدا.

۲- ۲. الصحيح« إيه» مبنيا علی الكسر، و هو اسم فعل للاستزاده من حديث أو فعل.

۳- ۳. الظاهر وقوع هذه القضيه فی ليله ظلماء، و لاجل ذلك استجاز أبو هريره عن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله مصاحبه الحسن علیه السلام.

۴- ۴. مخطوط.

**[ترجمه]در قاموس: «الشَنفهٔ»: گوشواره، یا آویزه‌ای در بالای گوش، یا هرچه در قسمت بالای گوش آویزان شود؛ اما آنچه پایین گوش آویخته شود، گوشواره است، و جمع آن «شنوف» است. - . القاموس المحیط ۳: ۱۶۰ -

ص: ۷۴

در المستدرک آمده است: و از احادیث ابن عمّار موصلی با اسنادش از انس روایت کرده که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: ای علی، چون روز قیامت فرا رسد، من و تو چون این دو انگشت از قبر خود بر می‌خیزیم - و با انگشت خود به دو انگشت سبابه و میانی اشاره فرموده و آن دو را حرکت داده سپس جفت فرمود - در حالی که تو در سمت راست و فاطمه در پشت سر و حسن و حسین در پیشاپیش من خواهید بود تا اینکه به جایگاه برسیم، سپس یک منادی از جانب خدای متعال ندا در می‌دهد: هان که علی و شیعه او روز قیامت در امانند! و از کتاب «فضائل الصحابهٔ» سمعانی با اسنادش از عبدالرحمان بن سابط آورده است: حسین بن علی علیه السّلام از درمسجد وارد گردید، پس جابر بن عبدالله گفت: هر کس دوست دارد به سرور جوانان اهل بهشت بنگرد، به این نظر کند، این سخن را از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیده‌ام.

و از او، با اسنادش از سعید بن راشد از یعلی: حسن و حسین علیهما السلام شتابان نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمدند، پس آن حضرت هر یک از آن‌ها را زیر بغل گرفت، سپس فرمود: این دو، دو ریحانه من از دنیا هستند، هر که مرا دوست می... دارد، آن‌ها را نیز دوست بدارد.

و از اوست، با اسنادش از جعفر بن محمّد از پدرش علیه السّلام: حسن و حسین علیهما السلام با هم کُشتی می‌گرفتند که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بر ایشان وارد گردید، در حالی که حسن را تشویق می‌نمود. پس علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، حسین را تشویق کنید، فرمود: جبرئیل دارد حسین را تشویق می‌کند.

و با اسنادش از اعمش از ابوصالح از ابوهریره: حسن علیه السلام نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بود و آن حضرت ایشان را بسیار دوست می‌داشت، پس فرمود: نزد مادرت برو؛ عرض کردم: همراهش بروم؟ فرمود: خیر. پس برقی در آسمان جهید و حسن در نور آن رفت تا به نزد مادرش رسید.

و با اسنادش از یزید بن جابر از عمر: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این دو فرزند من، دو سرور جوانان اهل بهشت هستند و پدرشان از آن دو بهتر است. - . نسخه خطی -

مؤلف: وی روایات بسیاری در مناقب ایشان نقل کرده است که ما آن‌ها را از دیگران و در باب ذکر فضایل ایشان علیهم السّلام، خواهم آورد.

**[ترجمه]

يل، [الفضائل] لابن شاذان سُلَيْمَانُ بْنُ مِهْرَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: لَمَّا عُرِجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ رَأَيْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّهِ مَكْتُوباً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِيٌّ وَلِيُّ اللَّهِ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ سِبْطَا رَسُولِ اللَّهِ وَ فَاطِمَهُ الزَّهْرَاءُ صَفْوَهُ اللَّهِ عَلَى نَاكِرِهِمْ وَ بَاغِضِهِمْ لَعْنَهُ اللَّهِ (۱).

**[ترجمه]الفضائل: ابن عباس گويد: رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله فرمود: چون مرا به معراج بردند، ديدم كه بر دروازه بهشت نوشته شده است: لا إله إلّا الله، محمّد رسول الله، علىّ ولىّ الله، حسن و حسين دو سبط رسول خدايند و فاطمه برگزيده خداست، لعنت خدا بر منكر و دشمن آنان باد! - . آن را در نسخه چاپى نيافتيم. -

**[ترجمه]

«۴۲»

يل، [الفضائل] لابن شاذان فض، [كتاب الروضه] بِالْأَسَانِيدِ يَرْفَعُهُ إِلَى عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله :لَمَّا أُسْرِيَ (۲) بِي إِلَى السَّمَاءِ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيَّ يَا مُحَمَّدُ عَلَى مَنْ تُخَلِّفُ أُمَّتَكَ (۳) قُلْتُ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ قَالَ صَدَقْتَ أَنَا خَلِيفَتُكَ عَلَى النَّاسِ أَجْمَعِينَ (۴) يَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّيْكَ وَ سَعْدَيْكَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ بِرِسَالاتِي وَ أَنْتَ أَمِينِي عَلَى وَحْيِي ثُمَّ خَلَقْتُ مِنْ طِينَتِكَ الصِّدِّيقَ الْأَكْبَرَ سَيِّدَ الْأَوْصِيَاءِ وَ جَعَلْتُ لَهُ (۵) الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ أَنْتَ يَا مُحَمَّدُ الشَّجَرَهُ وَ عَلِيٌّ غُصْنُهَا وَ فَاطِمَهُ وَرَقُهَا وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ ثَمَرُهَا وَ جَعَلْتُ شِيعَتَكُمْ مِنْ بَقِيَّهِ طِينَتِكُمْ فَلِذَلِكَ قُلُوبُهُمْ وَ أَجْسَادُهُمْ تَهْوِي إِلَيْكُمْ (۶).

أَقُولُ: وَ رَوَى ابْنُ الْأَثِيرِ عَنِ التِّرْمِذِيِّ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَخَذَ بِيَدِ حَسَنٍ وَ حُسَيْنٍ وَ قَالَ مَنْ أَحَبَّنِي وَ أَحَبَّ هَذَيْنِ وَ أَبَاهُمَا وَ أُمَّهُمَا كَانَ مَعِي فِي دَرَجَتِي يَوْمَ الْقِيَامَهِ وَ ذَكَرَ رَزِينٌ بَعْدَ قَوْلِهِ وَ أُمَّهُمَا وَ مَاتَ مُتَّبِعاً لِسُنَّتِي غَيْرَ مُبْتَدِعٍ كَانَ مَعِي فِي الْجَنَّهِ.

وَ مِنَ التِّرْمِذِيِّ أَيْضاً عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتُمْ وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمْتُمْ (۷).

**[ترجمه]الفضائل - الروضهٔ: عمّار بن ياسر گفت: رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله فرمود: چون مرا به معراج بردند، خداوند به من وحى فرمود: اى محمّد، چه كسى را جانشين خود در ميان اُمّتت قرار مى‌دهى؟ عرض كردم: خدايا امر توست. فرمود: راست گفتى، من تو را جانشين خود بر همه مردم كردم؛ اى محمّد، عرض كردم: لبّيك و سَعدَيكَ! فرمود: اى محمّد، من تو را به رسالات خويش برگزيدم و تو امين من بر وحى من هستى، سپس از طينت تو صِدّيق اكبر، سيّد اوصيا را آفريدم و حسن و حسين را به او دادم؛ اى محمّد، درخت تويى و على شاخه آن و فاطمه برگ آن و حسن و حسين ميوه آنند؛ و شيعيان شما را از بقيه طينت شما آفريدم، بدين جهت است كه دل‌ها و اجسام متمايل به شماست. - . الروضهٔ: ۱۷ در نسخه چاپى الفضائل آن را نيافتيم. -

مؤلف: ابن اثير از ترمذى از على عليه السّلام روايت كرده كه رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله دست حسن و حسين - عليهما السلام - را گرفته و فرمود: هر كه مرا و اين دو را و پدر و مادرشان را دوست بدارد، در روز قيامت، با من و در درجه من

خواهد بود. و رزین پس از لفظ «و اُمّهما» افزوده است: و هنگام مرگ پیرو سنت من بوده باشد، بی‌آنکه بدعت گذاری کرده باشد، در بهشت با من خواهد بود. و از ترمذی نیز از زید بن ارقم آورده است که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی، فاطمه، حسن و حسین فرمود: من با هر که جنگ کنید، در جنگم و با هر که صلح کنید در صلحم.

**[ترجمه]

«۴۳»

ختص، [منتخب البصائر] الصَّدُوقُ عَنْ مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِیُّ:

ص: ۷۶

۱- ۱. لم نجده فی المصدر المطبوع.

۲- ۲. فی الروضه: لیله اسری.

۳- ۳. فی الروضه: علی من تخلی امتک.

۴- ۴. خلفه ربّه فی قومه: جعله خلیفه علیهم. و فی الروضه: أنا خلقتک و فضلتک اه.

۵- ۵. فی الروضه: و جعلت منه.

۶- ۶. الروضه: ۱۷. و لم نجده فی الفضائل المطبوع.

۷- ۷. الظاهر ان ابن الأثیر رواها فی جامع الأصول، و هو مخطوط، و لم تذکر الروایات فی تیسیر الوصول.

قُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا تَقُولُ فِی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ قَالَ ذَاکَ نَفْسِی قُلْتُ فَمَا تَقُولُ فِی الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ قَالَ هُمَا رُوحَایَ (۱) وَ فَاطِمَهُ أُمُّهُمَا ابْنَتِی یَسُوؤُنِی مَا سَاءَهَا وَ یَسُرُّنِی مَا سَرَّهَا أُشْهِدُ اللَّهَ أَنِّی حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَهُمْ وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَهُمْ یَا جَابِرُ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَدْعُوَ اللَّهَ فَیَسْتَجِیبَ لَکَ فَادْعُهُ بِأَسْمَائِهِمْ فَإِنَّهَا أَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ (۲).

أقول: تمامه فی باب فضائل سلمان.

**[ترجمه]کتاب الأختصاص: امام باقر علیه السّلام : جابر بن عبدالله انصاری گوید:

ص: ۷۶

به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله عرض کردم: نظر شما درباره علی بن ابی طالب چیست؟ فرمود: او خودِ من است؛ عرض کردم: درباره حسن و حسین چه می‌فرمایید؟ فرمود: این دو جان منند و فاطمه مادرشان دخت من است، هر چه او را خوش نیاید، مرا نیز خوش نمی‌آید و آنچه شادمانش کند، مرا نیز شادمان می‌سازد .

خدا را گواه می گیرم که من با هر که آنان بجنگند، در جنگم و با هر که با ایشان در صلح باشد، در صلحم؛ ای جابر، اگر خواستی به درگاه خدا دعا کنی و دعایت را اجابت کند، او را به نام‌های ایشان بخوان که محبوب‌ترین نام‌ها نزد خدای عزّوجل نام‌های آنان است.

مؤلف: تمام آن در باب فضایل سلمان آمده است.

**[ترجمه]

«۴۴»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ سَلَّام الْأَسَدِیِّ عَنِ السَّرِیِّ بْنِ خُزَیْمَهَ عَنْ یَزِیدَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ مِسْمَعِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِکِ عَنْ خَالِدِ بْنِ طَلِیقٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدَّتِهِ أُمِّ بُجَیْدٍ امْرَأَهِ عِمْرَانَ بْنِ حُصَیْنٍ عَنْ مَیْمُونَهَ وَ أُمِّ سَلَمَهَ زَوْجَیِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَتَا: اسْتَسْقَی الْحَسَنُ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَجَدَحَ لَهُ فِی غُمَرٍ کَانَ لَهُمْ یَعْنِی قَدَحاً یُشْرَبُ فِیهِ ثُمَّ أَتَاهُ بِهِ

فَقَامَ الْحُسَیْنُ علیه السلام فَقَالَ اسْقِنِیهِ یَا أَبَهْ فَأَعْطَاهُ الْحَسَنَ ثُمَّ جَدَحَ لِلْحُسَیْنِ علیه السلام فَسَقَاهُ فَقَالَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام کَأَنَّ الْحَسَنَ أَحَبُّهُمَا إِلَیْکَ قَالَ إِنَّهُ اسْتَسْقَی قَبْلَهُ وَ إِنِّی وَ إِیَّاکِ وَ هُمَا وَ هَذَا الرَّاقِدُ فِی مَکَانٍ وَاحِدٍ فِی الْجَنَّهِ(۳).

**[ترجمه]امالی شیخ طوسی: از ام بجید، زن عمران بن حصین: میمونه و اُمّ سلمه همسران رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله گفته‌اند: حسن آب خواست، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله کاسه‌ای را از آب و آرد به هم زده، برای او پر کرده و نزد وی آورد. پس حسین گفت: این آب را به من بده پدر! پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آب را به حسن داد و کاسه‌ای دیگر برای حسین آورد. فاطمه علیها السّلام گفت: گویا حسن را بیشتر دوست دارید؟ فرمود: او اول آب خواست، و من و تو و این دو و

این که خوابیده (علی علیه السّلام) در یک جا در بهشت هستیم. - . الاختصاص : ۲۲۳ -

**[ترجمه]

بیان

قال ابن حجر فی التقریب أم بجید بالتصغیر بجیم یقال لها حرا صحابیه لها حدیث (۴) و قال الجزری الجدح أن یخلط السویق بالماء و یخوض حتی یستوی و کذلک اللبن و نحوه (۵) و قال الغمر بضم الغین و فتح المیم القدح الصغیر انتهی (۶) و المراد بالراقد أمیر المؤمنین علیه السلام کان نائما.

**[ترجمه]ابن حجر در کتاب «التقریب» گوید: اُم بُجَید را «حرّا» می‌نامیدند، او زنی صحابی بود و حدیث روایت می‌کرد. - . تقریب التهذیب: ۶۶۵ -

و جزری گوید: «الجدح»: آن است که آرد با آب آمیخته به هم زده می‌شود تا قوام یابد، همانند دوغ و مشابه آن. - . النهایهٔ ۱: ۱۴۶ -

و گوید: «الغُمَر» با ضم غین و فتح میم: کاسه کوچک. تمام. - . النهایهٔ ۳: ۱۷۰ - و منظور از «الرقد» امیرالمؤمنین علیه السّلام است که در آن هنگام خفته بود.

**[ترجمه]

«۴۵»

یل، [الفضائل] لابن شاذان فض، [کتاب الروضه] بِالْإِسْنَادِ إِلَی أَبِی أُمَامَهَ الْبَاهِلِیِ (۷) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله:

ص: ۷۷

۱- ۱. فی المصدر: هما روحی.

۲- ۲. الاختصاص: ۲۲۳.

۳- ۳. أمالی ابن الشیخ: ۲۶.

۴- ۴. تقریب التهذیب: ۶۶۵. و فیه: ام بجیده. و فیه ایضا: حواء.

۵- ۵. النهایه ۱: ۱۴۶. و فیه: أن یحرک السویق.

۶- ۶. النهایه ۳: ۱۷۰.

۷- ۷. قال فی جامع الرواه(۲: ۳۶۷): له صحبه، و کان معاویه وضع علیه الحراس لئلا یهرب إلی علیّ علیه السلام. و قال فی أسد الغابه(۵: ۱۳۸): اسمه صدی بن عجلان کان من المکثرین فی الروایه.

إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنِی وَ عَلِیّاً(۱) مِنْ شَجَرَهٍ وَاحِدَهٍ فَأَنَا أَصْلُهَا وَ عَلِیٌّ فَرْعُهَا وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ ثَمَرُهَا وَ شِیعَتُنَا وَرَقُهَا(۲) فَمَنْ تَمَسَّکَ بِهَا نَجَا وَ مَنْ تَخَلَّفَ عَنْهَا هَوَی (۳).

وَ بِالْإِسْنَادِ یَرْفَعُهُ إِلَی قَتَادَهَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :أَنَّ النَّارَ افْتَخَرَتْ عَلَی الْجَنَّهِ فَقَالَتِ النَّارُ تَسْکُنُنِی الْمُلُوکُ وَ الْجَبَابِرَهُ(۴) وَ أَنْتِ تَسْکُنُکِ الْفُقَرَاءُ وَ الْمَسَاکِینُ فَشَکَتِ الْجَنَّهُ إِلَی رَبِّهَا فَأَوْحَی اللَّهُ إِلَیْهَا اسْکُنِی (۵) فَإِنِّی أُزَیِّنُکِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ بِأَرْبَعَهِ أَرْکَانٍ بِمُحَمَّدٍ سَیِّدِ الْأَنْبِیَاءِ وَ عَلِیٍّ سَیِّدِ الْأَوْصِیَاءِ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ سَیِّدَیْ شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ شِیعَتِهِمْ فِی قُصُورِکِ مَعَ الْحُورِ الْعِینِ (۶).

**[ترجمه]الفضائل - الروضهٔ: با اسناد به ابو اُمامه باهلی روایت کرده که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود:

ص: ۷۷

خداوند من و علی را از یک درخت آفرید، من اصل آن درخت هستم و علی فرع آن و حسن و حسین میوه آن و شیعیان ما برگ‌های آن، پس هر کس به آن تمسّک جوید، نجات یابد و آنکه از آن بازماند، سقوط می کند. - . الفضائل : ۱۴۱-۱۴۰، الروضه : ۲۱-۲۰ -

و با اسنادی آن را به قتاده رسانده که از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله روایت کرده که فرمود: آتش بر بهشت فخرفروشی کرده و گفت: شاهان و جبّاران در من سکونت می کنند. و در تو فقرا و بیچارگان ساکن می‌شوند! پس بهشت به پروردگارش شکایت برد، پس خداوند به آن وحی فرمود: ساکت شو، که من در روز قیامت تو را با چهار رکن می‌آرایم، به محمّد سرور پیامبران، و علی سید اوصیا، و حسن و حسین دو سرور جوانان اهل بهشت، و شیعیان آنان در قصرهای تو با حوریان بهشتی. - . الروضهٔ: ۲۱-۲۰ -

**[ترجمه]

«۴۶»

کشف، [کشف الغمه] مِنْ مُسْنَدِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَخَذَ بِیَدِ حَسَنٍ وَ حُسَیْنٍ وَ قَالَ مَنْ أَحَبَّنِی وَ أَحَبَّ هَذَیْنِ وَ أَبَاهُمَا وَ أُمَّهُمَا کَانَ مَعِی فِی دَرَجَتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ(۷).

وَ مِنْ کِتَابِ الْحَافِظِ أَبِی بَکْرٍ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی نَصْرٍ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ: أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِعَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ علیهم السلام أَنَا سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمْتُمْ وَ حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتُمْ.

وَ مِنْهُ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: مَرَّ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلَی بَیْتٍ فِیهِ فَاطِمَهُ وَ عَلِیٌّ وَ حَسَنٌ وَ حُسَیْنٌ علیهم السلام فَقَالَ أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَهُمْ وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَهُمْ (۸).

**[ترجمه]کشف الغمّهٔ: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست حسن و حسین را گرفته و فرمود: هرکس من را و این دو، و پدر

و مادرشان را دوست بدارد، در روز قیامت در بهشت با من و در درجه من خواهند بود. - . کشف الغمّة: ۲۷ و ۱۳۵ -

و از کتاب «الحافظ» ابوبکر بن محمّد بن ابی نصر از زید بن ارقم روایت شده که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السّلام فرمود: من با هر کس که در صلح باشید، در صلحم و با هر که در جنگ باشید، در جنگم.

و از زید بن ارقم در آن کتاب آمده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بر خانه‌ای که علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السّلام ساکن بودند گذر کرده و فرمود: من با هر که شما با او در جنگ باشید، در جنگم و با هر که با وی در صلح باشید، در صلحم. - . کشف الغمّة: ۲۸ -

**[ترجمه]

«۴۷»

فض، [کتاب الروضه] یل، [الفضائل] لابن شاذان بِالْإِسْنَادِ يَرْفَعُهُ إِلَى عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَذَكَرْتُ عَلِيّاً فَقَالَ يَا عَائِشَةُ لَمْ يَكُنْ قَطُّ فِي الدُّنْيَا أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْهُ وَ مِنْ زَوْجَتِهِ فَاطِمَةَ ابْنَتِي وَ مِنْ وَلَدَيْهِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ تَعْلَمِينَ يَا عَائِشَةُ أَيَّ شَيْءٍ رَأَيْتُ لِابْنَتِي فَاطِمَةَ وَ لِبَعْلِهَا قُلْتُ أَخْبِرْنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ صلی الله علیه و آله يَا عَائِشَةُ إِنَّ ابْنَتِي سَيِّدَةُ نِسَاءِ

ص: ۷۸

۱- ۱. فی الروضه: و خلق علیا.

۲- ۲. فی الفضائل: و شیعتنا أوراقها.

۳- ۳. الفضائل: ۱۴۰ و ۱۴۱. الروضه: ۲۰ و ۲۱.

۴- ۴. فی الروضه: تسکنی الجبابره و الملوک.

۵- ۵. فی الروضه: فاسکتی.

۶- ۶. الروضه: ۲۰ و ۲۱. و لم نجده فی الفضائل المطبوع.

۷- ۷. کشف الغمّه: ۲۷ و ۱۳۵.

۸- ۸. کشف الغمّه: ۲۸.

أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ إِنَّ بَعْلَهَا لَمَا يُقَاسُ بِأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ وَ إِنَّ وَلَدَيْهِ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ هُمَا رَيْحَانَتَایَ فِی الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ يَا عَائِشَهُ أَنَا وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ ابْنُ عَمِّی عَلِیٌّ فِی غُرْفَهٍ بَيْضَاءَ(۱) أَسَاسُهَا رَحْمَهُ اللَّهِ وَ أَطْرَافُهَا رِضْوَانُ اللَّهِ وَ هِیَ تَحْتَ عَرْشِ اللَّهِ وَ بَيْنَ عَلِیٍّ وَ بَيْنَ نُورِ اللَّهِ بَابٌ يَنْظُرُ إِلَى اللَّهِ وَ يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَ ذَلِکَ وَقْتٌ يُلْجِمُ اللَّهُ النَّاسَ بِالْعَرَقِ عَلَى رَأْسِهِ تَاجٌ قَدْ أَضَاءَ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ يَرْفُلُ فِی حُلَّتَيْنِ حَمْرَاوَيْنِ وَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى خَلَقْتُکَ وَ عَلِيّاً مِنْ طِينَهِ الْعَرْشِ ثُمَّ خَلَقْتُ ذُرِّيَّتَهُ وَ مُحِبِّيهِ مِنْ طِينَهِ تَحْتِ الْعَرْشِ وَ خَلَقْتُ مُبْغِضِيهِ مِنْ طِينَهِ الْخَبَالِ وَ هِیَ طِينَهٌ مِنْ جَهَنَّمَ (۲).

**[ترجمه]الروضهٔ - الفضائل: عایشه گوید: نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودم و علی را یاد کردم، فرمود: ای عایشه، هرگز کسی محبوب‌تر از او و همسرش فاطمه دخترم و دو پسرش حسن و حسین نزد خدا در دنیا نبوده است. ای عایشه، آیا می‌دانی برای دخترم فاطمه و شوی او چه دیده‌ام؟ عرض کردم: مرا از آن آگاه کنید یا رسول الله. آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای عایشه، به یقین دخترم سرور

ص: ۷۸

زنان اهل بهشت است و هیچ یک از مردم با شوی او قابل قیاس نیست، و دو پسرش حسن و حسین دو ریحانه من در دنیا و آخرت هستند؛ ای عایشه، من و فاطمه و حسن و حسین و پسرعمویم علی در اتاقی سفید قرار داریم که پی آن رحمت خدا و دیوارهای آن رضوان خداست و این اتاق در زیر عرش خدا قرار دارد و میان علی و نور خدا دری است که از آن می‌نگرد و خدا نیز او را نگاه می‌کند و آن هنگامی است که خداوند مردم را با عرق سرشان افسار می‌زند! و علی تاجی بر سر دارد که میان مشرق و مغرب را روشن می‌کند در حالی که با دو جامه سرخ، خرامان راه می‌رود. و خدای متعال گوید: تو و علی را از طینت عرش آفریدم ، سپس ذریّه و دوستداران او را از طینت زیر عرش خلق کردم و دشمنان او را از گِل عصاره اهل جهنم آفریدم که گِلی از جهنم است. - . الروضهٔ : ۳۹ . الفضائل : ۱۷۹-۱۷۸ -

**[ترجمه]

بیان

فی النهایه فی الحدیث یبلغ العرق منهم ما یلجمهم أی یصل إلی أفواههم و یصیر لهم بمنزله اللجام و یمنعهم عن الکلام یعنی فی المحشر(۳) و فی النهایه رفل رفلا- أی جر ذیله و تبختر فی مشیته (۴) و فی النهایه فی الحدیث الخبال عصاره أهل النار الخبال فی الأصل الفساد و یکون فی الأفعال و الأبدان و العقول (۵).

**[ترجمه]در النهایهٔ، در حدیثی آمده است: «عرق آنان چنان زیاد می‌شود که آنان را لگام می‌زند» یعنی اینکه عرق صورت بر دهانشان می‌رود و برای آن‌ها به مثابه لگام خواهد بود که آنان را از سخن گفتن باز می‌دارد، منظور وی در محشر است. - . النهایه ۴: ۵۰ - و در النهایهٔ آمده است: «رفل رفلاً»: یعنی دامنش را بالا کشیده و با نخوّت و تکبر راه رفت. - . النهایهٔ ۲: ۹۳ -

و در النهایهٔ: در حدیث آمده است: «خبال عصاره اهل آتش است» و «خبال» در اصل به معنی فساد است و این فساد ممکن است در افعال، اجسام، یا عقول باشد - . النهایهٔ ۱: ۲۸ -

**[ترجمه]

«۴۸»

كشف، [كشف الغمه] مِنْ مَنَاقِبِ الْخُوَارِزْمِيِّ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله :أَنَّهُ قَالَ لِعَلِيٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ حَسَنٍ وَ حُسَيْنٍ (۶) أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتُمْ (۷) وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمْتُمْ (۸).

وَ رَوَاهُ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فِي مُسْنَدِهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَهَ قَالَ: نَظَرَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِلَى عَلِيٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ فَاطِمَهَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ فَقَالَ أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَكُمْ وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَكُمْ (۹).

وَ مِنَ الْمُسْنَدِ عَنْ حُذَيْفَهَ بْنِ الْيَمَانِ قَالَ: سَأَلَتْنِي أُمِّي مَتَى عَهْدُكَ بِالنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ فَقُلْتُ لَهَا مُنْذُ كَذَا وَ كَذَا قَالَ فَنَالَتْ مِنِّي وَ سَبَّتْنِي قَالَ فَقُلْتُ لَهَا دَعِينِي

ص: ۷۹

۱- ۱. فی الفضائل: فی غرفه من دره بیضاء.

۲- ۲. الروضه: ۳۹، الفضائل: ۱۷۸ و ۱۷۹.

۳- ۳. النهایه ۴: ۵۰. و فیه: فی المحشر یوم القیامه.

۴- ۴. النهایه ۲: ۹۳.

۵- ۵. النهایه ۱: ۲۸۰.

۶- ۶. فی المصدر: و الحسن و الحسین.

۷- ۷. فی المصدر: تقدیم و تأخیر بین الجملتین.

۸- ۸. كشف الغمّه: ۱۵۸.

۹- ۹. كشف الغمّه: ۱۳۶.

فَإِنِّی آتِی النَّبِیَّ فَأُصَلِّی مَعَهُ الْمَغْرِبَ ثُمَّ لَا أَدَعُهُ حَتَّی یَسْتَغْفِرَ لِی وَ لَکِ قَالَ فَأَتَیْتُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَصَلَّیْتُ مَعَهُ الْمَغْرِبَ فَصَلَّی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله الْعِشَاءَ ثُمَّ انْفَتَلَ (۱) فَتَبِعْتُهُ فَعَرَضَ لَهُ عَارِضٌ فَنَاجَاهُ ثُمَّ ذَهَبَ فَاتَّبَعْتُهُ فَسَمِعَ صَوْتِی فَقَالَ مَنْ هَذَا فَقُلْتُ حُذَیْفَهُ قَالَ مَا لَکَ فَحَدَّثْتُهُ بِالْأَمْرِ قَالَ غَفَرَ اللَّهُ لَکَ وَ لِأُمِّکَ ثُمَّ قَالَ أَ مَا رَأَیْتَ الْعَارِضَ الَّذِی عَرَضَ لِی قُبَیْلُ قَالَ قُلْتُ بَلَی قَالَ هُوَ مَلَکٌ مِنَ الْمَلَائِکَهِ لَمْ یَهْبِطْ إِلَی الْأَرْضِ قَطُّ قَبْلَ هَذِهِ اللَّیْلَهِ اسْتَأْذَنَ رَبَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ یُسَلِّمَ عَلَیَّ وَ یُبَشِّرَنِی أَنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ أَنَّ فَاطِمَهَ سَیِّدَهُ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ (۲).

أَقُولُ: رَوَاهُ ابْنُ بِطْرِیقٍ فِی الْمُسْتَدْرَکِ مِنْ کِتَابِ الْحِلْیَهِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ حُذَیْفَهَ: مِثْلَهُ وَ فِی آخِرِهِ وَ أَنَّ فَاطِمَهَ سَیِّدَهُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّهِ(۳).

**[ترجمه]کشف الغمّهٔ: از مناقب خوارزمی از زید بن ارقم از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله روایت شده که به علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام فرمود: با هر کس بجنگید در جنگم و با هر که صلح کنید، در صلحم. -. کشف الغمّهٔ: ۱۵۸ -

احمد بن حنبل نیز این روایت را در مسند خود از ابوهریره چنین نقل کرده است: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی، حسن، حسین و فاطمه صلوات الله علیهم نگاه کرده، سپس فرمود: هرکس با شما بجنگد، من با او در جنگم و هر که با شما در صلح باشد، با او در صلحم. -. کشف الغمّهٔ : ۱۳۶ -

و از مسند از حذیفهٔ بن یمان نقل است که گفت: مادرم از من پرسید: از کی با پیامبر آشنا هستی؟ گوید: به وی گفتم، از فلان وقت و فلان زمان، پس مرا تحقیر کرده و دشنام داد. - گوید: - به وی گفتم: رهایم کن،

ص: ۷۹

من نزد پیامبر می‌روم و نماز مغرب را با وی به جا می‌آورم و دست از او بر نمی‌دارم تا اینکه برای من و تو طلب آمرزش کند. گوید: سپس نزد پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آمده و نماز مغرب را با وی به جا آوردم، سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نماز عشاء را نیز اقامه فرمود و از مسجد خارج شد. پس وی را دنبال کردم، در بین راه به شخصی برخورد که آهسته چیزهایی به وی گفت و سپس رفت. پس آن حضرت را دنبال کردم، اما ایشان صدای مرا شنیده و فرمود؟ کیستی؟ عرض کردم: حذیفه هستم. فرمود: چه کاری داری؟ پس ماجرا را برای وی نقل کردم. فرمود: خداوند تو و مادرت را بیامرزد؛ سپس فرمود: آن رهگذری را که اندکی پیش راه را بر من گرفت دیدی؟ گوید: عرض کردم: بلی. فرمود: او فرشته‌ای بود که هرگز پیش از این به زمین نیامده بود، از پروردگار عزّوجل اجازه گرفته بود که بیاید و به من سلام کند و مرا بشارت دهد که حسن و حسین دو سرور جوانان اهل بهشت هستند و فاطمه سرور زنان جهان است. -. کشف الغمّهٔ: ۱۳۶- ۱۳۵ -

مؤلف: شبیه این حدیث را ابن بطریق از کتاب حلیه الأولیاء با اسناد آن به حذیفه در کتاب المستدرک خود روایت کرده و در پایان آن آورده است: و فاطمه سرور زنان بهشت است .

**[ترجمه]

کشف، [کشف الغمه] مِنْ كِتَابِ مَوْلِدِ فَاطِمَةَ لِأَبِي جَعْفَرِ بْنِ بَابَوَيْهِ رَوَى حَدِيثاً مَرْفُوعاً إِلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَنِي وَ عَلِيّاً(۴) وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ مِنْ نُورٍ فَعَصَرَ ذَلِكَ النُّورَ عَصْرَةً فَخَرَجَ مِنْهَا شِيعَتُنَا فَسَبَّحْنَا فَسَبَّحُوا وَ قَدَّسْنَا فَقَدَّسُوا وَ هَلَّلْنَا فَهَلَّلُوا وَ مَجَّدْنَا فَمَجَّدُوا وَ وَحَّدْنَا فَوَحَّدُوا ثُمَّ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِينَ وَ خَلَقَ الْمَلَائِكَةَ فَمَكَثَتِ الْمَلَائِكَةُ مِائَةَ عَامٍ لَا تَعْرِفُ تَسْبِيحاً وَ لَا تَقْدِيساً فَسَبَّحْنَا فَسَبَّحَتْ شِيعَتُنَا فَسَبَّحَتِ الْمَلَائِكَةُ وَ كَذَلِكَ فِي الْبَوَاقِي فَنَحْنُ الْمُوَحِّدُونَ حَيْثُ لَا مُوَحِّدَ غَيْرُنَا وَ حَقِيقٌ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ كَمَا اخْتَصَّنَا وَ اخْتَصَّ شِيعَتَنَا أَنْ يُنْزِلَنَا وَ شِيعَتَنَا فِي أَعْلَى عِلِّيِّينَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَانَا وَ اصْطَفَى شِيعَتَنَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَكُونَ أَجْسَاماً فَدَعَانَا فَأَجَبْنَا فَغَفَرَ لَنَا وَ لِشِيعَتِنَا مِنْ قَبْلِ أَنْ نَسْتَغْفِرَ اللَّهَ تَعَالَى.

قال قد اختصرت بعض ألفاظ هذا الحديث بقولي و كذا في البواقي لأن فيه و قدسنا فقدست شيعتنا فقدست الملائكه إلى آخرها و نبهت على ذلک لتعلمه.

ص: ۸۰

۱- ۱. أي انصرف.

۲- ۲. كشف الغمّه: ۱۳۵ و ۱۳۶.

۳- ۳. مخطوط.

۴- ۴. في المصدر: و خلق عليا.

وَ رُوِیَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی خَلَقَنِی وَ عَلِیّاً وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ مِنْ نُورٍ وَاحِدٍ.

وَ عَنْ حُذَیْفَهَ بْنِ الْیَمَانِ قَالَ: دَخَلَتْ عَائِشَهُ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ یُقَبِّلُ فَاطِمَهَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهَا فَقَالَتْ (۱) یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ تُقَبِّلُهَا وَ هِیَ ذَاتُ بَعْلٍ فَقَالَ لَهَا أَمَا وَ اللَّهِ لَوْ عَلِمْتِ وُدِّی لَهَا إِذاً لَازْدَدْتِ لَهَا وُدّاً(۲) إِنَّهُ لَمَّا عُرِجَ بِی إِلَی السَّمَاءِ فَصِرْتُ إِلَی السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ أَذَّنَ جَبْرَئِیلُ وَ أَقَامَ مِیکَائِیلُ ثُمَّ قَالَ لِی ادْنُ فَقُلْتُ أَدْنُو وَ أَنْتَ بِحَضْرَتِی فَقَالَ لِی نَعَمْ إِنَّ اللَّهَ فَضَّلَ أَنْبِیَاءَهُ الْمُرْسَلِینَ عَلَی مَلَائِکَتِهِ الْمُقَرَّبِینَ وَ فَضَّلَکَ أَنْتَ خَاصَّهً فَدَنَوْتُ فَصَلَّیْتُ بِأَهْلِ السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ فَلَمَّا صَلَّیْتُ وَ صِرْتُ إِلَی السَّمَاءِ السَّادِسَهِ إِذَا أَنَا بِمَلَکٍ مِنْ نُورٍ عَلَی سَرِیرٍ مِنْ نُورٍ عَنْ یَمِینِهِ صَفٌّ مِنَ الْمَلَائِکَهِ وَ عَنْ یَسَارِهِ صَفٌّ مِنَ الْمَلَائِکَهِ فَسَلَّمْتُ فَرَدَّ عَلَیَّ السَّلَامَ وَ هُوَ مُتَّکِئٌ فَأَوْحَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَیْهِ أَیُّهَا الْمَلَکُ سَلَّمَ عَلَیْکَ حَبِیبِی وَ خِیَرَتِی مِنْ خَلْقِی فَرَدَدْتَ السَّلَامَ عَلَیْهِ وَ أَنْتَ مُتَّکِئٌ وَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی لَتَقُومَنَّ وَ لَتُسَلِّمَنَّ عَلَیْهِ وَ لَا تَقْعُدُ(۳) إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ فَوَثَبَ الْمَلَکُ (۴) وَ هُوَ یُعَانِقُنِی وَ یَقُولُ مَا أَکْرَمَکَ عَلَی رَبِّ الْعَالَمِینَ یَا مُحَمَّدُ فَلَمَّا صِرْتُ إِلَی الْحُجُبِ نُودِیتُ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَیْهِ فَأُلْهِمْتُ فَقُلْتُ وَ الْمُؤْمِنُونَ کُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ ... کُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ ثُمَّ أَخَذَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام بِیَدِی وَ أَدْخَلَنِی الْجَنَّهَ(۵) وَ أَنَا مَسْرُورٌ فَإِذَا أَنَا بِشَجَرَهٍ مِنْ نُورٍ مُکَلَّلَهٍ بِالنُّورِ وَ فِی أَصْلِهَا مَلَکَانِ یَطْوِیَانِ الْحُلِیَّ وَ الْحُلَلَ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامِی فَإِذَا أَنَا بِقَصْرٍ مِنْ لُؤْلُؤَهٍ بَیْضَاءَ لَا صَدْعَ فِیهَا وَ لَا وُصْلَ (۶) فَقُلْتُ حَبِیبِی (۷) لِمَنْ هَذَا الْقَصْرُ قَالَ لِابْنَتِکَ الْحَسَنِ ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامِی فَإِذَا أَنَا بِتُفَّاحٍ لَمْ أَرَ تُفَّاحاً أَعْظَمَ مِنْهُ فَأَخَذْتُ تُفَّاحَهً فَفَلَقْتُهَا فَإِذَا أَنَا بِحَوْرَاءَ کَانَ أَجْفَانُهَا مَقَادِیمَ أَجْنِحَهِ

۱- ۱. فی المصدر: فقالت له.

۲- ۲. فی المصدر: لازددت لها حبا.

۳- ۳. فی المصدر: و لا تقعدن.

۴- ۴. وثب: نهض و قام.

۵- ۵. فی المصدر: فأدخلنی الجنه.

۶- ۶. الصدع: الشق. و الوصل بضم الواو و کسرها: کل عضو علی حده.

۷- ۷. فی المصدر: حبیبی جبرئیل.

النُّسُورِ(۱) فَقُلْتُ لَهَا لِمَنْ أَنْتِ فَبَكَتْ ثُمَّ قَالَتْ أَنَا لِابْنِکَ الْمَقْتُولِ ظُلْماً الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامِی فَإِذَا أَنَا بِرُطَبٍ أَلْيَنَ مِنَ الزُّبْدِ الزُّلَالِ وَ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ فَأَكَلْتُ رُطَبَةً مِنْهَا وَ أَنَا أَشْتَهِيهَا فَتَحَوَّلَتِ الرُّطَبَةُ نُطْفَةً فِی صُلْبِی فَلَمَّا هَبَطْتُ إِلَى الْأَرْضِ وَاقَعْتُ خَدِيجَهَ فَحَمَلَتْ بِفَاطِمَهَ فَفَاطِمَهُ حَوْرَاءُ إِنْسِيَّهٌ فَإِذَا اشْتَقْتُ إِلَى رَائِحَهِ الْجَنَّهِ شَمِمْتُ رَائِحَهَ ابْنَتِی فَاطِمَهَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهَا وَ عَلَى أَبِيهَا وَ بَعْلِهَا.

وَ مِنْهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: مِثْلَهُ وَ فِيهِ زِيَادَهٌ يَتَعَلَّقُ بِفَضْلِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ فِيهِ فَقُلْتُ لِمَنْ هَذِهِ الشَّجَرَهُ فَقَالَ لِأَخِيکَ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ هَذَانِ الْمَلَكَانِ يَطْوِيَانِ الْحُلِيَّ وَ الْحُلَلَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ لَيْسَ فِيهِ ذِكْرُ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ عليهما السلام وَ فِيهِ فَأَخَذْتُ رُطَبَهً فَأَكَلْتُهَا فَتَحَوَّلَتْ وَ فِيهِ قَبْلَ هَذَا فَصَلَّيْتُ بِأَهْلِ السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ ثُمَّ الْتَفَتُّ عَنْ يَمِينِی فَإِذَا أَنَا بِإِبْرَاهِيمَ فِی رَوْضَهٍ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّهِ قَدِ اكْتَنَفَهُ جَمَاعَهٌ مِنَ الْمَلَائِكَهِ وَ فِيهِ فَنُودِيتُ فِی السَّادِسَهِ يَا مُحَمَّدُ نِعْمَ الْأَبُ أَبُوکَ إِبْرَاهِيمُ وَ نِعْمَ الْأَخُ أَخُوکَ عَلِيٌّ (۲).

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدٍ الثَّقَفِيُّ عَنْ أَبِی نَصْرِ بْنِ أَبِی مَسْعُودٍ(۳) الْأَصْفَهَانِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْكُوفِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمَوْصِلِيِّ عَنْ أَبِی فَزَارَهَ عَنْ حُذَيْفَهَ: مِثْلَهُ (۴).

**[ترجمه]کشف الغمّة: جابر بن عبدالله انصاری گوید: شنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله می‌فرماید: همانا خدای عزّوجل من و علی و فاطمه و حسن و حسین را از نور آفرید، و آن نور را فشرد و از آن شیعیان ما به وجود آمدند. پس ما خدا را تسبیح گفتیم و آنان نیز تسبیح گفتند. ما خدا را تقدیس کردیم، آنان نیز تقدیس کردند. ما «لا إله إلّا الله» گفتیم، آنان نیز گفتند. ما خدا را تمجید و ستایش کردیم، آنان نیز خدا را تمجید کردند. ما خدا را به یگانگی یاد کردیم، آنان نیز خدا را به یگانگی یاد کردند. سپس آسمان‌ها و زمین‌ها را آفرید و فرشتگان را خلق فرمود، پس فرشتگان تا یکصد سال نمی‌دانستند تسبیح و تقدیس چیست، پس ما خدا را تسبیح گفتیم و شیعیان ما نیز خدا را تسبیح گفتند، سپس فرشتگان (و بقیه اذکار)، لذا زمانی ما موحّد بوده‌ایم که کسی جز ما موحّد نبوده است، و بر خدای عزّوجل حق است که همان‌طور که ما را بدین کار مختص گردانید، ما و شیعیان ما را در اعلی علیّین جای دهد؛ خداوند ما و شیعیان ما را پیش از آنکه اجسام ما وجود داشته باشد، برگزیده، سپس ما را به سوی خود فرا خوانده و اجابت کردیم، پس خدای متعال ما و شیعیان ما را پیش از آنکه از وی طلب آمرزش کنیم، آمرزیده است.

گوید: الفاظ این حدیث را با گفتن: (و بقیه اذکار) مختصر کردم زیرا دنباله‌اش چنین بود: و خدا را تقدیس کردیم و شیعیان ما تقدیس کردند، سپس فرشتگان تقدیس کردند تا آخر... این نکته را گفتم تا بدانی.

ص: ۸۰

و از علی علیه السّلام روایت شده که فرمود: شنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله می‌فرماید: خداوند تبارک و تعالی من، علی، فاطمه، حسن و حسین را از یک نور آفرید.

و از حذیفهٔ بن یمان روایت کرده که گفت: عایشه بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله وارد شد در حالی که آن حضرت فاطمه صلوات الله علیها را می‌بوسید، پس عرض کرد: یا رسول الله، او را می‌بوسی در حالی که شوهر دارد؟ پس آن حضرت به وی

فرمود: به خدا سوگند اگر از میزان علاقه من به وی آگاه بودی، قطعاً او را بیشتر دوست می‌داشتی؛ زیرا آن‌گاه که مرا به معراج بردند و به آسمان چهارم رسیدم، جبرئیل در آنجا اذان، و میکائیل اقامه گفتند، سپس جبرئیل گفت: نزدیک شو! گفتم: چگونه در حضور تو نزدیک شوم؟ پس به من گفت: بلی، خداوند پیامبران مرسل را بر فرشتگان مَقرّب برتری داده است و علی الخصوص شما را برتری داده است. پس نزدیک گشته و با اهل آسمان چهارم نماز گزاردم و چون از نماز فارغ گشتم و به آسمان ششم رفتم، ناگاه فرشته‌ای از نور دیدم که بر تختی از نور نشسته، در سمت راست وی ردیفی از فرشتگان و در سمت چپ وی صفی از فرشتگان ایستاده‌اند، پس سلام کردم و او در حالی که تکیه داده بود، سلام مرا پاسخ گفت: پس خدای عزّوجل به وی وحی فرمود: ای فرشته، محبوب و برگزیده من از خلقم به تو سلام داد و تو در حالی که تکیه داده بودی، سلامش را پاسخ گفتی؟! به عزّت و جلالم سوگند، حتماً بر می‌خیزی و وی را سلام می‌دهی بی‌آنکه تا روز قیامت بنشینی، پس از آن فرشته از جای جست و مرا در آغوش گرفته، می‌گفت: ای محمّد، چه کرامتی نزد پروردگارت داری؟! و چون به حجابها برده شدم، به من ندا داده شد: «ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ»، - . بقره/ ۲۸۵ - {پیامبر

خدا بدانچه از جانب پروردگارش بر او نازل شده است.} پس به من الهام گردیده و گفتم: «وَ الْمُؤْمِنُونَ كلٌّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَ مَلَئكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ»، - بقره/ ۲۸۵ - {

و مؤمنان همگی به خدا و فرشتگان و کتابها و فرستادگانش ایمان آورده اند.} سپس جبرئیل علیه السّلام دست مرا گرفته و وارد بهشت نمود، در حالی که من مسرور بودم. ناگاه درختی از نور دیدم که تاجی از نور بر سر داشت و در پای آن دو فرشته بودند که تا روز قیامت زیورآلات را جمع می‌کردند. سپس پیش رفتم ناگاه قصری از مروارید سفید یکپارچه دیدم که هیچ درز و شکافی در آن نبود که به هم پیوسته شده باشد، پس گفتم: ای حبیبم، این قصر متعلّق به چه کسی است؟ گفت: قصر پسرت حسن است. سپس جلو رفتم و ناگاه سیب‌هایی دیدم که پیش از آن سیب‌هایی به آن بزرگی ندیده بودم. پس سیبی از آن برداشته و آن را به دو نیم کردم و ناگاه دیدم یک حوری از آن بیرون آمد که مژه‌هایش به مقدمه بال‌های کرکسان شباهت داشت. پس به وی گفتم: تو از آنِ کیستی؟ پس گریه سرداد و گفت: من به فرزندت حسین بن علی تعلّق دارم که مظلومانه کشته می‌شود. سپس به سمت جلو حرکت کردم که ناگاه رطبی دیدم نرم‌تر از کره و زلال‌تر از روغن و شیرین‌تر از عسل، پس دانه‌ای از آن را که میل خوردنش را کرده بودم، تناول کردم و این دانه رطب تبدیل به نطفه‌ای در صلب من شد. چون به زمین فرود آمدم، با خدیجه همبستر شدم و او به فاطمه باردار شد، لذا فاطمه یک حوری است در هیأت انسان، از این روست که هرگاه مشتاق بوی بهشت گردم، دخترم فاطمه را می‌بویم - صلوات الله علیها و علی ابیها و بعلها -. و از او از ابن عباس مانند آن روایت شده است با این تفاوت که مطالبی در فضیلت امیرالمؤمنین علیه السّلام بر آن افزوده شده است از جمله: پس گفتم این درخت متعلّق به کیست؟ گفت: متعلّق به برادرت علی بن ابی طالب است و این دو فرشته تا روز قیامت مشغول جمع‌آوری زیورآلات هستند؛ و در روایت او ذکری از حسن و حسین علیهما السّلام نیست؛ و در آن آمده: پس دانه‌ای رطب برداشته و تناول کردم که تبدیل به نطفه شد. و پیش از این مطلب در آن چنین آمده است: پس با ساکنان آسمان چهارم نماز گزاردم، سپس به سمت راست نگاه کردم و ناگاه ابراهیم را در باغی از باغ‌های بهشت دیدم، در حالی که گروهی فرشته او را احاطه کرده بودند. و نیز در آن آمده است: پس در آسمان ششم ندا داده شدم: ای محمّد، چه نیکو پدری است پدرت ابراهیم و چه نیکو برادری است برادرت علی . - . کشف الغمّة : ۱۳۸-۱۳۷ -

تفسير فرات بن ابراهيم: محمّد بن زيد ثقفى با سندى از حذيفه نظير اين روايت را نقل كرده است. - . تفسير فرات : ١٠ -

**[ترجمه]

«۵۰»

بشا، [بشاره المصطفى] يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَوَّانِيُّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ الدَّاعِي عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحُسَيْنِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيِّ عَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ اللَّخْمِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمِّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: إِنِّي لَعِنْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَا وَ عَلِيٌّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عليهم السلام فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَهُمْ وَ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَهُمْ (۵).

**[ترجمه]بشارة المصطفى: زيد بن ارقم گويد: به همراه على، فاطمه، حسن و حسين عليهم السّلام بودم كه آن حضرت فرمود: من با هركه با آنان بجنگد در جنگم و با هركس كه با ايشان صلح كند در صلحم. - . بشارة المصطفى : ١۴٣ -

**[ترجمه]

«۵۱»

كنز، [كنز جامع الفوائد] و تأويل الآيات الظاهره مِنْ كِتَابِ مِصْبَاحِ الْأَنْوَارِ لِشَيْخِ الطَّائِفَهِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ

ص: ۸۲

١- ١. جمع النسر بتثليث النون و الفتح أشهر و أفصح طائر من أشدّ الطيور و ارفعها طيرانا و أقواها جناحا.

٢- ٢. كشف الغمّه: ١٣٧ و ١٣٨.

٣- ٣. محمود خ ل.

۴- ۴. تفسير فرات: ١٠.

۵- ۵. بشاره المصطفى: ١۴٣.

قَالَ: صَلَّی بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی بَعْضِ الْأَیَّامِ صَلَاهَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَیْنَا بِوَجْهِهِ الْکَرِیمِ فَقُلْتُ لَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ رَأَیْتَ أَنْ تُفَسِّرَ لَنَا قَوْلَهُ تَعَالَی فَأُولئِکَ مَعَ الَّذِینَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ مِنَ النَّبِیِّینَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَداءِ وَ الصَّالِحِینَ وَ حَسُنَ أُولئِکَ رَفِیقاً(۱) فَقَالَ صلی الله علیه و آله أَمَّا النَّبِیُّونَ فَأَنَا وَ أَمَّا الصِّدِّیقُونَ فَأَخِی عَلِیٌّ وَ أَمَّا الشُّهَدَاءُ فَعَمِّی حَمْزَهُ وَ أَمَّا الصَّالِحُونَ فَابْنَتِی فَاطِمَهُ وَ أَوْلَادُهَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ قَالَ وَ کَانَ الْعَبَّاسُ حَاضِراً فَوَثَبَ وَ جَلَسَ بَیْنَ یَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ أَ لَسْنَا أَنَا وَ أَنْتَ وَ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ

الْحُسَیْنُ مِنْ نَبْعَهٍ(۲) وَاحِدَهٍ قَالَ وَ مَا ذَاکَ یَا عَمِّ قَالَ لِأَنَّکَ تُعَرِّفُ بِعَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ دُونَنَا قَالَ فَتَبَسَّمَ النَّبِیُّ وَ قَالَ أَمَّا قَوْلُکَ یَا عَمِّ أَ لَسْنَا مِنْ نَبْعَهٍ وَاحِدَهٍ فَصَدَقْتَ وَ لَکِنْ یَا عَمِّ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنِی وَ خَلَقَ عَلِیّاً وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ قَبْلَ أَنْ یَخْلُقَ آدَمَ علیه السلام حِینَ لَا سَمَاءَ مَبْنِیَّهً وَ لَا أَرْضَ مَدْحِیَّهً وَ لَا ظُلْمَهَ وَ لَا نُورَ وَ لَا شَمْسَ وَ لَا قَمَرَ وَ لَا جَنَّهَ وَ لَا نَارَ فَقَالَ الْعَبَّاسُ وَ کَیْفَ کَانَ بَدْءُ خَلْقِکُمْ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ یَا عَمِّ لَمَّا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ یَخْلُقَنَا تَکَلَّمَ بِکَلِمَهٍ خَلَقَ مِنْهَا نُوراً ثُمَّ تَکَلَّمَ بِکَلِمَهٍ أُخْرَی فَخَلَقَ مِنْهَا رُوحاً ثُمَّ مَزَجَ النُّورَ بِالرُّوحِ فَخَلَقَنِی وَ خَلَقَ عَلِیّاً وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ علیهم السلام فَکُنَّا نُسَبِّحُهُ حِینَ لَا تَسْبِیحَ وَ نُقَدِّسُهُ حِینَ لَا تَقْدِیسَ فَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَی أَنْ یُنْشِئَ الصَّنْعَهَ فَتَقَ نُورِی فَخَلَقَ مِنْهُ الْعَرْشَ فَالْعَرْشُ مِنْ نُورِی وَ نُورِی مِنْ نُورِ اللَّهِ وَ نُورِی أَفْضَلُ مِنَ الْعَرْشِ ثُمَّ فَتَقَ نُورَ أَخِی عَلِیٍّ فَخَلَقَ مِنْهُ الْمَلَائِکَهَ فَالْمَلَائِکَهُ مِنْ نُورِ أَخِی عَلِیٍّ وَ نُورُ عَلِیٍّ مِنْ نُورِ اللَّهِ وَ عَلِیٌّ أَفْضَلُ مِنَ الْمَلَائِکَهِ ثُمَّ فَتَقَ نُورَ ابْنَتِی فَاطِمَهَ فَخَلَقَ مِنْهُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ فَالسَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ مِنْ نُورِ ابْنَتِی فَاطِمَهَ وَ نُورُ ابْنَتِی فَاطِمَهَ مِنْ نُورِ اللَّهِ تَعَالَی وَ ابْنَتِی فَاطِمَهُ أَفْضَلُ مِنَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ ثُمَّ فَتَقَ نُورَ وَلَدِیَ الْحَسَنِ وَ خَلَقَ مِنْهُ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ فَالشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ مِنْ نُورِ وَلَدِیَ الْحَسَنِ وَ نُورُ وَلَدِیَ الْحَسَنِ مِنْ نُورِ اللَّهِ وَ الْحَسَنُ أَفْضَلُ مِنَ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ ثُمَّ فَتَقَ نُورَ وَلَدِیَ الْحُسَیْنِ فَخَلَقَ مِنْهُ الْجَنَّهَ وَ الْحُورَ الْعِینَ فَالْجَنَّهُ وَ الْحُورُ الْعِینُ مِنْ نُورِ وَلَدِیَ الْحُسَیْنِ وَ نُورُ وَلَدِیَ الْحُسَیْنِ مِنْ نُورِ اللَّهِ فَوَلَدِیَ الْحُسَیْنُ أَفْضَلُ مِنَ الْجَنَّهِ وَ الْحُورِ الْعِینِ

۱- ۱. سوره النساء: ۶۹.

۲- ۲. النبعه: الأصل.

ثُمَّ أَمَرَ اللَّهُ الظُّلُمَاتِ أَنْ تَمُرَّ عَلَى سَحَائِبِ النَّظَرِ(۱) فَأَظْلَمَتِ السَّمَاوَاتِ عَلَى الْمَلَائِكَهِ فَضَجَّتِ الْمَلَائِكَهُ بِالتَّقْدِيسِ وَ التَّسْبِيحِ وَ قَالَتْ إِلَهَنَا وَ سَيِّدَنَا مُنْذُ خَلَقْتَنَا وَ عَرَّفْتَنَا هَذِهِ الْأَشْبَاحَ لَمْ نَرَ بَأْساً فَبِحَقِّ هَذِهِ الْأَشْبَاحِ إِلَّا مَا كَشَفْتَ عَنَّا هَذِهِ الظُّلْمَهَ فَأَخْرَجَ اللَّهُ مِنْ نُورِ ابْنَتِي فَاطِمَهَ قَنَادِيلَ فَعَلَّقَهَا فِي بُطْنَانِ الْعَرْشِ فَأَزْهَرَتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ ثُمَّ أَشْرَقَتْ بِنُورِهَا فَلِأَجْلِ ذَلِكَ سُمِّيَتِ الزَّهْرَاءَ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَهُ إِلَهَنَا وَ سَيِّدَنَا لِمَنْ هَذَا النُّورُ الزَّاهِرُ الَّذِي قَدْ أَشْرَقَتْ بِهِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهَا هَذَا نُورٌ اخْتَرَعْتُهُ مِنْ نُورِ جَلَالِي لِأَمَتِي فَاطِمَهَ ابْنَهِ حَبِيبِي وَ زَوْجَهِ وَلِيِّي وَ أَخِي نَبِيِّي وَ أبو [أَبِي] حُجَجِي عَلَى عِبَادِي فِي بِلَادِي أُشْهِدُكُمْ مَلَائِكَتِي أَنِّي قَدْ جَعَلْتُ ثَوَابَ تَسْبِيحِكُمْ وَ تَقْدِيسِكُمْ لِهَذِهِ الْمَرْأَهِ وَ شِيعَتِهَا وَ مُحِبِّيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ قَالَ فَلَمَّا سَمِعَ الْعَبَّاسُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ذَلِكَ وَثَبَ وَ قَبَّلَ بَيْنَ عَيْنَيْ عَلِيٍّ وَ قَالَ وَ اللَّهِ يَا عَلِيُّ أَنْتَ الْحُجَّهُ الْبَالِغَهُ لِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ(۲).

**[ترجمه]کنز جوامع الفوائد: از کتاب مصباح الأنوار شیخ الطائفه با اسنادش از انس بن مالک روایت کرده که گفت:

ص: ۸۲

روزی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نماز صبح را با ما اقامه فرمود، سپس رخسار بزرگوارش را به سوی ما کرده و من خدمت وی عرض کردم: یا رسول الله، اگر صلاح می‌بینید قول خدای عزّوجل«فَأُوْلَئِکَ مَعَ الَّذِینَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَیهِم مِّنَ النَّبِیینَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِینَ وَ حَسُنَ أُوْلَئِکَ رَفِیقًا»، - . نساء/ ۶۹ - {آنان در زمره کسانی خواهند بود که خدا ایشان را گرامی داشته، یعنی با پیامبران و راستان و شهیدان و شایستگانند و آنان چه نیکو همدمانند.} را برای ما تفسیر بفرمایید! پس آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: منظور از «النَّبِیینَ» من هستم، اما منظور از«الصِّدِّیقِینَ» برادرم علی است، و اما منظور از «الشُّهَدَاءِ» عمویم حمزه است، اما منظور از«الصَّالِحِینَ» دخترم فاطمه و فرزندانش حسن و حسین هستند. - گوید: - عباس نیز در جمع حاضر بود که با شنیدن این تفسیر به وسط مجلس روبروی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله پریده و عرض کرد: مگر من و شما و علی و فاطمه و حسن و حسین از یک ریشه و اصل نیستیم؟! فرمود: منظورتان چیست عموجان؟ عرض کرد: زیرا شما پیوسته درباره علی و فاطمه و حسن و حسین سخن می‌گویید و از ما نامی نمی‌برید. گوید: پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله تبسّمی نموده و فرمود: عموجان، اینکه که گفتی از یک ریشه و اصل هستیم، راست گفتی. لیکن عموجان، خداوند من و علی و فاطمه و حسن و حسین را پیش از آنکه آدم علیه السّلام را بیافریند خلق فرمود؛ آن‌گاه که نه آسمانی برافراشته و نه زمینی گسترده و نه ظلمتی بود و نه نوری و نه خورشید و ماهی و نه بهشت و دوزخی.

پس عباس عرض کرد: یا رسول الله، آغاز آفرینش شما چگونه بوده است؟ فرمود: عموجان: چون خداوند اراده فرمود ما را خلق کند، کلمه‌ای فرمود و از آن نوری آفریده شد. سپس کلمه دیگری فرمود و از آن روحی آفرید. سپس آن نور را با آن روح در آمیخت و از آن، من و علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السّلام را آفرید. آن‌گاه پیش از آنکه تسبیح و تقدیسی باشد، ما خدا را تسبیح گفته و تقدیس می‌نمودیم و چون اراده فرمود آفرینش را آغاز کند، نور مرا شکافت و از آن عرش را آفرید، از این رو نور عرش از نور من است و نور من از نور خداست و نور من افضل از نور عرش است؛ سپس نور برادرم علی را شکافت و از آن فرشتگان را آفرید، بنابراین، فرشتگان از نور برادرم علی هستند و نور علی از نور خداست و علی افضل از ملائکه است؛ سپس نور دخترم فاطمه را شکافت و از نور او آسمان‌ها و زمین را آفرید، بنابراین آسمان‌ها و زمین از نور دخترم فاطمه آفریده شده‌اند و نور دخترم فاطمه از نور خدای متعال است و دخترم فاطمه افضل از آسمان‌ها و زمین است؛ سپس نور

فرزندم حسن را شکافت و خورشید و ماه را از آن آفرید، و خورشید و ماه از نور فرزندم حسن هستند و نور فرزندم حسن از نور خداست و حسن افضل از خورشید و ماه است؛ سپس نور فرزندم حسین را شکافت و از آن بهشت و حورالعین را آفرید، بنابراین بهشت و حورالعین از نور فرزندم حسین هستند و نور فرزندم حسین از نور خداست، پس فرزندم حسین افضل از بهشت و حورالعین است.

سپس خداوند به قدرت خویش ظلمت را آفریده، آن را بر پرده چشم‌ها افشاند، لذا آسمان‌ها بر فرشتگان تاریک گشته، به تقدیس و تسبیح خدا روی آورده و گفتند: خداوندا و ای مولای ما، از زمانی که ما را آفریده‌ای و این اشباح را به ما شناسانده‌ای، چیز بدی ندیده‌ایم، پس تو را به مقام و منزلت این اشباح سوگند می‌دهیم، این ظلمت را از ما برطرف سازی. پس خداوند از نور دخترم فاطمه قندیل‌ها آفریده، آن‌ها را بر سرادق عرش آویخت، پس آسمان‌ها و زمین روشن شدند؛ سپس به نور وی از تاریکی در آمدند از این رو وی را «زهراء» نامیده‌اند. پس فرشتگان عرض کردند: خداوندا، ای مولای ما، این نور درخشان از کیست که آسمان‌ها و زمین بدان روشن گشته‌اند؟ پس به ایشان الهام گشت: این نوری است که از نور جلال خود برای کنیزم فاطمه دخت حبیبم و زوجه ولیّ‌ام و برادر پیامبرم و پدر حجّت‌های من بر بندگانم در سرزمینم، اختراع کرده... ام. ای فرشتگان من، شما را گواه می‌گیرم که ثواب تسبیح و تقدیس شما را برای این زن و شیعیان و دوستدارانش تا به روز قیامت، قرار داده‌ام. - گوید: - چون عباس از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله این سخنان را شنید، از جا برجست و چشمان علی را بوسیده و گفت: ای علی، به خدا سوگند که تو حجّت بالغه خدا برای کسانی هستی که به خدا و روز قیامت ایمان داشته باشند. - . نسخه خطی. و آن را در تفسیر برهان۱: ۳۹۳- ۳۹۲ آورده است. -

**[ترجمه]

«۵۲»

بشا، [بشاره المصطفی] بِالْإِسْنَادِ إِلَی الصَّدُوقِ عَنِ الْهَمَدَانِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سَلَمَهَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُوسَی ابْنِ أُخْتِ الْوَاقِدِیِّ عَنْ أَبِی قَتَادَهَ الْحَرَّانِیِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْعَلَاءِ الْحَضْرَمِیِّ عَنْ سَعِیدِ بْنِ الْمُسَیَّبِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ جَالِساً یَوْماً(۳) وَ عِنْدَهُ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهم السلام فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنَّکَ

تَعْلَمُ أَنَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَیْتِی وَ أَکْرَمُ النَّاسِ عَلَیَّ فَأَحِبَ (۴) مَنْ یُحِبُّهُمْ وَ أَبْغِضْ مَنْ یُبْغِضُهُمْ وَ وَالِ مَنْ وَالاهُمْ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُمْ وَ أَعِنْ مَنْ أَعَانَهُمْ وَ اجْعَلْهُمْ مُطَهَّرِینَ مِنْ کُلِّ رِجْسٍ مَعْصُومِینَ مِنْ کُلِّ ذَنْبٍ وَ أَیِّدْهُمْ بِرُوحِ الْقُدُسِ مِنْکَ ثُمَّ قَالَ یَا عَلِیُّ أَنْتَ إِمَامُ أُمَّتِی وَ خَلِیفَتِی عَلَیْهَا بَعْدِی وَ أَنْتَ قَائِدُ الْمُؤْمِنِینَ إِلَی الْجَنَّهِ وَ کَأَنِّی أَنْظُرُ إِلَی ابْنَتِی فَاطِمَهَ قَدْ أَقْبَلَتْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ عَلَی نَجِیبٍ مِنْ نُورٍ عَنْ

۱- ۱. کذا فی النسخ، و فی البرهان: أن تمر بسحائب الظلم.

۲- ۲. مخطوط، و أورده فى البرهان ۱: ۳۹۲ و ۳۹۳.

۳- ۳. فى المصدر: ذات يوم.

۴- ۴. فى المصدر: فأحبب.

يَمِينِهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ وَ عَنْ شِمَالِهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ وَ بَيْنَ يَدَيْهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ وَ خَلْفَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ تَقُودُ مُؤْمِنَاتِ أُمَّتِي إِلَى الْجَنَّةِ فَأَيُّمَا امْرَأَةٍ صَلَّتْ فِي الْيَوْمِ وَ اللَّيْلَةِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ وَ صَامَتْ شَهْرَ رَمَضَانَ وَ حَجَّتْ بَيْتَ اللَّهِ الْحَرَامَ وَ زَكَّتْ مَالَهَا وَ أَطَاعَتْ زَوْجَهَا وَ وَالَتْ عَلِيّاً بَعْدِي دَخَلَتِ الْجَنَّةَ بِشَفَاعَةِ ابْنَتِي فَاطِمَةَ وَ إِنَّهَا سَيِّدَةُ(۱) نِسَاءِ الْعَالَمِينَ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هِيَ (۲) سَيِّدَةُ نِسَاءِ عَالَمِهَا فَقَالَ ذَاكَ لِمَرْيَمَ بِنْتِ عِمْرَانَ فَأَمَّا ابْنَتِي فَاطِمَةُ فَهِيَ سَيِّدَةُ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ وَ إِنَّهَا لَتَقُومُ فِي مِحْرَابِهَا فَيُسَلِّمُ عَلَيْهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَ يُنَادُونَهَا بِمَا نَادَتْ بِهِ الْمَلَائِكَةُ(۳) مَرْيَمَ فَيَقُولُونَ يَا فَاطِمَةُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَ طَهَّرَكِ وَ اصْطَفَاكِ عَلى نِساءِ الْعالَمِينَ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَى عَلِيٍّ عليه السلام فَقَالَ يَا عَلِيُّ إِنَّ فَاطِمَةَ بَضْعَةٌ مِنِّي وَ نُورُ عَيْنَيَ (۴) وَ ثَمَرَةُ فُؤَادِي يَسُوؤُنِي مَا سَاءَهَا وَ يَسُرُّنِي مَا سَرَّهَا إِنَّهَا أَوَّلُ مَنْ تَلْحَقُنِي (۵) مِنْ أَهْلِ بَيْتِي فَأَحْسِنْ إِلَيْهَا بَعْدِي وَ أَمَّا الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ فَهُمَا ابْنَايَ وَ رَيْحَانَتَايَ وَ هُمَا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَكُونَا عَلَيْكَ كَسَمْعِكَ وَ بَصَرِكَ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أُشْهِدُكَ أَنِّي مُحِبٌّ لِمَنْ أَحَبَّهُمْ مُبْغِضٌ لِمَنْ أَبْغَضَهُمْ سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَهُمْ وَ حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَهُمْ وَ عَدُوٌّ لِمَنْ عَادَاهُمْ وَ وَلِيٌّ لِمَنْ وَالاهُمْ (۶).

**[ترجمه]بشارة المصطفى: ابن عباس گويد: روزى رسول خدا نشسته بودند و على، فاطمه، حسن و حسين عليهم السلام در محضر وى حضور داشتند، پس آن حضرت فرمود: خداوندا، تو مى‌دانى كه اينان اهل بيت من و عزيزترين مردم براى من هستند، پس دوست بدار هر كس ايشان را دوست مى‌دارد و دشمن بدار آنكه با ايشان دشمنى كند. دوستدار دوستدارشان باش و دشمن دشمنشان، يارى كن كسانى را كه ايشان را يارى كنند و ايشان را پاك و مطهّر از هر پليدى و معصوم از گناه قرار بده و از جانب خودت آنان را مؤيد به روح القدس گردان.

سپس فرمود: اى على، تو امام اُمّت من و پس از من جانشينم بر ايشان هستى، و تو راهبر مؤمنان به سوى بهشتى، و گويى مى‌بينم كه روز قيامت فرا رسيده و فاطمه دخترم سوار بر مركبى از نور،

[در حالى كه] در سمت راست وى هفتاد هزار فرشته و از سمت چپ وى هفتاد هزار فرشته و در مقابلش هفتاد هزار فرشته و پشت سرش هفتاد هزار فرشته، زنان مؤمن اُمّت مرا به سوى بهشت مى‌برند. پس هر زنى كه در يک شبانه روز پنج بار نماز بخواند و ماه رمضان را روزه بگيرد و خانه خدا را زيارت كند و مال خود را پاكيزه گرداند و از همسرش اطاعت نمايد و پس از من ولايت على را بپذيرد، با شفاعت دخترم فاطمه وارد بهشت مى‌شود؛ و او سرور زنان جهان است. عرض شد: يا رسول الله، آيا او سرور زنان زمان خويش است؟ فرمود: مريم دخت عمران چنين بود، اما دختر من سرور زنان عالم از اولين و آخرين است و اوست كه در عبادتگاه خود مى‌ايستد و هفتاد هزار فرشته مقرّب بر وى سلام كنند و او را با كلماتى كه فرشتگان مريم را ندا مى‌كردند، ندا مى‌كنند و مى‌گويند: اى فاطمه، همانا خداوند تو را برگزيد و پاكيزه گردانيد و بر زنان جهان برترى داد .

سپس رو به على عليه السّلام نموده و فرمود: اى على، فاطمه پاره تن من و نور چشم من و ميوه قلب من است، هر چه او را ناخوشايند آيد، مرا نيز ناراحت مى‌كند، و هرچه شادمانش گرداند، مرا نيز شادمان مى‌كند. او نخستين كسى از اهل بيت من است كه پس از مرگم به من ملحق مى‌شود، پس بعد از من در حق وى نيكويى كن؛ اما حسن و حسين، اين دو، فرزندان و دو ريحانه من و سرور جوانان اهل بهشت هستند، پس بگذار براى تو همچون گوش و چشمت باشند؛ سپس دستها را به سوى

آسـمان بلنـد کرده و فرمود: خداونـدا، من تو را گواه می‌گیرم که دوسـتدار کسانی هسـتم که آن‌ها را دوست بـدارد و دشـمن کسانی هسـتم که دشمن آنان باشد، با کسی که با آنان در صلح باشد، درصلحم، و با آنکه با ایشان بجنگند، در جنگم. دشمن دشمنان ایشانم و دوستدار دوستداران آن‌ها. - . بشارهٔ المصطفی : ۲۱۹- ۲۱۸ -

**[ترجمه]

«۵۳»

کنز، [کنز جامع الفوائـد] و تأویل الآیات الظاهره رَوَی الْحَافِظُ أَبُو نُعَیْم عَنْ رِجَالِهِ عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ قَالَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السـلام: یَـا رَسُولَ اللَّهِ أَیُّمَـا أَحَبُّ إِلَیْکَ أَنَا أَمْ فَاطِمَهُ قَالَ صـلی الله علیه و آله فَاطِمَهُ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْکَ وَ أَنْتَ أَعَزُّ عَلَیَّ مِنْهَا فَکَأَنِّی بِکَ وَ أَنْتَ عَلَی حَوْضِی تَذُودُ(۷) عَنْهُ النَّاسَ وَ إِنَّ عَلَیْهِ أَبَارِیقَ عَدَدَ نُجُومِ السَّمَاءِ وَ أَنْتَ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ حَمْزَهُ وَ جَعْفَرٌ فِی الْجَنَّهِ

۱- ۱. فی المصدر: لسیّده.

۲- ۲. فی المصدر: أ هی.

۳- ۳. فی المصدر: الملائکه المقربون.

۴- ۴. فی المصدر: و هی نور عینی.

۵- ۵. فی المصدر: و إنها اول لحوق یلحقنی اه.

۶- ۶. بشاره المصطفی: ۲۱۸ و ۲۱۹.

۷- ۷. ذاده: دفعه و طرده.

إِخْوَاناً عَلَى سُرُرٍ مُتَقابِلِينَ وَ أَنْتَ مَعِي وَ شِيعَتُكَ ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَذِهِ الْآيَهَ وَ نَزَعْنا ما فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْواناً عَلى سُرُرٍ مُتَقابِلِينَ (۱).

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد: الحافظ ابو نعيم از رجال خود از ابو هريرهٔ روايت كرده كه گفت: على بن ابى طالب عليه السّلام عرض كرد: يـا رسـول الله، مرا بيشـتر دوست دارى يـا فـاطمه را؟ آن حضـرت صَـلى الله عليهِ و آله فرمود: فـاطمه از تو براى من محبوب‌تر است و تو براى من از وى عزيزتر هستى. گويى دارم تو را مى‌بينم كه در كنار حوض منى و مردم را از آن دور مى- سازى. و بر روى آن به تعداد ستارگان آسمان آب‌ريز هست و تو و حسن و حسين و حمزه و جعفر در بهشت

ص: ۸۵

برادروار بر تخت‌هايى روبروى هم نشسته‌ايد، و تو به همراه شيعه‌ات با من هستى؛ سپس رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله اين آيه را تلاوت فرمود: «وَ نَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلّ ٍ إِخْوَانًا عَلىَ سُرُرٍ مُّتَقَبِلِين»، - . نسخه خطى كنز جامع الفوائد. تفسير برهان ۲: ۳۴۸ . حجر / ۴۷ - {و

آنچه كينه و شايبه هاى نفسانى در سينه هاى آنان است بركَنيم، برادرانه بر تختهايى روبروى يكديگر نشسته اند.}

**[ترجمه]

«۵۴»

أَقُولُ وَجَدْتُ فِي كِتَابِ سُلَيْم بْنِ قَيْسٍ الْهِلَالِيِّ عَنْ أَبَانِ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام وَ سَلْمَانُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ الْمِقْدَادُ وَ حَدَّثَنِي أَبُو الْجَحَّافِ (۲) دَاوُدُ بْنُ أَبِي عَوْفٍ الْعَوْفِيُّ يَرْوِي عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى ابْنَتِهِ فَاطِمَهَ عليها السلام وَ هِيَ تُوقِدُ تَحْتَ قِدْرٍ لَهَا تَطْبَخُ طَعَاماً لِأَهْلِهَا وَ عَلِيٌّ عليه السلام فِي نَاحِيَهِ الْبَيْتِ نَائِمٌ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عليهما السلام نَائِمَانِ إِلَى جَنْبِهِ فَقَعَدَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَعَ ابْنَتِهِ يُحَدِّثُهَا وَ فِي رِوَايَهٍ أُخْرَى مَعَ فَاطِمَهَ يُحَدِّثُهَا وَ هِيَ تُوقِدُ تَحْتَ قِدْرِهَا لَيْسَ لَهَا خَادِمٌ فَإِذاً اسْتَيْقَظَ الْحَسَنُ عليه السلام فَأَقْبَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا أَبَتِ اسْقِنِي وَ فِي رِوَايَهٍ أُخْرَى يَا جَدَّاهْ اسْقِنِي فَأَخَذَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ قَامَ إِلَى نَعْجَهٍ(۳) كَانَتْ لَهُ فَاحْتَلَبَهَا بِيَدِهِ ثُمَّ جَاءَ بِهِ (۴) وَ عَلَى اللَّبَنِ رَغْوَهٌ(۵) لِيُنَاوِلَهُ الْحَسَنَ فَاسْتَيْقَظَ الْحُسَيْنُ عليه السلام فَقَالَ يَا أَبَتِ اسْقِنِي فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَا بُنَيَّ أَخُوكَ وَ هُوَ أَكْبَرُ مِنْكَ قَدِ اسْتَسْقَانِي (۶) فَقَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام اسْقِنِي قَبْلَهُ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ يُلَيِّنُ لَهُ وَ يَطْلُبُ إِلَيْهِ (۷) أَنْ يَدَعَ أَخَاهُ يَشْرَبُ وَ الْحُسَيْنُ يَأْبَى فَقَالَتْ فَاطِمَهُ عليها السلام يَا أَبَتِ كَأَنَّ الْحَسَنَ أَحَبُّهُمَا إِلَيْكَ قَالَ صلى الله عليه و آله مَا هُوَ بِأَحَبِّهِمَا إِلَيَّ وَ إِنَّهُمَا عِنْدِي لَسَوَاءٌ غَيْرَ أَنَّ الْحَسَنَ اسْتَسْقَانِي أَوَّلَ مَرَّهٍ وَ إِنِّي وَ إِيَّاكِ وَ إِيَّاهُمَا وَ هَذَا الرَّاقِدُ فِي الْجَنَّهِ لَفِي مَنْزِلٍ وَاحِدٍ وَ دَرَجَهٍ وَاحِدَهٍ قَالَ وَ عَلِيٌّ عليه السلام نَائِمٌ لَا يَدْرِي بِشَيْ ءٍ مِنْ ذَلِكَ قَالَ وَ مَرَّ بِهِمَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ذَاتَ يَوْمٍ وَ هُمَا يَلْعَبَانِ فَأَخَذَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَاحْتَمَلَهُمَا وَ وَضَعَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى عَاتِقِهِ فَاسْتَقْبَلَهُ رَجُلٌ قَالَ وَ فِي رِوَايَهٍ

ص: ۸۶

۱- ۱. الکنز مخطوط، و أورده فی البرهان ۲: ۳۴۸. و الآیه فی سوره الحجر: ۴۷.

۲- ۲. بتقدیم المعجمه علی المهمله.

۳- ۳. فی المصدر: إلی لقحه. و هی بکسر اللام و فتحها الناقه الحلوب الغزیره اللبن.

۴- ۴. فی المصدر: ثم جاء بالعلبه. و هی بضم العین إناء ضخم من جلد أو خشب.

۵- ۵. الرغوه من اللبن: ما علیه من الزبد.

۶- ۶. فی المصدر: و قد استسقانی.

۷- ۷. فی المصدر: فجعل رسول اللّه یرغبه(یقبله خ ل) و یلین له و یطلب.

أُخْرَى فَوَضَعَ أَحَدَهُمَا عَلَى مَنْكِبِهِ الْأَيْمَنِ وَ الْآخَرَ عَلَى مَنْكِبِهِ الْأَيْسَرِ ثُمَّ أَقْبَلَ بِهِمَا فَاسْتَقْبَلَهُ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ لَنِعْمَ الرَّاحِلَهُ أَنْتَ وَ فِي رِوَايَهٍ أُخْرَى نِعْمَ الْمَرْكَبُ رَكِبْتُمَا يَا غُلَامَيْنِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ نِعْمَ الرَّاكِبَانِ هُمَا إِنَّ هَذَيْنِ الْغُلَامَيْنِ رَيْحَانَتَايَ مِنَ الدُّنْيَا قَالَ فَلَمَّا أَتَى بِهِمَا مَنْزِلَ فَاطِمَهَ أَقْبَلَا يَصْطَرِعَانِ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ إِيهِ يَا حَسَنُ (١) فَقَالَتْ فَاطِمَهُ عليها السلام يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ تَقُولُ إِيهِ يَا حَسَنُ وَ هُوَ أَكْبَرُ مِنْهُ فَقَالَ هَذَا جَبْرَئِيلُ عليه السلام يَقُولُ إِيهِ يَا حُسَيْنُ (٢) فَصَرَعَ الْحُسَيْنَ الْحَسَنُ قَالَ وَ نَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَيْهِمَا يَوْماً

وَ قَدْ أَقْبَلَا فَقَالَ هَذَانِ وَ اللَّهِ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ أَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا إِنَّ أَخْيَرَ النَّاسِ عِنْدِي وَ أَحَبَّهُمْ إِلَيَّ وَ أَكْرَمَهُمْ عَلَيَّ أَبُوكُمَا ثُمَّ أُمُّكُمَا وَ لَيْسَ عِنْدَ اللَّهِ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنِّي وَ أَخِي وَ وَزِيرِي وَ خَلِيفَتِي فِي أُمَّتِي وَ وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ بَعْدِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ أَلَا إِنَّهُ خَلِيلِي وَ وَزِيرِي وَ صَفِيِّي وَ خَلِيفَتِي مِنْ بَعْدِي وَ وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ بَعْدِي فَإِذَا هَلَكَ فَابْنِيَ الْحَسَنُ مِنْ بَعْدِهِ فَإِذَا هَلَكَ فَابْنِيَ الْحُسَيْنُ مِنْ بَعْدِهِ ثُمَّ الْأَئِمَّهُ مِنْ عَقِبِ الْحُسَيْنِ وَ فِي رِوَايَهٍ أُخْرَى ثُمَّ الْأَئِمَّهُ التِّسْعَهُ مِنْ عَقِبِ الْحُسَيْنِ الْهُدَاهُ الْمُهْتَدُونَ هُمْ مَعَ الْحَقِّ وَ الْحَقُّ مَعَهُمْ لَا يُفَارِقُونَهُ وَ لَا يُفَارِقُهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ هُمْ زِرُّ الْأَرْضِ (٣) الَّذِينَ تَسْكُنُ إِلَيْهِمُ الْأَرْضُ وَ هُمْ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ وَ هُمْ عُرْوَهُ اللَّهِ الْوُثْقَى الَّتِي لَا انْفِصامَ لَها وَ هُمْ حُجَجُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَ شُهَدَاؤُهُ عَلَى خَلْقِهِ (۴) وَ مَعَادِنُ حِكْمَتِهِ وَ هُمْ بِمَنْزِلَهِ سَفِينَهِ نُوحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَا وَ مَنْ تَرَكَهَا غَرِقَ وَ هُمْ بِمَنْزِلَهِ بَابِ حِطَّهٍ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ مُؤْمِناً وَ مَنْ خَرَجَ مِنْهُ كَانَ كَافِراً فَرَضَ اللَّهُ فِي الْكِتَابِ طَاعَتَهُمْ وَ أَمَرَ فِيهِ بِوَلَايَتِهِمْ مَنْ أَطَاعَهُمْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ عَصَاهُمْ عَصَى اللَّهَ قَالَ وَ كَانَ الْحُسَيْنُ عليه السلام يَجِي ءُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ سَاجِدٌ فَيَتَخَطَّى

١- ١. في المصدر: هي يا حسن. و كذا فيما يأتي.

٢- ٢. في المصدر: هي يا حسين.

٣- ٣. في النهايه(٢: ١٢۴): في حديث أبي ذرّ يصف عليا« و انه لعالم الأرض وزرها الذى نسكن إليه» أي قوامها، و أصله من زر القلب و هو عظيم صغير يكون قوام القلب به.

۴- ۴. في المصدر بعد ذلك: و خزنه علمه.

الصُّفُوفَ (۱) حَتَّی یَأْتِیَ النَّبِیَّ فَیَرْکَبَ ظَهْرَهُ فَیَقُومُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ وَضَعَ یَدَهُ عَلَی ظَهْرِ الْحُسَیْنِ وَ یَدَهُ الْأُخْرَی عَلَی رُکْبَتِهِ حَتَّی یَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ وَ کَانَ الْحَسَنُ یَأْتِیهِ وَ هُوَ عَلَی الْمِنْبَرِ یَخْطُبُ فَیَصْعَدُ إِلَیْهِ فَیَرْکَبُ عَلَی عَاتِقِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ یُدْلِی رِجْلَیْهِ عَلَی صَدْرِهِ حَتَّی یُرَی بَرِیقُ خَلْخَالِهِ وَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَخْطُبُ فَیُمْسِکُهُ کَذَلِکَ حَتَّی یَفْرُغَ مِنْ خُطْبَتِهِ (۲).

**[ترجمه]مؤلف: در کتاب سلیم بن قیس هلالی چنین یافتم: از ابان بن ابی عیّاش از او گفت: علی بن ابی طالب علیه السّلام و سلمان و ابوذر و مقداد مرا روایت کردند؛ و ابوالجحّاف داوود بن ابی عوف عوفی به نقل از ابو سعید خدری مرا روایت کرد که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بر دخترش فاطمه علیها السّلام وارد گشت در حالی که مشغول افروختن آتش زیر دیگی بود که برای خانواده‌اش در آن غذا می‌پخت و علی علیه السّلام در گوشه‌ای از خانه خوابیده و حسن و حسین علیهما السّلام در کنار وی خوابیده بودند. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله با دختر خود نشسته و مشغول گفتگو گردید - و در روایتی دیگر: با فاطمه نشست و با وی مشغول گفتگو شد، آمده است - در حالی که فاطمه مشغول بر افروختن آتش زیر دیگش بود و خدمتکاری نداشت. ناگاه حسن علیه السّلام بیدار گشته، نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمده و گفت: آب بده پدرجان! - و در روایتی دیگر: پدربزرگ، آب بده! - پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله او را گرفته و به سوی گوسفندی رفت که متعلق به حسن بود، پس با دست خود آن را دوشید و شیر را که روی آن را کف گرفته بود آورد تا به حسن دهد، در این هنگام حسین علیه السّلام از خواب بیدار گشته و گفت: پدر جان، آب بده! پیامبر فرمود: فرزندم، برادرت از تو بزرگ‌تر است و او از من آب خواسته است. حسین گفت: اول مرا سیراب کن، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله سعی کرد به نرمی وی را راضی کند که اول حسن سیراب شود، اما حسین نمی‌پذیرفت. پس فاطمه علیها السّلام فرمود: پدر جان، گویی حسن را بیشتر دوست می‌داری؟! آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چنین نیست که او نزد من محبوب‌تر باشد و هر دو نزد من یکسانند، اما این حسن بود که ابتدا از من آب خواست و من و تو و این دو و اینکه خوابیده در بهشت در یک خانه و در یک درجه هستیم. گوید: و علی علیه السّلام خوابیده بود و از این ماجرا چیزی نمی‌دانست.

گوید: روزی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بر آن دو گذر کرد در حالی که مشغول بازی بودند. پس آن حضرت هر دو را برداشته و هر کدام را بر روی یک شانه خود نشاند. پس مردی از روبرو آمده و گفت: - و در روایتی دیگر آمده است: -

پس یکی از آن دو را بر روی شانه راست و دیگری را بر روی شانه چپ قرار داده و به راه افتاد، پس ابوبکر از روبروی وی آمده و گفت: چه نیکو مرکبی هستید شما؛ و در روایتی دیگر: بر چه نیکو مرکبی سوار شده‌اید ای دو پسر؟! پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این دو چه خوب سوارانی هستند. این دو پسر، دو ریحانه من از این دنیا هستند. و چون آن‌ها را به خانه فاطمه آورد، شروع به کشتی گرفتن کردند. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شروع به تشویق حسن نمود. فاطمه علیها السّلام فرمود: حسن را تشویق می کنید که بزرگ‌تر است؟ فرمود: جبرئیل هم مشغول تشویق حسین است. سپس حسین، حسن را مغلوب ساخت.

گوید: روزی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حالی که حسن و حسین علیهما السّلام به سوی وی می‌آمدند، فرمود: به خدا

سوگند این دو سروران جوانان اهل بهشتند و پدرشان افضل از آنان است. به راستی که بهترین مردم نزد من و دوست داشتنی‌ترین آن‌ها و بزرگوارترین ایشان بر من، پـدر آن‌ها و سـپس مادرشان است، و نزد خـدا افضل از من و برادر و وزیر و جانشـینم پس از من در اُمّتم و ولیّ هر مؤمنی بعد از من یعنی علی بن ابی طالب، کسـی نیست. آگاه باشید که او دوست، وزیر، جانشینم پس از مـن، و ولی هر مرد و زن مـؤمنی بعـد از من است. و چـون وی درگـذرد، فرزنـدش حسن جانشـینش خواهـد بـود. اگر درگذشت، فرزندم حسین جانشین اوست، سپس نُه تن از فرزندان – و در روایتی دیگر: سپس نه امام از نسل حسین – هدایت‌گران هـدایت یـافته خواهنـد بود. آن‌ها با حق و حق با ایشان است، نه آن‌ها از حق جـدا می‌شونـد و نه حق از ایشان جـدا می‌گردد، تـا روز قیـامت. آن‌هـا اسـتوانه‌هـایی هسـتند که زمین بر ایشـان تکیه و آرام و قرار دارد، و ایشـان حبـل‌الله المتین و عروهٔ الوثقی هسـتند که گسـستی به آن راه نـدارد، و آن‌هـا حجّت‌های خـدا بر روی زمیننـد و گواهان او بر خلقش و معادن حکمت اویند. آن‌ها به منزله کشتی نوح هستند که هر کس سوار آن شد نجات می‌یابد و هر کس از آن خارج شد، غرق گردد و آن‌هـا بهماننـد «باب حطّهٔ» در بنی‌اسـرائیل‌انـد که هرکس وارد آن می‌شـد، مؤمن بود و هرکس از آن خارج می‌گشت کافر بود. خداونـد در قرآن اطـاعت از ایشـان را واجب فرموده و امر به ولایت ایشان کرده است. هر کس ایشان را اطاعت کنـد، خـدا را اطاعت کرده است و آنکه از فرمانشان سرپیچی کند خدا را نافرمانی کرده است.

گویـد: حسـین علیه السّـلام چون رسول خـدا به سـجده می‌رفت، صف‌هـای نماز گزاران را در می‌نوردیـد و سوار بر پشت آن حضـرت می‌شد، و چون پیامبر صَلی الله علیهِ و آله سر از سجده بر می‌داشت، با یک دست پشت حسین را می‌گرفت و با دست دیگر زانویش را تـا از نمـاز فـارغ می‌گشت. گاه پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله در حال خطبه خوانـدن بر بالای منبر بود که حسـن می‌آمد و از منبر بالا می‌رفت و سوار بر دوش پیامبر صَلی الله علیهِ و آله می‌شد و پاهای خود را بر سینه آن حضرت می‌آویخت تا برق خلخالهای پایش را به رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله نشان دهد و آن حضـرت او را به همین شکل نگاه می‌داشت تا از خطبه‌اش فارغ شود. – . کتاب سلیم بن قیس کوفی: ۱۰۰–۹۷ –

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه إیه کلمه یراد بها الاستزاده و هی مبنیه علی الکسر فإذا وصلت نونت فقلت إیه حدثنا و إذا قلت إیها بالنصب فإنما تأمره بالسکوت و قد ترد المنصوبه بمعنی التصدیق و الرضی بالشی ء(۳).

**[ترجمه]در النهایهٔ گویـد: «إیـه» کلمـه‌ای اسـت کـه برای افزون طلب به کـار می‌رود و مبنی بر کسـر است، و اگر به حرف دیگری وصـل شـود، تنوین می‌گیرد؛ پس می‌گویی: «إیه حـدِّثنا». و اگر بگویی: «إیهـاً» – بـا نصب – مخـاطب خود را به امر به سکوت می‌کنی، و منصوب آن ممکن است به معنی تصدیق و تأیید و راضی شدن به چیزی آورده شود. – . النهایهٔ: ۵۵-۵۴ –

**[ترجمه]

لی، [الأمالی للصدوق] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْقَطَّانُ وَ عَلِیُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَی الدَّقَّاقُ وَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ السِّنَانِیُّ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّائِغُ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالُوا حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ بْنُ یَحْیَی بْنِ زَکَرِیَّا الْقَطَّانُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ بَکْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِیبٍ قَالَ حَدَّثَنِی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقُدُّوسِ الْوَرَّاقُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ کَثِیرٍ عَنِ الْأَعْمَشِ وَ حَدَّثَنَا الْحُسَیْنُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ بْنِ أَحْمَدَ الْمُکَتِّبُ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ یَحْیَی الْقَطَّانُ قَالَ حَدَّثَنَا بَکْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِیبٍ قَالَ حَدَّثَنِی عَبْدُ اللَّهِ بْنُ «یَحْیَی» مُحَمَّدِ بْنِ بَاطَوَیْهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ کَثِیرٍ عَنِ الْأَعْمَشِ وَ أَخْبَرَنَا سُلَیْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَیُّوبَ اللَّخْمِیُّ فِیمَا کَتَبَ إِلَیْنَا مِنْ أَصْبَهَانَ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ مُسَاوِرٍ الْجَوْهَرِیُّ سَنَهَ سِتٍّ وَ ثَمَانِینَ وَ مِائَتَیْنِ قَالَ حَدَّثَنَا الْوَلِیدُ بْنُ الْفَضْلِ الْعَنَزِیُّ قَالَ حَدَّثَنَا مَنْدَلُ بْنُ عَلِیٍّ الْعَنَزِیُّ عَنِ الْأَعْمَشِ وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ بْنِ إِسْحَاقَ الطَّالَقَانِیُّ قَالَ حَدَّثَنِی أَبُو سَعِیدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ الْعَدَوِیُّ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِیُّ بْنُ عِیسَی الْکُوفِیُّ قَالَ حَدَّثَنَا جَرِیرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِیدِ عَنِ الْأَعْمَشِ وَ زَادَ بَعْضُهُمْ عَلَی بَعْضٍ فِی اللَّفْظِ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ مَا لَمْ یَقُلْ بَعْضٌ وَ سِیَاقُ الْحَدِیثِ لِمَنْدَلِ بْنِ عَلِیٍ

۱- ۱. تخطاه: تجاوزه و سبقه.

۲- ۲. کتاب سلیم بن قیس الکوفیّ: ۹۷- ۱۰۰.

۳- ۳. النهایه: ۵۴ و ۵۵.

الْعَنْزِيِّ عَنِ الْأَعْمَشِ قَالَ: بَعَثَ إِلَيَّ أَبُو جَعْفَرٍ الدَّوَانِيقِيُّ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ أَنْ أَجِبْ قَالَ فَقُمْتُ مُتَفَكِّراً فِيمَا بَيْنِي وَ بَيْنَ نَفْسِي وَ قُلْتُ مَا بَعَثَ إِلَيَّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي هَذِهِ السَّاعَهِ إِلَّا لِيَسْأَلَنِي عَنْ فَضَائِلِ عَلِيٍّ عليه السلام وَ لَعَلِّي إِنْ أَخْبَرْتُهُ قَتَلَنِي قَالَ فَكَتَبْتُ وَصِيَّتِي وَ لَبِسْتُ كَفَنِي وَ دَخَلْتُ فِيهِ عَلَيْهِ (۱) فَقَالَ ادْنُ فَدَنَوْتُ وَ عِنْدَهُ عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ فَلَمَّا رَأَيْتُهُ طَابَتْ نَفْسِي شَيْئاً ثُمَّ قَالَ ادْنُ فَدَنَوْتُ حَتَّى كَادَتْ تَمَسُّ رُكْبَتِي رُكْبَتَهُ قَالَ فَوَجَدَ مِنِّي رَائِحَهَ الْحَنُوطِ فَقَالَ وَ اللَّهِ لَتَصْدُقُنِّي أَوْ لَأُصَلِّبَنَّكَ قُلْتُ مَا حَاجَتُكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ مَا شَأْنُكَ مُتَحَنِّطاً قُلْتُ أَتَانِي رَسُولُكَ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ أَنْ أَجِبْ فَقُلْتُ عَسَى أَنْ يَكُونَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ بَعَثَ إِلَيَّ فِي هَذِهِ السَّاعَهِ لِيَسْأَلَنِي عَنْ فَضَائِلِ عَلِيٍّ عليه السلام فَلَعَلِّي إِنْ أَخْبَرْتُهُ قَتَلَنِي فَكَتَبْتُ وَصِيَّتِي وَ لَبِسْتُ كَفَنِي قَالَ وَ كَانَ مُتَّكِئاً فَاسْتَوَى قَاعِداً فَقَالَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ سَأَلْتُكَ بِاللَّهِ يَا سُلَيْمَانُ كَمْ حَدِيثاً تَرْوِيهِ فِي فَضَائِلِ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ فَقُلْتُ يَسِيراً يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ كَمْ قُلْتُ عَشَرَهَ آلَافِ حَدِيثٍ وَ مَا زَادَ فَقَالَ يَا سُلَيْمَانُ وَ اللَّهِ لَأُحَدِّثَنَّكَ بِحَدِيثٍ فِي فَضَائِلِ عَلِيٍّ عليه السلام تَنْسَى كُلَّ حَدِيثٍ سَمِعْتَهُ قَالَ قُلْتُ حَدِّثْنِي يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ نَعَمْ كُنْتُ هَارِباً مِنْ بَنِي أُمَيَّهَ وَ كُنْتُ أَتَرَدَّدُ فِي الْبُلْدَانِ فَأَتَقَرَّبُ إِلَى النَّاسِ بِفَضَائِلِ عَلِيٍّ عليه السلام وَ كَانُوا يُطْعِمُونِّي وَ يُزَوِّدُونِّي حَتَّى وَرَدْتُ بِلَادَ الشَّامِ وَ إِنِّي لَفِي كِسَاءٍ خَلَقٍ مَا عَلَيَّ غَيْرُهُ فَسَمِعْتُ الْإِقَامَهَ وَ أَنَا جَائِعٌ فَدَخَلْتُ الْمَسْجِدَ لِأُصَلِّيَ وَ فِي نَفْسِي أَنْ أُكَلِّمَ النَّاسَ فِي عَشَاءٍ يُعَشُّونِّي فَلَمَّا سَلَّمَ الْإِمَامُ دَخَلَ الْمَسْجِدَ صَبِيَّانِ فَالْتَفَتَ الْإِمَامُ إِلَيْهِمَا وَ قَالَ مَرْحَباً بِكُمَا وَ مَرْحَباً بِمَنِ اسْمُكُمَا عَلَى اسْمِهِمَا فَكَانَ إِلَى جَنْبِي شَابٌّ فَقُلْتُ يَا شَابُّ مَا الصَّبِيَّانِ مِنَ الشَّيْخِ قَالَ هُوَ جَدُّهُمَا وَ لَيْسَ بِالْمَدِينَهِ أَحَدٌ يُحِبُّ عَلِيّاً غَيْرُ هَذَا الشَّيْخِ فَلِذَلِكَ سَمَّى أَحَدَهُمَا الْحَسَنَ وَ الْآخَرَ الْحُسَيْنَ فَقُمْتُ فَرِحاً فَقُلْتُ لِلشَّيْخِ هَلْ لَكَ فِي حَدِيثٍ أُقِرُّ بِهِ عَيْنَكَ فَقَالَ إِنْ أَقْرَرْتَ عَيْنَيَّ أَقْرَرْتُ عَيْنَكَ قَالَ فَقُلْتُ حَدَّثَنِي وَالِدِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ كُنَّا قُعُوداً عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذْ جَاءَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام تَبْكِي فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مَا يُبْكِيكِ يَا فَاطِمَهُ قَالَتْ

۱- ۱. فی المصدر: و دخلت علیه.

يَا أَبَتِ خَرَجَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ فَمَا أَدْرِی أَيْنَ بَاتَا فَقَالَ لَهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله يَا فَاطِمَةُ لَا تَبْكِينَّ فَاللَّهُ الَّذِی خَلَقَهُمَا هُوَ أَلْطَفُ بِهِمَا مِنْكِ وَ رَفَعَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله يَدَهُ إِلَی السَّمَاءِ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَا أَخَذَا بَرّاً أَوْ بَحْراً فَاحْفَظْهُمَا وَ سَلِّمْهُمَا فَنَزَلَ جَبْرَئِيلُ مِنَ السَّمَاءِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَ هُوَ يَقُولُ لَا تَحْزَنْ وَ لَا تَغْتَمَّ لَهُمَا فَإِنَّهُمَا فَاضِلَانِ فِی الدُّنْيَا فَاضِلَانِ فِی الْآخِرَهِ وَ أَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا(۱)

هُمَا نَائِمَانِ فِی حَظِيرَهِ بَنِی النَّجَّارِ وَ قَدْ وَكَّلَ اللَّهُ بِهِمَا مَلَكاً قَالَ فَقَامَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَرِحاً وَ مَعَهُ أَصْحَابُهُ حَتَّی أَتَوْا حَظِيرَهَ بَنِی النَّجَّارِ فَإِذَا هُمْ بِالْحَسَنِ مُعَانِقٌ لِلْحُسَيْنِ (۲) وَ إِذَا الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِمَا قَدِ افْتَرَشَ أَحَدَ جَنَاحَيْهِ تَحْتَهُمَا وَ غَطَّاهُمَا بِالْآخَرِ قَالَ فَمَكَثَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله يُقَبِّلُهُمَا حَتَّی انْتَبَهَا فَلَمَّا اسْتَيْقَظَا حَمَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله الْحَسَنَ وَ حَمَلَ جَبْرَئِيلُ الْحُسَيْنَ فَخَرَجَ مِنَ الْحَظِيرَهِ وَ هُوَ يَقُولُ وَ اللَّهِ لَأُشَرِّفَنَّكُمَا كَمَا شَرَّفَكُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ: فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ نَاوِلْنِی أَحَدَ الصَّبِيَّيْنِ أُخَفِّفْ عَنْكَ فَقَالَ يَا أَبَا بَكْرٍ نِعْمَ الْحَامِلَانِ وَ نِعْمَ الرَّاكِبَانِ (۳) وَ أَبُوهُمَا أَفْضَلُ مِنْهُمَا فَخَرَجَ (۴) حَتَّی أَتَی بَابَ الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَا بِلَالُ هَلُمَّ عَلَيَّ بِالنَّاسِ فَنَادَی مُنَادِی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الْمَدِينَهِ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ فِی الْمَسْجِدِ فَقَامَ عَلَی قَدَمَيْهِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ النَّاسِ أَ لَا أَدُلُّكُمْ عَلَی خَيْرِ النَّاسِ جَدّاً وَ جَدَّهً قَالُوا بَلَی يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ فَإِنَّ جَدَّهُمَا مُحَمَّدٌ وَ جَدَّتَهُمَا خَدِيجَهُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ يَا مَعْشَرَ النَّاسِ أَ لَا أَدُلُّكُمْ عَلَی خَيْرِ النَّاسِ أَباً وَ أُمّاً قَالُوا بَلَی يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ فَإِنَّ أَبَاهُمَا(۵) يُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ أُمَّهُمَا فَاطِمَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ يَا مَعْشَرَ النَّاسِ أَ لَا أَدُلُّكُمْ عَلَی خَيْرِ النَّاسِ عَمّاً وَ عَمَّهً قَالُوا بَلَی يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ فَإِنَّ عَمَّهُمَا جَعْفَرُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ الطَّيَّارُ فِی الْجَنَّهِ مَعَ الْمَلَائِكَهِ وَ عَمَّتَهُمَا أُمُّ هَانِئٍ بِنْتُ أَبِی طَالِبٍ يَا مَعْشَرَ النَّاسِ أَ لَا

۱- ۱. فی المصدر و(م): و أبوهما أفضل منهما.

۲- ۲. فی المصدر و(م): معانقا للحسین.

۳- ۳. المحمولان خ ل.

۴- ۴. فی المصدر: فخرج منها.

۵- ۵. فی المصدر: فان أباهما علی اه.

أَدُلُّكُمْ عَلَى خَيْرِ النَّاسِ خَالًا وَ خَالَةً قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ فَإِنَّ خَالَهُمَا الْقَاسِمُ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ خَالَتَهُمَا زَيْنَبُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ بِيَدِهِ هَكَذَا يَحْشُرُنَا اللَّهُ (۱) ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّ الْحَسَنَ فِي الْجَنَّةِ وَ الْحُسَيْنَ فِي الْجَنَّةِ وَ جَدَّهُمَا فِي الْجَنَّةِ وَ جَدَّتَهُمَا فِي الْجَنَّةِ وَ أَبَاهُمَا فِي الْجَنَّةِ وَ أُمَّهُمَا فِي الْجَنَّةِ وَ عَمَّهُمَا فِي الْجَنَّةِ وَ عَمَّتَهُمَا فِي الْجَنَّةِ وَ خَالَهُمَا فِي الْجَنَّةِ وَ خَالَتَهُمَا فِي الْجَنَّةِ اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّ مَنْ يُحِبُّهُمَا فِي الْجَنَّةِ وَ مَنْ يُبْغِضُهُمَا فِي النَّارِ قَالَ فَلَمَّا قُلْتُ ذَلِكَ لِلشَّيْخِ قَالَ مَنْ أَنْتَ يَا فَتَى قُلْتُ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ قَالَ أَ عَرَبِيٌّ أَنْتَ أَمْ مَوْلًى قَالَ قُلْتُ بَلْ عَرَبِيٌّ قَالَ فَأَنْتَ تُحَدِّثُ بِهَذَا الْحَدِيثِ وَ أَنْتَ فِي هَذَا الْكِسَاءِ فَكَسَانِي خِلْعَتَهُ (۲) وَ حَمَلَنِي عَلَى بَغْلَتِهِ فَبِعْتُهُمَا(۳) بِمِائَةِ دِينَارٍ فَقَالَ يَا شَابُّ أَقْرَرْتَ عَيْنِي فَوَ اللَّهِ لَأُقِرَّنَّ عَيْنَكَ وَ لَأُرْشِدَنَّكَ إِلَى شَابٍّ يُقِرُّ عَيْنَكَ الْيَوْمَ قَالَ فَقُلْتُ أَرْشِدْنِي قَالَ لِي أَخَوَانِ أَحَدُهُمَا إِمَامٌ وَ الْآخَرُ مُؤَذِّنٌ أَمَّا الْإِمَامُ فَإِنَّهُ يُحِبُّ عَلِيّاً مُنْذُ خَرَجَ مِنْ بَطْنِ أُمِّهِ وَ أَمَّا الْمُؤَذِّنُ فَإِنَّهُ يُبْغِضُ عَلِيّاً مُنْذُ خَرَجَ مِنْ بَطْنِ أُمِّهِ قَالَ قُلْتُ أَرْشِدْنِي فَأَخَذَ بِيَدِي حَتَّى أَتَى بَابَ الْإِمَامِ فَإِذَا أَنَا بِرَجُلٍ قَدْ خَرَجَ إِلَيَّ فَقَالَ أَمَّا الْبَغْلَةُ وَ الْكِسْوَةُ فَأَعْرِفُهُمَا وَ اللَّهِ مَا كَانَ فُلَانٌ يَحْمِلُكَ وَ يَكْسُوكَ إِلَّا أَنَّكَ تُحِبُّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ رَسُولَهُ فَحَدِّثْنِي بِحَدِيثٍ فِي فَضَائِلِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام قَالَ فَقُلْتُ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ كُنَّا قُعُوداً عِنْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله إِذْ جَاءَتْ فَاطِمَةُ عليها السلام تَبْكِي بُكَاءً شَدِيداً فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَا يُبْكِيكِ يَا فَاطِمَةُ قَالَتْ يَا أَبَتِ عَيَّرَتْنِي نِسَاءُ قُرَيْشٍ وَ قُلْنَ أَنَّ أَبَاكِ زَوَّجَكِ مِنْ مُعْدِمٍ (۴) لَا مَالَ لَهُ فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لَا تَبْكِينَّ فَوَ اللَّهِ مَا زَوَّجْتُكِ حَتَّى زَوَّجَكِ اللَّهُ مِنْ فَوْقِ عَرْشِهِ وَ أَشْهَدَ بِذَلِكَ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ اطَّلَعَ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا فَاخْتَارَ

۱- ۱. قال بيده أو برأسه: أشار. و الظاهران معنى الجمله أن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله ضمهما إلى صدره و أشار إلى الناس: هكذا يحشرنا اللّه.

۲- ۲. الخلعه بكسر الخاء الثوب الذى يعطى منحه. كل ثوب تخلعه عنك. خيار المال.

۳- ۳. فى المصدر و(م) فبعتها.

۴- ۴. المعدم: الفقير.

مِنَ الْخَلَائِقِ أَبَاكِ فَبَعَثَهُ نَبِيّاً ثُمَّ اطَّلَعَ الثَّانِيَهَ فَاخْتَارَ مِنَ الْخَلَائِقِ عَلِيّاً فَزَوَّجَكِ إِيَّاهُ وَ اتَّخَذَهُ وَصِيّاً فَعَلِيٌّ أَشْجَعُ النَّاسِ قَلْباً وَ أَحْلَمُ النَّاسِ حِلْماً وَ أَسْمَحُ النَّاسِ كَفّاً وَ أَقْدَمُ النَّاسِ سِلْماً وَ أَعْلَمُ النَّاسِ عِلْماً وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ ابْنَاهُ وَ هُمَا سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ اسْمُهُمَا فِي التَّوْرَاهِ شَبَّرُ وَ شَبِيرٌ لِكَرَامَتِهِمَا(۱) عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَا فَاطِمَهُ لَا تَبْكِينَّ فَوَ اللَّهِ إِنَّهُ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ يُكْسَى أَبُوكِ حُلَّتَيْنِ وَ عَلِيٌّ حُلَّتَيْنِ وَ لِوَاءُ الْحَمْدِ بِيَدِي فَأُنَاوِلُهُ عَلِيّاً لِكَرَامَتِهِ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَا فَاطِمَهُ لَا تَبْكِينَّ فَإِنِّي إِذَا دُعِيتُ إِلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ يَجِي ءُ عَلِيٌّ مَعِي وَ إِذَا شَفَّعَنِيَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ شَفَّعَ عَلِيّاً مَعِي يَا فَاطِمَهُ لَا تَبْكِينَّ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَهِ يُنَادِي مُنَادٍ فِي أَهْوَالِ ذَلِكَ الْيَوْمِ يَا مُحَمَّدُ نِعْمَ الْجَدُّ جَدُّكَ إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ الرَّحْمَنِ وَ نِعْمَ الْأَخُ أَخُوكَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ يَا فَاطِمَهُ عَلِيٌّ يُعِينُنِي عَلَى مَفَاتِيحِ الْجَنَّهِ وَ شِيعَتُهُ هُمُ الْفَائِزُونَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ غَداً فِي الْجَنَّهِ فَلَمَّا قُلْتُ ذَلِكَ قَالَ يَا بُنَيَّ مِمَّنْ أَنْتَ قُلْتُ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَهِ قَالَ أَ عَرَبِيٌّ أَمْ مَوْلًى قُلْتُ بَلْ عَرَبِيٌّ قَالَ فَكَسَانِي ثَلَاثِينَ ثَوْباً وَ أَعْطَانِي عَشَرَهَ آلَافِ دِرْهَم ثُمَّ قَالَ يَا شَابُّ قَدْ أَقْرَرْتَ عَيْنَيَّ وَ لِي إِلَيْكَ حَاجَهٌ قُلْتُ قُضِيَتْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ فَإِذَا كَانَ غَداً فَأْتِ مَسْجِدَ آلِ فُلَانٍ كَيْمَا تَرَى أَخِيَ الْمُبْغِضَ لِعَلِيٍّ عليه السلام قَالَ فَطَالَتْ عَلَيَّ تِلْكَ اللَّيْلَهُ فَلَمَّا أَصْبَحْتُ أَتَيْتُ الْمَسْجِدَ الَّذِي وَصَفَ لِي فَقُمْتُ فِي الصَّفِّ فَإِذَا إِلَى جَانِبِي شَابٌّ مُتَعَمِّمٌ فَذَهَبَ لِيَرْكَعَ فَسَقَطَتْ عِمَامَتُهُ فَنَظَرْتُ فِي وَجْهِهِ فَإِذَا رَأْسُهُ رَأْسُ خِنْزِيرٍ وَ وَجْهُهُ وَجْهُ خِنْزِيرٍ فَوَ اللَّهِ مَا عَلِمْتُ مَا تَكَلَّمْتُ بِهِ فِي صَلَاتِي (۲) حَتَّى سَلَّمَ الْإِمَامُ فَقُلْتُ يَا وَيْحَكَ مَا الَّذِي أَرَى بِكَ فَبَكَى وَ قَالَ لِي انْظُرْ إِلَى هَذِهِ الدَّارِ فَنَظَرْتُ فَقَالَ لِي كُنْتُ مُؤَذِّناً لِآلِ فُلَانٍ كُلَّمَا أَصْبَحْتُ لَعَنْتُ عَلِيّاً أَلْفَ مَرَّهٍ بَيْنَ الْأَذَانِ وَ الْإِقَامَهِ وَ كُلَّمَا كَانَ يَوْمَ الْجُمُعَهِ لَعَنْتُهُ أَرْبَعَهَ آلَافِ مَرَّهٍ فَخَرَجْتُ مِنْ مَنْزِلِي فَأَتَيْتُ دَارِي فَاتَّكَأْتُ عَلَى هَذَا الدُّكَّانِ الَّذِي تَرَى فَرَأَيْتُ فِي مَنَامِي كَأَنِّي بِالْجَنَّهِ وَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ عَلِيٌّ فَرِحَيْنِ وَ رَأَيْتُ كَأَنَّ النَّبِيَّ عَنْ يَمِينِهِ الْحَسَنُ وَ عَنْ يَسَارِهِ الْحُسَيْنُ وَ مَعَهُ كَأْسٌ فَقَالَ يَا حَسَنُ

۱- ۱. في المصدر: و كرامتهما.

۲- ۲. في المصدر: في صلاته.

اسْقِنِی فَسَقَاهُ ثُمَّ قَالَ اسْقِ الْجَمَاعَهَ فَشَرِبُوا ثُمَّ رَأَیْتُهُ کَأَنَّهُ قَالَ اسْقِ الْمُتَّکِئَ عَلَی هَذَا الدُّکَّانِ فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ یَا جَدُّ أَ تَأْمُرُنِی أَنْ أَسْقِیَ هَذَا وَ هُوَ یَلْعَنُ وَالِدِی فِی کُلِّ یَوْمٍ أَلْفَ مَرَّهٍ بَیْنَ الْأَذَانِ وَ الْإِقَامَهِ وَ قَدْ لَعَنَهُ فِی هَذَا الْیَوْمِ أَرْبَعَهَ آلَافِ مَرَّهٍ فَأَتَانِی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لِی مَا لَکَ عَلَیْکَ لَعْنَهُ اللَّهِ تَلْعَنُ عَلِیّاً وَ عَلِیٌّ مِنِّی وَ تَشْتِمُ عَلِیّاً وَ عَلِیٌّ مِنِّی فَرَأَیْتُهُ کَأَنَّهُ تَفَلَ فِی وَجْهِی وَ ضَرَبَنِی بِرِجْلِهِ وَقَالَ قُمْ غَیَّرَ اللَّهُ مَا بِکَ مِنْ نِعْمَهٍ فَانْتَبَهْتُ مِنْ نَوْمِی فَإِذَا رَأْسِی رَأْسُ خِنْزِیرٍ وَ وَجْهِی وَجْهُ خِنْزِیرٍ ثُمَّ قَالَ لِی أَبُو جَعْفَرٍ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ أَ هَذَانِ الْحَدِیثَانِ فِی یَدِکَ فَقُلْتُ لَا فَقَالَ یَا سُلَیْمَانُ حُبُّ عَلِیٍّ إِیمَانٌ وَ بُغْضُهُ نِفَاقٌ وَ اللَّهِ لَا یُحِبُّهُ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَ لَا یُبْغِضُهُ إِلَّا مُنَافِقٌ قَالَ قُلْتُ الْأَمَانَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ لَکَ الْأَمَانُ قُلْتُ فَمَا تَقُولُ فِی قَاتِلِ الْحُسَیْنِ علیه السلام قَالَ إِلَی النَّارِ وَ فِی النَّارِ قُلْتُ وَ کَذَلِکَ مَنْ قَتَلَ وَلَدَ رَسُولِ اللَّهِ إِلَی النَّارِ وَ فِی النَّارِ قَالَ الْمُلْکُ عَقِیمٌ یَا سُلَیْمَانُ اخْرُجْ فَحَدِّثْ بِمَا سَمِعْتَ (۱).

بشا، [بشاره المصطفی] وَجَدْتُ بِخَطِّ وَالِدِی أَبِی الْقَاسِمِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَدِیٍّ بِجُرْجَانَ عَنْ أَبِی یَعْقُوبَ الصُّوفِیِّ عَنِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْصَارِیِّ عَنِ الْأَعْمَشِ: وَ ذَکَرَ مِثْلَهُ بِأَدْنَی تَغْیِیرٍ وَ تَبْدِیلٍ فِی الْأَلْفَاظِ(۲).

**[ترجمه]امالی شیخ صدوق: اعمش گوید:

ابوجعفر دوانیقی نیمه شب مرا احضار نمود. پس در حالی که با خود فکر می‌کردم، برخاستم و با خود گفتم: خلیفه در این وقت شب به دنبال من نفرستاده است مگر اینکه بخواهد از من درباره فضایل علی علیه السّلام سؤال کند و ممکن است اگر حقیقت را به او بگویم، مرا بکشد. وی گوید: پس وصیت‌نامه خود را نوشته و کفنم را پوشیده و بر وی وارد گشتم. خلیفه گفت: نزدیک شو! پس نزدیک‌تر شدم و عمرو بن عبید نزد وی بود. چون او را دیدم کمی خیالم آسوده شد؛ سپس گفت: نزدیک شو! پس آن‌قدر جلو رفتم تا اینکه نزدیک بود زانوهایم به زانوهای وی برسد. و چون بوی کافور را از بدنم استشمام کرد، گفت: یا حقیقت را به من می‌گویی یا اینکه به دارت می‌کشم. گفتم: خواسته شما چیست یا امیرالمؤمنین؟ گفت: چرا حنوط کرده‌ای؟ گفتم: پیک شما در دل شب به سراغم آمده که خلیفه احضارت کرده است، پس با خود فکر کردم، شاید خلیفه این وقت شب به دنبالم فرستاده است تا از فضایل علی علیه السّلام بپرسد و ممکن است اگر او را از این امر آگاه کنم، مرا به قتل رساند، لذا وصیت نامه‌ای را نوشته و کفنم را پوشیدم. پس در حالی که تکیه داده بود، راست شد و درست نشست و گفت: «لا حول و لا قوهَ إلّا بالله»! ای سلیمان، تو را به خدا سوگند می‌دهم، چند حدیث را در فضایل علی علیه السّلام روایت می‌کنی؟ - گوید: - گفتم: خیلی کم یا امیرالمؤمنین. گفت: چند روایت؟ گفتم: بیشتر از ده هزار حدیث. پس گفت: ای سلیمان، به خدا سوگند حدیثی در فضایل علی علیه السّلام را برایت نقل می‌کنم که تمام احادیثی را که شنیده‌ای فراموش کنی. - گوید: - گفتم: مرا روایت کن یا امیرالمؤمنین. گفت: آری، از دست بنی‌اُمیّه فراری بودم و شهر به شهر گشته و با حدیث گفتن درباره فضایل علی علیه السّلام به مردم نزدیک می‌شدم و آن‌ها مرا اطعام کرده و توشه در اختیارم قرار می‌دادند تا اینکه با لباسی کهنه که جز آن لباسی نداشتم، وارد سرزمین شام شدم. پس در حالی که گرسنه بودم، صدای اقامه شنیدم، لذا وارد مسجد شدم تا نماز بگزارم و در نظر داشتم از مردم بخواهم غذایی به من دهند. چون امام جماعت سلام داد، دو کودک وارد مسجد شدند، امام جماعت رو به ایشان کرده و گفت: مرحبا به شما و مرحبا و مرحبا به کسی که نام آن‌ها را برای شما برگزیده است. پس به جوانی که در کنارم بود گفتم: جوان، این کودکان کیستند و این پیرمرد کیست؟ گفت:

پـدربزرگ آن‌هـاست و در این شـهر کسـی جز این پیرمرد علی را دوست نمی‌دارد، از این رو نـام یکی از آن‌ها را حسن و نام دیگری را حسـین گذاشـته است. پس از شـدّت شـادی برخاسـته و به آن پیرمرد گفتم: آیـا حـدیثی را برای شـما نقـل کنم که موجب روشنی چشمانتان گردد؟ گفت: اگر چشمان ما را روشن کنی، چشمانت را روشن می کنیم.

– گویـد: – پس گفتم: پـدرم از پـدرش از جدّش مرا روایت کرده و گفت: در محضـر رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله نشسـته بودیم که فاطمه علیها السّلام گریان آمد. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به ایشان فرمود: فاطمه، چرا گریه می کنی؟ گفت:

پـدر جـان، حسن و حسـین از خانه خارج شـده‌انـد و نمی‌دانم کجاینـد. فرمود: ای فاطمه، گریه مکن، زیرا خـدایی که آن‌ها را آفریـده، نسبت به ایشان مهربان‌تر از توست، و پیامبر دست خود را به آسـمان برداشـته و گفت: خداونـدا، اگر به سـمت بیابان رفته‌اند یا دریا، تو خود حافظ آن‌ها باش و سلامتشان بدار! پس جبرئیل از آسمان فرود آمده و گفت: ای محمّد، خداوند تو را سلام می‌رسانـد و می گویـد: برای آن‌ها اندوهگین مباش و غم مخور که این دو در دنیا و آخرت فاضـلانند و پدرشان از آن‌ها بهتر است. آن دو در نخلسـتان بنی نجّار به خواب رفته‌انـد و خداونـد فرشـته‌ای را به پاسداری ایشان گمارده است. گوید: پس پیامبرصَـلی الله علیهِ و آله به همراه صـحابه شادمـان برخـاست تـا اینکه به نخلسـتان بنی‌نجـار رسـیدند و ناگاه آن‌ها را در حالی دیدنـد که حسن دست در گردن حسـین انـداخته بود و فرشـته‌ای یـک بـال خود را زیر آن‌ها قرار داده و با بال دیگر آن دو را پوشانده بود.

– گویـد: – پس پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله بر بالین آن دو نشسـته، آن‌قدر ایشان را بوسـید تا اینکه به خود آمدند و چون بیدار شدنـد، پیـامبر صَـلی الله علیهِ و آله حسن و جبرئیل حسـین را در آغوش گرفته و از نخلسـتان خارج گردیـد، در حالی که می...
فرمود: به خدا سوگند من شرافت ایشان را بیان خواهم کرد همان‌گونه که خداوند عزّوجل شرافتشان را بیان فرمود.

پس ابوبکر به وی گفت: یکی از دو کودک را به من بـده تا بارت را سـبک کنم. فرمود: ای ابوبکر، چه خوب باربرانی هستیم و چه خواب سوارانی‌اند این دو و پدرشان بهتر از ایشان است. سپس آمدند تا اینکه به در مسجد رسیدند، پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای بلال، مردم را برایم در مسـجد فراهم آر. پس منادی رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله در میان مردم ندا در داد و آن‌ها در مسجد نزد پیامبر صَلی الله علیهِ و آله گرد آمدند. سپس آن حضرت به پاخاسته و فرمود: ای مردم، آیا شما را به آنکه به جهت پـدربزرگ از همه برتر است، راهنمـایی کنم؟ عرض کردنـد: بلی یا رسول الله. فرمود: حسن و حسـین، زیرا جدّ آن دو محمّد و مادربزرگشان خدیجه دخت خویلد است. ای مردم، آیا شـما را به آنکه به جهت پدر و مادر از همه برتر است، راهنمایی کنم؟ عرض کردنـد: بلی یا رسول الله، فرمود: حسن و حسـین، زیرا پدرشان خدا و رسول او را دوست می‌دارد و خدا و رسول نیز وی را دوست می‌دارنـد، و مادرشـان فـاطمه دخت رسول خـداست؛ ای مردم، آیـا شـما را به آنکه به جهت عمو و عمّه از همه برتر است، راهنمـایی کنم؟ عرض کردنـد: بلی یـا رسـول الله، فرمـود: حسن و حسـین، زیرا عمویشـان جعفر بن ابی طالب است که در بهشت به همراه فرشتگان پرواز می کند و عمه ایشان اُم هانی دخت ابوطالب است؛ ای مردم، آیا

شما را به آنکه به جهت دایی و خاله از همه برتر است، راهنمایی کنم؟ عرض کردند: بلی یا رسول الله، فرمود: حسن و حسین، زیرا دایی آن‌ها قاسم فرزند رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و خاله ایشان زینب دخت رسول خداست، سپس با دست اشاره کرده و فرمود: خداوند ما را چنین محشور می کند. - . ظاهراً رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله حسن و حسین علیهما السلام را به سینه چسبانده و به مردم اشاره فرمود که خداوند ما را چنین محشور می کند. -

سپس فرمود: خداوندا، تو خود می‌دانی که حسن در بهشت است و حسین در بهشت است، و جدّ آن دو در بهشت است و جدّه آن دو در بهشت است، و پدرشان در بهشت است و مادرشان در بهشت است، و عموی ایشان در بهشت است و عمه آن... ها در بهشت است، و دایی آن‌ها در بهشت است و خاله آن‌ها در بهشت است، خداوندا، تو خود می‌دانی که هر کس آن‌ها را دوست بدارد در بهشت است و هرکس با آنان دشمنی ورزد در آتش است.

ابو جعفر دوانیقی گوید: چون آن حدیث را برای پیرمرد نقل کردم، گفت: جوان! تو کیستی؟ گفتم: از مردم کوفه هستم. گفت: عرب هستی یا از موالی؟ گفتم: عرب هستم. گفت: تو چنین حدیثی را روایت می کنی و آن‌وقت چنین لباسی بر تن داری؟! پس خلعت و استر خود را به من بخشید و من آن‌ها را به صد دینار فروختم. سپس گفت: ای جوان، چشم مرا روشن کردی، به خدا سوگند چشمت را روشن خواهم ساخت و تو را به جوانی معرفی می کنم که همین امروز چشمت را روشن خواهد کرد. گوید: پس گفتم: مرا راهنمایی کن. گفت: برادرانی دارم که یکی از ایشان امام جماعت است و دیگری مؤذّن. اما آنکه امام جماعت است، از بدو تولّد علی را دوست می‌دارد، و اما آنکه مؤذن است. از بدو تولّد دشمن علی بوده است. - گوید: - گفتم: مرا به سوی ایشان راهنمایی کن. پس دستم را گرفت تا اینکه در خانه برادری که امام جماعت بود رسیدیم. ناگاه با مردی روبرو شدم که گفت: جامه و استر را می‌شناسم. به خدا سوگند که فلانی این استر و جامه را به تو نمی‌داد اگر از محبّان خدای عزّوجل و رسولش نبودی. اکنون درباره فضایل علی بن ابی طالب علیه السّلام با من سخن بگو.

- گوید: - پس گفتم: مرا پدرم از پدرش از جدّش روایت کرد که گفت: در محضر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نشسته بودیم که فاطمه علیها السلام در حالی که به شدّت می گریست آمد. پس رسول خدا به وی فرمود: چرا گریه می کنی فاطمه؟ گفت: پدر جان، زنان قریش مرا طعنه زده و گفتند: پدرت تو را به نداری بی‌مال و ثروت شوهر داد! پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به ایشان فرمود: گریه مکن، به خدا سوگند که تو را شوهر ندادم مگر زمانی که خداوند از بالای عرش خود تو را شوهر داد و جبرئیل و میکائیل را بر این امر گواه گرفت، و اینکه خدای عزّوجل نظری بر اهل دنیا انداخت و از میان خلایق

پدرت را برگزید و به نبوّت مبعوث فرمود. سپس دوباره نظری انداخت و از میان خلایق علی را برگزید، پس تو را به همسری وی در آورد و او را وصی قرار داد. علی از همه مردم شجاع‌تر، بردبارتر، دست و دل بازتر، در اسلام آوردن پیشتازتر و عالم‌تر است و دو فرزندش حسن و حسین سرور جوانان اهل بهشتند و نامشان در تورات به خاطر کرامتشان بر خدای عزّوجل «شبّر» و«شبّیر» است؛ ای فاطمه، گریه مکن، به خدا سوگند چون روز قیامت شود، به پدرت دو جامه پوشانده می‌شود و به علی دو جامه پوشانده می‌شود در حالی که بیرق «الحمد» در دست من است، پس آن را به علی می‌سپارم، به خاطر کرامتی که نزد خدای عزّوجل دارد؛ ای فاطمه، گریه مکن که هرگاه من برای دیدار با پروردگارم دعوت شوم، علی با من خواهد آمد و اگر

خداوند عزّوجل مرا شفیع قرار دهد، علی را نیز با من شفیع قرار می‌دهد. ای فاطمه گریه مکن، زیرا چون روز قیامت شود، یک منادی در آن روز هولناک ندا در می‌دهد: یا محمّد، نیکوترین نیا، جدّ تو ابراهیم خلیل الرحمان است و بهترین برادر، برادرت علی بن ابی طالب است؛ ای فاطمه، علی یاور من در حمل کلیدهای بهشت است و شیعیان او خود رستگاران فردای قیامت‌اند و در بهشت هستند.

پس چون چنین گفتم، گفت: فرزندم، تو از کجایی؟ گفتم: از مردم کوفه. گفت: عرب هستی یا از موالی؟ گفتم: عرب هستم. گوید: پس سی جامه و ده‌هزار درهم به من داد و سپس گفت: ای جوان، چشمم را روشن کردی و حاجتی از تو دارم. گفتم: اِنشاءالله برآورده است! گفت: چون فردا شود به مسجد آل فلان بیا تا آن برادرم را که دشمن علی علیه السّلام است، ببینی. - گوید: - آن شب به درازا کشید و چون شب را به صبح رساندم، به آن مسجدی که گفته بود رفتم و در صف نماز گزاران ایستادم، ناگاه در کنار خود جوانی عمامه بر سر دیدم که چون به رکوع رفت، عمامه از سرش افتاد و چون در وی نگریستم، سر و رویش را سر و روی یک خوک دیدم، و به خدا سوگند ندانستم در نمازم چه بر زبان آوردم تا اینکه امام جماعت سلام داد. پس گفتم: وای بر تو، این چه حالتی است که در تو می‌بینم؟ پس گریست و گفت: به این خانه نگاه کن. پس نگاه کردم، آن‌گاه به من گفت: من مؤذن آل فلان بودم و هر صبح در میان اذان و اقامه هزار بار علی را لعن می‌کردم و چون روز جمعه می‌آمد، چهار هزار بار او را لعن می‌کردم. سپس از منزلم بیرون آمده و به خانه‌ام می‌رفتم و بر این دکّه‌ای که می‌بینی تکیه می‌دادم. پس در خواب چنان دیدم که گویی در بهشت هستم و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و علی شادمانه در آنجا هستند و چنان دیدم که حسن در سمت راست پیامبر و حسین در سمت چپ او قرار دارند و در دست آن حضرت جامی بود. پس فرمود: ای حسن،

ص: ۹۲

مرا بنوشان، پس وی را نوشاند. سپس فرمود: این جماعت را بنوشان، پس آن‌ها نیز نوشیدند، پس او را دیدم که گویی فرمود: این که به دکه تکیه داده را بنوشان؛ پس حسن به آن حضرت عرض کرد: پدربزرگ، آیا مرا امر می‌کنید این شخص را بنوشانم در حالی که او هر روز هزار بار پدرم را بین اذان و اقامه لعن می‌کند و امروز چهار هزار بار وی را لعن کرده است؟ پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نزد من آمده و به من فرمود: خدا تو را لعنت کند، تو را چه می‌شود که علی را لعن می‌کنی؟ علی از من است و آن‌گاه تو دشنامش می‌دهی در حالی که علی از من است؟! و گمان می‌کنم آب دهان به صورتم انداخت و با پا مرا زده و فرمود: برخیز که خداوند نعمتی را که به تو داده دگرگون کناد! سپس از خواب بیدار شدم و ناگاه متوجّه شدم سر و صورتم به شکل خوک در آمده است .

سپس ابو جعفر امیرالمؤمنین به من گفت: آیا این دو حدیث را در اختیار داری؟ گفتم: خیر، پس گفت: ای سلیمان، حُبّ علی ایمان است و دشمنی با وی نفاق. به خدا سوگند جز مؤمن دوستش نمی‌دارد و جز منافق با وی دشمنی نمی‌کند. گوید: گفتم: امان می‌خواهم یا امیرالمؤمنین. گفت: در امانی گفتم در مورد قاتل حسین علیه السّلام چه نظر داری؟ گفت: به جهنم می‌رود و در جهنم است. گفتم: و چنین است هرکس فرزندان رسول خدا را بکُشد به جهنم می‌رود و در جهنم است. گفت: ای سلیمان، حکومت سترون است! بیرون شو و آنچه را شنیدی بگو! - . امالی صدوق : ۲۶۴- ۲۶۰ -

بشارة المصطفى: با خط پدرم ابوالقاسم چنین یافتم: ما را حدیث کرد عبدالله بن عدّی در جرجان از ابو یعقوب صوفی از عبدالرحمان انصاری از اعمش؛ و نظیر این روایت را با اندک تغییر و تبدیل در الفاظ آورده است. - . بشارة المصطفى : ۱۴۲- - ۱۳۸

**[ترجمه]

بيان

فی القاموس العشاء کسماء طعام العشی و تعشی أکله و عشاه عشوا و عشیا أطعمه إیاه کعشاه و أعشاه (۳).

و أقول:و روی هذا الحدیث الخوارزمی فی مناقبه أطول و أبسط من ذلک (۴) و رواه صاحب المناقب الفاخره فی العتره الطاهره و هو أیضا من المخالفین و ساق الحدیث نحو ما مر إلی قوله حتی سلم الإمامه فالتفت إلیه و قلت له ما هذا الذی أری بک فقال لی لعلک صاحب أخی بالأمس قلت نعم فأخذ بیدی و أقامنی و هو یبکی حتی أتینا إلی منزله فقال لی ادخل فدخلت فقال انظر إلی هذا الدکان فنظرت إلی دکه

۱- ۱. أمالی الصدوق: ۲۶۰- ۲۶۴.

۲- ۲. بشاره المصطفی: ۱۳۸- ۱۴۲.

۳- ۳. القاموس المحیط ۴: ۳۶۲.

۴- ۴. راجع ص ۱۹۱- ۲۰۳.

فقال کنت مؤدبا أؤدب الصبیان علی هذه الدکه و کنت ألعن علیا بین کل أذان و إقامه ألف مره و إنه کان قد لعنته فی یوم الجمعه بین الأذان و الإقامه أربعه آلاف مره فخرجت من المسجد و أتیت الدار فانطرحت علی هذه الدکه نائما فرأیت فی منامی إلی آخر الخبر.

**[ترجمه]در القاموس: «عشاء» بر وزن سماء، غذای شامگاه. «تعشّی»: آن را خورد. «عشاهُ عشواً و عشیّاً»: آن را به وی خوراند. «عشّاه و أعشاه» نیز به همین معنا هستند. -. القاموس المحیط ۴: ۳۶۲ -

مؤلف: این حدیث را خوارزمی در مناقب خود طولانی‌تر و مفصّل‌تر آورده است. -. رجوع شود به صفحه ۲۰۳- ۱۹۱ - صاحب

کتاب «المناقب الفاخرهٔ فی العترهٔ الطاهرهٔ» که او نیز از مخالفان است، آن را روایت نموده و سخن را به آنچه بیان گردید رانده تا آنجا که گوید: تا اینکه امام جماعت سلام داد، پس رو به او کرده به وی گفتم: این چه حالی است که تو را در آن می‌بینم؟ پس به من گفت: گمان کنم تو همان دوست دیروز باشی؟ گفتم: آری، پس دست مرا گرفته و در حالی که می گریست مرا با خود برد تا به خانه‌اش رسیدیم؛ پس به من گفت: داخل شو! داخل شدم، گفت: به این دکّه بنگر، پس به دکّه نگاه کردم،

ص: ۹۳

گفت: من آموزگار بودم و کودکان را بر روی این دکّه آموزش می‌دادم، میان هر اذان و اقامه‌ای هزار بار علی را لعن می... کردم، و در روز جمعه بین اذان و اقامه چهار هزار بار او را لعن کردم و از مسجد در آمده به خانه آمدم و روی این دکّه دراز کشیده و خوابیدم پس خواب دیدم... تا آخر روایت .

**[ترجمه]

«۵۶»

یف، [الطرائف] ذَکَرَ الْحَاکِمُ النَّیسَابُورِیُّ وَ هُوَ مِنْ ثِقَاتِ الْأَرْبَعَهِ الْمَذَاهِبِ فِی تَارِیخِ النَّیسَابُورِیِّ فِی تَرْجَمَهِ هَارُونَ وَ بَدَأَ بِذِکْرِ هَارُونَ الرَّشِیدِ رَفَعَهُ إِلَی مَیْمُونٍ الْهَاشِمِیِّ إِلَی الرَّشِیدِ قَالَ: جَرَی ذِکْرُ آلِ أَبِی طَالِبٍ عِنْدَ الرَّشِیدِ فَقَالَ یُتَوَهَّمُ عَلَی الْعَوَامِّ أَنِّی أُبْغِضُ عَلِیّاً وَ وُلْدَهُ وَ اللَّهِ مَا ذَلِکَ کَمَا یَظُنُّونَهُ وَ إِنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ شِدَّهَ حُبِّی لِعَلِیٍّ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ علیهم السلام وَ مَعْرِفَتِی بِفَضْلِهِمْ وَ لَکِنَّا طَلَبْنَا بِثَأْرِهِمْ حَتَّی أَفْضَی أَفْضَی اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ إِلَیْنَا فَقَرَّبْنَاهُمْ وَ خَلَطْنَاهُمْ فَحَسَدُونَا وَ طَلَبُوا مَا فِی أَیْدِینَا وَ سَعَوْا فِی الْأَرْضِ فَسَاداً.

وَ لَقَدْ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: کُنَّا ذَاتَ یَوْمٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذْ أَقْبَلَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام وَ هِیَ تَبْکِی وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی قَوْلِهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّکَ تَعْلَمُ أَنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ فِی الْجَنَّهِ وَ أَبَاهُمَا فِی الْجَنَّهِ وَ أُمَّهُمَا فِی الْجَنَّهِ وَ عَمَّهُمَا فِی

الْجَنَّهِ وَ عَمَّتَهُمَا فِی الْجَنَّهِ وَ خَالَهُمَا فِی الْجَنَّهِ وَ خَالَتَهُمَا فِی الْجَنَّهِ وَ مَنْ أَحَبَّهُمَا فِی الْجَنَّهِ وَ مَنْ أَبْغَضَهُما فِی النَّارِ وَ قَالَ سُلَيْمَانُ وَ كَانَ هَارُونُ يُحَدِّثُنَا وَ عَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ وَ تَخْنُقُهُ الْعَبْرَهُ(۱).

**[ترجمه]الطرائف: حاکم نیشابوری که از جمله معتمدان مذاهب چهارگانه است، در کتاب «تاریخ النیشابوری» در شرح حال هارون و با ذکر هارون الرشید آغاز کرده و از قول میمون الهاشمی نقل کرده که گفت: نزد هارون الرشید سخن از آل ابی طالب به میان آمد، پس گفت: عوام تصور می‌کنند که من علی و فرزندان او را دشمن می‌دارم، به خدا سوگند چنان نیست که گمان می‌برند، و خداوند از شدت محبّت من نسبت به علی و حسن و حسین علیهم السّلام آگاه است و اینکه تا چه حد به فضل ایشان واقفم؛ لیکن ما به خونخواهی ایشان برخاستیم تا اینکه خداوند خلافت را به ما واگذار نمود و ما آنان را به خود نزدیک کرده و با ایشان اختلاط نمودیم، لیکن آنها به ما حسادت ورزیده و آنچه را که در دست ما بود(خلافت) طلب کردند و اقدام به فساد بر روی زمین کردند! و پدرم از پدرش از جدّش عبدالله بن عباس مرا روایت کرده، گفت: روزی به همراه رسول خدا صلی الله علیهِ و آله بودیم که فاطمه علیها السّلام گریان آمد... و سخن را تا آنجا پیش برد که: سپس آن حضرت فرمود: خداوندا، تو خود می‌دانی که حسن و حسین در بهشت هستند و پدرشان در بهشت است و مادرشان در بهشت است و عموی آن‌ها در بهشت است و عمّه آن‌ها در بهشت است و دایی آن‌ها در بهشت است و خاله آن‌ها در بهشت است، و هر کس آن‌ها را دوست بدارد در بهشت است و هر کس با آنان دشمنی ورزد در دوزخ است؛... و سلیمان گوید: هارون در حالی با ما سخن می‌گفت که چشمانش پر از اشک گشته و بغض گلویش را می‌فشرد! - . در نسخه چاپی الطرائف آن را نیافتیم و احتمالاً هنگام چاپ از قلم افتاده است. -

**[ترجمه]

«۵۷»

يف، [الطرائف] ابْنُ الْمَغَازِلِيِّ بِإِسْنَادِهِ قَالَ: دَخَلَ الْأَعْمَشُ عَلَى الْمَنْصُورِ وَ هُوَ جَالِسٌ لِلْمَظَالِمِ فَلَمَّا بَصُرَ بِهِ (۲) قَالَ لَهُ يَا سُلَيْمَانُ تَصَدَّرْ قَالَ لَا-، أَتَصَدَّرُ حَيْثُ جَلَسْتُ (۳) ثُمَّ قَالَ حَدَّثَنِي الصَّادِقُ علیه السلام قَالَ حَدَّثَنِي الْبَاقِرُ علیه السلام قَالَ حَدَّثَنِي السَّجَّادُ علیه السلام قَالَ حَدَّثَنِي الشَّهِيدُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي وَ هُوَ الْوَصِيُّ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام قَالَ حَدَّثَنِي النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله قَالَ أَتَانِي جَبْرَئِيلُ آنِفاً فَقَالَ تَخَتَّمُوا بِالْعَقِيقِ فَإِنَّهُ أَوَّلُ حَجَرٍ شَهِدَ لِلَّهِ تَعَالَى بِالْوَحْدَانِيَّهِ وَ لِي بِالنُّبُوَّهِ(۴) وَ لِعَلِيٍّ بِالْوَصِيَّهِ وَ لِوُلْدِهِ

۱- ۱. لم نجده فی الطرائف المطبوع، و الظاهر أنّه سقط عند الطبع.

۲- ۲. فی المصدر: فلما نظر به.

۳- ۳. فی المصدر و(م) قال: أنا صدر حيث جلست.

۴- ۴. فی المصدر: و لمحمّد بالنبوه.

بِالْإِمَامِهِ وَ لِشِيعَتِهِ بِالْجَنَّهِ قَالَ فَاسْتَدَارَ النَّاسُ بِوُجُوهِهِمْ نَحْوَهُ فَقِيلَ لَهُ تَذْكُرُ قَوْماً فَعَلِّمْ مَنْ لَا يَعْلَمُ فَقَالَ الصَّادِقُ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ الْبَاقِرُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ السَّجَّادُ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ وَ الشَّهِيدُ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ وَ الْوَصِيُّ هُوَ التَّقِيُّ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ (۱).

**[ترجمه]الطرائف: ابن مغازلی با اسناد خود گوید: اعمش بر منصور وارد شد، در حالی که مشغول رسیدگی به شکایت مردم بود. چشم خلیفه بر وی افتاد، گفت: ای سلیمان، بیا بالای مجلس بنشین. گفت: خیر، هر کجا من بنشینم صدر مجلس است. سپس گفت: امام صادق علیه السّلام مرا روایت کرده، و گفت: امام باقر علیه السّلام مرا روایت کرده، گفت: امام سجّاد علیه السّلام مرا روایت کرده، گفت: ابا عبدالله شهید علیه السّلام مرا روایت کرده، گفت: پدرم علی بن ابی طالب علیه السّلام که وصی اوست مرا روایت کرده، گفت: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به من فرمود: جبرئیل ساعتی پیش نزد من آمده و گفت: انگشتری عقیق به انگشت خود کنید زیرا عقیق نخستین سنگی است که به وحدانیت خدا و به نبوّت و به وصایت علی

ص: ۹۴

و به امامت فرزندان او و به بهشت برای شیعیان او گواهی داده است. - گوید: - مردم چهره‌های خود را به سوی او برگرداندند. پس به وی گفته شد: قومی را یاد کردی، پس آن‌ها را به کسانی که ایشان را نمی‌شناسند، معرفی کن! گفت: امام صادق، جعفر بن محمّد بن علیّ بن حسین بن علی بن ابی طالب است؛ و امام باقر، محمّد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب است؛ و امام سجاد، علی بن حسین است؛ و شهید، حسین بن علی است؛ و وصیّ، همان امام پرهیزکار، علی بن ابی طالب است، علیهم صلوات الله اجمعین. - . الطرائف: ۳۳-۳۲ -

**[ترجمه]

«۵۸»

أَقُولُ قَالَ ابْنُ أَبِی الْحَدِيدِ فِی شَرْحِ نَهْجِ الْبَلَاغَهِ رَوَى إِبْرَاهِيمُ بْنُ دَيْزِيلَ الْهَمَدَانِيُّ فِی كِتَابِ صِفِّينَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ يَعْلَى بْنِ عُبَيْدٍ الْحَنَفِيِّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ السُّدِّيِّ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ فِی الْحُجْرَهِ يُوحَى إِلَيْهِ وَ نَحْنُ نَنْتَظِرُهُ حَتَّى اشْتَدَّ الْحَرُّ فَجَاءَ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ مَعَهُ فَاطِمَهُ وَ حَسَنٌ وَ حُسَيْنٌ عليهم السلام فَقَعَدُوا فِی ظِلِّ حَائِطٍ يَنْتَظِرُونَهُ فَلَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَآهُمْ فَأَتَاهُمْ وَ وَقَفْنَا نَحْنُ مَكَانَنَا ثُمَّ جَاءَ إِلَيْنَا وَ هُوَ يُظَلِّلُهُمْ بِثَوْبِهِ مُمْسِكاً بِطَرَفِ الثَّوْبِ وَ عَلِيٌّ مُمْسِكٌ بِطَرَفِهِ الْآخَرِ وَ هُوَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّی أُحِبُّهُمْ فَأَحِبَّهُمْ اللَّهُمَّ إِنِّی سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمَهُمْ حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبَهُمْ قَالَ فَقَالَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ انْتَهَى (۲).

**[ترجمه]مؤلف: ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه گوید: ابراهیم بن دیزیل همدانی در کتاب «صفّین» از یحیی بن سلیمان از یعلی بن عبید حنفی از اسماعیل سدّی از زید بن ارقم روایت کرده که گفت: همراه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودیم در حالی که آن حضرت در حجره‌ای بود که در آنجا به وی وحی می‌شد و انتظار آن حضرت را می‌کشیدیم تا اینکه هوا بسیار گرم شد، پس علی بن ابی طالب علیه السّلام به همراه فاطمه، حسن و حسین علیهم السّلام آمدند و در سایه دیواری به

انتظار آن حضرت نشستند. چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بیرون آمد، آنان را بدید، پس نزد ایشان آمد و ما در جای خودمان ایستادیم. سپس در حالی که خود یک طرف پیراهن و علی طرف دیگر پیراهن را گرفته و آنان را زیر سایه گرفته بودند، نزد ما آمد، در حالی که می‌فرمود: خداوندا، من دوستشان دارم پس تو نیز دوستشان بدار! خداوندا، من با کسی که با ایشان در صلح باشد، در صلحم و با کسی که با آنان بجنگد، در جنگم؛ - گوید: - آن حضرت سه بار این عبارت را تکرار فرمود، تمام! - . در منبع مذکور آن را نیافتیم. -

**[ترجمه]

«۵۹»

وَ رَوَی ابْنُ شِیرَوَیْهِ فِی الْفِرْدَوْسِ عَنْ عَلِیٍّ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: لَمَّا أُسْرِیَ بِی رَأَیْتُ عَلَی بَابِ الْجَنَّهِ مَکْتُوباً بِالذَّهَبِ لَا بِمَاءِ الذَّهَبِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ حَبِیبُ اللَّهِ (۳) عَلِیٌّ وَلِیُّ اللَّهِ فَاطِمَهُ أَمَهُ اللَّهِ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ صَفْوَهُ اللَّهِ عَلَی بَاغِضِیهِمْ لَعْنَهُ اللَّهِ.

**[ترجمه]ابن شیرویه در کتاب «الفردوس» از علی از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله روایت کرده که فرمود: چون مرا به معراج بردند، بر دروازه بهشت نوشته‌ای به این مضمون با طلا- و نه با آب طلا دیدم: لا إله إلّا الله، محمّد رسول الله، علیّ ولیّ الله، فاطمه کنیز خداست، حسن و حسین برگزیده خدایند، لعنت خدا بر دشمنان ایشان باد!

**[ترجمه]

«۶۰»

وَ عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ: یُحْشَرُ الْأَنْبِیَاءُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ لِیُوَافُوا یَوْمَهُمُ الْمَحْشَرَ وَ یُبْعَثُ صَالِحٌ عَلَی نَاقَتِهِ وَ یُبْعَثُ ابْنَایَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ عَلَی نَاقَتِیَ الْعَضْبَاءِ وَ أُبْعَثُ عَلَی الْبُرَاقِ خَطْوُهَا عِنْدَ أَقْصَی طَرَفِهَا.

وَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام عَنْهُ صلی الله علیه و آله قَالَ: تُحْشَرُ ابْنَتِی فَاطِمَهُ وَ مَعَهَا ثِیَابٌ مَصْبُوغَهٌ بِدَمٍ فَتَتَعَلَّقُ بِقَائِمَهٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ فَتَقُولُ یَا عَدْلُ احْکُمْ بَیْنِی وَ بَیْنَ قَاتِلِ وُلْدِی فَیَحْکُمُ لِابْنَتِی وَ رَبِّ الْکَعْبَهِ(۴).

**[ترجمه]ابوهریره گوید: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: فردای قیامت پیامبران برای اینکه پیروان خود را راهنمایی کنند، برانگیخته می‌شوند، و صالح سوار بر ناقه‌اش برانگیخته می‌شود و دو فرزندم حسن و حسین سوار بر ناقه‌ام «العضباء» برانگیخته می‌شوند و من سوار بر «بُراق» برانگیخته می‌شوم در حالی که در آن روز براق گام‌های بلند بر می‌دارد.

و از علی علیه السّلام از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله: وقتی دخترم فاطمه برانگیخته می‌شود، جامه‌های رنگین شده از خون با خود خواهد داشت، سپس به ستونی از ستون‌های عرش آویخته و گوید: ای خدای دادگر، میان من و قاتل فرزندم قضاوت کن! پس به پروردگار کعبه سوگند که به نفع دخترم قضاوت می‌فرماید. - . نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۶۱»

فس، [تفسير القمى] مُحَمَّدُ بْنُ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْأَصْفَهَانِیِّ عَنِ

ص: ۹۵

۱- ۱. الطرائف: ۳۲ و ۳۳. و فيه: و التقى و هو الوصى اه.

۲- ۲. لم نظفر بموضعه فی المصدر.

۳- ۳. رسول اللّه خ ل.

۴- ۴. مخطوط.

الْمِنْقَرِیِّ عَنْ یَحْیَی بْنِ سَعِیدٍ الْعَطَّارِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: فِی قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیانِ بَیْنَهُما بَرْزَخٌ لا یَبْغِیانِ (۱) قَالَ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ علیهما السلام بَحْرَانِ عَمِیقَانِ لَا یَبْغِی أَحَدُهُمَا عَلَی صَاحِبِهِ یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجانُ (۲) قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام (۳).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: یحیی بن سعید عطّار گوید:

ص: ۹۵

شنیدم که امام صادق علیه السّلام می‌فرماید: در قول خدای تبارک و تعالی: «مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیانِ* بَیْنَهُما بَرْزَخٌ لا یَبْغِیانِ»، - . رحمن/ ۲۰-۱۹ - {دو

دریا را [به گونه ای] روان کرد [که] با هم برخورد کنند. میان آن دو، حدّ فاصلی است که به هم تجاوز نمی کنند.} علی و فاطمه علیهما االسّلام دو دریای عمیق هستند که هیچ یک از آن‌ها به دیگری ستم نمی‌کند و «یخْرُجُ مِنهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجَان»، - . رحمن/ ۲۲ - {از

هر دو [دریا] مروارید و مرجان برآید.} مروارید و مرجان حسن و حسین صلوات الله علیهما هستند. - . تفسیر قمی/ ۶۵۹ -

**[ترجمه]

«۶۲»

کشف، [کشف الغمه] الْحَافِظُ أَبُو بَکْرِ بْنُ مَرْدَوَیْهِ: قَوْلُهُ تَعَالَی مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیانِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجانُ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ بَیْنَهُما بَرْزَخٌ النَّبِیُّ ص یَخْرُجُ مِنْهُمَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِما(۴).

<meta info="[کشف الغمه] الْحَافِظُ أَبُو بَکْرِ بْنُ مَرْدَوَیْهِ: قَوْلُهُ تَعَالَی مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیانِ از أَنس گفت : عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ «یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجانُ» گفت امام حسن و امام حسین و از ابن عباس : علی و فاطمه عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ «بَیْنَهُما بَرْزَخٌ» نبی صلی الله علیه و آله است که خارج می شود از آن دو حسن و حسین صلوات الله علیهما

**[ترجمه]

«۶۳»

کنز، [کنز جامع الفوائد] و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مَحْفُوظِ بْنِ بِشْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: فِی قَوْلِهِ تَعَالَی مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیانِ قَالَ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ بَیْنَهُما بَرْزَخٌ لا یَبْغِیانِ قَالَ لَا یَبْغِی عَلِیٌّ عَلَی فَاطِمَهَ وَ لَا تَبْغِی فَاطِمَهُ عَلَی عَلِیٍ یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجانُ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام مَنْ رَأَی مِثْلَ هَؤُلَاءِ

الْأَرْبَعَهِ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ لَا يُحِبُّهُمْ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَ لَا يُبْغِضُهُمْ إِلَّا كَافِرٌ فَكَونُوا مُؤْمِنِينَ بِحُبِّ أَهْلِ الْبَيْتِ وَ لَا تَكَونُوا كُفَّاراً بِبُغْضِ أَهْلِ الْبَيْتِ فَتُلْقَوْا فِی النَّارِ(۵).

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَخْلَدٍ الْجُعْفِیُّ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی ذَرٍّ الْغِفَارِیِّ: مِثْلَهُ سَوَاءً(۶).

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] أَبُو الْقَاسِمِ الْعَلَوِیُّ مُعَنْعَناً عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: فِی قَوْلِهِ تَعَالَی مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیانِ قَالَ قَالَ عَلِیٌّ وَ فَاطِمَهُ بَیْنَهُما بَرْزَخٌ لا یَبْغِیانِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجانُ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام (۷).

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] عَلِیُّ بْنُ عَتَّابٍ وَ الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ وَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَزَارِیُّ بِأَسَانِیدِهِمْ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: مِثْلَهُ.

وَ رُوِیَ: مِثْلُهُ: عَنِ الرِّضَا علیه السلام (۸).

ص: ۹۶

۱- ۱. سوره الرحمن: ۱۹ و ۲۰.

۲- ۲. سوره الرحمن: ۲۲.

۳- ۳. تفسیر القمّیّ: ۶۵۹.

۴- ۴. کشف الغمّه: ۹۵.

۵- ۵. الکنز مخطوط. و أوردها فی البرهان: ۴: ۲۶۵.

۶- ۶. تفسیر فرات: ۱۷۷.

۷- ۷. تفسیر فرات: ۱۷۷.

۸- ۸. تفسیر فرات: ۱۷۷.

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد: امام باقر علیه السّلام در قول خدای متعال: «مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیَانِ» فرمود: منظور این است که میان علی و فاطمه حد فاصلی است که نه علی در حق فاطمه ستم روا می‌دارد و نه فاطمه در حق علی ستم روا می‌دارد. در مورد آیه: «یخْرُجُ مِنهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجَان» گوید: لؤلؤ و مرجان، حسن و حسین علیهما السّلام هستند که جز مؤمن ایشان را دوست نمی‌دارد و جز کافر با آنان دشمنی نمی‌ورزد، پس با دوست داشتن اهل بیت مؤمن شوید و با دشمنی کردن با اهل بیت کافر نگردید که در آتش افکنده خواهید شد. -. کنز جامع الفوائد، نسخه خطی. البرهان ۴: ۲۶۵ -

تفسیر فرات بن ابراهیم: علی بن محمّد بن مخلّد جعفی با سندی از ابوذر غفاری نظیر آن را روایت کرده است. -. تفسیر فرات: ۱۷۷ -

تفسیر فرات: ابوالقاسم علوی با سندی از ابن عباس در قول خدای متعال: «مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیَانِ»، گفت: میان علی و فاطمه برزخی است که به یکدیگر ستم نمی‌کنند، رسول خدا صلی الله علیهِ و آله فرمود: آیه «یخْرُجُ مِنهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجَان» حسن و حسین علیهما السّلام هستند. -. تفسیر فرات: ۱۷۷ -

تفسیر فرات بن ابراهیم: علی بن عتّاب و حسین بن سعید و جعفر بن محمّد فزاری با اسناد خود از امام صادق علیه السّلام نظیر این روایت را نقل کرده‌اند. و نیز از امام رضا علیه السّلام مانند آن را روایت کرده‌اند. -. تفسر فرات: ۱۷۷ -

ص: ۹۶

**[ترجمه]

بیان

أقول رواه العلامه قدس الله روحه عن ابن عباس (۱) و الطبرسی نور الله ضریحه عن سلمان الفارسی و سعید بن جبیر و سفیان الثوری ثم قال و لا غرو أن یکونا علیهما السلام بحرین لسعه فضلهما و کثره خیرهما فإن البحر إنما یسمی بحرا لسعته و قال معنی مرج أرسل (۲) و قال الجوهری الغرو العجب یقال لا غرو أی لیس بعجب (۳).

أقول: قد أثبتنا کثیرا من أخبار هذا الباب فی أبواب أحوال الأنبیاء علیهم السلام لا سیما أحوال آدم علیه السلام و فی أبواب أحوال فاطمه علیها السلام و فی باب فضائل حمزه و جعفر و باب أحوال عباس و عقیل و فی کثیر من أبواب کتاب الإمامه.

وَ رَأَیْتُ فِی بَعْضِ مُؤَلَّفَاتِ أَصْحَابِنَا أَنَّ أُمَّ أَیْمَنَ قَالَتْ: مَضَیْتُ ذَاتَ یَوْمٍ إِلَی مَنْزِلِ مَوْلَاتِی فَاطِمَهَ الزَّهْرَاءِ علیها السلام لِأَزُورَهَا فِی مَنْزِلِهَا وَ کَانَ یَوْماً حَارّاً مِنْ أَیَّامِ الصَّیْفِ فَأَتَیْتُ إِلَی بَابِ دَارِهَا وَ إِذَا بِالْبَابِ مُغْلَقٌ فَنَظَرْتُ مِنْ شُقُوقِ الْبَابِ فَإِذَا بِفَاطِمَهَ الزَّهْرَاءِ نَائِمَهٌ عِنْدَ الرَّحَی وَ رَأَیْتُ الرَّحَی تَطْحَنُ الْبُرَّ وَ هِیَ تَدُورُ مِنْ غَیْرِ یَدٍ تُدِیرُهَا وَ الْمَهْدُ أَیْضاً إِلَی جَانِبِهَا وَ الْحُسَیْنُ علیه السلام نَائِمٌ فِیهِ وَ الْمَهْدُ یَهْتَزُّ وَ لَمْ أَرَ مَنْ یَهُزُّهُ (۴) وَ رَأَیْتُ کَفّاً یُسَبِّحُ اللَّهَ تَعَالَی قَرِیباً مِنْ کَفِّ فَاطِمَهَ الزَّهْرَاءِ قَالَتْ أُمُّ أَیْمَنَ فَتَعَجَّبْتُ مِنْ ذَلِکَ فَتَرَکْتُهَا وَ مَضَیْتُ إِلَی سَیِّدِی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ سَلَّمْتُ عَلَیْهِ وَ قُلْتُ لَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی رَأَیْتُ عَجَباً مَا رَأَیْتُ مِثْلَهُ أَبَداً فَقَالَ لِی مَا رَأَیْتِ یَا أُمَّ أَیْمَنَ فَقُلْتُ إِنِّی قَصَدْتُ مَنْزِلَ سَیِّدَتِی فَاطِمَهَ الزَّهْرَاءِ فَلَقِیتُ الْبَابَ مُغْلَقاً وَ إِذَا أَنَا بِالرَّحَی تَطْحَنُ الْبُرَّ وَ

هِیَ تَدُورُ مِنْ غَیْرِ یَدٍ تُدِیرُهَا وَ رَأَیْتُ مَهْدَ الْحُسَیْنِ یَهْتَزُّ مِنْ غَیْرِ یَدٍ تَهُزُّهُ وَ رَأَیْتُ کَفّاً یُسَبِّحُ اللَّهَ تَعَالَی قَرِیباً مِنْ کَفِّ فَاطِمَهَ علیها السلام وَ لَمْ أَرَ شَخْصَهُ فَتَعَجَّبْتُ مِنْ ذَلِکَ یَا سَیِّدِی فَقَالَ یَا أُمَّ أَیْمَنَ اعْلَمِی أَنَّ فَاطِمَهَ الزَّهْرَاءَ صَائِمَهٌ وَ هِیَ مُتْعَبَهٌ جَائِعَهٌ وَ الزَّمَانُ قَیْظٌ (۵)

ص: ۹۷

۱- ۱. راجع کشف الحق ۱: ۱۲۸. و کشف الیقین: ۹۳.

۲- ۲. مجمع البیان ۹: ۲۰۱.

۳- ۳. الصحاح ج: ص:

۴- ۴. هز الشی ء و بالشی ء: حرکه.

۵- ۵. القائظ و القیظ: الشدید الحر.

فَـأَلْقَى اللَّهُ تَعَـالَى عَلَيْهَا النُّعَاسَ فَنَامَتْ فَسُبْحَانَ مَنْ لَا يَنَامُ فَوَكَّلَ اللَّهُ مَلَكاً يَطْحَنُ عَنْهَا قُوتَ عِيَالِهَا وَ أَرْسَلَ اللَّهُ مَلَكاً آخَرَ يَهُزُّ مَهْدَ وَلَدِهَا الْحُسَيْنِ عليه السلام لِئَلَّا يُزْعِجَهَا مِنْ نَوْمِهَا وَ وَكَّلَ اللَّهُ مَلَكاً آخَرَ يُسَبِّحُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَرِيباً(۱) مِنْ كَفِّ فَاطِمَهَ يَكُونُ ثَوَابُ تَسْبِيحِهِ لَهَا لِأَنَّ فَاطِمَهَ لَمْ تَفْتُرْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ فَإِذَا نَامَتْ جَعَلَ اللَّهُ ثَوَابَ تَسْبِيحِ ذَلِكَ الْمَلَكِ لِفَاطِمَهَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِی مَنْ يَكُونُ الطَّحَّانَ وَ مَنِ الَّذِی يَهُزُّ مَهْدَ الْحُسَيْنِ وَ يُنَاغِيهِ (۲) وَ مَنِ الْمُسَبِّحُ فَتَبَسَّمَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله ضَاحِكاً وَ قَالَ أَمَّا الطَّحَّانُ فَجَبْرَئِيلُ وَ أَمَّا الَّذِی يَهُزُّ مَهْدَ الْحُسَيْنِ فَهُوَ مِيكَائِيلُ وَ أَمَّا الْمَلَكُ الْمُسَبِّحُ فَهُوَ إِسْرَافِيلُ.

**[ترجمه]مؤلف: علامه – قدّس الله روحه – آن را از طبری روایت نموده – . کشف الحق ۱: ۱۲۸ . کشف الیقین : ۹۳ –

و طبری – خداوند قبرش را منوّر گرداند – آن را از سلمان فارسی و سعید بن جبیر و سفیان ثوری آورده، سپس گوید: جای تعجب ندارد اگر آن دو علیهما السّلام به سبب گستردگی فضیلت و کثرت خیرشان، دو دریا باشند، زیرا دریا به سبب وسعتش دریا نامیده شده و گوید: «مَرَج» به معنای «أَرسَل» می‌باشد. – . مجمع البیان ۹ : ۲۰۱ – و جوهری گوید: «الغرو»: شگفتی، گفته می‌شود: «لاغرو»، یعنی شگفت نیست. – . صحاح جوهری –

مؤلف: در این باب بسیاری از روایات مربوط به اخبار احوال انبیا را ثبت کردیم، بالأخص احوال آدم علیه السّلام را و همچنین در باب‌های احوال فاطمه علیها السّلام و در باب فضایل حمزه و جعفر و باب احوال عباس و عقیل، و در بسیاری از باب‌های کتاب «الإمامهٔ».

و در برخی مؤلفات دوستان ما دیده‌ام که اُمّ أیمن گفته است: روزی به خانه سرورم فاطمه زهرا علیها السّلام رفتم تا در خانه... اش وی را زیارت کنم و آن روز، یک روز تابستانی بسیار گرم بود، پس به در خانه ایشان آمدم و با در بسته مواجه شدم. پس از درزهای در، درون را نگاه کردم و دیدم که فاطمه علیها السّلام در کنار آسیاب دستی به خواب رفته است و دیدم که دستاس بی‌آنکه دستی آن را بچرخاند، می‌گردد و گندم را آرد می‌کند و همچنین گهواره را که حسین علیه السّلام در آن خوابیده بود، در کنار وی دیدم که تکان می‌خورد، بی‌آنکه دستی آن را تکان دهد. و دستی را در کنار دست فاطمه زهرا علیها السّلام دیدم که خدای متعال را تسبیح می‌گفت؛ اُمّ ایمن گوید: من از این کارها تعجّب کرده و آنجا را ترک کرده، نزد سرورم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رفتم و به وی عرض کردم: یا رسول الله، امر شگفت انگیزی دیده‌ام که تاکنون هرگز نظیر آن را ندیده‌ام. پس آن حضرت به من فرمود: چه دیده‌ای اُمّ ایمن؟ عرض کردم: به در خانه سرورم فاطمه زهرا علیها السّلام رفته و آن را بسته یافتم، و دیدم که آسیاب دستی گندم را آرد می‌کند و بی‌آنکه دستی آن را بچرخاند، می‌چرخد؛ و گهواره حسین را دیدم که تکان می‌خورد بی‌آنکه دستی آن را تکان دهد؛ و دستی دیدم که در نزدیکی دست فاطمه خدا را تسبیح می‌گفت اما صاحب دست را ندیدم، از این رو سرورم، از آن بسیار شگفت‌زده شده‌ام؛ فرمود: ای اُمّ ایمن، بدان که فاطمه زهرا روزه است و او خسته و گرسنه است و روزها بسیار گرم است.

ص: ۹۷

به همین خاطر خدای متعال خواب آلودگی را بر وی مستولی کرد، پس به خواب رفت، پس پاک و منزه است آنکه نمی... خوابد. آن‌گاه خداوند فرشته‌ای موکّل را فرمود تا قوت خانواده‌اش را برای وی آرد کند. و خداوند فرشته دیگری را فرستاد تا

گهواره فرزنـدش حسـین علیه السّـلام را بجنباند تا خواب او را بر هم نزند. خدای عزّوجل فرشـته دیگری را موکّل نمود که در نزدیکی دست فـاطمه، خـدای عزّوجـل را تسبیـح گویـد و ثواب آن فرشـته برای فـاطمه باشـد. زیرا فاطمه پیوسـته در حال ذکر خـداست، پس اگر به خواب رفت، خداونـد ثواب تسبیـح آن فرشته را برای فـاطمه منظور می کنـد. عرض کردم: یا رسول الله، آنکه گنـدم را آرد می کرد که بـود؟ و چه کسـی گهـواره حسـین علیه السّـلام را می‌جنبانـد و برایش لالا-یی می‌خوانـد؟ و آن تسبیح گو که بود؟ پس پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله لبخندی زده و خنده کنان فرمود: آسیابان جبرئیل بود، و امّا کسی که گهواره را می‌جنباند، میکائیل بود، و امّا آن فرشته تسبیح گوی، اسرافیل بود.

**[ترجمه]

«۶۴»

كَنْزُ الْكَرَاجُكِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَـدَ بْنِ شَاذَانَ عَنْ سَـهْلِ بْنِ أَحْمَـدَ عَنْ عَبْـدِ اللَّهِ الدِّيبَاجِي (٣) عَنْ مُوسَـى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ عليهم السـلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله :دَخَلْتُ الْجَنَّهَ فَرَأَيْتُ عَلَى بَابِهَا مَكْتُوباً(۴) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ حَبِيبُ اللَّهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَلِيُّ اللَّهِ فَاطِمَهُ أَمَهُ اللَّهِ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ صَفْوَهُ اللَّهِ عَلَى مُبْغِضِيهِمْ لَعْنَهُ اللَّهِ.

**[ترجمه]کنز الکراجکی: موسی بن جعفر از پـدرش علیهم السّـلام روایت کرده که رسـول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله فرمود: وارد بهشت شـدم و دیـدم بر دروازه آن نوشـته شده بود: لا إله ألّا الله، محمّد حبیب الله، علی بن ابی طالب ولی الله، فاطمه کنیز خداست، حسن و حسین برگزیده خدایند. لعنت خدا بر دشمنان ایشان باد!

**[ترجمه]

«۶۵»

وَ عَنِ ابْنِ شَاذَانَ عَنْ عُمَرَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْمُقْرِي عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَغَوِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ(۵) عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ سَالِمٍ الْبَزَّازِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَهَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله :خَيْرُ هَذِهِ الْأُمَّهِ مِنْ بَعْدِي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ فَمَنْ قَالَ غَيْرَ هَذَا فَعَلَيْهِ لَعْنَهُ اللَّهِ (۶).

ص: ۹۸

۱- ۱. أی شبیها.

۲- ۲. ناغی الصبی: کلمه بما یعجبه و یسره.

۳- ۳. فی المصدر بعد ذلک: قال حدّثنا محمّد بن محمّد بن محمّد بن الاشعث بمصر، قال: حدّثنا موسی ابن إسماعیل، عن أبیه اه.

۴- ۴. فی المصدر: مکتوبا بالذهب.

۵- ۵. فی المصدر: عن عبید اللّه بن عمر.

٦- ٦. كنز الكراجكيّ: ٦٣.

**[ترجمه]ابوهریره گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: بهترین این اُمّت پس از من، علی بن ابی طالب و فاطمه و حسن و حسین هستند، پس هر کس جز این بگوید، لعنت خدا بر او باد! - . کنز الکراجکی: ۶۳ -

ص: ۹۸

**[ترجمه]

باب ۵۱ ما نزل لهم علیهم السلام من السماء

الأخبار

«۱»

لی، [الأمالی للصدوق] الْقَطَّانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحُسَيْنِيِّ عَنْ فُرَاتِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ جَبْرَئِيلَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ جَبْرَئِيلَ عَنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْجُرْجَانِیِّ عَنْ نُعَيْمٍ النَّخَعِیِّ عَنِ الضَّحَّاكِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كُنْتُ جَالِساً بَيْنَ يَدَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ يَوْمٍ وَ بَيْنَ يَدَيْهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ علیهم السلام إِذْ هَبَطَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلُ (۱) وَ بِيَدِهِ تُفَّاحَةٌ فَحَيَّا بِهَا النَّبِیَّ وَ حَيَّا بِهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلِيّاً فَتَحَيَّا بِهَا عَلِیٌّ علیه السلام وَ رَدَّهَا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَتَحَيَّا بِهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ حَيَّا بِهَا الْحَسَنَ علیه السلام فَقَبَّلَهَا وَ رَدَّهَا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَتَحَيَّا بِهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ حَيَّا بِهَا الْحُسَيْنَ فَتَحَيَّا بِهَا الْحُسَيْنُ وَ قَبَّلَهَا وَ رَدَّهَا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَتَحَيَّا بِهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ حَيَّا بِهَا فَاطِمَةَ فَقَبَّلَتْهَا وَ رَدَّتْهَا إِلَی النَّبِیِّ وَ تَحَيَّا بِهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله ثَانِيَةً وَ حَيَّا بِهَا عَلِيّاً علیه السلام فَتَحَيَّا بِهَا عَلِیٌّ علیه السلام ثَانِيَةً فَلَمَّا هَمَّ أَنْ يَرُدَّهَا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله سَقَطَتِ التُّفَّاحَةُ مِنْ أَطْرَافِ أَنَامِلِهِ فَانْفَلَقَتْ بِنِصْفَيْنِ فَسَطَعَ مِنْهَا نُورٌ حَتَّی بَلَغَ السَّمَاءَ الدُّنْيَا وَ إِذَا عَلَيْهِ سَطْرَانِ مَكْتُوبَانِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذِهِ تَحِيَّةٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَی مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَی وَ عَلِیٍّ الْمُرْتَضَی وَ فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ سِبْطَیْ رَسُولِ اللَّهِ وَ أَمَانٌ لِمُحِبِّيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ النَّارِ(۲).

**[ترجمه]امالی صدوق: ابن عباس گوید: روزی در حضور رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودم و علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السّلام نیز در محضر ایشان بودند که جبرئیل در حالی که سیبی در دست داشت، نازل گردید، سپس آن را به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله تعارف نمود، و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آن را به علی علیه السّلام تعارف نموده، علی علیه السّلام آن را گرفته و دوباره به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله پس داد، پس پیامبر آن را گرفت و به عنوان هدیه پذیرفت. سپس به حسن علیه السّلام تعارف کرد، حسن علیه السّلام آن را بوسید و به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله باز گرداند، پس پیامبرآن را به عنوان هدیه پذیرفت، سپس به حسین علیه السّلام تعارف نمود، پس حسین علیه السّلام آن را بوسید و به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله باز گرداند و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آن را به عنوان هدیه پذیرفت و سپس به فاطمه علیه السّلام تعارف فرمود، فاطمه علیها السّلام آن را بوسید و به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله باز گرداند. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آن را به عنوان هدیه پذیرفت و به علی علیه السّلام تعارف نمود و چون علی خواست آن را به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله باز گرداند، سیب از سرِ انگشتان وی بر زمین افتاده و به دو نیم شکافته شد، سپس نوری از آن ساطع شد و درخشش آن به اوج آسمان دنیا رسید و ناگاه دو سطر

نوشته در آن پیدا شد: «بسم الله الرحمن الرحیم، این تحفه‌ای از طرف خدای عزّوجل به محمّد مصطفی و علیّ مرتضی و فاطمه زهرا و حسن و حسین دو سبط رسول خدا و امانی است برای دوستداران آن‌ها از دوزخ در روز قیامت». - . امالی صدوق: ۳۵۵ -

**[ترجمه]

بیان

فی القاموس التحیّه السلام و حیّاه تحیّه و البقاء و الملک و حیّاک الله أبقاک أو ملّکک انتهی (۳) و کأن المراد بالتحیّه هنا الإتحاف و الإهداء و بالتحیّی قبولها.

ص: ۹۹

۱- ۱. فی المصدر: إذ هبط جبرئیل.

۲- ۲. أمالی الصدوق: ۳۵۵.

۳- ۳. القاموس المحیط ۴: ۳۲۲.

**[ترجمه]در القـاموس: «التحيّهٔ»: سـلام. و «حيّاهٔ تحيّهً»: او را به گرمی سـلام داد. و نيز به معنای البقاء و الملك. «حيّاك الله»: خداوند عمر طولانی به تو بدهد يا تو را مُلك ارزانی دارد. تمام. - . القاموس المحيط ۴: ۳۲۲ -

و گويا مراد از«تحيّهٔ» در اين روايت، تحفه و هديه دادن و مراد از «التحيِّی»، پذيرفتن آن باشد.

ص: ۹۹

**[ترجمه]

«۲»

ما، [الأمالی] للشيخ الطوسی الْحَفَّارُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ الْحُلْوَانِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ الْمُقْرِی عَنِ الْفَضْلِ بْنِ حُبَابٍ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبَانٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِی الْعَالِيَهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كُنَّا جُلُوساً مَعَ النَّبِيِّ صلی الله عليه و آله إِذْ هَبَطَ عَلَيْهِ الْأَمِينُ جَبْرَئِيلُ وَ مَعَهُ جَامٌ مِنَ الْبِلَّوْرِ الْأَحْمَرِ مَمْلُوءاً مِسْكاً وَ عَنْبَراً وَ كَانَ إِلَی جَنْبِ رَسُولِ اللَّهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ وَلَدَاهُ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ عَلَيْهِمُ التَّحِيَّهُ وَ الْإِكْرَامُ فَقَالَ لَهُ السَّلَامُ عَلَيْكَ اللَّهُ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَ يُحَيِّيكَ بِهَذِهِ التَّحِيَّهِ وَ يَأْمُرُكَ أَنْ تُحَيِّيَ (۱) عَلِيّاً وَ وَلَدَيْهِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَلَمَّا صَارَتْ فِی كَفِّ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله عليه و آله هَلَّلَتْ ثَلَاثاً وَ كَبَّرَتْ ثَلَاثاً ثُمَّ قَالَتْ بِلِسَانٍ ذَرِبٍ (۲) طَلِقٍ يَعْنِی الْجَامَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ طه ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقی فَاشْتَمَّهَا النَّبِيُّ صلی الله عليه و آله وَ حَيَّا(۳) بِهَا عَلِيّاً فَلَمَّا صَارَتْ فِی كَفِّ عَلِيٍّ قَالَتْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاهَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاهَ وَ هُمْ راكِعُونَ فَاشْتَمَّهَا عَلِيٌّ عليه السلام وَ حَيَّا بِهَا الْحَسَنَ فَلَمَّا صَارَتْ فِی كَفِّ الْحَسَنِ قَالَتْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ عَمَّ يَتَساءَلُونَ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ الَّذِی هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ فَاشْتَمَّهَا الْحَسَنُ وَ حَيَّا بِهَا الْحُسَيْنَ فَلَمَّا صَارَتْ فِی كَفِّ الْحُسَيْنِ عليه السلام قَالَتْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ قُلْ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی وَ مَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَهً نَزِدْ لَهُ فِيها حُسْناً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ثُمَّ رُدَّتْ إِلَی النَّبِيِّ صلی الله عليه و آله فَقَالَتْ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَلَا أَدْرِی أَ سَمَاءً صَعِدَتْ (۴) أَمْ فِی الْأَرْضِ تَوَارَتْ بِقُدْرَهِ اللَّهِ تَعَالَی عَزَّ وَ جَلَ (۵).

**[ترجمه]امـالی طوسـی: ابن عبـاس گويـد: در محضـر پيـامبر صَـلی الله عليهِ و آله نشسـته بوديم كه جبرئيل امين در حالی كه جامی از بلور سـرخ پر از مُشك و عنبر در دست داشت، بر ايشان نازل گرديد. در كنار پيامبر صَـلی الله عليهِ و آله، علی بن ابی طالب و دو فرزندش حسن و حسـين عليهم السـلام نشسته بودند؛ پس جبرئيل گفت: السلام عليك، خداوند تو را سلام فرستاده و ايـن هـديه و تحيّـت را برای تـو عطـا كرده و فرمـوده كه اين تحيّت و درود را به علی و دو فرزنـدش هـديه دهی؛ ابن عبـاس گويد: چون جام در كف رسول خدا صَـلی الله عليهِ و آله قرار گرفت، (جام) سه بار تهليل (لا إله إلّا الله) و سه بار تكبير گفت: سپس با زبانی فصيح و رسا گفت:« بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* طه* مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْءَانَ لِتَشْقَی»، - . طه/ ۲-۱ - {به

نام خداونـد رحمتگر مهربان، طه، قرآن را بر تو نازل نكرديم تا به رنج افتی.} پس رسول خدا صَـلی الله عليهِ و آله آن را بوييد و بـه علی تعـارف نمـود. چـون در دسـت علی قرار گرفت، گفت:« بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ*إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ ءَامَنُواْ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَوهَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَوهَ وَ هُمْ رَاكِعُون»، - . مائده/ ۵۵ - {به

نام خداونـد رحمتگر مهربان ، ولیّ شـما، تنها خـدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند: همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند.} پس علی علیه السّلام آن را بوسید و به حسن تعارف نمود. چون در دست حسن قرار گرفت، گفت: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ، عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ، الَّذِى هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ»، - . نبأ/ ۳-۱ - {به

نام خداونـد رحمتگر مهربان، درباره چه چیز از یکـدیگر می پرسـند؟ از آن خبر بزرگ، که درباره آن با هم اختلاف دارنـد.} پس حسـن آن را بوییـد و بـه حسین تعـارف نمـود، چـون در دست حسـین علیه السّـلام قرار گرفت، گفت: « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، قُل لَّا أَسْـَٔلُكمْ ءعَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبىَ وَ مَن يَقْترَِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ»، - .. شوری/ ۲۳ - {به

نام خداوند رحمتگر مهربان. بگو: «به ازای آن [رسالت] پاداشی از شما خواستار نیستم، مگر دوستی درباره خویشاوندان.» و هر کس نیکی به جای آورد [و طاعتی اندوزد]، برای او در ثواب آن خواهیم افزود. قطعاً خدا آمرزنده و قدرشـناس است.} سپس به پیامبرصَـلی الله علیهِ و آله باز گردانده شد، پس گفت: « بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ»، - . نور / ۱ - {به نـام خداونـد رحمتگر مهربـان،خـدا نور آسـمانها و زمین است.} ابن عبـاس گویـد: نمی‌دانم این جام از آن پس به قـدرت خدای عزّوجل به آسمان بالا رفت یا به زمین فرو رفت. - . امالی شیخ طوسی: ۲۲۸-۲۲۷ -

**[ترجمه]

«۳»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِىَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ: أَنَّ فَاطِمَةَ علیها السـلام جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ حَامِلَةً حَسَناً وَ حُسَيْناً وَ قَدْ حَمَلَتْ فَخَّاراً فِيهِ حَرِيرَةٌ فَقَالَ ادْعِى ابْنَ عَمِّكِ فَأَجْلَسَ أَحَدَهُمَا عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى وَ الْآخَرَ عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى وَ جَعَلَ عَلِيّاً وَ فَاطِمَةَ أَحَدَهُمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَ الْآخَرَ

ص: ۱۰۰

۱- ۱. فی المصدر: أن تحیی بها اه.

۲- ۲. ذرب اللسان: حدیده.

۳- ۳. فی المصدر:« و حبا» و کذا فیما یأتی. أی أعطاه إیاه بلا جزاء.

۴- ۴. فی المصدر: أ فی السماء صعدت.

۵- ۵. أمالی الشیخ: ۲۲۷ و ۲۲۸.

خَلْفَهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِی فَأَذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهِّرْهُمْ تَطْهِیراً ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ أَنَا عِنْدَ عَتَبَهِ الْبَابِ فَقُلْتُ وَ أَنَا مِنْهُمْ قَالَ أَنْتِ إِلَی خَیْرٍ وَ مَا فِی الْبَیْتِ أَحَدٌ غَیْرُ هَؤُلَاءِ وَ جَبْرَئِیلُ ثُمَّ أَغْدَفَ خَمِیصَهَ کِسَاءٍ خَیْبَرِیٍّ فَجَلَّلَهُمْ بِهِ (۱) وَ هُوَ مَعَهُمْ ثُمَّ أَتَاهُمْ جَبْرَئِیلُ بِطَبَقٍ فِیهِ رُمَّانٌ وَ عِنَبٌ فَأَکَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَسَبَّحَ ثُمَّ أَکَلَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام فَتَنَاوَلَا مِنْهُ فَسَبَّحَ الْعِنَبُ وَ الرُّمَّانُ فِی أَیْدِیهِمَا فَدَخَلَ عَلِیٌّ علیه السلام فَتَنَاوَلَ مِنْهُ فَسَبَّحَ أَیْضاً ثُمَّ دَخَلَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ أَرَادَ أَنْ یَتَنَاوَلَ فَلَمْ یُسَبِّحْ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ إِنَّمَا یَأْکُلُ مِنْ هَذَا نَبِیٌّ وَ وَصِیٌّ وَ وَلَدُ نَبِیٍّ.

**[ترجمه]الخرائج: از امّ سلمه روایت شده است که فاطمه علیها السّلام در حالی که حسن و حسین علیهما السلام را با خود داشت، به همراه مقداری حریرهٔ در ظرفی سفالی در دست، به حضور پیامبر صَلی الله علیهِ و آله رسید. پس پیامبر فرمود: پسر عمویت را صدا کن، سپس یکی از آن دو را بر روی ران راست و دیگری را بر روی ران چپ نشاند و علی و فاطمه را یکی در مقابل خود و دیگری

ص: ۱۰۰

پشت خود نشانده، سپس فرمود: خداوندا، اینان اهل بیت منند، پس پلیدی را از ایشان بزدای و پاک و پاکیزه‌شان گردان – سه بار – و این در حالی بود که من بر آستانه در بودم، پس عرض کردم: آیا من هم از ایشانم؟ فرمود: تو نیک فرجامی! و در خانه جز ایشان و جبرئیل کسی دیگری نبود. سپس پیامبر عبایی خیبری را بر آنان پوشاند و خود نیز با ایشان بود، آن‌گاه جبرئیل یک طبق انار و انگور برای ایشان آورد، پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از آن خورد و تسبیح گفت، سپس حسن و حسین علیهما السّلام از آن خورده و تسبیح گفتند، سپس انگور و انار نیز در دست آن‌ها تسبیح گفتند؛ پس علی علیه السّلام به جمع آن‌ها پیوست و از آن تناول نموده و تسبیح گفت؛ سپس مردی از صحابه وی به جمع آن‌ها پیوست و خواست از آن تناول کند و تسبیح نگفت، پس جبرئیل گفت: فقط کسی که نبیّ، وصیّ یا فرزند نبی باشد از این تناول می‌کند.

**[ترجمه]

«۴»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ عَنْ عَائِشَهَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعَثَ عَلِیّاً یَوْماً فِی حَاجَهٍ فَانْصَرَفَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ فِی حُجْرَتِی فَلَمَّا دَخَلَ عَلِیٌّ مِنْ بَابِ الْحُجْرَهِ اسْتَقْبَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی وَسَطٍ وَاسِعٍ مِنَ الْحُجْرَهِ فَعَانَقَهُ وَ أَظَلَّتْهُمَا غَمَامَهٌ سَتَرَتْهُمَا عَنِّی ثُمَّ زَالَتْ عَنْهُمَا فَرَأَیْتُ فِی یَدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عُنْقُودَ عِنَبٍ أَبْیَضَ وَ هُوَ یَأْکُلُ وَ یُطْعِمُ عَلِیّاً فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ تَأْکُلُ وَ تُطْعِمُ عَلِیّاً وَ لَا تُطْعِمُنِی قَالَ إِنَّ هَذَا مِنْ ثِمَارِ الْجَنَّهِ لَا یَأْکُلُهُ إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیٌّ نَبِیٍّ فِی الدُّنْیَا.

**[ترجمه]الخرائج: از عایشه روایت شده است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله روزی علی علیه السّلام را در پی کاری فرستاد، سپس به نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله که در حجره من بود آمد و چون علی علیه السّلام از در اتاق وارد گشت، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از وی استقبال نموده و وی را به فضایی باز برد و در آغوش گرفت، در این هنگام ابری بر آنان سایه

افکند و آنان را از دید من پنهان ساخت و چون ابر کنار رفت، خوشه انگور سفیدی در دست پیامبر صَلی الله علیهِ و آله دیدم که هم خود از آن تناول می‌فرمود و هم به علی می‌داد، پس گفتم: یا رسول الله، خودتان تناول می‌کنید و به علی نیز می‌دهید ولی مرا اطعام نمی‌کنید؟! فرمود: این انگور از میوه‌های بهشت است که در دنیا جز نبی یا وصیّ نبی از آن نمی‌خورد.

**[ترجمه]

«۵»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ أَنَّ فَاطِمَهَ علیها السلام قَالَتْ: یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ جَائِعَانِ قَالَ مَا لَکُمَا یَا حَبِیبَیَّ قَالا نَشْتَهِی طَعَاماً فَقَالَ اللَّهُمَّ أَطْعِمْهُمَا طَعَاماً قَالَ سَلْمَانُ فَنَظَرْتُ فَإِذَا بِیَدِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله سَفَرْجَلَهٌ مُشَبَّهَهٌ بِالْجَرَّهِ الْکَبِیرَه(۲) أَشَدُّ بَیَاضاً مِنَ اللَّبَنِ فَفَرَکَهَا(۳) بِإِبْهَامِهِ فَصَیَّرَهَا نِصْفَیْنِ فَدَفَعَ نِصْفَهَا لِلْحَسَنِ وَ نِصْفَهَا لِلْحُسَیْنِ فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ إِلَیْهَا وَ أَنَا أَشْتَهِی فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذَا طَعَامٌ مِنَ الْجَنَّهِ لَا یَأْکُلُهُ رَجُلٌ حَتَّی یَنْجُوَ مِنَ الْحِسَابِ غَیْرُنَا وَ إِنَّکَ عَلَی خَیْرٍ(۴).

أقول: أوردنا بعض الأخبار فی باب سخاء أمیر المؤمنین صلوات الله علیه.

**[ترجمه]الخرائج: نقل است که فاطمه علیها السّلام فرمود: یا رسول الله، حسن و حسین گرسنه هستند. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به حسن و حسین فرمود: شما را چه می‌شود عزیزان من؟! گفتند: میل به غذا خوردن داریم.

پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: پروردگارا، ایشان را اطعام بفرما. سلمان گوید: چون نگاه کردم، دانه‌ای به شبیه به یک کوزه بزرگ و سفیدتر از شیر دیدم. سپس با سر انگشتان خود پوست آن را کنده و به دو نیم کرد، پس نیمی از آن را به حسن داد و نیم دیگر را به حسین. سپس به آن‌ها خیره شده و اشتهایم باز شد. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این یک خوراک بهشتی است و جز ما مردی از آن نمی‌خورد مگر اینکه از حساب روز قیامت نجات یابد. و تو نیکو فرجامی. - . هر سه روایت را در نسخه چاپی نیافتیم. -

مؤلف: برخی اخبار را در باب سخاوت امیرالمؤمنین صلوات الله علیه آورده‌ایم.

**[ترجمه]

«۶»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب الْعَلَّانِیُّ بِإِسْنَادِهِ إِلَی ابْنِ عَبَّاسٍ فِی خَبَرٍ طَوِیلٍ: أَنَّهُ اجْتَمَعَ النَّبِیُ

ص: ۱۰۱

۱- ۱. أغدف: أرسل. الخمیصه: ثوب اسود مربع. جلل الشی ء: غطاه.

۲- ۲. الجره- بفتح الجیم- إناء من خزف له بطن کبیر و عروتان و فم واسع.

۳- ۳. فرك الجوز و نحوه: دلكه و حكه حتّى ينقلع قشره. و المراد هنا الشق.

۴- ۴. لم نجد الروايات الثلاث فى المصدر المطبوع.

فِی إِطْعَامِ الْمَسَاکِینِ (۱) فَمَدَّتْ فَاطِمَهُ یَدَهَا إِلَی رَغِیفٍ وَ وَضَعَتْ عَلَیْهِ طَیْراً وَ حَمَلَتْ بِالْجَامِ وَ أَرَادَتْ أَنْ تَدْفَعَ إِلَی السَّائِلِ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ (۲) فِی وَجْهِهَا وَ قَالَ إِنَّهَا مُحَرَّمَهٌ عَلَی هَذَا السَّائِلِ ثُمَّ نَبَّأَهَا بِأَنَّهُ إِبْلِیسُ لَعَنَهُ اللَّهُ وَ أَنَّهُ لَوْ وَاسَیْنَاهُ لَصَارَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَلَمَّا فَرَغُوا مِنَ الطَّعَامِ خَرَجَ عَلِیٌّ مِنَ الدَّارِ وَ وَاجَهَ إِبْلِیسَ وَ بَکَّتَهُ (۳) وَ وَبَّخَهُ وَ قَالَ لَهُ الْحَکَمُ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ السَّیْفُ أَ لَا تَعْلَمُ بِفِنَاءِ مَنْ نَزَلْتَ یَا لَعِینُ شَوَّشْتَ ضِیَافَهَ نُورِ اللَّهِ فِی أَرْضِهِ فِی کَلَامٍ لَهُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله کِلْ أَمْرَهُ إِلَی دَیَّانِ یَوْمِ الدِّینِ فَقَالَ إِبْلِیسُ یَا رَسُولَ اللَّهِ اشْتَقْتُ إِلَی رُؤْیَهِ عَلِیٍّ فَجِئْتُ آخُذُ مِنْهُ الْحَظَّ الْأَوْفَرَ وَ ایْمُ اللَّهِ إِنِّی مِنْ أَوِدَّائِهِ وَ إِنِّی لَأُوَالِیهِ.

أَبُو صَالِحٍ الْمُؤَذِّنُ فِی الْأَرْبَعِینَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ زَیْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ: فِی حَدِیثِ دُخُولِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله عَلَی فَاطِمَهَ وَ قَوْلِهِ لَهَا هَاتِی ذَلِکَ الطِّرْیَانَ (۴) وَ کَانَ مِنْ مَوَائِدِ الْجَنَّهِ فَإِذَا سَائِلٌ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا أَهْلَ الْبَیْتِ أَطْعِمُونَا مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ فَرَدَّ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُطْعِمُکَ اللَّهُ یَا عَبْدَ اللَّهِ فَجَاءَ مَرَّهً أُخْرَی فَرَدَّهُ إِلَی آخِرِ الْخَبَرِ.

کِتَابُ أَبِی إِسْحَاقَ الْعَدْلِ الطَّبَرِیِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام قَالَ: دَعَانَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَا وَ عَلِیٌّ (۵) وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ ثُمَّ نَادَی بِالصَّحْفَهِ(۶) فِیهَا طَعَامٌ کَهَیْئَهِ السِّکَنْجَبِینَ وَ کَهَیْئَهِ الزَّبِیبِ الطَّائِفِیِّ الْکِبَارِ فَأَکَلْنَا مِنْهُ فَوَقَفَ سَائِلٌ

۱- ۲. فی المصدر: المسکین.

۲- ۳. فی المصدر و(م) نبی اللّه.

۳- ۴. بکته: ضربه بسیف أو عصا. غلبه بالحجه.

۴- ۵. فی المصدر: هاتی ذاک الطیرتان.

۵- ۶. کذا فی النسخ لکنه زائد(ب).

۶- ۷. الصحفه: قصعه کبیره منبسطه تشبع الخمسه.

عَلَی الْبَابِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اخْسَأْ ثُمَّ قَالَ ارْفَعْ مَا فَضَلَ فَرَفَعَهُ فَقَالَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام یَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَیْتُکَ صَنَعْتَ الْیَوْمَ شَیْئاً(۱) مَا کُنْتَ تَفْعَلُهُ سَأَلَ سَائِلٌ فَقُلْتَ اخْسَأْ وَ رَفَعْتَ فَضْلَ الطَّعَامِ وَ لَمْ أَرَکَ رَفَعْتَ طَعَاماً قَطُّ فَقَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّ الطَّعَامَ کَانَ مِنْ طَعَامِ الْجَنَّهِ وَ إِنَّ السَّائِلَ کَانَ شَیْطَاناً(۲).

**[ترجمه]مناقب ابن شهر آشوب: علّانی با اسناد خود به ابن عباس ضمن روایتی طولانی آورده است: که پیامبر

ص: ۱۰۱

صَلی الله علیهِ و آله و علی علیه السلام و جعفر نزد فاطمه علیها السلام که مشغول نماز بود، حضور داشتند و چون سلام داد و نماز را به پایان برد، متوجه گردید که در سمت راست او طبقی رطب و در سمت چپ او هفت قرص نان، هفت پرنده بریان شده، ظرفی شیر، کاسه‌ای عسل، جامی از شراب بهشتی و کوزه‌ای از آب زلال قرار دارد، لذا سجده نمود و خدا را سپاس گفته و بر پدرش صلوات فرستاد و رطب را پیش ایشان گذاشت. چون از خوردن رطب فارغ گشتند، سفره غذا را پیش کشید، ناگاه صدای سائلی از پشت در به گوش رسید که ای خاندان سخاوت و کرم، آیا اطعام مساکین می‌کنید؟ پس فاطمه علیها السلام دست برد و قرص نانی برداشته و پرنده‌ای روی آن قرار داد و ظرف شیر را برداشت تا آن را به سائل دهد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله لبخندی به روی وی زده و فرمود: این غذا بر این سائل حرام است! سپس به وی خبر داد که آن سائل ابلیس - لعنهٔ الله علیه - است و اینکه اگر با او همدردی کنیم، حتماً از اهل بهشت خواهد شد. پس چون از غذا فارغ گشتند، علی علیه السلام از خانه بیرون رفته، با ابلیس مواجه شد و او را زد و توبیخ نموده، به وی گفت: میان من و تو شمشیر داوری می‌کند، ای ملعون، مگر نمی‌دانی به خانه چه کسی آمده‌ای؟! - در کلامی از او آمده است - ضیافت نور خدا بر زمینش را مشوّش کردی! پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: کار او را به خدای صاحب قیامت واگذار. پس ابلیس گفت: یا رسول الله، مشتاق دیدار علی شدم، لذا آمدم که بالاترین بهره را از وی بگیرم و به خدا سوگند من از دوستداران اویم و به راستی دوستش دارم .

ابوصالح مؤذّن در کتاب «الأربعین» با اسناد خود از زینب بنت جحش، حدیث ورود پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بر فاطمه و گفتن: «آن ظرف غذا را بیاور» که از مائده‌های بهشتی بود و اینکه ناگاه سائلی گفت: سلام بر شما ای اهل بیت، ما را از آنچه خداوند شما را روزی داده، اطعام کنید، پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در پاسخ وی فرمود: ای بنده خدا، خدا اطعامت کند. پس بار دیگر آمد و پیامبر دست رد به سینه‌اش زد ... تا آخر خبر را روایت کرده است.

کتاب ابواسحاق عدل طبری از عمر بن علی از پدرش امیرالمؤمنین علیه السّلام روایت کرده که فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله، من (علی)، فاطمه، حسن و حسین را دعوت فرمود، سپس دستور داد ظرف غذا را بیاورند که غذایی شبیه به سکنجبین و مویز درشت طائف در آن بود. پس مشغول خوردن شدیم که سائلی

ص: ۱۰۲

بر در ایستاد. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: گم شو! سپس فرمود: غذای مانده را بر می‌دارم، سپس آن را

برداشت. پس فاطمه علیها السّلام عرض کرد: یا رسول اللّه، امروز دیدم کاری کردید که تاکنون نکرده بودید؟! سائلی سؤال کرد، به وی فرمودی: گم شو، و مانده غذا را جمع کردید و هرگز ندیده بودم سفره طعامی را جمع کنید. پس آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این غذا طعامی بهشتی بود و آن سائل یک شیطان بود. - . مناقب آل ابی طالب۱: ۴۱۳-۴۱۲ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه أنه أکل قدیدا علی طریان قال ابن السکیت هو الذی یؤکل علیه (۳).

**[ترجمه]جزری گوید: و در آن آمده: - . النهایة ۳: ۳۷. القدید: گوشت قطعه قطعه شده - «أکَلَ القدید علی الطریان»، ابن سکیت گوید: «طریان» چیزی است که روی آن غذا خورند.

**[ترجمه]

«۷»

کشف، [کشف الغمه] عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ قَالَ: أَصْبَحَ عَلِیٌّ ذَاتَ یَوْمٍ فَقَالَ یَا فَاطِمَهُ عِنْدَکِ شَیْ ءٌ تُغَدِّینِیهِ قَالَتْ لَا وَ الَّذِی أَکْرَمَ أَبِی بِالنُّبُوَّهِ وَ أَکْرَمَکَ بِالْوَصِیَّهِ مَا أَصْبَحَ الْغَدَاهَ(۴) عِنْدِی شَیْ ءٌ أُغَدِّیکَهُ وَ مَا کَانَ عِنْدِی شَیْ ءٌ مُنْذُ یَوْمَیْنِ إِلَّا شَیْ ءٌ کُنْتُ

أُوثِرُکَ بِهِ عَلَی نَفْسِی وَ عَلَی ابْنَیَّ هَذَیْنِ حَسَنٍ وَ حُسَیْنٍ فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام یَا فَاطِمَهُ أَ لَا کُنْتِ أَعْلَمْتِینِی فَأَبْغِیَکُمْ شَیْئاً فَقَالَتْ یَا أَبَا الْحَسَنِ إِنِّی لَأَسْتَحْیِی مِنْ إِلَهِی أَنْ تُکَلِّفَ نَفْسَکَ مَا لَا تَقْدِرُ عَلَیْهِ فَخَرَجَ عَلِیٌّ علیه السلام مِنْ عِنْدِ فَاطِمَهَ علیها السلام وَاثِقاً بِاللَّهِ حَسَنَ الظَّنِّ بِهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَاسْتَقْرَضَ دِینَاراً فَأَخَذَهُ لِیَشْتَرِیَ لِعِیَالِهِ مَا یُصْلِحُهُمْ فَعَرَضَ لَهُ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ فِی یَوْمٍ شَدِیدِ الْحَرِّ قَدْ لَوَّحَتْهُ الشَّمْسُ مِنْ فَوْقِهِ وَ آذَتْهُ مِنْ تَحْتِهِ فَلَمَّا رَآهُ عَلِیٌّ علیه السلام أَنْکَرَ شَأْنَهُ فَقَالَ یَا مِقْدَادُ مَا أَزْعَجَکَ (۵) هَذِهِ السَّاعَهَ عَنْ رَحْلِکَ فَقَالَ یَا أَبَا الْحَسَنِ خَلِّ سَبِیلِی وَ لَا تَسْأَلْنِی عَمَّا وَرَائِی قَالَ یَا أَخِی لَا یَسَعُنِی أَنْ تُجَاوِزَنِی حَتَّی أَعْلَمَ عِلْمَکَ فَقَالَ یَا أَبَا الْحَسَنِ رَغِبْتُ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِلَیْکَ أَنْ تُخَلِّیَ سَبِیلِی وَ لَا تَکْشِفَنِی عَنْ حَالِی فَقَالَ یَا أَخِی لَا یَسَعُکَ (۶) أَنْ تَکْتُمَنِی حَالَکَ فَقَالَ یَا أَبَا الْحَسَنِ أَمَّا إِذَا أَبَیْتَ فَوَ الَّذِی أَکْرَمَ مُحَمَّداً بِالنُّبُوَّهِ وَ أَکْرَمَکَ بِالْوَصِیَّهِ مَا أَزْعَجَنِی مِنْ رَحْلِی إِلَّا الْجُهْدُ

۱- ۱. فی المصدر: لقد رأیتک الیوم صنعت شیئا.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ۱: ۴۱۲ و ۴۱۳.

۳- ۳. النهایه ۳: ۳۷. و القدید: اللحم المقدد. و قدد اللحم: جعله قطعا و جففه.

۴- ۴. فی المصدر: الیوم خ ل.

۵- ۵. زعجه و ازعجه: اقلقه و قلعه من مکانه.

۶- ۶. فی المصدر: إنّه لا یسعک.

وَ قَدْ تَرَكْتُ عِيَالِي جِيَاعاً فَلَمَّا سَمِعْتُ بُكَاءَهُمْ لَمْ تَحْمِلْنِي الْأَرْضُ فَخَرَجْتُ مَهْمُوماً رَاكِباً رَأْسِي هَذِهِ حَالَتِي (۱) وَ قِصَّتِي فَانْهَمَلَتْ عَيْنَا عَلِيٍّ علیه السلام بِالْبُكَاءِ(۲) حَتَّى بَلَّتْ دُمُوعُهُ لِحْيَتَهُ فَقَالَ أَحْلِفُ بِالَّذِي حَلَفْتَ بِهِ مَا أَزْعَجَنِي إِلَّا الَّذِي أَزْعَجَكَ وَ قَدِ اقْتَرَضْتُ دِينَاراً فَهَاكَهُ فَقَدْ آثَرْتُكَ عَلَى نَفْسِي فَدَفَعَ الدِّينَارَ إِلَيْهِ وَ رَجَعَ حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَصَلَّى الظُّهْرَ وَ الْعَصْرَ وَ الْمَغْرِبَ فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ الْمَغْرِبَ مَرَّ بِعَلِيٍّ علیه السلام وَ هُوَ فِي الصَّفِّ الْأَوَّلِ فَغَمَزَهُ بِرِجْلِهِ فَقَامَ عَلِيٌّ علیه السلام فَلَحِقَهُ فِي بَابِ الْمَسْجِدِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ وَ قَالَ يَا أَبَا الْحَسَنِ هَلْ عِنْدَكَ عَشَاءٌ تُعَشِّينَاهُ فَنَمِيلَ مَعَكَ فَمَكَثَ مُطْرِقاً لَا يُحِيرُ جَوَاباً حَيَاءً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ وَ قَدْ عَرَفَ مَا كَانَ مِنْ أَمْرِ الدنيا [الدِّينَارِ] وَ مِنْ أَيْنَ أخذ [أَخَذَهُ] وَ أَيْنَ وَجَّهَهُ بِوَحْيٍ مِنَ اللَّهِ إِلَى نَبِيِّهِ وَ أَمْرِهِ أَنْ يَتَعَشَّى عِنْدَ عَلِيٍّ علیه السلام تِلْكَ اللَّيْلَةَ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَى سُكُوتِهِ قَالَ يَا أَبَا الْحَسَنِ مَا لَكَ لَا تَقُولُ لَا فَأَنْصَرِفَ أَوْ نَعَمْ فَأَمْضِيَ مَعَكَ فَقَالَ حَيَاءً وَ تَكَرُّماً فَاذْهَبْ بِنَا فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِيَدِ عَلِيٍّ علیه السلام فَانْطَلَقَا حَتَّى دَخَلَا عَلَى فَاطِمَةَ وَ هِيَ فِي مُصَلَّاهَا قَدْ قَضَتْ صَلَاتَهَا وَ خَلْفَهَا جَفْنَةٌ(۳) تَفُورُ دُخَاناً فَلَمَّا سَمِعَتْ كَلَامَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَرَجَتْ مِنْ مُصَلَّاهَا فَسَلَّمَتْ عَلَيْهِ وَ كَانَتْ أَعَزَّ النَّاسِ عَلَيْهِ فَرَدَّ السَّلَامَ وَ مَسَحَ بِيَدَيْهِ عَلَى رَأْسِهَا وَ قَالَ لَهَا يَا بُنَتَاهْ كَيْفَ أَمْسَيْتِ رَحِمَكِ اللَّهُ قَالَتْ بِخَيْرٍ قَالَ عَشِّينَا رَحِمَكِ اللَّهُ وَ قَدْ فَعَلَ فَأَخَذَتِ الْجَفْنَةَ فَوَضَعَتْهَا بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيٍّ فَلَمَّا نَظَرَ عَلِيٌّ إِلَى الطَّعَامِ وَ شَمَّ رِيحَهُ رَمَى فَاطِمَةَ بِبَصَرِهِ رَمْياً شَحِيحاً قَالَتْ لَهُ فَاطِمَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ مَا أَشَحَّ نَظَرَكَ وَ أَشَدَّهُ هَلْ أَذْنَبْتُ فِيمَا بَيْنِي وَ بَيْنَكَ ذَنْباً اسْتَوْجَبْتُ مِنْكَ السُّخْطَ(۴) فَقَالَ وَ أَيُّ ذَنْبٍ أَعْظَمُ مِنْ ذَنْبٍ أَصَبْتِهِ (۵) أَ لَيْسَ عَهْدِي بِكِ الْيَوْمَ الْمَاضِيَ وَ أَنْتِ تَحْلِفِينَ بِاللَّهِ مُجْتَهِدَةً مَا طَعِمْتِ طَعَاماً مُنْذُ يَوْمَيْنِ قَالَ فَنَظَرَتْ إِلَى السَّمَاءِ وَ قَالَتْ إِلَهِي يَعْلَمُ فِي سَمَائِهِ

۱- ۱. فی المصدر: هذه حالی.

۲- ۲. انهملت عینه: فاضت و سالت.

۳- ۳. الجفنه- بفتح الجیم- القصعه الکبیره.

۴- ۴. فی المصدر: استوجبت به منک السخط.

۵- ۵. فی المصدر: اصبتیه.

وَ أَرْضِهِ أَنِّی لَمْ أَقُلْ إِلَّا حَقّاً فَقَالَ لَهَا يَا فَاطِمَهُ أَنَّی لَکِ هَذَا الطَّعَامُ الَّذِی لَمْ أَنْظُرْ إِلَی مِثْلِ لَوْنِهِ وَ لَمْ أَشَمَّ مِثْلَ رَائِحَتِهِ قَطُّ وَ لَمْ آكُلْ أَطْيَبَ مِنْهُ قَالَ فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَفَّهُ الطَّيِّبَهَ الْمُبَارَكَهَ بَيْنَ كَتِفَیْ عَلِيٍّ فَغَمَزَهَا ثُمَّ قَالَ يَا عَلِيُّ هَذَا بَدَلٌ عَنْ دِينَارِکَ هَذَا جَزَاءُ دِينَارِکَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ ثُمَّ اسْتَعْبَرَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله بَاكِياً ثُمَّ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی أَبَی لَكُمَا أَنْ تَخْرُجَا مِنَ الدُّنْيَا حَتَّی يُجْرِيَکَ يَا عَلِيُّ مَجْرَی زَكَرِيَّا علیه السلام وَ يُجْرِیَ فَاطِمَهَ مَجْرَی مَرْيَمَ بِنْتِ عِمْرَانَ علیها السلام.

قلت: حدیث الطعام قد أورده الزمخشری فی كشافه (۱) عند تفسیر قوله تعالی كُلَّما دَخَلَ عَلَيْها زَكَرِيَّا الْمِحْرابَ وَجَدَ عِنْدَها رِزْقاً الآیه(۲).

**[ترجمه]كشف الغمّه: ابوسعید خدری گوید: یک روز صبح علی علیه السّلام به فاطمه علیها السّلام فرمود: چیزی برای صبحانه داری؟ فاطمه گفت: سوگند به آنکه پدرم را به نبوّت مکرّم داشت و تو را به وصایت گرامی داشت، امروز صبح چیزی ندارم که به عنوان صبحانه برایت بیاورم، و از دو روز پیش نیز چیزی نداشته‌ام مگر اندک غذایی که آن را در حق تو و این دو فرزندم حسن و حسین ایثار می‌کردم. پس علی علیه السّلام فرمود: فاطمه جان، آیا نباید به من می‌گفتی تا چیزی برایتان طلب کنم؟ گفت: یا ابا الحسن، من از خدای خودم شرم دارم که چیزی را از تو بخواهم که توان تهیه آن را نداری.

پس علی علیه السّلام از نزد فاطمه علیها السّلام در حالی خارج گردید که به خداوند عزّوجلّ حسن ظن و اعتماد داشت. پس دیناری قرض گرفت تا با آن چیزهایی برای خانواده‌اش تهیه کند که وضعشان بهبود یابد. پس در آن روز که بسیار گرم هم بود، مقداد بن اسود را در بین راه دید که گرمای خورشید از بالای سر و پایین؛ او را آزرده و کلافه کرده بود. چون علی علیه السّلام وی را بدید، از این وضعیت او آزرده خاطر شد و فرمود: ای مقداد، چه چیزی باعث گردیده در چنین ساعتی از خانه‌ات دور گردی؟ عرض کرد: یا ابا الحسن، مرا به حال خودم واگذار و از حال و روزم چیزی مپرس. فرمود: ای برادر، من تا ندانم تو را چه می‌شود، نمی‌توانم به حال خود رهایت کنم. عرض کرد: یا ابا الحسن، از خدای عزّوجل و از شما می‌خواهم که کاری به من نداشته باشید و در مورد حال و روزم کنجکاوی نکنید. فرمود: ای برادر، نمی‌توانی حالت را از من کتمان کنی. پس عرض کرد: یا ابا الحسن، حال که دست بر دار نیستی، سوگند به کسی که محمّد را به نبوّت و تو را به وصایت مکرّم داشته، چیزی جز گرسنگی مرا از خانه‌ام دور نساخته است.

ص: ۱۰۳

وقتی صدای گریه آنان را شنیدم، آرام و قرار از من گرفته شد، از این رو آن‌ها را ترک کردم، در حالی که غمگین و درمانده شده‌ام. حال و روز و داستان من این است. پس اشک در چشمان علی علیه السّلام چنان از شدت گریه سرازیر گشت که محاسن وی را خیس نمود. سپس فرمود: سوگند به همان سوگندی که یاد کردی، علّت ناراحتی من همانی است که تو را ناراحت کرده است، من یک دینار وام گرفته‌ام، پس آن را از من بگیر که من تو را بر خود مقدّم می‌دارم.

سپس آن یک دینار را به وی پرداخت و بازگشت تا اینکه وارد مسجد شد. پس نماز ظهر، عصر و مغرب را در مسجد به جای آورد. پس از نماز مغرب، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، با نوک پایی که به علی علیه السلام که در صف اول بود، زد، متوجه

ساخت تا به دنبال وی برود. پس علی علیه السّلام تا در مسجد به دنبال وی رفته و سلام کرد. رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله سلام او را پاسخ داده و فرمود: یا اباالحسن، شامی داری که به ما بدهی تا با تو بیایم؟ علی علیه السّلام سر به زیر انداخته و از شدت حیا قادر نبود پاسخی به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بدهد و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از طریق وحی دریافته بود که کار دنیا چگونه است و چه بر سر علی گذشته است! لذا به آن حضرت امر فرموده بود که در آن شب شام را در خانه علی علیه السّلام صرف کند. چون سکوت علی علیه السّلام را دید، فرمود: یا اباالحسن، چرا نمی گویی نه، تا بروم؛ یا آری، تا با شما بیایم؟ علی علیه السلام از روی شرم و احترامی که برای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله قائل بود، فرمود: برویم. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست علی علیه السّلام را گرفته و به راه افتادند تا اینکه بر فاطمه علیها السّلام وارد شدند، در حالی که که در محراب خود مشغول عبادت بود و پشت سرش کاسه‌ای پر از غذای داغ قرار داشت که می‌جوشید و بخار از آن برمی‌خاست. پس چون کلام رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را شنید، از مصلّای خود بیرون آمده و وی را سلام داد – و این در حالی بود که فاطمه عزیزترین شخص نزد پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بود – پس سلام وی را پاسخ گفته و دست بر سرش کشید و به وی فرمود: دخترم، خدایت رحمت کند، روز را چگونه به شب رساندی؟ عرض کرد: به خیر و خوبی. فرمود: خدا تو را رحمت کند، شامی برای ما بیاور. پس فاطمه آن ظرف غذا را برداشته، در مقابل رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و علی علیه السّلام قرار داد. چون علی غذا را دید و بوی آن را احساس کرد، نگاهی تند به فاطمه علیها السلام انداخت، پس فاطمه گفت: سبحان الله، چه نگاه تندی به من می‌اندازی، آیا گناهی کرده‌ام که مستوجب خشم تو شده باشم؟ علی علیه السلام فرمود: مگر امروز به من نگفتی که دو روز است غذا نخورده‌ای؟ فاطمه نگاهی به آسمان کرده و گفت: خدای من که ازآسمان

و زمینش آگاه است، می‌داند که من جز سخن راست نگفته‌ام. پس علی علیه السلام به وی گفت: فاطمه، این غذا را از کجا آورده‌ای که نه رنگی به زیبایی آن دیده‌ام و نه هرگز بویی خوشتر از آن استشمام کرده‌ام و نه خوشمزه‌تر از آن خورده‌ام؟ – گوید: – پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست مبارك و پاکیزه خود را بین دو کتف علی علیه السّلام قرار داد و کمی آن را فشرد، سپس فرمود: ای علی، این به جای دینار توست. این پاداش دینار تو از جانب خداست که خداوند هر که را خواهد بی‌حساب روزی دهد. سپس اشك در چشمان پیامبر جمع گشته و گریست، سپس فرمود: حمد و سپاس خداوندی را که شما را از دنیا نبرد و در همین دنیا پاداش نیکوکاری را به شما عطا فرمود. ای علی، خداوند تو را همچون زکریا و فاطمه را همچون مریم بنت عمران قرار داده است.

مؤلف: حدیث طعام را زمخشری در کشّاف – . کشف الغمّۀ: ۱۴۲–۱۴۱. آل عمران / ۳۷ –

خود و به هنگام تفسیر آیه: «كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا قَالَ يَامَرْيَمُ أَنىَ لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ

إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيرِْ حِسَابٍ»،{ زکریا هر بار که در محراب بر او وارد می شد، نزد او [نوعی] خوراکی می یافت. [می] گفت: «ای مریم، این از کجا برای تو [آمده است؟ او در پاسخ می] گفت: «این از جانب خداست، که خدا به هر کس بخواهد، بی شمار روزی می دهد.} تا آخر آیه. – . ج.۱ : ۳۰۲ –

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری بغیتک الشی ء طلبته لک (۳) و قال لوحته الشمس غیرته و سفعت وجهه (۴) و فی المصباح رکب الشخص رأسه إذا مضی علی وجهه بغیر قصد(۵).

**[ترجمه]جوهری گوید: «بَغَیتُکَ الشیءَ»: آن شیء را برای تو طلب کردم. -. الصحاح ۶ : ۲۲۸۲ - و گوید: «لَوَّحتهُ الشَّمسُ»: تابش سوزان خورشید و بادهای سوزان رنگ رخسارش را تغییر داده. -. الصحاح ۱ : ۴۰۲ -

و در المصباح: «رکب الشخص رأسه»: به کسی گفته می‌شود که بی‌هدف حرکت کند. -. مصباح المنیر۱: ۱۲۷ -

**[ترجمه]

«۸»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الْأَزْدِیِّ عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ هَمَّامٍ الْحِمْیَرِیِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْعَبْدِیِّ عَنْ رَبِیعَهَ السَّعْدِیِّ عَنْ حُذَیْفَهَ بْنِ الْیَمَانِ قَالَ: لَمَّا خَرَجَ جَعْفَرُ بْنُ أَبِی طَالِبٍ مِنْ أَرْضِ الْحَبَشَهِ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَدِمَ جَعْفَرٌ وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِأَرْضِ خَیْبَرَ فَأَتَاهُ بِالْفَرْعِ مِنَ الْغَالِیَهِ(۶) وَ الْقَطِیفَهِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَأَدْفَعَنَّ هَذِهِ الْقَطِیفَهَ إِلَی رَجُلٍ یُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ یُحِبُّهُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ فَمَدَّ أَصْحَابُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَعْنَاقَهُمْ إِلَیْهَا فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَیْنَ عَلِیٌّ فَوَثَبَ عَمَّارُ بْنُ یَاسِرٍ فَدَعَا عَلِیّاً علیه السلام فَلَمَّا جَاءَ قَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا عَلِیُّ خُذْ هَذِهِ الْقَطِیفَهَ إِلَیْکَ فَأَخَذَهَا عَلِیٌّ وَ أَمْهَلَ (۷) حَتَّی قَدِمَ الْمَدِینَهَ فَانْطَلَقَ إِلَی الْبَقِیعِ

ص: ۱۰۵

۱- ۱. ج ۱: ۳۰۳.

۲- ۲. کشف الغمّه: ۱۴۱ و ۱۴۲. و الآیه فی سوره آل عمران: ۳۷.

۳- ۳. الصحاح ج: ۶ ص: ۲۲۸۲.

۴- ۴.» ج: ۱ ص: ۴۰۲.

۵- ۵. المصباح المنیر ۱: ۱۲۷.

۶- ۶. فی المصدر: من العالیه.

۷- ۷. أی صبر.

وَ هُوَ سُوقُ الْمَدِينَهِ فَأَمَرَ صَائِغاً(۱) فَفَصَّلَ الْقَطِيفَهَ سِلْكاً سِلْكاً فَبَاعَ الذَّهَبَ وَ كَانَ أَلْفَ مِثْقَالٍ فَفَرَّقَهُ عَلِيٌّ علیه السلام فِي فُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ وَ لَمْ يَتْرُكْ (۲) مِنَ الذَّهَبِ قَلِيلًا وَ لَا كَثِيراً فَلَقِيَهُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مِنْ غَدٍ فِي نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فِيهِمْ حُذَيْفَهُ وَ عَمَّارٌ فَقَالَ يَا عَلِيُّ إِنَّكَ أَخَذْتَ بِالْأَمْسِ أَلْفَ مِثْقَالٍ فَاجْعَلْ غَدَائِيَ الْيَوْمَ وَ أَصْحَابِي هَؤُلَاءِ عِنْدَكَ وَ لَمْ يَكُنْ عَلِيٌّ علیه السلام يَرْجِعُ يَوْمَئِذٍ إِلَى شَيْ ءٍ مِنَ الْعُرُوضِ (۳) ذَهَبٍ أَوْ فِضَّهٍ فَقَالَ حَيَاءً مِنْهُ وَ تَكَرُّماً نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ فِي الرَّحْبِ وَ السَّعَهِ ادْخُلْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَنْتَ وَ مَنْ مَعَكَ قَالَ فَدَخَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ لَنَا ادْخُلُوا قَالَ حُذَيْفَهُ وَ كُنَّا خَمْسَهَ نَفَرٍ أَنَا وَ عَمَّارٌ وَ سَلْمَانُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ الْمِقْدَادُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَدَخَلْنَا وَ دَخَلَ عَلِيٌّ عَلَى فَاطِمَهَ يَبْتَغِي عِنْدَهَا شَيْئاً مِنْ زَادٍ فَوَجَدَ فِي وَسَطِ الْبَيْتِ جَفْنَهً مِنْ ثَرِيدٍ تَفُورُ وَ عَلَيْهَا عُرَاقٌ كَثِيرٌ وَ كَانَ رَائِحَتُهَا الْمِسْكَ فَحَمَلَهَا عَلِيٌّ علیه السلام حَتَّى وَضَعَهَا بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۴) وَ مَنْ حَضَرَ مَعَهُ فَأَكَلْنَا مِنْهَا حَتَّى تَمَلَّأْنَا وَ لَا يَنْقُصُ مِنْهَا قَلِيلٌ وَ لَا كَثِيرٌ قَامَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله حَتَّى دَخَلَ عَلَى فَاطِمَهَ وَ قَالَ أَنَّى لَكِ هَذَا الطَّعَامُ يَا فَاطِمَهُ فَرَدَّتْ عَلَيْهِ وَ نَحْنُ نَسْمَعُ قَوْلَهُمَا فَقَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ فَخَرَجَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِلَيْنَا مُسْتَعْبِراً وَ هُوَ يَقُولُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يُمِتْنِي حَتَّى رَأَيْتُ لِابْنَتِي مَا رَأَى زَكَرِيَّا لِمَرْيَمَ علیها السلام كَانَ إِذَا دَخَلَ عَلَيْهَا الْمِحْرابَ وَجَدَ عِنْدَها رِزْقاً فَيَقُولُ لَهَا يا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هذا فَتَقُولُ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشاءُ بِغَيْرِ حِسابٍ (۵).

**[ترجمه]امالی طوسی: حذیفه بن یمان گوید: چون جعفر بن ابی طالب از سرزمین حبشه به سمت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله خارج شد، در خیبر به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله پیوست و با خود کالاهای ارزشمندی از قبیل غالیه و پارچه زربفت آورده بود. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این قطیفه (پارچه زربفت) را به مردی خواهم داد که خدا و رسولش را دوست می‌دارد و خدا و رسول نیز او را دوست می‌دارند. پس صحابه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله گردن‌های خود را به سوی آن دراز کردند. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: علی کجاست؟ پس عمّار از جا جست و علی را فرا خواند. چون علی آمد، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: ای علی، این قطیفه را برای خود بردار. پس علی آن را گرفت و نگاه داشت تا به مدینه آمد. پس از آنجا به بقیع

ص: ۱۰۵

- بازاری در مدینه - رفت به زرگری امر فرمود قطیفه را سیم به سیم باز کند. سپس طلای به دست آمده را که هزار مثقال بود، فروخت و بهای آن را میان فقرای مهاجر و انصار تقسیم کرد، آن‌گاه به خانه‌اش بازگشت در حالی که از آن طلا هیچ با خود نداشت، نه کم و نه زیاد. فردای آن روز پیامبر صَلی الله علیهِ و آله که به همراه عده‌ای از صحابه‌اش از جمله حذیفه و عمّار، علی علیه السّلام را دیده و فرمود: یا علی، دیروز هزار مثقال طلا گرفتی، پس امروز من و این جمع از یارانی که به همراه دارم، ناهار نزد شما خواهیم بود. در حالی که علی علیه السّلام چیزی از آن کالا - چه طلا و چه نقره - با خود نیاورده بود، لذا از روی شرم و حیا و در مقام پاسداشت حرمت و بزرگواری پیامبر صَلی الله علیهِ و آله عرض کرد: بلی یا رسول الله خیلی خوش آمدید. یا رسول الله، خود و هر که را که به همراه دارید، بفرمایید وارد منزل شوید. - گوید: - پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وارد خانه شده و به ما فرمود: وارد شوید! حذیفه گوید: ما پنج نفر بودیم: من، عمّار، سلمان، ابوذر و مقداد - خداوند از ایشان راضی و خشنود باد! - پس وارد شدیم و علی نزد فاطمه رفت تا غذایی از وی طلب کند که در وسط خانه با ظرف غذایی پر از آبگوشت مواجه گردید که در حال غلیان بود و بخار بسیاری از آن برمی‌خاست و بوی آن بوی مُشک بود،

پس آن را برداشت و در مقابل رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و کسانی که با وی بودند قرار داد. سپس مشغول خوردن آن طعام شدیم تا اینکه همگی سیر شدیم بی‌آنکه از مقدار غذا کاسته شود. رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله برخاست و نزد فاطمه علیها السّلام رفته و فرمود: این طعام را از کجا آوردی؟ پس فاطمه به گونه‌ای که ما هم سخن او را می‌شنیدیم به وی پاسخ داد:« هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ» - . آل عمران/ ۳۷ -

**[ترجمه]

بیان

بالفرع من الغالیه و القطیفه أی بالنفیس العالی منهما و فی بعض النسخ و الغالیه فالمراد بالفرع القوس قال الفیروزآبادی فرع کل شی ء أعلاه و المال الطائل المعد و القوس عملت من طرف القضیب و القوس الغیر المشقوقه أو الفرع من

ص: ۱۰۶

۱- ۱. الصائغ: من حرفته معالجه الفضه و الذهب و نحوهما بأن یعمل منهما حلی و أوانی. و فی المصدر: فأمر صابغا.

۲- ۲. فی المصدر: و لم یترک له.

۳- ۳. العرض: المتاع. حطام الدنیا. الغنیمه.

۴- ۴. فی المصدر: بین یدی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۵- ۵. أمالی ابن الشیخ: ۳۶.

خیر القسی (۱).

و فی الدر النظیم رواه عن حذیفه أیضا قال لما خرج جعفر بن أبی طالب من أرض الحبشه إلی النبی صلی الله علیه و آله أرسل النجاشی من غالیه و قطیفه منسوجه بالذهب هدیه إلی النبی صلی الله علیه و آله فقدم جعفر و النبی صلی الله علیه و آله بأرض خیبر فأتاه بالقدح من الغالیه و القطیفه إلی آخر الخبر.

۱- ۱. القاموس المحیط ۳: ۶۱ و ۶۲. و القسی جمع القوس.

**[ترجمه]«بالفرع من الغالیهٔ و القطیفهٔ» یعنی: با نفیس و گرانبهای آن . و در برخی نسخه‌ها «والغالیهٔ» (گران قیمت) ضبط شده است. مراد از «الفرع» کمان است. فیروز آبادی گوید: فرع هر چیز بالای آن است. و نیز به معنای مال آماده و فراهم شده. و نیز به معنای کمانی است که از شاخه نازک درست شده باشد، و نیز کمان بی‌شکاف، یا فرع از بهترین کمان. - . القاموس المحیط ۳: ۶۲-۶۱ -

ص: ۱۰۶

و در کتاب «الدّر النظیم» آن را از حذیفه روایت کرده، که گفت: چون جعفر بن ابی طالب به قصد پیامبر از سرزمین حبشه خارج شد، نجاشی ظرفی از غالیه و قطیفه‌ای زربفت به عنوان هدیه برای پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرستاد، سپس جعفر در سرزمین خیبر بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله وارد گشت؛ پس آن ظرف غالیه و آن قطیفه را به پیامبر تحویل داد... تا آخر خبر .

ص: ۱۰۷

**[ترجمه]

أبواب النصوص الداله علی الخصوص علی إمامه أمیر المؤمنین صلوات الله و سلامه علیه من طرق الخاصه و العامه و بعض الدلائل التی أقیمت علیها

باب ۵۲ أخبار الغدیر و ما صدر فی ذلک الیوم من النص الجلی علی إمامته علیه السلام و تفسیر بعض الآیات النازله فی تلک الواقعه

اشاره

أَقُولُ: رَوَی الشَّیْخُ أَحْمَدُ بْنُ فَهْدٍ فِی الْمُهَذَّبِ وَ غَیْرُهُ بِأَسَانِیدِهِمْ عَنِ الْمُعَلَّی بْنِ خُنَیْسٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: یَوْمُ النَّیْرُوزِ هُوَ الْیَوْمُ الَّذِی أَخَذَ فِیهِ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام الْعَهْدَ بِغَدِیرِ خُمٍّ فَأَقَرُّوا لَهُ بِالْوَلَایَهِ فَطُوبَی لِمَنْ ثَبَتَ عَلَیْهَا وَ الْوَیْلُ لِمَنْ نَکَثَهَا.

**[ترجمه]مؤلف: شیخ احمد بن فهد در کتاب «المهذب» و دیگر کتب با اسنادهایشان از معلّی بن خنیس از امام صادق علیه السّلام روایت کرده اند که آن حضرت فرمود: روز نوروز همان روزی است که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در غدیر خم برای امیرالمؤمنین علیه السّلام پیمان گرفت و حاضران اقرار به ولایت وی کردند. پس خوشا به حال آنکه بر آن پیمان باقی ماند و وای بر کسی که آن را شکست.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

لی، [الأمالی] للصدوق الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ السَّكُونِيُّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِي جَعْفَرِ بْنِ السَّرِيِّ وَ أَبِي نَصْرِ بْنِ مُوسَى الْخَلَّالِ مَعاً عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ ضَمْرَةَ بْنِ شَوْذَبٍ عَنْ مَطَرٍ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: مَنْ صَامَ يَوْمَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ صِيَامَ سِتِّينَ شَهْراً وَ هُوَ يَوْمُ غَدِيرِ خُمٍّ لَمَّا أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ بِيَدِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام وَ قَالَ أَ لَسْتُ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ قَالُوا نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ بَخْ بَخْ لَکَ يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ أَصْبَحْتَ مَوْلَايَ وَ مَوْلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ (۱).

ص: ۱۰۸

۱- ۱. أمالی الصدوق: ۲ و ۳.

یف، [الطرائف] ابْنُ الْمَغَازِلِيِّ بِإِسْنَادِهِ إِلَى أَبِي هُرَيْرَةَ: مِثْلَهُ (۱).

وَ رَوَاهُ الْخَطِيبُ فِي تَارِيخِ بَغْدَادَ: مِثْلَهُ.

**[ترجمه]امالی صدوق: ابوهریره گوید: پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: هرکس روز هجدهم ذی حجّه را روزه بگیرد، خداوند ثواب روزه شصت ماه را برای وی خواهد نوشت و آن روز، روز غدیرخم است، روزی که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست علی بن ابی طالب علیه السّلام را گرفته و فرمود: آیا من اولی‌تر از مؤمنان به خودشان نیستم؟ عرض کردند: بلی یا رسول الله! فرمود: هرکس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. پس عمر به وی گفت: به به ای علی، آفرین بر تو که مولای من و مولای هر مسلمانی گشتی، پس خداوند آیه: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُم»، - . مائده/ ۳ - {امروز دین شما را برایتان کامل کردم.} را نازل فرمود. - . امالی صدوق: ۳-۲ -

ص: ۱۰۸

الطرائف: ابن المغازلی با اسنادش به ابوهریره نظیر این روایت را نقل کرده است - . الطرائف: ۳۵ -

و خطیب بغدادی در «تاریخ بغداد» نیز مانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۲»

لی، [الأمالی] للصدوق ابْنُ السَّعِيدِ الْهَاشِمِيِّ عَنْ فُرَاتٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ظَهِيرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله: يَوْمُ غَدِيرِ خُمٍّ أَفْضَلُ أَعْيَادِ أُمَّتِي وَ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِي أَمَرَنِيَ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرُهُ فِيهِ بِنَصْبِ أَخِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَماً لِأُمَّتِي يَهْتَدُونَ بِهِ مِنْ بَعْدِي وَ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِي أَكْمَلَ اللَّهُ فِيهِ الدِّينَ وَ أَتَمَّ عَلَى أُمَّتِي فِيهِ النِّعْمَةَ وَ رَضِيَ لَهُمُ الْإِسْلَامَ دِيناً ثُمَّ قَالَ صلى الله عليه و آله مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ عَلِيّاً مِنِّي وَ أَنَا مِنْ عَلِيٍّ خُلِقَ مِنْ طِينَتِي وَ هُوَ إِمَامُ الْخَلْقِ بَعْدِي يُبَيِّنُ لَهُمْ مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنْ سُنَّتِي وَ هُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ وَ يَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِينَ وَ خَيْرُ الْوَصِيِّينَ وَ زَوْجُ سَيِّدَةِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ وَ أَبُو الْأَئِمَّةِ الْمَهْدِيِّينَ مَعَاشِرَ النَّاسِ مَنْ أَحَبَّ عَلِيّاً أَحْبَبْتُهُ وَ مَنْ أَبْغَضَ عَلِيّاً أَبْغَضْتُهُ وَ مَنْ وَصَلَ عَلِيّاً وَصَلْتُهُ وَ مَنْ قَطَعَ عَلِيّاً قَطَعْتُهُ وَ مَنْ جَفَا عَلِيّاً جَفَوْتُهُ وَ مَنْ وَالَى عَلِيّاً وَالَيْتُهُ وَ مَنْ عَادَى عَلِيّاً عَادَيْتُهُ مَعَاشِرَ النَّاسِ أَنَا مَدِينَةُ الْحِكْمَةِ وَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ بَابُهَا وَ لَنْ تُؤْتَى الْمَدِينَةُ إِلَّا مِنْ قِبَلِ الْبَابِ وَ كَذَبَ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُحِبُّنِي وَ يُبْغِضُ عَلِيّاً مَعَاشِرَ النَّاسِ وَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالنُّبُوَّةِ وَ اصْطَفَانِي عَلَى جَمِيعِ الْبَرِيَّةِ مَا نَصَبْتُ عَلِيّاً عَلَماً لِأُمَّتِي فِي الْأَرْضِ حَتَّى نَوَّهَ اللَّهُ بِاسْمِهِ فِي سَمَاوَاتِهِ وَ أَوْجَبَ وَلَايَتَهُ عَلَى مَلَائِكَتِهِ (۲).

**[ترجمه]امالی صدوق: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: روز غدیر خم افضل اعیاد اُمّت من است و روزی است که خدا - که یادش متعالی باد - به من امر فرمود: برادرم علی را به پیشوایی اُمّت منصوب کنم تا پس از من به وی هدایت شوند، و آن روزی است که خداوند دین را در آن کامل گردانید و نعمت را در آن بر اُمّتم تمام کرد و اسلام را به عنوان دین برای

ایشان پسندید.

سپس فرمود: ای مردم، علی از من است و من از علی؛ از گِل و طینت من آفریده شده است و امام مردم پس از من اوست که اختلافشان را در مورد سنّتم تبیین می‌کند و او امیر مؤمنان، پیشوای دست و روسفیدان، یعسوب ایمان آورندگان، بهترین اوصیا، شوی سرور زنان جهان و پدر امامان هدایت یافته است. ای مردم، هر که علی را دوست بدارد، دوستش خواهم داشت و آنکه علی را دشمن دارد دشمنش خواهم بود، و هرکس به علی پیوندد، به او می‌پیوندم و آنکه از علی ببرّد، از او ببرّم، و هرکس بر علی جفا کند، با وی جفا کنم، و هر که دوستدار علی باشد، دوستدارش خواهم بود و آنکه به عداوتش برخیزد، به عداوتش برخیزم؛ ای مردم، من شهر حکمت و دانش هستم و علی بن ابی طالب دروازه آن است و جز از راه دروازه به شهر در نیایند و آنکه پندارد مرا دوست می‌دارد و با علی دشمنی می‌کند، دروغ می‌گوید؛ ای مردم، سوگند به آنکه مرا به نبوّت برانگیخت و بر همه خلق برگزید، من علی را به امامت اُمّتم برنگزیدم مگر آنکه خداوند در آسمان‌ها نامش را پرآوازه کرد و ولایتش را بر فرشتگان واجب نمود. - . امالی صدوق: ۷۷-۷۷۶ -

**[ترجمه]

إیضاح

قال الجزری فیه أمتی الغر المحجلون أی بیض مواضع الوضوء من الأیدی و الأقدام استعار أثر الوضوء فی الوجه و الیدین و الرجلین للإنسان من البیاض الذی یکون فی وجه الفرس و یدیه و رجلیه (۳) و قال الیعسوب السید و الرئیس و المقدم و أصلحه فحل النحل (۴) و قال نوه به أی شهره و عرفه (۵).

**[ترجمه]جزری گوید: در این حدیث «اُمّتی الغرّ المحجّلون» به معنای کسانی است که مواضع وضو از قبیل دست‌ها و پاها در آن سفید است. و اثر وضو در صورت و دو دست و دو پا را در انسان، از سفیدی پیشانی و دو دست و دو پای اسب، برای القای مفهوم سفیدی استعاره کرده است. - . النهایهٔ ۱: ۲۰۴ - و گوید: «یعسوب» به معنای سیّد، رئیس، پیشتاز و در اصل به زنبور عسل نر اطلاق می‌شود. - . النهایهٔ ۳: ۹۴ -

و گوید: «نَوَّهَ بِهِ» او را شهره کرد و شناساند. - . النهایهٔ ۵: ۱۸۴ -

**[ترجمه]

«۳»

لی، [الأمالی] للصدوق أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ

۱- ۱. الطرائف: ۳۵.

۲- ۲. أمالی الصدوق: ۷۶ و ۷۷.

۳- ۳. النهایه ۱: ۲۰۴.

۴- ۴.« ۳: ۹۴.

۵- ۵.« ۵: ۱۸۴.

الْعَبْدِيِّ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَايَهَ بْنِ رِبْعِيٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَسْرِیَ بِهِ إِلَی السَّمَاءِ انْتَهَی بِهِ جَبْرَئِیلُ إِلَی نَهَرٍ یُقَالُ لَهُ النُّورُ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ جَعَلَ الظُّلُماتِ وَ النُّورَ(۱) فَلَمَّا انْتَهَی بِهِ إِلَی ذَلِکَ النَّهَرِ فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ اعْبُرْ عَلَی بَرَکَهِ اللَّهِ فَقَدْ نَوَّرَ اللَّهُ لَکَ بَصَرَکَ وَ مَدَّ لَکَ أَمَامَکَ فَإِنَّ هَذَا نَهَرٌ لَمْ یَعْبُرْهُ أَحَدٌ لَا مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ غَیْرَ أَنَّ لِی فِی کُلِّ یَوْمٍ اغْتِمَاسَهً فِیهِ ثُمَّ أَخْرُجُ مِنْهُ فَأَنْفُضُ أَجْنِحَتِی فَلَیْسَ مِنْ قَطْرَهٍ تَقْطُرُ مِنْ أَجْنِحَتِی إِلَّا خَلَقَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مِنْهَا مَلَکاً مُقَرَّباً لَهُ عِشْرُونَ أَلْفَ وَجْهٍ وَ أَرْبَعُونَ أَلْفَ لِسَانٍ کُلُّ لِسَانٍ یَلْفِظُ بِلُغَهٍ لَا یَفْقَهُهَا اللِّسَانُ الْآخَرُ فَعَبَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی انْتَهَی إِلَی الْحُجُبِ وَ الْحُجُبُ خَمْسُ مِائَهِ حِجَابٍ مِنَ الْحِجَابِ إِلَی الْحِجَابِ مَسِیرَهُ خَمْسِمِائَهِ عَامٍ ثُمَّ قَالَ تَقَدَّمْ یَا مُحَمَّدُ فَقَالَ لَهُ یَا جَبْرَئِیلُ وَ لِمَ لَا تَکُونُ مَعِی قَالَ لَیْسَ لِی أَنْ أَجُوزَ هَذَا الْمَکَانَ فَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ یَتَقَدَّمَ حَتَّی سَمِعَ مَا قَالَ الرَّبُّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَنَا الْمَحْمُودُ وَ أَنْتَ مُحَمَّدٌ شَقَقْتُ اسْمَکَ مِنِ اسْمِی فَمَنْ وَصَلَکَ وَصَلْتُهُ وَ مَنْ قَطَعَکَ بَتَکْتُهُ انْزِلْ إِلَی عِبَادِی فَأَخْبِرْهُمْ بِکَرَامَتِی إِیَّاکَ وَ أَنِّی لَمْ أَبْعَثْ نَبِیّاً إِلَّا جَعَلْتُ لَهُ وَزِیراً وَ أَنَّکَ رَسُولِی وَ أَنَّ عَلِیّاً وَزِیرُکَ فَهَبَطَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَکَرِهَ أَنْ یُحَدِّثَ النَّاسَ بِشَیْ ءٍ کَرَاهِیَهَ أَنْ یَتَّهِمُوهُ لِأَنَّهُمْ کَانُوا حَدِیثِی الْعَهْدِ(۲) بِالْجَاهِلِیَّهِ حَتَّی مَضَی لِذَلِکَ سِتَّهُ أَیَّامٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی فَلَعَلَّکَ تارِکٌ بَعْضَ ما یُوحی إِلَیْکَ وَ ضائِقٌ بِهِ صَدْرُکَ (۳) فَاحْتَمَلَ رَسُولُ اللَّهِ ذَلِکَ حَتَّی کَانَ یَوْمُ الثَّامِنِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی (۴) یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ (۵) وَ قَالَ (۶) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَهْدِیدٌ بَعْدَ وَعِیدٍ لَأُمْضِیَنَّ أَمْرَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَإِنْ یَتَّهِمُونِی

۱- ۱. هذا تفسیر الآیه، و أصلها «وَ جَعَلَ الظُّلُماتِ وَ النُّورَ» الانعام: ۱.

۲- ۲. فی المصدر: حدیثی عهد.

۳- ۳. سوره هود: ۱۲.

۴- ۴. فی المصدر: فأنزل اللّه تبارک و تعالی علیه.

۵- ۵. سوره المائده: ۶۷.

۶- ۶. فی المصدر: فقال.

وَ یُکَذِّبُونِی فَهُوَ أَهْوَنُ عَلَیَّ مِنْ أَنْ یُعَاقِبَنِی الْعُقُوبَهَ الْمُوجِعَهَ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ قَالَ وَ سَلَّمَ جَبْرَئِیلُ عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام یَا رَسُولَ اللَّهِ أَسْمَعُ الْکَلَامَ وَ لَا أُحِسُّ الرُّؤْیَهَ فَقَالَ یَا عَلِیُّ هَذَا جَبْرَئِیلُ أَتَانِی مِنْ قِبَلِ رَبِّی بِتَصْدِیقِ مَا وَعَدَنِی ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَجُلًا فَرَجُلًا مِنْ أَصْحَابِهِ حَتَّی سَلَّمُوا عَلَیْهِ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ ثُمَّ قَالَ یَا بِلَالُ نَادِ فِی النَّاسِ أَنْ لَا یَبْقَی غَداً أَحَدٌ إِلَّا عَلِیلٌ إِلَّا خَرَجَ إِلَی غَدِیرِ خُمٍّ فَلَمَّا کَانَ مِنَ الْغَدِ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِجَمَاعَهِ أَصْحَابِهِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَرْسَلَنِی إِلَیْکُمْ بِرِسَالَهٍ وَ إِنِّی ضِقْتُ بِهَا ذَرْعاً(۱) مَخَافَهَ أَنْ تَتَّهِمُونِی وَ تُکَذِّبُونِی حَتَّی أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیَّ وَعِیداً بَعْدَ وَعِیدٍ فَکَانَ تَکْذِیبُکُمْ إِیَّایَ أَیْسَرَ عَلَیَّ مِنْ عُقُوبَهِ اللَّهِ إِیَّایَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَسْرَی بِی وَ أَسْمَعَنِی وَ قَالَ یَا مُحَمَّدُ أَنَا الْمَحْمُودُ وَ أَنْتَ مُحَمَّدٌ شَقَقْتُ اسْمَکَ مِنِ اسْمِی فَمَنْ وَصَلَکَ وَصَلْتُهُ وَ مَنْ قَطَعَکَ بَتَکْتُهُ انْزِلْ إِلَی عِبَادِی (۲) فَأَخْبِرْهُمْ بِکَرَامَتِی إِیَّاکَ وَ أَنِّی لَمْ أَبْعَثْ نَبِیّاً إِلَّا جَعَلْتُ لَهُ وَزِیراً وَ إِنَّکَ رَسُولِی وَ أَنَّ عَلِیّاً وَزِیرُکَ ثُمَّ أَخَذَ صلی الله علیه و آله بِیَدِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَرَفَعَهَا حَتَّی نَظَرَ النَّاسُ إِلَی بَیَاضِ إِبْطَیْهِمَا وَ لَمْ یُرَ قَبْلَ ذَلِکَ ثُمَّ قَالَ صلی الله علیه و آله أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مَوْلَایَ وَ أَنَا مَوْلَی الْمُؤْمِنِینَ فَمَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ فَقَالَ الشُّکَّاکُ وَ الْمُنَافِقُونَ وَ الَّذِینَ فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ زَیْغٌ (۳) نَبْرَأُ إِلَی اللَّهِ مِنْ مَقَالِهٍ لَیْسَ بِحَتْمٍ وَ لَا نَرْضَی أَنْ یَکُونَ عَلِیّاً وَزِیرُهُ هَذِهِ مِنْهُ عَصَبِیَّهٌ فَقَالَ سَلْمَانُ وَ الْمِقْدَادُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ عَمَّارُ بْنُ یَاسِرٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ اللَّهِ مَا بَرِحْنَا الْعَرْصَهَ حَتَّی نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً(۴) فَکَرَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَلِکَ ثَلَاثاً ثُمَّ قَالَ إِنَّ کَمَالَ الدِّینِ وَ تَمَامَ النِّعْمَهِ وَ رِضَی الرَّبِّ بِإِرْسَالِی إِلَیْکُمْ بِالْوَلَایَهِ بَعْدِی لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ

ص: ۱۱۱

۱- ۱. ضقت بالامر ذرعا أی لم أقدر علیه.

۲- ۲. فی المصدر و(م): انزل علی عبادی.

۳- ۳. الزیغ: المیل عن الحق. الشک.

۴- ۴. سوره المائده: ۳.

وَ سَلَامُهُ عَلَيْهِ (١).

**[ترجمه]امالی صدوق: ابن عباس گوید:

ص: ۱۰۹

چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را به معراج بردند، جبرئیل وی را به نهری برد که آن را «نور» می‌نامند. و مصداق قول خدای عزّوجل است که می‌فرماید: «خلق الظلمات و النور»، - . این تفسیر آیه است و اصل آن «جعل الظلمات و النور» است. (انعام/ ۱) - {تاریکی‌ها و نور را آفرید} و چون بدان نهر رسیدند، جبرئیل به وی گفت: ای محمّد، به برکت خدا از این نهر عبور کن که خداوند بینایی تو را برایت روشن گردانیده و پیش رویت را هموار ساخته است. این نهری است که تاکنون کسی از آن عبور نکرده، نه فرشته‌ای مقرّب و نه پیامبری مرسل؛ لیکن روزی یک بار من در آن غوطه‌ای می‌خورم و سپس از آن بیرون آمده و بال‌هایم را تکان می‌دهم و قطره آبی از بال‌هایم نمی‌چکد مگر اینکه خداوند تبارک و تعالی از آن فرشته‌ای مقرّب خلق نماید که بیست هزار چهره دارد و هر چهره هزار زبان و هر زبان به گویشی سخن می گوید که زبان دیگر آن را نمی‌فهمد. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از نهر عبور نمود تا به حجاب‌ها رسید و این حجاب‌ها پانصد حجاب بودند که فاصله هر حجاب تا حجاب دیگر پانصد سال راه بود. سپس گفت: پیش برو یا محمّد، پس به وی فرمود: ای جبرئیل، چرا با من نمی‌آیی؟ گفت: مجاز نیستم که از این مکان عبور کنم. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله تا آنجا که خداوند اراده فرمود، جلو رفت تا اینکه صدای پروردگار تبارک و تعالی را شنید که فرمود: محمود من هستم و محمّد تو، نام تو را از نام خود مشتق کردم، پس هر کس با تو پیوند برقرار کند، با وی پیوند برقرار می‌کنم و هرکه از تو ببرّد، از وی می‌گسلم. به سوی بندگانم فرود آی و آنان را خبر ده از کرامتی که برای تو قائل هستم و اینکه من پیامبری را بر نیانگیختم مگر اینکه برایش وزیری قرار دادم و تو فرستاده من هستی و وزیر تو علی است. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به زمین فرود آمد و کراهت داشت در این مورد با مردم سخن بگوید، مبادا که وی را متّهم کنند؛ زیرا آن‌ها فاصله زیادی از دوره جاهلیت نداشتند، تا اینکه شش روز از این ماجرا گذشت که خداوند تبارک و تعالی این آیه را نازل فرمود: «فَلَعَلَّکَ تَارِکٌ بَعْضَ مَا یُوحَی إِلَیْکَ وَ ضَائِقٌ بِهِ صَدْرُکَ»، - . هود/ ۱۲ - {و مبادا تو برخی از آنچه را که به سویت وحی می شود ترک گویی و سینه ات بدان تنگ گردد.} پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله تا روز هشتم تحمّل کرد، که خداوند تبارک و تعالی آیه: «یَاأَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ»، - . مائده/ ۶۷ - {ای

پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن و اگر نکنی، پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد.} پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این آیه تهدید پس از وعید بود. قطعاً فرمان خدای عزّوجل را ابلاغ خواهم نمود، زیرا چنانچه مرا متّهم

ص: ۱۱۰

یا تکذیب کنند، برای من قابل تحمل‌تر از آن خواهد بود که خداوند در دنیا و آخرت مرا پیگردی دردناک نماید.

گوید: و جبرئیل به عنوان امیرالمؤمنین به علی علیه السّلام سلام داد، پس علی علیه السّلام فرمود: یا رسول الله، کلام جبرئیل را می‌شنوم لیکن او را نمی‌بینم! فرمود: یا علی، این جبرئیل است که از جانب پروردگارم آمده تا آنچه را که خدا به من وعده فرموده، تصدیق کند. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به تک تک صحابه دستور داد به عنوان امیرالمؤمنین به علی سلام دهند. سپس فرمود: ای بلال، به مردم ابلاغ کن که همگی جز کسانی که علیل و ناتوان هستند، در غدیر خُم حاضر شوند، و چون فردا رسید، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به همراه جمعی از صحابه به آنجا رفته و حمد و ثنای خدا را به جای آورده، سپس فرمود:

ای مردم، همانا خدای تبارک و تعالی مرا با رسالتی نزد شما فرستاد که قادر به انجام آن نبودم، مبادا که مرا تهمت زنید یا تکذیب نمایید، تا اینکه آیه‌های وعید را یکی پس از دیگری نازل فرمود؛ از این رو تکذیب من از جانب شما را آسان‌تر از پیگرد و مجازات از جانب خدای متعال یافتم. همانا خدای تبارک و تعالی مرا به معراج برد و آن‌گونه که بشنوم فرمود: ای محمّد، محمود من هستم و محمّد تو، نام تو را از نام خودم مشتق گردانیدم، پس هر کس با تو پیوند برقرار کند، با وی پیوند برقرار می‌کنم و هر که از تو ببرد، از وی می‌گسلم؛ به سوی بندگانم فرود آی و آنان را خبر ده از کرامتی که برای تو قایل هستم و اینکه من پیامبری بر نیانگیختم مگر اینکه برایش وزیری قرار دادم و تو فرستاده من هستی و وزیر تو علی است؛ سپس آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله دست علی بن ابی طالب علیه السّلام را گرفته و آن را چنان بالا برد که مردم به وضوح سپیدی زیر بغل آن دو را که پیش از آن ندیده بودند، دیدند؛ سپس آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای مردم، همانا خداوند تبارک و تعالی مولای من است و من مولای مؤمنان، پس هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا دوستدارش را دوست بدار و با دشمن وی دشمن باش، و یاری کن آنکه او را یاری کند و خوار و ذلیل بدار آنکه خوارش کند.

پس شکّاکان و منافقان که دل‌هایشان بیمار و منحرف بود، گفتند: پناه می‌بریم به خداوند از سخنی که مشکوک به نظر می... رسد و ما خرسند نیستیم که وزیر او علی باشد، این کار او (پیامبر) نشانه عصبیت است! پس سلمان، مقداد، ابوذر و عمّار بن یاسر که خداوند از آنان خشنود باد، گفتند: به خدا سوگند هنوز آنجا را ترک نکرده بودیم که آیه: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيتُ لَكُمُ الْاسْلَامَ دِينًا»، - . مائده/ ۳ - {امروز

دین شما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم، و اسلام را برای شما [به عنوان] آیینی برگزیدم.} نازل گردید و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آن را سه بار تکرار نموده، سپس فرمود: بی‌شک کمال دین و اتمام نعمت و خشنودی خدا، در فرستادن من به سوی شما، با ولایت علی بن ابی طالب صلوات الله و سلامه علیه پس از من بر شماست. - . امالی صدوق: ۲۱۳-۲۱۴ -

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام ثم قال تقدم لعل هذا القول کان من وراء النهر کما دل علیه قوله فیما تقدم و البتک القطع.

**[ترجمه]قول آن حضرت علیه السّلام: «ثمّ قال: تقدّم» شاید منظور آن باشد که بعد از عبور از نهر، جبرئیل به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله گفته باشد: پیش برو، برو جلو. «البتک»: بریدن.

**[ترجمه]

«۴»

لی، [الأمالی] للصدوق مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ (۲) عَنْ حَفْصٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ عَنْ قَاسِمِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ یَحْیَی بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ عَنْ قَیْسِ بْنِ الرَّبِیعِ عَنْ أَبِی هَارُونَ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ قَالَ: لَمَّا کَانَ یَوْمُ غَدِیرِ خُمٍّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ

صلی الله علیه و آله مُنَادِیاً فَنَادَی الصَّلَاهَ جَامِعَهً فَأَخَذَ بِیَدِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ قَالَ اللَّهُمَّ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ فَقَالَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَقُولُ فِی عَلِیٍّ علیه السلام شِعْراً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله افْعَلْ فَقَالَ

یُنَادِیهِمْ یَوْمَ الْغَدِیرِ نَبِیُّهُمْ**بِخُمٍّ وَ أَکْرِمْ بِالنَّبِیِّ مُنَادِیاً

یَقُولُ فَمَنْ مَوْلَاکُمْ وَ وَلِیُّکُمْ**فَقَالُوا وَ لَمْ یُبْدُوا هُنَاکَ التَّعَادِیَا

إِلَهُکَ مَوْلَانَا وَ أَنْتَ وَلِیُّنَا**وَ لَنْ تَجِدَنْ مِنَّا لَکَ الْیَوْمَ عَاصِیاً

فَقَالَ لَهُ قُمْ یَا عَلِیُّ فَإِنَّنِی**رَضِیتُکَ مِنْ بَعْدِی إِمَاماً وَ هَادِیاً(۳)

وَ کَانَ عَلِیٌّ أَرْمَدَ الْعَیْنِ یَبْتَغِی**لِعَیْنَیْهِ مِمَّا یَشْتَکِیهِ مُدَاوِیاً(۴)

فَدَاوَاهُ خَیْرُ النَّاسِ مِنْهُ بِرِیقِهِ**فَبُورِکَ مَرْقِیّاً وَ بُورِکَ رَاقِیاً(۵)

**[ترجمه]امالی صدوق: ابوسعید خدری گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در روز غدیر خم امر فرمود که منادی ندای «الصلاهٔ جامعه» سر دهد. سپس دست علی علیه السّلام را گرفته و فرمود: خداوندا، هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خدایا با دوستدارانش دوست باش و با دشمنش دشمن. پس حسّان بن ثابت عرض کرد: یا رسول الله، شعری درباره علی بگویم؟ فرمود: چنین کن. پس گفت:

- در روز غدیر پیامبرشان ایشان را ندا در می‌دهد، در خمّ، و چه نیکو منادی‌ای است پیامبر؛

- فرمود: پس چه کسی مولا و ولیّ شماست؟ پس در حالی که به نظر نمی‌رسید اختلافی وجود داشته باشد، گفتند:

- مولای ما خدای تو، و تو ولیّ مایی، و امروز هیچ کس را از میان ما نمی‌یابی که از فرمانت سرپیچی کند،

- پس آن حضرت به وی فرمود: برخیز علی که من، به امامت و هدایت‌گری تو بعد از خودم خشنودم،

- و علی از بیماری رمد (تراخم) شکوه می‌کرد و در طلب درمانی برای چشمان خود بود.

- پس بهترین مردم او را با آب دهان خویش درمان نمود ، پس آفرین بر این بیمار و آفرین بر آن طبیب باد! - . امالی صدوق: ۳۴۲-۳۴۳ -

**[ترجمه]

«۵»

فس، [تفسیر القمی] أَبِی عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: آخِرُ فَرِیضَهٍ أَنْزَلَهَا اللَّهُ تَعَالَی الْوَلَایَهُ ثُمَّ لَمْ یُنْزِلْ بَعْدَهَا فَرِیضَهً ثُمَّ نَزَّلَ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ بِکُرَاعِ الْغَمِیمِ (۶) فَأَقَامَهَا رَسُولُ اللَّهِ بِالْجُحْفَهِ فَلَمْ یُنْزِلْ بَعْدَهَا فَرِیضَهً(۷).

ص: ۱۱۲

۱- ۱. أمالی الصدوق: ۲۱۳ و ۲۱۴.

۲- ۲. فی المصدر: عن محمّد بن الحسین بن حفص.

۳- ۳. فی المصدر: اوصیک من بعدی إماما و هادیا.

۴- ۴. رمدت العین: هاجت.

۵- ۵. أمالی الصدوق: ۳۴۲ و ۳۴۳.

۶- ۶. کراع الغمیم: موضع بحجاز بین مکّه و المدینه أمام عسفان بثمانیه أمیال(مراصد الاطلاع ۳: ۱۱۵۳).

۷- ۷. تفسیر القمّیّ: ۱۵۰.

**[ترجمه]تفسیرعلی بن ابراهیم: امام باقر علیه السّلام فرمود: آخرین فریضه‌ای که خدای متعال نازل فرمود، فریضه «ولایت» بود و پس از آن هیچ فریضه‌ای نازل نشد، و بعد از آن آیه: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُم» - . مائده/ ۳ -

در «کراع الغمیم» - . کراع الغمیم نام موضعی است در حجاز میان مکه و مدینه (مراصد الاطلاع ۳: ۱۱۵۳) -

نازل گردید .

پس رسول خدا صلی الله علیهِ و آله آن را در جحفه به جای آورد و پس از آن دیگر فریضه‌ای نازل نگشت. - . تفسیر قمی : ۱۵۰ -

ص: ۱۱۲

**[ترجمه]

«۶»

فس، [تفسیر القمی]: يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَهُ فِی عَلِیٍ (۱) وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَهُ فِی مُنْصَرَفِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ حَجَّهِ الْوَدَاعِ وَ حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حَجَّهَ الْوَدَاعِ لِتَمَامِ عَشْرِ حِجَجٍ مِنْ مَقْدَمِهِ الْمَدِينَهَ وَ كَانَ مِنْ قَوْلِهِ بِمِنًى (۲) أَنْ حَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ اسْمَعُوا قَوْلِی وَ اعْقِلُوهُ عَنِّی فَإِنِّی لَا أَدْرِی لَعَلِّی لَا أَلْقَاكُمْ بَعْدَ عَامِی هَذَا ثُمَّ قَالَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَیُّ يَوْمٍ أَعْظَمُ حُرْمَهً قَالَ النَّاسُ هَذَا الْيَوْمُ قَالَ فَأَیُّ شَهْرٍ قَالَ النَّاسُ هَذَا قَالَ صلى الله عليه و آله وَ أَیُّ بَلَدٍ أَعْظَمُ حُرْمَهً قَالَ النَّاسُ بَلَدُنَا هَذَا(۳) قَالَ صلى الله عليه و آله فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَ أَمْوَالَكُمْ وَ أَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَهِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِی شَهْرِكُمْ هَذَا فِی بَلَدِكُمْ هَذَا إِلَى يَوْمِ تَلْقَوْنَ رَبَّكُمْ فَيَسْأَلُكُمْ عَنْ أَعْمَالِكُمْ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ أَيُّهَا النَّاسُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ. ثُمَّ قَالَ صلى الله عليه و آله أَلَا وَ كُلُّ مَأْثُرَهٍ أَوْ بِدَعٍ كَانَتْ فِی الْجَاهِلِيَّهِ أَوْ دَمٍ أَوْ مَالٍ فَإِنَّهَا(۴) تَحْتَ قَدَمَیَّ هَاتَيْنِ لَيْسَ أَحَدٌ أَكْرَمَ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِالتَّقْوَى أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثُمَّ قَالَ أَلَا وَ كُلُّ رِباً كَانَ فِی الْجَاهِلِيَّهِ فَهُوَ مَوْضُوعٌ وَ أَوَّلُ مَوْضُوعٍ مِنْهُ رِبَا الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ أَلَا وَ كُلُّ دَمٍ كَانَتْ فِی الْجَاهِلِيَّهِ فَهُوَ مَوْضُوعٌ وَ أَوَّلُ مَوْضُوعٍ مِنْهُ دَمُ رَبِيعَهَ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثُمَّ قَالَ أَلَا وَ إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ يَئِسَ أَنْ يُعْبَدَ بِأَرْضِكُمْ هَذِهِ وَ لَكِنَّهُ رَاضٍ بِمَا تَحْتَقِرُونَ مِنْ أَعْمَالِكُمْ أَلَا وَ إِنَّهُ إِذَا أُطِيعَ فَقَدْ عُبِدَ أَلَا يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الْمُسْلِمَ أَخُو الْمُسْلِمِ حَقّاً وَ لَا يَحِلُّ لِامْرِئٍ مُسْلِمٍ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ وَ مَالُهُ إِلَّا مَا أَعْطَاهُ بِطِيبَهِ نَفْسٍ مِنْهُ وَ إِنِّی أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِذَا قَالُوهَا فَقَدْ عَصَمُوا مِنِّی دِمَاءَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَ حِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ أَيُّهَا النَّاسُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ

ص: ۱۱۳

۱- ۱. فی المصدر: قال نزلت فی علی.

۲- ۲. فی المصدر: من قوله بمنی فی خطبه اه.

۳- ۳. فی المصدر: قالوا: بلدنا هذا.

۴- ۴. فی المصدر: فهو.

ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ احْفَظُوا قَوْلِی تَنْتَفِعُوا بِهِ بَعْدِی وَ افْقَهُوهُ تَنْتَعِشُوا بِهِ بَعْدِی (۱) أَلَا لَا تَرْجِعُوا بَعْدِی کُفَّاراً یَضْرِبُ بَعْضُکُمْ رِقَابَ بَعْضٍ بِالسَّیْفِ عَلَی الدُّنْیَا فَإِنْ أَنْتُمْ فَعَلْتُمْ ذَلِکَ وَ لَتَفْعَلُنَّ لَتَجِدُونَنِی (۲) فِی کَتِیبَهٍ بَیْنَ جَبْرَئِیلَ وَ مِیکَائِیلَ أَضْرِبُ وُجُوهَکُمْ بِالسَّیْفِ ثُمَّ الْتَفَتَ عَنْ یَمِینِهِ وَ سَکَتَ سَاعَهً ثُمَّ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَوْ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ ثُمَّ قَالَ أَلَا وَ إِنِّی قَدْ تَرَکْتُ فِیکُمْ أَمْرَیْنِ إِنْ أَخَذْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا- کِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِی أَهْلَ بَیْتِی فَإِنَّهُ قَدْ نَبَّأَنِیَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ أَنَّهُمَا لَنْ یَفْتَرِقَا حَتَّی یَرِدَا عَلَیَّ الْحَوْضَ أَلَا فَمَنِ اعْتَصَمَ بِهِمَا فَقَدْ نَجَا وَ مَنْ خَالَفَهُمَا فَقَدْ هَلَکَ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثُمَّ قَالَ أَلَا وَ إِنَّهُ سَیَرِدُ عَلَیَّ الْحَوْضَ مِنْکُمْ رِجَالٌ فَیُدْفَعُونَ عَنِّی فَأَقُولُ رَبِّ أَصْحَابِی فَیُقَالُ یَا مُحَمَّدُ إِنَّهُمْ أَحْدَثُوا بَعْدَکَ وَ غَیَّرُوا سُنَّتَکَ فَأَقُولُ سُحْقاً سُحْقاً فَلَمَّا کَانَ آخِرُ یَوْمٍ مِنْ أَیَّامِ التَّشْرِیقِ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی إِذا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نُعِیَتْ إِلَیَّ نَفْسِی ثُمَّ نَادَی الصَّلَاهَ جَامِعَهً فِی مَسْجِدِ الْخَیْفِ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ وَ حَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ نَضَّرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مَقَالَتِی فَوَعَاهَا وَ بَلَّغَهَا لِمَنْ لَمْ یَسْمَعْهَا فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَیْرُ فَقِیهٍ وَ رُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَی مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ ثَلَاثٌ لَا یُغِلُّ عَلَیْهِنَّ قَلْبُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ وَ النَّصِیحَهُ لِأَئِمَّهِ الْمُسْلِمِینَ وَ لُزُومُ جَمَاعَتِهِمْ فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ (۳) مُحِیطَهٌ مِنْ وَرَائِهِمْ الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَهٌ تَتَکَافَأُ دِمَاؤُهُمْ یَسْعَی بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ وَ هُمْ یَدٌ عَلَی مَنْ سِوَاهُمْ أَیُّهَا النَّاسُ إِنِّی تَارِکٌ فِیکُمُ الثَّقَلَیْنِ قَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا الثَّقَلَانِ فَقَالَ کِتَابُ اللَّهِ وَ عِتْرَتِی أَهْلُ بَیْتِی فَإِنَّهُ قَدْ نَبَّأَنِیَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ أَنَّهُمَا لَنْ یَفْتَرِقَا حَتَّی یَرِدَا عَلَیَّ الْحَوْضَ کَإِصْبَعَیَّ هَاتَیْنِ وَ جَمَعَ بَیْنَ سَبَّابَتَیْهِ وَ لَا أَقُولُ کَهَاتَیْنِ وَ جَمَعَ بَیْنَ سَبَّابَتِهِ وَ الْوُسْطَی فَتَفْضُلَ هَذِهِ عَلَی هَذِهِ فَاجْتَمَعَ قَوْمٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ قَالُوا یُرِیدُ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أَنْ یَجْعَلَ الْإِمَامَهَ فِی أَهْلِ بَیْتِهِ فَخَرَجَ مِنْهُمْ أَرْبَعَهُ نَفَرٍ إِلَی مَکَّهَ وَ دَخَلُوا الْکَعْبَهَ وَ تَعَاهَدُوا وَ تَعَاقَدُوا وَ کَتَبُوا فِیمَا بَیْنَهُمْ کِتَاباً إِنْ أَمَاتَ اللَّهُ مُحَمَّداً أَوْ قَتَلَهُ (۴) أَنْ لَا یَرُدُّوا هَذَا الْأَمْرَ فِی أَهْلِ بَیْتِهِ أَبَداً فَأَنْزَلَ اللَّهُ

۱- ۱. فی المصدر: و افهموه تنعشوا.

۲- ۲. فی المصدر: لتجدونی.

۳- ۳. فی المصدر: فان دعوته.

۴- ۴.«: إن مات محمّد او قتل.

تَعَالَى عَلَى نَبِيِّهِ فِی ذَلِکَ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ أَمْ یَحْسَبُونَ أَنَّا لا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْواهُمْ بَلی وَ رُسُلُنا لَدَیْهِمْ یَکْتُبُونَ (۱) فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ مَکَّهَ یُرِیدُ الْمَدِینَهَ حَتَّی نَزَلَ مَنْزِلًا یُقَالُ لَهُ غَدِیرُ خُمٍّ وَ قَدْ عَلَّمَ النَّاسَ مَنَاسِکَهُمْ وَ أَوْعَزَ إِلَیْهِمْ وَصِیَّتَهُ إِذاً نَزَلَ عَلَیْهِ هَذِهِ الْآیَهُ(۲) یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ تَهْدِیدٌ وَ وَعِیدٌ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ هَلْ تَعْلَمُونَ مَنْ وَلِیُّکُمْ قَالُوا نَعَمْ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ قَالَ أَ لَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّی أَوْلَی بِکُمْ مِنْکُمْ بِأَنْفُسِکُمْ (۳) قَالُوا بَلَی قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ فَأَعَادَ ذَلِکَ عَلَیْهِمْ ثَلَاثاً فِی کُلِّ ذَلِکَ یَقُولُ مِثْلَ قَوْلِهِ الْأَوَّلِ وَ یَقُولُ النَّاسُ کَذَلِکَ وَ یَقُولُ اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثُمَّ أَخَذَ بِیَدِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ فَرَفَعَهَا(۴) حَتَّی بَدَا لِلنَّاسِ بَیَاضُ إِبْطَیْهِمَا ثُمَّ قَالَ صلی الله علیه و آله أَلَا مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ وَ أَحِبَّ مَنْ أَحَبَّهُ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَیْهِمْ وَ أَنَا مِنَ الشَّاهِدِینَ فَاسْتَفْهَمَهُ عُمَرُ مِنْ بَیْنِ أَصْحَابِهِ (۵) فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نَعَمْ (۶) مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ إِنَّهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ یُقْعِدُهُ اللَّهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ عَلَی الصِّرَاطِ فَیُدْخِلُ أَوْلِیَاءَهُ الْجَنَّهَ وَ أَعْدَاءَهُ النَّارَ فَقَالَ أَصْحَابُهُ الَّذِینَ ارْتَدُّوا بَعْدَهُ قَدْ قَالَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله فِی مَسْجِدِ الْخَیْفِ مَا قَالَ وَ قَالَ هَاهُنَا مَا قَالَ وَ إِنْ رَجَعَ إِلَی الْمَدِینَهِ یَأْخُذُنَا بِالْبَیْعَهِ لَهُ فَاجْتَمَعُوا أَرْبَعَهَ عَشَرَ نَفَراً وَ تَآمَرُوا عَلَی قَتْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَعَدُوا لَهُ فِی الْعَقَبَهِ وَ هِیَ عَقَبَهُ أَرْشَی بَیْنَ الْجُحْفَهِ وَ الْأَبْوَاءِ(۷)

۱- ۱. سوره الزخرف. ۷۹ و ۸۰.

۲- ۲. فی المصدر: اذ نزّل جبرئیل هذه الآیه.

۳- ۳. فی المصدر: انی أولی بکم من أنفسکم.

۴- ۴. فی المصدر: فرفعه.

۵- ۵. فی المصدر: فقام من بین أصحابه.

۶- ۶. فی المصدر: هذا من اللّه و من رسوله؟ فقال: نعم اه.

۷- ۷. فی المصدر: و بین الابواء. و هی قریه من اعمال الفرع من المدینه، بینها و بین الجحفه مما یلی المدینه ثلاثه و عشرون میلا. و بها قبر آمنه أم النبیّ صلّی اللّه علیه و آله(مراصد الاطلاع ۱: ۱۹).

فَقَعَدُوا سَبْعَةٌ عَنْ يَمِينِ الْعَقَبَةِ وَ سَبْعَةٌ عَنْ يَسَارِهَا لِيُنَفِّرُوا نَاقَةَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَلَمَّا جَنَّ اللَّيْلُ تَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ الْعَسْكَرَ فَأَقْبَلَ يَنْعُسُ (۱) عَلَى نَاقَتِهِ فَلَمَّا دَنَا مِنَ الْعُقْبَةِ نَادَاهُ جَبْرَئِيلُ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ فُلَاناً وَ فُلَاناً وَ فُلَاناً قَدْ قَعَدُوا لَكَ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ مَنْ هَذَا خَلْفِي فَقَالَ حُذَيْفَةُ بْنُ الْيَمَانِ أَنَا حُذَيْفَةُ بْنُ الْيَمَانِ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ سَمِعْتَ مَا سَمِعْتُ قَالَ بَلَى قَالَ فَاكْتُمْ

ثُمَّ دَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْهُمْ فَنَادَاهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا سَمِعُوا نِدَاءَ رَسُولِ اللَّهُ فَرُّوا(۲) وَ دَخَلُوا فِي غُمَارِ النَّاسِ (۳) وَ قَدْ كَانُوا عَقَلُوا رَوَاحِلَهُمْ فَتَرَكُوهَا وَ لَحِقَ النَّاسُ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ طَلَبُوهُمْ وَ انْتَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى رَوَاحِلِهِمْ فَعَرَفَهَا فَلَمَّا نَزَلَ قَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ تَحَالَفُوا فِي الْكَعْبَةِ إِنْ أَمَاتَ اللَّهُ مُحَمَّداً أَوْ قَتَلَهُ (۴) أَنْ لَا يَرُدُّوا هَذَا الْأَمْرَ فِي أَهْلِ بَيْتِهِ أَبَداً فَجَاءُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ فَحَلَفُوا أَنَّهُمْ لَمْ يَقُولُوا مِنْ ذَلِكَ شَيْئاً وَ لَمْ يُرِيدُوهُ وَ لَمْ يَهُمُّوا بِشَيْ ءٍ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَنْزَلَ اللَّهُ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ يَنالُوا(۵) مِنْ قَتْلِ رَسُولِ اللَّهِ ص وَ ما نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْناهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْراً لَهُمْ وَ إِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذاباً أَلِيماً فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ وَ ما لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصِيرٍ(۶) فَرَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى الْمَدِينَةِ وَ بَقِيَ بِهَا الْمُحَرَّمَ وَ النِّصْفَ مِنْ صَفَرٍ لَا يَشْتَكِي شَيْئاً ثُمَّ ابْتَدَأَ بِهِ الْوَجَعُ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ صلى الله عليه و آله (۷).

**[ترجمه]تفسیرعلی بن ابراهیم: «يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ»، {ای پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن.} گوید: این آیه درباره علی علیه السلام نازل شده است، «وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ»، {و اگر نکنی پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد. آری، خدا گروه کافران را هدایت نمی کند.} گوید: این آیه پس از بازگشت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از حجهٔ الوداع نازل گردید و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در سال دهم هجری حجّهٔ الوداع را به جای آوردند. و از جمله سخنرانی آن حضرت در منی پس از حمد و ثنای خدا این بود: ای مردم! سخن مرا بشنوید و در آن بیندیشید، چه بسا در چنین مراسمی یکدیگر را دیدار نکنیم، سپس فرمود: آیا نمی‌دانید چه روزی نزد خدا به جهت حرمت بزرگ‌تر است؟ مردم گفتند: امروز! فرمود: کدام ماه؟ مردم گفتند: این ماه (ذی حجّه). فرمود: و کدام شهر به جهت محترم بودن عظیم‌تر است؟ مردم گفتند: همین شهر(مکه)؛ فرمود: پس بدانید، همان‌طور که این شهر، این ماه و این روز از احترام خاصی برخوردارند، خون‌های شما، اموالتان و نوامیس شما نیز تا روز قیامت که در محکمه عدل الهی حاضر می‌شوید، از احترام ویژه‌ای برخوردارند و در آن روز است که از شما درباره اعمالتان پرسش خواهد کرد. ای مردم، آیا ابلاغ کردم؟ گفتند: آری. فرمود: خدایا تو خود شاهد باش!

سپس فرمود: آگاه باشید که عموم امتیازات یا بدعت‌هایی که در جاهلیت بوده چه خونی و چه مالی بوده باشد، زیر این دو پای من است، هیچ کس بر دیگری امتیاز ندارد مگر در پرهیزکاری؛ آیا ابلاغ کردم؟ گفتند: آری. فرمود: خداوندا، تو گواه باش! سپس فرمود: آگاه باشید که هر داد و ستد ربوی که در جاهلیت بوده، باطل است و هر بدهی بابت ربا باطل است و اوّل همه، طلب‌های ناشی از ربای عمویم عباس بن عبدالمطلّب. و نیز آگاه باشید، هر خونی که در جاهلیت ریخته شده هدر است و در مقدمه آن خون ربیعه (حارث بن ربیعه پسر عموی پیامبر بود)؛ آیا ابلاغ کردم؟

گفتند: آری؛ فرمود: خداوندا، تو خود گواه باش! سپس فرمود: آگاه باشید که شیطان از اینکه در سرزمین شما پرستیده شود،

نومید گشته، لیکن از اعمالی که آنها را کوچک می‌شمارید، خشنود است؛ به هوش باشید که اطاعت از شیطان به معنای عبادت اوست، هان ای مردم، به راستی که مسلمان برادر مسلمان است، و خون و مال هیچ مسلمانی بر مسلمان دیگر حلال نیست مگر آن مقداری که با طیب خاطر به وی بدهد، و من دستور یافتم که با مردم بجنگم تا اینکه «لا إله إلّا الله» را بر زبان جاری سازند و چون آن را بر زبان آوردند، خون و مال خود را از من مصون داشته‌اند مگر آنکه حق و حساب آن‌ها با خداست، ای مردم آیا ابلاغ کردم؟ گفتند: آری؛ فرمود: خداوندا، تو خود گواه باش!

ص: ۱۱۳

سپس فرمود: هان که من دو چیز را در میان شما بر جای می‌گذارم که اگر به آن‌ها چنگ زنید هرگز گمراه نمی‌شوید: کتاب خدا و عترت من اهل بیتم، که خداوند مهربان خبیر مرا آگاه فرموده که این دو از یکدیگر جدا نمی‌شوند تا اینکه در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند، آگاه باشید که هر کس به آن دو چنگ زند، نجات یابد و آنکه از در مخالفت با آن دو در آمد، هلاک گردد. آیا ابلاغ کردم؟ گفتند: آری؛ فرمود: خداوندا، تو خود گواه باش! سپس فرمود: بدانید که از میان شما مردانی در کنار حوض بر من وارد خواهند شد، لیکن از نزدیک شدن به من بازداشته می‌شوند، پس خواهم گفت: پروردگارا، اینان صحابه من هستند!؟ پس گفته خواهد شد: یا محمّد، اینان پس از تو بدعت‌گذاری کردند و سنّت تو را تغییر دادند. پس می‌گویم: از رحمت خدا به دور باشند! از رحمت خدا به دور باشند!

چون آخرین روز از ایّام تشریق فرا رسید، خداوند متعال سوره: «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ» را نازل فرمود [پیامبر فرمود:] خبر مرگم را دادند. سپس ندا در داد: «الصلاة جامعة» در مسجد «خیف». پس مردم اجتماع کردند و آن حضرت حمد و ثنای خدا را به جا آورده، سپس فرمود: خداوند دل آن‌کس را که سخن مرا بشنود و آن را دریابد و آن را به کسانی برساند که از آن آگاهی ندارند، روشن گرداند! ای مردم، حاضران به غایبان برسانند که چه بسا فقه دانی که فقیه نباشد و چه بسا فقیهی مطلبی را فهمیده ولی از مطالب دیگر غافل مانده باشد. سه چیز است که در قلب مرد مسلمان غل و غش بردار نیست: عمل خالصانه برای رضای خدا، دریغ نکردن نصیحت از پیشوایان مسلمانان، و همراه بودن با جمع ایشان، زیرا فرمان رهبر، تمام جامعه اسلامی را در بر می‌گیرد، مؤمنان با هم برادرند و خونشان باهم برابر. و کلّ مسلمانان در گرو عهدی هستند که ضعیف‌ترین آن‌ها با دیگران ببندد، امت اسلام در برابر دیگران به مثابه ید واحده هستند. ای مردم، من آن دو شیء گران‌سنگ را در میان شما بر جای می‌گذارم. گفتند: یا رسول الله، آن دو شیء گران‌سنگ چه هستند؟ فرمود: کتاب خدا و عترت من اهل بیتم، زیرا خداوند لطیف خبیر مرا خبر داده که آن دو هرگز از یکدیگر جدا نمی‌شوند تا اینکه همانند این دو انگشت من - و دو انگشت سبابه‌اش را به هم چسباند - در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند و نمی‌گویم مانند این دو انگشتم - و انگشت سبابه و میانه‌اش را باهم جفت نمود - که این (انگشت میانه) بر آن (انگشت سبابه) برتری داشته باشد.

پس جمعی از اصحاب وی گرد آمده و گفتند: محمّد می‌خواهد امامت را در اهل بیت خود قرار دهد. سپس چهار تن از ایشان به مکه رفته و وارد کعبه شدند و عهد و پیمانی میان خود نوشتند مبنی بر اینکه اگر محمّد صَلی الله علیهِ و آله از دنیا رفت یا کشته شد، هرگز رهبری به خاندان وی باز نگردد،

ص: ۱۱۴

پس خداوند متعال آیه: «أَمْ أَبْرَمُواْ أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ * أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْوَئهُم بَلَى وَ رُسُلُنَا لَدَيهِمْ يَكْتُبُونَ»، - . زخرف / ۸۰-۷۹ - {یا

در کاری ابرام ورزیده اند؟ ما [نیز] ابرام می ورزیم. آیا می پندارند که ما راز آنها و نجوایشان را نمی شنویم؟ چرا، و فرشتگان ما پیش آنان [حاضرند و] ثبت می کنند.} را در این خصوص نازل فرمود. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به قصد رفتن به مدینه، مکه را ترک نمود تا اینکه در منزلی که آن را «غدیرخُم» می‌نامیدند، اطراق کردند و این در حالی بود که مردم آموخته بودند چگونه مناسک حجّ خود به جای آورند. آن حضرت اشاره‌ای به وصیّت خود به آن‌ها نمود که آیه: «يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ»، - . مائده/ ۶۷ - {ای پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن و اگر نکنی، پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد.} بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نازل گردید. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله برخاسته و فرمود: این یک تهدید و وعید است! پس حمد و ثنای خدا را به جای آورده و سپس فرمود: ای مردم، آیا می‌دانید ولیّ شما کیست؟ گفتند: آری، خدا و رسول او؛ فرمود: مگر نه این است که من از شما به خودتان سزاوارترم؟ گفتند: آری. فرمود: خداوندا، تو خود شاهد باش! و آن را سه بار برایشان تکرار نمود و در هر سه بار، جمله اول را تکرار می‌فرمود و مردم پاسخ مثبت می‌دادند و آن حضرت می‌فرمود: «خداوندا، تو خود شاهد باش!» سپس دست امیرالمؤمنین صلوات الله علیه را گرفته و آن را چنان بالا برد که سفیدی زیر بغل هر دو برای مردم عیان گردید، سپس فرمود: آگاه باشید که هرکه من مولای او بوده‌ام، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و با دشمنانش دشمنی کن، یاورش را یاری ده و خوار کننده‌اش را خوار و ذلیل بدار، و دوست بدار هر کس او را دوست می‌دارد؛ سپس فرمود: خداوندا، تو خود بر ایشان گواه باش و من نیز از شاهدانم.

پس عمر از میان صحابه از وی توضیح خواسته و گفت: یا رسول الله، آیا مطالبی که فرمودی از جانب خداست یا از جانب رسول اوست؟ رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آری، از جانب خدا و از جانب رسول اوست، او امیر مؤمنان است و امام پارسایان و پیشوای مؤمنان دست و روی سفید، خداوند او را در روز قیامت بر سر پل صراط می‌نشاند و او اولیای خدا را وارد بهشت نموده و دشمنانش را به دوزخ می‌فرستد؛ پس آن دسته از صحابه وی - که بعد از او مرتد شدند - گفتند: محمّد هرچه خواست در مسجد خیف گفت و در اینجا نیز هرچه خواست گفت، و اگر به مدینه باز گردیم، ما را وادار خواهد کرد که با علی بیعت کنیم. پس آن چهارده نفر گرد آمده و برای قتل رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله توطئه چیدند و در عقبه - که «عقبه ارشی» نام دارد و میان جحفه و ابواء قرار دارد - به کمین نشستند.

ص: ۱۱۵

پس هفت نفر از ایشان در سمت راست گردنه و هفت نفر دیگر در سمت چپ گردنه کمین کردند تا شتر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را رم دهند. چون شب فرا رسید، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله، آن شب در پیشاپیش سپاه، سوار بر شترش حرکت می‌کرد و دچار خواب آلودگی شده بود، پس چون به گردنه نزدیک شد، جبرئیل به وی گفت: یا محمّد، فلانی و فلانی و فلانی در کمین تو نشسته‌اند. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این که پشت سر من است، کیست؟ حذیفه بن یمان عرض کرد: من هستم، حذیفه بن یمان یا رسول الله! فرمود: آیا آنچه را که من شنیدم تو هم شنیدی؟ عرض کرد: بلی! فرمود:

آن را پوشیده دار. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به ایشان نزدیک گشته و آنان را به نام صدا زد، پس چون صدای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را شنیدند، گریخته و به میان جمع مردم رفتند، در حالی که زانوان شترهای خود را بسته و آن‌ها را رها ساخته بودند. مردم به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رسیده، به جستجوی آن‌ها پرداختند تا اینکه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به شترهای آنان رسید و آن‌ها را شناخت، پس چون پیاده گشت، فرمود: جماعتی در چه فکری هستند که در کعبه پیمان بسته‌اند اگر خداوند محمّد را بمیراند یا بکشد، اجازه ندهند هرگز امامت و خلافت در خاندان او باقی بماند؟! پس آن جماعت نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمده و سوگند یاد کردند که نه چنین چیزی گفته‌اند و نه خواستار چنین امری هستند و تصمیم به انجام هیچ کاری علیه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نداشته‌اند، پس خداوند چنین نازل فرمود: «يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُواْ وَ لَقَدْ قَالُواْ كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُواْ بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَ هَمُّواْ بِمَا لَمْ يَنَالُواْ وَ مَا نَقَمُواْ إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِن فَضْلِهِ فَإِن يَتُوبُواْ يَکُ خَيرًا لَّهُمْ وَ إِن يَتَوَلَّوْاْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَ الْاَخِرَهِ وَ مَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِن وَلِيٍ وَ لَا نَصِيرٍ»، - . توبه/ ۷۴ - {به

خدا سوگند می خورند که [سخن ناروا] نگفته اند، در حالی که قطعاً سخن کفر گفته و پس از اسلام آوردنشان کفر ورزیده اند، و بر آنچه موفّق به انجام آن نشدند همّت گماشتند} از قتل رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله {و به عیبجویی برنخاستند مگر [بعد از] آنکه خدا و پیامبرش از فضل خود آنان را بی نیاز گردانیدند. پس اگر توبه کنند برای آنان بهتر است، و اگر روی برتابند، خدا آنان را در دنیا و آخرت عذابی دردناک می کند، و در روی زمین یار و یاوری نخواهند داشت.} پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به مدینه بازگشت و محرم تا نیمی از ماه صفر را در آن ماند، بی‌آنکه از چیزی شکوه کند. سپس دچار دردی گردید که بر اثر آن وفات یافت، صلوات خدا بر او باد. - . تفسیر قمی: ۱۶۲- ۱۵۹ -

**[ترجمه]

توضیح

قال الجزری فی الحدیث ألا إن کل دم و مأثره کانت فی الجاهلیه فإنها تحت قدمی هاتین مآثر العرب مکارمها و مفاخرها التی تؤثر عنها أی تروی و تذکر(۸) أراد إخفاءها و إعدامها و إذلال أمر الجاهلیه و نقض سنتها و قال فلا أنتعش

ص: ۱۱۶

۱- ۱. نعس الرجل: اخذته فتره فی حواسه فقارب النوم.

۲- ۲. فی المصدر: مروا.

۳- ۳. الغمار- بضم الغین و فتحها- جماعه الناس و لفیفهم.

۴- ۴. فی المصدر: ان مات محمّد او قتل.

۵- ۵. سوره التوبه: ۷۴.

۶- ۶. سوره التوبه: ۷۴.

۷- ۷. تفسیر القمّیّ: ۱۵۹- ۱۶۲.

۸– ۸. النهایه ۱: ۱۶.

أی فلا أرتفع و انتعش العاثر إذا نهض من عثرته (١) و قال الكتيبه القطعه العظيمه من الجيش (٢).

قوله صلی الله علیه و آله: أو علی بن أبی طالب عطف علی الیاء فی قوله لتجدونی و سکونه و التفاته کان لاستماع الوحی حیث أوحی إلیه أنه یفعل ذلک علی علیه السلام و قال الجزری فی حدیث الحوض فأقول سحقا سحقا أی بعدا بعدا(٣) قوله نعیت إلی نفسی قال الطبرسی اختلف فی أنهم من أی وجه علموا ذلک و لیس فی ظاهره نعی (۴) فقیل لأن التقدیر فسبح بحمد ربک فإنک حینئذ لاحق بالله و ذائق الموت کما ذاق من قبلک من الرسل و عند الکمال یرقب الزوال کما قیل.

إذا تم أمر دنا نقصه(۵)***توقع زوالا إذا قیل تم.

و قیل :لأنه سبحانه أمره بتجدید التوحید و استدراک الفائت بالاستغفار و ذلک مما یلزم عند الانتقال من هذه الدار إلی دار الأبرار(۶).

و قال الجزری فیه نضر الله امرأ سمع مقالتی فوعاها نضره و نضره و أنضره أی نعمه و یروی بالتخفیف و التشدید من النضاره و هی فی الأصل حسن الوجه و البریق و إنما أراد حسن خلقه و قدره (٧) و قال فی قوله یغل هو من الإغلال الخیانه فی کل شی ء و یروی یغل بفتح الیاء من الغل و هو الحقد و الشحناء أی لا یدخله حقد یزیله عن الحق و روی یغل بالتخفیف من الوغول فی الشر(٨) و المعنی أن هذه الخلال الثلاث تستصلح بها القلوب فمن تمسک بها طهر قلبه من الخیانه و الدغل و الشر و علیهن فی موضع الحال تقدیره لا یغل کائنا علیهن قلب مؤمن (٩).

١- ١. النهایه ۴: ١۵٧.

٢- ٢. النهایه ۴: ٧.

٣- ٣. النهایه ٢: ١۵٠.

۴- ۴. نعی لنا فلانا: اخبرنا بوفاته.

۵- ۵. فی المصدر: بدا نقصه.

۶- ۶. مجمع البیان ١٠: ۵۵۴.

٧- ٧. النهایه ٣: ١۵٢.

٨- ٨. فی المصدر: من الوغول: الدخول فی الشر.

٩- ٩. النهایه ٣: ١۶٨.

و قال فيه فإن دعوتهم تحيط من ورائهم أى تحوطهم و تكفيهم و تحفظهم (١).

أقول: و يمكن أن يكون من على صيغه الموصول أو بالكسر حرف جر على التقديرين يحتمل أن يكون المراد بالدعوه دعاء النبى إلى الإسلام أو دعاؤه و شفاعته لنجاتهم و سعاداتهم أو الأعم منه و من دعاء المؤمنين بعضهم لبعض بأن يكون إضافه الدعوه إلى الفاعل و على التقدير الأول يحتمل أن يكون المعنى أن دعوه النبى صلى الله عليه و آله ليست مختصه بالحاضرين بل تبليغه صلى الله عليه و آله يشمل الغائبين و من يأتى بعدهم من المعدومين قوله تتكافأ دماؤهم أى تتساوى فى القصاص و الديات و قال الجزرى الذمه العهد و الأمان و منه الحديث يسعى بذمتهم أدناهم أى إذا أعطى أحد لجيش العدو أمانا جاز ذلك على جميع المسلمين و ليس لهم أن يخفروه و لا أن ينقضوا عليه عهده (٢).

أقول: لعل المعنى أن أدنى المسلمين يسعى فى تحصيل الذمه لكافر على جميع المسلمين و هو كنايه عن قبول أمانه فإنه لو لم يقبل أمانه لم يسع فى ذلك و يمكن أن يقرأ يسعى على البناء للمجهول و يكون أدناهم بدلا عن الضمير فى قوله بذمتهم و الأول أظهر و قال الجزرى فيه هم يد على من سواهم أى هم مجتمعون على أعدائهم لا يسع التخاذل (٣) بل يعاون بعضهم بعضا

على جميع الأديان و الملل كأنه جعل أيديهم يدا واحده و فعلهم فعلا واحدا(۴) و قال الجوهرى أوعزت إليه فى كذا و كذا أى تقدمت (۵).

**[ترجمه]جزری گوید: در حدیث آمده بود: «ألا إن كُلَّ دَمٍ و مأثرة كانت فی الجاهليّة فإنها تحت قدمّی هاتينِ». «مآثر العرب»: مکرمت‌ها و افتخاراتی هستند که از آن‌ها یاد شده و نقل می‌کنند. - . النهایة ۱: ۱۶ -

و هدف پیامبر صَلی الله علیهِ و آله پنهان کردن این قبیل امور و از بین بردن آن‌ها و تحقیر سنن جاهلیت و نقض آن‌ها بوده است. و گوید: «فلا انتعش» یعنی به پا برنخاست. - . النهایة ۴:۱۵۷ -

ص: ۱۱۶

رفعت نیافت، و «انتعش العاثر»: آنکه لغزیده بود برخاست. و گوید: «الكتيبة»: بخش بزرگی از سپاه. - . النهایة ۴: ۷ -

قول رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله :«أو علی بن ابی طالب» معطوف بر ضمیر یاء در «لتجدونی» می‌باشد و سکوت آن حضرت و تمرکز حواس ایشان به خاطر استماع وحی بود که به وی وحی گردید که آن کار را علی علیه السّلام انجام خواهد داد. و جزری گوید: در حدیث حوض «فأقول: سُحقاً سُحقاً» یعنی: از رحمت خدا به دور باشند، - . النهایة۲: ۱۵۰ - از

رحمت خدا به دور باشند. قول آن حضرت: «نُعيتُ إلی نفسی»، طبرسی گوید: در اینکه از چه روی از این عبارت، مفهوم خبر مرگ را استنباط کرده‌اند، در حالی که ظاهراً در بردارنده مفهوم خبر مرگ نیست؟ نظرها متفاوت است. گفته‌اند: زیرا جمله این مفهوم را در تقدیر دارد: «فسبِّح بحمد ربّك فإنك حينئذٍ لاحقٌ بالله و ذائقُ الموت كما ذاق من قبلك الرسل»، (پس به حمد پروردگارت تسبیح گوی که به یقین آن‌گاه به خداوند می‌پیوندی و مرگ را می‌چشی همان‌طور که پیامبران پیش از تو چشیدند)، و به هنگام کمال، انتظار زوال می‌رود، کما اینکه گویند: (شعر)

- اگر کاری به کمال خود رسید، کاستی‌اش نزدیک می‌شود، اگر گفته شد کاری به کمال رسیده، منظر زوال آن باش!

و گفته شده: زیرا خداوند سبحان وی را امر به تجدید توحید و جبران گذشته با توسل به استغفار نمود. و این کار به هنگام انتقال از این دار فانی به دار نیکوکاران، امری لازم و ضروری است. - . مجمع البیان ۱۰: ۵۵۴ -

و جزری گوید: در آن آمده است: «نضر الله امرء سمع مقالتی فوعاها»: «نضره و نضّره و أنضره»: او را برخوردار کرد؛ و با تخفیف و تشدید از «نضاره»، روایت می‌شود که در اصل به معنای نیکو صورتی و درخشندگی رخسار است، و مقصود وی: اخلاق نیکو و ارجمندی اوست. - . النهایهٔ ۳: ۱۵۲ -

و در مورد لفظ «یغل» در قول وی گوید: برگرفته از «اغلال» به معنای «خیانت در هر چیزی» است. و «یَغلّ» با فتح یاء نیز روایت می‌شود که از «غلّ» مشتق گشته و به معنی کینه و دشمنی است، یعنی اینکه کینه‌ای که وی را از حق باز دارد، در او راه نمی... یابد، و «یغل» بدون تشدید لام نیز روایت شده که به معنای فرو رفتن در شرّ است و معنای عبارت این است که با این سه خصلت، دل‌ها اصلاح می‌پذیرند، پس هر که به آن‌ها تمسّک جوید، قلبش از خیانت و نیرنگ و شرّ پاک می‌شود. شبه جمله «علیهنَّ» در موضع حال است و تقدیر آن: «لا یغلّ کائناً علیهنَّ قلب مؤمن» می‌باشد. - . النهایهٔ ۳: ۱۶۸ -

ص: ۱۱۷

و گوید: در آن است: «فإن دعوتهم تحیط من وراءهم» یعنی بر ایشان احاطه داشته باشی و از آن‌ها دفاع کنی و محافظتشان کنی .

مؤلف: «من» هم ممکن است اسم موصول باشد و هم حرف جر و در هر دوحالت ممکن است مراد از «دعوتهم»، دعوت آنها توسط پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به اسلام باشد؛ یا مقصود از آن، دعا کردن برای آن‌ها و شفاعتشان برای نجات ایشان و سعادتشان باشد؛ یا اعمّ از این، یعنی دعای مؤمنان در حق یکدیگر از طریق اضافه کردن «دعوهٔ» به فاعل باشد؛ در این صورت بنابر نظر اول، محتمل است که معنا این باشد که دعوت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله اختصاص به افراد نداشته باشد بلکه ابلاغ آن از طرف آن حضرت شامل غایبان و کسانی که بعد از از آن‌ها می‌آیند، باشد. قول آن حضرت «تتکافأ دماءهم» یعنی اینکه خونشان در قصاص و دیات برابر باشد. و جزری گوید: «الذمّهٔ»: عهد و امان است و بنابراین، حدیث «یسعی بذمَّتهم أدناهم» بدان معناست که اگر یکی از مسلمانان به سپاه دشمن امان داد، قول او قول همه مسلمانان است و مسلمانان حق ندارند که از وی مالی گرفته و پناهشان دهند یا اینکه عهد او را بشکنند. - . النهایهٔ۲: ۵۰ -

مؤلف: شاید معنا این باشد که ضعیف‌ترین مسلمانان قادر بر آن باشد که از طرف همه مسلمانان به کافری امان دهد. و این کنایه‌ای است از پذیرش امان او، زیرا اگر امانش را قبول نکرده بود، در زمینه آن تلاش نمی‌کرد. و ممکن است فعل «یسعی» را به صیغه مجهول خواند که در این صورت «أدناهم» بدل از ضمیر«هم» در «بذمّتهم» خواهد بود و معنی اول ارجح است. و جزری گوید: در حدیث آمده: «هُم یدٌ علی من سواهم» یعنی اینکه آن‌ها بر علیه دشمنانشان چنان اجتماع و اتحاد دارند که مجالی برای کوتاه آمدن در آن راه ندارد، بلکه یکدیگر را بر علیه جمیع ادیان و ملل یاری می‌دهند، چنانکه گویی دست...

هایشان را یـد واحـده و کارهایشان را عمل واحـد قرار داده است. - . النهایـهٔ ۴: - و جـوهری گـویـد: «أو عزتُ الیه فی کـذا او کذا»: یعنی پیش‌تر بیان کردم. - . الصحاح ۲: ۸۹۸ -

**[ترجمه]

«۷»

ب، [قرب الإسـناد] السِّنْـدِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ صَـفْوَانَ الْجَمَّالِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْـدِ اللَّهِ علیه السـلام: لَمَّا نَزَلَتْ هَـذِهِ الْآیَهُ فِی الْوَلَایَهِ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِالدَّوْحَاتِ فِی غَدِیرِ خُمٍّ فَقُمِّمْنَ (۶)

ص: ۱۱۸

۱- ۱. لم نجـده فی النهـایه، نعم ذکر فی(حوط) ما لفظه: و منه الحـدیث« و تحیط دعوته من ورائهم» أی تحـدق بهم من جمیع جوانبهم.(۱: ۲۷۱).

۲- ۲. النهایه ۲: ۵۰. و خفره: اخذ منه مالا لیجیره و یؤمنه.

۳- ۳. فی المصدر: لا یسعهم التخاذل.

۴- ۴. النهایه ۴: ۲۶۳.

۵- ۵. الصحاح ج: ۲ ص: ۸۹۸.

۶- ۶. الدوحه: الشجره العظیمه المتصله. قمّ البیت: کنسه.

ثُمَّ نُودِيَ الصَّلَاةَ جَامِعَةً ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ أَ لَسْتُ أَوْلَى بِكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ قَالُوا بَلَى قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ رَبِّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ ثُمَّ أَمَرَ النَّاسَ يُبَايِعُونَ عَلِيّاً فَبَايَعَهُ النَّاسُ لَا يَجِيءُ أَحَدٌ إِلَّا بَايَعَهُ وَ لَا يَتَكَلَّمُ مِنْهُمْ أَحَدٌ ثُمَّ جَاءَ زُفَرُ وَ حَبْتَرٌ فَقَالَ صلى الله عليه و آله لَهُ يَا زُفَرُ بَايِعْ عَلِيّاً بِالْوَلَايَةِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ (۱) قَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ جَاءَ حَبْتَرٌ فَقَالَ صلى الله عليه و آله بَايِعْ عَلِيّاً بِالْوَلَايَةِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ (۲) ثُمَّ ثَنَى عِطْفَهُ مُلْتَفِتاً فَقَالَ لِزُفَرَ لَشَدَّ مَا يَرْفَعُ بِضَبْعِ ابْنِ عَمِّهِ (۳).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام صادق علیه السّلام فرمود: چون این آیه در باب ولایت نازل گشت، رسول خدا صلّی الله علیهِ و آله امر فرمود: مکانی را در غدیر خم که پر از درختان بزرگ و پر شاخ و برگ بود، جارو کنند و چنین شد.

ص: ۱۱۸

سپس ندای «الصلاة جامعه» سر داده شد، آن‌گاه فرمود: ای مردم، هر کس من ولیّ اویم، پس علی ولیّ اوست. آیا من از خودتان به شما سزاوارتر نیستم؟ عرض کردند: آری، فرمود: هر کس من ولیّ اویم، پس علی ولیّ اوست؛ پروردگارا هر کس او را دوست دارد، دوست بدار، و هر کس او را دشمن دارد، دشمن بدار. سپس امر فرمود مردم با علی علیه السّلام بیعت کنند، آن‌گاه مردم با وی بیعت کردند، چنان که مردم می‌آمدند و با وی بیعت می‌نمودند بی‌آنکه کسی سخن بگوید. سپس زفر و حَبتَر (کنایه از ابوبکر و عمر) آمدند. پس رسول خدا صلّی الله علیهِ و آله فرمود: ای زفر، با علی بر ولایت بیعت کن. عرض کرد: این فرمان از جانب خدا و رسول خداست؟ فرمود: از جانب خدا و رسول اوست. سپس حَبتَر آمد، پس رسول خدا صلّی الله علیهِ و آله به وی فرمود: با علی بر ولایت بیعت کن! گفت: این دستور خدا و رسول اوست؟ سپس [حبتر] به سمت زفر رو بر گردانده و گفت: پیوسته پسر عمویش را بالا می‌برد. - . قرب الاسناد : ۲۷ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری الضَّبْعُ بسکون الباء وسط العضد و قیل هو ما تحت الإبط(۴).

**[ترجمه]جزری گوید:« الضبع» - با سکون باء -: وسط بازو، و گفته شده: به معنای زیر بغل است. - . النهایة ۳: ۱۱ -

**[ترجمه]

«۸»

فس، [تفسیر القمی] أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ التَّاجِرُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الصُّوفِيِّ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام قَالَ: لَمَّا أَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيّاً يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ كَانَ بِحِذَائِهِ سَبْعَةُ نَفَرٍ مِنَ الْمُنَافِقِينَ مِنْهُمْ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ وَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ وَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَ أَبُو عُبَيْدَةَ وَ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ وَ الْمُغِيرَةُ بْنُ

شُعْبَهَ قَالَ عُمَرُ أَ مَا تَرَوْنَ عَيْنَيْهِ كَأَنَّهُمَا عَيْنَا مَجْنُونٍ يَعْنِي النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله السَّاعَهَ يَقُومُ وَ يَقُولُ قَالَ لِی رَبِّی فَلَمَّا قَامَ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ أَوْلَى بِكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ قَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ قَالَ اللَّهُمَّ فَاشْهَدْ ثُمَّ قَالَ أَلَا مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ وَ سَلِّمُوا عَلَيْهِ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَأُنْزِلَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام وَ أَعْلَمَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِمَقَالَهِ الْقَوْمِ فَدَعَاهُمْ فَسَأَلَهُمْ فَأَنْكَرُوا وَ حَلَفُوا فَأَنْزَلَ اللَّهُ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا(۵).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: امام باقر علیه السّلام فرمود: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در روز غدیرخُم امیرالمؤمنین را به ولایت منصوب فرمود، در کنار او هفت تن از منافقان نشسته بودند که ابوبکر، عمر، عبدالرحمان بن عوف، سعد بن ابی وقّاص، ابوعبیده و سالم غلام آزاد شده ابو حذیفه و مغیرهٔ بن شعبه از جمله ایشان بودند. عمر گفت: مگر چشمان او را نمی‌بینید که به چشمان دیوانگان می‌مانند؟! - منظورش پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بود - هم اکنون بر می‌خیزد و می‌گوید: پروردگارم چنین و چنان گفت! پس چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله برخاست، فرمود: ای مردم، چه کسی از خودتان به شما سزاوارتر است؟ عرض کردند: خدا و رسول او. فرمود: خداوندا، تو خود گواه باش. سپس فرمود: آگاه باشید که هر کس من مولای او بوده‌ام، علی مولای اوست، و به عنوان امیر المؤمنین به وی سلام دهید. پس جیرئیل علیه السّلام نازل گردیده و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را از سخنان آن چند نفر آگاه فرمود، پس رسول خدا ایشان را در این خصوص بازخواست نمود، لیکن آنان سوگند یاد کردند، پس خداوند آیه «يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُواْ» - . تفسیر قمی: ۲۷۷ . توبه/ ۷۴ - را نازل فرمود.

**[ترجمه]

«۹»

فس، [تفسیر القمی] أَبِي عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أَمَرَ اللَّهُ نَبِيَّهُ أَنْ يَنْصِبَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام لِلنَّاسِ فِي قَوْلِهِ يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما

۱- ۱. فی المصدر: من اللّه او من رسوله. و كذا فيما بعده.

۲- ۲. كذا فی النسخ، و فی المصدر بعد ذلک: فقال من اللّه و من رسوله.

۳- ۳. قرب الإسناد: ۲۷.

۴- ۴. النهایه ۳: ۱۱.

۵- ۵. تفسير القمّیّ: ۲۷۷. و الآیه فی سوره التوبه: ۷۴.

أَنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ فِي عَلِيٍّ بِغَدِيرِ خُمٍّ فَقَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَجَاءَتِ الْأَبَالِسَةُ إِلَى إِبْلِيسَ الْأَكْبَرِ وَ حَثَوُا التُّرَابَ (۱) عَلَى رُءُوسِهِمْ فَقَالَ لَهُمْ إِبْلِيسُ مَا لَكُمْ فَقَالُوا إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ قَدْ عَقَدَ الْيَوْمَ عُقْدَةً لَا يَحُلُّهَا شَيْ ءٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَقَالَ لَهُمْ إِبْلِيسُ كَلَّا إِنَّ الَّذِينَ حَوْلَهُ قَدْ وَعَدُونِي فِيهِ عِدَةً لَنْ يُخْلِفُونِي فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ الْآيَةَ(۲).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: امام صادق علیه السّلام فرمود: چون خداوند در آیه: «يَاأَيُّها الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا

ص: ۱۱۹

أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ» - . مائده/ ۶۷ - در غدیرخم به پیامبر خود صَلی الله علیهِ و آله امر فرمود که علی علیه السّلام را به عنوان امیرمؤمنان منصوب نماید، آن حضرت فرمود: هر که من مولای اویم، علی مولای اوست. پس ابلیس‌ها نزد ابلیس بزرگ آمده و خاک بر سر کردند، پس ابلیس به ایشان گفت: شما را چه می‌شود؟ گفتند: این مرد امروز چنان گرهی بست که تا روز قیامت چیزی قادر به گشودن آن نیست. پس ابلیس به ایشان گفت: هرگز چنین نیست! زیرا کسانی که پیرامون او هستند، چند قول به من داده‌اند و آن‌ها خلاف وعده‌های خود عمل نمی‌کنند. پس خداوند آیه: «وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِين»، - . سبا/ ۲۰ - {و

قطعاً شیطان گمان خود را در مورد آنها راست یافت. و جز گروهی از مؤمنان، [بقیه] از او پیروی کردند.} را بر رسول خود نازل فرمود. - . تفسیر قمی: ۵۳۸ -

**[ترجمه]

«۱۰»

فس، [تفسیر القمی] أَبِي عَنْ حَسَّانَ (۳) عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فِي قَوْلِهِ وَ إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعالَمِينَ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ قَالَ الْوَلَايَةُ نَزَلَتْ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام يَوْمَ الْغَدِيرِ(۴).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: از امام صادق علیه السّلام نقل است که آن حضرت فرمود: آیات: «وَ إِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ* عَلَىَ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنـذِرِين»، - . شعراء/ ۱۹۴-۱۹۲ - {و راستی که این [قرآن] وحی پروردگار جهانیان است. «روح الامین» آن را بر دلت نازل کرد، تا از [جمله] هشداردهندگان باشی.} درباره ولایت است و در حق امیرالمؤمنین علیه السّلام بوده و در روز غدیر نازل شده‌اند. - . تفسیر قمی: ۴۷۴ -

**[ترجمه]

«۱۱»

فس، [تفسیر القمی] أَبِي رَفَعَهُ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: لَمَّا نَزَلَتِ الْوَلَايَةُ وَ كَانَ مِنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ بِغَدِيرِ خُمٍّ سَلِّمُوا عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالا مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ لَهُمَا نَعَمْ حَقّاً مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ (۵) إِنَّهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ إِمَامُ الْمُتَّقِينَ وَ قَائِدُ

الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ يُقْعِدُهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ عَلَى الصِّرَاطِ فَيُدْخِلُ أَوْلِيَاءَهُ الْجَنَّهَ وَ يُدْخِلُ أَعْدَاءَهُ النَّارَ(۶) فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ لا تَنْقُضُوا الْأَيْمانَ بَعْدَ تَوْكِيدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ يَعْنِي قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ ضَرَبَ لَهُمْ مَثَلًا فَقَالَ وَ لا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّهٍ أَنْكاثاً تَتَّخِذُونَ أَيْمانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ (۷).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: امام صادق علیه السّلام فرمود: چون آیه ولایت نازل شد و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در غدیرخم فرمود: به علی علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام دهید، آن دو نفر گفتند: این دستور خدا و رسول اوست؟ پس به آن دو فرمود: آری، به راستی که از جانب خدا و رسول اوست؛ او امیرمؤمنان است و امام پارسایان و پیشوای دست و روی سفیدان که خداوندش در روز قیامت بر پل صراط می‌نشاند، پس دوستداران خود را به بهشت وارد می کند و دشمنانش را به دوزخ روانه می‌سازد. پس خدای عزّوجل آیه: «وَ لَا تَنقُضُواْ الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُون»، {و سوگندهای [خود را] پس از استوار کردن آنها مشکنید، با اینکه خدا را بر خود ضامن [و گواه] قرار داده اید، زیرا خدا آنچه را انجام می دهید می داند.} را نازل فرمود که منظور از آن، قول رسول خداست که فرمود: «ازجانب خدا و رسول اوست»؛ سپس برای ایشان مَثَلی زده و فرمود: «وَ لَا تَكُونُواْ كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِن بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلَا بَيْنَكُم»، - . تفسیر قمی: ۳۶۴ . نحل/ ۹۲-۹۱ - {و

مانند آن [زنی] که رشته خود را پس از محکم بافتن، [یکی یکی] از هم می گسست مباشید که سوگندهای خود را میان خویش وسیله [فریب و] تقلب سازید [به خیال این] که گروهی از گروه دیگر [در داشتن امکانات] افزونترند.}

**[ترجمه]

«۱۲»

ب، [قرب الإسناد] السِّنْدِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: لَمَّا نَزَلَتِ الْوَلَايَهُ لِعَلِيٍّ علیه السلام قَامَ رَجُلٌ مِنْ جَانِبِ النَّاسِ فَقَالَ لَقَدْ عَقَدَ هَذَا الرَّسُولُ لِهَذَا الرَّجُلِ عُقْدَهً لَا يَحُلُّهَا بَعْدَهُ إِلَّا كَافِرٌ فَجَاءَهُ الثَّانِي فَقَالَ لَهُ يَا عَبْدَ اللَّهِ

۱- ۱. حثا التراب: صبه.

۲- ۲. تفسير القمّيّ: ۵۳۸. و الآيه في سوره سبأ: ۲۰.

۳- ۳. في المصدر: عن حنان.

۴- ۴. تفسير القمّيّ: ۴۷۴. و الآيات في سوره الشعراء: ۱۹۲ و ۱۹۴.

۵- ۵. في المصدر: فقالوا أ من اللّه و من رسوله؟ فقال لهم اه.

۶- ۶. في المصدر: و أعداءه النار.

۷- ۷. تفسير القمّيّ: ۳۶۴. و الآيتان في سوره النحل: ۹۱ و ۹۲.

مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ فَسَكَتَ فَرَجَعَ الثَّانِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَأَيْتُ رَجُلًا فِي جَانِبِ النَّاسِ وَ هُوَ يَقُولُ عَقَدَ هَذَا الرَّسُولُ لِهَذَا الرَّجُلِ عُقْدَةً لَا يَحُلُّهَا إِلَّا كَافِرٌ فَقَالَ يَا فُلَانُ ذَلِكَ جَبْرَئِيلُ فَإِيَّاكَ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَحُلُّ الْعُقْدَةَ فَيَنْكُصَ (۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام صادق علیه السّلام فرمود: چون آیه ولایت برای علی علیه السّلام نازل شد، مردی از گوشه‌ای از جمعیت مردم برخاست و گفت: این پیامبر پیمانی را برای این مرد بست که پس از او کسی جز کافر آن را نخواهد گسست. پس دومی نزد وی آمده و گفت: ای بنده خدا،

کیستی؟ اما پاسخی نشنید، لذا دومی نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بازگشته و گفت: یا رسول الله، من مردی را در گوشه‌ای از جمعیت مردم دیدم که می‌گفت: این پیامبر پیمانی را برای این مرد بست که پس از او کسی جز کافر آن را نخواهد گسست. پیامبر فرمود: ای فلانی، او جبرئیل بود، پس برحذر باش از اینکه این پیمان را بگسلی و از آن روی‌گردان شوی. - . قرب الاسناد : ۳۰-۲۹ -

**[ترجمه]

«۱۳»

ب، [قرب الإسناد] هَارُونُ عَنِ ابْنِ صَدَقَةَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ إِبْلِيسَ (۲) رَنَّ أَرْبَعَ رَنَّاتٍ يَوْمَ لُعِنَ وَ يَوْمَ أُهْبِطَ إِلَى الْأَرْضِ وَ يَوْمَ بُعِثَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ يَوْمَ الْغَدِيرِ(۳).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام باقر علیه السّلام فرمود: ابلیس چهار بار جیغ کشید: روزی که لعن شد، روزی که به زمین هبوط کرد، روز بعثت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله و روز غدیر. - . قرب الاسناد: ۷ -

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، [عيون أخبار الرضا علیه السلام] بِالْأَسَانِيدِ الثَّلَاثَةِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ (۴).

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من مولای او هستم، علی مولای اوست، خداوندا، دوستدارش دوستدارش باش و با دشمنش دشمنی کن و یاری کن آنکه او را یاری کند و خوار بدار آنکه خوارش بدارد. - . عیون اخبار الرضا: ۲۱۱ -

**[ترجمه]

«۱۵»

ل، [الخصال] ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ وَ ابْنِ يَزِيدَ مَعاً عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ وَ حَدَّثَنَا أَبِی عَنْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ وَ حَدَّثَنَا ابْنُ مَسْرُورٍ عَنِ ابْنِ عَامِرٍ عَنْ عَمِّهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ وَ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُتَوَكِّلِ عَنِ السَّعْدَآبَادِيِّ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَّبُوذَ عَنْ أَبِی الطُّفَيْلِ عَامِرِ بْنِ وَاثِلَةَ عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ أَسِيدٍ الْغِفَارِيِّ قَالَ: لَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَ نَحْنُ مَعَهُ أَقْبَلَ حَتَّى انْتَهَى إِلَى الْجُحْفَةِ أَمَرَ أَصْحَابَهُ بِالنُّزُولِ فَنَزَلَ الْقَوْمُ مَنَازِلَهُمْ ثُمَّ نُودِيَ بِالصَّلَاةِ فَصَلَّى بِأَصْحَابِهِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ أَقْبَلَ بِوَجْهِهِ إِلَيْهِمْ فَقَالَ لَهُمْ إِنَّهُ قَدْ نَبَّأَنِيَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ أَنِّي مَيِّتٌ وَ أَنَّكُمْ مَيِّتُونَ وَ كَأَنِّي قَدْ دُعِيتُ فَأَجَبْتُ وَ إِنِّي مَسْئُولٌ عَمَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَ عَمَّا خَلَّفْتُ فِيكُمْ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَ حُجَّتِهِ وَ إِنَّكُمْ مَسْئُولُونَ فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ لِرَبِّكُمْ قَالُوا نَقُولُ قَدْ بَلَّغْتَ وَ نَصَحْتَ وَ جَاهَدْتَ فَجَزَاكَ اللَّهُ عَنَّا أَفْضَلَ الْجَزَاءِ ثُمَّ قَالَ لَهُمْ أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

ص: ۱۲۱

۱- ۱. قرب الإسناد: ۲۹ و ۳۰. نكص عن الامر: احجم عنه. نكص على عقبيه: رجع عما كان عليه. و فی المصدر: فنكص.

۲- ۲. فی المصدر: إن إبليس عدو اللّه اه.

۳- ۳. قرب الإسناد: ۷.

۴- ۴. عيون الأخبار: ۲۱۱.

وَ أَنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکُمْ وَ أَنَّ الْجَنَّهَ حَقٌّ وَ أَنَّ النَّارَ حَقٌّ وَ أَنَّ الْبَعْثَ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ فَقَالُوا نَشْهَدُ بِذَلِکَ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَی مَا یَقُولُونَ أَلَا وَ إِنِّی أُشْهِدُکُمْ أَنِّی أَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ مَوْلَایَ وَ أَنَا مَوْلَی کُلِّ مُسْلِمٍ وَ أَنَا أَوْلَی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَهَلْ تُقِرُّونَ بِذَلِکَ (۱) وَ تَشْهَدُونَ لِی بِهِ فَقَالُوا نَعَمْ نَشْهَدُ لَکَ بِذَلِکَ فَقَالَ أَلَا مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَإِنَّ عَلِیّاً مَوْلَاهُ وَ هُوَ هَذَا ثُمَّ أَخَذَ بِیَدِ عَلِیٍّ علیه السلام فَرَفَعَهَا مَعَ یَدِهِ حَتَّی بَدَتْ آبَاطُهُمَا(۲) ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ (۳) أَلَا وَ إِنِّی فَرَطُکُمْ وَ أَنْتُمْ وَارِدُونَ عَلَیَّ الْحَوْضَ غَداً(۴) وَ هُوَ حَوْضٌ عَرْضُهُ مَا بَیْنَ بُصْرَی وَ صَنْعَاءَ فِیهِ أَقْدَاحٌ مِنْ فِضَّهٍ عَدَدَ نُجُومِ السَّمَاءِ أَلَا وَ إِنِّی سَائِلُکُمْ غَداً مَا ذَا صَنَعْتُمْ فِیمَا أَشْهَدْتُ اللَّهَ بِهِ عَلَیْکُمْ فِی یَوْمِکُمْ هَذَا إِذْ وَرَدْتُمْ عَلَیَّ حَوْضِی وَ مَا ذَا صَنَعْتُمْ بِالثَّقَلَیْنِ مِنْ بَعْدِی فَانْظُرُوا کَیْفَ خَلَفْتُمُونِی (۵) فِیهِمَا حِینَ تَلْقَوْنِی قَالُوا وَ مَا هَذَانِ الثِّقْلَانِ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَمَّا الثِّقْلُ الْأَکْبَرُ فَکِتَابُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ سَبَبٌ مَمْدُودٌ مِنَ اللَّهِ وَ مِنِّی فِی أَیْدِیکُمْ طَرَفُهُ بِیَدِ اللَّهِ وَ الطَّرَفُ الْآخَرُ بِأَیْدِیکُمْ فِیهِ عِلْمُ مَا مَضَی وَ مَا بَقِیَ إِلَی أَنْ تَقُومَ السَّاعَهُ وَ أَمَّا الثِّقْلُ الْأَصْغَرُ فَهُوَ حَلِیفُ الْقُرْآنِ (۶) وَ هُوَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ عِتْرَتُهُ علیه السلام وَ إِنَّهُمَا لَنْ یَفْتَرِقَا حَتَّی یَرِدَا عَلَیَّ الْحَوْضَ قَالَ مَعْرُوفُ بْنُ خَرَّبُوذَ فَعَرَضْتُ هَذَا الْکَلَامَ عَلَی أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فَقَالَ صَدَقَ أَبُو الطُّفَیْلِ هَذَا کَلَامٌ وَجَدْنَاهُ فِی کِتَابِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ عَرَفْنَاهُ (۷).

**[ترجمه]الخصال: ابوالطفیل عامر بن واثلهٔ از حذیفهٔ بن اُسید غفاری روایت کرده که گفت: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله – در حالی که ما نیز همراه وی بودیم – از حجهٔ الوداع بازگشت، به راه خود ادامه داد تا اینکه به جحفه رسید و به یاران خود امر فرمود آنجا اطراق کنند. پس از پیاده شدن و مستقر گشتن، ندای نماز داده شد و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دو رکعت نماز با صحابه خود اقامه نموده، سپس رو به ایشان کرده و فرمود: خداوند لطیف خبیر مرا خبر داده است که من از دنیا خواهم رفت و من نیز اجابت نموده‌ام، و من در برابر آنچه به خاطر آن به سویتان فرستاده شده‌ام، مسؤولم و شما نیز مسؤول هستید، پس به پروردگارتان بابت این مسؤولیت چه خواهید گفت؟ گفتند: خواهیم گفت: شما رسالت خود را ابلاغ فرمودی و نصیحت نمودی و جهاد کردی، پس خداوند بهترین پاداش را از جانب ما به شما مرحمت کند؛ سپس آن حضرت فرمود: مگر شهادت نمی‌دهید که خدایی جز الله نیست

و من فرستاده خدا به سوی شما هستم و اینکه بهشت حق است و دوزخ حق و برانگیخته شدن پس از مرگ حق است؟! گفتند: به آنچه فرمودید اقرار داریم. پس آن حضرت عرض کرد: خداوندا، تو خود بر آنچه می گویند گواه باش! آگاه باشید که من شما را گواه می گیرم بر اینکه الله مولای من است و من مولای هر مسلمانی، و من از هر مسلمان به خودش اولی‌ترم و من از مؤمنان به خودشان اولی‌ترم، آیا به آنچه گفتم اقرار دارید و شهادت می‌دهید که نزد شما چنین هستم؟ گفتند: آری، ما اقرار داریم که نزد ما از چنین منزلتی برخوردارید. پس فرمود: اینک بدانید، هر که من مولای اویم، علی نیز مولای اوست و او همین است، سپس دست علی علیه السّلام را گرفته و با دست خود آن‌قدر بالا برد که زیر بغل هر دو آشکار گردید، سپس فرمود: خداوندا، دوست بدار آنکه دوستش می‌دارد و دشمن بدار آنکه با وی دشمنی می‌ورزد، بدانید که من پیش قراول شما هستم و شما فردا بر من در کنار حوض کوثر وارد خواهید شد و آن حوضی است که عرض آن به فاصله بُصری تا صنعاء است و به عدد ستارگان آسمان، جام نقره در آن است. بدانید که فردا، آن‌گاه که در کنار حوض من بر من وارد شوید، من از اموری که در چنین روزی خدا را بر شما گواه گرفتم، خواهم پرسید که با آن‌ها چه کردید؟ و پس از من با دو ثقل چه

کردید؟ پس نیک نظر کنید که وقتی به دیدارم می‌آیید، چگونه با آن دو پس از من رفتار کرده‌اید؟ عرض کردند: این دو ثقل کدامند یا رسول الله؟ فرمود: اما ثقل بزرگ‌تر، کتاب خدای عزّوجل است که وسیله‌ای است که فرو فرستاده شده از جانب خدا و من در دستان شما، که یک طرف آن در دست خداست و طرف دیگر در دستان شماست که علم گذشته و آینده تا روز قیامت در آن گرد آمده است؛ اما ثقل اصغر، همان ملازم قرآن یعنی علی بن ابی طالب و خاندان او - علیهم السّلام - هستند و این دو ثقل هرگز از هم جدا نمی‌شوند تا اینکه در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند.

معروف بن خرّبوذ گفت: من این سخن را بر امام باقر علیه السّلام عرضه کردم، فرمود: ابوالطفیل راست گفته است، این کلامی است که آن را در کتاب علی بن ابی طالب علیه السّلام یافته و شناخته‌ایم. - . الخصال ۱: ۳۵-۳۴ -

**[ترجمه]

إیضاح

بصری بالضم موضع بالشام و صنعاء بالمد قصبه بالیمن.

**[ترجمه]«بُصری» با ضمّ باء، موضعی در شام و «صنعاء» با الف ممدوده، نام قصبه‌ای است در یمن.

**[ترجمه]

«۱۶»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] الْحُسَیْنُ بْنُ أَحْمَدَ الْبَیْهَقِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الصَّوْلِیِّ عَنْ سَهْلِ بْنِ قَاسِمٍ النُّوشَجَانِیِّ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلرِّضَا علیه السلام یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّهُ یُرْوَی عَنْ عُرْوَهَ بْنِ

۱- ۱. فی المصدر: فهل تقرون لی بذلک.

۲- ۲. جمع الابط: باطن الکتف.

۳- ۳. فی المصدر بعد ذلک: و انصر من نصره و اخذل من خذله.

۴- ۴. فی المصدر و(م): علی الحوض حوضی غدا.

۵- ۵. فی المصدر: کیف تکونوا خلفتمونی.

۶- ۶. الحلیف: کل شی ء لزم شیئا فلم یفارقه.

۷- ۷. الخصال ۱: ۳۴ و ۳۵. و فیه: هذا الکلام وجدناه.

الزُّبَیْرِ أَنَّهُ قَالَ تُوُفِّیَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله (۱) وَ هُوَ فِی تَقِیَّهٍ فَقَالَ أَمَّا بَعْدَ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جل یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ فَإِنَّهُ أَزَالَ کُلَّ تَقِیَّهٍ بِضَمَانِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ وَ بَیَّنَ أَمْرَ اللَّهِ تَعَالَی وَ لَکِنَّ قُرَیْشاً فَعَلَتْ مَا اشْتَهَتْ بَعْدَهُ وَ أَمَّا قَبْلَ نُزُولِ هَذِهِ الْآیَهِ فَلَعَلَّهُ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا: مردی خدمت امام رضا علیه السّلام عرض کرد: ای فرزند رسول خدا، از عروة بن زبیر روایت کرده‌اند

ص: ۱۲۲

که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حال تقیّه رحلت کردند! فرمود: پس از نزول آیه: «یَاأَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس»، - . مائده/ ۶۷ - {ای

پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن و اگر نکنی پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد.} پیامبر صَلی الله علیهِ و آله هرگونه تقیّه را با ضمانتی که خداوند عزّوجل از وی به عمل آورده بود، کنار گذاشت و فرمان خدای متعال را روشن ساخت، لیکن پس از وی، قریش هرچه خواست کرد، اما پیش از نزول این آیه، شاید آن حضرت تقیّه کرده باشد. - . عیون اخبار الرضا: ۲۷۲- ۲۷۱ -

**[ترجمه]

«۱۷»

مع، [معانی الأخبار] بِالْأَسَانِیدِ إِلَی دَارِمٍ عَنْ نُعَیْمِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ وَ هُوَ آخِذٌ بِیَدِ عَلِیٍّ علیه السلام أَ لَسْتُ أَوْلَی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَی قَالَ فَمَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ (۳).

**[ترجمه]معانی الاخبار: انس بن مالک گوید: شنیدم که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حالی که دست علی علیه السّلام را در غدیرخُم بالا برده بود، می‌فرمود: آیا من سزاوارتر از مؤمنان به خودشان نیستم؟ عرض کردند: بلی! فرمود: پس هر که من مولای اویم اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوست بدار دوستدارش را و دشمنی کن با دشمنش و یاری فرما آنکه یاری‌اش کند و خوار و ذلیل فرما آنکه او را فرو گذارد. - . معانی الاخبار: ۶۷ -

**[ترجمه]

«۱۸»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَحْمَدَ الْقَلَانِسِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُوسَی بْنِ عِمْرَانَ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ السَّبِیعِیِّ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِغَدِیرِ خُمٍّ یَقُولُ إِنَّ الصَّدَقَهَ لَا تَحِلُّ

لِی وَ لَا لِأَهْلِ بَیْتِی لَعَنَ اللَّهُ مَنِ ادَّعَی إِلَی غَیْرِ أَبِیهِ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ تَوَلَّی إِلَی غَیْرِ مَوَالِیهِ الْوَلَدُ لِصَاحِبِ الْفِرَاشِ وَ لِلْعَاهِرِ(۴) الْحَجَرُ وَ لَیْسَ لِوَارِثٍ وَصِیَّهٌ أَلَا وَ قَدْ سَمِعْتُمْ مِنِّی وَ رَأَیْتُمُونِی أَلَا مَنْ کَذَبَ عَلَیَّ مُتَعَمِّداً فَلْیَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ أَلَا وَ إِنِّی فَرَطٌ لَکُمْ عَلَی

الْحَوْضِ وَ مُکَاثِرٌ بِکُمُ الْأُمَمَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ فَلَا تُسَوِّدُوا وَجْهِی أَلَا لَأَسْتَنْقِذَنَّ رِجَالًا مِنَ النَّارِ وَ لَیَسْتَنْقِذُنَّ مِنْ یَدِی أَقْوَامٌ إِنَّ اللَّهَ مَوْلَایَ وَ أَنَا مَوْلَی کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ أَلَا مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ (۵).

**[ترجمه]امالی طوسی: زید بن ارقم گوید: شنیدم که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در غدیرخُم فرمود: صدقه بر من و اهل بیت من حلال نیست؛ خدا لعنت کند کسی را که خود را به غیر پدر خویش منسوب کند. خدا لعنت کند کسی را که خود را به غیر از آزاد کننده خود وابندد. فرزند از آنِ صاحب بستر است و سهم زناکار سنگسار است و وصیّتی برای وارث نیست. هان که شما از من سخن شنیده و مرا دیده‌اید؛ بدانید که هرکس از روی عمد به من نسبت دروغ دهد، بداند جایگاه او در آتش خواهد بود؛ بدانید که من پیشرو شما بر حوض کوثر هستم و به جمعیت شما بر دیگر اُمّت‌ها در روز قیامت مباهات می... کنم، پس مرا شرمنده نکنید؛ بدانید و آگاه باشید که حتماً مردانی را از آتش نجات خواهم داد و اقوامی به دست من نجات خواهند یافت، به یقین خدا مولای من است و من مولای هر مرد و زن مؤمنی هستم، آگاه باشید که هرکس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. - . امالی شیخ طوسی: ۱۴۲ -

**[ترجمه]

«۱۹»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی بْنِ زَکَرِیَّا عَنْ عَلِیِّ بْنِ قَادِمٍ عَنْ إِسْرَائِیلَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَرِیکٍ عَنْ سَهْمِ بْنِ حُصَیْنٍ الْأَسَدِیِّ قَالَ: قَدِمْتُ إِلَی مَکَّهَ أَنَا وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَلْقَمَهَ وَ کَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَلْقَمَهَ سَبَّابَهً لِعَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ دَهْراً قَالَ

۱- ۱. فی المصدر: توفی رسول اللّه.

۲- ۲. عیون الأخبار: ۲۷۱ و ۲۷۲. و المعنی أن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله قبل نزول هذه الآیه لعله کان فی تقیه.

۳- ۳. معانی الأخبار: ۶۷.

۴- ۴. عهر إلیها: أتاها للفجور و عمل المنکر فهو عاهر.

۵- ۵. أمالی الشیخ: ۱۴۲.

قُلْتُ لَهُ هَلْ لَکَ فِی هَذَا یَعْنِی أَبَا سَعِیدٍ الْخُدْرِیَّ تُحَدِّثُ بِهِ عَهْداً(۱) قَالَ نَعَمْ فَأَتَیْنَاهُ فَقَالَ هَلْ سَمِعْتَ لِعَلِیٍّ مَنْقَبَةً قَالَ نَعَمْ إِذاً حَدَّثْتُکَ تَسْأَلُ (۲) عَنْهَا الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارَ وَ قُرَیْشاً إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ فَأَبْلَغَ ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ أَ لَسْتُ أَوْلَی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَی قَالَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قَالَ ادْنُ یَا عَلِیُّ فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَدَیْهِ حَتَّی نَظَرْتُ إِلَی بَیَاضِ آبَاطِهِمَا قَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قَالَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَلْقَمَهَ أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ أَبُو سَعِیدٍ نَعَمْ وَ أَشَارَ إِلَی أُذُنَیْهِ وَ صَدْرِهِ قَالَ سَمِعَتْهُ أُذُنَایَ وَ وَعَاهُ قَلْبِی قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ شَرِیکٍ فَقَدِمَ عَلَیْنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَلْقَمَهَ وَ سَهْمُ بْنُ حُصَیْنٍ فَلَمَّا صَلَّیْنَا الْهَجِیرَ قَامَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَلْقَمَهَ فَقَالَ إِنِّی أَتُوبُ إِلَی اللَّهِ وَ أَسْتَغْفِرُهُ مِنْ سَبِّ عَلِیٍّ علیه السلام ثَلَاثَ مَرَّاتٍ (۳).

**[ترجمه]امالی طوسی: سهم بن حصین اسدی گوید: من و عبدالله بن علقمه به کوفه آمدیم و عبدالله بن علقمه از کسانی بود که علی علیه السلام را مدت‌ها دشنام داده بود. - گوید: - به وی گفتم:

ص: ۱۲۳

برویم نزد این مرد - ابوسعید خدری- و کمی با او سخن بگوییم؟ گفت: برویم. سپس نزد وی آمدیم، پس عبدالله گفت: آیا منقبتی درباره علی شنیده‌ای؟ گفت: آری، اگر آن را برای تو گفتم، از مهاجرین و انصار قریش درباره آن سؤال کن. رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در روز غدیر خم خطبه خوانده، سپس فرمود: ای مردم، آیا من از مؤمنان به خودشان سزاوارتر نیستم؟ عرض کردند: بلی، - و آن را سه بار تکرار نمود - سپس فرمود: ای علی، نزدیک شو! آن‌گاه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دو دست وی را چنان بلند کرد که سفیدی زیر بغل‌های ایشان را دیدم. سپس فرمود: هر کس من مولای او هستم، اینک علی مولای اوست - سه بار - سپس گوید: پس عبدالله بن علقمه گفت: آیا تو خود این سخن را از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیدی؟ ابوسعید گفت: آری - و به گوش‌ها و سینه خود اشاره نموده - و گفت: گوش‌هایم آن را شنیده و قلب من آن را در خود جای داده و در یافته است؛ عبدالله بن شریک گوید: سپس عبدالله بن علقمه و سهم بن حصین نزد ما آمدند و چون نماز ظهرگزاردیم، عبدالله بن علقمه برخاسته و گفت: من از دشنام دادن به علی علیه السّلام به درگاه خدا توبه و استغفار می‌کنم. سه بار. - . امالی شیخ طوسی: ۱۵۵ -

**[ترجمه]

توضیح

قال الجزری فیه أنه کان یصلی الهجیر حین تدحض الشمس أراد صلاه الهجیر یعنی الظهر فحذف المضاف و الهجیر و الهاجره اشتداد الحر نصف النهار(۴).

**[ترجمه]جزری گوید: در این روایت آمده: «إنّه کان یصلّی الهجیر حسین تدحض الشمس» و منظور وی از صلاهٔ الهجیر، «نماز ظهر» است و مضاف را حذف کرده است، و «هجیر» و «هاجره»: شدّت یافتن گرما در وسط روز است. - . النهایهٔ ۴: ۲۴۰ -

**[ترجمه]

«۲۰»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مِدْرَارٍ عَنْ عَمِّهِ طَاهِرٍ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ مَیْسَرَهَ عَنِ الْحَکَمِ بْنِ عُتَیْبَهَ وَ سَلَمَهَ بْنِ کُهَیْلٍ عَنْ حَبِیبٍ الْإِسْکَافِ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ فَقَالَ صلی الله علیه و آله مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ (۵) اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ (۶).

**[ترجمه]امالی طوسی: زید بن ارقم گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در روز غدیرخم برای ما خطبه خوانده، سپس فرمود: هرکه من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خدایا دوست بدار دوستدارش را و دشمن بدار دشمنش را! - . امالی شیخ طوسی: ۱۵۹ -

**[ترجمه]

«۲۱»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عَفَّانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ فِطْرِ بْنِ خَلِیفَهَ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ ذِی مِرٍّ وَ سَعِیدِ بْنِ وَهْبٍ وَ عَنْ زَیْدِ بْنِ

۱- ۱. فی المصدر: نحدث به عهدا.

۲- ۲. فی المصدر: فاسأل.

۳- ۳. أمالی الشیخ: ۱۵۵.

۴- ۴. النهایه ۴: ۲۴۰.

۵- ۵. فی المصدر: فهذا علی مولاه.

۶- ۶. أمالی الشیخ: ۱۵۹.

نُقَیْعٍ قَالُوا: سَمِعْنَا عَلِیّاً علیه السلام یَقُولُ فِی الرَّحْبَهِ أَنْشُدُ اللَّهَ مَنْ سَمِعَ النَّبِیَّ یَقُولُ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ مَا قَالَ إِلَّا قَامَ فَقَامَ ثَلَاثَهَ عَشَرَ فَشَهِدُوا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ أَ لَسْتُ أَوْلَی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَخَذَ بِیَدِ عَلِیٍّ فَقَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ أَحِبَّ مَنْ أَحَبَّهُ وَ أَبْغِضْ مَنْ أَبْغَضَهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ حِینَ فَرَغَ مِنَ الْحَدِیثِ یَا بَا بَکْرٍ مَنْ أَنْسَأَ أُخِّرَ(۱).

**[ترجمه]امالی طوسی: از عمرو بن ذی مرّ، سعید بن وهب و زید بن نقیع

ص: ۱۲۴

نقل شده که گویند: شنیدیم که علی علیه السّلام در فضای مسجد فرمود: شما را به خدا سوگند می‌دهم، هرکس در روز غدیر از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیده که آن حضرت چه فرموده است، برخیزد. پس سیزده نفر برخاسته و شهادت دادند که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آیا من سزاوارتر از مؤمنان به خودشان نیستم؟ گفتند: بلی یا رسول الله، سپس آن حضرت دست علی را بلند کرده و فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدار هر کس باش که دوستدار اوست و دشمن هرکس باش که با وی دشمنی کند. و دوست بدار هرکس که دوستش دارد و دشمنی کن با آنکه با وی دشمنی کند و یاری کن آن را که یاریش کند و خوار و ذلیل کن هر کس که او را فرو گذارد؛ ابواسحاق پس از فراغت یافتن از نقل حدیث، گفت: ای ابابکر، هرکس امر به ترک کند، عقب افتد. - . امالی شیخ طوسی: ۱۶۰ -

**[ترجمه]

«۲۲»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی بِالْأَسَانِیدِ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَی (۲) عَنْ هَانِئِ بْنِ أَیُّوبَ عَنْ طَلْحَهَ بْنِ مُصَرِّفٍ عَنْ عَمِیرَهَ بْنِ سَعْدٍ: أَنَّهُ سَمِعَ عَلِیّاً علیه السلام فِی الرَّحْبَهِ یَنْشُدُ النَّاسَ مَنْ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ فَقَامَ بِضْعَهَ عَشَرَ فَشَهِدُوا(۳).

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنِ الْحَسَنِ: مِثْلَهُ (۴).

بشا، [بشاره المصطفی] أَبُو عَلِیٍّ بْنُ شَیْخِ الطَّائِفَهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ شَهْرَیَارَ عَنِ الشَّیْخِ أَبِی جَعْفَرٍ الطُّوسِیِّ عَنْ أَبِی عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ: مِثْلَهُ (۵).

**[ترجمه]امالی طوسی: عمیرۀ بن سعد گوید که وی شنیده است علی علیه السّلام در فضای مسجد از مردم پرسیده است که چه کسی از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیده است که بگوید: هر که من مولای اویم اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوست بدار آنکه دوستدار اوست و دشمن بدار هرکس دشمن اوست؟ پس ده نفر و اندی برخاسته و شهادت دادند. - . امالی شیخ طوسی: ۱۷۱-۱۷۰ -

امالی شیخ طوسی: ابن الصلت از ابن عقده از حسن نظیر آن را نقل کرده است. - . امالی شیخ طوسی: ۲۱۳ -

بشارة المصطفی: با سندی از ابن عقده مانند آن را روایت کرده است. - . بشارة المصطفی: ۱۵۶ -

**[ترجمه]

«۲۳»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْأَسْوَدِ(۶) عَنْ مُسْلِمٍ الْمُلَائِیِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ: أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ أَنَا أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَخَذَ بِیَدِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ قَالَ مَنْ

ص: ۱۲۵

۱- ۱. أمالی الشیخ: ۱۶۰. و روی فی بشاره المصطفی(ص ۲۳۵) عن عبد الملک بن أبی سلیمان العرزمی، عن عبد الرحیم، عن زاذان مثله. و أبو بکر کنیه فطر بن خلیفه راویه أبی إسحاق. و قوله: « من أنسا أخر» کذا فی النسخ و لعلّ المراد أن من أمر بترک ما أمره الرسول صلّی اللّه علیه و آله فی علیّ علیه السلام أخر من شأنه التقدّم. و فی المصدر« یا با بکر فی أشیا أخر» فیکون المراد أنهم صدقوا بهذا الامر و اعترفوا به فی ضمن أشیاء أخر.

۲- ۲. فی المصدر: عن عبد اللّه بن موسی.

۳- ۳. أمالی الشیخ: ۱۷۰ و ۱۷۱.

۴- ۴. أمالی الشیخ: ۲۱۳.

۵- ۵. بشاره المصطفی: ۱۵۶.

۶- ۶. فی المصدر: عن منصور بن أبی الأسود.

كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ (۱).

**[ترجمه]امالی طوسی: انس بن مالک گوید: از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیده است که در روز غدیرخم فرمود: من اولی‌تر از مؤمنان به خودشان هستم، و دست علی علیه السّلام را در دست گرفته و فرمود:

ص: ۱۲۵

هر کس من مولای وی بوده‌ام، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوست بدار هر کس او را دوست بدارد و دشمن باش با هر کس با وی دشمنی کند. - . امالی شیخ طوسی: ۲۱۱ -

**[ترجمه]

«۲۴»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ (۲).

أقول: نورد هاهنا ما ذكره السيد جمال الدين بن طاوس فی كتاب الإقبال فی ذكر عمل يوم الغدير من أخباره قال اعلم أن نص النبی علی مولانا علی بن أبی طالب علیه السلام يوم الغدير بالإمامه لا يحتاج (۳) إلی كشف و بيان لأهل العلم و الأمانه و الدرايه و إنما نذكر تنبيها علی بعض من رواه ليقصد من شاء و يقف علی معناه فمن ذلك ما صنفه أبو سعد مسعود بن ناصر السجستانی المخالف لأهل البيت فی عقيدته المتفق عند أهل المعرفه به علی صحه ما يرويه لأهل البيت و أمانته صنف كتابا سماه كتاب الدرايه فی حديث الولايه و هو سبعه عشر جزءا روی فيه حديث نص النبی صلی الله علیه و آله بتلك المناقب و المراتب علی مولانا علی بن أبی طالب علیه السلام عن مائه و عشرين نفسا من الصحابه و من ذلك ما رواه محمد بن جرير الطبری صاحب التاريخ الكبير فی كتاب صنفه و سماه كتاب الرد علی الحرقوصيه(۴) روی فيه حديث يوم الغدير و ما نص النبی صلی الله علیه و آله علی علی علیه السلام بالولايه و المقام الكبير و روی ذلك من خمس و سبعين طريقا و من ذلك ما رواه أبو القاسم عبيد الله بن عبد الله الحسكانی فی كتاب سماه كتاب دعاء الهداه إلی أداء حق الموالاه و من ذلك الذی لم يكن مثله فی زمانه أبو العباس أحمد بن سعيد بن عقده الحافظ الذی زكاه و شهد بعلمه الخطيب مصنف تاريخ بغداد فإنه صنف كتابا سماه حديث الولايه وجدت هذا الكتاب بنسخه قد كتبت فی زمن أبو العباس بن عقده مصنفه تاريخها سنه ثلاثين و ثلاثمائه صحيح النقل عليه خط الطوسی و جماعه من شيوخ الإسلام لا يخفی

ص: ۱۲۶

۱- ۱. أمالی الشیخ: ۲۱۱.

۲- ۲. أمالی الشیخ: ۲۱۸. و أورد الحديث بعينه فی بشاره المصطفی(ص ۱۲۵) بسند آخر عن الرضا عن آبائه علیهم السلام.

۳- ۳. فی المصدر: ما یحتاج خ ل.

۴- ۴. هم أتباع حرقوص بن زهیر المعروف بذی الثدیه.

صحه ما تضمنه علی أهل الأفهام و قد روی فیه نص النبی علی مولانا علی علیه السلام بالولایه من مائه و خمس طرق و إن عددت أسماء المصنفین من المسلمین فی هذا الباب طال ذلک علی من یقف علی هذا الکتاب و جمیع هذه التصانیف عندنا الآن إلا کتاب الطبری.

**[ترجمه]امالی طوسی: ابن الصلت از ابن عقده از علی بن محمّد از داوود بن سلیمان از امام رضا علیه السّلام از پدرانش علیهم السّلام روایت کرد که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوست بدار دوستدار او را و دشمن بدار هر که با وی دشمنی ورزد و خوار و ذلیل کن آنکه او را واگذارد و یاری ده آنکه یاری‌اش کند. - . امالی شیخ طوسی: ۲۱۸ -

مؤلف: در اینجا آنچه را که سید جمال الدین بن طاووس در کتاب «الاقبال» خود در ذکر اعمال روز غدیر ضمن اخبار خود آورده، نقل می‌کنیم. وی گوید: بدان که تصریح پیامبر بر امامت مولای ما علی بن ابی طالب علیه السّلام در روز غدیر، برای اهل علم و امانت و درایت نیازی به کشف و بیان ندارد، بلکه ما به خاطر یادآوری کسانی که آن را روایت کرده‌اند، به نقل آن می‌پردازیم تا هر که خواهد آن را گرفته و بر معنای آن واقف گردد، و از جمله این‌ها کتابی است که ابوسعد مسعود بن ناصر سیستانی که عقیده‌ای مخالف اهل بیت دارد و اهل معرفت بر صحّت و درستی آنچه وی از اهل بیت روایت می‌کند و امانت‌داری او اتفاق نظر دارند، نگاشته و آن را «کتاب الدرایهٔ فی حدیث الولایهٔ» نامیده است و دارای هفده جزء است و در آن، روایات تصریح پیامبرصَلی الله علیهِ و آله مبنی بر برخوردار بودن مولایمان علی بن ابی طالب علیه السّلام از آن مناقب و مراتب را از یکصد و بیست صحابی نقل کرده است؛ و نیز از جمله آن‌ها روایاتی است که محمّد بن جریر طبری صاحب «التاریخ الکبیر» در کتابی گرد آورده و آن را فصل بندی کرده و نامش را «الرّد علی الحرقوصیّهٔ» نامیده است و در آن، روایت روز غدیر و آنچه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در تصریح به ولایت علی علیه السّلام و مقام ارجمندی که از آن برخوردار است، فرموده، از هفتاد و پنج طریق آورده است؛ و از جمله آن‌ها روایاتی است که ابوالقاسم عبیدالله بن عبدالله حسکانی در کتابی که آن را «کتاب دعاء الهداهٔ إلی أداء حقّ الموالاهٔ» نامیده، نقل کرده است؛ و از جمله آن‌ها کسی است که نظیری در زمان خود نداشت و او ابوالعباس احمد بن سعید بن عقدهٔ حافظ، کسی که خطیب بغدادی مؤلف کتاب تاریخ بغداد او را تأیید نموده و بر علمش گواهی داده، کتابی نوشته و آن را «حدیث الولایهٔ» نامیده است که من نسخه‌ای از این کتاب را یافتم که در زمان مصنّف آن، ابوالعباس ابن عقدهٔ نگاشته شده و تاریخ نگارش آن سیصد و سی است و کتابی است صحیح النقل که شیخ طوسی و جمعی دیگر از مشایخ اسلام مطالبی در آن نوشته‌اند که خود دلیل به آشکار بودن

ص: ۱۲۶

صحت مضمون آن بر خردمندان است. مؤلف در این کتاب، نصّ روایت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بر ولایت مولایمان علی علیه السّلام را از یکصد و پنج طریق نقل نموده است و اگر بخواهیم اسامی مصنّفان مسلمان را که این روایت را نقل کرده‌اند در این باب بر شمریم، برای کسانی که این کتاب را مطالعه می‌کنند، طولانی خواهد شد و تمام این کتاب‌ها به جز کتاب طبری را ما در اختیار داریم.

**[ترجمه]

فصل فی بعض تفصیل ما جرت علیه حال یوم الغدیر من التعظیم و التبجیل

اعلم أن ما نذکر فی هذا الفصل ما رواه أیضا مخالفو الشیعه المعتمد علیهم فی النقل فمن ذلک ما رواه عنهم مصنف کتاب النشر و الطی (۱) و جعله حجه ظاهره باتفاق العدو و الولی و حمل به نسخه إلی الملک شاه مازندران رستم بن علی لما حضره بالری فقال فیما رواه عن رجالهم.

**[ترجمه]و بدان که آنچه در این فصل بیان می کنیم، توسط آن دسته از مخالفان شیعه که نقل روایت مورد اعتماد هستند نیز بیان شده است که از جمله ایشان، یکی مؤلف کتاب «النشر و الطّی» است که روایت غدیر را از ایشان آورده و نسخه‌ای از آن را به شاه مازندران، رستم بن علی به هنگام حضورش در ری، به وی تقدیم نمود و از جمله روایاتی که از رجال عامه نقل کرده، یکی این است:

**[ترجمه]

فَصْل

وَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْمُهَلَّبِ أَخْبَرَنَا الشَّرِیفُ أَبُو الْقَاسِمِ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْقَاسِمِ الشَّعْرَانِیُّ عَنْ أَبِیهِ حَدَّثَنَا سَلَمَهُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَنْصَارِیُّ عَنْ أَبِی مَرْیَمَ عَنْ قَیْسِ بْنِ حَیَّانَ (۲) عَنْ عَطِیَّهَ السَّعْدِیِّ قَالَ: سَأَلْتُ حُذَیْفَهَ بْنَ الْیَمَانِ عَنْ إِقَامَهِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله عَلِیّاً یَوْمَ الْغَدِیرِ غَدِیرِ خُمٍّ کَیْفَ کَانَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی أَنْزَلَ عَلَی نَبِیِّهِ أَقُولُ أَنَا لَعَلَّهُ یَعْنِی بِالْمَدِینَهِ- النَّبِیُّ أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَزْواجُهُ أُمَّهاتُهُمْ وَ أُولُوا الْأَرْحامِ بَعْضُهُمْ أَوْلی بِبَعْضٍ فِی کِتابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُهاجِرِینَ (۳) فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا هَذِهِ الْوَلَایَهُ الَّتِی أَنْتُمْ بِهَا أَحَقُّ مِنَّا بِأَنْفُسِنَا فَقَالَ صلی الله علیه و آله السَّمْعَ وَ الطَّاعَهَ فِیمَا أَحْبَبْتُمْ وَ کَرِهْتُمْ فَقُلْنَا سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی وَ اذْکُرُوا نِعْمَهَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ وَ مِیثاقَهُ الَّذِی واثَقَکُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنا وَ أَطَعْنا(۴) فَخَرَجْنَا إِلَی مَکَّهَ مَعَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ فَنَزَلَ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّکَ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ انْصِبْ عَلِیّاً عَلَماً لِلنَّاسِ فَبَکَی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله حَتَّی اخْضَلَّتْ لِحْیَتُهُ (۵) وَ قَالَ یَا جَبْرَئِیلُ إِنَّ قَوْمِی حَدِیثُو عَهْدٍ بِالْجَاهِلِیَّهِ ضَرَبْتُهُمْ عَلَی الدِّینِ طَوْعاً وَ کَرْهاً حَتَّی انْقَادُوا لِی فَکَیْفَ

۱- ۱. فی المصدر: مصنف کتاب الخالص المسمی بالنشر و الطی.

۲- ۲. فی المصدر: عن قیس بن حنان.

۳- ۳. سوره الأحزاب: ۶.

۴- ۴. سوره المائده: ۷.

۵- ۵. خضل و اخضل: ابتل.

إِذَا حَمَلْتُ عَلَى رِقَابِهِمْ غَيْرِی فَصَعِدَ جِبْرَئِيلُ (۱).

ثُمَّ قَالَ صَاحِبُ كِتَابِ النَّشْرِ وَ الطَّيِّ عَنْ حُذَيْفَهَ: وَ قَدْ كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله بَعَثَ عَلِيّاً إِلَى الْيَمَنِ فَوَافَى مَكَّهَ وَ نَحْنُ مَعَ الرَّسُولِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ تَوَجَّهَ عَلِيٌّ عليه السلام يَوْماً نَحْوَ الْكَعْبَهِ يُصَلِّی فَلَمَّا رَكَعَ أَتَاهُ سَائِلٌ فَتَصَدَّقَ عَلَيْهِ بِحَلْقَهِ خَاتَمِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاهَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاهَ وَ هُمْ راكِعُونَ (۲) فَكَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَرَأَهُ عَلَيْنَا ثُمَّ قَالَ قُومُوا نَطْلُبْ هَذِهِ الصِّفَهَ الَّتِی وَصَفَ اللَّهُ بِهَا فَلَمَّا دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ الْمَسْجِدَ اسْتَقْبَلَهُ سَائِلٌ فَقَالَ مِنْ أَيْنَ جِئْتَ فَقَالَ مِنْ عِنْدِ هَذَا الْمُصَلِّی تَصَدَّقَ عَلَيَّ بِهَذِهِ الْحَلْقَهِ وَ هُوَ رَاكِعٌ فَكَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ مَضَى نَحْوَ عَلِيٍّ فَقَالَ يَا عَلِيُّ مَا أَحْدَثْتَ الْيَوْمَ مِنْ خَيْرٍ فَأَخْبَرَهُ بِمَا كَانَ مِنْهُ إِلَى السَّائِلِ فَكَبَّرَ ثَالِثَهً فَنَظَرَ الْمُنَافِقُونَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ وَ قَالُوا إِنَّ أَفْئِدَتَنَا لَا تَقْوَى عَلَى ذَلِكَ أَبَداً مَعَ الطَّاعَهِ لَهُ فَنَسْأَلُ رَسُولَ اللَّهِ أَنْ يُبَدِّلَهُ لَنَا فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَخْبَرُوهُ بِذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى قُرْآناً وَ هُوَ قُلْ ما يَكُونُ لِی أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِی (۳) الْآيَهَ فَقَالَ جِبْرَئِيلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتِمَّهُ فَقَالَ حَبِيبِی جِبْرَئِيلُ قَدْ سَمِعْتَ مَا تَآمَرُوا بِهِ فَانْصَرَفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْأَمِينُ جِبْرَئِيلُ.

ثُمَّ قَالَ صَاحِبُ كِتَابِ النَّشْرِ وَ الطَّيِّ مِنْ غَيْرِ حَدِيثِ حُذَيْفَهَ: فَكَانَ مِنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ بِمِنًى يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّی قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ إِنْ أَخَذْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا- كِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِی أَهْلَ بَيْتِی وَ إِنَّهُ قَدْ نَبَّأَنِیَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ أَنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا

حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ كَإِصْبَعَيَّ هَاتَيْنِ وَ جَمَعَ بَيْنَ سَبَّابَتَيْهِ أَلَا فَمَنِ اعْتَصَمَ بِهِمَا فَقَدْ نَجَا وَ مَنْ خَالَفَهُمَا فَقَدْ هَلَكَ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ أَيُّهَا النَّاسُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ.

ثم قال صاحب كتاب النشر و الطی فلما كان فی آخر يوم من أيام التشريق أنزل الله عليه إذا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ إلى آخرها فقال صلى الله عليه و آله نعيت إلی نفسی فجاء

ص: ۱۲۸

۱- ۱. فی المصدر و(م): قال فصعد جبرئيل.

۲- ۲. سوره المائده: ۵۵.

۳- ۳. سوره يونس: ۱۵.

إلی مسجد الخیف فدخله و نادی الصلاه جامعه فاجتمع الناس فحمد الله و أثنی علیه و ذکر خطبته ثم قال فیها أیها الناس إنی تارک فیکم الثقلین الثقل الأکبر کتاب الله عز و جل طرف بید الله تعالی و طرف بأیدیکم فتمسکوا به و الثقل الأصغر عترتی أهل بیتی فإنه قد نبأنی اللطیف الخبیر أنهما لن یفترقا حتی یردا علی الحوض کإصبعی هاتین و جمع بین سبابتیه و لا أقول کهاتین و جمع بین سبابته و الوسطی فتفضل هذه علی هذه.

قال مصنف کتاب النشر و الطی فاجتمع قوم و قالوا یرید محمد صلی الله علیه و آله أن یجعل الإمامه فی أهل بیته فخرج منهم أربعه و دخلوا إلی مکه و دخلوا الکعبه و کتبوا فیما بینهم إن أمات الله محمدا أو قتل لا یرد هذا الأمر فی أهل بیته فأنزل الله تعالی أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ أَمْ یَحْسَبُونَ أَنَّا لا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْواهُمْ بَلی وَ رُسُلُنا لَدَیْهِمْ یَکْتُبُونَ (1): أقول فانظر هذا التدریج من النبی صلی الله علیه و آله و التلطف من الله تعالی فی نصه علی مولانا علی صلوات الله علیه فأول أمره بالمدینه قال سبحانه وَ أُولُوا الْأَرْحامِ بَعْضُهُمْ أَوْلی بِبَعْضٍ فِی کِتابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُهاجِرِینَ فنص علی أن الأقرب إلی النبی صلی الله علیه و آله أولی به من المؤمنین و المهاجرین فعزل جل جلاله عن هذه الولایه المؤمنین و المهاجرین و خص بها أولی الأرحام من سید المرسلین ثم انظر کیف نزل جبرئیل بعد خروجه إلی مکه بالتعیین علی علی علیه السلام (2) فلما راجع النبی صلی الله علیه و آله و أشفق علی قومه من حسدهم لعلی علیه السلام کیف عاد الله جل جلاله أنزل إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ و کشف عن علی علیه السلام بذلک الوصف ثم انظر کیف مال النبی إلی التوطئه بذکر أهل بیته بمنی ثم عاد ذکرهم فی مسجد الخیف.

ثم ذکر صاحب کتاب النشر و الطی توجههم إلی المدینه و مراجعه رسول الله صلی الله علیه و آله مره بعد مره لله جل جلاله و ما تکرر من الله تعالی إلی رسول الله صلی الله علیه و آله فی ولایه علی علیه السلام قال حذیفه و أذن النبی صلی الله علیه و آله بالرحیل نحو المدینه فارتحلنا ثم قال

۱- ۱. سوره الزخرف: ۷۹- ۸۰.

۲- ۲. فی المصدر: فی علی خ ل.

أَقُولُ: وَ زَادَ فِی الْجُحْفَهِ أَبُو سَعِیدٍ مَسْعُودُ بْنُ نَاصِرٍ السِّجِسْتَانِیُّ فِی کِتَابِ الدِّرَایَهِ فَقَالَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عِدَّهِ طُرُقٍ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا خَرَجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ فَنَزَلَ جُحْفَهَ أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ فَأَمَرَهُ أَنْ یَقُومَ بِعَلِیٍّ علیه السلام قَالَ أَ لَسْتُمْ تَزْعُمُونَ أَنِّی أَوْلَی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ صلی الله علیه و آله فَمَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ أَحِبَّ مَنْ أَحَبَّهُ وَ أَبْغِضْ مَنْ أَبْغَضَهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ أَعِنْ مَنْ أَعَانَهُ.

قال ابن عباس وجبت و الله (۱) فی أعناق الناس.

أقول: و سار النبی صلی الله علیه و آله من الجحفه قال مسعود السجستانی فی کتاب الدرایه بإسناده إلی عبد الله بن عباس أیضا قال أمر رسول الله صلی الله علیه و آله أن یبلغ ولایه علی علیه السلام فأنزل الله تعالی یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ (۲) یقول رضی الدین رکن الإسلام أبو القاسم علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن محمد الطاوس أمده الله بعنایاته و أیده بکراماته اعلم أن موسی نبی الله راجع الله تعالی فی إبلاغ رسالته و قال فی مراجعته إِنِّی قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْساً فَأَخافُ أَنْ یَقْتُلُونِ (۳) و إنما کان قتل نفسا واحده و أما علی بن أبی طالب علیه السلام فإنه کان قد قتل من قریش و غیرهم من القبائل قتلی کل واحد منهم یحتمل مراجعه النبی صلی الله علیه و آله لله جل جلاله فی تأخیر ولایه مولانا علی علیه السلام و ترک إظهار عظیم فضله و شرف محله و کان النبی صلی الله علیه و آله

۱- ۲. فی المصدر: وجبت کذا و اللّه.

۲- ۳. سوره المائده: ۶۷.

۳- ۴. سوره القصص: ۳۳.

شفیقا علی أمته کما وصفه الله جل جلاله فأشفق علیهم من الامتحان بإظهار ولایه علی علیه السلام فی أوان و یحتمل أن یکون الله عز و جل أذن للنبی صلی الله علیه و آله فی مراجعته لیظهر لأمته أنه ما آثره لمولانا علی علیه السلام و إنما الله جل جلاله آثره کما قال ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحی (۱) قال صاحب کتاب النشر و الطی فی تمام حدیثه ما هذا لفظه فهبط جبرئیل علیه السلام فقال اقرأ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الآیه و قد بلغنا غدیر خم فی وقت لو طرح اللحم فیه علی الأرض لانشوی و انتهی إلینا رسول الله صلی الله علیه و آله فنادی الصلاه جامعه و لقد کان أمر علی علیه السلام أعظم عند الله مما یقدر فدعا المقداد و سلمان و أبا ذر و عمارا فأمرهم أن

یعمدوا إلی أصل شجرتین فیقموا ما تحتهما فکسحوه (۲) و أمرهم أن یضعوا الحجاره بعضها علی بعض کقامه رسول الله صلی الله علیه و آله و أمر بثوب فطرح علیه ثم صعد النبی صلی الله علیه و آله المنبر ینظر یمنه و یسره و ینتظر اجتماع الناس إلیه فلما اجتمعوا فقال.

الحمد لله الذی علا فی توحده و دنا فی تفرده إلی أن قال أقر له علی نفسی بالعبودیه و أشهد له بالربوبیه و أؤدی ما أوحی إلی حذار إن لم أفعل أن تحل بی قارعه(۳) أوحی إلی یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الآیه معاشر الناس ما قصرت فی تبلیغ ما أنزله الله تبارک و تعالی و أنا أبین لکم سبب هذه الآیه أن جبرئیل هبط إلی مرارا أمرنی عن السلام أن أقول فی المشهد و أعلم الأبیض و الأسود أن علی بن أبی طالب أخی و خلیفتی و الإمام بعدی أیها الناس علمی بالمنافقین الذین یقولون بألسنتهم ما لیس فی قلوبهم و یحسبونه هینا وَ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِیمٌ و کثره أذاهم لی مره سمونی أذنا لکثره ملازمته إیای و إقبالی علیه حتی أنزل الله وَ مِنْهُمُ الَّذِینَ یُؤْذُونَ النَّبِیَّ وَ یَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ محیط(۴) و لو شئت أن أسمی القائلین

۱- ۱. سوره النجم: ۳ و ۴.

۲- ۲. کسح البیت: کنسه.

۳- ۳. القارعه: الداهیه. النکبه المهلکه.

۴- ۴. خبر لقوله« علمی» و الآیه فی سوره التوبه: ۶۱.

بأسمائهم لسميت و اعلموا أن الله قد نصبه لكم وليا و إماما مفترضا طاعته (۱) على المهاجرين و الأنصار و على التابعين و على البادى و الحاضر و على العجمى و العربى و على الحر و المملوك و على الكبير و الصغير و إلى الأبيض و الأسود و على كل موحد فهو ماض حكمه جائز قوله نافذ أمره ملعون من خالفه مرحوم من صدقه معاشر الناس تدبروا القرآن و افهموا آياته و محكماته و لا تتبعوا متشابهه فو الله لا يوضح تفسيره إلا الذى أنا آخذ بيده و رافعها بيدى و معلمكم أن من كنت مولاه فهو مولاه و هو على معاشر الناس إن عليا و الطيبين من ولدى من صلبه هم الثقل الأصغر و القرآن الثقل الأكبر لن يفترقا حتى يردا على الحوض و لا تحل إمره المؤمنين لأحد بعدى غيره.

ثم ضرب بيده إلى عضده (۲) فرفعه على درجه دون مقامه متيامنا عن وجه رسول الله صلى الله عليه و آله فرفعه بيده و قال أيها الناس من أولى بكم من أنفسكم قالوا الله و رسوله فقال صلى الله عليه و آله ألا من كنت مولاه فهذا على مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و انصر من نصره و اخذل من خذله إنما أكمل الله لكم دينكم بولايته و إمامته و ما نزلت آيه خاطب الله بها المؤمنين إلا بدأ به و لا شهد الله بالجنه فى هل أتى إلا له و لا أنزلها فى غيره ذريه كل نبى من صلبه و ذريتى من صلب على لا يبغض عليا إلا شقى و لا يوالى عليا إلا تقى و فى على نزلت وَ الْعَصْرِ و تفسيرها و رب عصر القيامه إِنَّ الْإِنْسانَ لَفِی خُسْرٍ أعداء آل محمد إِلَّا الَّذِینَ آمَنُوا بولايتهم وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ بمواساه إخوانهم وَ تَواصَوْا بِالصَّبْرِ فى غيبه غائبهم.

معاشر الناس آمنوا بالله و رسوله و النور الذى أنزل أنزل الله النور فى ثم فى على ثم النسل منه إلى المهدى الذى يأخذ بحق الله معاشر الناس إنى رسول الله قد خلت من قبلى الرسل إلا أن عليا الموصوف بالصبر و الشكر ثم من بعده من ولده من صلبه

معاشر الناس قد ضل من قبلكم أكثر الأولين أنا صراط الله المستقيم الذى أمركم أن تسلكوا الهدى إليه ثم على من بعدى ثم ولدى من صلبه أئمه يهدون

۱- ۱. فى المصدر: مفترض الطاعه خ ل.

۲- ۲. فى المصدر: على عضده خ ل.

بـالحق إنی قـد بینت لکم و فهمتکم هـذا علی یفهمکم بعـدی ألا و إنی عنـد انقطاع خطبتی أدعوکم إلی مصافحتی علی بیعته و الإقرار له بولایته ألا إنی بایعت لله و علی بایع لی و أنا آخذکم بالبیعه له عن الله فَمَنْ نَکَثَ فَإِنَّما یَنْکُثُ عَلی نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفی بِما عاهَـدَ عَلَیْهُ اللَّهَ فَسَـیُؤْتِیهِ أَجْراً عَظِیماً معاشـر الناس أنتم أکثر من أن تصافحونی بکف واحـده قد أمرنی الله أن آخذ من ألسـنتکم الإقرار بما عقـدتم الإمره لعلی بن أبی طالب و من جاء من بعده من الأئمه منی و منه علی ما أعلمتکم أن ذریتی من صـلبه فلیبلغ الحاضـر الغائب فقولوا سامعین مطیعین راضین لما بلغت عن ربک نبایعک علی ذلک بقلوبنا و ألسنتنا و أیدینا علی ذلک نحیا و نموت و نبعث لاـ نغیر و لاـ نبـدل و لاـ نشـک و لاـ نرتاب أعطینا بـذلک الله و إیاک و علیا و الحسن و الحسـین و الأئمه الـذین ذکرت کل عهد و میثاق من قلوبنا و ألسنتنا لا نبتغی (۱) بـذلک بدلا و نحن نؤدی ذلک إلی کل من رأینا فبادر الناس بنعم نعم سمعنـا و أطعنا أمر الله و أمر رسوله آمنا به بقلوبنا و تـداکوا(۲) علی رسول الله و علی بأیدیهم إلی أن صـلیت الظهر و العصـر فی وقت واحـد و بـاقی ذلـک الیوم إلی أن صـلیت العشـاءان فی وقت واحـد و رسول الله صـلی الله علیه و آله یقول کلمـا أتی فوج الحمد لله الذی فضلنا علی العالمین.

**[ترجمه]عطیّه سعدی گوید: از حذیفهٔ بن یمان درباره چگونگی منصوب کردن پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، علی را به ولایت در روز غـدیرخم پرسـیدم که چگونه بوده است؟ گفت: خداونـد متعـال این آیه را بر پیامبرش – من می گویم: شایـد منظورش نزول آیه در مـدینه باشـد – نـازل فرمـود: «النَّبِیُّ أَوْلَیَ بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَ أَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَ أُوْلُواْ الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَیَ بِبَعْضٍ فِی کِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُهَاجِرِین»، – . احزاب/ ۶ – {پیامبر

به مؤمنان از خودشان سزاوارتر [و نزدیکتر] است و همسرانش مادران ایشانند، و خویشاوندان [طبقِ] کتاب خدا، بعضی [نسبت] به بعضـی اولویّت دارند [و] بر مؤمنان و مهاجران [مقدّمند].} پس گفتند: یا رسول الله، این ولایتی که شما به سبب برخورداری از آن از خودِ ما به آن سـزاوارترید، چیست؟ آن حضـرت صَـلی الله علیهِ و آله فرمود: شنیدن و اطاعت محض کردن است، چه دوست داشـته باشید و چه ناپسند بدارید. عرض کردیم: شنیدیم و اطاعت کردیم. سپس خداوند متعال آیه: «وَ اذْکُرُواْ نِعْمَهَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ وَ مِیثَاقَهُ الَّذِی وَاثَقَکُم بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَ اطعْنَا»، – . مائده/ ۷ – { نعمتی را که خدا بر شما ارزانی داشته و [نیز] پیمانی را که شـما را به [انجام] آن متعهد گردانیده، به یاد آورید، آن گاه که گفتید: «شـنیدیم و اطاعت کردیم».} را نازل فرمود. سپس به همراه پیـامبر صَـلی الله علیهِ و آله برای ادای مناسـک حجهٔ الوداع عـازم مکه شـدیم که جبرئیـل نـازل گردیـده و گفت: ای محمّـد، پروردگارت تو را سـلام می‌رسانـد و می گویـد: علی را به عنوان امیر بر مردم منصوب کن! پس پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله چنان بگریست که محاسن مبارکش تر گشته و فرمود: ای جبرئیل، قوم من فاصله زیادی با دوره جاهلیت ندارند و من برای پـذیرفتن دین اسـلام بر فرق آنـان کوفته‌ام تـا رام من گشـته‌انـد، پس اگر دیگری را بر ایشان مسـلط گردانم، چه وضـعی پیش خواهد آمد؟

ص: ۱۲۷

آن گاه جبرئیل به آسمان رفت..

سپس مؤلف کتـاب « النشـر والطّی» گویـد: از حـذیفه نقـل است که گفت: در آن هنگـام پیـامبر صَـلی الله علیهِ و آله علی علیه السّـلام را به یمن فرسـتاده بود و چون به مکه رسـید، ما به همراه رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله بودیم. سپس روزی علی علیه

السّلام برای نماز به سمت کعبه روانه شد و چون به رکوع رفت، سائلی نزد وی آمد و علی علیه السّلام انگشتری خود را به آن سائل صدقه داد که در پی آن خداوند متعال آیه: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ ءَامَنُواْ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَوةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَوةَ وَ هُمْ رَاكِعُون»، - . مائده/ ۵۵ - {ولیّ

شما، تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند: همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند.}را نازل فرمود. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله تکبیر گفته و آیه را بر ما تلاوت کرده، سپس فرمود: برخیزید ببینیم چه کسی از این صفتی که خداوند آن را برای ما توصیف فرموده، برخوردار است؟ و چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وارد مسجد گردید، سائلی روبروی آن حضرت آمده و پیامبر از وی پرسید: از کجا می‌آیی؟ عرض کرد: از نزد آن مرد نمازگزار که در حال رکوع این انگشتری را به من صدقه داد. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله تکبیر گفته و به سمت علی علیه السلام رفته و فرمود: ای علی، امروز چه کار خیری انجام داده‌ای؟ سپس ایشان برای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله، ماجرای صدقه دادن انگشتری خود را در حال رکوع به آن سائل، بیان نمود، سپس رسول خدا برای بار سوم تکبیر گفت. آن... گاه منافقان نگاهی به یکدیگر انداخته و گفتند: دل‌های ما هیچ وقت تحمل اطاعت از علی را ندارد، باید از رسول خدا بخواهیم به خاطر ما، او را با شخص دیگری عوض کند. سپس نزد رسول خدا آمده و وی را از موضوع آگاه ساختند. در این هنگام خداوند آیه‌ای نازل فرمود و آن این است: «قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِن تِلْقَای نَفْسِي

إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَىَ َّإِنِىّ ِأَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبىّ ِعَذَابَ يَوْمٍ عَظِيم»، - . یونس / ۱۵ - {بگو:

«مرا نرسد که آن را از پیش خود عوض کنم. جز آنچه را که به من وحی می شود پیروی نمی کنم. اگر پروردگارم را نافرمانی کنم، از عذاب روزی بزرگ می ترسم.»} پس جبرئیل گفت: یا رسول الله، فرمان را اجرا کن! پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: محبوب‌ترینِ من جبرئیل، تو خود شنیدی چه توطئه‌ای چیدند! پس جبرئیل امین از نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رفت .

سپس صاحب کتاب «النشر والطیّ» از شخص دیگری غیر از حذیفه روایت کرده که گفت: از جمله فرمایشان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حجهٔ الوداع در «منی» این بود: ای مردم، من دو امر در میان شما از خود بر جای می‌گذارم که اگر به آن دو تمسک جویید، هرگز گمراه نخواهید شد: کتاب خدا و عترت من اهل بیتم! و خدای خبیر لطیف مرا خبر داده است که این دو هرگز از هم جدا نگردند تا اینکه در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند، درست مانند این دو انگشت من - و دو انگشت سبابه‌اش را در کنار هم قرار داد - . آگاه باشید که هر کس به آن دو چنگ زد، رستگار می‌گردد و هر کس با آن دو مخالفت ورزد، هلاک خواهد گشت. هان ای مردم، آیا ابلاغ کردم؟ گفتند: آری، فرمود: خداوندا، تو خود شاهد باش!

سپس مؤلف کتاب «النشر والطیّ» گوید: چون آخرین روز تشریق فرا رسید، خداوند سوره فتح را از اول تا آخر نازل فرمود و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: خبر مرگم را به خودم دادند،

پس به مسجد خیف آمده، وارد آن گشت و ندا در داد: الصلاهٔ جامعهٔ! پس مردم جمع گشتند. آن‌گاه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله حمد و ثنای خداوند را به جا آورده، خطبه خود را ایراد فرمود. وی در بخشی از این خطبه فرمود: ای مردم، من دو ثقل را در میان شما بر جای می‌نهم: ثقل بزرگتر کتاب خدای عزّوجل است که یک گوشه آن به دست خدای متعال است و گوشه دیگر آن در دست شماست، پس به آن چنگ زنید؛ و ثقل کوچک‌تر عترت من اهل بیتم می‌باشد، زیرا خداوند لطیف خبیر مرا آگاه فرموده که این دو از هم جدا نمی‌شوند تا اینکه در کنار حوض کوثر، همانند این دو انگشت بر من وارد گردند - و دو انگشت سبابه‌اش را کنار هم گذاشت - و نمی‌گویم این چنین - و انگشت سبابه و میانه را به هم چسباند - تا یکی بر دیگری برتری یابد.

مؤلف کتاب «النشر والطیّ» گوید: پس قومی گرد آمده و گفتند: محمّد صَلی الله علیهِ و آله قصد دارد امامت را در خاندان خود قرار دهد، لذا چهارتن از ایشان به مکه رفته و وارد کعبه شدند و میان خود عهد نامه‌ای نوشتند که اگر محمّد از دنیا رفت یا کشته شد، اجازه ندهند امر امامت و رهبری در خاندان او باقی بماند، از این رو خداوند متعال آیه: «أَمْ أَبْرَمُواْ أَمْرًا فَإِنَّا مُبرِمُونَ*أَمْ يحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نجْوَئهُم بَلىَ وَ رُسُلُنَا لَدَيهِمْ يَكْتُبُون»، - . زخرف/ ۸۰-۷۹ - {ایا در کاری ابرام ورزیده اند؟ ما [نیز] ابرام می ورزیم. آیا می پندارند که ما راز آنها و نجوایشان را نمی شنویم؟ چرا، و فرشتگان ما پیش آنان [حاضرند و] ثبت می کنند.} را نازل فرمود.

مؤلف: پس به این تدریج - مرحله به مرحله - از جانب پیامبرصَلی الله علیهِ و آله و اظهار لطف از جانب خدای متعال در تصریح بر امامت مولایمان علی علیه السّلام صلوات الله علیه بنگر. خداوند ابتدا در مدینه فرمود: «وَ أُوْلُواْ الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلىَ بِبَعْضٍ فىِ كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُهَاجِرِين»، - . احزاب / ۶ - {و

خویشاوندان [طبقِ] کتاب خدا، بعضی [نسبت] به بعضی اولویّت دارند [و] بر مؤمنان و مهاجران [مقدّمند].}و با این آیه تصریح نمود که خویشاوند نزدیک‌تر به پیامبرصَلی الله علیهِ و آله، برای تصدّی امر خلافت و امامت، مقدّم بر مؤمنان و مهاجران است و بدین ترتیب خداوند جلّ جلاله مؤمنان و مهاجران را از تصدّی امر ولایت کنار گذاشت و آن را در خویشاوندان سید مرسلین قرار داد. سپس دقت کنید که چگونه پس از خروج آن حضرت از مکه، جبرئیل بر وی نازل گشته، مسأله تعیین ولایت علی علیه السّلام را به وی ابلاغ نمود و چون پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از حسادت قومش بر علی علیه السّلام آگاه بود و ترس خود را در این مورد اظهار نمود، چگونه خداوند جلّ جلال بار دیگر آیه: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ» را نازل فرمود و با آن توصیف، ولایت علی علیه السّلام را مکشوف ساخت و دقت کنید که چگونه رسول خدا در منی به موضوع توطئه چینی بر علیه اهل بیت خود اشاره فرموده و سپس همان را در مسجد خیف تکرار فرمود!

سپس صاحب کتاب «النشر والطیّ» به ذکر رفتن آن‌ها به مدینه و چندین بار روی آوردن رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به خدای جلّ جلاله و تکرارهایی که از جانب خداوند متعال مبنی بر ولایت علی علیه السّلام صورت می‌گرفت، پرداخته است. حذیفه گوید: و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله اجازه فرمود به سمت مدینه حرکت کنیم و ما نیز حرکت کردیم.

سپس مؤلف کتاب النشر والطّی می گوید: پس جبرئیل در حجة الوداع (ضجنان)، بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نازل گردید و ولایت علی علیه السلام را به وی ابلاغ نمود. صاحب کتاب در ادامه گوید: پس رسول خدا از مکه بیرون رفته تا به «جحفه» رسید، و چون همراهان از مرکب‌های خود پیاده گشته و هر یک منزلگاهی برای خود ترتیب دادند، جبرئیل بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرود آمده و به آن حضرت امر فرمود که علی علیه السّلام را به ولایت منصوب نماید، پس آن حضرت فرمود: پروردگارا، قوم من با دوران جاهلیت فاصله چندانی ندارند، لذا هر زمان که من چنین کاری کنم، خواهند گفت، پسر عموی خود را به جانشینی خود منصوب نمود!

مؤلف: ابوسعید مسعود بن ناصر سیستانی در کتاب «الدرایة» با اسناد خود از چند طریق از عبدالله بن عباس در مورد جحفه افزوده و آورده است که وی گفت: چون پیامبر صَلی الله علیهِ و آله برای حجه الوداع از مدینه خارج گشت و در جحفه فرود آمد، جبرئیل نزد وی آمده و به وی امر نمود که ولایت علی علیه السّلام را اعلام کند. پیامبر به همراهان فرمود: مگر یقین ندارید که من از مؤمنان به خودشان اولی‌ترم؟ گفتند: بلی یا رسول الله. فرمود: پس، هر کس من مولای او بوده‌ام، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدار هر کس باش که دوستدار اوست و دشمن هرکس باش که با وی دشمنی کند. هر که او را دوست دارد، دوست بدار و با هر که با وی دشمنی کند، دشمن باش. و یاری کن هر که یاری‌اش نماید و مدد رسان هر کس وی را مدد کند! با شنیدن این سخن، ابن عباس گفت: به خدا سوگند واجب شد که مردم به ولایت علی گردن نهند.

مؤلف:

پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از جحفه حرکت نمود، مسعود سیستانی گوید: در کتاب «الدرایة» نیز با اسناد آن به عبدالله بن عباس آورده است که گفت: به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله امر شد که ولایت علی علیه السّلام را ابلاغ کند، از این رو آیه: «یَاأَیهَُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس»، {ی پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن و اگر نکنی پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد.} نازل گردید .

رضی الدین رکن الاسلام ابوالقاسم علی بن موسی بن جعفر بن محمّد بن محمّد طاووس - که خداوند به عنایات خود او را مدد رسانده و به کراماتش مؤید فرماید - گوید: بدان که موسی نبی‌الله درباره ابلاغ رسالت خدا، به خداوند رجوع نموده و به هنگام بازگشتش به مصر عرض کرد: «إِنیِّ قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَن یَقْتُلُون»، {من کسی از ایشان را کشته ام، می ترسم مرا بکشند.} و این در حالی بود که موسی فقط یک نفر را کشته بود، اما علی بن ابی طالب علیه السّلام از قریش و دیگر قبایل، افراد زیادی به قتل رسانده بود که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله را ناچار می‌نمود که برای به تأخیر انداختن اعلام ولایت وی، به خداوند جلّ جلاله رجوع کند و از اظهار فضل عظیم و شرف منزلتش خودداری کند، و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله،

ص: ۱۳۰

آن گونه که خداوند جلّ جلاله توصیفش فرموده، بر اُمّت خود بسیار مشفق بود و بیم آن داشت، با اظهار زود هنگام ولایت علی علیه السّلام، آن‌ها از این امتحان سربلند بیرون نیایند. و احتمال دارد که خداوند عزّوجل هنگام مراجعه پیامبرصَلی الله علیهِ

و آله به وی، به آن حضرت اجازه داده باشد که به اُمّتش خاطر نشان کند که آنچه درباره مولایمان علی علیه السّلام می گوید، گفته خداونـد متعال است، همان‌طور که خود ذات اقدس باری‌تعالی فرموده: «وَ مَا یَنطِقُ عَنِ الْهَوَی* إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحَی»، - . نجم/ ۴-۳ - {و

از سر هوس سخن نمی گوید.این سخن به جز وحی‌ای که وحی می شود، نیست.}

مؤلف کتاب «النشر والطیّ» در پایان حدیث خود چنین گوید: پس جبرئیل علیه السّلام نازل گشته، سپس گفت: بخوان: «یَاأَیهَُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ...» تا آخر آیه، و زمانی به غـدیرخُم رسـیدیم که اگر گوشت بر زمین انداخته می‌شد، قطعاً می‌پخت، و رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله نزد مـا که رسـید، نـدا در داد: الصـلاهٔ جامعهٔ! و تحقیقـاً کار علی علیه السّـلام نزد خداونـد بسـیار بزرگـتر از هر تقـدیر و تصـوّری بود. سـپس رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله، مقـداد، سـلمان، ابوذر و عمّـار را فراخوانـده و به ایشـان امر فرمود، به پـای دو درخت رفته و زیر آن‌هـا را تمیز کننـد و آن‌ها نیز آنجا را جارو کردنـد. سـپس به ایشان امر فرمود که سـنگ‌هایی را روی هم قرار دهند تا ارتفاع آن به اندازه قامت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله برسد. سپس دسـتور فرمود، جـامه‌ای بر روی آن انـداخته شود. آن‌گـاه پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله در حالی که به سـمت راست و چپ نگاه می‌کرد، از آن منبر بالا رفت و منتظر اجتماع مردم در آن‌جا ماند، و چون مردم اجتماع کردند، فرمود:

حمد و سپاس خداوندی را سزد که در عین یکتایی، بلند مرتبه است و در منتهای فردانیت خود، به موجودات نزدیک‌تر است - تا آنجا که فرمود: - به بندگی‌اش اقرار و به خداوندی‌اش گواهی می‌دهم و آنچه را که به من وحی فرموده به انجام می‌رسانم، مبـادا که اگر چنین نکنم به هلاـکت افتم، به من وحی گشـته که«یَاأَیهَُّـا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَـا أُنزِلَ إِلَیْـکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس»، - . مائده/ ۶۷ - {ای پیـامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شـده، ابلاغ کن و اگر نکنی پیامش را نرسانـده ای. و خـدا تو را از [گزنـدِ] مردم نگاه می دارد.} ای مردم، در ابلاغ آنچه خدای تبارک و تعـالی بر من نـازل فرموده کوتـاهی نکرده‌ام و من برای شـما علت نزول این آیه را روشن خواهم سـاخت: جبرئیـل بارها بر من فرود آمده و از جانب خداوند به من امر فرمود که در حضور جمع بگویم و سـفید پوست و سیاه پوست را آگاه سازم که علیّ بن ابی طـالب برادر و جانشـین و امـام پس از من است. ای مردم، - علم من به منـافقینی که خلاف آنچه در دل دارنـد بر زبان می‌آورند و این کار را سبک می‌شـمارند، در حالی که نزد خدا بس بزرگ است، و کثرت آزارشان نسـبت به من تا جایی که به سـبب کثرت ملازمت علی به من و اقبال من به او، مرا «سـراپا گوش» نامیدنـد، تا جایی که خداونـد در حق ایشان فرمود: «وَ مِنهُْـمُ الَّذِینَ یُؤْذُونَ النَّبِیَّ وَ یَقُولُـونَ هُـوَ أُذُن»، - . تـوبه/ ۶۱ - {و از ایشـان کسـانی هسـتند که پیـامبر را آزار می دهنـد و می گویند: «او زودباور است.»} - به کسانی که چنین گفته‌اند، احاطه دارد و اگر می‌خواستم نام آن‌ها را ببرم،

ص: ۱۳۱

چنین می‌کردم، و بدانیـد که خداونـد او را به عنوان ولیّ و امـامی برای شـما منصوب فرموده که طـاعتش بر مهـاجرین و انصار فرض است و نیز بر تابعین، همچنین بر شهری و بادیه‌نشین، و بر عجم و عرب و بر آزاده و مملوک و بر بزرگ و کوچک، و بر سفید پوست و سیاه پوست، و بر هر موّحدی، حکمش ثابت و کلامش حاکم و فرمانش نافذ است؛ هرکس با او از در مخالفت در آید ملعون است و هرکس وی را تصدیق نماید، مشمول رحمت خداوند خواهد بود. ای مردم، در قرآن تدّبر کنید و آیات

و محکمات آن را بفهمید و از متشابهات آن پیروی نکنید، زیرا به خدا سوگند که تفسیر آن را جز کسی که من هم‌اکنون دستش را گرفته و بلند کرده‌ام نمی‌داند، و شما را آگاه می‌کنم که هر کس من مولای اویم، اینک وی مولای اوست و او کسی جز علی علیه السّلام نیست. ای مردم، همانا علی و پاکان از میان فرزندانم از صلب او هستند و ثقل اصغر آنانند و ثقل اکبر قرآن است، هرگز از یکدیگر جدا نخواهند شد تا اینکه در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند و امارت بر مؤمنین پس از من، بر کسی جز او روا نیست.

سپس با دست مبارک خود بر بازوی علی علیه السّلام زده، او را بالا کشید تا اینکه کمی پایین‌تر از وی قرار گرفت و در سمت راست صورت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله ایستاد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله او را با دست خود بلند کرده و فرمود: ای مردم، چه کسی از خودتان به خودتان اولی‌تر است؟ عرض کردند: خدا و رسول او، پس فرمود: بدانید! هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوست بدار دوستدار او را و دشمن بدار دشمن او را و یاری رسان یاری دهنده او را و به خواری افکن کسانی که او را تنها گذارند. خداوند دینتان را با ولایت و امامت او برای شما کامل گردانید و هیچ آیه‌ای در قرآن نیامده که خداوند مؤمنان را مورد خطاب قرار داده باشد، مگر اینکه با وی شروع کرده باشد. و خدا را گواه می‌گیرم که در آیه «هل أتی»، جز بر بهشت برای او گواهی نداده است و این آیه را جز درباره وی نازل نکرده است؛ ذرّیه هر پیامبری از صلب اوست لیکن ذرّیه من از صُلب علی است، جز شقی با علی دشمنی نمی‌ورزد و جز پارسا دوستدار علی نمی‌تواند باشد و سوره «وَ الْعَصْرِ » درباره علی نازل شده است و تفسیر آن:«سوگند به پروردگار عصر» قیامت است. مقصود از «إِنَّ الْانسَانَ لَفِی خُسْرٍ» دشمنان آل محمّدند، «إِلَّا الَّذِینَ ءَامَنُواْ» یعنی به ولایت ایشان ایمان آوردند، «وَ عَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ» یعنی با همدردی و با مواسات برادرانشان، «وَ تَوَاصَوْاْ بِالصَّبر» یعنی در دوره غیبت امام غایبشان، یکدیگر را به صبر سفارش کردند.

ای مردم، {به خدا و رسول او و آن نوری که خداوند نازل فرموده ایمان بیاورید}، نوری که خداوند فرو فرستاده، در وجود من است و پس از من در درون علی است و پس از علی در ذرّیه وی خواهد درخشید تا آنکه به مهدی قائم برسد. همان کسی که حق خدا را می‌ستاند؛ ای مردم، من فرستاده خدایم که پیش از من نیز پیامبرانی بوده‌اند و از این جهان رخت بر بسته‌اند؛ آگاه باشید که علی موصوف به صبر و شکرگزاری است و پس از وی پسرانش که از صلب او هستند از این ویژگی برخوردارند، چون امامانی هستند که به سوی حق هدایت می‌کنند.

ص: ۱۳۲

تاکنون من دینتان را برایتان تبیین و آن را به شما فهمانده‌ام، اما اینک علی است که پس از من آن را به شما می‌فهماند. هان که از شما دعوت می‌کنم که با پایان خطبه‌ام به من دست بیعت با علی بدهید و به ولایتش اقرار کنید، آگاه باشید که من برای خدا بیعت کردم و علی برای من بیعت کرد و من از جانب خدا از شما برای علی بیعت می‌گیرم. {پس هر که پیمان‌شکنی کند، تنها به زیان خود پیمان می‌شکند و هر که بر آنچه با خدا عهد بسته وفادار بماند، به زودی خدا پاداشی بزرگ به او می... بخشد.} - . فتح/ ۱۰ -

ای مردم، شما بیشتر از آنید که با دست از تک‌تک شما بیعت بگیرم و خداوند به من فرمان داده که از بابت عهدی که در پذیرش ولایت علی بن ابی طالب و امامان پس از او که از نسل من و نسل وی هستند و پیش از این شما را در این مورد آگاه

کرده‌ام، اقرار به زبان بگیرم، پس حاضران غایبان را خبر کنند، پس باهم بگویید: شنیدیم، اطاعت می کنیم، خشنودیم که از جانب پروردگارت ابلاغ فرمودی. ما با دل‌ها، زبان‌ها و دست‌هایمان در این مورد با شما بیعت می کنیم، بر این عهد زنده خواهیم ماند و خواهیم مُرد و برانگیخته خواهیم شد، نه آن را تغییر می‌دهیم و نه با چیزی دگر جایگزین می کنیم و نه در آن شک و تردید خواهیم کرد. ما از عهدی که با خدا و تو و علی و حسن و حسین و دیگر امامانی که یاد کردید، بستیم و با دل‌ها و زبان‌هایمان به آن اقرار کردیم، رجوع نمی کنیم و چیز دیگری را به جای آن نخواهیم خواست و ما این موضوع را به هر کس که ببینیم ابلاغ خواهیم نمود. سپس مردم شروع کردند به گفتن بلی، بلی، شنیدیم و فرمان خدا و رسولش را اطاعت کردیم و با دل‌هایمان به آن ایمان آوردیم، و سپس با دستان دراز کرده به سوی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و علی علیه السّلام هجوم آورده و ازدحام نمودند تا اینکه نماز ظهر و عصر با هم گزارده شد و سپس هر فوجی که پیش می‌آمد، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله می‌فرمود: «سپاس خداوندی را که ما را بر جهانیان برتری داد».

**[ترجمه]

فصل

و أما ما رواه مسعود بن ناصر السجستانی فی صفه نص النبی صلی الله علیه و آله علی مولانا علی علیه السلام بالولایه فإنه مجلد أكثر من عشرین كراسا و أما الذی ذكره محمد بن جریر صاحب التاریخ فی ذلك فإنه مجلد و كذلك ما ذكره أبو العباس بن عقده و غیره من العلماء و أهل الروایات فإنها عده مجلدات.

**[ترجمه]اما آنچه را که مسعود بن ناصر سیستانی در وصف تصریح پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بر ولایت و امامت مولایمان علی علیه السّلام آورده، مجلّدی است مشتمل بر بیش از بیست جزوه. اما آنچه را که محمّد بن جریر صاحب تاریخ طبری در این مورد ذکر نموده نیز بالغ بر یک مجلّد می‌شود، و نیز آنچه را که ابوالعباس بن عقده و دیگر علما و اهل روایت ذکر کرده... اند، بالغ بر چند مجلّد می‌شود.

**[ترجمه]

فصل و أما ما جری من إظهار بعض من حضر فی یوم الغدیر لكراهه نص النبی صلی الله علیه و آله علی مولانا علی علیه السلام

فقد ذكر الثعلبی فی تفسیره أن الناس تنحوا عن النبی صلی الله علیه و آله و أمر علیا فجمعهم فلما اجتمعوا قام و هو متوسد علی ید علی بن أبی طالب

ص: ۱۳۳

۱- ۱. فی المصدر: و نحن لا نبتغی.

۲- ۲. تداك علیه القوم: ازدحموا.

علیه السـلام فحمد الله و أثنی علیه ثم قال أیها الناس إنه قد کرهت تخلفکم عنی حتی خیل إلی أنه لیس شجره أبغض إلیکم من شجره تلینی ثم قال لکن علی بن أبی طالب أنزله الله منی بمنزلتی منه فرضـی الله عنه کما أنا راض عنه فإنه لا یختار علی قربی و محبتی شـیئا ثم رفع یـدیه فقـال من کنت مولاـه فعلی مولاـه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه قال فابتـدر الناس إلی رسول الله صلی الله علیه و آله یبکون و یتضـرعون و یقولون یـا رسول الله مـا تنحینـا عنک إلا کراهیه أن نثقل علیک فنعوذ بالله من سـخط رسوله فرضی رسول الله عنهم عند ذلک.

أقول: روی السید فی الطرائف (۱) و ابن بطریق فی العمده(۲) عن ابن المغازلی بإسناده إلی جابر بن عبد الله أن رسول الله صلی الله علیه و آله نزل بخم فتنحی الناس عنه فأمر علیا فجمعهم إلی آخر الخبر.

ثم قال فی الإقبال:

**[ترجمه]امـا آنچه از اظهـار ناخرسـندی هایی که از سوی برخی حاضـران غـدیر در مورد خطبه پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله و تصـریح ایشان بر ولایت مولایمان علی علیه السّـلام رخ داده، ثعلبی در تفسیر خود آورده است که مردم از پیرامون پیامبر صَلی الله علیهِ و آله پراکنـده شدنـد و آن حضـرت علی علیه السّـلام را فرمـان داد تـا ایشان را گرد آورد. و چون گرد آمدنـد، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در حالی که بر دست علی بن ابی طالب علیه السّلام تکیه داده بود، برخاسته،

ص: ۱۳۳

سپس حمـد و ثنای خدا را به جا آورده، آن‌گاه فرمود: ای مردم، چنان جدا گشـتن شـما را از خودم ناخوش و ناپسـند می‌دارم که تصوّر می‌کنم هیـچ خانـدانی نزد شـما منفورتر از خانـدانی نباشد که جانشـین من می‌شود، سـپس فرمود: لیکن علی بن ابی طالب را خداوند نسبت به من منزلتی چون هارون از موسـی داده است و خدا از او راضی و خشنود است، همان‌طور که من نیز از او راضـی و خشنودم؛ زیرا او چیزی را بر نزدیک بودن به من و محبّت به من بر نمی‌گزیند. سپس دستان علی را بلند کرده و فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوست بدار هر که او را دوست می‌دارد و دشـمن بدار هر که با وی دشـمنی کنـد! راوی گوید: پس مردم با چشـمانی گریان و زاری کنان، در حالی که می‌گفتند: یا رسول الله، ما از تو کناره نگرفته‌ام مگر به سـبب اینکه بار گرانی بر شـما باشـیم، ما از خشم رسول، به خدا پناه می‌بریم؛ سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از ایشان راضی گشت.

مؤلف: سید در «الطرائف» - . ص ۳۴ -

و ابن بطریق در «العمدهٔ» - . ص ۵۳ -

از ابن مغازلی با اسـناد خود به جابر بن عبـدالله روایت کرده‌انـد که رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله در غـدیرخم اطراق نمود، لیکن مردم از وی کناره گرفتند، پس به علی علیه السّلام امر فرمود تا ایشان را گرد آورد،... تا آخر روایت.

سپس سید در «الاقبال» گوید:

**[ترجمه]

فصل

و قال مصنف كتاب النشر و الطى قال أبو سعيد الخدرى فلم ننصرف حتى نزلت هذه الآيه الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلاٰمَ دِيناً(۳) فقال رسول الله صلى الله عليه و آله الحمد لله على كمال الدين و تمام النعمه و رضى الرب برسالتى و ولايه على بن أبى طالب و نزلت الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ (۴) الآيه قال صاحب الكتاب فقال الصادق عليه السلام يئس الكفره و طمع الظلمه.

قلت أنا و قال مسلم فى صحيحه بإسناده إلى طارق بن شهاب قال قالت اليهود لعمر لو علينا معشر اليهود نزلت هذه الآيه الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلاٰمَ دِيناً نعلم اليوم الذى أنزلت فيه لاتخذنا ذلك اليوم عيدا و روى نزول هذه يوم الغدير جماعه من المخالفين ذكرناهم فى الطرائف (۵) و قال مصنف كتاب النشر و الطى ما هذا لفظه

ص: ۱۳۴

۱- ۱. ص ۳۴.

۲- ۲. ص ۵۳.

۳- ۳. المائده: ۳.

۴- ۴. المائده: ۳.

۵- ۵. راجع ص ۳۳- ۳۶.

**[ترجمه]و مؤلف کتاب «النشر و الطیّ» گوید: ابوسعید خدری گفت: از آنجا نرفتیم تا اینکه این آیه نازل شد: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا»، - . مائده/ ۳ - {امروز

دین شما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم، و اسلام را برای شما [به عنوان] آیینی برگزیدم.} پس رسول خدا صلی الله علیهِ و آله فرمود: حمد و سپاس خدا را بر کمال دینش و تمام کردن نعمتش و رضایت پروردگار به رسالت من و ولایت علی بن ابی طالب، و آن‌گاه آیه: «الْیَوْمَ یَئسَ الَّذِینَ کَفَرُواْ مِن دِینِکُمْ فَلَا تخْشَوْهُمْ وَ اخْشَوْنِ»، - . مائده/ ۴ - {امروز

کسانی که کافر شده اند، از [کارشکنی در] دین شما نومید گردیده اند. پس، از ایشان مترسید و از من بترسید.} مؤلّف کتاب گوید: پس امام صادق علیه السّلام فرمود: کفار نومید و ستمکاران طمع کردند.

مؤلف: و مسلم در صحیح خود با اسناد آن به طارق بن شهاب روایت کرده که گفت: یهودیان به عمر گفتند: اگر آیه: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا» بر ما نازل می‌شد و می‌دانستیم در چه روزی نازل گشته، آن روز را عید قرار می‌دادیم؛ و نزول این آیه در روز غدیر را جمعی از مخالفان روایت کرده‌اند که آن‌ها را در کتاب «الطرائف» آورده‌ایم؛ و مؤلف کتاب النشر و الطیّ چنین گوید:

ص: ۱۳۴

**[ترجمه]

و روی أن الله تعالی عرض علیا علی الأعداء یوم الابتهال فرجعوا عن العداوه و عرضه علی الأولیاء یوم الغدیر فصاروا أعداء فشتان ما بینهما

وَ رَوَی أَبُو سَعِیدٍ السَّمَّانُ بِإِسْنَادِهِ: أَنَّ إِبْلِیسَ أَتَی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی صُورَهِ شَیْخٍ حَسَنِ السَّمْتِ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ مَا أَقَلَّ مَنْ یُبَایِعُکَ عَلَی مَا تَقُولُ فِی ابْنِ عَمِّکَ عَلِیٍّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَیْهِمْ إِبْلِیسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِیقاً مِنَ الْمُؤْمِنِینَ (۱) فَاجْتَمَعَ جَمَاعَهٌ مِنَ الْمُنَافِقِینَ الَّذِینَ نَکَثُوا عَهْدَهُ فَقَالُوا قَدْ قَالَ مُحَمَّدٌ بِالْأَمْسِ فِی مَسْجِدِ الْخَیْفِ مَا قَالَ وَ قَالَ هَاهُنَا مَا قَالَ فَإِنْ رَجَعَ إِلَی الْمَدِینَهِ یَأْخُذُ الْبَیْعَهَ لَهُ وَ الرَّأْیُ أَنْ نَقْتُلَ مُحَمَّداً قَبْلَ أَنْ یَدْخُلَ الْمَدِینَهَ فَلَمَّا کَانَ فِی تِلْکَ اللَّیْلَهِ قَعَدَ لَهُ صلی الله علیه و آله أَرْبَعَهَ عَشَرَ رَجُلًا فِی الْعَقَبَهِ لِیَقْتُلُوهُ وَ هِیَ عَقَبَهٌ بَیْنَ الْجُحْفَهِ وَ الْأَبْوَاءِ فَقَعَدَ سَبْعَهٌ عَنْ یَمِینِ الْعَقَبَهِ وَ سَبْعَهٌ عَنْ یَسَارِهَا لِیُنَفِّرُوا نَاقَتَهُ فَلَمَّا أَمْسَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَلَّی وَ ارْتَحَلَ وَ تَقَدَّمَ أَصْحَابَهُ وَ کَانَ عَلَی نَاقَهٍ نَاجِیَهٍ فَلَمَّا صَعِدَ الْعَقَبَهَ نَادَاهُ جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ فُلَاناً وَ فُلَاناً وَ سَمَّاهُمْ کُلَّهُمْ وَ ذَکَرَ صَاحِبُ الْکِتَابِ أَسْمَاءَ الْقَوْمِ الْمُشَارِ إِلَیْهِمْ ثُمَّ قَالَ قَالَ جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ هَؤُلَاءِ قَدْ قَعَدُوا لَکَ فِی الْعَقَبَهِ لِیَغْتَالُوکَ (۲) فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی مَنْ خَلْفَهُ فَقَالَ مَنْ هَذَا خَلْفِی فَقَالَ حُذَیْفَهُ بْنُ الْیَمَانِ أَنَا حُذَیْفَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ صلی الله علیه و آله سَمِعْتَ مَا سَمِعْنَاهُ قَالَ

نَعَمْ قَالَ اکْتُمْ ثُمَّ دَنَا مِنْهُمْ فَنَادَاهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ وَ أَسْمَاءِ آبَائِهِمْ فَلَمَّا سَمِعُوا نِدَاءَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَرُّوا وَ دَخَلُوا فِی غُمَارِ النَّاسِ وَ تَرَکُوا رَوَاحِلَهُمْ وَ قَدْ کَانُوا عَقَلُوهَا دَاخِلَ الْعَقَبَهِ وَ لَحِقَ النَّاسُ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ انْتَهَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی رَوَاحِلِهِمْ فَعَرَفَهَا فَلَمَّا نَزَلَ قَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ تَحَالَفُوا فِی الْکَعْبَهِ إِنْ أَمَاتَ اللَّهُ مُحَمَّداً أَوْ قُتِلَ لَا یُرَدُّ(۳) هَذَا

الْأَمْرُ إِلَی أَهْلِ بَیْتِهِ ثُمَّ هَمُّوا بِمَا هَمُّوا بِهِ فَجَاءُوا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَحْلِفُونَ أَنَّهُمْ لَمْ یَهُمُّوا بِشَیْ ءٍ مِنْ ذَلِکَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبارَکَ وَ تَعَالَی یَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا کَلِمَهَ الْکُفْرِ وَ کَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِما لَمْ یَنالُوا(۴) الْآیَهَ.

ص: ۱۳۵

۱- ۱. سوره سبأ: ۲۰.

۲- ۲. لیقتلوک خ ل.

۳- ۳. فی المصدر: لا نرد.

۴- ۴. سوره التوبه: ۷۴.

**[ترجمه]و نقل است که خدای متعال در روز مباهله، علی را بر دشمنان عرضه فرمود و آنان از دشمنی با وی دست کشیدند، و در روز غدیر وی را بر اولیا عرضه فرمود، امّا آن‌ها دشمن وی گشتند و فرق میان این دو گروه تا چه حد است؟ و ابوسعید سمّان با اسناد خود روایت کرده که ابلیس در هیأت پیرمردی نیکو منظر نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمده و گفت: یا محمّد، چه اندک‌اند کسانی که به خاطر سخنانی که درباره پسر عمویت علی می گویی، از تو پیروی می کنند؟! پس خداوند این آیه را نازل فرمود: «وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِين»، - . سبأ/ ۲۰ - {و

قطعاً شیطان گمان خود را در مورد آنها راست یافت. و جز گروهی از مؤمنان، [بقیه] از او پیروی کردند.} پس جمعی از منافقان که پیمان او را شکسته بودند گرد آمده و گفتند: محمّد دیروز در مسجد خیف سخنانی گفت: و امروز اینجا سخنانی بر زبان راند، اگر وی به مدینه باز گردد، بیعت را برای علی خواهد گرفت و صلاح در آن است که محمّد را قبل از اینکه به مدینه برسد، به قتل برسانیم. و چون شب فرا رسید، چهارده مرد بر سر گردنه به کمین نشستند تا وی را به قتل رسانند - و آن گردنه‌ای است میان جحفه و ابواء - پس هفت تن ایشان در سمت راست گردنه و هفت تن دیگر در سمت چپ مستقر شدند تا شتر آن حضرت را رم دهند. چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله روز را به شب رساند و سوار بر شتر خود که «ناجیه» نام داشت، پیشاپیش صحابه‌اش حرکت فرموده و به گردنه رسید، جبرئیل وی را ندا در داد که ای محمّد، فلانی و فلانی و... همه آن‌ها را نام برد - و مؤلف کتاب نام ایشان را ذکر کرده سپس گوید: - جبرئیل گفت: ای محمّد، اینان در گردنه در کمین تو نشسته‌اند تا تو را غفلتاً به قتل رسانند. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به نفر پشت سر خود نگاه کرده و پرسید: پشت سر من کیست؟ حذیفهٔ بن یمان عرض کرد: من هستم حذیفه، یا رسول الله. فرمود: آیا آنچه را که ما شنیدیم تو هم شنیدی؟ عرض کرد: آری، فرمود: پوشیده دار. سپس به آن چهارده نفر نزدیک گشته و تک‌تک آنان را به نام و نام پدر صدا زد. و چون آن‌ها صدای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را شنیدند، پراکنده شده و به جمع مردم پیوستند، در حالیکه شتران خود را زانو بسته در گردنه رها ساخته بودند. چون پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به مرکب‌های ایشان رسید، آن‌ها را شناخت و چون از مرکب پیاده شد، فرمود: آن مردان را چه می‌شود که در کعبه پیمان بستند که اگر خداوند محمّد را بکشد یا کشته شود، امر جانشینی وی به خاندانش واگذار نشود، سپس چه توطئه‌ها که نچیدند؟! پس آن‌ها نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمده و سوگند یاد کردند که قصد هیچ توطئه‌ای را نداشته‌اند! پس خداوند تبارک و تعالی فرمود: «يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُواْ وَ لَقَدْ قَالُواْ كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُواْ بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَ هَمُّواْ بِمَا لَمْ يَنَالُواْ

وَ مَا نَقَمُواْ إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِن فَضْلِهِ فَإِن يَتُوبُواْ يَكُ خَيرًا لَّهُمْ وَ إِن يَتَوَلَّوْاْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فىِ الدُّنْيا وَ الْأَخِرَهِ وَ مَا لهُمْ فىِ الْأَرْضِ مِن وَلىِ‌ٍّ وَ لَا نَصِيرٍ»، - . توبه/ ۷۴ - {به

خدا سوگند می خورند که [سخن ناروا] نگفته اند، در حالی که قطعاً سخن کفر گفته و پس از اسلام آوردنشان کفر ورزیده اند، و بر آنچه موفّق به انجام آن نشدند همّت گماشتند، و به عیب‌جویی برنخاستند مگر [بعد از] آنکه خدا و پیامبرش از فضل خود آنان را بی نیاز گردانیدند. پس اگر توبه کنند برای آنان بهتر است، و اگر روی برتابند، خدا آنان را در دنیا و آخرت عذابی دردناک می کند، و در روی زمین یار و یاوری نخواهند داشت.}

**[ترجمه]

و بلغ أمر الحسد لمولانا على عليه السلام على ذلك المقام و الإنعام إلى بعضهم الهلاك و الاصطلام (۱)

فَرَوَى الْحَاكِمُ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسْكَانِيُّ فِي كِتَابِ دُعَاءِ الْهُدَاهِ إِلَى أَدَاءِ حَقِّ الْمُوَالاهِ و هُوَ مِنْ أَعْيَانِ رِجَالِ الْجُمْهُورِ فَقَالَ قَرَأْتُ عَلَى أَبِی بَكْرٍ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّيْدَلَانِيِّ فَأَقَرَّ بِهِ حَدَّثَكُمْ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ جَعْفَرٍ الشَّيْبَانِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحُسَيْنِ الْأَسَدِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْكِسَائِيُّ حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ رِبْعِيٍّ عَنْ حُذَيْفَهَ بْنِ الْيَمَانِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ عليه السلام مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ قَامَ النُّعْمَانُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْفِهْرِيُّ فَقَالَ هَذَا شَيْءٌ قُلْتَهُ مِنْ عِنْدِكَ أَوْ شَيْءٌ أَمَرَكَ بِهِ رَبُّكَ قَالَ لَا بَلْ أَمَرَنِی بِهِ رَبِّی فَقَالَ اللَّهُمَّ أَنْزِلْ عَلَيْنَا حِجَارَهً مِنَ السَّمَاءِ فَمَا بَلَغَ رَحْلَهُ حَتَّى جَاءَهُ حَجَرٌ فَأَدْمَاهُ (۲) فَخَرَّ مَيِّتاً فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ (۳).

أَقُولُ: وَ رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ الثَّعْلَبِيُّ فِي تَفْسِيرِهِ لِلْقُرْآنِ بِأَفْضَلَ وَ أَكْمَلَ مِنْ هَذِهِ الرِّوَايَهِ وَ كَذَلِكَ رَوَاهُ صَاحِبُ كِتَابِ النَّشْرِ وَ الطَّيِّ قَالَ: لَمَّا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِغَدِيرِ خُمٍّ نَادَى النَّاسَ فَاجْتَمَعُوا فَأَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ عليه السلام وَ قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَشَاعَ ذَلِكَ فِي كُلِّ بَلَدٍ فَبَلَغَ ذَلِكَ الْحَارِثَ بْنَ النُّعْمَانِ الْفِهْرِيَّ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى نَاقَهٍ لَهُ حَتَّى أَتَى الْأَبْطَحَ فَنَزَلَ عَنْ نَاقَتِهِ وَ أَنَاخَهَا وَ عَقَلَهَا ثُمَّ أَتَى النَّبِيَّ وَ هُوَ فِي مَلَإٍ مِنْ أَصْحَابِهِ قَالَ يَا مُحَمَّدُ أَمَرْتَنَا عَنِ اللَّهِ أَنْ نَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَبِلْنَاهُ وَ أَمَرْتَنَا أَنْ نُصَلِّيَ خَمْساً فَقَبِلْنَاه وَ أَمَرْتَنَا بِالْحَجِّ فَقَبِلْنَاهُ ثُمَّ لَمْ تَرْضَ بِذَلِكَ حَتَّى رَفَعْتَ بِضَبْعِ (۴) ابْنِ عَمِّكَ فَفَضَّلْتَهُ عَلَيْنَا وَ قُلْتَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ أَ هَذَا شَيْءٌ مِنْ عِنْدِكَ أَمْ مِنَ اللَّهِ فَقَالَ وَ اللَّهِ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِنَّ هَذَا مِنَ اللَّهِ فَوَلَّى الْحَارِثُ يُرِيدُ رَاحِلَتَهُ وَ هُوَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مَا يَقُولُهُ مُحَمَّدٌ حَقّاً فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجارَهً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِيمٍ فَمَا وَصَلَ إِلَيْهَا حَتَّى رَمَاهُ اللَّهُ بِحَجَرٍ فَسَقَطَ عَلَى هَامَتِهِ وَ خَرَجَ

ص: ۱۳۶

۱- ۱. اصطلمه: استأصله.

۲- ۲. ادمی الرجل: أسال دمه.

۳- ۳. سوره المعارج: ۱.

۴- ۴. فی المصدر: بضبعی ابن عمک.

مِنْ دُبُرِهِ فَقَتَلَهُ (۱).

**[ترجمه]و شـدت حسـد کردن بر مولایمـان علی علیه السّـلام به سـبب مقـام و منزلت انعامی که بـدان دست یافته بود، بـدان درجه رسـیده بود که کارشان به هلاک و ریشه‌کن شـدن کشـید. به همین مناسـبت حاکم عبیـدالله بن عبـدالله حسـکانی که از رجـال مشـهور جمهور است، در کتاب «دعاء الهـداة إلی أداء حقّ الموالاة» می‌گویـد: این روایت را بر ابوبکر محمّـد بن محمّد صیـدلانی خوانـدم و او به صـحّت آن اقرار نمود که حذیفـهٔ بن یمان گفت: چون رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّـلام فرمود: هر کس من مولای اویم اینـک علی مولای اوست، نعمان بن منـذر فهری از جا برخاسـته و گفت: این سـخن از جـانب خودتـان است یا چیزی است که پروردگارت تو را به آن امر کرده است؟ فرمود: خیر، بلکه پروردگارم مرا بـدان فرمان داده است. پس منذر گفت: خداوندا، سـنگی از آسـمان بر ما فرود آر! و هنوز به شترش نرسـیده بود که سنگی از آسمان فرود آمده، وی را خونین ساخت و در جا کشت، پس خدای متعال آیه: «سَأَلَ سَائِلُ

بِعَذَابٍ وَاقِعٍ»، - . المعارج/ ۱ - {پرسنده ای

از عذاب واقع شونده ای پرسید.}را نازل فرمود.

مؤلف: این حدیث را ثعلبی در تفسیر قرآن خود به شکلی بهتر و کامل‌تر از این روایت آورده است. و نیز صاحب کتاب «النشر والطیّ» آن را نقل کرده، گویـد: هنگامی که رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله در غـدیرخُم بود، مردم را فراخوانـد و آن‌ها گرد آمدند، سـپس دست علی علیه السّلام را گرفته و فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. این سخن در همه جا پیچید تا اینکه به گوش حارث بن نعمان فهری رسـید. وی با شنیدن این سخن سوار بر شتر خود نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمـد تا اینکه به ابطح رسـید، پس ناقه‌اش را خوابانید و از آن پیاده گشـته و زانوی آن را بست، سـپس نزد پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله آمـد، در حـالی که آن حضـرت در میـان جمعی از یـاران خود بودنـد؛ پس گفت: ای محمّـد، به ما فرمان دادی که شهادت دهیم معبودی جز الله نیست و تو فرسـتاده او هستی و ما آن را پـذیرفتیم، و به ما امر نمودی که پنج بار نماز بخوانیم که آن را پذیرفتیم، و امر کردی که حج بگزاریم که آن را پذیرفتیم، اما این همه تو را راضـی نکرد تا اینکه بازوی پسر عمویت را گرفته و بالاـ برده، او را بر مـا برتری داده و گفـتی: هر که من مولاـی او بودم، علی مولاـی اوست! آیـا این سـخن را از خودت گفتی یـا از خـدای عزّوجـل؟ پس پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله فرمود: سوگنـد به خـدایی که جز او خـدایی نیست، این سـخن از جانب خـداست! پس حارث برگشت تا به سـمت شترش برود، در حالی که می‌گفت: خداوندا، اگر آنچه محمّد می‌گوید حق است، پس بر ما از آسمان سنگ ببار یا عذابی دردناک بر ما بفرست! و هنوز به شترش نرسیده بود که خداوند سنگی بر سرش فرو بارید که از

ص: ۱۳۶

نشیمنگاهش بیرون زده، وی را در دم کُشت. - . اقبال الأعمال : ۴۵۹-۴۵۳ -

**[ترجمه]

بیان

ناقه ناجیه و نجیه سریعه.

**[ترجمه]«ناقه ناجیهٔ و نجیّهٔ»: شتر تندرو

**[ترجمه]

«۲۵»

ك، [إكمال الدين] مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ أَبِي ذُرْعَةَ(۲) عَنْ كَثِيرِ بْنِ يَحْيَى أَبِي مَالِكٍ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ وَاثِلَةَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: لَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ حَجَّةِ الْوَدَاعِ نَزَلَ بِغَدِيرِ خُمٍّ ثُمَّ أَمَرَ بِدَوْحَاتٍ فَقُمَّ مَا تَحْتَهُنَ (۳) ثُمَّ قَالَ كَأَنِّي قَدْ دُعِيتُ فَأَجَبْتُ إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمُ الثَّقَلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ كِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِي (۴) فَانْظُرُوا كَيْفَ تَخْلُفُونِّي فِيهِمَا فَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مَوْلَايَ وَ أَنَا مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ (۵) ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فَقَالَ مَنْ كُنْتُ وَلِيَّهُ فَهَذَا وَلِيُّهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ قَالَ قُلْتُ لِزَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ أَنْتَ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ قَالَ مَا كَانَ فِي الدَّوْحَاتِ أَحَدٌ إِلَّا وَ رَآهُ بِعَيْنِهِ وَ سَمِعَهُ بِأُذُنِهِ (۶).

ك، [إكمال الدين] مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُعَلًّى عَنْ يَحْيَى بْنِ حَمَّادٍ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ: مِثْلَهُ (۷).

**[ترجمه]كمال الدين: زيد بن ارقم گويد: چون رسول خدا صلى الله عليهِ و آله از حجّهٔالوداع بازگشت، در غديرخم منزل كرد، سپس دستور داد زير چند درخت پر شاخ و برگ را جارو كنند. سپس فرمود: گويا به عالم ديگر فراخوانده شده و اجابت نموده‌ام. من دو شیء گران‌سنگ را در ميان شما بر جای می‌نهم كه يكی از ديگری بزرگ‌تر است و آن كتاب خداست و ديگری عترت من است، پس بنگريد كه پس از من چگونه با اين دو رفتار خواهيد كرد؟ كه اين دو هرگز از هم جدا نخواهند گشت تا اينكه در كنار حوض كوثر بر من وارد شوند. سپس فرمود: يقيناً خداوند مولای من است و من مولای هر مؤمنی هستم. آن‌گاه دست علی بن ابی طالب عليه السّلام را گرفته و فرمود: هر كس من ولیّ او بوده‌ام، اينك اين ولیّ اوست، خداوندا دوست بدار هر كه او را دوست می‌دارد و دشمن بدار هر كس با وی دشمنی كند! راوی گويد: به زيد بن ارقم گفتم: آيا تو خود اين سخن را از رسول خدا صلى الله عليهِ و آله شنيدی؟ گفت: هر كس در آن درخت‌زار بود، هم پيامبر صلى الله عليهِ و آله را با چشم خود ديد و هم سخن او را با گوش خود شنيد. -. كمال الدين : ۱۳۶ -

كمال الدين محمّد بن حافظ از عبدالله بن سليمان از احمد بن معلّی از يحيی بن حمّاد از ابوعوانه شبيه اين روايت را نقل كرده است.

**[ترجمه]

«۲۶»

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الثَّلْجِ بِإِسْنَادِهِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرٌ الصَّادِقُ علیه السلام: أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَی نَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله بِکُرَاعِ الْغَمِیمِ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ فِی عَلِیٍ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ فَذَکَرَ قِیَامَ رَسُولِ اللَّهِ بِالْوَلَایَهِ بِغَدِیرِ خُمٍّ قَالَ وَ نَزَلَ جَبْرَئِیلُ بِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً بِعَلِیٍّ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ

ص: ۱۳۷

۱- ۱. اقبال الاعمال: ۴۵۳ و ۴۵۹.

۲- ۲. فی المصدر: عن أبی نهرعه.

۳- ۳. فی المصدر: فقممن ما تحتهن.

۴- ۴. فی المصدر: و عترتی أهل بیتی.

۵- ۵. فی المصدر: کل مؤمن و مؤمنه.

۶- ۶. کمال الدین: ۱۳۶. و فیه: إلا رآه بعینیه و سمعه بأذنیه.

۷- ۷. کمال الدین: ۱۳۸.

فِی هَـذَا الْیَوْمِ أَکْمَلَ لَکَمْ مَعَاشِرَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ دِینَکَمْ وَ أَتَمَّ عَلَیْکَمْ نِعْمَتَهُ وَ رَضِیَ لَکَمُ الْإِسْلَامَ دِیناً فَاسْمَعُوا لَهُ وَ أَطِیعُوا تَفُوزُوا وَ تَغْنَمُوا(۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب محمّد بن ابی الثلج با اسناد خود گوید: ابو عبدالله جعفر صادق علیه السّلام فرمود: خدای عزّوجل در «کراع الغمیم» آیه: «یَاأَیهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ» را درباره علی علیه السلام نازل فرمود، سپس فرمود:«وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس». سپس ماجرای منصوب کردن علی علیه السّلام را به ولایت در غدیرخُم نقل نموده و گوید: و جبرئیل با قول خدای عزّوجل نازل گردید که «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتیِ وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا» به علی امیرالمؤمنین.

ص: ۱۳۷

یعنی ای جماعت مهاجرین و انصار، در این روز خداوند دین شما را برایتان (با ولایت علی علیه السّلام) کامل فرمود و نعمتش را بر شما تمام کرد و راضی گشت که اسلام دین شما باشد، پس به سخنش گوش فرا دهید و از وی اطاعت کنید تا ظفر یابید و غنیمت به دست آورید. - . کشف الیقین: ۴۶ -

**[ترجمه]

«۲۷»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: آخِرُ فَرِیضَهٍ أَنْزَلَهَا اللَّهُ الْوَلَایَهُ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً فَلَمْ یُنْزِلْ مِنَ الْفَرَائِضِ شَیْئاً بَعْدَهَا حَتَّی قَبَضَ اللَّهُ رَسُولَهُ (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام باقر علیه السّلام فرمود: آخرین فریضه‌ای که خداوند آن را نازل فرمود، فریضه ولایت است که می‌فرماید: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتیِ وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا» و پس از این فریضه، فریضه دیگری نازل نشد تا اینکه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رحلت فرمود. - . نسخه خطی . تفسیر برهان ۱: ۴۴۴ -

**[ترجمه]

«۲۸»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْخُزَاعِیِّ عَنْ أَبِیهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ: لَمَّا نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ عَرَفَاتٍ یَوْمَ الْجُمُعَهِ أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ لَکَ قُلْ لِأُمَّتِکَ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ بِوَلَایَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً وَ لَسْتُ أُنْزِلُ عَلَیْکُمْ بَعْدَ هَذَا قَدْ أَنْزَلْتُ عَلَیْکُمُ الصَّلَاهَ وَ الزَّکَاهَ وَ الصَّوْمَ وَ الْحَجَّ وَ هِیَ الْخَامِسَهُ وَ لَسْتُ أَقْبَلُ هَذِهِ الْأَرْبَعَهَ إِلَّا بِهَا(۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از جعفر بن محمّد خزاعی از پدرش روایت کرده که گفت: شنیدم امام صادق علیه السّلام فرمود:

چون رسول خدا صلی الله علیهِ و آله در عرفات منزل کرد، جبرئیل نزد وی آمده و گفت: یا محمّد، خداوند تو را سلام می... رساند و به تو می‌گوید: به اُمّت خود بگو: {امروز دین شما را برایتان کامل کردم} به ولایت علی بن ابی طالب {و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم و اسلام را برای شما[به عنوان] آیینی برگزیدم} و بعد از این آیه‌ای بر شما نازل نخواهم کرد، زیرا تاکنون فریضه‌های نماز، زکات، روزه و حج را نازل کرده بودم و فریضه ولایت پنجمین فریضه است که آن چهار فریضه را جز به همراه این فریضه نمی‌پذیریم. - . نسخه خطی، تفسیر برهان ۱: ۴۴۴ -

**[ترجمه]

«۲۹»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنِ ابْنِ أُذَیْنَهَ قَالَ سَمِعْتُ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: أَنَّ الْفَرِیضَهَ کَانَتْ تُنْزَلُ ثُمَّ تُنْزَلُ الْفَرِیضَهُ الْأُخْرَی فَکَانَتِ الْوَلَایَهُ آخِرَ الْفَرَائِضِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام یَقُولُ اللَّهُ لَا أُنْزِلُ عَلَیْکُمْ بَعْدَ هَذِهِ الْفَرِیضَهِ فَرِیضَهً(۴).

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: تَمَامُ النِّعْمَهِ دُخُولُ الْجَنَّهِ(۵).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابو جعفر باقر علیه السّلام فرمود: فرایض یکی پس از دیگری نازل می‌شدند و «ولایت» آخرین فریضه‌ای بود که نازل گردید، پس خدای متعال چنین نازل فرمود: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا». سپس امام ابوجعفر باقر علیه السّلام فرمود: خداوند فرمود: پس از این فریضه، فریضه دیگری بر شما نازل نخواهم کرد. - . تفسیر عیاشی، نسخه خطی. تفسیر برهان ۱: ۴۴۴ -

تفسیر عیاشی: امام صادق علیه السّلام فرمود: تمام نعمت، وارد شدن به بهشت است. - . تفسیر عیاشی، نسخه خطی. تفسیر برهان ۱: ۴۴۴ -

**[ترجمه]

«۳۰»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ بِالْوَلَایَهِ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِالدَّوْحَاتِ دَوْحَاتِ غَدِیرِ خُمٍّ فَقُمِّمْنَ ثُمَّ نُودِیَ الصَّلَاهَ جَامِعَهً ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ أَ لَسْتُ أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَی قَالَ فَمَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ رَبِّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ ثُمَّ أَمَرَ النَّاسَ بِبَیْعَتِهِ وَ بَایَعَهُ النَّاسُ لَا یَجِی ءُ أَحَدٌ إِلَّا بَایَعَهُ لَا یَتَکَلَّمُ حَتَّی جَاءَ أَبُو بَکْرٍ فَقَالَ یَا أَبَا بَکْرٍ بَایِعْ عَلِیّاً بِالْوَلَایَهِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ فَقَالَ بَایِعْ عَلِیّاً بِالْوَلَایَهِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ ثَنَی عِطْفَیْهِ فَالْتَفَتَ

۱- ۱. اليقين: ۴۶.

۲- ۲. مخطوط، و أوردهما فى البرهان ۱: ۴۴۴.

۳- ۳. مخطوط، و أوردهما فى البرهان ۱: ۴۴۴.

۴- ۴. مخطوط، و أوردهما فى البرهان ۱: ۴۴۴.

۵- ۵. مخطوط، و أوردهما فى البرهان ۱: ۴۴۴.

فَقَالَ لِأَبِی بَكْرٍ لَشَدَّ مَا یَرْفَعُ بِضَبْعَیْ ابْنِ عَمِّهِ ثُمَّ خَرَجَ هَارِباً مِنَ الْعَسْكَرِ فَمَا لَبِثَ أَنْ أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی خَرَجْتُ مِنَ الْعَسْكَرِ لِحَاجَةٍ فَرَأَیْتُ رَجُلًا عَلَیْهِ ثِیَابٌ لَمْ أَرَ أَحْسَنَ مِنْهُ وَ الرَّجُلُ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ وَجْهاً وَ أَطْیَبِهِمْ رِیحاً فَقَالَ لَقَدْ عَقَدَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ عَقْداً لَا یَحُلُّهُ إِلَّا كَافِرٌ فَقَالَ یَا عُمَرُ أَ تَدْرِی مَنْ ذَاكَ قَالَ لَا قَالَ ذَاكَ جَبْرَئِیلُ فَاحْذَرْ أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ مَنْ

تَحُلُّهُ فَتَكْفُرَ ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَقَدْ حَضَرَ الْغَدِیرَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ رَجُلٍ یَشْهَدُونَ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَمَا قَدَرَ عَلَی أَخْذِ حَقِّهِ وَ إِنَّ أَحَدَكُمْ یَكُونُ لَهُ الْمَالُ وَ لَهُ شَاهِدَانِ فَیَأْخُذُ حَقَّهُ فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغالِبُونَ فِی عَلِیٍّ علیه السلام (1).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: صفوان جمّال گوید: امام صادق علیه السّلام فرمود: چون این آیه درباره ولایت نازل گردید، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دستور فرمود، درختزار غدیرخُم جارو شد، سپس ندای «الصلاهٔ جامعه» در داده شد، سپس فرمود: ای مردم، آیا من اولی‌تر از مؤمنان به خودشان نیستم؟ عرض کردند: آری، فرمود: پس، هر کس من مولای او بوده‌ام اینک علی مولای اوست. پروردگارا، دوست بدار دوستدار او را و دشمن بدار دشمنش را، سپس به مردم امر فرمود که با وی بیعت کنند. آن‌گاه مردم با وی بیعت کردند و چنان بود که مردم می‌آمد و با وی بیعت می‌کردند، اما آن حضرت سخن نمی‌گفت؛ و چون ابوبکر آمد، فرمود: ای ابوبکر، با علی بر ولایت بیعت کن! عرض کرد: از جانب خداست یا از جانب رسول اوست؟ فرمود: از جانب خدا و رسول اوست. سپس عمر آمد، آن حضرت فرمود: با علی بر ولایت بیعت کن! گفت: از جانب خداست یا از جانب رسول او؟ فرمود: از جانب خدا و رسول اوست. سپس عمر شانه‌های خود را تکان داد و روبرگردانده

ص: ۱۳۸

و به ابوبکر گفت: چه‌قدر زیر بازوی پس عمویش را می‌گیرد؟! عمر به سرعت از آن جمع بیرون رفت. مدتی نگذشت تا اینکه نزد پیامبر آمده و عرض کرد: یا رسول الله، من بنا به ضرورتی از جمع خارج شدم و مردی را دیدم که چنان جامه نیکویی برتن داشت که بهتر از آن را هرگز ندیده‌ام و او نیکو رخسارترین مردم و خوشبوترین آن‌ها بود. آن مرد گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله پیمانی را برای علی بست که جز کافر آن را نمی‌گشاید. پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای عمر، می‌دانی آن مرد کیست؟ عرض کرد: خیر، فرمود: جبرئیل بوده است، پس برحذر باش از اینکه تو اولین کسی باشی که گره این پیمان را بگشایی و کافر گردی. سپس امام صادق علیه السّلام فرمود: دوازده هزار تن شاهد برگزاری مراسم ولایت علی بن ابی طالب علیه السّلام در غدیر بودند اما وی نتوانست حق خود را بگیرد، اما هریک از شما صاحب مال بوده و شاهد داشته باشد، می‌تواند حقّ خود را بگیرد و آیه: «فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُون» - . مائده/ ۵۶ - {حزب

خدا همان پیروزمندانند.} درباره علی علیه السّلام نازل شده است. - . تفسیر عیاشی . نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۳۱»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ أَبِی صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالا: أَمَرَ اللَّهُ مُحَمَّداً أَنْ یَنْصِبَ عَلِیّاً لِلنَّاسِ لِیُخْبِرَهُمْ بِوَلَایَتِهِ

فَتَخَوَّفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ يَقُولُوا جَاءَ بِابْنِ عَمِّهِ وَ أَنْ يَطْعَوْا فِي ذَلِكَ عَلَيْهِ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِوَلَايَتِهِ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍ (٢).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابن عباس و جابر بن عبدالله گفته‌اند: خداوند به محمّد امر فرمود علی را به عنوان ولیّ امر مردم معرفی نماید، لیکن آن حضرت بیم داشت که مردم بگویند به نفع پسر عمویش کار کرده و بدین سبب بر وی بشورند، پس خداوند به وی وحی فرمود که: «يَأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا ... مِنَ النَّاس» از این رو رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در روز غدیرخُم، وی را به ولایت بر مردم منصوب نمود. - . تفسیر عیلشی . نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۳۲»

شی، [تفسير العياشی] عَنْ حَنَانِ بْنِ سَدِيرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَ جَبْرَئِيلُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِإِعْلَانِ أَمْرِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَ فَمَكَثَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله ثَلَاثاً حَتَّى أَتَى الْجُحْفَةَ فَلَمْ يَأْخُذْ بِيَدِهِ فَرَقاً مِنَ النَّاسِ (٣) فَلَمَّا نَزَلَ الْجُحْفَةَ يَوْمَ الْغَدِيرِ فِي مَكَانٍ يُقَالُ لَهُ مَهْيَعَةُ(۴) فَنَادَى الصَّلَاةَ جَامِعَةً فَاجْتَمَعَ النَّاسُ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مَنْ أَوْلَى بِكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ قَالَ فَجَهَرُوا فَقَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ ثُمَّ قَالَ لَهُمْ الثَّانِيَةَ فَقَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ ثُمَّ قَالَ لَهُمُ الثَّالِثَةَ فَقَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ فَأَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ علیه السلام فَقَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ

۱- ۱. مخطوط.

۲- ۲. مخطوط.

۳- ۳. الفرق- بفتح الفاء و الراء-: الفزع.

۴- ۴. قال فی المراصد(۳: ۱۳۴۰): مهیعه بالفتح ثمّ السکون و یاء مفتوحه و عین مهمله، و هی الجحفه. و قیل: قریب منها.

فَإِنَّهُ مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُ وَ هُوَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ مِنْ بَعْدِی (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام باقر علیه السّلام فرمود: هنگامی که جبرئیل در حجّهٔ الوداع با اعلان امر علی بن ابی طالب علیه السّلام بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نازل گردید. و آیه: «یَأَیهَّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْک مِن رَّبِّک وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُک مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا یهْدِی الْقَوْمَ الْکَافِرِینَ» - . مائده/ ۶۷ -

را ابلاغ نمود، رسول خدا سه روز درنگ فرمود تا اینکه به جحفه رسید و دست علی علیه السّلام را از بیم واکنش مردم بالا نبرد، و چون در روز غدیر در جحفه و در مکانی به نام «مَهیَعهٔ» فرود آمد، ندای الصلاهٔ جامعه سرداد، پس مردم گرد آمدند. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چه کسی اولی‌تر از خودتان به شماست؟ - گوید: - سپس مردم با صدای بلند گفتند: خدا و رسول او. سپس برای بار دوم سؤال خود را تکرار فرمود که باز هم گفتند: خدا و رسول او، بار سوم نیز همین سؤال را پرسید و آنها گفتند: خدا و رسول او، سپس دست علی علیه السّلام را بلند کرده و فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوست بدار دوستدارش را و دشمن باش با آنکه با وی دشمنی کند. و یاری کن هر کس را که یاری‌اش کند و خوار و ذلیل کن آنکه او را واگذارد،

زیرا او از من است و من از او و او برای من منزلت هارون از موسی را دارد، با این تفاوت که پس از من پیامبری نخواهد بود. - . نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۳۳»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ عُمَرَ بْنِ یَزِیدَ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام ابْتِدَاءً مِنْهُ الْعَجَبُ یَا أَبَا حَفْصٍ لِمَا لَقِیَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ إِنَّهُ کَانَ لَهُ عَشَرَهُ آلَافِ شَاهِدٍ لَمْ یَقْدِرْ عَلَی أَخْذِ حَقِّهِ وَ الرَّجُلُ یَأْخُذُ حَقَّهُ بِشَاهِدَیْنِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَرَجَ مِنَ الْمَدِینَهِ حَاجّاً وَ تَبِعَهُ خَمْسَهُ آلَافٍ وَ رَجَعَ مِنْ مَکَّهَ وَ قَدْ شَیَّعَهُ خَمْسَهُ آلَافٍ مِنْ أَهْلِ مَکَّهَ فَلَمَّا انْتَهَی إِلَی الْجُحْفَهِ نَزَلَ جَبْرَئِیلُ بِوَلَایَهِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ قَدْ کَانَتْ نَزَلَتْ وَلَایَتُهُ بِمِنًی وَ امْتَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ مِنَ الْقِیَامِ بِهَا لِمَکَانِ النَّاسِ فَقَالَ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ مِمَّا کَرِهْتَ بِمِنًی فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقُمَّتِ السَّمُرَاتُ (۲) فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ النَّاسِ أَمَا وَ اللَّهِ لَیَأْتِیَنَّکُم بِدَاهِیَهٍ فَقُلْتُ لِعُمَرَ(۳) مَنِ الرَّجُلُ فَقَالَ الْحَبَشِیُ (۴).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عمر بن یزید گوید: امام صادق علیه السّلام بی‌مقدمه فرمود: ای ابوحفص، علی بن ابی طالب چه شگفتی‌ها دید!! او ده هزار شاهد داشت اما نتوانست حقّش را بگیرد و هر کس می‌تواند با ارائه دو نفر شاهد به حقّش برسد. رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به قصد حجّ از مدینه خارج شد و پنج هزار نفر همراه وی شدند و چون از مکه بازگشت، پنج هزار نفر دیگر از مردم مکه به عنوان مشایعت وی را همراهی نمودند و چون به جحفه رسید، جبرئیل با آیه ولایت علی علیه السّلام نازل شد و این در حالی بود که آیه ولایت وی قبلاً در منی نازل گشته بود، لیکن رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از

ابلاغ آن به خاطر مکانی که مردم در آن حضور داشتند خودداری نموده بود، پس جبرئیل گفت: «يَاأَيهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا ... مِنَ النَّاس» اکنون آنچه را که کراهت داشتی در منی انجام دهی، به انجام برسان. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله امر فرمود زیر درختان را جارو کردند، پس یکی از مردم گفت: به خدا سوگند حتماً مصیبتی برایتان خواهد آورد؛ پس به عمر - . منظور عمربن یزید راوی حدیث است -

گفتم: این مرد کیست؟ گفت: آن حبشی است. - . نسخه خطی -

**[ترجمه]

بیان

الحبشی هو عمر لانتسابه إلی الصهاکه الحبشیه.

**[ترجمه]منظور از حبشی، عمر بن خطاب است که منتسب به صهّاک حبشه است.

**[ترجمه]

«۳۴»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ زِیَادِ بْنِ الْمُنْذِرِ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ هُوَ یُحَدِّثُ النَّاسَ فَقَامَ إِلَیْهِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَهِ یُقَالُ لَهُ عُثْمَانُ الْأَعْشَی کَانَ یَرْوِی عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِیِّ فَقَالَ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ جُعِلْتُ فِدَاکَ إِنَّ الْحَسَنَ الْبَصْرِیَّ یُحَدِّثُنَا حَدِیثاً یَزْعُمُ أَنَّ هَذِهِ الْآیَهَ نَزَلَتْ فِی رَجُلٍ وَ لَا یُخْبِرُنَا مَنِ الرَّجُلُ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ تَفْسِیرُهَا أَ تَخْشَی النَّاسَ فَاللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام مَا لَهُ لَا قَضَی اللَّهُ دِینَهُ یَعْنِی صَلَاتَهُ أَمَا أَنْ لَوْ شَاءَ أَنْ یُخْبِرَ بِهِ خَبَّرَ بِهِ إِنَّ جَبْرَئِیلَ هَبَطَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ إِنَّ رَبَّکَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَأْمُرُکَ أَنْ تَدُلَّ أُمَّتَکَ عَلَی صَلَاتِهِمْ فَدَلَّهُ عَلَی الصَّلَاهِ وَ احْتَجَّ بِهَا عَلَیْهِ فَدَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُمَّتَهُ عَلَیْهَا وَ احْتَجَّ بِهَا عَلَیْهِمْ ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَأْمُرُکَ أَنْ تَدُلَّ أُمَّتَکَ مِنْ زَکَاتِهِمْ عَلَی مِثْلِ مَا دَلَلْتَهُمْ عَلَیْهِ مِنْ صَلَاتِهِمْ فَدَلَّهُ عَلَی الزَّکَاهِ وَ احْتَجَّ بِهَا عَلَیْهِ فَدَلَّ رَسُولُ اللَّهِ أُمَّتَهُ عَلَی الزَّکَاهِ وَ احْتَجَّ بِهَا عَلَیْهِمْ ثُمَّ أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ

۱- ۱. مخطوط.

۲- ۲. السمر- بفتح السین و ضم المیم- اسم شجر.

۳- ۳. أی عمر بن یزید راوی الحدیث.

۴- ۴. مخطوط.

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَأْمُرُکَ أَنْ تَدُلَّ أَمَّتَکَ مِنْ صِیَامِهِمْ عَلَی مِثْلِ مَا دَلَلْتَهُمْ عَلَیْهِ مِنْ صَلَاتِهِمْ وَ زَکَاتِهِمْ شَهْرَ رَمَضَانَ بَیْنَ شَعْبَانَ وَ شَوَّالٍ یُؤْتَی فِیهِ کَذَا وَ یُجْتَنَبُ فِیهِ کَذَا فَدَلَّهُ عَلَی الصِّیَامِ وَ احْتَجَّ بِهِ عَلَیْهِ فَدَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُمَّتَهُ عَلَی الصِّیَامِ وَ احْتَجَّ بِهِ عَلَیْهِمْ ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَأْمُرُکَ أَنْ تَدُلَّ أُمَّتَکَ فِی حَجِّهِمْ مِثْلَ مَا دَلَلْتَهُمْ عَلَیْهِ فِی صَلَاتِهِمْ وَ زَکَاتِهِمْ وَ صِیَامِهِمْ فَدَلَّهُ عَلَی الْحَجِّ وَ احْتَجَّ عَلَیْهِ فَدَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُمَّتَهُ عَلَی الْحَجِّ وَ احْتَجَّ بِهِ عَلَیْهِمْ ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَأْمُرُکَ أَنْ تَدُلَّ أُمَّتَکَ فِی حَجِّهِمْ مِثْلَ مَا دَلَلْتَهُمْ عَلَیْهِ فِی صَلَاتِهِمْ وَ زَکَاتِهِمْ وَ صِیَامِهِمْ فَدَلَّهُ عَلَی الْحَجِّ وَ احْتَجَّ عَلَیْهِ فَدَلَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُمَّتَهُ عَلَی الْحَجِّ وَ احْتَجَّ بِهِ عَلَیْهِمْ ثُمَّ أَتَاهُ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَأْمُرُکَ أَنْ تَدُلَّ أُمَّتَکَ مِنْ وَلِیِّهِمْ عَلَی مِثْلِ مَا دَلَلْتَهُمْ عَلَیْهِ فِی صَلَاتِهِمْ وَ زَکَاتِهِمْ وَ صِیَامِهِمْ وَ حَجِّهِمْ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَبِّ أُمَّتِی حَدِیثُو عَهْدٍ بِالْجَاهِلِیَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ تَفْسِیرُهَا أَ تَخْشَی النَّاسَ فَاللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخَذَ بِیَدِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَرَفَعَهَا فَقَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ وَ أَحِبَّ مَنْ أَحَبَّهُ وَ أَبْغِضْ مَنْ أَبْغَضَهُ (۱).

**[ترجمه]زیاد بن منذر گوید: در محضر ابو جعفر محمّد بن علی علیهما السّلام بودم و مشغول سخن گفتن با مردم بود، پس مردی از اهل بصره به نام عثمان أعشی که از حسن بصری نقل حدیث می‌کرد برخاسته و عرض کرد: ای فرزند رسول خدا، فدایت گردم، حسن بصری حدیثی را برای ما نقل می‌کند و بر این باور است که این آیه درباره مردی نازل گشته، ولی نام آن مرد را به ما نمی‌گوید، آیه این است: «یَاأَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ... رِسَالَتَهُ» و تفسیر آن این است: آیا از مردم بیم داری؟ پس خداوند تو را از گزند مردم نگاه می‌دارد. پس امام باقر علیه السّلام فرمود: خدا دینش - منظور نماز وی است - را قضا نکند! او را چه می‌شود؟ او اگر می‌توانست نامش را ببرد، حتماً چنین می‌کرد، جبرئیل بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نازل گشته و به وی گفت: پروردگارت تبارک و تعالی تو را فرمان می‌دهد که مردم را به سوی نمازشان رهنمون گردی و حجت را بر آن حضرت تمام کرد، پس به آن رهنمون شد تا حجّت بر آنان تمام شود، سپس بار دیگر نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمده و گفت: خدای تبارک و تعالی تو را فرمان می‌دهد که اُمّت خود را با زکات آشنا کنی، همان‌طور که ایشان را به سوی نماز رهنمون گشتی، سپس وی را به زکات رهنمون شد و حجّت را بر او تمام کرد و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نیز زکات را به آنان آموخت و حجّت را بر ایشان تمام کرد. سپس جبرئیل به سوی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آمده و گفت:

خدای متعال تو را فرمان می‌دهد که مردم را در ماه رمضان که میان شعبان و شوّال قرار دارد، وادار به روزه کنی و این که در آن چه باید بکنند و چه نباید انجام دهند، همان‌طور که آنان را به سوی نماز و زکات رهنمون گشتی، سپس وی را با روزه آشنا کرد و حجّت را بر وی تمام نمود و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نیز اُمّت خود را به سوی روزه رهنمون گشت و حجّت را بر ایشان تمام کرد؛ سپس جبرئیل نزد پیامبرصَلی الله علیهِ و آله آمده و گفت: خدای تبارک و تعالی به تو فرمان می‌دهد که اُمت را با حج آشناسازی، همان‌طور که آنان را با نماز، زکات و روزه‌شان آشنا کردی و حجّت را بر وی تمام کرد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نیز اُمّت خود را با حجّ آشنا نمود و حجت را بر ایشان تمام کرد؛ سپس جبرئیل نزد وی آمده و گفت: خدای تبارک و تعالی به تو امر می‌کند که اُمّت خود را به ولیّ‌شان رهنمون گردی، همان‌گونه که ایشان را به نماز، زکات، روزه و حجّ‌شان رهنمون گشتی و حجّت را بر وی تمام کرد. - گوید: - پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود:

اُمّت من چنـدان از دوران جاهلیت دور نشـده‌انـد! پس خداونـد آیه :«یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ ... رِسَالَتَهُ» را نازل فرمود که تفسـیر آن چنین است: آیا از مردم می‌ترسـی؟ خدا تو را از گزند مردم حفظ می‌کند! پس رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله برخاسته، دست علی بن ابی طالب را بالا برده و فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداونـدا، دوست بدار دوسـتدارش را و دشـمنی کن با دشـمنش و یاری رسان هر که یاری‌اش کند و خوار و ذلیل کن آنکه او را فرو گذارد و دوست بدار هر کس که او را دوست دارد و دشمن هر کسی باش که با وی دشمنی کند. - . نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۳۵»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَی نَبِیِّهِ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکافِرِینَ قَالَ فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِیَدِ عَلِیٍّ علیه السلام فَقَالَ یَا أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَمْ یَکُنْ نَبِیٌّ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ مِمَّنْ کَانَ قَبْلُ إِلَّا وَ قَدْ عُمِّرَ ثُمَّ دَعَاهُ اللَّهُ فَأَجَابَهُ وَ أَوْشَکَ أَنْ أُدْعَی فَأُجِیبَ وَ أَنَا مَسْئُولٌ وَ أَنْتُمْ مَسْئُولُونَ فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنَّکَ قَدْ بَلَّغْتَ وَ نَصَحْتَ وَ أَدَّیْتَ مَا عَلَیْکَ فَجَزَاکَ اللَّهُ أَفْضَلَ مَا جَزَی الْمُرْسَلِینَ فَقَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثُمَّ قَالَ یَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِینَ لِیُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ أُوصِی مَنْ آمَنَ بِی وَ صَدَّقَنِی بِوَلَایَهِ عَلِیٍّ إِلَّا

أَنَّ وَلَایَهَ عَلِیٍّ وَلَایَتِی وَ وَلَایَتِی وَلَایَهُ رَبِّی عَهْداً عَهِدَهُ إِلَیَّ رَبِّی وَ أَمَرَنِی أَنْ أُبَلِّغَکُمُوهُ ثُمَّ قَالَ هَلْ سَمِعْتُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ یَقُولُهَا فَقَالَ قَائِلٌ قَدْ سَمِعْنَا یَا رَسُولَ اللَّهِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشـی: ابوالجارود گوید: امام صادق علیه السّلام فرمود: وقتی خداوند بر پیامبرش آیه: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ ... الْقَوْمَ الْکَافِرِینَ» نـازل فرمود، پس رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله دست علی علیه السّـلام را بالا برده و فرمود: ای مردم، همه پیامبران پیشـین پس از سپری شدن دوره حیات دنیوی، دعوت خدا را اجابت نموده‌اند و من نیز نزدیک است فراخوانده شوم و اجابت کنم و هم من مسؤول هسـتم و هم شـما مسؤولید. شـما در این مورد چه می‌گویید؟ گفتند: ما شـهادت می‌دهیم که شما رسـالت خـدا را ابلاغ فرمـودی، نصیـحت کردی و آنچه بر عهـده داشـتی ادا کردی، پس خداونـد بهـترین پـاداش را در میـان پیامبران به شـما عطا فرمایـد! فرمود: خـدایا تو گواه باش! سـپس فرمود: ای مسـلمانان، بایـد حاضـران به غایبان برساننـد! من به هرکس که به من ایمـان آورده و مرا تصـدیق نموده، ولایـت علی را سـفارش می‌کنم، آگـاه باشـید که ولایت علی ولایت من است و ولایت من ولایت پروردگار من است، این عهدی است که پروردگارم بر دوش من گذاشـته و به من فرمان داده که آن را به شـما ابلاغ کنم؛ سـپس فرمود: آیا شنیدید؟ - و سه بار آن را تکرار کرد - پس یکی از میان جمع گفت: شنیدیم یا رسول الله. - . نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۳۶»

م، [تفسير الإمام علیه السلام] قَالَ الْإِمَامُ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ علیه السلام (۳): إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَوْقَفَ

ص: ۱۴۱

۱- ۱. مخطوط.

۲- ۲. مخطوط.

۳- ۳. فی المصدر: قال الإمام: قال موسی بن جعفر علیه السلام.

الْعَالِمَ (۱) أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فِی یَوْمِ الْغَدِیرِ مَوْقِفَهُ الْمَشْهُورَ الْمَعْرُوفَ ثُمَّ قَالَ یَا عِبَادَ اللَّهِ انْسُبُونِی فَقَالُوا أَنْتَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ أَ لَسْتُ أَوْلَی بِکُمْ مِنْکُمْ بِأَنْفُسِکُمْ (۲) فَأَنَا مَوْلَاکُمْ أَوْلَی بِکُمْ مِنْ أَنْفُسِکُمْ قَالُوا بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ فَنَظَرَ إِلَی السَّمَاءِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ یَقُولُ هُوَ ذَلِکَ وَ هُمْ یَقُولُونَ (۳) ذَلِکَ ثَلَاثاً ثُمَّ قَالَ أَلَا مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ وَ أَوْلَی بِهِ فَهَذَا مَوْلَاهُ (۴) وَ أَوْلَی بِهِ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ ثُمَّ قَالَ قُمْ یَا أَبَا بَکْرٍ فَبَایِعْ لَهُ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَامَ فَفَعَلَ ذَلِکَ وَ بَایَعَ لَهُ (۵) ثُمَّ قَالَ قُمْ یَا عُمَرُ فَبَایِعْ لَهُ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَامَ فَبَایَعَ (۶) ثُمَّ قَالَ بَعْدَ ذَلِکَ لِتَمَامِ التِّسْعَهِ ثُمَّ لِرُؤَسَاءِ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ فَبَایَعُوا کُلُّهُمْ فَقَامَ مِنْ بَیْنِ جَمَاعَتِهِمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ وَ قَالَ بَخْ بَخْ لَکَ یَا ابْنَ أَبِی طَالِبٍ أَصْبَحْتَ مَوْلَایَ وَ مَوْلَی کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ ثُمَّ تَفَرَّقُوا عَنْ ذَلِکَ وَ قَدْ وُکِّدَتْ عَلَیْهِمُ الْعُهُودُ وَ الْمَوَاثِیقُ ثُمَّ إِنَّ قَوْماً مِنْ مُتَمَرِّدِیهِمْ وَ جَبَابِرَتِهِمْ تَوَاطَئُوا بَیْنَهُمْ إِنْ کَانَتْ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله کَائِنَهٌ لَنَدْفَعَنَّ عَنْ عَلِیٍّ هَذَا الْأَمْرَ وَ لَا نَتْرُکَنَّهُ لَهُ فَعَرَفَ اللَّهُ ذَلِکَ مِنْ قِبَلِهِمْ وَ کَانُوا یَأْتُونَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ یَقُولُونَ لَقَدْ أَقَمْتَ عَلِیّاً(۷) أَحَبَّ خَلْقِ اللَّهِ إِلَی اللَّهِ وَ إِلَیْکَ وَ إِلَیْنَا کَفَیْتَنَا بِهِ مَئُونَهَ الظَّلَمَهِ لَنَا وَ الْجَائِرِینَ فِی سِیَاسَتِنَا(۸) وَ عَلِمَ اللَّهُ تَعَالَی فِی قُلُوبِهِمْ خِلَافَ ذَلِکَ مِنْ مُوَالاهِ بَعْضِهِمْ لِبَعْضٍ (۹) وَ أَنَّهُمْ عَلَی الْعَدَاوَهِ مُقِیمُونَ وَ لِدَفْعِ الْأَمْرِ عَنْ مُحِقِّهِ (۱۰) مُؤْثِرُونَ فَأَخْبَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مُحَمَّداً عَنْهُمْ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ وَ مِنَ

۱- ۱. لیست کلمه« العالم» فی المصدر.

۲- ۲. فی المصدر و(م): اولی بکم من أنفسکم.

۳- ۳. فی المصدر: اللّهمّ اشهد بقول هؤلاء ذلک، و هو یقول و یقولون اه.

۴- ۴. فی المصدر: فهذا علی مولاه.

۵- ۵. فی المصدر: فقام و بایع له.

۶- ۶. فی المصدر: فبایع له.

۷- ۷. فی المصدر: لقد أقمت علینا.

۸- ۸. فی المصدر: و المجابرین فی سیاستنا.

۹- ۹. فی المصدر: من مواطاه بعضهم لبعض.

۱۰- ۱۰. فی المصدر: عن مستحقه.

النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ الَّذِی أَمَرَکَ بِنَصْبِ عَلِیٍّ إِمَاماً وَ سَائِساً لِأُمَّتِکَ وَ مُدَبِّراً وَ ما هُمْ بِمُؤْمِنِینَ بِذَلِکَ وَ لَکِنَّهُمْ مُوَاطِئُونَ عَلَى هَلَاکِکَ وَ هَلَاکِهِ یُوَطِّنُونَ أَنْفُسَهُمْ عَلَى التَّمَرُّدِ عَلَى عَلِیٍّ إِنْ کَانَتْ بِکَ کَائِنَةٌ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ یُخادِعُونَ اللَّهَ وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ ما یَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ ما یَشْعُرُونَ قَالَ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ علیه السلام فَاتَّصَلَ (۱) ذَلِکَ مِنْ مُوَاطَاتِهِمْ وَ قِیلِهِمْ فِی عَلِیٍّ علیه السلام وَ سُوءِ تَدْبِیرِهِمْ عَلَیْهِ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَدَعَاهُمْ وَ عَاتَبَهُمْ فَاجْتَهَدُوا فِی الْأَیْمَانِ وَ قَالَ أَوَّلُهُمْ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا اعْتَدَدْتُ (۲) بِشَیْ ءٍ کَاعْتِدَادِی بِهَذِهِ الْبَیْعَهِ وَ لَقَدْ رَجَوْتُ أَنْ یَفْسَحَ اللَّهُ بِهَا لِی فِی الْجِنَانِ (۳) وَ یَجْعَلَنِی فِیهَا مِنْ أَفْضَلِ النُّزَّالِ وَ السُّکَّانِ وَ قَالَ ثَانِیهِمْ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا وَثِقْتُ بِدُخُولِ الْجَنَّهِ وَ النَّجَاهِ مِنَ النَّارِ إِلَّا بِهَذِهِ الْبَیْعَهِ وَ اللَّهِ مَا یَسُرُّنِی إِنْ نَقَضْتُهَا أَوْ نَکَثْتُ بَعْدَ مَا أَعْطَیْتُ مِنْ نَفْسِی مَا أَعْطَیْتُ وَ إِنْ کَانَ لِی طِلَاعُ مَا بَیْنَ الثَّرَى إِلَى الْعَرْشِ لَئَالِی رَطْبَهٌ وَ جَوَاهِرُ فَاخِرَهٌ وَ قَالَ ثَالِثُهُمْ وَ اللَّهِ یَا رَسُولَ اللَّهِ لَقَدْ صِرْتُ مِنَ الْفَرَحِ بِهَذِهِ الْبَیْعَهِ مِنَ السُّرُورِ وَ الْفَتْحِ مِنَ الْآمَالِ فِی رِضْوَانِ اللَّهِ مَا أَیْقَنْتُ أَنَّهُ لَوْ کَانَتْ عَلَیَّ ذُنُوبُ أَهْلِ الْأَرْضِ (۴) کُلِّهَا لَمُحِّصَتْ عَنِّی بِهَذِهِ الْبَیْعَهِ وَ حَلَفَ عَلَى مَا قَالَ مِنْ ذَلِکَ وَ لَعَنَ مَنْ بَلَّغَ عَنْهُ رَسُولَ اللَّهِ خِلَافَ مَا حَلَفَ عَلَیْهِ ثُمَّ تَتَابَعَ بِهَذَا الِاعْتِذَارِ (۵) مَنْ بَعْدَهُمْ مِنَ الْجَبَابِرَهِ وَ الْمُتَمَرِّدِینَ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِمُحَمَّدٍ یُخادِعُونَ اللَّهَ یَعْنِی یُخَادِعُونَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِإِبْدَائِهِمْ خِلَافَ مَا فِی جَوَانِحِهِمْ وَ الَّذِینَ آمَنُوا کَذَلِکَ أَیْضاً الَّذِینَ سَیِّدُهُمْ وَ فَاضِلُهُمْ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام ثُمَّ قَالَ وَ ما یَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ مَا یَضُرُّونَ بِتِلْکَ الْخَدِیعَهِ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ فَاللَّهُ غَنِیٌّ عَنْهُمْ وَ عَنْ نُصْرَتِهِمْ وَ لَوْ لَا إِمْهَالُهُ لَمَا قَدَرُوا عَلَى شَیْ ءٍ مِنْ فُجُورِهِمْ وَ طُغْیَانِهِمْ وَ ما یَشْعُرُونَ أَنَّ الْأَمْرَ کَذَلِکَ وَ أَنَّ اللَّهَ یُطْلِعُ نَبِیَّهُ عَلَى نِفَاقِهِمْ وَ کَذِبِهِمْ وَ کُفْرِهِمْ وَ یَأْمُرُهُ بِلَعْنِهِمْ فِی لَعْنَهِ الظَّالِمِینَ النَّاکِثِینَ وَ ذَلِکَ اللَّعْنُ لَا یُفَارِقُهُمْ

۱- ۱. فی المصدر: قال الإمام: قال موسى بن جعفر علیه السلام: لما اتصل اه.

۲- ۲. فی المصدر: و اللّه ما اعتددت.

۳- ۳. فی المصدر: فی قصور الجنان.

۴- ۴. فی المصدر: لقد صرت من الفرح و السرور بهذه البیعه و الفتح من الآمال فی رضوان اللّه و أیقنت انه لو کانت ذنوب أهل الأرض علی اه.

۵- ۵. فی المصدر: بمثل هذا الاعتذار.

فِی الـدُّنْیَا یَلْعَنُهُمْ خِیَـارُ عِبَادِ اللَّهِ وَ فِی الْآخِرَهِ یُبْتَلَوْنَ بِشَدَائِـدِ عَـذَابِ اللَّهِ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَهُمُ اللَّهُ مَرَضاً وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ بِما کانُوا یَکْذِبُونَ قَالَ مُوسَـی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام (۱) إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله لَمَّا اعْتَذَرَ إِلَیْهِ هَؤُلَاءِ بِمَا اعْتَـذَرُوا تَکَرَّمَ عَلَیْهِمْ بِأَنْ قَبِلَ ظَوَاهِرَهُمْ وَ وَکَلَ بَوَاطِنَهُمْ إِلَی رَبِّهِمْ لَکِنَّ جَبْرَئِیلَ أَتَاهُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ الْعَلِیَّ الْأَعْلَی یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ أَخْرِجْ هَؤُلَاءِ الْمَرَدَهَ الَّذِینَ اتَّصَلَ بِکَ عَنْهُمْ (۲) فِی عَلِیٍّ وَ نَکْثِهِمْ لِبَیْعَتِهِ وَ تَوْطِینِهِمْ نُفُوسَهُمْ عَلَی مُخَالَفَتِهِمْ عَلِیّاً لِیَظْهَرَ مِنَ الْعَجَائِبِ مَا أَکْرَمَهُ اللَّهُ بِهِ مِنْ

طَوَاعِیَهِ(۳) الْأَرْضِ وَ الْجِبَالِ وَ السَّمَاءِ لَهُ وَ سَائِرِ مَا خَلَقَ اللَّهُ لَمَّا أَوْقَفَهُ مَوْقِفَکَ وَ أَقَامَهُ مُقَامَکَ لِیَعْلَمُوا أَنَّ وَلِیَّ اللَّهِ عَلِیّاً غَنِیٌّ عَنْهُمْ وَ أَنَّهُ لَـا یَکُـفُّ عَنْهُـمُ انْتِقَـامَهُ إِلَّا بِأَمْرِ اللَّهِ الَّذِی لَـهُ فِیـهِ وَ فِیهِمُ التَّدْبِیرُ الَّذِی بَـالِغُهُ بِـالْحِکْمَهِ الَّتِی (۴) هُـوَ عَامِـلٌ بِهَـا وَ مُمْضٍ لِمَا یُوجِبُهَا(۵) فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله الْجَمَـاعَهَ الَّذِینَ اتَّصَلَ بِهِ عَنْهُمْ مَا اتَّصَلَ فِی أَمْرِ عَلِیٍّ علیه السـلام وَ الْمُوَاطَاهِ عَلَی مُخَـالَفَتِهِ بِـالْخُرُوجِ فَقَالَ لِعَلِیٍّ علیه السـلام لَمَّا اسْـتَنْفَرَ(۶) عِنْـدَ صَـفْحِ بَعْضِ جِبَـالِ الْمَـدِینَهِ یَـا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ جَـلَّ وَ عَلَـا أَمَرَ هَؤُلَـاءِ بِنُصْـرَتِکَ وَ مُسَاعَـدَتِکَ وَ الْمُوَاظَبَهِ عَلَی خِـدْمَتِکَ وَ الْجِدِّ فِی طَاعَتِکَ فَإِنْ أَطَاعُوکَ فَهُوَ خَیْرٌ لَهُمْ یَصِـیرُونَ فِی جِنَانِ اللَّهِ مُلُوکاً خَالِـدِینَ نَـاعِمِینَ وَ إِنْ خَالَفُوکَ فَهُوَ شَـرٌّ لَهُمْ یَصِـیرُونَ فِی جَهَنَّمَ خَالِـدِینَ مُعَـذَّبِینَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله لِتِلْکَ الْجَمَـاعَهِ اعْلَمُوا أَنَّکُمْ إِنْ أَطَعْتُمْ عَلِیّاً سَـعِدْتُمْ وَ إِنْ خَالَفْتُمْ (۷) شَـقِیتُمْ وَ أَغْنَاهُ اللَّهُ عَنْکُمْ بِمَنْ سَـیُرِیکُمُوهُ وَ بِمَا سَیُرِیکُمُوهُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله یَـا عَلِیُّ سَـلْ رَبَّکَ بِجَـاهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّیِّبِینَ الَّذِینَ أَنْتَ بَعْـدَ مُحَمَّدٍ سَـیِّدُهُمْ أَنْ یُقَلِّبَ لَکَ هَـذِهِ الْجِبَالَ مَا شِئْتَ فَسَأَلَ رَبَّهُ تَعَالَی ذَلِکَ فَانْقَلَبَتْ فِضَّهً

۱- ۱. فی المصدر: قال الإمام: قال موسی بن جعفر علیه السلام.

۲- ۲. الفاعل غیر مذکور فی الجمله، ای اتصل بک عنهم ما اتصل. بقرینه ما سیأتی.

۳- ۳. الطواعیه: الطاعه.

۴- ۴. فی المصدر: الذی هو بالغه، و الحکمه التی اه.

۵- ۵. فی المصدر: یوجهها.

۶- ۶. کذا فی(ک) و معناه: لما استنفر ناقه رسول اللّه کما مضی. و فی المصدر و(م): لما استقر.

۷- ۷. فی المصدر: و ان خالفتموه.

ثُمَّ نَادَتْهُ الْجِبَالُ يَا عَلِيُّ وَ يَا وَصِیَّ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعَدَّنَا لَکَ إِنْ أَرَدْتَ إِنْفَاقَنَا فِی أَمْرِکَ فَمَتَی دَعَوْتَنَا أَجَبْنَاکَ لِتُمْضِیَ فِينَا حُکْمَکَ وَ تُنْفِذَ فِينَا قَضَاءَکَ ثُمَّ انْقَلَبَتْ ذَهَباً کُلُّهَا(۱) وَ قَالَتْ مَقَالَهَ الْفِضَّهِ ثُمَّ انْقَلَبَتْ مِسْکاً وَ عَنْبَراً وَ عَبِيراً وَ جَوَاهِرَ وَ يَوَاقِيتَ وَ کُلُّ شَیْ ءٍ مِنْهَا يَنْقَلِبُ إِلَيْهِ فَنَادَتْهُ (۲) يَا أَبَا الْحَسَنِ يَا أَخَا رَسُولِ اللَّهِ نَحْنُ الْمُسَخَّرَاتُ لَکَ ادْعُنَا مَتَی شِئْتَ لِتُنْفِقَنَا فِيمَا شِئْتَ نُجِبْکَ وَ نَتَحَوَّلْ لَکَ إِلَی مَا شِئْتَ (۳) ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا عَلِيُّ سَلِ اللَّهَ بِمُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ الَّذِينَ أَنْتَ سَيِّدُهُمْ بَعْدَ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ أَنْ يُقَلِّبَ أَشْجَارَهَا لَکَ رِجَالًا شَاکِينَ الْأَسْلِحَهَ(۴) وَ صُخُورَهَا أُسُوداً وَ نُمُوراً وَ أَفَاعِیَ فَدَعَا اللَّهَ عَلِيٌّ بِذَلِکَ فَامْتَلَأَتْ تِلْکَ الْجِبَالُ وَ الْهَضَبَاتُ (۵) وَ قَرَارُ الْأَرْضِ مِنَ الرِّجَالِ الشَّاکِينَ السِّلَاحَ الَّذِينَ لَا يَفِی (۶) بِالْوَاحِدِ مِنْهُمْ عَشَرَهُ آلَافٍ مِنَ النَّاسِ الْمَعْهُودِينَ وَ مِنَ الْأُسُودِ وَ النُّمُورِ وَ الْأَفَاعِی حَتَّی طُبِّقَتْ تِلْکَ الْجِبَالُ وَ الْأَرَضُونَ وَ الْهَضَبَاتُ کُلٌّ يُنَادِی يَا عَلِيُّ يَا وَصِیَّ رَسُولِ اللَّهِ نَحْنُ قَدْ سَخَّرَنَا اللَّهُ لَکَ وَ أَمَرَنَا بِإِجَابَتِکَ کُلَّمَا دَعَوْتَنَا إِلَی اصْطِلَامِ کُلِّ مَنْ سَلَّطْتَنَا عَلَيْهِ (۷) فَمَتَی شِئْتَ فَادْعُنَا نُجِبْکَ

وَ مَا شِئْتَ فَأْمُرْنَا بِهِ نُطِعْکَ يَا عَلِيُّ يَا وَصِیَّ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّ لَکَ عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الشَّأْنِ الْعَظِيمِ مَا لَوْ سَأَلْتَ اللَّهَ أَنْ يُصَيِّرَ لَکَ أَطْرَافَ الْأَرْضِ وَ جَوَانِبَهَا هَيْئَهً وَاحِدَهً کَصُرَّهِ کِيسٍ لَفَعَلَ أَوْ يَحُطَّ لَکَ السَّمَاءَ إِلَی الْأَرْضِ لَفَعَلَ أَوْ يَرْفَعَ لَکَ الْأَرْضَ إِلَی السَّمَاءِ لَفَعَلَ أَوْ يُقَلِّبَ لَکَ مَا فِی بِحَارِهَا الْأُجَاجِ مَاءً عَذْباً أَوْ زِئْبَقاً أَوْ بَاناً(۸) أَوْ مَا شِئْتَ مِنْ أَنْوَاعِ الْأَشْرِبَهِ وَ الْأَدْهَانِ لَفَعَلَ وَ لَوْ شِئْتَ أَنْ

۱- ۱. فی المصدر: ذهبا احمر کلها.

۲- ۲. کذا فی النسخ و المصدر: و الظاهر: ينادیه.

۳- ۳. فی المصدر بعد ذلک: ثم قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: أ رأيتم قد أغنی اللّه عزّ و جلّ عليا بما ترون عن اموالکم؟ اه.

۴- ۴. فی المصدر: شاکی السلاح. و شاک السلاح- بالتخفيف و التشديد- و شاکيه: ذو شوکه وحده فی سلاحه.

۵- ۵. جمع الهضبه: الجبل المنبسط علی وجه الأرض.

۶- ۶. فی المصدر: من الرجال الشاکی الاسلحه التی لا يقی اه.

۷- ۷. فی المصدر: کل من سلطانه عليه.

۸- ۸. الزئبق: سيال معدنی لا يجمد إلّا فی درجه ۴۰ من الصفر، و العامّه تقول له الزيبق و البان: شجر معتدل القوام لين ورقه کورق الصفصاف، يؤخذ من حبّه دهن طيب.

يُجَمِّدَ الْبِحَارَ أَوْ يَجْعَلَ سَائِرَ الْأَرْضِ هِيَ الْبِحَارَ لَفَعَلَ لَا يَحْزُنْكَ (۱) تَمَرُّدُ هَؤُلَاءِ الْمُتَمَرِّدِينَ وَ خِلَافُ هَؤُلَاءِ الْمُخَالِفِينَ فَكَأَنَّهُمْ بِالدُّنْيَا قَدِ انْقَضَتْ عَنْهُمْ كَأَنْ لَمْ يَكُونُوا فِيهَا وَ كَأَنَّهُمْ بِالْآخِرَهِ إِذَا وَرَدَتْ عَلَيْهِمْ كَأَنْ لَمْ يَزَالُوا فِيهَا يَا عَلِيُّ إِنَّ الَّذِى أَمْهَلَهُمْ مَعَ كُفْرِهِمْ وَ فِسْقِهِمْ فِى تَمَرُّدِهِمْ عَنْ طَاعَتِكَ هُوَ الَّذِى أَمْهَلَ فِرْعَوْنَ ذَا الْأَوْتَادِ وَ نُمْرُودَ بْنَ كَنْعَانَ وَ مَنِ ادَّعَى الْإِلَهِيَّهَ مِنْ ذَوِى الطُّغْيَانِ وَ أَطْغَى الطُّغَاهِ إِبْلِيسَ رَأْسَ أَهْلِ الضَّلَالاتِ مَا خُلِقْتَ أَنْتَ وَ لَا هُمْ لِدَارِ الْفَنَاءِ بَلْ خُلِقْتُمْ لِدَارِ الْبَقَاءِ وَ لَكِنَّكُمْ تَنْتَقِلُونَ مِنْ دَارٍ إِلَى دَارٍ وَ لَا حَاجَهَ بِرَبِّكَ إِلَى مَنْ يَسُوسُهُمْ وَ يَرْعَاهُمْ وَ لَكِنَّهُ أَرَادَ تَشْرِيفَكَ عَلَيْهِمْ وَ إِبَانَتَكَ بِالْفَضْلِ فِيهِمْ وَ لَوْ شَاءَ لَهَدَاهُمْ: قَالَ فَمَرِضَتْ قُلُوبُ الْقَوْمِ لَمَّا شَاهَدُوا ذَلِكَ مُضَافاً إِلَى مَا كَانَ مِنْ مَرَضِ أَجْسَامِهِمْ لَهُ وَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ عليه السلام فَقَالَ اللَّهُ عِنْدَ ذَلِكَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَىْ فِى قُلُوبِ هَؤُلَاءِ الْمُتَمَرِّدِينَ الشَّاكِّينَ النَّاكِثِينَ لِمَا أَخَذْتَ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْعَهِ عَلِيٍّ عليهما السلام فَزادَهُمُ اللَّهُ مَرَضاً بِحَيْثُ تَاهَتْ لَهُ قُلُوبُهُمْ جَزَاءً بِمَا أَرَيْتَهُمْ مِنْ هَذِهِ الْآيَاتِ وَ الْمُعْجِزَاتِ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ بِما كانُوا يَكْذِبُونَ مُحَمَّداً وَ يَكْذِبُونَ فِى قَوْلِهِمْ إِنَّا عَلَى الْعَهْدِ وَ الْبَيْعَهِ مُقِيمُونَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ لا تُفْسِدُوا فِى الْأَرْضِ قالُوا إِنَّما نَحْنُ مُصْلِحُونَ أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَ لكِنْ لا يَشْعُرُونَ قَالَ الْإِمَامُ عليه السلام قَالَ الْعَالِمُ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليه السلام إِذَا قِيلَ لِهَؤُلَاءِ النَّاكِثِينَ لِلْبَيْعَهِ فِى يَوْمِ الْغَدِيرِ لَا تُفْسِدُوا فِى الْأَرْضِ بِإِظْهَارِ نَكْثِ الْبَيْعَهِ لِعِبَادِ اللَّهِ الْمُسْتَضْعَفِينَ فَتُشَوِّشُونَ عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَ تُحَيِّرُونَهُمْ فِى مَذَاهِبِهِمْ قالُوا إِنَّما نَحْنُ مُصْلِحُونَ لِأَنَّنَا لَا نَعْتَقِدُ دِينَ مُحَمَّدٍ وَ لَا غَيْرَ دِينِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ نَحْنُ فِى الدِّينِ مُتَحَيِّرُونَ فَنَحْنُ نَرْضَى فِى الظَّاهِرِ بِمُحَمَّدٍ بِإِظْهَارِ قَبُولِ دِينِهِ وَ شَرِيعَتِهِ وَ نَقْضِى فِى الْبَاطِنِ عَلَى شَهَوَاتِنَا فَنَتَمَتَّعُ وَ نَتْرُكُهُ وَ نُعْتِقُ أَنْفُسَنَا مِنْ رِقِّ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ نَكُفُّهَا مِنْ طَاعَهِ ابْنِ عَمِّهِ عَلِيٍّ لِكَيْ إِنْ أَبَدَ أَمْرُهُ فِى الدُّنْيَا(۲) كُنَّا قَدْ تَوَجَّهْنَا عِنْدَهُ وَ إِنِ اضْمَحَلَّ أَمْرُهُ كُنَّا قَدْ سَلَّمْنَا عَلَى أَعْدَائِهِ

۱- ۱. فى المصدر: فلا يحزنک.

۲- ۲. فى المصدر: لكى إن اديل فى الدنيا. أى صار متداولا.

قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ بِمَا يَفْعَلُونَ أَمُورَ أَنْفُسِهِمْ (١) لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُعَرِّفُ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله نِفَاقَهُمْ فَهُوَ يَلْعَنُهُمْ وَ يَأْمُرُ الْمُسْلِمِينَ بِلَعْنِهِمْ وَ لَا يَثِقُ بِهِمْ أَيْضاً أَعْدَاءُ الْمُؤْمِنِينَ لِأَنَّهُمْ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ يُنَافِقُونَهُمْ أَيْضاً كَمَا يُنَافِقُونَ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَلَا يَرْتَفِعُ لَهُمْ عِنْدَهُمْ مَنْزِلَةٌ وَ لَا يَحُلُّونَ عِنْدَهُمْ مَحَلَّ أَهْلِ الثِّقَةِ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَما آمَنَ النَّاسُ قالُوا أَ نُؤْمِنُ كَما آمَنَ السُّفَهاءُ أَلا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهاءُ وَ لكِنْ لا يَعْلَمُونَ قَالَ الْإِمَامُ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام (٢) وَ إِذَا قِيلَ لِهَؤُلَاءِ النَّاكِثِينَ الْبَيْعَةَ قَالَ لَهُمْ خِيَارُ الْمُؤْمِنِينَ كَسَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادِ وَ عَمَّارٍ وَ أَبِي ذَرٍّ آمِنُوا بِرَسُولِ اللَّهِ وَ بِعَلِيٍّ الَّذِي وَقَفَهُ مَوْقِفَهُ وَ أَقَامَهُ مُقَامَهُ وَ أَنَاطَ مَصَالِحَ الدِّينِ وَ الدُّنْيَا كُلَّهَا بِهِ فَآمِنُوا بِهَذَا النَّبِيِّ وَ سَلِّمُوا لِهَذَا الْإِمَامِ وَ سَلِّمُوا لَهُ ظَاهِرَهُ وَ بَاطِنَهُ(٣) كَمَا آمَنَ النَّاسُ الْمُؤْمِنُونَ كَسَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادِ وَ أَبِي ذَرٍّ وَ عَمَّارٍ قَالُوا فِي الْجَوَابِ لِمَنْ يُفْضُونَ إِلَيْهِ (٤) لَا لِهَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنِينَ لِأَنَّهُمْ لَا يَجْسُرُونَ عَلَى مُكَاشَفَتِهِمْ بِهَذَا الْجَوَابِ وَ لَكِنَّهُمْ يَذْكُرُونَ لِمَنْ يُفْضُونَ إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِيهِمْ الَّذِينَ يَثِقُونَ بِهِمْ مِنَ الْمُنَافِقِينَ وَ مِنَ الْمُسْتَضْعَفِينَ أَوْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ هُمْ بِالسَّتْرِ عَلَيْهِمْ وَاثِقُونَ بِهِمْ يَقُولُونَ لَهُمْ أَ نُؤْمِنُ كَما آمَنَ السُّفَهاءُ يَعْنُونَ سَلْمَانَ وَ أَصْحَابَهُ لِمَا أَعْطَوْا عَلِيّاً خَالِصَ وُدِّهِمْ وَ مَحْضَ طَاعَتِهِمْ وَ كَشَفُوا رُءُوسَهُمْ بِمُوَالاةِ أَوْلِيَائِهِ وَ مُعَادَاهِ أَعْدَائِهِ حَتَّى إِنِ اضْمَحَلَّ أَمْرُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله طَحْطَحَهُمْ (٥) أَعْدَاؤُهُ وَ أَهْلَكَهُمْ سَائِرُ الْمُلُوكِ وَ الْمُخَالِفِينَ لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله أَيْ فَهُمْ بِهَذَا التَّعَرُّضِ لِأَعْدَاءِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله جَاهِلُونَ سُفَهَاءُ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ أَلا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهاءُ الْأَخِفَّاءُ الْعُقُولِ وَ الْآرَاءِ الَّذِينَ لَمْ يَنْظُرُوا فِي أَمْرِ مُحَمَّدٍ حَقَّ النَّظَرِ فَيَعْرِفُوا نُبُوَّتَهُ وَ يَعْرِفُوا بِهِ صِحَّةَ مَا نَاطَهُ بِعَلِيٍّ عليه السلام مِنْ أَمْرِ الدِّينِ وَ الدُّنْيَا حَتَّى بَقُوا لِتَرْكِهِمْ تَأَمُّلَ حُجَجِ اللَّهِ جَاهِلِينَ وَ صَارُوا خَائِفِينَ (٦) مِنْ مُحَمَّدٍ

ص: ۱۴۷

١- ١. في المصدر: من أمور انفسهم.

٢- ٢. في المصدر: قال الإمام: قال موسى بن جعفر عليه السلام.

٣- ٣. في المصدر: في ظاهر الامر و باطنه.

۴- ۴. أفضى إليه بسره: أعلمه به. و في المصدر: يقصون إليه. و كذا فيما يأتي.

۵- ۵. طحطحه: بدده و أهلكه.

۶- ۶. في المصدر: و صاروا خائفين وجلين.

وَ ذَوِيهِ وَ مِنْ مُخَالِفِيهِمْ وَ لَا يُؤْمِنُونَ أَنْ يَنْقَلِبَ فَيَهْلِكُونَ مَعَهُ (۱) فَهُمُ السُّفَهَاءُ حَيْثُ لَا يَسْلَمُ لَهُمْ بِنِفَاقِهِمْ هَذَا لَا مَحَبَّةُ مُحَمَّدٍ وَ الْمُؤْمِنِينَ وَ لَا مَحَبَّةُ الْيَهُودِ وَ سَائِرِ الْكَافِرِينَ لِأَنَّهُمْ بِهِ وَ بِهِمْ (۲) يُظْهِرُونَ لِمُحَمَّدٍ مِنْ مُوَالاتِهِ وَ مُوَالاةِ أَخِيهِ عَلِيٍّ علیه السلام وَ مُعَادَاةِ أَعْدَائِهِمُ الْيَهُودِ وَ النَّصَارَى وَ النَّوَاصِبِ كَمَا يُظْهِرُونَ لَهُمْ مِنْ مُعَادَاةِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ علیه السلام وَ مُعَادَاةِ أَعْدَائِهِمْ (۳) وَ بِهَذَا يُقَدِّرُونَ أَنَّ نِفَاقَهُمْ مَعَهُمْ كَنِفَاقِهِمْ مَعَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ لَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ الْأَمْرَ لَيْسَ كَذَلِكَ فَإِنَّ اللَّهَ يُطْلِعُ نَبِيَّهُ عَلَى أَسْرَارِهِمْ فَيَخْسَأُهُمْ وَ يَلْعَنُهُمْ وَ يُسْقِطُهُمْ (۴).

**[ترجمه]تفسیر امام عسکری: امام موسی بن جعفر علیه السّلام فرمود: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در روز غدیر در همان محل معروف و مشهور، علی بن ابی طالبِ

ص: ۱۴۱

عالِم را ایستاند، فرمود: ای بندگان خدا، نسب مرا بیان کنید! پس گفتند: تو محمّد بن عبدالله بن عبدالمطّلب بن هاشم بن عبد مناف هستی. سپس فرمود: ای مردم، آیا من اولی‌تر از شما به خودتان نیستم؟ آیا من مولای شما هستم و اولی‌تر از شما به خودتان؟ گفتند: آری یا رسول الله! پس نگاهی به آسمان افکنده و فرمود: خداوندا، تو خود گواه باش. و هم او و هم مردم، سه بار سخن خود را تکرار کردند، سپس فرمود: بدانید که هر کس من مولای او بودم و اولی‌تر به او، اینک علی مولای او و اولی‌تر به اوست، خداوندا، دوست بدار هر کس که دوستش بدارد و دشمن بدار هر کس که با وی دشمنی کند و یاری کن هر که یاری‌اش رساند و خوار و ذلیل کن آنکه او را واگذارد! سپس فرمود: برخیز ای ابابکر و با علی بر امیری مؤمنان بیعت کن! پس ابوبکر برخاست و بیعت نمود. سپس فرمود: برخیز عمر و با وی به عنوان امیرمؤمنان بیعت کن! پس وی برخاست و بیعت کرد. سپس به همه آن نه نفر و بعد از آن‌ها، بزرگان مهاجرین و انصار را فراخواند و همگی بیعت کردند، سپس عمر بن خطاب از میان جماعت برخاسته و گفت: مبارک باد، مبارک باد بر تو ای پسر ابوطالب، تو مولای من و مولای هر مرد و زن مؤمن شدی! سپس پراکنده شدند، در حالی که عهد و میثاق‌های محکم بر این امر از ایشان گرفته شده بود. آن‌گاه جمعی از سرکشان و جبّاران ایشان میان خود دسیسه چیدند که اگر اتفاقی برای محمّد - صَلی الله علیهِ و آله - بیفتد، این امر را از علی دور می‌سازیم و نمی‌گذاریم به آن برسد، و خداوند از این توطئه ایشان آگاه بود. آنان نزد پیامبرصَلی الله علیهِ و آله آمده و می‌گفتند: علی را به زعامت ما گماردی که محبوب‌ترین آفریده برای خدا و برای شما و برای ماست. ما را به وسیله او از سخت‌گیری ستمگران و بد رفتاری حاکمان جائر بی‌نیاز کردی!! و خداوند می‌دانست که باور قلبی ایشان خلاف گفته‌هایشان است و آن‌ها دست به یکی کرده‌اند و بر دشمنی با علی علیه السلام استوارند و عزم آن دارند که خلافت را از کسی که استحقاق آن را دارد گرفته و به دیگری واگذارند، پس خداوند عزّوجل محمّد را از ماجرای ایشان آگاه نموده و فرمود یا محمّد، «وَ مِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ مَا هُم بِمُؤْمِنِينَ* يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَ الَّذِينَ ءَامَنُواْ وَ مَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَ مَا يَشْعُرُونَ* فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمُ بِمَا كَانُواْ يَكْذِبُون»، - . بقره/ ۱۰-۸ - {و

برخی از مردم می گویند: «ما به خدا و روز بازپسین ایمان آورده ایم»، ولی گروندگان [راستین] نیستند. با خدا و مؤمنان نیرنگ می بازند ولی جز بر خویشتن نیرنگ نمی زنند، و نمی فهمند. در دلهایشان مرضی است و خدا بر مرضشان افزود و به [سزای] آنچه به دروغ می گفتند، عذابی دردناک [در پیش] خواهند داشت.} قول خدای عزّوجل: «وَ مِنَ

النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِاللَّهِ»، یعنی خدایی که تو را فرمان داد علی را به امامت و اکم بر امّت و مدبّر امور آن‌ها منصوب کنی « وَ مَا هُم بِمُؤْمِنِينَ» یعنی: در حالی که به این گفته خود ایمان ندارند بلکه بر هلاک تو و او دسیسه چیده‌اند و نیت کرده‌اند که اگر اتفاقی برای تو افتاد، تمرّد و سرپیچی کنند.

قول خدای عزّوجل: «يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَ الَّذِينَ ءَامَنُواْ وَ مَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَ مَا يَشْعُرُونَ»: امام موسی بن جعفر علیه السّلام فرمود: این [آیه] هم پیوسته به توطئه چینی و گفتارشان درباره علی علیه السّلام و متّهم کردن رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به سوء تدبیر به خاطر نصب علی علیه السّلام به ولایت ناشی می‌شود که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله ایشان را فراخوانده، مورد عتاب و بازخواست قرار داد، لیکن آنان سوگندهای بسیار یاد کردند که دسیسه‌ای نچیده‌اند و اولین آن‌ها گفت: یا رسول الله، آن‌قدر که برای این بیعت آمادگی داشتم، برای هیچ کاری آمادگی نداشته‌ام و امید آن دارم که خداوند به سبب آن درهای بهشت را به روی من بگشاید و مرا از بهترین ساکنان آن قرار دهد. و دومی گفت: پدر و مادرم فدای تو باد یا رسول الله! به هیچ چیزی به اندازه این بیعت اطمینان ورود به بهشت و نجات از دوزخ را نیافته‌ام، به خدا سوگند پس از آن همه اطمینانی که به خود داده‌ام، از نقض این بیعت خرسند نخواهم شد و این پیمان را نخواهم شکست، هرچند به فاصله آسمان تا عرش، مرواریدهای غلتان و جواهرات فاخر داده شوم. و سومی گفت: به خدا سوگند یا رسول الله، با این بیعت چنان خوشحال گشتم و به رضوان خدا امیدها بسته‌ام که یقین دارم اگر تمام گناهان مردم روی زمین بر دوش من بود، با این بیعت جملگی از روی دوشم برداشته می‌شد و سوگند یاد کرد که آنچه می‌گوید راست است و لعنت فرستاد بر کسی که برخلاف آنچه وی بر آن سوگند یاد کرده، به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله گزارش داده باشد، سپس بقیه جباران و سرکشان نیز به همین شکل آمدند و معذرت خواهی کردند، سپس خدای عزّوجل به محمّد صَلی الله علیهِ و آله فرمود: «وَ مَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ » یعنی: با این نیرنگ‌ها کسی جز خود را زیان نمی‌رسانند و خداوند از آن‌ها و یاری آن‌ها بی‌نیاز است و اگر نبود مهلتی که خداوند به ایشان داده، قادر نبودند به هیچ یک از فجور و طغیانشان دست یازند«وَ مَا يَشْعُرُونَ» یعنی اینکه خودشان نیز نمی‌فهمند که وضع به همین شکل است و خداوند پیامبرش را از نفاق آن‌ها و دروغشان و کفرشان آگاه می‌سازد و به آن حضرت امر می... فرماید، ایشان را به عنوان ستمگران پیمان شکن لعن کند و این لعن هرگز از آن‌ها جدا نمی‌شود،

زیرا در دنیا بندگان برگزیده خدا آنان را لعن می‌کنند و در آخرت گرفتار شدیدترین عذاب الهی می‌شوند.

درباره قول خدای عزّوجل: «فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمُ بِمَا كَانُواْ يَكْذِبُون»، موسی بن جعفر علیه السّلام می‌فرماید: چون آن جماعت نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله معذرت خواهی کردند، آن حضرت لطف فرموده و آنچه را که در ظاهر بیان کردند، پذیرفت و باطنشان را به پروردگارشان واگذار نمود، لیکن جبرئیل نزد وی آمده و گفت: ای محمّد، خداوند علیّ اعلی تو را سلام فرستاده و می‌فرماید: این سرکشانی را که از دست آن‌ها به خاطر علی علیه السلام آزارها به تو رسید و پیمان خود را در بیعت کردن با علی شکستند و تصمیم گرفتند که با علی از در مخالفت درآیند، از نزد خود طرد کن تا شگفتی‌هایی را که خداوند آفریده، به سبب اینکه جایگاهی نظیر جایگاه تو به وی عنایت فرموده و وی را جانشین تو

گردانیده، مطیع و رام وی ساخته، آشکار سازد تا بدانند که ولیّ خدا علی علیه السّلام از ایشان بی‌نیاز است و آنچه باعث گردیده از ایشان انتقام نگیرد، فرمان خداست که لزوماً تدبیر و حکمت بالغه‌ای در آن نهفته است، هم برای علی علیه السلام و هم برای آن‌ها، حکمتی که علی به آن عمل کرده، در پی تحقق آن است.

پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله، به آن جماعتی که آن کارها در مسأله ولایت علی علیه السّلام از ایشان سرزد و برای مخالفت با وی توطئه چیدند، امر فرمود از اردوی وی خارج شوند. سپس هنگامی که خواستند شتر آن حضرت را در گردنه یکی از کوه‌های مدینه رم دهند، به علی علیه السّلام فرمود: ای علی، خداوند جلّ و علا به اینان فرمان داده تو را نصرت داده و یاری کنند و پیوسته در خدمت تو و در اطاعت از تو تلاش کنند، پس اگر از تو اطاعت کردند، به نفع خودشان است که بابت آن در بهشت پادشاهانی جاودانه و برخوردار از نعمت خواهند بود و چنانچه با تو مخالفت کردند، شرّ آن دامنگیر خودشان خواهد شد و جاودانه در دوزخ شکنجه خواهند شد؛ سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به آن جماعت فرمود: بدانید که اگر مطیع علی باشید، به سعادت می‌رسید و اگر با وی مخالفت کنید، بدبخت خواهید شد و خداوند او را با کسانی که آنان را به شما نشان خواهد داد و به آنچه به شما نشان خواهد داد، از شما بی‌نیاز خواهد کرد.

سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای علی، خدا را به جایگاه و منزلت محمّد و خاندان پاکش که تو خود پس از محمّد سرور ایشانی، سوگند داده، از وی بخواه که این کوه‌ها را به هر چه دوست داری بدل کند. پس از پروردگار متعالش چنین خواست، آن‌گاه کوه‌ها تبدیل به نقره شدند

ص: ۱۴۴

و آن کوه‌ها وی را ندا داده گفتند: علی، ای وصیّ رسول پروردگار عالم، همانا خداوند ما را برای تو مهیّا کرده، اگر خواستی، ما را برای پیشبرد کارت هزینه کن؛ پس هر وقت ما را بخوانی، اجابت می‌کنیم تا فرمانت را بر ما برانی و خواسته‌ات را به وسیله ما بر آورده‌سازی و آن‌گاه تمام آن کوه‌ها قلب به طلا شدند و همان سخنان کوه‌های نقره را تکرار کردند، سپس تبدیل به مُشک و عنبر و عبیر و جواهر و یاقوت گشته و جملگی وی را مخاطب قرار داده و گفتند: ای ابوالحسن، ای برادر رسول خدا، ما رام و گوش به فرمان تو هستیم، هر وقت قصد کردی ما را صدا بزنی تا در راهی مصرف کنی، تو را اجابت می‌کنیم و برای تو به هر چیزی که اراده کنی برمی‌گردیم؛ سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای علی، خدا را به محمّد و خاندان پاکش که پس از محمّد تو خود سرور آنانی سوگند بده که این درخت‌ها را تبدیل به مردانی مسلّح با هیبت و صخره... های آن را به شیر و پلنگ و اژدها تبدیل کند، پس علی علیه السّلام از خداوند همان را خواستار شد و ناگاه آن کوه‌ها و تپّه‌ها و دشت‌ها پر از مردان جنگی غرقه در سلاح که هریک از آن‌ها برای مقابله با ده‌هزار مرد کافی بود، و نیز پر از شیر و پلنگ و اژدها گردید، به گونه‌ای که تا چشم کار می‌کرد دیده می‌شدند و همه یک‌صدا می‌گفتند: ای علی، ای وصیّ رسول خدا، ما را خداوند رام تو کرده و ما را فرمان داده است که هرگاه ما را بخوانی، تو را اجابت کنیم و هر که را تو امر فرمایی، ریشه‌کن کنیم؛ پس هروقت اراده کردی، ما را بخوان، تو را اجابت خواهیم کرد، و هر فرمانی که به ما بدهی، اطاعت خواهیم نمود.

ای علی، ای وصیّ رسول خدا، تو را نزد خدا چنان شأن عظیمی است که اگر از خدا بخواهی اطراف و اکناف زمین را یک‌جا گرد آورده و به شکل یک چنته چرمی در آورد، قطعاً چنین خواهد کرد؛ یا اینکه [اگر بخواهی] آسمان را بر زمین فرود

آورد، قطعاً آن را انجام خواهد داد؛ یا اینکه زمین را برایت به آسمان ببرد، قطعاً چنین می‌کند؛ یا اینکه تمام آب‌های شور دریاها را تبدیل به آب شیرین و گوارا یا جیوه یا درختِ «بان» کند، یا به هر نوع نوشیدنی یا روغن‌های معطّر تبدیل نماید، قطعاً چنین می‌کند؛ و اگر اراده کنی که دریاها را

ص: ۱۴۵

منجمد سازد یا اینکه دیگر سرزمین‌ها دریا شوند، حتماً چنین خواهد کرد، بنابراین سرکشی این سرکشان و مخالفت این مخالفان تو را اندوهگین نسازد، وضع آنان در دنیا به گونه‌ای است که گویی دنیا از ایشان چنان بریده که هرگز در این دنیا نبوده‌اند و وضعیت آنان در آخرت چنان است که اگر بر آنان وارد گردی، گویی همواره در آن‌جا بوده‌اند؛ ای علی، آن کسی که با وجود کفر و فسق ایشان، آنان را علی‌رغم نافرمانی تو مهلت داده، همان کسی است که فرعون صاحب عمارت و خرگاه و نمرود بن کنعان و هر کس از سرکشان که طغیان نموده و ادّعای خدایی نموده‌اند - که سردسته این طاغیان ابلیس، سرآمد همه اهل ضلالت‌هاست - را مهلت داده است، نه تو و نه آن‌ها را برای دار فنا نیافریده است، بلکه برای دار بقا خلق شده‌اید، لیکن از خانه‌ای به خانه دیگر منتقل می‌شوید و پروردگار تو به کسی نیاز ندارد که بر آن‌ها ریاست کند و مراقبت نماید، بلکه اراده فرمود که تو را بر ایشان شرافت بخشد و نشان دهد که افضل از آن‌هایی و اگر اراده می‌فرمود، قطعاً هدایتشان می‌کرد.

گوید: آن قوم با دیدن این صحنه‌ها که برای پیامبر و علی بن ابی طالب علیه السّلام پیش آمد، علاوه بر بیماری جسم که بدان مبتلا بودند، به بیماری دل‌ها نیز مبتلا شدند و آن‌گاه بود که خداوند فرمود: «فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ» یعنی در دل‌های این سرکشان شکّاک پیمان شکن، به سبب بیعتی که بر ولایت علی علیه السّلام گرفته شده بود «فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا» به گونه‌ای که به سبب آن بیماری، دل‌هایشان درباره وی به گمراهی افتاد، به کیفر آیات و معجزاتی که ایشان نمایاندی «وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُواْ يَكْذِبُون» یعنی به محمّد دروغ می‌گویند، وقتی مدعی می‌شوند که بر عهد و پیمان و بیعت، ثابت قدم هستیم.

امام عسکری علیه السّلام درباره قول خدای عزّوجل: «وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُواْ فِي الْأَرْضِ قَالُواْ إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَ لَكِن لَّا يَشْعُرُونَ» می‌فرماید: آن عالم - موسی بن جعفر علیه السّلام - فرمود: مفهوم آیه این است که چون به این بیعت‌شکنان روز غدیر گفته شود: با اظهار شکستن بیعت برای بندگان مستضعف خدا در زمین فساد نکنید و دین مردم را برایشان مشوّش نسازید و آنان را در رفتارشان دچار سر در گمی و حیرت نکنید، «قَالُواْ إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ» چون ما نه به دین محمّد و نه به دینی غیر از دین محمّد اعتقادی نداریم و ما خود در امر دین در حیرت و سرگردانی به سر می‌بریم و به حسب ظاهر به نبوت محمّد رضایت می‌دهیم و اظهار می‌کنیم که دین و شریعت او را قبول داریم، اما در باطن به حسب میل خودمان تصمیم می‌گیریم و از زندگی لذت می‌بریم و او را رها می‌سازیم و در رفاه زندگی می‌کنیم و خود را از بندگی محمّد آزاد می‌سازیم و از اطاعت پسر عمّش علی باز می‌داریم تا اگر کارش در دنیا پا گرفت و مستقر شد، به وی روی بیاوریم و اگر کارش به فرجام نرسید، به دشمنانش می‌پیوندیم.

ص: ۱۴۶

خـدای عزّوجل می‌فرمایـد: «أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ» یعنی به خاطر کارهایی که از آن‌ها سـر می‌زنـد؛ زیرا خداونـد متعال نفاق آنها را بر پیامبرش روشن می‌سازد و او ایشان را لعن کرده و دسـتور می‌دهد مسـلمانان نیز آنان را لعن کنند؛ و دشـمنان مؤمنان نیز به آن‌هـا اعتماد ندارنـد، چون گمان می‌برنـد هماننـد رفتارشان با اصـحاب محمّـد صَـلی الله علیهِ و آله، با ایشان نیز منافقانه رفتار می‌کنند، از این رو نزد ایشان نیز منزلتی نخواهند یافت و همانند افراد مورد اعتماد با آنان رفتار نخواهند کرد.

امـام عسـکری علیه السّـلام دربـاره قول خـدای عزّوجـل: «وَ إِذَا قِیلَ لَهُمْ ءَامِنُواْ كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُواْ أَنُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَ لَكِن لَّا يَعْلَمُون»، - . بقره/ ۱۳ - {و

چون به آنـان گفته شود: «همـان گونه که مردم ایمـان آوردنـد، شـما هم ایمـان بیاوریـد»، می گوینـد: «آیا همان گونه که کم خردان ایمان آورده انـد، ایمان بیاوریم؟» هشـدار که آنان همان کم خردانند ولی نمی دانند.} می‌فرماید: امام موسـی بن جعفر علیه السّـلام فرمود: یعنی: اگر به این بیعت‌شـکنان گفته شود - برگزیـده مسـلمانان امثال سـلمان، مقداد، عمّار و ابوذر به آن‌ها گفته بودنـد - : به رسـول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله و به علی که پیـامبر او را هم‌شـأن خـود قرار داده و جانشـین خـود نموده و مصالـح دین و دنیا را جملگی مشـروط به پذیرش ولایت وی نمود، ایمان بیاورید و به این پیامبر ایمان بیاورید و تسـلیم ولایت این امـام شویـد و در ظـاهر و بـاطن مطیع وی شویـد، همـان‌طور که مردمـان مؤمنی چون سـلمان، مقـداد، ابوذر و عمّـار ایمـان آوردند، اما آن‌ها در پاسخ به این خواسـته، به کسانی که محرم اسـرار آنهایند و نه به این مؤمنان، - زیرا جرأت نداشـتند پاسخ قلبی خود را با ایشان در میان گذارنـد بلکه ما فی‌الضـمیر خود را برای کسانی از خویشاونـدان خود که یقین داشـتند از منافقان هسـتند و نیز از افراد سـست عقیده و یا از مؤمنانی که یقین داشتند راز آن‌ها را برملا نخواهند کرد - می گفتند: «آیا همان‌گونه که کم‌خردان ایمان آورده‌اند، ایمان بیاوریم؟!» و منظورشان سـلمان و یاران وی بود که خالصانه به علی علیه السلام عشق می... ورزیدند و از وی اطاعت می کردند و با دوستی با دوسـتان علی علیه السّلام و دشمنی با دشمنان وی خود را انگشت‌نما کردند. به‌گـونه‌ای که چنـانچه کـار محمّـد صَـلی الله علیهِ و آله به افول می گراییـد، دشـمنان وی اینـان را پراکنـده می‌ساختنـد و دیگر پادشاهان و مخالفان محمّد صَلی الله علیهِ و آله، آنان را به هلاکت می‌رساندند، یعنی اینکه ایشان به سبب رویارویی با دشمنان محمّد صَلی الله علیهِ و آله، نادان کم‌خردند!!

خدای عزّوجل می‌فرماید:«ألا إنّهم هم السـفهاء» یعنی سـبک مغزان سـست عقیده، خود ایشان هسـتند، کسانی که به درستی در کار محمّـد صَـلی الله علیهِ و آله دقّت نظر به خرج ندادنـد تا نسـبت به نبوّت وی شـناخت درستی پیدا کنند و نسبت به درستی معنای منوط کردن دین و دنیا به ولایت علی علیه السّـلام معرفت پیـدا کنند تا اینکه به سـبب ترک تأمّل در حجّت‌های خدا، بر جهل خود باقی ماندند و بدین ترتیب از محمّد و

ص: ۱۴۷

خویشاوندان او و نیز مخالفان آن‌ها می‌ترسـیدند و نمی‌دانستند کدام دسته سرنگون خواهد شد و ممکن است ایشان نیز با آنان به هلاکت برسـند، بنابراین، کم‌خردان و سفیهان، خودِ اینان هستند که به خاطر نفاقشان، نه از محبّت محمّد صلی الله علیه و آله و مؤمنـان بهره‌منـد بودنـد و نه از دوستی و مودّت یهود و دیگر کفّار، زیرا اینان رفتاری منافقانه داشـتند، به گونه‌ای که از یک طرف نسبت به محمّـد صـلی الله علیه و آله و برادرش علی علیه السـلام، تظاهر به دوستی و موالات نموده و چنان وانمود می...

کردند که با یهود و نصاری و نواصب دشمن‌اند، اما از طرف دیگر، همین رفتار را با دشمنان پیامبر صَلی الله علیهِ و آله داشتند؛ و تصوّر می کردند رفتار منافقانه با پیامبر، شبیه رفتار منافقانه با دشمنان اوست، در حالی که نمی‌دانستند وضع به این شکل نیست بلکه خداوند پیامبرش را از اسرار آن‌ها آگاه می‌سازد و آن حضرت ایشان را از پیرامون خود طرد کرده و لعن می‌فرماید و ساقطشان می کند. - . تفسیر امام عسکری : ۴۵-۴۱ -

**[ترجمه]

تبیین

طلاع الشی ء بالکسر ملؤه و المراد بالبان دهنه و هو معروف.

أقول: قال ابن الجوزی فی کتاب المناقب حدیث فی قوله صلی الله علیه و آله من کنت مولاه فعلی مولاه أخرجه أحمد بن حنبل فی المسند و الفضائل و أخرجه الترمذی أیضا فأما طریق أحمد فروی عن زاذان قال سمعت علیا ینشد الناس فی الرحبه و یقول أنشد الله رجلا سمع رسول الله صلی الله علیه و آله یقول یوم غدیر خم من کنت مولاه فعلی مولاه فقام ثلاثه عشر رجلا من الصحابه فشهدوا أنهم سمعوا رسول الله صلی الله علیه و آله یقول ذلک و أما طریق الترمذی فکذلک و زاد فیه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و أدر الحق معه کیفما دار و حیث دار قال الترمذی هذا حدیث حسن.

و أما طریق الفضائل فقال أحمد عن بریده عن أبیه قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله من کنت مولاه فعلی ولیه و فی هذه الروایه فقام بالرحبه ثلاثون رجلا أو خلق کثیر فشهدوا له بذلک و قال أحمد فی الفضائل عن رباح بن الحارث قال جاء رهط إلی أمیر المؤمنین علیه السلام فقالوا السلام علیک یا مولانا و کان بالرحبه فقال علیه السلام کیف أکون مولاکم و أنتم قوم عرب فقالوا سمعنا رسول الله صلی الله علیه و آله یقول یوم غدیر خم من کنت مولاه فعلی مولاه قال رباح فقلت من هؤلاء فقیل لی نفر من الأنصار فیهم أبو أیوب

ص: ۱۴۸

۱- ۱. فی المصدر: لا یؤمنون ایهم یقلب فیهلکون معه.

۲- ۲. کذا فی النسخ و المصدر.

۳- ۳. أی أعداء الیهود و النصاری. و فی المصدر:« و موالاه أعدائهم» فیکون مرجع الضمیر رسول اللّه و أصحابه.

۴- ۴. تفسیر الإمام: ۴۱: ۴۵.

الأنصاری صاحب رسول الله صلی الله علیه و آله (۱).

أقول: و رواه ابن بطریق عن عبد الله بن أحمد عن أبیه عن یحیی بن آدم عن جیش بن الحارث بن لقیط عن رباح بن الحارث (۲).

ثم قال ابن الجوزی: و قال أحمد حدثنا ابن نمیر حدثنا عبد الملک عن عطیه العوفی قال: أتیت زید بن أرقم فقلت له إن ختنا لی حدثنی عنک فی شأن علی بن أبی طالب علیه السلام یوم الغدیر و أنا أحب أن أسمعه منک فقال لی إنکم معشر أهل العراق فیکم ما فیکم فقلت لیس علیک منی بأس فقال نعم کنا بالجحفه فخرج رسول الله علینا ظهرا و هو آخذ بعضد علی بن أبی طالب علیه السلام فقال أیها الناس أ لستم تعلمون أنی أولی بالناس من أنفسهم قالوا بلی فقال من کنت مولاه فعلی مولاه قالها أربع مرات (۳).

مد، [العمده] عبد الله بن أحمد عن أبیه مثله (۴).

أقول: قال ابن الجوزی و قال أحمد أیضا حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمه حدثنا عدی بن زید عن عدی بن ثابت عن براء بن عازب قال: کنا مع رسول الله صلی الله علیه و آله فی سفر فنزلنا بغدیر خم فنودی فینا الصلاه جامعه و کسح (۵) لرسول الله صلی الله علیه و آله بین شجرتین

فصلی بنا الظهر و أخذ بید علی بن أبی طالب علیه السلام و قال اللهم من کنت مولاه فهذا مولاه اللهم انصر من نصره و اخذل من خذله فقال عمر بن الخطاب هنیئا لک یا ابن أبی طالب أصبحت مولای و مولی کل مؤمن و مؤمنه(۶).

أقول: رواه السید فی الطرائف و ابن بطریق فی العمده عن أحمد بن حنبل و الثعلبی بإسنادهما عن البراء(۷).

۱- ۱. مخطوط:

۲- ۲. العمده: ۴۶.

۳- ۳. مخطوط:

۴- ۴. العمده: ۴۷.

۵- ۵. أی کنس.

۶- ۶. مخطوط.

۷- ۷. راجع الطرائف: ۳۶. و العمده: ۴۵.

ثم قال: ابن الجوزی اتفق علماء السیر علی أن قصه الغدیر کانت بعد رجوع رسول الله من حجه الوداع فی الثامن عشر من ذی الحجه و کان معه من الصحابه و من الأعراب و ممن یسکن حول مکه و المدینه مائه و عشرون ألفا و هم الذین شهدوا معه حجه الوداع و سمعوا منه هذه المقاله و قد أکثر الشعراء فی یوم الغدیر فقال حسان بن ثابت:

ینادیهم یوم الغدیر نبیهم***بخم فأسمع بالرسول منادیا.

إلی آخر ما مر من قوله:

رضیتک من بعدی إماما و هادیا

فمن کنت مولاه فهذا ولیه***و کن للذی عادی علیا معادیا

فقال له النبی صلی الله علیه و آله یا حسان لا تزال مؤیدا بروح القدس ما نافحت عنا بلسانک (۱) و قال قیس بن سعد بن عباده الأنصاری و أنشدها بین یدی أمیر المؤمنین علیه السلام یوم صفین.

قلت لما بغی الغدو علینا***حسبنا ربنا و نعم الوکیل

و علی إمامنا و إمام***لسوانا أتی به التنزیل

یوم قال النبی من کنت مولاه***فهذا مولاه خطب جلیل (۲).

إنما قاله الرسول علی الأمه*** ما فیه قول و قال و قیل

و قال الکمیت:

نفی عن عینک الأرق الهجوعا***و مما تمتری عنها الدموعا(۳).

لدی الرحمن یشفع بالمثانی***و کان لنا أبو حسن شفیعا

و یوم الدوح دوح غدیر خم***أبان له الولایه لو أطیعا

و لکن الرجال تدافعوها***فلم أر مثلها خطرا منیعا

۱- ۱. نافح عنه: دافع عنه.

۲- ۲. الخطب: الشأن و الامر العظیم.

۳- ۳. ارق ارقا: ذهب عنه النوم فی اللیل. هجع هجوعا: نام لیلا. و امتری اللبن و نحوه: استخرجه و استدره.

و لهـذه الأبيات قصه عجيبه حكاها لی بعض إخواننا قال أنشـدت ليله هـذه الأبيات و بت متفكرا فيها فنمت فرأيت أمير المؤمنين عليه السلام فی منامی فقال لی أنشدنی أبيات الكميت فأنشدته إياها فلما أنهيتها قال عليه السلام.

فلم أر مثل ذاك اليوم يوما***و لم أر مثله حقا أضيعا

قال فانتبهت مذعورا(۱).

و قال السيد الحميری:

يا بائع الأخری بدنياه***ليس بهذا أمر الله

من أين أبغضت علی الرضی***و أحمد قد كان رضاه

من الذی أحمد من بينهم***يوم غدير الخم ناواه

أقامه من بين أصحابه***و هم حواليه فسماه

هذا علی بن أبی طالب***مولی لمن قد كنت مولاه

فوال من والاه يا ذا العلی***و عاد من قد كان عاداه

**[ترجمه]«طلاع الشیء» - با كسر طاء - پُرِ آن، و مراد از «بان» روغن درخت آن است كه معروف است.

مؤلف: ابن جوزی در كتاب «مناقب» گويـد: حـديث رسول اكرم صَـلی الله عليهِ و آله: «مَن كُنت مَولاهُ فَعَلیٌّ مَولاهُ» را احمد بن حنبل در مسـند خود و «الفضائل» خود و ترمذی نيز در مسند خود آن را ثبت كرده‌اند. اما به طريق احمد، از زاذان روايت شده كـه گفـت: شـنيدم كـه علی عليـه السّـلام در حيـاط مسـجد از مردم می‌پرسـيد: مردانی را بـه خـدا سوگنـد می‌دهم كه در روز غـديرخمّ شـنيده‌اند رسول خدا صَـلی الله عليهِ و آله فرمود: «مَن كُنت مَولاهُ فَعَلیٌّ مَولاهُ»؟ پس سـيزده نفر از صـحابه برخاسـته و شهادت دادند كه شـنيده‌اند رسول خدا صَـلی الله عليهِ و آله چنين فرموده است. طريق ترمذی نيز به همين شكل است، ليكن بر آن افزوده است: «اللّهُمَّ والِ مَن ولاـه و عادِ مَن عاداه و أدِرِ الحقَّ مَعَه كيفما دار»، (خداونـدا، دوست بـدار هر كه دوسـتش می... دارد و دشـمن بـدار هر كه با وی دشـمنی كنـد و حق را با وی بگردان هرگونه كه گرديد و هر جا كه گرديد.) ترمذی گويد: اين حديث «حسن» است.

و اما طريق «الفضائل»: احمد از بُريده از پدرش روايت كرده كه گفت: رسول خدا صَلی الله عليهِ و آله فرمود: هر كه من مولای اويم، علی نيز مولای اوست. و در همين روايت آمده است: پس در حياط مسـجد، سی مرد يا جمع كثيری برخاستند و شهادت دادنـد كه آن حـديث را از رسول خـدا صَـلی الله عليهِ و آله شـنيده‌اند. و احمد در الفضائل از رباح بن حارث روايت كرده كه گفت: جمعی نزد اميرالمؤمنين عليه السّلام آمده و گفتند: سلام بر تو ای مولای ما! - و ايشان كه در حياط مسجد بود - فرمود:

چگونه من مولای شما باشم در حالی که شما مردمی عرب هستید؟! عرض کردند: از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیدیم که در روز غدیرخم فرمود: «مَن کُنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه». رباح گوید: پرسیدم: اینان که هستند؟ به من گفته شد: جمعی از انصار هستند که ابو ایّوب

ص: ۱۴۸

انصاری صحابه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در میان ایشان است. - . نسخه خطی -

مؤلف: ابن بطریق آن را از عبدالله بن احمد از پدرش از یحیی بن آدم از جیش بن حارث بن لقیط از رباح بن حارث روایت کرده است. - . العمدهٔ: ۴۶ -

سپس ابن جوزی گوید: احمد گفت: ابن نمیر ما را حدیث کرد، عبدالملک ما را از عطیّه عوفی حدیث کرد که گفت: نزد زید بن ارقم آمده و به وی گفتم: پدرزنی دارم که در مورد علی بن ابی طالب علیه السّلام در روز غدیرخُم از قول تو با من سخن گفته و من دوست دارم آن را از خود شما بشنوم. پس به من گفت: شما مردم عراق قابل اعتماد نیستید. گفتم: از جانب من خیالت آسوده باشد. پس گفت: آری، در جحفه بودیم که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله، ظهر هنگام در حالی که دست علی بن ابی طالب علیه السّلام را در دست داشت به سوی ما آمده و فرمود: ای مردم، آیا نمی‌دانید که من اولی‌تر از مردم به خودشان هستم؟ گفتند: بلی، پس فرمود: هر که من مولای او بوده‌ام، اینک علی مولای اوست - چهار بار آن را تکرار فرمود . - . نسخه خطی -

العمده: عبدالله بن احمد از پدرش مانند آن را نقل کرده است. - . العمدهٔ : ۴۷ -

مؤلف: ابن جوزی گوید: و احمد نیز گفت: عفّان ما را روایت کرد، حمّاد بن سلمه ما را روایت کرد، عدیّ بن زید از عدّی بن ثابت از براء بن عازب برای ما روایت کرد که گفت: در سفری در خدمت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودیم که در غدیرخُم اطراق کردیم. پس ما را ندا در دادند: الصلاهٔ جامعه! و مکانی میان دو درخت برای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله جارو شد. سپس آن حضرت نماز ظهر را با ما گزارد و دست علی بن ابی طالب علیه السّلام را بالا برده و فرمود: خداوندا، هر که من مولای او بودم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، یاری رسان به آنکه یاری‌اش کند و خوار و ذلیل کن آنکه او را واگذارد! پس عمر بن خطاب گفت: گوارا باد بر تو ای فرزند ابوطالب که مولای من و مولای هر مرد و زن مؤمنی شدی. - . نسخه خطی -

مؤلف: سیّد آن را در «الطرائف» و ابن بطریق در «العمده» از احمد بن حنبل و ثعلبی با اسنادشان از براء روایت کرده‌اند. - . الطرائف: ۳۶ . العمدهٔ : ۴۵ -

ص: ۱۴۹

سپس ابن جوزی گفت: علمای سیره نویس اتفاق نظر دارند که داستان غدیر پس از بازگشت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله

از حجّه الوداع در هجدهم ماه ذی حجّهٔ رخ داده و در آن هنگام از میان صحابه و از اعراب و از ساکنان حومه مکه و مدینه، یکصد و بیست هزار نفر با وی بوده‌اند. این‌ها کسانی بودند که حجّهٔ الوداع را با رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله برگزار کرده و این حدیث را از وی شنیدند، و شعرای بسیاری درباره واقعه غدیر شعر سروده‌اند، از جمله حسّان بن ثابت گوید:

– روز غدیر پیامبرشان ایشان را ندا در می‌دهد، در خُم، و پیامبر در حالی که ندا کننده باشد، چه شنواننده است! تا آنجا که می گوید:

– من بدان راضی و خشنودم که تو پس از من، امام و هادی مردم باشی،

– پس هر که من مولای وی بوده‌ام، اینک علی ولیّ اوست، پس یارانی راستین و دوستدار او باشید.

– آنجا بود که پیامبر دعا فرمود که خداوندا، دوستدار هر کس باش که او را دوست بدارد و دشمن آن‌کس باش که دشمن علی باشد.

پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: ای حسّان، تا زمانی که با زبانت از ما دفاع می‌کنی پیوسته مؤیَّد به روح القدس باشی. و قیس بن سعد بن عباده انصاری این ابیات را – که در جنگ صفین نیز آن را در حضور امیرالمؤمنین علیه السّلام قرائت نمود – سرود:

– چون دشمن بر ما ستم آغاز کرد، گفتم: ما را پروردگارمان بسنده است، و چه نیکو وکیلی است؛

– و علی امام ماست و امام دیگر مردمان، و این را قرآن آورده است؛

– روزی که پیامبر فرمود: هر که من مولای او بودم، اینک علی مولای اوست و این خود امری بس بزرگ و ارجمند است؛

– و رسول خدا آن را چنان با صراحت به اُمّت گفت، که هیچ خدشه‌ای بر آن وارد نباشد.

و کُمیت گوید:

– بی‌خوابی خواب را از چشم تو ربود، و اشک‌هایی که از آن فرو می‌ریخت نیز؛

– نزد خدای رحمان قرآن را شفیع قرار می‌دهند، لیکن شفیع ما در روز قیامت ابوالحسن است؛

– در روز دوح که روز غدیرخم است، پیامبر ولایت او را آشکار نمود، البته اگر اطاعت شود! – لیکن آن مردم، آن را به یکدیگر حواله کردند و من ندیدم امری به این خطیری که چنین تباه گردد.

ص: ۱۵۰

و این داستانی عجیب دارد که یکی از برادران آن را برای من نقل کرده و گفت: شبی که این ابیات را سرودم، با فکر آن به

خواب رفتم و در عـالم رؤیا امیرالمؤمنین علیه السّـلام را دیـدم که به من فرمود: ابیات کُمیت را برای من بخوان، پس آن ابیات را بر ایشان خواندم، و چون آن را به پایان بردم فرمود:

- هیچ‌گاه روزی مانند آن روز ندیده‌ام، و ندیده‌ام که حقی چون حق او چنین تباه گردد.

- گوید: - پس وحشت زده از خواب بیدار شدم.

و سیّد حمیری گوید:

- ای کسی که آخرتش را به دنیا فروخته، خداوند چنین فرمانی داده است،

- به چه سبب با علیّ مرتضی به دشمنی برخاستی، در حالی که احمد از او راضی و خشنود بود؟

- آن کیست که در روز غدیرخم، احمد از میان مردم بدو افتخار نمود؟

- از میان یارانش، در حالی که در پیرامون وی بودند، او را به پاداشت و از وی چنین نام برد:

- این علی بن ابی طالب است، مولای هرکس که من مولایش بوده‌ام؛

- پس ای خدای متعال، دوست بدار آنکه دوستش می‌دارد، و دشمنی کن با آنکه با وی دشمنی کرده است.

**[ترجمه]

«۳۷»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ جَابِرِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: بَیْنَا نَحْنُ فِی مَجْلِسٍ لَنَا وَ أَخِی زَیْدُ بْنُ أَرْقَمَ یُحَدِّثُنَا إِذْ أَقْبَلَ رَجُلٌ عَلَی فَرَسِهِ عَلَیْهِ زِیُّ السَّفَرِ(۲) فَسَلَّمَ عَلَیْنَا ثُمَّ وَقَفَ فَقَالَ أَ فِیکُمْ زَیْدُ بْنُ أَرْقَمَ فَقَالَ زَیْدٌ أَنَا زَیْدُ بْنُ أَرْقَمَ فَمَا تُرِیدُ فَقَالَ الرَّجُلُ أَ تَدْرِی مِنْ أَیْنَ جِئْتُ قَالَ لَا قَالَ مِنْ فُسْطَاطِ مِصْرَ(۳) لِأَسْأَلَکَ عَنْ حَدِیثٍ بَلَغَنِی عَنْکَ تَذْکُرُهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ زَیْدٌ وَ مَا هُوَ قَالَ حَدِیثُ غَدِیرِ خُمٍّ فِی وَلَایَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَقَالَ یَا ابْنَ أَخِی إِنَّ قَبْلَ غَدِیرِ خُمٍّ مَا أُحَدِّثُکَ بِهِ إِنَّ جَبْرَئِیلَ الرُّوحَ الْأَمِینَ علیه السلام نَزَلَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِوَلَایَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَدَعَا قَوْماً أَنَا فِیهِمْ فَاسْتَشَارَهُمْ فِی ذَلِکَ لِیَقُومَ بِهِ فِی الْمَوْسِمِ فَلَمْ نَدْرِ مَا نَقُولُ لَهُ وَ بَکَی صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام مَا لَکَ یَا مُحَمَّدُ أَ جَزِعْتَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ فَقَالَ کَلَّا یَا جَبْرَئِیلُ وَ لَکِنْ قَدْ عَلِمَ رَبِّی مَا لَقِیتُ مِنْ قُرَیْشٍ إِذْ لَمْ یُقِرُّوا لِی بِالرِّسَالَهِ حَتَّی أَمَرَنِی بِجِهَادِی وَ أَهْبَطَ إِلَیَّ جُنُوداً مِنَ السَّمَاءِ

۱- ۱. أی خائفا دهشا.

۲- ۲. الزی، الهیئه. هیئه الملابس.

۳- ۳. اسم موضع بمصر بناه عمرو بن عاص حین ولاها، اورد قصته مفصله فی المراصد ۳: ۱۰۳۶.

فَنَصَرُونِی فَکَیْفَ یقروا [یُقِرُّونَ] لِعَلِیٍّ مِنْ بَعْدِی فَانْصَرَفَ عَنْهُ جَبْرَئِیلُ ثُمَّ نَزَلَ عَلَیْهِ فَلَعَلَّکَ تارِکٌ بَعْضَ ما یُوحی إِلَیْکَ وَ ضائِقٌ بِهِ صَدْرُکَ (۱) فَلَمَّا نَزَلْنَا الْجُحْفَهَ رَاجِعِینَ وَ ضَرَبْنَا أَخْبِیَتَنَا(۲) نَزَلَ جَبْرَئِیلُ بِهَذِهِ الْآیَهِ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النّاسِ فَبَیْنَا نَحْنُ کَذَلِکَ إِذْ سَمِعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ یُنَادِی أَیُّهَا النَّاسُ أَجِیبُوا دَاعِیَ اللَّهِ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ فَأَتَیْنَاهُ مُسْرِعِینَ فِی شِدَّهِ الْحَرِّ فَإِذَا هُوَ وَاضِعٌ بَعْضَ ثَوْبِهِ عَلَی رَأْسِهِ وَ بَعْضَهُ عَلَی قَدَمِهِ مِنَ الْحَرِّ وَ أَمَرَ بِقَمِّ مَا تَحْتَ الدَّوْحِ فَقُمَّ مَا کَانَ ثَمَّهَ مِنَ الشَّوْکِ وَ الْحِجَارَهِ فَقَالَ رَجُلٌ مَا دَعَاهُ إِلَی قَمِّ هَذَا الْمَکَانِ وَ هُوَ یُرِیدُ أَنْ یَرْحَلَ مِنْ سَاعَتِهِ إِلَّا لِیَأْتِیَنَّکُمُ الْیَوْمَ بِدَاهِیَهٍ فَلَمَّا فَرَغُوا مِنَ الْقَمِّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یُؤْتَی بِأَحْلَاسِ دَوَابِّنَا وَ أَقْتَابِ إِبِلِنَا وَ حَقَائِبِنَا(۳) فَوَضَعْنَا بَعْضَهَا عَلَی بَعْضٍ ثُمَّ أَلْقَیْنَا عَلَیْهَا ثَوْباً ثُمَّ صَعِدَ عَلَیْهَا رَسُولُ اللَّهِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ یَا أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ نَزَلَ عَلَیَّ عَشِیَّهَ عَرَفَهَ أَمْرٌ ضِقْتُ بِهِ ذَرْعاً مَخَافَهَ تَکْذِیبِ أَهْلِ الْإِفْکِ (۴) حَتَّی جَاءَنِی فِی هَذَا الْمَوْضِعِ وَعِیدٌ مِنْ رَبِّی إِنْ لَمْ أَفْعَلْ أَلَا وَ إِنِّی غَیْرُ هَائِبٍ لِقَوْمٍ وَ لَا مُحَابٍ لِقَرَابَتِی أَیُّهَا النَّاسُ مَنْ أَوْلَی بِکُمْ مِنْ أَنْفُسِکُمْ قَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ وَ أَنْتَ یَا جَبْرَئِیلُ فَاشْهَدْ حَتَّی قَالَهَا ثَلَاثاً ثُمَّ أَخَذَ بِیَدِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَرَفَعَهُ إِلَیْهِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ قَالَهَا ثَلَاثاً ثُمَّ قَالَ هَلْ سَمِعْتُمْ فَقَالُوا اللَّهُمَّ بَلَی قَالَ فَأَقْرَرْتُمْ قَالُوا بَلَی ثُمَّ قَالَ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ اشْهَدْ وَ أَنْتَ یَا جَبْرَئِیلُ فَاشْهَدْ ثُمَّ نَزَلَ فَانْصَرَفْنَا إِلَی رِحَالِنَا وَ کَانَ إِلَی جَانِبِ خِبَائِی خِبَاءٌ لِنَفَرٍ مِنْ قُرَیْشٍ وَ هُمْ ثَلَاثَهٌ وَ مَعِی حُذَیْفَهُ بْنُ الْیَمَانِ فَسَمِعْنَا أَحَدَ الثَّلَاثَهِ وَ هُوَ یَقُولُ وَ اللَّهِ إِنَّ مُحَمَّداً لَأَحْمَقُ إِنْ کَانَ یَرَی أَنَّ الْأَمْرَ

۱- ۱. سوره هود: ۱۲.

۲- ۲. جمع الخباء: ما یعمل من صوف او وبر او شعر للسکن.

۳- ۳. الحلس: کل ما یوضع علی ظهر الدابّه تحت السرج او الرحل. القتب: الرحل. الحقیبه: الخریطه التی یضع المسافر فیها الزاد و نحوه.

۴- ۴. الافک: الکذب.

يَسْتَقِيمُ لِعَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ وَ قَالَ آخَرُ أَ تَجْعَلُهُ أَحْمَقَ أَ لَمْ تَعْلَمْ أَنَّهُ مَجْنُونٌ قَدْ كَادَ أَنْ يُصْرَعَ عِنْدَ امْرَأَهِ ابْنِ أَبِی كَبْشَهَ وَ قَالَ الثَّالِثُ دَعُوهُ إِنْ شَاءَ أَنْ يَكُونَ أَحْمَقَ وَ إِنْ شَاءَ أَنْ يَكُونَ مَجْنُوناً وَ اللَّهِ مَا يَكُونُ مَا يَقُولُ أَبَداً فَغَضِبَ حُذَيْفَهُ مِنْ مَقَالَتِهِمْ فَرَفَعَ جَانِبَ الْخِبَاءِ فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ إِلَيْهِمْ وَ قَالَ فَعَلْتُمُوهَا وَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ وَ وَحْيُ اللَّهِ يُنْزَلُ عَلَيْكُمْ وَ اللَّهِ لَأُخْبِرَنَّهُ بُكْرَهً بِمَقَالَتِكُمْ فَقَالُوا لَهُ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ وَ إِنَّكَ لَهَاهُنَا وَ قَدْ سَمِعْتَ مَا قُلْنَا اكْتُمْ عَلَيْنَا فَإِنَّ لِكُلِّ جِوَارٍ أَمَانَهً فَقَالَ لَهُمْ مَا هَذَا مِنْ جِوَارِ الْأَمَانَهِ وَ لَا مِنْ مَجَالِسِهَا مَا نَصَحْتُ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ إِنْ أَنَا طَوَيْتُ عَنْهُ (۱) هَذَا الْحَدِيثَ فَقَالُوا لَهُ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ فَوَ اللَّهِ لَنَحْلِفَنَّ أَنَّا لَمْ نَقُلْ وَ أَنَّكَ قَدْ كَذَبْتَ عَلَيْنَا أَ فَتَرَاهُ يُصَدِّقُكَ وَ يُكَذِّبُنَا وَ نَحْنُ ثَلَاثَهٌ فَقَالَ لَهُمْ أَمَّا أَنَا فَلَا أُبَالِي إِذَا أَدَّيْتُ النَّصِيحَهَ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى رَسُولِهِ فَقُولُوا مَا شِئْتُمْ أَنْ تَقُولُوا ثُمَّ مَضَى حَتَّى أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيٌّ إِلَى جَانِبِ مُحْتَبٍ بِحَمَائِلِ سَيْفِهِ (۲) فَأَخْبَرَهُ بِمَقَالَهِ الْقَوْمِ فَبَعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَتَوْهُ فَقَالَ لَهُمْ مَا ذَا قُلْتُمْ فَقَالُوا وَ اللَّهِ مَا قُلْنَا شَيْئاً فَإِنْ كُنْتَ بُلِّغْتَ عَنَّا شَيْئاً فَمَكْذُوبٌ عَلَيْنَا فَهَبَطَ جَبْرَئِيلُ بِهَذِهِ الْآيَهِ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَهَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ (۳) وَ قَالَ عَلِيٌّ علیه السلام عِنْدَ ذَلِكَ لِيَقُولُوا مَا شَاءُوا وَ اللَّهِ إِنَّ قَلْبِي بَيْنَ أَضْلَاعِي (۴) وَ إِنَّ سَيْفِي لَفِي عُنُقِي وَ لَئِنْ هَمُّوا لَأَهُمَّنَّ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ لِلنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله اصْبِرْ لِلْأَمْرِ الَّذِي هُوَ كَائِنٌ فَأَخْبَرَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله عَلِيّاً بِمَا أَخْبَرَهُ بِهِ جَبْرَئِيلُ فَقَالَ إِذاً أَصْبِرُ لِلْمَقَادِيرِ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْمَلَإِ شَيْخٌ لَئِنْ كُنَّا بَيْنَ أَقْوَامِنَا كَمَا يَقُولُ هَذَا لَنَحْنُ أَشَرُّ مِنَ الْحَمِيرِ قَالَ وَ قَالَ آخَرُ شَابٌّ إِلَى جَنْبِهِ لَئِنْ كُنْتَ صَادِقاً لَنَحْنُ أَشَرُّ مِنَ الْحَمِيرِ(۵).

۱- ۱. طوی الحديث: كتمه.

۲- ۲. احتبى بالثوب: اشتمل.

۳- ۳. سوره التوبه: ۷۴.

۴- ۴. كنايه عن عدم خوفه عليه السلام عنهم.

۵- ۵. تفسير العيّاشيّ مخطوط، و أورده في البرهان ۲: ۱۴۵ و ۱۴۶.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: جابر بن ارقم گوید: در حالی که در مجلسی بودیم و برادرم زید بن ارقم با ما سخن می گفت، ناگاه مردی که سوار بر اسبش بود و جامه سفر به تن داشت بر ما وارد گردید و سلام کرده، سپس ایستاد و گفت: آیا زید بن ارقم در میان شماست؟ پس زید گفت: زید بن ارقم من هستم؟ کارت چیست؟ آیا می‌دانی از کجا آمده‌ام؟ پاسخ داد: خیر، گفت: از فسطاط مصر و برای اینکه حدیثی را از تو بشنوم که آن را از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نقل می کنی. پس زید به وی گفت: چه حدیثی؟ گفت: حدیث غدیرخُم در ولایت علی بن ابی طالب علیه السّلام. پس زید گفت: ای برادر زاده! اینکه با تو می گویم، مربوط به قبل از غدیرخُم است: جبرئیل روح الأمین علیه السّلام با ولایت علی بن ابی طالب علیه السّلام بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نازل گردید. پس آن حضرت جمعی را فراخواند که من هم یکی از آن‌ها بودم، و با آن‌ها مشورت کرد تا در موسم حج آن را ابلاغ کند، اما ما نمی‌دانستیم باید به وی چه بگوییم؟ پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بگریست، پس جبرئیل به وی گفت: ای محمّد، تو را چه می‌شود؟ آیا از فرمان خدا بی‌تابی می کنی؟ پس فرمود: هرگز چنین نیست ای جبرئیل، لیکن خداوند می‌داند که من از قریش چه کشیده‌ام، آن گاه که رسالت مرا نمی‌پذیرفتند تا اینکه مرا امر به جهاد با ایشان فرمود و سربازانی از آسمان بر من نازل فرمود

ص: ۱۵۱

که مرا یاری کردند، اینک چگونه می‌پذیرند که علی پس از من جانشین من شود؟ پس جبرئیل رفت و سپس دوباره نزد وی آمد و آیه: «فَلَعَلَّکَ تَارِکٌ بَعْضَ مَا یُوحَی إِلَیْکَ»، - . هود/ ۱۲ - {و

مبادا تو برخی از آنچه را که به سویت وحی می شود} را بر وی نازل کرد.

پس چون به هنگام بازگشت در جحفه منزل کردیم و خیمه‌هایمان را بر افراشتیم، جبرئیل نازل گشت و این آیه را با خود آورد: «یَاأَیهَّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ»، - . مائده/ ۶۷ - {ای پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن و اگر نکنی، پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد.} و ما در حالی که مشغول کار بودیم، صدای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را شنیدیم که ندا در داده بود: ای مردم، داعی خدا را اجابت کنید، من رسول خدا هستم. پس در اوج شدّت گرما با شتاب نزد آن حضرت رفتیم و دیدیم که ایشان از شدّت گرما، یکی از جامه‌های خود را روی سر و یکی دیگر را روی پای خویش انداخته است و دستور داد زیر درختان جارو شود، پس آنجا از هر چه خار و خاشاک و سنگ بود، پاک گردید؛ پس یکی گفت: چه چیزی وی را وادار به تمیز کردن این مکان کرده است در حالی که خیلی زود باید این‌جا را ترک کند، جز اینکه قرار است مصیبتی بر شما نازل کند؟! و چون از کار نظافت زیر درختان فارغ شدند، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله امر فرمود که زین اسبان و پالان چهار پایان و جهاز شتران و خورجین‌هایمان را یک‌جا گرد آوریم. سپس آن‌ها را روی هم قرار داده و پارچه‌ای بر رویشان انداختیم، سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از آن بالا رفته و پس از حمد و ثنای خدا فرمود:

ای مردم، در شب عرفه آیه‌ای بر من نازل گردید که من از بیم آنکه بهتان زنان مرا متّهم به دروغگویی کنند، در ابلاغ آن درنگ کردم تا اینکه در این مکان، تهدید و وعیدی از جانب پروردگارم نازل گردید که اگر بدان عمل نکنم مؤاخذه می... شوم. بدانید و آگاه باشید که من نه از قومی واهمه دارم و نه خویشاوندی را به صرف خویشاوند بودن دوست می‌دارم. ای

مردم، چه کسی اولی‌تر از شما به خودتان است؟ عرض کردند: خدا و رسول او، فرمود: خداوندا، تو خود شاهد باش و تو ای جبرئیل، شاهد باش، و این سخن را سه بار تکرار فرمود، آن‌گاه دست علی بن ابی طالب علیه السّلام را گرفته و بالا برده، سپس فرمود: خداوندا، هر که من مولای او هستم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و دشمنش را دشمن باش و به آنکه یاری‌اش کند یاری رسان و خوار و ذلیل کن آنکه وی را فرو گذارد – سه بار آن را تکرار نمود – سپس فرمود: آیا شنیدید؟ عرض کردند: آری به خدا، فرمود: پس اقرار هم کردید؟ عرض کردند: بلی، آن‌گاه آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: خداوندا، تو شاهد باش، و تو ای جبرئیل، شاهد باش. سپس پایین آمد و ما به سمت بار و بنه خود رفتیم و در کنار خیمه من، خیمه‌ای متعلق به سه تن از قریش بود و حذیفهٔ بن یمان همراه من بود، پس شنیدیم که یکی از آن سه نفر می‌گوید: به خدا سوگند اگر محمّد گمان کند که پس از وی کار جانشینی علی به سامان خواهد رسید، نابخرد است! و

ص: ۱۵۲

دیگری گفت: می‌گویی نابخرد؟ مگر نمی‌دانی او دیوانه‌ای است که نزدیک بود نزد زن ابن ابی کبشه از پای درآید؟ و سومی گفت: کاری به او نداشته باشید، چه بی‌خرد باشد و چه دیوانه! اما به خدا سوگند، آنچه می‌گوید: هرگز اتفاق نخواهد افتاد! پس حذیفه از سخنان ایشان به خشم آمده و گوشه خیمه را بالا زده و سر خود را به درون خیمه برده و به ایشان گفت: رسول خدا زنده است و در بین شما و از جانب خدا بر او وحی نازل می‌شود، آن وقت شما چنین می‌کنید؟! به خدا سوگند خیلی زود او را از گفته‌هایتان آگاه خواهم کرد. گفتند: ای عبدالله، تو اینجا بودی و سخنان ما را شنیدی؟! راز ما را بپوشان که هر همسایگی امانتی دارد. پس به آنان گفت: این یکی شامل امانت همسایگی نمی‌شود و این نشست‌ها مشمول امانت‌داری نمی‌... شود؛ اگر این سخنان را از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نهان دارم، نسبت به خدا و رسولش خیرخواه نبوده‌ام. پس به وی گفتند: ای ابا عبدالله، هر چه می‌خواهی بکن که به خدا سوگند ما قَسَم یاد خواهیم کرد که چنین نگفته‌ایم و تو بر ما دروغ می‌بندی، در این صورت، آیا گمان تو را تصدیق و ما را تکذیب می‌کند، در حالی که ما سه نفر هستیم؟ پس به آنان گفت: من اگر به تکلیف خود در مقابل خدا و رسولش عمل کنم، دیگر اهمیتی نمی‌دهم چه اتفاقی خواهد افتاد، شما هرچه می‌خواهید بگویید.

سپس رفت تا اینکه نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمد، در حالی که علی علیه السّلام در آن طرف‌تر ایستاده و دست در حمایل شمشیر خود کرده بود. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را از گفته‌های آن جماعت آگاه نمود. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در پی ایشان فرستاد و چون آمدند، به آن‌ها فرمود: چه گفتید؟! گفتند: به خدا سوگند چیزی نگفته‌ایم، اگر کسی چیزی از زبان ما به شما گفته، به ما دروغ بسته است! در همین حال جبرئیل با این آیه نازل شد: «يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُواْ وَ لَقَدْ قَالُواْ كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُواْ بَعْدَ إِسْلَامِهِم»، - . توبه/ ۷۴ - {به

خدا سوگند می خورند که [سخن ناروا] نگفته اند، در حالی که قطعاً سخن کفر گفته و پس از اسلام آوردنشان کفر ورزیده اند.} علی علیه السّلام با شنیدن این سخنان فرمود: هرچه می‌خواهند بگویند، به خدا سوگند هنوز هم قلبم در قفسه سینه‌ام می... تپد و هیچ بیمی از وی ندارم؛ حمایل و شمشیرم را به گردن آویخته‌ام و اگر قصد دست درازی داشته باشند، دست روی دست نخواهم گذاشت. سپس جبرئیل به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله گفت: بر کاری که اتفاق خواهد افتاد، شکیبا باش؛ پس رسول

خدا صَلی الله علیهِ و آله علی علیه السّلام را از آنچه جبرئیل به وی گفته بود، آگاه نمود، پس علی علیه السّلام فرمود: بنابراین، در برابر مقدّرات شکیبا خواهم بود.

امام صادق علیه السّلام فرمود: و پیرمردی از میان مردم گفت: اگر ما در میان اقوام آن‌چنانیم که این می گوید، در آن صورت از الاغ هم بدتریم. - گوید: - و یکی دیگر که جوانی در کنار وی بود گفت: اگر راست گفته باشی، ما از الاغ هم بدتریم. - . تفسیر عیاشی، نسخه خطی، تفسیر برهان ۲: ۱۴۶-۱۴۵ -

ص: ۱۵۳

**[ترجمه]

«۳۸»

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْخُزَاعِيِّ عَنْ أَبِيهِ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: لَمَّا قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مَا قَالَ فِي غَدِيرِ خُمٍّ وَ صَارُوا بِالْأَخْبِيَةِ مَرَّ الْمِقْدَادُ بِجَمَاعَةٍ مِنْهُمْ وَ هُمْ يَقُولُونَ وَ اللَّهِ إِنْ كُنَّا أَصْحَابَ كِسْرَى وَ قَيْصَرَ لَكُنَّا فِي الْخَزِّ وَ الْوَشْيِ (۱) وَ الدِّيبَاجِ وَ النِّسَاجَاتِ وَ إِنَّا مَعَهُ فِي الْأَخْشَنَيْنِ نَأْكُلُ الْخَشِنَ وَ نَلْبَسُ الْخَشِنَ حَتَّى إِذَا دَنَا مَوْتُهُ وَ فَنِيَتْ أَيَّامُهُ وَ حَضَرَ أَجَلُهُ أَرَادَ أَنْ يُوَلِّيَهَا عَلِيّاً مِنْ بَعْدِهِ أَمَا وَ اللَّهِ لَيَعْلَمَنَّ قَالَ فَمَضَى الْمِقْدَادُ وَ أَخْبَرَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله بِهِ فَقَالَ الصَّلَاةَ جَامِعَةً قَالَ فَقَالُوا قَدْ رَمَانَا الْمِقْدَادُ فَنَقُومُ نَحْلِفُ عَلَيْهِ قَالَ فَجَاءُوا حَتَّى جَثَوْا بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالُوا بِآبَائِنَا وَ أُمَّهَاتِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَا وَ الَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ وَ الَّذِي أَكْرَمَكَ بِالنُّبُوَّةِ مَا قُلْنَا مَا بَلَّغَكَ لَا وَ الَّذِي اصْطَفَاكَ عَلَى الْبَشَرِ قَالَ فَقَالَ النَّبِيُّ ص بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا وَ لَقَدْ قالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلامِهِمْ وَ هَمُّوا بِكَ يَا مُحَمَّدُ لَيْلَةَ الْعَقَبَةِ وَ ما نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْناهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ (۲) كَانَ أَحَدُهُمْ

يَبِيعُ الرُّءُوسَ وَ آخَرُ يَبِيعُ الْكُرَاعَ (۳) وَ يَنْقُلُ الْقَرَامِلَ فَأَغْنَاهُمُ اللَّهُ بِرَسُولِهِ ثُمَّ جَعَلُوا حَدَّهُمْ وَ حَدِيدَهُمْ عَلَيْهِ قَالَ أَبَانُ بْنُ تَغْلِبَ عَنْهُ علیه السلام لَمَّا نَصَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلِيّاً علیه السلام يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ فَقَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ ضَمَّ رَجُلَانِ مِنْ قُرَيْشٍ رُءُوسَهَا وَ قَالا وَ اللَّهِ لَا نُسَلِّمُ لَهُ مَا قَالَ أَبَداً فَأُخْبِرَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَسَأَلَهُمْ عَمَّا قَالا فَكَذَّبَا وَ حَلَفَا بِاللَّهِ مَا قَالا شَيْئاً فَنَزَلَ جَبْرَئِيلُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ص يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ ما قالُوا الْآيَةَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَقَدْ تَوَلَّيَا وَ مَا تَابَا(۴).

**[ترجمه]جعفر بن محمّد خزاعی از پدرش روایت کرده که گفت: شنیدم ابا عبدالله صادق علیه السّلام فرمود: چون پیامبرصَلی الله علیهِ و آله آن سخنان را در غدیرخم بیان فرمود و مردم به خیمه‌های خود رفتند، مقداد بر جمعی از ایشان گذر کرد، در حالی که می گفتند: به خدا سوگند اگر از یاران خسرو شاه ایران و قیصر پادشاه روم بودیم، در جامه‌های خز و پر نقش و نگار و دیبا و دیگر بافته‌ها بودیم، لیکن با او (پیغمبر صَلی الله علیهِ و آله) همه چیزمان زبر است و خشن، خوراکمان خشن است و جامه‌های زبر می‌پوشیم و حالا که مرگش سررسیده و اجلش نزدیک گشته و روزگارش به سر آمده، می‌خواهد علی را به جانشینی خود منصوب کند، لیکن به خدا سوگند به او خواهیم فهماند که اجازه نمی‌دهیم چنین شود. - گوید:- پس مقداد نزد پیامبرصَلی الله علیهِ و آله رفته و او را از ماجرا آگاه نمود. پس پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: الصلاة جامعة.

پس آن‌ها گفتند: مقداد کار خود را کرد، برخیزیم و علیه او همدست شویم. سپس راه افتادند تا اینکه به مقابل پیامبرصَلی الله علیهِ و آله رسیده و گفتند: یا رسول الله، پدر و مادرانمان فدای تو باد یا رسول الله! قَسَم به آنکه شما را به حق فرستاد و به نبوّت گرامی داشت، سخنی را که از ما به شما رسانده‌اند، ما نگفته‌ایم! نه، سوگند به آنکه تو را بر بشریت برگزید، ما چنین نگفته‌ایم! - گوید: - پس پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیم، یحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُواْ وَ لَقَدْ قَالُواْ کلِمَةَ الْکُفْرِ وَ کَفَرُواْ بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَ هَمُّواْ بِمَا لَمْ ینَالُواْ وَ مَا نَقَمُواْ إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِن فَضْلِهِ»، - . توبه / ۷۴ - {به نام خداوند رحمتگر مهربان، به خدا سوگند می خورند که [سخن ناروا] نگفته اند، در حالی که قطعاً سخن کفر گفته و پس از اسلام آوردنشان کفر ورزیده اند، و بر آنچه همّت گماشتند.} ای محمّد، که در شب گردنه عقبه تو را به قتل رسانند {موفق به انجام آن نشدند و به عیبجویی برنخاستند مگر [بعد از] آنکه خدا و پیامبرش از فضل خود آنان را بی نیاز گردانیدند.} یکی از این افراد کلّه فروش و دیگری پارچه فروش بود و کلاف‌های نخ جابه‌جا می‌کرد که خداوند آنان را به واسطه رسولش بی‌نیاز گردانید، ولی حالا تیزی خشم و تیزی شمشیر خود را متوجه او کرده‌اند!

ابّان بن تغلب به نقل از آن حضرت علیه السّلام گوید: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در روز غدیر علی علیه السّلام را به ولایت منصوب نموده و فرمود: «هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست». دو مرد از قریش سرهای خود را به هم نزدیک کرده و گفتند: به خدا سوگند، هرگز تسلیم گفته وی نخواهیم شد؛ سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از گفته‌های ایشان باخبر شد و آن‌ها را بازخواست فرمود، لیکن آن‌ها به خدا سوگند یاد کردند که چیزی نگفته‌اند، آن‌گاه جبرئیل بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نازل گردید و این آیه را بر وی خواند: «یحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُواْ وَ لَقَدْ قَالُواْ کلِمَةَ الْکُفْرِ وَ کَفَرُواْ بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَ هَمُّواْ بِمَا لَمْ ینَالُواْ وَ مَا نَقَمُواْ إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِن فَضْلِهِ فَإِن یتُوبُواْ یکُ خَیرًا لَّهُمْ وَ إِن یتَوَلَّوْاْ یعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِیمًا فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ وَ مَا لَهُمْ فِی الْأَرْضِ مِن وَلِیٍّ وَ لَا نَصِیرٍ»، - . توبه/ ۷۴ - {به

خدا سوگند می خورند که [سخن ناروا] نگفته اند، در حالی که قطعاً سخن کفر گفته و پس از اسلام آوردنشان کفر ورزیده اند، و بر آنچه موفّق به انجام آن نشدند همّت گماشتند، و به عیبجویی برنخاستند مگر [بعد از] آنکه خدا و پیامبرش از فضل خود آنان را بی نیاز گردانیدند. پس اگر توبه کنند برای آنان بهتر است، و اگر روی برتابند، خدا آنان را در دنیا و آخرت عذابی دردناک می کند، و در روی زمین یار و یاوری نخواهند داشت.} امام صادق علیه السّلام فرمود: اما آن‌ها توبه نکردند و به خلافت هم رسیدند. - . تفسیر عیاشی، نسخه خطی . تفسیر برهان ۲: ۱۴۷-۱۴۶ -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی کان المشرکون یقولون للنبی صلی الله علیه و آله ابن أبی کبشه شبهوه بابن أبی کبشه رجل من خزاعه خالف قریشا فی عباده الأوثان أو هی کنیه وهب بن عبد مناف جده صلی الله علیه و آله من قبل أمه لأنه کان نزع إلیه فی الشبه

۱- ۱. وشی الثوب: حسنه بالالوان.

۲- ۲. سوره التوبه: ۴۷.

۳- ۳. الکراع- بضم الکاف-: مستدق الساق من البقر و الغنم. و قیل: الکراع من الدوابّ: ما دون الکعب.

۴- ۴. تفسیر العیّاشیّ مخطوط، و أورده فی البرهان ۲: ۱۴۶ و ۱۴۷.

أو كنيه زوج حليمه السعديه(۱) و قال القرمل كجعفر شجر ضعيف بلا شوك و كزبرج ما تشده المرأه فی شعرها(۲).

**[ترجمه]فیروز آبادی گوید: مشرکان به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله می گفتند: «ابن ابی کبشه»، به مردی تشبیه کردند که مردی از خزاعه با قریش در پرستش بت‌ها مخالفت ورزید؛ یا اینکه این نام، کُنیه وهب بن عبدمناف جدّ پیامبرصَلی الله علیهِ و آله از جانب مادر است، زیرا گویا پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی شباهت ظاهری داشته است،

ص: ۱۵۴

یا ممکن است کنیه شوهر حلیمه سعدیه باشد. - . القاموس المحیط ۲: ۲۸۵ -

و گوید: «القرمل» بر و زن جعفر نام درختی ضعیف و بی‌خار است و اگر بر وزن « زبرج» باشد، مو یا پشمی است که زن به موی خود می‌بندد. - . القاموس المحیط ۴: ۳۷ -

**[ترجمه]

«۳۹»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب الْوَاحِدِیُّ فِی أَسْبَابِ نُزُولِ الْقُرْآنِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْأَعْمَشِ وَ أَبِی الْجَحَّافِ عَنْ عَطِیَّهَ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ وَ أَبُو بَکْرٍ الشِّیرَازِیُّ فِیمَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ فِی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام بِالْإِسْنَادِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ الْمَرْزُبَانِیُّ فِی کِتَابِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ فِی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام.

تَفْسِیرُ ابْنِ جَرِیحٍ وَ عَطَاءٍ وَ الثَّوْرِیِّ وَ الثَّعْلَبِیِّ: أَنَّهَا نَزَلَتْ فِی فَضْلِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام.

إِبْرَاهِیمُ الثَّقَفِیُّ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْخُدْرِیِّ وَ بُرَیْدَهَ الْأَسْلَمِیِّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ: أَنَّهَا نَزَلَتْ یَوْمَ الْغَدِیرِ فِی عَلِیٍّ علیه السلام.

تَفْسِیرُ الثَّعَالِبِیِّ قَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ علیهما السلام: مَعْنَاهُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ فِی فَضْلِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَلَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ أَخَذَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِیَدِ عَلِیٍّ فَقَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ.

وَ عَنْهُ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْکَلْبِیِّ: نَزَلَ أَنْ یُبَلِّغَ فِیهِ فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِیَدِ عَلِیٍّ علیه السلام فَقَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ فَقَوْلُهُ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ فِیهِ خَمْسَهُ أَشْیَاءَ کَرَامَهٌ وَ أَمْرٌ وَ حِکَایَهٌ وَ عَزْلٌ وَ عِصْمَهٌ أَمَرَ اللَّهُ نَبِیَّهُ أَنْ یَنْصِبَ عَلِیّاً إِمَاماً فَتَوَقَّفَ فِیهِ لِکَرَاهَتِهِ تَکْذِیبَ الْقَوْمِ فَنَزَلَتْ فَلَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ الْآیَهَ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ أَنْ یُسَلِّمُوا

عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام بِالْإِمْرَهِ ثُمَّ نَزَلَ بَعْدَ أَیَّامٍ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ جَاءَ فِی تَفْسِیرِ قَوْلِهِ تَعَالَی فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی (۳) لَیْلَهَ الْمِعْرَاجِ فِی عَلِیٍّ علیه السلام فَلَمَّا دَخَلَ

ص: ۱۵۵

۱- ۱. القاموس المحيط ۲: ۲۸۵.

۲- ۲.« ۴: ۳۷.

۳- ۳. سوره النجم: ۱۰.

وَقْتُهُ قَالَ بَلِّغْ مَا أَنْزِلَ إِلَيْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ مَا أَوْحَی أَیْ بَلِّغْ مَا أَنْزِلَ إِلَیْکَ فِی عَلِیٍّ علیه السلام لَیْلَهَ الْمِعْرَاجِ.

أَبُو سَعِیدٍ الْخُدْرِیُّ وَ جَابِرٌ الْأَنْصَارِیُّ قَالا: لَمَّا نَزَلَتْ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله اللَّهُ أَکْبَرُ عَلَی إِکْمَالِ الدِّینِ وَ إِتْمَامِ النِّعْمَهِ وَ رِضَی الرَّبِّ بِرِسَالَتِی وَ وَلَایَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام بَعْدِی.

رواه النطنزی بإقامه حافظه فی الخصائص.

الْعَیَّاشِیُّ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی بِوَلَایَتِنَا وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً أَیْ تَسْلِیمَ النَّفْسِ لِأَمْرِنَا.

الْبَاقِرُ وَ الصَّادِقُ علیهما السلام: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ یَوْمَ الْغَدِیرِ.

وَ قَالَ یَهُودِیٌّ لِعُمَرَ: لَوْ کَانَ هَذَا الْیَوْمُ فِینَا لَاتَّخَذْنَاهُ عِیداً فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ أَیُّ یَوْمٍ أَکْمَلُ مِنْ هَذَا الْعِیدِ.

ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله تُوُفِّیَ بَعْدَ هَذِهِ الْآیَهِ بِأَحَدٍ وَ ثَمَانِینَ یَوْماً(۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهر آشوب: واحدی در «اسباب نزول القرآن» با اسناد خود از اعمش و ابوجحّاف از عطیّه از ابوسعید خدری؛ و ابوبکر شیرازی در «فیما نزل من القرآن فی امیرالمؤمنین علیه السّلام» با اسناد از ابن عباس؛ و مرزبانی در کتاب خود از ابن عباس روایت کرده‌اند که گفت: آیه: «یَاأَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ» در روز غدیرخم درباره علی بن ابی طالب علیه السّلام نازل شده است.

تفسیر ابن جریح و عطاء ثوری و ثعلبی گفته‌اند که این آیه در فضیلت علی بن ابی طالب علیه السّلام نازل شده است.

ابراهیم ثقفی با اسناد خود از خدری، بریده اسلمی و محمّد بن علی گوید: این آیه در روز غدیر در شأن علی علیه السّلام نازل شده است.

تفسیر ثعالبی: جعفر بن محمّد صادق علیه السّلام فرمود: معنای آیه چنین است: آنچه از جانب پروردگار در فضیلت علی بن ابی طالب علیه السّلام بر تو نازل گردیده، ابلاغ کن. و چون این آیه نازل شد، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله دست علی علیه السّلام را بلند کرده و فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست.

و از او با اسنادش از کلبی: این آیه نازل شد که به موجب آن پیغمبر صَلی الله علیهِ و آله ولایت علی علیه السّلام را ابلاغ کند، از این رو رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست علی علیه السّلام را بالا برده و فرمود: هر کس من مولای اویم اینک علی مولای اوست، خدایا دوست بدار دوستدارش را و دشمنی کن با دشمنش؛ پس قول خدای عزّوجل:«یَأَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ» دارای پنج نکته است: یک کرامت، یک فرمان، یک داستان، عزل و عصمت. خداوند به پیامبرش فرمان داد علی را به عنوان امام منصوب کند، لیکن آن حضرت از کراهت تکذیب قومش، در ابلاغ آن درنگ کرد، سپس آیه:« فَلَعَلَّکَ بَاخِعٌ نَّفْسَکَ عَلَیَ ءَاثَارِهِمْ إِن لَّمْ یُؤْمِنُواْ بِهَاذَا الْحَدِیثِ أَسَفًا» - . کهف / ۶ - {شاید،

اگر به این سخن ایمان نیاورند، تو جان خود را از اندوه، در پیگیریِ [کار] شان تباه کنی.} نازل شد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آنان را امر فرمود که به علی علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام دهند. چند روز پس از آن این آیه نازل شد:« یَأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّک» که تفسیر قول خدای متعال:« فَأَوْحَی إِلیَ عَبْدِهِ مَا أَوْحَی» - . نجم/ ۱۰ - {آن گاه به بنده اش آنچه را باید وحی کند، وحی فرمود.} در شب معراج در شأن علی علیه السّلام است و چون وقت آن فرا رسید،

ص: ۱۵۵

فرمود: آنچه از پروردگارت بر تو نازل گشته ابلاغ کن و آنچه بر تو وحی گردیده، یعنی آنچه در شب معراج درباره علی علیه السّلام بر تو نازل گردیده، ابلاغ کن.

ابوسعید خدری و جابر انصاری گویند: وقتی آیه:«الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ» نازل گردید، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: الله اکبر بر کامل شدن دین و تمام شدن نعمت و خشنودی پروردگار به رسالت من و ولایت علیّ بن ابی طالب علیه السّلام بعد از من. نطنزی در «الخصائص» آن را روایت کرده است.

عیّاشی از امام صادق علیه السّلام: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ» با منصوب کردن پاسدار دین و «وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتیِ » با ولایت ما، « رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا» یعنی خود را تسلیم ولایت ما کردن است.

امام باقر و امام صادق علیهما السّلام: این آیه در روز غدیر نازل شده است. و یک یهودی به عمر گفت: اگر این روز (غدیر) متعلّق به ما بود، آن را عید قرار می‌دادیم، پس ابن عباس گفت: و چه روزی کامل‌تر از این عید است؟! ابن عباس: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله هشتاد و یک روز پس از نزول این آیه وفات یافت. - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۵۲۷-۵۲۶ -

**[ترجمه]

بیان

أقول هذا علی ما رواه العامه من کون وفاه الرسول صلی الله علیه و آله فی ثانی عشر شهر ربیع الأول یکون نزول الآیه بعد یوم الغدیر بقلیل (۲).

**[ترجمه]مؤلف: این گفته بر اساس روایت عامه است که وفات رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را در دوازدهم ماه ربیع الاول می‌دانند و بیانگر آن است که این آیه اندکی پس واقعه غدیر نازل شده است.

**[ترجمه]

«۴۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب السدی لم ینزل الله بعد هذه الآیه حلالا و لا حراما و حج رسول الله فی ذی الحجه و المحرم و

قبض و روی أنه لما نزل إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أمره الله تعالی أن ينادی بولايه علی علیه السلام فضاق النبی بذلک ذرعا لمعرفته بفساد قلوبهم فأنزل يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْکَ ثم أنزل اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ثم أنزل الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ و فی هذه الآيه خمس بشارات إكمال الدين و إتمام النعمه و رضی الرحمن و إهانه الشيطان و يأس الجاحدين قوله تعالی الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ و فی الخبر الغدير عيد الله الأكبر.

ابن عباس اجتمعت فی ذلک اليوم خمسه أعياد الجمعه و الغدير و عيد اليهود و النصاری و المجوس و لم يجتمع هذا فيما سمع قبله و فی روايه الخدری أنه كان يوم الخميس.

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۲۶ و ۵۲۷.

۲- ۲. و يمكن أن يكون نزلت فی يوم الغدير لنقص كل من ذی الحجه و المحرم و صفر، لكنه بعيد.

و العلماء يطبقون (۱) على قبول هـذا الخبر و إنما وقع الخلاف فى تأويله ذكره محمد بن إسحاق و أحمد البلاذرى و مسلم بن الحجاج و أبـو نعيم الأصـفهانى و أبـو الحسن الـدارقطنى و أبـو بكر بن مردويه و ابن شاهين و أبو بكر الباقلانى و أبو المعانى الجوينى و أبو إسحاق الثعلبى و أبو سعيد الخركوشى و أبو المظفر السمعانى و أبو بكر بن شيبه و على بن الجعد و شعبه و الأعمش و ابن عباس و ابن الثلاج و الشعبى و الزهرى و الأقليشى (۲) و ابن البيع و ابن ماجه و ابن عبد ربه و الألكانى و أبو يعلى الموصلى من عده طرق و أحمد بن حنبل من أربعين طريقا و ابن بطه من ثلاث و عشرين طريقا و ابن جرير الطبرى من نيف و سبعين طريقا فى كتاب الولايه و أبو العباس بن عقده من مائه و خمس طرق و أبو بكر الجعابى من مائه و خمس و عشرين طريقا و قد صنف على بن هلال المهلبى كتاب الغدير و أحمد بن محمد بن سعيد(۳) كتاب من روى غدير خم و مسعود الشجرى كتابا فيه رواه هذا الخبر و طرقها و استخرج منصور اللاتى الرازى فى كتابه أسماء رواتها على حروف المعجم.

و ذكر عن صاحب الكافى أنه قال روى لنا قصه غدير خم القاضى أبو بكر الجعابى عن أبى بكر و عمر و عثمان و على عليه السلام و طلحه و الزبير و الحسن و الحسين عليهما السلام و عبد الله بن جعفر و عباس بن عبد المطلب و عبد الله بن عباس و أبو ذر(۴) و سلمان و عبد الله بن عباس و عبد الرحمن و أبو قتاده و زيد بن أرقم و جرير بن حميد و عدى بن حاتم و عبد الله بن أنيس و البراء بن عازب و أبو أيوب و أبو برذه السلمى و سهل بن حنيف و سمره بن جندب و أبو الهيثم و عبد الله بن ثابت الأنصارى و سلمه بن الأكوع و الخدرى و عقبه بن عامر و أبو رافع و كعب بن عجره و حذيفه بن اليمان و أبو سعيد البردى (۵) و حذيفه بن أسيد و زيد بن ثابت

۱- ۱. فى المصدر: العلماء مطبقون.

۲- ۲. قال فى القاموس(۲: ۲۸۵): اقليش- بالضم- بلد بالاندلس، منه أحمد بن معد بن عيسى.

۳- ۳. فى المصدر: سعد.

۴- ۴. كذا فى النسخ و المصدر فى جميع المواضع بالرفع، لكن القاعده تقتضى الخفض.

۵- ۵. و ابن مسعود خ ل. و فى المصدر: و أبو مسعود البدرى. و فى هامشه: اسمه عقبه بن عمرو بن ثعلبه، قال ابن حجر فى التقريب: صحابى جليل مات قبل الأربعين.

و سعد بن عباده و خزیمه بن ثابت و حباب بن عتبه و جند بن سفیان (۱) و عمر بن أبی سلمه و قیس بن سعد و عباده بن الصامت و أبو زینب و أبو لیلی و عبد الله بن ربیعه و أسامه بن زید و سعد بن جناده و حباب بن سمره(۲) و یعلی بن مره و ابن

قدامه الأنصاری و ناجیه بن عمیره و أبو کاهل و خالد بن الولید و حسان بن ثابت و النعمان بن عجلان و أبو رفاعه و عمرو بن الحمق و عبد الله بن یعمر و مالک بن حوریث و أبو الحمراء و ضمره بن الحدید و وحشی بن حرب و عروه بن أبی الجعد و عامر بن النمیری و بشیر بن عبد المنذر و رفاعه بن عبد المنذر و ثابت بن ودیعه و عمرو بن حریث و قیس بن عاصم و عبد الأعلی بن عدی و عثمان بن حنیف و أبی بن کعب و من النساء فاطمه الزهراء و عائشه و أم سلمه و أم هانئ و فاطمه بنت حمزه.

و قال صاحب الجمهره فی الخاء و المیم خم موضع نص النبی صلی الله علیه و آله فیه علی علی علیه السلام و ذکره عمرو بن أبی ربیعه فی مفاخرته و ذکره حسان فی شعره و فی روایه عن الباقر علیه السلام قال لما قال النبی صلی الله علیه و آله یوم غدیر خم بین ألف و ثلاث مائه رجل من کنت مولاه فعلی مولاه الخبر الصادق علیه السلام تعطی (۳) حقوق الناس بشهاده شاهدین و ما أعطی أمیر المؤمنین حقه بشهاده عشره آلاف نفس یعنی الغدیر و الغدیر فی وادی الأراک علی عشره فراسخ من المدینه و علی أربعه أمیال من الجحفه عند شجرات خمس دوحات عظام أنشد الکمیت عند الباقر علیه السلام:

و یوم الدوح دوح غدیر خم***أبان له الولایه لو أطیعا

و لکن الرجال تبایعوها***فلم أر مثلها خطرا منیعا

و لم أر مثل هذا الیوم یوما***و لم أر مثله حقا أضیعا

فلم أقصد بهم لعنا و لکن***أساء بذاک أولهم صنیعا

فصار لذاک أقربهم لعدل***إلی جور و احفظهم مضیعا

أضاعوا أمر قائدهم فضلوا***و أقربهم لدی الحدثان ریعا

۱- ۱. فی المصدر: و خباب بن عتبه و جندب بن سفیان.

۲- ۲. فی المصدر: و خباب بن سمره.

۳- ۳. فی المصدر: نعطی.

تناسوا حقه فبغوا عليه***بلا تره و كان لهم قريعا(۱)

و المجمع عليه أن الثامن عشر من ذى الحجه كان يوم غدير خم فأمر النبى صلوات الله عليه مناديا فنادى الصلاه جامعه و قال من أولى بكم من أنفسكم قالوا الله و رسوله فقال اللهم اشهد ثم أخذ بيد على عليه السلام فقال من كنت مولاه فهذا على مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و انصر من نصره و اخذل من خذله و يؤكد ذلك أنه استشهد به أمير المؤمنين عليه السلام يوم الدار حيث عدد فضائله فقال أ فيكم من قال له رسول الله من كنت مولاه فعلى مولاه فقالوا لا فاعترفوا بذلك و هم جمهور الصحابه.

فضائل أحمد و أحاديث أبى بكر بن مالك و إبانه ابن بطه و كشف الثعلبى عن البراء قال لما أقبلنا مع رسول الله صلى الله عليه و آله فى حجه الوداع كنا بغدير خم فنادى إن الصلاه جامعه و كسح للنبى (۲) تحت شجرتين فأخذ بيد على عليه السلام فقال أ لست أولى بالمؤمنين من أنفسهم قالوا بلى يا رسول الله فقال أ و لست أولى من كل مؤمن بنفسه قالوا بلى قال هذا مولى من أنا مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه فقال فلقيه عمر بن الخطاب فقال له هنيئا لك يا ابن أبى طالب أصبحت مولى كل مؤمن و مؤمنه.

أبو سعيد الخدرى فى خبر ثم قال النبى صلى الله عليه و آله يا قوم هنئونى هنئونى إن الله تعالى خصنى بالنبوه و خص أهل بيتى بالإمامه فلقى عمر بن الخطاب أمير المؤمنين عليه السلام فقال طوبى لك يا أبا الحسن أصبحت مولاى و مولى كل مؤمن و مؤمنه الخركوشى فى شرف المصطفى عن البراء بن عازب فى خبر فقال النبى صلى الله عليه و آله اللهم وال من والاه و عاد من عاداه فلقيه عمر بعد ذلك فقال هنيئا لك يا ابن أبى طالب أصبحت و أمسيت مولى كل مؤمن و مؤمنه ذكر أبو بكر الباقلانى فى التمهيد متأولا له.

السمعانى فى فضائل الصحابه بإسناده عن سالم بن أبى الجعد قال قيل لعمر بن الخطاب

۱- ۱. التره مصدر قولك: وتر حقه يتره: نقصه اياه. و القريع هنا: الغالب فى المقارعه.

۲- ۲. فى المصدر: و كسح النبىّ.

إنک تصنع بعلی شیئا لا تصنعه بأحد من أصحاب النبی صلی الله علیه و آله قال إنه مولای.

معاویه بن عمار عن الصادق علیه السلام فی خبر لما قال النبی صلی الله علیه و آله من کنت مولاه فعلی مولاه قال العدوی لا و الله ما أمره بهذا و ما هو إلا شی ء یتقوله فأنزل الله تعالی وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَیْنا بَعْضَ الْأَقاوِیلِ إلی قوله عَلَی الْکافِرِینَ یعنی محمدا وَ إِنَّهُ لَحَقُّ الْیَقِینِ یعنی به علیا.

حسان الجمال عن أبی عبد الله علیه السلام فی خبر فلما رأوه رافعا یده یعنی رسول الله صلی الله علیه و آله قال بعضهم انظروا إلی عینیه تدوران کأنهما عینا مجنون فنزل جبرئیل بهذه الآیه وَ إِنْ یَکادُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَیُزْلِقُونَکَ بِأَبْصارِهِمْ (۱) إلی آخر السوره.

عمر بن یزید سأل أبا عبد الله علیه السلام عن قوله تعالی قُلْ إِنَّما أَعِظُکُمْ بِواحِدَهٍ(۲) قال بالولایه قلت (۳) و کیف ذلک قال إنه لما نصبه للناس قال من کنت مولاه فعلی مولاه ارتاب الناس فقالوا إن محمدا لیدعونا فی کل وقت إلی أمر جدید و قد بدأ بأهل بیته یملکهم رقابنا ثم قرأ قُلْ إِنَّما أَعِظُکُمْ بِواحِدَهٍ فقال أدیت إلیکم ما افترض علیکم ربکم أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنی وَ فُرادی المرتضی قال فی التنزیه إن النبی صلی الله علیه و آله لما نص علی أمیر المؤمنین بالإمامه فی ابتداء الأمر جاءه قوم من قریش و قالوا له یا رسول الله إن الناس قریبو عهد بالإسلام و لا یرضون أن تکون النبوه فیک و الإمامه فی ابن عمک فلو عدلت بها إلی غیره (۴) لکان أولی فقال لهم النبی صلی الله علیه و آله ما فعلت ذلک لرأیی فأتخیر فیه و لکن الله أمرنی به و فرضه علی فقالوا له فإذا لم تفعل ذلک مخافه الخلاف

علی ربک فأشرک معه فی الخلافه رجلا من قریش یسکن إلیه الناس لیتم لک الأمر و لا تخالف الناس علیک فنزل لَئِنْ أَشْرَکْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ وَ لَتَکُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِینَ (۵)

۱- ۱. سوره القلم: ۵۱.

۲- ۲. سوره سبأ: ۴۶.

۳- ۳. فی المصدر: قال: قلت:

۴- ۴. فی المصدر: فلو عدلت بها إلی حین.

۵- ۵. سوره الزمر: ۶۵.

عَبْدُ الْعَظِيمِ الْحَسَنِيُّ عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام فِي خَبَرٍ: قَالَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَدِيٍّ اجْتَمَعَتْ إِلَيَّ قُرَيْشٌ فَأَتَيْنَا النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا تَرَكْنَا عِبَادَةَ الْأَوْثَانِ وَ اتَّبَعْنَاكَ فَأَشْرِكْنَا فِي وَلَايَةِ عَلِيٍّ علیه السلام فَنَكُونَ شُرَكَاءَ فَهَبَطَ جَبْرَئِيلُ عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ الْآيَةَ قَالَ الرَّجُلُ فَضَاقَ صَدْرِي فَخَرَجْتُ هَارِباً لِمَا أَصَابَنِي مِنَ الْجَهْدِ فَإِذَا أَنَا بِفَارِسٍ قَدْ تَلَقَّانِي عَلَى فَرَسٍ أَشْقَرَ(١) عَلَيْهِ عِمَامَةٌ صَفْرَاءُ يَفُوحُ مِنْهُ رَائِحَةُ الْمِسْكِ فَقَالَ يَا رَجُلُ لَقَدْ عَقَدَ مُحَمَّدٌ عُقْدَةً لَا يَحُلُّهَا إِلَّا كَافِرٌ أَوْ مُنَافِقٌ قَالَ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ هَلْ عَرَفْتَ الْفَارِسَ ذَلِكَ جَبْرَئِيلُ عَرَضَ عَلَيْكُمْ وَلَايَةً(٢) إِنْ حَلَلْتُمُ الْعَقْدَ أَوْ شَكَكْتُمْ كُنْتُ خَصْمَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَهِ.

الباقر علیه السلام قال قام ابن هند و تمطی (٣) و خرج مغضبا واضعا یمینه علی عبد الله بن قیس الأشعری و یساره علی المغیره بن شعبه و هو یقول و الله لا نصدق محمدا علی مقالته و نقر علیا بولایته فنزل فَلا صَدَّقَ وَ لا صَلَّی (۴) الآیات فهم به رسول الله صلی الله علیه و آله أن یرده فیقتله فقال له جبرئیل علیه السلام لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ (۵) فسکت عنه رسول الله صلی الله علیه و آله.

و قال علیه السلام فی قوله تعالی قالَ الَّذِینَ لا یَرْجُونَ لِقاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَیْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ (۶) ذلک قول أعداء الله لرسول الله صلی الله علیه و آله (٧) من خلفه و هم یرون أنه لا یسمع قولهم لو أنه جعلنا أئمه دون علی أو بدلنا آیه مکان آیه قال الله عز و جل ردا علیهم قُلْ ما یَكُونُ لِی أَنْ أُبَدِّلَهُ (٨) الآیه.

و قال أبو الحسن الماضی علیه السلام إن رسول الله صلی الله علیه و آله دعا الناس إلی ولایه علی علیه السلام

۱- ۱. الشقره لون یأخذ من الأحمر و الأصفر.

۲- ۲. فی المصدر: ذاک جبرئیل عرض علیکم عقد ولایه اه.

۳- ۳. أی تبختر و تکبر.

۴- ۴. سوره القیامه: ۳۱.

۵- ۵. سوره القیامه: ۱۶.

۶- ۶. سوره یونس: ۱۵.

۷- ۷. فی المصدر: لرسوله.

۸- ۸. سوره یونس: ۱۵.

لیس إلا فاتهموه و خرجوا من عنده فأنزل الله قُلْ إِنِّی لا أَمْلِکُ لَکُمْ ضَرًّا وَ لا رَشَداً قُلْ إِنِّی لَنْ یُجِیرَنِی مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَیْتُهُ أَحَدٌ وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ وَ رِسالاتِهِ فِی عَلِیٍ وَ مَنْ یَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فِی وَلَایَهِ عَلِیٍ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیها أَبَداً(۱) و عنه علیه السلام فی قوله تعالی وَ اصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ فِیکَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِیلًا وَ ذَرْنِی وَ الْمُکَذِّبِینَ بِوَصِیِّکَ أُولِی النَّعْمَهِ وَ مَهِّلْهُمْ قَلِیلًا(۲) و عن بعضهم علیهم السلام فی قوله تعالی وَیْلٌ یَوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِینَ یا محمد بما أوحی إلیک من وَلَایهِ عَلِیٍ أَ لَمْ نُهْلِکِ الْأَوَّلِینَ الذین کذبوا الرسل فی طاعه الأوصیاء کَذلِکَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِینَ (۳) من أجرم إلی آل محمدصلوات الله علیهم و رکب من وصیه ما رکب.

أبو عبد الله علیه السلام وَ یَسْتَنْبِئُونَکَ أَ حَقٌّ هُوَ مَا تَقُولُ فِی عَلِیٍ قُلْ إِی وَ رَبِّی إِنَّهُ لَحَقٌّ وَ ما أَنْتُمْ بِمُعْجِزِینَ (۴): أبو عبید و الثعلبی و النقاش و سفیان بن عیینه و الرازی و القزوینی و النیسابوری و الطبرسی و الطوسی فی تفاسیرهم (۵) أنه لما بلغ رسول الله صلی الله علیه و آله بغدیر خم ما بلغ و شاع ذلک فی البلاد أتی الحارث بن النعمان الفهری و فی رِوَایَهِ أَبِی عُبَیْدٍ: جَابِرُ بْنُ النَّضْرِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ کَلَدَهَ الْعَبْدَرِیُّ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَمَرْتَنَا عَنِ اللَّهِ بِشَهَادَهِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ بِالصَّلَاهِ وَ الصَّوْمِ وَ الْحَجِّ وَ الزَّکَاهِ فَقَبِلْنَا مِنْکَ ثُمَّ لَمْ تَرْضَ بِذَلِکَ حَتَّی رَفَعْتَ بِضَبْعِ ابْنِ عَمِّکَ فَفَضَّلْتَهُ عَلَیْنَا وَ قُلْتَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ فَهَذَا شَیْ ءٌ مِنْکَ أَمْ مِنَ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِنَّ هَذَا مِنَ اللَّهِ فَوَلَّی الْحَارِثُ یُرِیدُ رَاحِلَتَهُ وَ هُوَ یَقُولُ اللَّهُمَّ إِنْ کانَ مَا یَقُولُ مُحَمَّدٌ حَقّاً فَأَمْطِرْ عَلَیْنا حِجارَهً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِیمٍ فَمَا وَصَلَ إِلَیْهَا حَتَّی رَمَاهُ اللَّهُ بِحَجَرٍ فَسَقَطَ

۱- ۱. سوره الجن: ۲۱- ۲۳.

۲- ۲. سوره المزّمّل: ۱۰ و ۱۱.

۳- ۳. سوره المرسلات: ۱۵- ۱۸.

۴- ۴. سوره یونس: ۵۳.

۵- ۵. فی تفسیر سوره المعارج.

عَلَى هَامَتِهِ وَ خَرَجَ مِنْ دُبُرِهِ فَقَتَلَهُ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ (۱) الْآيَهَ.

و فی شرح الأخبار أنه نزل أَ فَبِعَذابِنا يَسْتَعْجِلُونَ (۲) و رواه أبو نعيم الفضل بن دكين.

و فی الخبر أن النبی صلی الله علیه و آله كان يخبر عن وفاته بمده و يقول قد حان منی خفوق (۳) من بين أظهركم و كانت المنافقون يقولون لئن مات محمد صلی الله علیه و آله لنخرب دينه (۴) فلما كان موقف الغدير قالوا بطل كيدنا فنزلت الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا(۵) الآيه و روی أن النبی

ص: ۶۷۳

و فی روايه أبی بصير عن الصادق علیه السلام فی خبر أن النبی صلی الله علیه و آله قال أما جبرئيل نزل علی و أخبرنی أنه يؤتی يوم القيامه بقوم إمامهم ضب فانظروا أن لا تكونوا أولئك فإن الله تعالی يقول يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ (۶)

أَمَالِی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ النَّيْسَابُورِیِّ وَ أَمَالِی أَبِی جَعْفَرٍ الطُّوسِیِّ فِی خَبَرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی نَصْرٍ عَنِ الرِّضَا علیه السلام أَنَّهُ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ أَبِيهِ أَنَّ يَوْمَ الْغَدِيرِ فِی السَّمَاءِ أَشْهَرُ مِنْهُ فِی الْأَرْضِ إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَی فِی الْفِرْدَوْسِ قَصْراً لَبِنَهٌ مِنْ فِضَّهٍ وَ لَبِنَهٌ مِنْ ذَهَبٍ فِيهِ مِائَهُ أَلْفِ قُبَّهٍ حَمْرَاءَ وَ مِائَهُ أَلْفِ خَيْمَهٍ مِنْ يَاقُوتَهٍ خَضْرَاءَ تُرَابُهُ الْمِسْكُ وَ الْعَنْبَرُ فِيهِ أَرْبَعَهُ أَنْهَارٍ

ص: ۱۶۳

۱- ۱. سوره المعارج: ۱.

۲- ۲. سوره الشعراء: ۲۰۴. سوره الصافّات: ۱۷۶.

۳- ۳. خفق النجم: غاب.

۴- ۴. فی المصدر: ليحزب دينه.

۵- ۵. سوره المائده: ۳.

۶- ۷. سوره بنی إسرائيل: ۷۱.

نَهَرٌ مِنْ خَمْرٍ وَ نَهَرٌ مِنْ مَاءٍ وَ نَهَرٌ مِنْ لَبَنٍ وَ نَهَرٌ مِنْ عَسَلٍ حَوَالَيْهِ أَشْجَارُ جَمِيعِ الْفَوَاكِهِ عَلَيْهِ الطُّيُورُ أَبْدَانُهَا مِنْ لُؤْلُؤٍ وَ أَجْنِحَتُهَا مِنْ يَاقُوتٍ تَصُوتُ بِأَلْوَانِ الْأَصْوَاتِ إِذَا كَانَ يَوْمُ الْغَدِيرِ وَرَدَ إِلَى ذَلِكَ الْقَصْرِ أَهْلُ السَّمَاوَاتِ يُسَبِّحُونَ اللَّهَ وَ يُقَدِّسُونَهُ وَ يُهَلِّلُونَهُ فَتَطَايَرُ تِلْكَ الطُّيُورُ فَتَقَعُ فِي ذَلِكَ الْمَاءِ وَ تَتَمَرَّغُ (۱) فِي ذَلِكَ الْمِسْكِ وَ الْعَنْبَرِ فَإِذَا اجْتَمَعَ الْمَلَائِكَةُ طَارَتْ فَتَنْفُضُ (۲) ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَ إِنَّهُمْ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ لَيَتَهَادَوْنَ نُثَارَ فَاطِمَةَ(۳) فَإِذَا كَانَ آخِرُ الْيَوْمِ نُودُوا انْصَرِفُوا إِلَى مَرَاتِبِكُمْ فَقَدْ أَمِنْتُمْ مِنَ الْخَطَرِ وَ الزَّلَلِ إِلَى قَابِلٍ فِي هَذَا الْيَوْمِ تَكْرِمَةً لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ.

الخبر.

مصباح المتهجد فی خطبه الغدیر إن أمیر المؤمنین علیه السلام قال إن هذا یوم عظیم الشأن فیه وقع الفرج و رفع الدرج و صحت الحجج و هو یوم الإیضاح و الإفصاح عن المقام الصراح (۴) و یوم کمال الدین و یوم العهد المعهود و یوم الشاهد و المشهود و یوم تبیان

العقود عن النفاق و الجحود و یوم البیان عن حقائق الإیمان و یوم دحر الشیطان (۵) و یوم البرهان هذا یَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِی کُنْتُمْ تُوعَدُونَ هذا یوم الملإ الأعلى الذی أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ هذا یوم الإرشاد و یوم محنه العباد(۶) و یوم الدلیل علی الذواد هذا یوم إبداء أحقاد الصدور(۷) و مضمرات الأمور هذا یوم النصوص علی أهل الخصوص هذا یوم شیث هذا یوم إدریس هذا یوم یوشع هذا یوم شمعون (۸).

**[ترجمه]مناقب ابن شهر آشوب: سدّی گوید: پس از نزول این آیه، خداوند هیچ آیه‌ای درباره حلال یا حرام نازل نفرمود؛ و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در ماه ذی حجّهٔ و محرم حج گزارد، سپس رحلت فرمود. و نقل است که چون آیه: «إنّما ولیّکم الله و رسوله» نازل شد، خداوند متعال به وی امر نمود که ولایت علی علیه السّلام را آشکار سازد، اما پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به دلیل شناختی که از فساد دل‌های آنان داشت، در ابلاغ آن درنگ نمود، سپس آیه: «یَأَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ» و پس از آن آیه: «وَ اذْکُرُواْ نِعْمَهَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ» و سپس: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ» نازل گردید و در این‌ها، پنج بشارت وجود دارد: اکمال دین، اتمام نعمت، خشنودی خدای رحمان، تحقیر شیطان و نومیدی منکران به استناد آیه: «الیوم یئس الذین کفروا من دینکم» و روایت است که غدیر عید اکبر است.

ابن عباس: در این روز (غدیر) پنج عید باهم یکجا جمع شدند: جمعه، غدیر، عید یهود، نصاری و مجوسیان و پیش از آن شنیده نشده که در یک روز پنج عید با هم جمع شوند؛ و در روایت ابوسعید خدری، غدیر در روز پنجشنبه بود.

ص: ۱۵۶

و علما بر پذیرش این روایت اتفاق دارند، لیکن اختلاف بر سر تأویل آن حاصل گردید. این روایت را محمّد بن اسحاق، احمد بلاذری، مسلم بن حجّاج، ابونعیم اصفهانی، ابوالحسن دارقطنی، ابوبکر بن مردویه، ابن شاهین، ابوبکر باقلانی، ابوالمعالی جوینی، ابو اسحاق ثعلبی، ابوسعید خرگوشی، ابوالمظفّر سمعانی، ابوبکر بن شیبه، علی بن جعد، شعبه، اعمش، ابن عباس، ابن ثلّاج، شعبی، زهری، اقلیشی، ابن البیّع، ابن ماجه، ابن عبدربّه، الکانی، و ابویعلی موصلّی از چندین طریق، و احمد

بن حنبـل از چهل طریق، ابن بطّه از بیست و سه طریق، ابن جریر طبری از هفتاد و چنـد طریق در کتاب «الولایـهٔ»، ابو العباس بن عقـده از یکصـد و پنـج طریق و ابوبکر جعـابی از یکصـد و بیست و پنـج طریق آن را روایت کرده‌انـد؛ و علی بن هلال مهلّبی کتاب «الغدیر» را نوشت و احمد بن محمّد بن سعید کتاب « مَن روی غدیرخم» را نگاشت و مسعود شـجری کتابی مشتمل بر نـام راویان این حـدیث و طرق آن را تألیف کرده است و منصور لاتی رازی در کتاب خود، نام راویان خبر را بر اساس حروف الفبا استخراج کرده است.

از مؤلف کتاب کافی نقل است که گفت: داستان غـدیرخم را قاضـی ابوبکر جعابی از ابوبکر، عمر، عثمان، علی علیه السّـلام، طلحه، زبیر، حسن، حسـین علیهما السّـلام، عبـدالله بن جعفر، عباس بن عبدالمطلب، عبدالله بن عباس، ابوذر، سـلمان، عبدالله بن عباس، عبـدالرحمان، ابوقتاده، زید بن ارقم، جریر بن حمید، عدیّ بن حاتم، عبدالله بن انیس، براء بن عازب، ابو ایوب، ابو برده سلمیّ، سـهل بن حنیف، سمرهٔ بن جندب، ابوالهیثم، عبدالله بن ثابت انصاری، سلمهٔ بن الأکوع، خدری، عقبهٔ بن عامر، ابورافع، کعب بن عجره، حذیفهٔ بن یمان، ابوسعید بردیّ، حذیفهٔ بن اُسید، زید بن ثابت،

ص: ۱۵۷

سعد بن عباده، خزیمهٔ بن ثابت، حباب بن عتبه، جند بن سـفیان، عمر بن ابی سلمه، قیس بن سعد، عبادهٔ بن الصامت، ابو زینب، ابولیلی، عبـدالله بن ربیعه، اُسامـهٔ بن زیـد، سـعد بن جناده، حباب بن سـمره، یعلی بن مرّهٔ، ابن قـدامه انصاری، ناجیـهٔ بن عمیرهٔ، ابوکاهـل، خالـد بن ولیـد، حسّـان بن ثـابت، نعمـان بن عجلان، ابو رفاعه، عمرو بن حمق، عبـدالله بن یعمر، مالک بن حوریث، ابوالحمراء، ضـمرهٔ بن الحدید، وحشـی بن حرب، عروهٔ بن ابی جعد، عامر بن نمیریّ، بشیر بن عبد المنذر، رفاعهٔ بن عبدالمنذر، ثابت بن ودیعه، عمرو بن حریث، قیس بن عاصم، عبـدالأعلی بن عـدیّ، عثمان بن حنیف، ابی بن کعب؛ و از میان زنان: فاطمه زهرا علیها السلام، عایشه، اُمّ سلَمهٔ، اُم هانی و فاطمه بنت حمزه آن را روایت کرده‌اند.

صـاحب کتاب «جمهرهٔ» در ماده خاء و میم آورده است: «خُمّ» نام مکانی است که پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله در آنجا بر ولایت و امامت علی علیه السّلام تصریح فرمود. و عمرو بن ابی ربیعه در مفاخره خود آن را آورده، همانطور که حسّان بن ثابت آن را در شعر خود آورده است، و در روایتی از امام باقر علیه السّـلام آمـده است که فرمود: هنگامی که رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله در روز غدیرخمّ در حضور یک هزار و سیصد مرد فرمود: «من کُنتُ مولاهُ فعلیٌّ مولاه» ... الخ.

امام صادق علیه السّـلام: حقوق مردم با شهادت دو شاهد استیفا می‌شود ولی حق امیرالمؤمنین با شهادت دادن ده هزار نفر داده نشـد! و منظور وی مـاجرای غـدیر است. و غـدیر در « وادی الأراک» در ده فرسـخی مـدینه و چهـار مایلی جحفه در کنار پنج درخت تنومند و بزرگ واقع است.

کمُیت در حضور امام باقر علیه السّلام این ابیات را قرائت کرد:

– روز اجتماع در غدیرخم چه روز ارجمندی بود، که پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله مقام ولایت و امامت را برای ما آشکار فرمود، اگر اطاعت شود!

– لیکن این مردم آن را به داد و ستد گذاشتند، و امر خطیری را چون آن ندیده‌ام که از عمل به آن منع گردد؛

– روزی نظیر آن روز را دیگر ندیده‌ام، و حقّی چون آن حق ندیده‌ام که چنین تباه گردد؛

– من قصد ندارم آنان را لعن کنم، لیکن، نخستین آن‌ها با این کار مرتکب کار ناپسندی شد؛

– با این کار، نزدیک‌ترین آن‌ها به عدالت، به ستمگری گرایید و عدالت پرورترین آن‌ها، تباه کننده‌ترین حق گردید؛

– فرمان رهبرشان را تباه ساختند پس خود نیز گمراه شدند، و نزدیک‌ترین آن‌ها به پیامبر به هنگام پیشامدهای روزگار، در پی سودجویی رفتند؛

– حق او را به فراموشی سپردند و با این کار به وی ستم ورزیدند، بی‌آنکه در او نقصی باشد، و او همانی است که به ضرب شمشیر آنان را درهم می‌کوفت.

و آنچه مورد اجماع است آن است که روز غدیرخُم مصادف با هجدهم ماه ذی حجّهٔ بوده است و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمان داد منادی ندا در دهد: الصلاهٔ جامعهٔ، و خطاب به مردم فرمود: چه کسی اولی‌تر از شما به خودتان است؟ عرض کردند: خدا و رسول او؛ پس فرمود: خداوندا، تو خود گواه باش! سپس دست علی علیه السّلام را بالا برده و فرمود: هرکه من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوست بدار دوستدارش را و دشمن بدار دشمنش را و یاری رسان هر که یاری‌اش کند و خوار و ذلیل کن آنکه او را واگذارد. و آنچه صحت این مطلب را مورد تأکید قرار می‌دهد، استشهاد کردن امیرالمؤمنین علیه السّلام به آن در «یوم الدار» است که در آن علی علیه السّلام فضایل خویش را بر شمرده و فرمود: آیا در میان شما کسی هست که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی گفته باشد: «مَن کُنتُ مولاهُ فعلیٌّ مولاه»؟ گفتند: خیر، و بدین ترتیب به درستی حدیث غدیر اعتراف کردند، در حالی که خود از جمهور صحابه بودند.

« فضائل» احمد، «احادیث» ابوبکر بن مالک، «ابانه» ابن بطّهٔ و «کشف» ثعلبی از براء روایت کرده‌اند که گفت: چون به همراه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از حجّهٔالوداع بازگشتیم، در غدیرخُم بودیم که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله ندا در داد: «إنَّ الصلاهٔ جامعهٔ». و زیر دو درخت برای پیامبرصَلی الله علیهِ و آله جارو زده شد، پس آن حضرت دست علی علیه السّلام را بالا برده و فرمود: آیا من اولی‌تر از مؤمنان به خودشان نیستم؟ گفتند: بلی یا رسول الله. پس فرمود: آیا من اولی‌تر از هر مؤمنی به خودش نیستم؟ عرض کردند: بلی؛ فرمود: این مولای هر کسی است که من مولای اویم؛ خداوندا، دوست بدار دوستدارش را و دشمن بدار دشمنش را! پس گوید: سپس عمر به وی برخورده و به او گفت: گوارا باد بر تو ای پسر ابوطالب، اکنون مولای هر مرد و زن مؤمن شدی.

ابوسعید خدری در روایتی گوید: سپس پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای مردم، به من تهنیت بگویید، زیرا خداوند متعال مرا به نبوّت و اهل بیت مرا به امامت مختص گردانید، سپس عمر با امیرالمؤمنین علیه السّلام ملاقات نموده و گفت: خوشا به

حالت ای ابوالحسن، اکنون مولای هر مرد و زن مؤمنی شدی، خرگوشی در «شرف المصطفی» در روایتی از براء بن عازب آورده است: سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: خداوندا، دوست بدار دوستدارش را و دشمن بدار دشمنش را! بعد ازآن عمر وی را بدید و گفت: گوارا باد بر تو ای پسر ابوطالب، اکنون مولای هر مرد و زن مؤمن شدی .

ابوبکر باقلانی در «التمهید» آن را آورده و تأویل نموده است.

سمعانی در «فضائل الصحابهٔ» با اسناد خود از سالم بن ابی الجعد روایت کرده که گفت: به عمر بن خطّاب گفته شد:

ص: ۱۵۹

تو با علی رفتاری متفاوت از رفتارت با دیگر صحابه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله داری! گفت: چون او مولای من است.

معاویهٔ بن عمّار از امام صادق علیه السّلام در روایتی چنین آورده است: چون پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: «مَن کُنتُ مولاهُ فعلیٌّ مولاه» عَدِوی گفت: نه به خدا، خداوند او را چنین فرمانی نداده و او این سخن را از خود به خدا نسبت می‌دهد! پس خدای متعال چنین نازل فرمود: «وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ*لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ*ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ*فَمَا مِنكُمْ مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ*وَ إِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ*وَ إِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنكُم مُّكَذِّبِينَ*وَ إِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ»، - . الحاقّهٔ/ ۵۰-۴۴ - {و

اگر [او] پاره ای گفته ها بر ما بسته بود، دست راستش را سخت می گرفتیم، سپس رگ قلبش را پاره می کردیم، و هیچ یک از شما مانع از [عذاب] او نمی شد. و در حقیقت، [قرآن] تذکاری برای پرهیزگاران است. و ما به راستی می دانیم که از [میان] شما تکذیب کنندگانی هستند. و آن واقعاً بر کافران حسرتی است.} و منظور از آیات، محمّد صَلی الله علیهِ و آله است، «وَ إِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ»، - . الحاقّهٔ/ ۵۱ - {و این [قرآن]، بی شبهه، حقیقتی یقینی است.} منظور، علی علیه السلام است.

حسّان جمّال در روایتی از امام صادق آورده است: چون دیدند دست وی را بالا برده - یعنی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله - یکی از آنان گفت: به چشمانش بنگرید که چون دو چشم یک دیوانه می‌چرخند! پس جبرئیل نازل گشته و این آیه را قرائت کرد: «وَ إِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُواْ لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُواْ الذِّكْرَ وَ يَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ*وَ مَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ»، - . قلم/ ۵۲-۵۱ - {و آنان که کافر شدند، چون قرآن را شنیدند، چیزی نمانده بود که تو را چشم بزنند، و می گفتند: «او واقعاً دیوانه ای است.» و حال آنکه [قرآن] جز تذکاری برای جهانیان نیست.} عمربن یزید از امام صادق علیه السّلام درباره قول خدای متعال: «قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ»، - . سبأ/ ۴۶ - {بگو: «من فقط به شما یک اندرز می دهم.} پرسید، فرمود: اندرز به ولایت. عرض کردم: چگونه؟ فرمود: چون وی را برای مردم منصوب نمود، فرمود: «مَن کُنتُ مولاه فعلیّ مولاه» مردم به تردید دچار گشته و گفتند: همانا محمّد هر از گاهی ما را به پذیرش امر جدیدی دعوت می‌کند، و این کار را با اهل بیت خود شروع کرده و آن‌ها را بر گُرده‌های ما مسلّط می‌گرداند. سپس این آیه را تلاوت فرمود: «قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ» سپس فرمود: آنچه را که پروردگارتان بر شما فرض کرده، ادا کردم «که دو دو و به تنهایی برای خدا به پا خیزید».

مرتضی در «التنزیه» گوید: وقتی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله امیرالمؤمنین علیه السّلام را به امامت منصوب فرمود، در همان آغاز جمعی از قریش نزد وی آمده و گفتند: یا رسول الله، مردم هنوز نو مسلمانند و رضایت نمی‌دهند که نبوّت از آن تو و امامت از

آن پسر عمویت باشد، اگر دیگری را به جای وی می‌گماردی، بهتر بود. پس آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله به ایشان فرمود: من این کار را با نظر خود انجام نداده‌ام که بخواهم در آن صاحب اختیار باشم، بلکه خداوند مرا بدان فرمان داده و بر من فرض نموده است. پس به وی عرض کردند: اگر این کار را به خاطر نافرمانی پروردگارت انجام نمی‌دهی، مردی از قریش را در خلافت با وی شریک گردان که مردم بدو آرام گیرند تا کارت سرانجام پذیرد، بی‌آنکه مردم را مخالف خود کنی، سپس آیه «لَئِنِ ۥأَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِين»، - . زمر/ ۶۵ - {و

قطعاً به تو و به کسانی که پیش از تو بودند وحی شده است: «اگر شرک ورزی، حتماً کردارت تباه و مسلّماً از زیانکاران خواهی شد.»}

ص: ۱۶۰

عبدالعظیم حسنی از امام صادق علیه السّلام در روایتی آورده که مردی از بنی‌عدی گفت: قریش نزد من گرد آمده و به حضور پیامبرصَلی الله علیهِ و آله رسیدیم، پس گفتند: یا رسول الله، ما بت‌پرستی را رها ساختیم و از شما پیروی کردیم، پس ما را در ولایت علی علیه السّلام شریک کن تا با هم شریک شویم، که جبرئیل بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نازل گشته و گفت: یا محمّد: {اگر شرک ورزی، حتماً کردارت تباه و مسلّماً از زیانکاران خواهی شد.} آن مرد گفت: با شنیدن این سخنان دلتنگ شدم و از آنجا خارج گشته و از شدت دلتنگی پا به فرار گذاشتم که ناگاه سواری را دیدم که سوار بر اسبی کهر بود و عمامه‌ای زرد بر سر داشت که بوی مُشک از آن به مشام می‌رسید. پس به من گفت: ای مرد، محمّد عهد و پیمانی گرفته است که جز کافر یا منافق آن را نمی‌شکند. - گوید: - پس نزد پیامبرصَلی الله علیهِ و آله آمده، وی را از این ماجرا آگاه ساختم، فرمود: آیا آن سوار را شناختی؟ او جبرئیل بود که عهد و پیمان «ولایت» را بر شما عرضه کرده که اگر آن را بشکنید یا در آن شک کنید، در روز قیامت خصم شما خواهم بود.

امام باقر علیه السّلام فرمود: پس هند برخاست، تکبّر ورزیده و خشمگین از مجلس بیرون رفت، در حالی که دست راست خود را در دست قیس اشعری و دست چپ خود را در دست مغیره بن شعبه گذاشته بود و در همان حال می‌گفت: به خدا سوگند، محمّد را بر سخنی که گفت تصدیق نمی‌کنیم و به ولایت علی اعتراف نمی‌نماییم، که آیات: «فَلَا صَدَّقَ وَ لَا صَلىَ*وَ لَكِن كَذَّبَ وَ تَوَلىَ*ثمُ‏َ ذَهَبَ إِلىَ أَهْلِهِ يَتَمَطَّى*أَوْلىَ لَكَ فَأَوْلىَ*ثمُ‏َ أَوْلىَ لَكَ فَأَوْلىَ»، - . قیامت/۳۵-۳۱ - {پس

[گویند] تصدیق نکرد و نماز برپا نداشت، بلکه تکذیب کرد و روی گردانید، سپس خرامان به سوی اهل خویش رفت! وای بر تو! پس وای [بر تو!] باز هم وای بر تو! وای بر تو!} نازل گردید؛ رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله قصد کرد وی را بازگردانده و به قتل برساند که جبرئیل به وی گفت: «لَا تحُرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ»، - . قیامت/ ۱۶ - {زبانت

را [در هنگام وحی] زود به حرکت درنیاور تا در خواندن [قرآن] شتابزدگی به خرج دهی.}پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله سکوت اختیار فرمود.

و درباره قول خدای متعال: «قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْءَانٍ غَيرِْ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ»، - . یونس / ۱۵ - { آنان که به دیدار ما

امید ندارند می گویند: «قرآن دیگری جز این بیاور، یا آن را عوض کن.»} و این سخن دشمنان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در پشت سر وی بود، وقتی می‌دیدند که آن حضرت به سخنان ایشان [که می گفتند]: چه می‌شد اگر ما کسانی غیر از علی را امام قرار دهیم یا آیه‌ها را باهم جابه‌جا کنیم، گوش نمی‌کند. پس خداوند در پاسخ آن‌ها فرمود: «قُلْ مَا یَکُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِن تِلْقَای نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا یُوحَی إِلَیَ

إِنیّ أَخَافُ إِنْ عَصَیْتُ رَبیّ عَذَابَ یَوْمٍ عَظِیم»؛ - . یونس / ۱۵ - {بگو: «مرا نرسد که آن را از پیش خود عوض کنم. جز آنچه را که به من وحی می شود پیروی نمی کنم. اگر پروردگارم را نافرمانی کنم، از عذاب روزی بزرگ می ترسم.»}

امام هادی علیه السّلام می‌فرماید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله جز این کاری نکرد که مردم را به پذیرش ولایت علی علیه السّلام دعوت نمود،

ص: ۱۶۱

اما آن‌ها به وی تهمت زده و از نزد او بیرون رفتند، سپس خداوند آیه: «قُلْ إِنیّ لَا أَمْلِکُ لَکمُ ضَرًّا وَ لَا رَشَدًا*قُلْ إِنیّ لَن یجُیرَنیِ مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَ لَنْ أَجِدَ مِن دُونِهِ مُلْتَحَدًا*إِلَّا بَلَاغًا مِّنَ اللَّهِ وَ رِسَالَاتِهِ وَ مَن یَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِینَ فِیهَا أَبَدًا»، - . جن/ ۲۳-۲۱ - {بگو:

«من برای شما اختیار زیان و هدایتی را ندارم.» بگو: «هرگز کسی مرا در برابر خدا پناه نمی دهد و هرگز پناهگاهی غیر از او نمی یابم. [وظیفه من] تنها ابلاغی از خدا و [رساندن] پیامهای اوست.»} درباره علی، {و هر کس خدا و پیامبرش را نافرمانی کند} در ولایت علی، {قطعاً آتش دوزخ برای اوست و جاودانه در آن خواهند ماند.}

و از آن حضرت علیه السّلام در قول خدای تعالی: «وَ اصْبرِْ عَلیَ مَا یَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِیلًا * وَ ذَرْنیِ وَ الْمُکَذِّبِینَ أُوْلیِ النَّعْمَهِ وَ مَهِّلْهُمْ قَلِیلاً»، - . مزّمل/ ۱۱-۱۰ - فرمود: {و بر آنچه می گویند شکیبا باش} یعنی آنچه درباره تو می‌گویند، {و از آنان با دوری گزیدنی خوش فاصله بگیر. و مرا با تکذیب کنندگانِ} به وصیّ تو، { توانگر واگذار و اندکی مهلتشان ده!} یکی از ائمّه علیهم السّلام در قول خدای متعال: «وَیْلٌ یَوْمَئذٍ لِّلْمُکَذِّبِینَ*أَ لَمْ نُهلِکِ الْأَوَّلِینَ *ثمُ‌َّ نُتْبِعُهُمُ الْاَخِرِینَ*کَذَالِکَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِینَ»، - . مرسلات/ ۱۸-۱۵ - {آن روز وای بر تکذیب کنندگان!} ای محمّد، به خاطر آنچه درباره ولایت علی بر تو وحی شد، {مگر پیشینیان را هلاک نکردیم؟} همان‌هایی که پیامبر را در طاعت اوصیا تکذیب کردند{ سپس از پیِ آنان پسینیان را می بریم. با مجرمان چنین می کنیم.} کسانی که در حق آل محمّد صَلی الله علیهِ و آله مرتکب جرم گشته و در حق وصی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله جنایت‌ها مرتکب شدند.

امام صادق علیه السّلام در مفهوم آیه: «وَ یَسْتَنبُونَکَ أَ حَقٌّ هُوَ قُلْ إِی وَ رَبیّ إِنَّهُ لَحَقٌّ وَ مَا أَنتُم بِمُعْجِزِین» - . یونس/ ۵۳ -

می‌فرماید: {و از تو خبر می گیرند: «آیا آن راست است؟»} آنچه درباره علی می گویی.{ بگو: «آری! سوگند به پروردگارم که آن قطعاً راست است، و شما نمی توانید [خدا را] درمانده کنید.»}

ابوعبید، ثعلبی، نقاش، سفیان بن عیینه، رازی، قزوینی، نیشابوری، طبرسی و طوسی در تفاسیر خود - . در تفسیر سوره معارج -

آورده‌اند که چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله ولایت علی علیه السّلام را در غدیرخمّ ابلاغ فرمود و این خبر در همه جا پخش شد، حارث بن نعمان فهری - و در روایتی ابوعبید جابر بن نضر بن حارث بن کلده عبدری - آمده و گفت: یا محمّد، به ما امر کردی که شهادتین را بر زبان جاری کنیم و نماز و روزه و حج به جا بیاوریم و زکات بپردازیم و ما آن‌ها را از شما پذیرفتیم، اما همه این‌ها تو را بس نبود تا اینکه دست پسرعمویت را بالا برده و او را بر ما برتری داده و گفتی: «مَن کُنتُ مولاهُ فعلیٌّ مولاه»، این سخن از جانب خودتان است یا از جانب خدا؟ رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: قَسَم به آنکه خدایی جز او نیست، این سخن از جانب خداست؛ پس حارث در حالی که به سمت شتر خود می‌رفت، با خود می گفت: خداوندا، اگر آنچه محمّد می گوید حقّ است، سنگی از آسمان بر ما ببار یا عذابی دردناک به سوی ما بفرست! و هنوز به شترش نرسیده بود که خداوند سنگی به سوی وی فرستاد و آن سنگ بر سرش فرود

ص: ۱۶۲

آمده از نشیمنگاهش بیرون شده و او را به قتل رساند. و سپس خدای متعال این آیه را نازل فرمود: «سَأَلَ سَائلُ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ»، - . معارج/ ۱ - {پرسنده ای

از عذاب واقع شونده ای پرسید.} و در «شرح الاخبار» آمده است که این آیه نازل شد: «أَ فَبِعَذَابِنَا یَسْتَعْجِلُونَ»، - . شعراء/ ۲۰۴. صافات/ ۱۷۶ - {آیا

عذاب ما را شتابزده خواستارند؟}

و در خبر است که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، مدتی از وفات خود خبر داده و می‌فرمود: نزدیک است از میان شما بروم! و منافقان می گفتند: اگر محمّد بمیرد، حتماً دین او را ویران خواهیم ساخت. و چون ماجرای غدیر پیش آمد، گفتند: نیرنگ ما باطل شد؛ سپس آیه: «الْیَوْمَ یَئسَ الَّذِینَ کَفَرُواْ ...» - . مائده / ۳ - {

امروز کسانی که کافر شده اند، از [کارشکنی در] دین شما نومید گردیده اند...} نازل شد. و نقل است که چون پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از ابلاغ فرمان ولایت فارغ گشت و مردم پراکنده شدند، چند نفر از قریش گرد هم آمده و بابت آنچه پیش آمده بود، افسوس می‌خوردند که سوسماری از کنار آن‌ها گذشت. پس یکی از آنان گفت: کاش محمّد این سوسمار را به جای علی به امیری ما بر می گزید! ابوذر این سخن را شنید و به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله منتقل کرد. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آنان را احضار کرده، بابت آن سخن بازخواست نمود؛ اما آن‌ها انکار کرده و سوگند خوردند، پس خدای متعال آیه: «یحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا...»، - . توبه / ۷۴ - {به خدا سوگند می خورند که [سخن ناروا] نگفته اند...} آن‌گاه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: «هنوز آسمان نیلگون بر کسی سایه نیفکنده است و بر زمین غبارآلود کسی گام ننهاده که راستگوتر از ابوذر باشد!»

و در روایت ابوبصیر از امام صادق علیه السّلام در خبری آمده است که پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: اما جبرئیل، بر من نازل

شـد و مرا خبر داد که در روز قیامت قومی خواهنـد آمـد که پیشوای ایشان یک سوسـمار است، پس نیک بنگرید که شـما آن قوم نباشـید که خدای متعال می‌فرماید: «یَوْمَ نَدْعُواْ کُلَّ أُنَاسِ بِإِمَامِهِمْ»، - . اسراء/ ۷۱ - { [یـاد کن] روزی را که هر گروهی را با پیشوایشان فرا می خوانیم.}

امالی ابوعبدالله نیشابوری و امالی ابوجعفر طوسـی در روایتی از احمد بن محمّد بن ابی نصـر از امام رضا علیه السّلام آورده‌اند که آن حضـرت فرمود: مرا پدرم از پدرش روایت کرد که شهرت روز غدیر در آسمان بیشتر از شهرت آن بر روی زمین است و خداونـد متعـال را در فردوس قصـری است که خشت‌های آن یکی از نقره و یکی از طلا است و یکصـد هزار گنبـد سـرخ و یکصد هزار خیمه از یاقوت سبز دارد، خاکش از مشک و عنبر است و چهار جویبار دارد:

ص: ۱۶۳

یکی از شراب، یکی آب، یکی از شیر و یکی از عسل که پیرامون آن را درختانی از همه میوه‌ها احاطه کرده‌اند و پرندگانی بر روی آن‌هاست که بـدن‌هایشان از مرواریـد و بال‌هایشان از یاقوت است که انواع نغمه‌ها را سـر می‌دهنـد، و چون روز غدیر فرا رسـد، ساکنان آسـمان‌ها و زمین وارد آن قصـر می‌شونـد در حالی که تسبیح‌گوی خداینـد و وی را تقدیس و تهلیل می‌کنند؛ آن‌گـاه آن پرنـدگان بـه پرواز درآمـده، خـود را در آن آب انـداخته و سـپس در آن مُشـک و عنـبر غلت می‌خورنـد، و چـون فرشتگان جمع شوند، این پرندگان به پرواز درآمده و بال‌های مشک و عنبر اندود خود را بر آنان می‌افشانند، و آن‌ها را در آن روز نثار فاطمه علیها السّلام کرده و به رسم هدیه به یکدیگر می‌دهند، و چون روز به پایان رسد، در میان آنان ندا در می‌دهند که به جایگاه‌های خویش باز گردید که از خطر و لغزش ایمن گشته‌اید تا سال دیگر در این روز، به حرمت محمّد و علی؛ ...تا آخر حدیث.

صاحب «مصباح المتهجد» در خطبه غدیر آورده است: امیرالمؤمنین علیه السّلام فرمود: این روز یک روز بزرگ منزلت اسـت که در آن فرج حاصل گشت، رفعت منزلت در این روز معلوم شـد و حجّت‌ها اسـتوار گردید، امروز روز روشـنگری و آشـکار شـدن حق و روز پرده برداری از مقام بلند است، و روز کمال یافتن دین و روز عهد و پیمان گرفتن و عهد نمودن است، و روز شاهـد و مشـهود است، و روز بیان عقـد بیعت است برعـدم نفاق و انکار حق، و روز بازگفتِ حقیقت ایمان است و روز رانـدن شیطـان و روز اقامه برهان است، این روز همان روز فصـلی است که بـدان وعـده داده می‌شدیـد؛ امروز روز ملأ اعلی است که شما از آن روگردانیدیـد! این روز، روز ارشاد کردن و محنت بنـدگان است و روز راهنمایی شدن به سوی امامت کسـی اسـت که از حریم دین دفاع می‌کرد. این روز، روز آشـکار شدن کینه‌های نهفته در سـینه‌ها و امور پنهانی است. امروز روز تصریح بر امامت خاصان است. امروز روز شیث است. امروز روز ادریس است. امروز روز یوشع است و امروز روز شمعون است.

**[ترجمه]

«۴۱»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْخُزَاعِیِّ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَذْکُرُ فِی حَدِیثِ غَدِیرِ خُمٍّ أَنَّهُ

لَمَّا قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ عليه السلام مَا قَالَ وَ أَقَامَهُ لِلنَّاسِ صَرَخَ إِبْلِيسُ صَرْخَةً فَاجْتَمَعَتْ لَهُ الْعَفَارِيتُ فَقَالُوا يَا سَيِّدَنَا مَا هَذِهِ الصَّرْخَهُ فَقَالَ وَيْلَكُمْ يَوْمُكُمْ

ص: ۱۶۴

۱- ۱. أى تنقلب.

۲- ۲. فى المصدر: فيفيض.

۳- ۳. النثار: ما ينثر فى العرس على الحاضرين.

۴- ۴. الصراح: الخالص من كل شى ء.

۵- ۵. الدحر: الطرد.

۶- ۶. فى المصدر: و يوم المحنه للعباد.

۷- ۷. فى المصدر: اخفاء الصدور.

۸- ۸. مناقب آل أبى طالب ۱: ۵۲۷- ۵۴۰.

كَيَوْمِ عِيسَى وَ اللَّهِ لَأَضِلَّنَّ فِيهِ الْخَلْقَ قَالَ فَنَزَلَ الْقُرْآنُ وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (۱) فَقَالَ صَرَخَ إِبْلِيسُ صَرْخَةً فَرَجَعَتْ إِلَيْهِ الْعَفَارِيتُ فَقَالُوا يَا سَيِّدَنَا مَا هَذِهِ الصَّرْخَةُ الْأُخْرَى فَقَالَ وَيْحَكُمْ حَكَى اللَّهُ وَ اللَّهِ كَلَامِي قُرْآناً وَ أَنْزَلَ عَلَيْهِ وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ قَالَ وَ عِزَّتِكَ وَ جَلَالِكَ لَأُلْحِقَنَّ الْفَرِيقَ بِالْجَمِيعِ قَالَ فَقَالَ النَّبِيُّ ص بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ إِنَّ عِبادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطانٌ قَالَ صَرَخَ إِبْلِيسُ صَرْخَةً فَرَجَعَتْ إِلَيْهِ الْعَفَارِيتُ فَقَالُوا يَا سَيِّدَنَا مَا هَذِهِ الصَّرْخَةُ الثَّالِثَةُ قَالَ وَ اللَّهِ مِنْ أَصْحَابِ عَلِيٍّ وَ لَكِنَّ بِعِزَّتِكَ وَ جَلَالِكَ يَا رَبِّ لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمُ الْمَعَاصِيَ حَتَّى أُبَغِّضَهُمْ إِلَيْكَ قَالَ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ الَّذِي بَعَثَ بِالْحَقِّ مُحَمَّداً لَلْعَفَارِيتُ وَ الْأَبَالِسَةُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَكْثَرُ مِنَ الزَّنَابِيرِ عَلَى اللَّحْمِ وَ الْمُؤْمِنُ أَشَدُّ مِنَ الْجَبَلِ وَ الْجَبَلُ يُسْتَقَلُّ مِنْهُ بِالْفَأْسِ فَيُنْحَتُ (۲) مِنْهُ وَ الْمُؤْمِنُ لَا يُسْتَقَلُّ عَلَى دِينِهِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: جعفر بن محمّد خزاعی از پدرش، گوید: شنیدم ابا عبدالله صادق علیه السّلام در ذکر حدیث خم فرمود: چون پیامبر صلی الله علیهِ و آله آن سخنان را درباره علی علیه السّلام فرمود و وی را به امامت مردم منصوب نمود، ابلیس نعره‌ای زد که همه دیوها پیرامون او جمع شده و گفتند: ای سرور ما، این چه نعره‌ای بود؟ گفت: وای بر شما، امروزتان

ص: ۱۶۴

چون روز عیسی است؛ به خدا سوگند حتماً مردم را درباره وی گمراه خواهم کرد! گوید: پس آیه: «وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِين»، - . سبأ/ ۲۰ - {و

قطعاً شیطان گمان خود را در مورد آنها راست یافت. و جز گروهی از مؤمنان، [بقیه] از او پیروی کردند.} پس گفت: با نزول این آیه ابلیس نعره دیگری کشید که دیوها دوباره نزد وی بازگشته و گفتند: ای سرور ما،این نعره دوم دیگر چه بود؟ گفت: وای بر شما، خداوند سخن مرا در قالب آیه‌ای از قرآن نقل فرموده و آن را چنین بر وی نازل کرده است: «وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِين» آن‌گاه سر خود را به سوی آسمان بلند کرده، سپس گفت: به عزّت و جلالت سوگند، این گروه مؤمن را نیز به دیگران ملحق سازم. - گوید: - پس پیامبرصلی الله علیهِ و آله فرمود: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم، إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ»، - . اسراء/ ۶۵ - {به نام خداوند رحمتگر مهربان، در حقیقت، تو را بر بندگان من تسلطی نیست.} پس ابلیس نعره‌ای کشید و دیوها باردگر بازگشته و گفتند: ای سرور ما، این نعره سوم چه بود؟ گفت: به خدا از دست یاران علی بود؛ پروردگارا، به عزّت و جلالت سوگند آنقدر گناهان را برایشان تزیین و آراسته می‌کنم تا آنان را دشمن تو سازم. - گوید: - پس امام صادق علیه السّلام فرمود: سوگند به آنکه محمّد را به حق فرستاد، تعداد ابلیس‌ها و دیوها بر مؤمنان، بیش از زنبوران بر گوشتند، و مؤمن استوارتر از کوه است. کوه را با تیشه می‌توان کَند و تراشیده می‌شود، اما مؤمن از کیش خود باز نگردد. - . تفسیر عیاشی نسخه خطی . تفسیر برهان ۲: ۴۲۸- ۴۲۷ -

**[ترجمه]

جع، [جامع الأخبار] أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الزِّيَادِيُّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الدُّورْيَسْتِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الصَّدُوقِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ(۴) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ زُرَارَهَ قَالَ سَمِعْتُ الصَّادِقَ عليه السلام (۵) قَالَ: لَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى مَكَّهَ فِي حَجَّهِ الْوَدَاعِ فَلَمَّا انْصَرَفَ مِنْهَا وَ فِي خَبَرٍ آخَرَ وَ قَدْ شَيَّعَهُ مِنْ مَكَّهَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ رَجُلٍ مِنَ الْيَمَنِ وَ

خَمْسَهُ أَلْفِ رَجُلٍ مِنَ الْمَدِينَهِ جَاءَهُ جَبْرَئِيلُ فِي الطَّرِيقِ فَقَالَ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَهَ يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا جَبْرَئِيلُ إِنَّ النَّاسَ حَدِيثُو عَهْدٍ بِالْإِسْلَامِ فَأَخْشَى أَنْ يَضْطَرِبُوا وَ لَا يُطِيعُوا فَعَرَجَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام إِلَى مَكَانِهِ وَ نَزَلَ عَلَيْهِ فِي يَوْمِ الثَّانِي وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله نَازِلًا بِغَدِيرٍ فَقَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ(۶) يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ

۱- ۱. سوره سبا: ۲۰.

۲- ۲. أی ینجر.

۳- ۳. تفسیر العیّاشیّ مخطوط، و أورده فی البرهان ۲: ۴۲۷ و ۴۲۸.

۴- ۴. فی المصدر: عن سعید.

۵- ۵. فی المصدر: سمعت الصادق جعفر بن محمّد علیه السلام.

۶- ۶. فی المصدر: فقال له یا محمد: قال اللّه تعالی اه.

إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ فَقَالَ لَهُ یَا جَبْرَئِیلُ أَخْشَی مِنْ أَصْحَابِی أَنْ یُخَالِفُونِی فَعَرَجَ جَبْرَئِیلُ وَ نَزَلَ عَلَیْهِ فِی الْیَوْمِ الثَّالِثِ وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِمَوْضِعٍ یُقَالُ لَهُ غَدِیرُ خُمٍّ وَ قَالَ لَهُ (۱) یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ فَلَمَّا سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ هَذِهِ الْمَقَالَهَ قَالَ لِلنَّاسِ أَنِیخُوا نَاقَتِی فَوَ اللَّهِ مَا أَبْرَحُ مِنْ هَذَا الْمَکَانِ حَتَّی أُبَلِّغَ رِسَالَهَ رَبِّی وَ أَمَرَ أَنْ یُنْصَبَ لَهُ مِنْبَرٌ مِنْ أَقْتَابِ الْإِبِلِ وَ صَعِدَهَا وَ أَخْرَجَ مَعَهُ عَلِیّاً علیه السلام وَ قَامَ قَائِماً وَ خَطَبَ خُطْبَهً بَلِیغَهً وَعَظَ فِیهَا وَ زَجَرَ ثُمَّ قَالَ فِی آخِرِ کَلَامِهِ یَا أَیُّهَا النَّاسُ أَ لَسْتُ أَوْلَی بِکُمْ مِنْکُمْ فَقَالُوا بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ قُمْ یَا عَلِیُّ فَقَامَ عَلِیٌّ علیه السلام فَأَخَذَهُ بِیَدِهِ فَرَفَعَهَا حَتَّی رُئِیَ بَیَاضُ إِبْطَیْهِمَا(۲) ثُمَّ قَالَ أَلَا مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ ثُمَّ نَزَلَ مِنَ الْمِنْبَرِ وَ جَاءَ أَصْحَابُهُ إِلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ هَنَّئُوهُ بِالْوَلَایَهِ وَ أَوَّلُ مَنْ قَالَ لَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ لَهُ یَا عَلِیُّ أَصْبَحْتَ مَوْلَایَ وَ مَوْلَی کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ وَ نَزَلَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام بِهَذِهِ الْآیَهِ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً سُئِلَ الصَّادِقُ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ یَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ یُنْکِرُونَها(۳) قَالَ یَعْرِفُونَ یَوْمَ الْغَدِیرِ وَ یُنْکِرُونَهَا یَوْمَ السَّقِیفَهِ فَاسْتَأْذَنَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ أَنْ یَقُولَ أَبْیَاتاً فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ فَأَذِنَ لَهُ فَأَنْشَأَ یَقُولُ:

یُنَادِیهِمْ یَوْمَ الْغَدِیرِ نَبِیُّهُمْ

إِلَی قَوْلِهِ:

رَضِیتُکَ مِنْ بَعْدِی إِمَاماً وَ هَادِیاً

هُنَاکَ دَعَا اللَّهُمَّ وَالِ وَلِیَّهُ***وَ کُنْ لِلَّذِی عَادَی عَلِیّاً مُعَادِیاً

فَخَصَّ بِهَا دُونَ الْبَرِیَّهِ کُلِّهَا***عَلِیّاً وَ سَمَّاهُ الْعَزِیزُ الْمُوَاخِیَا

فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا تَزَالُ یَا حَسَّانُ مُؤَیَّداً بِرُوحِ الْقُدُسِ مَا نَصَرْتَنَا بِلِسَانِکَ فَلَمَّا کَانَ بَعْدَ ثَلَاثَهٍ وَ جَلَسَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَجْلِسَهُ أَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِی مَخْزُومٍ یُسَمَّی

ص: ۱۶۶

۱- ۱. فی المصدر: و قال له: یا رسول اللّه قال اللّه تعالی اه.

۲- ۲. فی المصدر: ابطیه.

۳- ۳. سوره النحل: ۸۳.

عُمَرَ بْنَ عُتْبَهَ وَ فِی خَبَرٍ آخَرَ حَارِثَ بْنَ النُّعْمَانِ الْفِهْرِیَّ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَسْأَلُکَ عَنْ ثَلَاثِ مَسَائِلَ فَقَالَ سَلْ عَمَّا بَدَا لَکَ فَقَالَ أَخْبِرْنِی عَنْ شَهَادَهِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ أَ مِنْکَ أَمْ مِنْ رَبِّکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أُوحِیَ إِلَیَّ مِنَ اللَّهِ (۱) وَ السَّفِیرُ جَبْرَئِیلُ وَ الْمُؤَذِّنُ أَنَا وَ مَا أَذَّنْتُ إِلَّا مِنْ أَمْرِ رَبِّی قَالَ فَأَخْبِرْنِی عَنِ الصَّلَاهِ وَ الزَّکَاهِ وَ الْحَجِّ وَ الْجِهَادِ أَ مِنْکَ أَمْ مِنْ رَبِّکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مِثْلَ ذَلِکَ قَالَ فَأَخْبِرْنِی عَنْ هَذَا الرَّجُلِ یَعْنِی عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ قَوْلِکَ فِیهِ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ إِلَی آخِرِهِ أَ مِنْکَ أَمْ مِنْ رَبِّکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله الْوَحْیُ إِلَیَّ مِنَ اللَّهِ وَ السَّفِیرُ جَبْرَئِیلُ وَ الْمُؤَذِّنُ أَنَا وَ مَا أَذَّنْتُ إِلَّا مَا أَمَرَنِی (۲) فَرَفَعَ الْمَخْزُومِیُّ رَأْسَهُ إِلَی السَّمَاءِ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنْ کَانَ مُحَمَّدٌ صَادِقاً فِیمَا یَقُولُ فَأَرْسِلْ عَلَیَّ شُوَاظاً(۳) مِنْ نَارٍ وَ فِی خَبَرٍ آخَرَ فِی التَّفْسِیرِ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنْ کانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِکَ فَأَمْطِرْ عَلَیْنا حِجارَهً مِنَ السَّماءِ وَ وَلَّی فَوَ اللَّهِ مَا سَارَ غَیْرَ بَعِیدٍ حَتَّی أَظَلَّتْهُ سَحَابَهٌ سَوْدَاءُ فَأَرْعَدَتْ وَ أَبْرَقَتْ فَأَصْعَقَتْ فَأَصَابَتْهُ الصَّاعِقَهُ(۴) فَأَحْرَقَتْهُ النَّارُ فَهَبَطَ جَبْرَئِیلُ وَ هُوَ یَقُولُ اقْرَأْ یَا مُحَمَّدُ سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ لِلْکافِرینَ لَیسَ لَهُ دافِعٌ السَّائِلُ عُمَرُ وَ الْمُحْتَرِقُ عُمَرُ(۵) فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِأَصْحَابِهِ رَأَیْتُمْ قَالُوا نَعَمْ وَ سَمِعْتُمْ قَالُوا نَعَمْ قَالَ طُوبَی لِمَنْ وَالاهُ وَ الْوَیْلُ لِمَنْ عَادَاهُ کَأَنِّی أَنْظُرُ إِلَی عَلِیٍّ وَ شِیعَتِهِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ یُزَفُّونَ عَلَی نُوقٍ مِنْ رِیَاضِ الْجَنَّهِ شَبَابٌ مُتَوَّجُونَ مُکَحَّلُونَ لا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لا هُمْ یَحْزَنُونَ قَدْ أُیِّدُوا(۶) بِرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَکْبَرُ ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیمُ حَتَّی سَکَنُوا حَظِیرَهَ الْقُدُسِ مِنْ جِوَارِ رَبِّ الْعَالَمِینَ لَهُمْ فِیهَا مَا تَشْتَهِی الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ وَ هُمْ فِیهَا خَالِدُونَ وَ یَقُولُ لَهُمُ الْمَلَائِکَهُ سَلامٌ عَلَیْکُمْ بِما صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَی الدَّارِ(۷).

**[ترجمه]جامع الاخبار: زراره گوید: شنیدم امام صادق علیه السّلام فرمود: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حجهًالوداع عزم مکه کرد و پس از انجام مناسک از آن خارج گشت - و در روایتی دیگر: و دوازده هزار نفر یمنی و پنج هزار مرد از مدینه وی را مشایعت کردند - جبرئیل در میان راه نزد وی آمده، پس به وی فرمود: یا رسول الله، خداوند متعال سلامت می‌رساند و سپس این آیه را خواند: «یَاأَیهَّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ» پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: یا جبرئیل، مردم نو مسلمانند، بیم آن دارم که پریشان فکر شوند و سرپیچی کنند. پس جبرئیل علیه السّلام به جایگاه خود بازگشت و روز بعد که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در غدیر خمّ بود، بر وی نازل گردید، سپس به وی فرمود: یا محمّد، «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ

ص: ۱۶۵

إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» پس به وی فرمود: ای جبرئیل؛ بیم آن دارم که صحابه‌ام با من مخالفت کنند. پس جبرئیل به آسمان رفت و روز سوم نزد آن حضرت بازگشت که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در مکانی بود که آن را به نام غدیرخِمّ می‌گفتند، پس به آن حضرت گفت: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس». چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله این آیه را شنید، به مردم فرمود: شتر مرا بخوابانید که به خدا سوگند تا پیام و رسالت پروردگارم را ابلاغ نکنم، این مکان را ترک نخواهم کرد. آن‌گاه امر فرمود منبری از جهاز شتران برای وی درست کنند. سپس از آن بالا رفته و علی علیه السّلام را نیز با خود بالا برد و برپای ایستاده و خطبه‌ای بلیغ ایراد فرمود و در آن هم موعظه فرمود و هم از بدی منع نمود و سپس در پایان سخنش فرمود:

ای مردم، آیا من سزاوارتر از شما به خودتان نیستم؟ گفتند: بلی یا رسول الله! سپس فرمود: برخیز یا علی، پس علی علیه السّلام

برخاست، آن‌گاه پیامبرصَلی الله علیهِ و آله دست وی را گرفته و بالا برد تا جایی که سفیدی زیربغل هر دو نمایان شد، سپس فرمود: بدانید و آگاه باشید که هر کس من مولای او بوده‌ام، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوست بدار دوستدارش را و دشمن بدار هر که با وی دشمنی کند و یاری رسان آنکه یاری‌اش نماید و خوار و ذلیل کن آنکه او را واگذارد! سپس از منبر پایین آمده و صحابه وی نزد امیرالمؤمنین علیه السّلام آمده و ولایت را به وی تبریک گفتند. و اولین شخصی که به وی تبریک گفت، عمر بن خطاب بود، که گفت: ای علی، اینک مولای من و مولای هر مرد و زن مؤمن شدی. سپس جبرئیل این آیه را نازل فرمود: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيتُ لَكُمُ الْاسْلَامَ دِينًا». از امام صادق علیه السّلام درباره قول خدای عزّوجل سؤال شد: «يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونهَا»، - . نحل / ۸۳ - {نعمت

خدا را می شناسند، اما باز هم منکر آن می شوند.} فرمود: روز غدیر را می‌شناسند ولی در روز سقیفه آن را فراموش می‌کنند! سپس حسّان بن ثابت اجازه خواست که ابیاتی را به مناسبت آن روز بسراید، که این اجازه به وی داده شد، پس چنین سرود:

- « ندا کرد ایشان را روز غدیرخم پیامبرشان.......: به درستی که من تو را به امامت پس از خود پسندیدم؛

- در آنجا دعا کرد: خدایا دوست بدار دوستدار علی را و دشمن بدار دشمن علی را؛

- او از میان همه مردم، علی را مخصوص گردانید و عزیز برادرش نامید.

پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: ای حسّان، پیوسته مؤیَّد به روح القدس باشی تا زمانی که با زبانت ما را یاری می‌کنی! چون سه روز گذشت و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله برای پاسخگویی به پرسش مردم نشست، مردی از بنی مخزوم که

ص: ۱۶۶

عمر بن عتبه نامیده می‌شد - و در روایتی دیگر، حارث بن نعمان فهری - نزد وی آمده و گفت: یا محمّد، سه مسأله از شما می‌پرسم! فرمود: هرچه می‌خواهی بپرس. پس گفت: به من بگو، عبارت شهادت به «لا إله إلّا الله» و شهادت به «محمداً رسول الله» از خودتان است یا از پروردگارت؟ پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: از جانب پروردگارم به من وحی شده است و سفیر، جبرئیل بوده است و رساننده من هستم و جز به فرمان پروردگارم اذان نگفته‌ام. گفت: مرا از نماز، و زکات و حج و جهاد خبرکن که از خودتان هستند یا از جانب پروردگارتان؟ پیامبر همان پاسخ را دادند. گفت: پس مرا خبر کن از این مرد - منظورش علی بن ابی طالب علیه السّلام بود - و اینکه درباره وی گفته‌ای: «مَن کُنتُ مُولاهُ فهذا علیٌّ مولاه...» آیا از خودتان است یا از جانب پروردگارتان؟ پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: وحی به سوی من از جانب خداست و آورنده آن جبرئیل است و رساننده من هستم و هرگز بی‌اجازه پروردگارم چیزی نگفته‌ام. پس آن مرد مخزومی سرش را به آسمان بلند کرده و گفت: خدایا، اگر محمّد در آنچه می گوید: صادق است، شعله‌ای از آتش سوزان به سوی من فرست - و در خبر دیگر در التفسیر: پس گفت: خداوندا، اگر این حق از جانب تو باشد، از آسمان سنگ بر ما ببار! - و رفت. به خدا سوگند هنوز مسافت زیادی دور نشده بود که ابری سیاه بر وی سایه افکند و رعد و برق و صاعقه‌ای به راه انداخته و آن صاعقه به وی اصابت

نموده، آتش او را بسوخت. سپس جبرئیل نازل گشته در حالی که می گفت: بخوان ای محمّد، «سَأَلَ سَائِلُ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ»، - . معارج/ ۱ - {پرسنده ای

از عذاب واقع شونده ای پرسید.} سائل عمر است و سوخته عمر. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به صحابه خود فرمود: دیدید؟ گفتند: آری! فرمود: و شنیدید؟ گفتند: آری! فرمود: خوشا به حال آنکه او را دوست بدارد و وای بر آنکه با او دشمنی کند! گویی علی و شیعیان او را در روز قیامت می‌نگرم و می‌بینم که جوان شده و سوار بر شتران در باغ‌های بهشتی هستند، تاج‌ها بر سر و سرمه بر چشم کشیده‌اند و هیچ بیم و ترسی برایشان نیست و اندوه نمی‌خورند، در حالی که مؤیَّد به رضوان بزرگ الهی گشته‌اند و این خود رستگاری عظیم است تا اینکه در حظیرهٔ القدس در جوار پروردگار عالم ساکن شوند که هرچه دل‌هایشان بخواهد، و چشمانشان را لذت بخشد، در آن هست و خود در آن جاودانند، و فرشتگان به ایشان می گویند: «سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ ۚفَنِعْمَ عُقْبَى الدَّار»، - . جامع الاخبار: ۱۳- ۱۰ . رعد/ ۲۴ - {[و

به آنان می گویند:] «درود بر شما به [پاداش] آنچه صبر کردید. راستی چه نیکوست فرجام آن سرای!»}

**[ترجمه]

«۴۳»

بشا، [بشاره المصطفی] الْحَسَنُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ بَابَوَيْهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ

ص: ۱۶۷

۱- ۱. فی المصدر: الوحی إلی من اللّه.

۲- ۲. فی المصدر: الا ما أمرنی ربی.

۳- ۳. الشواظ: لهب الدخان فیه.

۴- ۴. فی المصدر و(م): فأصابته صاعقه.

۵- ۵. فی المصدر و(م): و المتحرق عمر.

۶- ۶. فی المصدر و(م): قد ابدوا.

۷- ۷. جامع الأخبار: ۱۰- ۱۳.

أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ زَيْدِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ السَّبِيعِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُثْمَانَ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ السَّبِيعِيِّ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ وَ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ قَالا: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ وَ نَحْنُ نَرْفَعُ أَغْصَانَ الشَّجَرِ عَنْ رَأْسِهِ فَقَالَ لَعَنَ اللَّهُ مَنِ ادَّعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَ لَعَنَ اللَّهُ مَنْ تَوَالَى إِلَى غَيْرِ مَوَالِيهِ وَ الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَ لَيْسَ لِلْوَارِثِ وَصِيَّةٌ أَلَا وَ قَدْ سَمِعْتُمْ مِنِّي وَ رَأَيْتُمُونِي أَلَا مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ أَلَا إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَ أَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا أَنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ فَمُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَا تُسَوِّدُوا وَجْهِي أَلَا لَأَسْتَنْقِذَنَّ رِجَالًا مِنَ النَّارِ وَ لَيُسْتَنْقَذَنَّ مِنْ يَدِي آخَرُونَ وَ لَأَقُولَنَّ يَا رَبِّ أَصْحَابِي فَيُقَالُ إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ أَلَا وَ إِنَّ اللَّهَ وَلِيِّي وَ أَنَا وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ ثُمَّ قَالَ إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمُ الثَّقَلَيْنِ كِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِي طَرَفُهُ بِيَدِي وَ طَرَفُهُ بِأَيْدِيكُمْ فَاسْأَلُوهُمْ وَ لَا تَسْأَلُوا غَيْرَهُمْ فَتَضِلُّوا(۱).

**[ترجمه]بشارة المصطفی: براء بن عازب و زید بن ارقم گویند.

ص: ۱۶۷

در روز غدیرخم به همراه رسول خدا بودیم و شاخه‌های درختان را از روی سر ایشان بالا می گرفتیم، پس فرمود: خدا لعنت کند کسی را که مدعی پدری غیر از پدر خود شود، و خدا لعنت کند کسی را که غیر از مولای خود دیگری را به مولایی برگزینند، و فرزند از آنِ بستر و وارث را وصیّتی نیست؛ هان که بسیار از من شنیده‌اید و دیده‌اید. آگاه باشید که هرکس از روی عمد به من دروغ ببندد، جای او در آتش است. هان که خون‌ها و اموالتان به سان حرمت امروزتان در این شهرتان و در این ماهتان بر شما حرام است، من پیش قراول شما بر حوض کوثرم و به کثرت جمعیت شما بر دیگر امت‌ها در روز قیامت فخرفروشی می کنم، پس مرا روسیاه نکنید! آگاه باشید که من حتماً مردانی را از آتش نجات خواهم داد و عدّه‌ای نیز از دست من در می‌روند. و آن‌گاه خواهم گفت: پروردگارا، یارانم! پس گفته خواهد شد، تو نمی‌دانی اینان پس از شما چه کردند! هان که خدا ولیّ من است و من ولیّ هر مؤمنم، پس هر که من مولای او بوده‌ام، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوست بدار دوستدارش را و دشمنی کن با دشمنش، سپس فرمود: من دو ثقل در میان شما بر جای می گذارم: کتاب خدا و عترت من که یک طرف آن در دست من و طرف دیگر آن در دست شماست؛ پس، از ایشان بپرسید و از غیر ایشان مپرسید که گمراه می‌شوید .

**[ترجمه]

«۴۴»

بشا، [بشاره المصطفی] مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الصَّمَدِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَمَّادٍ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ الْبَجَلِيِّ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ السَّبِيعِيِّ عَنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَوْمَ الْغَدِيرِ بِيَدِي فَقَالَ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ أَحِبَّ مَنْ أَحَبَّهُ وَ أَبْغِضْ مَنْ أَبْغَضَهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ (۲).

**[ترجمه]بشارة المصطفى: على عليه السّلام فرمود: رسول خدا صلى الله عليهِ و آله در روز غدير دست مرا گرفته و فرمود: خداوندا، دوستدار كسى باش كه او را دوست مى‌دارد و دشمن كسى باش كه او را دشمن مى‌دارد، دوست بدار هر كه او را دوست داشت و دشمن باش با هر كس كه با وى دشمنى كند و يارى كن هر كس او را يارى كند و خوار و ذليل كن هر كس او را واگذارد. - . بشارة المصطفى: ٢٠۴ -

**[ترجمه]

«۴۵»

كنز، [كنز جامع الفوائد] و تأويل الآيات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْيَقْطِينِيِّ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا أَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ عليه السلام بِغَدِيرِ خُمٍّ فَقَالَ صلى الله عليه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ كَانَ إِبْلِيسُ لَعَنَهُ اللَّهُ حَاضِراً بِعَفَارِيتِهِ فَقَالَتْ لَهُ حَيْثُ قَالَ صلى الله عليه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ وَ اللَّهِ مَا هَكَذَا قُلْتَ لَنَا لَقَدْ أَخْبَرْتَنَا أَنَّ هَذَا إِذَا مَضَى افْتَرَقَ أَصْحَابُهُ وَ هَذَا أَمْرٌ مُسْتَقَرٌّ كُلَّمَا

ص: ١۶٨

١- ١. بشاره المصطفى: ١۶۶ و ١۶٧.

٢- ٢. بشاره المصطفى: ٢٠۴.

أَرَادَ أَنْ يَذْهَبَ وَاحِدٌ بَدَرَ آخَرُ(۱) فَقَالَ افْتَرِقُوا فَإِنَّ أَصْحَابَهُ قَدْ وَعَدُونِی أَنْ لَا یُقِرُّوا لَهُ بِشَیْ ءٍ مِمَّا قَالَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.

وَ يُؤَيِّدُهُ مَا رَوَاهُ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ زَيْدٍ الشَّحَّام قَالَ: دَخَلَ قَتَادَةُ بْنُ دِعَامَةَ عَلَى أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام وَ سَأَلَهُ عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ لَمَّا أَمَرَ اللَّهُ نَبِيَّهُ أَنْ يَنْصِبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام لِلنَّاسِ وَ هُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْکَ مِنْ رَبِّکَ فِی عَلِيٍ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِيَدِ عَلِيٍّ علیه السلام

بِغَدِيرِ خُمٍّ وَ قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ حَثَتِ (۲) الْأَبَالِسَهُ التُّرَابَ عَلَى رُءُوسِهَا فَقَالَ لَهُمْ إِبْلِيسُ الْأَكْبَرُ لَعَنَهُ اللَّهُ مَا لَكُمْ قَالُوا قَدْ عَقَدَ هَذَا الرَّجُلُ عُقْدَهً لَا يَحُلُّهَا إِنْسِيٌّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَقَالَ لَهُمْ إِبْلِيسُ كَلَّا الَّذِينَ حَوْلَهُ قَدْ وَعَدُونِی فِيهِ عِدَهً وَ لَنْ يُخْلِفُونِی فِيهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ هَذِهِ الْآيَهَ وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقاً مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَعْنِی بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ عَلَى ذُرِّيَّتِهِ الطَّيِّبِينَ (۳).

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد: امام باقر علیه السّلام فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وقتی دست علی علیه السّلام را در غدیرخمّ بالا برد، فرمود: هر که من مولای او بودم، اینک علی مولای اوست و ابلیس لعنه الله به همراه شیطان‌هایش حاضر بودند، پس چون رسول خدا جمله «مَن كُنتُ مولاهُ فعليٌّ مولاه» را بر زبان جاری فرمود، شیاطین به ابلیس گفتند: به خدا سوگند که چنین به ما نگفتی! تو به ما خبردادی که اگر پیغمبر بمیرد، صحابه‌اش پراکنده می‌شوند و اگر قرار باشد

ص: ۱۶۸

یکی برود و دیگری فوراً جای او را بگیرد، این دین استوار و پا برجا خواهد ماند. پس ابلیس گفت: متفرّق شوید که صحابه وی مرا وعده کرده‌اند که به آنچه پیامبر گفته اقرار نخواهند کرد! قول خدای عزّوجل: «وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِين»، {و قطعاً شیطان گمان خود را در مورد آنها راست یافت. و جز گروهی از مؤمنان، [بقیه] از او پیروی کردند.}

و این روایت را روایت علی بن ابراهیم با اسناد از زید شحّام نقل کرده، تأیید می کند که گفت: قتاده بن دعامه بر امام باقر علیه السّلام وارد گشت و از قول خدای عزّوجل: «وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِين» پرسید، فرمود: چون خداوند به پیامبر امر فرمود علی علیه السلام را به امامت مردم منصوب کند تا به آیه «يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّک» در حقّ علی علیه السّلام «وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَه» عمل کرده باشد، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست علی علیه السّلام را در غدیرخم بالا برده و فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. ابلیس‌ها خاک بر سر کردند، پس ابلیس اکبر لعنه‌الله به آنان گفت: شما را چه می‌شود؟ گفتند: این مرد پیمانی بست که تا روز قیامت دیگر کسی قادر نیست آن را باز کند. پس ابلیس به آن‌ها گفت: هرگز! کسانی که پیرامون او هستند، چند وعده به من داده‌اند و در عمل به آن با من خلف وعده نمی‌کنند. پس این آیه نازل شد: «وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ» یعنی به جز کسانی که پیرو «امیرالمؤمنین» و ذریّه پاک آن حضرت علیهم السّلام هستند.

**[ترجمه]

«۴۶»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَزْدِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الصَّائِغِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الصَّيْرَفِيِّ عَنْ مُحَمَّدٍ الْبَزَّازِ عَنْ فُرَاتِ بْنِ أَحْنَفَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ (۴) جُعِلْتُ فِدَاكَ لِلْمُسْلِمِينَ عِيدٌ أَفْضَلُ مِنَ الْفِطْرِ وَ الْأَضْحَى وَ يَوْمِ الْجُمُعَهِ وَ يَوْمِ عَرَفَهَ قَالَ فَقَالَ لِی نَعَمْ (۵) أَفْضَلُهَا وَ أَعْظَمُهَا وَ أَشْرَفُهَا عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَهً وَ هُوَ الْيَوْمُ الَّذِی أَكْمَلَ اللَّهُ فِيهِ الدِّينَ وَ أَنْزَلَ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلامَ دِيناً قَالَ قُلْتُ وَ أَيُّ يَوْمٍ هُوَ قَالَ فَقَالَ لِی إِنَّ أَنْبِيَاءَ بَنِی إِسْرَائِيلَ كَانُوا إِذَا أَرَادَ أَحَدُهُمْ أَنْ يَعْقِدَ الْوَصِيَّهَ وَ الْإِمَامَهَ مِنْ بَعْدِهِ (۶) فَفَعَلَ ذَلِكَ

۱- ۱. أی أسرع.

۲- ۲. حثا التراب: صبه. و الجمله جواب لما.

۳- ۳. الکنز مخطوط. و أورده فی البرهان ۳: ۳۵۰.

۴- ۴. فی المصدر: قلت له.

۵- ۵. فی المصدر: قال: نعم.

۶- ۶. فی المصدر: أن یعقد الوصیه و الإمامه للوصی من بعده.

جَعَلُوا ذَلِکَ الْیَوْمَ عِیداً وَ إِنَّهُ الْیَوْمُ الَّذِی نَصَبَ فِیهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلِیّاً لِلنَّاسِ عَلَماً وَ أَنْزَلَ فِیهِ مَا أَنْزَلَ وَ کَمَلَ فِیهِ الدِّینُ وَ تَمَّتْ فِیهِ النِّعْمَهُ عَلَی الْمُؤْمِنِینَ قَالَ قُلْتُ وَ أَیُّ یَوْمٍ هُوَ فِی السَّنَهِ قَالَ فَقَالَ لِی إِنَّ الْأَیَّامَ تَتَقَدَّمُ وَ تَتَأَخَّرُ وَ رُبَّمَا کَانَ یَوْمَ السَّبْتِ وَ الْأَحَدِ وَ الاِثْنَیْنِ (۱) إِلَی آخِرِ أَیَّامِ السَّبْعَهِ قَالَ قُلْتُ فَمَا یَنْبَغِی لَنَا أَنْ نَعْمَلَ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ قَالَ هُوَ یَوْمُ عِبَادَهٍ وَ صَلَاهٍ وَ شُکْرٍ لِلَّهِ وَ حَمْدٍ لَهُ وَ سُرُورٍ لِمَا مَنَّ اللَّهُ بِهِ عَلَیْکُمْ مِنْ وَلَایَتِنَا وَ إِنِّی أُحِبُّ لَکُمْ أَنْ تَصُومُوهُ (۲).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: فرات بن احنف گوید: به امام صادق عرض کردم: قربانت گردم، آیا مسلمانان عیدی برتر از فطر، قربان و روز عرفه دارند؟ گوید: پس به من فرمود: آری، افضل و اعظم و اشرف اعیاد به جهت منزلت نزد خدا، روزی است که خداوند در آن دین را کامل کرد و بر پیامبرش محمّد، آیه: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا» را نازل فرمود. گوید: عرض کردم: این روز چه روزی است؟ گوید: سپس به من فرمود: دأب انبیای بنی اسرائیل این بود که چون یکی از آن‌ها می‌خواست وصیّت و امامت را برای بعد از خود منعقد کند، این کار را انجام می... داد

ص: ۱۶۹

و آن روز را روز عید قرار می‌دادند. و این روز روزی است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله علی علیه السلام را به امامت مردم منصوب نمود و آیات قرآنی درباره آن نازل گشت و کار دین به کمال، و نعمت بر مؤمنان به تمام رسید. گوید: عرض کردم: این روز چه روزی از سال است؟ به من فرمود: روزها پس و پیش می‌شوند، شاید شنبه، یکشنبه، دوشنبه تا آخر ایام هفته بوده است. گوید: عرض کردم: مردم در آن روز باید چه کنند؟ فرمود: این روز روز عبادت است و نماز شکر به درگاه خدا و حمد و سپاس او، و شادمانی برای کسانی که خداوند بر ایشان منّت نهاده، ولایت ما را پذیرفته‌اند، و من دوست دارم شما این روز را روزه بگیرید. - . تفسیر فرات: ۱۲ -

**[ترجمه]

«۴۷»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] الْحَسَنُ بْنُ سَعِیدٍ مُعَنْعَناً عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ وَ کَانَ مِنْ أَصْحَابِ جَعْفَرٍ علیه السلام یَقُولُ: فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی قَالَ فِی عَلِیٍّ علیه السلام (۳).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام صادق علیه السّلام در مفهوم آیه:« الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی» فرمود: در شأن علی علیه السّلام نازل شده است. - . در نسخه چاپی آن را نیافتیم. -

**[ترجمه]

«۴۸»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] فُرَاتُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ الْکوفِیُّ مُعَنْعَناً عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ فِی وَلَایَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْک مِنْ رَبِّک قَالَ فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَدَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام ثُمَّ رَفَعَهَا وَ قَالَ اللَّهُمَّ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ (۴).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: زید بن ارقم گوید: وقتی این آیه در ولایت علی بن ابی طالب علیه السّلام نازل شد: «یاأَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْک مِن رَّبِّک»، گوید: پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست علی بن ابی طالب علیه السّلام را گرفته، سپس بلند کرده و فرمود: خداوندا، هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و دشمن وی را دشمن بدار و یاری دهنده‌اش را یاری کن و فرو گذارنده‌اش را خوار و ذلیل فرما. - . تفسیر فرات : ۳۶ -

**[ترجمه]

«۴۹»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] الْحُسَیْنُ بْنُ الْحَکَمِ مُعَنْعَناً عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَطَاءٍ قَالَ: کُنْتُ جَالِساً عِنْدَ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام (۵) قَالَ أُوحِیَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قُلْ لِلنَّاسِ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ فَلَمْ یُبَلِّغْ ذَلِک وَ خَافَ النَّاسَ فَأَوْحَی إِلَیْهِ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْک مِنْ رَبِّک وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُک مِنَ النَّاسِ فَأَخَذَ بِیَدِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام یَوْمَ غَدِیرٍ(۶) وَ قَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ (۷).

۱- ۱. فی المصدر: و ربما کان السبت او الاحد او الاثنین.

۲- ۲. تفسیر فرات: ۱۲. و فیه: و انی أحبّ ان تصوموا فیه.

۳- ۳. لم نجده فی المصدر المطبوع.

۴- ۴. تفسیر فرات: ۳۶.

۵- ۵. فی المصدر: مع ابی جعفر علیه السلام.

۶- ۶. فی المصدر: یوم غدیر خم.

۷- ۷. تفسیر فرات: ۳۶.

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: عبدالله بن عطا گوید: در حضور ابو جعفر باقر علیه السّلام نشسته بودم که فرمود: به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وحی شد: به مردم بگو: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. اما وی از بیم واکنش مردم آن را ابلاغ نکرد. سپس آیه: «یَاأَیهَّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ» نازل گردید، آن گاه دست علی بن ابی طالب علیه السّلام را در روز غدیر بالا برده و فرمود: «مَن کُنتُ مولاهُ فعلیٌّ مُولاه».

ص: ۱۷۰

**[ترجمه]

«۵۰»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ مُعَنْعَناً عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَطَاءٍ قَالَ: کُنْتُ جَالِساً عِنْدَ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی مَسْجِدِ الرَّسُولِ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ جَالِسٌ فِی صَحْنِ الْمَسْجِدِ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ هَذَا الَّذِی عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتَابِ قَالَ لَا وَ لَکِنَّهُ صَاحِبُکُمْ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام نَزَلَ فِیهِ (۱) إِنَّمَا وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا إِلَی آخِرِ الْآیَهِ وَ نَزَلَ فِیهِ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ إِلَی آخِرِ الْآیَهِ فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ بِیَدِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ وَ قَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ (۲).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: عبدالله بن عطا گوید: در محضر امام باقر علیه السلام در مسجد النبی صَلی الله علیهِ و آله نشسته بودم، در حالی که عبدالله بن سلام در صحن مسجد نشسته بود. گوید: عرض کردم: قربانت گردم، آنکه علم کتاب نزد اوست، همین مرد است؟ فرمود: خیر، او دوست شما علی بن ابی طالب است که آیه:« إِنَّمَا وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ ءَامَنُواْ الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلَوهَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکَوهَ وَ هُمْ رَاکِعُون»، - . مائده/ ۵۵ - {ولیّ

شما، تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند: همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهند.} در شأن وی نازل شده است و نیز آیه: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس»، - . مائده/ ۶۷ - {ای پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن و اگر نکنی پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد.} درباره وی نازل شد و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست علی بن ابی طالب علیه السلام را در روز غدیرخم بالا برده و فرمود: «هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست». - . تفسیر فرات: ۳۷-۳۶ -

**[ترجمه]

«۵۱»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی قَالَ بِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام (۳).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام باقر علیه السّلام فرمود: آیه: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکَمْ نِعْمَتی» درباره علی بن ابی طالب علیه السّلام نازل شده است. - . تفسیر فرات: ۳۷ -

**[ترجمه]

«۵۲»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ یُوسُفَ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: فِی قَوْلِهِ تَعَالَی یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ إِلَی آخِرِ الْآیَهِ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِینَ أَتَتْهُ عَزْمَهٌ مِنَ اللَّهِ فِی یَوْمٍ شَدِیدِ الْحَرِّ فَنُودِیَ فِی النَّاسِ فَاجْتَمَعُوا وَ أَمَرَ بِشَجَرَاتٍ فَقُمَّ مَا تَحْتَهُنَّ مِنَ الشَّوْکِ ثُمَّ قَالَ یَا أَیُّهَا النَّاسُ مَنْ وَلِیُّکُمْ أَوْلَی بِکُمْ مِنْ أَنْفُسِکُمْ (۴) قَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ فَقَالَ صلی الله علیه و آله مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ (۵).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام باقر علیه السّلام در قول خدای متعال: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ...» گوید: چون این آیه نازل شد و تصمیم خداوند در روزی بسیار گرم به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله ابلاغ گشت، آن حضرت بیرون آمده و ندا در داده شد، سپس مردم اجتماع کردند و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله دستور فرمود زیر چند درخت را جارو کردند و خار و خاشاک آن را کنار زدند، سپس فرمود: ای مردم، چه کسی ولیّ شما و از شما به خودتان سزاوارتر است؟ عرض کردند: خدا و رسول او. پس فرمود: هر که من مولای او بودم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدار وی را دوست بدار و دشمن او را دشمن بدار و یاری دهنده‌اش را نصرت فرما و خوار کننده‌اش را خوار و ذلیل گردان! و سه بار آن را تکرار فرمود. - . تفسیر فرات: ۴۰ -

**[ترجمه]

«۵۳»

کا، [الکافی] عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ یَحْیَی عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ لِلْمُسْلِمِینَ عِیدٌ غَیْرُ الْعِیدَیْنِ قَالَ نَعَمْ یَا حَسَنُ أَعْظَمُهُمَا وَ أَشْرَفُهُمَا قُلْتُ وَ أَیُّ یَوْمٍ هُوَ قَالَ یَوْمَ نُصِبَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام عَلَماً

لِلنَّاسِ (۶) قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاکَ وَ مَا یَنْبَغِی لَنَا أَنْ نَصْنَعَ فِیهِ قَالَ تَصُومُهُ یَا حَسَنُ وَ تُکْثِرُ الصَّلَاهَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ تَبَرَأُ إِلَی اللَّهِ مِمَّنْ ظَلَمَهُمْ فَإِنَّ الْأَنْبِیَاءَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ

۱- ۱. فی المصدر: انزل فیه.

۲- ۲. تفسیر فرات: ۳۶ و ۳۷.

۳- ۳. تفسير فرات: ۳۷.

۴- ۴. فی المصدر: من وليكم و أولى بكم من أنفسكم.

۵- ۵. تفسير فرات: ۴۰.

۶- ۶. فی المصدر: هو يوم نصب أمير المؤمنين فيه علما للناس.

كَانَتْ تَأْمُرُ الْأَوْصِيَاءَ الْيَوْمَ الَّذِی (۱) كَانَ يُقَامُ فِيهِ الْوَصِيُّ أَنْ يُتَّخَذَ عِيداً قَالَ قُلْتُ فَمَا لِمَنْ صَامَهُ قَالَ صِيَامُ سِتِّينَ شَهْراً(۲).

**[ترجمه]كافی: عبدالرحمان بن سالم از پدرش نقل كرد: از امام صادق عليه السّلام پرسيدم: آيا مسلمانان عيدی غير از روز جمعه، عيد قربان و عيد فطر دارند؟ فرمود: آری، عيدی به مراتب باحرمت‌تر! عرض كردم: اين عيد كدام عيد است قربانت گردم؟ فرمود: روزی است كه رسول خدا صَلی الله عليهِ و آله، اميرالمؤمنين عليه السّلام را به ولايت و امامت منصوب نموده و فرمود: «هر كه من مولای اويم، اينک علی مولای اوست». عرض كردم: اين روز كدام روز است؟ فرمود: به دليل اينكه گردش ايام در سال متغيّر است، روز ثابتی نيست، ليكن روز هجدهم ذی حجه است. پس عرض كردم: در اين روز ما بايد چه كنيم؟ فرمود: خدای عزّ ذكره را با روزه گرفتن و عبادت و ذكر محمّد و آل محمّد ياد كنيد، زيرا رسول خدا صَلی الله عليهِ و آله به اميرالمؤمنين عليه السّلام وصيّت فرمود كه اين روز عيد گرفته شود و پيامبران نيز چنين می‌كردند، آن‌ها آن روزی را كه اوصيای خود را در آن تعيين می‌كردند، عيد قرار می‌دادند. - . فروع كافی ۴: ۱۴۸ -

**[ترجمه]

«۵۴»

كا، [الكافی] الْعِدَّةُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام هَلْ لِلْمُسْلِمِينَ عِيدٌ غَيْرُ يَوْمِ الْجُمُعَهِ وَ الْأَضْحَی وَ الْفِطْرِ قَالَ نَعَمْ أَعْظَمُهَا حُرْمَهً قُلْتُ وَ أَيُّ عِيدٍ هُوَ جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ الْيَوْمُ الَّذِی نَصَبَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ قُلْتُ وَ أَيُّ يَوْمٍ هُوَ قَالَ وَ مَا تَصْنَعُ بِالْيَوْمِ إِنَّ السَّنَهَ تَدُورُ وَ لَكِنَّهُ يَوْمُ ثَمَانِيَهَ عَشَرَ مِنْ ذِی الْحِجَّهِ فَقُلْتُ وَ مَا يَنْبَغِی لَنَا أَنْ نَفْعَلَ فِی ذَلِكَ الْيَوْمِ قَالَ تَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ ذِكْرُهُ فِيهِ بِالصِّيَامِ وَ الْعِبَادَهِ وَ الذِّكْرِ لِمُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله عليه و آله أَوْصَی أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أَنْ يَتَّخِذَ ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيداً وَ كَذَلِكَ كَانَتِ الْأَنْبِيَاءُ تَفْعَلُ كَانُوا يُوصُونَ أَوْصِيَاءَهُمْ بِذَلِكَ فَيَتَّخِذُونَهُ عِيداً(۳).

**[ترجمه]حسّان جمّال گويد: امام صادق عليه السّلام را از مدينه به مكه سوار بر شتر بردم و چون به مسجد غدير رسيديم، به سمت چپ مسجد نظر كرده، فرمود: آنجا قدمگاه رسول خدا صَلی الله عليهِ و آله است كه در آن فرمود: «هركه من مولای اويم، اينک علی مولای اوست». سپس به سمت ديگر نظر كرده و فرمود: و آنجا جای خيمه ابوفلان و فلان، سالم غلام ابوحذيفه و ابو عبيده جرّاح است كه چون ديدند پيامبرصَلی الله عليهِ و آله دست علی عليه السّلام را بالا برد، يكی از ايشان گفت: به چشمان وی نگاه كنيد! مانند چشمان يک ديوانه می‌چرخند! پس جبرئيل اين آيه را نازل فرمود: «وَ إِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُواْ لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُواْ الذِّكْرَ وَ يَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ*وَ مَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ»، - . فروع كافی ۴: ۶۷-۶۶ . قلم/ ۵۲-۵۱ - {و آنان كه كافر شدند، چون قرآن را شنيدند، چيزی نمانده بود كه تو را چشم بزنند، و می گفتند: «او واقعاً ديوانه ای است.» و حال آنكه [قرآن] جز تذكاری برای جهانيان نيست.}

**[ترجمه]

«۵۵»

کا، [الکافی] مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ (۴) عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِیرٍ عَنْ حَسَّانَ الْجَمَّالِ قَالَ: حَمَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مِنَ الْمَدِینَهِ إِلَی مَکَّهَ فَلَمَّا انْتَهَیْنَا إِلَی مَسْجِدِ الْغَدِیرِ نَظَرَ إِلَی مَیْسَرَهِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ ذَلِکَ مَوْضِعُ قَدَمِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَیْثُ قَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ ثُمَّ نَظَرَ إِلَی الْجَانِبِ الْآخَرِ فَقَالَ ذَلِکَ مَوْضِعُ فُسْطَاطِ أَبِی فُلَانٍ وَ فُلَانٍ وَ سَالِمٍ مَوْلَی أَبِی حُذَیْفَهَ وَ أَبِی عُبَیْدَهَ بْنِ الْجَرَّاحِ فَلَمَّا أَنْ رَأَوْهُ رَافِعاً یَدَهُ (۵) قَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ انْظُرُوا إِلَی عَیْنَیْهِ تَدُورَانِ کَأَنَّهُمَا عَیْنَا مَجْنُونٍ فَنَزَلَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام بِهَذِهِ الْآیَهِ وَ إِنْ یَکادُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَیُزْلِقُونَکَ بِأَبْصارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّکْرَ وَ یَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ وَ ما هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعالَمِینَ (۶).

**[ترجمه]کافی: امام صادق علیه السّلام فرمود:

ص: ۱۷۲

خواندن نماز در مسجد غدیر مستحب است، زیرا پیامبر صلی الله علیهِ و آله، امیرالمؤمنین علیه السّلام را در آن به ولایت منصوب فرمود و مکانی است که خداوند حق را در آن آشکار فرمود. - . فروع کافی ۴: ۵۶۷ -

**[ترجمه]

«۵۶»

کا، [الکافی] الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ:

ص: ۱۷۲

۱- ۱. فی المصدر: بالیوم الذی.

۲- ۲. الفروع من الکافی(۴): ۱۴۸.

۳- ۳. الفروع من الکافی(۴): ۱۴۸.

۴- ۴. فی المصدر: عن محمّد بن الحسین.

۵- ۵. فی المصدر: رافعا یدیه.

۶- ۶. الفروع من الکافی(۴): ۵۶۶ و ۵۶۷. و الآیه فی سوره القلم: ۵۱ و ۵۲.

يُسْتَحَبُّ الصَّلَاةُ فِي مَسْجِدِ الْغَدِيرِ لِأَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله أَقَامَ فِيهِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ هُوَ مَوْضِعٌ أَظْهَرَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِ الْحَقَ (۱).

**[ترجمه]حسن بن راشد گويد: به امام صادق عليه السّلام عرض كردم: قربانت گردم، آيا مسلمانان غير از عيدين (عيد فطر و قربان)، عيد ديگرى دارند؟ فرمود: بلى حسن، بزرگ‌تر و شريف‌تر از عيدين هم داريم. عرض كردم: اين عيد چه روزى است؟ فرمود: روز نصب اميرالمؤمنين عليه السّلام به امامت. گفتم: ما در اين روز چه بايد بكنيم؟ فرمود: آن را روزه بگيرى اى حسن! و در آن روز بسيار بر محمّد و آل محمّد درود بفرستى و از كسانى كه به آن‌ها ستم ورزيده‌اند، در محضر خدا بيزارى جويى؛ زيرا پيامبران صلوات الله عليهم

ص: ۱۷۱

اوصياى خود را فرمان مى‌دادند كه روز تعيين وصى را عيد قرار دهند. گويد: عرض كردم: ثواب روزه روز غدير چيست؟ فرمود: معادل شصت ماه است.

**[ترجمه]

«۵۷»

فر، [تفسير فرات بن إبراهيم] أَبُو الْقَاسِمِ الْحَسَنِيُّ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ وَلَايَةُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام أَقَامَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَقَالَ رَجُلٌ لَقَدْ فُتِنَ بِهَذَا الْغُلَامِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فَسَتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ (۲).

**[ترجمه]تفسير فرات بن ابراهيم: امام صادق عليه السّلام فرمود: چون آيه ولايت اميرالمؤمنين على بن ابى طالب نازل شد، رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله وى را به اين مقام منصوب نموده و فرمود: هر كه من مولاى اويم، اينك على مولاى اوست. پس مردى گفت: او شيفته اين جوان شده است! پس خداوند آيه: «فَسَتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ*بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ»، - . تفسير فرات : ۱۸۷ . قلم/ ۶-۵ - {به زودى خواهى ديد و خواهند ديد، [كه] كدام يک از شما دستخوش جنونيد.}

**[ترجمه]

«۵۸»

فر، [تفسير فرات بن إبراهيم] الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِي حُبَابٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: لَمَّا أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِيَدِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيٍّ علیه السلام فَرَفَعَهَا قَالَ نَاسٌ فُتِنَ بِابْنِ عَمِّهِ فَنَزَلَتِ الْآيَةُ فَسَتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ (۳).

**[ترجمه]تفسير فرات بن ابراهيم: ابوايّوب انصارى گويد: چون رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله دست اميرالمؤمنين را گرفته و بالا برد، عده‌اى گفتند: شيفته پسر عموى خود شده است! سپس آيه: «فَسَتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ *بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ» نازل گرديد.

**[ترجمه]

«۵۹»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَخْلَدٍ الْجُعْفِیُّ عَنْ طَاوُسٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِیٍّ علیه السلام یَقُولُ: نَزَلَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله بِعَرَفَاتٍ یَوْمَ الْجُمُعَهِ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ قُلْ لِأُمَّتِکَ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی بِوَلَایَهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَذَکَرَ کَلَاماً فِیهِ طُولٌ فَقَالَ بَعْضُ الْمُنَافِقِینَ لِبَعْضٍ مَا تَرَوْنَ عَیْنَاهُ تَدُورَانِ یَعْنُونَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَأَنَّهُ مَجْنُونٌ وَ قَدِ افْتُتِنَ بِابْنِ عَمِّهِ مَا یَأْلُو(۴) رَفَعَ بِضَبْعِهِ لَوْ قَدَرَ أَنْ یَجْعَلَهُ مِثْلَ کِسْرَی وَ قَیْصَرَ لَفَعَلَ فَقَالَ النَّبِیُّ ص بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ فَعَلِمَ النَّاسُ أَنَّ الْقُرْآنَ قَدْ نَزَلَ عَلَیْهِ فَأَنْصَتُوا فَقَرَأَ ن وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْطُرُونَ ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ یَعْنِی قَوْلَ مَنْ قَالَ مِنَ الْمُنَافِقِینَ وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً غَیْرَ مَمْنُونٍ بِتَبْلِیغِکَ مَا بَلَّغْتَ فِی عَلِیٍّ وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ فَسَتُبْصِرُ وَ یُبْصِرُونَ بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ قَالَ وَ هَکَذَا نَزَلَتْ (۵).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: طاووس از پدرش روایت کرده که گفت: شنیدم محمّد بن علی علیه السّلام می‌فرمود: جبرئیل روز جمعه از عرفات بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نازل گردید و گفت: یا محمّد، خداوند سلامت می کند و می گوید: به اُمّت خودت بگو: {امروز دین شما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم} به ولایت امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام. پس پیامبر خطبه ای طولانی ایراد فرمود، پس عده‌ای از منافقین به یکدیگر گفتند: نمی‌بینید چشمانش چون یک دیوانه می‌چرخند؟! - منظورشان پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بود - او شیفته عموزاده خود شده است و پیوسته او را بالا می‌برد، و اگر می‌توانست او را مقامی چون خسرو و قیصر دهد، این کار را می کرد! پس پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: «وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْرًا غَیْرَ مَمْنُونٍ*وَ إِنَّکَ لَعَلَیَ خُلُقٍ عَظِیمٍ* فَسَتُبْصِرُ وَ یُبْصِرُونَ*بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ» - . قلم/ ۶-۳ - {و

بی گمان، تو را پاداشی بی منّت خواهد بود.} به سبب آنچه را که درباره علی ابلاغ کردی {و راستی که تو را خویی والاست! به زودی خواهی دید و خواهند دید، [که] کدام یک از شما دستخوش جنونید.} - . تفسیر فرات: ۱۸۹-۱۸۸ -

**[ترجمه]

«۶۰»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ قَالَ: طُرِحَتِ الْأَقْتَابُ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ قَالَ فَعَلَا عَلَیْهَا فَحَمِدَ اللَّهَ تَعَالَی وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ أَخَذَ بِعَضُدِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیٍ

۱- ۱. الفروع من الکافی(۴): ۵۶۷.

۲- ۲. تفسیر فرات: ۱۸۷. و الآیه فی سوره القلم: ۵ و ۶.

۳- ۳. تفسیر فرات: ۱۸۷. و الآیه فی سوره القلم: ۵ و ۶.

۴- ۴. فى المصدر: ما باله.

۵- ۵. تفسير فرات: ۱۸۸ و ۱۸۹.

بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَشَالَهَا وَ رَفَعَهَا ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ فَقَامَ إِلَيْهِ أَعْرَابِيٌّ مِنْ أَوْسَطِ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعَوْتَنَا أَنْ نَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ نَشْهَدَ أَنَّكَ

رَسُولُ اللَّهِ فَصَدَّقْنَا(۱) وَ أَمَرْتَنَا بِالصَّلَاهِ فَصَلَّيْنَا وَ بِالصِّيَامِ فَصُمْنَا وَ بِالْجِهَادِ فَجَاهَدْنَا وَ بِالزَّكَاهِ فَأَدَّيْنَا قَالَ (۲) وَ لَمْ يُقْنِعْكَ إِلَّا أَنْ أَخَذْتَ بِيَدِ هَذَا الْغُلَامِ عَلَى رُءُوسِ الْأَشْهَادِ فَقُلْتَ اللَّهُمَّ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَنِ اللَّهِ أَمْ عَنْكَ قَالَ صلى الله علیه و آله هَذَا عَنِ اللَّهِ لَا عَنِّي قَالَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهَذَا عَنِ اللَّهِ لَا عَنْكَ قَالَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهَذَا عَنِ اللَّهِ لَا عَنِّي وَ أَعَادَ ثَالِثاً فَقَامَ الْأَعْرَابِيُّ مُسْرِعاً إِلَى بَعِيرِهِ وَ هُوَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِيمٍ وَاقِعٍ قَالَ فَمَا اسْتَتَمَّ الْأَعْرَابِيُّ الْكَلِمَاتِ حَتَّى نَزَلَتْ عَلَيْهِ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَأَحْرَقَتْهُ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ فِي عَقِبِ ذَلِكَ سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ لِلْكافِرينَ لَيْسَ لَهُ دافِعٌ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعارِجِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: جهاز شتران در روز غدیرخم برای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله روی هم گذاشته شدند، پس آن حضرت از آن‌ها بالا رفته و حمد و ثنای خدا را به جا آورده، سپس بازوی امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام

ص: ۱۷۳

را بالاـ برده، سپس فرمود: خداونـدا، هر که من مولاـی اویم اینـک این علی است که مولای اوست. خداونـدا، دوسـتدارش را دوست و دشـمنش را دشـمن بدار و یاری دهنده‌اش را نصرت رسان و فرو گذارنده‌اش را خوار و ذلیل فرما! پس یک عرب از میان مردم برخاسته و گفت: یا رسول الله، ما را دعوت کردی که شـهادت دهیم که خدایی جز الله نیست و تو فرستاده خدایی، مـا هم تصـدیقتان کردیم؛ و به مـا فرمـان دادی نمـاز بخوانیم و خوانـدیم، و روزه بگیریم و گرفـتیم، و جهـاد کنیم و کردیم، و زکات بپردازیم و پرداختیم، سپس ادامه داد: این‌ها همه تو را قانع و راضی نکرد، اکنون دست این جوان را در حضور مردم بالا گرفته و می گویی: خداوندا، هر که من مولای اویم اینک علی مولای اوست! این سخن از جانب خداست یا از جانب خودتان؟ فرمود: این سـخن از جانب خداست نه از جانب من! گفت: تو را به خداوندی سوگند می‌دهم که خدایی جز او نیست، آیا این سخن از جـانب خـداست و از جـانب تو نیست؟ فرمود: سوگنـد به خـدایی که جز او نیست، این کلاـم از جانب خـداست نه از جانب من، و سه بار این جمله را تکرار فرمود. سـپس آن اعرابی شـتابان به سوی شترش رفت، در حالی که می گفت: خداوندا، اگر حقیقتـاً این سـخن از جانب توست، از آسـمان سـنگی بر ما ببار یا عـذابی دردناک با ما فرود آر! – –گویـد: هنوز آن مرد اعرابی سخنش به پایان نرسیده بود که آتشی از آسمان بروی نازل گشته و او را سوزاند، و در پی این حادثه آیه: «سَأَلَ سَائِلُ

بِعَذَابٍ وَاقِعٍ* لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ * مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ»، – . معارج/ ۳ -۱ – {پرسنده ای

از عـذاب واقع شونـده ای پرسـید که اختصـاص به کـافران دارد [و] آن را بازدارنـده ای نیست. [و] از جـانب خداونـدِ صاحب درجات [و مراتب] است.} نازل شد.

**[ترجمه]

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ بِشْرَوَیْهِ الْقَطَّانُ مُعَنْعَناً عَنِ الْأَوْزَاعِیِّ عَنْ صَعْصَعَهَ بْنِ صُوحَانَ وَ الْأَحْنَفِ بْنِ قَیْسٍ قَالا جَمِیعاً سَمِعْنَا عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ یَقُولُ: کُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذْ دَخَلَ عَلَیْنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ الْفِهْرِیُّ قَالَ یَا أَحْمَدُ أَمَرْتَنَا بِالصَّلَاهِ وَ الزَّکَاهِ أَ فَمِنْکَ کَانَ هَذَا أَمْ مِنْ رَبِّکَ یَا مُحَمَّدُ قَالَ الْفَرِیضَهُ مِنْ رَبِّی وَ أَدَاءُ الرِّسَالَهِ مِنِّی حَتَّی أَقُولَ مَا أَدَّیْتُ إِلَیْکُمْ إِلَّا مَا أَمَرَنِی رَبِّی قَالَ فَأَمَرْتَنَا بِحُبِّ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام زَعَمْتَ أَنَّهُ مِنْکَ کَهَارُونَ مِنْ مُوسَی وَ شِیعَتُهُ عَلَی نُوقٍ غُرٍّ مُحَجَّلَهٍ یَرْفُلُونَ فِی عَرْصَهِ الْقِیَامَهِ حَتَّی یَأْتُوا الْکَوْثَرَ فَیَشْرَبُوا وَ جَمِیعُ هَذِهِ الْأُمَّهِ یَکُونُونَ زُمْرَهً فِی عَرْصَهِ الْقِیَامَهِ أَ هَذَا سَبَقَ مِنَ السَّمَاءِ(۴) أَمْ کَانَ مِنْکَ یَا مُحَمَّدُ قَالَ بَلَی سَبَقَ مِنَ السَّمَاءِ ثُمَّ کَانَ مِنِّی لَقَدْ خَلَقَنَا اللَّهُ نُوراً تَحْتَ الْعَرْشِ فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ الْآنَ عَلِمْتُ أَنَّکَ سَاحِرٌ کَذَّابٌ یَا مُحَمَّدُ

۱- ۱. فی المصدر: دعوتنا أن نشهد ان لا إله إلّا اللّه فشهدنا، و أنک رسول اللّه فصدقنا.

۲- ۲. لیست کلمه« قال» فی المصدر.

۳- ۳. تفسیر فرات: ۱۸۹ و ۱۹۰.

۴- ۴. فی المصدر: حتی یأتی الکوثر فیشرب و یسقی هذه الأمه، و یکون زمره فی عرصه القیامه أ بهذا الحب سبق من السماء اه.

أَ لَسْتُمَا مِنْ وُلْدِ آدَمَ قَالَ بَلَى وَ لَكِنْ خَلَقَنِي اللَّهُ نُوراً تَحْتَ الْعَرْشِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ اللَّهُ آدَمَ فَجَعَلَ ذَلِكَ النُّورَ فِي صُلْبِ آدَمَ فَأَقْبَلَ يَنْتَقِلُ ذَلِكَ النُّورُ مِنْ صُلْبٍ إِلَى صُلْبٍ (۱) حَتَّى تَفَرَّقْنَا فِي صُلْبِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ أَبِي طَالِبٍ فَخَلَقَنِي رَبِّي مِنْ ذَلِكَ النُّورِ لَكِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي قَالَ فَوَثَبَ عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ الْفِهْرِيُّ مَعَ اثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا مِنَ الْكُفَّارِ وَ هُمْ يَنْفُضُونَ أَرْدِيَتَهُمْ فَيَقُولُونَ (۲) اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مُحَمَّدٌ صَادِقاً فِي مَقَالَتِهِ فَارْمِ عَمْراً وَ أَصْحَابَهُ بِشُوَاظٍ مِنْ نَارٍ قَالَ فَرُمِيَ عَمْرٌو وَ أَصْحَابُهُ بِصَاعِقَةٍ مِنَ السَّمَاءِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ لِلْكافِرينَ لَيْسَ لَهُ دافِعٌ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعارِجِ فَالسَّائِلُ عَمْرٌو وَ أَصْحَابُهُ (۳).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: ابن عباس گوید: در محضر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودیم که عمرو بن حارث فهری بر ما وارد گشته و گفت: ای احمد، ما را به نماز و زکات فرمان دادی، آیا این کار از طرف خودتان بود یا از جانب پروردگارتان؟ فرمود: فریضه از جانب خدا صادر می‌شود و ادای رسالت از طرف من صورت می‌پذیرد، تا اینکه چیزی جز آنچه خدا به من فرمان داده، به شما ابلاغ نکرده باشم. گفت: سپس ما را امر کردی علی بن ابی طالب را دوست بداریم و گفتی که منزلت وی نسبت به تو، همانند منزلت هارون نسبت به موسی است و شیعیان او در عرصات قیامت سوار بر شتران پیشانی و دست و پا سفید خواهند بود و خرامان راه می‌روند تا اینکه در کنار حوض کوثر بر شما وارد خواهند شد و از آب آن می‌نوشند و همه این اُمّت در عرصه قیامت یک گروه خواهند شد؛ ای محمّد، آیا این سخن از آسمان است یا از خودتان؟ فرمود: بلی، ابتدا از آسمان نازل گشته و سپس من آن را گفته‌ام. خداوند ما را به صورت نوری در زیر عرش آفرید. پس عمرو بن حارث گفت: اکنون دریافتیم که یک جادوگر دروغگویی، ای محمّد،

مگر شما دو نفر از فرزندان آدم نیستید؟ فرمود: آری، لیکن خداوند مرا به صورت یک نور در زیر عرش آفرید، پیش از آنکه آدم را بیافریند. سپس آن نور را در صلب آدم قرار داد و از آن پس این نور از صلبی به صلب دیگر منتقل می‌شد تا اینکه از هم جدا گشته، در صلب عبدالله بن عبدالمطلّب و ابوطالب قرار گرفتیم، سپس خداوند مرا از آن نور خلق فرمود، لیکن پس از من پیامبری نخواهد بود. آن‌گاه عمرو بن حارث فهری به همراه دوازده نفر از کفّار از جا برخاسته و جامه‌های خود را تکانده و می‌گفتند: خدایا، اگر محمّد در آنچه می‌گوید صادق است، جرقه‌هایی از آتش به سوی عمرو و دوستانش پرتاب فرما! گوید: پس عمرو و دوستانش گرفتار یک صاعقه آسمانی شدند؛ آن‌گاه خداوند این آیه را نازل فرمود: «سَأَلَ سَائِلُ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ* لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ*مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ» و سائل در این آیه، عمرو و دوستان وی هستند. - . تفسیر فرات : ۱۹۰ -

**[ترجمه]

بیان

محجله أی شدت علیها الحجله و هی بالتحریک بیت کالقبه یستر بالثیاب و قال الفیروزآبادی رفل رفلا و رفلانا و أرفل جر ذیله و تبختر و خطر بیده (۴).

**[ترجمه]«محجَّلَة»: کجاوه بر روی آن سوار شده است، و آن با فتح حروف است و به معنای اتاقکی است گنبد گونه که با

پارچه پوشانده شود. و فیروزآبادی گوید: «رَفَل رفلاً و رَفلاناً و أرفَل»: با غرور و تکبر و خرامان راه رفت.

**[ترجمه]

«۶۲»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ ظَبْيَانَ مُعَنْعَناً عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْخَارِقِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ عَنْ سَأَلَ سائِلٌ فِيمَنْ نَزَلَتْ فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي (۵) سَأَلْتَنِي عَنْ شَيْ ءٍ مَا سَأَلَنِي عَنْهُ خَلْقٌ قَبْلَكَ لَقَدْ سَأَلْتُ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ علیهما السلام عَنْ مِثْلِ الَّذِي سَأَلْتَنِي عَنْهُ فَقَالَ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ غَدِيرِ خُمٍّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَطِيباً فَأَوْجَزَ فِي خُطْبَتِهِ ثُمَّ دَعَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام فَأَخَذَ بِضَبْعِهِ ثُمَّ رَفَعَ بِيَدِهِ حَتَّى رُئِيَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِمَا فَقَالَ أَ لَمْ أُبَلِّغْكُمُ الرِّسَالَةَ أَ لَمْ أَنْصَحْ لَكُمْ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ فَقَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ فَفَشَتْ هَذِهِ فِي النَّاسِ فَبَلَغَ الْحَارِثَ بْنَ النُّعْمَانِ الْفِهْرِيَّ فَرَحَلَ رَاحِلَتَهُ (۶) ثُمَّ اسْتَوَى عَلَيْهَا وَ رَسُولُ اللَّهِ إِذْ ذَاكَ بِمَكَّةَ حَتَّى انْتَهَى إِلَى الْأَبْطَحِ فَأَنَاخَ نَاقَتَهُ ثُمَّ عَقَلَهَا ثُمَّ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَسَلَّمَ فَرَدَّ عَلَيْهِ النَّبِيُّ ص

۱- ۱. فی المصدر: قبل أن یخلق اللّه آدم باثنی عشر ألف سنه، فلما أن خلق اللّه آدم ألقی النور فی صلب آدم فأقبل ینتقل ذلک النور من صلب إلی صلب اه.

۲- ۲. فی المصدر: و یقولون.

۳- ۳. تفسیر فرات: ۱۹۰.

۴- ۴. القاموس المحیط ۳: ۳۸۶. و فیه: أو خطر بیده.

۵- ۵. فی المصدر: یا ابن اختی.

۶- ۶. رحل البعیر: شد علی ظهره الرحل.

فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّکَ دَعَوْتَنَا أَنْ نَقُولَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقُلْنَا ثُمَّ دَعَوْتَنَا أَنْ نَقُولَ إِنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ فَقُلْنَا وَ فِی الْقَلْبِ مَا فِیهِ ثُمَّ قُلْتَ فَصَلُّوا فَصَلَّیْنَا ثُمَّ قُلْتَ فَصُومُوا فَصُمْنَا ثُمَّ قُلْتَ فَحُجُّوا فَحَجَجْنَا(۱) ثُمَّ قُلْتَ إِذَا رُزِقَ أَحَدُکُمْ مِائَتَیْ دِرْهَمٍ فَلْیَتَصَدَّقْ بِخُمُسِهِ کُلَّ سَنَةٍ فَفَعَلْنَا ثُمَّ إِنَّکَ أَقَمْتَ ابْنَ عَمِّکَ فَجَعَلْتَهُ عَلَماً وَ قُلْتَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ أَ فَعَنْکَ أَمْ عَنِ اللَّهِ قَالَ بَلْ عَنِ اللَّهِ قَالَ فَقَالَهَا ثَلَاثاً قَالَ فَنَهَضَ وَ إِنَّهُ لَمُغْضَبٌ وَ إِنَّهُ لَيَقُولُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مَا قَالَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله حَقّاً فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ تَكُونُ نَقِمَةً فِی أَوَّلِنَا وَ آیَةً فِی آخِرِنَا وَ إِنْ كَانَ مَا قَالَ مُحَمَّدٌ كَذِباً فَأَنْزِلْ بِهِ نَقِمَتَكَ ثُمَّ أَثَارَ نَاقَتَهُ فَحَلَّ عِقَالَهَا ثُمَّ اسْتَوَى عَلَيْهَا فَلَمَّا خَرَجَ مِنَ الْأَبْطَحِ رَمَاهُ اللَّهُ تَعَالَى بِحَجَرٍ مِنَ السَّمَاءِ فَسَقَطَ عَنْ رَأْسِهِ (۲) وَ خَرَجَ مِنْ دُبُرِهِ وَ سَقَطَ مَيِّتاً فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ لِلْكافِرينَ لَيْسَ لَهُ دافِعٌ مِنَ اللَّهِ ذِی الْمَعارِجِ (۳).

یف، [الطرائف] رَوَى الثَّعْلَبِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ: مِثْلَهُ (۴).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: حسین بن محمّد خارقی گفت: از سفیان بن عیینه پرسیدم که آیه «سَأَلَ سَائِلٌ» درباره چه کسی نازل شده است، گفت: برادرزاده، درباره چیزی از من پرسیدی که کسی پیش از تو درباره من از آن سؤال نکرده است. من همین سؤال را که تو کردی، از جعفر بن محمّد علیه السّلام پرسیدم، فرمود: مرا پدرم از جدش از پدرش از ابن عباس خبر داد که چون روز غدیرخّم فرا رسید، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله خطبه‌ای مختصر خواند، سپس امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام را فراخوانده، او را بالا برد، سپس دست وی را آن‌قدر بالا گرفت که سفیدی زیر بغل آن دو نمایان گشت، سپس فرمود: آیا رسالت را به شما ابلاغ نکردم؟ آیا خیرخواه شما نبودم؟ عرض کردند: آری به خدا، پس فرمود: هرکه من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و با دشمنش دشمن باش و یاری رسان کسی را که وی را نصرت دهد و خوار و ذلیل کن هر کس که او را واگذارد. پس این ماجرا به گوش مردم رسید و چون حارث بن نعمان فهری آن را شنید، شتر خود را آماده کرده سپس سوار شد - و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در آن هنگام در مکه بود - و حرکت کرد تا اینکه به ابطح رسید و شتر خود را خواباند و زانوی آن را بست، سپس نزد پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آمده، سلام کرد. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله پاسخ سلام وی را داد.

ص: ۱۷۵

سپس گفت: محمد، از ما خواستی بگوییم «لا إله إلّا الله» و گفتیم؛ سپس از ما خواستی بگوییم شما فرستاده خدا هستی، که علی‌رغم میلمان گفتیم؛ سپس گفتی، حج بگزارید، گزاردیم، سپس گفتی، هر کس دویست درهم روزی داده شود، سالیانه یک پنجم آن را صدقه دهد، چنین کردیم. سپس عموزاده‌ات را به پیشوایی گمارده و گفتی: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و دشمن دشمنش باش و یاری رسان وی را نصرت ده و فرو گذارنده او را خوار و ذلیل کن! آیا این سخن از خودتان است یا از خدا؟ فرمود: از جانب خداست! - سه بار آن را تکرار فرمود - گوید: پس حارث با خشم برخاست و از آنجا خارج شد در حالی که می‌گفت: خدایا، اگر گفته محمّد صَلی الله علیهِ و آله راست است، از آسمان سنگی بر ما ببار تا بلایی برای اولین و نشان و عبرتی برای آخرین ما باشد. و اگر سخنان محمّد دروغ بوده باشد، بلای خود را بر وی نازل کن! سپس شتر خویش را هی کرده، زانویش را باز کرد و بر آن سوار گشت و چون از ابطح خارج شد، خداوند سنگی از آسمان به سوی وی پرتاب نمود که به سرش اصابت نموده و از نشیمنگاهش خارج گشت،

بر زمین افتاد و مُرد. سپس خداونـد درباره وی آیه: «سَأَلَ سَائلُ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ * لِّلْكَافِرينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ* مِّنَ اللَّهِ ذِی الْمَعَارِجِ» - . تفسیر فرات: ۱۹۱-۱۹۰ - را نازل فرمود.

الطرائف: ثعلبی با اسناد خود از سفیان بن عیینه مانند آن را روایت کرده است. - . الطرائف: ۳۷ -

**[ترجمه]

«۶۳»

کنز، [کنز جامع الفوائد] و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ آدَمَ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سُفْيَانَ: مِثْلَهُ.

وَ قَالَ أَيْضاً حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْقَاسِمِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ السَّيَّارِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: أَنَّهُ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ سَأَلَ سائِلٌ بِعَذابٍ واقِعٍ لِلْكافِرينَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍ لَيْسَ لَهُ دافِعٌ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا هِيَ فِی مُصْحَفِ فَاطِمَةَ علیها السلام (۵).

وَ رَوَى الْبَرْقِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: هَكَذَا وَ اللَّهِ أَنْزَلَهَا جَبْرَئِيلُ عَلَى النَّبِيِّ وَ هَكَذَا هُوَ مُثْبَتٌ فِی مُصْحَفِ فَاطِمَةَ علیها السلام.

ص: ۱۷۶

۱- ۱. فی المصدر: ثم قلت: صلوا فصلینا، ثمّ قلت: صوموا فصمنا فأظمأنا نهارنا و أتعبنا أبداننا، ثمّ قلت: حجوا فحججنا اه.

۲- ۲. فی المصدر: علی رأسه.

۳- ۳. تفسیر فرات: ۱۹۰ و ۱۹۱.

۴- ۴. الطرائف: ۳۷.

۵- ۵. الکنز مخطوط، و أورده فی البرهان ۴: ۳۸۱ و ۳۸۲.

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد: ابوبصیر گوید که امام صادق علیه السّلام فرمود: آیه «سأل سائل» در مصحف فاطمه علیها السّلام به این شکل ضبط شده است: «سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِّلْكَافِرِينَ» بولایهٔ علیّ«لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ». برقی نیز از محمّد بن سلیمان از پدرش از ابوبصیر از امام صادق علیه السّلام روایت کرده که آن حضرت فرمود: به خدا سوگند که جبرئیل آن را به همین صورت بر پیامبر صلی الله علیهِ و آله نازل فرمود و به همین صورت هم در مصحف فاطمه علیها السّلام ضبط شده است. - . کنز جامع الفوائد، نسخه خطی . تفسیر برهان ۴: ۳۸۲-۳۸۱ -

**[ترجمه]

«۶۴»

کشف، [کشف الغمه] أبو بکر بن مردویه: قوله تعالی یا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إنها نزلت فی بیان الولایه(۱).

عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: لَمَّا جَاءَ جَبْرَئِيلُ بِأَمْرِ الْوَلَايَهِ ضَاقَ النَّبِيُّ بِذَلِكَ ذَرْعاً وَ قَالَ قَوْمِي حَدِيثُو عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّهٍ فَنَزَلَتْ.

قَالَ رِيَاحُ بْنُ الْحَارِثِ: كُنْتُ فِي الرَّحْبَهِ مَعَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام إِذْ أَقْبَلَ رَكْبٌ يَسِيرُونَ حَتَّى أَنَاخُوا بِالرَّحْبَهِ ثُمَّ أَقْبَلُوا يَمْشُونَ حَتَّى أَتَوْا عَلِيّاً علیه السلام فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ قَالَ مَنِ الْقَوْمُ قَالُوا مَوَالِيكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ وَ هُوَ يَضْحَكُ وَ يَقُولُ مِنْ أَيْنَ وَ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَرَبٌ قَالُوا سَمِعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ (۲) يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ وَ هُوَ آخِذٌ بِيَدِكَ يَقُولُ أَيُّهَا النَّاسُ أَ لَسْتُ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قُلْنَا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ مَوْلَايَ وَ أَنَا مَوْلَى الْمُؤْمِنِينَ وَ عَلِيٌّ مَوْلَى مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ فَقَالَ أَنْتُمْ تَقُولُونَ ذَلِكَ قَالُوا نَعَمْ قَالَ وَ تَشْهَدُونَ عَلَيْهِ قَالُوا نَعَمْ قَالَ صَدَقْتُمْ فَانْطَلَقَ الْقَوْمُ وَ تَبِعْتُهُمْ فَقُلْتُ لِرَجُلٍ مِنْهُمْ مَنْ أَنْتُمْ يَا عَبْدَ اللَّهِ قَالُوا نَحْنُ رَهْطٌ مِنَ الْأَنْصَارِ وَ هَذَا أَبُو أَيُّوبَ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ وَ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ وَ صَافَحْتُهُ (۳).

أقول:- روی هذا الحدیث عبد الحمید بن أبی الحدید فی شرح نهج البلاغه عن إبراهیم بن دیزیل فی کتاب صفین عن یحیی بن سلیمان عن أبی فضیل عن الحسن بن الحکم النخعی عن ریاح بن الحارث.

ثم قال علی بن عیسی ناقلا عن ابن مردویه و عن حبیب بن یسار عن أبی رمیله أن رکبا أربعه أتوا علیا حتی أناخوا بالرحبه ثم أقبلوا إلیه فقالوا السلام علیک یا أمیر المؤمنین و رحمه الله و برکاته قال و علیکم السلام إنی أقبل الرکب قالوا أقبل موالیک من أرض کذا و کذا قال أنی أنتم موالی قالوا سمعنا رسول الله یوم غدیر خم یقول من کنت مولاه فعلی مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه.

و عن ابن عباس قال لما أمر الله رسوله أن یقوم بعلی فیقول له ما قال فقال صلی الله علیه و آله

۱- ۱. فی المصدر: فی شأن الولایه، خ ل.

۲- ۲. لیست کلمه« یقول» فی المصدر.

۳- ۳. کشف الغمّه: ۹۳ و ۹۴.

یا رب إن قومی حـدیثو عهـد بجاهلیه ثم مضـی بحجه فلما أقبل راجعا و نزل بغـدیر خم أنزل الله علیه یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أَنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الآیه فأخـذ بعضد علی علیه السـلام ثم خرج إلی الناس فقال أیها الناس أ لست أولی بکم من أنفسـکم قالوا بلی یا رسول الله قال اللهم من کنت مولاه فعلی مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و أعن من أعانه و اخـذل من خذله و انصـر من نصره و أحب من أحبه و أبغض من أبغضه قال ابن عباس فوجبت و الله فی رقاب القوم و قال حسان بن ثابت

ینادیهم یوم الغدیر نبیهم

إلی آخر الأبیات.

و عن ابن هـارون العبـدی قال کنت أری رأی الخوارج لا رأی لی غیره حتی جلست إلی أبی سـعید الخـدری فسـمعته یقول أمر الناس بخمس فعملوا بأربع و ترکوا واحـده فقال له رجل یا أبا سـعید ما هذه الأربع التی عملوا بها قال الصـلاه و الزکاه و الحج و الصوم صوم شـهر رمضـان قـال فما الواحـده التی ترکوها قال ولایه علی بن أبی طالب علیه السـلام قال و إنها مفترضه معهن قال نعم قال فقد کفر الناس قال فما ذنبی.

و عن عبد الله (۱) قـال کنـا نقرأ علی عهـد رسول الله ص یـا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ فی علی وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ قوله تعالی الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی الآیه عن أبی سـعید حدیث غدیر خم و رفعه بید علی علیه السلام فنزلت و

قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله :اللَّهُ أَکْبَرُ عَلَی إِکْمَالِ الدِّینِ وَ إِتْمَامِ النِّعْمَهِ وَ رِضَی الرَّبِّ وَ الْوَلَایَهِ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام (۲).

**[ترجمه]کشف الغمّـهٔ: ابوبکر بن مردویه گویـد: «یَاأَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ» در خصوص ولایت نازل شـده است.

زید بن علی گوید: چون جبرئیل فرمان ولایت را نازل کرد، عرصه بر پیامبر تنگ گشته و فرمود: قوم من فاصله زیادی با دوران جاهلیت ندارند. سپس این آیه نازل شد.

ریاح بن حارث گویـد: در حیاط مسـجد النبی در محضـر امیرالمؤمنین علیه السّـلام بودم که گروهی شتر سوار آمده و در آنجا شتران خود را خوابانده و پیاده به حضور علی علیه السّلام رسـیده و گفتند: السـلام علیک یا امیرالمؤمنین و رحمهٔ الله و برکاته! فرمود: شـما که هستیـد؟ عرض کردنـد: موالی شـما یا امیرالمؤمنین. ریاح گویـد: پس به آن حضـرت نگاهی انداخته و دیدم با خنده می‌فرماید: چگونه موالی من هستید، در حالی که شـما مردمانی عرب هستید؟! عرض کردند: از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شـنیدیم که در روز غـدیرخم در حـالی که دست شـما را بلنـد کرده بود، فرمود: ای مردم، آیـا من از مؤمنان به خودشان سزاوارتر نیستم؟ عرض کردیم: بلی یا رسول الله؛ سپس فرمود: همانا خداوند مولای من است و من مولای مؤمنان و علی مولای هر کسی است که من مولای اویم؛ خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و با دشمنش دشمن باش! امام علی علیه السّلام فرمود: شما قائل به این معنا هستیـد؟ گفتنـد: بلی! فرمود: و بر صـحت آن گواهی می‌دهیـد؟ عرض کردنـد: بلی! فرمود: راست گفتید.

سپس آن جمع روانه شدند و من ایشان را دنبال کرده و به یکی از آنان گفتم: ای بنده خدا، شما که هستید؟ گفتند: ما جمعی از انصار هستیم و این مرد ابو ایّوب صحابی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است. پس دست وی را گرفته، سلامش کرده و با او مصافحه نمودم. - . کشف الغمّهٔ : ۹۴-۹۳ -

مؤلف: این روایت را عبدالحمید بن ابی الحدید در شرح نهج‌البلاغه از ابراهیم بن دیزیل در کتاب «صفّین» از یحیی بن سلیمان از ابوفضیل از حسن بن حَکَم نخعی از ریاح بن حارث نقل کرده است.

سپس علی بن عیسی به نقل از ابن مردویه و از حبیب بن یسار از ابو رمیله آورده است: چهار سوار نزد علی علیه السّلام آمدند و مرکب‌های خود را در حیاط مسجد خوابانده، سپس به حضور وی رسیده و گفتند: السّلام علیک یا امیرالمؤمنین و رحمهٔ الله و برکاته. فرمود: و علیکم السّلام، سواران از کجایند؟ عرض کردند: موالی شما از فلان و فلان سرزمین به حضورتان رسیده‌اند. فرمود: از کجا موالی من شده‌اید؟ عرض کردند: روز عید غدیرخم شنیدیم که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و با دشمنش دشمنی کن!

ابن عباس گوید: چون خداوند به پیامبر خود فرمان داد که علی علیه السلام را به ولایت منصوب نموده و آن سخنان را بر زبان جاری سازد، عرض کرد: پروردگارا، قوم من هنوز خوی جاهلیت دارند. سپس عازم مناسک حج شد. و چون از حج بازگشت، در غدیرخم، خداوند آیه: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس» را نازل فرمود، آن‌گاه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بازوی علی علیه السّلام را گرفته، به سوی مردم رفته و فرمود: ای مردم، آیا من سزاوارتر از شما به خودتان نیستم؟ عرض کردند: بلی یا رسول الله. فرمود: خداوندا، هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست؛ خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و دشمنش را دشمن باش و یاور یاری کننده‌اش باش و خوار و ذلیل فرما هر که او را واگذارد و یاری رسان هر که را که وی را نصرت دهد و دوست بدار هر که دوستش دارد و دشمن باش با آنکه دشمن اوست. ابن عباس گوید: به خدا سوگند با این سخنان، گردن نهادن مردم به ولایت علی علیه السّلام واجب گردید. و حسان بن ثابت شعری با مطلع: «ینادیهم یوم الغدیر نبیّهم» قرائت کرد .

هارون عبدی گوید: من همانند خوارج فکر می‌کردم و نظر دیگری را قبول نداشتم تا اینکه در مجلس ابوسعید خدری حضور یافته و شنیدم که گفت: مردم به انجام پنج کار فرمان داده شدند و به چهار مورد آن عمل کردند ولی یکی از آن‌ها را رها کردند. مردی از وی پرسید: ای ابوسعید، چهار موردی که به آن عمل کردند کدامند؟ گفت: نماز، زکات، حج و روزه ماه رمضان. پرسید: آن یکی را که ترک کردند چیست؟ گفت: ولایت علی بن ابی طالب علیه السّلام. پرسید: آیا این ولایت همانند آن چهار مورد فریضه است؟ گفت: آری؛ پرسید: یعنی مردم با نپذیرفتن آن کافر شدند؟ گفت: گناه من چیست؟!

و عبدالله گوید: در زمان حیات رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله، آیه ۶۷ سوره مائده را چنین می‌خواندیم: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ» فی علیٍّ «وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس». ابوسعید خدری گوید: قول خدای متعال: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتىِ وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا» مربوط به ماجرای غدیرخم و بلند کردن دست علی علیه السّلام توسط پیامبر صَلی الله علیهِ و آله است و پس از آن این آیه نازل شده و پس از نزول آن، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: الله اکبر، بر کامل شدن دین و تمام شدن نعمت و خشنودی پروردگار و تثبیت ولایت برای علی بن ابی طالب

عليه السّلام. - . كشف الغمّة: ۹۴ -

**[ترجمه]

«۶۵»

أَقُولُ قَالَ الشَّيْخُ يَحْيَى بْنُ بِطْرِيقٍ فِي كِتَابِ الْمُسْتَدْرَكِ رَوَى الْحَافِظُ أَبُو نُعَيْمٍ فِي كِتَابِ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ فِي عَلِيٍّ علیه السلام بِإِسْنَادِهِ يَرْفَعُهُ إِلَى الْحَجَّافِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَطِيَّةَ قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ.

وَ بِإِسْنَادِهِ يَرْفَعُهُ إِلَى قَيْسِ بْنِ الرَّبِيعِ عَنْ أَبِي هَارُونَ الْعَبْدِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَعَا النَّاسَ إِلَى عَلِيٍّ فِي

ص: ۱۷۸

۱- ۱. فی المصدر: و عن زرعن عبد اللّه.

۲- ۲. کشف الغمّه: ۹۴. و فیه. و رضی الرب برسالتی اه.

غَدِیرِ خُمٍّ وَ أَمَرَ بِمَا تَحْتَ الشَّجَرِ مِنْ شَوْکٍ فَقُمَّ وَ ذَلِکَ فِی یَوْمِ الْخَمِیسِ فَدَعَا عَلِیّاً فَأَخَذَ بِضَبْعَیْهِ فَرَفَعَهُمَا حَتَّی نَظَرَ النَّاسُ إِلَی بَیَاضِ إِبْطَیْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ لَمْ یَتَفَرَّقُوا حَتَّی نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللَّهُ أَکْبَرُ عَلَی کَمَالِ الدِّینِ وَ تَمَامِ النِّعْمَهِ وَ رِضَی الرَّبِّ بِرِسَالَتِی وَ الْوَلَایَهِ لِعَلِیٍّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام بَعْدِی ثُمَّ قَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ قَالَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ ائْذَنْ لِی یَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَقُولَ فِی عَلِیٍّ أَبْیَاتاً تَسْمَعُهُنَّ فَقَالَ قُلْ عَلَی بَرَکَهِ اللَّهِ فَقَامَ حَسَّانُ فَقَالَ یَا مَعْشَرَ مَشِیخَهِ قُرَیْشٍ أُتْبِعُهَا قَوْلِی (۱) بِشَهَادَهٍ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الْآیَهِ مَاضِیَهٍ فَقَالَ

یُنَادِیهِمْ یَوْمَ الْغَدِیرِ نَبِیُّهُمْ

إِلَی قَوْلِهِ:

فَمَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا وَلِیُّهُ***فَکُونُوا لَهُ أَنْصَارَ صِدْقٍ مُوَالِیاً

هُنَاکَ دَعَا اللَّهُمَّ وَالِ وَلِیَّهُ***وَ کُنْ لِلَّذِی عَادَی عَلِیّاً مُعَادِیاً(۲):

یف، [الطرائف] ابْنُ مَرْدَوَیْهِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْخُدْرِیِّ: مِثْلَهُ وَ زَادَ فِیهِ فَقَالَ فَلَقِیَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بَعْدَ ذَلِکَ فَقَالَ هَنِیئاً لَکَ یَا ابْنَ أَبِی طَالِبٍ أَصْبَحْتَ وَ أَمْسَیْتَ مَوْلَایَ وَ مَوْلَی کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ ثُمَّ قَالَ وَ رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عِمْرَانَ الْمَرْزُبَانِیُّ فِی کِتَابِ سَرِقَاتِ الشِّعْرِ إِلَی آخِرِ الْأَبْیَاتِ (۳).

**[ترجمه]مؤلف: شیخ یحیی بن بطریق در کتاب المستدرک گوید: حافظ ابونعیم در کتاب«ما نزل من القرآن فی علی علیه السّلام» با اسناد خود که آن را به حجّاف می‌رساند، از اعمش از عطیّه نقل کرده که گفت: این آیه در حق علی بن ابی طالب علیه السّلام بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نازل گردید: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ» و با اسناد خود که آن را به قیس بن ربیع می‌رساند، از ابوهارون عبدی از ابوسعید خدری روایت کرده که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله مردم را در غدیرخم به پذیرش ولایت علی علیه السّلام دعوت نمود

ص: ۱۷۸

و امر فرمود زیر درخت‌ها را از خار و خاشاک تمیز کنند، و این حادثه در روز پنجشنبه بود. سپس علی علیه السّلام را نزد خود خوانده، دستان وی را گرفته و بالا برد، آن‌قدر که سفیدی زیربغل‌های رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را مردم دیدند؛ و هنوز مردم متفرّق نشده بودند که این آیه نازل گردید: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتیِ وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْاسْلَامَ دِینًا» سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: الله اکبر بر کمال یافتن دین و تمام شدن نعمت و خشنودی پروردگار به رسالت من و مستقر شدن ولایت بعد از من برای علی بن ابی طالب علیه السّلام. سپس فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و دشمنش را دشمن بدار و یاری دهنده‌اش را یاری کن و خوار و ذلیل فرما آنکه او را واگذارد! حسان بن ثابت عرض کرد: یا رسول الله، به من اجازه بدهید ابیاتی را درباره علی بن ابی طالب علیه السّلام بگویم و شما آن‌ها را بشنوید! فرمود: همراه با برکت خدا، بگو! پس حسّان گفت: ای بزرگان قریش، گواهی رسول

خدا صَلی الله علیهِ و آله را درباره آیه‌ای که گذشت شنیدید، پس ابیاتی را که در تعقیب آن می‌خوانم، بشنوید! سپس گفت:

- در روز غدیرخم پیامبرشان آنان را ندا در می‌دهد... (تا اینکه به ابیات زیر می‌رسد)

- پس هر که من مولای وی بودم، اینک علی مولای اوست، پس برای وی یارانی راستین و دوستدار او باشید؛

- آن‌جا بود که دعا فرمود: خدایا دوستدار دوستدارش باش، و با آن کس که با وی دشمنی کند، دشمن باش!

الطرائف: ابن مردویه با اسناد خود از ابوسعید خدری نظیر این حدیث را روایت کرده و بر آن چنین افزوده است: پس گفت: سپس عمر بن خطاب بعد از این ماجرا وی را بدید و گفت: ای فرزند ابوطالب، گوارا باد بر تو، اینک مولای من و مولای هر مردو زن مؤمن شدی! سپس گوید: محمّد بن عمران مرزبانی در کتاب «سرقات الشعر» تا آخر ابیات آن را آورده است. - . الطرائف : ۳۵ -

**[ترجمه]

«۶۶»

مد، [العمده] مِنَ الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّحِيحَيْنِ لِلْحُمَيْدِيِّ الْحَدِيثُ الْخَامِسُ مِنْ إِفْرَادِ مُسْلِمٍ مِنْ مُسْنَدِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى بِالْإِسْنَادِ قَالَ: انْطَلَقْنَا أَنَا وَ حُصَيْنُ بْنُ سَبْرَةَ وَ عُمَرُ بْنُ مُسْلِمٍ إِلَى زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ فَلَمَّا جَلَسْنَا إِلَيْهِ قَالَ حُصَيْنٌ لَقَدْ لَقِيتَ يَا زَيْدُ خَيْراً كَثِيراً حَدِّثْنَا يَا زَيْدُ مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ يَا ابْنَ أَخِي وَ اللَّهِ لَقَدْ كَبُرَ سِنِّي وَ قَدِمَ عَهْدِي وَ نَسِيتُ بَعْضَ الَّذِي كُنْتُ أَعِي مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَمَا حَدَّثْتُكُمْ فَاقْبَلُوهُ وَ مَا لَا فَلَا تُكَلِّفُونِيهِ ثُمَّ قَالَ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَوْماً فِينَا خَطِيباً بِمَاءٍ يُدْعَى خُمّاً بَيْنَ مَكَّةَ وَ الْمَدِينَهِ

۱- ۱. کذا فی النسخ، و فی الطرائف: فقال حسان: یا معشر قریش اسمعوا شهاده رسول اللّه. ثمّ ذکر الأبیات.

۲- ۲. مخطوط.

۳- ۳. الطرائف: ۳۵.

فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى وَ وَعَظَ وَ ذَكَرَ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ أَيُّهَا النَّاسُ (۱) فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ يُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَنِي رَسُولُ رَبِّي فَأُجِيبَ وَ أَنَا تَارِكٌ فِيكُمُ الثَّقَلَيْنِ أَوَّلُهُمَا كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ الْهُدَى وَ النُّورُ فَخُذُوا بِكِتَابِ اللَّهِ وَ اسْتَمْسِكُوا بِهِ فَحَثَّ عَلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ رَغَّبَ فِيهِ ثُمَّ قَالَ وَ أَهْلُ بَيْتِي أُذَكِّرُكُمُ اللَّهَ فِي أَهْلِ بَيْتِي (۲).

وَ مِنَ الْجَمْعِ بَيْنَ الصِّحَاحِ السِّتَّةِ لِرَزِينِ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْعَبْدَرِيِّ مِنَ الْجُزْءِ الثَّالِثِ بِالْإِسْنَادِ مِنْ صَحِيحِ أَبِي دَاوُدَ السِّجِسْتَانِيِّ وَ مِنْ صَحِيحِ التِّرْمِذِيِّ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ سَبْرَةَ: مِثْلَهُ وَ فِي آخِرِهِ ثُمَّ قَالَ وَ أَهْلُ بَيْتِي أُذَكِّرُكُمُ اللَّهَ فِي أَهْلِ بَيْتِي أُذَكِّرُكُمُ اللَّهَ فِي أَهْلِ بَيْتِي وَ كِتَابِ اللَّهِ فَإِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى تَلْقَوْنِي عَلَى الْحَوْضِ (۳).

مد، [العمده] مِنْ صَحِيحِ مُسْلِمٍ عَنْ زُهَيْرِ بْنِ الْحَرْبِ وَ شُجَاعِ بْنِ مَخْلَدٍ عَنِ ابْنِ عُلَيَّةَ عَنْ زُهَيْرٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي حَيَّانَ عَنِ زَيْدِ بْنِ حَيَّانَ قَالَ: انْطَلَقْتُ أَنَا وَ حُصَيْنُ بْنُ سَبْرَهَ وَ ذَكَرَ نَحْوَهُ (۴).

**[ترجمه]العمده: از کتاب « الجمع بين الصحيحين» حميدى، حديث پنجم از افراد مسلم از مسند ابن ابى اوفى با اسناد گويد: من و حصين بن سيره و عمر بن مسلم نزد زيد بن ارقم رفتيم، و چون در مجلس وى نشستيم، حصين گفت: اى زيد، تو خير بسيار ديده‌اى! اى زيد، از آنچه از رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله شنيده‌اى با ما سخن بگو! زيد گفت: برادر زاده، به خدا سوگند سنّم زياد و سالخورده شده‌ام و بعضى روايات را كه از رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله به خاطر داشتم از ياد برده‌ام، از اين رو هر حديثى را كه برايتان نقل مى‌كنم بپذيريد و فراتر از آن چيزى تكليف نكنيد. سپس گفت: روزى رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله در جايى كه آن را غديرخم مى‌نامند و ميان مكه و مدينه واقع است، خطبه‌اى خواند

ص: ۱۷۹

و در آن حمد و ثناى خدا را به جا آورده، موعظه فرمود و يادآورى كرده و سپس فرمود: اما بعد، اى مردم، من هم يک بشر هستم و نزديک است فرستاده پروردگارم نزد من آيد و من اجابت كنم، در حالى كه دو ثقل در ميان شما به جا گذاشته‌ام: ثقل اول كتاب خداست كه هدايت و نور در آن است، پس به كتاب خدا عمل كنيد و به آن چنگ زنيد؛ سپس مردم را تشويق فرمود كه به كتاب خدا روى آورند، آن‌گاه فرمود: و ثقل دوم اهل بيت است، در مورد رفتار با اهل بيت من، خدا را به ياد شما مى‌آورم. - . اين جمله در مآخذ دو بار و در صحيح مسلم سه بار تكرار شده است. -

و از كتاب «الجمع بين الصحاح الستّة» رزين بن معاويه عبدرى از جزء سوم با اسناد از صحيح ابن داوود سيستانى و از صحيح ترمذى از حصين بن سبره شبيه آن روايت شده و در پايان آن آمده: سپس فرمود: و ثقل دوم اهل بيت من است كه خدا و كتاب خدا را در مورد رفتار با اهل بيت من به خاطرتان مى‌آورم، و اين دو از هم جدا نمى‌شوند تا اينكه بر سر حوض كوثر مرا ملاقات كنيد. - . العمدة، ۵۱-۵۰ . صحيح مسلم ۷: ۱۲۳- ۱۲۲ -

العمدة : از صحيح مسلم از زهير بن حرب و شجاع بن مخلّد از ابن عليّه از زهير از اسماعيل بن ابراهيم از ابوحيّان از زيد بن حيّان گفت: من و حصين بن سبره نزد ... و نظير اين روايت را نقل كرده است. - . العمدة: ۴۸ -

**[ترجمه]

یف، [الطرائف] رَوَی أَبُو سَعِیدٍ مَسْعُودُ السِّجِسْتَانِیُّ وَ اتَّفَقَ عَلَیْهِ مُسْلِمٌ فِی صَحِیحِهِ وَ الْبُخَارِیُّ وَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فِی مُسْنَدِهِ مِنْ عِدَّهِ طُرُقٍ بِأَسَانِیدَ مُتَّصِلَهٍ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ وَ إِلَی عَائِشَهَ قَالا: لَمَّا خَرَجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی حَجَّهِ الْوَدَاعِ نَزَلَ بِالْجُحْفَهِ فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ فَأَمَرَهُ أَنْ یَقُومَ بِعَلِیٍّ علیه السلام فَقَالَ صلی الله علیه و آله أَیُّهَا النَّاسُ أَ لَسْتُمْ تَزْعُمُونَ أَنِّی أَوْلَی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَمَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ أَحِبَّ مَنْ أَحَبَّهُ وَ أَبْغِضْ مَنْ أَبْغَضَهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ أَعِزَّ مَنْ أَعَزَّهُ وَ أَعِنْ مَنْ أَعَانَهُ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَجَبَتْ وَ اللَّهِ فِی أَعْنَاقِ الْقَوْمِ.

وَ رَوَی مَسْعُودُ السِّجِسْتَانِیُّ بِإِسْنَادِهِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یُبَلِّغَ بِوَلَایَهِ عَلِیٍّ علیه السلام فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْآیَهَ فَلَمَّا

ص: ۱۸۰

۱- ۱. فی المصدر و صحیح مسلم: أما بعد ألا ایها الناس.

۲- ۲. قد ذکرت هذه الجمله فی المصدر مرّتان و فی صحیح مسلم ثلاث مرّات.

۳- ۳. العمده: ۵۰ و ۵۱. صحیح مسلم ۷: ۱۲۲ و ۱۲۳.

۴- ۴. العمده: ۴۸.

كَانَ يَوْمُ غَدِيرِ خُمٍّ قَامَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ وَ قَالَ أَ لَسْتُ أَنِّي أَوْلَى بِكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ تَمَامَ الْحَدِيثِ (۱).

**[ترجمه]الطرائف: ابن عباس و عایشه گفته‌اند: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله عازم حجّه الوداع گردید، در جحفه فرود آمد. در آنجا جبرئیل بر وی نازل گشته و وی را فرمان داد که علی علیه السّلام را به امامت منصوب کند. پس آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای مردم، مگر بر این باور نیستید که من از مؤمنان به خودشان سزاوارترم؟ گفتند: بلی یا رسول الله، فرمود: پس هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوست بدار هر که دوستش می‌دارد و دشمن بدار هر که با وی دشمنی ورزد و دوستدار او را نیز دوست بدار و دشمن او را نیز دشمن بدار و یاری فرما هر که یاری... اش کند و گرامی بدار آنکه وی را گرامی می‌دارد. ابن عباس گوید: به خدا سوگند، پذیرش ولایت علی علیه السّلام با این سخنان بر گردن این قوم واجب گردید. و مسعود سیستانی با اسناد خود به عبدالله بن عباس آورده است که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله خواست ولایت علی علیه السّلام را ابلاغ کند، پس خداوند متعال آیه: «یَاأَیهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ» را نازل فرمود.

ص: ۱۸۰

و چون روز غدیرخم فرا رسید، برخاست و حمد و ثنای خدا را به جا آورده و فرمود: آیا من اولی‌تر از شما به خودتان نیستم؟! عرض کردند: بلی یا رسول الله. فرمود: هرکس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست؛ خداوندا دوست بدار هر که دوستش می‌دارد و دشمن بدار هر که با وی دشمنی کند... تا پایان حدیث. - . آن را در نسخه چاپی نیافتیم. -

**[ترجمه]

«۶۸»

یف، الطرائف قد صنف العلماء بالأخبار کتبا کثیره فی حدیث یوم الغدیر و وقائعه فی الحروب و ذکر فضائل اختص بها من دون غیره و تصدیق ما قلناه و ممن صنف تفصیل ما حققناه أبو العباس أحمد بن محمد بن سعید الهمدانی الحافظ المعروف

بابن عقده و هو ثقه عند أرباب المذاهب و جعل ذلک کتابا محررا سماه حدیث الولایه و ذکر الأخبار عن النبی صلی الله علیه و آله بذلک و أسماء الرواه من الصحابه و الکتاب عندی و علیه خط الشیخ العالم الربانی أبی جعفر الطوسی و جماعه من شیوخ الإسلام لا یخفی صحه ما تضمنه علی أهل الأفهام و قد أثنی علی ابن عقده الخطیب صاحب تاریخ بغداد و زکاه و هذه أسماء من روی عنهم حدیث یوم الغدیر و نص النبی علی علی علیهما الصلاه و السلام و التحیه و الإکرام بالخلافه و إظهار ذلک عند الکافه و منهم من هنأ بذلک.

أبو بکر عبد الله بن عثمان عمر بن الخطاب عثمان بن عفان علی بن أبی طالب علیه السلام طلحه بن عبید الله الزبیر بن العوام عبد الرحمن بن عوف سعید بن مالک العباس بن عبد المطلب الحسن بن علی بن أبی طالب علیه السلام الحسین بن علی بن أبی طالب علیه السلام عبد الله بن عباس عبد الله بن جعفر بن أبی طالب الحسین بن عبد الله بن مسعود عمار بن یاسر أبو ذر جندب

بن جناده الغفاری سلمان الفارسی أسعد بن زراره الأنصاری خزیمه بن ثابت الأنصاری أبو أیوب خالد بن زید الأنصاری سهل بن حنیف الأنصاری حذیفه بن الیمان عبد الله بن عمر الخطاب البراء بن عازب الأنصاری رفاعه بن رافع سمره بن جندب سلمه بن الأکوع الأسلمی زید بن ثابت الأنصاری أبو لیلی الأنصاری أبو قدامه الأنصاری سهل بن سعد الأنصاری عدی بن حاتم الطائی ثابت بن زید بن ودیعه کعب بن عجره الأنصاری أبو الهیثم بن التیهان الأنصاری هاشم بن عتبه بن أبی وقاص الزهری المقداد بن عمرو الکندی عمر بن أبی سلمه عبد الله بن أبی

ص: ۱۸۱

۱- ۱. لم نجده فی المصدر المطبوع.

عبد الأسد المخزومى عمران بن حصين الخزاعى يزيد بن الخصيب الأسلمى جبله بن عمرو الأنصارى أبو هريره الدوسى أبو برزه نضله بن عتبه الأسلمى أبو سعيد الخدرى جابر بن عبد الله الأنصارى حريز بن عبد الله زيد بن عبد الله زيد بن أرقم الأنصارى أبو رافع مولى رسول الله صلى الله عليه و آله أبو عمره بن عمرو بن محصن الأنصارى أنس بن مالك الأنصارى ناجيه بن عمرو الخزاعى أبو زينب بن عوف الأنصارى يعلى بن مره الثقفى سعيد بن سعد بن عباده الأنصارى حذيفه بن أسيد أبو شريحه الغفارى عمرو بن الحمق الخزاعى زيد بن حارثه الأنصارى ثابت بن وديعه الأنصارى مالك بن حويرث أبو سليمان جابر بن سمره السوانى عبد الله بن ثابت الأنصارى جيش بن جناده السلولى ضميره الأسدى عبد الله بن عازب الأنصارى عبد الله بن أبى أوفى الأسلمى يزيد بن شراحيل الأنصارى عبد الله بن بشير المازنى النعمان بن العجلان الأنصارى عبد الرحمن بن يعمر الديلمى أبو حمزه خادم رسول الله صلى الله عليه و آله أبو الفضاله الأنصارى عطيه بن بشير المازنى عامر بن ليلى الغفارى أبو الطفيل عامر بن واثله الكنانى عبد الرحمن بن عبد رب الأنصارى حسان بن ثابت الأنصارى سعد بن جناده العوفى عامر بن عمير النميرى عبد الله بن ياميل حنه بن حرمه العرنى (۱) عقبه بن عامر الجهنى أبو ذؤيب الشاعر أبو شريح الخزاعى أبو جحيفه وهب بن عبد الله

النسوى أبو أمامه الصدى (۲) بن عجلان الباهلى عامر بن ليلى بن جندب بن سفيان الغفلى البجلى أسامه بن زيد بن حارثه الكلبى وحشى بن حرب قيس بن ثابت بن شماس الأنصارى عبد الرحمن مدلج حبيب بن بديل بن ورقاء الخزاعى فاطمه بنت رسول الله صلى الله عليه و آله عائشه بنت أبى بكر

۱- ۱. كذا فى النسخ، و الصحيح كما فى أسد الغابه(۱: ۳۶۷) حبه بن جوين العرنىّ. و قال فيه: انه كان من أصحاب علىّ عليه السلام، ذكره أبو العباس بن عقده فى الصحابه، و روى عن يعقوب بن يوسف بن زياد و أحمد بن الحسين بن عبد الملك، قالا: أخبرنا نصر بن مزاحم أخبرنا عبد الملك ابن مسلم الملائى، عن أبيه، عن حبه بن جوين العرنىّ البجلىّ قال: لما كان يوم غدير خم دعا النبىّ صلّى اللّه عليه و آله الصلاه جامعه نصف النهار، قال: فحمد اللّه و أثنى عليه ثمّ قال: أ تعلمون أنى أولى بكم من أنفسكم؟ قالوا: نعم، قال: فمن كنت مولاه فعلىّ مولاه، اللّهمّ وال من والاه و عاد من عاداه، و أخذ بيد على حتّى رفعها حتّى نظرت إلى آباطهما اه.

۲- ۲. راجع ترجمته فى أسد الغابه ۳: ۱۶ و ۵: ۱۳۸.

أم سلمه أم المؤمنين أم هانئ بنت أبی طالب فاطمه بنت حمزه بن عبد المطلب أسماء بنت عمیس الخثعمیه.

ثم ذکر ابن عقده ثمانیه و عشرین رجلا من الصحابه لم یذکرهم و لم یذکر أسماءهم أیضا و قد روی الحدیث فی ذلک محمد بن جریر الطبری صاحب التاریخ من خمس و سبعین طریقا و أفرد له کتابا سماه کتاب الولایه و رواه أیضا أبو العباس المعروف بابن عقده من مائه و خمس طرق و أفرد له کتابا سماه حدیث الولایه و قد تقدم تسمیه من روی عنهم و ذکر محمد بن الحسن الطوسی فی کتاب الاقتصاد و غیره أن قد رواه غیر المذکورین من مائه و خمس و عشرین طریقا و رواه أیضا أحمد بن حنبل فی مسنده أکثر من خمسه عشر طریقا و رواه الفقیه ابن المغازلی الشافعی فی کتابه أکثر من اثنی عشر طریقا قال ابن المغازلی الشافعی بعد روایاته الخبر یوم الغدیر هذا حدیث صحیح عن رسول الله صلی الله علیه و آله و قد روی حدیث غدیر خم نحو مائه نفس منهم العشره(۱) و هو حدیث ثابت لا أعرف له عله تفرد علی علیه السلام بهذه الفضیله لم یشرکه فیها أحد هذا لفظ ابن المغازلی.

وَ مِنْ رِوَایَاتِ الْفَقِیهِ الشَّافِعِیِّ ابْنِ الْمَغَازِلِیِّ فِی کِتَابِ الْمَنَاقِبِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِیِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِمِنًی وَ إِنِّی لَأَدْنَاهُمْ إِلَیْهِ فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ حِینَ قَالَ لَا أُلْفِیَنَّکُمْ تَرْجِعُونَ بَعْدِی کُفَّاراً یَضْرِبُ بَعْضُکُمْ رِقَابَ بَعْضٍ وَ ایْمُ اللَّهِ لَئِنْ فَعَلْتُمُوهَا لَتَعْرِفُنِّی فِی الْکَتِیبَهِ الَّتِی تُضَارِبُکُمْ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَی خَلْفِهِ فَقَالَ أَوْ عَلِیٌّ أَوْ عَلِیٌّ ثَلَاثاً فَرَأَیْنَا أَنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام غَمَزَهُ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَی أَثَرِ ذَلِکَ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِکَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ (۲) بِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ أَوْ نُرِیَنَّکَ الَّذِی وَعَدْناهُمْ فَإِنَّا عَلَیْهِمْ مُقْتَدِرُونَ (۳) ثُمَّ نَزَلَتْ قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِیَنِّی ما یُوعَدُونَ رَبِّ فَلا تَجْعَلْنِی فِی الْقَوْمِ الظَّالِمِینَ (۴) ثُمَّ نَزَلَتْ فَاسْتَمْسِکْ بِالَّذِی أُوحِیَ إِلَیْکَ فِی أَمْرِ عَلِیٍ إِنَّکَ عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ (۵) وَ إِنَّ عَلِیّاً لَعِلْمٌ لِلسَّاعَهِ وَ إِنَّهُ لَذِکْرٌ لَکَ وَ لِقَوْمِکَ وَ سَوْفَ تُسْئَلُونَ (۶) عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ (۷).

۱- ۱. أی العشره المبشره.

۲- ۲. سوره الزخرف: ۴۱ و ۴۲.

۳- ۳. سوره الزخرف: ۴۱ و ۴۲.

۴- ۴. سوره المؤمنین: ۹۳ و ۹۴.

۵- ۵. سوره الزخرف: ۴۳ و ۴۴.

۶- ۶. سوره الزخرف: ۴۳ و ۴۴.

۷- ۷. الطرائف: ۳۳.

**[ترجمه]الطرائف: عالمانِ به اخبار کتاب‌های بسیاری درباره روز غـدیر و وقایع آن در جنگ‌ها تألیف نموده‌اند و فضـیلت... هایی را بیان کرده‌انـد که منحصـراً به وی اختصاص دارنـد و آنچه را ما گفته‌ایم، تأییـد می‌کننـد. و از جمله کسانی که درباره آنچه ما ثابت کرده‌ایم کتاب نوشته، ابوالعباس احمد بن محمّد بن سعید همدانی حافظِ معروف به ابن عقده است که نزد ارباب مـذاهب مردی ثقه است؛ وی این حادثه را موضوع کتابی که تألیف نموده و آن را «حـدیث الولایـهٔ» نامیده، قرار داد و اخبار و روایات منقول از پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله را ذکر نمود و این کتاب در دست من است و دست‌خط عالم ربّانی شـیخ ابو جعفر موسـی و جمعی از مشایخ بر روی آن است و از این رو صـحت مطالب آن بر اهل خرد پوشـیده نیست. از جمله کسانی که ابن عقده را مورد سـتایش قرار داده، خطیب بغدادی است که در کتاب «تاریخ بغداد» به ستایش از ابن عقده برآمده است. و اینک اسامی کسانی که حدیث واقعه غدیر و تصـریح پیامبرصَـلی الله علیهِ و آله برخلافت علی بن ابی طالب علیه السّـلام و اظهار این مطلب در حضور جمع به طوری که برخی این انتصاب را به علی علیه السّلام تبریک گفتند را آورده‌اند:

ابوبکر عبـدالله بن عثمـان، عمر بن خطـاب، عثمـان بن عفّـان، علی بن ابی طالب علیه السّـلام، طلحـهٔ بن عبیـدالله، زبیر بن عوّام، عبدالرحمان بن عوف، سـعید بن مالک، عباس بن عبدالمطلّب، حسن بن علی بن ابی طالب علیه السّـلام، حسین بن علی بن ابی طالب علیه السّـلام، عبدالله بن عباس، عبدالله بن جعفر بن ابی طالب، حسـین بن عبدالله بن مسـعود، عمّار بن یاسر، ابوذر جندب بن جناده غفاری، سلمان فارسـی، أسعد بن زراره انصاری، خزیمهٔ بن ثابت انصاری، ابو ایّوب خالد بن زید انصاری، سهل بن حنیف انصاری، حذیفهٔ بن یمان، عبدالله بن عمر بن خطّاب، براء بن عازب انصاری، رفاعهٔ بن رافع، سـمرهٔ بن جندب، سـلمهٔ بن الأکوع اسـلَمیّ، زید بن ثابت انصاری، ابولیلی انصاری، ابو قدّامه انصاری، سـهل بن سـعد انصاری، عدیّ بن حاتم طائی، ثابت بن زیـد بن ودیعه، کعب بن عجره انصـاری، ابوالهیثم بن تیهـان انصاری، هاشم بن عتبـهٔ بن ابی وقّاص زهریّ، مقـداد بن عمرو کندیّ، عمر بن ابی سلمه، عبدالله بن ابی

ص: ۱۸۱

عبدالأسد مخزومی، عمران بن حصین خزاعیّ، یزید بن خصیب اسلمیّ، جبلهٔ بن عمرو

انصاری، ابو هریره دوسـیّ، ابوبرزه نضـلهٔ بن عتبه اسـلمیّ، ابوسـعید خـدری، جابر بن عبـدالله انصاری، حریز بن عبدالله، زید بن عبـدالله، زیـد بن ارقم انصـاری، ابورافع برده آزاد شـده رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله، ابو عمرهٔ بن محصن انصاری، انس بن مالـک انصـاری، ناجیـهٔ بن عمرو خزاعی، ابو زینب بن عوف انصـاری، یعلی بن مرّه ثقفی، سـعید بن سـعد بن عبـاده انصـاری، حذیفـهٔ بن اُسید، ابـو شـریحه غفـاری، عمرو بن حمـق خزاعی، زیـد بن حـارثه انصـاری، ثـابت بن ودیعه انصـاری، مالـک بن حویرث، ابو سـلیمان جابر بن سـمره سوّانی، عبدالله بن ثابت انصاری، جیش بن جناده سلّولی، ضـمیره اسدی، عبدالله بن عازب انصاری، عبدالله بن ابی اوفی اسلَمی، یزید بن شراحیل انصاری، عبدالله بن بشیر مازنی، نعمان بن عجلان انصاری، عبدالرحمان بن یعمر دیلمی، ابوحمزه خادم رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله، ابوفضاله انصاری، عطیّهٔ بن بشـیرمازنی، عامر بن لیلی غفاری، ابوالطفیل عامر بن واثله کنانی، عبـدالرحمان بن عبد ربّه انصاری، حسّان بن ثابت انصاری، سعد بن جناده عوفی، عامر بن عمیر نمیری، عبدالله بن یامیل، حنّهٔ بن حرمه

عرنی، عقبـهٔ بن عـامر جهنی، ابوذُؤیب شاعر، ابو شـریح خزاعی، ابو جحیفه وهب بن عبـدالله نسوی، ابو امامه صـدِّیّ بن عجلان

باهلی، عامر بن لیلی بن جندب بن سفیان غفلیّ بجلی، اُسامهٔ بن زید بن حارث کلبی، وحشی بن حرب، قیس بن ثابت بن شمّاس انصاری، عبد الرحمان مدلج، حبیب بن بدیل بن ورقاء خزاعی، فاطمه دخت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله، عائشه دخت ابوبکر،

ص: ۱۸۲

اُمّ سَلَمه اَمّ المؤمنین، اُمّ هانی دخت ابوطالب، فاطمه بنت حمزه بن عبدالمطّلب، اسماء بنت عمیس خثعمیّه.

سپس ابن عقده از بیست و هشت تن دیگر از صحابه سخن گفته ولی آن‌ها را به نام یاد نکرده است. محمّد بن جریر طبری حدیث غدیر را از هفتاد و پنج طریق نقل کرده و کتابی را به این موضوع اختصاص داده و آن را «کتاب الولایهٔ» نامیده است، کما اینکه ابوالعبّاس معروف به «ابن عقده» این حدیث را از یکصد و پنج طریق نقل نموده و کتابی به نام «حدیث الولایهٔ» را به آن اختصاص داده است و پیش از این، کسانی که این حدیث از ایشان روایت شده، نام برده شدند. و محمّد بن حسن طوسی در کتاب« الاقتصاد» و در جاهای دیگر گفته است که حدیث غدیر را از یکصد و پنج طریق روایت کرده‌اند. و احمد بن حنبل نیز آن را در مسند خود از بیش از پانزده طریق آورده است. ابن مغازلی فقیه شافعی حدیث غدیر را در کتاب خود از بیش از دوازده طریق آورده است. ابن مغازلی پس از نقل حدیث غدیر گوید: این حدیث صحیح از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است و آن را نزدیک به صد نفر روایت کرده‌اند که عشرهٔ مبشّره از جمله ایشانند و عیب و نقصی در آن نمی‌بینم. «علی علیه السلام تمام این فضیلت را به خود اختصاص داده و در آن کسی با وی شریک نیست.» این لفظ ابن مغازلی است! و از جمله روایاتی که فقیه شافعی ابن مغازلی در کتاب «المناقب» با اسنادش به جابر بن عبدالله انصاری آورده است که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله - در حالی که نزدیک‌ترین فرد به آن حضرت بودم - در حجهٔالوداع در منی فرمود: نبینم که پس از من کافر شوید و گردن یکدیگر را بزنید، و به خدا سوگند اگر چنین کنید، مرا در سپاهی خواهید یافت که با آن می‌جنگید. سپس به پشت سر خود نگاه کرده، آن‌گاه فرمود: یا علی، یا علی - سه بار - پس جبرئیل علیه السّلام را دیدیم که به وی اشاره نمود و خداوند پس از آن، آیه: «فَإِمَّا نَذْهَبنَ َبِکَ فَإِنَّا مِنهُم مُّنتَقِمُونَ*أَوْ نُرِیَنَّکَ الَّذِی وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَیهِم مُّقْتَدِرُون»، - . زخرف/ ۴۲-۴۱ - {پس

اگر ما تو را [از دنیا] ببریم، قطعاً از آنان انتقام می کشیم، یا [اگر] آنچه را به آنان وعده داده ایم به تو نشان دهیم حتماً ما بر آنان قدرت داریم.}را نازل فرمود و پس از آن آیه: «قُل رَّبّ ِإِمَّا تُرِیَنیّ ِمَا یُوعَدُونَ*رَبّ ِفَلَا تَجْعَلْنِی فِی الْقَوْمِ الظَّالِمِین»، - . مؤمنون/ ۹۴-۹۳ - {بگو:

«پروردگارا، اگر آنچه را که [از عذاب] به آنان وعده داده شده است به من نشان دهی، پروردگارا، پس مرا در میان قوم ستمکار قرار مده.»} نازل شد.

سپس آیه: «فَاسْتَمْسِکْ بِالَّذِی أُوحِیَ إِلَیْکَ إِنَّکَ عَلیَ صِرَاط مُّسْتَقِیمٍ*وَ إِنَّهُ لَذِکْرٌ لَّکَ وَ لِقَوْمِکَ

وَ سَوْفَ تُسْئَلُونَ»، - . زخرف/ ۴۴-۴۳ - {پس

به آنچه به سوی تو وحی شده است} درباره علی {چنگ دَرْزَنْ، که تو بر راهی راست قرار داری. و به راستی که [قرآن] برای تو و برای قوم تو [مایه] تذکّری است، و به زودی [در مورد آن] پرسیده خواهید شد.} درباره علی بن ابی طالب علیه السّلام .
- . الطرائف: ۳۳ -

ص: ۱۸۳

**[ترجمه]

«۶۹»

مد، [العمده] مِنْ مَنَاقِبِ الْفَقِیهِ أَبِی الْحَسَنِ بْنِ الْمَغَازِلِیِّ عَنْ أَبِی عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْعَلَّافِ (۱) عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِکِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَکْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مُغِیرَهَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْمُهَلَّبِیِّ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ نُوحِ بْنِ قَیْسٍ عَنِ الْوَلِیدِ بْنِ صَالِحٍ عَنِ ابْنِ امْرَأَهِ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: أَقْبَلَ نَبِیُّ اللَّهِ مِنْ مَکَّهَ فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ حَتَّی نَزَلَ بِغَدِیرِ الْجُحْفَهِ بَیْنَ مَکَّهَ وَ الْمَدِینَهِ فَأَمَرَ بِالدَّوْحَاتِ فَقُمَّ مَا تَحْتَهُنَّ مِنْ شَوْکٍ ثُمَّ نَادَی الصَّلَاهَ جَامِعَهً فَخَرَجْنَا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی یَوْمٍ شَدِیدِ الْحَرِّ وَ إِنَّ مِنَّا لَمَنْ یَضَعُ رِدَاءَهُ عَلَی رَأْسِهِ وَ بَعْضَهُ تَحْتَ قَدَمَیْهِ مِنْ شِدَّهِ الْحَرِّ حَتَّی انْتَهَیْنَا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَصَلَّی بِنَا الظُّهْرَ ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَیْنَا بِوَجْهِهِ الْکَرِیمِ فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی نَحْمَدُهُ وَ نَسْتَعِینُهُ (۲) وَ نُؤْمِنُ بِهِ وَ نَتَوَکَّلُ عَلَیْهِ وَ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَ مِنْ سَیِّئَاتِ أَعْمَالِنَا الَّذِی لَا هَادِیَ لِمَنْ أَضَلَّ وَ لَا مُضِلَّ لِمَنْ هَدَی وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ (۳) أَمَّا بَعْدُ أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَمْ یَکُنْ لِنَبِیٍّ مِنَ الْعُمُرِ إِلَّا نِصْفُ مَا عُمِّرَ مَنْ قَبْلَهُ وَ إِنَّ عِیسَی ابْنَ مَرْیَمَ لَبِثَ فِی قَوْمِهِ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ إِنِّی قَدْ أَسْرَعْتُ فِی الْعِشْرِینَ أَلَا وَ إِنِّی یُوشِکُ أَنْ أُفَارِقَکُمْ أَلَا وَ إِنِّی مَسْئُولٌ وَ أَنْتُمْ مَسْئُولُونَ فَهَلْ بَلَّغْتُکُمْ فَمَا ذَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ فَقَامَ مِنْ کُلِّ نَاحِیَهٍ مِنَ الْقَوْمِ مُجِیبٌ یَقُولُ (۴) نَشْهَدُ أَنَّکَ عَبْدُ اللَّهِ وَ رَسُولُهُ قَدْ بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ جَاهَدْتَ فِی سَبِیلِهِ وَ صَدَعْتَ بِأَمْرِهِ وَ عَبَدْتَهُ حَتَّی أَتَاکَ الْیَقِینُ جَزَاکَ اللَّهُ عَنَّا خَیْرَ مَا جَزَی (۵) نَبِیّاً عَنْ أُمَّتِهِ فَقَالَ أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ أَنَّ الْجَنَّهَ حَقٌّ وَ النَّارَ حَقٌّ وَ تُؤْمِنُونَ بِالْکِتَابِ کُلِّهِ قَالُوا بَلَی قَالَ اشْهَدُوا أَنْ قَدْ صَدَّقْتُکُمْ وَ صَدَّقْتُمُونِی أَلَا وَ إِنِّی فَرَطُکُمْ وَ أَنْتُمْ تَبَعِی (۶) تُوشِکُونَ أَنْ تَرِدُوا عَلَیَّ الْحَوْضَ فَأَسْأَلَکُمْ حِینَ تَلْقَوْنِی عَنْ ثَقَلَیَّ کَیْفَ خَلَفْتُمُونِی فِیهِمَا قَالَ فَأُعِیلَ عَلَیْنَا مَا نَدْرِی مَا الثَّقَلَانِ

ص: ۱۸۴

۱- ۱. فی المصدر: عن ابی یعلی علیّ بن عبد اللّه العلّاف.

۲- ۲. فی المصدر و(م): الحمد للّه نحمده و نستعینه.

۳- ۳. فی المصدر: و أشهد أن لا إله إلّا اللّه و أن محمّدا عبده و رسوله.

۴- ۴. فی المصدر: یقولون.

۵- ۵. فی المصدر: فجزاک اللّه عنا خیر ما جازی اه.

۶- ۶. فی المصدر: و أنکم تبعی.

حَتَّی قَامَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِینَ فَقَالَ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا نَبِیَّ اللَّهِ مَا الثَّقَلَانِ قَالَ الْأَکْبَرُ مِنْهُمَا کِتَابُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ سَبَبٌ طَرَفُهُ بِیَدِ اللَّهِ وَ طَرَفُهُ بِأَیْدِیکُمْ فَتَمَسَّکُوا بِهِ وَ لَا تَزِلُّوا(۱) وَ الْأَصْغَرُ مِنْهُمَا عِتْرَتِی مَنِ اسْتَقْبَلَ قِبْلَتِی وَ أَجَابَ دَعْوَتِی فَلَا یَقْتُلُوهُمْ وَ لَا یَقْهَرُوهُمْ وَ لَا یُقَصِّرُوا عَنْهُمْ (۲) فَإِنِّی قَدْ سَأَلْتُ لَهُمَا(۳) اللَّطِیفَ الْخَبِیرَ فَأَعْطَانِی نَاصِرُهُمَا لِی نَاصِرٌ وَ خَاذِلُهُمَا لِی خَاذِلٌ وَ وَلِیُّهُمَا لِی وَلِیٌّ وَ عَدُوُّهُمَا لِی عَدُوٌّ أَلَا وَ إِنَّهَا لَنْ تَهْلِکَ أُمَّةٌ قَبْلَکُمْ حَتَّی تَدِینَ بِأَهْوَائِهَا وَ تَظَاهَرَ عَلَی نَبِیِّهَا وَ تَقْتُلَ مَنْ قَامَ بِالْقِسْطِ مِنْهَا ثُمَّ

أَخَذَ بِیَدِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَرَفَعَهَا فَقَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ (۴) وَ مَنْ کُنْتُ وَلِیَّهُ فَهَذَا وَلِیُّهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ قَالَهَا ثَلَاثاً آخِرَ الْخُطْبَهِ(۵).

یف (۶)، [الطرائف] ابْنُ الْمَغَازِلِیِّ بِإِسْنَادِهِ إِلَی الْوَلِیدِ بْنِ صَالِحٍ: مِثْلَهُ.

**[ترجمه]العمدهٔ: پسر زنِ زید بن ارقم گوید: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حجّهٔ الوداع از مکه خارج شد و در غدیر(آبگیر) جحفه میان مکه و مدینه فرود آمد، دستور داد تا خار و خاشاک زیر درختان را پیراستند، سپس ندای «الصلاهٔ جامعه» در داد. پس، در روزی بسیار گرم که برخی از شدت گرما قسمتی از ردای خود را بالا سر گرفته و قسمت دیگر را زیر پا قرار می‌دادند، به سوی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رفتیم. سپس نماز ظهر را به آن حضرت اقتدا نمودیم، آن‌گاه رخسار خود را به سوی ما کرده و فرمود: سپاس خداوندی را سزاست که او را می‌ستاییم و از او استعانت می‌جوییم و به وی ایمان داشته و بر او توکل می کنیم؛ و از بدی‌های درونمان و اعمال ناپسندمان به خدا پناه می‌بریم؛ خدایی که هر که را گمراه کند، هیچ هدایتگر دیگری نخواهد یافت و هر که را هدایت فرماید، هیچ کس نتواند گمراهش کند؛ و گواهی می‌دهم که محمّد بنده و فرستاده اوست. اما بعد، ای مردم، هیچ پیامبری بیش از نیمی از عمر پیامبر پیش از خود عمر نکرده است و عیسی بن مریم چهل سال در میان قوم خود بود و من در بیست سال شتافته‌ام، اکنون بدانید که من نزدیک است از شما جدا گردم. آگاه باشید که هم من مسؤول هستم و هم شما مسؤولید. آیا من رسالت خدا را به شما ابلاغ کردم؟ درباره مسؤولیت من چه می... گویید؟ پس مردم از هر طرف پاسخ داده و گفتند: ما گواهی می‌دهیم که تو بنده و فرستاده خدایی، رسالت وی را ابلاغ کردی و در راه او جهاد نمودی و در این راه کوشش بسیار نمودی و مطیع فرمان خدا بودی و خدا را پرستش کردی تا اینکه به پایان عمر رسیدی، خداوند تو را از جانب ما پاداش خیر عنایت فرماید، پاداشی فزون‌تر از پاداش دیگر پیامبران از جانب امتشان.

سپس فرمود: مگر گواهی نمی‌دهید که خدایی جز الله نیست و هیچ شریک و انبازی ندارد و محمّد بنده و فرستاده اوست و اینکه بهشت حقّ است و دوزخ حقّ و به تمام کتاب ایمان دارید؟ عرض کردند: آری، فرمود: گواهی بدهید که من با شما راستگو بودم و شما مرا تصدیق کردید؛ بدانید که من برای ورود بر حوض کوثر، پیش قراول شما هستم و شما پیرو من هستید. به زودی در کنار حوض بر من وارد خواهید شد و چون مرا ملاقات کنید، من درباره دو ثقل از شما سؤال خواهم کرد که پس از من چگونه با آن‌ها رفتار کردید؟ - گوید: - ما در فهم معنای «دو ثقل» درمانده شدیم

ص: ۱۸۴

تا اینکه مردی از مهاجران برخاسته و عرض کرد: پدر و مادرم فدای تو باد ای پیامبر خدا، این دو ثقل چه هستند؟ فرمود: ثقل

اکبر کتاب خدای عزّوجل است که یک سر آن در دست پروردگار و سر دیگر آن در دست شماست، پس به آن چنگ زنید و نلغزید؛ و ثقل اصغر عترت من است، پس هر کس رو به قبله من نماز کند و دعوت مرا اجابت کرده باشد، پس آن‌ها را به قتل نرساند و مقهور ننماید و در حق آن‌ها کوتاهی نشود، زیرا من از خدای لطیف خبیر خواسته‌ام که یاری دهنده به آن دو ثقل را چون یاری دهنده به من به شمار آرد، و فرو گذارنده ایشان را چون فرو گذارنده من قرار دهد، و دوستدار آن دو را دوستدار من بداند و دشمن آنان را دشمن من به شمار آرد؛ بدانید که پیش از شما هیچ اُمّتی هلاک نگردید مگر اینکه به دنبال هواهای نفسانی خود رفتند و بر علیه پیامبرشان پشتیبان هم شدند و هر کس را که از میان ایشان قیام به قسط کردند، به قتل رساندند؛ سپس دست علی بن ابی طالب علیه السّلام را گرفته و بلند نمود، سپس فرمود: هر که من مولای اویم،، اینک علی مولای اوست، و هر کس من ولی امر او هستم، علی ولی امر اوست؛ خداوندا، دوستدار دوستان او و دشمنِ دشمن وی باش - سه بار آن را تکرار فرمود - ... تا پایان خطبه. - . العمدة: ۵۲-۵۱ -

الطرائف: ابن مغازلی با اسنادش به ولید بن صالح، مانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

توضیح

قال الجوهری علت الضاله أعیل عیلا و عیلانا فأنا عائل إذا لم ندر أی وجهه تبغیها(۷).

**[ترجمه]جوهری گوید: گفته می‌شود: «عِلتُ الضّالّة أعیل عیلاً و عیلاناً فأنا عائل»: اگر ندانی گمشده را در کدام جهت طلب کنی. - . صحاح جوهری ۵: ۱۷۸۱ -

**[ترجمه]

«۷۰»

یف، [الطرائف] رَوَی ابْنُ الْمَغَازِلِیِّ فِی کِتَابِهِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی عَطِیَّهَ الْعَوْفِیِّ قَالَ: رَأَیْتُ ابْنَ أَبِی أَوْفَی فِی دِهْلِیزٍ لَهُ بَعْدَ مَا ذَهَبَ بَصَرُهُ فَسَأَلْتُهُ عَنْ حَدِیثٍ فَقَالَ إِنَّکُمْ یَا أَهْلَ الْکُوفَهِ(۸) فِیکُمْ مَا فِیکُمْ قَالَ قُلْتُ أَصْلَحَکَ اللَّهُ إِنِّی لَسْتُ مِنْهُمْ لَیْسَ عَلَیْکَ عَارٌ قَالَ أَیَّ حَدِیثٍ قَالَ قُلْتُ حَدِیثَ عَلِیٍّ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ قَالَ خَرَجَ عَلَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ وَ قَدْ أَخَذَ بِیَدِ عَلِیٍّ علیه السلام (۹) فَقَالَ أَیُّهَا النَّاسُ أَ لَسْتُمْ

۱- ۱. فی المصدر: فتمسکوا و لا تولوا و لا تضلوا.

۲- ۲. فی المصدر: فلا تقتلوهم و لا تعمدوهم و لا تقصروا عنهم.

۳- ۳. فی المصدر: لهم.

۴- ۴. لیست هذه الجمله فی المصدر.

۵- ۵. العمده: ۵۱ و ۵۲.

۶- ۶. الطرائف: ۳۴.

۷- ۷. الصحاح: ج ۵ ص ۱۷۸۱.

۸- ۸. فی المصدر: یا أهل العراق.

۹- ۹. فی المصدر و(م): بعضد علیّ علیه السلام.

تَعْلَمُونَ أَنِّی أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِیٌّ مَوْلَاهُ.

وَ مِنْ ذَلِکَ مَا رَوَاهُ ابْنُ الْمَغَازِلِیِّ فِی کِتَابِهِ وَ رَوَاهُ بِإِسْنَادِهِ إِلَی عُمَرَ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: شَهِدْتُ عَلِیّاً عَلَی الْمِنْبَرِ نَاشَدَ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ مَنْ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱) یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ یَقُولُ مَا قَالَ فَلْیَشْهَدْ فَقَامَ اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا مِنْهُمْ أَبُو سَعِیدٍ الْخُدْرِیُّ وَ أَبُو هُرَیْرَةَ وَ أَنَسُ بْنُ مَالِکٍ فَشَهِدُوا أَنَّهُمْ سَمِعُوا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ.

قَالَ السَّیِّدُ وَ قَدْ تَرَکْتُ بَاقِیَ رِوَایَاتِ الْفَقِیهِ ابْنِ الْمَغَازِلِیِّ فِی یَوْمِ الْغَدِیرِ خَوْفَ الْإِطَالَهِ وَ قَدْ رَوَوْا رِوَایَاتٍ (۲) تَدُلُّ عَلَی أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَدْ کَانَ یُقَرِّرُ هَذَا الْمَعْنَی عِنْدَ أَصْحَابِهِ قَبْلَ یَوْمِ الْغَدِیرِ بِمَا یُنَاسِبُ هَذِهِ الْأَلْفَاظَ فَمِنْ رِوَایَاتِ الْفَقِیهِ الشَّافِعِیِّ ابْنِ الْمَغَازِلِیِّ فِی

ذَلِکَ فِی کِتَابِ الْمَنَاقِبِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی أَنَسٍ قَالَ: لَمَّا کَانَ یَوْمُ الْمُبَاهَلَهِ وَ آخَی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بَیْنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ(۳) وَ عَلِیٌّ وَاقِفٌ یَرَاهُ وَ یَعْرِفُ مَکَانَهُ لَمْ یُوَاخِ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ أَحَدٍ فَانْصَرَفَ عَلِیٌّ علیه السلام بَاکِیَ الْعَیْنِ فَافْتَقَدَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ مَا فَعَلَ أَبُو الْحَسَنِ قَالُوا انْصَرَفَ بَاکِیَ الْعَیْنِ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ یَا بِلَالُ اذْهَبْ فَأْتِنِی بِهِ فَمَضَی بِلَالٌ إِلَی عَلِیٍّ علیه السلام وَ قَدْ دَخَلَ إِلَی مَنْزِلِهِ بَاکِیَ الْعَیْنِ فَقَالَتْ فَاطِمَهُ مَا یُبْکِیکَ لَا أَبْکَی اللَّهُ عَیْنَیْکَ قَالَ یَا فَاطِمَهُ آخَی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بَیْنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ وَ أَنَا وَاقِفٌ یَرَانِی وَ یَعْرِفُ مَکَانِی وَ لَمْ یُوَاخِ بَیْنِی وَ بَیْنَ أَحَدٍ قَالَتْ لَا یَحْزُنْکَ إِنَّهُ لَعَلَّهُ إِنَّمَا ادَّخَرَکَ لِنَفْسِهِ قَالَ بِلَالٌ یَا عَلِیُّ أَجِبِ النَّبِیَّ فَأَتَی عَلِیٌّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله (۴) فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَا یُبْکِیکَ یَا أَبَا الْحَسَنِ قَالَ آخَیْتَ بَیْنَ الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنَا وَاقِفٌ تَرَانِی وَ تَعْرِفُ مَکَانِی وَ لَمْ تُوَاخِ بَیْنِی وَ بَیْنَ أَحَدٍ قَالَ إِنَّمَا ادَّخَرْتُکَ لِنَفْسِی أَ لَا یَسُرُّکَ أَنْ تَکُونَ

۱- ۱. فی المصدر: یقول: من سمع رسول اللّه؟.

۲- ۲. فی المصدر: و قد روی روایات.

۳- ۳. فی المصدر: بین أصحابه المهاجرین و الأنصار.

۴- ۴. فی المصدر: فأتی علی إلی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

أَخَا نَبِيِّکَ قَالَ بَلَى (١) يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّى لِي بِذَلِکَ فَأَخَذَهُ بِيَدِهِ وَ أَرْقَاهُ الْمِنْبَرَ وَ قَالَ اللَّهُمَّ هَذَا مِنِّي وَ أَنَا مِنْهُ أَلَا إِنَّهُ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى أَلَا مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ.

وَ مِمَّا يَدُلُّ عَلَى ذَلِکَ مَا اتَّفَقَ عَلَى نَقْلِهِ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ فِي مُسْنَدِهِ وَ الْفَقِيهُ ابْنُ الْمَغَازِلِيِّ فِي كِتَابِهِ بِإِسْنَادِهِمَا إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: غَزَوْتُ مَعَ عَلِيٍّ الْيَمَنَ فَرَأَيْتُ مِنْهُ جَفْوَةً فَلَمَّا قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله تَنَقَّصْتُهُ فَرَأَيْتُ وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَتَغَيَّرُ فَقَالَ يَا بُرَيْدَةُ أَ لَسْتُ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ صلى الله عليه و آله فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ.

وَ مِنْ رِوَايَاتِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ فِي مُسْنَدِهِ بِإِسْنَادِهِ إِلَى زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ قَالَ مَيْمُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ وَ أَنَا أَسْمَعُ نَزَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ بِوَادٍ يُقَالُ لَهُ وَادِي خُمٍّ فَأَمَرَ بِالصَّلَاةِ فَصَلَّاهَا قَالَ فَخَطَبَنَا وَ ظُلِّلَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِثَوْبٍ عَلَى شَجَرَةٍ مِنَ الشَّمْسِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَ لَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَ وَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ أَنِّي أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ قَالُوا بَلَى قَالَ فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ (٢).

مد، [العمده] بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَفَّانَ عَنْ أَبِي عَوَانَةَ عَنِ الْمُغِيرَةِ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ مَيْمُونٍ: مِثْلَهُ (٣).

**[ترجمه]الطرائف: ابن مغازلی در کتاب خود با اسنادش به عطيّه عوفی آورده است که گفت: ابن ابی اوفی را پس از نابینا شدنش در اتاقش دیده و از وی خواستم حدیثی را برایم نقل کند، پس گفت: شما مردم کوفه شگفت مردمانی هستید! گفتم: خداوند کار تو را به صلاح آورد! از جانب من خطری متوجه تو نیست. گفت: کدام حدیث؟ گوید: گفتم: حدیث علی در روز غدیرخُم. گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حجّةالوداع در غدیرخُم در حالی که دست علی علیه السّلام را در دست گرفته بود بر ما وارد گشته و سپس فرمود: ای مردم، آیا نمی‌دانید

ص: ۱۸۵

که من اولی‌تر از مؤمنان به خودشان هستم؟ عرض کردند: بلی یا رسول الله، فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست.

و از جمله این روایات، روایتی است که ابن مغازلی در کتاب خود با اسناد آن به عمر بن سعد آورده که گفت: علی را بر بالای منبر دیدم که از صحابه رسول خدا می‌خواست که هر کس سخنان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را در غدیر خم شنیده است، بر آن گواهی دهد. پس دوازده نفر از جای برخاستند که ابوسعید خدری، ابوهریره و انس بن مالک از جمله ایشان بودند و شهادت دادند که از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیده‌اند که فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و دشمنش را دشمن بدار و یاری فرما هر که یاری‌اش کند و خوار و ذلیل گردان هر کس او را واگذارد.

سیّد گوید: از بیم اطاله کلام، بقیه روایات فقیه ابن مغازلی را درباره روز غدیر رها کردم، و روایاتی را نقل کرده‌اند که نشان می‌دهد پیامبر صَلی الله علیهِ و آله حتی قبل از ماجرای روز غدیر، این معنا را با الفاظی دیگر اما در همین راستا برای صحابه

خود بیان فرموده‌اند. از جمله روایات فقیه شافعی ابن مغازلی در این مورد، روایتی است که در کتاب «المناقب» با اسناد آن به انس آورده که گفت: چون روز مباهله فرا رسید و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله میان مهاجرین و انصار عقد اخوّت بسته بود و علی ایستاده بود و پیامبر می‌دانست کجاست، اما عقد برادری او را با هیچ کس نبست و همین موجب گردید که علی علیه السّلام با چشمانی گریان از آنجا برود. سپس پیامبرصَلی الله علیهِ و آله جویای وی شده و فرمود: ابوالحسن چه کرد؟ عرض کردند: با چشمانی گریان رفت یا رسول الله! فرمود: بلال، برو و او را نزد من بیاور. پس بلال نزد علی علیه السّلام رفت، در حالی که آن حضرت با چشم گریان وارد خانه‌اش شده بود. پس فاطمه علیها السلام پرسید: باعث گریه‌ات چیست، خدا چشمانت را گریان نکند؟! فرمود: پیامبرمیان مهاجرین و انصار عقد برادری بست در حالی که من ایستاده بودم و مرا می‌دید که کجا ایستاده‌ام، اما میان من با هیچ کس عقد اخوّت نبست. فاطمه علیها السّلام گفت: غم مخور، شاید تو را برای خود نگاه داشته باشد! بلال عرض کرد: یا علی، پیامبر احضارتان فرموده است. پس علی علیه السلام نزد پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آمد. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: یا اباالحسن، سبب گریه‌ات چیست؟ گفت: یا رسول الله، میان مهاجرین و انصار میثاق برادری بستی، در حالی که من ایستاده بودم و من را دیدی کجا هستم، اما میان من و هیچ کس پیمان برادری نبستی. فرمود: چون تو را برای خودم نگاه داشته بودم، آیا شادمان نمی‌شوی

ص: ۱۸۶

که برادر پیامبرت باشی؟ گفت: بلی یا رسول الله، کی بدان دست می‌یابم؟ پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله دست وی را گرفته و از منبر بالا برده و فرمود: خداوندا، این از من است و من از او، هان که او نسبت به من جایگاه هارون به موسی را دارد؛ بدانید که هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست.

و دلیل بر صحت این روایت آن است که هم احمد بن حنبل آن را در مسند خود نقل کرده و هم ابن مغازلی فقیه در کتاب خود با اسنادشان به عبدالله بن عباس از بُریده که گفت: در غزوه یمن در رکاب علی علیه السّلام بودم، سپس جفایی از او دیدم و چون نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بازگشتم، از منزلت علی علیه السّلام نزد آن حضرت کاستم. ناگاه دیدم رنگ رخسار رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دگرگون گشته، سپس فرمود: ای بُریده، آیا من اولی‌تر از مؤمنان به خودشان نیستم؟ عرض کردم: بلی یا رسول الله. فرمود: هرکس من مولای اویم، علی مولای اوست.

و از جمله روایات احمد بن حنبل در مسند خود با اسنادش به زید بن ارقم آن است که گوید: میمون بن عبدالله گفت: در حالی که من می‌شنیدم، زید بن ارقم گفت: به همراه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در درّه‌ای که آن را درّه خُم نامند، فرود آمدیم، پس امر به نماز فرمود و نماز گزارد. - گوید: - آن حضرت برای ما خطبه خواند و با انداختن جامه‌ای روی شاخ و برگ درختی، سایبانی برای آن حضرت درست شد تا از تابش سوزان خورشید در امان ماند. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: مگر نمی‌دانید - یا مگر گواهی نمی‌دهید - که من اولی‌تر از هر مؤمنی به او هستم؟ عرض کردند: بلی، فرمود: پس، هرکس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا دوستدارش را دوست بدار و با دشمنش دشمن باش! - . الطرائف: ۳۶-۳۵ -

العمده: با اسنادش از عبدالله بن احمد، از پدرش از عفّان از ابوعوانه از مغیره از ابوعبیده از میمون مانند آن را روایت کرده

است. - . العمدة: ۴۶-۴۵ -

**[ترجمه]

«۷۱»

یف، [الطرائف] وَ مِنْ رِوَايَاتِ أَبِی لَيْلَى الْكِنْدِيِّ مِنْ مُسْنَدِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ: أَنَّهُ سأله [سُئِلَ] زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ عَنْ قَوْلِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ عليه السلام مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ فَقَالَ زَيْدٌ نَعَمْ قَالَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَرْبَعَ مَرَّاتٍ.

وَ مِنْ رِوَايَاتِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ فِی مُسْنَدِهِ بِإِسْنَادِهِ إِلَى شُعْبَةَ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ قَالَ: إِنِّی سَمِعْتُ عُمَرَ وَ زَادَ فِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ أَحِبَّ مَنْ أَحَبَّهُ وَ أَبْغِضْ مَنْ أَبْغَضَهُ.

ص: ۱۸۷

۱- ۱. ليست كلمه« بلى» فی المصدر.

۲- ۲. الطرائف: ۳۵ و ۳۶.

۳- ۳. العمده: ۴۵ و ۴۶.

وَ مِنْ رِوَايَاتِ أَحْمَدَ فِی مُسْنَدِهِ إِلَی سُفْيَانَ (۱) عَنْ أَبِی نَجِيحٍ عَنْ أَبِيهِ وَ رَبِيعَهَ الْحَرَشِیِّ: أَنَّهُ ذُكِرَ عَلِیٌّ عِنْدَ رَجُلٍ وَ عِنْدَهُ سَعْدُ بْنُ أَبِی وَقَّاصٍ فَقَالَ سَعْدٌ أَ تَذْكُرُ عَلِيّاً إِنَّ لَهُ مَنَاقِبَ أَرْبَعاً لَأَنْ يَكُونَ لِی وَاحِدَهٌ مِنْهُنَّ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ كَذَا وَ كَذَا وَ ذَكَرَ حُمْرَ النَّعَمِ قَوْلُهُ لَأُعْطِيَنَّ الرَّايَهَ غَداً وَ قَوْلُهُ أَنْتَ بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی وَ قَوْلُهُ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ وَ نَسِیَ سُفْيَانُ وَاحِدَهً.

وَ مِنْ رِوَايَاتِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ فِی مُسْنَدِهِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی زَاذَانَ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيّاً فِی الرَّحْبَهِ وَ هُوَ يَنْشُدُ النَّاسَ مَنْ سَمِعَ النَّبِیَّ وَ هُوَ يَقُولُ مَا قَالَ فَقَامَ ثَلَاثَهَ عَشَرَ رَجُلًا فَشَهِدُوا أَنَّهُمْ سَمِعُوا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله عليه و آله يَقُولُ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ (۲).

مد، [العمده] بِإِسْنَادِهِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِی عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ زَاذَانَ أَبِی عُمَرَ: مِثْلَهُ (۳).

**[ترجمه]الطرائف: و از جمله روايات ابوليلی كندی از مسند احمد بن حنبل است كه او از زيد بن ارقم درباره قول پيامبرصَلی الله عليهِ و آله به علی عليه السّلام «مَن كُنتُ مولاه فَهذا علیٌّ مولاه اللهمّ والِ مَن والاه» پرسيد. زيد در جواب وی گفت: آری، رسول خدا صَلی الله عليهِ و آله آن را چهار بار تكرار فرمود.

و از روايات احمد بن حنبل در مسندش با اسناد آن به شعبه از امام صادق عليه السّلام نقل كرده است: من شنيدم عمر... و افزود: رسول خدا صَلی الله عليهِ و آله فرمود: خدايا، هركسی او را دوست دارد، دوست بدار و آنكه با وی دشمنی كند، دشمن بدار و ياری گردان هر كه او را نصرت دهد و دوست بدار دوستدارش را و خوار و ذليل فرما هر كه وی را فرو گذارد!

ص: ۱۸۷

و از روايات احمد در مسندش از سفيان از ابو نجيع از پدرش و ربيعه حرشی روايت كرده كه مردی در حضور سعد بن ابی وقّاص از علی عليه السلام ياد كرد، پس سعد گفت: آيا از علی ياد می‌كنی؟ او از چهار منقبت برخوردار است كه هريك از آن‌ها دوست داشتنی‌تر از چنين و چنان است - و از شتران سرخ موی نام برد - : وقتی در جنگ خيبر، پيامبر صَلی الله عليهِ و آله فرمود: فردا پرچم را به دست كسی خواهم سپرد.... ديگری قول پيامبر صَلی الله عليهِ و آله كه تو منزلت هارون از موسی را نزد من داری. سومی «مَن كُنتُ مولاه... و سفيان يكی ديگر را از خاطر برد كه نام ببرد!

و از روايات احمد بن حنبل در مسندش با اسناد آن به زاذان نقل كرده كه گفت: شنيدم علی در حياط مسجد از حاضران پرسش نمود كه چه كسی سخن از پيامبر شنيده كه فرمود: «مَن كنتُ مولاه...»؟ سپس سيزده نفر برخاسته و گواهی دادند كه خود شنيده‌اند رسول خدا صَلی الله عليهِ و آله فرمود: «مَن كُنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه اللّهمّ وال مَن والاه و عادِ مَن عاداه». -
.الطرائف: ۳۷-۳۶ -

العمده: با اسنادش به عبدالله بن احمد از پدرش از عبدالملك از ابو عبدالرحمان از زاذان ابوعمر نظير آن را روايت كرده است.
- . العمدة: ۴۷-۴۶ -

**[ترجمه]

«۷۲»

یف، [الطرائف] مد، [العمده] وَ مِنْ رِوَايَاتِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ فِی مُسْنَدِهِ بِإِسْنَادِهِ إِلَی أَبِی الطُّفَيْلِ قَالَ: خَطَبَ عَلِیٌّ النَّاسَ فِی الرَّحْبَهِ ثُمَّ قَالَ أَنْشُدُ اللَّهَ كُلَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ مَا سَمِعَ لَمَّا قَامَ فَقَامَ ثَلَاثُونَ مِنَ النَّاسِ قَالَ أَبُو نُعَيْمٍ فَقَامَ أُنَاسٌ كَثِيرٌ فَشَهِدُوا حِينَ أَخَذَ بِيَدِهِ فَقَالَ لِلنَّاسِ أَ تَعْلَمُونَ أَنِّی أَوْلَی بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ (۴).

قال السید قد ترکت باقی روایات أحمد بن حنبل فی مسنده بخبر یوم الغدیر ففی الیسیر دلاله علی الکثیر.

**[ترجمه]الطرائف – العمده: و از روایات احمد بن حنبل در مسند خود با اسناد آن به ابوالطفیل گوید: علی علیه السّلام در حیاط مسجد برای مردم خطبه خوانده، سپس فرمود: هر مسلمانی را که شنیده است رسول خدا صلی الله علیه و آله در روز غدیرخم هنگام خطبه گفتن چه فرمود، به خدا سوگند می‌دهم که گواهی دهد. پس سی نفر از مردم برخاستند - ابونعیم گوید: پس مردمان بسیار برخاستند - و گواهی دادند که چون پیامبرصلی الله علیهِ و آله دست علی علیه السّلام را گرفت، به مردم فرمود: آیا می‌دانید که من اولی‌تر از مؤمنان به خودشان هستم؟ گفتند: بلی یا رسول الله. فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدارش را دوست بدار و دشمنش را دشمن بدار و یاری دهنده‌اش را یاری فرما! - . الطرائف: ۳۷ . العمدة: ۴۶ -

سیّد گوید: از بیان بقیه روایات احمد بن حنبل در مسندش در مورد روز غدیر خودداری می‌کنم؛ زیرا آنچه بیان شد، اندکی از بسیار بود.

**[ترجمه]

«۷۳»

وَ مِنْ رِوَايَاتِ الثَّعْلَبِیِّ: فِی تَفْسِيرِهِ لِخَبَرِ يَوْمِ الْغَدِيرِ غَيْرِ مَا تَقَدَّمَتِ الْإِشَارَهُ إِلَيْهِ مِنْ تَأْوِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَی يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْآيَهَ قَالَ

ص: ۱۸۸

۱- ۱. کذا فی النسخ، و فی المصدر: و من روایات أحمد بن حنبل فی مسنده بإسناده إلی سفیان.

۲- ۲. الطرائف: ۳۶ و ۳۷.

۳- ۳. العمده: ۴۶ و ۴۷.

۴- ۴. الطرائف: ۳۷. العمده: ۴۶.

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ علیه السلام مَعْنَاهُ بَلِّغْ مَا أَنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ فِي فَضْلِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام.

وَ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: مَعْنَاهُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ فِي عَلِيٍّ علیه السلام.

وَ مِنْ ذَلِكَ بِإِسْنَادِ الثَّعْلَبِيِّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: فِي قَوْلِهِ تَعَالَى يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْآيَهَ نَزَلَتْ فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام أُمِرَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله أَنْ يُبَلِّغَ فِيهِ فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِيَدِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام فَقَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ.

وَ مِنَ الرِّوَايَاتِ فِي صَحِيحِ أَبِي دَاوُدَ السِّجِسْتَانِيِّ وَ هُوَ كِتَابُ السُّنَنِ وَ صَحِيحِ التِّرْمِذِيِّ وَ هُوَ فِي الْجُزْءِ الثَّالِثِ مِنَ الْجَمْعِ بَيْنَ الصِّحَاحِ السِّتَّهِ فِي بَابِ مَنَاقِبِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام عَلَى حَدِّ ثُلُثِ الْكِتَابِ قَالَ عَنِ ابْنِ سَرِيحَهَ وَ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ.

و رووا فی الكتاب المذكور من الصحاح السته من الجزء الثالث المشار إليه حديث زيد بن أرقم المقدم ذكره فی أحاديث وصيه النبی صلی الله علیه و آله بالثقلين يوم غدير خم و قد تقدم هناك أيضا بعض ما رواه مسلم فی صحيحه و الحميدی فی الجمع بين الصحيحين فی ذكر حديث يوم الغدير أيضا فلا حاجه إلی إعادته (۱).

أَقُولُ: رَوَى السُّيُوطِيُّ فِي الدُّرِّ الْمَنْثُورِ عَنِ ابْنِ مَرْدَوَيْهِ وَ ابْنِ عَسَاكِرَ بِإِسْنَادِهِمَا عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: لَمَّا نَصَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلِيّاً علیه السلام يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ فَنَادَى لَهُ بِالْوَلَايَهِ هَبَطَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام عَلَيْهِ بِهَذِهِ الْآيَهِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ.

وَ رَوَى أَيْضاً عَنِ ابْنِ مَرْدَوَيْهِ وَ الْخَطِيبِ وَ ابْنِ عَسَاكِرَ بِأَسَانِيدِهِمْ عَنْ أَبِي هُرَيْرَهَ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ غَدِيرِ خُمٍّ وَ هُوَ الثَّامِنَ عَشَرَ(۲) مِنْ ذِي الْحِجَّهِ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ.

وَ رَوَى عَنِ ابْنِ جَرِيرٍ بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ يَعْنِي إِنْ كَتَمْتَ هَذِهِ الْآيَهَ يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ مَا نَزَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام.

وَ رَوَى عَنِ ابْنِ مَرْدَوَيْهِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كُنَّا نَقْرَأُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ يا أَيُّهَا الرَّسُولُ

۱- ۱. الطرائف: ۳۷.

۲- ۲. فی المصدر: و هو يوم ثمانی عشر.

بَلِّغْ ما أَنْزِلَ إِلَيْکَ مِنْ رَبِّکَ أَنَّ عَلِیّاً مَوْلَی الْمُؤْمِنِینَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ (۱).

**[ترجمه]و از روایات ثعلبی در تفسیر خود از حدیث روز غدیر، به جز آنچه وی در تأویل آیه: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّک...» - . مائده/ ۶۷ -

بیان داشته بود و پیش از این بیان گردید. گوید:

ابوجعفر محمّد بن علی علیه السّلام فرمود: معنای آیه این است: آنچه را که از فضایل علی بن ابی طالب علیه السّلام بر تو نازل گردیده، ابلاغ کن!

و از جمله آن با اسنادش، ثعلبی از ابو صالح از ابن عباس - رضی الله عنه - در قول خدای متعال: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّک...» نقل کرده که گفت: درباره علی بن ابی طالب علیه السّلام نازل شده است. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله دستور یافت که ولایت وی را ابلاغ کند، سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست علی بن ابی طالب علیه السّلام را بالا برده و فرمود: هر که من مولای اویم اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوست بدار دوستدارش را و دشمن بدار دشمنش را.

و از جمله روایات، روایتی است در صحیح ابو داوود سیستانی که کتابی درباره سنن است و نیز صحیح ترمذی که جزء سوم از کتاب «الجمع بین الصحاح السّتّة» در باب مناقب امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام است و یک سوم کتاب را به خود اختصاص داده است. گوید: از ابو سرحه و زید بن ارقم روایت است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. و در کتاب مذکور به نقل از صحاح ستّة از جزء سوم کتاب مذکور، حدیث زید بن ارقم که بیان شد، ضمن احادیث پیامبر صَلی الله علیهِ و آله درباره ثقلین در روز غدیرخم آورده شده است. و در آنجا آنچه را که مسلم در صحیح خود و حمیدی در «الجمع بین الصحیحین» نیز در باب ذکر حدیث روز غدیر آورده‌اند، بیان گردیده که نیازی به تکرار آن‌ها نیست. - . الطرائف: ۳۷ -

مؤلف: سیوطی در کتاب «الدّر المنثور» از ابن مردویه و ابن عساکر با اسناد آن دو از ابوسعید خدری روایت کرده‌اند که گفت: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله علی علیه السّلام را در روز غدیرخم به ولایت منصوب فرمود، جبرئیل با این آیه بر وی نازل گشت: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ» و نیز از ابن مردویه و خطیب بغدادی و ابن عساکر با اسنادشان از ابوهریره نقل کرده‌اند که گفت: چون روز غدیر خم - که با مصادف با هجدهم ماه ذی حجّه است - فرا رسید، پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. سپس خداوند آیه: «الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ» را نازل فرمود. و از ابن جریر با اسنادش روایت نموده که ابن عباس گفت: مفهوم آیه «وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ» یعنی اینکه، اگر آیه«یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّک» را ابلاغ نکنی، رسالت خدا را ابلاغ نکرده‌ای. و از ابن مردویه با اسنادش از ابن مسعود روایت کرده که گفت: در زمان حیات رسول خدا چنین می‌خواندیم: «یَاأَیهُّا الرَّسُولُ

بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْکَ مِن رَّبِّک» أنَّ علیاً مولی المؤمنین «وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس»، - . الدر المنثور ۲: ۲۵۹ . مائده/ ۶۷ - }

ای پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، ابلاغ کن} که علی مولای مؤمنان است{و اگر نکنی، پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد.}

**[ترجمه]

«۷۴»

مد، [العمده] بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ شَاعِرٍ عَنْ سَبابهً [شَبَابَهَ] عَنْ نُعَیْمِ بْنِ حَکِیمٍ عَنِ ابْنِ مَرْیَمَ وَ رَجُلٍ مِنْ جُلَسَاءِ عَلِیٍّ علیه السلام (۲): أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَهَ عَنْ سَلَمَهَ بْنِ کُهَیْلٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الطُّفَیْلِ یُحَدِّثُ عَنْ أَبِی سُرَیْحَه(۳) أَوْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ الشَّاکُّ شُعْبَهُ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ.

قَالَ سَعِیدُ بْنُ جُبَیْرٍ: وَ أَنَا قَدْ سَمِعْتُ مِثْلَ هَذَا عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ أَظُنُّهُ قَالَ وَ کَتَمْتُهُ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَهَ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ سَعِیدَ بْنَ وَهْبٍ قَالَ: نَشَدَ عَلِیٌّ النَّاسَ فَقَامَ خَمْسَهٌ أَوْ سِتَّهٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَشَهِدُوا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْهُ عَنْ أَبِیهِ عَنْ وَکِیعٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَیْدَهَ عَنِ ابْنِ بُرَیْدَهَ عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْهُ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مُعَمَّرٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیّاً إِلَی الْیَمَنِ (۴) وَ خَرَجَ بُرَیْدَهُ الْأَسْلَمِیُّ فَبَعَثَهُ عَلِیٌّ علیه السلام فِی بَعْضِ السَّبْیِ فَشَکَاهُ بُرَیْدَهُ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ (۵).

أَقُولُ: رَوَی الْحَافِظُ أَبُو نُعَیْمٍ فِی کِتَابِ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ فِی عَلِیٍّ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَطِیَّهَ قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ

۱- ۱. الدّر المنثور ۲: ۲۵۹.

۲- ۲. کذا فی(ک) و فی غیره من النسخ و کذا المصدر: و رجل من جلساء علی عن علیّ علیه السلام اه.

۳- ۳. اسمه حذيفه بن أسيد، أورد ترجمته فى أسد الغابه(۵: ۲۰۸) و روى أيضا هذه الروايه عنه.

۴- ۴. فى المصدر: إلى اليمن علينا.

۵- ۵. العمده: ۴۶- ۴۸.

عليه السلام يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْکَ مِنْ رَبِّکَ.

وَ رُوِیَ فِی کِتَابِ مَنْقَبَهِ الْمُطَهَّرِینَ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ أَبِی الطُّفَیْلِ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حُجَّاجاً حَتَّی إِذَا کُنَّا بِالْجُحْفَهِ بِغَدِیرِ خُمٍّ صَلَّی الظُّهْرَ ثُمَّ قَامَ خَطِیباً فِینَا فَقَالَ أَیُّهَا النَّاسُ هَلْ تَسْمَعُونَ أَنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکُمْ إِنِّی أَوْشَکَ أَنْ أُدْعَی وَ إِنِّی مَسْئُولٌ وَ إِنَّکُمْ مَسْئُولُونَ إِنِّی مَسْئُولٌ هَلْ بَلَّغْتُکُمْ وَ أَنْتُمْ مَسْئُولُونَ هَلْ بُلِّغْتُمْ فَمَا ذَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ قَالَ قُلْنَا یَا رَسُولَ اللَّهِ بَلَّغْتَ وَ جَهَدْتَ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ وَ أَنَا مِنَ الشَّاهِدِینَ أَلَا هَلْ تَسْمَعُونَ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکُمْ وَ إِنِّی مُخَلِّفٌ فِیکُمُ الثَّقَلَیْنِ فَانْظُرُوا

کَیْفَ تَخْلُفُونَ فِیهِمَا قَالَ قُلْنَا یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا الثَّقَلَانِ قَالَ الثِّقْلُ الْأَکْبَرُ کِتَابُ اللَّهِ سَبَبٌ بِیَدَیِ اللَّهِ وَ سَبَبٌ بِأَیْدِیکُمْ فَتَمَسَّکُوا بِهِ لَنْ تَهْلِکُوا أَوْ تَضِلُّوا وَ الْآخَرُ عِتْرَتِی وَ إِنَّهُ قَدْ نَبَّأَنِیَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ أَنَّهُمَا لَنْ یَفْتَرِقَا حَتَّی یَرِدَا عَلَیَّ الْحَوْضَ.

قال أبو نعیم رواه عن أبی الطفیل من التابعین حبیب بن أبی ثابت و سلمه بن کهیل و من الأعلام حکیم بن جبیر و وهب الهنانی و رواه عن زید بن أرقم یزید بن حیان و علی بن ربیعه و یحیی بن جعده و أبو الضحی بن امرأه زید بن أرقم و رواه غیر زید من الصحابه علی بن أبی طالب و عبد الله بن عمر و البراء بن عازب و جابر بن عبد الله و حذیفه بن أسید و أبو سعید الخدری:(۱).

**[ترجمه]العمده: با اسنادش از عبدالله بن احمد بن حنبل از پدرش از حجّاج بن شاعر از سبابه از نعیم بن حکیم از ابن مریم و مردی از همنشینان علی علیه السّلام روایت شده است که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در روز غدیرخُم فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست.

و با اسناد از عبدالله از پدرش از محمّد بن جعفر از شعبه از سلمهٔ بن کهیل روایت کرده که گفت: شنیدم ابوالطفیل از ابو سرحه یا زید بن ارقم – تردید از شعبه است – از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله روایت کرده که فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. سعید بن جبیر گفت: و من نیز مانند این حدیث را از ابن عبّاس شنیدم. – گوید: – به گمانم گفت: و آن را پوشیده داشتم.

و با اسناد از عبدالله از پدرش از محمّد بن جعفر از شعبه از ابواسحاق نقل کرده که گفت: شنیدم سعید بن وهب گفت: علی علیه السّلام از مردم درخواست نمود و پنج یا شش نفر از صحابه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله برخاسته و گواهی دادند که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست.

و با اسناد از او از پدرش از وکیع از اعمش از سعد بن عبیده از ابن بریده از پدرش نقل کرده که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست .

و با اسناد به او از پدرش از عبدالرزاق از معمراز طاووس از پدرش روایت کرده که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله علی علیه السّلام را به یمن فرستاد و بریده اسلمی نیز به سوی یمن بیرون رفت و علی علیه السلام او را همراه با عده‌ای اسیر بازگرداند، از این رو بریده نزد رسول خدا از علی علیه السّلام شکایت نمود، پس رسول خدا فرمود: هر که من مولای اویم، علی مولای اوست. – . العمدهٔ: ۴۸-۴۶ –

مؤلف: حافظ ابونعیم در کتاب «مانزل من القرآن فی علی» با اسنادش از اعمش از عطیّه روایت کرده که گفت: این آیه درباره علی بن ابی طالب علیه السّلام بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نازل شد:

ص: ۱۹۰

«یَاأَیهَّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّک» و در کتاب «منقبهٔ المطهّرین» از جابر جعفی از ابوالطفیل از زید بن ارقم روایت کرده که گفت: به همراه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله پس از مناسک حج بیرون شدیم تا اینکه به غدیرخُم در جحفه رسیدیم که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نماز ظهر را اقامه فرموده، سپس به پا خاسته و در میان ما خطبه خوانده و فرمود: ای مردم: آیا می‌شنوید؟ من فرستاده خدا به سوی شما هستم، من نزدیک است از میان شما بروم، من مسؤول هستم و شما مسؤولید. من مسؤول هستم که آیا رسالت خدا را به شما ابلاغ کرده‌ام؟ و شما مسؤول هستید گواهی دهید که آیا رسالت خدا به شما ابلاغ شده است؟ در این مورد چه می گویید؟ - گوید: - گفتیم: یا رسول الله، ابلاغ فرمودی و در این راه سعی بسیار نمودی. فرمود: خداوندا، تو خود گواه باش و من نیز از گواهانم. هان، آیا می‌شنوید؟ من فرستاده خدا به سوی شما هستم و من دو ثقل را در میان شما بر جای می گذارم، پس نیک بنگرید که پس از من، با آن دو چگونه رفتار خواهید کرد. عرض کردیم: یا رسول الله، این دو ثقل چه هستند؟ فرمود: ثقل اکبر کتاب خداست که یک سر آن در دست من و سر دیگر آن در دست شماست. پس بدان چنگ زنید که هرگز هلاک یا گمراه نخواهید شد، و ثقل دیگر عترت من است و خدای لطیف خبیر مرا آگاه ساخته است که این دو ثقل از هم جدا نمی‌شوند تا اینکه در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند. ابونعیم گوید: از میان تابعین، حبیب بن ابی ثابت و سلمهٔ بن کهیل آن را روایت کرده‌اند و از میان بزرگان، حکیم بن جبیر و وهب هنانی آن را نقل کرده‌اند و یزید بن حیّان، علیّ بن ربیعه، یحیی بن جعده، ابوالضّحی پسر زن زید بن ارقم، آن را از زید بن ارقم روایت کرده‌اند. و از میان دیگر صحابه به غیر از زید، علی بن ابی طالب علیه السّلام، عبدالله بن عمر، براء بن عازب، جابر بن عبدالله انصاری، حذیفهٔ بن اُسید و ابوسعید خدری این حدیث را روایت کرده‌اند. - . نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۷۵»

یف، [الطرائف] وَ رَوَى الْخُوارِزْمِيُّ فِی مَنَاقِبِهِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عَلِيٍّ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ الْبَزَّازِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ(۲) عَنْ هِلَالِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ الْحَافِظِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الْخَزَّازِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْهَاشِمِيِّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ أَبِی مَرْيَمَ عَنْ ثُوَيْرِ بْنِ أَبِی فَاخِتَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی لَيْلَى قَالَ قَالَ أَبِی: دَفَعَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الرَّايَةَ يَوْمَ خَيْبَرَ إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَفَتَحَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَ وَقَفَهُ يَوْمَ غَدِيرٍ(۳) فَأَعْلَمَ النَّاسَ أَنَّهُ مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ وَ قَالَ لَهُ أَنْتَ مِنِّی وَ أَنَا مِنْكَ وَ قَالَ لَهُ تُقَاتِلُ عَلَى التَّأْوِيلِ كَمَا قَاتَلْتُ عَلَى التَّنْزِيلِ وَ قَالَ لَهُ أَنْتَ مِنِّی

ص: ۱۹۱

۱- ۱. مخطوط.

۲- ۲. فى مناقب الخوارزمى: عن محمّد بن عبد العزيز، عن هلال بن محمّد بن جعفر.

۳- ۳. فى مناقب الخوارزمى: ففتح اللّه تعالى على يده، و أوقفه يوم غدير خم.

بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى أَنَا سِلْمٌ لِمَنْ سَالَمْتَ (۱) وَ حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتَ وَ قَالَ لَهُ أَنْتَ تُبَيِّنُ لَهُمْ مَا اشْتَبَهَ عَلَيْهِمْ (۲) بَعْدِی وَ قَالَ أَنْتَ الْعُرْوَهُ الْوُثْقَى (۳) وَ قَالَ لَهُ أَنْتَ إِمَامُ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ وَ وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ بَعْدِی وَ قَالَ أَنْتَ الَّذِی أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ (۴) وَ أَذانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ (۵) وَ قَالَ لَهُ أَنْتَ الْآخِذُ بِسُنَّتِی وَ الذَّابُّ عَنْ مِلَّتِی وَ قَالَ لَهُ أَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ وَ أَنْتَ مَعِی وَ قَالَ لَهُ أَنَا عِنْدَ الْحَوْضِ وَ أَنْتَ مَعِی وَ الْحَدِيثُ طَوِيلٌ إِلَى أَنْ قَالَ لَهُ أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّهَ وَ أَنْتَ مَعِی وَ بَعْدِی الْحَسَنُ (۶) وَ الْحُسَيْنُ وَ فَاطِمَهُ عليها السلام وَ قَالَ لَهُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَوْحَى إِلَيَّ بِأَنْ أَقُومَ بِفَضْلِكَ فَقُمْتُ بِهِ فِی النَّاسِ وَ بَلَّغْتُهُمْ مَا أَمَرَنِی اللَّهُ بِتَبْلِيغِهِ وَ قَالَ لَهُ اتَّقِ الضَّغَائِنَ الَّتِی لَكَ فِی صُدُورِ مَنْ لَا يُظْهِرُهَا إِلَّا بَعْدَ مَوْتِی أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَ يَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ثُمَّ بَكَى صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فَقِيلَ مِمَّ بُكَاؤُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَخْبَرَنِی جَبْرَئِيلُ أَنَّهُمْ يَظْلِمُونَهُ وَ يَمْنَعُونَهُ حَقَّهُ وَ يُقَاتِلُونَهُ وَ

يَقْتُلُونَ وُلْدَهُ وَ يَظْلِمُونَهُمْ بَعْدَهُ وَ أَخْبَرَنِی جَبْرَئِيلُ أَنَّ ذَلِكَ يَزُولُ (۷) إِذَا قَامَ قَائِمُهُمْ وَ عَلَتْ كَلِمَتُهُمْ وَ اجْتَمَعَتِ الْأُمَّهُ عَلَى مَحَبَّتِهِمْ وَ كَانَ الشَّانِئُ (۸) لَهُمْ قَلِيلًا وَ الْكَارِهُ لَهُمْ ذَلِيلًا وَ كَثُرَ الْمَادِحُ لَهُمْ وَ ذَلِكَ حِينَ تَغَيُّرِ الْبِلَادِ وَ ضَعْفِ الْعِبَادِ وَ الْيَأْسِ مِنَ الْفَرَجِ فَعِنْدَ ذَلِكَ يَظْهَرُ الْقَائِمُ فِيهِمْ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله اسْمُهُ كَاسْمِی وَ هُوَ مِنْ وُلْدِ ابْنَتِی فَاطِمَهَ يُظْهِرُ اللَّهُ الْحَقَّ بِهِمْ وَ يُخْمِدُ الْبَاطِلَ بِأَسْيَافِهِمْ وَ يَتَّبِعُهُمُ النَّاسُ رَاغِبٌ إِلَيْهِمْ وَ خَائِفٌ لَهُمْ (۹) قَالَ وَ سَكَنَ الْبُكَاءُ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ مَعَاشِرَ الْمُؤْمِنِينَ أَبْشِرُوا بِالْفَرَجِ فَإِنَّ وَعْدَ اللَّهِ لَا يُخْلَفُ وَ قَضَاءَهُ لَا يُرَدُّ وَ هُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ وَ إِنَّ فَتْحَ اللَّهِ

۱- ۱. فی مناقب الخوارزمی: و قال له أنا سلم لمن سالمت.

۲- ۲. فی مناقب الخوارزمی: ما يشتبه عليهم. و فيه تقديم و تأخير بين هذه الجمله و تاليها.

۳- ۳. فی مناقب الخوارزمی: انت العروه الوثقی التی لا انفصام لها.

۴- ۴. فی مناقب الخوارزمی: و قال له انت الذی أنزل اللّه فيك اه.

۵- ۵. سوره التوبه: ۳.

۶- ۶. فی المناقب: و انت معی تدخلها و الحسن اه.

۷- ۷. فی المناقب: و أخبرنی جبرئيل عن اللّه عزّ و جلّ أن ذلك الظلم يزول اه.

۸- ۸. شنأ الرجل: أبغضه مع عداوه و سوء خلق.

۹- ۹. كذا فی النسخ و الظاهر: راغبا إليهم و خائفا لهم.

قَرِيبٌ اللَّهُمَّ إِنَّهُمْ أَهْلِي فَأَذْهِبْ عَنْهُمُ الرِّجْسَ وَ طَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً اللَّهُمَّ اكْلَأْهُمْ (۱) وَ ارْعَهُمْ وَ كُنْ لَهُمْ وَ انْصُرْهُمْ وَ أَعِزَّهُمْ وَ لَا تُذِلَّهُمْ وَ اخْلُفْنِي فِيهِمْ إِنَّكَ عَلَى مَا تَشَاءُ قَدِيرٌ(۲).

**[ترجمه]الطرائف: خوارزمی در مناقب خود از پدر ابو لیلی روایت کرده که گفت: در جنگ خیبر، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله پرچم را به علی بن ابی طالب علیه السّلام داد و خداوند آن قلعه را به دست وی گشود. و او را در روز غدیر بر پای داشته، به مردم اعلام نمود، وی مولای هر مرد و زن مؤمنی است؛ و به وی فرمود: تو از منی و من از تو؛ و به وی فرمود: همان طور که من بر سر نزول قرآن جنگیدم، تو نیز بر سر تأویل آن خواهی جنگید؛ و به وی فرمود: منزلت تو نزد من

ص: ۱۹۱

همانند منزلت هارون از موسی است، من با هر که تو با او در صلح باشی در صلحم و با کسی که تو با وی در جنگ باشی، در جنگم؛ و به وی فرمود: تو پس از من آنچه بر ایشان مشتبه گردد را روشن خواهی کرد؛ و فرمود: عروة الوثقی(ریسمان استوار) تویی؛ و به وی فرمود: تو امام هر مرد و زن مؤمن و ولیّ هر مرد و زن مؤمن پس از من هستی؛ و فرمود: تو همانی که خداوند آیه:«وَ أَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبر»، - . توبه/ ۳ - {و

[این آیات] اعلامی است از جانب خدا و پیامبرش به مردم در روز حجّ اکبر.} را در شأن او نازل فرمود؛ و به وی فرمود: این تو هستی که پس از من به سنّت من عمل خواهی کرد و از دین من دفاع خواهی نمود؛ و به وی فرمود: من نخستین کسی هستم که زمین از فراز او شکافته می‌شود و تو با من خواهی بود؛ و به وی فرمود: من در کنار حوض کوثرم و تو با منی؛... و این حدیث طولانی است تا اینکه به وی فرمود: من اوّلین کسی هستم که وارد بهشت می‌شوم و تو با منی و پس از من حسن، حسین و فاطمه - علیهم صلوات الله اجمعین - ؛ و به وی فرمود: خداوند به من وحی فرموده که فضیلت تو را بیان کنم و من آن را برای مردم بیان نمودم و آنچه را که خداوند مرا فرمان داده بود ابلاغ کنم، ابلاغ کردم؛ و به وی فرمود: از کینه‌هایی که در سینه‌های کسانی نهفته و آن را تا پس از مرگ من آشکار نخواهند کرد، بپرهیز، اینان را خداوند و فرشتگان پیوسته لعنت می کنند.

سپس آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله گریست. عرض شد: سبب گریه شما چیست یا رسول الله؟ فرمود: جبرئیل به من خبر داده که آن‌ها به وی ستم نموده و حقّش را از وی دریغ می‌دارند. او را و پسران او را به قتل می‌رسانند و پس از او در حق آن‌ها ستم روا می‌دارند، و جبرئیل مرا خبر کرد که همه این‌ها چون قائم ایشان ظهور کند، زایل گردد، آن‌گاه است که نامشان پرآوازه گردد و اُمّت بر محبت ایشان اجماع خواهند کرد، و دشمنان ایشان کم شوند و بدخواهانشان به ذلّت خواهند افتاد، و ستایندگانشان بسیار گردد؛ و این اتفاقات زمانی خواهد افتاد که بلاد دستخوش تغییر گشته و بندگان دچار ضعف و نومیدی از حصول فرج شوند. در آن هنگام قائم ایشان ظهور خواهد نمود. پیامبرصَلی الله علیهِ و آله فرمود: نامش همنام من و از فرزندان فاطمه دخت من است، خداوند به دست ایشان حق را آشکار خواهد فرمود و باطل را با شمشیرهای آنان فرو خواهد نشاند و مردم از ایشان پیروی خواهند نمود، چه از روی میل و رغبت و چه از ترس و بیم. - گوید: - سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از گریستن باز ایستاده و فرمود: ای مؤمنان، شما را به حصول فرج بشارت می‌دهم زیرا وعده خدا تحقّق خواهد یافت و قضای وی برگشت ناپذیر است و حکیم خبیر اوست، و فتح الهی نزدیک است.

خداوندا، آنان خویشاوندان منند، پس پلیدی را از ایشان ببر و پاک و پاکیزه‌شان گردان! و ایشان را در کنف حمایت و رعایت خودت نگاه دار و از آنِ ایشان باش و یاریشان فرما و آنان را عزّت عنایت فرما و خوار مگردان و تو خود خلیفه و جانشین من در میان ایشان باش که تو بر آنچه خواهی، توانایی!

**[ترجمه]

«۷۶»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] أَبُو الْقَاسِمِ الْعَلَوِیُّ مُعَنْعَناً عَنْ عَمَّارِ بْنِ یَاسِرٍ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ أَبِی ذَرٍّ الْغِفَارِیِّ فِی مَجْلِسِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ وَ عَلَیْهِ فُسْطَاطٌ وَ هُوَ یُحَدِّثُ النَّاسَ إِذْ قَامَ أَبُو ذَرٍّ حَتَّی ضَرَبَ بِیَدِهِ إِلَی عَمُودِ الْفُسْطَاطِ(۳) ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ مَنْ عَرَفَنِی فَقَدْ عَرَفَنِی وَ مَنْ لَمْ یَعْرِفْنِی فَقَدْ أَنْبَأْتُهُ بِاسْمِی أَنَا جُنْدَبُ بْنُ جُنَادَةَ أَبُو ذَرٍّ الْغِفَارِیُّ سَأَلْتُکُمْ بِحَقِّ اللَّهِ وَ حَقِّ رَسُولِهِ أَ سَمِعْتُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ یَقُولُ مَا أَقَلَّتِ الْغَبْرَاءُ وَ لَا أَظَلَّتِ الْخَضْرَاءُ ذَا لَهْجَةٍ(۴) أَصْدَقَ مِنْ أَبِی ذَرٍّ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ أَ فَتَعْلَمُونَ أَیُّهَا النَّاسُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جَمَعَنَا یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ أَلْفٌ وَ ثَلَاثُمِائَةِ رَجُلٍ وَ جَمَعَنَا یَوْمَ سَمُرَاتٍ (۵) خَمْسُ مِائَةِ رَجُلٍ کُلَّ ذَلِکَ یَقُولُ اللَّهُمَّ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ وَ قَالَ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ فَقَامَ رَجُلٌ وَ قَالَ بَخْ بَخْ یَا ابْنَ أَبِی طَالِبٍ أَصْبَحْتَ مَوْلَایَ وَ مَوْلَی کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ فَلَمَّا سَمِعَ ذَلِکَ مُعَاوِیَةُ بْنُ أَبِی سُفْیَانَ اتَّکَأَ عَلَی مُغِیرَةَ بْنِ شُعْبَةَ وَ قَامَ وَ هُوَ یَقُولُ لَا نُقِرُّ لِعَلِیٍّ بِوَلَایَةٍ وَ لَا نُصَدِّقُ مُحَمَّداً فِی مَقَالِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَی نَبِیِّهِ مُحَمَّدٍ ص فَلا صَدَّقَ وَ لا صَلَّی وَ لکِنْ کَذَّبَ وَ تَوَلَّی ثُمَّ ذَهَبَ إِلی أَهْلِهِ یَتَمَطَّی أَوْلی لَکَ فَأَوْلی تَهَدُّداً مِنَ اللَّهِ تَعَالَی وَ انْتِهَاراً فَقَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ (۶).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: عمّار بن یاسر گوید: من و ابوذر غفاری در زیر خیمه‌ای که ابن عباس - رضی الله عنه - با مردم سخن می‌گفت، نشسته بودیم که ابوذر برخاست و با دست خود عمود خیمه را زده، سپس گفت: ای مردم، هر کس مرا می‌شناسد، می‌شناسد و آنکه مرا نمی‌شناسد، من وی را از نام خود باخبر می‌کنم. من جندب بن جناده ابوذر غفاری هستم، شما را به حق خدا و به حق رسول او، آیا شنیده‌اید که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بگوید: «زمین کسی را بر روی خود حمل نکرده و آسمان سایه بر کسی نیفکنده که راستگوتر از ابوذر باشد»؟ گفتند: آری به خدا! گفت: آیا می‌دانید ای مردم! که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله ما را که یک هزار و سیصد نفر بودیم در غدیرخم جمع کرد و بار دیگر که پانصد نفر بودیم در زیر درختانی گرد آورد و در هر دو بار فرمود: خداوندا، هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. و فرمود: خدایا، دوستدارش را دوست بدار و دشمنش را دشمن بدار و هر کس او را یاری کند، یاری فرما و هر کس او را واگذارد، خوار و ذلیل گردان؟ و مردی برخاسته به وی گفت: مبارک است، مبارک است ای پسر ابوطالب، اکنون مولای من و مولای هر مرد و زن مؤمنی شدی؟ و چون معاویه بن ابی سفیان این سخن را شنید، به مغیره بن شعبه تکیه داده و در حالی که به پا می‌خاست گفت: به هیچ ولایتی برای علی اقرار نمی‌کنیم و سخنان محمّد را در این باره تصدیق نمی‌کنیم، پس خداوند این آیات را بر محمّد صَلی الله علیهِ و آله نازل فرمود: «فَلَا صَدَّقَ وَ لَا صَلیَ*وَ لَکِن کَذَّبَ وَ تَوَلیَ*ثمّ َذَهَبَ إِلیَ أَهْلِهِ یَتَمَطَّی*أَوْلیَ لَکَ

فَأَوْلى»، - . تفسیر فرات : ۱۹۵، قیامت/ ۳۴-۳۱ - {پس

[گویند] تصدیق نکرد و نماز برپا نداشت، بلکه تکذیب کرد و روی گردانید، سپس خرامان به سوی اهل خویش رفت! وای بر تو! پس وای [بر تو!]}؟ گفتند: آری به خدا سوگند!

**[ترجمه]

«۷۷»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ صَالِحِ بْنِ خَالِدٍ الْهَاشِمِيُّ مُعَنْعَناً عَنْ حُذَيْفَهَ بْنِ الْيَمَانِ قَالَ: كُنْتُ وَ اللَّهِ جَالِساً بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ نَزَلَ بِنَا غَدِيرَ خُمٍّ وَ قَدْ غَصَّ الْمَجْلِسُ (۷) بِالْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَى قَدَمَيْهِ وَ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِی بِأَمْرٍ فَقَالَ يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْکَ مِنْ رَبِّکَ

۱- ۱. کلا اللّه فلانا: حرسه و حفظه.

۲- ۲. لم نجده فی الطرائف المطبوع، لکنه موجود فی مناقب الخوارزمی: ۳۵ و ۳۶.

۳- ۳. فی المصدر: علی عمود الفسطاط.

۴- ۴. فی المصدر: علی ذی لهجه.

۵- ۵. جمع السمره: شجر. و المراد منه بیعه الشجره.

۶- ۶. تفسیر فرات: ۱۹۵. و الآیات فی سوره القیامه: ۳۱- ۳۴.

۷- ۷. غص المکان بهم: امتلأ و ضاق علیهم.

وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ فَقُلْتُ لِصَاحِبِی جَبْرَئِیلَ یَا خَلِیلِی إِنَّ قُرَیْشاً قَالُوا لِی کَذَا وَ کَذَا فَإِنَّ الْخَبَرَ مِنْ رَبِّی (۱) فَقَالَ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ ثُمَّ نَادَی أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ أَقَامَهُ عَنْ یَمِینِهِ ثُمَّ قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ أَ لَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّی أَوْلَی بِکُمْ مِنْکُمْ بِأَنْفُسِکُمْ قَالُوا اللَّهُمَّ بَلَی قَالَ أَیُّهَا النَّاسُ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا مَوْلَاهُ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ عَرْضِ الْمَسْجِدِ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا تَأْوِیلُ هَذَا فَقَالَ مَنْ کُنْتُ نَبِیَّهُ فَهَذَا عَلِیٌّ أَمِیرُهُ وَ قَالَ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ فَقَالَ حُذَیْفَةُ فَوَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَیْتُ مُعَاوِیَةَ حَتَّی قَامَ فَتَمَطَّی (۲) وَ خَرَجَ مُغْضَباً وَاضِعاً یَمِینَهُ عَلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَیْسٍ الْأَشْعَرِیِّ وَ یَسَارَهُ عَلَی مُغِیرَةَ بْنِ شُعْبَةَ ثُمَّ قَامَ یَمْشِی مُتَمَطِّیاً وَ هُوَ یَقُولُ لَا نُصَدِّقُ مُحَمَّداً عَلَی مَقَالَتِهِ وَ لَا نُقِرُّ لِعَلِیٍّ بِوَلَایَتِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَی أَثَرِ کَلَامِهِ فَلا صَدَّقَ وَ لا صَلّی وَ لکِنْ کَذَّبَ وَ تَوَلّی ثُمَّ ذَهَبَ إِلی أَهْلِهِ یَتَمَطّی أَوْلی لَکَ فَأَوْلی ثُمَّ أَوْلی لَکَ فَأَوْلی فَهَمَّ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یَرُدَّهُ وَ یَقْتُلَهُ ثُمَّ قَالَ جَبْرَئِیلُ (۳) لا تُحَرِّکْ بِهِ لِسانَکَ لِتَعْجَلَ بِهِ فَسَکَتَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله (۴).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: حذیفهٔ بن یمان گوید: به خدا سوگند در محضر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودم، آن‌گاه که ما را در غدیرخم فرود آورد و مجلس آکنده از مهاجرین و انصار بود. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به پا خاسته و فرمود: ای مردم، خداوند مرا فرمانی داده و فرموده: «یَاأَیهَّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ

ص: ۱۹۳

وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ»؛ سپس به دوستم جبرئیل گفتم: دوست عزیز من، قریش به من چنین و چنان گفته‌اند، پس خبر از جانب پروردگار من است. گفت: «وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس»؛ سپس آن حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام را فراخواند و در سمت راست خود به پا داشته، سپس فرمود: ای مردم، آیا نمی‌دانید که من از شما به خودتان سزاوارترم؟ گفتند: آری، فرمود: ای مردم، هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. پس مردی از عرض مجلس برخاسته و گفت: یا رسول الله، تأویل این سخن چیست؟ فرمود: پیامبر هر کس که بوده‌ام، اینک علی امیر اوست. سپس فرمود: خداوندا، دوستدار او را دوست بدار و دشمن او را دشمن بدار و یاری رسان به وی را یاری فرما و هر کس وی را واگذارد، خوار و ذلیل گردان! حذیفه گوید: به خدا سوگند معاویه را دیدم که خشمگین دست راست خود را بر عبدالله بن قیس اشعری و دست چپ خود را بر مغیرهٔ بن شعبه تکیه داده، از زمین برخاست و متکبرانه راه می‌رفت و می گفت: ما سخن محمّد را تصدیق نمی کنیم و به ولایت علی اقرار نمی کنیم! سپس خداوند به همین مناسبت آیات «فَلَا صَدَّقَ وَ لَا صَلیَ*وَ لَکِن کَذَّبَ وَ تَوَلیَ*ثمُ َّ ذَهَبَ إِلیَ أَهْلِهِ یَتَمَطَّی*أَوْلیَ لَکَ فَأَوْلیَ» را نازل فرمود. پس پیامبرصَلی الله علیهِ و آله خواست وی را برگردانده و به قتل رساند، لیکن جبرئیل به وی گفت: «لَا تحُرِّکْ بِهِ لِسَانَکَ لِتَعْجَلَ بِهِ»، {زبانت را [در هنگام وحی] زود به حرکت در نیاور تا در خواندن [قرآن] شتابزدگی بخرج دهی.} پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله سکوت فرمود.

**[ترجمه]

بیان

قال البیضاوی یتمطی أی یتبختر افتخارا بذلک من المط لأن المتبختر یمد خطاه (۵) فیکون أصله یتمطط أو من المطا و هو الظهر فإنه یلویه أَوْلی لَکَ فَأَوْلی من الولی (۶) و أصله أولاک الله ما تکرهه و اللام مزیده کما فی رَدِفَ لَکُمْ (۷) أو أولی لک

الهلاک و قیل أفعل من الویل بعـد القلب کأدنی من دون (۸) أو فعلی من آل یئول بمعنی عقبـاک النار(۹) ثُمَّ أَوْلی لَکَ فَأَوْلی أی یتکرر ذلک علیه مره بعد

۱- ۱. فی المصدر: فأتی الخبر من ربی.

۲- ۲. فی المصدر: حتی قام یتمطی.

۳- ۳. فی المصدر: ان یرده فیقتله فقال جبرئیل.

۴- ۴. تفسیر فرات: ۱۹۵ و ۱۹۶.

۵- ۵. جمع الخطوه: ما بین القدمین عند المشی.

۶- ۶. فی المصدر: « أَوْلی لَکَ فَأَوْلی» ویل لک، من الولی اه.

۷- ۷. سوره النمل: ۷۲.

۸- ۸. فی المصدر: من أدون.

۹- ۹. فی المصدر: عقابک النار.

أخرى (۱).

**[ترجمه]بیضاوی گوید: «یتمطّی»: با تکبر راه می‌رود و بدان مباهات می کند، از «مطّ» گرفته شده، زیرا متکبّر خرامان راه می‌رود و قدم‌های کوتاه بر می‌دارد، که در این صورت اصل آن «یتمطّط» خواهد بود. یا از «مطا» به معنای کمر و پشت است، زیرا آن را می‌پیچاند. «أَوْلَیَ لَکَ فَأَوْلَیَ» از «ولی» گرفته شده، و اصل جمله چنین است:« أولاک الله ما تکرهه» و حرف لام زائده است و مانند «لکم» در آیه «رَدِفَ لَکم» - . نمل/ ۷۲ -

یا به معنای« اولی لک الهلاک»، (مرگ برای تو بهتر است)؛ و گفته‌اند: افعل تفضیل از «ویل» بعد از قلب حرف عله است، مانند«أدنی من دون» که «أدوَن» بوده است؛ یا بر وزن فُعلی از «آلَ یؤول» به معنای «کیفر تو آتش است» می‌باشد؛ «ثمّ أَوْلَیَ لَکَ فَأَوْلَیَ» یعنی این مجازات هر بار پس از دیگری برای وی تکرار می‌شود. - . تفسیر بیضاوی۲: ۲۴۶ -

ص: ۱۹۴

**[ترجمه]

«۷۸»

أَقُولُ فِی کِتَابِ سُلَیْمِ بْنِ قَیْسٍ الْهِلَالِیِّ أَنَّ أَبَانَ بْنَ أَبِی عَیَّاشٍ رَوَی عَنْ سُلَیْمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِیدٍ الْخُدْرِیَّ یَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَعَا النَّاسَ بِغَدِیرِ خُمٍّ فَأَمَرَ بِمَا کَانَ تَحْتَ الشَّجَرِ مِنَ الشَّوْکِ فَقُمَّ وَ کَانَ ذَلِکَ یَوْمَ الْخَمِیسِ ثُمَّ دَعَا النَّاسَ إِلَیْهِ وَ أَخَذَ بِضَبْعِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَرَفَعَهَا حَتَّی نَظَرْتُ إِلَی بَیَاضِ إِبْطِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ قَالَ أَبُو سَعِیدٍ فَلَمْ یَنْزِلْ حَتَّی نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللَّهُ أَکْبَرُ عَلَی إِکْمَالِ الدِّینِ وَ إِتْمَامِ النِّعْمَهِ وَ رِضَی الرَّبِّ بِرِسَالَتِی وَ بِوَلَایَهِ عَلِیٍّ علیه السلام مِنْ بَعْدِی فَقَالَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ تَأْذَنُ لِی (۲) لِأَقُولَ فِی عَلِیٍّ علیه السلام أَبْیَاتاً فَقَالَ صلی الله علیه و آله قُلْ عَلَی بَرَکَهِ اللَّهِ فَقَالَ حَسَّانُ یَا مَشِیخَهَ قُرَیْشٍ اسْمَعُوا قَوْلِی بِشَهَادَهٍ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله:

أَ لَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ النَّبِیَّ مُحَمَّداً**لَدَی دَوْحِ خُمٍّ حِینَ قَامَ مُنَادِیاً

وَ قَدْ جَاءَهُ جِبْرِیلُ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ**بِأَنَّکَ مَعْصُومٌ فَلَا تَکُ وَانِیاً(۳)

وَ بَلِّغْهُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ رَبُّهُمْ**وَ إِنْ أَنْتَ لَمْ تَفْعَلْ وَ حَاذَرْتَ بَاغِیاً

عَلَیْکَ فَمَا بَلَّغْتَهُمْ عَنْ إِلَهِهِمْ**رِسَالَتَهُ إِنْ کُنْتَ تَخْشَی الْأَعَادِیَا

فَقَامَ بِهِ إِذْ ذَاکَ رَافِعُ کَفِّهِ**بِیُمْنَی یَدَیْهِ مُعْلِنَ الصَّوْتِ عَالِیاً

فَقَالَ لَهُمْ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ مِنْكَمْ***وَ كَانَ لِقَوْلِی حَافِظاً لَیْسَ نَاسِیاً

فَمَوْلَاهُ مِنْ بَعْدِی عَلِیٌّ وَ إِنَّنِی***بِهِ لَکُمْ دُونَ الْبَرِیَّهِ رَاضِیاً

فَیَا رَبِّ مَنْ وَالَی عَلِیّاً فَوَالِهِ***وَ کُنْ لِلَّذِی عَادَی عَلِیّاً مُعَادِیاً

وَ یَا رَبِّ فَانْصُرْ نَاصِرِیهِ لِنَصْرِهِمْ***إِمَامَ الْهُدَی کَالْبَدْرِ یَجْلُو الدَّیَاجِیَا(۴)

۱- ۱. تفسیر البیضاوی ۲: ۲۴۶.

۲- ۲. فی المصدر و(م) ائذن لی.

۳- ۳. و فی الرجل: فتر و ضعف.

۴- ۴. الدیاجی: الظلمات.

وَ يَا رَبِّ فَاخْذُلْ خَاذِلِيهِ وَ كُنْ لَهُمْ**إِذَا وُقِفُوا يَوْمَ الْحِسَابِ مُكَافِيَا

(۱).

**[ترجمه]مؤلف: در کتاب سلیم بن قیس هلالی آمده است که ابان بن ابی عیّاش از سلیم روایت کرده که گفت: شنیدم که ابو سعید خدری گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله مردم را در غدیر خم فرا خواند و امر فرمود خار و خاشاک زیر درختان را بروبند و این مصادف بود با روز پنجشنبه. سپس مردم را به سمت خود فرا خواند و دست علی بن ابی طالب را گرفته و بلند کرد، چنان‌که سفیدی زیر بغل رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را دیدم، سپس فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خدایا دوستدارش را دوست بدار و دشمنش را دشمن بدار و یاری دهنده‌اش را یاری فرما و واگذارنده‌اش را خوار و ذلیل گردان! ابو سعید گفت: هنوز پیامبر صَلی الله علیهِ و آله پایین نیامده بود که این آیه نازل گشت: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا». پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: الله اکبر بر کمال یافتن دین و اتمام نعمت و خشنودی پروردگار از رسالت من به ولایت علی علیه السّلام پس از من. پس حسّان بن ثابت عرض کرد: یا رسول الله: آیا به من اجازه می‌فرمایی که ابیاتی را درباره علی علیه السّلام بگویم؟ فرمود: بگو، همراه با برکت خدا! پس حسّان گفت: ای بزرگان قریش، با گواهی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله سخنان مرا بشنوید:

- آیا نمی‌دانید که محمّدِ پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، نزد درختان منطقه خُم به پا خاست، آن‌گاه که ندا سر داد؛

- در حالی که جبرئیل از جانب پروردگارش آمده بود تا بگوید: که تو در امانی، از این رو سستی به خود راه مده؛

- و آنچه را که پروردگارشان نازل فرموده به آنان ابلاغ کن که اگر چنین نکنی، از سرکشی دشمنان حذر کرده‌ای، - بر خود و از جانب خدایشان رسالت را به ایشان ابلاغ نکرده‌ای، اگر از دشمنان بترسی؛

- آن‌گاه به امر خدا قیام فرمود که کف دست راست او را با دست راست خود بلند کرد. و با صدای بلند اعلان نمودند؛

- و به آنان فرمود: مولای هرکدام از شما که بوده‌ام، و قول مرا به خاطر سپرده و فراموش نمی‌کند؛

- پس از من علی مولای اوست و من به ولایت او بر شما از میان دیگران راضی هستم؛

- پروردگارا، هر کس علی را دوست بدارد، دوست بدار و با هر کس که با علی دشمنی کند، دشمن باش؛

- پروردگارا، یاری فرما هر که علی را یاری نماید، به خاطر اینکه امام هدایت‌گری را که همچون ماه شب بدر تاریکی‌ها را روشن می‌کند، یاری کرده است؛

- پروردگارا، فرو گذارندگان او را خوار و ذلیل گردان، آن‌گاه که در روز قیامت برای حساب می‌ایستند.

**[ترجمه]

«۷۹»

مد، [العمده] ابْنُ الْمَغَازِلِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عُثْمَانَ يَرْفَعُهُ إِلَى حَبَّهَ الْعُرَنِيِّ وَ عَبْدِ خَيْرٍ وَ عَمْرٍو ذِی مِرٍّ قَالُوا: سَمِعْنَا عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام یَنْشُدُ النَّاسَ فِی الرَّحْبَهِ بِذِکْرِ یَوْمِ الْغَدِیرِ(۲) فَقَامَ اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ مِنْهُمْ زَیْدُ بْنُ أَرْقَمَ فَقَالُوا نَشْهَدُ أَنَّا سَمِعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍّ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ.

وَ رُوِیَ أَیْضاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَصْفَهَانِیِّ یَرْفَعُهُ إِلَی أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْبَاقِرِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ.

وَ رُوِیَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَدْلِ عَنِ الْحَارِثِی (۳) عَنِ الصُّوفِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبِی الْحَکَمِ الثَّقَفِیِّ عَنْ شَاذَانَ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ سُوَیْدِ بْنِ أَبِی صَالِحٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ.

وَ رُوِیَ أَیْضاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عُثْمَانَ یَرْفَعُهُ إِلَی الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ عَنْ عَلْقَمَهَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ عَنْهُ صلی الله علیه و آله :مِثْلَهُ.

وَ رُوِیَ أَیْضاً عَنْ عَلِیِّ بْنِ عَمْرِو بْنِ شَوْذَبٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ الزَّعْفَرَانِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ عَنْ إِسْرَائِیلَ عَنِ الْحَکَمِ بْنِ أَبِی سُلَیْمَانَ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: نَشَدَ عَلِیٌّ النَّاسَ فِی الْمَسْجِدِ فَقَالَ أَنْشُدُ اللَّهَ رَجُلًا سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ کُنْتُ أَنَا(۴) فِیمَنْ کَتَمَ فَذَهَبَ بَصَرِی.

وَ رُوِیَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ طَاوَانَ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَلَوِیِّ یَرْفَعُهُ إِلَی الْأَعْمَشِ عَنْ سَعِیدِ بْنِ عُبَیْدَهَ عَنِ ابْنِ بُرَیْدَهَ(۵) عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :مَنْ کُنْتُ

۱- ۱. کتاب سلیم بن قیس: ۱۵۲.

۲- ۲. فی المصدر: یذکر یوم الغدیر.

۳- ۳. فی المصدر: عن الحواری.

۴- ۴. فی المصدر: فکنت أنا.

۵- ۵. فی المصدر: عن سعد بن عبیده، عن ابی بریده.

وَلِیَّهُ فَعَلِیٌّ وَلِیُّهُ (۱).

أقول: روی من طریق ابن المغازلی عن زید بن أرقم و أبی سعید الخدری و بریده الأسلمی و ابن أبی أوفی و ابن عباس مثل ما مر فی روایه السید بن طاوس و غیره و روی أیضا ما رواه السید و غیره من مسند أحمد بن حنبل و الثعلبی و غیرهما مرسلا بأسانیدها ترکناها حذرا من التکرار.

**[ترجمه]العمده: حبّهٔ العرنیّ و عبد خیر و عمرو ذی مرّ گویند: شنیدیم که علی بن ابی طالب علیه السّلام در حیاط مسجد النبی، مردمانی را که روز غدیر را دیده بودند به گواهی طلبید که دوازده مرد بدری از جمله زید بن أرقم از جای برخاسته و گفتند: ما گواهی می‌دهیم که در روز غدیرخم شنیدیم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هرکس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست می‌دارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی می‌کند.

امام باقر علیه السّلام از پدرش از جدش علی علیه السّلام: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست می‌دارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی می... کند.

عمر بن خطّاب گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست .

ابن مسعود نظیر این روایت را از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نقل کرده است. زید بن ارقم گفت: علی علیه السّلام در مسجد، خطاب به مردم فرمود: «خدا را، هر مردی را به گواهی می‌طلبم که شنیده باشد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من مولای اویم اینک علی مولای اوست؛ خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست می‌دارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی می‌کند.» و من از جمله کسانی بودم که این شهادت را کتمان کردم! پس کور گشتم.

ابن بُریده از پدرش روایت کرده که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من ولیّ اویم، اینک علی ولیّ اوست. - . العمدهٔ: ۵۴-۵۳ -

ص: ۱۹۶

مؤلف: از طریق ابن مغازلی از زید بن ارقم و ابو سعید خدری و بُریده اسلمی و ابن ابی أوفی و ابن عباس، شبیه حدیثی که بیان شد، روایت شده است. و سیّد بن طاووس و دیگران نیز آن را روایت کرده‌اند، و نیز آنچه را سیّد بن طاووس و دیگران از مسند ابن حنبل و ثعلبی و دیگران به عنوان حدیث مرسل با اسانید آن آورده‌اند، از بیم افتادن در تکرار، ذکر نکردیم.

**[ترجمه]

أَقُولُ وَ رُوِيَ أَيْضاً فِي الْمُسْتَدْرَكِ مِنْ كِتَابِ حِلْيَةِ الْأَوْلِيَاءِ لِأَبِي نُعَيْمٍ بِإِسْنَادِهِ إِلَى عَمِيرَةَ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: شَهِدْتُ عَلِيّاً عليه السلام عَلَى الْمِنْبَرِ نَاشَدَ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ وَ فِيهِمْ أَبُو سَعِيدٍ وَ أَبُو هُرَيْرَةَ وَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ وَ هُمْ حَوْلَ الْمِنْبَرِ وَ عَلِيٌّ عليه السلام عَلَى الْمِنْبَرِ وَ حَوْلَ الْمِنْبَرِ اثْنَا عَشَرَ هُوَ مِنْهُمْ فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ سَمِعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ وَ قَعَدَ رَجُلٌ هُوَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ فَقَالَ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَقُومَ قَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ كَبِرْتُ وَ نَسِيتُ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ كَاذِباً فَاضْرِبْهُ بِبَلَاءٍ قَالَ فَمَا مَاتَ حَتَّى رَأَيْتُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ نُكْتَةً بَيْضَاءَ لَا تُوَارِيهَا الْعِمَامَةُ.

قَالَ أَبُو نُعَيْمٍ وَ رَوَاهُ أَيْضاً ابْنُ عَائِشَةَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ: مِثْلَهُ.

قال و رواه أيضا الأجلح و هانئ بن أيوب عن طلحه بن مصرف (۲).

**[ترجمه]مؤلف: نيز در المستدرک از کتاب «حليه الأولياء» ابو نعيم با اسناد آن به عميرة بن سعد روايت کرده که گفت: على عليه السّلام را بالاى منبر ديدم که اصحاب رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله را به گواهى دادن طلبيد که ابوسعيد خدرى، ابوهريره و انس بن مالک در ميان ايشان بودند و در کنار منبر نشسته بودند و على بالاى منبر بود و با احتساب خود حضرت على عليه السّلام، دوازده صحابى در کنار منبر حضور داشتند. پس على عليه السّلام فرمود: شما را به خدا سوگند مى‌دهم، آيا شنيديد که رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله بگويد: هر کس من مولاى اويم، اينک على مولاى اوست؟ گفتند: آرى به خدا! و يکى از آن‌ها که انس بن مالک بود، گواهى نداد و سرجاى خود نشست. پس امام از وى پرسيد: چه چيزى تو را از برخاستن بازداشت؟ عرض کرد: يا اميرالمؤمنين، پير شده‌ام و فراموش کرده‌ام! پس امام عليه السّلام فرمود: خداوندا، اگر دروغ مى... گويد، او را به بلايى گرفتار فرما! راوى گويد: او نمرد تا اينکه ديدم مبتلا به پيسى شد و لکّه سفيدى ميان دو چشمش پيدا شد که عمامه آن را نمى‌پوشانيد. ابو نعيم گويد: ابن عائشه نيز آن را از اسماعيل به همين شکل روايت کرده است. - گويد: - الأجلح و هانى بن ايّوب نيز آن را از طلحهٔ بن مصرف روايت کرده‌اند.

**[ترجمه]

«۸۱»

وَ مِنْ كِتَابِ الْأَنْسَابِ لِأَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى بْنِ جَابِرٍ الْبَلاذُرِيِّ فِي الْجُزْءِ الْأَوَّلِ فِي فَضَائِلِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ عليه السلام عَلَى الْمِنْبَرِ أنشدت [نَشَدْتُ] اللَّهَ رَجُلًا سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ إِلَّا قَامَ فَشَهِدَ وَ تَحْتَ الْمِنْبَرِ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ وَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ وَ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِيِّ فَأَعَادَهَا فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ فَقَالَ اللَّهُمَّ مَنْ كَتَمَ هَذِهِ الشَّهَادَةَ وَ هُوَ يَعْرِفُهَا فَلَا تخرجها [تُخْرِجْهُ] مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى تَجْعَلَ بِهِ آيَةً يُعْرَفُ بِهَا قَالَ فَبَرِصَ أَنَسٌ وَ عَمِيَ الْبَرَاءُ وَ رَجَعَ جَرِيرٌ أَعْرَابِيّاً بَعْدَ هِجْرَتِهِ فَأَتَى الشُّرَاةَ فَمَاتَ فِي بَيْتِ أُمِّهِ (۳).

**[ترجمه]و از کتاب «الأنساب» احمد بن يحيى بن جابر بلاذرى، در جزء اول کتاب «فى فضائل اميرالمؤمنين عليه السّلام» گويد: على عليه السّلام بر بالاى منبر فرمود: مردى را به خدا سوگند مى‌دهم که شنيده باشد رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله در روز غديرخم فرمود: خداوندا، دوستدار کسى باش که او را دوست مى‌دارد و دشمن کسى باش که با وى دشمنى کند؛ و هم...

اکنون برخیزد و گواهی دهد! و این در حالی بود که انس بن مالک، براء بن عازب، جریر بن عبدالله بجلیّ در کنار منبر نشسته بودند. پس علی علیه السّلام دعوت خود را تکرار نمود، اما کسی پاسخ نداد؛ سپس فرمود: خدایا، هر کس این شهادت را در عین عِلم به آن کتمان کند، از این دنیا مبر مگر اینکه او را به بلایی گرفتار کنی که بدان شناخته شود! راوی گوید: پس انس به بیماری برص (پیسی) مبتلا گردید و براء کور شد و جریر پس از هجرتش به صحرا برگشت و به کوه «شُراۀ» رفت و در خانه مادرش مرد. - . نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۸۲»

وَ ذَکَرَ السَّمْعَانِیُّ فِی کِتَابِ فَضَائِلِ الصَّحَابَهِ بِإِسْنَادِهِ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ: أَنَّ رَجُلًا

۱- ۱. العمده: ۵۳ و ۵۴.

۲- ۲. مخطوط.

۳- ۳. مخطوط. و الشراه جبل شامخ مرتفع من دون عسفان، تأویه القرود لبنی لیث، عن یسار عسفان، و به عقبه تذهب إلی ناحیه الحجاز لمن سلک عسفان(مراصد الاطلاع ۲: ۷۸۸).

أَتَاهُ يَسْأَلُهُ عَنْ عُثْمَانَ وَ عَلِيٍّ علیه السلام فَقَالَ أَمَّا عُثْمَانُ فَيُرْجِئُ أَمْرَهُ إِلَى اللَّهِ وَ أَمَّا عَلِيٌّ علیه السلام فَإِنَّا قَدْ أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي غَزَاةِ حُنَيْنٍ فَنَزَلْنَا الْغَدِيرَ غَدِيرَ خُمٍّ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ أَ لَسْتُ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ حَتَّى أَشْخَصَهَا ثُمَّ قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا مَوْلَاهُ.

**[ترجمه]سمعانی در کتاب «فضائل الصحابة» با اسناد خود از زید بن ارقم آورده است که مردی نزد

ص: ۱۹۷

وی آمده و از او درباره عثمان و علی علیه السّلام پرسید، زید گفت: اما عثمان، کارش به خدا واگذار می‌شود و اما علی علیه السّلام، ما به همراه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از جنگ حنین بازمی‌گشتیم که در غدیرخم فرود آمدیم. سپس رسول خدا خطبه‌ای خوانده، حمد و ثنای خدا را به جا آورده، سپس فرمود: ای مردم، آیا من اولی‌تر از مردم به خودشان نیستم؟ عرض کردند: بلی یا رسول الله! آن‌گاه دست علی علیه السّلام را آن‌قدر بالا برد تا همه ببینند، سپس فرمود: هرکس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست .

**[ترجمه]

«۸۳»

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِغَدِيرِ خُمٍّ نُودِيَ فِينَا أَنِ الصَّلَاةَ جَامِعَةً وَ كُسِحَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَحْتَ شَجَرَتَيْنِ فَأَخَذَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله بِيَدِ عَلِيٍّ علیه السلام فَقَالَ أَ لَسْتُ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِنَّ هَذَا مَوْلَى مَنْ أَنَا مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ قَالَ فَلَقِيَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بَعْدَ ذَلِكَ فَقَالَ هَنِيئاً لَكَ يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ أَصْبَحْتَ وَ أَمْسَيْتَ مَوْلَايَ وَ مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ.

**[ترجمه]و با اسناد خود از براء بن عازب روایت کرده که گفت: به همراه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از حجّةالوداع باز می‌گشتیم تا اینکه به غدیرخم رسیدیم. در آنجا ندا داده شد: الصلاة جامعة. و زیر دو درخت برای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از خار و خاشاک تمیز گشت، آن‌گاه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله دست علی علیه السّلام را بالا برده و فرمود: آیا من اولی‌تر از مؤمنان به خودشان نیستم؟ عرض کردند: بلی یا رسول الله! سپس آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این مرد مولای هر کسی است که من مولای اویم، خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند! راوی گوید: چون عمر بن خطاب بعد از آن علی علیه السّلام را دید، گفت: گوارایت باد ای پسر ابوطالب، اینک مولای من و مولای هر مرد و زن مؤمن شدی!

**[ترجمه]

«۸۴»

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ.

**[ترجمه]و بـا اسـنادش از ابـوهریره از عمر بن خطّاب آورده است که رسـول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله فرمـود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست.

**[ترجمه]

«۸۵»

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِی الْجَعْدِ قَالَ: قِیلَ لِعُمَرَ إِنَّکَ تَصْنَعُ بِعَلِیٍّ شَیْئاً لَا تَصْنَعُهُ بِأَحَدٍ مِنْ صَحَابَهِ رَسُولِ اللَّهِ قَالَ لِأَنَّهُ مَوْلَایَ انْتَهَی (۱).

أَقُولُ وَ رَوَی ابْنُ الْأَثِیرِ فِی جَامِعِ الْأُصُولِ مِنْ صَحِیحِ التِّرْمِذِیِّ عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ أَوْ أَبِی سُرَیْحَهَ(۲) الشَّکُّ مِنْ شُعْبَهَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ (۳).

وَ رَوَی الْبَغَوِیُّ فِی الْمَصَابِیحِ وَ الْبَیْضَاوِیُّ عَنْ أَحْمَدَ وَ التِّرْمِذِیِّ بِإِسْنَادِهِمَا عَنْ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ: مِثْلَهُ.

وَ رَوَیَا عَنْ أَحْمَدَ بِإِسْنَادِهِ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ وَ زَیْدِ بْنِ أَرْقَمَ: أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله لَمَّا نَزَلَ بِغَدِیرِ خُمٍّ أَخَذَ بِیَدِ عَلِیٍّ علیه السلام فَقَالَ أَ لَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّی أَوْلَی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا بَلَی قَالَ أَ لَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنِّی أَوْلَی بِکُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ قَالُوا بَلَی فَقَالَ اللَّهُمَّ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ فَلَقِیَهُ عُمَرُ بَعْدَ ذَلِکَ فَقَالَ لَهُ

۱- ۱. مخطوط.

۲- ۲. تقدم ترجمته قبیل هذا.

۳- ۳. أورده فی التیسیر عن زید بن أرقم ۳: ۲۳۷.

هَنِیئاً لَکَ یَا ابْنَ أَبِی طَالِبٍ أَصْبَحْتَ وَ أَمْسَیْتَ مَوْلَی کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ.

أقول: و قال ابن حجر العسقلانی فی المجلد السادس من کتاب فتح الباری فی شرح باب فضائل أمیر المؤمنین من صحیح البخاری و أما حدیث من کنت مولاه فعلی مولاه فقد أخرجه الترمذی و النسائی و هو کثیر الطرق جدا و قد استوعبها ابن عقده فی کتاب مفرد و کثیر من أسانیدها صحاح و حسان انتهی (۱).

وَ قَالَ عَبْدُ الْحَمِیدِ بْنُ أَبِی الْحَدِیدِ فِی شَرْحِ نَهْجِ الْبَلَاغَهِ رَوَی عُثْمَانُ بْنُ سَعِیدٍ عَنْ شَرِیکِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَمَّا بَلَغَ عَلِیّاً علیه السلام أَنَّ النَّاسَ یَتَّهِمُونَهُ فِیمَا یَذْکُرُهُ مِنْ تَقْدِیمِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ تَفْضِیلِهِ عَلَی النَّاسِ قَالَ أَنْشُدُ اللَّهَ مَنْ بَقِیَ مِمَّنْ لَقِیَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ سَمِعَ

مَقَالَتَهُ (۲) فِی یَوْمِ غَدِیرِ خُمٍّ إِلَّا قَامَ فَشَهِدَ بِمَا سَمِعَ فَقَامَ سِتَّهٌ مِمَّنْ عَنْ یَمِینِهِ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا سَمِعْنَاهُ (۳) یَقُولُ ذَلِکَ الْیَوْمَ وَ هُوَ رَافِعٌ بِیَدَیْ عَلِیٍّ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا مَوْلَاهُ (۴) اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ وَ أَحِبَّ مَنْ أَحَبَّهُ وَ أَبْغِضْ مَنْ أَبْغَضَهُ (۵).

وَ قَالَ فِی مَوْضِعٍ آخَرَ رَوَی سُفْیَانُ الثَّوْرِیُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْغَفَّارِ: أَنَّ أَبَا هُرَیْرَهَ لَمَّا قَدِمَ الْکُوفَهَ مَعَ مُعَاوِیَهَ کَانَ یَجْلِسُ بِالْعَشِیَّاتِ بِبَابِ کِنْدَهَ وَ یَجْلِسُ إِلَیْهِ (۶) فَجَاءَ شَابٌّ مِنَ الْکُوفَهِ فَجَلَسَ إِلَیْهِ فَقَالَ یَا أَبَا هُرَیْرَهَ أَنْشُدُکَ اللَّهَ أَ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ قَالَ اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ فَأَشْهَدُ بِاللَّهِ أَنْ قَدْ وَالَیْتَ عَدُوَّهُ وَ عَادَیْتَ وَلِیَّهُ ثُمَّ قَامَ عَنْهُ (۷).

وَ قَالَ فِی مَوْضِعٍ آخَرَ: ذَکَرَ جَمَاعَهٌ مِنْ شُیُوخِنَا الْبَغْدَادِیِّینَ أَنَّ عِدَّهً مِنَ الصَّحَابَهِ

۱- ۱. فتح الباری ۷: ۶۱.

۲- ۲. فی المصدر: و سمع مقاله.

۳- ۳. فی المصدر: و سته ممن علی شماله من الصحابه أیضا فشهدوا أنهم سمعوا رسول اللّه یقول اه.

۴- ۴. فی المصدر: فهذا علی مولاه.

۵- ۵. شرح النهج لابن أبی الحدید ۱: ۲۵۴.

۶- ۶. فی المصدر: و یجلس الناس إلیه.

۷- ۷. شرح النهج لابن أبی الحدید ۱: ۴۶۹.

وَ التَّابِعِينَ وَ الْمُحَدِّثِينَ كَانُوا مُنْحَرِفِينَ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام قَائِلِينَ فِيهِ السُّوءَ وَ مِنْهُمْ مَنْ كَتَمَ مَنَاقِبَهُ وَ أَعَانَ أَعْدَاءَهُ مَيْلًا مَعَ الدُّنْيَا وَ إِيثَاراً لِلْعَاجِلَهِ فَمِنْهُمْ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ نَاشَدَ عَلِيٌّ النَّاسَ فِی رَحَبَهِ الْقَصْرِ أَوْ قَالَ رَحَبَهِ الْجَامِعِ (۱) بِالْكُوفَهِ أَيُّكُمْ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَقَامَ اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا فَشَهِدُوا بِهَا وَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ لَمْ يَقُمْ (۲) فَقَالَ لَهُ يَا أَنَسُ مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَقُومَ فَتَشْهَدَ فَلَقَدْ حَضَرْتَهَا فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ كَبِرْتُ وَ نَسِيتُ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ كَاذِباً فَارْمِهِ بِهَا بَيْضَاءَ لَا تُوَارِيهَا الْعِمَامَهُ قَالَ طَلْحَهُ بْنُ عُمَيْرٍ فَوَ اللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُ الْوَضَحَ (۳) بِهِ بَعْدَ ذَلِكَ أَبْيَضَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ.

وَ رَوَى عُثْمَانُ بْنُ مُطَرِّفٍ: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ فِی آخِرِ عُمُرِهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَقَالَ آلَيْتُ (۴) أَنْ لَا أَكْتُمَ حَدِيثاً سُئِلْتُ عَنْهُ فِی عَلِيٍّ علیه السلام بَعْدَ يَوْمِ الرَّحْبَهِ ذَاكَ رَأْسُ الْمُتَّقِينَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ سَمِعْتُهُ وَ اللَّهِ مِنْ نَبِيِّكُمْ.

وَ رَوَى أَبُو إِسْرَائِيلَ عَنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبِی سُلَيْمَانَ الْمُؤَذِّنِ: أَنَّ عَلِيّاً علیه السلام نَشَدَ النَّاسَ مَنْ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَشَهِدَ لَهُ قَوْمٌ وَ أَمْسَكَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ فَلَمْ يَشْهَدْ وَ كَانَ يَعْلَمُهَا فَدَعَا عَلَيْهِ عَلِيٌّ علیه السلام بِذَهَابِ الْبَصَرِ فَعَمِيَ فَكَانَ يُحَدِّثُ النَّاسَ بِالْحَدِيثِ بَعْدَ مَا كُفَّ بَصَرُهُ (۵).

وَ قَالَ فِی مَوْضِعٍ آخَرَ: قَالَ علیه السلام يَوْمَ الشُّورَى أَ فِيكُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا مَوْلَاهُ غَيْرِی قَالُوا لَا(۶).

وَ قَالَ فِی مَوْضِعٍ آخَرَ: الْمَشْهُورُ أَنَّ عَلِيّاً علیه السلام نَاشَدَ النَّاسَ فِی الرَّحْبَهِ بِالْكُوفَهِ فَقَالَ أَنْشُدُ اللَّهَ رَجُلًا سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ لِی وَ هُوَ مُنْصَرِفٌ مِنْ حَجَّهِ الْوَدَاعِ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ فَقَامَ رِجَالٌ فَشَهِدُوا بِذَلِكَ

۱- ۱. الرحبه- بالفتح- هو الموضع المتسع بين افنيه البيوت.

۲- ۲. فی المصدر: و انس بن مالک فی القوم و لم يقم.

۳- ۳. الوضح: البرص.

۴- ۴. فی المصدر: انی آليت.

۵- ۵. شرح النهج لابن أبی الحديد ۱: ۴۷۲.

۶- ۶. شرح النهج لابن أبی الحديد ۲: ۹۶.

فَقَالَ علیه السلام لِأَنَسِ بْنِ مَالِکٍ لَقَدْ حَضَرْتَهَا فَمَا بَالُکَ فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ کَبِرَتْ سِنِّی وَ صَارَ مَا أَنْسَاهُ أَکْثَرَ مِمَّا أَذْکُرُهُ فَقَالَ إِنْ کُنْتَ کَاذِباً فَضَرَبَکَ اللَّهُ بِهَا بَیْضَاءَ لَا تُوَارِیهَا الْعِمَامَهُ فَمَا مَاتَ حَتَّی أَصَابَهُ الْبَرَصُ.

و قد ذکر ابن قتیبه حدیث البرص و الدعوه التی دعا بها أمیر المؤمنین علیه السلام علی أنس بن مالک فی کتاب المعارف و ابن قتیبه غیر متهم فی حق علی للمشهور من انحرافه عنه انتهی (۱).

وَ رَوَی ابْنُ شِیرَوَیْهِ فِی الْفِرْدَوْسِ عَنْ سَمُرَهَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَنْ کُنْتُ نَبِیَّهُ فَعَلِیٌّ وَلِیُّهُ.

وَ عَنْ حُبْشِیِّ بْنِ جُنَادَهَ(۲) عَنْهُ صلی الله علیه و آله قَالَ: مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ أَعِنْ مَنْ أَعَانَهُ.

وَ عَنْ بُرَیْدَهَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله :یَا بُرَیْدَهُ إِنَّ عَلِیّاً وَلِیُّکُمْ بَعْدِی فَأَحِبَّ عَلِیّاً فَإِنَّمَا یَفْعَلُ مَا یُؤْمَرُ.

**[ترجمه]و بـا اسنادش از سالم بن ابی جعد آورده است که: به عمر گفته شد: رفتار تو بـا علی بـا رفتارت با دیگر صحابه رسول خدا فرق می کند! گفت: چون علی مولای من است؛ تمام. - . نسخه خطی -

مؤلف: ابن اثیر در کتاب «جامع الاصول» از صحیح ترمذی از زید بن ارقم یا ابو سریحه - تردید از شعبه است - روایت کرده که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. بغویّ در «المصابیح» و بیضاوی از احمد و ترمذی با اسنادشان از زید بن ارقم، مانند این حدیث را روایت کرده‌اند. و آن دو از احمد بن حنبل با اسنادش از براء بن عازب و زید بن ارقم روایت کرده‌اند که چون پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در غدیرخم پیاده شد، دست علی علیه السّلام را بالا برده و فرمود: آیا نمی‌دانید که من اولی‌تر از مؤمنان به خودشان هستم؟ عرض کردند: بلی! فرمود: آیا نمی‌دانید که من اولی‌تر از هر مؤمنی به خودش هستم؟ عرض کردند: بلی، سپس فرمود: خداوندا، مولای هر کس بوده‌ام؛ اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند! بعد از این، چون عمر وی را بدید، گفت:

ص: ۱۹۸

گوارا باد بر تو ای پسر ابوطالب، اینک مولای هر مرد و زن مؤمنی هستی.

مؤلف: ابن حجر عسقلانی در مجلّد ششم از کتاب«فتح الباری» در شرح باب فضایل امیرالمؤمنین از صحیح بخاری آورده است: اما حدیث «مَن کُنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» را ترمذی و نسائی استخراج نموده‌اند و راه‌های روایت آن بسیار زیاد است و ابن عقده راه‌های روایت آن را در کتابی جداگانه گرد آورده و بسیاری از اسنادهای آن صحیح و حَسَن هستند. تمام! - . فتح الباری ۷: ۶۱ -

عبدالحمید بن ابی الحدید در «شرح نهج البلاغه» گوید: عثمان بن سعید از شریک بن عبدالله روایت کرده که چون به علی علیه السّلام خبر رسید که مردم درباره گفته او که پیامبر او را بر دیگران مقدّم نموده و برتری داده، متهّم می کنند، فرمود:

کسانی که هنوز در قیـد حیات هسـتند و رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله را دیـدار کرده و سـخن آن حضـرت را در غـدیرخم شنیده‌اند، به خدا سوگند می‌دهم که برخاسـته و شـهادت دهند که چه شـنیده‌اند! پس شـش تن از صحابه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله که در سـمت راست او نشسـته بودند، برخاسـته و گفتند: در آن روز از رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله در حالی که دست علی علیه السـلام را بلند کرده بود شنیدیم که فرمود: هر که من مولای اویم اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدار کسـی باش که او را دوست بـدارد و دشـمن کسـی باش که با وی دشـمنی کند و یاری دهنده‌اش را یاری فرما و هر کس او را فرو گذارد، خوار و ذلیل گردان و دوست بدار هر کس که دوسـتش می‌دارد و مبغوض دار هر کس که کینه او را به دل دارد. - . شرح النهج ، ابن ابی الحدید ۱: ۲۵۴ -

و در جـای دیگر گویـد: سـفیان ثـوری از عبـدالرحمان بن قـاسم از عمر بن عبـدالغفار روایت کرده که چون ابوهریره به همراه معاویه به کوفه آمـد، شب‌ها در دروازه کِنده مجلس داشت و مردم در مجلس او حضور می‌یافتند. پس جوانی از کوفه نزد وی آمده و پرسـید: ای ابوهریره، تو را به خدا سوگند می‌دهم، آیا از رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله شـنیده‌ای که درباره علی علیه السّـلام بگوید: «خداوندا، دوسـتدار کسـی باش که او را دوست بدارد و دشـمن کسـی باش که با وی دشـمنی کند»؟ ابوهریره گفت: آری به خـدا! پس آن جوان گفت: اینک من خدا را گواه می‌گیرم که تو دوسـتدار دشـمنش شدی و دشـمن دوسـتدار وی گشتی! سپس مجلس او را ترک گفت. - . شرح النهج، ابن ابی الحدید ۱: ۴۶۹ -

و در جایی دیگر گوید: جمعی از مشایخ بغدادی ما گفته‌اند که گروهی از صحابه،

ص: ۱۹۹

تابعین و راویان حـدیث، راه خود را از راه علی علیه السّـلام جـدا نموده و منحرف شدنـد، اینان از علی بد می‌گفتند و برخی از ایشـان به خـاطر تمایلات دنیوی و دین را به دنیا فروختن، مناقب آن حضـرت را کتمان نموده و به یاری دشـمنان آن حضـرت شتافتنـد که انس بن مالک یکی از آنان بود. زیرا وقتی علی در حیاط قصـر - یا اینکه گفت: حیاط مسـجد - در کوفه از مردم سؤال کرد: کـدامتان از رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله شـنیده است که بگوید: «مَن کُنتُ مولاه فعليٌّ مولاه»؟ پس دوازده مرد برخاسته و گواهی دادند که آن را از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله شنیده‌اند، اما انس بن مالک برنخاست! پس علی علیه السّلام به وی فرمود: ای انس، چه چیزی مانع از آن شده که برخیزی و شـهادت دهی؟ تو که آن‌جا حاضر بودی؟ گفت: یا امیرالمؤمنین، پیر شـده‌ام و فراموش کرده‌ام. پس آن حضـرت فرمود: خداونـدا، اگر به دروغ ادّعای فراموشـی می‌کنـد، او را چنان به بیماری برص (پیسی) مبتلا فرما که عمامه آن را نپوشاند! طلحهٔ بن عمیر گوید: به خدا سوگند که من لکه سفید پیسی را میان دو چشم او دیدم.

عثمـان بـن مطرف روایـت کرده کـه مردی از انس بن مالـک در اواخر عمرش دربـاره علی علیه السّـلام پرسـید، گفت: پس از مـاجرای رحبه بـا خود عهـد بسـتم که هیـچ حـدیثی را که دربـاره علی می‌دانم و از من پرسـیده شود، کتمان نکنم. او سـر آمد پارسایان در روز قیامت است، به خدا سوگند، این کلام را از پیامبرتان شنیده‌ام .

ابواسرائیل از حکم از ابوسلیمان مؤذن روایت کرده که علی علیه السّلام از مردم پرسید: چه کسی شنیده است رسول خدا صَلی

الله علیهِ و آله بگوید: «مَن کُنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه»؟ پس جمعی گواهی دادند لیکن زید بن ارقم سکوت نموده شهادت نداد، در حالی که آن را شنیده بود و می‌دانست. پس علی علیه السلام در حق وی نفرین نمود و خداوند چشمانش را کور کرد. از آن پس پیوسته این حدیث را برای مردم نقل می کرد! - . شرح النهج، ابن ابی الحدید ۱: ۴۷۲ -

و در جای دیگر گوید: علی علیه السّلام در روز شورا فرمود: آیا در میان شما کسی جز من هست که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرموده باشد.«مَن کُنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه»؟ گفتند: خیر! - . شرح النهج، ابن ابی الحدید ۲: ۹۶ -

و در جای دیگر گوید: مشهور آن است که علی علیه السّلام در رحبهٔ (حیاط مسجد یا قصر) کوفه مردم را مورد خطاب قرار داده و فرمود: هر مردی را که شنیده باشد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله هنگام بازگشت از حجهٔالوداع فرمود: «هرکس من مولای اویم اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند» به خدا سوگند می‌دهم که برخیزد و شهادت دهد. پس عده‌ای برخاسته و شهادت دادند که این سخن را از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیده‌اند.

ص: ۲۰۰

پس آن حضرت به انس بن مالک فرمود: تو که آن‌جا حاضر بودی، چرا شهادت نمی‌دهی؟ گفت: یا امیرالمؤمنین، پیر شده‌ام و آنچه را که فراموش کرده‌ام، بیشتر از آن چیزی است که به خاطر دارم. پس آن حضرت فرمود: اگر دروغ گفته باشی، خداوند تو را به پیسی مبتلا کند، به گونه‌ای که عمامه‌ات آن را نتواند پوشاند! و انس قبل از مرگ به بیماری برص مبتلا گردید. ابن قتیبه دینوری حدیث برص و نفرین امیرالمؤمنین علیه السّلام را در حق انس بن مالک در کتاب «المعارف» نقل کرده است و ابن قتیبه به خاطر شهرتی که در انحراف وی از راه علی علیه السّلام از آن برخوردار است، متهّم به طرفداری از علی علیه السّلام نیست. تمام. - . شرح النهج، ابن ابی الحدید ۴: ۵۲۲ -

ابن شیرویه در کتاب «الفردوس» از سمره روایت کرده که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هرکس من نبیّ اویم، علی ولیّ اوست. و از حبشی بن جناده نقل است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من مولای اویم اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند و یاری دهنده‌اش را یاری فرما و هر کس وی را کمک کند، کمک کن! بریده گوید: آن حضرت فرمود: ای بُریده، بعد از من، علی ولیّ شماست پس علی را دوست بدار که او فقط کارهایی را انجام می‌دهد که فرمان یافته باشد.

**[ترجمه]

«۸۶»

ج، [الإحتجاج] حَدَّثَنِی السَّیِّدُ الْعَالِمُ الْعَابِدُ أَبُو جَعْفَرٍ مَهْدِیُّ بْنُ أَبِی حَرْبٍ الْحُسَیْنِیُّ قَالَ أَخْبَرَنَا الشَّیْخُ أَبُو عَلِیٍّ الْحَسَنُ بْنُ الشَّیْخِ السَّعِیدِ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الطُّوسِیِّ قَالَ أَخْبَرَنِی الشَّیْخُ السَّعِیدُ الْوَالِدُ أَبُو جَعْفَرٍ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ قَالَ أَخْبَرَنِی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی مُحَمَّدٍ هَارُونَ بْنِ مُوسَی التَّلَّعُكْبَرِیِّ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِیٍّ مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامٍ قَالَ أَخْبَرَنَا عَلِیٌّ السُّورِیُّ قَالَ أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ الْعَلَوِیُّ

مِنْ وُلْدِ الْأَفْطَسِ وَ كَانَ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْهَمَدَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الطَّيَالِسِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا سَيْفُ بْنُ عَمِيرَهَ وَ صَالِحُ بْنُ عُقْبَهَ جَمِيعاً عَنْ قَيْسِ بْنِ سِمْعَانَ عَنْ عَلْقَمَهَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ

مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ الْمَدِينَهِ وَ قَدْ بَلَّغَ جَمِيعَ الشَّرَائِعِ قَوْمَهُ غَيْرَ الْحَجِّ وَ الْوَلَايَهِ فَأَتَاهُ جَبْرَئِيلُ علیه السلام فَقَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ اسْمُهُ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ لَكَ إِنِّی لَمْ أَقْبِضْ نَبِيّاً مِنْ أَنْبِيَائِی وَ لَا رَسُولًا مِنْ رُسُلِی إِلَّا بَعْدَ إِكْمَالِ دِينِی وَ تَأْكِيدِ حُجَّتِی وَ قَدْ بَقِیَ عَلَيْكَ مِنْ ذَلِكَ فَرِيضَتَانِ مِمَّا يَحْتَاجُ أَنْ تُبَلِّغَهُمَا قَوْمَكَ فَرِيضَهُ الْحَجِّ وَ فَرِيضَهُ الْوَلَايَهِ وَ الْخِلَافَهِ مِنْ بَعْدِكَ فَإِنِّی لَمْ أُخْلِ أَرْضِی مِنْ حُجَّهٍ وَ لَنْ أُخْلِيَهَا أَبَداً فَإِنَّ اللَّهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ يَأْمُرُكَ أَنْ تُبَلِّغَ قَوْمَكَ الْحَجَ

۱- ۱. شرح النهج لابن أبی الحدید ۴: ۵۲۲.

۲- ۲. أورد ترجمته فی اسد الغابه ۱: ۳۶۶ و ۳۶۷.

وَ تَحُجَّ وَ يَحُجَّ مَعَکَ كُلُّ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا مِنْ أَهْلِ الْحَضَرِ وَ الْأَطْرَافِ وَ الْأَعْرَابِ وَ تُعَلِّمَهُمْ مِنْ حَجِّهِمْ (١) مِثْلَ مَا عَلَّمْتَهُمْ مِنْ صَلَاتِهِمْ وَ زَكَاتِهِمْ وَ صِيَامِهِمْ وَ تُوقِفَهُمْ مِنْ ذَلِکَ عَلَى مِثَالِ الَّذِی أَوْقَفْتَهُمْ عَلَيْهِ مِنْ جَمِيعِ مَا بَلَّغْتَهُمْ مِنَ الشَّرَائِعِ فَنَادَى مُنَادِی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی النَّاسِ أَلَا إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ يُرِيدُ الْحَجَّ وَ أَنْ يُعَلِّمَكُمْ مِنْ ذَلِکَ مِثْلَ الَّذِی عَلَّمَكُمْ مِنْ شَرَائِعِ دِينِكُمْ وَ يُوقِفَكُمْ مِنْ ذَلِکَ عَلَى مِثْلِ الَّذِی أَوْقَفَكُمْ (٢) عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِهِ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ خَرَجَ مَعَهُ النَّاسُ وَ أَصْغَوْا إِلَيْهِ لِيَنْظُرُوا مَا يَصْنَعُ فَيَصْنَعُوا مِثْلَهُ فَحَجَّ بِهِمْ وَ بَلَغَ مَنْ حَجَّ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَهِ وَ أَهْلِ الْأَطْرَافِ وَ الْأَعْرَابِ سَبْعِينَ أَلْفَ إِنْسَانٍ أَوْ يَزِيدُونَ عَلَى نَحْوِ عَدَدِ أَصْحَابِ مُوسَى علیه السلام السَّبْعِينَ أَلْفاً الَّذِينَ أَخَذَ عَلَيْهِمْ بَيْعَهَ هَارُونَ علیه السلام فَنَكَثُوا وَ اتَّخَذُوا(٣) الْعِجْلَ وَ السَّامِرِیَّ وَ كَذَلِکَ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْبَيْعَهَ لِعَلِیٍّ علیه السلام بِالْخِلَافَهِ عَلَى نَحْوِ عَدَدِ أَصْحَابِ مُوسَى فَنَكَثُوا الْبَيْعَهَ وَ اتَّخَذُوا(۴) الْعِجْلَ وَ السَّامِرِیَّ سُنَّهً بِسُنَّهٍ وَ مِثْلًا بِمِثْلٍ وَ اتَّصَلَتِ التَّلْبِيَهُ مَا بَيْنَ مَكَّهَ وَ الْمَدِينَهِ فَلَمَّا وَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِالْمَوْقِفِ أَتَاهُ جَبْرَئِيلُ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ لَکَ إِنَّهُ قَدْ دَنَا أَجَلُکَ وَ مُدَّتُکَ وَ أَنَا مُسْتَقْدِمُکَ عَلَى مَا لَا بُدَّ مِنْهُ وَ لَا عَنْهُ مَحِيصٌ فَاعْهَدْ عَهْدَکَ وَ قَدِّمْ وَصِيَّتَکَ وَ اعْمِدْ إِلَى مَا عِنْدَکَ مِنَ الْعِلْمِ وَ مِيرَاثِ عُلُومِ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِکَ وَ السِّلَاحِ وَ التَّابُوتِ وَ جَمِيعِ مَا عِنْدَکَ مِنْ آيَاتِ الْأَنْبِيَاءِ فَسَلِّمْهَا إِلَى وَصِيِّکَ وَ خَلِيفَتِکَ مِنْ بَعْدِکَ حُجَّتِی الْبَالِغَهِ عَلَى خَلْقِی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَأَقِمْهُ لِلنَّاسِ عَلَماً وَ جَدِّدْ عَهْدَهُ وَ مِيثَاقَهُ وَ بَيْعَتَهُ وَ ذَكِّرْهُمْ مَا أَخَذْتَ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْعَتِی وَ مِيثَاقِی الَّذِی وَاثَقْتَهُمْ بِهِ وَ عَهْدِی الَّتِی عَاهَدْتَ إِلَيْهِمْ (۵) مِنْ وَلَايَهِ وَلِيِّی وَ مَوْلَاهُمْ وَ مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَإِنِّی لَمْ أَقْبِضْ نَبِيّاً مِنَ الْأَنْبِيَاءِ إِلَّا بَعْدَ إِكْمَالِ

١- ١. فی المصدر: و تعلمهم من معالم حجهم.

٢- ٢. فی المصدر: و يوفقكم من ذاك على ما أوقفكم اه.

٣- ٣. فی المصدر و(م): و اتبعوا.

۴- ۴. فی المصدر و(م): و اتبعوا.

۵- ۵. فی المصدر و(م): عهدت إليهم.

دِینِی (۱) وَ إِتْمَام نِعْمَتِی بِوَلَایَهِ أَوْلِیَائِی وَ مُعَادَاهِ أَعْدَائِی وَ ذَلِکَ کَمَالُ تَوْحِیدِی وَ دِینِی وَ إِتْمَامُ نِعْمَتِی عَلَی خَلْقِی بِاتِّبَاعِ وَلِیِّی وَ طَاعَتِهِ وَ ذَلِکَ أَنِّی لَا أَتْرُکُ أَرْضِی بِغَیْرِ قَیِّم (۲) لِیَکُونَ حُجَّهً لِی عَلَی خَلْقِی فَالْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلَامَ دِیناً بِوَلِیِّی (۳) وَ مَوْلَی کُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ عَلِیٍّ عَبْدِی وَ وَصِیِّ نَبِیِّی وَ الْخَلِیفَهِ مِنْ بَعْدِهِ وَ حُجَّتِیَ الْبَالِغَهِ عَلَی خَلْقِی مَقْرُونٍ طَاعَتُهُ بِطَاعَهِ مُحَمَّدٍ نَبِیِّی وَ مَقْرُونٍ طَاعَتُهُ مَعَ طَاعَهِ مُحَمَّدٍ بِطَاعَتِی مَنْ أَطَاعَهُ فَقَدْ أَطَاعَنِی وَ مَنْ عَصَاهُ فَقَدْ عَصَانِی جَعَلْتُهُ عَلَماً بَیْنِی وَ بَیْنَ خَلْقِی مَنْ عَرَفَهُ کَانَ مُؤْمِناً وَ مَنْ أَنْکَرَهُ کَانَ کَافِراً وَ مَنْ أَشْرَکَ بَیْعَتَهُ کَانَ مُشْرِکاً وَ مَنْ لَقِیَنِی بِوَلَایَتِهِ دَخَلَ الْجَنَّهَ وَ مَنْ لَقِیَنِی بِعَدَاوَتِهِ دَخَلَ النَّارَ فَأَقِمْ یَا مُحَمَّدُ عَلِیّاً عَلَماً وَ خُذْ عَلَیْهِمُ الْبَیْعَهَ وَ جَدِّدْ عَهْدِی وَ مِیثَاقِی لَهُمُ (۴) الَّذِی وَاثَقْتَهُمْ عَلَیْهِ فَإِنِّی قَابِضُکَ إِلَیَّ وَ مُسْتَقْدِمُکَ عَلَیَّ فَخَشِیَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَوْمَهُ (۵) وَ أَهْلَ النِّفَاقِ وَ الشِّقَاقِ أَنْ یَتَفَرَّقُوا وَ یَرْجِعُوا إِلَی جَاهِلِیَّهٍ لِمَا عَرَفَ مِنْ عَدَاوَتِهِمْ وَ لِمَا تَنْطَوِی عَلَیْهِ أَنْفُسُهُمْ لِعَلِیٍّ علیه السلام مِنَ الْعَدَاوَهِ وَ الْبَغْضَاءِ وَ سَأَلَ جَبْرَئِیلَ أَنْ یَسْأَلَ رَبَّهُ الْعِصْمَهَ مِنَ النَّاسِ وَ انْتَظَرَ أَنْ یَأْتِیَهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام بِالْعِصْمَهِ مِنَ النَّاسِ مِنَ اللَّهِ جَلَّ اسْمُهُ فَأَخَّرَ ذَلِکَ إِلَی أَنْ بَلَغَ مَسْجِدَ الْخَیْفِ فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فِی مَسْجِدِ الْخَیْفِ فَأَمَرَهُ بِأَنْ یَعْهَدَ عَهْدَهُ وَ یُقِیمَ عَلِیّاً عَلَماً لِلنَّاسِ (۶) وَ لَمْ یَأْتِهِ بِالْعِصْمَهِ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِالَّذِی أَرَادَ حَتَّی بَلَغَ کُرَاعَ الْغَمِیمِ بَیْنَ مَکَّهَ وَ الْمَدِینَهِ فَأَتَاهُ جَبْرَئِیلُ فَأَمَرَهُ بِالَّذِی أَتَاهُ فِیهِ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ وَ لَمْ یَأْتِهِ بِالْعِصْمَهِ فَقَالَ یَا جَبْرَئِیلُ إِنِّی أَخْشَی قَوْمِی أَنْ یُکَذِّبُونِی وَ لَا یَقْبَلُوا قَوْلِی فِی عَلِیٍّ فَرَحَلَ فَلَمَّا بَلَغَ غَدِیرَ خُمٍّ قَبْلَ الْجُحْفَهِ بِثَلَاثَهِ أَمْیَالٍ أَتَاهُ جَبْرَئِیلُ عَلَی خَمْسِ سَاعَاتٍ مَضَتْ مِنَ النَّهَارِ بِالزَّجْرِ وَ الِانْتِهَارِ وَ الْعِصْمَهِ مِنَ النَّاسِ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ لَکَ

۱- ۱. فی المصدر: الا من بعد اکمال دینی و حجتی اه.

۲- ۲. فی المصدر: بغیر ولی و لا قیم.

۳- ۳. فی المصدر: بولایه ولیی.

۴- ۴. لیست کلمه« لهم» فی المصدر.

۵- ۵. فی المصدر: من قومه.

۶- ۶. فی المصدر: علما للناس یهتدون به.

يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ فِی عَلِيٍ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ وَ كَانَ أَوَائِلُهُمْ قَرِيباً مِنَ الْجُحْفَهِ فَأَمَرَهُ أَنْ يَرُدَّ مَنْ تَقَدَّمَ مِنْهُمْ وَ يَحْبِسَ مَنْ تَأَخَّرَ عَنْهُمْ فِی ذَلِكَ الْمَكَانِ لِيُقِيمَ عَلِيّاً عَلَماً لِلنَّاسِ وَ يُبَلِّغَهُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِی عَلِيٍّ عليه السلام وَ أَخْبَرَهُ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ عَصَمَهُ مِنَ النَّاسِ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عِنْدَ مَا جَاءَتِ الْعِصْمَهُ(۱) مُنَادِياً يُنَادِی فِی النَّاسِ بِالصَّلَاهِ جَامِعَهً وَ يَرُدُّ مَنْ تَقَدَّمَ مِنْهُمْ وَ يَحْبِسُ مَنْ تَأَخَّرَ عَنْهُمْ وَ تَنَحَّى عَنْ يَمِينِ الطَّرِيقِ إِلَى جَنْبِ مَسْجِدِ الْغَدِيرِ أَمَرَهُ بِذَلِكَ جَبْرَئِيلُ عَنِ اللَّهِ عَزَّ اسْمُهُ وَ فِی الْمَوْضِعِ سَلَمَاتٌ (۲) فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنْ يُقَمَّ مَا تَحْتَهُنَّ وَ يُنْصَبَ لَهُ أَحْجَارٌ(۳) كَهَيْئَهِ الْمِنْبَرِ لِيُشْرِفَ عَلَى النَّاسِ فَتَرَاجَعَ النَّاسُ وَ احْتُبِسَ أَوَاخِرُهُمْ فِی ذَلِكَ الْمَكَانِ لَا يَزَالُونَ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَوْقَ تِلْكَ الْأَحْجَارِ

ثُمَّ حَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ: فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی عَلَا فِی تَوَحُّدِهِ وَ دَنَا فِی تَفَرُّدِهِ وَ جَلَّ فِی سُلْطَانِهِ وَ عَظُمَ فِی أَرْكَانِهِ وَ أَحاطَ بِكُلِّ شَیْ ءٍ عِلْماً وَ هُوَ فِی مَكَانِهِ وَ قَهَرَ جَمِيعَ الْخَلْقِ بِقُدْرَتِهِ وَ بُرْهَانِهِ مَجِيداً لَمْ يَزَلْ مَحْمُوداً لَا يَزَالُ بَارِئُ الْمَسْمُوكَاتِ وَ دَاحِی الْمَدْحُوَّاتِ (۴) وَ جَبَّارُ السَّمَاوَاتِ (۵) قُدُّوسٌ سُبُّوحٌ رَبُّ الْمَلَائِكَهِ وَ الرُّوحِ مُتَفَضِّلٌ عَلَى جَمِيعِ مَنْ بَرَأَهُ مُتَطَوِّلٌ عَلَى مَنْ أَدْنَاهُ (۶) يَلْحَظُ كُلَّ عَيْنٍ وَ الْعُيُونُ لَا تَرَاهُ كَرِيمٌ حَلِيمٌ ذُو أَنَاهٍ(۷) قَدْ وَسِعَ كُلَّ شَیْ ءٍ رَحْمَتُهُ وَ مَنَّ عَلَيْهِمْ بِنِعْمَتِهِ لَا يَعْجَلُ بِانْتِقَامِهِ وَ لَا يُبَادِرُ إِلَيْهِمْ بِمَا اسْتَحَقُّوا مِنْ عَذَابِهِ قَدْ فَهِمَ السَّرَائِرَ وَ عَلِمَ الضَّمَائِرَ وَ لَمْ تَخْفَ عَلَيْهِ الْمَكْنُونَاتُ وَ لَا اشْتَبَهَتْ عَلَيْهِ الْخَفِيَّاتُ لَهُ الْإِحَاطَهُ بِكُلِّ شَیْ ءٍ وَ الْغَلَبَهُ عَلَى كُلِّ شَیْ ءٍ وَ الْقُوَّهُ فِی كُلِّ شَیْ ءٍ وَ الْقُدْرَهُ عَلَى كُلِّ شَیْ ءٍ لَا مِثْلُهُ

۱- ۱. فی المصدر: عند ما جاءته العصمه. و فی(م) عند ما جاءت به العصمه.

۲- ۲. السلم اسم شجر. و فی المصدر: و كان فی الموضع سلمات.

۳- ۳. فی المصدر: حجاره.

۴- ۴. سمك الشی ء: رفعه، يقال: سمك اللّه السماء. دحی الشی ء: بسطه.

۵- ۵. فی المصدر: و جبار الأرضين و السماوات.

۶- ۶. فی المصدر: متطول علی جميع من أنشأه.

۷- ۷. الاناه: الوقار و الحلم.

شَيْ ءٌ(١) وَ هُوَ مُنْشِئُ الشَّيْ ءِ حِينَ لَا شَيْ ءَ دَائِمٌ قَائِمٌ بِالْقِسْطِ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ جَلَّ عَنْ أَنْ تُدْرِكَهُ الْأَبْصَارُ وَ هُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصارَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ لَا يَلْحَقُ أَحَدٌ وَصْفَهُ مِنْ مُعَايَنَةٍ وَ لَا يَجِدُ أَحَدٌ كَيْفَ هُوَ مِنْ سِرٍّ وَ عَلَانِيَةٍ إِلَّا بِمَا دَلَّ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَى نَفْسِهِ وَ أَشْهَدُ بِأَنَّهُ الَّذِي (٢) مَلَأَ الدَّهْرَ قُدْسُهُ وَ الَّذِي يَغْشَى الْأَبَدَ نُورُهُ وَ الَّذِي يُنَفِّذُ أَمْرَهُ بِلَا مُشَاوَرَهِ مُشِيرٍ وَ لَا مَعَهُ شَرِيكٌ فِي تَقْدِيرٍ وَ لَا تَفَاوُتٍ فِي تَدْبِيرٍ صَوَّرَ مَا أَبْدَعَ عَلَى غَيْرِ مِثَالٍ وَ خَلَقَ مَا خَلَقَ بِلَا مَعُونَةٍ مِنْ أَحَدٍ وَ لَا تَكَلُّفٍ وَ لَا احْتِيَالٍ أَنْشَأَهَا فَكَانَتْ وَ بَرَأَهَا فَبَانَتْ فَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ(٣) الْمُتْقِنُ الصَّنْعَهِ الْحَسَنُ الصَّنِيعَهِ الْعَدْلُ الَّذِي لَا يَجُورُ وَ الْأَكْرَمُ الَّذِي تَرْجِعُ إِلَيْهِ الْأُمُورُ وَ أَشْهَدُ أَنَّهُ الَّذِي تَوَاضَعَ كُلُّ شَيْ ءٍ لِعَظَمَتِهِ وَ ذَلَّ كُلُّ شَيْ ءٍ لِعِزَّتِهِ وَ اسْتَسْلَمَ كُلُّ شَيْ ءٍ لِقُدْرَتِهِ وَ خَشَعَ كُلُّ شَيْ ءٍ لِهَيْبَتِهِ مَالِكُ الْأَمْلَاكِ وَ مُفَلِّكُ الْأَفْلَاكِ وَ مُسَخِّرُ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهارِ(۴) وَ يُكَوِّرُ النَّهارَ عَلَى اللَّيْلِ يَطْلُبُهُ حَثِيثاً(۵) قَاصِمُ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ وَ مُهْلِكُ كُلِّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ ضِدٌّ وَ لَا نِدٌّ أَحَدٌ صَمَدٌ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَ رَبٌّ مَاجِدٌ يَشَاءُ فَيُمْضِي وَ يُرِيدُ فَيَقْضِي وَ يَعْلَمُ فَيُحْصِي وَ يُمِيتُ وَ يُحْيِي وَ يُفْقِرُ وَ يُغْنِي وَ يُضْحِكُ وَ يُبْكِي وَ يُدْنِي وَ يُقْصِي وَ يَمْنَعُ وَ يُثْرِي (۶) لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهارِ وَ

يُولِجُ النَّهارَ فِي اللَّيْلِ أَلا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ مُجِيبُ الدُّعَاءِ(٧) وَ مُجْزِلُ الْعَطَاءِ مُحْصِي الْأَنْفَاسِ وَ رَبُّ الْجِنَّهِ وَ النَّاسِ لَا يُشْكِلُ عَلَيْهِ شَيْ ءٌ وَ لَا يُضْجِرُهُ صُرَاخُ الْمُسْتَصْرِخِينَ وَ لَا يُبْرِمُهُ إِلْحَاحُ الْمُلِحِّينَ (٨) الْعَاصِمُ لِلصَّالِحِينَ وَ الْمُوَفِّقُ

۱- ۱. فی المصدر: و لیس مثله شی ء.

۲- ۲. فی المصدر: و أشهد أنّه اللّه الذی اه.

۳- ۳. فی المصدر: فهو اللّه الذی لا إله إلّا هو.

۴- ۴. کور اللّه اللیل علی النهار: أدخل هذا فی هذا.

۵- ۵. الحثیث: السریع.

۶- ۶. ثری الرجل: کثر ماله. و فی المصدر: و یمنع و یعطی. و لیس قوله« و یدنی و یقصی» فی المصدر.

۷- ۷. فی المصدر: لا إله إلّا هو العزیز الغفار، مستجیب الدعاء.

۸- ۸. أبرمه: أمله و أضجره. و الالحاح: الاصرار فی السؤال.

لِلْمُفْلِحِینَ وَ مَوْلَی الْمُؤْمِنِینَ وَ رَبُّ الْعَالَمِینَ الَّذِی اسْتَحَقَّ مِنْ کُلِّ مَنْ خَلَقَ أَنْ یَشْکُرَهُ وَ یَحْمَدَهُ عَلَی السَّرَّاءِ(۱) وَ الضَّرَّاءِ وَ الشِّدَّهِ وَ الرَّخَاءِ أُومِنُ بِهِ وَ بِمَلَائِکَتِهِ وَ کُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ أَسْمَعُ أَمْرَهُ وَ أُطِیعُ وَ أُبَادِرُ إِلَی کُلِّ مَا یَرْضَاهُ وَ أَسْتَسْلِمُ لِمَا قَضَاهُ (۲) رَغْبَهً فِی طَاعَتِهِ وَ خَوْفاً مِنْ عُقُوبَتِهِ لِأَنَّهُ اللَّهُ الَّذِی لَا یُؤْمَنُ مَکْرُهُ وَ لَا یُخَافُ جَوْرُهُ أُقِرُّ لَهُ عَلَی نَفْسِی بِالْعُبُودِیَّهِ وَ أَشْهَدُ لَهُ بِالرُّبُوبِیَّهِ وَ أُؤَدِّی مَا أَوْحَی إِلَیَّ حَذَراً مِنْ أَنْ لَا أَفْعَلَ فَتَحِلَّ بِی مِنْهُ قَارِعَهٌ(۳) لَا یَدْفَعُهَا عَنِّی أَحَدٌ وَ إِنْ عَظُمَتْ حِیلَتُهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِأَنَّهُ قَدْ أَعْلَمَنِی أَنِّی إِنْ لَمْ أُبَلِّغْ مَا أَنْزَلَ إِلَیَّ فَمَا بَلَّغْتُ رِسَالَتَهُ وَ قَدْ ضَمِنَ لِی تَبَارَکَ وَ تَعَالَی الْعِصْمَهَ وَ هُوَ اللَّهُ الْکَافِی الْکَرِیمُ فَأَوْحَی إِلَیَّ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ (۴) وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ مَعَاشِرَ النَّاسِ مَا قَصَّرْتُ فِی تَبْلِیغِ مَا أَنْزَلَهُ إِلَیَّ وَ أَنَا مُبَیِّنٌ لَکُمْ سَبَبَ هَذِهِ الْآیَهِ(۵) إِنَّ جَبْرَئِیلَ هَبَطَ إِلَیَّ مِرَاراً ثَلَاثاً یَأْمُرُنِی عَنِ السَّلَامِ رَبِّی وَ هُوَ السَّلَامُ أَنْ أَقُومَ فِی هَذَا الْمَشْهَدِ فَأُعْلِمَ کُلَّ أَبْیَضَ وَ أَسْوَدَ أَنَّ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ أَخِی وَ وَصِیِّی وَ خَلِیفَتِی وَ الْإِمَامُ مِنْ بَعْدِی الَّذِی مَحَلُّهُ مِنِّی مَحَلُّ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی وَ هُوَ وَلِیُّکُمْ بَعْدَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی عَلَیَّ بِذَلِکَ آیَهً مِنْ کِتَابِهِ إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلاهَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاهَ وَ هُمْ راکِعُونَ (۶) وَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَقَامَ الصَّلَاهَ وَ آتَی الزَّکَاهَ وَ هُوَ رَاکِعٌ یُرِیدُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فِی کُلِّ حَالٍ وَ سَأَلْتُ جَبْرَئِیلَ أَنْ یَسْتَعْفِیَ لِی عَنْ تَبْلِیغِ ذَلِکَ إِلَیْکُمْ أَیُّهَا النَّاسُ لِعِلْمِی بِقِلَّهِ الْمُؤْمِنِینَ (۷) وَ کَثْرَهِ الْمُنَافِقِینَ وَ أَدْغَالِ (۸) الْآثِمِینَ وَ خَتْلِ الْمُسْتَهْزِءِینَ بِالْإِسْلَامِ الَّذِینَ وَصَفَهُمُ اللَّهُ فِی کِتَابِهِ

ص: ۲۰۶

۱- ۱. فی المصدر: أحمده علی السراء اه.

۲- ۲. فی المصدر: و استسلم لقضائه.

۳- ۳. القارعه: الداهیه و العذاب.

۴- ۴. فی المصدر بعد ذلک: فی علی یعنی فی الخلافه لعلی بن أبی طالب اه.

۵- ۵. فی المصدر: ما أنزل اللّه تعالی إلیّ، و أنا مبین لکم سبب نزول هذه الآیه.

۶- ۶. سوره المائده: ۵۵.

۷- ۷. فی المصدر و(م) و« شف»: لعلمی بقله المتقین.

۸- ۸. الظاهر کونه علی صیغه المصدر: لکن المصنّف قدّس سرّه جعله جمعا کما یظهر من البیان الآتی.

بِأَنَّهُمْ يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ ما لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَ يَحْسَبُونَهُ هَيِّناً وَ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ وَ كَثْرَهِ أَذَاهُمْ لِي غَيْرَ مَرَّهٍ(۱) حَتَّى سَمَّوْنِي أُذُناً وَ زَعَمُوا أَنِّي كَذَلِكَ لِكَثْرَهِ مُلَازَمَتِهِ إِيَّايَ وَ إِقْبَالِي عَلَيْهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي ذَلِكَ (۲) وَ مِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَ يَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ عَلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ (۳) الْآيَهَ وَ لَوْ شِئْتُ أَنْ أُسَمِّيَ الْقَائِلِينَ بِذَلِكَ بِأَسْمَائِهِمْ (۴) لَسَمَّيْتُ وَ أَنْ أُومِئَ إِلَيْهِمْ بِأَعْيَانِهِمْ لَأَوْمَأْتُ وَ أَنْ أَدُلَّ عَلَيْهِمْ لَدَلَلْتُ وَ لَكِنِّي وَ اللَّهِ فِي أُمُورِهِمْ قَدْ تَكَرَّمْتُ وَ كُلَّ ذَلِكَ لَا يَرْضَى اللَّهُ مِنِّي إِلَّا أَنْ أُبَلِّغَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيَ (۵) ثُمَّ تَلَا صلى الله عليه وآله يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ فِي عَلِيٍ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ فَاعْلَمُوا مَعَاشِرَ النَّاسِ أَنَّ اللَّهَ قَدْ نَصَبَهُ لَكُمْ وَلِيّاً وَ إِمَاماً مُفْتَرَضَهً طَاعَتُهُ (۶) عَلَى الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ وَ عَلَى التَّابِعِينَ بِإِحْسَانٍ (۷) وَ عَلَى الْبَادِي وَ الْحَاضِرِ وَ عَلَى الْأَعْجَمِيِّ وَ الْعَرَبِيِّ وَ الْحُرِّ وَ الْمَمْلُوكِ وَ الصَّغِيرِ وَ الْكَبِيرِ وَ عَلَى الْأَبْيَضِ وَ الْأَسْوَدِ وَ عَلَى كُلِّ مُوَحِّدٍ مَاضٍ حُكْمُهُ جَائِزٌ قَوْلُهُ نَافِذٌ أَمْرُهُ مَلْعُونٌ مَنْ خَالَفَهُ مَرْحُومٌ مَنْ تَبِعَهُ وَ مَنْ صَدَّقَهُ (۸) فَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ وَ لِمَنْ سَمِعَ مِنْهُ وَ أَطَاعَ لَهُ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّهُ آخِرُ مَقَامٍ أَقُومُهُ فِي هَذَا الْمَشْهَدِ فَاسْمَعُوا وَ أَطِيعُوا وَ انْقَادُوا لِأَمْرِ رَبِّكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ هُوَ وَلِيُّكُمْ (۹) وَ إِلَهُكُمْ ثُمَّ مِنْ دُونِهِ رَسُولُكُمْ مُحَمَّدٌ وَلِيُّكُمْ (۱۰) وَ الْقَائِمُ الْمُخَاطِبُ لَكُمْ ثُمَّ مِنْ بَعْدِي عَلِيٌّ وَلِيُّكُمْ وَ إِمَامُكُمْ بِأَمْرِ اللَّهِ رَبِّكُمْ (۱۱) ثُمَ

۱- ۱. في المصدر: في غير مره.

۲- ۲. في المصدر و« شف»: في ذلك قرآنا.

۳- ۳. سوره التوبه: ۶۱.

۴- ۴. في المصدر: أن اسمى بأسمائهم.

۵- ۵. في المصدر: أن ابلغ ما انزل الي.

۶- ۶. في المصدر: مفترضا طاعته. و في« شف»: مفروضا طاعته.

۷- ۷. في المصدر: و على التابعين لهم باحسان.

۸- ۸. في المصدر: مرحوم من تبعه و مؤمن من صدقه. و في« شف» مأجور من تبعه و من صدقه.

۹- ۹. في المصدر و« شف» هو مولاكم.

۱۰- ۱۰. في المصدر: ثم من دونه محمّد وليكم. و في« شف» ثم رسوله المخاطب لكم.

۱۱- ۱۱. في المصدر و« شف»: بأمر ربكم.

الْإِمَامَهُ فِی ذُرِّیَّتِی مِنْ وُلْدِهِ إِلَی یَوْمِ تَلْقَوْنَ اللَّهَ عَزَّ اسْمُهُ وَ رَسُولَهُ لَا حَلَالَ إِلَّا مَا أَحَلَّهُ اللَّهُ وَ لَا حَرَامَ إِلَّا مَا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَرَّفَنِیَ اللَّهُ الْحَلَالَ وَ الْحَرَامَ وَ أَنَا أَفْضَیْتُ بِمَا عَلَّمَنِی رَبِّی مِنْ کِتَابِهِ وَ حَلَالِهِ وَ حَرَامِهِ إِلَیْهِ مَعَاشِرَ النَّاسِ مَا مِنْ عِلْمٍ إِلَّا وَ قَدْ أَحْصَاهُ اللَّهُ فِیَّ وَ کُلَّ عِلْمٍ عَلِمْتُهُ فَقَدْ أَحْصَیْتُهُ فِی إِمَامِ الْمُتَّقِینَ وَ مَا مِنْ عِلْمٍ إِلَّا وَ قَدْ عَلَّمْتُهُ عَلِیّاً وَ هُوَ الْإِمَامُ الْمُبِینُ مَعَاشِرَ النَّاسِ لَا تَضِلُّوا عَنْهُ وَ لَا تَنْفِرُوا مِنْهُ وَ لَا تَسْتَنْکِفُوا(۱) مِنْ وَلَایَتِهِ فَهُوَ الَّذِی یَهْدِی إِلَی الْحَقِّ وَ یَعْمَلُ بِهِ وَ یُزْهِقُ الْبَاطِلَ وَ یَنْهَی عَنْهُ وَ لَا تَأْخُذُهُ فِی اللَّهِ

لَوْمَهُ لَائِمٍ ثُمَّ إِنَّهُ أَوَّلُ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ الَّذِی (۲) فَدَی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِنَفْسِهِ وَ الَّذِی (۳) کَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ وَ لَا أَحَدَ یَعْبُدُ اللَّهَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (۴) مِنَ الرِّجَالِ غَیْرُهُ مَعَاشِرَ النَّاسِ فَضِّلُوهُ فَقَدْ فَضَّلَهُ اللَّهُ وَ اقْبَلُوهُ فَقَدْ نَصَبَهُ اللَّهُ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّهُ إِمَامٌ مِنَ اللَّهِ وَ لَنْ یَتُوبَ اللَّهُ عَلَی أَحَدٍ أَنْکَرَ وَلَایَتَهُ وَ لَنْ یَغْفِرَ لَهُ (۵) حَتْماً عَلَی اللَّهِ أَنْ یَفْعَلَ ذَلِکَ بِمَنْ خَالَفَ أَمْرَهُ فِیهِ وَ أَنْ یُعَذِّبَهُ عَذَاباً نُکْراً أَبَدَ الْأَبَدِ(۶) وَ دَهْرَ الدُّهُورِ فَاحْذَرُوا أَنْ تُخَالِفُوا فَتَصِلُوا نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَ الْحِجارَهُ أُعِدَّتْ لِلْکافِرِینَ أَیُّهَا النَّاسُ بِی وَ اللَّهِ بَشَّرَ الْأَوَّلُونَ مِنَ النَّبِیِّینَ وَ الْمُرْسَلِینَ وَ أَنَا خَاتَمُ الْأَنْبِیَاءِ وَ الْمُرْسَلِینَ وَ الْحُجَّهُ عَلَی جَمِیعِ الْمَخْلُوقِینَ مِنْ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِینَ فَمَنْ شَکَّ فِی ذَلِکَ فَهُوَ کَافِرٌ کُفْرَ الْجَاهِلِیَّهِ الْأُولَی وَ مَنْ شَکَّ فِی شَیْ ءٍ مِنْ قَوْلِی هَذَا فَقَدْ شَکَّ فِی الْکُلِّ مِنْهُ وَ الشَّاکُّ فِی ذَلِکَ فَلَهُ النَّارُ مَعَاشِرَ النَّاسِ حَبَانِیَ اللَّهُ بِهَذِهِ الْفَضِیلَهِ مَنّاً مِنْهُ عَلَیَّ وَ إِحْسَاناً مِنْهُ إِلَیَّ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ مِنِّی أَبَدَ الْآبِدِینَ وَ دَهْرَ الدَّاهِرِینَ عَلَی کُلِّ حالٍ مَعَاشِرَ النَّاسِ فَضِّلُوا عَلِیّاً فَإِنَّهُ أَفْضَلُ النَّاسِ بَعْدِی مِنْ ذَکَرٍ وَ أُنْثَی بِنَا أَنْزَلَ

ص: ۲۰۸

۱- ۱. فی المصدر: و لا تستکبروا.

۲- ۲. فی المصدر: و هو الذی.

۳- ۳. فی المصدر: و هو الذی.

۴- ۴. فی المصدر: مع رسوله.

۵- ۵. فی المصدر: و لن یغفر اللّه.

۶- ۶. فی المصدر: أبد الآباد.

اللَّهُ الرِّزْقَ وَ بَقِيَ الْخَلْقُ مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَغْضُوبٌ مَغْضُوبٌ مَنْ رَدَّ قَوْلِي هَذَا وَ لَمْ يُوَافِقْهُ إِلَّا أَنَّ جَبْرَئِيلَ خَبَّرَنِي عَنِ اللَّهِ تَعَالَى بِذَلِكَ وَ يَقُولُ مَنْ عَادَى عَلِيّاً وَ لَمْ يَتَوَلَّهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَتِي وَ غَضَبِي فَ لْتَنْظُرْ نَفْسٌ ما قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَ اتَّقُوا اللَّهَ أَنْ تُخَالِفُوهُ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِها إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِما تَعْمَلُونَ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّهُ جَنْبُ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ فِي كِتَابِهِ (۱) يا حَسْرَتى عَلى ما فَرَّطْتُ فِي جَنْبِ اللَّهِ (۲) مَعَاشِرَ النَّاسِ تَدَبَّرُوا الْقُرْآنَ وَ افْهَمُوا آيَاتِهِ وَ انْظُرُوا إِلَى مُحْكَمَاتِهِ وَ لَا تَتَّبِعُوا مُتَشَابِهَهُ فَوَ اللَّهِ لَنْ يُبَيِّنَ لَكُمْ زَوَاجِرَهُ وَ لَا يُوَضِّحُ لَكُمْ تَفْسِيرَهُ إِلَّا الَّذِي أَنَا آخِذٌ بِيَدِهِ وَ مُصْعِدُهُ إِلَيَّ وَ شَائِلٌ بِعَضُدِهِ وَ مُعْلِمُكُمْ أَنَّ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلِيٌّ مَوْلَاهُ وَ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ أَخِي وَ وَصِيِّي وَ مُوَالاتُهُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْزَلَهَا عَلَيَّ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ عَلِيّاً وَ الطَّيِّبِينَ مِنْ وُلْدِي هُمُ الثِّقْلُ الْأَصْغَرُ وَ الْقُرْآنُ هُوَ الثِّقْلُ الْأَكْبَرُ وَ كُلُّ وَاحِدٍ مُنْبِئٌ عَنْ صَاحِبِهِ وَ مُوَافِقٌ لَهُ لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ أَلَا إِنَّهُمْ أُمَنَاءُ اللَّهِ (۳) فِي خَلْقِهِ وَ حُكَمَاؤُهُ فِي أَرْضِهِ أَلَا وَ قَدْ أَدَّيْتُ أَلَا وَ قَدْ بَلَّغْتُ أَلَا وَ قَدْ أَسْمَعْتُ أَلَا وَ قَدْ أَوْضَحْتُ أَلَا وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ وَ أَنَا قُلْتُ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَلَا إِنَّهُ لَيْسَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرَ أَخِي هَذَا وَ لَا تَحِلُّ إِمْرَةُ الْمُؤْمِنِينَ بَعْدِي لِأَحَدٍ غَيْرِهِ ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى عَضُدِهِ (۴) فَرَفَعَهُ وَ كَانَ مُنْذُ أَوَّلِ مَا صَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَرَجَةً دُونَ مَقَامِهِ فَبَسَطَ يَدَهُ نَحْوَ وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ شَالَ عَلِيّاً حَتَّى صَارَتْ رِجْلُهُ مَعَ رُكْبَةِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ مَعَاشِرَ النَّاسِ هَذَا عَلِيٌّ أَخِي وَ وَصِيِّي وَ وَاعِي عِلْمِي وَ خَلِيفَتِي عَلَى أُمَّتِي وَ

عَلَى تَفْسِيرِ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الدَّاعِي إِلَيْهِ وَ الْعَامِلُ بِمَا يَرْضَاهُ وَ الْمُحَارِبُ لِأَعْدَائِهِ وَ الْمُوَالِي عَلَى طَاعَتِهِ وَ النَّاهِي عَنْ مَعْصِيَتِهِ خَلِيفَةُ رَسُولِ اللَّهِ وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْإِمَامُ الْهَادِي وَ قَاتِلُ النَّاكِثِينَ وَ الْقَاسِطِينَ وَ الْمَارِقِينَ بِأَمْرِ اللَّهِ أَقُولُ ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَ

۱- ۱. في المصدر بعد ذلك: فقال تعالى« أن تقول نفس اه».

۲- ۲. سوره الزمر: ۵۶.

۳- ۳. في المصدر: هم امناء اللّه.

۴- ۴. في المصدر: إلى عضده.

بِأَمْرِ رَبِّی أَقُولُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ الْعَنْ مَنْ أَنْكَرَهُ وَ اغْضَبْ عَلَی مَنْ جَحَدَ حَقَّهُ اللَّهُمَّ إِنَّکَ أَنْزَلْتَ عَلَیَّ أَنَّ الْإِمَامَهَ لِعَلِیٍ (۱) وَلِیِّکَ عِنْدَ تِبْیَانِی ذَلِکَ عَلَیْهِمْ وَ نَصْبِی إِیَّاهُ بِمَا أَکْمَلْتَ لِعِبَادِکَ مِنْ دِینِهِمْ وَ أَتْمَمْتَ عَلَیْهِمْ نِعْمَتَکَ وَ رَضِیتَ لَهُمُ الْإِسْلَامَ دِیناً فَقُلْتَ وَ مَنْ یَبْتَغِ غَیْرَ الْإِسْلامِ دِیناً فَلَنْ یُقْبَلَ مِنْهُ وَ هُوَ فِی الْآخِرَهِ مِنَ الْخاسِرِینَ (۲) اللَّهُمَّ إِنِّی أُشْهِدُکَ (۳) أَنِّی قَدْ بَلَّغْتُ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّمَا أَکْمَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ دِینَکُمْ بِإِمَامَتِهِ فَمَنْ لَمْ یَأْتَمَّ بِهِ وَ بِمَنْ یَقُومُ مَقَامَهُ مِنْ وُلْدِی مِنْ صُلْبِهِ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ وَ الْعَرْضِ عَلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَ أُولئِکَ (۴) حَبِطَتْ أَعْمالُهُمْ وَ فِی النَّارِ هُمْ خالِدُونَ لا یُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ وَ لا هُمْ یُنْظَرُونَ مَعَاشِرَ النَّاسِ هَذَا عَلِیٌّ أَنْصَرُکُمْ لِی وَ أَحَقُّکُمْ بِی وَ أَقْرَبُکُمْ إِلَیَّ وَ أَعَزُّکُمْ عَلَیَّ وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَنَا عَنْهُ رَاضِیَانِ وَ مَا نَزَلَتْ آیَهُ رِضًی إِلَّا فِیهِ وَ مَا خَاطَبَ اللَّهُ الَّذِینَ آمَنُوا إِلَّا بَدَأَ بِهِ وَ لَا نَزَلَتْ آیَهُ مَدْحٍ فِی الْقُرْآنِ إِلَّا فِیهِ وَ لَا شَهِدَ اللَّهُ بِالْجَنَّهِ فِی هَلْ أَتی عَلَی الْإِنْسانِ إِلَّا لَهُ وَ لَا أَنْزَلَهَا فِی سِوَاهُ وَ لَا مَدَحَ بِهَا غَیْرَهُ مَعَاشِرَ النَّاسِ هُوَ نَاصِرُ دِینِ اللَّهِ وَ الْمُجَادِلُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَ هُوَ التَّقِیُّ النَّقِیُّ وَ الْهَادِی الْمَهْدِیُّ نَبِیُّکُمْ خَیْرُ نَبِیٍّ وَ وَصِیُّکُمْ خَیْرُ وَصِیٍّ وَ بَنُوهُ خَیْرُ الْأَوْصِیَاءِ مَعَاشِرَ النَّاسِ ذُرِّیَّهُ کُلِّ نَبِیٍّ مِنْ صُلْبِهِ وَ ذُرِّیَّتِی مِنْ صُلْبِ عَلِیٍّ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ إِبْلِیسَ أَخْرَجَ آدَمَ مِنَ الْجَنَّهِ بِالْحَسَدِ فَلَا تَحْسُدُوهُ فَتَحْبَطَ أَعْمَالُکُمْ وَ تَزِلَّ أَقْدَامُکُمْ فَإِنَّ آدَمَ أُهْبِطَ إِلَی الْأَرْضِ بِخَطِیئَهٍ وَاحِدَهٍ وَ هُوَ صَفْوَهُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ کَیْفَ بِکُمْ وَ أَنْتُمْ أَنْتُمْ وَ مِنْکُمْ أَعْدَاءُ اللَّهِ أَلَا إِنَّهُ لَا یُبْغِضُ عَلِیّاً إِلَّا شَقِیٌّ وَ لَا یَتَوَالَی عَلِیّاً إِلَّا تَقِیٌّ وَ لَا یُؤْمِنُ بِهِ إِلَّا مُؤْمِنٌ مُخْلِصٌ فِی عَلِیٍّ وَ اللَّهِ نَزَلَتْ سُورَهُ الْعَصْرِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ وَ الْعَصْرِ إِلَی آخِرِهَا مَعَاشِرَ النَّاسِ قَدْ أَشْهَدْتُ اللَّهَ وَ بَلَّغْتُکُمْ رِسَالَتِی وَ ما عَلَی الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ الْمُبِینُ

۱- ۱. فی المصدر: أن الإمامه بعدی لعلی.

۲- ۲. سوره آل عمران: ۸۵.

۳- ۳. فی المصدر: اللّهمّ إنّی اشهدک و کفی بک شهیدا.

۴- ۴. فی المصدر: فاولئک الذین.

مَعَاشِرَ النَّاسِ اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقاتِهِ وَ لا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ: مَعَاشِرَ النَّاسِ آمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ النُّورِ الَّذِی أَنْزَلَ مَعَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ (۱) وُجُوهاً فَنَرُدَّها عَلی أَدْبارِها مَعَاشِرَ النَّاسِ النُّورُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِیَّ مَسْلُوکٌ ثُمَّ فِی عَلِیٍّ ثُمَّ فِی النَّسْلِ مِنْهُ

إِلَی الْقَائِمِ الْمَهْدِیِّ الَّذِی یَأْخُذُ بِحَقِّ اللَّهِ وَ بِکُلِّ حَقٍّ هُوَ لَنَا لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ جَعَلَنَا حُجَّةً عَلَی الْمُقَصِّرِینَ وَ الْمُعَانِدِینَ وَ الْمُخَالِفِینَ وَ الْخَائِنِینَ وَ الْآثِمِینَ وَ الظَّالِمِینَ وَ الْغَاصِبِینَ مِنْ جَمِیعِ الْعَالَمِینَ٪ مَعَاشِرَ النَّاسِ أُنْذِرُکُمْ أَنِّی رَسُولُ اللَّهِ قَدْ خَلَتْ (۲) مِنْ قَبْلِیَ الرُّسُلُ أَ فَإِنْ مِتُّ أَوْ قُتِلْتُ انْقَلَبْتُمْ عَلی أَعْقابِکُمْ وَ مَنْ یَنْقَلِبْ عَلی عَقِبَیْهِ فَلَنْ یَضُرَّ اللَّهَ شَیْئاً وَ سَیَجْزِی اللَّهُ الشَّاکِرِینَ أَلَا وَ إِنَّ عَلِیّاً هُوَ الْمَوْصُوفُ بِالصَّبْرِ وَ الشُّکْرِ ثُمَّ مِنْ بَعْدِهِ وُلْدِی مِنْ صُلْبِهِ مَعَاشِرَ النَّاسِ لَا تَمُنُّوا عَلَی اللَّهِ إِسْلَامَکُمْ فَیَسْخَطَ عَلَیْکُمْ فَیُصِیبَکُمْ بِعَذابٍ مِنْ عِنْدِهِ إِنَّهُ لَبِالْمِرْصادِ مَعَاشِرَ النَّاسِ سَیَکُونُ مِنْ بَعْدِی أَئِمَّةٌ یَدْعُونَ إِلَی النَّارِ وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ لا یُنْصَرُونَ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ وَ أَنَا بَرِیئَانِ مِنْهُمْ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّهُمْ وَ أَنْصَارَهُمْ وَ أَشْیَاعَهُمْ وَ أَتْبَاعَهُمْ (۳) فِی الدَّرْکِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَ لَبِئْسَ مَثْوَی الْمُتَکَبِّرِینَ أَلَا إِنَّهُمْ أَصْحَابُ الصَّحِیفَهِ فَلْیَنْظُرْ أَحَدُکُمْ فِی صَحِیفَتِهِ قَالَ فَذَهَبَ (۴) عَلَی النَّاسِ إِلَّا شِرْذِمَهً مِنْهُمْ أَمْرُ الصَّحِیفَهِ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنِّی أَدَعُهَا إِمَامَهً وَ وِرَاثَهً(۵) فِی عَقِبِی إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ وَ قَدْ بَلَّغْتُ مَا أُمِرْتُ بِتَبْلِیغِهِ حُجَّهً عَلَی کُلِّ حَاضِرٍ وَ غَائِبٍ وَ عَلَی کُلِّ أَحَدٍ مِمَّنْ شَهِدَ أَوْ لَمْ یَشْهَدْ وُلِدَ أَوْ لَمْ یُولَدْ فَلْیُبَلِّغِ الْحَاضِرُ الْغَائِبَ وَ الْوَالِدُ الْوَلَدَ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ وَ سَیَجْعَلُونَهَا مُلْکاً

۱- ۱. طمس الشی ء: محاه و أهلکه.

۲- ۲. فی المصدر: أنذرتکم انی رسول قد خلت اه.

۳- ۳. فی المصدر: و اتباعهم و أشیاعهم.

۴- ۴. أی خفی.

۵- ۵. فی المصدر: امامه وراثه.

وَ اغْتِصَاباً أَلَا لَعَنَ اللَّهُ الْغَاصِبِينَ وَ الْمُغْتَصِبِينَ وَ عِنْدَهَا سَنَفْرُغُ لَكَمْ أَيُّهَ الثَّقَلانِ (۱) فَ يُرْسَلُ عَلَيْكَما شُواظٌ مِنْ نارٍ وَ نُحاسٌ فَلا تَنْتَصِرانِ (۲) مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمْ يَكُنْ يَذَرُكُمْ عَلى ما أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّهُ مَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَ اللَّهُ مُهْلِكُهَا بِتَكْذِيبِهَا وَ كَذَلِكَ يُهْلِكُ الْقُرى وَ هِيَ ظالِمَةٌ كَمَا ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى وَ هَذَا إِمَامُكُمْ (۳) وَ وَلِيُّكُمْ وَ هُوَ مَوَاعِيدُ اللَّهِ وَ اللَّهُ يَصْدُقُ وَعْدُهُ (۴) مَعاشِرَ النَّاسِ قَدْ ضَلَّ قَبْلَكُمْ أَكْثَرُ الْأَوَّلِينَ وَ اللَّهُ قَدْ أَهْلَكَ الْأَوَّلِينَ وَ هُوَ مُهْلِكُ الْآخِرِينَ (۵) مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَمَرَنِي وَ نَهَانِي وَ قَدْ أَمَرْتُ عَلِيّاً وَ نَهَيْتُهُ فَعَلِمَ الْأَمْرَ وَ النَّهْيَ مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَاسْمَعُوا لِأَمْرِهِ تَسْلَمُوا وَ أَطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَ انْتَهَوْا لِنَهْيِهِ تَرْشُدُوا وَ صِيرُوا إِلَى مُرَادِهِ وَ لَا تَتَفَرَّقُ بِكُمُ السُّبُلُ عَنْ سَبِيلِهِ مَعَاشِرَ النَّاسِ أَنَا صِرَاطُ اللَّهِ الْمُسْتَقِيمُ الَّذِی أَمَرَكُمْ بِاتِّبَاعِهِ ثُمَّ عَلِيٌّ مِنْ بَعْدِی ثُمَّ وُلْدِی مِنْ صُلْبِهِ أَئِمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِ (۶) وَ بِهِ يَعْدِلُونَ ثُمَّ قَرَأَ ص الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ إِلَى آخِرِهَا وَ قَالَ فِيَّ نَزَلَتْ وَ فِيهِمْ نَزَلَتْ وَ لَهُمْ عَمَّتْ وَ إِيَّاهُمْ خَصَّتْ أُولَئِكَ أَوْلِيَاءُ

اللَّهِ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ أَلا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ الْغَالِبُونَ (۷) أَلَا إِنَّ أَعْدَاءَ عَلِيٍّ هُمْ أَهْلُ الشِّقَاقِ الْعَادُونَ (۸) وَ إِخْوَانُ الشَّيَاطِينِ الَّذِينَ يُوحِی بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَهُمْ

۱- ۱. أی سنقصد لحسابكم ايها الجن و الانس.

۲- ۲. الشواظ: لهب لا دخان فيه. و النحاس: الصفر المذاب أو هو بمعنى الشواظ.

۳- ۳. فی المصدر: و هذا علی اه.

۴- ۴. فی المصدر: يصدق ما وعده.

۵- ۵. فی المصدر بعد ذلك: قال اللّه تعالی: « أَ لَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ * ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ * كَذلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ» و الآيات فی سوره المرسلات: ۱۶- ۱۹.

۶- ۶. فی المصدر: إلی الحق.

۷- ۷. فی المصدر و(م): هم الغالبون.

۸- ۸. فی المصدر: هم أهل الشقاق و النفاق و الحادون و هم العادون.

هُمُ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ (۱) ذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِی کِتَابِهِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَ لا تَجِدُ قَوْماً يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ يُوادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ (۲) إِلَى آخِرِ الْآيَهِ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَهُمُ الَّذِينَ وَصَفَهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَ هُمْ مُهْتَدُونَ (۳) أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَهُمُ الَّذِينَ (۴) يَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ آمِنِينَ وَ تَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَهُ بِالتَّسْلِيمِ أَنْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوها خالِدِينَ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَهُمُ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ ... بِغَيْرِ حِسابٍ (۵) أَلَا إِنَّ أَعْدَاءَهُمُ الَّذِينَ يَصْلَوْنَ (۶) سَعِيراً أَلَا إِنَّ أَعْدَاءَهُمُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ لِجَهَنَّمَ شَهِيقاً وَ هِيَ تَفُورُ وَ لَهَا زَفِيرٌ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّهٌ لَعَنَتْ أُخْتَها أَلَا إِنَّ أَعْدَاءَهُمْ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ كُلَّما أُلْقِيَ فِيها فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُها أَ لَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ قالُوا بَلى قَدْ جاءَنا نَذِيرٌ إِلَى قَوْلِهِ فَسُحْقاً لِأَصْحابِ السَّعِيرِ (۷) أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَهُمُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَهٌ وَ أَجْرٌ كَبِيرٌ مَعَاشِرَ النَّاسِ شَتَّانَ مَا بَيْنَ السَّعِيرِ وَ الْجَنَّهِ فَعَدُوُّنَا (۸) مَنْ ذَمَّهُ اللَّهُ وَ لَعَنَهُ وَ وَلِيُّنَا مَنْ مَدَحَهُ اللَّهُ وَ أَحَبَّهُ مَعَاشِرَ النَّاسِ أَلَا وَ إِنِّي مُنْذِرٌ وَ عَلِيٌّ هَادٍ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنِّي نَبِيٌّ وَ عَلِيٌّ وَصِيِّي أَلَا إِنَّ خَاتَمَ الْأَئِمَّهِ مِنَّا الْقَائِمُ الْمَهْدِيُّ أَلَا إِنَّهُ الظَّاهِرُ عَلَى الدِّينِ أَلَا إِنَّهُ الْمُنْتَقِمُ مِنَ الظَّالِمِينَ أَلَا إِنَّهُ فَاتِحُ الْحُصُونِ وَ هَادِمُهَا أَلَا إِنَّهُ قَاتِلُ كُلِّ قَبِيلَهٍ مِنْ أَهْلِ الشِّرْكِ أَلَا إِنَّهُ الْمُدْرِكُ بِكُلِّ ثَارٍ لِأَوْلِيَاءِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَلَا إِنَّهُ النَّاصِرُ لِدِينِ اللَّهِ أَلَا إِنَّهُ الْغَرَّافُ (۹) مِنْ بَحْرٍ عَمِيقٍ أَلَا إِنَّهُ قَسِيمُ (۱۰) كُلِّ ذِي

۱- ۱. فی المصدر: ألا إن اولياءهم الذين اه.

۲- ۲. سوره المجادله: ۲۲.

۳- ۳. سوره الأنعام: ۸۲.

۴- ۴. فی المصدر: الذين وصفهم اللّه عزّ و جلّ فقال: الذين اه.

۵- ۵. اصل الآيه «فَأُولئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ يُرْزَقُونَ فِيها بِغَيْرِ حِسابٍ» سوره المؤمن: ۴۰.

۶- ۶. صلی فلانا النار: أدخله إياها و أثواه فيها.

۷- ۷. سوره الملک: ۸- ۱۱.

۸- ۸. فی المصدر: عدونا.

۹- ۹. غرف الماء بيده: أخذه بها.

۱۰- ۱۰. فی المصدر: يسم.

فَضْلٍ بِفَضْلِهِ وَ كُلِّ ذِی جَهْلٍ بِجَهْلِهِ أَلَا إِنَّهُ خِیَرَهُ اللَّهِ وَ اللَّهُ مُخْتَارُهُ أَلَا إِنَّهُ وَارِثُ كُلِّ عِلْمٍ وَ الْمُحِیطُ بِهِ أَلَا إِنَّهُ الْمُخْبِرُ عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْمُنَبِّهُ بِأَمْرِ إِیمَانِهِ أَلَا إِنَّهُ الرَّشِیدُ السَّدِیدُ أَلَا إِنَّهُ الْمُفَوَّضُ إِلَیْهِ أَلَا إِنَّهُ قَدْ بَشَّرَ بِهِ مَنْ سَلَفَ بَیْنَ یَدَیْهِ أَلَا إِنَّهُ الْبَاقِی حُجَّهً وَ لَا حُجَّهَ بَعْدَهُ وَ لَا حَقَّ إِلَّا مَعَهُ وَ لَا نُورَ إِلَّا عِنْدَهُ أَلَا إِنَّهُ لَا غَالِبَ لَهُ وَ لَا مَنْصُورَ عَلَیْهِ أَلَا وَ إِنَّهُ وَلِیُّ اللَّهِ فِی أَرْضِهِ وَ حَكَمُهُ فِی خَلْقِهِ وَ أَمِینُهُ فِی سِرِّهِ وَ عَلَانِیَتِهِ مَعَاشِرَ النَّاسِ قَدْ بَیَّنْتُ لَكُمْ وَ أَفْهَمْتُكُمْ وَ هَذَا عَلِیٌّ یُفْهِمُكُمْ بَعْدِی أَلَا وَ إِنَّ عِنْدَ انْقِضَاءِ خُطْبَتِی أَدْعُوكُمْ إِلَی مُصَافَقَتِی عَلَی بَیْعَتِهِ وَ الْإِقْرَارِ بِهِ ثُمَّ مُصَافَقَتِهِ بَعْدِی أَلَا إِنِّی قَدْ بَایَعْتُ اللَّهَ وَ عَلِیٌّ قَدْ بَایَعَنِی وَ أَنَا آخِذُكُمْ بِالْبَیْعَهِ لَهُ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّما یَنْكُثُ عَلی نَفْسِهِ (۱) الْآیَهَ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ الْحَجَّ وَ الْعُمْرَهَ مِنْ شَعائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَیْتَ أَوِ اعْتَمَرَ(۲) الْآیَهَ مَعَاشِرَ النَّاسِ حُجُّوا الْبَیْتَ فَمَا وَرَدَهُ أَهْلُ بَیْتٍ إِلَّا اسْتَغْنَوْا وَ لَا تَخَلَّفُوا عَنْهُ إِلَّا افْتَقَرُوا مَعَاشِرَ النَّاسِ مَا وَقَفَ بِالْمَوْقِفِ مُؤْمِنٌ إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا سَلَفَ مِنْ ذَنْبِهِ إِلَی وَقْتِهِ ذَلِكَ فَإِذَا انْقَضَتْ حَجَّهُ اسْتُونِفَ عَلَیْهِ عَمَلُهُ مَعَاشِرَ النَّاسِ الْحُجَّاجُ مُعَانُونَ وَ نَفَقَاتُهُمْ مُخَلَّفَهٌ وَ اللَّهُ لا یُضِیعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِینَ مَعَاشِرَ النَّاسِ حُجُّوا الْبَیْتَ بِكَمَالِ الدِّینِ وَ التَّفَقُّهِ وَ لَا تَنْصَرِفُوا عَنِ الْمَشَاهِدِ إِلَّا بِتَوْبَهٍ وَ إِقْلَاعٍ (۳) مَعَاشِرَ النَّاسِ أَقِیمُوا الصَّلاهَ وَ آتُوا الزَّكاهَ كَمَا أَمَرَكُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَئِنْ طَالَ عَلَیْكُمُ الْأَمَدُ فَقَصَّرْتُمْ أَوْ نَسِیتُمْ فَعَلِیٌّ وَلِیُّكُمْ وَ یُبَیِّنُ لَكُمْ (۴) الَّذِی نَصَبَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بَعْدِی وَ مَنْ خَلَقَهُ اللَّهُ مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُ یُخْبِرُكُمْ بِمَا تَسْأَلُونَ عَنْهُ وَ یُبَیِّنُ لَكُمْ مَا لَا تَعْلَمُونَ أَلَا إِنَّ الْحَلَالَ وَ الْحَرَامَ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ أُحْصِیَهُمَا وَ أُعَرِّفَهُمَا فَآمُرَ بِالْحَلَالِ وَ أَنْهَی عَنِ الْحَرَامِ فِی مَقَامٍ

۱- ۱. سوره الفتح: ۱۰.

۲- ۲. سوره البقره: ۱۵۸. و الصحیح « إِنَّ الصَّفا وَ الْمَرْوَهَ مِنْ شَعائِرِ اللَّهِ» .

۳- ۳. أقلع عن كذا: كف عنه و تركه.

۴- ۴. فی المصدر: و مبین لكم.

وَاحِدٍ فَأَمِرْتُ أَنْ آخُذَ الْبَيْعَهَ عَلَيْكَمْ (۱) وَ الصَّفْقَهَ لَكَمْ بِقَبُولِ مَا جِئْتُ بِهِ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِی عَلِیٍّ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْأَئِمَّهِ مِنْ بَعْدِهِ الَّذِینَ هُمْ مِنِّی وَ مِنْهُ أَئِمَّهٌ قَائِمُهُمْ فِیهِمُ الْمَهْدِیُّ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ الَّذِی یَقْضِی بِالْحَقِّ مَعَاشِرَ النَّاسِ وَ كُلُّ حَلَالٍ دَلَلْتُكُمْ عَلَيْهِ وَ كُلُّ حَرَامٍ (۲) نَهَیْتُکُمْ عَنْهُ فَإِنِّی لَمْ أَرْجِعْ عَنْ ذَلِکَ وَ لَمْ أُبَدِّلْ أَلَا فَاذْكُرُوا ذَلِکَ وَ احْفَظُوهُ وَ تَوَاصَوْا بِهِ وَ لَا تُبَدِّلُوهُ وَ لَا تُغَيِّرُوهُ أَلَا وَ إِنِّی أُجَدِّدُ الْقَوْلَ أَلَا فَأَقِيمُوا الصَّلَاهَ وَ آتُوا الزَّكَاهَ وَ أْمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ انْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ أَلَا وَ إِنَّ رَأْسَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ (۳) أَنْ تَنْتَهُوا إِلَی قَوْلِی وَ تُبَلِّغُوهُ مَنْ لَمْ یَحْضُرْهُ تَأْمُرُوهُ بِقَبُولِهِ وَ تَنْهَوْهُ عَنْ مُخَالَفَتِهِ فَإِنَّهُ أَمْرٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مِنِّی وَ لَا أَمْرَ بِمَعْرُوفٍ وَ لَا نَهْیَ عَنْ مُنْكَرٍ إِلَّا مَعَ إِمَامٍ مَعْصُومٍ مَعَاشِرَ النَّاسِ الْقُرْآنُ یُعَرِّفُكُمْ أَنَّ الْأَئِمَّهَ مِنْ بَعْدِهِ وُلْدُهُ وَ عَرَّفْتُكُمْ أَنَّهُمْ مِنِّی وَ مِنْهُ (۴) حَيْثُ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ كَلِمَهً باقِيَهً فِی عَقِبِهِ (۵) وَ قُلْتُ لَنْ تَضِلُّوا مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا مَعَاشِرَ النَّاسِ التَّقْوَی التَّقْوَی وَ احْذَرُوا السَّاعَهَ

كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ إِنَّ زَلْزَلَهَ السَّاعَهِ شَيْءٌ عَظِيمٌ (۶) اذْكُرُوا الْمَمَاتَ وَ الْحِسَابَ وَ الْمَوَازِينَ وَ الْمُحَاسَبَهَ بَيْنَ يَدَیْ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ الثَّوَابَ وَ الْعِقَابَ وَ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَهِ أُثِيبَ (۷) وَ مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَهِ فَلَيْسَ لَهُ فِی الْجِنَانِ نَصِيبٌ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّكُمْ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُصَافِقُونِی بِكَفٍّ وَاحِدَهٍ فِی وَقْتٍ وَاحِدٍ وَ أَمَرَنِیَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ آخُذَ مِنْ أَلْسِنَتِكُمُ الْإِقْرَارَ بِمَا عَقَدْتُ لِعَلِیٍّ مِنْ إِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ وَ مَنْ جَاءَ بَعْدَهُ مِنَ الْأَئِمَّهِ مِنِّی وَ مِنْهُ عَلَی مَا أَعْلَمْتُكُمْ أَنَّ ذُرِّيَّتِی مِنْ صُلْبِهِ فَقُولُوا بِأَجْمَعِكُمْ إِنَّا

۱- ۱. فی المصدر: منکم.

۲- ۲. فی المصدر: أو حرام.

۳- ۳. فی المصدر بعد ذلک: و النهی عن المنکر.

۴- ۴. فی المصدر: و عرفتکم أنّه منی و أنا منه.

۵- ۵. سوره الزخرف: ۲۸.

۶- ۶. سوره الحجّ: ۱.

۷- ۷. فی المصدر: اثیب علیها.

سَامِعُونَ مُطِيعُونَ رَاضُونَ مُنْقَادُونَ لِمَا بَلَّغْتَ عَنْ رَبِّنَا وَ رَبِّکَ فِی أَمْرِ عَلِیٍّ وَ أَمْرِ وُلْدِهِ مِنْ صُلْبِهِ مِنَ الْأَئِمَّهِ نُبَایِعُکَ عَلَی ذَلِکَ بِقُلُوبِنَا وَ أَنْفُسِنَا وَ أَلْسِنَتِنَا وَ أَیْدِینَا عَلَی ذَلِکَ نَحْیَا وَ نَمُوتُ وَ نُبْعَثُ لَا نُغَیِّرُ وَ لَا نُبَدِّلُ وَ لَا نَشُکُّ وَ لَا نَرْتَابُ وَ لَا نَرْجِعُ عَنْ عَهْدٍ وَ لَا نَنْقُضُ الْمِیثَاقَ وَ نُطِیعُ اللَّهَ (۱) وَ عَلِیّاً أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ وُلْدَهُ الْأَئِمَّهَ الَّذِینَ ذَکَرْتَهُمْ مِنْ ذُرِّیَّتِکَ مِنْ صُلْبِهِ بَعْدَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ الَّذِینَ قَدْ عَرَّفْتُکُمْ مَکَانَهُمَا مِنِّی وَ مَحَلَّهُمَا عِنْدِی وَ مَنْزِلَتَهُمَا مِنْ رَبِّی فَقَدْ أَدَّیْتُ ذَلِکَ إِلَیْکُمْ فَإِنَّهُمَا سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ إِنَّهُمَا الْإِمَامَانِ بَعْدَ أَبِیهِمَا عَلِیٍّ وَ أَنَا أَبُوهُمَا قَبْلَهُ فَقُولُوا أَطَعْنَا اللَّهَ (۲) بِذَلِکَ وَ إِیَّاکَ وَ عَلِیّاً وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ وَ الْأَئِمَّهَ الَّذِینَ ذَکَرْتَ عَهْداً(۳) وَ مِیثَاقاً مَأْخُوذاً لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ مِنْ قُلُوبِنَا وَ أَنْفُسِنَا وَ أَلْسِنَتِنَا وَ مُصَافَقَهِ أَیْدِینَا مَنْ أَدْرَکَهُمَا بِیَدِهِ وَ أَقَرَّ بِهِمَا بِلِسَانِهِ (۴) لَا نَبْتَغِی بِذَلِکَ بَدَلًا وَ لَا نَرَی مِنْ أَنْفُسِنَا عَنْهُ حِوَلًا أَبَداً نَحْنُ نُؤَدِّی ذَلِکَ عَنْکَ الدَّانِیَ وَ الْقَاصِیَ مِنْ أَوْلَادِنَا وَ أَهَالِینَا أَشْهَدْنَا اللَّهَ وَ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً وَ أَنْتَ عَلَیْنَا بِهِ شَهِیدٌ وَ کُلُّ مَنْ أَطَاعَ مِمَّنْ ظَهَرَ وَ اسْتَتَرَ وَ مَلَائِکَهُ اللَّهِ وَ جُنُودُهُ وَ عَبِیدُهُ وَ اللَّهُ أَکْبَرُ مِنْ کُلِّ شَهِیدٍ مَعَاشِرَ النَّاسِ مَا تَقُولُونَ فَإِنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ کُلَّ صَوْتٍ وَ خَافِیَهَ کُلِّ نَفْسٍ فَمَنِ اهْتَدی فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَإِنَّما یَضِلُّ عَلَیْها(۵) وَ مَنْ بَایَعَ فَإِنَّمَا یُبَایِعُ اللَّهَ یَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَیْدِیهِمْ (۶) مَعَاشِرَ النَّاسِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ بَایِعُوا عَلِیّاً أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ وَ الْأَئِمَّهَ علیهم السلام کَلِمَهً طَیِّبَهً بَاقِیَهً یُهْلِکُ اللَّهُ مَنْ غَدَرَ وَ یَرْحَمُ (۷) مَنْ وَفَی فَمَنْ نَکَثَ فَإِنَّما یَنْکُثُ (۸) الْآیَهَ

۱- ۱. فی المصدر: نطیع اللّه و نطیعک اه.

۲- ۲. فی المصدر: أعطانا اللّه.

۳- ۳. أی عهدنا عهدا.

۴- ۴. الظاهر أن هذه الجمله لیست من کلام رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، بل هی توضیح و بیان من الراوی، أی من أدرک من الجماعه رسول اللّه و أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیهما فبایعهما و صافقهما بیده.

۵- ۵. سوره الزمر: ۴۱.

۶- ۶. سوره الفتح: ۱۰.

۷- ۷. سوره الفتح: ۱۰.

۸- ۸. فی المصدر: و یرحم اللّه.

مَعَاشِرَ النَّاسِ قُولُوا الَّذِی قُلْتُ لَکُمْ وَ سَلِّمُوا عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ وَ قُولُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا غُفْرانَکَ رَبَّنا وَ إِلَیْکَ الْمَصِیرُ(۱) وَ قُولُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی هَدانا لِهذا وَ ما کُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْ لا أَنْ هَدانَا اللَّهُ (۲) مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ فَضَائِلَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قَدْ أَنْزَلَهَا فِی الْقُرْآنِ أَکْثَرَ مِنْ أَنْ أُحْصِیَهَا فِی مَقَامٍ وَاحِدٍ فَمَنْ أَنْبَأَکُمْ بِهَا وَ عَرَّفَهَا فَصَدِّقُوهُ مَعَاشِرَ النَّاسِ مَنْ یُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ عَلِیّاً وَ الْأَئِمَّهَ الَّذِینَ ذَکَرْتُهُمْ فَقَدْ فازَ فَوْزاً عَظِیماً مَعَاشِرَ النَّاسِ السَّابِقُونَ إِلَی مُبَایَعَتِهِ وَ مُوَالاتِهِ وَ التَّسْلِیمِ عَلَیْهِ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ أُولَئِکَ الْفَائِزُونَ فِی جَنَّاتِ النَّعِیمِ مَعَاشِرَ النَّاسِ قُولُوا مَا یَرْضَی اللَّهُ عَنْکُمْ (۳) مِنَ الْقَوْلِ فَ إِنْ تَکْفُرُوا أَنْتُمْ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ جَمِیعاً فَلَنْ تَضُرُّوا اللَّهَ شَیْئاً اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ أَعْطِبْ عَلَی الْکَافِرِینَ (۴) وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ فَنَادَتْهُ الْقَوْمُ نَعَمْ سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا أَمْرَ اللَّهِ (۵) وَ أَمْرَ رَسُولِهِ بِقُلُوبِنَا وَ أَلْسِنَتِنَا وَ أَیْدِینَا وَ تَدَاکُّوا(۶) عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام وَ صَافَقُوا بِأَیْدِیهِمْ فَکَانَ أَوَّلُ مَنْ صَافَقَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْأَوَّلَ وَ الثَّانِیَ وَ الثَّالِثَ وَ الرَّابِعَ وَ الْخَامِسَ عَلَیْهِمْ مَا عَلَیْهِمْ وَ بَاقِی الْمُهَاجِرِینَ وَ الْأَنْصَارِ وَ بَاقِی النَّاسِ عَنْ آخِرِهِمْ عَلَی قَدْرِ مَنَازِلِهِمْ (۷) إِلَی أَنْ صُلِّیَتِ الظُّهْرُ وَ الْعَصْرُ فِی وَقْتٍ وَاحِدٍ وَ الْمَغْرِبُ وَ الْعِشَاءُ الْآخِرَهُ فِی وَقْتٍ وَاحِدٍ وَ أَوْصَلُوا الْبَیْعَهَ وَ الْمُصَافَقَهَ ثَلَاثاً وَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ کُلَّمَا بَایَعَ قَوْمٌ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی فَضَّلَنَا عَلَی جَمِیعِ الْعَالَمِینَ وَ صَارَتِ الْمُصَافَقَهُ سُنَّهً وَ رَسْماً یَسْتَعْمِلُهَا مَنْ لَیْسَ لَهُ حَقٌّ فِیهَا(۸).

۱- ۱. سوره البقره: ۲۸۵.

۲- ۲. سوره الأعراف: ۴۳.

۳- ۳. فی المصدر: ما یرضی اللّه به عنکم.

۴- ۴. عطب علیه: غضب أشد الغضب. و فی المصدر: و اغضب علی الکافرین.

۵- ۵. فی المصدر: علی امر اللّه.

۶- ۶. أی ازدحموا.

۷- ۷. فی المصدر: علی طبقاتهم و قدر منازلهم.

۸- ۸. الاحتجاج للطبرسیّ: ۳۳- ۴۱.

شف، [كشف اليقين] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّبَرِيُّ مِنْ عُلَمَاءِ الْمُخَالِفِينَ رَوَاهُ فِي كِتَابِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ أَبِي مُحَمَّدٍ الدِّينَوَرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى الْهَمَدَانِيِّ: إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ(۱).

**[ترجمه]الاحتجاج : مرا سیّد عالم عابد ابوجعفر مهدی بن ابی حرب حسینی با سندی روایت کرد که امام باقر علیه السّلام فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از مدینه به حج رفت، زیرا همه احکام - غیر از حج و ولایت - را به قوم خود تعلیم داده بود، از این رو جبرئیل علیه السّلام نزد وی آمده و گفت: یا محمّد، خداوند که نامش شکوهمند باد سلامتان می کند و می... گوید: من هیچ نبی یا رسولی از انبیا و رسل خود قبض را روح ننموده‌ام مگر اینکه دین خود را کامل و حجّت خویش را تأکید کرده باشم، و بر تو انجام دو فریضه باقی مانده است که قوم تو نیازمند ابلاغ آنند: فریضه حج و فریضه ولایت و خلافت پس از خودت، زیرا من هرگز زمین را از حجّت خالی نمی گذارم ؛ بنابراین خداوند جلّ ثنائه تو را فرمان می‌دهد که احکام حج را به قومت ابلاغ کنی

ص: ۲۰۱

و حج بگزاری و هر که از شهرها و اطراف و اعراب که استطاعت آن را دارد، با تو حج بگزارد، حجّ گزاردن را به ایشان بیاموزی، همان‌طور که نماز و زکات و روزه‌شان را به آنان تعلیم دادی و ایشان را بر این احکام واقف و آگاه گردانی، همان... طور که آنان را بر احکام فرایض پیشین که به ایشان ابلاغ کرده‌ای، واقف گردانیدی .

پس منادی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در میان مردم ندا در داد: هان که رسول صَلی الله علیهِ و آله قصد حج دارد تا اعمال و مراسم آن را به شما بیاموزد، همان‌طور که دیگر احکام دینتان را به شما آموخت، و شما را بر این احکام واقف و آگاه گرداند، همان‌طور که از پیش بر دیگر احکام آگاه گردانیده است. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بیرون شده و مردم نیز با وی بیرون آمده و به وی گوش سپردند تا ببینند چه می‌کند و آن‌ها نیز همان کنند که او انجام می‌دهد؛ پس آن حضرت با ایشان حج گزارد و تعداد کسانی که با پیامبر از مدینه و اطراف آن و اعراب حج گزاردند، نزدیک به هفتاد هزار انسان یا بیشتر بودند، به شمار همراهان موسی علیه السّلام که از ایشان برای هارون بیعت گرفت لیکن آن‌ها پیمان شکنی کرده و پیرو سامری و گوساله‌پرست شدند؛ رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به همان شکل از هفتاد هزار نفر برای خلافت علی علیه السّلام بیعت گرفت، اما آنان نیز به پیروی از قوم موسی و سنّتی که وضع کردند اقتدا نموده، بیعت شکنی کردند. و تلبیه گفتن و احرام بستن، از مدینه تا مکه پیوسته بود.

و چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در عرفات وقوف نمود، جبرئیل از جانب خدای متعال نزد وی آمده و گفت: یا محمّد، خدای عزّوجل تو را سلام می‌رساند و به تو می گوید که مرگت نزدیک گشته و عمرت در حال به سر آمدن است و من تو را به سوی چیزی که گریزی از آن نیست می‌برم، اکنون پیمان خویش را ببند و وصیت خود را فراهم کن و آنچه از علوم و میراث علوم انبیای پیشین نزد توست، از سلاح و تابوت و هرچه نزد تو از آیات انبیا هست، به وصی و خلیفه بعد از خودت بسپار که او حجّت بالغه من بر مردم، علی بن ابی طالب است؛ پس او را به این سمت بر مردم منصوب کن و عهد و پیمان و میثاق و بیعتش را تجدید کن و به آنان یادآوری کن که چه عهد و پیمانی از ایشان گرفته‌ام که باید ولایت ولیّ مرا پذیرفته، دوستش بدارند و بدانند که مولای ایشان و مولای هر مرد و زن مؤمنی، علی بن ابی طالب است؛ زیرا من هیچ یک از پیامبران

را قبض روح نکرده‌ام مگر اینکه دین خود را کامل کرده باشم

ص: ۲۰۲

و نعمت خود را با ولایت اولیای خویش و دشمنی با دشمنانم تمام کرده باشم، و این موضوع بستگی به کمال توحید و دین و اتمام نعمت من بر خلق دارد و باید از ولیّ من پیروی نموده و اطاعتش نمایند، زیرا من نمی‌گذارم زمینم بدون قیّم بماند تا حجّت من بر خلق من باشد. از این رو امروز دینتان را برایتان کامل کرده و نعمتم را بر شما تمام نمودم و دین اسلام را برای شما برگزیدم، البته با ولایت ولیّ من و مولای هر مرد و زن مؤمنی، علی، بنده و وصیّ نبیّ من و خلیفه من پس از او و حجّت بالغه من بر خلقم. اطاعت از او اطاعت از محمّد نبیّ من است و اطاعت از او و محمّد، همانند اطاعت از من است؛ پس هر کس از او اطاعت کند، از من اطاعت کرده است و هرکه از فرمان وی سر بپیچد، مرا نافرمانی کرده است. من او را نشانه‌ای میان خود و خلق خویش قرار داده‌ام. هرکس او را بشناسد مؤمن و آن‌که انکارش کند، کافر است. هر کس به بیعت او شرک ورزد، مشرک است و هرکه با ولایت علی به دیدار من آید، به بهشت وارد می‌شود و آنکه با دشمنی با علی به دیدار من آید، وارد دوزخ گردد. پس ای محمّد، علی را به ولایت منصوب کن و از مردم برای وی بیعت بگیر و عهد و میثاق مرا که از ایشان گرفته‌ام، به خاطرشان بیاور که من تو را به سوی خویش خواهم آورد.

اما رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از قوم خود و اهل نفاق و تفرقه‌افکنی ترسید که پراکنده گشته و به دوره جاهلیت برگردند، زیرا آن حضرت می‌دانست که این جماعت تا چه حد با علی علیه السّلام دشمنی دارند و کینه وی را به دل گرفته‌اند. از این رو از جبرئیل علیه السّلام خواست از پروردگارش برای وی در قبال مردم امان درخواست نماید و منتظر ماند تا جبرئیل اجابت این خواسته را از جانب پروردگار به وی ابلاغ نماید، لذا ابلاغ ولایت علی علیه السّلام به مردم را به تأخیر انداخت تا اینکه به مسجد خیف رسیدند و در آنجا جبرئیل علیه السّلام بر وی نازل گشت و از آن حضرت خواست به عهد خود عمل کرده و علی را منصوب نماید، اما در امان بودن از مردم را از جانب خدای عزّوجل ابلاغ ننمود تا اینکه به «کراع الغمیم» میان مکه و مدینه رسیدند. در اینجا جبرئیل نزد آن حضرت آمده و از وی خواست فرمان خدا را ابلاغ نماید، ولی فرمان امان از مردم را از جانب خدا با خود نیاورده بود، لذا آن حضرت به جبرئیل فرمود: بیم آن دارم که قومم مرا تکذیب کنند و سخن مرا درباره علی نپذیرند. سپس به راه خود ادامه داد تا این که به غدیرخم که در سه مایلی قبل از جحفه قرار دارد، رسید و در حالی که پنج ساعت از روز گذشته بود، جبرئیل با تهدید و نهیب و تضمین امان از مردم، از جانب خدا باز آمده و گفت: ای محمّد، خدای عزّوجل تو را سلام می‌رساند و به تو می گوید:

ص: ۲۰۳

«یاأَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ

وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس» و این در حالی بود که پیش قراولان کاروان به نزدیکی جحفه رسیده بودند. پس، از وی خواست آنان را بازگرداند و صبر کند تا بقیه از پشت سر برسند، سپس علی علیه السلام را به ولایت بر مردم منصوب کند و آنچه را که خداوند درباره علی علیه السّلام نازل فرموده به آنان ابلاغ نماید، و به وی خبر داد که خداوند

او را از گزند مردم در امان داشته است؛ سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله با آمدن امان نامه، دستور فرمود منادی در میان مردم ندای «الصلاۀ جامعه» سر دهد و پیش قراولان را باز گرداند و منتظر باشند تا پشت‌سری‌ها هم برسند. سپس به سمت راست راه پیچید تا به کنار مسجد غدیر رسید، جایی که جبرئیل از جانب خدای عزّ اسمه بدان فرمان داده بود. در آن‌جا چند درخت بود که پیامبر دستور داد زیر آن‌ها را تمیز کنند و سنگ‌هایی را به شکل منبر روی هم قرار دهند تا بر مردم مشرف شود. سپس پیش قراولان بازگشته و آنانی که پشت سر بودند رسیدند و در همان‌جا ماندند. آن‌گاه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از آن سنگ‌ها بالا رفته و حمد ثنای خدا را به جای آورده و سپس فرمود:

حمد و سپاس خداوندی را سزاست که در یکتایی خود بلند مرتبه و در عین تفرّد، به موجودات نزدیک است، در سلطنتش شکوهمند و در ارکان حکومتش با عظمت است و دانش او به همه چیز احاطه دارد، بی‌آنکه جابه جا شود، و همه خلق را با قدرت و برهان خود مقهور نموده است. بزرگواریش ثابت و پیوسته ستوده است. خدایی که بلندی‌ها را برافراشته و پستی‌ها را هموار نموده و بر آسمان‌ها مسلّط است. منزّه است و از هر عیب و نقصی پاک می‌باشد، پروردگار فرشتگان و روح القدس است. بر همه مخلوقات خود لطف و کرم نموده و به هر کس که به وی نزدیکی جسته، بخشش فرموده است. هر دیده‌ای با قدرت او بیناست و چشم‌ها از دیدن وی عاجزند. پروردگاری است کریم و بردبار که به مخلوقاتش مهلت می‌دهد، رحمت او همه چیز را در برگرفته و با فرو فرستادن نعمت بر همه مخلوقاتش منّت نهاده است. در انتقام گرفتن شتاب نمی‌ورزد و در فرستادن عذابی که گناه‌کاران سزاوار آنند، پیشی نمی‌گیرد. بر همه اسرار واقف است و آنچه را که در ضمیر دارند می‌داند و مکنونات درونی بر او پوشیده نیستند و هیچ پوشیده‌ای بر او مشتبه نمی‌شود. بر همه چیز احاطه دارد و بر همه چیز غالب است. در همه کار توانا و بر هر کاری نیرومند است. هیچ مانندی ندارد

ص: ۲۰۴

و او به وجود آورنده همه چیز است آن‌گاه که هیچ چیزی وجود نداشته؛ او همیشگی است و بر پای به دادگری، خدایی جز او نیست و عزیز و حکیم اوست. بزرگ‌تر از آن است که دیده‌ها او را دریابند و او دیده‌ها را در می‌یابد، و او خدای مهربان و آگاه است. هیچ کس از راه معاینه قادر به وصف او نیست و احدی چگونگی آشکار و نهان بودنش را در نمی‌یابد مگر به آنچه خود او عزّوجل افراد را به شناسایی خویش دلالت فرموده باشد؛ گواهی می‌دهم به اینکه او خدایی است که خالقی جز او نیست، قداستش سر تا سر عالم را فرا گرفته، او همان خدایی است که نورش ابدیت را در بر گرفته، کسی که فرمانش بی... مشورت با مشاوری نافذ است، در تقدیر او را شریکی نیست و در تدبیر وی نسبت به امور عالم هستی تفاوتی موجود نیست، آفریدگان خود را مبدعانه تصویر فرموده و بدون یاری جستن از کسی، مخلوقات را آفریده، بی‌آنکه متحمّل زحمتی شده باشد یا اینکه به مکر و حیله‌ای متوسل گردیده باشد. با به وجود آوردنش، موجودات را هستی بخشیده و با آفرینش، عالم هستی را به مرحله ظهور رسانده است، پس اوست خدایی که جز او خدایی نیست، آنکه صنعتش محکم و مصنوعش نیکوست، دادگری است که ستم نمی‌کند و کریم‌ترین موجودی است که تمام امور به سوی او باز می‌گردد.

و گواهی می‌دهم که او همان کسی است که همه چیز در برابر عظمتش سر تعظیم فرو آورده و در برابر عزّتش همه اشیاء ذلّت گزیده‌اند و همه چیز تسلیم قدرتش گردیده، و همه چیز در برابر هیبتش خاشع گشته است؛ مالک املاک و گرداننده افلاک

است و تسخیر کننده خورشید و ماه است که گردش هر کدام از آن‌ها را زمانی معیّن است، شب را در روز و روز را در شب فرو می‌غلتاند و هریک را در پی دیگری روانه می کند. در هم شکننده هر ستمگر کینه‌توز است و هر شیطان سرکشی را به هلاکت می‌رساند. نه ضدّی دارد و نه همتایی، یکتایی است بی‌انباز، نه می‌زاید و نه زاییده شده و نه همسری دارد. خدایی است یکتا و پروردگاری است بزرگ، هرچه خواهد به وجود آورد و آنچه اراده کند، حکم به اجرایش می‌دهد. می‌داند و احصا می کند، می‌میراند و زنده می گرداند، به فقر مبتلا و از ثروت بی‌نیاز می کند یا از خود دور می‌سازد. عنایتش را از هر که خواهد باز می‌دارد و به هر که خواهد فراوان عطا می‌فرماید، مملکت و پادشاهی مختص اوست و سپاس تنها او را سزد. هر چه خیر است در دست اوست و او بر همه چیز تواناست، شب را در روز و روز را در شب وارد می کند، هان که عزیز بسیار آمرزنده اوست. اجابت کننده دعا، بخشنده عطا، شمارنده نَفس‌ها و پروردگار جن و إنس است؛ هیچ چیز بر او مشتبه نمی... شود، فریادِ فریاد زنان دلتنگش نمی کند و عجز و لابه مصرّانه حاجتمندان ملولش نمی‌سازد، نیکان را از گناه حفظ می کند و رستگاران را توفیق می‌بخشد؛

ص: ۲۰۵

سروَر مؤمنان و پروردگار جهانیان است. کسی که استحقاق آن را دارد که همه مخلوقات در همه اوقات، در خوشی و ناخوشی، در سختی و فراخی سپاسگزار و ستایشگر او باشند، به این خدا و فرشتگانش و کتاب‌ها و فرستادگانش ایمان دارم، فرمانش را می‌شنوم و اطاعت می کنم، و هر کاری که او را خشنود سازد انجام می‌دهم و به هر چه حکم فرماید تسلیم می‌شوم، به خاطر میل به اطاعت از او و بیم از مجازاتش؛ زیرا او خدایی است که هیچ کس از مکر او ایمن نیست و از ستمش کسی نمی‌ترسد. به بندگی خود در برابر او اقرار نموده و به پروردگاری او گواهی می‌دهم. آنچه به من وحی فرموده ابلاغ می کنم تا مبادا اگر به جای نیاورم، چنان عذاب کوبنده‌ای بر من فرود آید که احدی قادر به برطرف کردن آن نباشد، هر چند چاره اندیشی وی بزرگ باشد؛ خدایی جز او نیست، زیرا مرا آگاه فرمود که اگر آنچه را که بر من نازل گشته ابلاغ نکنم، رسالت او را ابلاغ نکرده‌ام، و او تبارک و تعالی تضمین فرموده که مرا از شرّ دشمنان حفظ فرماید، و او الله است، همان کفایت کننده بزرگوار. پس به من چنین وحی فرمود: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیم، یَاأَیهُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس» .

ای مردم، در ابلاغ آنچه خداوند بر من نازل فرموده کوتاهی نکرده‌ام و من علّت نزول این آیه را برای شما روشن می کنم؛ جبرئیل سه بار بر من نازل گشته و پس از ابلاغ سلام از جانب پروردگارم - و سلام اوست - به من امر نموده است که در همین مکان، به هر سفید پوست و سیاه پوستی اعلام کنم که علی بن ابی طالب برادر، وصی، جانشین و امام شما بعد از من است. او کسی است که منزلت هارون از موسی را نسبت به من دارد، با این تفاوت که پس از من هیچ پیامبری نخواهد آمد، و پس از خدا و رسول او ولیّ شماست، و خدای تبارک و تعالی در این مورد آیه‌ای از کتاب خود بر من نازل فرمود که: «إِنَّمَا وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ ءَامَنُواْ الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلَوهَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکَوهَ وَ هُمْ رَاکِعُون»، - . مائده/ ۵۵ - {ولیّ

شما، تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند: همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می

دهند.} و علیّ بن ابی طالب نماز را به پا داشته و زکات را در حال رکوع پرداخت نموده و پیوسته خواستار خشنودی خدای عزّوجل است. از جبرئیل خواستم که مرا از اعلام این امر معاف دارد و علت آن هم آگاهی من از اندک بودن مؤمنان و کثرت منافقان است و نیز دغل‌بازی گناهکاران جنایت پیشه و خدعه‌گری به تمسخر گیرندگان اسلام که خداوند در کتاب خود آن... ها را توصیف فرموده

ص: ۲۰۶

که آنچه به زبان می‌آورند، سخن ِ برآمده از دل‌هایشان نیست و این کار را گناهی ناچیز می‌پندارند در حالی که نزد خدا بس بزرگ است؛ و نیز آزارهای مکرّر آن‌ها نسبت به من تا جایی که مرا «اُذُن» (زودباور) نامیدند، آن هم به سبب ملازمت علی علیه السّلام با من و اقبال من نسبت به او، تا اینکه خدای عزّوجل در این مورد چنین نازل فرمود: «وَ مِنْهُمُ الَّذِینَ یُؤْذُونَ النَّبِیَّ وَ یَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَیرٍ لَّکُمْ یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ یُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ رَحْمَهٌ لِّلَّذِینَ ءَامَنُواْ مِنکمُ وَ الَّذِینَ یُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لهَُمْ عَذَابٌ أَلِیمٌ»، - . توبه / ۶۱ - {و

از ایشان کسانی هستند که پیامبر را آزار می دهند و می گویند: «او زودباور است.» بگو: «گوش خوبی برای شماست، به خدا ایمان دارد و [سخن] مؤمنان را باور می کند، و برای کسانی از شما که ایمان آورده اند رحمتی است.» و کسانی که پیامبر خدا را آزار می رسانند، عذابی پر درد [در پیش] خواهند داشت.} و اگر بخواهم کسانی را که مرا با چنین نامی می‌خوانند نام ببرم، همه را به اسم یاد می‌کردم و اگر می‌خواستم با دست به آن‌ها اشاره کنم، این کار را می‌کردم، و اگر می‌خواستم فرد فرد آنان را نشان دهم، این کار را می‌کردم، لیکن به خدا سوگند در حق ایشان بزرگواری می‌کنم، ولی با این همه خداوند از من راضی و خشنود نخواهد شد مگر اینکه آنچه را که بر من نازل فرموده، ابلاغ کنم.

سپس آن حضرت صلی الله علیه و آله آیه: «یَاأَیهَُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس»، {ای پیامبر، آنچه از جانب پروردگارت} درباره علی { نازل شده، ابلاغ کن و اگر نکنی پیامش را نرسانده ای. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه می دارد.} پس ای مردم! بدانید که خداوند او را برای شما به عنوان ولیّ و امام مفترض الطاعهٔ منصوب نموده است که اطاعت از وی بر عموم مسلمانان از مهاجرین و انصار و آیندگان، چه بادیه نشین و چه شهری، عجم و عرب، آزاد و بنده، کوچک و بزرگ، سفیدپوست و سیاه پوست و هر موحّدی واجب است؛ حکمش جاری، کلامش حاکم و فرمانش نافذ است. ملعون است کسی که با وی مخالفت ورزد و آمرزیده است آنکه از وی پیروی نموده و تصدیقش نماید، زیرا خداوند او و هر کس که سخنش را بشنود و اطاعت کند، آمرزیده است.

ای مردم، این آخرین باری است که در جمع شما و در این مکان سخن می‌گویم، پس خوب گوش کنید و اطاعت کنید و به فرمان پروردگارتان گردن نهید که خدای عزّوجل خود ولیّ و إله شماست و بعد از او، پیامبر شما محمّد ولیّ شماست، اینکه ایستاده و با شما سخن می‌گوید، سپس بعد از من، علی ولیّ و امامِ شما به امر خدا پروردگارتان است؛ ا

ص: ۲۰۷

ز آن پس امامت در ذریّه او از فرزنـدان اوست تا روزی که به لقای خداونـد که نامش ارجمند باد و رسول او، نائل آیید. هیچ حلالی جز آنچه خـدا حلال کرده باشد نیست و هیچ حرامی جز آنچه خدا حرام کرده باشد نیست، خداوند حلال و حرام را به من شناسانده و من نیز آنچه را که پروردگارم از قرآن و حلال و حرام به من آموخته، به علی منتقل کردم .

ای مردم، هیـچ علمی نیست مگر اینکه خداونـد آن را به من داده باشـد و من هم تمام این علوم را به پیشوای پارسایان علی بن ابی طـالب منتقل نمودم. ای مردم، از علی غافل نشویـد و از او دور نگردیـد و از پـذیرش ولایتش سـر باز نزنیـد، زیرا او کسـی است که به حق راهنمـایی کرده و خود عامـل به آن است و باطل را نابود ساخته و از آن نهی می‌کنـد و در راه خـدا از ملامت هیـچ ملامتگری باک نـدارد. دیگر اینکه او نخستین مؤمن به خـدا و رسول اوست، او همان کسـی است که جان خود را فـدای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نمود، او تنها کسی است از مردان که با رسول خدا به عبادت خدا می‌پرداخت و همه شما بت... پرست بودید.

ای مردم، علی را بر دیگران برتری دهیـد کـه خـدایش برتری داده است، و به وی روی آوریـد که خـدا وی را به ولا-یت شـما منصوب کرده است. خداوند هرگز توبه کسی را که منکر ولایت وی باشد نمی‌پذیرد و هرگز او را نمی‌آمرزد، و قطعاً خداوند با کسـی که فرمان او را درباره علی گردن ننهـد، چنین خواهـد کرد و یقیناً وی را به سـختی تا ابـد الدهر عذاب خواهد فرمود، پس بترسـید از اینکه با او از در مخالفت در آیید، وگرنه به آتشـی می‌روید که سوخت و هیمه آن آدمیان و سـنگ‌ها هستند و برای کافران مهیّا گشـته است. ای مردم، به خدا سوگند، همه پیامبران و رسولان گذشته به نبوّت من بشارت داده شده‌اند و من خاتم انبیا و مرسـلین و حجّت خـدا بر همه آفریدگان اهل آسـمان و زمین هسـتم. پس هر کس در آن شک کند کافر است، بهماننـد کفر دوران جاهلیت، و هرکس در این سـخن من شک کنـد، به همه گفتارم شک کرده است و مستوجب آتش خواهد خواهند بود.

ای مردم، خداونـد بر من منّت نهـاده و در حق من لطـف فرمـوده و این فضـیلت را به من ارزانی داشـته است، و خـدایی جز او نیست، تا ابدالدهر و در همه حال سپاسگزار و ستایشگر او هستم.

ای مردم، علی را برتری دهید که افضل مردم پس از من است، از مرد و زن! به خاطر ماست که خداوند

روزی را نـازل می‌فرمایـد و مخلوقـات را نگـاه داشـته است! ملعونِ ملعون و مغضوبِ مغضوب است هر کس این سـخن مرا رد نموده و بـا آن موافق نباشـد! بدانیـد که جبرئیـل از جانب خـدای متعال مرا از این معنا آگاه نموده و می‌گویـد: هر کس با علی دشـمنی کنـد و ولایت او را نپـذیرد، لعنت و خشم من بر او باد! پس هر کسـی باید نیک بنگرد که برای فردای قیامت چه پیش فرسـتاده است، و از خـدا بترسـید از اینکه با وی مخالفت کنیـد که در این صورت، گام‌هایی که از پیش اسـتوار بوده‌اند، دچار لغزش خواهند شد و خداوند به آنچه می‌کنید آگاه است.

ای مردم، علی بن ابی طالب جنب الله و مصداق آیه: «یَاحَسْرَتیَ عَلیَ مَا فَرَّطتُ فِي جَنبِ الله»، - . زمر/ ۵۶ - { دریغا بر آنچه در

حضور خدا کوتاهی ورزیدم.} می‌باشد.

ای مردم، در قرآن تدبّر کرده و آیات آن را بفهمید و پیوسته محکمات آن را مدنظر قرار دهید و از آیات متشابه پیروی نکنید، زیرا به خدا سوگند، کسی جز علی بن ابی طالب که برادر و وصیّ من است، نمی‌تواند حقایق و دقایق قرآن را تفسیر و بیان کند، کسی که هم اکنون دست او را گرفته و نزد خدا بالاـ می‌آورم و بازوی او را بلند کرده و به شما خواهم گفت که هر کس من مولاـی اویم، اینک علی مولای اوست، او علی بن ابی طالب، برادر و وصیّ من است و موالات او از جانب خداوند عزّوجل بر من نازل گشته است.

ای مردم، علی و اولاد مطهّرش ثقل اصغرند و ثقل اکبر قرآن است که هریک از این دو مؤید و موافق دیگری است و هرگز از هم جدا نخواهند شد تا اینکه در کنار حوض کوثر بر من وارد شوند. بدانید و آگاه باشید که آن‌ها اُمنای خدا و حکمای او بر روی زمین‌اند. بدانید و آگاه باشید که من وظیفه‌ام را ادا نمودم، ابلاغ کردم، به گوش همه رساندم، مطلب را توضیح داده و روشن کردم. هر چه گفتم سخن خدای عزّوجل بود و من از جانب خدای عزّوجل بیان کردم، بدانید و آگاه باشید که جز برادرم علی، کسی سزاوار منصب امارت مؤمنان نیست و امارت بر مؤمنان پس از من، جز برای او روا نیست.

سپس با دست خود بر بازوی علی علیه السّلام زده، او را بلند کرد – و این در حالی بود که علی از ابتدای بالا رفتن از سنگ‌ها، یک درجه پایین‌تر از پیامبرصَلی الله علیهِ و آله ایستاده بود، سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله دست خود را به سوی او دراز کرده – و علی را بالاـ کشید تا اینکه پای آن حضرت به محاذات زانوی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله قرار گرفته و آن‌گاه فرمود: ای مردم، این علی است، برادر، وصی و حافظ علم من و جانشینم بر اُمّت من و مفسر کتاب خدای عزّوجل و دعوت کننده به آن و عامل به آنچه مورد رضای الهی است. با دشمنان خدا در جنگ است و طرفدار اطاعت از وی، نهی کننده از نافرمانی اوست، او جانشین رسول خدا، امیرمؤمنان، و امامی هدایتگر است. به فرمان خدا با پیمان شکنان، ستمکاران و خارج شدگان از حق می‌جنگد.

اکنون سخنی بر زبان می‌آورم که هر سخنی را به امر پروردگار

ص: ۲۰۹

تغییر می‌دهد. می‌گویم: خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند و لعن فرما هر که انکارش کند و پایمال کننده حقش را مورد خشم و نفرت خود قرار ده! خداوندا، تو خود بر من نازل فرمودی که امامت و پیشوایی مردم پس از من، از آنِ علی بن ابی طالب ولیّ توست، آن‌گاه که این امر را برای مردم روشن کرده و علی را به این مقام منصوب نمودم تا دین بندگانت را با این کار برایشان کامل کرده باشی و نعمت شما بر ایشان تمام گردد و اسلام را به عنوان دین برای آنان بپسندی و سپس فرمودی: «وَ مَن یَبْتَغِ غَیرَ الْاسْلَامِ دِینًا فَلَن یُقْبَلَ مِنْهُ وَ هُوَ فِی الْآخِرَهِ مِنَ الْخَاسِرِینَ» – . آل عمران/ ۸۵ – {و هر که جز اسلام، دینی [دیگر] جوید، هرگز از وی پذیرفته نشود، و وی در آخرت از زیانکاران است.} خداوندا، من تو را گواه می‌گیرم که آنچه را که فرموده بودی ابلاـغ کردم. ای مردم، یقیناً خداوند عزّوجل دین شما را به امامت وی کامل گردانیده، پس هر کس به وی و نیز به خلفای پس از او که فرزندان من از صلب اویند، تا به روز قیامت و

عرضه شدن بر خدای عزّوجل، اقتدا نکند، آنان خود کسانی هستند که کارها و اعمالشان تباه گشته و در جهنم جاودانند، بی… آنکه از عذابشان کاسته شود و یا مهلتی داده شوند.

ای مردم، این علی است که در یاری رساندن به من، شایستگی، نزدیکی و خویشاوندی و عزیز و ارجمند بودن نزد من، از همه شما برتر است و خدای عزّوجل و من از او راضی و خشنود هستیم. همه آیات مشتمل بر رضای خدا درباره وی نازل شده‌اند و هرگاه از «یا ایّها الذین امنوا » در قرآن سخن رفته، علی پیشاپیش همه مخاطبان این آیه بوده است و هیچ آیه‌ای که مشتمل بر مدح باشد، جز در حق او نازل نشده است و سوره «هَلْ أَتی عَلَی الْإِنْسانِ » که مشتمل بر اعتراف به بهشت از جانب خداست، منحصراً در حق او نازل شده است و کسی جز او را با این سوره نستوده است.

ای مردم، او یاری رساننده به دین خدا و مدافع رسول خداست، او تقی، نقی، هادی و مهدی است؛ پیامبر شما بهترین پیامبر و وصیّ شما بهترین وصی است و فرزندان او نیز بهترین اوصیا هستند.

ای مردم، نسل هر پیامبری از صُلب اوست و نسل من از صلب علی است.

ای مردم، ابلیس با حسد آدم را از بهشت بیرون راند، پس به علی حسد نورزید که اعمالتان تباه می‌شود و گام‌هایتان خواهد لغزید؛ زیرا آدم با یک خطا به زمین فرو فرستاده شد و این در حالی بود که او صفوهٔ الله عزّوجل است، چه رسد به شما که گروهی بندگان خدا و گروه دیگر دشمنان خدا هستید؟! جز بدبخت کینه علی را به دل نمی‌گیرد و جز پارسا ولایت او را نمی‌پذیرد و جز مؤمن مخلص به او ایمان نمی‌آورد. به خدا سوگند، سوره «عصر» درباره علی نازل شده است: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ، وَ الْعَصْرِ...».

ای مردم، خدا را گواه گرفته و رسالت خود را به شما ابلاغ کردم و {و بر پیامبر خدا جز ابلاغ وظیفه‌ای نیست}.

ص: ۲۱۰

ای مردم، {ای کسانی که ایمان آورده اید، از خدا آن گونه که حقّ پرواکردن از اوست، پروا کنید و زینهار، جز مسلمان نمیرید.}

ای مردم، {به خدا و پیامبر او ایمان بیاورید و به آن نوری که با وی فرستاده شده ایمان بیاورید، پیش از آنکه چهره‌هایی را محو کنیم و در نتیجه آن‌ها را به قهقرا باز گردانیم.}

ای مردم، آن نوری که از جانب خدای عزّوجل فرو فرستاده شده، در وجود من است و بعد از من در وجود علی و بعد از او در نسل وی خواهد بود تا اینکه قائم مهدی، حقّ خدا و هر حقّی که از آنِ ما باشد را خواهد گرفت، زیرا خدای عزّوجل ما را حجّت خود بر مقصّران، معاندان، مخالفان، خائنان، گناهکاران، ظالمان و غاصبان عالم قرار داده است.

ای مردم، به شما هشدار می‌دهم که من پیامبر خدایم و پیش از من نیز پیامبرانی بوده‌اند و از این جهان رخت بر بسته‌اند، آیا اگر من بمیرم یا کشته شوم، شما به قهقرا باز می‌گردید؟ و هر کس به کفر پیشین خود باز گردد، زیانی به خدا نرسانده است و

خداونـد شـاکران را پاداش خواهـد داد؛ بدانیـد و آگاه باشـید که علی موصوف به شـکیبایی و سپاسـگزاری است و پس از او، فرزندانم که از صلب او هستند، متصف به این صفت خواهند بود.

ای مردم، به خاطر اسـلام آوردنتان بر خـدا منّت ننهید که بر شـما خشم خواهد گرفت و به عذابی از جانب خود گرفتار خواهد ساخت که او در کمین شماست.

ای مردم، پس از من رهبرانی ظهور خواهنـد کرد که مردم را به سوی جهنّم فرا خواهنـد خوانـد و در روز رسـتاخیز هیـچ یاری نخواهند شد.

ای مردم، یقیناً خدا و من از آنان بیزاریم.

ای مردم، آن‌ها و انصار و اعوان و پیروانشان در پست‌ترین جای دوزخ‌اند و چه بد جایگاهی است جایگاه متکبران! آگاه باشید که آن‌ها اصحاب صحیفه‌اند، پس هریک از شما باید در صحیفه خود بنگرد.

ای مردم، من امـامت را تـا روز قیـامت در ذرّیّه خود به ارث می‌گـذارم، و آنچه را که فرمـان یـافته بودم، ابلاغ کردم تا حجّتی باشـد بر حاضـران و غایبان و بر هر کس که در این مجلس حضور دارد یا نـدارد، در قیـد حیات بوده یا هنوز زاده نشـده باشد؛ پس حاضـران غایبان را آگاه سازند و پدر فرزندش را آگاه سازد تا روز قیامت! اما با این احوال، ظالمانه آن را غصب خواهند کرد و به صورت سلطنت درخواهند آورد.

ص: ۲۱۱

هان که لعنت خـدا بر آن کسانی باد که آن را غصب کنند و آن‌گاه است که: {ای جن و انس، زودا که به شـما بپردازیم!} و: {بر سَرِ شما شراره هایی از [نوع] تفته آهن و مس فروفرستاده خواهد شد، و [از کسی] یاری نتوانید طلبید.} – . الرحمن / ۵۵ –

ای مردم، خداوند عزّوجل شـما را بر این حال رها نمی‌سازد: «{تا اینکه پلید را از پاک جدا کند و خدا بر آن نیست که شما را از غیب آگاه گرداند.}

ای مردم، بی‌تردیـد خداوند هیچ شـهر و روسـتایی را به هلاکت نرسانده، مگر اینکه پیامبران را تکذیب کرده باشـند و نیز آن… گونه که خدای متعال ذکر فرموده، شـهرهایی را که ظلم و سـتم در آن نهادینه شده باشد، خراب و ویران می‌سازد. و این (علی علیه السّلام) امام و ولیّ شماست. او از وعده‌های الهی است و خداوند به وعده خود عمل می‌کند.

ای مردم، بیشتر پیشـینیان شـما گمراه شدند و خداوند پیشـینیان را هلاک فرموده و آخرین را نیز هلاک خواهد کرد. ای مردم، خداونـد مرا به امـوری امر و از اموری نهی فرموده و من نیز علی را امر و نهی نمودم؛ بنـابراین، او امر و نهی را از پروردگـارش عزّوجل دریافت کرده است، پس گوش به فرمان او باشـید تا سالم بمانید و از وی اطاعت کنید تا هدایت یابید و نواهی او را به کار بندید تا به راه راست بیفتید و خواسته او را برآورید تا دچار تفرقه و پراکندگی نشوید و از حرکت در مسیر او باز نمانید.

ای مردم، من صراط مستقیم خدایم که شما را فرمان داده از آن پیروی کنید، و پس از من علی صراط مستقیم خداست و بعد از او، فرزندان من از صلب علی صراط مستقیم خدایند، آن‌ها امامانی هستند که مردم را به حق هدایت نموده و خود بدان وسیله دادگری می کنند.

سپس سوره مبارکه حمد «الحمدالله رب‌العالمین» را تا آخر تلاوت نموده و آن‌گاه فرمود: این سوره در حق من و درباره ایشان نازل شد، برای آن‌ها عموماً و برای پدرشان اختصاصاً. آنان {اولیای خدا هستند که هیچ بیمی برایشان نیست و اندوهگین نمی‌شوند.}، {ایناننـد حزب خدا، آری، حزب خدا رستگارند.} و پیروزمندانند. هان که دشمنان علی خود اهل شقاق و نفاق و از حد گذشتگانند و برادران شیاطین که فریبکارانه با یکدیگر سخنان فریبنده رد و بدل می کنند. بدانید و آگاه باشید! دوستان ایشان

ص: ۲۱۲

خود مؤمنانی هستند که خداوند عزّوجل در کتاب خود از ایشان یاد کرده و فرموده است: «لَّا تجَدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْأَخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَوْ كَانُواْ ءَابَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتهَُمْ

أُوْلَئکَ كَتَبَ فىِ قُلُوبهِِمُ الْايمَانَ وَ أَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ وَ يُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تجَرِى مِن تحَتهَِا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضىِ اللَّهُ عَنهُْمْ وَ رَضُواْ عَنْهُ أُوْلَئکَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُون» - . مجادله/ ۲۲ - {قومی

را نیابی که به خدا و روز بازپسین ایمان داشته باشند [و] کسانی را که با خدا و رسولش مخالفت کرده اند - هر چند پدرانشان یا پسرانشان یا برادرانشان یا عشیره آنان باشند - دوست بدارند. در دل اینهاست که [خدا] ایمان را نوشته و آنها را با روحی از جانب خود تأیید کرده است، و آنان را به بهشتهایی که از زیر [درختان] آن جویهایی روان است در می آورد. همیشه در آنجا ماندگارند. خدا از ایشان خشنود و آنها از او خشنودند. ایناننـد حزب خدا. آری، حزب خداست که رستگارانند.} بدانید و آگاه باشید که دوستان ایشان همان کسانی هستند که خدای عزّوجل ایشان را وصف نموده و فرموده است: «الَّذِينَ ءَامَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُواْ إِيمَانَهُم بِظُلْمٍ أُوْلَئکَ لهَُمُ الْأَمْنُ وَ هُم مُّهْتَدُون»، - . انعام /۸۲ - {کسانی

که ایمان آورده و ایمان خود را به شرک نیالوده اند، آنان راست ایمنی و ایشان راه یافتگانند.} آگاه باشید که دوستان ایشان کسانی هستند که در امنیت کامل وارد بهشت می‌شوند و فرشتگان با سلام به استقبالشان آمده و می گویند: خوش باشید، پس به بهشت در آیید و در آن جاودانه بمانید. هان که دوستان ایشان کسانی هستند که خداوند درباره ایشان فرموده: {به بهشت در آینـد و در آن بی‌حساب روزی داده شوند.} آگاه باشید! دشمنان ایشان کسانی هستند که به زودی در آتشی فروزان در آینـد. هان که دشمنان ایشان به دوزخ برده می‌شونـد؛ بدانید، دشمنان آنان در حالی که جهنّم می‌جوشد و بانگی دلخراش به سان آواز خران از آن بشنوند، وارد آن می‌شوند، و هرگاه اُمتی وارد آن گردد، اُمّت همتای خود را لعن فرستد. آگاه باشید که دشمنان ایشان کسانی هستند که خدای عزّوجل درباره ایشان فرمود: «كُلَّمَا أُلْقِىَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلهَُمْ خَزَنَتهَُا أَلَمْ يَأْتِكمُ نَذِيرٌ* قَالُواْ بَلىَ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَ قُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شىَ‏ءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا فىِ ضَلَالٍ كَبِيرٍ*وَ قَالُواْ لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فىِ أَصحَْابِ السَّعِيرِ* فَاعْترََفُواْ بِذَنبهِِمْ فَسُحْقًا لِّأَصْحَابِ السَّعِير»، - . ملک/ ۱۱-۸ - {هر

بـار کـه گروهی در آن افکنـده شونـد، نگاهبانـان آن از ایشـان پرســند: «مگر شـما را هشداردهنـده ای نیامـد؟» گوینـد: «چرا، هشداردهنـده ای به سوی ما آمـد و [لی] تکذیب کردیم و گفتیم: خدا چیزی فرو نفرسـتاده است، شـما جز در گمراهی بزرگ نیستیـد.» و گوینـد: «اگر شـنیده [و پـذیرفته] بودیم یا تعقّل کرده بودیم، در [میان] دوزخیان نبودیم.» پس به گناه خود اقرار می کنند. و مرگ باد بر اهل جهنّم!} هان که دوسـتان ایشان کسانی هسـتند که در نهان از پروزدگارشان می‌ترسند، آن‌ها آمرزش و پاداش بزرگی دارند.

ای مردم، چه بسـیار است فاصله دوزخ و بهشت، پس دشمنان ما مشمول نکوهش و نفرین خدایند و دوستان ما مورد ستایش و مودّت پروردگار خواهند بود.

ای مردم، بدانیـد کـه من بیم دهنـده‌ام و علی هـدایت‌گر است. ای مردم، من پیـامبرم و علی وصـیّ، بدانیـد که خـاتم امامـان ما مهدی قائم است. بدانید که در دین مسلط و با قدرت است. بدانید که انتقام گیرنده از ستمگران، اوست. بدانید که او گشاینده دژها و ویران کننـده آن‌هاست. بدانیـد که او تمام قبایل اهل شـرک را به قتل می‌رسانـد. بدانیـد که او انتقام همه اولیای خدای عزّوجل را می گیرد. بدانید که او یاری دهنده دین خداست. بدانید که او هرکس را به فراخور فضل

یا جهلش مقام و رتبه می‌دهـد. بدانیـد که او برگزیـده و منتخب خداست. بدانید که او وارث همه علوم است و محیط به آن‌ها. بدانیـد که او مخبر پروردگارش عزّوجل است و معرّف ایمان به اوست. بدانیـد که او صاحب عقل سـلیم و ثبات در رأی است. بدانید که امور دین به او واگذار می‌شود. بدانید که پیامبران گذشته به او بشارت داده‌اند. بدانید که او حجّت باقی خداست که بعد از او حجّتی نیست و هیچ حقی نیست مگر اینکه با او باشد و هیچ نوری نیست مگر اینکه نزد او باشد. بدانید که هیچ کس بر وی غلبه نمی‌کنـد و شـکست در او راهی نـدارد. بدانید که او ولیّ خدا بر روی زمینِ اوست و حاکم او در میان بندگانش و امین آشکار و نهان خداست.

ای مردم، من گفتنی‌ها را گفتم و آن‌ها را به شـما فهماندم و این علی است که پس از من به شـما می‌فهماند؛ بدانید که پس از پایـان خطبه‌ام از شـما دعوت خواهم کرد به عنوان بیعت بـا علی و اقرار به امـامت او بـا من دست دهیـد و سـپس با علی دسـت دهید. بدانید که من با خدا بیعت کردم و علی با من بیعت نمود و من از جانب خدای عزّوجل از شـما برای علی بیعت می‌گیرم {پس هر که پیمان شکنی کند، تنها به زیان خود پیمان می‌شکند...} - . فتح /۱۰ - ، ای مردم، {حج و عمره گزاردن از شعائر خـداست، پس هر که حـج کنـد یـا عمره گزارد، بر او گنـاهی نیست...} - . به جـای حـج و عمره «صـفا و مروه» درست است. بقره/۱۵۸ -

ای مردم، حـج خانه خـدا به جای آورید، زیرا هر خانواده‌ای که حج کنند، بی‌نیاز و ثروتمند می‌شوند و هر خاندانی که از حج سرباز زنند، به فقر و نداری گرفتار می‌شوند.

ای مردم، هیـچ مؤمنی در جایگـاه عرفات نمی‌ایسـتد مگر اینکه خداونـد تمام گناهان گذشـته او را تا آن لحظه بیامرزد و چون

حجّ او پایان پذیرد، از نو گناهان او ثبت می‌شوند.

ای مردم، حجّاج از جانب پروردگار یاری داده می‌شونـد و به هر که، هر مقـدار در راه حـجّ مصـرف کننـد، برای ایشان جبران می‌شود {خداوند پاداش نیکوکاران را تباه نمی‌کند}.

ای مردم، حج را با دین کامل و تفقُّه به جای آورید و بدون توبه کردن و دل کندن از ارتکاب معاصی مراجعت نکنید.

ای مردم، نمـاز را آن‌گـونه به جـای آوریـد و زکـات را آنگـونه پرداخت کنیـد که خـدای عزّوجـل به شـما امر فرموده است و چنـانچه به سـبب مرور زمان کوتاهی یا فراموش کردیـد، علی ولیّ شـماست و احکام را برایتان بیان می‌کنـد. علی همان کسـی اسـت که خداونـد او را به جانشـینی من منصـوب فرمـوده، کسـی که خداونـد او را از نـور من آفریـده و من نیز از او هسـتم، تا پاسـخگوی پرسـش‌های شما باشد و آنچه نمی‌دانید را برایتان بنمایاند. بدانید که حلال و حرام خدا خیلی بیشتر از آن است که من آن‌ها را در یک مجلس برایتان شمرده و به شما بشناسانم و به حلال آن امر نموده و از حرام آن شما را باز دارم.

از این رو دستور یافته‌ام، از شما برای آنچه را که از جانب خدای عزّوجل در ولایت علی امیرالمؤمنین و امامان پس از او که از نسـل من و او هسـتند و جملگی امـام‌انـد و قـائم ایشـان در میان مردم مهـدی است که تا روز قیامت حکومت می‌کنـد و به حق قضاوت می‌نماید، بیعت بگیرم.

ای مردم، هر حلالـی را که شـما را به آن راهنمـایی کرده‌ام و هر حرامی که شـما را از انجام آن نهی کرده‌ام به قوّت خود باقی هستند و من نه نظرم درباره آن‌ها عوض شده و نه حکمی را جابه‌جا کرده‌ام، مراقب باشید و سخنان مرا فرا گیرید و به یکدیگر سفارش کنیـد. دسـتورات مرا اجرا کنیـد، سـخنان مرا تغییر ندهید و جابه‌جا نکنید. هان که گفتارم را دوباره تکرار می‌کنم: ای مردم، نماز را به پا دارید و زکات بپردازید و امر به معروف و نهی از منکر کنید. بدانید که سـرآمد امر به معروف آن است که سخن مرا بپذیریـد و به کسانی که در اینجا نیسـتند ابلاغ کنیـد و ایشان را به پذیرش آن امر و از مخالفت با آن نهی کنید، زیرا این کار فرمانی است از جانب خدا و من و هیچ امر به معروف و نهی از منکری پذیرفته نیست مگر با وجود امام معصوم.

ای مردم، قرآن به شـما می‌شناساند که امامان پس از علی، فرزندان او هستند، و من هم آنان را به شما شناساندم که از نسل من و او می‌باشند و خداوند عزّوجل در این خصوص می‌فرماید: {و او آن را در پی خود سخنی جاودان کرد.} - . زخرف / ۲۸ -

و من نیز گفتم: تا زمانی که به آن دو (قرآن و عترت) چنگ زده باشید، هرگز گمراه نخواهید شد .

ای مردم، پارسـایی، پارسـایی! بترسـید از روز رسـتاخیز، زیرا خـدای عزّوجـل می‌فرمایـد: {یقینـاً زلزله رسـتاخیز امری هولناک است.} - . حج/ ۱ -

از مرگ یـاد کنیـد و از حسـاب و میزان و بازخواست در محضـر پروردگار جهانیان، و به ثواب و عقاب و اینکه هرکس با کار نیکو آمده باشد، پاداش می‌یابد و هر که با گناه آمده باشد، بهره‌ای از بهشت نخواهد داشت.

ای مردم، شما بیشتر از آنید که در یک زمان به نشانه بیعت به من دست دهید و خدای عزّوجل به من فرمان داده است که در این مورد از زبانتان اقرار بگیرم، به آنچه من درباره علی و امامان پس از وی در خصوص امیرمؤمنان بودنشان قرار گذاشتم، پس جملگی یک صدا بگویید:

ص: ۲۱۵

ما شنیدیم، فرمانبرداریم، راضی و خشنودیم، در مورد آنچه از خدا به ما ابلاغ فرمودی، درباره امارت علی علیه السّلام و فرزندانش که پیشوایان آینده‌اند، مطیع و منقاد هستیم و در این مورد با شما از دل و جان و زبان و با دستانمان بیعت می کنیم؛ بر این بیعت زنده خواهیم ماند و خواهیم مرد و برانگیخته خواهیم شد. نه آن را تغییر می‌دهیم و نه جا به جا می کنیم و نه در مورد آن تردید خواهیم کرد، از پیمانی که بسته‌ایم باز نخواهیم گشت و عهدشکنی نمی کنیم و از خدا و علی امیرالمؤمنین و فرزندانش، امامانی که گفتی از ذریّه شما و صلب علی که پس از حسن و حسین علیهما السلام می‌آیند، هستند، اطاعت خواهیم کرد؛ آن دو امامی که جایگاه و محلی که نزد من از آن برخوردارند و منزلتی که نزد پروردگار دارند را به شما شناساندم و گفتم که آن دو، دو سرور جوانان اهل بهشت‌اند و آن دو پس از پدرشان علی امام هستند و من پیش از علی، پدر آن دو هستم. پس اکنون بگویید: در این مورد خدا و تو را اطاعت نمودیم و نیز بر شما باد به علی و حسن و حسین و امامانی را که یادآور شدی، از نظر عهد و میثاقی که برای علی علیه السلام از دل و جان و زبان و دست‌های ما گرفته شده - کسی که این دو را با دست درک کرده [در واقعه حضور داشته و بیعت کرده است] و با زبان اقرار کرده است - غیر از این مطلب چیز دیگری را نخواهیم خواست و هرگز در خود نمی‌بینم که بخواهیم از پیمان خود برگردیم و ما این امر را از جانب شما به فرزندان و خویشاوندان دور و نزدیک خود ابلاغ خواهیم کرد، و تو خدا را بر آنچه می گوییم گواه بگیر و گواه بودن خدا کافی است و خودتان نیز بر آنچه می گوییم گواه هستید و نیز هر موجودی که خدا را اطاعت می کند، چه ظاهر باشد و چه پوشیده و نیز فرشتگان خدا و سربازان و بندگان او نیز از جمله گواهان هستند و خدا از هر گواهی بزرگ‌تر است.

ای مردم، چه می گویید؟ یقیناً خداوند از هر صدا و هر چه در درون انسان‌ها بگذرد، آگاه است: «فَمَنِ اهْتَدَى فَلِنَفْسِهِ وَ مَن ضَلَّ فَإِنَّمَا یَضِلُّ عَلَیْهَا»، - . زمر/ ۴۱ - {پس هر کس هدایت شود، به سود خود اوست، و هر کس بیراهه رود، تنها به زیان خودش گمراه می شود.} و هر که بیعت کرده، در حقیقت با خدا بیعت کرده است. «یَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَیْدِیهِم»، - . فتح/ ۱۰ - {

دست خدا بالای دستهای آنان است.}

ای مردم، از خدا پروا نموده و با علی امیرالمؤمنین - صلوات الله علیه - بیعت کنید و با حسن و حسین و امامان پس از ایشان - علیهم السّلام - که کلمه طیبه باقیه خداوند است. خداوند هر کس را که خیانت کند به هلاکت می‌رساند و آنکه به عهد و پیمان خود وفا کند را مشمول رحمت خویش سازد: « فَمَن نَّکَثَ فَإِنَّمَا یَنکُثُ عَلَىَ نَفْسِهِ ...»، - . فتح/ ۱۰ - {پس هر که پیمان شکنی کند، تنها به زیان خود پیمان می شکند...}.

ص: ۲۱۶

ای مردم، آنچه را گفتم بگوییـد و بر علی به عنوان «امیرالمؤمنین» سـلام دهیـد و بگویید: «سَمِعْنَا وَ ازعْنَا غُفْرَانَکَ رَبَّنَا وَ إِلَیْکَ الْمَصِیر»، - . بقره/ ۲۸۵ - {شنیدیم

و گردن نهادیم، پروردگارا، آمرزش تو را [خواستاریم] و فرجام به سوی تو است.»} و بگوییـد: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی هَدَانا لِهَاذَا وَ مَا کُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْ لَا أَنْ هَدَئنَا الله»، - . اعراف/ ۴۳ - {«ستایش

خدایی را که ما را بدین [راه] هدایت نمود، و اگر خدا ما را رهبری نمی کرد، ما خود هدایت نمی یافتیم.}

ای مردم، بی‌شـک فضایـل علی بن ابی طالب نزد خـدای عزّوجل که آن را در قرآن نازل فرموده، بیشتر از آن است که من آن را در یک خطبه به شمار آورم، پس هرکس شما را از فضایل وی آگاه نمود و آن‌ها را به شما شناساند، باورش کنید!

ای مردم، هر کس از خدا و رسول او و علی و امامانی که یاد کردم اطاعت کند، تحقیقاً به کامیابی بزرگی دست یافته است.

ای مردم، کسـانی که در مبـایعت و اظهـار دوستی و مودّت بـا او و سـلام دادن به وی به عنوان «امیرالمؤمنین» بر دیگران پیشـی گیرند، اینان خود در باغ‌های بهشتی کامیابند.

ای مردم، آنچه که خـدا را از شـما خشـنود می‌کنـد بر زبان جاری کنید، زیرا اگر شـما و هر آنکه بر روی زمین است، جملگی کفر بورزیـد، هیـچ زیـانی بـه خـدا نمی‌رسانیـد؛ خداونـدا، مؤمنـان را بیـامرز و خشـمت را بر کـافران فرو ریز و الحمـدُ الله ربّ العالمین.

سپس آن قوم یـک صـدا فریـاد برآوردنـد: شـنیدیم و فرمان خـدا و رسول را با دل‌ها، زبان‌ها و دست‌هایمان اطاعت می کنیم و آنگاه جمعیت به طرف پیامبرصَلی الله علیهِ و آله و علی علیه السّلام هجوم آورده و با آنان دست داده و بیعت نمودنـد و اولین کسـانی که به رسول خـدا صَلی الله علیهِ و آله به نشـانه بیعت با علی علیه السّلام دست دادنـد، ابوبکر، عمر، عثمان، ابو عبیـده جرّاح و سالم مولای ابو حـذیفه - علیهم ما علیهم - بودنـد و پس از ایشان مهاجرین و انصار و بقیه مردم تا آخرین نفر به نوبت و به حسب مراتبی که داشـتند، بیعت نمودنـد؛ به گونه‌ای که نمـاز ظهر و عصـر بـاهم و مغرب و عشـا باهم اقامه شدنـد و بیعت کردن آن‌هـا سـه روز بـه طـول انجامیـد و هرگـاه جمعی بیعت می‌کردنـد، رسـول خـدا صَلی الله علیهِ و آله می‌فرمـود: سـپاس خداوندی را سزاست که ما را بر جهانیان برتری داد! و از آن پس دست دادن سنّت و مرسوم شد، به گونه‌ای که وقتی افراد به ناحق از مردم بیعت می‌گرفتند، مردم را وادار می‌ساختند به همین کیفیت بیعت کنند. - . احتجاج طبرسی: ۴۱-۳۳ -

ص: ۲۱۶

کشف الغمّه: احمد بن محمّد طبری از علمای اهل سنّت این حدیث را تا به آخر از محمّد بن ابی بکر بن عبدالرحمان از حسن بن علی ابومحمّد دینوری از محمّد بن موسی همدانی در کتاب خود آورده است.

**[ترجمه]

بیان

أقول روی أكثر هـذه الخطبه مما يتعلق بالنصّ و الفضائل مؤلف كتاب الصـراط المسـتقيم عن محمد بن جرير الطبری فی كتاب الولايه بإسناده إلی زيد بن أرقم و روی جميعا الشيخ علی بن يوسف بن المطهر رحمه الله عن زيد بن أرقم قوله صلی الله عليه و آله عظم فی أركـانه أی بسـبب صـفاته التی لجلالـه بمنزله الأركـان أو فی العرش و الكرسـی و السـماوات و الأرضـين التی هی أركان

مخلوقاته أو بسـبب عزه و منعته أو جنوده التی تتبع قدرته الذاتيه قال الفيروزآبادی الركن بالضم الجانب الأقوی و الأمر العظيم و ما يقوی به من ملك و جند و غيره و العز و المنعه(۲).

قوله صـلی الله عليه و آله و هو فی مكانه أی فی منزلته و رفعته أی ليس علمه بالأشـياء علی وجه ينافی عظمته و تقدسه بأن يدنو منهـا أو يتمزج بهـا أو ترتسم صورها فيه قوله صـلی الله عليه و آله و مفلك الأفلاك أی خالقها إذ قبل وجودها لا يصـدق عليها أنها فلك أو محركها أو مديرها قوله صـلی الله عليه و آله و هو السـلام أی السالم من النقائص و الآفات المسلم غيره منها لا غيره (۳) فلاـ تكرار و يحتمـل التأكيـد و الأدغال جمع الـدغل بالتحريك و هو دخول ما يفسـد و الموضع يخاف فيه الاغتيال و الختل بالتحريك الخديعه.

قوله قل أذن علی الـذين يزعمون يمكن أن يكون فی مصـحفهم عليهم السـلام هكذا و يحتمل أن يكون بيانا لحاصل المعنی إذ كونه أذن خير إنما يكون بأن يسـتمع إلی الأخبار و هم لا يظنون به إلا خيرا و يحتمل أن يكون تفسـيرا لقوله يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ أی يؤمن للمؤمنين بأنه كذلك و فی روايه السيد هذه الزياده بين الآيه(۴) و هو الأظهر.

قال الطبرسی هُوَ أُذُنٌ معناه أنه يستمع إلی ما يقال له و يصغی إليه و يقبله

۱- ۱. اليقين: ۱۱۳- ۱۲۵. و بينهما اختلافات كثيره أشرنا إلی بعضها.

۲- ۲. القاموس المحيط ۴: ۲۲۹.

۳- ۳. أی هو المسلم غيره من النقائص و الآفات لا غيره.

۴- ۴. و فی المطبوع من« اليقين» ليست هذه الزياده اصلا.

قُلْ یا محمد أَذُنُ خَیْرٍ لَکَمْ أی هو أذن خیر یستمع إلی ما هو خیر لکم و هو الوحی و قیل معناه هو یسمع الخیر و یعمل به یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ یُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِینَ معناه أنه لا یضره کونه أذنا فإنه أذن خیر فلا یقبل إلا الخبر الصادق من الله و یصدق المؤمنین أیضا فیما یخبرونه و یقبل منهم دون المنافقین انتهی (۱).

قوله صلی الله علیه و آله فی هذا المشهد أی فی هذا المکان أو فی مثل هذا المجمع إذ تفرق کثیر من الناس بعده و لم یجتمعوا له بعد ذلک و یقال شاله أی رفعه قوله صلی الله علیه و آله هو مواعید الله أی محل مواعید الله مما یکون فی الرجعه و القیامه و غیرهما قوله صلی الله علیه و آله و لهم عمت أی شملت جمیع أهل البیت و هی مخصوصه بهم (۲) لا یشرکهم فیها غیرهم.

**[ترجمه]می گویم، مؤلف کتاب «صراط المستقیم» بخش اعظم این خطبه را که مربوط بر تصریح بر امامت و ولایت و فضایل امیرالمؤمنین علیه السّلام است، از محمّد بن جریر طبری در کتاب «الولایة» با اسناد آن به زید بن ارقم، نقل کرده است. و همه روایت را شیخ علی بن یوسف بن المطهّر - رحمه الله - از زید بن ارقم نقل کرده است.

قول رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله «عظیم فی ارکانه» یعنی به سبب صفاتش که برای ذات خداوندی‌اش به مثابه ارکان‌اند؛ یا در عرش و کرسی و آسمان‌ها و زمین‌ها که خود ارکان مخلوقات اویند؛ به سبب عزّت و مناعت طبع و بی‌نیازی اوست؛ یا منظور سربازان اوست که از قدرت ذاتی وی تبعیّت می‌کنند. فیروز آبادی گوید: «الرُّکن» با ضم راء، به معنای قسمت قوی‌تر و محکم‌تر است و به معنای کار بزرگ است و هر آنچه از مُلک و سپاه و غیره و عزّت و مناعت طبع که بدان قوی گردند. - . القاموس المحیط ۴: ۲۲۹ -

قول آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله: «و هو فی مکانه» یعنی در منزلت و رفعت خویش، یعنی اینکه علم او به اشیاء به گونه‌ای نیست که با عظمت و تقدّس وی منافات داشته باشد، به گونه‌ای که به آن‌ها نزدیک شده یا درهم آمیزد یا اینکه صورت آن اشیا در وی ترسیم گردد.

قول آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله: «و مفلّک الأفلاک» یعنی خالق افلاک، زیرا قبل از به وجود آمدنشان، نام «افلاک» بر آن‌ها نهادن مصداقیت ندارد، یا به معنای به چرخش در آورنده و اداره کننده افلاک است. قول آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله: «و هو السّلام» یعنی مبّرا از نقایص و آفاتی است که نقایص و آفات دیگران را او برطرف می‌کند نه دیگری! پس تکراری نیست و احتمال می‌رود که تأکید باشد. «الأدغال» جمع «دَغَل» به معنای ورود هر چیزی که موجب فساد گردد، جایی که در آن بیم کشته شدن ناگهانی رود. «الخَتْل» یعنی نیرنگ.

قول او: «قل اُذن علی الذین یزعمون» ممکن است در مصحف ایشان علیهم السّلام به همین شکل ضبط شده باشد و ممکن است بیانی برای حاصل معنا باشد، زیرا «اُذن خیرٌ» بودن مستلزم آن است که آن حضرت به سخنان ایشان گوش داده و هرچه گویند باور کند، در حالی که آن‌ها جز گمان نیک در حق ایشان نداشته‌اند؛ و محتمل است تفسیر آیه: «یؤمنُ للمؤمنین» باشد، یعنی اینکه سخن مؤمنان را باور دارد که چنین است، و در روایت سیّد، این عبارت «اذنٌ علی الذین یزعمون انّه اُذنٌ» به وسط آیه افزوده شده است و این معنا بر برداشت‌ها برتری دارد. - . در نسخه چاپی از «حق الیقین» این زیادت وجود ندارد. -

طبرسی گوید: معنای«هو أُذنٌ» آن است که آن حضرت به هر چه می گفتند، گوش داده و آن را باور می کند.

ص: ۲۱۸

«قل» ای محمّد «اُذنُ خیرٌ لکم» یعنی او برای شما نیکو گوشی است که به آنچه برای شما خیر است، یعنی وحی، گوش می‌ کند. و گفته شده: معنای آن چنین است: او سخن خیر را می‌شنود و به آن عمل می کند؛ معنای «یؤمن بالله و یؤمن للمؤمنین» این است که گوش بودن برای او زیانی در بر ندارد، زیرا گوش نیکویی است که جز خبر راستین از جانب خدا نمی‌شنود و سخن مؤمنان را باور می کند نه منافقان را. تمام! - . مجمع البیان ۵: ۴۵-۴۴ -

قول آن حضرت: «فی هذا المشهد»، یعنی در این مکان یا در چنین اجتماعی، زیرا پس از آن، اجتماع مردم پراکنده شدند و دیگر چنین اجتماعی برای وی پیش نیامد. و گفته می‌شود «شالَهُ» یعنی او را بالا کشید. قول آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله: «هو مواعید الله» یعنی اینکه یکی از وعده گاه‌های خدا به هنگام رجعت و قیامت و جز این دو است. قول آن حضرت: «و لهم عمّت» یعنی شامل همه اهل بیت گردید و مخصوص به آن‌هاست و کسی در آن با ایشان شریک نیست .

**[ترجمه]

«۸۷»

ج، [الإحتجاج] رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: أَنَّهُ (۳) لَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ هَذِهِ الْخُطْبَهِ رُئِیَ فِی النَّاسِ رَجُلٌ جَمِیلٌ بَهِیٌّ طَیِّبُ الرِّیحِ فَقَالَ تَاللَّهِ مَا رَأَیْتُ كَالْیَوْمِ قَطُّ(۴) مَا أَشَدَّ مَا یُؤَكِّدُ لِابْنِ عَمِّهِ وَ إِنَّهُ لَعَقَدَ(۵) لَهُ عَقْداً لَا یَحُلُّهُ إِلَّا كَافِرٌ بِاللَّهِ الْعَظِیمِ وَ

بِرَسُولِهِ الْكَرِیمِ وَیْلٌ طَوِیلٌ لِمَنْ حَلَّ عَقْدَهُ قَالَ فَالْتَفَتَ إِلَیْهِ عُمَرُ حِینَ سَمِعَ كَلَامَهُ فَأَعْجَبَتْهُ هَیْئَتُهُ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ أَ مَا سَمِعْتَ مَا قَالَ هَذَا الرَّجُلُ كَذَا وَ كَذَا(۶) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عُمَرُ أَ تَدْرِی مَنْ ذَلِكَ الرَّجُلُ قَالَ لَا قَالَ ذَلِكَ الرُّوحُ الْأَمِینُ جَبْرَئِیلُ فَإِیَّاكَ أَنْ تَحُلَّهُ فَإِنَّكَ إِنْ فَعَلْتَ فَاللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ مَلَائِكَتُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ مِنْكَ بُرَآءُ(۷).

**[ترجمه]از امام صادق علیه السّلام نقل شده که فرمود: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از این خطبه فراغت یافت، در میان مردم مردی زیبا چهره، خوش منظر و خوشبو را دید که می گفت: به خدا سوگند هرگز چنین روزی ندیده بودم. چه پیمان محکمی را برای ولایت پسرعمش مورد تأکید قرار می‌دهد، و او چنان عهد و بیعت محکمی برای وی بست که کسی جز کافر به خدای بزرگ و رسول کریم او، آن را نمی گشاید؛ ای وای بر آنکه پیمانی را که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بسته، بشکند. گوید: چون عمر سخن وی را شنید، به طرف او برگشت و از دیدن جمال و هیأت وی خوشش آمد، سپس به سمت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله برگشته و گفت: آیا نشنیدی که این، چنین و چنان گفت؟ پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای عمر، آیا می‌دانی آن مرد کیست؟ عرض کرد: خیر! فرمود: او روح الأمین جبرئیل است، پس برحذر باش از اینکه پیمان شکنی کنی، که اگر چنین کنی، خدا و رسولش و فرشتگان و مؤمنان از تو بیزاری خواهند جست. - . الاحتجاج طبرسی : ۴۱ -

**[ترجمه]

«۸۸»

کشف، [کشف الغمه] مِنْ مَنَاقِبِ الْخُوَارِزْمِيِّ وَ قَدْ أَوْرَدَهُ أَحْمَدُ فِي مُسْنَدِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ

ص: ۲۱۹

۱- ۱. مجمع البيان ۵: ۴۴ و ۴۵.

۲- ۲. و هذا توضيح لقوله« و اياهم خصت».

۳- ۳. في المصدر: انه قال.

۴- ۴. في المصدر: ما رايت محمّدا كاليوم قط.

۵- ۵. في المصدر: و انه يعقد.

۶- ۶. في المصدر: اما سمعت ما قال هذا الرجل؟ قال كذا و كذا.

۷- ۷. الاحتجاج للطبرسيّ: ۴۱.

عَنْ بُرَيْدَهَ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ: قَدْ غَزَوْتُ (۱) مَعَ عَلِيٍّ إِلَى الْيَمَنِ فَرَأَيْتُ مِنْهُ جَفْوَهً فَقَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَذَكَرْتُ عَلِيّاً فَتَنَقَّصْتُهُ فَرَأَيْتُ وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله تَغَيَّرَ فَقَالَ يَا بُرَيْدَهُ أَ لَسْتُ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ.

وَ نَقَلْتُ مِنْ مُسْنَدِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ بُرَيْدَهَ قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي سَرِيَّهٍ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا قَالَ كَيْفَ رَأَيْتُمْ صَحَابَهَ صَاحِبِكُمْ قَالَ فَإِمَّا شَكَوْتُهُ أَوْ شَكَاهُ غَيْرِي قَالَ فَرَفَعْتُ رَأْسِي وَ كُنْتُ رَجُلًا مِكْبَاباً(۲) قَالَ فَإِذَا النَّبِيُّ قَدِ احْمَرَّ وَجْهُهُ وَ هُوَ يَقُولُ مَنْ كُنْتُ وَلِيَّهُ فَعَلِيٌّ وَلِيُّهُ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ بُرَيْدَهَ مِنَ الْمُسْنَدِ الْمَذْكُورِ قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَعْثَيْنِ إِلَى الْيَمَنِ عَلَى أَحَدِهِمَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ عَلَى الْآخَرِ خَالِدُ بْنُ وَلِيدٍ فَقَالَ إِذَا الْتَقَيْتُمْ فَعَلِيٌّ عَلَى النَّاسِ وَ إِنِ افْتَرَقْتُمَا فَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْكُمَا عَلَى جُنْدِهِ قَالَ فَلَقِينَا بَنِي زُبَيْدٍ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ فَاقْتَتَلْنَا فَظَهَرَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ فَقَتَلْنَا الْمُقَاتِلَهَ وَ سَبَيْنَا الذُّرِّيَّهَ فَاصْطَفَى عَلِيٌّ امْرَأَهً مِنَ السَّبْيِ لِنَفْسِهِ قَالَ بُرَيْدَهُ فَكَتَبَ مَعِي خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يُخْبِرُهُ بِذَلِكَ فَلَمَّا أَتَيْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله دَفَعْتُ الْكِتَابَ فَقُرِئَ عَلَيْهِ فَرَأَيْتُ الْغَضَبَ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا مَكَانُ الْعَائِذِ بِكَ بَعَثْتَنِي مَعَ رَجُلٍ وَ أَمَرْتَنِي أَنْ أُطِيعَهُ (۳) فَفَعَلْتُ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا تَقَعْ فِي عَلِيٍّ فَإِنَّهُ مِنِّي وَ أَنَا مِنْهُ وَ هُوَ وَلِيُّكُمْ بَعْدِي.

وَ مِنْ صَحِيحِ التِّرْمِذِيِّ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ (۴) قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله جَيْشاً وَ اسْتَعْمَلَ عَلَيْهِمْ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَمَشَى فِي السَّرِيَّهِ وَ أَصَابَ جَارِيَهً فَأَنْكَرُوا عَلَيْهِ وَ تَعَاقَدَ أَرْبَعَهٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالُوا إِذَا لَقِينَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبَرْنَاهُ بِمَا صَنَعَ عَلِيٌّ

۱- ۱. في المصدر و(م) قال: غزوت.

۲- ۲. المكباب: الكثير النظر إلى الأرض.

۳- ۳. في المصدر: و أمرتني بطاعته.

۴- ۴. كذا في المصدر، و في نسخ الكتاب: محمّد بن حصين، لكنه سهو، راجع أسد الغابه ۴: ۱۳۷ و ۱۳۸.

وَ کَانَ الْمُسْلِمُونَ إِذَا رَجَعُوا مِنْ سَفَرٍ بَدَءُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَسَلَّمُوا عَلَیْهِ ثُمَّ انْصَرَفُوا إِلَی رِحَالِهِمْ (۱) فَلَمَّا قَدِمَتِ السَّرِیَّهُ سَلَّمُوا عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَامَ أَحَدُ الْأَرْبَعَهِ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ لَمْ تَرَ إِلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ صَنَعَ کَذَا وَ کَذَا فَأَعْرَضَ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَامَ الثَّانِی فَقَالَ مِثْلَ مَقَالَتِهِ فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ قَامَ الثَّالِثُ فَقَالَ مِثْلَ مَقَالَتِهِ فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ قَامَ الرَّابِعُ فَقَالَ مِثْلَ مَا قَالُوا فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْغَضَبُ یُعْرَفُ فِی وَجْهِهِ فَقَالَ مَا تُرِیدُونَ مِنْ عَلِیٍّ إِنَّ عَلِیّاً مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُ وَ هُوَ وَلِیُّ کُلِّ مُؤْمِنٍ (۲) مِنْ بَعْدِی وَ مِنْ صَحِیحِهِ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ (۳).

**[ترجمه]کشف الغمّه: از مناقب خوارزمی که احمد بن حنبل نیز آن را در مسند خود از ابن عباس

ص: ۲۱۹

از بریده اسلمی روایت کرده که گفت: هنگام حرکت به یمن، در رکاب علی علیه السّلام بودم و جفایی از وی دیدم، لذا نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمده و از وی به بدی یاد کردم. ناگهان دیدم که رنگ رخسار رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دگرگون گشته، سپس فرمود: ای بُریده، آیا من از مؤمنان به خودشان سزاوارتر نیستم؟! عرض کردم: بلی یا رسول الله! فرمود: هر کس من مولای اویم، علی مولای اوست.

و از کتاب مسند احمد بن حنبل از بریده چنین نقل کردم که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله ما را به سریه‌ای فرستاد و چون بازگشتیم، فرمود: همراهی و مصاحبت دوستتان (علی علیه السّلام) را چگونه یافتید؟ - گوید: - نمی‌دانم من از وی شکایت کردم یا دیگری. من که مردی کمرو و سر به زیر بودم، سر بلند کردم، ناگاه دیدم که رخسار پیامبر صَلی الله علیهِ و آله سرخ گشته و می‌فرماید: من ولیّ هر کس بودم، اینک علی ولیّ اوست.

و با اسناد از بریده در مسند مذکور آورده است که گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دو گروه را به یمن گسیل داشت که فرماندهی یکی از آن‌ها را علی بن ابی طالب علیه السّلام برعهده داشت و خالد بن ولید فرمانده گروه دیگر بود. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چون به هم رسیدید، علی فرمانده هر دو گروه باشد و اگر به هم بر نخوردید، هر کدام فرمانده سربازان خود باشد؛ - گوید: - سپس ما با قبیله بنی زبیده که از مردم یمن بودند برخوردیم و به جنگ پرداختیم. در این جنگ مسلمانان بر مشرکان غلبه یافتند، لذا جنگجویان آنان را کشته و بقیه را به اسارت گرفتیم. سپس علی علیه السّلام زنی از اسیران را برای خود برگزید. بریده گوید: پس خالد بن ولید مرا با نامه‌ای در این مورد نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرستاد و چون به حضور پیامبر صَلی الله علیهِ و آله رسیدم، نامه را به وی دادم که محتوای آن را برایش خواندند. ناگاه خشم را در چهره رسول خدا دیده و عرض کردم: یا رسول الله، مرا در پناه خود بگیر! مرا با مردی فرستادی و امر فرمودی که مطیع وی باشم و من نیز به دستور شما عمل کردم. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: برحذر باش از اینکه از علی بدگویی کنی که او از من است و من از او هستم و پس از من، ولیّ شما اوست!

و از کتاب صحیح ترمذی از عمران بن حصین روایت کرده که گفت: رسول خدا سپاهی را روانه ساخت و علی بن ابی طالب علیه السّلام را بر آن گماشت. در این سریه، کنیزی مورد توجه حضرت علی علیه السّلام قرار گرفت که عده‌ای این کار را از وی نپسندیدند و چهار تن از صحابه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله همدست گشته و گفتند: اگر رسول خدا را ملاقات

کردیم، کردار علی را برای وی بازگو کنیم؛

ص: ۲۲۰

و مسلمانان چون از جنگ باز می‌گشتند، ابتدا به حضور رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله می‌رسیدند و به وی سلام می‌کردند و بعد از آن به خانه‌های خود می‌رفتند. چون جنگجویان برای عرض سلام به حضور رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رسیدند، یکی از آن چهار نفر برخاسته و گفت: یا رسول الله، آیا علی بن ابی طالب را نمی‌بینی که در این سریه چنین و چنان کرده است؟! پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله روی از وی برگردانید و اعتنایی نفرمود. سپس دومی برخاست و همان سخن را تکرار کرد و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی اعتنایی نفرمود. سپس سومین نفر برخاست و گفته دو نفر قبلی را تکرار نمود، ولی پیامبر اعتنا نکرد. آن‌گاه نفر چهارم برخاست و همان سخنان را تکرار نمود؛ سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حالی که خشم از رخسارش آشکار بود، به آنان رو کرده و فرمود: از علی چه می‌خواهید؟! علی از من است و من از علی هستم، و او بعد از من ولیّ هر مرد و زن مؤمنی است! و از صحیح ترمذی نقل شده است: هر که من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. - . کشف الغمّۀ: ۸۵-۸۴ -

**[ترجمه]

«۸۹»

کنز، [کنز جامع الفوائد] و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ الْمَالِكِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْحُسَيْنِ الْجَمَّالِ قَالَ: حَمَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ مِنَ الْمَدِينَهِ إِلَى مَكَّهَ فَلَمَّا بَلَغَ غَدِيرَ خُمٍّ نَظَرَ إِلَيَّ وَ قَالَ هَذَا مَوْضِعُ قَدَمِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِينَ أَخَذَ بِيَدِ عَلِيٍّ علیه السلام وَ قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ وَ كَانَ عَنْ يَمِينِ الْفُسْطَاطِ أَرْبَعَهُ نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ سَمَّاهُمْ لِي فَلَمَّا نَظَرُوا إِلَيْهِ وَ قَدْ رَفَعَ يَدَهُ حَتَّى بَانَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِ قَالُوا انْظُرُوا إِلَى عَيْنَيْهِ قَدِ انْقَلَبَتَا كَأَنَّهُمَا عَيْنَا مَجْنُونٍ فَأَتَاهُ جَبْرَئِيلُ فَقَالَ اقْرَأْ وَ إِنْ يَكادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَ يَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ وَ ما هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعالَمِينَ (۴) وَ الذِّكْرُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام فَقُلْتُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَسْمَعَنِي هَذَا مِنْكَ فَقَالَ لَوْ لَا أَنَّكَ جَمَّالِي لَمَا حَدَّثْتُكَ بِهَذَا لِأَنَّكَ لَا تُصَدَّقُ إِذَا رَوَيْتَ عَنِّي (۵).

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد: حسین جمّال گوید: امام صادق علیه السّلام را از مدینه تا مکه سوار بر شتر بردم، پس چون به غدیرخُم رسید، به من نگاهی کرده و فرمود: این جای پای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است، آن‌گاه که دست علی علیه السّلام را بالا برده و فرمود: «هرکس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست». و در سمت راست، خیمه چهارنفر از قریش بود - که نامشان را به من فرمود - که چون دیدند پیامبرصَلی الله علیهِ و آله دست علی علیه السّلام را آن‌قدر بالا برد که سفیدی زیر بغل آن حضرت نمایان گشت، گفتند: به چشمان وی نگاه کنید که چنان برگشته‌اند که گویی چشمان یک دیوانه‌اند. پس جبرئیل بر آن حضرت نازل گردیده و گفت: بخوان: «وَ إِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُواْ لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُواْ الذِّكْرَ وَ يَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ*وَ مَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ»، - . قلم/ ۵۲-۵۱ - {و

آنان که کافر شدنـد، چون قرآن را شـنیدند، چیزی نمانـده بود که تو را چشم بزننـد، و می گفتند: «او واقعاً دیوانه ای است.» و حال آنکه [قرآن] جز تذکاری برای جهانیان نیست.} و «ذکر» در اینجا علی بن ابی طالب علیه السّلام است. عرض کردم: حمد و سپاس خداوند را که این سخن را از زبان شما شنیدم! فرمود: اگر شتردار من نبودی، این مطلب را به تو نمی گفتم، زیرا اگر آن را از من روایت کنی، کسی سخن تو را باور نمی کند. - . کنز جامع الفوائد، نسخه خطی. تفسیر برهان ۴: ۳۷۴ -

**[ترجمه]

«۹۰»

بشا، [بشاره المصطفی] مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ قِرْوَاشٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّقَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ وَ الْحَسَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ حَمْزَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَنْصُورٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ رَجَاءٍ الشَّيْبَانِيِّ قَالَ: قِيلَ لِجَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ

ص: ۲۲۱

۱- ۱. الرحال جمع الرحل: المنزل و المأوی.

۲- ۲. فی المصدر: و هو ولی کل مؤمن و مؤمنه اه.

۳- ۳. کشف الغمّه: ۸۴ و ۸۵.

۴- ۴. سوره القلم: ۵۰ و ۵۱.

۵- ۵. الکنز مخطوط، و أورده فی البرهان ۴: ۳۷۴.

علیهما السلام مَا أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله بِقَوْلِهِ لِعَلِيٍّ علیه السلام يَوْمَ الْغَدِيرِ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ قَالَ فَاسْتَوَى جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ علیهما السلام قَاعِداً ثُمَّ قَالَ سُئِلَ وَ اللَّهِ عَنْهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله فَقَالَ اللَّهُ مَوْلَايَ أَوْلَى بِي مِنْ نَفْسِي لَا أَمْرَ لِي مَعَهُ وَ أَنَا مَوْلَى

الْمُؤْمِنِينَ أَوْلَى بِهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ لَا أَمْرَ لَهُمْ مَعِي وَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ أَوْلَى بِهِ مِنْ نَفْسِهِ لَا أَمْرَ لَهُ مَعِي فَعَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ مَوْلَاهُ أَوْلَى بِهِ مِنْ نَفْسِهِ لَا أَمْرَ لَهُ مَعَهُ (۱).

**[ترجمه]بشارة المصطفی: ابراهیم بن رجاء شیبانی گوید: به جعفر بن محمّد صادق علیه السّلام عرض شد:

ص: ۲۲۱

منظور رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از «مَن كنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه، اللهم والِ مَن والاه و عادِ مَن عاداه» در روز غدیرخُم چیست؟ راوی گوید: پس امام صادق علیه السّلام راست نشست و آن‌گاه فرمود: به خدا سوگند، همین سؤال از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله پرسیده شد و در پاسخ آن فرمود: خدا مولای من است و با وجود او مرا اختیاری از خود نیست؛ و من مولای مؤمنانم و از آن‌ها به خودشان سزاوارترم و با بودن من، آن‌ها را اختیاری از خود نیست؛ و هرکس که من مولای اویم و سزاوارتر از خودش به او هستم و با وجود من اختیاری از خود ندارد، علی بن ابی طالب نیز مولای اوست و با وجود وی، اختیاری از خود ندارد. - . بشارة المصطفی : ۶۲-۶۱ -

**[ترجمه]

«۹۱»

بشا، [بشاره المصطفی] مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ شَهْرَيَارَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الْمُفَضَّلِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَامِرٍ(۲) عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله :مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ (۳).

ص: ۴۱۷

**[ترجمه]بشارة المصطفی: امام رضا علیه السّلام از پدران بزرگوارش علیهم آلاف التحیه والسلام روایت نموده که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند و هر کس او را فرو گذارد، خوار و ذلیل گردان و یاری دهنده‌اش را یاری فرما. - . بشارة المصطفی: ۱۲۵ -

صحیفهٔ الرضا: نظیر این روایت را از پدرش علیه السّلام نقل فرموده است. - . صحیفهٔ الرضا : ۱۸ -

**[ترجمه]

«۹۲»

بشا، [بشاره المصطفی] مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الصَّمَدِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ الْفَارِسِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ يَزِيدَ بْنِ سُلَيْمٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :مَنْ كُنْتُ وَلِيَّهُ فَعَلِيٌّ وَلِيُّهُ (۴).

**[ترجمه]بشارة المصطفی: ابن عباس گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هرکس من ولیّ او بودهام، اینک علی ولیّ اوست. - . بشارة المصطفی. ۱۸۱ -

**[ترجمه]

«۹۳»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ وَكِيعٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ الْأَسْلَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :مَنْ كُنْتُ وَلِيَّهُ فَعَلِيٌّ وَلِيُّهُ (۵).

**[ترجمه]عبدالله بن بریده اسلمی از پدرش روایت کرده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من ولیّ او بودهام، اینک علی ولیّ اوست. - . بشارة المصطفی: ۲۰۱-۲۰۰ -

**[ترجمه]

«۹۴»

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنِ الْفَارِسِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي الطَّيِّبِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

ص: ۲۲۲

۱- ۱. بشاره المصطفی: ۶۱ و ۶۲.

۲- ۲. فی المصدر بعد ذلک: عن أبیه، عن الرضا اه.

۳- ۳. بشاره المصطفی: ۱۲۵.

۴- ۵. بشاره المصطفی: ۱۸۱.

۵- ۶. بشاره المصطفی: ۲۰۰ و ۲۰۱. و فیه: من کنت مولاه فعلیّ مولاه.

عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ يَحْيَى عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ وَ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالا: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله يَوْمَ غَدِيرِ خُمٍّ وَ نَحْنُ نَرْفَعُ غُصْنَ الشَّجَرَهِ عَنْ رَأْسِهِ فَقَالَ إِنَّ الصَّدَقَهَ(۱) لَا تَحِلُّ لِي وَ لَا لِأَهْلِ بَيْتِي أَلَا وَ قَدْ سَمِعْتُمُونِي

وَ رَأَيْتُمُونِي فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ أَلَا وَ إِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ وَ مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ وَ لَا تُسَوِّدُوا وَجْهِي (۲) أَلَا وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَلِيِّي وَ أَنَا وَلِيُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ (۳) فَمَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ (۴).

**[ترجمه]براء بن عازب و زید بن ارقم گویند:

ص: ۲۲۲

در روز غدیرخُم در محضر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودیم و شاخ و برگ درخت را از بالای سر او کنار می‌زدیم که فرمود: صدقه بر من و اهل بیتم روا نیست، بدانید و آگاه باشید که شما سخنانم را شنیده و مرا دیده‌اید؛ پس هرکس از روی عمد بر من دروغ ببندد، جای او در آتش دوزخ است. هان که من پیش قراول شما در ورود بر سر حوض کوثرم و در روز قیامت به کثرت عدد شما بر دیگر اُمّت‌ها مباهات می‌کنم، پس مرا روسیاه نکنید! بدانید که خدای عزّوجل ولیّ من است و من ولیّ هر مؤمنم، پس هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. - . بشارة المصطفی : ۲۰۳ -

**[ترجمه]

«۹۵»

کشف، [کشف الغمه] مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْيَرِيِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ طَرِيفٍ قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ عليه السلام أَسْأَلُهُ مَا مَعْنَى قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا مَوْلَاهُ قَالَ أَرَادَ بِذَلِكَ أَنْ جَعَلَهُ عَلَماً يُعْرَفُ بِهِ حِزْبُ اللَّهِ عِنْدَ الْفُرْقَهِ(۵).

**[ترجمه]کشف الغمّه: حسن بن طریف گوید: به ابو محمّد علیه السّلام نامه‌ای نوشته و از وی پرسیدم که معنای قول رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله درباره امیر المؤمنین علیه السّلام «مَن کنتُ مولاه فهذا مولاه» چیست؟ فرمود: مقصود وی از این جمله آن بود که علی علیه السّلام را به عنوانی پیشوایی معرفی کند که به هنگام ایجاد تفرقه، حزب خدا به وی شناخته شوند. - . در نسخه چاپی یافت نشد. -

**[ترجمه]

«۹۶»

لی، [الأمالي للصدوق] مع، [معاني الأخبار] مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحَسَنِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ خَلَفٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ زَافِرِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ شَرِيكٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: قُلْتُ لِعَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام مَا مَعْنَى قَوْلِ النَّبِيِّ صلى

الله علیه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ قَالَ أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ الْإِمَامُ بَعْدَهُ (۶).

**[ترجمه]امالی صدوق - معانی الاخبار: ابواسحاق گوید: به علی بن حسین علیه السّلام گفتم: معنای سخن پیامبر صلی الله علیهِ و آله که فرمود: «مَن کنتُ مولاه فهذا علیّ مولاه» چیست؟ فرمود: آن‌ها را آگاه فرمود که پس از وی، امام اوست. - . امالی صدوق: ۷۵، معانی الاخبار : ۶۵ -

**[ترجمه]

«۹۷»

مع، [معانی الأخبار] مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ عَنْ مُوسَی بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ علیهما السلام عَنْ قَوْلِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَقَالَ يَا أَبَا سَعِيدٍ تَسْأَلُ عَنْ مِثْلِ هَذَا أَعْلَمَهُمْ أَنَّهُ يَقُومُ فِيهِمْ مَقَامَهُ (۷).

**[ترجمه]معانی الاخبار: ابان بن تغلب گوید: از امام باقر علیه السّلام درباره قول رسول خدا صلی الله علیهِ و آله: «مَن کنتُ مولاهُ فعلیٌّ مولاه» پرسیدم، فرمود: ای ابوسعید، این چه پرسشی است که می‌کنی؟! روشن است که ایشان را آگاه فرمود که پس از وی، علی علیه السلام جانشین او و در میان آن‌ها خواهد بود. - . معانی الاخبار : ۶۶ -

**[ترجمه]

«۹۸»

لی، [الأمالی للصدوق] مع، [معانی الأخبار] مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ عَبَّادِ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ قَوْلُ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ

۱- ۱. فی المصدر: ألا و إن الصدقه.

۲- ۲. فی المصدر: فلا تسودوا وجهی.

۳- ۳. فی المصدر: و أنا ولی المؤمنین.

۴- ۴. بشاره المصطفی: ۲۰۳.

۵- ۵. لم نجده فی المصدر المطبوع.

۶- ۶. أمالی الصدوق: ۷۵. معانی الأخبار: ۶۵.

۷- ۷. معانی الأخبار: ۶۶.

فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ قَالَ نَصَبَهُ عَلَماً لِيُعْرَفَ بِهِ (۱) حِزْبُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عِنْدَ الْفُرْقَهِ(۲).

**[ترجمه]امالی صدوق - معانی الاخبار: علی بن هاشم از پدرش روایت کرده که گفت: در حضور زید بن علی سخن از فرمایش پیامبر صَلی الله علیهِ و آله: «مَن کُنتُ مولاه

ص: ۲۲۳

فعلیٌّ مولاه» به میان آمد، گفت: او را به امامت منصوب فرمود تا حزب خدای عزّوجل به هنگام بروز تفرقه بدو شناخته شود. -
. امالی صدوق : ۷۵، معانی الاخبار : ۶۶ -

**[ترجمه]

«۹۹»

مع، [معانی الأخبار] مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ یَزِیدَ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ أَبِی مَرْیَمَ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :اللَّهُ رَبِّی وَ لَا إِمَارَهَ لِی مَعَهُ وَ أَنَا رَسُولُ رَبِّی وَ لَا إِمَارَهَ مَعِی (۳) وَ عَلِیٌّ وَلِیُّ مَنْ کُنْتُ وَلِیَّهُ وَ لَا إِمَارَهَ مَعَهُ (۴).

**[ترجمه]معانی الاخبار: ابن عباس گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: الله پروردگار من است و با وجود او مرا فرمانروایی نیست، و من رسول پروردگار خویشم و با بودن من کسی را امارت نباشد، و علی ولیّ هر کسی است که من ولیّ او بوده‌ام و با وجود او، کسی را فرمانروایی نشاید. - . معانی الاخبار : ۶۶ -

**[ترجمه]

«۱۰۰»

مع، [معانی الأخبار] الْحَافِظُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ بَسَّام عَنْ مُعَلِّلِ بْنِ نُفَیْلٍ عَنْ أَیُّوبَ بْنِ سَلَمَهَ عَنْ بَسَّامٍ عَنْ عَطِیَّهَ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ قَالَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله :مَنْ کُنْتُ وَلِیَّهُ فَعَلِیٌّ وَلِیُّهُ وَ مَنْ کُنْتُ إِمَامَهُ فَعَلِیٌّ إِمَامُهُ وَ مَنْ کُنْتُ أَمِیرَهُ فَعَلِیٌّ أَمِیرُهُ وَ مَنْ کُنْتُ نَذِیرَهُ فَعَلِیٌّ نَذِیرُهُ وَ مَنْ کُنْتُ هَادِیَهُ فَعَلِیٌّ هَادِیهِ وَ مَنْ کُنْتُ وَسِیلَتَهُ إِلَی اللَّهِ تَعَالَی فَعَلِیٌّ وَسِیلَتُهُ إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَاللَّهُ سُبْحَانَهُ یَحْکُمُ بَیْنَهُ وَ بَیْنَ عَدُوِّهِ (۵).

قال الصدوق رحمه الله فی کتاب معانی الأخبار بعد نقل الأخبار فی معنی من کنت مولاه فعلی مولاه نحن نستدل علی أن النبی صلی الله علیه و آله قد نص علی علی بن أبی طالب علیه السلام و استخلفه و أوجب فرض طاعته علی الخلق بالأخبار الصحیحه و هی قسمان قسم قد جامعنا علیه خصومنا فی نقله و خالفونا فی تأویله و قسم قد خالفونا فی نقله فالذی یجب علینا فیما وافقونا فی نقله أن نریهم بتقسیم الکلام و رده إلی مشهور اللغات و الاستعمال المعروف أن معناه هو ما ذهبنا إلیه من النص و الاستخلاف دون ما ذهبوهم إلیه من خلاف ذلک و الذی یجب علینا فیما خالفونا فی نقله أن نبین أنه ورد ورودا یقطع مثله

العـذر و أنه نظير ما قـد قبلوه و قطع عذرهم و احتجوا به على مخالفيهم من الأخبار التى تفردوهم بنقلها دون مخالفيهم و جعلوها مع ذلک قاطعه للعذر و حجه على من خالفهم فنقول و بالله نستعين.

ص: ۲۲۴

۱- ۱. فى الأمالى: ليعلم به.

۲- ۲. أمالى الصدوق: ۷۵، معانى الأخبار: ۶۶. و السند المذكور فى الأمالى غير هذا السند.

۳- ۳. أى لا إماره لاحد معى.

۴- ۴. معانى الأخبار: ۶۶. و فيه: و على[وليى و] ولى من كنت وليه اه.

۵- ۵. معانى الأخبار: ۶۶.

إنـا و مخالفينـا قـد روينا عن النبی صـلی الله علیه و آله أنه قام یوم غـدیر خم و قـد جمع المسـلمین فقال أیها الناس أ لست أَوْلی بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فقالوا اللهم بلی قال صـلی الله علیه و آله فمن کنت مولاه فعلی مولاه فقال (۱) اللهم وال من والاـه و عاد من عـاداه و انصـر من نصـره و اخـذل من خـذله ثم نظرنـا فی معنی قـول النـبی صـلی الله علیه و آله أ لست أَوْلی بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ثم فی معنی قوله صـلی الله علیه و آله فمن کنت مولاـه فعلی مولاه فوجـدنا ذلک ینقسم فی اللغه علی وجوه لا یعلم فی اللغه غیرهـا أنا ذاکرها إن شاء الله تعالی و نظرنا فیما یجمع له النبی صـلی الله علیه و آله الناس و یخطب به و یعظم الشأن فیه فإذا هو شـی ء لا یجوز أن یکونوا علموه فکرره علیهم و لا شـی ء لا یفیدهم بالقول فیه معنی لأن ذلک فی صفه العابث و العبث عن رسول الله صلی الله علیه و آله منفی فنرجع إلی ما یحتمله لفظه المولی فی اللغه.

یحتمـل أن یکون المولی مالک الرق کما یملک المولی عبـده (۲) و له أن یـبیعه و یهبه و یحتمـل أن یکـون المولی المعتق من الرق و یحتمـل أن یکون المولی المعتق و هـذه الثلاثه الأوجه (۳) مشـهوره عند الخاصه و العامه فهی ساقطه فی قول النبی صـلی الله علیه و آله لأنه لا یجوز أن یکون عنی بقوله فمن کنت مولاه فعلی مولاه واحـده منها لأنه لا یملک بیع المسـلمین و لا عتقهم من رق العبودیه و لا أعتقوه و یحتمل أیضا أن یکون المولی ابن العم قال الشاعر.

مهلا بنی عمنا مهلا موالینا**لا تنبشوا بیننا ما کان مدفونا(۴).

۱- ۱. لیست کلمه« فقال» فی المصدر.

۲- ۲. فی المصدر: عبیده.

۳- ۳. فی المصدر: و هذه الاوجه الثلاثه.

۴- ۴. نبش الشـی ء المسـتور: أبرزه. و فی المصـدر:« لم تظهرون لنا اه» و فی لسان العرب« امشوا رویـدا کما کنتم تکونونا» و لا یخفی ما فی هذا الاستشـهاد، فان المراد فی البیت لیس بنی العم فی النسب حتّی یستشـهد به، بل المراد منه قبیله بنی العم، سـموا بـذلک لاـنهم نزلوا ببنی تمیم بالبصـره فی أیّام عمر، فاسـلموا و غزوا مع المسـلمین و حسن بلاـؤهم، فقـال النـاس: أنتم و ان لم تکونوا من العرب إخواننا و بنو العم، فعرفوا بذلک و صاروا فی جمله العرب؛ راجع الأغانی ۳: ۷۳. و قال فی القاموس(۴: ۱۵۴): العم لقب مالـک بن حنظله ابی قبیله و هم العمیون. و ممّـا یؤیـد ما ذکرنا قول جریر فی دیوانه(۱: ۲۳): سیروا بنی العم فالاهواز منزلکم*** و نهر تیری و لا تعرفکم العرب .

و يحتمل أن يكون المولى العاقبه قال الله عز و جل مَأْواكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلاكُمْ (١) أى عاقبتكم و ما يئول بكم الحال إليه و يحتمل أن يكون المولى ما يلى الشى ء مثل خلفه و قدامه قال الشاعر.

فغدت كلا الفرجين تحسب أنه***مولى المخالفه خلفها و أمامها

و لم نجد أيضا شيئا من هذه الأوجه يجوز أن يكون النبى صلى الله عليه و آله عناه بقوله فمن كنت مولاه فعلى مولاه لأنه لا يجوز أن يقول من كنت ابن عمه فعلى ابن عمه لأن ذلك معروف معلوم و تكريره على المسلمين عبث بلا فائده و ليس يجوز أن يعنى به عاقبه أمرهم و لا خلف و لا قدام لأنه لا معنى له و لا فائده و وجدنا اللغه تجيز أن يقول الرجل فلان مولاى إذا كان مالك طاعته فكان هذا هو المعنى الذى عناه النبى صلى الله عليه و آله بقوله من كنت مولاه فعلى مولاه لأن الأقسام التى يحتملها اللغه لم يجز أن يعنيها بما بيناه و لم يبق قسم غير هذا فوجب أن يكون هو الذى عناه بقوله فمن كنت مولاه فعلى مولاه و مما يؤكد ذلك قوله صلى الله عليه و آله أ لست أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ثم قال فمن كنت مولاه فعلى مولاه فدل ذلك على أن معنى مولى (٢) هو أنه أولى بهم من أنفسهم لأن المشهور فى اللغه و العرف أن الرجل إذا قال لرجل إنك أولى بى من نفسى فقد جعله مطاعا آمرا عليه و لا يجوز أن يعصيه و أنا لو أخذنا بيعه على رجل و أقر بأنا أولى به من نفسه لم يكن له أن يخالفنا فى شى ء نأمره به (٣) لأنه إن خالفنا بطل معنى إقراره بأنا أولى به من نفسه و لأن العرب أيضا إذا أمر منهم إنسان إنسانا بشى ء و أخذه بالعمل به و كان له أن يعصيه فعصاه قال له يا هذا أنا أولى بنفسى منك إن لى أن أفعل بها ما أريد و ليس ذلك لك منى فإذا كان قول الإنسان أنا أولى بنفسى منك يوجب له أن يفعل بنفسه ما يشاء إذا كان فى الحقيقه أولى بنفسه من غيره وجب لمن هو أولى بنفسه منه أن يفعل به ما يشاء و لا يكون له أن يخالفه و لا يعصيه إذا كان ذلك كذلك.

١- ١. سوره الحديد: ١۵.

٢- ٢. فى المصدر و(م) على أن معنى مولاه اه.

٣- ٣. فى المصدر: فى شى ء ممّا نأمره به.

ثم قال النبی صلی الله علیه و آله أ لست أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فأقروا له بذلک ثم قال متبعا لقوله الأول بلا فصل فمن کنت مولاه فعلی مولاه فقد علم أن قوله مولاه عباره عن المعنی الذی أقروا له بأنه أولی بهم من أنفسهم فإذا کان إنما عنی صلی الله علیه و آله بقوله من کنت مولاه أنی أولی به فقد جعل ذلک لعلی بن أبی طالب علیه السلام بقوله صلی الله علیه و آله فعلی مولاه لأنه لا یصلح أن یکون عنی بقوله فعلی مولاه قسما من الأقسام التی أحلنا أن یکون النبی عناها فی نفسه لأن الأقسام هی أن یکون مالک رق أو معتقا أو معتقا أو ابن عم أو عاقبه أو خلفا أو قداما فإذا لم یکن لهذه الوجوه فیه صلی الله علیه و آله معنی لم یکن لها فی علی علیه السلام أیضا معنی و بقی ملک الطاعه فثبت أنه عناه و إذا وجب ملک طاعه المسلمین لعلی علیه السلام فهو معنی الإمامه لأن الإمامه إنما هی مشتقه من الایتمام بالإنسان و الایتمام هو الاتباع و الاقتداء و العمل بعمله و القول بقوله و أصل ذلک فی اللغه سهم یکون مثالا یعمل علیه السهام و یتبع بصنعه صنعها و بمقداره مقدارها فإذا وجبت طاعه علی علیه السلام علی الخلق استحق معنی الإمامه. فإن قالوا إن النبی صلی الله علیه و آله إنما جعل لعلی علیه السلام بهذا القول فضیله شریفه و إنها لیست الإمامه قیل لهم هذا فی أول تأدی الخبر إلینا قد کانت النفوس تذهب إلیه فأما تقسیم الکلام و تبیین ما یحتمله وجوه لفظه المولی فی اللغه حتی یحصل المعنی الذی جعله لعلی علیه السلام بها فلا یجوز ذلک لأنا قد رأینا أن اللغه تجیز فی لفظه المولی وجوها کلها لم یعنها النبی صلی الله علیه و آله بقوله فی نفسه و لا فی علی علیه السلام و بقی معنی واحد فوجب أنه الذی عناه فی نفسه و فی علی علیه السلام و هو ملک الطاعه.

فإن قالوا فلعله قد عنی معنی لم نعرفه لأننا لا نحیط باللغه قیل لهم لو جاز ذلک لجاز لنا فی کل ما نقل عن النبی صلی الله علیه و آله و کل ما فی القرآن أن نقول لعله عنی به ما لم یستعمل فی اللغه و نشکک فیه و ذلک تعلیل و خروج من التفهم (۱) و نظیر قول النبی صلی الله علیه و آله أ لست أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فلما أقروا له بذلک قال فمن کنت مولاه فعلی مولاه قول رجل لجماعه أ لیس هذا المتاع بینی و بینکم نبیعه و الربح بیننا

۱- ۱. فی المصدر: و خروج عن التفهم.

نصفان و الوضیعه(۱) کذلک فقالوا له نعم قال فمن کنت شریکه فزید شریکه فقد أعلم أن ما عناه بقوله فمن کنت شریکه إنما عنی أنه المعنی الذی قررهم به بدءا من بیع المتاع و اقتسام الربح و الوضیعه ثم جعل ذلک المعنی الذی هو الشرکه لزید بقوله فزید شریکه و کذلک قول النبی صلی الله علیه و آله أ لست أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ و إقرارهم له بذلک ثم قوله صلی الله علیه و آله فمن کنت مولاه فعلی مولاه إنما هو إعلام أنه عنی بقوله المعنی الذی أقروا به بدءا و کذلک جعله لعلی علیه السلام بقوله فعلی مولاه کما جعل ذلک الرجل الشرکه لزید بقوله فزید شریکه و لا فرق فی ذلک فإن ادعی مدع أنه یجوز فی اللغه غیر ما بیناه فلیأت به و لن یجده.

فإن اعترضوا بما یدعونه من زید بن حارثه(۲) و غیره من الأخبار التی یختصون بها لم یکن ذلک لهم لأنهم راموا(۳) أن یخصوا معنی خبر ورد بإجماع بخبر رووه دوننا و هذا ظلم لأن لنا أخبارا کثیره تؤکد معنی من کنت مولاه فعلی مولاه و تدل

علی أنه إنما استخلفه بذلک و فرض طاعته هکذا یروی (۴) نصا فی هذا الخبر عن النبی صلی الله علیه و آله و عن علی علیه السلام فیکون خبرنا المخصوص بإزاء خبرهم المخصوص و یبقی الخبر علی عمومه نحتج به نحن و هم بما توجبه اللغه و الاستعمال فیها و تقسیم الکلام و رده إلی الصحیح منه و لا یکون لخصومنا من الخبر المجموع علیه و لا من دلالته ما لنا.

و بإزاء ما یروونه من خبر زید بن حارثه أخبار قد جاءت علی ألسنتهم شهدت بأن زیدا أصیب فی غزوه مؤته مع جعفر بن أبی طالب (۵) و ذلک قبل یوم غدیر خم بمده طویله لأن یوم الغدیر کان بعد حجه الوداع و لم یبق النبی صلی الله علیه و آله بعده إلا أقل من ثلاثه أشهر فإذا کان بإزاء خبرکم فی زید ما قد رویتموه فی نقضه لم یکن ذلک لکم

۱- ۱. الوضیعه: الخساره.

۲- ۲. فی المصدر: من خبر زید بن حارثه.

۳- ۳. رام الشی ء: اراده.

۴- ۴. فی المصدر: هکذا نروی.

۵- ۵. کما رواه الجزریّ فی أسد الغابه(۱: ۲۸۸) و(۲: ۲۲۶ و ۲۲۷) و(۳: ۱۵۸ و ۱۵۹).

حجه على الخبر المجمع عليه و لو أن زيدا كان حاضرا قول النبى صلى الله عليه و آله يوم الغدير لم يكن حضوره بحجه لكم أيضا لأن جميع العرب عالمون بأن مولى النبى مولى أهل بيته و بنى عمه مشهور ذلك فى لغتهم و تعارفهم فلم يكن لقول النبى صلى الله عليه و آله للناس اعرفوا ما قد عرفتموه و شهر بينكم (۱) لأنه لو جاز ذلك لجاز أن يقول قائل ابن أخى أبى النبى ليس بابن عمه فيقوم النبى صلى الله عليه و آله فيقول فمن كان ابن أخى أبى فهو ابن عمى و ذلك فاسد لأنه عبث و ما لا يفعله إلا اللاعب السفيه (۲) و ذلك منفى عن النبى صلى الله عليه و آله.

فإن قال قائل إن لنا أن نروى فى كل خبر نقلته فوقبت (۳) ما يدل على معنى من كنت مولاه فعلى مولاه قيل له هذا غلط فى النظر لأن عليك أن تروى من أخبارنا أيضا ما يدل على معنى الخبر مثل ما جعلته لنفسك فى ذلك فيكون خبرنا الذى نخص به (۴) مقاوما لخبرك الذى تختص به و يبقى من كنت مولاه فعلى مولاه من حيث أجمعنا على نقله حجه لنا عليكم موجبا ما أوجبناه به من الولايه على النص (۵) و هذا كلام لا زياده فيه.

فإن قال قائل فهلا أفصح النبى صلى الله عليه و آله باستخلاف على عليه السلام إن كان كما تقولون و ما الذى دعاه إلى أن يقول فيه قولا يحتاج فيه إلى تأويل و تقع فيه المجادله قيل له لو لزم أن يكون الخبر باطلا أو لم يرد به النبى صلى الله عليه وآله

۱- ۱. توضيح الكلام أن الخصم يدعى أن قوله« من كنت مولاه فعلىّ مولاه» صدر عنه صلّى اللّه عليه و آله ليعلم الناس أن عليا مولى زيد بن حارثه كما أن رسول اللّه كان مولاه، و جوابه أن زيد بن حارثه لم يشهد يوم غدير و أصيب فى غزوه مؤته، و على فرض التسليم أيضا لا يجدى شيئا فان إعلام الرسول بذلك لا حاجه إليه، للمتعارف المشهور بينهم أن مولى النبىّ مولى أهل بيته و بنى عمه أيضا، فكانه قال« ايها الناس اعرفوا ما قد عرفتموه و شهر بينكم» و أنت خبير بأن هذا عبث، و لا يصدر عن الأنبياء مثله.

۲- ۲. فى المصدر: و ما يفعله الا اللاعب السفيه. فتكون« ما» نافيه.

۳- ۳. كذا فى النسخ، و فى المصدر: نقلته فرقتنا. و سيأتى فى البيان توضيحه.

۴- ۴. فى المصدر: نختص به.

۵- ۵. فى المصدر: من الدلاله على النصّ.

المعنى الذى هو الاستخلاف و إيجاب فرض الطاعه لعلى عليه السلام لأنه يحتمل التأويل أو لأن غيره عندك أبين و أفصح عن المعنى للزمک (۱) إن کنت معتزليا أن الله عز و جل لم يرد بقوله فى كتابه لا تُدْرِكُهُ الْأَبْصارُ(۲) أى لا ـ يرى لأن قولك لا يرى يحتمل التأويل و أن الله عز و جل لم يرد بقوله فى كتابه وَ اللَّهُ خَلَقَكُمْ وَ ما تَعْمَلُونَ (۳) إنه خلق الأجسام التى يعمل فيها العباد دون أفعالهم فإنه لو أراد ذلك لأوضحه بأن يقول قولا لا يقع فيه التأويل و أن يكون الله عز و جل لم يرد بقوله وَ مَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ (۴) أن كل قاتل المؤمن ففى جهنم كانت معه أعمال صالحه أم لا ـ لأنه لم يبين ذلك بقول لا يحتمل التأويل و إن كنت أشعريا لزمک ما لزم المعتزله بما ذكرناه كله لأنه لم يبين ذلك بلفظ يفصح عن معناه الذى هو عندك بالحق.

و إن كان من أصحاب الحديث قيل له يلزمک أن لا يكون قال النبى صلى الله عليه و آله إنكم ترون ربكم كما ترون القمر فى ليله البدر لا تضامون (۵) فى رؤيته لأنه قال قولا يحتمل التأويل و لم يفصح به و هو لا يقول ترونه بعيونكم لا بقلوبكم و لما كان هذا الخبر يحتمل التأويل و لم يكن مفصحا علمنا أن النبى صلى الله عليه و آله لم يعن به الرؤيه التى ادعيتموها و هذا اختلاط شديد لأن أكثر الكلام فى القرآن و أخبار النبى صلى الله عليه و آله بلسان عربى و مخاطبه لقوم فصحاء على أحوال تدل على مراد النبى صلى الله عليه و آله.

و ربما وكل علم المعنى إلى العقول أن يتأمل الكلام و لا أعلم عباره عن معنى فرض الطاعه أوكد من قول النبى صلى الله عليه و آله أ لست أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ثم قوله فمن كنت مولاه فعلى مولاه لأنه كلام مرتب على إقرار المسلمين للنبى صلى الله عليه و آله يعنى الطاعه و أنه أولى بهم من أنفسهم ثم قال فمن كنت أولى به من نفسه فعلى أولى به من نفسه لأن معنى فمن كنت مولاه هو فمن كنت أولى به من نفسه

۱- ۱. جواب« لو».

۲- ۲. سوره الأنعام: ۱۰۳.

۳- ۳. سوره الصافّات: ۹۶.

۴- ۴. سوره النساء: ۹۲.

۵- ۵. بالبناء للمفعول أى لا تقهرون.

لأنها عبـاره عن ذلـک بعینه إذ کـان لا ـ یجوز فی اللغه غیر ذلک أ لا تری أن قائلا لو قال لجماعه أ لیس هـذا المتاع بیننا نبیعه و نقتسم الربح و الوضیعه فیه فقالوا له نعم فقال فمن کنت شریکه فزید شریکه کان کلاما صحیحا و العله فی ذلک أن الشرکه هی عباره عن معنی قول القائل هذا المتاع بیننا نقتسم الربح و الوضـیعه فلذلک صح بعد قول القائل فمن کنت شریکه فزید شریکه و کذا صح بعد قول النبی صـلی الله علیه و آله أ لست أولی بکم من أنفسکم فمن کنت مولاه فعلی مولاه لأن مولاه عباره عن قوله أ لست أولی بکم من أنفسـکم و إلا ـ فمتی لم تکن اللفظه التی جـاءت مع الفـاء الأـولی عبـاره عن المعنی الأـول لم یکن الکلام منتظما أبـدا و لا مفهوما و لا صوابا بل یکون داخلا فی الهـذیان و من أضاف ذلک إلی رسول الله صـلی الله علیه و آله کفر بالله العظیم و إذا کانت لفظه فمن کنت

مولاـه تـدل علی من کنت أولی به من نفسه علی مـا أرینـاه و قـد جعلهـا بعینهـا لعلی علیه السـلام فقـد جعل أن یکون علی علیه السلام أولی بالمؤمنین من أنفسهم و ذلک هو الطاعه لعلی علیه السلام کما بینا بدءا.

و ممـا یزیـد ذلک بیانا أن قوله علیه السـلام فمن کنت مولاه فعلی مولاه لو کان لم یرد بهـذا أنه أولی بکم من أنفسـکم جاز أن یکـون لم یرد بقوله فمن کنت مولاـه أی من کنت أولی به من نفسه و إن جـاز ذلـک لزم الکلاـم الـذی من قبـل هـذا أنه یکون کلاما مختلفا(۱) فاسدا غیر منتظم و لا مفهم معنی و لا مما یلفظ به حکیم و لا عاقل.

فقـد لزم بما مر من کلامنا و بینا أن معنی قول النبی صـلی الله علیه و آله أ لست أولی بکم من أنفسـکم أنه یملک طاعتهم و لزم أن قوله صـلی الله علیه و آله فمن کنت مولاـه إنمـا أراد به فمن کنت أملـک طـاعته فعلی علیه السـلام یملـک طاعته بقوله فعلی مولاه و هذا واضح و الحمد لله علی معونته و توفیقه (۲).

**[ترجمه]معـانی الاخبار: ابوسـعید خـدری گویـد: پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله فرمود: هرکه را من ولی بوده‌ام، اینک علی ولیّ اوست؛ و هر که را من پیشوا بوده‌ام، اینـک علی پیشوای اوست؛ و هر که را من امیر بوده‌ام، اینـک علی امیر اوست؛ و هر که را من هشـدار دهنـده بوده‌ام، اینک علی هشـدار دهنـده اوست؛ و هرکه را من هـدایت‌گر بوده‌ام، اینک علی هدایت‌گر اوست؛ و هرکه را من وسـیله نزد خـدای متعال بوده‌ام، اینک وسـیله او نزد خـدای عزّوجل علی است؛ بنابراین خداونـد سـبحان میان او و دشمنش قضاوت خواهد کرد. - . معانی الاخبار : ۶۶ -

شیـخ صـدوق - رحمه الله - در کتاب «معانی الاخبار» پس از نقل روایات مبیّن معانی «مَن کنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» گویـد: ما با ارائه اخبار صـحیح اسـتدلال می‌کنیم که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بر ولایت علی بن ابی طالب علیه السّلام تصریح فرموده و او را جانشین خویش قرار داده و اطاعت مردم از وی را واجب گردانیده است و این روایات بر دو قسم هستند: در یک قسم از آن با مخالفان در نقل آن اتفاق نظر داریم، لیکن در معنا و مفهوم آن‌ها با هم اختلاف نظر داریم، و قسم دیگر روایاتی هسـتند که در مورد نقل آن‌ها با ما مخالفنـد؛ درباره روایاتی که در نقل آن‌ها با ما اتفاق نظر دارند، لازم است با گروه‌بندی آن‌ها و حواله مخالفان به مشـهورترین معنا و رایج‌ترین کاربرد نزد اهل لغت، ثابت کنیم معنای این روایات همانی است که ما استنباط کرده... ایم و برخلاف برداشت آن‌ها، دالّ بر نصب علی علیه السّلام به ولایت و جانشینی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله هستند. اما در مورد روایـاتی که در نقل آن با ما مخالفنـد، آنچه بر ما واجب است، این که بایـد برای آن‌ها روشن کنیم که این روایات به گونه‌ای وارد شـده که قطعی و انکارناپـذیر است و این روایـات نیز هماننـد روایـاتی هسـتند که منحصـراً خودشان آن‌ها را نقل کرده و

پـذیرفته‌انـد و بـا اسـتفاده از آن‌هـا با مخالفان خود احتجاج نموده‌انـد، اما با این وجود، آن‌ها را برای مخالفان خویش، قطعی و انکار ناپذیر دانسته‌اند، بنابراین با استعانت از خداوند می گوییم:

ص: ۲۲۴

مـا و مخالفـان مـا از پیـامبر صَـلی الله علیهِ و آله روایتی را در اختیار داریم مبنی بر اینکه آن حضـرت در حالی که مردم را گرد آورده بود، به پا خاسته و فرمود: ای مردم، آیا من سزاوارتر از مردم به خودشان نیستم؟! عرض کردند؛ آری به خدا هستی! آن حضـرت صَـلی الله علیـهِ و آلـه فرمـود: پس هر کس مـن مولاـی اویـم، اینـک علی مولاـی اوسـت، سـپس ادامه داده و فرمـود: خداوندا، دوسـتدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند و یاری دهنده‌اش را یاری فرما و هر کس او را فرو گذارد، خوار و ذلیل گردان!

سپس ما در معنای قول رسول خدا صـلی الله علیه و آله: «الستُ أولی بالمؤمنین من انفسِـهِم؟» و نیز در معنای قول آن حضـرت: «مَن کنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» دقت کرده و دریافتیم که کلمات این جمله‌ها در علم لغت معناهای محـدودی دارنـد که جز آن‌ها معنـای دیگری برای آن‌ها آورده نشـده است و من إن شاء الله تعالی آن‌ها را ذکر خواهم کرد؛ و نیز دقت کردیم که چرا پیامبر صَلی الله علیهِ و آله مردم را جمع می کنـد و در آنجا به سـخنرانی می‌پردازد و موضوع را مهم و بزرگ جلوه می‌دهد؟ و دیدیم این مطلب، چیزی است که جـایز نیست بگـوییم آن را می دانسـته‌انـد و او برایشـان تکرار کرده است. چیزی هم نیست که معنا داشـته باشـد امـا برای آنـان مفیـد نباشـد. در چنین حالتی کار آن حضـرت کاری عبث و بیهوده شـمرده می‌شود و می‌دانیم که سـاحت رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله از اقـدام به کـار عبث و بیهوده مبرّاست! از این رو به واژه «مولی» برمی گردیم تا ببینیم این کلمه در لغت به چه معناهایی آمده است:

احتمال دارد به معنای «آقا و مالک» باشـد، آن گونه که «مولا» مالک «بنده» خویش است، و می تواند او را فروخته یا به دیگری ببخشـد. و احتمال دارد به معنای«آقای بنـده آزاد شـده» از بردگی باشد، یا اینکه به معنای «بنده آزاد شده» باشد. این سه معنا و مفهوم «مولی» نزد خاص و عام مشـهور و معروف است و هیچ‌کدام در مورد سـخن پیامبر صَلی الله علیهِ و آله مصداق ندارند و امکـان نـدارد منظور از جمله «مَن کنتُ مولاـه فعلیٌّ مولاـه» رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله، یکی از این معانی باشـد، زیرا آن حضـرت نه می‌توانـد مسـلمانان را بفروشد و نه از بردگی برهاند کما اینکه مردم، پیامبر را از بردگی آزاد نکرده بودند. ممکن است «مولی» به معنای عموزاده باشد، شاعر گوید:

«مَهلاً بنی عمّنا مهلاً موالینا لا تنبشوا بیننا ما کانَ مدفونا»

– عموزادگان، کمی درنگ کنید، درنگ کنید ای موالی ما، چرا کینه‌های دفن شده میان ما را دوباره به خاطر می‌آورید؟!

ص: ۲۲۵

احتمال دارد «مولی» به معنای «فرجام» و «سـرانجام» باشـد. خداوند عزّوجل می‌فرماید:« مَأْوَئکُمُ النَّارُ هِیَ مَوْلَاکُم» – . حدید/ ۱۵ – {جایگاهتان

آتش است، آن سزاوار شماست و چه بد سرانجامی است.»} یعنی فرجامتان و جایی که کارتان به آنجا خواهد کشید، جایگاه بدی است. و احتمال دارد «مولی» به معنای چیزی باشد که در پی چیزی دیگری قرار گرفته باشد، یعنی پشت سر یا پیشاپیش آن، شاعر گوید:

«فغدت، کلا الفرجین تحسب أنّه مولی المخافهٔ خلفها و أمامها» - ناقه در حالی شب را به صبح رساند که گمان می‌کرد هر دو تنگه، مناسب‌ترین جای جنگ باشد: تنگه پشت سر و پیش رو.

و گمان نداریم که منظور از «مولی» در کلام رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله «مَن کنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» هیچ‌کدام از این معانی بوده باشد، زیرا امکان ندارد با آن همه مقدمه‌چینی گفته باشد: «هر کس من پسر عموی اویم، علی پسرعموی اوست»، زیرا همه می‌دانستند که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله و علی علیه السّلام عموزاده‌اند و تکرار این معنا برای کسانی که از آن اطلاع داشتند، کاری عبث و بیهوده بوده است؛ و به معنای «فرجام و سرانجام کارشان» نیز نمی‌تواند باشد، کما اینکه مفهوم «پشت سر و پیش رو» نیز نمی‌تواند باشد، زیرا نه فایده‌ای دارد و نه سودی بر آن مترتّب است. اهل لغت جایز دانسته‌اند که گفته شود «فلانٌ مولایَ»، به شرط اینکه صاحب اختیار امر و نهی بر آن شخص باشد، و این همان معنایی است که مورد نظر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از بیان جمله «مَن کنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» بوده است، زیرا با توضیحاتی که ارائه گردید، دیگر معناهایی که لغت برای این کلمه در نظر گرفته، نمی‌توانند مورد نظر باشند و وجه دیگری جز همین وجه باقی نمی‌ماند، از این رو لازم می‌آید که بپذیریم، منظور پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از لفظ «مولی» در جمله «من کنت مولاه فعلیٌّ مولاه» همین مفهوم آخری باشد، و آنچه این برداشت را مورد تأکید قرار می‌دهد، عبارت آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله: «ألست أولی بالمؤمنین مِن أنفسهم» است که در پی آن، جمله «فمن کنت مولاه فعلیٌّ مولاه» را بیان فرموده است، و این خود دلیل بر آن است که معنای «مولی» آن است که «آن حضرت سزاوارتر از مؤمنان به خودشان» می‌باشد، زیرا در لغت و عرف، مشهور آن است که اگر شخصی به دیگری بگوید: تو از خودم به من سزاوارتری، بدان معناست که آن فرد را فرمانده خود قرار داده و خود را مطیع وی ساخته است و جایز نیست که از فرمانش سرپیچی کند. اگر ما به کسی پیشنهاد دادیم که با ما بیعت کند و او نیز پذیرفت که ما سزاوارتر از خودش به او هستیم، دیگر حق ندارد از دستوری که به وی می‌دهیم، سرپیچی کند و با ما مخالفت نماید، زیرا در این صورت برخلاف اقرار خود به اینکه ما از او به خودش سزاوارتریم، رفتار کرده است، و در میان مردم عرب رسم بر این است که اگر کسی به دیگری فرمان انجام کاری بدهد، به گونه‌ای که وی را ملزم نماید، ولی آن شخص مخیّر باشد که از فرمان وی اطاعت نکند، از فرمانش سرپیچی نموده و در جوابش می‌گوید: فلانی، من از تو به خودم سزاوارترم و هر کاری را که بخواهم انجام می‌دهم و تو سزاوار آن نیستی که مرا فرمان دهی؛ بنابراین، اگر قول انسان چنین باشد که «من از تو به خودم اولی‌ترم»، این حق را خواهد داشت که از فرمان آن شخص اطاعت نکند، به شرط اینکه حقیقتاً اولی‌تر از دیگران به خود باشد، اما اگر اقرار و اعتراف کند که «تو اولی‌تر از من به منی» ، در این صورت اگر چنین حالتی پیش آید، دیگر حقّ مخالفت با او را نخواهد داشت.

ص: ۲۲۶

سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: «آیا من از مؤمنان به خودشان سزاوارتر نیستم؟» و مردم اقرار کردند که «بلی، چنین

است» و بلافاصله آن حضرت پس از جمله اول خود فرمود: «مَن کُنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» و بدین ترتیب در می‌یابیم که منظور آن حضرت از «مولـه» همـان معنـایی اسـت که حاضـران برای وی اقرار به آن کردنـد که آن حضـرت «از آن‌هـا به خودشـان سزاوارتر است». بنابراین، چنانچه منظور آن حضرت از «من کنت مولاه...» فقط «اولی به او» را اراده کرده باشد، همان«اولی» را با عبارت «فعلیٌّ مولاه» برای علی بن ابی طالب علیه السّلام نیز قرار داده است، زیرا صحیح نمی‌باشد که آن حضرت یکی دیگر از معـانی «مولی» را که به آن‌هـا اشـاره کردیم، اراده فرموده باشـد، زیرا آن اقسـام معـانی عبـارت بودنـد از: مالک، برده، آزاد کننده برده، آزاد شده، پسرعمو، سرانجام، پیش رو و پشت سر. و چنانچه بیان هیچ‌کدام از این معانی درباره علی علیه السّلام وارد یـا لازم نباشـد، فقط آخرین گزینه (مالک اطاعت، فرمانـدهی) می‌مانـد و منظور پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله نیز همین بوده است؛ و اگر این معنا (مالک اطاعت و فرمانـدهی) برای علی علیه السّـلام مسلّم شـده باشـد، معنایی جز امامت نخواهد داشت، زیرا لفظ امامت از لفظ «ایتمام» گرفته شـده که به معنای «پیروی کردن و دنباله روی کردن» است و نیز به معنای مطابق رفتار او عمـل کردن و سـخن گفتن است و اصـل این کلمه در لغت به معنـای تیری است که به عنوان الگو تراشـیده می‌شود تـا تیرهای دیگر را از روی آن به همان شـکل و اندازه بسازند. و اگر وجوب اطاعت علی علیه السّـلام بر خلق ثابت شده باشد، مستحق و سزاوار مقام امامت گردیده است.

اگر بگویند: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله با این سخن تنها خواسته‌اند فضیلت و شرافتی را برای علی علیه السّلام قایل شوند و منظور «امامت» نبوده است! در پاسـخ آن‌ها گفته می‌شود، در اولین برخورد با این حدیث، چنین معنایی به ذهن متبادر می‌شود. اما با دسـته‌بنـدی و طبقه‌بندی کلام و تبیین معانی لفظ «مولی» و وجوه آن در لغت به این نتیجه می‌رسـیم که منظور رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از جمله‌ای که دربـاره علی علیه السّـلام فرمـوده، این نبوده است و مجوّز چنین برداشـتی را به مـا نمی‌دهـد؛ زیرا ما دیدیم که لغت، معانی متعددی را برای لفظ «مولی» در نظر گرفته که هیچ‌کدام از آن‌ها را پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، نه درباره خود و نه درباره علی علیه السّلام قصد نفرموده است و تنها یک معنا باقی می‌ماند که می‌توان گفت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آن را درباره خود و علی علیه السّلام در نظر گرفته باشد و آن، «حکومت کردن و برخورداری از حق مطاع بودن است».

اگر بگوینـد: شایـد منظور پیـامبر صَـلی الله علیهِ و آله معنـای دیگری بوده که مـا از آن بی اطلاع هستیم، زیرا ما به لغت احاطه نداریم، در پاسخ گفته می‌شود:

اگر طرح چنین سؤالی جایز باشد، در این صورت مجاز خواهیم بود این ایراد را نسبت به تمام سخنان پیامبر صَلی الله علیهِ و آله و آیات قرآن تعمیم داده و بگوئیم: شایـد منظور وی معنای دیگری بوده که در لغت به کار نرفته باشـد و بدین ترتیب در آن‌ها شـک کنیم، و این جز بهـانه‌جویی برای گریز از تن دادن به فهم حقیقت نیست. پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله فرمود: «ألست أولی بالمؤمنین من أنفسـهم؟» و چون حاضـران اقرار کردنـد که پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله اولی‌تر از آن‌ها به خودشان است، فرمود: «مَن کنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه». این سـخن بـدان می‌مانـد که مردی به جمعی بگویـد: آیا می‌پذیرید این کالا را که متعلق به من و شماست بفروشیم و سود و زیان آن را به دو نصف تقسیم کنیم:

ص: ۲۲۷

نیمی به من تعلّق داشته باشد و نیم دیگر آن متعلّق به همه شما باشد؟ و آن‌ها سخن وی را پذیرفته و بگویند: آری، قبول داریم!

سپس آن شخص بگوید: هر کس من شریک او بوده‌ام، اینک زید شریک اوست. بدین ترتیب وی به آنها اعلام نموده است که منظورش از «هر کس من شریک او بوده‌ام» همان معنایی است که در مورد آن قبلاً از ایشان اقرار و اعتراف گرفته است که این کالاـ را بفروشیم و سود و زیان آن را به دو نصف تقسیم کنیم، نیمی برای من و نیم دیگر برای شما! و سپس با گفتن:«اینک زید شریک اوست» و بدین ترتیب، آن معنا را که (شراکت باشد)، برای زید تثبیت نماید. و سخن پیامبر صَلی الله علیهِ و آله که فرمود: «پس هرکس من مولای اویم اینک علی مولای اوست» جز بدان معنایی نیست که پیش از این درباره آن از ایشان اقرار گرفته است و با گفتن« اینک علی مولای اوست» آن معنا را به علی علیه السّلام نیز اختصاص داده است. درست همانند آن مرد که با گفتن جمله «اینک زید شریک اوست»، معنای شراکت را برای زید تثبیت کرد و هیچ تفاوتی میان این دو نیست. و اگر کسی ادّعا کند که در لغت معنایی جز آنچه ما برای «مولی» ذکر کردیم وجود دارد، که ندارد؛ آن را ارائه نماید.

چنانچه ایرادشان از بابت روایتی باشد مبنی بر اینکه آزاد کننده زید بن حارثه حضرت علی علیه السّلام بوده و مراد پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از «مَن کنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» تفویض ولایت خود بر زید به علی علیه السّلام بوده باشد و دیگر اخباری که فقط از طریق خودشان نقل گشته و شیعه آن را نقل نکرده و بدان‌ها احتجاج کرده و موضوع خلافت علی علیه السّلام را رد می... کنند، باید گفت: این نیز به اثبات ادّعایشان کمک نمی‌کند، زیرا آن‌ها روایتی را که ورودش مورد اتّفاق هر دوی ماست، با روایاتی تأویل معنا می‌کنند که راوی آن‌ها فقط خودشان هستند و شیعه آن‌ها را تأیید نمی‌کند و این خود یک ستم است، زیرا ما هم احادیث بسیاری داریم که بشود با استفاده از آن‌ها، حدیث «مَن کنتُ مولاه فهذا فعلیٌّ مولاه» را طبق نظر خودمان تفسیر کنند. علاوه بر این، ما روایاتی از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و حضرت علی علیه السّلام در اختیار داریم که مقصود از جمله یاد شده را به صراحت بیان می‌کنند و در آن‌ها تصریح شده است که خلیفه و جانشین پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، امیرالمؤمنین است .

با این توصیف، روایتی که مخصوص به شیعه است، در برابر روایتی قرار می‌گیرد که تنها آن‌ها راوی آنند و هر دو کنار می... روند و در این صورت تنها روایت «مَن کُنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» باقی می‌ماند که مورد اتّفاق هر دو گروه است و برای فهم معنای آن باید به لغت و کاربرد عرفی آن، دسته‌بندی کلام و برگرداندن آن به معنای درستش با هم گفتگو کنیم که در این صورت نتیجه موافق با نظر ما خواهد آمد، نه طرف مقابل ما که استدلالهایش به روشنی استدلال‌های ما نیست!.

در مقابل روایتی که درباره زید بن حارثه نقل می‌کنند، روایات دیگری هم دارند که نشان می‌دهند، زید بن حارثه مدت‌ها پیش از روز غدیر، در غزوه مؤته به همراه جعفر بن ابی طالب شهید شده است. زیرا روز غدیر پس از حجهٔالوداع اتفاق افتاد و پس از آن پیامبر صَلی الله علیهِ و آله کمتر از سه ماه در قید حیات بود. پس وقتی چنین حدیثی در ابطال حدیث قبلی خود دارید، دیگر قادر نخواهید بود برای

ص: ۲۲۸

شرح روایت مورد نظر خود، آن را حجت قرار دهید، به فرض هم که زید در روز غدیر حضور داشته باشد، باز هم حضور او دلیل بر اثبات حجت شما نیست، زیرا همه عرب می‌دانستند که غلام آزاد شده پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، غلام آزاد کرده خاندان آن حضرت و نیز آزاد کرده پسرعموی او بوده است و این پدیده در لغت و عرف آن‌ها شناخته شده و مشهور بوده

است و دلیلی وجود نداشته که پیامبرصَلی الله علیهِ و آله، مطلبی را که مردم آن را می‌دانسته‌اند، در آن موقعیت برای ایشان تکرار کند و بگوید: ای مردم، بدانید، آنچه را که می‌دانستید و در میان شما مشهور بوده است...، این بدان می‌ماند که شخصی گفته باشد: برادر زاده پدر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، عموزاده وی نیست و آن‌گاه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله برخاسته و بگوید: پس هرکس برادرزاده پدر من بوده، عموزاده من است! و این کلام، کلام فاسدی است، چون عبث و بیهوده است و از کسی جز بذله‌گوی سفیه صادر نمی‌شود و ساحت مقدس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از این‌گونه رفتارها مبرّاست.

اگر شخصی بگوید: ما نیز مثل شما (که از روایات ما استفاده می‌کنید) مجاز هستیم که برای اثبات ادّعایمان از روایاتی که از طریق ما نقل شده، استفاده کنیم و ثابت کنیم، معنای «مَن کُنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» همان است که می‌گوییم؛ به وی گفته می‌شود: این، نادرست و یکطرفه قضاوت کردن است، زیرا در این صورت ملزم هستید از روایات ما که دالّ بر همان معنای روایات شماست نیز استفاده کنید که در این صورت، روایت ما در نتیجه‌گیری متناقض با روایت شما خواهد بود و هر دو را باید کنار گذاشت و در این صورت باز هم حدیث «مَن کنتُ مولاه فعلیٌّ مولاه» را خواهیم داشت که در روایت آن اتفاق نظر داریم و حجتی خواهد بود به نفع ما و بر علیه شما و معنای مورد نظر ما را که همان تصریح بر ولایت داشتن است، الزام می‌کند و این سخن غیرقابل تردید و کم و زیاد کردن است.

چنانچه کسی بگوید: اگر شما راست می‌گویید، چرا پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به صراحت به مردم نفرمود که بعد از من علی علیه السّلام جانشین من است؟ و چه چیزی باعث گشته جمله‌ای در این مورد بگوید که نیاز به تأویل داشته و جدال برانگیز باشد؟ در جواب این شخص گفته می‌شود: اگر مقصود شما این باشد که خبر باطل است، یا اینکه مراد شما آن است که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بر آن

نبوده که علی علیه السّلام را به جانشینی خود و لازم الاطاعه بودن منصوب نماید، چون جمله وی محتمل تأویل است، یا اینکه معنای دیگر آن نزد شما واضح‌تر و رساتر است، در این صورت با شما گفته می‌شود: اگر معتزلی هستی و قائل به آنی که خداوند با چشم سر دیده نمی‌شود، تو را ملزم می‌کند که بگویی: منظور خداوند از آیه: «لَّا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَار» - . انعام/ ۱۰۳ {چشم‌ها او را نمی‌بینند.} -

آن نیست که «دیده نمی‌شود» زیرا «لا یُری» قابل تأویل است و منظور خدای عزّوجل از آیه: «وَ اللَّهُ خَلَقَكُمْ ٠وَ مَا تَعْمَلُونَ»، - . صافات/ ۹۶ - {با اینکه خدا شما و آنچه را که برمی سازید آفریده است.} آن نیست که هم بندگان را آفریده و هم اعمالی که از آن‌ها سر می‌زند را خلق کرده است، بلکه فقط بدن‌هایی را خلق کرده که به واسطه آن‌ها از بندگان، اعمالشان سر می‌زند؛ زیرا اگر منظورش خلق انسان و افعال وی بود، باید آن را به گونه‌ای بیان می‌فرمود که قابل تأویل نباشد؛ و منظور خدای عزّوجل از آیه: «وَ مَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّم»، - . نساء/ ۹۳ - {و

هر کس عمداً مؤمنی را بکشد، کیفرش دوزخ است که در آن ماندگار خواهد بود.} آن است که قاتل هر مؤمنی در جهنّم است، چه عمل صالح داشته باشد و چه نداشته باشد، زیرا این آیه محتمل تأویل است و اگر منظور خداوند غیر از این معنا بوده

باشد، آن را به گونه‌ای بیان می‌فرمود که قابل تأویل نباشد. اما اگراشعری باشی، هر آنچه بر معتزله لازم می‌آید، به تو نیز لازم می‌آید، زیرا خداوند معنایی را که از نظر شما حق است و صائب، به شکل روشنی بیان نفرموده است.

و اگر از طرفداران حدیث و اخباری باشد، به وی گفته می‌شود: ملزم هستی بگویی، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نفرموده است: «شما پروردگارتان را همان‌گونه که ماه شب چهارده را می‌بینید، مشاهده خواهید کرد، در دیدار او ستمی بر شما روا داشته نمی‌شود.» چون این کلام قابل تأویل است و آن حضرت نفرموده: «او را با چشمانتان می‌بینید نه با دل‌هایتان» و از آنجا که این حدیث قابل تأویل است، در می‌یابیم که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله «دیدن» مورد نظر شما را که مدّعی آن هستید (دیدن با چشم سر) اراده نفرموده و این خود مغلطه‌ای بسیار سخت است. زیرا بیشتر آیات و احادیث منقول از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به لغت عرب است و مخاطب پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در غدیر، قومی فصیح بوده‌اند و غرض پیامبر صَلی الله علیهِ و آله را دریافته‌اند.

و چه بسا که معنی را به عقل‌ها و خردها وا می‌گذارند تا در کلام دقّت کنند (از این رو است که سخن را به گونه‌ای ادا می‌کنند که واضح نباشد) و من عبارتی را که وجوب فرمانبرداری را محکم‌تر از عبارت رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله که فرمود: «آیا من سزاوارتر از مؤمنان به خودشان نیستم؟ پس هرکس من مولای اویم اینک علی مولای اوست» باشد، سراغ ندارم. زیرا این کلام بر اساس اقرار گرفتن از مردم به فرمانبرداری برای پیامبر صَلی الله علیهِ و آله ترتیب یافته و اینکه آن حضرت اولی‌تر از آن‌ها به خودشان است، سپس فرمود: «پس هر کس من سزاوارتر از او به خودش هستم، اینک علی نیز سزاوارتر از او به خودش است»؛ زیرا «فَمَن کنتُ مولاه» به معنای «مَن کنتُ اولی به من نفسه» است،

ص: ۲۳۰

چون که عبارت دومی «فمن کنت مولاه» دقیقاً با عبارت «ألست أولی بالمؤمنین من أنفسهم» برابر است؛ زیرا به حسب قواعد لغت، برداشت دیگری از آن نمی‌توان کرد (جمله دوم معطوف بر جمله اول است و همان معنا را دارد). مگر نمی‌بینی اگر شخصی به عده‌ای بگوید: آیا این کالایی که همه در آن شریک هستیم، بفروشیم و منفعت و ضرر آن را میان خودمان تقسیم کنیم؟ و بقیه بگویند: آری، به همین شکل عمل کنیم! سپس آن شخص بگوید: بنابراین، هرکس که من شریک او هستم، زید هم شریک اوست، سخن درست خواهد بود و سبب درستی آن، قول آن گوینده‌ای است که گفت:«این کالا را که همه در آن شریک هستیم بفروشیم و منفعت و ضرر آن را میان خودمان تقسیم کنیم» و به همین دلیل درست است و می‌توانند بگویند: «پس من شریک هر که باشم، زید بعد از من شریک اوست» و کلام پیامبر صَلی الله علیهِ و آله شبیه به همین مثال است که فرمود: آیا من سزاوارتر از خودتان به شما نیستم؟ پس هر که من از او به خودش سزاوارترم، اینک علی سزاوارتر از او به خودش است. زیرا مفهوم «مولاه» دقیقاً همانند قول اوست که فرمود: «آیا من از شما به خودتان سزاوارتر نیستم؟» زیرا اگر جمله دوم با وجود فاء عاطفه معطوف بر جمله اول نشود، هرگز این جمله کلامی دارای نظم و صحیح نخواهد بود؛ بلکه نوعی هذیان‌گویی شمرده می‌شود و هرکس چنین نسبتی به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بدهد، به خدای بزرگ کفر ورزیده است. و همان‌طور که بیان شد، چنانچه جمله «فمن کنت مولاه» به معنای «مَن کنتُ اولی به من نفسه» باشد، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله علی علیه السّلام را سزاوارتر از مؤمنان به خودشان قرار داده است. و این خود همان‌طور که در آغاز کلام مذکور افتاد، فرض

اطاعت از علی علیه السّلام بر مؤمنان است.

آنچه این مفهوم را روشن‌تر می کنـد، قول رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله است که فرمود: «مَن کنتُ مولاـه فعلیٌّ مولاه» و اگر منظور آن حضرت از این کلام آن نبوده که «علی علیه السّلام از شما سزاوارتر است»، آن وقت جایز خواهد بود که گفته شود، منظور آن حضـرت از «فَمَن کنتُ مولاه»، « من کنتُ اولی به نفسه» نبوده است؛ و اگر چنین شود، سخن، سخنی درهم و برهم و بیهوده خواهد بود که فاقد معنایی درست و منسجم است و هیچ دانا و عاقلی چنین سخن نخواهد گفت .

با توجه به آنچه گذشت، کاملاً روشن و مسلّم است که مفهوم قول پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله که فرمود: «الست اولی بکم من أنفسکم» آن است که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله حقّ مطاع بودن را از آن خود کرده و منظور وی از «مَن کنت مولاه»، «هر کس را که من حق اطاعتش را مالک شدم» است و با آوردن جمله «فعلیّ مولاه»، این حقّ اطاعتش را برای علی علیه السّـلام نیز مقرر فرموده است، و چنین معنا و برداشتی کاملاً واضـح است. و خداوند را به خاطر توفیق یاری‌اش سپاسـگزارم! - . معانی الاخبار : - ۶۷ - ۷۴

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری المولی المعتق و المعتق و ابن العم و الناصر و الجار(۳) و کل من ولی أمر واحد فهو ولیه و قول الشاعر.

ص: ۲۳۱

۱- ۱. فی المصدر: من أنّه یکون کلاما مختلطا اه.

۲- ۲. معانی الأخبار: ۶۷- ۷۴.

۳- ۳. فی المصدر بعد ذلک: و الولی: الصهر.

هم المولی و إن جنفوا علینا(۱)***و إنا من لقائهم لزور

قال أبو عبید یعنی الموالی أی بنی العم و هو کقوله تعالی نُخْرِجُکُمْ طِفْلًا(۲) و أما قول لبید.

فغدت کلا الفرجین تحسب أنه***مولی المخافه خلفها و أمامها

فیرید أنه أولی موضع أن تکون فیه الحرب و قوله فغدت تم الکلام کأنه قال فغدت هذه البقره و قطع الکلام ثم ابتدأ کأنه قال تحسب أن کلا الفرجین مولی المخافه و المولی الحلیف و قال.

موالی حلف لا موالی قرابه***و لکن قطینا یسألون الأتاویا

یقول: هم حلفاء لا أبناء عم انتهی (۳).

قوله فإن قال قائل إن لنا أن نروی أقول کانت النسخه سقیمه هاهنا و لعل مراد السائل أنه یکفی لرد استدلالک أن نروی خبرا فی معنی من کنت مولاه معارضا لخبرک الذی أوردته فی ذلک و قد روینا خبر زید بن حارثه و حاصل الجواب أنک إن نقلت من أخبارنا ما یدفع خبرنا المختص بنا و یئول الخبر علی خلاف ما هو مقصودنا ینفعک فی رد استدلالنا و أما إذا أتیت بالخبر من طریقک الذی تختص به فیکون خبرنا الذی نخص به (۴) مقاوما لخبرک و إذا تعارضا تساقطا فبقی الخبر المجمع علیه و ما استدللنا علیه من ظاهره حجه لنا علیکم.

**[ترجمه]جوهری گوید: «المولی»: آزاد کننده بنده، بنده آزاد شده، عموزاده، یاور، همسایه، هر کس که سرپرستی دیگری را بر عهده گیرد، ولیّ اوست؛ و قول شاعر:

ص: ۲۳۱

«هُم المولی وَ إن جنفوا علینا وَ إنّا مِن لقائهم لزور»

- آنان عموزادگان ما هستند هرچند بر ما جفا کردند، و ما از رویارویی با آنان روی گردانیم.

ابوعبیده گوید: منظور وی از «المولی»، عموزادگان است و به قول خدای عزّوجل می‌ماند که فرمود: «نخُرِجُکُمْ طِفْلا»، - . حج / ۵ - {آن

گاه شما را [به صورت] کودک برون می آوریم.} اما در قول در لبید:

« فغدت، کلاالفرجین تحسب أنّه مولی المخافهٔ خلفها و أمامها»

- سخن تمام، همانند دو شکاف که یقین کنی پس و پیش آن نیکوترین مکان برای جنگیدن است.

«مولی» به معنای بهترین موضعی است که جنگ در آن واقع شود. و قول او «فغدت» یعنی سخن تمام. مثل این می‌ماند که

بگوید: «این گاو شد» و سخن را قطع کند، پس سخن را آغاز کرده، چنانکه گوید: گمان می‌کنی که هر دو شکاف مناسب... ترین مکان برای جنگیدن هستند. «المولی»: هم‌پیمان؛ و گوید:

«موالی حلف لا موالی قرابهٔ ولکن قطیناً سیألون الأتاویا» - آنان هم پیمانند نه عموزادگان، بلکه خوش نشین‌هایی در پی سود هستند.

شاعر می‌گوید: آن‌ها هم‌پیمانند نه عموزادگان. تمام - . صحاح ۶ : ۲۵۲۹ -

قول او «اگر کسی بگوید: همانا ما می‌توانیم روایت کنیم» می‌گویم: در اینجا نسخه نادرست بوده است. شاید مراد سائل آن باشد که: برای رد استدلال تو کافی است که حدیثی درباره معنای «مَن کنتُ مولاه» بیاورم که مخالف معنای حدیثی باشد که تو در این مورد آورده‌ای، و خبر زید بن حارثه را نقل کردیم؛ و خلاصه جواب آن است: اگر تو روایتی از ما بیاوری که ناقض معنای مورد نظر ما باشد و آن را برخلاف برداشت ما تأویل کند، این کار برای اثبات استدلالت سودمند خواهد افتاد؛ امّا اگر برای ردّ حدیث ما حدیثی بیاوری که راوی آن فقط خودتان باشید، در این صورت روایت مختص به ما، در برابر روایت شما خواهد ایستاد و اگر معارض هم بودند، هر دو ساقط می‌شوند و تنها خبری که مورد اتفاق ما و شماست باقی می‌ماند و استدلالی که ما به حسب ظاهر آن کردیم، حجّتی برای ما بر شماست.

**[ترجمه]

«۱۰۱»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ یَحْیَی بْنِ زَکَرِیَّا بْنِ شَیْبَانَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ الْحَکَمِ بْنِ ظُهَیْرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ سَلَمِ بْنِ سَابُورَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَطَاءٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ یَزِیدَ عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ مَوْلَی کُلِ

ص: ۲۳۲

۱- ۱. جنف علیه: ظلم و جار.

۲- ۲. سوره الحجّ: ۵. قال الطبرسیّ فی مجمع البیان« ۷: ۷۱» أی نخرج من بطون امهاتکم و أنتم اطفال، و الطفل: الصغیر من الناس، و إنّما وحّد و المراد به الجمع لانه بمعنی المصدر کقولهم: رجل عدل و رجال عدل.

۳- ۳. الصحاح ج ۶ ص ۲۵۲۹.

۴- ۴. فی(م): نختص به.

مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَهٍ وَ هُوَ وَلِيُّكُمْ بَعْدِی (۱).

**[ترجمه]امالی طوسی: عبدالله بن یزید از پدرش روایت کرده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: علی بن ابی طالب مولای

ص: ۲۳۲

هر مرد و زن مؤمنی است و او پس از من ولیّ شماست. - . امالی شیخ طوسی: ۱۵۵ -

**[ترجمه]

«۱۰۲»

شف، [کشف الیقین] السَّیِّدُ فَخَّارُ بْنُ مَعَدٍّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَدْنَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الصَّمَدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ مَیْمُونٍ عَنْ دَارِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ السَّرِیِّ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُثَنَّی بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ هِلَالِ بْنِ أَیُّوبَ عَنْ أَبِی کَثِیرٍ الْأَنْصَارِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَارَهَ عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ أُوحِیَ إِلَیَّ فِی عَلِیٍّ أَنَّهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ (۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: اسعد بن زراره از پدرش روایت کرده که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، به من وحی گردیده که علی علیه السّلام امیرمؤمنان و سرور مسلمانان و پیشوای دست و رو سفیدان است. - . کشف الیقین : ۳۵-۳۴ -

**[ترجمه]

«۱۰۳»

کش، [رجال الکشی] جَبْرَئِیلُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ مُوسَی بْنِ مُعَاوِیَهَ بْنِ وَهْبٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْوَاسِطِیِّ عَنْ وَاصِلِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا صُرِعَ (۳) زَیْدُ بْنُ صُوحَانَ رَحِمَهُ اللَّهُ یَوْمَ الْجَمَلِ جَاءَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام حَتَّی جَلَسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَقَالَ رَحِمَکَ اللَّهُ یَا زَیْدُ لَقَدْ کُنْتَ خَفِیفَ الْمَئُونَهِ عَظِیمَ الْمَعُونَهِ قَالَ فَرَفَعَ زَیْدٌ رَأْسَهُ إِلَیْهِ ثُمَّ قَالَ وَ أَنْتَ فَجَزَاکَ اللَّهُ خَیْراً یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ (۴) فَوَ اللَّهِ مَا عَلِمْتُکَ إِلَّا بِاللَّهِ عَلِیماً وَ فِی أُمِّ الْکِتَابِ عَلِیّاً حَکِیماً وَ إِنَّ اللَّهَ فِی صَدْرِکَ لَعَظِیمٌ وَ اللَّهِ مَا قَاتَلْتُ مَعَکَ عَلَی جَهَالَهٍ وَ لَکِنِّی سَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَهَ زَوْجَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله تَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ

ص: ۵۴۴

**[ترجمه]رجال کشّی: امام صادق علیه السّلام فرمود: چون زید بن صوحان - رحمّه الله - در جنگ جمل بر زمین افتاد،

امیرالمؤمنین علیه السّلام آمده و بر بالای سر وی نشسته و سپس فرمود: ای زید، خدا تو را رحمت فرماید که مردی کم‌خرج و بسیار کمک کننده بودی؛ - گوید: - پس زید سر خود را به سمت آن حضرت بلند کرده و عرض نمود: ای امیرالمؤمنین، خداوند شما را نیز جزای خیر عنایت فرماید، به خدا سوگند شما را جز آگاه به خدا و مسلط و دانا به اُمّ الکتاب نیافتیم، و اینکه خداوند در سینه تو جایگاهی بس بزرگ دارد؛ به خدا سوگند از روی جهالت در رکاب شما نجنگیدم، بلکه شنیدم که ام سَلَمه همسر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله گفت: شنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند و یاری دهنده... اش را یاری فرما و هر کس او را فرو گذارد، خوار و ذلیل گردان! و به خدا سوگند خوش نداشتم شما را تنها گذارم تا خداوند خوار و ذلیلم کند. - . رجال کشی: ۴۵ -

**[ترجمه]

«۱۰۴»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] عَلِیُّ بْنُ حُمْدُونٍ عَنْ فَرَجِ بْنِ فَرْوَهَ(۵) عَنْ مَسْعَدَهَ عَنْ صَالِحِ بْنِ مِیثَمٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: بَیْنَا أَنَا فِی السُّوقِ إِذْ أَتَانِی الْأَصْبَغُ بْنُ نُبَاتَهَ فَقَالَ لِی وَیْحَکَ یَا مِیثَمُ لَقَدْ سَمِعْتُ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام آنِفاً حَدِیثاً صَعْباً شَدِیداً أَنْ

ص: ۲۳۳

۱- ۱. أمالی الشیخ: ۱۵۵. و فیه: و هو ولیکم من بعدی.

۲- ۲. الیقین: ۳۴ و ۳۵.

۳- ۳. علی صیغه المجهول أی طرح علی الأرض.

۴- ۴. فی المصدر: و أنت یا أمیر المؤمنین فجزاک اللّه خیرا.

۵- ۶. فی المصدر: علی بن حمدون، عن عیسی بن مهران، عن فرج بن فروه.

يَكُونَ كَمَا ذَكَرَ قُلْتُ وَ مَا هُوَ قَالَ سَمِعْتُ يَقُولُ (۱) إِنَّ حَدِيثَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ صَعْبٌ مُسْتَصْعَبٌ لَا يَحْتَمِلُهُ إِلَّا مَلَكٌ مُقَرَّبٌ أَوْ نَبِيٌّ مُرْسَلٌ أَوْ مُؤْمِنٌ قَدِ امْتَحَنَ اللَّهُ قَلْبَهُ لِلْإِيمَانِ قَالَ فَقُمْتُ مِنْ فَوْرِي فَأَتَيْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ جُعِلْتُ فِدَاكَ حَدِيثٌ أَخْبَرَنِي بِهِ الْأَصْبَغُ عَنْكَ قَدْ ضِقْتُ بِهِ ذَرْعاً قَالَ فَمَا هُوَ فَأَخْبَرْتُهُ بِهِ قَالَ لِي اجْلِسْ (۲) يَا مِيثَمُ أَ وَ كُلُّ عِلْمِ الْعُلَمَاءِ يُحْتَمَلُ قَالَ اللَّهُ لِمَلَائِكَتِهِ إِنِّي جاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قالُوا أَ تَجْعَلُ فِيها مَنْ يُفْسِدُ فِيها وَ يَسْفِكُ الدِّماءَ(۳) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ فَهَلْ رَأَيْتَ الْمَلَائِكَةَ احْتَمَلُوا الْعِلْمَ قَالَ قُلْتُ هَذِهِ وَ اللَّهِ أَعْظَمُ مِنْ تِلْكَ قَالَ وَ الْأُخْرَى عَنْ مُوسَى أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ التَّوْرَاةَ فَظَنَّ أَنْ لَا أَحَدَ فِي الْأَرْضِ أَعْلَمُ مِنْهُ فَأَخْبَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى أَنَّ فِي خَلْقِي مَنْ هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ وَ ذَاكَ إِذْ خَافَ عَلَى نَبِيِّهِ الْعُجْبَ قَالَ فَدَعَا رَبَّهُ أَنْ يُرْشِدَهُ إِلَى الْعَالِمِ (۴) قَالَ فَجَمَعَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْخَضِرِ عليه السلام فَخَرَقَ السَّفِينَةَ فَلَمْ يَحْتَمِلْ ذَلِكَ مُوسَى وَ قَتَلَ الْغُلَامَ فَلَمْ يَحْتَمِلْهُ وَ أَقَامَ الْجِدَارَ فَلَمْ يَحْتَمِلْ ذَلِكَ وَ أَمَّا الْمُؤْمِنُ فَنَبِيُّنَا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَخَذَ بِيَدِي يَوْمَ الْغَدِيرِ فَقَالَ صلى الله عليه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ فَهَلْ رَأَيْتَ الْمُؤْمِنِينَ احْتَمَلَ ذَلِكَ إِلَّا مَنْ عَصَمَهُمُ اللَّهُ مِنْهُمْ أَلَا فَأَبْشِرُوا ثُمَّ أَبْشِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ خَصَّكُمْ بِمَا لَمْ يَخُصَّ بِهِ الْمَلَائِكَةَ وَ النَّبِيِّينَ وَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا احْتَمَلْتُمْ مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ (۵).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: صالح بن میثم از پدرش روایت کرد که گفت: در بازار بودم که اصبغ بن نباته نزد من آمده و گفت: وای بر تو میثم، اندکی پیش، از امیرالمؤمنین علی بن ابی طاالب علیه السّلام سخنی بس شگفت و دشوار شنیدم

که به سختی نظیر آن سخنی باشد! گفتم: آن سخن چیست؟ گفت: شنیدم که فرمود: حدیث ما اهل بیت بسیار مشکل و عمیق است، جز فرشته مقرّب یا نبیّ مرسل یا مؤمنی که خداوند قلب او را برای ایمان آزموده باشد، آن را نگاه نمی‌دارد! - گوید: - پس فوراً برخاسته، نزد امیرالمؤمنین علیه السّلام رفته و عرض کردم: قربانت گردم یا امیرالمؤمنین، اصبغ سخنی از شما برای من نقل نمود که طاقت از من بُرد. فرمود: کدام سخن؟ پس آن حضرت را از آنچه اصبغ گفته بود آگاه کردم، به من فرمود: بنشین میثم، آیا علم همه عالمان نگاه داشتنی است؟ خداوند به فرشتگان فرمود: «إِنیّ ِ جَاعِلٌ فیِ الْأَرْضِ خَلِیفَةً قَالُواْ أَ تجَْعَلُ فِیهَا مَن یُفْسِدُ فِیهَا وَ یَسْفِکُ الدِّمَاء...»، - . بقره/ ۳۰ - {

«من در زمین جانشینی خواهم گماشت»، [فرشتگان] گفتند: «آیا در آن کسی را می گماری که در آن فساد انگیزد، و خونها بریزد؟} آیا به نظر شما، فرشتگان توان نگاه داشتن علم را داشتند؟ گوید: گفتم: به خدا سوگند این یکی بزرگ‌تر از قبلی است. فرمود: دیگری درباره موسی است، خداوند تورات را بر وی نازل فرمود و او گمان کرد، دیگر بر روی زمین کسی داناتر از او نیست، پس خداوند وی را آگاه فرمود که در میان آفریدگان من، از تو عالم‌تر هم هست! و این زمانی بود که بیم آن می‌رفت موسی دچار عجب و خودپسندی شود؛ فرمود: پس موسی از پروردگار خویش درخواست نمود که او را به سوی آن عالِم راهنمایی فرماید. پس خداوند موسی و خضر را به هم رساند و خضر کشتی را سوراخ کرد و موسی نتوانست در مقابل کار خضر خویشتن‌داری کند، و خضر آن کودک را کُشت. موسی تاب نیاورد و خضر آن دیوار را استوار ساخت و موسی شکیبایی از دست بداد؛ و اما مؤمن، در روز غدیر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست مرا بالا برده و فرمود: «مَن کنتُ مولاه فعلیّ مولاه»، آیا مؤمنان به جز کسانی که خداوند آنان را حفظ فرمود، توانستند آن را تحمّل کنند؟ هان مژده باد شما را و بشارت باد شما را که خداوند شما را به چیزی مختص گردانیده که فرشتگان، پیامبران و مؤمنان را بدان مختص نگردانیده

است و این به سبب آن است که شما فرمان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را تحمّل نمودید. - . تفسیر فرات: ۷-۶ -

**[ترجمه]

«۱۰۵»

فر، [تفسیر فرات بن إبراهیم] الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ مُعَنْعَناً عَنْ بُرَیْدَهَ قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام إِلَی الْیَمَنِ وَ خَالِدٌ عَلَی الْخَیْلِ وَ قَالَ إِذَا اجْتَمَعْتُمَا فَعَلِیٌّ عَلَی النَّاسِ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فُتِحَ عَلَی الْمُسْلِمِینَ (۶) وَ أَصَابُوا مِنَ الْغَنَائِمِ

غَنَائِمَ کَثِیرَهً وَ أَخَذَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام جَارِیَهً مِنَ الْخُمُسِ قَالَ فَقَالَ خَالِدٌ یَا بُرَیْدَهُ اغْتَنِمْهَا إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَأَخْبِرْهُ فَإِنَّهُ یَسْقُطُ مِنْ عَیْنَیْهِ فَقَالَ بُرَیْدَهُ فَقَدِمْتُ الْمَدِینَهَ وَ دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ

ص: ۲۳۴

۱- ۱. فی المصدر: سمعته یقول.

۲- ۲. فی المصدر: فتبسم ثمّ قال: اجلس اه.

۳- ۳. سوره البقره: ۳۰.

۴- ۴. فی المصدر: إلی ذلک العالم.

۵- ۵. تفسیر فرات: ۶ و ۷.

۶- ۶. فی المصدر: فلما قد منا علی النبیّ و فتح علی المسلمین اه.

فَأَتَيْتُ مَنْزِلَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ رَسُولُ اللَّهِ فِی بَيْتِهِ وَ سُفَرَاءُ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام جُلُوسٌ عَلَی بَابِهِ فَأَتَيْتُ النَّاسَ فَقَالُوا يَا بُرَيْدَهُ مَا الْخَبَرُ قُلْتُ فَتَحَ اللَّهُ عَلَی الْمُسْلِمِينَ فَأَصَابُوا مِنَ الْغَنَائِمِ مَا لَمْ يُصِيبُوا مِثْلَهَا قَالُوا فَمَا أَقْدَمَکَ (۱) قُلْتُ بَعَثَنِی خَالِدٌ أُخْبِرُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله بِجَارِيَهٍ أَخَذَهَا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام مِنَ الْخُمُسِ قَالَ فَأَخْبِرْهُ (۲) فَإِنَّهُ يَسْقُطُ مِنْ عَيْنَيْهِ قَالَ وَ رَسُولُ اللَّهِ يَسْمَعُ الْكَلَامَ قَالَ فَخَرَجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مُغْضَباً كَأَنَّمَا يُفْقَأُ(۳) مِنْ وَجْهِهِ حَبُّ الرُّمَّانِ فَقَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَنْتَقِصُونَ عَلِيّاً مَنْ تَنَقَّصَ عَلِيّاً فَقَدْ تَنَقَّصَنِی وَ مَنْ فَارَقَ عَلِيّاً فَقَدْ فَارَقَنِی إِنَّ عَلِيّاً مِنِّی وَ أَنَا مِنْهُ خَلَقَهُ اللَّهُ مِنْ طِينَتِی وَ خُلِقْتُ مِنْ طِينَهِ إِبْرَاهِيمَ وَ أَنَا أَفْضَلُ مِنْ إِبْرَاهِيمَ وَ فَضْلُ إِبْرَاهِيمَ لِی فَضْلٌ ذُرِّيَّهً بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ وَيْحَكَ يَا بُرَيْدَهُ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فِی الْخُمُسِ أَفْضَلَ مِنَ الْجَارِيَهِ الَّتِی أَخَذَهَا وَ أَنَّهُ وَلِيُّكُمْ مِنْ بَعْدِی قَالَ فَلَمَّا رَأَيْتُ شِدَّهَ غَضَبِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَسْأَلُكَ بِحَقِّ الصُّحْبَهِ إِلَّا بَسَطْتَ لِی يَدَکَ حَتَّی أُبَايِعَکَ عَلَی الْإِسْلَامِ جَدِيداً قَالَ فَمَا فَارَقْتُ (۴) حَتَّی بَايَعْتُهُ عَلَی الْإِسْلَامِ جَدِيداً(۵).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: بریده گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله علی بن ابی طالب علیه السّلام را به یمن فرستاد، در حالی که خالد امیر سواران بود و فرمود: هرگاه با هم جمع شدید، علی امیر بر همه شماست و اگر از هم جدا افتادید، هر کدام امیر لشکر خود است. گوید: چون به سوی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بازگشتیم، خداوند پیروزی را نصیب مسلمانان نموده، غنایم بسیار به دست آورده و علی بن ابی طالب علیه السّلام کنیزی از خمس غنایم را برای خود برگزیده بود. - گوید: - پس خالد گفت: ای بریده، این حادثه را غنیمت شمرده، نزد رسول خدا رفته و آن را به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله گزارش کن، زیرا با شنیدن این خبر، علی از چشم آن حضرت می‌افتد. بریده گوید: پس به مدینه آمده و وارد مسجد شده،

ص: ۲۳۴

به خانه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رفتم، در حالی که آن حضرت در منزل بودند و فرستادگان علی بن ابی طالب بر در خانه نشسته بودند .

پس به میان مردم رفتم، پرسیدند: بریده چه خبر؟ گفتم: خداوند پیروزی را نصیب مسلمانان فرموده؛ به قدری غنیمت به دست آوردند که تاکنون مانند نداشته است. گفتند: علت آمدنت چیست؟ گفتم: خالد مرا فرستاده تا پیامبرصَلی الله علیهِ و آله را آگاه سازم که علی بن ابی طالب کنیزی از خمس غنایم را برای خود برگزیده است. گفتند، پیامبر را از این ماجرا آگاه کن که با شنیدن این خبر، علی از چشم وی می‌افتد. - گوید: - رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله سخنان مرا شنیده و چنان خشمگین از خانه بیرون آمد که گویی دانه‌های خرما از صورتش می‌بارید، سپس فرمود: گروهی را چه می‌شود که بر علی خرده می... گیرند و او را نکوهش می‌کنند؟ هر کس علی را نکوهش کند، مرا نکوهش کرده است و هر که از علی جدا گردد، از من جدا گشته است. علی از من است و من از علی هستم، خداوند او را از طینت من آفریده و مرا از طینت ابراهیم خلق فرموده است و من افضل از ابراهیم هستم و فضل ابراهیم نزد من مصداق آیه: «ذُرِّيَّهً بَعْضُهَا مِن بَعْضٍ»، - . آل عمران/ ۳۴ - {فرزندانی که بعضی از آنان از [نسل] بعضی دیگرند} است. وای بر تو بریده! آیا ندانستی سهم علی بن ابی طالب از خمس، بیشتر از کنیزی است که برای خود برده است، و اینکه پیش از من ولی شما اوست؟ گوید: چون شدت خشم رسول خدا صَلی الله علیهِ

و آله را دیدم، عرض کردم: یا رسول الله، به حق صحبتی که با شما دارم، دست مبارک خویش را بگشایید تا از نو با شما بر اسلام بیعت کنم. - گوید: - از آن حضرت جدا نگشتم تا با وی تجدید بیعت نکردم. - . تفسیر فرات: ۲۴-۲۳ -

**[ترجمه]

تذنیب

اعلم أن الاستدلال بخبر الغدیر یتوقف علی أمرین أحدهما إثبات الخبر و الثانی إثبات دلالته علی خلافته صلوات الله علیه

**[ترجمه]بدان که استدلال به روایت غدیر به دو امر بستگی دارد: اول، اثبات خبر؛ دوم اثبات دلالت آن بر خلافت امیرالمؤمنین صلوات الله علیه.

**[ترجمه]

أما الأول

فلا أظن عاقلا یرتاب فی ثبوته و تواتره بعد أحاطته بما أسلفناه من الأخبار التی اتفقت المخالف و المؤالف علی نقلها و تصحیحها مع أن ما أوردناه قلیل من کثیر و قد أوردنا کثیرا منها فی کتاب الفتن و سیأتی فی الأبواب الآتیه بعضها و قد قرع سمعک ذکر من صنف الکتاب فی ذلک من علماء الفریقین. و قال صاحب إحقاق الحق رحمه الله ذکر الشیخ ابن کثیر الشامی الشافعی عند ذکر أحوال محمد بن جریر الطبری (۶) إنی رأیت کتابا جمع فیه أحادیث غدیر خم

۱- ۱. فی المصدر: فما قدمک؟.

۲- ۲. فی المصدر: قالوا: فأخبره.

۳- ۳. أی یخرج.

۴- ۴. فی المصدر: فما فارقت رسول اللّه.

۵- ۵. تفسیر فرات: ۲۳ و ۲۴.

۶- ۶. فی المصدر: الطبریّ الشافعی.

فی مجلدین ضخمین و کتابا جمع فیه طرق حدیث الطیر و نقل عن أبی المعالی الجوینی أنه کان یتعجب و یقول رأیت (۱) مجلدا ببغداد فی ید صحاف فیه روایات هذا الخبر مکتوبا علیه المجلده الثامنه و العشرون من طرق من کنت مولاه فعلی مولاه

و یتلوه المجلد التاسعه و العشرون و أثبت الشیخ ابن الجوزی الشافعی فی رسالته الموسومه بأسنی المطالب فی مناقب علی بن أبی طالب علیه السلام تواتر هذا الحدیث من طرق کثیره و نسب منکره إلی الجهل و العصبیه انتهی (۲).

و قال السید المرتضی فی کتاب الشافی: أما الدلاله علی صحه الخبر فلا یطالب بها إلا متعنت (۳) لظهوره و اشتهاره و حصول العلم لکل من سمع الأخبار به و ما المطالب بتصحیح خبر الغدیر و الدلاله علیه إلا کالمطالب بتصحیح غزوات النبی صلی الله علیه و آله الظاهره المشهوره و أحواله المعروفه و حجه الوداع نفسها لأن ظهور الجمیع و عموم العلم به بمنزله واحده و بعد فقالت الشیعه بنقله و بتواتره و أکثر رواه أصحاب الحدیث ترویه بالأسانید المتصله و جمیع أصحاب السیر ینقلونه عن أسلافهم خلفا عن سلف نقلا بغیر إسناد مخصوص کما نقلوا الوقائع و الحوادث الظاهره و قد أورده مصنفو الحدیث فی جمله الصحیح و قد استبد(۴) هذا الخبر بما لا یشرکه فیه سائر الأخبار لأن الأخبار علی ضربین أحدهما لا یعتبر فی نقله الأسانید المتصله کالخبر عن وقعه بدر و خیبر و الجمل و الصفین و الضرب الآخر یعتبر فیه اتصال الأسانید کأخبار الشریعه و قد اجتمع فیه الطریقان و مما یدل علی صحته إجماع علماء الأمه علی قبوله و لا شبهه فیما ادعیناه من الإطباق لأن الشیعه جعلته الحجه فی النص علی أمیر المؤمنین علیه السلام بالإمامه و مخالفو الشیعه أولوه علی اختلاف تأویلاتهم و ما یعلم أن فرقه من فرق الأمه ردت هذا الخبر أو امتنعت من قبوله.

و أما ما حکی عن ابن أبی داود السجستانی فی دفع الخبر و حکی عن الخوارج مثله و طعن الجاحظ فی کتاب العثمانیه فیه فنقول أولا إنه لا یعتبر فی باب الإجماع

ص: ۲۳۶

۱- ۱. فی المصدر: شاهدت.

۲- ۲. إحقاق الحقّ ۲: ۴۸۶ و ۴۸۷.

۳- ۳. تعنت الرجل و علیه فی السؤال: سأله علی جهه التلبیس علیه.

۴- ۴. استبد بکذا: انفرد به.

عدم تقدم خلافه فإن ابن أبی داود و الجاحظ لو صرحا بالخلاف لسقط خلافهما بما ذکرناه من الإجماع علی أنه قد قیل إن ابن أبی داود لم ینکر الخبر و إنما أنکر کون المسجد الذی بغدیر خم متقدما و قد حکی عنه التنصل من القدح فی الخبر و التبری مما قذفه (۱) به محمد بن جریر الطبری و أما الجاحظ فلم یتجاسر أیضا علی التصریح بدفع الخبر و إنما طعن علی بعض رواته و ادعی اختلاف ما نقل فی لفظه و أما الخوارج فما یقدر أحد علی أن یحکی عنهم دفعا لهذا الخبر و کتبهم خالیه عن ذلک و قد استدل قوم علی صحه الخبر بما تظاهرت به الروایات من احتجاج أمیر المؤمنین علیه السلام به فی الشوری حیث قال أنشدکم الله هل منکم أحد أخذ رسول الله صلی الله علیه و آله بیده فقال من کنت مولاه فهذا مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه غیری فقال القوم اللهم لا و إذا اعترف به من حضر الشوری من الوجوه (۲) و اتصل أیضا بغیرهم من الصحابه ممن لم یحضر الموضع و لم یکن من أحد نکیر له مع علمنا بتوفر الدواعی إلی إظهار ذلک لو کان فقد وجب القطع علی صحته علی أن الخبر لو لم یکن فی الوضوح

کالشمس لما جاز أن یدعیه أمیر المؤمنین علیه السلام سیما مثله فی مثل هذا المقام انتهی ما خص کلامه و من أراد التفصیل فلیرجع إلی أصل الکتاب (۳).

**[ترجمه]گمان نکنم هیچ انسان عاقلی پس از دیدن تواتر خبر و روایات مورد اتّفاق موافق و مخالفی که نقل کردیم و اینکه آنچه مذکور افتاد اندک از بسیار است، در ثابت بودن درستی روایت شک کند و ما تعداد زیادی از باقی‌مانده روایات را در کتاب «الفتن» آورده‌ایم که در باب‌های آینده به نقل برخی از آن‌ها خواهیم پرداخت، و شاید نام کتاب‌هایی که از هر دو گروه در این باب تألیف نموده‌اند، به گوشتان خورده باشد.

صاحب احقاق الحق - رحمه الله - گوید: شیخ ابن کثیر شامی شافعی به هنگام ذکر احوال محمّد بن جریر طبری آورده است که من کتابی در دو مجلّد ضخیم دیدم که احادیث غدیر خُمّ در آن گردآوری شده بود

ص: ۲۳۵

و کتابی دیدم که راه‌های جمع‌آوری «حدیث الطیر» (روایت پرنده کباب شده) در آن گردآوری شده بود، و از ابوالمعالی جوینی نقل کرده، وی تعجّب نموده و می‌گفت: کتابی را در بغداد در دست یک صحّاف دیدم که این روایت در آن نوشته شده بود و بر روی آن آورده شده بود: «جلد بیست و هشتم از کتاب راه‌های روایت حدیث «من کنت مولاهُ فعلیٌ مولاه» که جلد بیست و نهم در پی آن خواهد آمد» و شیخ ابن الجوزی در رساله خود که «أسنی المطالب فی مناقب علی بن ابی طالب» نام دارد، متواتر بودن این حدیث از طرق مختلف را اثبات نموده و منکر آن را منسوب به جهل تعصب نموده است. تمام. - . احقاق الحق ۲: ۴۸۷-۴۸۶ -

سید مرتضی در کتاب خود «الشافی» گوید: اما دلیل بر صحت خبر چنان روشن و مشهور است که جز انسان متعنّت و لجوج در تعصّب، منکر آن نمی‌تواند باشد و هر کس که خبر شناس باشد، بدان یقین دارد و جوینده دلیل بر صحت وقوع آن، همانند دلیل خواستن برای صحت غزوات آشکار و مشهور پیامبر صَلی الله علیهِ و آله و احوال معروف آن حضرت و خود حجةالوداع است، زیرا روشن و معلوم بودن همه آن‌ها یکسان است و بعد: شیعه قائل به نقل و تواتر آن است و اکثر راویان حدیث، آن را

با اسناد پیوسته و همه سیره‌نویسان آن را از پیشینیان خود نقل نموده و هر خلفی آن را از سلف خود بازگو کرده است و همه آنان بی‌ذکر سند معینی، آن را همانند حوادث و وقایع معروف و آشکار نقل کرده‌اند. و مصنّفان حدیث آن را حدیث صحیح دانسته‌اند و این روایت طریق‌هایی دارد که در دیگر روایات نیست، زیرا روایات دو قسم هستند: روایاتی که نیاز به ذکر اسنادهای متصل ندارند، مانند حدیث واقعه بدر، خیبر، جمل و صفیّن؛ و قسم دوم احادیث نیازمند به اتصال اسناد هستند، مانند روایات مربوط به احکام شریعت، که حدیث غدیر واجد هر دو طریق است زیرا اجماع علمای اُمّت بر پذیرش آن، دلیل بر صحت آن است و همان‌طور که بیان کردیم، هیچ شک و شبهه‌ای در صحت آن وجود ندارد، زیرا شیعه آن را دلیلی بر نصّ بر امامت امیرالمؤمنین علیه السّلام قرار داد. و مخالفان شیعه آن را به معانی دیگری تأویل کردند و دانسته نیست که فرقه‌ای این حدیث را رد کرده یا از قبول آن امتناع ورزیده باشد.

اما درباره آنچه از ابن ابی داوود سیستانی در رد خبر وارد شده و از خوارج نیز شبیه آن نقل گشته و جاحظ در کتاب «العثمانیه» در مورد این حدیث آورده، نخست می‌گوییم: ادعای این چند نفر، ضرری به اتفاق بر صحت آن وارد نمی‌کند.

ص: ۲۳۶

اگر ابن ابی داوود و جاحظ تصریح به خلاف آن می‌کردند، ادّعایشان در مقابل اجماعی که بیان کردیم، باطل بود؛ و البته گفته شده که ابو داود خبر را انکار نکرده بلکه منکر وجود مسجد غدیر پیش از واقعه غدیر شده است و درباره وی نقل شده که آنچه درباره این روایت گفته و تردیدی که در مورد آن کرده، به سبب بدگویی‌هایی که محمّد بن جریر طبری از وی کرده، تبرّی جسته است؛ اما جاحظ نیز جرأت نکرده که حدیث را صراحتاً انکار کند بلکه عده‌ای از راویان آن را مورد طعن قرار داده است و مدّعی وجود تفاوت در نقل الفاظ روایت شده است؛ اما خوارج، به دلیل آنکه کتاب‌هایشان از این خبر تهی است، کسی نمی‌تواند ادّعا کند که ایشان منکر این روایت هستند. و جمعی نیز دلیل صحّت این روایت را احتجاج امیرالمؤمنین علیه السّلام در شورا به آن ذکر کرده‌اند که آن حضرت فرمود: شما را به خدا سوگند می‌دهم، آیا در میان شما کسی جز من هست که رسول خدا صلی الله علیه و آله دست او را بالا گرفته و فرموده باشد: «هرکس من مولای اویم اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد»؟ آن جمع گفتند: نه به خدا سوگند! و حال که حاضران در شورا که از بزرگان هستند به آن اعتراف نموده‌اند، و با دیگر صحابه‌ای که در شورا نبوده‌اند نیز تماس گرفت و هیچ‌کدام گفته وی را انکار نکردند، هر چند انگیزه کافی برای انکار آن داشتند، اما مسأله آنقدر معروف و مشهور بود که نتوانستند انکارش کنند. و اگر این موضوع به روشنی خورشید نبود، امیرالمؤمنین علیه السّلام چنین ادّعایی را مطرح نمی‌فرمود، بالأخص شخصیتی چون او با آن مقام و منزلت. خلاصه کلام او تمام شد، و هر کس طالب تفصیل است، به اصل کتاب رجوع کند. - . الشافی: ۱۳۳-۱۳۲ -

**[ترجمه]

و أما الثانی

(۴) قلنا فی الاستدلال به علی إمامته صلوات الله علیه مقامان الأول أن المولی جاء بمعنی الأول بالأمر و المتصرف المطاع فی

كل ما يأمر و الثانى أن المراد به هنا هو هذا المعنى أما الأول فقد قال السيد المرتضى فى كتاب الشافى من كان له أدنى اختلاط باللغه و أهلها يعرف أنهم يضعون هذه اللفظه مكان أولى كما أنهم يستعملونها فى ابن العم و قد ذكر أبو عبيده معمر بن المثنى و منزلته فى اللغه منزلته فى كتابه المعروف بالمجاز فى القرآن لما انتهى إلى قوله تعالى مَأْواكُمُ

۱- ۱. تنصل إلى فلان من الجنايه: خرج و تبرأ عنده منها. قذف الرجل: رماه و اتهمه بريبه.

۲- ۲. وجوه القوم: سيدهم.

۳- ۳. الشافى: ۱۳۲ و ۱۳۳.

۴- ۴. أى اثبات دلاله الخبر على إمامته صلوات اللّه عليه.

النَّارُ هِيَ مَوْلاكُمْ (۱) أن معنى مولاكم أولى بكم و أنشد بيت لبيد(۲) شاهدا له فغدت البيت و ليس أبو عبيده ممن يغلط فى اللغه و لو غلط فيها أو وهم لما جاز أن يمسك عن النكير عليه و الرد لتأويله غيره من أهل اللغه ممن أصاب و ما غلط فيه على عادتهم المعروفه فى تتبع بعضهم لبعض ورد بعضهم على بعض فصار قول أبى عبيده الذى حكيناه مع أنه لم يظهر من أحد من أهل اللغه رد له كأنه قول الجميع و لا خلاف بين المفسرين فى أن قوله تعالى وَ لِكُلٍّ جَعَلْنا مَوالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوالِدانِ وَ الْأَقْرَبُونَ (۳) أن المراد بالموالى من كان أملك بالميراث و أولى بحيازته و أحق به و قال الأخطل.

فأصبحت مولاها من الناس بعده***و أحرى قريش أن تهاب و تحمد

و قال أيضا يخاطب بنى أميه:

أعطاكم الله جدا تنصرون به***لا جد إلا صغير بعد محتقر

لم تأشروا فيه إذ كنتم مواليه***و لو يكون لقوم غيركم أشروا

و قال غيره:

كانوا موالى حق يطلبون به***فأدركوه و ما ملوا و لا تعبوا

و قال العجاج:

الحمد لله الذى أعطى الخير***موالى الحق إن المولى شكر

و روى فى الحديث أيما امرأه تزوجت بغير إذن مولاها فنكاحها باطل و كلما استشهد به لم يرد بلفظ مولى فيه إلا معنى أولى دون غيره و قد تقدمت حكايتنا عن المبرد قوله إن أصل تأويل الولى الذى هو أولى أى أحق و مثله المولى و قال فى هذا الموضع بعد أن ذكر تأويل قوله تعالى بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا(۴) و الولى و المولى معناهما سواء و هو الحقيق بخلقه المتولى لأمورهم و قال الفراء فى كتاب

۱- ۱. سوره الحديد: ۱۵.

۲- ۲. لبيد بن ربيعه العامرى كنيته أبو عقيل، من أجله الشعراء المخضرمين، أدرك الإسلام و ارتضاه و ترك الشعر، و سئل عن شعره فكتب سوره البقره و قال. ابدلنى الإسلام بهذا من الشعر.

۳- ۳. سوره النساء: ۳۳.

۴- ۴. سوره محمد: ۱۱.

معانی القرآن الولی و المولی فی کلام العرب واحد و فی قراءه عبد الله بن مسعود إنما مولاکم الله و رسوله مکان ولیکم الله و قال أبو بکر محمد بن القاسم الأنباری فی کتابه فی القرآن المعروف بالمشکل و المولی فی اللغه ینقسم إلی ثمانیه أقسام أولهن المولی المنعم (۱) ثم المنعم علیه المعتق و المولی الولی و المولی الأولی بشی ء(۲) و ذکر شاهدا علیه الآیه التی قدمنا ذکرها و بیت لبید و المولی الجار و المولی ابن العم و المولی الصهر و المولی الحلیف و استشهد لکل واحد من أقسام المولی بشی ء من الشعر لم نذکره لأن غرضنا سواه و قال أبو عمر غلام تغلب فی تفسیر بیت الحارث بن حلزه الذی هو زعموا أن کل من شرب العیر موال لنا(۳) أقسام المولی و ذکر فی جمله الأقسام أن المولی السید و إن لم یکن مالکا و المولی الولی و قد ذکر جماعه ممن یرجع إلی مثله فی اللغه أن من جمله أقسام مولی السید الذی لیس هو بمالک و لا معتق و لو ذهبنا إلی ذکر جمیع ما یمکن أن یکون شاهدا فیما قصدناه لأکثرنا و فیما أدرکناه کفایه و مقنع انتهی کلامه قدس سره (۴).

و قال الجزری فی النهایه قد تکرر اسم المولی (۵) فی الحدیث و هو اسم یقع علی جماعه کثیره فهو الرب و المالک و السید و المنعم و المعتق و الناصر و المحب و التابع و الجار و ابن العم و الحلیف و العقید و الصهر و العبد و المعتق و المنعم علیه و کل

من ولی أمرا و قام به فهو مولاه و ولیه و منه الحدیث من کنت مولاه فعلی مولاه یحمل علی أکثر الأسماء المذکوره و منه الحدیث أیما امرأه نکحت بغیر إذن مولاها فنکاحها باطل و روی ولیها أی متولی أمرها(۶).

و قال البیضاوی و الزمخشری (۷) و غیرهما من المفسرین فی تفسیر قوله تعالی هِیَ

ص: ۲۳۹

۱- ۱. فی المصدر: المولی المنعم المعتق.

۲- ۲. فی المصدر: الأولی بالشی ء.

۳- ۳. الشعر هکذا « زعموا أن کل من ضرب العیر موال لنا و أنا اللواء » راجع المعلقات السبعه.

۴- ۴. الشافی: ۱۳۳ و ۱۳۴.

۵- ۵. فی المصدر: ذکر المولی.

۶- ۶. النهایه ۴: ۲۳۱ و ۲۳۲.

۷- ۷. راجع تفسیر البیضاوی ۲: ۲۱۱. و الکشّاف ۳: ۱۶۳.

مَوْلاٰكُمْ هی أولی بكم و قال الزمخشری فی قوله تعالی أنت مولانا سیدنا فنحن عبیدك أو ناصرنا أو متولی أمورنا(۱).

و أما الثانی ففیه مسالك:

المسلك الأول أن المولی حقیقه فی الأولی لاستقلالها بنفسها و رجوع سائر الأقسام فی الاشتقاق إلیها لأن المالك إنما كان مولی لكونه أولی بتدبیر رقیقه و بحمل جریرته (۲) و المملوك مولی لكونه أولی بطاعه مالكه و المعتق و المعتق كذلك و الناصر لكونه أولی بنصره من نصره و الحلیف لكونه أولی بنصره حلیفه و الجار لكونه أولی بنصره جاره و الذب عنه و الصهر لكونه أولی بمصاهره و الأمام و الوراء لكونه أولی بمن یلیه و ابن العم لكونه أولی بنصره ابن عمه و العقل عنه (۳) و المحب المخلص لكونه أولی بنصره محبه و إذا كانت لفظه مولی حقیقه فی الأولی وجب حملها علیها دون سائر معانیها و هذا الوجه ذكره یحیی بن بطریق فی العمده(۴) و أبو الصلاح الحلبی فی التقریب.

المسلك الثانی ما ذكره السید فی الشافی و غیره فی غیره و هو أن ما یحتمله لفظه مولی ینقسم إلی أقسام منها ما لم یكن صلی الله علیه و آله علیه و منها ما كان علیه و معلوم لكل أحد أنه صلی الله علیه و آله لم یرده و منها ما كان علیه و معلوم بالدلیل أنه لم یرده و منها ما كان حاصلا له و یجب أن یریده لبطلان سائر الأقسام و استحاله خلو كلامه من معنی و فائده.

فالقسم الأول هو المعتق (۵) و الحلیف لأن الحلیف هو الذی ینضم إلی قبیله أو عشیره فیحالفها علی نصرته و الدفاع عنه فیكون منتسبا إلیها متعززا بها و لم یكن النبی صلی الله علیه و آله حلیفا لأحد علی هذا الوجه و القسم الثانی ینقسم إلی قسمین

۱- ۱. تفسیر الكشّاف ۱: ۲۹۲.

۲- ۲. الجریره: الذنب و الجنایه.

۳- ۳. عقل عن فلان: أدی عنه ما لزمه من دیه أو جنایه.

۴- ۴.صلی الله علیه و آله: ۵۵.

۵- ۵. علی بناء المفعول فانه صلّی اللّه علیه و آله لم یكن معتقا.

أحدهما معلوم أنه لم يرده لبطلانه فی نفسه کالمعتق (۱) و المالک و الجار و الصهر و الخلف و الإمام إذا عدا من أقسام المولی و الآخر أنه لم یرده من حیث لم یکن فیه فائده و کان ظاهرا شائعا و هو ابن العم و القسم الثالث الذی یعلم بالدلیل أنه لم یرده هو ولایه الدین و النصره فیه و المحبه أو ولاء العتق و الدلیل علی أنه صلی الله علیه و آله لم یرد ذلک أن کل أحد یعلم من دینه وجوب تولی المؤمنین و نصرتهم و قد نطق الکتاب به (۲) و لیس یحسن أن یجمعهم علی الصوره التی حکیت فی تلک الحال و یعلمهم ما هم مضطرون إلیه من دینه و کذلک هم یعلمون أن ولاء العتق لبنی العم قبل الشریعه و بعدها(۳) و قول ابن الخطاب فی الحال علی ما تظاهرت به الروایه لأمیر المؤمنین علیه السلام أصبحت مولای و مولی کل مؤمن یبطل أن یکون المراد ولاء العتق و بمثل ما ذکرناه فی إبطال أن یکون المراد بالخبر ولاء العتق أو إیجاب النصره فی الدین أستبعد أن یکون أراد به (۴) قسم ابن العم لاشتراک خلو الکلام عن الفائده بینهما فلم یبق إلا القسم الرابع الذی کان حاصلا له و یجب أن یریده و هو الأولی بتدبیر الأمر و أمرهم و نهیهم انتهی (۵).

أقول: أکثر المخالفین لجئوا فی دفع الاستدلال به إلی تجویز کون المراد الناصر

ص: ۲۴۱

۱- ۱. علی صیغه الفاعل، و اما وجه البطلان فانا نعلم بالضروره ان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله لو کان معتقا لاحد فلا یصحّ أن یکون أمیر المؤمنین علیه السلام أیضا معتقا له، و کذا سائر الموارد و إن لا یخلو بعضها عن تأمل.

۲- ۲. حیث قال عزّ من قائل « وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِناتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِیاءُ بَعْضٍ» سوره التوبه: ۷۱.

۳- ۳. اعلم أن المباشر للعتق لو کان رجلا فالولاء ثابت له ما دام حیا فیرث ممن أنعم علیه، فاذا مات المنعم فولاء مولاه یجری مجری النسب و یرثه من یرث من ذوی الأنساب علی حدّ واحد إلّا الاخوه و الاخوات من الام أو من یتقرب بها من الجد و الجده و الخال و الخاله و أولادهما و فی أصحابنا من قال: ان النساء لا یرثن من الولاء شیئا و انما یرثه الذکور من الاولاد و العصبه؛ و أمّا إذا کان المباشر للعتق امرأه فالولاء ثابت لها ما دامت حیه، و إذا ماتت ورث ولاء موالیها عصبتها من الرجال دون أولادها مطلقا. فقوله قدّس سرّه« ان ولاء العتق لبنی العم» أی ثابت لهم إذا لم یکن للمیت وارث اقرب منهم لا انه ثابت لهم دون غیرهم کما یوهمه ظاهر العباره.

۴- ۴. فی المصدر: استبعد أن یرید اه، و المراد من قسم ابن العم القسم الثانی من القسم الثانی.

۵- ۵. الشافی: ۱۳۶.

و المحب و لا يخفى على عاقل أنه ما كان يتوقف بيان ذلك على اجتماع الناس لذلك فى شده الحر بل كان هذا أمرا يجب أن يوصى به عليا عليه السلام بأن ينصر من كان الرسول صلى الله عليه و آله ينصره و يحب من كان يحبه و لا يتصور فى أخبار الناس بذلك فائده يعتد بها إلا إذا أريد بذلك نوع من النصره و المحبه يكون للأمراء بالنسبه إلى رعاياهم أو أريد به جلب محبتهم بالنسبه إليه و وجوب متابعتهم له حيث ينصرهم فى جميع المواطن و يحبهم على الدين و بهذا أيضا يتم المدعى.

و أيضا نقول على تقدير أن يراد به المحب و الناصر أيضا يدل على إمامته عليه السلام عند ذوى العقول المستقيمه و الفطره القويمه بقرائن الحال فإنا لو فرضنا أن أحدا من الملوك جمع عند قرب وفاته جميع عسكره و أخذ بيد رجل هو أقرب أقاربه و أخص الخلق به و قال من كنت محبه و ناصره فهذا محبه و ناصره ثم دعا لمن نصره و والاه و لعن من خذله و لم يواله ثم لم يقل هذا لأحد غيره و لم يعين لخلافته رجلا سواه فهل يفهم أحد من رعيته و من حضر ذلك المجلس إلا أنه يريد بذلك استخلافه و تطميع

الناس فى نصره و محبته و حث الناس على إطاعته و قبول أمره و نصرته على عدوه و بوجه آخر نقول ظاهر قوله من كنت ناصره فعلى ناصره يتمشى (۱) منه النصره لكل أحد كما كان يتأتى من النبى صلى الله عليه و آله و لا يكون ذلك إلا بالرئاسه العامه إذ لا يخفى على منصف أنه لا يحسن من أمير قوى الأركان كثير الأعوان أن يقول فى شأن بعض آحاد الرعايا من كنت ناصره فهذا ناصره فأما إذا استخلفه و أمره على الناس فهذا فى غايه الحسن لأنه جعله بحيث يمكن أن يكون ناصر من نصره: المسلك الثالث ما سبق فى كلام الصدوق من وجود القرينه فى الكلام على أن المراد بالمولى الأولى و به يثبت أنه الإمام و هو العمده فى هذا المقام و لا ينكره إلا جاهل بأساليب الكلام أو متجاهل لعصبيته عما تتسارع إليه الأفهام قال السيد فى الشافى فأما الدلاله على أن المراد بلفظه مولى فى خبر الغدير الأولى فهو أن من عاده

۱- ۱. فى(م): هو أنّه يتمشى اه.

أهل اللسان فی خطابهم إذا أوردوا جمله مصرحه و عطفوا علیها بکلام محتمل لما تقدم التصریح به و لغیره لم یجز أن یریدوا بالمحتمل إلا المعنی الأول (۱) یبین صحه ما ذکرناه أن أحدهم إذا قال مقبلا علی جماعه مفهما لهم و له عده عبید أ لستم عارفین بعبدی فلان ثم قال عاطفا علی کلامه فاشهدوا أن عبدی حر لوجه الله لم یجز أن یرید بقوله عبدی بعد أن قدم ما قدمه إلا العبد الذی سماه فی أول کلامه دون غیره من سائر عبیده و متی أراد سواه کان عندهم لغوا خارجا من طریق البیان.

ثم اعترض بأن ما ذکرتم من المثال إنما یقبح أن یرید غیر ما مهده سابقا من العبید(۲) لأنه حینئذ تکون المقدمه لغوا لا فائده فیها و لیس الأمر فی خبر الغدیر کذلک لأنه یمکن أن یکون المعنی إذا کنت أولی بکم و کانت طاعتی واجبه علیکم فافعلوا کذا و کذا فإنه من جمله ما آمرکم فیه بطاعتی و هذه عاده الحکماء فیما یلزمونه من یجب علیه طاعتهم فافترق الأمران ثم أجاب بأنه لو کان الأمر علی ما ذکرت لوجب أن یکون متی حصل فی المثال الذی أوردناه فائده لمقدمته و إن قلت أن یحسن ما حکمنا بقبحه و وافقتنا علیه و نحن نعلم أن القائل إذا أقبل علی جماعه فقال أ لستم تعرفون صدیقی زیدا الذی کنت ابتعت منه عبدی فلانا الذی صفته کذا و کذا و أشهدناکم علی أنفسنا بالمبایعه فاشهدوا أنی قد وهبت له عبدی أو قد رددت إلیه عبدی لم یجز أن یرید بالکلام الثانی إلا العبد الذی سماه و عینه فی صلب الکلام (۳)

۱- ۱. المصرح به.

۲- ۲. متعلق بقوله« یرید» و قد ذکر فی المصدر قبل هذا الاعتراض اعتراضا آخر، و حاصله أن لفظه« أولی» لم تتکرر فی الحدیث کما تکررت لفظه« عبد» فی المثال، نعم لو قال فی الحدیث أیضا ثانیا« فمن کنت أولی به من نفسه فهذا أولی به من نفسه» لتم الاستدلال، و لکن قال فیه« فمن کنت مولاه فهذا مولاه» فیمکن أن یرید به غیر ما أراد من الجمله الأولی، بخلاف المثال فانه لا یمکن فیه ذلک لتکرر اللفظ بعینه، فافترق الامران. و اجاب عن هذا الاعتراض بما حاصله أن الفرق غیر حاصل بین الامرین، فان فی المثال أیضا قد ذکرت لفظه« عبد» أولا موصوله بقوله« فلان» و موصوفه بصفه لم تذکر هذه الصفه ثانیه، فصارت کأنها لفظه اخری یحتمل ما تقدم و یحتمل غیره، و جرت مجری لفظه« مولی» من خبر الغدیر فی احتمالها لما تقدم و لغیره، فلا فرق بین الامرین.

۳- ۳. فی المصدر: فی صدر الکلام.

و إن كان متى لم يرد ذلك يصح أن يحصل فيما قدمه فائده لأنه لا يمتنع أن يريد بما قدمه من ذكر العبد تعريف الصديق و يكون وجه التعلق بين الكلامين أنكم إذا كنتم قد شهدتم بكذا و عرفتموه فاشهدوا أيضا بكذا و هو لو صرح بما قدمناه حتى يقول بعد المقدمه فاشهدوا أني قد وهبت له أو رددت إليه عبدى فلانا الذى كنت ملكته منه و يذكر من عبيده غير من تقدم ذكره يحسن و كان وجه حسنه ما ذكرناه (۱) انتهى كلامه نور الله ضريحه.

أقول: فإذا ثبت أن المراد بالمولى هاهنا الأولى الذى تقدم ذكره و الأولى فى الكلام المتقدم غير مقيد بشى ء من الأشياء و حال من الأحوال فلو لم يكن المراد العموم لزم الإلغاز فى الكلام المتقدم و من قواعدهم المقرره أن حذف المتعلق من غير قرينه داله على خصوص أمر من الأمور يدل على العموم لا سيما و قد انضم إليه قوله صلى الله عليه و آله من أنفسكم فإن للمرء أن يتصرف فى نفسه ما يشاء و يتولى من أمره ما يشاء فإذا حكم بأنه أولى بهم من أنفسهم يدل على أن له أن يأمرهم بما يشاء و يدبر فيهم ما يشاء فى أمر الدين و الدنيا و أنه لا اختيار لهم معه و هل هذا إلا معنى الإمامه و الرئاسه العامه.

و أيضا لا يخفى على عاقل أن ما قررهم صلى الله عليه و آله (۲) إنما أشار به إلى ما أثبت الله تعالى له فى كتابه العزيز حيث قال النَّبِيُّ أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ (۳) و قد

ص: ۲۴۴

۱- ۱. الشافى: ۱۳۴ و ۱۳۵. و حاصل ما ذكره اخيرا فى ردّ الاعتراض أن ملاك الحسن و القبح ليس وجود الفائده و عدمها حتّى تدعون أن فى المثال لو لم يكن المراد من لفظه« عبدى» ثانيا ما تقدم اولا لما كانت لذكرها أولا فائده و هذا قبيح من المتكلم العاقل، بخلاف الحديث فانه لو كان المراد من لفظه« مولى» غير ما ذكر أولا لا يخلو عن فائده فلا يكون قبيحا، فان الملاك لو كان ما ذكر لجاز عند وجود فائده و إن قلت أن يكون المراد من لفظه« عبدى» ثانيا غير ما ذكر أولا، و الفائده موجوده فى المقام و مع ذلك لا يجوز، فنستكشف أن الملاك غير ما ذكر بل هو فهم العرف و عامه الناس، و هم لا يفرقون بين الامرين و يفهمون من الكلمه الثانيه عين ما فهموه من الأولى؛ فتدبر.

۲- ۲. قرره بالامر: جعله يعترف به. و فى(م): ان ما قررهم عليه اه.

۳- ۳. سوره الأحزاب: ۶.

أجمع المفسرون على أن المراد به ما ذكرناه قال الزمخشری فی کتاب الکشاف النبی أولی بالمؤمنین فی کل شی ء من أمور الدین و الدنیا من أنفسهم و لهذا أطلق و لم یقید فیجب علیهم أن یکون أحب إلیهم من أنفسهم و حکمه أنفذ علیهم من حکمها و حقه آثر لدیهم من حقوقها و شفقتهم علیه أقدم من شفقتهم علیها و أن یبذلوها دونه و یجعلوها فداءه إذا أعضل خطب (۱) و وقاءه إذا لحقت حرب و أن لا یتبعوا ما تدعوهم إلیه نفوسهم و لا ما تصرفهم عنه و یتبعوا کل ما دعاهم إلیه رسول الله صلی الله علیه و آله و صرفهم عنه إلی آخر کلامه (۲) و نحوه قال البیضاوی (۳) و غیره من المفسرین.

و قال السید فأما الدلیل علی أن لفظه أولی یفید معنی الإمامه فهو أنا نجد أهل اللغه لا یضعون هذا اللفظ إلا فیمن کان یملک ما وصف بأنه أولی به و ینفذ فیه أمره و نهیه أ لا تراهم یقولون السلطان أولی بإقامه الحدود من الرعیه و ولد المیت أولی بمیراثه من کثیر من أقاربه و مرادهم فی جمیع ذلک ما ذکرناه و لا خلاف بین المفسرین فی أن قوله تعالی النَّبِیُّ أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ المراد به أنه أولی بتدبیرهم و القیام بأمرهم حیث وجبت طاعته علیهم و نحن نعلم أنه لا یکون أولی بتدبیر الخلق و أمرهم و نهیهم من کل أحد إلا من کان إماما لهم مفترض الطاعه علیهم.

فإن قال سلمنا أن المراد بالمولی فی الخبر ما تقدم من معنی الأولی من أین لکم أنه أراد کونه أولی بهم فی تدبیرهم و أمرهم و نهیهم دون أن یکون أراد به أولی بأن یوالوه و یحبوه و یعظموه و یفضلوه قیل له سؤالک یبطل من وجهین أحدهما أن الظاهر من قول القائل فلان أولی بفلان أنه أولی بتدبیره و أحق بأمره و نهیه فإذا انضاف إلی ذلک القول أولی به من نفسه زالت الشبهه فی أن المراد ما ذکرناه أ لا تراهم یستعملون هذه اللفظه مطلقه فی کل موضع حصل فیه محض التدبیر و الاختصاص بالأمر و النهی کاستعمالهم لها فی السلطان و رعیته و الوالد ولده و السید و عبده و إن جاز أن

۱- ۱. اعضل الامر: اشتد و استغلق. و الخطب: الامر العظیم.

۲- ۲. الکشّاف ۲: ۴۲۴.

۳- ۳. راجع تفسیره ۲: ۱۰۷.

یستعملوها مقیده فی غیر هذا الموضع إذا قالوا فلان أولی بمحبه فلان أو بنصرته أو بكذا و كذا منه إلا أن مع الإطلاق لا یعقل عنهم إلا المعنی الأول.

و الوجه الآخر أنه إذا ثبت أن النبی صلی الله علیه و آله أراد بما قدمه من كونه أولی بالخلق من نفوسهم أنه أولی بتدبیرهم و تصریفهم من حیث وجبت طاعته علیهم بلا خلاف وجب أن یكون ما أوجبه لأمیر المؤمنین علیه السلام فی الكلام الثانی جاریا ذلك المجری یشهد بصحه ما قلناه أن القائل من أهل اللسان إذا قال فلان و فلان و ذكر جماعه شركائی فی المتاع الذی من صفته كذا و كذا ثم قال عاطفا علی كلامه من كنت شریكه فعبد الله شریكه اقتضی ظاهر لفظه أن عبد الله شریكه فی المتاع الذی قدم ذكره و أخبر أن الجماعه شركاؤه فیه و متی أراد أن عبد الله شریكه فی غیر الأمر الأول كان سفیها عابثا ملغزا.

فإن قیل إذا نسلم لكم أنه علیه السلام أولی بهم بمعنی التدبیر و وجوب الطاعه من أین لكم عموم وجوب الطاعه فی جمیع الأمور التی تقوم بها الأئمه و لعله أراد به أولی بأن یطیعوه فی بعض الأشیاء دون بعض قیل له الوجه الثانی الذی ذكرناه (۱) فی جواب سؤالك المتقدم یسقط هذا السؤال و مما یبطله أیضا أنه إذا ثبت أنه علیه السلام مفترض الطاعه علی جمیع الخلق فی بعض الأمور دون بعض وجبت إمامته و عموم فرض طاعته و امتثال تدبیره فلا یكون إلا الإمام لأن الأمه مجمعه علی أن من هذه صفته هو الإمام.

و لأن كل من أوجب لأمیر المؤمنین علیه السلام من خبر الغدیر فرض الطاعه علی الخلق أوجبها عامه فی الأمور كلها علی الوجه الذی یجب للأئمه و لم یخص شیئا دون شی ء و بمثل هذا الوجه نجیب من قال كیف علمتم عموم القول لجمیع الخلق مضافا إلی عموم إیجاب الطاعه لسائر الأمور و لستم ممن یثبت للعموم صیغه فی اللغه فتتعلقون بلفظه من و عمومها و ما الذی یمنع علی أصولكم من أن یكون أوجب طاعته علی واحد من الناس أو جماعه من الأمه قلیله العدد لأنه لا خلاف فی عموم طاعه النبی

۱- ۱. و ملخصه أن كل ما ثبت للنبی صلّی اللّه علیه و آله من كونه أولی بالمؤمنین من أنفسهم ثابت له علیه السلام من دون استثناء.

ص: ۱۱۳۵۱۳۵

و أما ما زعم بعضهم من أن قوله صلی الله علیه و آله اللهم وال من والاه قرینه علی أن المراد بالمولی الموالی و الناصر فلا یخفی وهنه إذ لم یکن استدلالنا بمحض تقدم ذکر الأولی حتی یعارضونا بذلک بل إنما استدللنا بسیاق الکلام و تمهید المقدمه و التفریع علیها و ما یحکم به عرف أرباب اللسان فی ذلک و أما الدعاء بموالاه من والاه فلیس بتلک المثابه و إنما یتم هذا لو ادعی أحد أن اللفظ بعد ما أطلق علی أحد معانیه لا یناسب أن یطلق ما یناسبه و یدانیه فی الاشتقاق علی معنی آخر و کیف یدعی ذلک عاقل مع أن ذلک مما یعد من المحسنات البدیعیه بل نقول تعقیبه بهذا یؤید ما ذکرناه و یقوی ما أسسناه بوجوه.

الأول أنه لما أثبت صلی الله علیه و آله له الرئاسه العامه و الإمامه الکبری و هی مما یحتاج إلی الجنود و الأعوان و إثبات مثل ذلک لواحد من بین جماعه مما یفضی إلی هیجان الجسد المورث لترک النصره و الخذلان لا سیما أنه صلی الله علیه و آله کان عالما بما فی صدور المنافقین الحاضرین من عداوته و ما انطوی علیه جنوبهم من السعی فی غصب خلافته علیه السلام أکد(۱) ذلک بالدعاء لأعوانه و اللعن علی من قصر فی شأنه و لو کان الغرض محض کونه صلی الله علیه و آله ناصرا لهم أو ثبوت الموالاه بینه و بینهم کسائر المؤمنین لم یکن یحتاج إلی مثل تلک المبالغات و الدعاء له بما یدعی للأمراء و أصحاب الولایات.

و الثانی أنه یدل علی عصمته اللازمه لإمامته علیه السلام لأنه لو کان یصدر منه المعصیه لکان یجب علی من یعلم ذلک منه منعه و زجره و ترک موالاته و إبداء معاداته

ص: ۲۴۷

۱- ۲. جواب لما.

لذلک (۱) و دعاء الرسول صلی الله علیه و آله لکل من یوالیه و ینصره و لعنه علی کل من یعادیه و یخذله یستلزم عدم کونه أبدا علی حال یستحق علیها ترک الموالاه و النصره.

و الثالث أنه إذا کان المراد بالمولی الأولی کما نقوله کان المقصود منه طلب موالاته و متابعته و نصرته من القوم و إن کان المراد الناصر و المحب کان المقصود بیان کونه صلی الله علیه و آله ناصر و محبا لهم فالدعاء لمن یوالیه و ینصره و اللعن علی من یترکهما فی الأول أهم و به أنسب من الثانی إلاـ أن یؤول الثانی بما یرجع إلی الأول فی المال کما أومأنا إلیه سابقا(۲) المسلک الرابع: أن الأخبار المرویه من طرق الخاصه و العامه الداله علی أن قوله تعالی الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ نزلت فی یوم الغدیر تدل علی أن المراد

بالمولی ما یرجع إلی الإمامه الکبری إذ ما یکون سببا لکمال الدین و تمام النعمه علی المسلمین لا یکون إلا ما یکون من أصول الدین بل من أعظمها و هی الإمامه التی بها یتم نظام الدنیا و الدین و بالاعتقاد بها تقبل أعمال المسلمین و قال الشیخ جلال الدین السیوطی و هو من أکابر متأخری المخالفین فی کتاب الإتقان أخرج أبو عبیده عن محمد بن کعب قال نزلت سوره المائده فی حجه الوداع فیما بین مکه و المدینه و منها الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ و فی الصحیح عن عمر أنها نزلت عشیه عرفه یوم الجمعه عام حجه الوداع (۳) لکن أخرج ابن مردویه عن أبی سعید الخدری أنها نزلت یوم غدیر خم و أخرج مثله من حدیث أبی هریره انتهی (۴) و روی السیوطی أیضا فی الدر المنثور بأسانید أن الیهود قالوا لو علینا نزلت هذه الآیه لاتخذنا یومها عیدا(۵).

وَ رَوَی الشَّیْخُ الطَّبْرِسِیُّ فِی مَجْمَعِ الْبَیَانِ عَنْ مَهْدِیِّ بْنِ نِزَارٍ الْحُسَیْنِیِّ عَنْ

۱- ۱. أی لاجل صدور المعصیه.

۲- ۲. من أنّه علی فرض التسلیم أیضا یدلّ علی إمامته علیه السلام عند ذوی العقول المستقیمه راجع المسلک الثانی.

۳- ۳. فی المصدر بعد ذلک: و له طرق کثیره.

۴- ۴. الاتقان ۱: ۱۹.

۵- ۵. الدّر المنثور ۲: ۲۵۸.

عَبْدِ اللَّهِ الْحَسْكَانِي (١) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الشِّیرَازِیِّ عَنْ أَبِی بَکْرٍ الْجُرْجَانِیِّ عَنْ أَبِی أَحْمَدَ الْأَنْصَارِیِّ الْبَصْرِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَمَّارِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ یَحْیَی بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ الْحِمَّانِیِّ عَنْ قَیْسِ بْنِ الرَّبِیعِ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْعَبْدِیِّ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ قَالَ اللَّهُ أَکْبَرُ اللَّهُ أَکْبَرُ عَلَی إِکْمَالِ الدِّینِ وَ إِتْمَامِ النِّعْمَهِ وَ رِضَی الرَّبِّ بِرِسَالَتِی وَ وَلَایَهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ مِنْ بَعْدِی وَ قَالَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالاهُ وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ انْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَنْ خَذَلَهُ قَالَ وَ قَالَ الرَّبِیعُ بْنُ أَنَسٍ نَزَلَ فِی الْمَسِیرِ فِی حَجَّهِ الْوَدَاعِ.

انتهی (٢) و قد مر سائر الأخبار فی ذلک.

المسلک الخامس أن الأخبار المتقدمه الداله علی نزول قوله تعالی یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ مما یعین أن المراد بالمولی الأولی و الخلیفه و الإمام لأن التهدید بأنه إن لم یبلغه فکأنه لم یبلغ شیئا من رسالاته و ضمان العصمه له یجب أن یکون فی إبلاغ حکم یکون بإبلاغه إصلاح الدین و الدنیا لکافه الأنام و به یتبین الناس الحلال و الحرام إلی یوم القیامه و یکون قبوله صعبا علی الأقوام و لیس ما ذکروه من الاحتمالات فی لفظ المولی مما یظن فیه أمثال ذلک إلا خلافته و إمامته علیه السلام إذ بها یبقی ما بلغه صلی الله علیه و آله من أحکام الدین و بها ینتظم أمور المسلمین و لضغائن الناس لأمیر المؤمنین کان مظنه إثاره الفتن من المنافقین فلذا ضمن الله له العصمه من شرهم.

قال الرازی فی تفسیره الکبیر فی بیان محتملات نزول تلک الآیه العاشر نزلت هذه الآیه فی فضل علی علیه السلام و لما نزلت هذه الآیه أخذ بیده و قال من کنت مولاه فعلی مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه فلقیه عمر فقال هنیئا لک یا ابن أبی طالب أصبحت مولای و مولی کل مؤمن و مؤمنه و هو قول ابن عباس و البراء بن عازب و محمد بن علی (٣).

و قال الطبرسی رحمه الله روی العیاشی فی تفسیره بإسناده عن ابن أبی عمیر

١- ١. فی المصدر: عن عبید اللّه بن عبد اللّه الحسکانی.

٢- ٢. مجمع البیان ٣: ١۵٩.

٣- ٣. مفاتیح الغیب ٣: ۴٣٣.

عن ابن أذينه عن الكلبى عن أبى صالح عن ابن عباس و جابر بن عبد الله قال أمر الله تعالى (۱) أن ينصب عليا للناس فيخبرهم بولايته فتخوف رسول الله صلى الله عليه و آله أن يقولوا حابى ابن عمه (۲) و أن يطعنوا فى ذلك عليه فأوحى الله إليه الآيه(۳) فقام صلى الله عليه و آله بولايته يوم غدير خم و هذا الخبر بعينه حدثناه (۴) السيد أبو الحمد عن الحاكم أبى القاسم الحسكانى بإسناده عن ابن أبى عمير فى كتاب شواهد التنزيل لقواعد التأويل (۵) و فيه أيضا بالإسناد المرفوع إلى حيان بن على العنزى (۶) عن أبى صالح عن ابن عباس قال نزلت هذه الآيه فى على عليه السلام فأخذ رسول الله صلى الله عليه و آله بيده فقال من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و قد أورد هذا الخبر(۷) أبو إسحاق أحمد بن محمد بن إبراهيم الثعلبى فى تفسيره بإسناده مرفوعا إلى ابن عباس قال نزلت هذه الآيه فى على عليه السلام أمر النبى صلى الله عليه و آله أن يبلغ (۸) فأخذ رسول الله صلى الله عليه و آله بيد على عليه السلام فقال من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و قد اشتهرت الروايات عن أبى جعفر و أبى عبد الله عليه السلام أن الله أوحى إلى نبيه صلى الله عليه و آله أن يستخلف عليا عليه السلام فكان يخاف أن يشق ذلك على جماعه من أصحابه فأنزل الله سبحانه هذه الآيه تشجيعا له على القيام بما أمره بأدائه و المعنى إن تركت تبليغ ما أنزل إليك و كتمته كنت كأنك لم تبلغ شيئا من رسالات ربك فى استحقاق العقوبه(۹).

المسلك السادس هو أن الأخبار الخاصيه و العاميه المشتمله على صريح النص فى تلك الواقعه إن لم ندع تواترها معنى مع أنها كذلك فهى تصلح لكونها قرينه

۱- ۱. كذا فى النسخ، و فى المصدر و(ت): قالا أمر اللّه تعالى محمّدا اه.

۲- ۲. حابى الرجل: نصره. اختصه دون سواه.

۳- ۳. فى المصدر: هذه الآيه.

۴- ۴. فى المصدر: قد حدّثناه.

۵- ۵. فى المصدر: لقواعد التفضيل و التأويل.

۶- ۶. فى المصدر: حيان بن على الغنوى.

۷- ۷. فى المصدر: هذا الخبر بعينه.

۸- ۸. فى المصدر: أن يبلغ فيه.

۹- ۹. مجمع البيان ۳: ۲۲۳.

لکون المراد بـالمولی مـا یفیـد الإمـامه الکبری و الخلافه العظمی لاـ سیما مع انضـمام مـا جرت به عاده الأنبیاء علیهم السـلام و السلاطین و الأمراء من استخلافهم عند قرب وفاتهم و هل یریب عاقل فی أن نزول النبی صلی الله علیه و آله فی زمان و مکان لم یکن نزول المسـافر متعارفـا فیهمـا حیث کـان الهواء علی ما روی فی غایه الحراره حتی کان الرجل یسـتظل بـدابته و یضع الرداء تحت قـدمیه من شـده الرمضاء(۱) و المکـان مملـوءا من الأـشواک ثم صـعوده علی الأقتـاب و الـدعاء لأـمیر المؤمنین علی علیه السـلام علی وجه ینـاسب شأن الملوک و الخلفاء و ولاه العهـد لم یکن (۲) إلاـ لنزول الوحی الإیجـابی الفوری فی ذلک الوقت لاستدراک أمر عظیم الشأن جلیل القدر و هو استخلافه و الأمر بوجوب طاعته.

المسـلک السابع نقول یکفی فی القرینه علی إراده الإمامه من المولی فهم من حضر ذلک المکان و سمع هذا الکلام هذا المعنی (۳) کحسان حیث نظمه فی أشعاره المتواتره و غیره من شـعراء الصحابه و التابعین و غیرهم (۴) و کالحارث بن النعمان الفهری کما مر عن الثعلبی و غیره أنه هکذا فهم الخطاب حیث سمعه و غیرهم من الصحابه و التابعین علی ما مر بیانه فی ضمن الأخبار و لنعم مـا قـال الغزالی فی کتـاب سـر العـالمین فی مقـالته الرابعه الـتی وضـعها لتحقیق أمر الخلاـفه بعـد عـده من الأبحـاث و ذکر الاختلاف لکن أسفرت الحجه وجهها(۵) و أجمع الجماهیر علی متن الحـدیث من خطبته صـلی الله علیه و آله فی یوم غدیر خم باتفاق الجمیع و هو یقول من کنت مولاه فعلی مولاه فقال عمر بـخ بخ لک یا أبا الحسن لقد أصبحت مولای و مولی کل مؤمن و مؤمنه فهذا تسلیم و رضی و تحکیم

۱- ۱. الرمضاء: شده الحر.

۲- ۲. خبر أن.

۳- ۳. مفعول فهم.

۴- ۴. و علیک بکتاب« الغدیر» فقد أتی فیه مؤلّفه المعظم بکل شـعر قیل فی هذا المعنی مع ترجمه قائله، مع علمنا بأن ما قیل فیه أقـل قلیـل ممّا لم یقل إمّا لکتمان الاحباء خوفا و فزعا و إما لانکار الاعـداء حسـدا و طمعا؛ و مع علمنا أیضا بأن ما وصل بأیـدینا أقل قلیل ممّا لم یصل للحوادث الواقعه کإحراق المکتبات و غیره.

۵- ۵. أسفر: کشف عن وجهه.

ثم بعد هذا غلب الهوى بحب الرئاسه(۱) و حمل عمود الخلافه و عقود البنود(۲) و خفقان الهواء فی قعقعه الرايات و اشتباک ازدحام الخيول و فتح الأمصار سقاهم كأس الهوى فعادوا إلى الخلاف الأول فنبذوا الحق وَراءَ ظُهُورِهِمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَناً قَلِيلًا فَبِئْسَ ما يَشْتَرُونَ انتهى (۳).

أقول: لا يخفى على من شم رائحه الإنصاف أن تلك الوجوه التى نقلناها عن القوم مع تتميمات ألحقناها بها و نكات تفردنا بإيرادها لو كان كل منها مما يمكن لمباهت و معاند أن يناقش فيها فبعد اجتماعها و تعاضد بعضها ببعض لا يبقى لأحد مجال

الريب فيها و العجب من هؤلاء المخالفين مع ادعائهم غايه الفضل و الكمال كيف طاوعتهم أنفسهم أن يبدوا فی مقابله تلک الدلائل و البراهين احتمالات يحكم كل عقل باستحالتها و لو كان مجرد التمسک بذيل الجهالات و الالتجاء بمحض الاحتمالات مما يكفى لدفع الاستدلالات لم يبق شى ء من الدلائل إلا و لمباهت فيه مجال و لا شى ء من البراهين إلا و لجاهل فيه مقال فكيف يثبتون الصانع و يقيمون البراهين فيه على الملحدين و كيف يتكلمون فی إثبات النبوات و غيره من مقاصد الدين أعاذنا الله و إياهم من العصبيه و العناد و وفقنا جميعا لما يهدى إلى الرشاد.

**[ترجمه]گفتیم: در استدلال به این روایت برای اثبات امامت آن حضرت صلوات الله علیه، دو برداشت وجود دارد: اول اینکه «مولی» به معنای أولی به زمامداری و متصرفی است که در هر آنچه امر می‌کند، اطاعت شود؛ دوم اینکه مراد از آن در اینجا همین معناست. در مورد معنای أول، سید مرتضی در کتاب «الشافی» گفته است: هر کس اندک آشنایی با زبان عربی و عرب زبانان داشته باشد، می‌داند که آن‌ها این لفظ را به جای «أولی» قرار می‌دهند، کما اینکه به معنی عموزاده نیز به کار می... برند و ابوعبیده معمر بن مثّنی - که از منزلت والایی در علم لغت برخوردار است - در کتاب مشهور خود «المجاز فی القرآن»، چون به آیه:« مَأْوَئکُمُ

ص: ۲۳۷

النَّارُ هِیَ مَوْلَاکُمْ» - . حدید/ ۱۵ - {جایگاهتان آتش است، آن سزاوار شماست.} می‌رسد، می گوید: معنای «مولاکم» در این آیه « سزاوار آنید» می‌باشد و بیت لبید بن ربیعه:

«فغدت، کلاالفرجین تحسب أنّه مولی المخافهٔ خلفها و أمامها»

را شاهد مثال آورده است، و ابوعبیده کسی نیست که در لغت اشتباه کند و اگر دچار اشتباه یا سوء برداشت شده بود، ممکن نبود که اهل لغت در برابر او سکوت کرده و برداشت او را رد نکنند و این عادت معروف اهل لغت بود که مراقب یکدیگر بودند تا از یکدیگر خرده بگیرند. از آن پس نظر ابوعبیده که بیان گردید، بی‌آنکه کسی از اهل لغت آن را رد کرده باشد، به مثابه قول تمام اهل لغت در آمد و در میان مفسّران هیچ اختلافی وجود ندارد که لفظ «موالی» در آیه:«وَ لِکُلٍ ّجَعَلْنَا مَوَالِیَ ِمِمَّا تَرَکَ الْوَالِدَانِ وَ الْأَقْرَبُونَ»، - . نساء/ ۳۳ - {و

از آنچه پدر و مادر و خویشاوندان، و کسانی که شما [با آنان] پیمان بسته اید، بر جای گذاشته اند، برای هر یک [از مردان و زنان]، وارثانی قرار داده ایم.} به معنای نسبت به دیگران حق مالکیت بیشتری دارد و از بقیه سزاوارتر و محق‌تر به تصرف

میراث است؛ و اخطل شاعر گوید:

«فاصبحت مولاها من الناس بعده و أحری قریش أن تُهاب و تُحمدا»

- پس از او، از میان مردم تو سزاوار آن شدی، و سزاوارترین قریش که باید از تو بترسند و تو را بستایند.

و نیز خطاب به بنی‌اُمیّه گوید:

«اعطاکُم الله جداً تنصرون به لاجدَّ إلّا صغیر بعدُ محتقرُ

لم تأشروا فیه إذ کنتم موالیه

ولو یکون لقوم غیرکم أشروا»

- خداوند به شما پدر بزرگی داده است که بدو نصرت می‌یابید، و هیچ جدّی نیست مگر اینکه کوچک و سپس تحقیر گردد؛

- آن‌گاه که موالی - سزاوار - آن بودید، از آن رفاه‌زده نشدید، و اگر از آنِ قومی جز شما بود، رفاه‌زده می‌شدند.

و دیگری گفته است:

«کانوا موالی حقّ یطلبون به فأدرکوها و ما ملّوا و لا تعبوا»

- صاحبان حق بودند و آن را طلب می‌کردند، پس بدان دست یافتند و نه نومید شدند و نه خسته گشتند.

و حجّاج گفته است:

«الحمدالله الذی اعطی الخیر موالی الحقّ إن المولی شکر»

- سپاس خداوندی را سزاست که خیر را عطا فرمود اصحاب حق را، همانا مولی شکر است.

و در حدیث آمده است: هر زنی بی‌إذن مولایش ازدواج کند، عقد او باطل است. هرگاه به این حدیث استشهاد گردد، معنای «أولی» از آن فهمیده نمی‌شود و پیش از این، نظر مبّرد را آوردیم که گفت: اصل معنای «ولیّ» ، «أولَی» یعنی «سزاوارتر» است، و «مولی» نیز نظیر آن است. و در همین‌جا پس از آنکه تأویل آیه:« بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَیَ الَّذِینَ ءَامَنُوا»، -. محمّد / ۱۱ - {خدا

سرپرست کسانی است که ایمان آورده اند.} را تأویل نموده، گوید: ولیّ و مولی دارای یک معنا هستند و آن کسی است که حق اولویت زعامت مردم خویش را دارد و عهده‌دار امور آن‌هاست؛ فرّاء در کتاب

«معـانی القرآن» گویـد: «ولی» و «مـولی» در کلاـم عرب به یـک معنـاست، و در قرائت عبـدالله بن مسـعود آمـده است که «إنّما مولاـکم الله و رسوله» به جـای «ولیّکم الله» بوده است، ابوبکر محمّـد بن قاسم انباری در کتاب معروف خود درباره قرآن که به «المشکل» مشهور است، می گوید: «مولی» در لغت به هشت معنا آمده است:

مُنعِم (آزاد کننده بنده)، ۲) بنده آزاد شده، ۳) ولیّ (سرپرست)، ۴) أولی(دارای حق اولویت به چیزی) و برای آن آیه‌ای را که گفته شـد و بیت لبید را شاهد مثال آورده است، ۵) همسایه، ۶) عموزاده، ۷) داماد، ۸) هم‌پیمان؛ و برای هرکدام از این معانی، شعری به عنوان شاهـد مثال آورده که از آوردن آن‌ها خودداری می کنیم، زیرا غرض ما چیز دیگری است. ابو عمر غلام تغلب در شرح بیت حارث بن حلّزه:

«زعموا أنّ کلّ مَن ضرب العیر موال لنا و أنّا اللواء»

- گمان کردند که هر کس شتر راند هم‌پیمان ماست و ما پرچم داریم.

اقسام «مولی» را آورده و از جمله آن اقسام، آن را به معنای «آقا و سروَر» گرفته، هرچنـد مالک هم نباشـد، و مولی را به معنای «ولی» نیز گرفته است. جمعی دیگر که در علم لغت همفکر وی هستند نیز مولی را به معنای«آقایی که نه مالک است و نه آزاد کننـده بنـده» دانسـته‌انـد، و اگر همه مواردی را که بتوان آن‌ها را به عنوان شاهد مثال برای بیان منظورمان بیاوریم، می‌آوردیم، سخن بسیار می‌شد و آنچه آوردیم، هم قانع کننده هم و کافی هم است. کلام وی - قدّس سرّه - تمام. - . الشافی : ۱۴۴-۱۴۳ -

جزری در «النهایهٔ» گویـد: لفظ «مولی» در حدیث مکرراً به کار رفته است و این اسم معانی بسیار دارد، از جمله: رب، مالک، آقا و سـرور، منعِم (آزاد کننـده بنـده)، بنده آزاد شده، یاور، دوسـتدار، دنباله‌رو، همسایه، عموزاده، هم‌پیمان و آن که پیمان و عقد بندد، داماد، بنده، بنده آزاد شده، آن که به او انعام شده است و هر کس که کاری را بر عهده گرفت و بدان قیام کرد، او مولاـ و ولیّ آن کار است، و درحـدیث «مَن کنت مولاه فعلیٌّ مولاه»، لفظ «مولا» محتمل اکثر این معانی است و نیز در حـدیث دیگری آمـده: «هرگاه زنی بدون اذن مولایش ازدواج کند، عقد نکاح او باطل است. و به جای «مولایش» ، «ولیّ‌اش» نیز آمده است که به معنای «اختیاردار» اوست. - . النهایهٔ ۴: ۲۳۲-۲۳۱ -

بیضاوی و زمخشری و دیگر مفسران در تفسیر آیه :«هی

ص: ۲۳۹

مولاکم» - . حدید/ ۱۵ -

گفته‌اند یعنی:«هی أولی بکم»، (شما به آن سزاوار هستید) و زمخشری در معنای «مولانا» در آیه: «أنت مولانا»، - . بقره/ ۲۸۶ - {سرور

مـا تویی} گویـد: تو سـرور مـایی و ما بنـدگان تو هستیم. یا: تو یاور مایی یا صاحب امور مایی! - . ر ک به تفسیر بیضاوی: ۲:

۲۱۱ . تفسیر کشاف ۱: ۲۹۲ –

اما دومی، دارای چند مسلک است:

مسلک اول: «مولی» به معنای «اولی» به دلیل استقلالی که از آن برخوردار است، و دیگر اقسام در اشتقاق به آن بر می گردند، یک حقیقت است، زیرا «مالک» از آن جهت «مولی» است که محق‌تر به تـدبیر کار بنده‌های خویش و متحمّل مسؤولیت کردار آن‌هاست. و مملوک از آن جهت «مولی» نامیـده می‌شود که سزوارتر به اطاعت از مالک خویش است، و «معتِق» و « معتَق» نیز به همین گونه هستند؛ «ناصر» از آن جهت «مولی» نامیده می‌شود که محق‌تر است به یاری کسی که او را یاری کرده است، و «هم‌پیمان» به سبب آنکه سزاوارتر به یاری رساندن به هم‌پیمان خویش است و «همسایه» به سبب سزاوارتر بودن در کمک به همسایه در دفاع از اوست. و « داماد» به دلیل سزاوارتر بودن در کمک به پدرزن خود، و «امام» و «وراء» به سبب اینکه محق‌تر است به کسی که در پی او خواهد آمد، و «عموزاده» بدان جهت که أولی به نصرت عموزاده و پرداخت بـدهی اوست، و «مُحِبّ مخلص» به خاطر أولی بودن به کمک کردن به کسی است که او را دوست می‌دارد؛ و اگر لفظ «مولی» در معنای «أولی» یک حقیقت باشد، لازم می‌آید که آن را فقط به این معنا گرفت و یحیی بن بطریق در کتاب «العمدة» و ابوصلاح حلبی در کتاب« التقریب»، این وجه را ذکر کرده‌اند.

مسلک دوم: آنچه سیّد در کتاب «الشافی» و دیگران در سایر کتب آورده‌انـد آن است که مفهوم لفظ «مولی» دارای اقسامی است که قول خدا صَلی الله علیهِ و آله محتمل آن‌هاست و برخی دیگر مشخص هستند که منظور آن حضرت نبوده‌اند، و برخی از معانی آن برای امیرالمؤمنین علیه السّلام بوده و به دلیل بطلان دیگر اقسام و استحاله خالی بودن کلام آن حضرت از معنی و فایده، باید آن‌ها را اراده می‌فرموده است.

قسم اول از این معانی «معتَق» (بنده آزاد شده) و «هم‌پیمان» است؛ زیرا هم‌پیمان کسی است که به قبیله یا عشیره‌ای می‌پیوندد و بر یاری آن و دفاع از آن، هم‌پیمان می‌شود، در این صورت وی منسوب به این قبیله یا عشیره گشته و در آن از عزّت و احترام برخوردار است. و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به این شکل با هیچ کس هم‌پیمان نبوده است؛ قسم دوم خود به دو بخش تقسیم می‌شود،

ص: ۲۴۰

یکی از آن‌ها مشخص است که به دلیل بطلان ذاتی آن مورد نظر نبوده است، مانند «معتِق»، « مالک» ، «همسایه»، « داماد»، «پشت سر» ، «پیش‌رو» (اگر از اقسام «مولی» به شمار آیند)؛ و بخش دوم معناهایی هستند که مفید فایده نیستند، به دلیل اینکه کاملاً مشخص و شایع بوده‌انـد، نظیر «عموزاده»، و بخش سوم معناهایی است که با ارائه دلیل می‌توان ثابت کرد که مورد نظر آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله نبوده‌اند مانند ولایت دین، نصرت در آن، محبّت یا ولای ناشی از آزادی از بردگی، و دلیل بر اینکه مقصود آن حضرت هیچ‌کدام از این معانی نبوده است، که هرکسی می‌داند دین او به وی تکلیف می کند که مؤمنان را دوست بدارد و آن‌ها را یاری کند و خداوند نیز در قرآن به آن اشاره نموده است. – . «وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ الْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ»، {و مردان و زنان با ایمان، دوستان یکدیگرند} توبه/ ۷۱ –

و پسندیده نیست که آن حضرت با آن اوضاع و شرایطی که مذکور افتاد، در جمع مردم مطالبی را بیان کنند که همگی ضرورتاً این مسائل دینی را می‌دانند کما اینکه همه می‌دانستند ولای ناشی از آزاد کردن بنده برای عموزادگان، موضوعی شناخته شده در قبل و بعد از اسلام بوده است و قول عمربن خطاب به امیرالمؤمنین علیه السّلام - آن‌گونه که ظاهراً در روایت آمده - «أصحبت مولای و مولی کلّ مؤمن» معنای «ولای عتق» را از کلام پیامبر صَلی الله علیهِ و آله منتفی می‌سازد و به همان دلایلی که ابطال «ولای عتق» و «وجوب نصرت در دین» را از روایت ثابت کردیم، بعید خواهد بود که قصد آن حضرت از لفظ «مولی»، عموزاده باشد که موجب تهی شدن کلام از مفید بودن در میان آن‌ها خواهد بود، و بدین ترتیب فقط بخش چهارم باقی می‌ماند که برای وی حاصل بوده و باید آن را اراده می‌کرده است و آن، محق‌تر بودن به تدبیر امر و امرو نهی بر مردم می‌باشد. - . الشافی: ۱۳۶ - تمام.

مؤلف: اکثر مخالفان در رد استدلال به ولایت و امارت امیرالمؤمنین علیه السّلام را آن دانسته‌اند که می‌توان ادعا کرد که مراد از «مولی» «ناصر» و

«محبّ» بوده است، و بر هیچ عاقلی پوشیده نیست که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله مردم را در آن گرما به آن صورت جمع کند تا چنین سخنی را به آن‌ها بگوید، بلکه این امری است که باید تنها به علی علیه السلام سفارش می‌فرمود که یاور کسانی باشد که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آن‌ها را یاری می‌کرده و کسانی را دوست بدارد که پیامبر دوستدار آن‌ها بوده است و ضرورت و فایده‌ای بر جمع کردن مردم و این سخن را به آن‌ها گفتن متصوَّر نبوده است، مگر اینکه هدف آن حضرت از این نوع نصرت و محبت، نصرت و محبّت امرا نسبت به رعایای آن‌ها باشد، یا اینکه مقصود جلب محبت ایشان نسبت به وی و وجوب متابعت ایشان از وی به سبب اینکه در همه حال یاری

دهنده و دوستدار آن‌ها بر اساس دین باشد، و با این نیز مدّعی حاصل می‌شود.

و نیز می‌گوییم: به فرض اینکه مراد از «مولی»، «محبت» و «ناصر» باشد، باز هم لفظ «مولی» دلیل بر امامت آن حضرت علیه السّلام در نزد خردمندان درست اندیش و برخوردار از فطرت استوار به قراین حال می‌باشد؛ زیرا اگر ما فرض کنیم یکی از پادشاهان به هنگام نزدیک شدن وفاتش، تمام لشکریان خود را گرد آورده و سپس دست یکی از نزدیک‌ترین خویشاوندان و مخصوص‌ترین مردم به خود را بلند کرده و بگوید: هرکس من دوستدار و یاور او هستم، اینک این شخص دوستدار و یاور اوست! و سپس در حق کسانی که وی را یاری کنند و دوستش بدارند دعا کند و خواهان ذلّت و خواری برای کسانی باشد که او را فرو گذاشته و دوست نداشته‌اند، باشد و آنان را بدین سبب لعن کند، و چنین سخنانی را در حق هیچ کس دیگری نگوید و برای جانشینی خود مردی جز او را نیز معین نکرده باشد، آیا کسی از رعیت او و حاضران در آن مجلس، برداشت دیگری جز اینکه آن پادشاه با آن سخنان خواسته او را جانشین خود کند، و مردم را تشویق به یاری او و دوست داشتنش و اطاعت از وی و گوش به فرمان بودنش و یاری او بر علیه دشمنانش را برساند، خواهد کرد؟! و به عبارت دیگر، می‌گوییم: فرض می‌کنیم ظاهر قول آن حضرت چنین بوده «هرکس من یاور او بوده‌ام، اینک علی یاور اوست»؛ در این صورت همان نصرتی را که از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بر می‌آمد، از وی خواهند خواست و این جز با برخوردار بودن از زعامت عامّه

ممکن نمی‌گردد؛ زیرا بر هیچ منصفی پوشیده نمی‌ماند که زیبنده نیست یک امیر قدر قدرت که یاران بسیار دارد، در حق یکی از رعایای خود بگوید: «هرکس من یاور او بوده‌ام، اینک این یاور اوست»؛ لیکن اگر به او را به جانشینی خود برگزیند و امارت بر مردم را به وی بسپارد، این سخن در نهایت حسن و زیبندگی است، زیرا با این جمله او را در موقعیت کسی قرار داده که ممکن است یاور کسی باشد که وی را نصرت داده است.

مسلک سوم: در کلام شیخ صدوق آمده بود که در کلام قرینه‌ای وجود دارد که نشان می‌دهد مراد از «مولی» ، «الأولی» و بدان اثبات می‌شود که مقصود «امام» است. و این خود در این مقام یک اصل است که جز کسی که ناآگاه به روش‌های مباحثات کلامی باشد، یا به سبب تعصّب خود را نسبت به فهم آنچه دیگران به سرعت آن را در می‌یابند، خود را به نادانی بزنند، آن را انکار نمی‌کند. سید در کتاب «الشافی» گوید: دلیل بر اینکه مراد از لفظ «مولی» در حدیث غدیر «أولی» می‌باشد، آن است که شیوه

ص: ۲۴۲

اهل سخن در خطاب‌هایشان آن است که اگر جمله‌ای واضح المعنی بیاورند و سخنی را بر آن عطف کنند که هم متضمن معنای جمله قبل باشد و هم معنایی دیگر، جایز نیست آن را به معنای احتمالی بگیرند، بلکه باید آن را تنها به معنای جمله اول بگیرند. دلیل بر صحت این گفته ما آن است که شخصی نزد جمعی بیاید تا چیزی را به آن‌ها بفهماند و تعدادی بنده داشته باشد و بگوید: «آیا بنده من فلانی را می‌شناسید؟» سپس در مقام عطف بر این سخن خود بگوید:«پس گواه باشید که بنده من در راه خدا آزاد است» و جایز نیست جمله دوم او بر کسی غیر از بنده‌ای که از او نام برده دلالت کند و اگر منظور کسی جز او باشد، سخن او لغو و خارج از روش بیان است. سپس به وی اعتراض شود که در مثالی که زده‌اید، ناپسند است که نتیجه‌گیری برخلاف مقدمه چینی باشد و در این صورت، آن مقدمه لغو و بی‌فایده بوده است. اما در حدیث غدیر، وضع بدین صورت نیست، زیرا ممکن است معنای حدیث غدیر چنین باشد: «اگر من اولی‌تر از شما به خودتان بوده‌ام و اطاعت از من بر شما واجب بوده است، پس چنین و چنان کنید، که این از جمله مواردی است که به شما دستور می‌دهم در آن‌ها مرا اطاعت کنید». و این‌گونه سخن گفتن، شیوه حکیمان است در آنچه وی را ملزم می‌کنند، به اطاعت از کسی که باید از وی اطاعت کنند، و در این صورت دو مسأله متفاوت خواهند بود؛ سپس پاسخ داده است که اگر وضع به صورتی است که گفته‌ای، لازم می‌آید که هر آینه در مثالی که زده‌ایم، فایده‌ای بر مقدمه مترتب باشد، هرچند کم پیش می‌آید آنچه ما به قبح آن حکم کردیم و تو در آن با ما موافقت کردی، نیکو باشد؛ و ما می‌دانیم که گوینده چون به جمعی روی آورده و بگوید: «آیا دوست من زید را می‌شناسید که بنده‌ام فلانی را که وصف او چنین و چنان است، از وی خریده بودم و شما را گواه بر مبایعه گرفتم؟ پس گواه باشید که من بنده خود را به او بخشیدم، یا: بنده‌ام را به وی پس دادم»، در این صورت جایز نیست که منظورش از بخش دوم عبارت، کسی غیر از آن بنده‌ای باشد که در آغاز کلام نامش را برده

ص: ۲۴۳

و اوصافش را بر شمرده است، هرچند اگر چنین منظوری هم نداشته باشد، مقدمه او می‌تواند مفید فایده باشد، زیرا منعی ندارد که منظورش از آوردن مقدمه و ذکر بنده، معرفی دوست باشد که در این صورت وجه تعلّق میان دو کلام چنین خواهد بود

که:«حـال که شـما به چنین و چنـان گـواهی دادهایـد، و آن را می‌شناسـید، اینـک به چنین و چنـان نیز گواهی دهیـد. و اگر در جمله‌ای که مـذکور افتاد، گوینـده پس از ذکر مقـدمه بگویـد: پس گواه باشـید که من بنـده‌ام فلان را که او را از وی خریـده بودم، یا : به وی بازگردانده بودم - و نام بنده دیگری را غیر از آنکه در مقدمه از او یاد کرده بود، ببرد - کلامش نیکو خواهد بود و وجه حُسن آن است که مذکور افتاد. سخنش تمام و خداوند قبر او را نورانی فرماید.

مؤلف: چنانچه ثابت شود که مفهوم «مولی» در اینجا «أولی» می‌باشد که ذکر آن رفت و «الأولی» در گفتار پیشـین مقیّد به هیچ چیزی و هیچ حالتی نبود، پس اگر مقصود معنای عام نباشد، در این صورت مقدمه نامفهوم و معمّا گونه خواهد بود، و از جمله قواعـد لازم الاتّباع ایشان آن است که حـذف متعلّق بدون قرینه، دلیل بر اختصاص امری از امور بر عموم خواهد بود، بالأخص که همراه با قول آن حضـرت صَلی الله علیهِ و آله: «من انفسکم» شده است، زیرا انسان حق دارد آن‌گونه که می‌خواهد در خود تصرف کند و آنگونه که بخواهد آن را اداره کند، و چون پذیرفتند رسول خدا صلی الله علیه و آله اولی‌تر از آن‌ها به خودشان است، دلیل بر آن است که آن حضـرت ایشان را به هر چه خواهـد فرمان دهـد و هر گونه که اراده کند، آن‌ها را در امر دین و دنیایشان اداره نماید و اینکه با وجود آن حضـرت، ایشان را اختیاری از خود نیست، و آیا این معنایی جز امامت و ریاست عامّه می‌تواند داشته باشد؟

و نیز بر هیـچ عـاقلی پوشـیده نیست که اقرار و اعـترافی که پیـامبر صَـلی الله علیهِ و آله از ایشـان گرفت، اشـاره‌ای است به آنچه خداونـد متعـال در کتـاب عزیز خـود برای آن حضـرت مقرر نمـوده و فرمـوده اسـت: «النَّبِیُّ أَوْلَیٰ بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنفُسِهِم»، - . احزاب / ۶ - {پیامبر

به مؤمنان از خودشان سزاوارتر [و نزدیکتر] است.}

ص: ۲۴۴

و مفسران را اجماع بر همانی است که مابیان کردیم؛ زمخشری در کتاب خود «الکشاف» گوید: پیامبر در هر امری از امور دین و دنیا اولی‌تر از آن‌ها به خودشان است و به همین دلیل است که کلام مقیّد نیست بلکه کلی است، از این رو مؤمنان باید پیامبر صَلی الله علیهِ و آله را از خودشان بیشتر دوست بدارنـد و حق وی را مقـدم بر حقوق خویش بدانند و شـفقت بر وی را مقدم بر شفقت بر خود تلقّی نماینـد و اگر خطری پیش آمـد، جـان خود را فـدای جـان وی کننـد و اگر جنگی درگرفت، خود را پیش مرگ او سازنـد و دنبـاله رو خواهش‌ها و خواسـته‌های نفسانی خود نباشـند. رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله آن‌ها را به هر چه دعوت کند، به آن روی آورند و از هر چه باز می‌دارد، ببرّند...الخ. - . کشاف ۲: ۴۲۴ -

بیضاوی و دیگر مفسّران نیز مطالبی در همین معنا آورده‌اند. - . به تفسیر وی رجوع شود ۲: ۱۰۷ -

سیّد گوید: دلیل بر اینکه لفظ «أولی» به معنای «امامت» می‌باشد آن است که اهل لغت آن را جز برای کسی که از شرایط لازم برای توصیـف وی به اینکه «اولی به» است، به کار نمی‌برنـد، کسـی که امر و نهی او نافذ و لازم الاجرا است. مگر ندیده‌ای که می‌گویند: سـلطان أولی‌تر از رعیت به اقامه حدود است، و فرزند میّت اولی‌تر از بسیاری از خویشاوندان میّت به دریافت میراث

اوست و مقصود آن در همه این امور، همانی است که ما بیان کردیم، و هیچ اختلافی میان مفسران در قول خدای متعال نیست که می‌فرماید: «النَّبِيُّ أَوْلىَ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِم» و مراد از این آیه آن است که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در تدبیر امور آن‌ها و قیام به امرشان، اولی‌تر از آنان است زیرا اطاعت از آن حضرت بر ایشان فرض است؛ و ما می‌دانیم که اولی‌ترین مردم به تدبیر امور خلق و امر و نهی بر آن‌ها، جز امام مفترض الطاعه بر آن‌ها نمی‌باشد.

حال اگر گفته شود: قبول که مراد از «مولی» در روایت «أولی» است، از کجا فهمیدید که منظور، سزاوارتر از آن‌ها به خودشان در تدبیر امورشان و امر و نهی بر ایشان باشد، و نه اینکه او سزاوار آن است که با وی موالاۀ نموده، دوستش بدارند، بزرگش بشمارند و بر دیگران برتری دهند؟ در پاسخ به چنین شخصی گفته می‌شود: از دو وجه، سؤال تو باطل است: یکی اینکه از ظاهر سخن گوینده چنین برمی‌آید که اگر گفته شود: فلان أولی بفلان، منظور آن است که او به خاطر تدبیرش، سزاوارتر و در امر و نهی خود محق‌تر است؛ اما اگر عبارت «أولی به من نفسه» نیز بدان افزوده شود، شبهه برطرف می‌گردد که مقصود همانی است که ما بیان کردیم. مگر آن‌ها را نمی‌بینی که این لفظ را به صورت مطلق در هر جایی که نهایت تدبیر و اختصاص به امر و نهی حاصل گردید، به کار می‌برند، مانند کاربرد آن در میان سلطان و رعیتش، پدر و فرزندش و مالک و بنده‌اش؟ هرچند که جایز است

آن را به صورت مقیّد در غیر از این موارد به کار برد، نظیر آنکه گفته شود: فلانی سزاوارتر است به دوستی فلان، یا به نصرت وی، یا به چنین و چنان وی، اما اگر کاربرد آن مطلق باشد، جز معنای اول از آن برداشت نمی‌شود.

آخرین بخش اینکه اگر ثابت شود مقصود پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از فرمایش خود، سزاوارتر از مردم به خودشان بوده، آن باشد که آن حضرت محق‌تر از دیگران به تدبیر امور آن‌ها و تمشیت کارهای ایشان به سبب وجوب طاعتشان از وی بوده و مخالفتی هم در این مورد وجود نداشته باشد، لازم می‌آید که آنچه را برای امیرالمؤمنین علیه السّلام در جمله دوم فرض نموده، مشمول همان سیاق باشد و آنچه گواه بر صحت گفته ماست آن است که اگر یکی از اهل زبان بگوید: «فلانی و فلانی – و از جمعی نام ببرد – شرکای من در کالایی هستند که چنین و چنان اوصافی دارد»، سپس با قصد عطف کلام خود بگوید: «هر کس من شریک وی بوده‌ام، اینک عبدالله شریک اوست»، ظاهر لفظ او اقتضای این معنا را القا می‌کند که عبدالله شریک وی در کالایی است که از آن یاد کرده و خبر داد که آن جماعت در آن شریک وی هستند، و اگر قصد وی از گفته‌اش آن بوده که عبدالله در چیزی غیر از کالایی که وصف آن را کرده، شریک است، انسانی سفیه ، یاوه گو و معمّاباف بوده است.

حال چنانچه گفته شود: اگر از شما بپذیریم که آن حضرت أولی به ایشان به معنای تدبیر و لزوم اطاعت از آن حضرت باشد، از کجا دریافتید که این اطاعت عام و شامل تمام اموری است که ائمه به آن قیام می‌کنند؟ شاید منظور رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آن باشد که در برخی امور مطیع او باشند و در برخی دیگر نباشند؟! در پاسخ به وی گفته می‌شود: بخش دومی که در پاسخ به پرسش شما معروض افتاد، – . و خلاصه آن چنین است که هر چه برای پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به عنوان اولی‌تر از مؤمنان به خودشان است، ثابت می‌کند حضرت امیر علیه السّلام نیز بدون استثنا از همان امتیازات برخوردار است. – این سؤال شما را ساقط می‌کند. و نیز اگر ثابت شود که آن حضرت علیه السّلام مفترض‌الطاعه بر همه مردم در برخی امور و نه در

همه آن‌ها باشد، امامت وی و اطاعت عام از فرمان وی و تن دادن به پذیرش تدبیرش واجب می گردد، زیرا چنین شخصی فقط می تواند یک امام باشد، چون اُمّت اجماع دارند که اگر شخصی از چنین صفتی برخوردار باشد، امام اوست.

و چنانچه هر که با بهره گیری از حدیث غدیر، فرض اطاعت خلق را برای امیرالمؤمنین علیه السّلام واجب نموده، آن به طور عام و کلّی واجب نموده، در همه امور بر وجهی که شایسته ائمّه علیه السّلام باشد و این اطاعت را اختصاص به چیزهایی و مستثنی کردن چیزهای دیگر قرار نداده است و این پاسخ ما به کسانی است که می گویند: چگونه به قول کلّی و عام برای همه مردم به اضافه وجوب اطاعت در سایر امور را از حدیث استنباط کرده‌اید، در حالی که برای اثبات عام بودن خطاب، صیغه خاصی در لغت ندارید، از این رو به لفظ «مَن» و «عمومها» متوسل می‌شوید؟ و به چه دلیل، اگر این حدیث طاعت علی علیه السّلام را بر یک نفر از مردم یا بر جمعی کم از اُمّت واجب کرده باشد، با اصول شما در تعارض خواهد بود؟ زیرا هیچ اختلافی در این نیست که منظور پیامبر صَلی الله علیهِ و آله از

ص: ۲۴۶

ص: ۱۱۳۵۱۳۵

«فمن کنت مولاه»، اطاعت عام است و قول آن حضرت نیز عام است، چون اگر چنین نبود، عموم وجهی نداشت. و این در حالی است که توضیح دادیم که آن کس که آن را در جمله دوم واجب گردانیده، باید از هر جهت در خصوص و عموم بودنش در کارها، آن را مطابق با اولی قرار دهد، کما اینکه باید به همان روش عموم آن را در مخاطبین قرار دهد، زیرا هرکس وجوب طاعت و آنچه به امامت بر می گردد را از روایت استنباط کرده، آن را بر عموم مکلّفین واجب نموده، کما اینکه در همه افعال، متوجه عموم بوده است. - . الشافی : ۱۳۶- ۱۳۵ - تمام .

اما تصور بعضی‌ها مبنی بر اینکه قول آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله: «اللّهم وال من والاه» قرینه‌ای است بر اینکه منظور وی از «مولی» دوستدار و یاور است، آشکارا سست و بی‌پایه است، زیرا استدلال ما صرف تقدّم ذکر «أولی» نبوده تا با این استدلال با ما معارضه کنند، بلکه به سیاق کلام و مقدمه چینی و پایه گذاری بر آن و آنچه اهل لغت در این مورد حکم می کنند استدلال کردیم؛ اما فراخوانی به دوست داشتن دوستدار او، به مثابه آن نیست و این در حالی درست خواهد بود که کسی ادّعا کند که چون لفظ برای یک معنا به کار رفت، مناسب نخواهد بود که آن را به یکی از معانی دور یا نزدیک مشتق از آن که با آن در تعارض باشد، گرفت. و چگونه یک عاقل چنین ادّعایی می کند در حالی که چنین کاری از محسنات بدیعی به شمار می‌رود؟ بلکه در پی آن می گوییم، این کلام گفته ما را تأیید و آنچه را که ما پایه‌ریزی کرده‌ایم، از چند وجه تأیید می کند:

وجه اول : وقتی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله زعامت عامه و امامت کبری را برای وی تثبیت فرمود که نیازمند سربازان و یاران است و اثبات این زعامت برای یک نفر از میان یک گروه، از جمله اموری است که منجر به بالا گرفتن حسّ حسادت که موجب ترک نصرت و فرو گذاشتن است می گردد؛ و بالأخص آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله از آنچه در سینه منافقان حاضر در مجلس می گذشت آگاه بود و می‌دانست آن‌ها چقدر با او دشمن هستند و سعی در غصب خلافت وی را دارند، پس در حق یاران وی دعا فرمود و کسانی را که در حق او کوتاهی ورزند، لعن نمود. و اگر هدف صرفاً این بود که آن

حضرت صَلی الله علیهِ و آله یاور آن‌هاست یا قصد داشت وجود موالاۀ و مودّت را میان خود و آنان، همانند سایر مؤمنان تثبیت فرماید، نیازی به این همه مبالغه و دعا کردن در حق وی، آن‌گونه که در حق امرا و والیان دعا می‌کنند، نبود.

وجه دوم: این خود دلیل بر عصمت لازم برای امامت وی علیه السّلام است، زیرا اگر از او معصیت صادر می‌شد، بر کسی که از آن اطلاع داشت لازم می‌آمد که وی را از گناه کردن باز دارد و از این کار نهی کند و به ترک موالاتش اقدام نماید و به این خاطر با وی اظهار دشمنی کند،

ص: ۲۴۷

و دعای پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در حق هر که او را دوست بدارد و نصرت دهد و نفرین وی در حق هر که با وی دشمنی نماید و فرو گذارد، مستلزم آن است که علی علیه السّلام در شرایطی بوده باشد که نتوان موالاۀ وی را ترک نمود و به یاری‌... اش نشتافت.

وجه سوم: اگر منظور از «مولی»، «الأولی» باشد - آن‌گونه که ما ادّعا می‌کنیم - ، لازم می‌آید از مردم خواسته شود او را دوست بدارند و از او تبعیت نمایند و به یاری‌اش بشتابند، و اگر منظور از «مولی»، «محب» و «ناصر» باشد و اینکه آن حضرت بیان فرموده باشد که وی ناصر و دوستدار آن‌هاست، در این صورت، دعا کردن در حق کسانی که وی را دوست بدارند و نصرت دهند و لعن کردن کسانی که آن دو را ترک کنند، در اوّل أهَم و أنسب از دوم است، مگر اینکه دومی را به گونه‌ای تأویل کنند که در نهایت، همان‌طور که پیش از این (درمسلک دوم) به آن اشاره کردیم، به اول برگردد.

مسلک چهارم: اخبار روایت شده از طرق خاصه و عامّه که دال بر این هستند که قول خدای متعال: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُم» در روز غدیر نازل شده، بیانگر آنند که مراد از «مولی» اموری است که به «امامت کبری» برمی‌گردند، زیرا امری که موجب کمال دین و تمام نعمت بر مسلمانان می‌گردد، چیزی جز یکی از اصول دین نمی‌تواند باشد، بلکه باید مربوط به یکی از بزرگ‌ترین این اصول باشد و آن امامت است که نظام دنیا و دین بدان تمام می‌شود و با اعتقاد به آن، اعمال مسلمانان پذیرفته می‌شود؛ و شیخ جلال الدین سیوطی - که از اکابر مخالفان متأخّر است - در کتاب «الاتقان» خود گوید: ابو عبیده از محمّد بن کعب روایت کرده که گفت: سوره مائده در حجۀالوداع میان مکه و مدینه نازل گردید و یکی از آیات آن «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دينَكُم» است. و در «صحیح» از عمر نقل است که در شب روز عرفه که مصادف با روز جمعه حجۀالوداع بود، نازل گردید. اما ابن مردویه از ابوسعید خدری روایت کرده که این آیه در روز غدیرخم نازل شده است و از روایات ابوهریره نیز شبیه آن را استخراج نموده است. - . الاتقان ۱: ۱۹ - تمام. و سیوطی نیز در «الدّرالمنثور» با اسنادهایی روایت کرده که یهود گفتند: اگر این آیه بر ما نازل می‌می‌شد، آن را عید قرار می‌دادیم. - . الدّر المنثور ۲: ۲۵۸ -

شیخ طوسی در «مجمع البیان» از مهدیّ بن نزار حسینی

ص: ۲۴۸

با سندی از ابوسعید خدری روایت کرده که: چون این آیه نازل شد، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: الله اکبر، الله اکبر بر

کامل شدن دین و تمام شدن نعمت و خشنودی پروردگار به رسالت من و ولایت علی بن ابی طالب بعد از من، و فرمود: هرکس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند، و یاری دهنده‌اش را یاری فرما و هرکس او را فرو گذارد، خوار و ذلیل گردان! - گوید: - و ربیع بن انس گوید: در مسیر حجةالوداع نازل شده است. - . مجمع البیان ۳ : ۱۵۹ -

تمام. و روایات دیگر مربوط به آن مذکور افتاد.

مسلک پنجم: روایات پیشین دالّ بر نزول قول خدای متعال: «یَاأَیهَُّا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَیْکَ مِن رَّبِّکَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاس» بیانگر آنند که مراد از «مولی» ، أولی و خلیفه و إمام است، زیرا تهدید به اینکه اگر آن را ابلاغ نکند، چیزی از رسالت خدا را ابلاغ نکرده، و نیز تضمین حفظ جان او، بیانگر آن است که باید با ابلاغ آن، اصلاح دین و دنیا برای همه مردم را در پی داشته باشد و با ابلاغ آن، حلال و حرام تا روز قیامت برای مردم آشکار شود، و پذیرش آن برای اقوام دشوار خواهد بود، و احتمالات و حدس و گمان‌هایی که درباره لفظ «مولی» ذکر کرده‌اند، منظوری جز خلافت و امامت آن حضرت علیه السّلام را نداشته‌اند، زیرا با وجود اوست که احکام دین که آن را ابلاغ فرموده باقی می‌ماند و با وجود اوست که امور مسلمانان از نظم برخوردار می‌شود، و به سبب وجود کینه‌هایی در دل مردم نسبت به امیرالمؤمنین علیه السّلام، احتمال می‌رفت که فتنه‌ها توسط منافقان ایجاد شود، از این رو خداوند حفظ جان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را از شرّ آن... ها تضمین فرمود .

رازی در تفسیر کبیر خود ضمن بیان پیامدهای نزول این آیه گوید: دهم: این آیه در فضیلت علی علیه السّلام نازل شده است و چون این آیه نازل گشت، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله دست وی را بالا برده و فرمود: «هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست، خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند.» سپس چون عمر وی را بدید، گفت: گوارا باد بر تو ای پسر ابوطالب، اکنون مولای من و مولای هر مرد و زن مؤمن شدی؛ و این سخن را ابن عباس، براء بن عازب و محمد بن علی نیز نقل کرده‌اند. - . مفاتیح الغیب ۳: ۴۳۳ -

طبرسی - رحمه الله - گوید: عیاشی در تفسیر خود با اسناد خود از ابن ابی عمیر

ص: ۲۴۹

از ابن أُذینه از کلبی از ابوصالح از ابن عباس و جابر بن عبدالله روایت کرده که گفت: خدای متعال فرمان داد که علی علیه السلام به امامت مردم منصوب شود و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آنان را از ولایت وی آگاه سازد. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از آن بیمناک شد که بگوید: دست عموزاده‌اش را گرفت و حمایتش کرد، و این سخن را از وی نپذیرند، آن‌گاه خداوند این آیه را بر وی نازل فرمود. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در غدیرخم وی را به ولایت منصوب کرد. و همین روایت عیناً سید ابواحمد از حاکم ابوالقاسم حسکانی با اسناد خود از ابن ابی عمیر در کتاب « شواهد التنزیل لقواعد التأویل» برای ما نقل کرد. و نیز با اسنادی که به حیّان بن علیّ عنزی می‌رسد، از ابوصالح از ابن عباس روایت کرده که گفت: این آیه درباره علی علیه السّلام نازل گشت، سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست وی را بالا برده و فرمود: هرکس من مولای

اویم اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند. و این روایت را ابواسحاق از احمد بن محمد بن ابراهیم ثعلبی در تفسیر خود با اسنادش که به ابن عباس می‌رسد نقل کرده که گفت: این آیه درباره علی علیه السّلام نازل شد. پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمان یافت آن را ابلاغ نماید، سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست وی را بالا برده و فرمود: هر کس من مولای اویم، اینک علی مولای اوست. خداوندا، دوستدار کسی باش که او را دوست بدارد و دشمن کسی باش که با وی دشمنی کند. و احادیث وارد شده از امام باقر و امام صادق علیهما السّلام در این مورد مشهورند که خداوند به پیامبر خود صَلی الله علیهِ و آله فرمان داد که علی علیه السّلام را به جانشینی خویش برگزیند، ولی آن حضرت بیم داشت این کار بر عده‌ای از صحابه‌اش گران آید، آن‌گاه خداوند این آیه را نازل فرمود تا آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله را تشویق به اجرای فرمان خود نموده، علی علیه السلام را به ولایت منصوب نماید، و معنای آیه چنین است: اگر ابلاغ آنچه را بر تو فرستاده شده رها کرده و آن را کتمان کنی، گویی چیزی از رسالت پروردگار خود را ابلاغ نکرده‌ای که در این صورت، مستحق مجازات خواهی بود. - . مجمع البیان ۳: ۲۲۳ -

مسلک ششم: آن است که روایات خاصه و عامه مشتمل بر نص صریح بر ولایت آن حضرت در آن واقعه چنان زیاد است که اگر ادّعای متواتر بودن معنایی آن را نکنیم - که چنین هم هست - می‌توانیم ادعّا کنیم که این روایات قرین این معنا هستند

ص: ۲۵۰

که مراد از «مولی»، مفهومی است که امامت کبری و خلافت عظمی را برساند، بالأخص که این پدیده در میان پیامبران صلوات الله علیهم اجمعین و سلاطین و فرمانروایان جاری بوده است که با نزدیک شدن زمان مرگشان، جانشینی برای خود بر می... گزیدند؛ و آیا اطراق کردن رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله - در زمان و مکانی که اطراق مسافر در آن‌ها متداول نبوده - چون آن‌گونه که روایت شده، هوا در اوج گرمای خود بود به گونه‌ای که مردم به سایه ستوران خود پناه برده و ردای خود را از شدت داغی زمین زیرپا می‌گذاشتند، آن هم در جایی پر از خار - و بالا رفتن آن حضرت از روی جهاز شتران و دعا کردن برای امیرالمؤمنین علیه السّلام آن‌گونه که در شأن پادشاهان و خلفا و ولیعهدها باشد، تردیدی برای خردمندان بر جای می... گذارد که این اقدام رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به سبب نزول وحی واجب فوری برای کاری سترگ و ارجمند و آن هم تعیین جانشین برای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و امر به وجوب اطاعت از امیرالمؤمنین علیه السّلام بوده باشد؟

مسلک هفتم: می‌گوییم: به عنوان قرینه بر اینکه «مولی» به معنای امامت تلقی گردد، توجه به فهم افرادی چون حسّان بن ثابت است که آن را در قالب شعری ریخته که به صورت متواتر نقل گردیده است و نیز شعرای دیگری از صحابه و تابعین و دیگران و همان‌طور که بیان شد، امثال حارث بن نعمان فهری از ثعلبی و غیره نقل شده که برداشت از معنای حدیث پس از استماع آن همین بوده است و دیگر صحابه و تابعین نیز آن‌گونه که روایات آن‌ها نقل شده، همین برداشت را داشته‌اند و غزالی در مقاله چهارم از کتاب «سرّ العالمین» خود که آن را به بررسی امر خلافت اختصاص داده، پس از ذکر چند بحث و بیان اختلاف، چه نیکو گفته است که: لیکن حقیقت رخ نمود و جمهور بر متن حدیث اجماع کردند که حدیث روز غدیر خم از خطبه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله که فرمود: «من کُنتُ مولاه فعلی مولاه» مورد اتفاق همه است و پس از آن عمر بن خطاب به علی علیه السّلام گفت:« به به ای ابوالحسن، به راستی که مولای من و مولای هر مرد و زن مؤمن شدی» این سخن تسلیم و رضایت و به

حکومت گماردن است؛

ص: ۲۵۱

لیکن مدتی بعد هوای حبّ ریاست و حمل عمود خلافت و پیمان‌نامه‌ها و وزیدن باد هوس در بیرق‌ها و تقلید صدای سلاح به هنگام درگیری و درگیرشدن سواران و ازدحام آن‌ها و فتح شهرها بر ایشان غلبه نموده، جام هواهای نفسانی را سرکشیده و به سرخط اختلاف بازگشته، حق را پشت سر انداخته و آن را به ثمن بخس فروختند و چه بد معامله‌ای کردند! تمام . - . سرالعالمین: ۱۷-۱۶ -

مؤلف: بر کسی که بویی از انصاف برده باشد، پنهان نیست که وجوهی را که از مخالفین نقل کردیم و اضافاتی که بر آن‌ها افزودیم و نکاتی که منحصراً از خود نقل کردیم که هر دروغ زن و معاندی را پس از آنکه در کنار یکدیگر قرار گرفته و باهم پیوستگی پیدا کردند، از مناقشه درباره آن‌ها باز دارد و مجالی برای تردید درباره آن‌ها به وی نمی‌دهد، و در شگفتم از مخالفینی که با همه ادّعای فضل و کمالشان چگونه به خود اجازه می‌دهند با وجود این همه دلایل و براهین، با احتمالاتی که هر عقلی به محال بودن آن‌ها حکم می‌کند، مقابله کنند. و اگر به مجرد تمسک به دُم جهالت‌ها و پناه بردن به احتمالات صرف، برای رد استدلال‌ها کافی باشد، دیگر هیچ دلیلی پیدا نمی‌شود مگر اینکه بهتان زنی بتواند آن را به چالش بکشد و هیچ برهانی نمی‌ماند مگر اینکه نادانی به خود اجازه دهد آن را رد کند، اینان چگونه می‌توانند در مقابل ملحدان به اثبات وجود صانع هستی بپردازند؟ و چگونه درباره اثبات نبوّت‌ها و دیگر مقاصد دین سخن خواهند گفت؟ خداوند ما و ایشان را از عصبیّت و عناد دور ساخته و همگی را به راه راست هدایت فرماید.

**[ترجمه]

تذییل

قال أبو الصلاح الحلبی فی کتاب تقریب المعارف و قد لخصه من الشافعی فإن قیل فطرقکم من هذا الخبر یوجب کون علی علیه السلام إماما فی الحال و الإجماع بخلاف ذلک (۴) قلنا هذا یسقط من وجوه.

أحدها أنه جری فی استخلافه علیا صلوات الله علیهما علی عاده المستخلفین الذین یطلقون إیجاب الاستخلاف فی الحال و مرادهم بعد الوفاه و لا یفتقرون إلی بیان لعلم السامعین بهذا العرف المستقر.

ص: ۲۵۲

۱- ۱. فی المصدر: لحب الرئاسه.

۲- ۲. جمع البند: العلم الکبیر. الحیله.

۳- ۳. سر العالمین: ۱۶ و ۱۷.

۴- ۴. فان الإجماع قائم من الخاصّه و العامّه بأن أمیر المؤمنین علیه السلام لم یکن خلیفه و إماما فی حیاه النبیّ صلی اللّه علیه و

آله.

و ثانيها أن الخبر إذا أفاد فرض طاعته و إمامته عليه السلام على العموم و خرج حال الحياه بإجماع بقى ما عداه و ليس لأحد أن يقول على هذا الوجه فألحقوا بحال حياه النبى صلى الله عليه و آله أحوال المتقدمين على أمير المؤمنين عليه السلام لأنا إنما أخرجنا حال الحياه من عموم الأحوال للدليل و لا دليل على إمامه المتقدمين و لأن كل قائل بالنص قائل بإيجاب إمامته عليه السلام بعد النبى صلى الله عليه و آله بلا فصل فإذا كان الخبر دالا على النص بما أوضحنا سقط السؤال.

و ثالثها أنا نقول بموجبه (١) من كونه عليه السلام مفترض الطاعه على كل مكلف و فى كل أمر و حال منذ نطق به إلى أن قبضه الله تعالى إليه و إلى الآن و موسوما بذلك و لا يمنع منه إجماع لاختصاصه بالمنع من وجود إمامين و ليس هو فى حياه النبى صلى الله عليه و آله كذلك لكونه عليه السلام مرعيا للنبى صلى الله عليه و آله و تحت يده و إن كان مفترض الطاعه على أمته كالنبى صلى الله عليه و آله لأنه لم يكن الإمام إماما من حيث فرض الطاعه فقط لثبوته للأمراء و إنما كان كذلك لأنه لا يد فوق يده و هذا لم يحصل إلا بعد وفاته صلوات الله عليه و آله انتهى (٢).

أقول: من أراد الإحاطه على الاعتراضات المورده فى هذا المقام و أجوبتها الشافيه فليرجع إلى كتاب الشافى و فيما ذكرناه كفايه لإتمام الحجه و وضوح المحجه(٣) وَ اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ.

١- ١. أي بموجب النصّ.

٢- ٢. كتاب التقريب لم يطبع إلى الآن و لم نظفر بنسخته، إلّا أنّه تلخيص الشافى كما صرّح به المصنّف و قد أورد السيّد فيه هذا البحث مفصلا راجع ص ١٣٩ و ١٤٠.

٣- ٣. المحجه: جاده الطريق اى وسطه.

**[ترجمه]ابوصلاح حلبی در کتاب «تقریب المعارف» که خلاصه‌ای از کتاب «الشافی» است گوید: اگر گفته شود: راه‌های شما در نقل این حدیث الزام می‌کند که علی علیه السّلام در حیات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله امام بوده باشد و نظر اجماع خلاف این است، خواهیم گفت: از چند وجه این سخن باطل است:

یکی اینکه طلب جانشینی علی علیه السّلام از سوی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به شیوه‌ای معمولی و عادی صورت گرفته که فردی در حیات خود جانشین خویش را معین می‌کند، اما منظورش جانشینی پس از وفات است، و به سبب بدیهی بودن مسأله و آشنا بودن شنوندگان به عرف جاری، نیازی نمی‌بینند که با بیان کلماتی به مردم بفهمانند که این جانشینی مربوط به پس از مرگ گوینده است.

دوم اینکه، اگر حدیث، افاده وجوب اطاعت و امامت علی علیه السّلام از سوی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله را به طور عموم کرده باشد، حال حیات پیامبر به اجماعی خارج شده که غیر از حال حیات، باقی مانده است و کسی حق ندارد بر این وجه بگوید: احوال متقدّمین بر علی علیه السّلام را به حال حیات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله ملحق کنید، زیرا ما حال حیات را با دلیل، از عموم احوال خارج کردیم و حال آنکه هیچ دلیلی بر امامت پیشینیان وجود ندارد و اینکه هر کس قائل به نصّ باشد، قائل به امامت بلافصل وی علیه السّلام پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله است، بنابراین، اگر روایت دالّ بر نصّ بر امامت علی علیه السّلام باشد، چنان که توضیح دادیم، سؤال ساقط است .

سوم اینکه ما به موجب نص بگوییم که او بر هر مکلّفی در هر امری و همه حال، مفترض الطاعه است، از زمانی که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به این مقام منصوب نمود تا اینکه خدای متعال وی را قبض روح نمود و نیز تا زمان حال؛ و حضرت به این امر، شناخته شده است و هیچ اجماعی مانع از این امر نمی‌گردد، چون اختصاص به منع، در صورت وجود دو امام است و در حیات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله چنین نبوده است، زیرا تحت رعایت پیامبر و زیر دست او بوده، هر چند در آن حال نیز همانند پیامبر صَلی الله علیهِ و آله مفترض الطاعه بوده است، چرا که امام تنها از نظر وجوب اطاعت، امام نیست، چون این برای حاکمان نیز ثابت است، بلکه او چنین بوده، چون دستی بالای دست او نبوده است و این امر حاصل نگردید مگر پس از وفات آن حضرت صلوات الله علیه و آله. تمام . - . تلخیص الشافی: ۱۴۰-۱۳۹ -

مؤلف: هر کس خواهان آگاهی از اعتراضات وارده در این مقام و پاسخ‌های مفصل به آن‌ها باشد، به کتاب «الشافی» مراجعه کند، و آنچه مذکور افتاد، برای اتمام حجت و روشن شدن موضوع کافی است {و خداوند هر که را خواهد به راه راست هدایت فرماید} .

**[ترجمه]

باب ۵۳ أخبار المنزله و الاستدلال بها علی إمامته صلوات الله و سلامه علیه

الأخبار

«۱»

لی، [الأمالی للصدوق] الطَّالَقَانِيُّ عَنْ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ صَالِحٍ عَنْ حَكِيمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِعَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عليه السلام يَا عَلِيُّ أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَةِ هِبَةِ اللَّهِ مِنْ آدَمَ وَ بِمَنْزِلَةِ سَامٍ مِنْ نُوحٍ وَ بِمَنْزِلَةِ إِسْحَاقَ مِنْ إِبْرَاهِيمَ وَ بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی وَ بِمَنْزِلَةِ شَمْعُونَ مِنْ عِيسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِی يَا عَلِيُّ أَنْتَ وَصِيِّی وَ خَلِيفَتِی فَمَنْ جَحَدَ وَصِيَّتَكَ وَ خِلَافَتَكَ فَلَيْسَ مِنِّی وَ لَسْتُ مِنْهُ وَ أَنَا خَصْمُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا عَلِيُّ أَنْتَ أَفْضَلُ أُمَّتِی فَضْلًا وَ أَقْدَمُهُمْ سِلْماً وَ أَكْثَرُهُمْ عِلْماً وَ أَوْفَرُهُمْ حِلْماً وَ أَشْجَعُهُمْ قَلْباً وَ أَسْخَاهُمْ كَفّاً يَا عَلِيُّ أَنْتَ الْإِمَامُ بَعْدِی وَ الْأَمِيرُ وَ أَنْتَ الصَّاحِبُ بَعْدِی وَ الْوَزِيرُ وَ مَا لَكَ فِی أُمَّتِی مِنْ نَظِيرٍ يَا عَلِيُّ أَنْتَ قَسِيمُ الْجَنَّةِ وَ النَّارِ بِمَحَبَّتِكَ يُعْرَفُ الْأَبْرَارُ مِنَ الْفُجَّارِ وَ يُمَيَّزُ بَيْنَ الْأَشْرَارِ وَ الْأَخْيَارِ وَ بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْكُفَّارِ(۱).

**[ترجمه]امالی صدوق: امام صادق علیه السّلام از پدران بزرگوارش علیهم السّلام آورده‌اند که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: ای علی، منزلت تو نزد من منزلت هبهٔ الله از آدم، منزلت سام از نوح، منزلت اسحاق از ابراهیم، منزلت هارون از موسی، منزلت شمعون از عیسی است، با این تفاوت که پس از من پیامبری نیست؛ ای علی، تو وصیّ و جانشین منی، پس هر کس وصی و خلیفه بودنت را انکار کند، از من نیست و من هم از او نیستم، و در روز قیامت، من خصم او هستم؛ ای علی، تو به جهت فضل، افضل اُمّت منی و پیشتازترین آن‌ها در اسلام آوردن، عالم‌ترین، بردبارترین، جسورترین و دست و دل بازترین آن‌هایی؛ ای علی، امام و امیر پس از من تویی، و صاحب امر و وزیر تویی و در اُمّت من همتا نداری؛ ای علی، تو تقسیم کننده بهشت و دوزخی، با محبّت تو نیکوکاران از فاجران متمایز می‌شوند و خوبان از بدان و مؤمنان از کفّار باز شناخته می‌شوند. - . امالی صدوق : ۲۹ -

**[ترجمه]

«۲»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] بِإِسْنَادِ التَّمِيمِيِّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ: قَالَ لِيَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی (۲).

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا: با اسناد تمیمی از امام رضا علیه السلام از پدران بزرگوارش از علی علیهم السّلام آورده است: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به من فرمود: تو منزلت هارون از موسی را نزد من داری. - . در نسخه چاپی آن را نیافتیم. -

**[ترجمه]

«۳»

ما، [الأمالی] للشيخ الطوسی الْمُفِيدُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِمْرَانَ الْمَرْزُبَانِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْمَكِّيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ عِيسَى الرَّمْلِيِّ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَايَةَ الْأَسَدِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأُمِّ سَلَمَةَ يَا أُمَّ سَلَمَةَ عَلِيٌّ مِنِّی وَ أَنَا مِنْ عَلِيٍّ لَحْمُهُ مِنْ لَحْمِی وَ دَمُهُ مِنْ دَمِی وَ هُوَ مِنِّی بِمَنْزِلَةِ

۱- ۱. أمالی الصدوق: ۲۹.

۲- ۲. لم نجده فی المصدر المطبوع.

هَارُونَ مِنْ مُوسَى يَا أَمَّ سَلَمَهَ اسْمَعِی وَ اشْهَدِی هَذَا ١ عَلِیٌّ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ (١).

**[ترجمه]امالی طوسی: شیخ مفید با سندی از عبدالله بن عباس بن عبدالمطّلب آورده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به اُمّ سلمه فرمود: ای اُمّ سلمه، علی از من است و من از علی، گوشت او از گوشت من است و خون او از خون من، و او منزلت

ص: ۲۵۴

هارون از موسی را نزد من دارد، ای اُمّ سلمه، بشنو و شاهد باش که علی سرور مسلمانان است. - . امالی شیخ طوسی: ۳۱ -

**[ترجمه]

«۴»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی بْنِ زَکَرِیَّا عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ أَبِی مَرْیَمَ عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ عَنْ حُبْشِیِّ بْنِ جُنَادَهَ السَّلُولِیِّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لِعَلِیٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی (٢).

**[ترجمه]امالی طوسی: حبشی بن جناده سلولی گوید: شنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری، با این تفاوت که پس از من پیامبری نیست. - . امالی شیخ طوسی : ۱۵۹ -

**[ترجمه]

«۵»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی بِالْإِسْنَادِ الْمُتَقَدِّمِ عَنْ إِسْمَاعِیلَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الْمُعَلَّی عَنْ سِمَاکٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَهَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لِعَلِیٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی (٣).

**[ترجمه]امالی طوسی: جابر بن سمره گوید: شنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: تو نسبت به من، منزلت هارون از موسی را داری، با این تفاوت که هیچ پیامبری پس از من نمی‌آید. - . امالی شیخ طوسی: ۱۵۹ -

**[ترجمه]

«۶»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شَرِیکٍ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَطِیَّهَ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فِی غَزْوَهِ تَبُوکَ اخْلُفْنِی فِی أَهْلِی فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی أَکْرَهُ أَنْ تَقُولَ الْعَرَبُ خَذَلَ ابْنَ عَمِّهِ وَ تَخَلَّفَ عَنْهُ فَقَالَ أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی

بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی قَالَ بَلَی قَالَ صلی الله علیه و آله فَاخْلُفْنِی (۴).

**[ترجمه]امالی طوسی: ابوسعید خدری گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در غزوه تبوک به علی بن ابی طالب علیه السّلام فرمود: در غیاب من سرپرستی خانوادهام را بر عهده بگیر. امام علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، خوش ندارم عرب بگویند که عموزادهاش را تنها گذاشت و با او نرفت. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آیا خشنود نمیشوی که منزلت هارون از موسی را نزد من داشته باشی؟ عرض کرد: بلی، فرمود: پس جانشین من در مدینه باش. - . امالی شیخ طوسی: ۱۶۴ -

**[ترجمه]

«۷»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی الْفَوَارِسِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّائِغِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ قُتَیْبَهَ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ حَاتِمِ عَنْ بُکَیْرِ بْنِ یَسَارٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لِعَلِیٍّ علیه السلام وَ خَلَّفَهُ فِی بَعْضِ مَغَازِیهِ (۵) فَقَالَ علیه السلام یَا رَسُولَ اللَّهِ تُخَلِّفُنِی مَعَ النِّسَاءِ وَ الصِّبْیَانِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی (۶).

**[ترجمه]امالی طوسی: عامر بن سعد از پدرش روایت کرده که شنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام در حالی که در یکی از غزوهها او را جانشین خود در مدینه کرد، فرمود: جانشین من بر مدینه باش. پس علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، مرا به سرپرستی زنان و کودکان میگماری؟ رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آیا خشنود نیستی که منزلت هارون از موسی را نزد من داشته باشی؟ اما پس از من پیامبری نخواهد آمد. - . امالی شیخ طوسی: ۱۹۳ -

**[ترجمه]

«۸»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَزْیَدِ بْنِ مَحْمُودِ بْنِ أَبِی الْأَزْهَرِ

۱- ۱. أمالی الشیخ: ۳۱.
۲- ۲. أمالی الشیخ: ۱۵۹.
۳- ۳. أمالی الشیخ: ۱۵۹.
۴- ۴. أمالی الشیخ: ۱۶۴.
۵- ۵. فی المصدر: سمعت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله یقول لعلی ثلاثا فلان تکون لی واحده منهن أحبّ إلی من حمر النعم، سمعت رسول اللّه یقول لعلی علیه السلام و خلفه فی بعض مغازیه اه.

۶- ۶. أمالی الشیخ: ۱۹۳. و للحدیث ذیل قد ذکر فیه قصه إعطاء اللواء یوم خیبر و المباهله.

النَّحْوِی (۱) عَنْ أَبِی کُرَیْبٍ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَلِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ صَبِیحٍ الْیَشْکَرِیِّ عَنْ أَبِی أَوَیْسٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْکَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِعَلِیٍّ علیه السلام أَ لَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی کَهَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ مِنْ بَعْدِی وَ لَوْ کَانَ لَکُنْتَهُ قَالَ أَبُو الْمُفَضَّلِ وَ مَا کَتَبْتُ هَذَا الْحَدِیثَ إِلَّا عَنِ ابْنِ أَبِی الْأَزْهَرِ(۲).

**[ترجمه]امالی طوسی: جابر بن عبدالله آورده است

ص: ۲۵۵

که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: آیا خشنود نمی‌شوی که مانند هارون نسبت به موسی، نسبت به من باشی؟ اما پس از من پیامبری نخواهد آمد، و اگر پیامبری بود، قطعاً آن پیامبر تو بودی؛ ابوالمفضّل گوید: این حدیث را از کسی جز ابن ابی الأزهر ننوشته‌ام. - . امالی ابن الشیخ : ۲۸ -

**[ترجمه]

«۹»

کَنْزُ الْکَرَاجُکِیِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ شَاذَانَ عَنِ الْمُعَافَا بْنِ زَکَرِیَّا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَزْیَدٍ عَنْ أَبِی کُرَیْبٍ: مِثْلَهُ.

وَ رُوِیَ بِأَسَانِیدَ عَنْ سَعِیدِ بْنِ الْمُسَیَّبِ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لِعَلِیٍّ علیه السلام حِینَ خَرَجَ إِلَی غَزَاهِ تَبُوکَ إِنَّ الْمَدِینَهَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا بِی أَوْ بِکَ وَ أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی قَالَ نَعَمْ وَ قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لِعَلِیٍّ علیه السلام هَذِهِ الْمَقَالَهَ فِی غَزَاتِهِ هَذِهِ غَیْرَ مَرَّهٍ(۳).

**[ترجمه]کنز الکراجکی: سعید بن مسیّب گوید: بارها شنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در غزوه‌هایش این عبارت را به علی علیه السّلام می‌گفت. - . کنز الکراجکی: ۲۸۳-۲۸۲ -

**[ترجمه]

«۱۰»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِیٍّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: خَلَّفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلِیّاً فِی غَزْوَهِ تَبُوکَ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ تُخَلِّفُنِی بَعْدَکَ قَالَ أَ لَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی (۴).

**[ترجمه]امالی طوسی: امام رضا علیه السلام از پدران بزرگوارش علیهم السلام روایت فرموده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در غزوه تبوک علی علیه السّلام را به جانشینی خود گمارد، پس علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، برای چه مرا در مدینه می‌گذاری؟ فرمود: آیا خشنود نمی‌شنوی که منزلت هارون از موسی را نزد من داشته باشی، حال آنکه پیامبری

پس از من نیست؟ – . امالی شیخ طوسی: ۲۱۸ –

**[ترجمه]

«۱۱»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی بِإِسْنَادِ الْمُجَاشِعِیِّ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ علیهما السلام قَالَ: حَدَّثَنِی عُمَرُ وَ سَلَمَهُ ابْنَا أَبِی سَلَمَهَ رَبِیبَا رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُمَا سَمِعَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ فِی حَجَّتِهِ (۵) عَلِیٌّ یَعْسُوبُ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمَالُ یَعْسُوبُ الظَّالِمِینَ عَلِیٌّ أَخِی وَ مَوْلَی الْمُؤْمِنِینَ مِنْ بَعْدِی وَ هُوَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَی خَتَمَ النُّبُوَّهَ بِی فَلَا نَبِیَّ بَعْدِی وَ هُوَ خَلِیفَهٌ فِی الْأَهْلِ وَ الْمُؤْمِنِینَ بَعْدِی (۶).

**[ترجمه]امالی طوسی: با اسناد مجاشعی از امام صادق علیه السّلام از پدرش از جدش علی بن حسین علیهم السّلام روایت فرموده: عمر و سلمه، فرزندان ابوسلمه و فرزند خواندگان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله مرا روایت کردند که شنیده‌اند رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حجهٔالوداع فرمود: علی یعسوب مؤمنان است و ثروت یعسوب ستمگران؛ علی برادر من است و پس از من مولای مؤمنان، و او نزد من منزلت هارون از موسی را دارد، لیکن خداوند نبوّت را به من ختم فرموده و پس از من پیامبری نیست، و او پس از من جانشین من بر خانواده‌ام و بر مؤمنان است. – . امالی شیخ طوسی: ۲۱۸ –

**[ترجمه]

«۱۲»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ جَدِّهِ یَحْیَی بْنِ الْحُسَیْنِ

۱– ۱. راجع جامع الرواه ۲: ۱۹۲.

۲– ۲. أمالی ابن الشیخ: ۲۸.

۳– ۳. کنز الکراجکیّ: ۲۸۲ و ۲۸۳. و الروایه من مختصات(ک) فقط.

۴– ۴. أمالی الشیخ: ۲۱۸.

۵– ۵. فی المصدر: فی حجته حجّه الوداع.

۶– ۶. أمالی الشیخ: ۳۳۱.

عَنْ أَبِی مُصْعَبٍ یَحْیَی بْنِ أَحْمَدَ عَنْ یُوسُفَ بْنِ الْمَاجِشُونَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْکَدِرِ قَالَ سَمِعْتُ سَعِیدَ بْنَ الْمُسَیَّبِ یَقُولُ: سَأَلْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِی وَقَّاصٍ أَ سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لِعَلِیٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَیْسَ مَعِی نَبِیٌّ قَالَ نَعَمْ فَقُلْتُ أَنْتَ سَمِعْتَهُ قَالَ فَأَدْخَلَ إِصْبَعَیْهِ فِی أُذُنَیْهِ وَ قَالَ نَعَمْ وَ إِلَّا فَاسْتَکَّتَا(۱).

**[ترجمه]امالی طوسی: سعید بن مسیّب گوید: از سعد بن ابی وقّاص

ص: ۲۵۶

پرسیدم: آیا از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیده‌ای که به علی بگوید: تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری حال آنکه بعد از من دیگر پیامبری نخواهد بود؟ گفت: آری، گفتم: تو خود آن را شنیده‌ای؟ گوید: پس دو انگشت خود را در گوش خود فرو برده و گفت: وگرنه این دو گوش کر شوند. - . امالی شیخ طوسی: ۱۴۲ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری الاستکاک الصمم و ذهاب السمع (۲).

**[ترجمه]جزری گوید: «الاستکاک»: کری، ناشنوا شدن. - . النهایهٔ ۲: ۱۷۲ -

**[ترجمه]

«۱۳»

شف، [کشف الیقین] أَحْمَدُ بْنُ مَرْدَوَیْهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَلَوِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْمَغْلَکِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَی الْخَزَّازِ عَنْ بَلِیدِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ: بَیْنَمَا أَنَا عِنْدَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِذْ قَالَ یَطْلُعُ الْآنَ قُلْتُ فِدَاکَ أَبِی وَ أُمِّی مَنْ ذَا قَالَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ خَیْرُ الْوَصِیِّینَ وَ أَوْلَی النَّاسِ بِالنَّبِیِّینَ قَالَ فَطَلَعَ عَلِیٌّ علیه السلام ثُمَّ قَالَ لِعَلِیٍّ علیه السلام أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی (۳).

**[ترجمه]کشف الیقین: انس بن مالک گوید: در محضر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودم که فرمود: اکنون وارد می‌شود. عرض کردم: پدر و مادرم فدایت شوند، چه کسی وارد می‌شود؟! فرمود: سیّد مسلمانان و امیرمؤمنان و بهترین اوصیا، اولی‌ترین مردم به پیامبران؛ - گوید: - پس علی علیه السّلام وارد شد. پس به علی علیه السّلام فرمود: آیا خشنود نمی‌شوی که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی؟ - . کشف الیقین: ۱۴ -

**[ترجمه]

«۱۴»

شف، [کشف الیقین] الْحَافِظُ أَبُو نُعَیْم أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَصْفَهَانِیُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ جَعْفَرٍ النَّسَائِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَرِیزٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دَاهِرٍ عَنْ أَبِی دَاهِرِ بْنِ یَحْیَی الْأَحْمَرِیِّ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَایَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :هَذَا عَلِیُّ بْنُ

أَبِی طَالِبٍ لَحْمُهُ مِنْ لَحْمِی وَ دَمُهُ مِنْ دَمِی وَ هُوَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی وَ قَالَ صلی الله علیه و آله یَا أُمَّ سَلَمَهَ اشْهَدِی وَ اسْمَعِی هَذَا عَلِیٌّ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ عَیْبَهُ عِلْمِی وَ بَابِیَ الَّذِی أُوتَی مِنْهُ وَ الْوَصِیُّ عَلَی أُمَّتِی مِنْ أَهْلِ بَیْتِی أَخِی فِی الدُّنْیَا وَ خَدِینِی فِی الْآخِرَهِ وَ مَعِی فِی السَّنَامِ الْأَعْلَی (۴).

**[ترجمه]کشف الیقین: ابن عباس گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: این علی بن ابی طالب است، گوشت او گوشت من است و خونش خون من و او نسبت به من، منزلت هارون از موسی را دارد الّا اینکه پس از من پیامبری نخواهد بود؛ و فرمود: ای اُمّ‌سلمه، شاهد باش و بشنو که این علی، امیرمؤمنان و سرور مسلمانان و مخزن علم من و دروازه شهر علم من است که از آن وارد گردند و وصیّ من بر اُمّتم از اهل بیت من است. او در دنیا برادر و در آخرت دوست من است و با من در بهشت برین است. - . کشف الیقین: ۳۰-۲۹ -

**[ترجمه]

بیان

الخدین الصدیق.

**[ترجمه]«الخدین»: دوست.

**[ترجمه]

«۱۵»

یج، [الخرائج و الجرائح] رُوِیَ: أَنَّ یَهُودِیّاً جَاءَ إِلَیْهِ صلی الله علیه و آله یُقَالُ لَهُ سَجْتُ الْفَارِسِیُّ (۵) فَقَالَ

۱- ۱. أمالی الشیخ: ۱۴۲.

۲- ۲. النهایه ۲: ۱۷۲.

۳- ۳. الیقین: ۱۴.

۴- ۴. الیقین: ۲۹ و ۳۰.

۵- ۵. فی المصدر: سحت الفارسیّ.

أَسْأَلُكَ عَنْ رَبِّكَ يَا مُحَمَّدُ إِنْ أَجَبْتَنِي أَتَّبِعْكَ (١) وَ كَانَ رَجُلًا مِنْ مُلُوكِ فَارِسَ وَ كَانَ ذَرِباً(٢) فَقَالَ أَيْنَ اللَّهُ قَالَ هُوَ فِي كُلِّ مَكَانٍ وَ لَا يُوصَفُ بِمَكَانٍ وَ لَا يَزُولُ بَلْ لَمْ يَزَلْ بِلَا مَكَانٍ وَ لَا يَزَالُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّكَ لَتَصِفُ رَبّاً عَظِيماً بِلَا كَيْفٍ فَكَيْفَ لِي أَعْلَمُ (٣) أَنَّهُ أَرْسَلَكَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فَلَمْ يَبْقَ بِحَضْرَتِنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ حَجَرٌ وَ لَا مَدَرٌ إِلَّا قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَ (۴) مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ قُلْتُ أَيْضاً أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ فَأَسْلَمَ سَجْتُ (۵) وَ سَمَّاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَبْدَ اللَّهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ هَذَا(۶) قَالَ هَذَا خَيْرُ أَهْلِي وَ أَقْرَبُ الْخَلْقِ مِنِّي وَ هُوَ الْوَزِيرُ فِي حَيَاتِي وَ الْخَلِيفَةُ بَعْدَ وَفَاتِي كَمَا كَانَ هَارُونُ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي فَاسْمَعْ لَهُ وَ أَطِعْهُ فَإِنَّهُ عَلَى الْحَقِ (٧).

**[ترجمه]الخرائج: نقل است که یک یهودی به نام «سجت فارسی»

ص: ۲۵۷

نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمده و عرض کرد: ای محمّد، از پروردگارت می‌پرسم، اگر مرا پاسخ فرمودی، از تو پیروی خواهم کرد - و وی مردی از ملوک فارس و مردی خیرخواه بود - سپس گفت: خدا کجاست؟ فرمود: او همه جا هست، موصوف به مکان نیست و زوال نمی‌پذیرد، بلکه از ازل تا به ابد بوده بی‌آنکه در مکان بگنجد. پس گفت: ای محمّد، خدایی بس بزرگ را توصیف می‌کنی که «کیفیّت» در او راه ندارد، پس من چگونه بدانم او شما را فرستاده است؟ علی بن ابی طالب علیه السّلام می‌فرماید: آن روز هر کس و هر سنگ و کلوخی که نزد ما بود، ندای «أشهد أن لا إله إلّا الله وحده لا شریک له و أنَّ محمداً عبده و رسوله» سر داد و من نیز گفتم: «أشهد أن لا إله إلّا الله وحده لا شریک له و أنَّ محمداً رسول الله». سپس «سجت» اسلام آورد و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله او را عبدالله نامید. سپس عرض کرد: یا رسول الله، این کیست؟ فرمود: این بهترینِ خاندان من و نزدیک‌ترین مردم به من است؛ او کسی است که در حیات من وزیر و بعد از وفاتم جانشین من است همان‌طور که منزلت هارون از موسی را نزد من داشته گرچه پیامبری بعد از من نیست، پس گوش به فرمان و مطیع او باش که او بر حقّ است. - . الخرائج و الجرائح: ۷۵ -

**[ترجمه]

«۱۶»

شف، [کشف الیقین] مِنْ تَفْسِيرِ الْحَافِظِ مُحَمَّدِ بْنِ مُؤْمِنٍ الشِّيرَازِيِّ بِإِسْنَادِهِ رَفَعَهُ قَالَ: أَقْبَلَ صَخْرُ بْنُ حَرْبٍ حَتَّى جَلَسَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله (٨) فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذَا الْأَمْرُ لَنَا مِنْ بَعْدِكَ أَمْ لِمَنْ قَالَ يَا صَخْرُ الْأَمْرُ مِنْ بَعْدِي لِمَنْ هُوَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَمَّ يَتَساءَلُونَ يَعْنِي يَسْأَلُكَ أَهْلُ مَكَّةَ عَنْ خِلَافَةِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ مِنْهُمُ الْمُصَدِّقُ بِوَلَايَتِهِ وَ خِلَافَتِهِ كَلَّا رَدْعٌ وَ رَدٌّ عَلَيْهِمْ سَيَعْلَمُونَ سَيَعْرِفُونَ خِلَافَتَهُ بَعْدَكَ أَنَّهَا حَقٌّ يَكُونُ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ

سَيَعْرِفُونَ خِلَافَتَهُ وَ وَلَايَتَهُ إِذْ يُسْأَلُونَ عَنْهَا فِي قُبُورِهِمْ فَلَا يَبْقَى مَيِّتٌ فِي شَرْقٍ وَ لَا فِي غَرْبٍ وَ لَا فِي بَرٍّ وَ لَا فِي بَحْرٍ إِلَّا وَ مُنْكَرٌ وَ نَكِيرٌ يَسْأَلَانِهِ عَنْ وَلَايَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (٩) بَعْدَ الْمَوْتِ يَقُولَانِ لِلْمَيِّتِ مَنْ رَبُّكَ

۱- ۱. فی المصدر: اتبعتک.

۲- ۲. أی فصیحا.

۳- ۳. فی المصدر: فکیف لی أن أعلم.

۴- ۴. فی المصدر: و أشهد أن اه.

۵- ۵. فی المصدر فأسلم سحت.

۶- ۶. فی المصدر و(م): فقال: یا محمّد من هذا؟.

۷- ۷. الخرائج و الجرائح: ۷۵.

۸- ۸. فی المصدر: إلی جنب رسول اللّه.

۹- ۹. فی المصدر: عن ولایه علی أمیر المؤمنین.

وَ مَا دِینُکَ وَ مَنْ نَبِیُّکَ وَ مَنْ إِمَامُکَ (۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: از تفسیر حافظ محمّد بن مؤمن شیرازی با اسناد خود گوید: صخر بن حرب جلو آمد تا اینکه در مقابل رسول خدا صلی الله علیه و آله نشسته، سپس گفت: یا محمّد، پس از شما این حکومت از آنِ ماست یا برای دیگری؟ فرمود: ای صخر، جانشین من کسی است که منزلتش نزد من همانند منزلت هارون از موسی باشد. سپس خداوند آیه: «عَمَّ یَتَسَاءَلُونَ* عَنِ النَّبَإِ الْعَظِیمِ* الَّذِی هُمْ فِیهِ مُخْتَلِفُونَ»، {درباره چه چیز از یکدیگر می پرسند؟ از آن خبر بزرگ، که درباره آن با هم اختلاف دارند.} یعنی: مردم مکه درباره خلافت علی بن ابی طالب از تو می‌پرسند، از آن خبر بزرگ، که درباره آن باهم اختلاف دارند. برخی از آن‌ها ولایت و خلافت او را تصدیق می کنند، «نه چنان است» ردع و پاسخ به آن‌هاست «به زودی خواهند دانست» که خلافت او پس تو حقّ است. «باز هم نه چنان است، به زودی خواهند دانست» خلافت و ولایت او آن‌گاه که در قبرها از ایشان پرسیده خواهد شد، و هیچ مرده‌ای نه در شرق و نه در غرب و نه در دریا نیست مگر اینکه پس از مرگ، منکر و نکیر از ولایت امیرالمؤمنین علیه السّلام از وی بپرسند. آن‌ها به میّت می گویند:

پروردگارت کیست؟ دینت چیست؟ پیامبرت کیست؟ امامت کیست؟ -. کشف الیقین: ۱۵۱ -

**[ترجمه]

«۱۷»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب وَ أَمَّا الْخَبَرُ: أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی فَقَدْ أَخْرَجَهُ الشَّیْخَانِ فِی صَحِیحِهِمَا(۲) وَ النَّطَنْزِیُّ فِی الْخَصَائِصِ أَنَّهُ سُئِلَ رَجُلٌ شَافِعِیٌّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا النُّبُوَّهَ.

و صنف أحمد بن محمد بن سعید کتابا فی طرقه قد تلقته الأمه بالقبول إجماعا و قد قال صلی الله علیه و آله ذلک مرارا منها لما خلفه فی غزاه تبوک علی المدینه و الحرم فریدا لأن تبوک بعیده منها(۳) فلم یأمن أن یصیروا إلیها و إنه قد علم أنه لا یکون هناک قتال و خرج فی جیش أربعین ألف رجل و خلف جیشا و هو علی وحده و قد قال الله تعالی فی غیره رَضُوا بِأَنْ یَکُونُوا مَعَ الْخَوالِفِ (۴) الآیه فما ظنک بالمدینه لیس فیها إلا منافق أو امرأه(۵) قال أبو سعید الخدری فلما وصل النبی إلی الجرف (۶) أتاه علی علیه السلام فقال یا نبی الله زعم المنافقون أنک لما خلفتنی أنک استثقلتنی و تخففت منی فقال صلی الله علیه و آله کذبوا إنما خلفتک لما ورای فارجع فاخلفنی فی أهلی و أهلک أ فلا ترضی یا علی أن تکون منی بمنزله هارون من موسی إلا أنه لا نبی بعدی فرجع علی علیه السلام و فی روایات کثیره إلا أنه لا نبی بعدی و لو کان لکنته رواه الخطیب فی التاریخ و عبد الملک العکبری فی الفضائل و أبو بکر بن مالک و ابن الثلاج و علی بن الجعد فی أحادیثهم و ابن فیاض فی

۱- ۱. اليقين: ۱۵۱.

۲- ۲. فى المصدر: فى صحيحهما.

۳- ۳. تبوك قريه بين وادى القرى و الشام، بها عين ماء و نخل و كان لها حصن خرب، و إليها انتهى النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فى غزوته المنسوبه إليها، كان قد بلغه أنّه تجمع إليها الروم و لخم و جذام، فوجدهم قد تفرقوا و لم يلق كيدا، و أقام بها ثلاثه أيّام(مراصد الاطلاع ۱: ۲۵۳).

۴- ۴. سوره التوبه: ۸۷ و ۹۳.

۵- ۵. أى إن تخليف رسول اللّه عليا قد يوهم أنّه استثقله و تخفف منه، كيف لا- و قد عاتب اللّه سبحانه فى غير هذا المورد القاعدين عن الجهاد.

۶- ۶. الجرف- بالضم ثمّ السكون- موضع على ثلاثه أميال من المدينه نحو الشام، بها كانت أموال لعمر بن الخطّاب و لاهل المدينه(مراصد الاطلاع ۱: ۳۲۶).

شرح الأخبار عن عمار بن مالک عن سعید عن أبیه (۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهر آشوب: اما روایت «تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری مگر اینکه هیچ پیامبری پس از من نخواهد آمد» را شیخین در صحیحین خود و نطنزی در «الخصائص» آورده است که از مردی شافعی درباره علی بن ابی طالب علیه السّلام پرسیده شد، گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری، غیر از نبوّت.

و احمد بن محمّد بن سعید، کتابی را در طرق نقل این حدیث تألیف نمود که اُمّت آن را به اجماع پذیرفت. مبنی بر اینکه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بارها این موضوع را تکرار فرمود، از جمله هنگامی که قصد رفتن به غزوه تبوک را داشت و علی علیه السّلام را به تنهایی بر حرم خود و مدینه به جانشینی خود برجای گذاشت؛ زیرا تبوک از مدینه دور است و آسوده خاطر نبود که به آن حمله نکنند و می‌دانست که آنجا جنگی نخواهد بود، و با سپاهی چهل هزار نفره خارج شد و سپاه دیگری را بر مدینه گمارد که منحصر به علی علیه السّلام بود. و خداوند متعال درباره کسانی غیر از علی علیه السّلام فرموده بود: «رَضُواْ بِأَن یَکُونُواْ مَعَ الْخَوَالِفِ ...» - . توبه/ ۸۷، ۹۳ - {راضی

شدند که با خانه‌نشینان باشند...} چه رسد به این غزوه، که در مدینه جز زنان و مردان منافق نبودند.

ابوسعید خدری گوید: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به «جُرف» رسید، علی علیه السّلام نزد وی آمده و گفت: ای پیامبر خدا، منافقان چنین می‌پندارند که شما از روی سرگردانی و ملول بودن از هم صحبتی، مرا بر جای نهاده‌ای. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: دروغ می‌گویند، من تو را جانشین خود در میان خاندان و بستگان خویش قرار داده‌ام تا از شرّ آنان در امان باشند، پس بازگرد و جانشین من در خانواده من و خودت باش، آیا خشنود نیستی ای علی، که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی؟ لیکن پس از من پیامبری نخواهد بود. پس علی علیه السّلام به مدینه بازگشت. و در روایات بسیاری آمده است: «لیکن پس از من پیامبری نخواهد بود و اگر می‌بود، تو آن پیامبر می‌شدی!». خطیب بغدادی در کتاب خود و عبدالملک عکبری در کتاب «الفضائل» و ابوبکر بن مالک و ابن ثلّاج و علی بن جعد آن را ضمن روایات خود آورده‌اند و نیز ابن فیّاض

ص: ۲۵۹

در «شرح الاخبار» از عمّار بن مالک از سعید از پدرش آن را نقل کرده است. - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۵۲۲ -

**[ترجمه]

«۱۸»

کشف، [کشف الغمه] مِنْ مَنَاقِبِ الْخُوَارِزْمِیِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ قَالَ: جَاءَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ نَحْنُ مُضْطَجِعُونَ فِی الْمَسْجِدِ وَ فِی یَدِهِ عَسِیبٌ رَطْبٌ فَقَالَ تَرْقُدُونَ فِی الْمَسْجِدِ قُلْنَا قَدْ أَجْفَلْنَا وَ أَجْفَلَ عَلِیٌّ مَعَنَا(۲) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَعَالَ یَا عَلِیُّ إِنَّهُ یَحِلُّ لَکَ فِی الْمَسْجِدِ مَا یَحِلُّ لِی أَ لَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا

النُّبُوَّهَ وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ إِنَّکَ لَذَائِدٌ عَنْ حَوْضِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ تَذُودُ عَنْهُ رِجَالًا کَمَا یُذَادُ الْبَعِیرُ الضَّالُّ عَنِ الْمَاءِ بِعَصًا لَکَ مِنْ عَوْسَجٍ کَأَنِّی أَنْظُرُ إِلَی مُقَامِکَ مِنْ حَوْضِی (۳).

**[ترجمه]کشف الغمّهٔ: از مناقب خوارزمی از جابر بن عبدالله نقل است: در حالی که ما در مسجد دراز کشیده بودیم، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حالی که خوشه خرمایی در دست داشت نزد ما آمده و فرمود: در مسجد می‌خوابید؟ عرض کردیم: دراز کشیده‌ایم و علی هم با ما دراز کشیده است. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: بیا علی، هرکاری که برای من رواست که در مسجد انجام دهم، برای تو هم رواست، آیا خشنود نمی‌شوی که منزلت هارون از موسی را به استثنای نبوّت نزد من داشته باشی؟ قسم به آنکه جانم در دست اوست، در روز قیامت این تو هستی که نااهلان را از حریم حوض من دور می‌سازی: با عصایی که از درخت عوسج (خاربن) در دست داری، مردانی را چنان از نزدیک شدن به حوض من دور می‌سازی که شتر آب گم کرده را می‌رانند. - . کشف الغمّهٔ: ۴۴ -

**[ترجمه]

«۱۹»

بشا، [بشاره المصطفی] مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ الصَّمَدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ الْفَارِسِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ الْمُذَکِّرِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِیزِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْعَدَوِیِّ عَنْ سَلَمَهَ بْنِ شَبِیبٍ (۴) عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِیِّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: رَأَیْتُ حَسَّانَ بْنَ ثَابِتٍ وَاقِفاً بِمِنًی وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ أَصْحَابُهُ مُجْتَمِعِینَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِینَ هَذَا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ سَیِّدُ الْعَرَبِ وَ الْوَصِیُّ الْأَکْبَرُ مَنْزِلَتُهُ مِنِّی مَنْزِلَهُ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی لَا تُقْبَلُ التَّوْبَهُ مِنْ تَائِبٍ إِلَّا بِحُبِّهِ یَا حَسَّانُ قُلْ فِیهِ شَیْئاً فَأَنْشَأَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ یَقُولُ

لَا تُقْبَلُ التَّوْبَهُ مِنْ تَائِبٍ***إِلَّا بِحُبِّ ابْنِ أَبِی طَالِبٍ

أَخِی رَسُولِ اللَّهِ بَلْ صِهْرِهِ***وَ الصِّهْرُ لَا یَعْدِلُ بِالصَّاحِبِ

وَ مَنْ یَکُنْ مِثْلَ عَلِیٍّ وَ قَدْ***رُدَّتْ لَهُ الشَّمْسُ مِنَ الْمَغْرِبِ

رُدَّتْ عَلَیْهِ الشَّمْسُ فِی ضَوْئِهَا***بَیْضاً کَأَنَّ الشَّمْسَ لَمْ تَغْرُبِ

(۵).

ص: ۲۶۰

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۲۲.

۲- ۲. العسیب: جریده من النخل کشط خوصها. رقد الرجل: نام. و فی النهایه(۱: ۱۶۸): فیه« فنعس رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله علی راحلته حتّی کاد ینجفل عنها» هو مطاوع جفله إذا طرحه و ألقاه، أی ینقلب عنها و یسقط، یقال ضربه فجعله أی ألقاه

على الأرض.

٣- ٣. كشف الغمّه: ۴۴.

۴- ۴. فی المصدر: عن سلمه بن شعیب.

۵- ۵. بشاره المصطفی: ۱۸۰.

**[ترجمه]بشائر المصطفی: ابن عباس گوید: حسّان بن ثابت را در حالی در منی ایستاده بود دیدم که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و صحابه وی جمع بودند، پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای مسلمانان، این علی بن ابی طالب سیّد عرب و وصیّ اکبر است، منزلت او نسبت به من، منزلت هارون از موسی است مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؛ جز به مهر او توبه کسی پذیرفته نمی‌شود، حسّان شعری در این باره بگو! پس حسّان چنین سرود:

- توبه از توبه کننده‌ای پذیرفته نمی‌شود، مگر به سبب محبّت علی بن ابی طالب؛

- برادر رسول خدا، بلکه دامادش، و داماد با دوست برابر نیست؛

- و چه کسی چون علی است که خورشید به خاطر او از مغرب باز گردانده شد؟ - خورشید به همراه روشنایی آن بر وی باز گردانده شد، چنان روشن که گویی خورشید غروب نکرده باشد.

ص: ۲۶۰

**[ترجمه]

«۲۰»

مد، [العمده] بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ وَكِيعٍ عَنْ فَضْلِ بْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ عَطِيَّهَ الْعَوْفِيِّ عَنْ أَبِی سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِيٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِی.

**[ترجمه]العمده: ابوسعید خدری گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری مگر اینکه پیامبری پس از من نیست.

**[ترجمه]

«۲۱»

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مُعَمَّرٍ عَنِ عُبَادَهَ وَ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ بْنِ جُدْعَانَ قَالا حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُسَيَّبِ قَالَ حَدَّثَنِی ابْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِی وَقَّاصٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ (۱): فَدَخَلْتُ عَلَی سَعْدٍ فَقُلْتُ حَدِيثٌ حَدَّثْتُهُ عَنْكَ حَدِّثْنِيهِ حِينَ اسْتَخْلَفَ النَّبِيُّ

عَلِيّاً عَلَی الْمَدِينَهِ قَالَ فَغَضِبَ سَعْدٌ وَ قَالَ مَنْ حَدَّثَكَ بِهِ فَكَرِهْتُ أَنْ أُخْبِرَهُ أَنَّ ابْنَهُ حَدَّثَنِيهِ فَيَغْضَبَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِينَ خَرَجَ فِی غَزَاهِ تَبُوكَ اسْتَخْلَفَ عَلِيّاً علیه السلام عَلَی الْمَدِينَهِ فَقَالَ عَلِيٌّ علیه السلام يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كُنْتُ أُحِبُّ أَنْ تَخْرُجَ فِی وَجْهٍ (۲) إِلَّا وَ أَنَا مَعَكَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله أَ وَ مَا تَرْضَی أَنْ تَكُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی غَيْرَ أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِی.

**[ترجمه]با اسناد به ابن مسیّب آورده است: پسر سعد بن وقّاص مرا از پدرش روایت کرده و گوید: پس نزد سعد رفته و گفتم: از قول تو حدیثی شنیده‌ام، آن را برای من روایت کن که چون پیامبر صَلی الله علیهِ و آله علی علیه السلام را به جانشینی خود بر مدینه گمارد، چه شد؟ - گوید: - پس سعد به خشم آمده و گفت: چه کسی در این مورد با تو سخن گفته است؟ من خوش نداشتم بگویم که حدیث را از پسرش شنیده‌ام و همین موجب خشم گرفتن او بر پسرش گردد، سپس گفت: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به قصد تبوک از مدینه خارج شد، علی علیه السّلام را به جانشینی خود بر مدینه گمارد، پس علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، دوست ندارم جایی بروید مگر اینکه من نیز با شما باشم. آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله فرمود: مگر خشنود نمی‌شوی که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی، مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؟!

**[ترجمه]

«۲۲»

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ سَعْدٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِعَلِيٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى قِيلَ لِسُفْيَانَ غَيْرَ أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي قَالَ نَعَمْ (۳).

**[ترجمه]با سندی از سفیان بن عیینه از سعد بن ابی وقّاص گوید: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: منزلت تو نزد من، همچون منزلت هارون از موسی است. به سفیان گفته شد: مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؟! گفت: آری!

**[ترجمه]

«۲۳»

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ عَنِ الْحَكَمِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ: خَلَّفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام فِي غَزَاةِ تَبُوكَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تُخَلِّفُنِي فِي النِّسَاءِ وَ الصِّبْيَانِ قَالَ أَ مَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى غَيْرَ أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي.

**[ترجمه]با سندی از مصعب بن سعد بن ابی وقّاص آورده است: هنگام عزیمت به غزوه تبوک، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله علی علیه السّلام را بر مدینه گمارد، علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، مرا بر زنان و کودکان می‌گمارید؟! فرمود: مگر خشنود نمی‌شوی که منزلت هارون از موسی را نزد من داشته باشی مگر اینکه بعد از من پیامبری نیست؟!

**[ترجمه]

«۲۴»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ يُحَدِّثُ عَنْ سَعْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله :أَنَّهُ قَالَ لِعَلِيٍّ علیه السلام أَ مَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى.

۱- ۱. فاعله ابن المسیب کما یظهر من قوله« فکرهت أن اخبره أن ابنه حدثنیه».

۲- ۲. الجهه: القصد و النیه. الجهه. ما یتوجه إلیه الإنسان من عمل و غیره.

۳- ۳. أی قیل لسفیان: إن رسول اللّه قال« غیر أنّه لا نبی بعدی» بعد ما قال« انت منی بمنزله هارون من موسی»؟ قال: نعم.

**[ترجمه]سعد بن ابراهیم از سعد بن ابی وقاص روایت کرده است: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه االسّلام فرمود: آیا دوست نداری منزلت تو نزد من همانند منزلت هارون از موسی باشد؟

ص: ۲۶۱

**[ترجمه]

«۲۵»

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ عَنْ جُعَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهَا سَعْدٍ: أَنَّ عَلِيّاً علیه السلام خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله حَتَّى جَاءَ ثَنِيَّةَ الْوَدَاعِ (۱) وَ هُوَ يَبْكِي (۲) وَ يَقُولُ تُخَلِّفُنِي مَعَ الْخَوَالِفِ فَقَالَ أَ مَا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا النُّبُوَّةَ.

**[ترجمه]عایشه بنت سعد از پدرش سعد روایت کرده است: علی علیه السّلام به همراه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بیرون شد تا اینکه به «ثنیّة الوداع» - . نام تپه‌ای است مشرف به مدینه در مسیر راه مکه .(مراصد الاطلاع۱: ۳۰۱) -

رسیدند. علی علیه السّلام در طول راه می گریست و می گفت: مرا بر بازماندگان از جنگ می گمارید؟ پس آن حضرت فرمود: آیا خشنود نمی‌شوی که منزلت هارون از موسی غیر از نبوّت را نزد من داشته باشی؟

**[ترجمه]

«۲۶»

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُوسَى الْجُهَنِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى فَاطِمَةَ(۳) فَقَالَ رَفِيقِي أَبُو مَهْدِيٍّ كَمْ لَكِ فَقَالَتْ سِتٌّ وَ ثمانين [ثَمَانُونَ] سَنَةً قَالَ مَا سَمِعْتِ مِنْ أَبِيكِ شَيْئاً قَالَ قَالَتْ حَدَّثَتْنِي أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لِعَلِيٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ بَعْدِي نَبِيٌّ.

**[ترجمه]موسی جهنی گوید: به حضور فاطمه (دخت علی علیه السّلام) رسیدم، پس همراه من ابومهدی گفت: چند سال دارید؟ فرمود: هشتاد و شش سال، گفت: آیا چیزی از پدرتان نشنیده‌اید؟ - گوید: - گفت: اسماء بنت عمیس مرا روایت کرد که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: «منزلت تو نزد من، همانند منزلت هارون از موسی است مگر اینکه پس از من پیامبری نیست.

**[ترجمه]

«۲۷»

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ مِنْهَالٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَهَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ: قُلْتُ لِسَعْدِ بْنِ مَالِكٍ إِنِّی أُرِیدُ أَنْ أَسْأَلَکَ عَنْ حَدِیثٍ وَ أَنَا أَهَابُکَ (۴) أَنْ أَسْأَلَکَ عَنْهُ قَالَ فَقَالَ لَا تَفْعَلْ یَا ابْنَ أَخِی إِذَا عَلِمْتَ أَنَّ عِنْدِی عِلْماً بِشَیْ ءٍ فَاسْأَلْنِی عَنْهُ وَ لَا تَهَبْنِی فَقُلْتُ قَوْلُ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام حِینَ خَلَّفَهُ فِی الْمَدِینَهِ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ اسْتَخْلَفَهُ

حِینَ خَرَجَ فِی غَزَاهِ تَبُوکَ فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام یَا رَسُولَ اللَّهِ تُخَلِّفُنِی فِی الْخَوَالِفِ فِی النِّسَاءِ وَ الصِّبْیَانِ فَقَالَ أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی قَالَ بَلَی فَرَجَعَ مُسْرِعاً کَأَنِّی (۵) أَنْظُرُ إِلَی غُبَارِ قَدَمَیْهِ یَسْطَعُ.

**[ترجمه]سعید بن مسیّب گوید: به سعد بن مالک گفتم: می‌خواستم درباره یک حدیث از شما پرسش کنم، اما از تو می... ترسم که درباره آن سؤال کنم! - گوید: - پس گفت: برادرزاده، چنین مکن، اگر دانستی درباره مطلبی چیزی می‌دانم، از من واهمه نداشته باش و درباره آن از من سؤال کن. پس گفتم: [سؤال من]درباره سخن پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام بود، هنگامی که وی را به جانشینی خود بر مدینه گمارد! پس گفت: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به قصد غزوه تبوک از مدینه خارج شد، علی علیه السّلام را به جانشینی خود بر آن گمارد. پس علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، مرا بر زنان و کودکان می گماری؟ فرمود: آیا خشنود نمی‌شوی نزد من همانند هارون از موسی را داشته باشی؟ عرض کرد: بلی، سپس به شتاب بازگشت و گویی هنوز هم می‌بینم گرد و خاک پاهایش چگونه در هوا پراکنده می‌شد .

**[ترجمه]

«۲۸»

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ عَنْ یُوسُفَ بْنِ یَعْقُوبَ الْمَاجِشُونِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْکَدِرِ عَنِ ابْنِ الْمُسَیَّبِ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِیهِ: أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لِعَلِیٍّ علیه السلام أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی قَالَ سَعِیدٌ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُشَافِهَ بِذَلِکَ سَعْداً فَلَقِیتُهُ فَذَکَرْتُ لَهُ مَا ذَکَرَ لِی عَامِرٌ

۱- ۱. ثنیه الوداع- بفتح الواو- اسم موضع، ثنیه مشرفه علی المدینه یطؤها من یرید مکّه(مراصد الاطلاع ۱: ۳۰۱).

۲- ۲. فی المصدر: و علی یبکی.

۳- ۳. هی من بنات أمیر المؤمنین کما سیجی ء ذکرها فی الحدیث ۲۹ و فی باب أولاده علیه السلام.

۴- ۴. هابه: خافه و اتقاه.

۵- ۵. فی المصدر: حتی کأنی.

قَالَ فَوَضَعَ إِصْبَعَهُ فِی أُذُنِهِ وَ قَالَ اسْتَکَّتَا إِنْ لَمْ أَکُنْ سَمِعْتُهُ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله.

وَ رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِی الْجُزْءِ الرَّابِعِ عَلَی حَدِّ کُرَّاسَیْنِ مِنْ آخِرِهِ (۱) عَنْ یَحْیَی بْنِ یَحْیَی التَّمِیمِیِّ وَ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ وَ عُبَیْدِ اللَّهِ الْقَوَارِیرِیِّ وَ شُرَیْحِ بْنِ یُونُسَ کُلِّهِمْ عَنْ یُوسُفَ الْمَاجِشُونِ وَ اللَّفْظُ لِابْنِ الصَّبَّاحِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْکَدِرِ: إِلَی آخِرِ مَا مَرَّ إِلَّا أَنَّ فِیهِ فَوَضَعَ إِصْبَعَیْهِ فِی أُذُنَیْهِ وَ قَالَ نَعَمْ وَ إِلَّا اسْتَکَّتَا.

وَ رَوَاهُ أَیْضاً فِی الْجُزْءِ الْمَذْکُورِ فِی بَابِ مَنَاقِبِهِ علیه السلام بِهَذَا الْإِسْنَادِ(۲) وَ رَوَی رَزِینٌ فِی الْجَمْعِ بَیْنَ الصِّحَاحِ السِّتَّهِ مِنْ صَحِیحِ أَبِی دَاوُدَ وَ صَحِیحِ التِّرْمِذِیِّ بِإِسْنَادِهِمَا عَنِ ابْنِ الْمُسَیَّبِ: مِثْلَهُ.

وَ رَوَاهُ أَیْضاً ابْنُ الْمَغَازِلِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْمُظَفَّرِ الْعَطَّارِ یَرْفَعُهُ إِلَی عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ وَ ذَکَرَ: مِثْلَهُ.

وَ رَوَی ابْنُ الْمَغَازِلِیِّ أَیْضاً عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْإِسْکَافِیِّ یَرْفَعُهُ إِلَی سَعِیدِ بْنِ الْمُسَیَّبِ: نَحْوَهُ.

وَ رَوَی أَیْضاً عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ الرَّزَّاقِ الْهَاشِمِیِّ یَرْفَعُهُ إِلَی ابْنِ الْمُسَیَّبِ: مِثْلَهُ.

**[ترجمه]عامر بن سعد از پدرش روایت کرده که از رسول خدا صلی الله علیهِ و آله شنیده است که به علی علیه السّلام فرمود: آیا خشنود نیستی که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؟ سعید گوید: دوست داشتم با سعد درباره این حدیث گفتگو کنم تا اینکه با وی ملاقات نموده و وی را از آنچه عامر به من گفته بود، آگاه نمودم.

ص: ۲۶۲

گوید: پس انگشت در گوش خود نهاده و گفت: کر شوم اگر آن را از پیامبر صلی الله علیهِ و آله نشنیده باشم. مسلم نیز در آخر جزء چهارم صحیح خود در حد دو کرّاس (کتابچه)، آن را از یحیی بن یحیی تمیمی و ابوجعفر محمّد بن صباح و عبیدالله قواریری و شریح بن یونس، همگی از یوسف ماجشون - و لفظ از ابن صباح است - از محمّد بن منکدر تا آخر آنچه بیان شد را روایت کرده، با این تفاوت: پس دو انگشت خود را روی دو گوش خود قرار داده و گفت: آری، وگرنه کر شوند. و نیز آن را در همان جزء در باب مناقب آن حضرت علیه السّلام با همین اسناد آورده است، و رزین در کتاب «الجمع بین الصحاح الستّة» آن را از صحیح ابن داوود و صحیح ترمذی با اسنادشان از ابن المسیّب نظیر آن را روایت کرده است و نیز ابن مغازلی آن را از احمد بن مظفّر عطّار که آن را به عامر بن سعد می‌رساند و شبیه آن را نقل می‌کند، روایت کرده است، و نیز ابن مغازلی از عبدالرحمان بن عبدالله اسکافی که آن را به سعید بن مسیّب می‌رساند، مانند آن را نقل کرده است. نیز از احمد بن محمّد بن علی بن عبدالرزّاق هاشمی که آن را به ابن المسیّب می‌رساند، مانند آن را روایت کرده است.

**[ترجمه]

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ دُكَيْنٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُوسَى الْجُهَنِيِّ عَنْ فَاطِمَهَ بِنْتِ عَلِيٍّ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِعَلِيٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِی (۳).

**[ترجمه]اسماء بنت عمیس گوید: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری مگر اینکه پس از من پیامبری نیست.

**[ترجمه]

«۳۰»

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ وَ فِيمَا كَتَبَ إِلَيْنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ يَذْكُرُ أَنَّ يَزِيدَ بْنَ مِهْرَانَ حَدَّثَهُمْ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنِ الْأَجْلَحِ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ أَبِی ثَابِتٍ عَنِ ابْنِ السَّمَّانِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِيٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی.

**[ترجمه]سعید بن زید گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری.

**[ترجمه]

«۳۱»

وَ مِنْ صَحِيحِ الْبُخَارِیِ (۴) مِنَ الْجُزْءِ الْخَامِسِ فِی الْكُرَّاسِ السَّادِسِ مِنْهُ عَنْ مَدَدٍ(۵) عَنْ يَحْيَی عَنْ شُعْبَهَ عَنِ الْحَكَمِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَرَجَ إِلَی تَبُوكَ وَ اسْتَخْلَفَ عَلِيّاً فَقَالَ أَ تُخَلِّفُنِی فِی النِّسَاءِ وَ الصِّبْيَانِ (۶) فَقَالَ

۱- ۱. صحیح مسلم ۷: ۱۲۰.

۲- ۲. صحیح مسلم ۷: ۱۲۰.

۳- ۳. لم نجد هذه الروایه فی المصدر، و قد سبق تحت الرقم ۲۶ باختلاف فی السند.

۴- ۴.: ۵۴.

۵- ۵. کذا فی النسخ؛ و فی المصدر و صحیح البخاریّ: مسدد.

۶- ۶. کذا فی النسخ؛ و فی المصدر و صحیح البخاریّ: فی الصبیان و النساء.

صلی الله علیه و آله أَ لَا تَرْضَی أَنْ تَکونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی.

بِالْإِسْنَادِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا شُعْبَهُ عَنِ الْحَکَمِ سَمِعْتُ عَنْ مُصْعَبٍ: مِثْلَهُ.

وَ رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِی صَحِیحِهِ عَنْ أَبِی بَکْرِ بْنِ أَبِی شَیْبَهَ عَنْ غُنْدُرٍ عَنْ شُعْبَهَ: مِثْلَهُ (۱).

وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُثَنَّی وَ ابْنِ بَشَّارٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَهَ: مِثْلَهُ (۲).

وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُعَاذٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ شُعْبَهَ: مِثْلَهُ (۳).

**[ترجمه]از صحیح بخاری، جزء پنجم از کتابچه ششم آن از مدد، از یحیی بن شعبه از حَکَم، از مصعب بن سعد، از پدرش روایت کرده که رسول خدا

صَلی الله علیهِ و آله عزم تبوک نموده و علی علیه السّلام را به جانشینی خود بر مدینه گمارد، پس علی علیه السّلام عرض کرد: آیا مرا بر زنان و بازماندگان از جنگ می گماری؟ فرمود: آیا خشنود نمی‌شوی که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؟ و با اسناد ابوداوود گوید: شعبه از حَکَم روایت کرده که گفت: مانند آن را از مصعب شنیده‌ام.

و مسلم در صحیح خود شبیه آن را از ابوبکر بن ابی شیبه از غندر از شعبه نقل کرده است؛ و محمّد بن مثنّی و ابن بشّار از محمّد بن جعفر بن شعبه مانند آن را روایت نموده؛ واز عبدالله بن معاذ از پدرش شعبه، شبیه آن را آورده است.

**[ترجمه]

«۳۲»

وَ مِنَ الْجُزْءِ الرَّابِعِ مِنْ صَحِیحِ الْبُخَارِی (۴) عَلَی حُدُودِ رُبُعِهِ الْأَخِیرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَشَّارٍ عَنْ غُنْدُرٍ عَنْ شُعْبَهَ عَنْ سَعْدٍ سَمِعْتُ إِبْرَاهِیمَ بْنَ سَعْدٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی.

**[ترجمه]صحیح بخاری: ربع آخر جزء چهارم: ابراهیم بن سعد از پدرش روایت کرده که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: آیا خشنود نیستی که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی؟

**[ترجمه]

«۳۳»

وَ قَالَ مُسْلِمٌ فِی صَحِیحِهِ حَدَّثَنَا أَبُو بَکْرِ بْنُ أَبِی شَیْبَهَ عَنْ غُنْدُرٍ عَنْ شُعْبَهَ وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّی وَ ابْنُ بَشَّارٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَهَ عَنِ الْحَکَمِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِی وَقَّاصٍ وَ سَمِعْتُ إِبْرَاهِیمَ بْنَ سَعْدٍ عَنْ سَعْدٍ: أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِعَلِیٍّ علیه السلام أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی (۵).

**[ترجمه]مسلم در صحیح خود گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: آیا خشنود نمی‌شوی که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی؟ - . صحیح مسلم ۷: ۱۲۰ -

**[ترجمه]

«۳۴»

وَ قَالَ حَدَّثَنَا قُتَیْبَهُ بْنُ سَعِیدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ وَ تَقَارَبَا فِی اللَّفْظِ قَالَ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِیلَ عَنْ بُکَیْرِ بْنِ مِسْمَارٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِی وَقَّاصٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: أَمَرَ مُعَاوِیَهُ بْنُ أَبِی سُفْیَانَ سَعْداً فَقَالَ مَا مَنَعَکَ أَنْ تَسُبَّ أَبَا تُرَابٍ فَقَالَ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ ثَلَاثاً قَالَهُنَّ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَنْ أَسُبَّهُ لَأَنْ تَکُونَ لِی وَاحِدَهٌ مِنْهُنَّ أَحَبُّ إِلَیَّ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لَهُ وَ قَدْ خَلَّفَهُ فِی بَعْضِ مَغَازِیهِ فَقَالَ لَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ خَلَّفْتَنِی مَعَ النِّسَاءِ وَ الصِّبْیَانِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نُبُوَّهَ بَعْدِی وَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ یَوْمَ خَیْبَرَ لَأُعْطِیَنَّ الرَّایَهَ رَجُلًا یُحِبُّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ قَالَ فَتَطَاوَلْنَا لَهَا فَقَالَ ادْعُوا لِی عَلِیّاً فَأُتِیَ بِهِ أَرْمَدَ الْعَیْنِ فَبَصَقَ فِی عَیْنِهِ وَ دَفَعَ الرَّایَهَ إِلَیْهِ فَفَتَحَ اللَّهُ عَلَی یَدَیْهِ وَ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ نَدْعُ

ص: ۲۶۴

۱- ۱.. ۷. ۱۲۲.

۲- ۲. لم نظفر به فی صحیح مسلم.

۳- ۳.. ۷: ۱۲۰.

۴- ۴.. ۲: ۱۸۶.

۵- ۵. صحیح مسلم ۷: ۱۲۰.

أَبْنَاءَنـا وَ أَبْنَـاءَکُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَکُمْ (١) دَعَـا رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله عَلِیّاً وَ فَاطِمَهَ وَ حَسَـناً وَ حُسَـیْناً علیهم السـلام فَقَالَ اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَیْتِی (٢).

**[ترجمه]و گویـد: سـعد بن ابی وقّاص از پـدرش روایت کرده که معـاویه بن ابی سـفیان به سـعد گفت: چه چیزی تـو را از دشنام دادن به ابوتراب باز داشت؟ گفت: تا زمانی که سه کلام رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله را درباره وی به خاطر می‌آورم، هرگز او را دشـنام نخواهم داد، زیرا برخوردار بودن از یکی از آن‌ها، نزد من نیکوتر از داشـتن شتران سـرخ موی است. شـنیدم رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله – در حـالی که در یکی غزوه‌هـایش وی را بر زنـان و کودکان گمارده بود و ایشان نیز عرض کرد: یا رسول الله، آیا مرا بر زنان و کودکان می‌گمارد؟! – پس رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله به او فرمود: آیا خشـنود نمی‌... شوی که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؟ و نیز شنیدم که آن حضرت در روز خیبر فرمود: پرچم را به مردی خواهم سپرد که خـدا و رسولش را دوست می‌دارد. – گویـد: – پس هر کـدام آرزو کردیم آن مرد او باشد، لیکن آن حضـرت فرمود: علی را برای من فرا بخوانید، و چون او را آوردند، از چشم درد شکوه می‌کرد، پس رسول خـدا صَلی الله علیهِ و آله آب دهـان به چشـمان وی مالیـده و بیرق را به دسـتش سـپرد و خداونـد خیـبر را بر دست وی گشود؛ و چون این آیه نازل شد: «نَدْعُ

أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَکمُ ءوَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَکُم...»، – . آل عمران / ۶۱ – {

پسـرانمان و پسـرانتان، و زنانمان و زنانتان...را فراخوانیم.} رسول خـدا صَـلی الله علیهِ و آله علی، فاطمه، حسن و حسـین علیهم السّلام را فراخوانده و فرمود: خداوندا، اینان اهل بیت من هستند! – . صحیح مسلم ۷: ۱۲۱-۱۲۰ –

**[ترجمه]

«۳۵»

وَ مِنْ مَنَاقِبِ الْفَقِیهِ ابْنِ الْمَغَازِلِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ یَرْفَعُهُ إِلَی عَامِرِ بْنِ سَـعْدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله :أَنَّهُ قَالَ لِعَلِیٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی.

وَ رَوَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ السِّمْسَارِ یَرْفَعُهُ إِلَی أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ عَنْهُ: مِثْلَهُ.

وَ رَوَی أَیْضـاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَـدَ بْنِ عُثْمَانَ الْمَعْرُوفِ بِابْنِ الـدُّنْیا(٣) یَرْفَعُهُ إِلَی الْأَعْمَشِ عَنْ عَطِیَّهَ عَنْ أَبِی سَـعِیدٍ الْخُـدْرِیِّ عَنْهُ صلی الله علیه و آله :مِثْلَهُ.

وَ رَوَی عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَی یَرْفَعُهُ إِلَی ابْنِ الْمُسَیَّبِ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِی وَقَّاصٍ عَنْهُ صلی الله علیه و آله :مِثْلَهُ.

وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَلَوِیِّ یَرْفَعُهُ إِلَی ابْنِ الْمُسَیَّبِ: مِثْلَهُ.

وَ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ یَعْقُوبَ الدَّبَّاسِ رَفَعَهُ إِلَی عَائِشَهَ بِنْتِ سَعْدٍ عَنْ سَعْدٍ: مِثْلَهُ.

وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الرِّفَاعِیِّ الْأَصْفَهَانِیِّ رَفَعَهُ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْهُ صلی الله علیه و آله :مِثْلَهُ.

**[ترجمه]مناقب ابن مغازلی: از احمد بن محمّد بن عبدالوهّاب، آن را به عامر بن سعد رسانده و او از پدرش از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله روایت کرده که آن حضرت به علی علیه السّلام فرمود: تو نزد من منزلت موسی از هارون را داری مگر اینکه پس از من پیامبری نیست. و از احمد بن محمّد سمسار که آن را به انس بن مالک می‌رساند، مانند این روایت را نقل می کند. و نیز از محمّد بن احمد بن عثمان معروف به ابن الدنیا که آن را به اعمش رسانده، از عطیه از ابوسعید خدری از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله مانند آن را روایت نموده است. و از عبدالوهاب بن محمّد بن موسی که آن را به ابن مسیّب رسانده، از سعد بن ابی وقّاص از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، نظیر آن را نقل کرده است. و از محمّد بن علی بن عبدالرحمان علوی که آن را به ابن مسیّب رسانده، شبیه آن را روایت نموده است. و از حسین بن حسن بن یعقوب دبّاس که آن را به عایشه بنت سعد رسانده، از سعد مانند این حدیث را روایت کرده است. و از عبدالله بن محمّد بن عبدالله رفاعی اصفهانی و آن را به عبدالله بن مسعود رسانده، نظیر این حدیث را از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نقل کرده است.

**[ترجمه]

«۳۶»

وَ رَوَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عُثْمَانَ الْبَغْدَادِیِّ یَرْفَعُهُ إِلَی عُرْوَهَ بْنِ الزُّبَیْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: غَزَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله غَزَاهً فَقَالَ لِعَلِیٍّ علیه السلام اخْلُفْنِی فِی أَهْلِی فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ یَقُولُ النَّاسُ خَذَلَ ابْنَ عَمِّهِ فَرَدَّدَهَا عَلَیْهِ (۴) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ مَا تَرْضَی أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی.

وَ رَوَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ الْوَاسِطِیِّ یَرْفَعُهُ إِلَی إِبْرَاهِیمَ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِی وَقَّاصٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْهُ صلی الله علیه و آله :مِثْلَهُ.

**[ترجمه]و از محمّد بن احمد بن عثمان بغدادی، آن را به عروهٔ بن زبیر رسانده، از جابر نقل کرده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله عزم غزوه‌ای نموده، پس به علی علیه السّلام فرمود: جانشین من بر خانواده‌ام باش. عرض کرد: یا رسول الله، مردم خواهند گفت: پیامبر عموزاده خود را کوچک و تحقیر کرد - و این را چند بار تکرار نمود - پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آیا خرسند نمی‌شوی که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی، مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؟ و از علی بن عبدالواحد واسطی که آن را به ابراهیم بن سعد بن ابی وقّاص از پدرش رسانده، از آن حضرت عین روایت را نقل کرده است.

**[ترجمه]

«۳۷»

وَ رَوَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ يَرْفَعُهُ إِلَى عُمَرَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أَخْرَجَ النَّاسُ فِي غَزَاهِ تَبُوكَ فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام يَعْنِي لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله (۵) أَخْرُجُ

۱- ۱. سوره آل عمران: ۶۳.

۲- ۲. صحیح مسلم ۷: ۱۲۰ و ۱۲۱.

۳- ۳. کذا فی النسخ؛ و فی المصدر: المعروف بابن الدنبائی.

۴- ۴. رد القول و ردده: کرره.

۵- ۵. فی المصدر: اعنی للنبی صلّی اللّه علیه و آله.

مَعَکَ قَالَ لَا فَبَکَی فَقَالَ لَهُ أَ مَا تَرْضَی (۱) أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّکَ لَسْتَ بِنَبِیٍّ.

**[ترجمه]ابن عباس آورده است که: مردم به قصد غزوه تبوک از مدینه بیرون برده شدند، پس علی علیه السّلام - به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله - عرض کرد: من نیز با شما می‌آیم.

ص: ۲۶۵

فرمود: آیا خشنود نمی‌شنوی که منزلت هارون از موسی را نزد من داشته باشی مگر اینکه تو پیامبر نیستی؟

**[ترجمه]

«۳۸»

وَ رَوَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَی بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ الطَّحَّانِ وَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ طَاوَانَ رَوَیَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ الْمُعَلَّی (۲) یَرْفَعُهُ إِلَی مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: قَالَ مُعَاوِیَهُ(۳) أَ تُحِبُّ عَلِیّاً قَالَ فَقُلْتُ وَ کَیْفَ لَا أُحِبُّهُ وَ قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ لَهُ أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی وَ لَقَدْ رَأَیْتُهُ بَارَزَ یَوْمَ بَدْرٍ(۴) وَ جَعَلَ یُحَمْحِمُ کَمَا یُحَمْحِمُ الْفَرَسُ وَ یَقُولُ

بَازِلُ عَامَیْنِ حَدِیثُ سِنِّی**سَنَحْنَحُ اللَّیْلِ کَأَنِّی جِنِّیٌّ

لِمِثْلِ هَذَا وَلَدَتْنِی أُمِّی

قَالَ: فَمَا رَجَعَ حَتَّی خُضِبَ دَماً.

**[ترجمه]مصعب بن سعد از پدرش نقل کرده که گفت: معاویه گفت: آیا علی را دوست داری؟ - گوید: - گفتم: چگونه وی را دوست نداشته باشم در حالی که شنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؟! و دیدم که در جنگ بدر همچون اسب شیهه کشیده حریف می‌طلبید و می... گفت:

- جوانی در اوج توانمندی و قدرتم، گویی جنّی هستم که شب خواب ندارد؛

- مادرم مرا برای چنین روزی زاده است.

گوید: پس بازنگشت تا اینکه غرقه در خون گشت.

**[ترجمه]

«۳۹»

وَ رَوَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَوْذَبٍ يَرْفَعُهُ إِلَى سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِعَلِيٍّ عليه السلام أَقِمْ بِالْمَدِينَهِ قَالَ فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ عليه السلام إِنَّكَ مَا خَرَجْتَ فِي غَزَاهٍ فَخَلَّفْتَنِي فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِنَّ الْمَدِينَهَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا بِي أَوْ

بِكَ وَ أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي قَالَ سَعِيدٌ فَقُلْتُ لِسَعْدٍ أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ لَا مَرَّهً وَ لَا مَرَّتَيْنِ يَقُولُ ذَلِكَ لِعَلِيٍّ عليه السلام.

**[ترجمه]و از على بن عمر بن عبدالله بن شوذب، آن را به سعيد بن مسيّب رسانده، از سعد بن ابى وقّاص روايت كرده است: رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله به على عليه السّلام فرمود: در مدينه بمان! گويد: على عليه السّلام به آن حضرت عرض كرد: شما تاكنون به غزوه‌اى نرفته‌ايد كه مرا با خود نبريد؟! فرمود: كار مدينه جز با حضور من يا تو به سامان نيايد، و تو نزد من منزلت هارون از موسى را دارى مگر اينكه پس از من پيامبرى نيست. سعيد گويد: پس به سعد گفتم: آيا خود اين حديث را از پيامبر صَلى الله عليهِ و آله شنيده‌اى؟ گفت: آرى، نه يك بار و دو بار اين را به على عليه السّلام فرموده است.

**[ترجمه]

«۴۰»

وَ رَوَى عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْعَبَّاسِ الْبَزَّازِ رَفَعَهُ إِلَى إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسٍ قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ مُعَاوِيَهَ عَنْ مَسْأَلَهٍ فَقَالَ سَلْ عَنْهَا عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَإِنَّهُ أَعْلَمُ قَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَوْلُكَ فِيهَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ قَوْلِ عَلِيٍّ قَالَ بِئْسَ مَا قُلْتَ بِهِ وَ لُؤْمَ مَا جِئْتَ بِهِ لَقَدْ كَرِهْتَ رَجُلًا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَغُرُّهُ الْعِلْمَ غَرّاً لَقَدْ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَ لَقَدْ كَانَ عُمَرُ بْنُ

ص: ۲۶۶

۱- ۱. فى المصدر و(م): ألا ترضى.

۲- ۲. فى المصدر: أحمد بن علىّ بن جعفر بن المعلى.

۳- ۳. فى المصدر: قال: قال لى معاويه.

۴- ۴. فى المصدر: و لقد رأيته يوم بدر.

الْخَطَّابِ يَسْأَلُهُ فَيَأْخُذُ عَنْهُ وَ لَقَدْ شَهِدْتُ عُمَرَ إِذَا أَشْكَلَ عَلَيْهِ شَيْ ءٌ قَالَ هَاهُنَا عَلِيٌّ قُمْ لَا أَقَامَ اللَّهُ رِجْلَيْكَ وَ مَحَا اسْمَهُ مِنَ الدِّيوَانِ (۱).

**[ترجمه]قیس روایت کرد که: مردی از معاویه پرسشی کرد، معاویه گفت: آن را از علی بن ابی طالب بپرس که او أعلم است. آن مرد گفت: یا امیرالمؤمنین، پاسخ تو را بیشتر از پاسخ علی دوست می‌دارم. معاویه گفت: چه بد سخنی درباره وی گفتی و چه پستی و دنائتی به خرج دادی، تو از مردی نفرت داری که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله وی را همانند پرنده‌ای که به جوجه‌اش غذا بخوراند، از علم سیر می‌کرد؛ و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: منزلت تو نزد من مانند منزلت هارون از موسی است مگر اینکه پس از من پیامبری نیست. و عمر بن

ص: ۲۶۶

خطاب از وی پرسش می‌کرد و از او دانش می‌آموخت؛ من خود شاهد بودم که هرگاه از پاسخ دادن به پرسشی باز می‌ماند، می‌گفت: آیا علی اینجاست؟ اکنون برخیز که خدا پاهای تو را استوار ندارد! سپس نامش را از دیوان حذف کرد.

**[ترجمه]

بیان

الحمحمه صوت الفرس دون الصهيل و رجل سنحنح لا ينام الليل و غر الطائر فرخه زقه (۲).

أقول:

وَ رَوَى ابْنُ بِطْرِيقٍ أَيْضاً فِي الْمُسْتَدْرَكِ مِنْ كِتَابِ الْمَغَازِي لِمُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ بِإِسْنَادِهِ قَالَ: لَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِلَى غَزَاةِ تَبُوكَ خَلَّفَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام عَلَى أَهْلِهِ وَ أَمَرَهُ بِالْإِقَامَةِ فِيهِمْ فَأَرْجَفَ الْمُنَافِقُونَ (۳) وَ قَالُوا مَا خَلَّفَهُ إِلَّا اسْتِثْقَالًا لَهُ وَ تَخْفِيفاً مِنْهُ فَلَمَّا قَالُوا ذَلِكَ أَخَذَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام سِلَاحَهُ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ نَازِلٌ بِالْجُرْفِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَعَمَ الْمُنَافِقُونَ أَنَّكَ إِنَّمَا خَلَّفْتَنِي تَسْتَثْقِلُنِي وَ تُخَفِّفُ مِنِّي فَقَالَ كَذَبُوا وَ لَكِنِّي خَلَّفْتُكَ لِمَا تَرَكْتُ وَرَائِي فَارْجِعْ فَاخْلُفْنِي فِي أَهْلِي وَ أَهْلِكَ أَ لَا تَرْضَى يَا عَلِيُّ أَنْ تَكُونَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي فَرَجَعَ إِلَى الْمَدِينَةِ وَ مَضَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِسَفَرِهِ.

وَ بِالْإِسْنَادِ عَنْ زَيْدِ بْنِ رُمَّانَةَ قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ رَجُلًا مِنْ قُرَيْشٍ كَانَ يَقُولُ وَ اللَّهِ مَا أَدْرِي لَعَلَّهُ سَيَكُونُ نَبِيٌّ بَعْدَ مُحَمَّدٍ فَلَقِيتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَقُلْتُ يَا أَبَا إِسْحَاقَ سَمِعْتُ أَبَاكَ يَذْكُرُ مَقَالَةَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ يَوْمَ غَزْوَةِ تَبُوكَ فَضَحِكَ فَظَنَّ أَنَّ ذَلِكَ مِنْ هَوًى مِنِّي فِي عَلِيٍّ فَقُلْتُ إِنِّي وَ اللَّهِ مَا أَسْأَلُكَ عَنْهُ لِذَلِكَ وَ لَكِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّ رَجُلًا مِنْ قَوْمِكَ يَقُولُ مَا أَدْرِي

لَعَلَّهُ سَيَكُونُ نَبِيٌّ بَعْدَ مُحَمَّدٍ فَقَالَ نَعَمْ أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ أَبِي سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ

لِعَلِيٍّ يَوْمَ رَدِّهِ مِنْ غَزْوَهِ تَبُوکَ أَ لَا تَرْضَی یَا عَلِیُّ أَنْ تَکُونَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی (۴).

وَ مِنْ کِتَابِ الْفِرْدَوْسِ فِی بَابِ الْبَاءِ بِالْإِسْنَادِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ

۱- ۱. العمده: ۶۲- ۶۷.

۲- ۲. زق الطائر فرخه: أطعمه بمنقاره.

۳- ۳. أرجف: خاض فی الاخبار السیئه و الفتن قصد أن یهیج الناس.

۴- ۴. مخطوط.

ص: ٠

أقول: ذكر ابن الأثير فى كتاب كامل التواريخ نحوا مما رواه ابن بطريق عن محمد بن إسحاق و روى السيد بن طاوس أكثر ما رواه ابن بطريق فى كتاب الطرائف ثم قال و قد صنف القاضى أبو القاسم على بن المحسن بن على التنوخى و هو من أعيان رجالهم كتابا سماه ذكر الروايات عن النبى صلى الله عليه و آله أنه قال لأمير المؤمنين عليه السلام أنت منى بمنزله هارون من موسى إلاـ أنه لاـ نبى بعدى و بيان طرقها و اختلاف وجوهها رأيت هذا الكتاب من نسخه نحو ثلاثين ورقه عتيقه عليها روايه تاريخ الروايه سنه خمس و أربعين و أربع مائه و روى التنوخى حديث النبى صلى الله عليه و آله لعلى عليه السلام أنت منى بمنزله هارون من موسى عن عمر بن الخطاب و عن أمير المؤمنين على بن أبى طالب عليه السلام و سعد بن أبى وقاص و عبد الله بن مسعود و عبد الله بن عباس و جابر بن عبد الله الأنصارى و أبى هريره و أبى سعيد الخدرى و جابر بن سمره و مالك بن حويرث و البراء بن عازب و زيد بن أرقم و أبى رافع مولى رسول الله و عبد الله بن أبى أوفى و أخيه زيد و أبى سريحه و حذيفه بن أسيد و أنس بن مالك و أبى بريده الأسلمى و أبى أيوب الأنصارى و عقيل بن أبى طالب و حبشى بن جناده السلولى و معاويه بن أبى سفيان و أم سلمه زوجه النبى صلى الله عليه و آله و أسماء بنت عميس و سعيد بن المسيب و محمد بن على بن الحسين عليه السلام و حبيب بن أبى ثابت و فاطمه بنت على عليها السلام و شرحبيل بن سعد قال التنوخى كلهم عن النبى صلى الله عليه و آله ثم شرح الروايات بأسانيدها و طرقها(١).

و قد ذكر الحاكم أبو نصر الحربى فى كتاب التحقيق لما احتج به أمير المؤمنين عليه السلام يوم الشورى و هذا الحاكم المذكور من أعيان الأربعه المذاهب و قد كان أدرك حياه أبى العباس ابن عقده الحافظ و كان وفاه ابن عقده سنه ثلاث و ثلاثين و ثلاث مائه فذكر أنه روى قول النبى فى على عليه السلام أنت منى بمنزله هارون من موسى عن خلق كثير

ص: ٢۶٨

١- ٢. الطرائف: ٢۴.

ثم ذکر أنه رواه عن أبی بکر و عمر و عثمان و طلحه و الزبیر و عبد الله بن عوف و سعد بن أبی وقاص و الحسن بن علی بن أبی طالب و عبد الله بن عباس و عبد الله بن عمر بن الخطاب و ابن المنذر و أبی بن کعب و أبی الیقظان و عمار بن یاسر و

جابر بن عبد الله الأنصاری و أبی سعید الخدری و مالک بن حویرث و زید بن أرقم و البراء بن عازب و أنس بن مالک و جابر بن سمره و حبشی بن جناده و معاویه بن أبی سفیان و بریده الأسلمی و فاطمه بنت رسول الله صلی الله علیه و آله و فاطمه بنت حمزه و أسماء بنت عمیس و أروی بنت الحارث بن عبد المطلب انتهی (۱).

أقول: روی ابن الأثیر فی جامع الأصول من صحیح البخاری و صحیح مسلم و صحیح الترمذی عن سعد بن أبی وقاص بسندین و عن جابر حدیث المنزله کما مر بروایه ابن بطریق (۲) و رواه البغوی فی المصابیح و شرح السنه و البیضاوی فی المشکاه عن الصحیحین و مسند أحمد(۳) و الصحیحان و کتاب الفردوس عندی منها نسخ مصححه لکنی أنقل ممن نقل منها من علماء الفریقین لما أجد من موافقتها لما نقلوه عنها و لکونه أبعد من الریب.

أقول: و روی ابن حجر العسقلانی فی فتح الباری شرح البخاری فی المجلد السادس منه فی شرح حدیث المنزله ما هذا لفظه أی نازلا منی منزله هارون من موسی و الباء زائده و فی روایه سعید بن المسیب عن سعد فقال علی علیه السلام رضیت رضیت أخرجه أحمد و لابن سعد من حدیث البراء و زید بن أرقم فی نحو هذه القصه قال بلی یا رسول الله قال فإنه کذلک و فی أول حدیثهما أنه صلی الله علیه و آله قال لعلی علیه السلام لا بد أن أقیم أو تقیم فأقام علی علیه السلام فسمع ناسا یقولون إنما خلفه لشی ء کرهه منه فتبعه فذکر له ذلک فقال له الحدیث و إسناده قوی و وقع فی روایه عامر بن سعد بن

۱- ۱. هذا الکتاب مخطوط و لم نظفر بنسخته.

۲- ۲. راجع تیسیر الوصول إلی جامع الأصول ۳: ۲۳۷.

۳- ۳. و رواه الخطیب التبریزی أیضا فی مشکاه المصابیح عن سعد بن أبی وقاص: ۵۵۵. و الظاهر أن قوله« و البیضاوی فی المشکاه» مصحف ذلک، فانه لا یعرف للبیضاوی کتاب بهذا الاسم.

أبی وقاص عند مسلم و الترمذی قال قال معاویه لسعد قال ما منعک أن تسب أبا تراب قال أما ما ذکرت ثلاثا قالهن له رسول الله صلی الله علیه و آله فلن أسبه فذکر هذا الحدیث و قوله لأعطین الرایه رجلا یحبه الله و رسوله و قوله صلی الله علیه و آله لما نزلت فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَکُمْ (۱) دعا علیا و فاطمه و الحسن و الحسین علیه السلام فقال صلی الله علیه و آله اللهم هؤلاء أهل بیتی (۲).

و عند أبی یعلی عن سعد من وجه آخر لا بأس به قال لو وضع المنشار علی مفرقی علی أن أسب علیا ما سببته أبدا و هذا الحدیث أعنی حدیث الباب (۳) من دون الزیاده روی عن النبی صلی الله علیه و آله من غیر سعد من حدیث عمر و علی و أبی هریره و ابن عباس و جابر بن عبد الله و البراء و زید بن أرقم و أبی سعید و أنس و جابر بن سمره و حبشی بن جناده و معاویه و أسماء بنت عمیس و غیرهم و قد استوعب طرقه بن عساکر فی ترجمه علی انتهی کلامه مأخوذا من عین کتابه (۴).

أقول: و یؤیده ما رواه السید الرضی فی نهج البلاغه علی ما سیأتی فی باب اختصاصه علیه السلام بالرسول صلی الله علیه و آله أنه قال الرسول صلی الله علیه و آله إنک تسمع ما أسمع و تری ما أری إلا أنک لست بنبی و لکنک وزیر و إنک علی خیر (۵) و قال ابن أبی الحدید فی شرحه بعد نقل الأخبار المؤیده لذلک و یدل علی أنه وزیر رسول الله صلی الله علیه و آله من نص الکتاب و السنه قول الله وَ اجْعَلْ لِی وَزِیراً مِنْ أَهْلِی هارُونَ أَخِی اشْدُدْ بِهِ أَزْرِی وَ أَشْرِکْهُ فِی أَمْرِی (۶) و قال النبی صلی الله علیه و آله فی الخبر المجمع علی روایته بین سائر فرق الإسلام أنت منی بمنزله هارون من موسی إلا أنه لا نبی بعدی فأثبت له جمیع مراتب

ص: ۲۷۰

۱- ۱. سوره آل عمران: ۶۳.

۲- ۲. فی(م) و(ت): اللّهمّ هؤلاء أهلی.

۳- ۳. کذا فی النسخ و الظاهر« حدیث السباب»(ب).

۴- ۴. فتح الباری ۷: ۶۰.

۵- ۵. نهج البلاغه(عبده ط مصر): ۴۱۷. و فیه: و انک لعلی خیر.

۶- ۶. سوره طه: ۲۹- ۳۲.

هارون و منازله من موسی علیه السلام فإذن هو وزیر رسول الله صلی الله علیه و آله و شاد أزره (۱) و لو لا أنه خاتم النبیین لکان شریکا فی أمره انتهی (۲).

و قال فی موضع آخر قال علی علیه السلام یوم الشوری أ فیکم أحد قال له رسول الله أنت منی بمنزله هارون من موسی إلا أنه لا نبی بعدی غیری قالوا لا(۳).

أقول: اکتفینا بما أوردنا عن کثیر مما ترکنا و الحمد لله الذی أظهر عناد من نسب هذا الخبر إلی الشذوذ مع اعتراف هؤلاء الأعاظم من علمائهم بصحته بل بتواتره وَ اللَّهُ یَهْدِی مَنْ یَشاءُ إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ.

**[ترجمه]«الحمحمه»: صدای اسب که پایین‌تر از شیهه باشد. «رجل سنحنح»: مردی که شب نمی‌خوابد. «غرّ الطائر فرخه»: پرنده به جوجه خود غذا خورانید. - . العمدة: ۶۲-۶۱ -

مؤلف: ابن بطریق در مستدرک کتاب المغازی ابن اسحاق، با اسناد خود گوید: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله عازم غزوه تبوک شد، علی بن ابی طالب علیه السّلام را به جانشینی خود بر خانواده‌اش گمارد و از وی خواست در کنار خانواده آن حضرت مانده و در میان ایشان اقامت کند. آن‌گاه منافقان ولوله راه انداخته و گفتند: پیامبر جز به خاطر ملالت از او و راحت شدن از گران جانی‌اش او را بر جای نگذاشت. چون آن‌ها چنین گفتند، علی علیه السّلام سلاح خویش را برگرفته و در پی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله رفت تا اینکه در «جرف» به وی رسید، و عرض کرد: یا رسول الله، منافقان گمان دارند که شما به خاطر اینکه از من ملول شده‌ای و خواسته‌ای از دست من آسوده گردی، مرا خود نبرده‌ای، فرمود: دروغ می‌گویند، من تو را بدان سبب برجای گذاشته‌ام که خانواده‌ام از شرّ آنان در امان باشند، پس برگرد و جانشین من بر خانواده‌ام و خانواده‌ات باش! ای علی، خرسند نمی‌شوی که منزلت تو نسبت به من، منزلت هارون از موسی باشد مگر اینکه پی از من پیامبری نیست؟ پس علی علیه السّلام به مدینه بازگشت و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به سفر خود ادامه داد .

و با اسناد از زید بن رمانه آورده است: اطلاع یافتم مردی از قریش می‌گفت: به خدا سوگند نمی‌دانم، شاید او پس از محمّد، نبی خواهد شد! پس ابراهیم بن سعد بن ابی وقّاص را ملاقات کرده و به وی گفتم: ای ابواسحاق، شنیده‌ام پدرت حدیث رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله درباره علی بن ابی طالب در غزوه تبوک را نقل می‌کند. او به تصور اینکه سخن من ناشی از علاقه‌ای است که به علی دارم، خندید. پس گفتم: به خدا سوگند من بدان سبب از شما سؤال نکردم، بلکه اطلاع یافته‌ام که مردی از قوم تو می‌گوید: چه می‌دانم؟ شاید پس از محمّد، پیامبر شود؟ پس گفت: بلی، گواهی می‌دهم که شنیدم پدرم سعد بن ابی وقّاص گفت: شنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام - آن روز که وی را از غزوه تبوک بازگرداند - فرمود: یا علی، آیا خشنود نمی‌شوی که نزد من منزلت هارون از موسی را داشته باشی مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؟ - . نسخه خطی -

و از کتاب «الفردوس» باب «باء» با اسناد از عمر بن خطاب آورده است: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود:

یـا علی، تو به جهت اسـلام آوردن اوّلینِ مسـلمانانی و به جهت ایمان نخستین مؤمنی و نزد من منزلتی هماننـد منزلت هارون از موسی را داری. – . نسخه خطی –

مؤلف: ابن اثیر در کتاب «کامل التواریخ» چیزی شبیه به آنچه ابن بطریق از محمّد بن اسحاق آورده، روایت کرده است، و سیّد بن طـاووس اکثر روایـات ابن بطریق در کتاب «الطرائف» را نقل کرده، سـپس گویـد: قاضـی ابوالقاسم علی بن محسن بن علی تنوخی که از اعیـان و بزرگان رجال آن‌هاست، کتابی تصـنیف نموده و آن را «ذکر الروایات عن النبی صَـلی الله علیهِ و آله أنّه قال لأمیرالمؤمنین علیه السّلام: أنتَ منّی بمنزلهٔ هارون من موسی إلّا إنّه لا نبیّ بعدی و بیان طرقها و اختلاف وجوهها» نامید، من این کتاب را از نسخه‌ای در حدود سی برگی کهنه دیدم که روی آن روایتی بود که تاریخ ۴۴۵ ه . ق بر آن نقش بسته بود. تنوخی حدیث پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام: «منزلت تو نزد من همانند منزلت هارون از موسی است» را از عمر بن خطّاب، از امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّـلام، سـعد بن ابی وقّاص، عبـدالله بن مسـعود، عبـدالله بن عباس، جابر بن عبـدالله انصاری، ابوهریره، ابوسـعید خـدری، جابر بن سـمره، مالک بن حویرث، براء بن عازب، زیـد بن ارقم، ابورافع خدمتکار رسـول خـدا، عبـدالله بن ابی اوفی و برادرش زیـد، ابـو سـریحه، حذیفـهٔ بن اُسـید، انس بن مالـک، ابوبریـده اسـلمی، ابو ایّوب انصاری، عقیل بن ابی طالب، حبشـی بن جناده سلّولی، معاویی بن ابی سـفیان، اُمّ سلمه همسر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، اسماء بنـت عمیس، سـعید بن مسیّب، محمّـد بن علی بن حسـین علیهم السّـلام، حـبیب بن ابی ثـابت، فـاطمه بنت علی علیه السّـلام و شرحبیل بن سعد. تنوخی گوید: همه این‌ها از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله حدیث را روایت کرده‌اند، سپس روایات را با اسانید و طرق آن‌ها شرح کرده است. – . الطرائف: ۵۴۸ –

و حـاکم ابونصـر حربی در کتـاب «التحقیق لمـا احتـجَّ به امیرالمؤمنین علیه السّـلام یوم الشوری»، – حاکم نامبرده، از بزرگان و سرشناسان مذاهب اربعه است و ابوالعباس ابن عقده حافظ را درک کرده بود، و وفات ابن عقده به سال ۳۳۰ اتفاق افتاد – و او آورده است که قول رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله درباره علی علیه السّـلام: «انت منی بمنزلهٔ هارون من موسـی» را از مردمان بسیاری ذکر کرده است؛

ص: ۲۶۸

سپس ذکر کرده که آن را از ابـوبکر، عمر، عثمـان، طلحه، زبـیر، عبـدالله بن عوف، سـعد بن ابی وقّـاص، حسن بن علی بن ابی طـالب، عبـدالله بن عبـاس، عبـدالله بن عمر بن خطّاب، ابن منـذر، ابی بن کعب، ابی بن یقظان، عمار بن یاسـر، جابر بن عبـدالله انصاری، ابوسـعید خـدری، مالک بن حویرث، زیـد بن ارقم، براء بن عازب، انس بن مالک، جابر بن سـمره، حبشـی بن جناده، معاویهٔ بن ابی سـفیان، بریده اسـلمی، فاطمه بنت رسول الله صلوات الله علیه و آله، فاطمه بنت حمزه، اسماء بنت عمیس و أروی بنت حارث بن عبدالمطلّب روایت نموده است. تمام. – . این کتاب نسخه خطی است و نتوانستیم آن را به دست آوریم. –

مؤلف: ابن اثیر در «جامع الأصول» از صـحیح بخاری و صـحیح مسـلم و صـحیح ترمـذی از سـعد بن ابی وقّاص با دو سـند و از جابر، حـدیث منزلت را آن‌گونه که در روایت ابن بطریق مـذکور افتاد، نقل کرده‌اند. و بغوی در «المصابیح» و «شـرح السـنّه» و بیضاوی در «المشـکاهٔ» از صحیحین و مسند احمد بن حنبل، و از صحیحین و کتاب «الفردوس» که نسخه تصحیح شده‌ای دارم، لیکن من از نسـخه‌هـایی که علمای فریقین از آن‌ها نقل کرده‌انـد، نقل می‌کنم تا با منابع نقل آن‌ها یکسان باشـد و نیز به خاطر

اینکه از شک و تردید، دورتر است.

مؤلف: ابن حجر عسقلانی در کتاب «فتح الباری» شرح بخاری در مجلّد ششم آن در شرح حدیث منزلت چنین آورده است: «ای نازلاً منی منزلة هارون من موسی، و باء زائد است». و در روایت سعید بن مسیّب از سعد آمده است: پس علی علیه السّلام فرمود: خرسند شدم، خرسند شدم! احمد بن حنبل آن را روایت کرده است. ابن سعد در نقل حدیث از براء و زید بن ارقم، نظیر این داستان را نقل کرده است: علی علیه السّلام عرض کرد: بلی یا رسول الله. - گوید: - ماجرا به همین شکل بوده است؛ و در آغاز سخنشان آورده‌اند که آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: یا باید من در مدینه بمانم یا تو! پس علی علیه السّلام را بر مدینه گمارد. علی علیه السّلام شنید گروهی می گویند: حتماً بدان سبب که از او دلخور و ناراحت بوده، وی را به جنگ نبرده است. پس علی علیه السّلام در پی پیامبرصَلی الله علیهِ و آله افتاده و ماجرا را برای وی بازگو نمود....الخ و اسناد این حدیث قوی و محکم است. و در روایت عامر بن سعد بن

ص: ۲۶۹

ابی وقّاص نزد مسلم واقع شد و ترمذی گوید: معاویه به سعد گفت: چه چیزی تو را مانع می‌شود که ابوتراب را دشنام دهی؟ گفت: چون به خاطرم آمد که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله سه چیز درباره وی فرمود، از این رو هرگز وی را دشنام نخواهم داد، سپس این حدیث و آیه را نقل کرد: تحقیقاً پرچم را به مردی خواهم داد که خدا و رسول او وی را دوست دارند؛ و آن... گاه که آیه: «فَقُلْ تَعَالَوْاْ نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَ أَبْنَاءَکم» - . آل عمران/ ۶۱ - نازل گشت، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السّلام را فراخوانده و فرمود: خداوندا، اینان اهل بیت من هستند .

و نزد ابویعلی از سعد از وجه دیگری آمده که نقل آن خالی از اشکال است، گوید: اگر بر فرق سرم ارّه بگذارند تا علی را دشنام دهم، هرگز چنین نخواهم کرد و این حدیث - منظورم حدیث دشنام است - از غیر سعد، از عمر، علی، ابوهریره، ابن عباس، جابر بن عبدالله، براء، زید بن ارقم، بوسعید، انس، جابر بن سمره، حبشی بن جناده، معاویه، اسماء بنت عمیس و دیگران روایت شده است که ابن عساکر در زندگینامه علی علیه السّلام راه‌های نقل آن را ذکر کرده است. سخن وی که برگرفته از کتاب خود او بود. تمام. - . فتح الباری ۷: ۹۰ -

مؤلف: آنچه این روایت را تأیید می کند، روایت سید رضی در نهج البلاغه در باب اختصاص آن به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است که در پی خواهد آمد که گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: «تو آنچه را که من می‌شنوم، می... شنوی و آنچه را که من می‌بینم، می‌بینی، مگر اینکه تو پیامبر نیستی بلکه وزیر هستی و بر مسیر خیر قرار داری.» - . نهج البلاغه (عبده، چاپ مصر): ۴۱۷ - و ابن ابی الحدید در شرح خود بر نهج البلاغه، پس از نقل روایات مؤید این امر، نشان می... دهد که آن حضرت از نص قرآن و سنّت، وزیر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است. خدای متعال می‌فرماید: «وَ اجْعَل لیّ وَزِیرًا مِّنْ أَهْلِي* هَارُونَ أَخِی*اشْدُدْ بِهِ أَزْرِی* وَ أَشْرِکْهُ فِی أَمْرِی»، - . طه/ ۳۰-۲۹ - {و

برای من دستیاری از کسانم قرار ده، هارون برادرم را، پشتم را به او استوار کن، و او را شریک کارم گردان،} و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در روایتی که مورد اتفاق فرق اسلامی است، فرمود: «تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری مگر اینکه

پس از من پیامبری نیست؟» و با این روایت، تمام مراتب

ص: ۲۷۰

هارون و منزلت‌های وی از موسی علیه السّلام را برای علی علیه السّلام تثبیت نمود و اعلام فرمود که او وزیر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و پشتیبان اوست، و اگر آن حضرت خاتم پیامبران نبود، حتماً علی علیه السّلام در نبوت شریک وی می‌گشت، تمام. - . شرح النهج، ابن ابی الحدید ۳: ۳۷۶ -

و در جای دیگر گوید: علی علیه السّلام در روز شوری فرمود: آیا در میان شما کسی جز من هست که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرموده باشد: «تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری مگر اینکه پس از من پیامبری نیست؟!» گفتند: نه!

مؤلف: به نقل همین مقدار از روایات که اندکی از بسیار بود بسنده کردیم. حمد و سپاس خداوندی را سزاست که عناد کسانی را که این روایت را از شذوذ دانسته‌اند، بر ملا ساخت، آن‌هم با اعتراف علمای بزرگ خودشان به صحّت آن، بلکه به تواتر این حدیث؛ و {خداوند هر که را خواهد به راه راست هدایت فرماید}.

**[ترجمه]

«۴۱»

كَنْزُ الْكَرَاجُكِيِّ، عَنِ الْقَاضِي أَسَدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ السُّلَمِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ الْعَتَكِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ السَّمَرْقَنْدِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُكَيْمٍ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ بِشْرٍ الْأَسَدِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَبِي رَافِعٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله جَمَعَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فِي الشِّعْبِ وَ هُمْ يَوْمَئِذٍ أَرْبَعُونَ رَجُلًا قَالَ فَجَعَلَ لَهُمْ عَلِيٌّ علیه السلام فَخِذاً مِنْ شَاةٍ ثُمَّ ثَرَدَ لَهُمْ ثَرِيدَةً(۴) وَ صَبَّ عَلَيْهَا الْمَرَقَ وَ تَرَكَ عَلَيْهَا اللَّحْمَ وَ قَدَّمَهَا فَأَكَلُوا مِنْهَا حَتَّى شَبِعُوا ثُمَّ سَقَاهُمْ عُسّاً(۵) وَاحِداً فَشَرِبُوا كُلُّهُمْ مِنْهُ حَتَّى رَوُوا فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ وَ اللَّهِ إِنَّ مِنَّا لَنَفَراً يَأْكُلُ الرَّجُلُ مِنْهُمُ الْجَفْنَةَ(۶) فَمَا تَكَادُ تُشْبِعُهُ وَ يَشْرَبُ الْفَرَقَ (۷) فَمَا يُرْوِيهِ وَ إِنَّ هَذَا الرَّجُلَ دَعَانَا فَجَمَعَنَا عَلَى رِجْلِ شَاةٍ وَ عُسٍّ مِنْ لَبَنٍ فَشَبِعْنَا وَ رَوِينَا مِنْهُمَا إِنَّ هَذَا لَهُوَ السِّحْرُ الْمُبِينُ ثُمَّ دَعَاهُمْ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَمَرَنِي أَنْ أُنْذِرَ عَشِيرَتِيَ الْأَقْرَبِينَ وَ رَهْطِيَ الْمُخْلَصِينَ وَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَبْعَثْ نَبِيّاً إِلَّا جَعَلَ لَهُ مِنْ أَهْلِهِ أَخاً وَ وَارِثاً وَ وَزِيراً وَ وَصِيّاً وَ خَلِيفَةً فِي أَهْلِهِ فَأَيُّكُمْ يُبَايِعُنِي عَلَى أَنَّهُ أَخِي وَ وَزِيرِي

ص: ۲۷۱

۱- ۱. الازر: الظهر.

۲- ۲. شرح النهج لابن أبی الحدید ۳: ۳۷۶.

۳- ۳. لم نظفر بموضعه.

۴- ۴. ترد الخبز: فته ثمّ بله بالمرق. و المرق: الماء الذی اغلی فیه اللحم فصار دسما.

۵- ۵. العس: القدح أو الاناء الكبیر.

٦- ٦. الجفنه: القصعه الكبيره.

٧- ٧. الفرق- بضم الفاء- اناء يكتال به.

وَ وَارِثِی دُونَ أَهْلِی وَ یَکُونُ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی فَسَکَتَ الْقَوْمُ فَأَعَادَ الْکَلَامَ عَلَیْهِمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ قَالَ وَ اللَّهِ لَیَقُومَنَّ قَائِمُکُمْ أَوْ یَکُونُ فِی غَیْرِکُمْ ثُمَّ لَتَنْدَمُنَّ قَالَ فَقَامَ عَلِیٌّ علیه السلام وَ هُمْ یَنْظُرُونَ کُلُّهُمْ إِلَیْهِ فَبَایَعَهُ وَ أَجَابَهُ إِلَی مَا دَعَاهُ فَقَالَ لَهُ ادْنُ مِنِّی فَدَنَا مِنْهُ فَقَالَ افْتَحْ فَاکَ فَفَتَحَ فَاهُ فَمَجَّ فِیهِ مِنْ رِیقِهِ (۱) وَ تَفَلَ بَیْنَ کَتِفَیْهِ وَ تَفَلَ بَیْنَ قَدَمَیْهِ فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ لَبِئْسَ مَا حَبَوْتَ بِهِ ابْنَ عَمِّکَ إِذْ جَاءَکَ فَمَلَأْتَ فَاهُ بُزَاقاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُلِئَ حِکْمَهً وَ عِلْماً وَ فَهْماً فَقَالَ لِأَبِی طَالِبٍ لِیَهْنِئْکَ أَنْ تَدْخُلَ الْیَوْمَ فِی دِینِ ابْنِ أَخِیکَ وَ قَدْ جَعَلَ ابْنَکَ مُقَدَّماً عَلَیْکَ.

وَ عَنِ السُّلَمِیِّ عَنِ الْعَتَکِیِّ عَنْ سَعِیدِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحَافِظِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْکُوفِیِّ عَنْ عُبَادَهَ الْأَزْدِیِّ عَنْ کَادِحٍ الْعَابِدِ عَنِ ابْنِ لَهِیعَهَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ یَسَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عَلِیٌّ علیه السلام عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِفَتْحِ خَیْبَرَ قَالَ (۲) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَوْ لَا أَنْ تَقُولَ فِیکَ طَائِفَهٌ مِنْ أُمَّتِی مَا قَالَتِ النَّصَارَی فِی الْمَسِیحِ ابْنِ مَرْیَمَ لَقُلْتُ فِیکَ الْیَوْمَ مَقَالًا لَا تَمُرُّ بِمَلَإٍ إِلَّا أَخَذُوا التُّرَابَ مِنْ تَحْتِ قَدَمَیْکَ وَ مِنْ فَضْلِ طَهُورِکَ فَاسْتَشْفَوْا بِهِ وَ لَکِنْ حَسْبُکَ أَنْ تَکُونَ مِنِّی وَ أَنَا مِنْکَ تَرِثُنِی وَ أَرِثُکَ وَ أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی وَ إِنَّکَ تُبْرِئُ ذِمَّتِی وَ تُقَاتِلُ عَلَی سُنَّتِی وَ إِنَّکَ غَداً فِی الْآخِرَهِ أَقْرَبُ النَّاسِ مِنِّی وَ إِنَّکَ أَوَّلُ مَنْ یَرِدُ عَلَیَّ الْحَوْضَ وَ إِنَّکَ عَلَی الْحَوْضِ خَلِیفَتِی وَ إِنَّکَ أَوَّلُ مَنْ یُکْسَی مَعِی وَ إِنَّکَ أَوَّلُ دَاخِلِ الْجَنَّهَ مِنْ أُمَّتِی وَ إِنَّ شِیعَتَکَ عَلَی مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ مُبْیَضَّهً وُجُوهُهُمْ حَوْلِی أَشْفَعُ لَهُمْ وَ یَکُونُونَ غَداً فِی الْجَنَّهِ جِیرَانِی وَ إِنَّ حَرْبَکَ حَرْبِی وَ إِنَّ سِلْمَکَ سِلْمِی (۳) وَ إِنَّ سَرِیرَتَکَ سَرِیرَتِی وَ عَلَانِیَتَکَ عَلَانِیَتِی وَ إِنَّ وُلْدَکَ وُلْدِی وَ إِنَّکَ مُنْجِزُ عِدَاتِی وَ إِنَّکَ عَلِیٌّ (۴) وَ لَیْسَ أَحَدٌ مِنَ الْأُمَّهِ یَعْدِلُکَ عِنْدِی وَ إِنَّ الْحَقَّ عَلَی لِسَانِکَ وَ فِی قَلْبِکَ وَ بَیْنَ عَیْنَیْکَ وَ إِنَّ الْإِیمَانَ خَالَطَ لَحْمَکَ

۱- ۱. مج الشراب أو الشی ء من فمه: رمی به. و تفل أیضا بمعناه.

۲- ۲. فی المصدر: قال له رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۳- ۳. فی المصدر: و سلمک سلمی.

۴- ۴. فی المصدر: و انک علی الحوض.

وَ دَمَکَ کَمَا خَالَطَ لَحْمِی وَ دَمِی وَ أَنَّهُ لَا یَرِدُ الْحَوْضَ (۱) مُبْغِضٌ لَکَ وَ لَا یَغِیبُ مُحِبٌّ لَکَ غَداً عَنِّی حَتَّی یَرِدَ عَلَیَّ الْحَوْضَ مَعَکَ یَا عَلِیُّ فَخَرَّ عَلِیٌّ علیه السلام سَاجِداً ثُمَّ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی مَنَّ عَلَیَّ بِالْإِسْلَامِ وَ عَلَّمَنِیَ الْقُرْآنَ وَ حَبَّبَنِی إِلَی خَیْرِ الْبَرِیَّهِ خَاتَمِ

النَّبِیِّینَ وَ سَیِّدِ الْمُرْسَلِینَ إِحْسَاناً مِنْهُ إِلَیَّ وَ فَضْلًا مِنْهُ عَلَیَّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَلِیُّ لَوْ لَا أَنْتَ لَمْ یُعْرَفِ الْمُؤْمِنُونَ مِنْ بَعْدِی (۲).

**[ترجمه]کنز الکراجکی: ابورافع گوید: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، بنی عبدالمطّلب را که آن روز چهل نفر بودند، در شعب گرد آورد. راوی گوید: علی علیه السّلام ران گوسفندی را برای پذیرایی از ایشان بار گذاشت و آبگوشتی درست کرد، سپس مقداری نان خُرد کرده و آبگوشت روی آن ریخت و «ترید»ی درست کرد و گوشت را روی آن قرار داده، آن را در میانشان گذاشت. مهمانان آن‌قدر خوردند که سیر شدند، آن‌گاه با یک ظرف بزرگ آب، آنان را سیراب نمود؛ سپس ابولهب گفت: به خدا سوگند بعضی از ما هستند که انسان نانشان را می‌خورد اما سیر نمی‌شود و آبشان را می‌نوشد لیکن سیراب نمی‌گردد،، ولی این مرد ما را به ران یک گوسفند و ظرفی آب دعوت نمود و همگی سیر خوردیم و سیراب شدیم، جادوی آشکار یعنی همین! سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آن‌ها را مورد خطاب قرار داده و فرمود: همانا خدای عزّوجل مرا امر فرموده که خویشاوندان نزدیک و مردان مخلص خاندان خود را دعوت نموده و به آنان هشدار دهم، و خدای متعال پیامبری را مبعوث نفرمود مگر اینکه از خاندان او برایش وزیر، وارث، وصیّ و خلیفه‌ای قرار داد، اکنون کدام یک از شما با من بیعت می‌کند بر اینکه برادر، وزیر

ص: ۲۷۱

و وارث من از میان خاندانم باشد و منزلت او نزد من همانند منزلت هارون از موسی باشد مگر اینکه پس از من پیامبری نخواهد آمد؟ پس آن جماعت سکوت کردند، آن‌گاه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله کلام خود را سه بار برایشان تکرار فرموده و افزود: به خدا سوگند، یا یکی از شما برمی‌خیزد و دعوت مرا می‌پذیرد، یا اینکه این امر به غیر از شما منتقل می‌شود و پشیمان خواهید گشت؟ - گوید: - پس علی علیه السّلام درحالی که همه او را نگاه می‌کردند، برخاست، دعوت وی را پذیرفت و با آن حضرت بیعت نمود. سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: نزدیک من بیا. چون نزدیک آمد، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: دهانت را بگشا! پس علی علیه السّلام دهان گشود و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آب دهان خود را در دهان وی انداخت، همان طور میان دو کتف و دو پای وی نیز آب دهان انداخت. سپس ابولهب گفت: با انداختن آب دهان خود به کام عموزاده‌ات، آن‌گاه که نزد تو آمد، چه اظهار محبت بدی به وی کردی! پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: با این کار، پر از حکمت، علم و فهم شد. سپس به ابوطالب فرمود: امروزه بر تو مبارک خواهد بود که به کیش برادرزاده‌ات در آیی، در حالی که پسرت در این کار بر تو سبقت گرفته است.

جابر بن عبدالله گوید: چون علی علیه السّلام به هنگام جنگ خیبر نزد پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آمد، آن حضرت فرمود: اگر بیم آن نبود که گروهی از اُمّت من سخنی درباره تو بگویند که نصاری درباره مسیح بن مریم گفتند، امروز چیزی درباره تو می‌گفتم که بر هر جمع که بگذری، خاک زیر پایت را به عنوان تبرّک ببرند و به برکت طهارت تو، بدان شفا یابند؛ لیکن

همین تو را بس که تو از من باشی و من از تو، از یکدیگر ارث ببریم و تو منزلت هارون از موسی را نسبت به من داشته باشی با این تفاوت که پس از من پیامبری نخواهد آمد، و تو ذمّه مرا آزاد می‌کنی و در دفاع از سنّتم می‌جنگی و فردای آخرت، نزدیک‌ترین مردم به من خواهی بود؛ و تو اولین کسی هستی که در کنار حوض کوثر بر من وارد می‌شوی، تو در کنار حوض جانشین منی و اولین کسی خواهی بود که با من جامه پوشانده خواهی شد و نخستین کسی از اُمّت من هستی که وارد بهشت می‌شوی و شیعیان تو بر منبرهایی از نور قرار داشته، با چهره‌های سفید پیرامون من خواهند بود تا شفاعتشان کنم و فردا در بهشت همسایه من خواهند بود؛ و همانا جنگ تو جنگ من و صلح تو صلح من است و نهان تو نهان من و آشکار تو آشکار من است، پسران تو پسران منند و تو برآورنده وعده‌های منی و تو بلند مرتبه‌ای و کسی از اُمّت با تو برابر نیست. حق بر زبان و در قلب و میان دو چشمان تو قرار دارد، و ایمان با گوشت و

ص: ۲۷۲

خون تو در آمیخته است آن‌گونه که با گوشت و خون من درآمیخته است، و اینکه دشمن تو در کنار حوض بر من وارد نمی... شود، و هیچ کسی از دوستداران تو فردا نخواهد ماند مگر اینکه به همراه تو در کنار حوض بر من وارد شود، ای علی؛ پس علی علیه السّلام به سجده افتاده و فرمود: حمد و سپاس خداوندی را که اسلام را بر من منّت نهاد و قرآن را به من آموخت و مرا به فضل و لطف خویش نزد بهترین مردم، خاتم پیامبران و سرور مرسلین محبوب گردانید. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: ای علی، اگر تو نبودی، پس از من، مؤمنان شناخته نمی‌شدند. - . کنز الکراجکی : ۲۸۱-۲۸۰ -

**[ترجمه]

«۴۲»

مع، [معانی الأخبار] الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْهَاشِمِيُّ عَنْ فُرَاتِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ مَعْمَرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ الرَّمْلِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ الْمَرْوَزِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَنْصُورٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هَارُونَ الْعَبْدِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ عَنْ مَعْنَى قَوْلِ النَّبِيِّ صلى الله علیه و آله لِعَلِيٍّ علیه السلام أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي قَالَ اسْتَخْلَفَهُ بِذَلِكَ وَ اللَّهِ عَلَى أُمَّتِهِ فِي حَيَاتِهِ وَ بَعْدَ وَفَاتِهِ وَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ طَاعَتَهُ فَمَنْ لَمْ يَشْهَدْ لَهُ بَعْدَ هَذَا الْقَوْلِ بِالْخِلَافَةِ فَهُوَ مِنَ الظَّالِمِينَ (۳).

**[ترجمه]معانی الاخبار: ابو هارون عبدی گوید: از جابر بن عبدالله انصاری در باب معنای قول رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام «انتَ منّی بمنزلهٔ هارون من موسی إلّا إنّه لا نبیّ بعدی» پرسیدم، گفت: به خدا سوگند، با این جمله او را جانشین خود بر اُمّت خود نمود، چه در حیات چه پس از وفاتش. و اطاعت از ایشان را برامت واجب فرمود، پس هر کس پس از این سخن گواهی به خلافتش ندهد، او از ستمگران خواهد بود. - . معانی الاخبار : ۷۴ -

**[ترجمه]

«۴۳»

مع، [معـانى الأخبـار] الْقَطَّانُ عَنِ السُّكَّرِيِّ عَنِ الْجَوْهَرِيِّ عَنِ ابْنِ عُمَـارَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي خَالِـدٍ الْكَابُلِيِّ قَالَ: قُلْتُ لِسَـيِّدِ الْعَابِـدِينَ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَـيْنِ عليه السـلام إِنَّ النَّاسَ يَقُولُونَ إِنَّ خَيْرَ النَّاسِ بَعْـدَ رَسُولِ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله أَبُو بَكْرٍ ثُمَّ عُمَرُ ثُمَّ عُثْمَـانُ ثُمَّ عَلِيٌّ عليه السلام قَالَ فَمَا يَصْنَعُونَ بِخَبَرٍ رَوَاهُ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ قَالَ لِعَلِيٍّ عليه السلام أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي فَمَنْ كَانَ فِي زَمَنِ مُوسَى عليه السلام مِثْلَ هَارُونَ (۴).

قال الصدوق قدس الله روحه أجمعنا و خصومنا على نقل قول النبى صلى الله عليه و آله لعلى عليه السلام أنت منى بمنزله هارون من موسى إلا أنه لا نبى بعدى فهذا القول يدل على أن منزله على منه فى جميع أحواله منزله هارون من موسى فى جميع أحواله

۱- ۱. فى المصدر: و انه لا يرد على الحوض.

۲- ۲. كنز الكراجكيّ: ۲۸۰ و ۲۸۱.

۳- ۳. معانى الأخبار: ۷۴.

۴- ۴. معانى الأخبار: ۷۴.

إلا ما خصه الاستثناء الذى فى نفس الخبر فمن منازل هارون من موسى أنه كان أخاه ولاده و العقل يخص هذه و يمنع أن يكون النبى صلى الله عليه و آله عناها بقوله لأن عليا لم يكن أخاه ولاده(۱) و من منازل هارون من موسى أنه كان نبيا معه و استثناء النبى يمنع من أن يكون على عليه السلام نبيا.

و من منازل هارون من موسى بعد ذلك أشياء ظاهره و أشياء باطنه فمن الظاهره أنه كان أفضل أهل زمانه و أحبهم إليه و أخصهم به و أوثقهم فى نفسه و أنه كان يخلفه على قومه إذا غاب موسى عنهم و أنه كان بابه فى العلم و أنه لو مات موسى و هارون حى كان هو خليفته بعد وفاته فالخبر(۲) يوجب أن هذه الخصال كلها لعلى عليه السلام من النبى صلى الله عليه و آله و ما كان من منازل هارون من موسى باطنا وجب أن الذى لم يخصه العقل منها كما خص إخوته بالولاده(۳) فهو لعلى عليه السلام من النبى صلى الله عليه و آله و إن لم نحط به علما لأن الخبر يوجب ذلك و ليس لقائل أن يقول إن النبى صلى الله عليه و آله عنى بعض هذه المنازل دون بعض فيلزمه أن يقال عنى البعض

الآخر دون ما ذكرته فيبطل حينئذ(۴) أن يكون عنى معنى بته و يكون الكلام هذرا(۵) و النبى صلى الله عليه و آله لا يهذر فى قوله لأنه إنما كلمنا ليفهمنا و يعلمنا فلو جاز أن يكون عنى بعض منازل هارون من موسى دون بعض و لم يكن فى الخبر تخصيص ذلك لم يكن أفهمنا بقوله قليلا و لا كثيرا فلما له يكن ذلك وجب أنه قد عنى كل منزله كانت لهارون من موسى مما لم يخصه العقل و لا الاستثناء فى نفس الخبر و إذا وجب ذلك فقد تبينت الدلاله(۶) على أن عليا عليه السلام أفضل أصحاب رسول الله و أعلمهم و أحبهم إلى رسول الله صلى الله عليه و آله و أوثقهم فى نفسه و أنه

۱- ۱. فى المصدر: لم يكن أخا له ولاده.

۲- ۲. فى المصدر: و الخبر.

۳- ۳. فى المصدر: اخوه الولاده.

۴- ۴. فى المصدر فيبطل جميعا حينئذ.

۵- ۵. هذا الرجل فى كلامه: تكلم بما لا ينبغى. و الهذر: سقط الكلام الذى لا يعبأ به.

۶- ۶. فى المصدر: فقد ثبتت الدلاله.

يجب له أن يخلفه على قومه إذا غاب عنهم غيبه سفر أو غيبه موت لأن ذلك كله كان فى شرط هارون و منزلته من موسى. فإن قال قائل إن هارون مات قبل موسى عليه السلام و لم يكن إماما بعده فكيف قيس أمر على على أمر هارون بقول النبى صلى الله عليه و آله هو منى بمنزله هارون من موسى و على عليه السلام قد بقى بعد النبى صلى الله عليه و آله قيل له نحن إنما قسنا أمر على عليه السلام على أمر هارون عليه السلام بقول النبى صلى الله عليه و آله هو منى بمنزله هارون من موسى فلما كانت هذه المنزله لعلى عليه السلام و بقى على فوجب أن يخلف النبى صلى الله عليه و آله بعد وفاته (١) و مثال ذلك ما أنا ذاكره إن شاء الله.

لو أن الخليفه قال لوزيره لزيد عليك فى كل يوم يلقاك فيه دينار و لعمرو عليك مثل ما شرطته لزيد فقد وجب لعمرو مثل ما لزيد فإذا جاء زيد إلى الوزير ثلاثه أيام فأخذ ثلاثه دنانير ثم انقطع و لم يأته و أتى عمرو الوزير ثلاثه أيام فقبض ثلاثه دنانير فلعمرو أن يأتى يوما رابعا و خامسا و أبدا و سرمدا ما بقى عمرو و على هذا الوزير ما بقى عمرو أن يعطيه فى كل يوم أتاه دينارا و إن كان زيد لم يقبض إلا ثلاثه أيام و ليس للوزير أن يقول لعمرو لا أعطيك إلا مثل ما قبض زيد لأنه كان فى شرط زيد أنه كلما أتاك فأعطه دينارا و لو أتى زيد لقبض و فعل هذا الشرط لعمرو و قد أتى فواجب أن يقبض فكذلك إذا كان فى شرط هارون الوصى أن يخلف موسى عليه السلام على قومه و مثل ذلك لعلى عليه السلام فبقى على على قومه و مثل ذلك لعلى (٢) فواجب أن يخلف النبى صلى الله عليه و آله فى قومه نظير ما مثلناه فى زيد و عمرو و هذا ما لا بد منه ما أعطى القياس حقه (٣).

فإن قال قائل لم يكن لهارون لو مات موسى عليه السلام أن يخلفه على قومه قيل له بأى شى ء ينفصل (۴) من قول قائل قال لك إنه لم يكن هارون أفضل أهل زمانه

ص: ۲۷۵

۱- ۱. فى المصدر: فى قومه بعد وفاته. و فى(م) و(ت) فى قوله.

۲- ۲. أى و بقى مثل ذلك لعلى عليه السلام لاجل بقائه بعد النبيّ صلّى اللّه عليه و آله.

۳- ۳. أى ما دام أعطى القياس حقه.

۴- ۴. أى أى فصل بين قولك و قول من أنكر أفضليه هارون عليه السلام من أهل زمانه فى جميع الجهات؟ و فى(ك): بأى شى ء يتفضل.

بعد موسـی و لا أوثقهم فی نفسه و لا نائبه فی العلم فإنه لا یجد فصلا(۱) لأن هذه المنازل لهارون من موسی مشهوره فإن جحد جاحد واحده منها لزمه جحود کلها.

فإن قال قائل إن هـذه المنزله التی جعلها النبی صـلی الله علیه و آله لعلی إنما جعلها فی حیاته قیل له نحن نـدلک بـدلیل واضـح علی أن الذی جعله النبی صـلی الله علیه و آله لعلی بقوله أنت منی بمنزله هارون من موسی إلا أنه لا نبی بعدی إنما جعله له بعد وفاته لا معه فی حیاته فتفهم ذلک إن شاء الله فمما یدل علی ذلک أن فی قول النبی صـلی الله علیه و آله أنت منی بمنزله هارون من موسـی إلا أنه لا نبی بعـدی معنیین أحـدهما إیجاب فضـیله و منزله لعلی علیه السـلام منه و الآخره نفی لأن یکون نبیا بعده و وجـدنا نفیه أن یکون علی نبیا بعده دلیلا علی أنه لو لم ینف ذلک لجاز لمتوهم أن یتوهم أنه نبی بعده لأنه صـلی الله علیه و آله قال فیه أنت منی بمنزله هارون من موسـی و قد کان هارون نبیا فلما کان نفی النبوه لا بد منه (۲) وجب أن یکون نفیها عن علی علیه السلام فی الوقت الذی جعل الفضیله و المنزله له فیه لأنه من أجل الفضیله و المنزله احتاج صلی الله علیه و آله (۳) أن ینفی أن یکون علی علیه السـلام نبیا لأنه لو لم یقل إنه منی بمنزله هارون من موسـی لم یحتـج إلی أن یقول إلا أنه لا نبی بعـدی فلما کـان نفیه النبوه إنما هو(۴) لعله الفضـیله و المنزله الـتی تـوجب النبوه وجب أن یکون نفی النبوه عن علی علیه السـلام فی الوقت الـذی جعل الفضـیله له فیه مما جعل له من منزله هارون و لو کان النبی صـلی الله علیه و آله إنما نفی النبوه بعده (۵) فی وقت و الوقت الـذی بعـده عنـد مخالفینـا لم یجعل لعلی علیه السـلام فیه منزله توجب له نبوه لکان ذلک من لغو الکلام (۶) لأن استثناء النبوه إنما وقع

ص: ۲۷۶

۱- ۱. کذا فی المصدر و هو الأصحّ، و فی النسخ: فانه لا یجد فضلا.

۲- ۲. للعلم الضروری یکون رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله خاتم الأنبیاء.

۳- ۳. فی المصدر و(م): ما احتاج و هو سهو یظهر بالتأمل.

۴- ۴. فی المصدر و(م): انما کان هو.

۵- ۵. أی بعد وفاته.

۶- ۶. لان فائـده الاسـتثناء اخراج ما کان داخلا فی المستثنی منه لولاه، و لیس المورد- علی ما زعموا- کذلک، لان عدم کون أمیر المؤمنین نبیّا بعد وفاه رسول اللّه لم یکن داخلا رأسا، فیکون الاستثناء لغوا لا یتکلم النبیّ بمثله.

بعد الوفاه و المنزله التی توجب النبوه فی حال الحیاه التی لم ینتف النبوه فیها فلو کان (۱) استثناء النبوه بعد الوفاه مع وجوب الفضیله و المنزله فی حال حیاه لوجب أن یکون نبیا فی حیاته ففسد ذلک و وجب أن یکون استثناء النبوه إنما هو فی الوقت الذی جعل النبی صلی الله علیه و آله لعلی علیه السلام المنزله فیه لئلا یستحق النبوه مع ما استحقه من الفضیله و المنزله.

و مما یزید ذلک بیانا أن النبی صلی الله علیه و آله لو قال علی منی بعد وفاتی بمنزله هارون من موسی إلا أنه لا نبی معی فی حیاتی لوجب بهذا القول أن لا یمتنع علی أن یکون نبیا بعد وفاه النبی صلی الله علیه و آله لأنه إنما منعه ذلک فی حیاته و أوجب له أن یکون نبیا بعد وفاته لأن إحدی منازل هارون أن کان نبیا فلما کان ذلک کذلک وجب أن النبی إنما نفی أن یکون علی نبیا فی الوقت الذی جعل له

فیه الفضیله لأن بسببها احتاج (۲) إلی نفی النبوه و إذا وجب أن المنزله هی فی وقت نفی النبوه وجب أنها بعد الوفاه لأن نفی النبوه بعد الوفاه و إذا وجب أن علیا علیه السلام بعد رسول الله صلی الله علیه و آله بمنزله هارون من موسی فی حیاه موسی فقد وجبت له الخلافه علی المسلمین و فرض الطاعه و أنه أعلمهم و أفضلهم لأن هذه کانت منازل هارون من موسی فی حیاه موسی.

فإن قال قائل لعل قول النبی صلی الله علیه و آله بعدی إنما دل به علی بعد نبوتی و لم یرد بعد وفاتی قیل له لو جاز ذلک لجاز أن یکون کل خبر رواه المسلمون من أنه لا نبی بعد محمد صلی الله علیه و آله أنه إنما هو لا نبی بعد نبوته و أنه قد یجوز أن یکون بعد وفاته أنبیاء(۳).

ص: ۲۷۷

۱- ۱. هذا ردّ آخر لما ادعاه الخصم، و توضیحه أن المعنی علی ذلک یصیر کذا: أنت منی بمنزله هارون من موسی فی حال حیاتی الا أنّه لا نبی بعد وفاتی، و هذا فاسد بالضروره لاستلزامه کون أمیر المؤمنین نبیّا فی حیاه النبیّ، لان هارون کان نبیّا فی حیاه موسی.

۲- ۲. فی النسخ و المصدر« ما احتاج» و هو سهو کما أشرنا إلیه.

۳- ۳. فان المعنی یصیر علی هذا التقدیر کذلک« أنت منی بمنزله هارون من موسی فی حیاتی الا انه لا نبی بعد نبوتی» و هذا لا ینافی أن یکون بعده انبیاء؛ فان قیل: إن بعد حیاه النبیّ یصدق علیه أنّه بعد نبوّته، فإذا نفی وجود نبی بعد نبوّته فیشمل بعد حیاته ایضا، یقال: هذا کر علی. ما فر منه الخصم، لانه یثبت بذلک أن ظرف اثبات المنزله لعلی علیه السلام أیضا یشمل علی ما بعد الحیاه کما یشمل حال الحیاه للزوم تطابق المستثنی و المستثنی منه. و سیأتی التعرض إلی ما ذکرناه فی آخر ما نقله عن الشافی.

فإن قال قد اتفق المسلمون على أن معنى قوله لا نبی بعدی هو أنه لا نبی بعد وفاتی إلی یوم القیامه فکذلک (۱) یقال له فی کل خبر و أثر روی فیه (۲) أنه لا نبی بعده.

فإن قال إن قول النبی صلى الله علیه و آله لعلی علیه السلام أنت منی بمنزله هارون من موسى إنما کان حیث خرج النبی صلى الله علیه و آله إلی غزوه تبوک فاستخلف علیا فقال یا رسول الله تخلفنی مع النساء و الصبیان فقال له رسول الله صلى الله علیه و آله أ لا ترضى أن تکون منی بمنزله هارون من موسى.

قیل هذا غلط فی النظر لأنک لا تروی خبرا تخصص به معنى الخبر المجمع علیه إلا و روینا بإزائه ما ینقضه و یخصص الخبر المجمع علیه على المعنى الذی ندعیه دون ما تذهب إلیه و لا یکون لک و لا لنا فی ذلک حجه لأن الخبرین مخصوصان و یبقى الخبر على عمومه و یکون دلالته و ما یوجبه و وروده عموما لنا دونک لأنا نروی بإزاء ما رویته أن النبی صلى الله علیه و آله جمع المسلمین و قال لهم و قد استخلفت علیا علیکم بعد وفاتی و قلدته أمرکم و ذلک بوحی من الله عز و جل إلی فیه ثم قال له بعقب هذا القول مؤکدا له أنت منی بمنزله هارون من موسى إلا أنه لا نبی بعدی فیکون هذا القول بعد ذلک الشرح بینا مقاوما لخبرکم المخصوص (۳) و یبقى الخبر الذی أجمعنا علیه و على نقله من أن النبی صلى الله علیه و آله قال لعلی علیه السلام أنت منی بمنزله هارون من موسى إلا أنه لا نبی بعدی بحاله نتکلم فی معناه (۴) على ما تحمله اللغه و المشهور من التفاهم و هو ما تکلمنا فیه و شرحناه و

ص: ۲۷۸

۱- ۱. هذا جواب الاشکال.

۲- ۲. فی المصدر: یؤمی فیه.

۳- ۳. و کذلک یستفاد من بعض روایات الباب کالروایه ۳۹ أن النبیّ صلّى اللّه علیه و آله قال له ذلک غیر مره.

۴- ۴. فی المصدر: بحاله یتکلم فی معناه.

ألزمنا به أن النبی صلی الله علیه و آله قد نص علی إمامه علی علیه السلام بعده (۱) و أنه استخلفه و فرض طاعته وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ علی نهج الحق المبین (۲).

أقول: قد أثبتنا هذا الخبر فی باب غزوه تبوک و فی باب الغدیر و فی أکثر احتجاجاته علی القوم و فی باب اعتذاره علیه السلام عن القعود عن قتال من تقدم علیه و فی احتجاجات الحسن علیه السلام و فی أحوال ولاده الحسنین علیهما السلام و فی احتجاج سعد بن أبی وقاص علی معاویه و فی کثیر من الأبواب الآتیه و لنذکر بعض ما ذکره السید المرتضی رضوان الله علیه فی هذا المقام فإنه کالشرح لما ذکره الصدوق رحمه الله.

قال الخبر دال علی النص من وجهین أحدهما أن قوله صلی الله علیه و آله أنت منی بمنزله هارون من موسی إلا أنه لا نبی بعدی یقتضی حصول جمیع منازل هارون من موسی لأمیر المؤمنین علیه السلام إلا خصه الاستثناء و ما جری مجراه من العرف و قد علمنا أن من منازل هارون من موسی علیه السلام الشرکه فی النبوه و أخوه النسب و الفضل فی المحبه و الاختصاص علی جمیع قومه و الخلافه فی حال غیبته علی أمته و أنه لو بقی بعده لخلفه فیهم و لم یجز أن یخرج القیام بأمورهم عنه إلی غیره و إذا خرج بالاستثناء منزله النبوه و خص العرف منزله الإخوه فی النسب وجب القطع علی ثبوت ما عداها(۳) و من جملته أنه لو بقی خلفه دبر أمر أمته و قام فیهم مقامه و علمنا بقاء أمیر المؤمنین علیه السلام بعد وفاه الرسول صلی الله علیه و آله فوجبت له الإمامه بلا شبهه.

ثم قال رضی الله عنه و أما الدلیل علی أن هارون علیه السلام لو بقی بعد موسی علیه السلام لخلفه فی أمته فهو أنه قد ثبتت خلافته له فی حال حیاته بلا خلاف و فی قوله تعالی وَ قالَ مُوسی لِأَخِیهِ هارُونَ اخْلُفْنِی (۴) أکبر شاهد بذلک و إذا ثبتت الخلافه فی حیاته

ص: ۲۷۹

۱- ۱. فی المصدر: بعد وفاته.

۲- ۲. معانی الأخبار: ۷۴- ۷۹.

۳- ۳. کذا فی النسخ، و الظاهر« ما عداهما» و فی المصدر: ما عدا هاتین المنزلتین. لکن المصنّف لخص کلام السیّد کما یصرح به فیما یأتی، و لاجل ذلک لا نشر إلی جمیع الاختلافات الموجود بین الکتاب و المصدر.

۴- ۴. سوره الأعراف: ۱۴۲.

وجب حصولها له بعد الوفاه لو بقى إليها لأن خروجها عنه فى حال من الأحوال مع بقائه حط له من مرتبه كان عليها و صرف عن ولايه فوضت إليه و ذلك يقتضى من التنفير أكثر مما يعترف خصومنا من المعتزله بأن الله يجنب أنبياءه عليهم السلام من القباحه فى الخلق و الدنامه المفرطه(۱) و الصغائر المسخفه(۲) و أن لا يجيبهم الله تعالى إلى ما يسألونه لأمتهم من حيث لا يظهر لهم: فإن قيل إذا ثبت أنه منفر وجب أن يجنبه هارون من حيث كان نبيا و مؤديا عن الله عز و جل فكان نبوته هى المقتضيه لاستمرار خلافته إلى بعد الوفاه و إذا كان النبى صلى الله عليه و آله قد استثنى من الخبر النبوه وجب أن يخرج معها ما هى مقتضيه له و كالسبب فيه و

إذا خرجت هذه المنزله مع النبوه لم يكن فى الخبر دلاله على النص الذى تدعونه (۳) قيل له إن أردت بقولك أن الخلافه من مقتضى النبوه أنه من حيث كان نبيا يجب له هذه المنزله كما يجب له سائر شروط النبوه فليس الأمر كذلك لأنه غير منكر أن يكون هارون قبل استخلاف موسى له شريكا فى نبوته و تبليغ شرعه (۴) و إن لم يكن خليفه له فيما سوى ذلك فى حياته و لا بعد وفاته و إن أردت أن هارون بعد استخلاف موسى له فى حياته يجب أن يستمر حاله و لا يخرج عن هذه المنزله لأن خروجه عنها يقتضى التنفير الذى يمنع نبوه هارون منه و أشرت فى قولك إن النبوه يقتضى الخلافه بعد الوفاه إلى هذا الوجه فهو صحيح غير أنه لا يجب ما ظننته من استثناء الخلافه باستثناء النبوه لأن أكثر ما فيه أن يكون كالسبب فى ثبوت الخلافه بعد الوفاه و غير واجب أن ينفى ما هو كالمسبب عن غيره عند نفى الغير أ لا ترى أن أحدنا لو قال لوصيه أعط فلانا من مالى كذا و كذا و ذكر مبلغا عينه فإنه يستحق هذا المبلغ على من ثمن سلعه ابتعتها

۱- ۱. دم دمامه: كان حقيرا و قبح منظره. و فى(ك): و الدناءه المفرطه. لكنه سهو فان الدناءه منفى عنهم عليه السلام و لو لم تكن مفرطه.

۲- ۲. سخف: كان ضعيف العقل. و فى المصدر: و الصغائر المستخفه.

۳- ۳. توضيحه أن خروج هارون عن الخلافه المسببه عن النبوّه يستلزم التنفير المنفى، لكن أمير المؤمنين لم يكن نبيّا حتّى يدوم خلافته، فلا دلاله فى الخبر على ما ادعيتموه.

۴- ۴. فى(ك) مطاع شرعه و فى(ت) متاع شرعه[مشاع خ ل].

منه و أنزل فلانا منزله فلان الذی أوصیتک به و أجره مجراه فإن ذلک یجب له من أرش جنایه أو قیمه سلعه(۱) أو میراث أو غیر ذلک لوجب علی الوصی أن یسوی بینهما فی العطیه و لا یخالف بینهما فیها من حیث اختلفت جهه استحقاقهما و لا یکون قول هذا القائل عند أحد من العقلاء یقتضی سلب المعطی الثانی العطیه من حیث سلب جهه استحقاقها فی الأول فوجب بما ذکرناه أن یکون منزله هارون من موسی فی استحقاق خلافته له بعد وفاته ثابته لأمیر المؤمنین علیه السلام لاقتضاء اللفظ هنا و إن کانت تجب لهارون من حیث کان فی انتفائها تنفیر تمنع نبوته و یجب لأمیر المؤمنین علیه السلام من غیر هذا الوجه.

و یزید ما ذکرناه وضوحا أن النبی صلی الله علیه و آله لو صرح به حتی یقول صلی الله علیه و آله أنت منی بمنزله هارون من موسی فی خلافته له فی حیاته و استحقاقها له لو بقی إلی بعد وفاته إلا أنک لست بنبی کان کلامه صلی الله علیه و آله صحیحا غیر متناقض و لا خارج عن الحقیقه و لم یجب عند أحد أن یکون باستثناء النبوه نافیا لما أثبته من منزله الخلافه بعد الوفاه و قد یمکن مع ثبوت هذه الجمله أن یرتب الدلیل فی الأصل علی وجه یجب معه کون هارون مفترض الطاعه علی أمه موسی علیه السلام لو بقی إلی بعد وفاته و ثبوت مثل هذه المنزله لأمیر المؤمنین علیه السلام و إن لم یرجع إلی کونه خلیفه له فی حال حیاته و وجوب استمرار ذلک إلی بعد الوفاه فإن فی المخالفین من یحمل نفسه علی دفع خلافه هارون لموسی فی حیاته و إنکار کونها منزله تفضل عن نبوته (۲) و إن کان فیما حمل علیه نفسه ظاهره المکابره(۳) و نقول (۴) قد ثبت أن هارون کان مفترض الطاعه علی أمه موسی لمکان

۱- ۱. السلعه- بکسر السین-: المتاع و ما یتاجر به. و فی المصدر: أو قیمه متلفه.

۲- ۲. فی المصدر، تنفصل عن نبوّته. و حاصله أن الخصم یدعی أن الثابت لهارون هو النبوّه فقط، و لیست الخلافه أمرا آخر، فإذا نفی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله کون أمیر المؤمنین نبیّا فینتفی خلافته أیضا لعدم الفصل بینهما.

۳- ۳. وجه المکابره أن النبوّه و الخلافه أمران مستقلان، کیف لا و قد قال موسی علیه السلام لهارون عند خروجه من المدینه علی ما حکاه اللّه تعالی فی القرآن: «اخْلُفْنِی فِی قَوْمِی» مع أن نبوّته کان ثابتا قبلا.

۴- ۴. هذا بیان ترتیب الدلیل علی الوجه المذکور.

شرکته له فی النبوه التی لا یتمکن أحد من دفعها و ثبت أنه لو بقی بعده لکان ما یجب من طاعته علی جمیع أمه موسی علیه السلام یجب له (۱) لأنه لا یجوز خروجه عن النبوه و هو حی و إذا وجب ما ذکرناه و کان النبی صلی الله علیه و آله قد أوجب بالخبر لأمیر المؤمنین جمیع منازل هارون من موسی و نفی أن یکون نبیا و کان من جمله منازله أنه لو بقی بعده لکان طاعته مفترضه علی أمته و إن کانت تجب لمکان نبوته وجب (۲) أن یکون أمیر المؤمنین علیه السلام مفترض الطاعه علی سائر الأمه بعد وفاه النبی صلی الله علیه و آله و إن لم یکن نبیا لأن نفی النبوه لا یقتضی نفی ما یجب لمکانها علی ما بیناه و إنما کان یجب بنفی النبوه نفی فرض الطاعه لو لم یصح حصول فرض الطاعه إلا للنبی و إذا جاز أن یحصل لغیر النبی کالإمام دل علی انفصاله من النبوه و أنه لیس من شرائطها و حقائقها التی تثبت بثبوتها و تنتفی بانتفائها و المثال الذی تقدم یکشف عن صحه قولنا و أن النبی صلی الله علیه و آله لو صرح أیضا بما ذکرناه حتی یقول أنت منی بمنزله هارون من موسی فی فرض الطاعه علی أمتی و إن لم تکن شریکی فی النبوه و تبلیغ الرساله لکان کلامه مستقیما بعیدا من التنافی.

فإن قال فیجب علی هذه الطریقه أن یکون أمیر المؤمنین علیه السلام مفترض الطاعه علی الأمه فی حال حیاه النبی کما کان هارون کذلک فی حال حیاه موسی قیل لو خلینا و ظاهر الکلام لأوجبنا ما ذکرته غیر أن الإجماع مانع منه لأن الأمه لا تختلف فی أنه علیه السلام لم یکن مشارکا للرسول فی فرض الطاعه علی الأمه علی جمیع أحوال حیاته حسب ما کان علیه هارون فی حیاه موسی و من قال منهم إنه کان مفترض الطاعه فی تلک الأحوال یجعل ذلک فی أحوال غیبه الرسول صلی الله علیه و آله علی وجه الخلافه لا فی أحوال حضوره و إذا خرجت أحوال الحیاه بالدلیل ثبتت الأحوال بعد الوفاه بمقتضی اللفظ. فإن قال ظاهر قوله علیه السلام أنت منی بمنزله هارون من موسی یمنع ما

۱- ۱. أی کما کان واجب الإطاعه فی حال حیاه موسی لاجل النبوّه فکذلک أیضا لو کان بقی بعده. و یمکن أن یکون مرجع الضمیر فی« طاعته» موسی علیه السلام و إن لا یخلو عن تکلف.

۲- ۲. جواب إذا.

ذکرتموه لأنه یقتضی من المنازل ما حصل لهارون من جهه موسی و استفاده به و إلا فلا معنی لنسبه المنازل إلی أنها منه و فرض الطاعه الحاصل عن النبوه غیر متعلق بموسی و لا واجب من جهته (۱).

قیل له أما سؤالک فظاهر السقوط علی کلامنا لأن خلافه هارون لموسی علیهما السلام فی حیاته لا شک فی أنها منزله منه و واجبه بقوله الذی ورد به القرآن فأما ما أوجبناه من استحقاقه للخلافه بعده فلا مانع من إضافته أیضا إلی موسی لأنه من حیث

استخلفه فی حیاته و فوض إلیه تدبیر قومه و لم یجز أن یخرج عن ولایه جعلت له وجب حصول هذه المنزله بعد الوفاه فتعلقها بموسی علیه السلام تعلق قوی فلم یبق إلا أن یبین الجواب علی الطریقه التی استأنفناها.

و الذی یبینه أن قوله صلی الله علیه و آله أنت منی بمنزله هارون من موسی لا یقتضی ما ظنه السائل من حصول المنازل بموسی و من جهته کما أن قول أحدنا أنت منی بمنزله أخی منی أو بمنزله أبی منی لا یقتضی کون الأخوه و الأبوه به و من جهته و لیس یمکن أحدا أن یقول فی هذا القول إنه مجاز أو خارج عن حکم الحقیقه و لو کانت هذه الصیغه تقتضی ما ادعی لوجب أیضا أن لا یصح استعمالها فی الجمادات و کل ما لا یصح منه فعل و قد علمنا صحه استعمالها فیما ذکرناه و أنهم لا یمنعون من القول بأن منزله دار زید من دار عمرو بمنزله دار خالد من دار بکر و منزله بعض أعضاء الإنسان منه منزله بعض آخر منه و إنما یفیدون تشابه الأحوال و تقاربها و یجری لفظه من فی هذه الوجوه مجری عند و مع و کان القائل أراد محلک عندی و حالک معی فی الإکرام و الإعطاء کحال أبی عندی و محله فیهما.

و مما یکشف عن صحه ما ذکرناه حسن استثناء الرسول النبوه من جمله المنازل و نحن نعلم أنه لم یستثن إلا ما یجوز دخوله تحت اللفظ عندنا أو یجب دخوله عند مخالفنا

۱- ۱. توضیحه أن وجوب طاعه هارون لاجل نبوّته غیر وجوب طاعته لاجل خلافته عن موسی، فان الأول کان ثابتا عن اللّه سبحانه و غیر مقید بحیاه موسی أو وفاته بخلاف الثانی فان قوامه کان بموسی فینتفی بوفاته، و کذا الحال فی أمیر المؤمنین علیه السلام.

و نحن نعلم أيضا أن النبوه المستثناه لم تكن بموسى (١) و إذا ساغ استثناء النبوه من جمله ما اقتضى اللفظ مع أنها لم تكن بموسى بطل أن يكون اللفظ متناولا لما وجب من جهه موسى من المنازل (٢).

و أما الذى يدل على أن اللفظ يوجب حصول جميع المنازل إلا ما أخرجه الاستثناء و ما جرى مجراه (٣) و إن لم يكن من ألفاظ العموم الموجبه للاشتمال و الاستغراق و لا- كان أيضا من مذهبنا أن فى اللفظ المستغرق للجنس على سبيل الوجوب لفظا موضوعا(۴) له فهو أن دخول الاستثناء فى اللفظ الذى يقتضى على سبيل الإجمال أشياء كثيره متى صدر من حكيم يريد البيان و الإفهام دليل على أن ما يقتضيه اللفظ و يحتمله بعد ما خرج بالاستثناء مراد بالخطاب و داخل ما تحته و يصير دخول الاستثناء كالقرينه أو الدلاله التى توجب الاستغراق و الشمول يدل على صحه ما ذكروه أن الحكيم منا إذا قال من دخل دارى أكرمه إلا زيدا فهمنا من كلامه بدخول الاستثناء أن من عدا زيد مراد بالقول لأنه لو لم يكن مرادا لوجب استثناؤه مع إراده الإفهام و البيان و هذا وجه. و وجه آخر و هو أنا وجدنا الناس فى هذا الخبر على فرقتين منهم من ذهب إلى أن المراد منزله واحده لأجل السبب الذى يدعون خروج الخبر عليه و لأجل عهد أو عرف و الفرقه الأخرى تذهب إلى عموم القول لجميع ما هو منزله هارون من موسى بعد ما أخرج الدليل على اختلافهم فى تفصيل المنازل و تعيينها و هؤلاء هم الشيعه و أكثر مخالفيهم لأن القول الأول لم يذهب إليه إلا الواحد و الاثنان و إنما يمتنع من خالف الشيعه من إيجاب كون أمير المؤمنين صلوات الله

عليه خليفه للنبى بعده حيث لم يثبت عندهم أن هارون لو بقى بعد موسى لخلفه و لا أن ذلك مما يصح أن يعد فى جمله منازله فكان كل من ذهب إلى أن اللفظ يصح تعديه المنزله الواحده ذهب إلى

١- ١. بل هو أمر الهى يؤتيه من يشاء من عباده المخلصين.

٢- ٢. لانه على هذا الفرض لم تكن النبوّه داخله رأسا حتّى يحتاج إلى الاستثناء.

٣- ٣. و هو العقل و فهم العرب حيث يخرج الاخوه النسبيه كما بين سابقا.

۴- ۴. كذا فى النسخ و المصدر، و لا يخلو عن اغلاق و اضطراب.

عمومه فإذا فسد قول من قصر القول على المنزله الواحده لما سنذكره و بطل وجب عمومه لأن أحدا لم يقل بصحه تعديه مع الشك فی عمومه بل القول بأنه مما يصح أن يتعدى و ليس بعام خروج عن الإجماع.

فإن قال و بأی شی ء تفسدون أن يكون الخبر مقصورا على منزله واحده قيل له أما ما تدعی من السبب الذی هو إرجاف المنافقين (١) و وجوب حمل الكلام عليه و أن لا يتعداه فيبطل من وجوه.

منها أن ذلک غير معلوم على حد نفس الخبر بل غير معلوم أصلا و إنما وردت به أخبار آحاد و أكثر الأخبار وارده بخلافه و أن أمير المؤمنين عليه السلام لما خلفه النبی صلى الله عليه و آله بالمدينه فی غزوه تبوک كره أن يتخلف عنه و أن ينقطع عن العاده التی كان يجری عليه السلام عليها فی مواساته له بنفسه و ذبه الأعداء عن وجهه فلحق به و سكن إليه ما يجده من ألم الوحشه فقال له هذا القول و ليس لنا أن نخصص خبرا معلوما بأمر غير معلوم على أن كثيرا من الروايات قد أتت بأن النبی صلى الله عليه و آله قال له أنت منی بمنزله هارون من موسى فی أماكن مختلفه و أحوال شتى (٢) و ليس لنا أيضا أن نخصه بغزاه تبوک دون غيرها بل الواجب القطع على الخبر و الرجوع إلى ما يقتضيه و الشک فيما لم تثبت صحته من الأسباب و الأحوال.

و منها أن الذی يقتضيه السبب مطابقه القول له و ليس يقتضی مع مطابقته له أن لا يتعداه و إذا كان السبب ما يدعونه من إرجاف المنافقين و استثقاله صلى الله عليه و آله إذ كان الاستخلاف فی حال الغيبه و السفر فالقول على مذهبنا و تأويلنا يطابقه و يتناوله و إن تعداه إلى غيره من الاستخلاف بعد الوفاه الذی لا ينافی ما يقتضيه السبب يبين ذلک أن النبی صلى الله عليه و آله لو صرح بما ذهبنا إليه حتى يقول أنت منی بمنزله هارون من موسى فی المحبه و الفضل و الاختصاص و الخلافه فی الحياه و بعد الوفاه لكان السبب الذی يدعى

١- ١. إشاره الى ما ربما قاله المنافقون حين خلف رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله عليّا عليه السلام عند خروجه الى غزوه تبوک.

٢- ٢. قد أشرنا إليه فيما سبق راجعه.

غير مانع من صحه الكلام و استقامته.

و منها أن القول لو اقتضـى منزله واحده إما الخلافه فى السـفر أو ما ينافى إرجاف المنافقين من المحبه فكيف يصح الاستثناء لأن ظـاهره لا يقتضـى تناول الكلام لأكثر من منزله واحـده أ لا ترى أنه لا يحسن (۱) أن يقول أحدنا لغيره منزلتك منى فى الشـركه فى المتاع المخصوص دون غيرها منزله فلان من فلان إلا أنك لست بجارى و إن كان الجوار ثابتا بينه و بين من ذكره

من حيث لم يصـح تناول قوله الأول ما يصـح دخول منزله الجوار فيه و كذلك لا يصح أن يقول ضـربت غلامى زيدا إلا غلامى عمرا و إن صح أن يقول ضربت غلمانى إلا غلامى عمرا من حيث تناول اللفظ الواحد دون الجميع.

و بهذا الوجه يسـقط قول من ادعى أن الخبر يقتضى منزله واحده لأن (۲) ظاهر اللفظ لم يتناول أكثر من المنزله الواحده و أنه لو أراد منـازل كثيره لقـال أنت منى بمنازل هارون من موسـى و ذلك (۳) أن اعتبار الاسـتثناء يـدل على أن الكلام يتناول أكثر من منزله واحـده و العـاده فى الاسـتعمال جـاريه بأن يسـتعمل مثل هـذا الخطاب و إن كان المراد المنازل الكثيره لأنهم يقولون منزله فلان من الأمير كمنزله فلان منه و إن أشاروا إلى أحوال مختلفه و منازل كثيره و لا يكادون يقولون بـدلا مما ذكرناه منازل فلان كمنـازل فلاـن و إنمـا حسن منهم ذلـك من حيث اعتقـدوا أن ذوى المنازل الكثيره و الرتب المختلفه قـد حصل لهم بمجموعها منزله واحده كأنها جمله متفرعه إلى غيرها فتقع الإشاره منهم إلى الجمله بلفظ الوحده.

و باعتبـار مـا اعتبرنـاه من الاسـتثناء يبطل قول من حمل الكلام على منزله يقتضـيها العهـد أو العرف و لأنه ليس فى العرف أن لا يستعمل لفظ منزله إلا فى شى ء مخصوص دون ما عداه لأنه لا حال من الأحوال يحصل لأحد مع غير من نسب و جوار و ولايه

۱- ۱. كذا فى المصدر و(ت)؛ و فى النسخ« يحسن» و هو سهو ظاهر.

۲- ۲. بيان الاقتضاء للمنزله الواحده.

۳- ۳. بيان وجه السقوط.

و محبه و اختصاص إلى سائر الأحوال إلا و يصح أن يقال فيه أنه منزله و من ادعى عرفا في بعض المنازل كمن ادعاه في غيره و كذلك لا عهد يشار إليه في منزله من منازل هارون من موسى عليه السلام دون غيرها فلا اختصاص بشي ء من منازله ليس في غيره (١) بل سائر منازله كالمعهود من جهه أنها معلومه بالأدله عليها و كل ما ذكرناه واضح لمن أنصف من نفسه.

طريقه أخرى من الاستدلال بالخبر على النص و هي أنه إذا ثبت كون هارون خليفه لموسى على أمته في حياته و مفترض الطاعه عليهم و أن هذه المنزله من جمله منازله و وجدنا النبي صلى الله عليه و آله استثنى ما لم يرده من المنازل بعده بقوله إلا أنه لا نبي بعدي دل هذا الاستثناء على أن ما لم يستثنه حاصل لأمير المؤمنين عليه السلام بعده و إذا كان من جمله المنازل الخلافه في الحياه فتثبت بعده فقد صح وجه النص بالإمامه.

فإن قال و لم قلتم إن الاستثناء في الخبر يدل على بقاء ما لم يستثن من المنازل و ثبوته بعده قيل له بأن الاستثناء كما من شأنه إذا كان مطلقا أن يوجب ما لم يستثن مطلقا كذلك من شأنه إذا قيد بحال أو وقت أن يوجب ثبوت ما لم يستثن في تلك الحال و في ذلك الوقت لأنه لا فرق بين أن يستثني من الجمله في حال مخصوص ما لم تتضمنه الجمله في تلك الحال و بين أن يستثني منها ما لم تتضمنه على وجه من الوجوه أ لا ترى أن قول القائل ضربت غلماني إلا زيدا في الدار و إلا زيدا فإني لم أضربه في الدار يدل على أن ضربه غلمانه كان في الدار لموضع تعلق الاستثناء بها و أن الضرب لو لم يكن في الدار لكان

تضمن الاستثناء لذكر الدار كتضمنه ذكر ما لا تشتمل عليه الجمله الأولى من بهيمه و غيرها و ليس لأحد أن يقول و يتعلق بأن لفظه بعدي مستثنى بمشيه الله (٢) و لا له أن يقول من أين لكم ثبوت ما لم يدخل تحت الاستثناء من المنازل لأنا قد دللنا على ذلك في الطريقه الأولى.

ص: ٢٨٧

١- ١. الصحيح كما في المصدر: فلا اختصاص بشي ء من منازله بعهد ليس في غيره.

٢- ٢. كذا في النسخ و فيه سقط و اضطراب، و الصحيح كما في المصدر:« و ليس لاحد أن يقول و يتعلق بأن لفظه« بعدي» في الخبر لا يفيد حال الوفاه، و أن المراد بها« بعد نبوتي» لان الجواب عن هذه الشبهه يأتي فيما بعد مستقصى بمشيه اللّه» و أمّا جوابه فمذكور في جواب« إن. قيل» و قد سبق في كلام الصدوق أيضا فراجعه و قد بسط الكلام في الشافي بعد ذلك بما لم ينقله المصنّف، ثمّ تعرض للاشكال و جوابه، و لأجل هذا الفصل الطويل قال: لان الجواب عن هذه الشبهه يأتي فيما بعد.

فإن قيل لعل المعنى بعد كونى نبيا لا بعد وفاتى قلنا لا يخل ذلک بصحه تأويلنا لأنا نعلم أن الذى أشاروا إليه من الأحوال (۱) تشتمل على أحوال الحياه و أحوال الممات إلى قيام الساعه و يجب بظاهر الكلام و بما حكمنا به من مطابقه الاستثناء فى الحال التى فيها المستثنى منه أن يجب لأمير المؤمنين عليه السلام الإمامه فى جميع الأحوال التى تعلق النفى بها فإن أخرجت دلاله شيئا من هذه الأحوال أخرجناه لها و أبقينا ما عداه لاقتضاء ظاهر الكلام له فكان ما طعن به مخالفونا إنما زاد قولنا صحه و تأكيدا انتهى كلامه قدس الله روحه ملخصا(۲) و قد أطنب رحمه الله بعد ذلک فى رد الشبه و الإشكالات المورده على الاستدلالات بالخبر بما لا مزيد عليه فمن أراد الاطلاع عليها فليرجع إلى الكتاب.

ثم أقول: لا يخفى على منصف بعد الاطلاع على الأخبار التى أوردناها و ما اشتملت عليه من القرائن الداله على أن المراد بها ما ذكرناه على ما مر فى كلام الفاضلين أن مدلول الخبر صريح فى النص عليه عليه السلام لا سيما و قد انضمت إليها قرائن أخر منها الحديث المشهور الدال على أنه يقع فى هذه الأمه كل ما وقع فى بنى إسرائيل حذو النعل بالنعل و لم يقع فى هذه الأمه ما يشبه قصه هارون و عباده العجل إلا بعد وفاه النبى صلى الله عليه و آله من غصب الخلافه و ترک نصره الوصى و قد ورد فى روايات الفريقين أن أمير المؤمنين استقبل قبر الرسول صلوات الله عليهما عند ذلک و قال ما قاله هارون يا ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِی وَ كادُوا يَقْتُلُونَنِی و منها ما ذكره جماعه من المخالفين أن وصايه موسى و خلافته انتهى إلى أولاد هارون فمن منازل هارون من موسى كون أولاده خليفه موسى فيلزم بمقتضى المنزله أن يكون الحسنان عليهما السلام المسميان باسمى ابنى هارون باتفاق الخاص و العام خليفتى الرسول فيلزم خلافه أبيهما لعدم القول بالفصل و ممن ذكر ذلک محمد

۱- ۱. لم يتعرض المصنّف الى نقله، راجع المصدر تجده هناک.

۲- ۲. الشافى: ۱۴۸- ۱۵۳.

الشهرستانی حیث قال فی أثناء بیان أحوال الیهود إن الأمر کان مشترکا بین موسی علیه السلام و بین أخیه هارون إذ قال وَ أَشْرِکْهُ فِی أَمْرِی (۱) و کان هو الوصی فلما مات هارون فی حیاته (۲) انتقلت الوصایه إلی یوشع ودیعه لیوصلها إلی شبیر و شبر ابنی هارون علیه السلام قرارا و ذلک أن الوصیه و الإمامه بعضها مستقر و بعضها مستودع انتهی (۳).

مع أنک إذا رجعت إلی الأخبار الوارده فی تسمیتهما وجدتها صریحه فی عموم المنزله لجمیع الأحوال و الأوصاف و منها ما مر و سیأتی من الأخبار المتواتره الداله بأجمعها علی أنه صلی الله علیه و آله کان بصدد تعیینه للخلافه و إظهار فضله لذلک فی کل موطن و مقام إلی غیر ذلک مما سیأتی فی الأبواب الآتیه و سنشیر إلیها.

و أقول بعد ذلک أیضا أنا لو سلمنا للخصم جمیع ما یناقشنا فیه مع أنا قد أقمنا الدلائل علی خلافها فلا یناقشنا فی أنه یدل علی أنه علیه السلام کان أخص الناس بالرسول و أحبهم إلیه و لا یکون أحبهم إلیه إلا لکونه أفضلهم کما مر بیانه فی الأبواب السابقه فتقدیم غیره علیه مما لا یقبله العقل و یعده قبیحا و أی عقل یجوز کون صاحب المنزله الهارونیه مع ما انضم إلیها من سائر المناقب العظیمه و الفضائل الجلیله رعیه و تابعا لمن لیس له إلا المثالب الفظیعه(۴) و المقابح الشنیعه و الحمد لله الذی أوضح الحق لطالبیه و لم یدع لأحد شبهه فیه (۵).

ص: ۲۸۹

۱- ۱. سوره طه: ۳۲.

۲- ۲. فی المصدر فی حال حیاته.

۳- ۳. الملل و النحل ۲: ۱۱.

۴- ۴. المثلبه: العیب. فظیع الامر: اشتدت شناعته و جاوز المقدار فی ذلک.

۵- ۵. أقول و الحق الصحیح الذی یظهر من تتبع الاخبار و شرح قصه موسی فی سوره طه آیه ۹- ۹۹ ان النبوّه الاصلیه المستلزمه لنزول الوحی و التکلیم و المعجزات انما کان لموسی علیه السلام حیث کلمه اللّه و قال « اذْهَبْ إِلی فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغی قالَ رَبِّ اشْرَحْ لِی صَدْرِی وَ یَسِّرْ لِی أَمْرِی وَ احْلُلْ عُقْدَهً مِنْ لِسانِی یَفْقَهُوا قَوْلِی وَ اجْعَلْ لِی وَزِیراً مِنْ أَهْلِی هارُونَ أَخِی اشْدُدْ بِهِ أَزْرِی وَ أَشْرِکْهُ فِی أَمْرِی» فاستجاب اللّه دعاءه و جعل أخاه هارون وزیرا فی تدبیر امر الرساله و شریکا فی امر التبلیغ و الذهاب الی فرعون فقال « اذْهَبْ أَنْتَ وَ أَخُوکَ بِآیاتِی وَ لا تَنِیا فِی ذِکْرِی اذْهَبا إِلی فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغی» فهارون انما هو نبی اللّه نیابه عن موسی علیه السلام فانه کان یتعلم الوحی و حقائق التوراه من موسی ثمّ یوازره فی تدبیر الرساله و یشارکه فی التبلیغ و هو خلفه و یمینه یشد أزره حیث یفتر. و کذلک کان منزله علیّ علیه السلام من رسول اللّه فان النبوّه الاصلیه المساوقه لنزول القرآن و جبرئیل و التایید بالمعجزات و دعوه الناس الی ما یوحی إلیه انما کان لرسول اللّه فقط و اما علی فهو وزیره فی تدبیر امر الرساله و شریکه فی امر التبلیغ و هو خلفه و یمینه. یشد أزره حیث یفتر و لذلک اخذ منه البیعه علی أن یکون أخاه و وارثه و وصیه و المؤدی عنه و لذلک لا ینزل آیه الا و یعلمها علیا ظهرها و بطنها و جمیع وجوهها و لذلک ارسله بسوره براءه الی المشرکین و قال لا یؤدی عنی الا علی و لذلک .... و لذلک. فلعلی من النبیّ تمام منازل هارون من موسی حتّی النیابه فی التبلیغ و الأداء عنه معه و بعده الا أن شرع موسی منسوخ و نیابه هارون و ابناؤه زائله و شرع محمّد غیر منسوخ و نیابه علی و أولاده غیر زائله الی یوم القیامه(ب).

**[ترجمه]معانی الاخبار: ابوخالد کابلی گوید: به سیّد عابدان علی بن حسین علیه السّلام عرض کردیم: مردم می گویند ابوبکر بهترینِ مردم بعد از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است و پس از او عمر و آنگاه عثمان، سپس علی است. فرمود: اینان با روایت سعید بن مسیّب از سعد بن ابی وقّاص از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله که به علی علیه السّلام فرمود:ر«منزلت تو نزد من همانند منزلت هارون از موسی است مگر اینکه پس از من پیامبری نخواهد بود» چه خواهند کرد؟ در زمان موسی علیه السّلام چه کسی همتای هارون بود؟!

شیخ صدوق – قدّس الله روحه – گوید: ما و مخالفان ما اجماع داریم که پیامبرصَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرموده است: «أنتَ منیّ بمنزلهٔ هارون من موسی إلّا إنّه لا نبیّ بعدی». این قول بدان معناست که منزلت علی علیه السّلام از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، در همه احوال همانند منزلت هارون از موسی علیه السّلام است،

جز آنچه در روایت استثنا شده است. یکی از منزلت‌های هارون از موسی این بودکه برادر ولادتی وی بوده و عقل این امر را امری اختصاصی می‌داند که مانع از آن می گردد که تصور کنیم، مقصود پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آن بوده باشد؛ زیرا علی علیه السّلام برادر ولادتی (پدر و مادری)آن حضرت نبود، و از جمله منزلت‌های هارون از موسی آن است که وی پیامبر بود و استثنای پیامبر صَلی الله علیهِ و آله مانع از آن است که علی علیه السّلام پیامبر باشد.

از جمله دیگر منزلت‌های هارون از موسی، اموری ظاهر و دیگری اموری باطنی هستند. از منزلت‌های ظاهری وی یکی اینکه بهترین و محبوب‌ترین مردمان زمان خود به موسی و نزدیک‌ترین و قابل اعتمادترین آن‌ها نزد وی بود و هرگاه غیبتی پیش می‌آمد، جانشین موسی بر قوم می‌شد، و اینکه دروازه علم وی بود و اگر موسی وفات می‌کرد و او در قید حیات بود، قطعاً جانشین وی می گشت. حدیث منقول الزام می‌کند که تمام این منزلت‌ها از جانب پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام نیز اختصاص داده شده است. و منزلت‌های باطنی هارون از موسی نیز برای وی واجب بوده است. و مواردی که عقل آن را نمی‌پذیرد، مانند اخوّت ولادتی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله و علی علیه السّلام را باید امتیازی از جانب پیامبر صلی الله علیه و آله برای علی علیه السّلام شمرد، هرچند علم و فهم ما به کنه آن نرسد، زیرا حدیث پیامبر آن را الزام می‌نماید، و کسی نمی‌تواند بگوید: مقصود پیامبرصَلی الله علیهِ و آله از بیان این حدیث آن نبوده که علی علیه السّلام از برخی از این منزلت‌ها برخوردار است و از برخی دیگر برخوردار نیست که اگر چنین گوید، به وی گفته خواهد شد، منظور پیامبر، برخوردار بودن علی علیه السّلام از منزلت‌های دیگری است که تو آن‌ها را ذکر نکرده‌ای و در این صورت کلّ حدیث زیر سؤال می‌رود و کلام بی... جایی خواهد بود و حاشا که پیامبر سخن بی‌جا بر زبان آرند، زیرا آن حضرت بدان جهت سخن می گویند تا چیزی به ما بفهمانند و تعلیم دهند، پس اگر جایز باشد بگوییم منظور آن حضرت از حدیث منزلت، برخی منزلت‌های هارون از موسی بوده، در حدیث چنین اختصاصی وجود ندارد و بدین ترتیب پیامبر چیزی را به ما نفهمانده‌اند، نه کم و نه زیاد! و چون چنین چیزی غیرممکن است، قطعاً مقصود آن حضرت تمام منزلت‌هایی بوده است که هارون نزد موسی از آن‌ها برخوردار بوده است، بی‌آنکه عقل یا حتی استثنایی که در خود روایت آمده، چیزی را از آن بکاهد. و اگر حال چنین باشد، دلالت مبنی بر اینکه علی علیه السّلام افضل صحابه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و اعلم و محبوب‌ترین ایشان نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و

آله و قابل اعتمادترین آن‌ها نزد وی بود،

ص: ۲۷۴

و لازم بوده که چون رسول خدا به سبب سفر از چشم مردم غایب شوند یا اینکه از دنیا بروند، ثابت می‌شود، زیرا تمام این موارد، در شرط هارون و منزلت او از موسی بوده است.

لذا اگر کسی بگوید: هارون پیش از موسی علیه السّلام وفات یافته و پس از وی امام نبود، پس چگونه قول پیامبر صَلی الله علیهِ و آله «هو منّی بمنزلهٔ هارون من موسی»، مسأله علی با مسأله هارون قیاس می‌شود، در حالی که علی علیه السّلام پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله زنده بود؟ به وی گفته می‌شود: ما تنها کار علی علیه السّلام را با هارون علیه السّلام با استناد به قول پیامبر صَلی الله علیهِ و آله که فرمود:«هو منیّ بمنزلهٔ هارون من موسی» مقایسه کردیم، و چون علی علیه السّلام از این منزلت برخوردار شد و پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در قید حیات ماند، واجب است پس از رحلت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، جانشین وی گردد و برای توضیح مطلب إن شاء الله مثالی خواهم زد.

اگر خلیفه به وزیر خود بگوید: «هر روزی که زید به دیدار تو می‌آید، دیناری به وی بده و عمرو نیز در نظر گرفته شده است. اکنون اگر زید سه روز نزد وزیر آمد و سه دینار گرفت و دیگر به کلی نیامد، اما عمرو اگر سه روز نزد وزیر آمد و سه دینار گرفت، این حق را دارد که روز چهارم و پنجم تا همیشه و تا زمانی که عمرو در قید حیات است و این وزیر در منصب خود باقی است، نزد وزیر بیاید و این وزیر حق ندارد به عمرو بگوید: چیزی فراتر از آنچه به زید داده‌ام به تو نخواهم داد، زیرا در شرط زید چنین بود که هرگاه نزد تو آمد، دیناری به وی بده، و اگر زید بیشتر می‌آمد، بیشتر می‌گرفت و همین شرط را هم برای عمرو قرار داد و او آمد، پس باید پول خود را دریافت کند. همچنین اگر در شرط هارون وصی، آن بوده که پس از موسی علیه السّلام جانشین وی بر قومش گردد و همین شرط برای علی علیه السّلام نیز قرار داده شده و علی علیه السّلام پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در قید حیات بود، لازم می‌آید که جانشین پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در قوم وی گردد، درست همانند مثالی که برای زید و عمرو زدیم و اگر حق قیاس را ادا کنیم، باید چنین باشد.

پس اگر گوینده‌ای بگوید: هارون حق نداشته پس از مرگ موسی جانشین وی در قومش گردد؛ به او گفته خواهد شد: اگر کسی به تو بگوید: هارون بعد از موسی افضل زمان خود

ص: ۲۷۵

و نایب او در عِلم نبوده است، چگونه هارون را از دیگران ممتاز می‌گردانی؟ و او هیچ فضیلتی برای هارون نخواهد یافت، زیرا این منزلت‌هایی که هارون از موسی دارد، معروف و مشهورند و اگر کسی منکر یکی از آن‌ها گردد، مانند آن است که همه آن‌ها را انکار کرده باشد.

اگر کسی بگوید: منزلتی که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله برای علی علیه السّلام قرار داد، مربوط به دوره حیات آن حضرت رسول است؛ به وی گفته می‌شود، ما با یک دلیل روشن به تو ثابت می‌کنیم که پیامبر صلی الله علیه و آله با گفتن: «أنت منی

بمنزلهٔ هارون من موسی إلّا أنّه لا نبیّ بعدی»، خلافت را پس از وفات خود به علی علیه السّلام واگذار کرده است و نه در زمان حیات خود، و إن شاءالله آن را خواهی فهمید؛ از جمله دلایل موجود بر این امر در قول نبی صَلی الله علیهِ و آله: «أنت منیّ بمنزلهٔ هارون من موسی إلّا أنّه لا نبیّ بعدی» آن است که این جمله، به دو معنا ایهام دارد: یکی ایجاب یک فضیلت و منزلت برای علی علیه السّلام از جانب پیامبر اکرم و دیگری منتفی کردن وجود پیامبری پس از وی. و دریافتیم که نفی آن حضرت از اینکه علی علیه السّلام پس از وی نبی باشد، دلیل بر آن است که اگر آن حضرت آن را نفی نمی‌فرمود، می‌شد تصوّر کرد که علی علیه السّلام پس از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله پیامبر خواهد بود، چون درباره وی فرموده بود: «تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری» و هارون یک نبی بود؛ و چون نبوّت را از وی نفی فرمود، نشان آن است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله ضرورتاً می‌دانست خاتم پیامبران است، از این رو باید آن را از علی علیه السّلام نفی می‌فرمود و همزمان فضیلت و منزلت را برای وی در آن قرار داد، زیرا به خاطر این فضیلت و منزلت لازم آمد آن حضرت صَلی الله علیهِ و آله، «نبی» بودن را از علی علیه السّلام منتفی بداند، زیرا اگر نمی‌فرمود: «او از من به منزلت هارون از موسی است»، نیاز پیدا نمی‌کرد که بگوید:«مگر اینکه پس از من پیامبری نخواهد بود». حال که نفی کردن نبوت توسط آن حضرت، شاید به منظور نفی فضیلت و منزلتی باشد که وجود نبوت را الزام می‌کند، لازم آمد که نفی نبوّت از علی علیه السّلام مصادف با زمانی باشد که فضیلتی را که برای هارون قرار داده شده بود، برای وی قرار دهد. و اگر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، تنها زمانی نبوت را پس از خود نفی فرموده بود - و زمانی که بعد از وی از نظر مخالفین ما زمانی است که آن حضرت برای علی علیه السّلام منزلتی قرار داده که مستلزم نبوت پس از خود برای وی در آن وقت نباشد-، در این صورت این‌گونه سخن گفتن لغو و بیهوده شمرده می‌شود، زیرا مستثنی کردن نبوت پس از وفات واقع شده است،

ص: ۲۷۶

و منزلتی که نبوت را در حیات الزام می‌کند، نبوّتی است که پیامبر در آن هنوز در قید حیات است، زیرا اگر مستثنی کردن نبوت پس از وفات، همزمان با وجوب فضیلت و منزلت در حال حیات پیامبر برای وی بود، لازم می‌آمد که علی علیه السّلام در حیات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نبی باشد و این معنا باطل است، از این رو لازم می‌آمد که استثنای نبوت مربوط به زمانی باشد که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله منزلت را برای علی علیه السّلام در آن قرار داده باشد تا ضمن برخوردار بودن از فضیلت و منزلت، مستحقّ نبوت نباشد.

آنچه موضوع را بیشتر روشن می‌کند آن است که اگر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله می‌فرمود: «منزلت علی نزد من پس از وفاتم منزلت هارون از موسی است إلّا اینکه در حیات من هیچ پیامبری با من نخواهد بود» لازم می‌آمد که علی علیه السّلام پس از پیامبر بتواند نبی باشد، زیرا وی با جمله مذکور او را از نبی بودن در حیات خود منع کرده و در ضمن نبی بودنش را پس از وفات خود لازم دانسته است. و اگرچنین باشد، آن‌وقت پیامبر زمانی نبی بودن را از علی منع کرده که فضیلت را در آن برای وی قرار داده است، چون به سبب آن محتاج به نفی نبوت شده است، و چنانچه لازم آمده که منزلت در زمان نفی نبوت باشد، لازم می‌آید که پس از وفات باشد، زیرا نفی نبوت پس از وفات است، و اگر علی علیه السّلام پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به منزلت هارون از موسی در زمان حیات موسی باشد، خلافت برای آن حضرت بر مسلمانان واجب می‌گردد، کما اینکه اطاعت از وی فرض خواهد بود و او اعلم و افضل آن‌ها خواهد بود، زیرا این امور، جملگی منزلت‌های هارون از موسی در

حیات موسی بوده‌اند.

و اگر گوینده‌ای بگوید: شاید لفظ «بعدی» در حدیث پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به معنای «بعد نبوّتی» (پس از نبوت من) باشد نه «بعد از وفاتم»! در این صورت به وی گفته خواهد شد: اگر چنین باشد، آن وقت هر حدیثی را که مسلمانان روایت کرده‌اند که متضمن «لا نبیَّ بعد محمّد صَلی الله علیهِ و آله» باشد، بدان معنا خواهد بود که در زمانی که او پیامبر است، پیامبری نخواهد بود، ولی پس از وفاتش امکان دارد پیامبرانی باشند.

ص: ۲۷۷

اگر بگوید: مسلمانان اتفاق نظر دارند که معنای قول آن حضرت: «لاـ نبیّ بعدی» آن است که پس از وفات من تا قیامت پیامبری نخواهد بود، پاسخ اشکال نیز در هر روایتی که متضمن « نبیّ بعدی» باشد، همین خواهد بود.

اگر بگوید: قول پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام: «أنت منیّ بمنزلۀ هارون من موسی» مربوط به زمانی است که قصد رفتن به غزوه تبوک را داشت و علی علیه السّلام را به جانشینی خود بر مدینه گمارد و علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، آیا مرا بر زنان و کودکان می‌گماری؟ و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی پاسخ گفت: آیا خرسند نمی‌گردی که منزلت هارون از موسی را نزد من داشته باشی!

در پاسخ وی باید گفت: این اشتباه در دیدگاه است، زیرا تو حدیثی را نقل نمی‌کنی که متضمن معنای حدیث مجمع علیه را داشته باشد مگر اینکه ما هم حدیثی را در مقابل آن بیاوریم که آن را نقض کرده و خبر مجمع علیه را به معنایی اختصاص خواهیم داد که مورد نظر ماست و با آنچه مورد نظر توست در تعارض باشد و در این صورت، حجت هر دوی ما به کنار خواهد رفت، چون هر دو روایت مخصوص هستند و می‌ماند خبری که عام است و این عام بودن، تنها نظر ما را بیان خواهد کرد، زیرا ما در مقابل آنچه تو روایت کردی، نمی‌گوییم که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله مسلمانان را جمع کرده، به ایشان فرمود: من علی علیه السلام را پس از وفاتم بر شما می‌گمارم و زمام امور شما را به دست وی دادم و این کار را به موجب وحی‌ای که از جانب خدای عزّوجل درباره وی نازل شده انجام می‌دهم، سپس در مقام تأکید قول خود بفرماید: «منزلت تو از من همانند منزلت هارون از موسی است مگر اینکه پس از من پیامبری نخواهد بود». در این صورت، این سخن بعد از آن شرح، سخنی آشکار و مقابل حدیث اختصاصی شما خواهد بود و هر دو کنار می‌روند و آن حدیثی می‌ماند که بر آن و روایت آن اجماع کرده‌ایم، مبنی بر اینکه پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: «تو نزد من منزلت هارون از موسی را داری مگر اینکه پس از من پیامبری نخواهد بود»، آن هم با حالتی که لغت، بار معنایی مشهور و مورد تفاهم خود را داشته باشد و این همان چیزی است که ما درباره آن سخن گفته و شرح کردیم

ص: ۲۷۸

و به آن پایبند شدیم که پیامبر صلی الله علیه و آله به صراحت بر امامت علی علیه السّلام پس از خود تصریح فرمود، او را جانشین خود ساخته و اطاعت از وی را فرض نموده است. و الحمد لله رب العالمین علی نهج الحقّ المبین. – . معانی الاخبار :

مؤلف: این حدیث را در باب «غزوه تبوک» ثابت کرده‌ایم و نیز در «باب الغدیر» و نیز در اکثر احتجاجات آن حضرت بر آن قوم و در باب «اعتذار آن حضرت علیه السّلام از مقابله نکردن با کسی که به جنگ وی آمده باشد» و در احتجاجات امام حسن علیه السّلام و نیز در احوال ولادت حسین علیه السّلام و در احتجاج سعد بن ابی وقّاص بر معاویه و در بسیاری از باب‌هایی که از این پس خواهد آمد. اکنون به ذکر برخی موارد که سید مرتضی - رضوان الله علیه - در این مقام آورده می‌پردازیم که همانند شرحی بر گفته‌های شیخ صدوق - رحمه الله - است .

گوید: حدیث مورد نظر از دو وجه دالّ بر نص است: یکی اینکه قول رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله: «أنت منیّ بمنزلة هارون من موسی إلّا أنه لا نبیّ بعدی» الزام می‌کند که امیرالمؤمنین علیه السّلام از تمام منزلت‌های هارون نزد موسی علیه السّلام برخوردار باشد، جز موردی که استثنا شده و هر چه در این مورد در عرف جاری باشد. و دانستیم که از جمله منزلت‌های هارون نزد موسی علیه السّلام، شراکت در نبوّت، برادری نسبی، فضل بر محبت و اختصاص بر همه قوم خود، و جانشینی وی بر قومش در غیاب موسی علیه السّلام و اینکه اگر هارون پس وفات موسی در قید حیات بود، جانشین وی بر آنها گردد و روا نباشد که رهبری اُمّت پس از موسی به کسی غیر از هارون واگذار شود؛ و حال که با آوردن استثنا، نبوّت علی علیه السّلام منتفی شده و برادری وی با پیامبر به جای نسبی بودن، عُرفی گشته، باید حکم به قطعیت موارد دیگر غیر از این دو مورد را برای امیرالمؤمنین علیه السّلام حکم کرد و از جمله آن منزلت‌ها اینکه، اگر پس از رحلت آن حضرت وی در قید حیات بود، به تدبیر کار اُمّت وی پرداخته و جانشین او در میان ایشان گردد، و می‌دانیم که پس از رحلت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله، علی علیه السّلام در قید حیات بود، از این رو امامت وی بدون هیچ شبهه‌ای ثابت است.

سپس سید مرتضی - رضی الله عنه - گوید: اما دلیل بر اینکه اگر هارون پس از موسی علیه السّلام در قید حیات بود، قطعاً جانشین وی در میان اُمّتش می‌شد، آن است که ایشان در حیات موسی علیه السّلام جانشین وی بود و هیچ اختلافی در این مورد نیست و نیز کلام خدای متعال: «وَ قَالَ مُوسىَ لِأَخِيهِ هَرُونَ اخْلُفْنی»، - . اعراف / ۱۴۲ - {و

موسی [هنگام رفتن به کوه طور] به برادرش هارون گفت: «در میان قوم من جانشینم باش!} بزرگ‌ترین دلیل بر این امر است، و چون خلافت هارون در زمان حیات موسی به اثبات رسید،

ص: ۲۷۹

لازم می‌آید که پس از وفاتش نیز جانشین وی گردد، اگر بعد از او باقی باشد؛ زیرا در صورت در قید حیات بودن پس از وی، اگر به هر حالی از احوال از پذیرش این مسؤولیت سر باز زند، از منزلت وی کاسته می‌شود و ولایتی را که به وی تفویض گشته بود، از او منع می‌شود. این مسأله مستلزم رماندن و دورساختن است، آن هم بیشتر از مخالفان ما یعنی معتزله که اعتراف دارند که خداوند پیامبران را از زشتی و رفتار نابخردانه دور می‌سازد و خداوند دعای آن‌ها را از جایی که برایشان آشکار نباشد، در حق اُمّتشان اجابت نمی‌کند.

اگر گفته شود: هرگاه ثابت گردد که این مسئله دورکننده است، لازم می‌آید که هارون به اعتبار اینکه نبی است و هر کاری را که از او سر می‌زند به خواست خدای عزّوجل می‌باشد، باید از آن اجتناب ورزد، پس این نبوّت اوست که اقتضا می‌کند جانشینی او پس از وفات موسی نیز استمرار یابد. و اگر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نبوّت را از حدیث خود مستثنی فرموده، هرچه جزء لوازم و اقتضائات نبوّت است، مانند سبب آن، نیز از حدیث خارج می‌شود و اگر این منزلت با نبوت خارج شده باشد، در این روایت، دلالتی بر نصّی که شما ادعا می‌کنید وجود ندارد؛ به وی پاسخ داده می‌شود که اگر منظور شما آن است که خلافت از اقتضائات نبوّت است و هارون به اعتبار پیامبر بودن، از منزلت خلافت برخوردار بوده، همان‌طور که از سایر شرایط نبوت برخوردار بوده، مسأله به این شکل نیست، زیرا او منکر این نیست که هارون قبل از جانشین موسی شدن، شریک در نبوّت او و تبلیغ شریعت وی بوده است، هر چند در غیر این مورد، خلیفه موسی در حیات و پس از وفاتش نبوده باشد، و اگر منظورت آن است که خلافت هارون از موسی در حیات موسی است و باید پس از وفات آن حضرت استمرار یابد و از این منزلت خارج نمی‌گردد، زیرا خروج وی از آن اقتضای تنفیر - دورساختن - را دارد که نبوت هارون از آن منع می‌گردد و در سخن خود بدان اشاره نمودی: نبوت اقتضای خلافت بعد از وفات را دارد، این برداشت صحیح است، اما در عین حال، تصور شما یعنی این که استثنای نبوّت به معنای مستثنی کردن خلافت است، لازم نمی‌آید؛ زیرا بیشترین چیزی که در این تصور است این است که مانند سبب ثبوت خلافت بعد از وفات است و لازم نمی‌آید آنچه را که هنگام نفی غیر مانند مسبّب از غیر است، نفی کند. مگر نمی‌بینی که اگر یکی از ما به وصیّ خود گفت: از مال من فلان مقدار را به فلانی بده - و مبلغ مشخصی را معین کرد - که او این مبلغ را بابت کالایی که از وی خریده‌ام، طلب دارد

ص: ۲۸۰

.، و فلانی را نیز به منزلت فلانی که تو را درباره او وصیّت کردم بدان و او را نیز به منزله وی قرار بده. این گفته برای آن شخص ایجاد حق می‌کند از ارش جنایت (تاوان) گرفته تا قیمت یک کالا یا میراث یا هر چیز دیگر. در این صورت بر وصی لازم است هر دو را به یک مقدار پول دهد، هر چند علت طلبکار بودنشان باهم متفاوت باشد، و هیچ عاقلی حکم به سلب عدم پرداخت مال به شخص دومی به خاطر تفاوت علّت طلبش نمی‌کند و بنابراین، منزلت هارون از موسی، جانشینی او را نیز پس از وفات موسی ایجاب می‌کند و در اینجا همین امر به اقتضای لفظ برای امیرالمؤمنین علیه السّلام نیز ثابت است؛ هرچند که برای هارون از این جهت لازم می‌آمد که در نفی آن، دورکردنی - تنفیر- است که نبوتش آن را نفی می‌کند، اما استحقاق خلافت برای امیرالمؤمنین علیه السّلام از راه دیگر لازم می‌آید.

و آنچه سخن ما را وضوح بیشتر می‌بخشد آن است که اگر پیامبری صَلی الله علیهِ و آله به خلافت وی تصریح نموده و می... فرمود: «تو نزد من منزلت هارون از موسی در خلافت آن حضرت در حیاتش و استحقاق آن برای وی اگر زنده می‌ماند پس از وفات موسی را داری إلّا اینکه تو پیامبر نیستی»، کلام آن حضرت صحیح و به دور از تناقض می‌باشد و خارج از حقیقت نیست و کسی برداشتی جز این نخواهد داشت که خلافت علی علیه السّلام به استثنای نبوت است و کسی قادر نیست خلافت وی را پس از وفات نفی کند. و امکان دارد ضمن ثبوت این جمله، دلیل بر اساس این مسأله تنظیم شود که اگر هارون پس از موسی زنده می‌ماند، در میان اُمّت موسی مفترض الطاعهٔ بود، که در این صورت این منزلت برای امیرالمؤمنین علیه السّلام نیز ثابت می‌بود هرچند ارتباطی به خلافت وی در زمان حیات پیامبر و وجوب استمرار آن تا پس از وفات آن حضرت نداشته باشد،

زیرا برخی از مخالفان سخت برآنند که خلافت هارون برای موسی را در زمان حیات موسی دفع کنند و این که آن منزلتی است جدای از نبوت را انکار کنند. هر چند چنین برداشتی کاملاـ ناشی از لجاجت است، لیکن می گوییم: ثابت گردید که هارون بر اُمّت موسی واجب الطاعه بوده است،

ص: ۲۸۱

چون شریک نبوّت وی بود و این چیزی نیست که کسی بتواند آن را رد کند، و نیز ثابت شد که اگر پس از وی در قید حیات بود، بازهم چون گذشته در میان اُمّت موسی علیه السّلام واجب الطاعه بود - زیرا نمی‌تواند در عین زنده بودن از نبوّت خارج شود - و اگر آنچه گفتیم درست بود و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله با این حدیث همه منزلت‌های هارون از موسی را برای علی علیه السّلام واجب گردانید، و نبوّت را از وی نفی نمود و از جمله منزلت‌های علی علیه السّلام آن بود که اگر پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در قید حیات بود، طاعتش بر اُمّت وی فرض بود، هرچند، هارون اگر زنده بود، به دلیل جایگاه نبوّتش، باز فرمانش در میان اُمّت موسی مطاع بود؛ و این دلیل بر آن است که اطاعت از امیرالمؤمنین علیه السّلام بر بقیه اُمّت پس از وفات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرض باشد، هرچند نبی نبوده باشد، چون نفی نبوّت به دلیل جایگاهش، آن گونه که بیان کردیم، نفی خلافت نمی کند، و اگر محقّق می‌شد که اطاعت اُمّت منحصراً باید از پیامبر باشد، آن‌وقت لازم می‌آمد که اطاعت از جانشین او اگر نبی نباشد، جایز نباشد. و اگر حصول این امر برای غیر نبی نظیر امام جایز باشد، دلیل بر منفصل بودن فرض طاعت از نبوّت است و اینکه فرض طاعت از شرایط و حقایق آن نیست که با حصولش برای کسی اثبات و یا عدم حصولش نبوّت از کسی نفی گردد و مثالی که مذکور افتاد، درستی سخن ما را اثبات می کند؛ و اگر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به آنچه گفتیم تصریح می کرد و می‌فرمود: منزلت تو از من منزلت هارون از موسی بر فرض طاعت از اُمّت من است، هر چند شریک من در نبوّت و تبلیغ رسالت نیستی» باز هم کلام وی درست و از متناقض بودن به دور می‌ماند.

پس اگر بگوید: بنابراین، بر همین اساس لازم می‌آید که امیرالمؤمنین علیه السّلام در حیات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله واجب الطاعهٔ بوده باشد، آن گونه که هارون در زمان موسی چنین بود، به وی گفته می‌شود: اگر ما را با ظاهر کلام وا می گذاشتند، آنچه را که تو ذکر کردی فرض می‌نمودیم، لیکن اجماع مانع از آن است، زیرا اُمّت، اختلافی میان خود ندارند که علی علیه السّلام در زمان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله همانند هارون، در همه امور واجب الطاعه نبوده است و اگر کسی ادّعا کرده که آن حضرت در حیات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله واجب الطاعه بوده، منظور وی در مقام جانشینی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله و غایب بودن آن حضرت واجب الطاعه بوده است، نه در زمانی که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله حضور داشته است، و اگر واجب الطاعهٔ نبودن وی در زمان حیات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله با دلیل منتفی گردد، به مقتضای لفظ، صحت واجب الطاعه بودنش پس از وفات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله اثبات می گردد.

پس اگر بگوید: ظاهر قول رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در «أنت منّی بمنزلهٔ هارون من موسی» مانع

ص: ۲۸۲

ادّعای شما می‌شود، زیرا اقتضا می کند علی علیه السّلام از همان منزلت‌هایی برخوردار باشد که هارون از موسی داشت و از

آن‌ها نیز عملاً در زمان حیات موسی برخوردار بود، وگرنه منزلت‌هایی که مذکور گردیده از قبیل واجب الطاعه بودن، خالی از معناست، و فرض طاعت ناشی از نبوّت به موسی تعلّق نداشته و از جانب او فرض نبوده است. - . بدین معنا که: لزوم اطاعت از هارون به خاطر نبوّتش متفاوت از لزوم اطاعتش به خاطر خلیفه موسی بودن اوست؛ زیرا اولی از جانب خدای سبحان ثابت شده و مقیّد به زنده بودن یا وفات یافتن موسی نیست، اما قوام دومی به موسی است و با وفات موسی منتفی می‌شود و همین حالت در مورد امیرالمؤمنین علیه السّلام نیز صدق می کند. -

در پاسخ وی گفته می‌شود: ایرادی که از کلام ما گرفته‌ای ساقط است، زیرا جانشین موسی بودن هارون علیهما السّلام در حیات موسی، بی‌تردید برای وی یک منزلت است و قرآن نیز آن را تأیید نموده است، اما آنچه را که به عنوان خلافت برای هارون پس از موسی علیه السّلام واجب و لازم دانستیم، بدان جهت است که شخص موسی علیه السّلام هارون را در حیات خود جانشین خویش نمود و کار تدبیر امور قومش را به او سپرد و جایز نبوده که از ولایتی که برایش مقرر گشته، خارج شود، و پس از وفات موسی علیه السّلام نیز این منزلت برای او کماکان پا برجاست، و وابستگی این منزلت به موسی بسیار قوی است، بنابراین چیزی نمانده جز اینکه پاسخ باید به گونه‌ای بیان شود که قبلاً بیان داشته‌ایم.

و آنچه آن را تبیین می کند، قول رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله است که فرمود: «أنتَ منیّ بمنزلهٔ هارون من موسی» و این جمله بدان معنایی که سائل نتیجه گرفته نیست که حصول این منزلت‌ها به وسیله موسی و از جانب او و حاصل شده باشد، درست مثل اینکه یکی از ما بگوید: تو نزد من منزلت برادرم را از من داری، یا منزلت پدرم را از من داری! این سخن از طرف گوینده بدان معنا نیست آن فرد برادر یا پدر او باشد، و کسی نیز نمی‌تواند ادّعا کند که این سخن مجاز است و از حکم حقیقت خارج می‌باشد، زیرا اگر کسی ادّعا کند این‌گونه سخن گفتن اقتضای ادّعا وی را می کند، نیز لازم می‌آمد که نتوانیم آن را درباره جمادات و هرچه که از آن فعلی صادر نمی‌شود، به کار نبریم، در حالی که می‌دانیم کاربرد آن در مورد آنچه گفتیم درست است و اهل لغت منعی در کاربرد جمله‌هایی نظیر: «منزلهٔ دار زید من دار عمرو، بمنزلهٔ دار خالد من دار بکر، و منزلهٔ بعض اعضاء بدن الإنسان منه منزلهٔ بعض آخر منه» که با گفتن این جمله، قصد نشان دادن تشابه و تفاوت آن‌ها را دارد و در اینجا لفظ «مِن» به معنای «عند» و «مع» به کار رفته است و چنان است که گوینده خواسته باشد بگوید: «محلّك عندی و حالك معی فی الإکرام و الإعطاء کحال ابی عندی و محلّه فیهما» (جایگاه تو نزد من و حال تو با من در اکرام و بخشندگی به جایگاه پدرم نزد من می‌ماند و جایگاه او از آن دو.)

آنچه صحّت گفتار ما را روشن می‌سازد، حُسن مستثنی کردن نبوّت توسط رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از دیگر منزلت... هاست و ما می‌دانیم که آن حضرت تنها موردی را مستثنی فرموده که دخول آن در لفظ از نظر ما جایز یا از نظر مخالفان ما واجب دانسته شده و

ص: ۲۸۳

نیز ما می‌دانیم که نبوّت مستثنی شده ربطی به موسی ندارد - امری الهی است -. و اگر استثنای نبوّت از همه مقتضیات لفظ ممکن باشد، هرچند ربطی به موسی نداشته باشد، لفظ نمی‌تواند شامل منزلت‌هایی که از جانب موسی واجب گردیده است ... بشود.

اما آنچه دلالت می‌کند بر اینکه لفظ حصول همه منزلت‌ها را الزام می‌کند الّا آنچه اسلوب استثنا آن را خارج کرده باشد و هر آنچه جاری بر همین مجری باشد هر چند از جمله الفاظ عموم نباشد که استغراق و شمول را ایجاب می‌کند، و نیز از مذهب ما نیست که در لفظ مستغرق برای جنس، بر سبیل وجوب، لفظی برای آن وضع شده باشد؛ - . در منبع به همین صورت آمده و خالی از ایهام و اضطراب در معنا نیست. - پس آن این است که ورود استثنا در لفظی که از طریق اجمال و اختصار، چیزهای زیادی را اقتضا می‌کند، وقتی از انسانی حکیم و به قصد بیان و فهماندن صادر می‌شود، دلیل بر آن است که آنچه لفظ اقتضای آن را دارد و می‌تواند حامل آن باشد، بعد از آنچه با استثنا خارج شد، مقصود خطاب و داخل در محدوده آن است و ورود استثنا در آن به مانند قرینه یا دلالتی است که استغراق و شمول را الزام می‌کند. دلیل بر درست بودن آنچه گفته‌اند این است که اگر حکیم و دانایی به ما گفت: هر کس وارد خانه‌ام بشود او را گرامی می‌دارم مگر زید؛ از سخن او در می‌یابیم که با ورود استثنا به سخن، مراد گوینده، هر کسی جز زید است، زیرا اگر چنین نبود، باید با قصد افهام و توضیح، استثنا می‌شد، این یک وجه است.

اما وجه دیگر آن است که ما مردم را در فهم معنای این حدیث، دو دسته می‌بینیم که یکی از آن‌ها بر این باورند که مراد یک منزلت است که حدیث به سبب آن بیان شده است، آن هم برای بستن یک عهد و پیمان یا به سبب عمل به یک عرف؛ و دسته دوم بر این باورند که شامل تمام منزلت‌هایی می‌شود که هارون نزد موسی داشته است، بعد از آنچه با دلیل خارج شده است و با وجود اختلافی که در تفصیل این منازل و تعیین آن‌ها دارند، و اینان شیعیان و اکثر مخالفان آنان هستند؛ زیرا جز یکی دو نفر قائل به قول اول نیستند و مخالفان شیعه نیز در اینکه امیرالمؤمنین علیه السّلام پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله جانشین وی باشد، با آن‌ها اختلاف دارند، زیرا برای آن‌ها ثابت نشده که اگر هارون زنده می‌ماند، جانشین موسی علیه السّلام می‌شد و صحیح نمی‌دانند که این مسأله را جزو منزلت‌های هارون قرار دهند. از این رو هر کس چنین برداشت کرد که لفظ حدیث دالّ بر بیش از یک منزلت است، به سمت عمومیت آن رفت

ص: ۲۸۴

و اگر نادرست بودن قول کسانی که قائل به اراده یک منزلت را دارند - آن‌گونه که بیان خواهیم کرد - مشخص گردد، عام بودن آن اثبات می‌شود؛ زیرا هیچ کس قائل به تعدّی آن از یک منزلت نشده که در عین حال به عام بودن آن تردید کند. بلکه سخن این است که بهتر آن است که از یک منزلت تجاوز کند، نه اینکه به صورت عام و خارج از اجماع در آید.

پس اگر بگویید: با چه استدلالی حدیث را از مقصود بودن بر یک منزلت باطل می‌کنید؟ به وی گفته می‌شود: مگر ادّعا نداری که علت بیان این حدیث، فتنه‌انگیزی منافقان بود و لازم است کلام حمل بر آن شود و از آن تجاوز نکند؟ این نظر از چند وجه باطل است از جمله:

این برداشت از معنای خودِ روایت بلکه به کلی استنباط نمی‌شود بلکه به صورت آحاد روایت شده و اکثر اخبار وارده خلاف آن است؛ و دیگر اینکه وقتی پیامبر صَلی الله علیهِ و آله هنگام رفتن به غزوه تبوک، علی علیه السّلام را جانشین خود بر مدینه نمود، علی علیه السّلام دوست نداشت در این غزوه شرکت نکند و خلاف عادتی که تاکنون داشته عمل کند و نتواند در جنگ با جان خود از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله دفاع کند و دشمنان را از وی دور سازد، از این رو خود را به آن حضرت

رسانده و ناراحتی خود را از دور ماندن از وی اظهار نمود و آن حضرت این عبارت را به وی فرمود و ما حق نداریم چنین روایتی را که معنای آن معلوم است، به امری نامعلوم تخصیص دهیم؛ با در نظر گرفتن این نکته که در اکثر روایات آمده است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: «منزلت تو نزد من همانند منزلت هارون از موسی» است و این جمله را بارها در شرایط متفاوت و جاهای مختلف بر زبان رانده‌اند و ما نیز حق نداریم آن را فقط مختص به غزوه تبوک بدانیم، بلکه واجب آن است که روایت را قطعی بدانیم و اثرات مترتب بر آن را بررسی کنیم و به علل و احوالی بپردازیم که صحت آن را ثابت نکرده‌اند و در آن‌ها شک کنیم.

از جمله آنچه سبب، اقتضای آن را دارد، مطابقت قول با آن است و با مطابقت با آن، لازم نمی‌آید که از آن تعدی نکند. اگر شأن بیان حدیث آن‌گونه که ادّعا می‌کنند فتنه‌انگیزی و شایعه پراکنی منافقان مبنی بر اینکه علی علیه السّلام بر دل پیامبر گران آمده، از این رو آن حضرت وی را با خود نبرده است، زیرا جانشینی در سفر و غیبت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله صورت گرفته و این سخن مطابق با برداشت و تأویل ما بوده و با آن مطابقت داشته و آن را شامل شده است و چنانچه پس از وفات و جانشینی که منافاتی با اقتضای سبب ندارد، به غیر آن نیز سرایت کند، روشن می‌شود که اگر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آن... گونه که بیان کردیم تصریح می‌فرمود که: «منزلت تو از من، منزلت هارون از موسی پیامبر علیه السّلام در محبّت، فضل، اختصاص و جانشینی در زمان حیات و پس از وفاتم هستی» آن وقت سببی که مدّعی آنند،

ص: ۲۸۵

مانع از صحت کلام و استواری آن نمی‌شد.

و از جمله اینکه اگر حدیث پیامبر صَلی الله علیهِ و آله تنها یک منزلت را شامل می‌شود یا جانشینی به هنگام سفر یا برخلاف تصوّر منافقان فتنه‌انگیز، محبّت پیامبر صَلی الله علیهِ و آله را به علی علیه السلام اثبات می‌کند، در این صورت استثنا کردن نبوّت چه معنایی پیدا می‌کند؟ زیرا ظاهر کلام بیش از یک منزلت را شامل نمی‌شود، مگر نمی‌بینی که درست نیست یکی از ما به دیگری بگوید: «منزلت تو از من در شراکت در کالای مورد نظر، جدای از دیگر کالاها، به منزلت فلان از فلان می‌ماند مگر اینکه تو همسایه من نیستی» هر چند که همسایگی‌اش با کسی که از او نام برده ثابت باشد؛ زیرا قول اول او ضرورتی برای وارد کردن مسأله همسایگی ایجاب نمی‌کند؛ و نیز درست نیست که بگوید: «خدمتکارم زید را زدم مگر خدمتکارم عمرو را» و درست آن است که بگوید: «خدمتکارانم را زدم مگر خدمتکارم عمرو را»؛ زیرا با این جمله، یکی را از جمع استثنا کرده است.

در این صورت قول کسی که ادّعا کند که حدیث اقتضای یک منزلت را می‌کند، زیرا ظاهر لفظ به بیش از یک منزلت نپرداخته و اگر منظور وی منزلت‌های زیادی بود، می‌گفت: تو نزد من دارای منزلت‌های هارون از موسی هستی» زیرا وجه سقوط این معنا آن است که استثنا را دال بر این بدانیم که حدیث بیش از یک منزلت را شامل می‌شود و حال آنکه معمول آن است که این نوع خطاب به کار رود هر چند مراد منزلت‌های فراوان باشد، زیرا عرب می‌گوید: «منزلت فلانی از امیر همانند منزلت فلانی از وی است» هر چند خواسته باشند به احوال مختلف و منزلت‌های فراوانی اشاره کرده باشند و به جای جمله ذکر شده، غالباً نمی‌گویند: «منزلت‌های فلان همانند منزلت‌های فلانی است» و این کلام از آنجا نزدشان نیکو شمرده می‌شود که

بـاور دارنـد منزلت‌هـا و مراتب مختلف برای صاحبـان آن‌هـا به مشابه یـک منزلت است و گویی جمله ای است که مفهوم چند جمله را یک‌جا بیان می‌کند، از این رو با لفظ واحد به امور متعدد اشاره می‌کنند.

و به اعتبار اینکه گفتیم استثنا قول کسی را که کلام را حمل بر منزلتی می‌کند که عهد یا عرف آن را اقتضا می‌کند، باطل می‌سازد، و اینکه در عرب لفـظ «منزلت» را جز دربـاره چیزی مخصوص و به تنهـایی به کـار نمی‌برنـد، زیرا هیـچ حالتی از نسب، مجاورت، سرپرستی

ص: ۲۸۶

محبّت و اختصاص و دیگر احوال برای کسی حاصل نمی‌شود مگر اینکه صحیح باشد، اگر درباره وی بگویند: این یک منزلت است، و هرکس مـدّعی عرفی در برخی منزلت‌هـا بود،ماننـد کسـی است که مـدّعی آن در عرف دیگر است. همچنین معمول نیست که به یک منزلت از منزلت‌های هارون از موسـی بـدون توجه به دیگر منزلت‌های وی اشاره شود و هیـچ منزلت خاصـی وجود ندارد که دیگر منزلت‌ها داخل در آن نباشند بلکه دیگر منزلت‌های وی طبق معمول از جهت اینکه دلالت بر آن‌ها دارند معلوم هستند، و هر آنچه را که بیان کردیم، برای کسی که منصفانه قضاوت کند، واضح و روشن است.

راه دیگر برای اسـتدلال به اینکه حـدیث دال بر نصّ بر امـامت و ولاـیت ایشـان است این است که اگر ثـابت شـود که هـارون جانشـین واجب الطاعهٔ موسـی بر اُمّتش در زمان حیاتش بوده است و اینکه این منزلت یکی از منزلت‌های وی شمرده می‌شود و دریـافتیم که پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله منزلتی را که مورد نظرش بوده، با گفتن «مگر اینکه پس از من پیامبری نیست» از دیگر منزلت‌ها اسـتثنا فرموده، ثابت می‌کنـد که غیراز نبوّت، بقیه منزلت‌های هارون از موسـی برای امیرالمؤمنین علیه السّـلام، پس از پیامبر صَـلی الله علیهِ و آله حاصل است و اگر خلافت در حیات پیامبر یکی از آن‌ها بوده باشـد، پس از وی نیز این منزلت برای علی علیه السّلام ثابت است و بدین ترتیب نصّ بر امامت ایشان خواهد بود.

پس اگر بگویـد: پس چرا گفتیـد: اسـتثنا در روایت دالّ بر باقی‌ماندن بقیه منزلت‌ها برای علی علیه السّـلام است و پس از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله برای وی ثـابت است؟ به وی گفته می‌شـود: خاصـیت اسـتثنا این است که اگر مطلـق بود، هر چه غیر مطلق باشـد را اسـتثنا می‌کنـد، کمـا اینکه اگر مقیّـد به حـالت یـا زمان گردد، ایجاب می‌کنـد آنچه در آن حالت و آن وقت مسـتثنی نشـده، اثبـات شود، زیرا تفـاوتی میـان اینکه چیزی در جمله در حالتی خاص که جمله متضـمن آن نیست و اینکه چیزی از آن اسـتثنا گردد که به هیـچ وجهی از وجوه متضـمن آن نیست، وجود ندارد. آیا نمی‌بینی سـخن آنکه گوید: «خدمتکارانم را زدم جز زید در خانه و جز زید را که من در خانه او را نزده‌ام» دالّ بر آن است که زدن خدمتکارانش در خانه بوده است زیرا استثنا به آن تعلّق دارد و اگر زدن در خـانه نمی‌بود، ذکر «خانه» و عـدم ذکر آن همانـنـد ذکر آنچه جمله اول مشـتمل بر آن نیست از قبیل چهارپا یا اشـیای دیگر خواهـد بود؛ و کسـی نمی‌توانـد بگویـد، لفظ «بعدی» در حدیث، مسـتثنی به مشیت خداست و نیز نمی‌توانـد بگویـد که چگونه چیزی از منزلت‌هـا که وارد در اسـتثنا نشـده را ثـابت می‌دانیـد، زیرا ما در طریقه اول بـدان اشاره کردیم.

ص: ۲۸۷

پس اگر گفته شود: شاید معنا «بعد از نبوّت من بوده نه بعد از وفاتم»، به وی می گوییم: این مخلّ صحّت تأویل ما نمی‌شود، زیرا ما می‌دانیم آن احوالی که بدان اشاره کرده‌اند، هم احوال حیات و هم احوال ممات را تا قیامت در بر می گیرد. و باید ملتزم به معنای ظاهری کلام بود و نیز به برداشت ما مبنی بر اینکه مطابقت استثنا در حالتی که مستثنی منه در آن است، امامت را برای امیرالمؤمنین علیه السّلام در همه احوالی که نفی به آن تعلّق دارد، الزام می‌نماید و اگر دلالت چیزی از این احوال را خارج کنی، ما نیز آن را برای آن خارج نموده و بقیه احوال را برای او باقی می گذاریم، زیرا ظاهر کلام اقتضای آن را دارد، و در این صورت طعن مخالفان ما، صحت قول ما را بیشتر مورد تأکید قرار می‌دهد؛ پایان کلام تلخیص شده او – قدّس الله روحه –. – . الشافی: ۱۵۳–۱۴۸ –

و از آن پس، او – رحمه الله – در پاسخ دادن راه اطناب را در ردّ شبهه و اشکالات وارده بر استدلال‌هایی که در مورد خبر آمده، پیموده، به گونه‌ای که دیگر نمی‌توان چیزی بر آن افزود، پس هرکس خواهان وقوف بر آن باشد، به کتاب مراجعه کند .

سپس می گوییم: بر هیچ منصفی پس از آگاهی از اخباری که نقل کردیم و مشتمل بر قرائن دالّ بر اینکه مراد از آنچه از کلام بزرگان مذکور افتاد، تصریح حدیث منزلت بر امامت آن حضرت علیه السّلام است، بالأخص بعد از اینکه قرینه‌های دیگری نظیر حدیث مشهوری که دالّ بر آن است که هر چه بر بنی‌اسرائیل رفته، عیناً بر این اُمّت نیز خواهد رفت مگر گوساله‌پرستی، که آن هم پس از وفات پیامبر صَلی الله علیهِ و آله و به صورت غصب خلافت و ترک یاری وصیّ پیامبر اتفاق خواهد افتاد، و در روایات هر دو فریق آمده است که امیرالمؤمنین علیه السّلام پس از غصب خلافتش، رو به قبر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نهاده و سخن هارون را تکرار نموده و فرمود: «یاابْنَ أُمّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِی وَ کادُواْ یَقْتُلُونَنی»، – . اعراف / ۱۵۰ – {فرزند

مادرم! این قوم، مرا ناتوان یافتند و چیزی نمانده بود که مرا بکشند.} و از جمله آن‌ها روایتی است که مخالفان نقل کرده‌اند مبنی بر اینکه وصایت و خلافت موسی علیه السّلام به فرزندان هارون رسید، از این رو یک از منزلت‌های هارون نزد موسی این بوده که فرزندانش جانشین موسی شوند و منزلت علی علیه السّلام از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله ایجاب می کند که حسنین علیهما السّلام که همنام فرزندان هارون هستند، خلفای رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله باشند و همین امر خلافت پدرشان را به دلیل عدم قول به فصل اثبات می کند. از جمله راویان قائل به این قول،

ص: ۲۸۸

شهرستانی است آنجا که در بیان احوال یهود می گوید: نبوّت میان موسی علیه السّلام و برادرش هارون مشترک بوده است زیرا خودِ موسی علیه السّلام گفته است: «وَ أَشْرِکْهُ فِی أَمْرِی»، – . طه / ۳۲ – {و

او را شریک کارم گردان.} و هارون وصیّ وی بود، پس چون هارون در حیات موسی درگذشت، وصایت به یوشع منتقل گردید تا طبق آنچه مقرر گشته، آن را به «شبّیر» و «شبّر» دو پسر هارون برساند، زیرا وصایت و امامت برخی مستقّر است و برخی دیگر به ودیعت نهاده شده. – . الملل و النحل ۲: ۱۱ –

تمام! و چنانچه به روایات وارده در باب نام بردن از آن دو به عنوان وصی و جانشین مراجعه کنی، درخواهی یافت که این روایات بر عام بودن منزلت این دو در همه احوال و اوصاف دلالت دارند که برخی از این روایات بیان گردید و روایات متواتر دیگری خواهد آمد که جملگی دالّ بر آنند که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در هر موقعیتی اقدام به تعیین علی علیه السّلام به خلافت و آشکار ساختن فضل وی برمی‌آمده است، و به روایات آن در باب‌هایی که خواهد آمد اشاره خواهیم نمود.

نیز با این همه می‌گویم: فرض کنیم ما تمام استدلال‌های مخالفان خود را در مورد وی پذیرفتیم، هر چند با ارائه دلیل بطلان همه آن‌ها را اثبات کرده‌ایم، اما نمی‌توانند انکار کنند که حدیث منزلت دالّ بر آن است که علی علیه السّلام نزد پیامبر صَلی الله علیهِ و آله منزلتی ویژه‌تر از بقیه داشته و از همه نزد آن حضرت محبوب‌تر بوده و نمی‌توانسته محبوب‌تر باشد، مگر اینکه افضل آن‌ها بوده باشد که در باب‌های پیش بدان‌ها اشاره کردیم. در اینجا کدام عقل است که اجازه می‌دهد کسی که علاوه بر سایر فضایل و مناقب عظیمی که از آنها برخوردار است، منزلتی هارونی نیز دارد، رعیّت و تابع کسی باشد که دارای معایب بزرگ و صفات زشت و شنیع بوده است.

تمام سپاس از آن خدایی است که حق را بر طالبان آن آشکار ساخت و برای کسی در آن شبهه‌ای باقی نگذاشت .

ص: ۲۸۹

**[ترجمه]

باب ۵۴ ما أمر به النبی صلی الله علیه و آله من التسلیم علیه بإمره المؤمنین و أنه لا یسمی به غیره و عله التسمیه به و فیه جمله من مناقبه و بعض النصوص علی إمامته صلوات الله علیه

الأخبار

«۱»

ن، [عیون أخبار الرضا علیه السلام] بِإِسْنَادِ التَّمِیمِیِّ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ: قَالَ لِی بُرَیْدَهُ أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ نُسَلِّمَ عَلَی أَبِیکَ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ (۱).

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا: امام رضا علیه السّلام از پدران بزرگوارش از حسین بن علی علیهم السّلام روایت فرموده است: بریده به من گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به ما امر فرمود که بر پدرت به عنوان امیرالمؤمنین سلام کنیم. - . عیون الاخبار : ۲۲۶ -

**[ترجمه]

«۲»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْفَحَّامُ عَنِ الْمَنْصُورِیِّ عَنْ عَمِّ أَبِیهِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الثَّالِثِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ کُنْتُ مِنْ رَبِّی کَقَابِ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی فَأَوْحَی إِلَیَّ رَبِّی مَا أَوْحَی ثُمَّ قَالَ یَا مُحَمَّدُ اقْرَأْ عَلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ (۲) فَمَا سَمَّیْتُ بِهِ أَحَداً قَبْلَهُ وَ لَا أُسَمِّی بِهَذَا أَحَداً بَعْدَهُ (۳).

**[ترجمه]امالی طوسی: امام هادی از پدران بزرگوارش از علی علیهم السلام آورده است که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چون مرا به معراج بردند، تا جایی رسیدم که با پروردگارم به اندازه دو کمان یا نزدیک‌تر فاصله داشتم و پروردگارم به من آنچه باید وحی فرماید، وحی فرمود.

سپس فرمود: ای محمّد، علی بن ابی طالب را امیرالمؤمنین بخوان که پیش از او کسی را به این نام نامیده‌ام و پس از او نیز کسی را بدین نام نخواهم خواند. - . امالی شیخ طوسی: ۱۸۵ -

**[ترجمه]

«۳»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْمُسْتَوْرِدِ عَنْ یُوسُفَ بْنِ کُلَیْبٍ عَنْ یَحْیَی بْنِ سَالِمٍ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِیِّ عَنْ عَلَاءِ بْنِ الْمُسَیَّبِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ بُرَیْدَةَ قَالَ: أَمَرَنَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَنْ نُسَلِّمَ عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِینَ (۴).

شف، [کشف الیقین] أَحْمَدُ بْنُ مَرْدَوَیْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُظَفَّرِ بْنِ مُوسَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ بْنِ حَفْصٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ إِسْحَاقَ الرَّاشِدِیِّ عَنْ یَحْیَی بْنِ سَالِمٍ: مِثْلَهُ (۵).

ص: ۲۹۰

۱- ۱. عیون الأخبار ۲۲۶.

۲- ۲. کذا فی النسخ و فی المصدر: اقرأ علیّ بن أبی طالب أمیر المؤمنین.

۳- ۳. أمالی الشیخ: ۱۸۵.

۴- ۴. أمالی الشیخ: ۲۱۱.

۵- ۵. الیقین: ۱۰.

**[ترجمه]امالی طوسی: بریده گوید: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به ما امر فرمود: بر علی علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام کنیم. - . امالی شیخ طوسی : ۲۱۱ -

کشف الیقین: احمد بن مردویه با سندی از یحیی بن سالم مانند آن را نقل کرده است. - . کشف الیقین : ۱۰ -

ص: ۲۹۰

**[ترجمه]

«۴»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی الْفَحَّامُ عَنْ عَمِّهِ عَمْرِو بْنِ یَحْیَی عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عُبْدُوسٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَهَارٍ عَنْ عِیسَی بْنِ مِهْرَانَ عَنْ مُخَوَّلِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ الزُّبَیْرِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ السَّبِیعِیِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ حُصَیْبٍ أَخِی بُرَیْدَةَ بْنِ حُصَیْبٍ قَالَ: بَیْنَا أَنَا وَ أَخِی بُرَیْدَةُ عِنْدَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله إِذْ دَخَلَ أَبُو بَکْرٍ فَسَلَّمَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ انْطَلِقْ فَسَلِّمْ عَلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَنْ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قَالَ عَنْ أَمْرِ اللَّهِ وَ أَمْرِ رَسُولِهِ قَالَ نَعَمْ ثُمَّ دَخَلَ عُمَرُ فَسَلَّمَ فَقَالَ انْطَلِقْ فَسَلِّمْ عَلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَنْ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ صلی الله علیه و آله عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قَالَ عَنْ أَمْرِ اللَّهِ وَ أَمْرِ رَسُولِهِ قَالَ نَعَمْ (۱).

**[ترجمه]امالی طوسی: از فحّام با سندی از عمرو بن حصیب برادر بُریده بن حصیب آورده است: در حالی که من و برادرم بریده در محضر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بودیم، ابوبکر وارد شد و به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله سلام کرد، پس آن حضرت به وی فرمود: برو و بر امیرالمؤمنین سلام کن. عرض کرد: یا رسول الله، چه کسی «امیرالمؤمنین» است؟ فرمود: علی بن ابی طالب. عرض کرد: این فرمان خدا و رسول اوست؟ فرمود: آری! سپس عمر وارد شده، سلام کرد. پس آن حضرت فرمود: برو و به امیرالمؤمنین سلام کن. عرض کرد: یا رسول الله، «امیرالمؤمنین» کیست؟ فرمود: علی بن ابی طالب! عرض کرد: این فرمان از جانب خدا و رسول اوست؟ فرمود: آری! - . امالی شیخ طوسی: ۱۸۲-۱۸۲ -

**[ترجمه]

«۵»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِکِ بْنِ الْأَبْرَدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ فُضَیْلِ بْنِ غَزْوَانَ عَنْ غَالِبٍ الْجُهَنِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ ثُمَّ مِنَ السَّمَاءِ إِلَی السَّمَاءِ ثُمَّ إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی أُوقِفْتُ بَیْنَ یَدَیْ رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ(۲) فَقُلْتُ لَبَّیْکَ رَبِّی وَ سَعْدَیْکَ قَالَ قَدْ بَلَوْتَ خَلْقِی فَأَیَّهُمْ وَجَدْتَ أَطْوَعَ لَکَ قَالَ قُلْتُ رَبِّ عَلِیّاً قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَهَلِ اتَّخَذْتَ لِنَفْسِکَ خَلِیفَهً

يُؤَدِّی عَنْکَ وَ يُعَلِّمُ عِبَادِی مِنْ كِتَابِی مَا لَا يَعْلَمُونَ قَالَ قُلْتُ اخْتَرْ لِی فَإِنَّ خِيَرَتَکَ خَيْرٌ لِی قَالَ قَدِ اخْتَرْتُ لَکَ عَلِيّاً فَاتَّخِذْهُ لِنَفْسِکَ خَلِيفَةً وَ وَصِيّاً وَ نَحَلْتُهُ (۳) عِلْمِی وَ حِلْمِی وَ هُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ حَقّاً لَمْ يَنَلْهَا أَحَدٌ قَبْلَهُ وَ لَا أَحَدٌ بَعْدَهُ يَا مُحَمَّدُ عَلِيٌّ رَايَةُ الْهُدَى وَ إِمَامُ مَنْ أَطَاعَنِی وَ نُورُ أَوْلِيَائِی وَ هُوَ الْكَلِمَةُ الَّتِی أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِينَ مَنْ أَحَبَّهُ فَقَدْ أَحَبَّنِی وَ مَنْ أَبْغَضَهُ فَقَدْ أَبْغَضَنِی فَبَشِّرْهُ بِذَلِکَ يَا مُحَمَّدُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلى الله عليه و آله رَبِّ فَقَدْ بَشَّرْتُهُ فَقَالَ عَلِیٌّ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ وَ فِی قَبْضَتِهِ إِنْ يُعَذِّبْنِی فَبِذُنُوبِی لَمْ يَظْلِمْنِی شَيْئاً وَ إِنْ يُتِمَّ لِی مَا وَعَدَنِی فَاللَّهُ أَوْلَى بِی فَقَالَ اللَّهُمَّ اجْلُ قَلْبَهُ وَ اجْعَلْ رَبِيعَهُ الْإِيمَانَ بِکَ قَالَ قَدْ فَعَلْتُ ذَلِکَ بِهِ يَا مُحَمَّدُ غَيْرَ أَنِّی مُخْتَصُّهُ بِشَیْ ءٍ مِنَ

۱- ۱. أمالی الشيخ: ۱۸۱ و ۱۸۲.

۲- ۲. فی المصدر: فقال لی يا محمد.

۳- ۳. أی اعطيته. و فی المصدر: فانی نحلته.

الْبَلَاءِ لَمْ أَخْتَصَّ بِهِ أَحَداً مِنْ أَوْلِيَائِی قَالَ قُلْتُ رَبِّ أَخِی وَ صَاحِبِی قَالَ إِنَّهُ قَدْ سَبَقَ فِی عِلْمِی أَنَّهُ مُبْتَلًی وَ مُبْتَلًی بِهِ وَ لَوْ لَا عَلِیٌّ لَمْ يُعْرَفْ وَلَاءُ أَوْلِيَائِی (۱) وَ لَا أَوْلِيَاءُ رُسُلِی.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَالِكٍ فَلَقِيتُ نَصْرَ بْنَ مُزَاحِمٍ الْمِنْقَرِیَّ فَحَدَّثَنِی عَنْ غَالِبٍ الْجُهَنِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام: مِثْلَهُ.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ مَالِكٍ: فَلَقِيتُ عَلِیَّ بْنَ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ فَذَكَرْتُ لَهُ هَذَا الْحَدِيثَ فَقَالَ حَدَّثَنِی بِهِ أَبِی عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام وَ ذَكَرَ الْحَدِيثَ بِطُولِهِ (۲).

**[ترجمه]امالی طوسی: ابن صلت با سندی از علی علیه السّلام آورده است كه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چون مرا به معراج بردند و به سدرة المنتهی رسیدم، مرا در محضر پروردگارم عزّوجل نگاه داشتند، پس فرمود: یا محمّد، عرض كردم: لبیّك و سعدیك پروردگارا! فرمود: خلق مرا آزمودی، كدام را مطیع‌تر به خود یافتی؟ گوید: عرض كردم: پروردگارا، علی را! فرمود: راست گفتی ای محمّد، آیا جانشینی برای خود گرفته‌ای كه از جانب تو رسالتت را ادا نماید و آنچه از كتاب مرا كه نمی‌دانند به بندگانم بیاموزد؟ گوید: عرض كردم: تو خود یكی را برای من برگزین كه انتخاب تو برای من نیكوتراست؛ فرمود: من علی را برای تو برگزیدم، پس او را برای خود خلیفه و وصی قرار ده! و علم و حلم خود را به او دادم، و او به راستی«امیرالمؤمنین» است كه قبل و بعد از او كسی این سمت را نیافته و نخواهد یافت؛ ای محمّد، علی پرچم هدایت است و امام هركس كه مرا فرمان بُرده و نور اولیای من است و او همان كلمه‌ای است كه پارسایان را ملزم كرده‌ام آن را همراه خود داشته باشند؛ هر كس دوستش بدارد مرا دوست داشته و آنكه دشمنش بدارد مرا دشمن داشته است، پس ای محمّد، او را بدین بشارت ده. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله عرض كرد: پروردگارا، او را بشارت داده‌ام و علی علیه السلام فرمود: من عبد خدا هستم و در ید قدرت او قرار دارم، اگر مرا عذاب كند، به خاطر گناهان من است و در حق من ستمی روا نمی‌دارد و اگر آنچه را كه خداوند برای من مقرر فرموده تحقق یابد، شایسته چنین كاری است؛ سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله عرض كرد: خداوندا، قلب او را جلاـ ده و بهار او را ایمان به خودت قرار ده! فرمود: ای محمّد، با وی چنین كردم كه خواستی؛ لیك او را مختص به

گرفتاری‌هایی خواهم كرد كه تاكنون هیچ یك از اولیای خود را چنین مبتلا نكرده باشم. گوید: پیامبر صَلی الله علیهِ و آله عرض كرد: پروردگارا، او برادر و صحابی من است! فرمود: در علم من چنین گذشته است كه بدین گرفتاری‌ها امتحان می‌شود و دیگران بدو آزموده گردند. اگر علی نبود، نه دوستان من شناخته می‌شدند و نه دوستان پیامبرانم.

محمّد بن مالك گوید: پس با نصر بن مزاحم منقری ملاقات كردم و او از غالب جهنی از امام باقر علیه السّلام نظیر این روایت را برایم نقل كرد.

محمّد بن مالك گوید: پس با علی بن موسی بن جعفر علیهم السّلام دیدار نموده و این حدیث را برای وی بازگو نمودم، فرمود: مرا پدرم از پدرانش علیهم السّلام روایت كرد،... و سپس حدیث را به طور كامل نقل فرمود. - . امالی شیخ طوسی :

- ۲۱۸ -۲۱۹

**[ترجمه]

بیان

أجـل قلبه بالتخفيف من الجلاء أو بالتشديـد أى اجعل قلبه جليلا عظيما بما تجعل فيه من المعارف الإلهيه و الأخلاق البهيه و فى بعض النسخ بالخاء المعجمه أى أخل قلبه عن الصفات الذميمه و الشبهات الرديئه قوله صلى الله عليه و آله و اجعل ربيعه الإيمان بك أى اجعل صـفاء قلبه و نموه فى الكمالات بسبب الإيمان بك فإن صفاء النباتات و نموها إنما يكون فى الربيع أو اجعل قلبه مائلاـ إلى الإيمـان مشـتاقا إليه كمـا يميـل الإنسان إلى الربيع قال الجزرى فى حـديث الـدعاء اللهم اجعل القرآن ربيع قلبى جعله ربيعا(۳) لأن الإنسان يرتاح قلبه فى الربيع من الأزمان و يميل إليه انتهى (۴).

أقول: و على التقديرين يحتمل إرجاع الضمير إليه.

**[ترجمه]«اجل قلبه»: با تخفيف لام از «جلاء» گرفته شده و با تشديد لام به معناى «قلب او را با آنچه از معارف الهى و اخلاق زيبا و پسـنديده، جليل و بزرگ قرار ده» مى‌باشـد؛ و در برخى نسـخه‌ها با خاى معجمه آمده كه به معناى «قلب او را از صـفات نكوهيـده و شـبهات ناپسـند تهى گردان» مى‌باشـد. قول آن حضـرت: «وَ اجعل ربيعه الإيمان بك» يعنى اينكه صـفات قلب او و رشد آن را به سـبب ايمان به خودت در كمالات قرار ده. زيرا صفا و رشد گياهان فقط در بهار اتفاق مى‌افتد. جزرى گويد: در حـديث دعا آمـده است: «اللّهم اجعل القرآن ربيع قلبى». در اين دعا «قرآن» را «بهار» قرار داده، زيرا قلب انسان در بهار بيشتر از زمان‌هاى ديگر آرامش مى‌يابد و بدان متمايل است. - . النهاية ۲: ۹۱ - تمام!

مؤلف: در هر دو حالت، ضمير به وى (على عليه السّلام) باز مى گردد.

**[ترجمه]

«۶»

ج، [الإحتجاج] قَالَ سُـلَيْمُ بْنُ قَيْسٍ: جَلَسْتُ إِلَى سَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادِ وَ أَبِى ذَرٍّ فَجَاءَ(۵) رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَهِ فَجَلَسَ إِلَيْهِمْ مُسْتَرْشِداً فَقَـالَ لَهُ سَـلْمَانُ عَلَيْكَ بِكِتَابِ اللَّهِ فَالْزَمْهُ وَ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ عليه السـلام فَإِنَّهُ مَعَ الْكِتَابِ (۶) لَا يُفَارِقُهُ فَإِنَّا نَشْهَدُ(۷) أَنَّا سَمِعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله

ص: ۲۹۲

۱- ۱. فى المصدر: لم يعرف حزبى و لا أوليائى.

۲- ۲. أمالى الشيخ: ۲۱۸ و ۲۱۹.

۳- ۳. فی المصدر: جعله ربیعا له.

۴- ۴. النهایه ۲: ۹۱.

۵- ۵. فی المصدر: و أبی ذر و المقداد.

۶- ۶. فی المصدر: فانه مع القرآن.

۷- ۷. فی المصدر: فأنا أشهد.

يَقُولُ إِنَّ عَلِيّاً يَدُورُ مَعَ الْحَقِّ حَيْثُ دَارَ وَ إِنَّ عَلِيّاً هُوَ الصِّدِّيقُ وَ الْفَارُوقُ يُفَرِّقُ بَيْنَ الْحَقِّ وَ الْبَاطِلِ قَالَ فَمَا بَالُ النَّاسِ (۱) يُسَمُّونَ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ وَ عُمَرَ الْفَارُوقَ قَالَ نَحَلَهُمَا(۲) النَّاسُ اسْمَ غَيْرِهِمَا كَمَا نَحَلُوهُمَا خِلَافَةَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ إِمْرَةَ الْمُؤْمِنِينَ لَقَدْ أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَمَرَهُمَا مَعَنَا فَسَلَّمْنَا جَمِيعاً عَلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ .(۳)

**[ترجمه]الاحتجاج: سلیم بن قیس گوید: نزد سلمان، مقداد و ابوذر نشسته بودم که مردی از کوفیان آمده، به قصد راهنمایی جستن نزد آنان نشست. پس سلمان به وی گفت: به کتاب خدا و علی بن ابی طالب علیه السّلام تمسّک بجوی که او ملازم کتاب خداست و از آن جدا نگردد، زیرا ما گواهی می‌دهیم که از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیدیم

ص: ۲۹۲

که فرمود: علی برگرد مدار حق می‌چرخد، هر کجا حق باشد او نیز با آن است و به راستی که علی صدّیق است و علی فاروق است که حق را از باطل جدا می‌کند؛ آن مرد گفت: پس مردم را چه می‌شود که ابوبکر را «صدّیق» و عمر را «فاروق» می... نامند؟ سلمان گفت: مردم همان‌طور که جانشینی رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و امارت بر مسلمانان را به آن دو نسبت دادند، این دو نام را نیز به آن دو نسبت دادند. رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به ما و آن دو با هم امر فرمود که جملگی به علی بن ابی طالب علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام کنیم. - . الاحتجاج : ۸۳ -

**[ترجمه]

«۷»

مع، [معانی الأخبار] ع، [علل الشرائع] الْمُظَفَّرُ الْعَلَوِيُّ عَنِ ابْنِ الْعَيَّاشِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَبْرَئِيلَ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ خُرَّزَادَ(۴) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى بْنِ الْفُرَاتِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ سُوَيْدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ لِمَ سُمِّيَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ لِأَنَّهُ يَمِيرُهُمُ الْعِلْمَ أَ مَا سَمِعْتَ كِتَابَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ نَمِيرُ أَهْلَنا(۵).

شی، [تفسير العياشي] عَنْ جَابِرٍ: مِثْلَهُ (۶).

**[ترجمه]معانی الاخبار - علل الشرائع: جابر گوید: به امام باقر علیه السّلام عرض کردم: قربانت گردم، چرا امیرالمؤمنین علیه السّلام «امیرالمؤمنین» نامیده شد؟ فرمود: چون آن حضرت مردم را از علم اطعام می‌کند. آیا نشنیده‌ای کتاب خدای عزّوجل را که می‌فرماید: «وَ نَمِيرُ أَهْلَنا»، - . یوسف/ ۶۵ - {و

برای کسان خود غذا بیاوریم}؟

تفسیر عیاشی: همین روایت را از جابر نقل کرده است. - . تفسیر عیاشی، نسخه خطی . تفسیر برهان ۲: ۲۵۸ -

**[ترجمه]

بیان

المیره بالکسر جلب الطعام یقال مار عیاله یمیر میرا و أمارهم و امتار لهم و یرد علیه أن الأمیر فعیل من الأمر لا من الأجوف و یمکن التفصی عنه بوجوه الأول أن یکون علی القلب و فیه بعد من وجوه لا یخفی الثانی أن یکون أمیر فعلا مضارعا علی صیغه المتکلم و یکون علیه السلام قد قال ذلک ثم اشتهر به کما فی تأبط شرا.

الثالث أن یکون المعنی أن أمراء الدنیا إنما یسمون بالأمیر لکونهم متکفلین لمیره الخلق و ما یحتاجون إلیه فی معاشهم بزعمهم و أما أمیر المؤمنین علیه السلام فإمارته لأمر أعظم من ذلک لأنه یمیرهم ما هو سبب لحیاتهم الأبدیه و قوتهم الروحانیه و إن شارک سائر الأمراء فی المیره الجسمانیه و هذا أظهر الوجوه.

ص: ۲۹۳

۱- ۱. فی المصدر: فما بال القوم.

۲- ۲. نحل القول: أضاف إلیه قولا قاله غیره: و ادعاه لنفسه.

۳- ۳. الاحتجاج: ۸۳.

۴- ۴. بضم الخاء المعجمه و تشدید الراء المهمله. جامع الرواه ۱: ۱۹۶.

۵- ۵. معانی الأخبار: ۶۳. علل الشرائع: ۶۵. و الآیه فی سوره یوسف: ۶۵.

۶- ۶. مخطوط؛ و أورده فی البرهان ۲: ۲۵۸.

**[ترجمه]«المیرة» با کسر میم: آوردن طعام. گفته می‌شود: «مار عیاله یمِیرُ میراً و أمارهُم و اِمتارَلهم» .

در پاسخ وی گفته می‌شود که «امیر» بر وزن فعیل از «اَمَر» می‌باشد، نه از فعل اجوف مارَ یمیرُ. و می‌توان آن را از چند وجه تجزیه کرد: اول آن که آن را اعلال به قلب بدانیم و از چند وجه آشکار، بعید به نظر می‌رسد چنین باشد. دوم اینکه «امیر» فعل مضارع به صیغه متکلم باشد و آن حضرت علی علیه السّلام خود آن را به کار برده و بدین مشهور گشته باشد، همان‌طور که «تابَّطَ شَراً» بدین لقب مشهور شد.

سوم اینکه معنای آن چنین باشد که اُمرای جهان بدان سبب «امیر» نامیده می‌شوند که به زعم خودشان متکفّل اطعام و تهیه مایحتاج مردم هستند. امّا امارت امیرالمؤمنین علیه السّلام برای امری بزرگ‌تر از این مطلب است، زیرا او آن‌ها را از اطعامی تغذیه می‌کند که سبب زندگی جاوید اخروی آنان می‌گردد و طعام او قوت روحانی است، هر چند در تامین معاش جسمانی مردم با دیگر امرا نیز وجه اشتراک دارد. و این آشکارترین وجه است.

ص: ۲۹۳

**[ترجمه]

«۸»

ع، [علل الشرائع] الدَّقَّاقُ وَ ابْنُ عِصَامٍ مَعاً عَنِ الْكُلَيْنِيِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ الْعَلَاءِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ الْفَزَارِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمْهُورٍ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنِ الثُّمَالِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ الْبَاقِرَ علیه السلام يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَ سُمِّيَ عَلِيٌّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ هُوَ اسْمٌ مَا سُمِّيَ بِهِ أَحَدٌ قَبْلَهُ وَ لَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدَهُ قَالَ لِأَنَّهُ مِيرَةُ الْعِلْمِ يُمْتَارُ مِنْهُ وَ لَا يُمْتَارُ مِنْ أَحَدٍ غَيْرِهِ قَالَ فَقُلْتُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَلِمَ سُمِّيَ سَيْفُهُ ذَا الْفَقَارِ فَقَالَ علیه السلام لِأَنَّهُ مَا ضَرَبَ بِهِ أَحَداً مِنْ خَلْقِ اللَّهِ إِلَّا أَفْقَرَهُ مِنْ هَذِهِ الدُّنْيَا مِنْ أَهْلِهِ وَ وُلْدِهِ وَ أَفْقَرَهُ فِي الْآخِرَهِ مِنَ الْجَنَّهِ قَالَ فَقُلْتُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَلَسْتُمْ كُلُّكُمْ قَائِمِينَ بِالْحَقِّ قَالَ بَلَى قُلْتُ فَلِمَ سُمِّيَ الْقَائِمُ قَائِماً قَالَ لَمَّا قُتِلَ جَدِّيَ الْحُسَيْنُ علیه السلام ضَجَّتِ الْمَلَائِكَهُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ بِالْبُكَاءِ وَ النَّحِيبِ (۱) وَ قَالُوا إِلَهَنَا وَ سَيِّدَنَا أَ تَغْفُلُ عَمَّنْ قَتَلَ صَفْوَتَكَ وَ ابْنَ صَفْوَتِكَ وَ خِيَرَتَكَ مِنْ خَلْقِكَ فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَيْهِمْ قَرُّوا مَلَائِكَتِي فَوَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَأَنْتَقِمَنَّ مِنْهُمْ وَ لَوْ بَعْدَ حِينٍ ثُمَّ كَشَفَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنِ الْأَئِمَّهِ مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ علیه السلام لِلْمَلَائِكَهِ فَسُرَّتِ الْمَلَائِكَهُ بِذَلِكَ فَإِذَا أَحَدُهُمْ قَائِمٌ يُصَلِّي فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِذَلِكَ الْقَائِمِ أَنْتَقِمُ مِنْهُمْ (۲).

**[ترجمه]علل الشرائع: ابو حمزه ثمالی گوید:: از امام ابوجعفر محمّد بن علی باقر علیه السّلام پرسیدم: ای فرزند رسول خدا، چرا علی را «امیرالمؤمنین» می‌نامند و این نام نامی است که پیش از او کسی بدان نامیده نشده و بعد از او نیز کسی را نشاید؟ فرمود: زیرا او اطعام کننده علم است و این غذا تنها از او خواسته می‌شود و آن را از دیگری نتوان طلب کرد. گوید: عرض کردم: ای فرزند رسول خدا، چرا شمشیرش را «ذوالفقار» نامیده‌اند؟ آن حضرت علیه السّلام فرمود: زیرا با آن بر کسی ضربت وارد نکرد مگر اینکه وی را در این دنیا از خانواده و فرزندان و در آن دنیا از بهشت جدا نمود. - گوید: - پس عرض کردم: ای فرزند رسول خدا، مگر همه شما قائم به حق نیستید؟ فرمود: بلی! عرض کردم: پس چرا حضرت قائم را «قائم» نامیده‌اید؟

فرمود: چون جدّم حسین علیه السّلام کشته شد، فرشتگان به درگاه خدای عزّوجل با ناله و زاری و شیون و گریه روی آورده و عرض کردند: ای خدا و ای سَرور ما، آیا از کسی که برگزیده و فرزند برگزیده و بهترین خلق تو را کشته غفلت می‌ورزی؟ پس خدای عزّوجل به ایشان وحی فرمود: ای فرشتگان من، آرام باشید! به عزّت و جلال خودم سوگند، قطعاً از ایشان انتقام خواهم گرفت، هرچند مدتی بعد باشد. سپس امامانی که از نسل حسین علیه السّلام هستند را به ایشان نشان داد که موجب مسرّت فرشتگان گردید. در میان فرزندان ایشان، یکی قیام کرده و مشغول نماز بود، پس خدای عزّوجل فرمود: به دست آن «قائم» از ایشان انتقام می‌گیرم. - . علل الشرائع: ۶۴ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه أنه کان اسم سیفه ذا الفقار لأنه کان فیه حفر صغار حسان و المفقر من السیوف الذی فیه حزوز مطمئنه(۳).

**[ترجمه]جزری گوید: در این مورد آمده است «نام شمشیر آن حضرت ذوالفقار بود» زیرا حفره‌های کوچک و زیبایی در آن تعبیه کرده بودند، و شمشیر مفقِّر، شمشیری است که شکاف‌های مطمئنی داشته باشد.

**[ترجمه]

«۹»

لی، [الأمالی للصدوق] ابْنُ سَعِیدٍ الْهَاشِمِیُّ عَنْ فُرَاتٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ظُهَیْرٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَلِیٍّ الْعَبْدِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رَبِیعَهَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ یَزِیدَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِینَارٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ عَلَی الْمِنْبَرِ یَقُولُ وَ قَدْ بَلَغَهُ عَنْ أُنَاسٍ مِنْ قُرَیْشٍ إِنْکَارُ تَسْمِیَتِهِ لِعَلِیٍّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ مَعَاشِرَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ بَعَثَنِی إِلَیْکُمْ رَسُولًا وَ أَمَرَنِی أَنْ أَسْتَخْلِفَ عَلَیْکُمْ عَلِیّاً أَمِیراً أَلَا فَمَنْ کُنْتُ نَبِیَّهُ فَإِنَّ عَلِیّاً أَمِیرُهُ تَأْمِیرٌ أَمَّرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَیْکُمْ وَ أَمَرَنِی أَنْ أُعْلِمَکُمْ ذَلِکَ لِتَسْمَعُوا لَهُ وَ تُطِیعُوا إِذَا أَمَرَکُمْ بِأَمْرٍ تَأْتَمِرُونَ وَ إِذَا نَهَاکُمْ عَنْ أَمْرٍ تَنْتَهُونَ أَلَا فَلَا یَأْتَمِرَنَّ أَحَدٌ

۱- ۱. النحیب: رفع الصوت بالبکاء.

۲- ۲. علل الشرائع: ۶۴.

۳- ۳. حز العود: فرضه.

مِنْكُمْ عَلَى عَلِيٍّ علیه السلام فِی حَيَاتِی وَ لَا بَعْدَ وَفَاتِی فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَمَّرَهُ عَلَيْكُمْ وَ سَمَّاهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ لَمْ يُسَمِّ أَحَداً مِنْ قَبْلِهِ بِهَذَا الِاسْمِ وَ قَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ فِی عَلِیٍّ فَمَنْ أَطَاعَنِی فِيهِ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَ مَنْ عَصَانِی فِيهِ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَا حُجَّةَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ وَ كَانَ مَصِيرُهُ إِلَى النَّارِ وَ إِلَى مَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی كِتَابِهِ وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ ناراً خالِداً فِيها(۱).

**[ترجمه]امالی شیخ صدوق: ابن عباس گوید: شنیدم رسول خدا صلی الله علیهِ و آله - در حالی که به وی خبر داده بودند عده‌ای از قریش از اینکه آن حضرت علی را امیرالمؤمنین نامیده بود، ناراحتند و آن را انکار می‌کنند - بر بالای منبر فرمود: ای مردم، همانا خدای عزّوجل مرا به عنوان فرستاده خویش نزد شما فرستاد و به من فرمان داد که علی را پس از خود به امیری شما بگمارم، بدانید که هر کس من نبیّ او بوده‌ام، علی امیر اوست، امارتی که خدای عزّوجل بر شما قرار داده و به من فرمان داده که شما را از آن آگاه سازم تا گوش به فرمان و مطیع او باشید و اگر شما را فرمانی داد، فرمانش را به جای آورید واگر شما را از چیزی نهی فرمود، آن را ترک کنید.

ص: ۲۹۴

هان! آگاه باشید که نه در حیات من و نه پس از من کسی بر علی امیر نخواهد بود، زیرا خدای تبارک و تعالی او را به امیری شما گمارده و «امیرالمؤمنین» نامیده است، و پیش از او کسی را بدین نام ننامیده است و من آنچه را که درباره علی باید به شما ابلاغ می‌کردم، ابلاغ نمودم، پس هرکس درباره وی از من اطاعت نمود، از خدا اطاعت کرده و هر که در مورد او مرا نافرمانی نمود، خدای عزّوجل را نافرمانی کرده است و هیچ حجّتی نزد خدا نخواهد داشت و سرانجامش دوزخ و جایی که خدای عزّوجل در کتابش فرموده خواهد بود: «وَ مَن يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَلِدًا فِيهَا»، - . امالی صدوق: ۲۴۴-۲۴۵ . نساء/ ۱۴ - {و

هر کس از خدا و پیامبر او نافرمانی کند و از حدود مقرر او تجاوز نماید، وی را در آتشی درآورد که همواره در آن خواهد بود.}

**[ترجمه]

«۱۰»

لی، [الأمالی للصدوق] مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَنْ سِنَانِ بْنِ طَرِيفٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ إِنَّا أَوَّلُ أَهْلِ بَيْتٍ نَوَّهَ اللَّهُ (۲) بِأَسْمَائِنَا إِنَّهُ لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ أَمَرَ مُنَادِياً فَنَادَى أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ثَلَاثاً أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ ثَلَاثاً أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيّاً أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ حَقّاً ثَلَاثاً(۳).

**[ترجمه]امالی شیخ صدوق: امام صادق علیه السّلام فرمود: ما نخستین خاندانی هستیم که خداوند نام ما را بلند فرمود، چون آسمان‌ها و زمین را آفرید، منادی را فرمان داد سه بار ندا در دهد: «أشهد أن لا إله إلّا الله، أشهد أنَّ محمداً رسول الله، أشهد أنّ علیّاً امیرالمؤمنین حقاً». - . امالی صدوق : ۳۶۰-۳۵۹ -

**[ترجمه]

«۱۱»

یر، [بصائر الدرجات] وَجَدْتُ فِی بَعْضِ رِوَایَهِ أَصْحَابِنَا فِی کِتَابٍ رَوَاهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ بَکْرِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ عَبَّادٍ النَّضْرِیِّ عَنْ تَمِیمٍ عَنْ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ لِمَ سُمِّیَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ لِی لِأَنَّ مِیرَهَ الْمُؤْمِنِینَ مِنْهُ هُوَ(۴) کَانَ یَمِیرُهُمُ الْعِلْمَ (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: عبدالله مؤمن گوید: از امام باقر علیه السّلام پرسیدم: چرا امیرالمؤمنین را «امیرالمؤمنین» نامیدند؟ به من فرمود: چون خوراک مردم از اوست، او علم را به ایشان می‌خوراند. - . بصائر الدرجات : ۱۴۹ -

**[ترجمه]

«۱۲»

شف، [کشف الیقین] أَحْمَدُ بْنُ مَرْدَوَیْهِ فِی کِتَابِ الْمَنَاقِبِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ یَزِیدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی یَعْلَی عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ زَکَرِیَّا بْنِ یَحْیَی عَنْ مَنْدَلِ بْنِ عَلِیٍّ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی صَحْنِ الدَّارِ فَإِذَا رَأْسُهُ فِی حَجْرِ دِحْیَهَ بْنِ خَلِیفَهَ الْکَلْبِی (۶) فَدَخَلَ عَلِیٌّ علیه السلام فَقَالَ کَیْفَ أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ بِخَیْرٍ قَالَ لَهُ دِحْیَهُ إِنِّی لَأُحِبُّکَ وَ إِنَّ لَکَ مِدْحَهً أَزُفُّهَا إِلَیْکَ (۷) أَنْتَ

ص: ۲۹۵

۱- ۱. أمالی الصدوق: ۲۴۴ و ۲۴۵ و الآیه فی سوره النساء: ۱۴.

۲- ۲. نوهه: دعاه برفع الصوت. رفع ذکره. مدحه و عظمه.

۳- ۳. أمالی الصدوق: ۳۵۹ و ۳۶۰.

۴- ۴. فی المصدر: هو منه.

۵- ۵. بصائر الدرجات: ۱۴۹.

۶- ۶. راجع أسد الغابه ۲: ۱۳۰.

۷- ۷. أی أهدیها إلیک.

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ أَنْتَ سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ مَا خَلَا النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ لِوَاءُ الْحَمْدِ بِيَدِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُزَفُّ أَنْتَ وَ شِيعَتُكَ مَعَ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ حِزْبِهِ إِلَى الْجِنَانِ زَفّاً زَفّاً قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَوَلَّاكَ وَ خَسِرَ مَنْ تَخَلَّاكَ مُحِبُّو مُحَمَّدٍ مُحِبُّوكَ وَ مُبْغِضُو مُحَمَّدٍ مُبْغِضُوكَ لَنْ تَنَالَهُمْ شَفَاعَةُ مُحَمَّدٍ ادْنُ مِنِّي يَا صَفْوَةَ اللَّهِ فَأَخَذَ رَأْسَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَوَضَعَهُ فِي حَجْرِهِ فَقَالَ (۱) مَا هَذِهِ الْهَمْهَمَةُ فَأَخْبَرَهُ الْحَدِيثَ قَالَ لَمْ يَكُنْ دِحْيَةَ الْكَلْبِيَّ كَانَ جَبْرَئِيلَ سَمَّاكَ بِاسْمٍ سَمَّاكَ اللَّهُ بِهِ وَ هُوَ الَّذِي أَلْقَى مَحَبَّتَكَ فِي صُدُورِ الْمُؤْمِنِينَ وَ رَهْبَتَكَ فِي صُدُورِ الْكَافِرِينَ (۲).

شف، [كشف اليقين] مِنْ كِتَابٍ عَتِيقٍ فِي تَسْمِيَةِ جَبْرَئِيلَ مَوْلَانَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ يَحْيَى عَنْ مَنْدَلِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ ابْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَغْدُو إِلَيْهِ عَلِيٌّ عليه السلام فِي الْغَدَاةِ وَ كَانَ يُحِبُّ أَنْ لَا يَسْبِقَهُ إِلَيْهِ أَحَدٌ فَإِذَا النَّبِيُّ فِي صَحْنِ الدَّارِ وَ سَاقَ الْخَبَرَ إِلَى آخِرِهِ (۳).

بشا، [بشاره المصطفى] مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ شَهْرَيَارَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ زُرْقَوَيْهِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَحْمَدَ السَّمَّاكِ عَنْ شَرِيكٍ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ: مِثْلَهُ (۴).

ما، [الأمالي] للشيخ الطوسي جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِي الْمُفَضَّلِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ السِّجِسْتَانِيِّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ: مِثْلَهُ (۵).

**[ترجمه]كشف اليقين: ابن عباس گويد: هنگامى رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله در حياط خود سر بر دامن دحيّهٔ بن خليفه كلبى نهاده بود، على عليه السّلام وارد شده و عرض كرد: رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله در چه حالند؟ فرمود: خوبم! دحيه به على عليه السّلام عرض كرد: من تو را دوست مى‌دارم و ستايشى نيكو درباره تو دارم كه آن را نثارتان مى‌كنم:

ص: ۲۹۵

تو امير مؤمنانى و پيشواى دست و رو سپيدان، تو سرور فرزندان آدمى غير از پيامبران و فرستادگان، در روز قيامت لواى حمد در دست تو خواهد بود، تو و شيعيانت به همراه محمّد صَلى الله عليهِ و آله و پيروانش شتابان به بهشت وارد مى‌شويد، آنكه ولايت تو را بپذيرد رستگار و آنكه از تو كناره گيرد و از فرمانت سر بتابد زيان كار است، دوستداران محمّد دوستدار تو هستند و دشمنان محمّد دشمنان تو، آنان هرگز مشمول شفاعت محمّد صَلى الله عليهِ و آله نخواهند شد؛ اى برگزيده خدا، به من نزديك شو! سپس سر پيامبر صَلى الله عليهِ و آله را گرفته، در دامن وى نهاد. آن‌گاه رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله فرمود: اين همهمه چيست ؟ على عليه السّلام او را از ماجرا آگاه نمود، فرمود: او دحيه كلبى نبود، جبرئيل بود، تو را به نامى كه خدا تو را با آن اسم ياد كرده بود، ناميد؛ او همان كسى است كه محبت تو را در سينه‌هاى مؤمنان و هيبت تو را در سينه كافران انداخته است. - . كشف اليقين : ۱۰-۹ -

كشف اليقين: ابن عباس گويد: هر روز صبح على عليه السّلام به حضور پيامبر صَلى الله عليهِ و آله شرفياب مى‌شد و دوست داشت در اين كار كسى بر وى پيشى نگيرد. روزى بر آن حضرت وارد گشت و پيامبر صَلى الله عليهِ و آله را در حياط خانه ديد... و روايت را تا آخر آورده است. - . كشف اليقين: ۱۸-۱۷ -

بشارهٔ المصطفى: محمّد بن احمد بن شهريار مانند اين حديث را از عبدالله روايت كرده است. - . بشاره المطفى : ۱۲۱-۱۲۰ -

امالی طوسی: مانند این حدیث را از اسحاق بن ابراهیم نقل کرده است. - . امالی ابن شیخ طوسی: ۳۱ -

**[ترجمه]

«۱۳»

شف، [کشف الیقین] أَحْمَدُ بْنُ مَرْدَوَیْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ رَحِیمٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ صَبَّاحِ بْنِ یَحْیَی الْمُزَنِیِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِیرَهَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ جُنْدَبٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :یَا أَنَسُ اسْکُبْ لِی وَضُوءاً(۶) وَ مَاءً فَتَوَضَّأَ

ص: ۲۹۶

۱- ۱. أی فقال رسول اللّه.

۲- ۲. الیقین: ۹ و ۱۰. و الرهبه: الخوف و الخشیه.

۳- ۳. الیقین: ۱۷ و ۱۸. و کذا أورده عن محمّد بن جریر الطبریّ بإسناده عن أمّ سلمه، راجع ص: ۴۹.

۴- ۴. بشاره المصطفی: ۱۲۰ و ۱۲۱.

۵- ۵. أمالی ابن الشیخ: ۳۱.

۶- ۶. سکب الماء و نحوه: صبه. و الوضوء- بفتح الواو- الماء الذی یتوضأ به. أی هیئ لی ماء توضأ به.

وَ صَلَّى ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ يَا أَنَسُ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ عَلَيَّ الْيَوْمَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ وَ خَاتَمُ الْوَصِيِّينَ وَ إِمَامُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ فَجَاءَ عَلِيٌّ حَتَّى ضَرَبَ الْبَابَ فَقَالَ مَنْ هَذَا يَا أَنَسُ قُلْتُ هَذَا عَلِيٌّ قَالَ افْتَحْ لَهُ فَدَخَلَ (۱).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب بَشِيرٌ الْغِفَارِيُّ وَ الْقَاسِمُ بْنُ جُنْدَبٍ وَ أَبُو الطُّفَيْلِ عَنْ أَنَسٍ: مِثْلَهُ (۲).

**[ترجمه]کشف اليقين: انس گويد: رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله فرمود: اى انس، آبى براى وضويم فراهم كن. سپس وضو گرفته

ص: ۲۹۶

و نماز خوانده، آن گاه قصد رفتن نمود و فرمود: اى انس، اوّلين كسى كه امروز بر من وارد مى‌شود، اميرالمؤمنين، سرور مسلمانان، خاتم اوصيا و پيشواى دست و رو سپيدان است، سپس على عليه السّلام آمده و دق‌الباب نمود، پيامبر صَلى الله عليهِ و آله فرمود: انس، اين كيست؟ عرض كردم: على است، فرمود: در را برايش باز كن، سپس على عليه السّلام وارد گشت. - . كشف اليقين: ۱۰ -

مناقب ابن شهر آشوب: بشير غفارى و قاسم بن جندب و ابوالطفيل نظير اين روايت را از انس نقل كرده‌اند. - . مناقب آل ابى طالب ۱: ۵۴۷ -

**[ترجمه]

«۱۴»

شف، [كشف اليقين] أَحْمَدُ بْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي دَارِمٍ عَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمِّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ أَبِي غَيْلَانَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ وَ هُوَ رَجُلٌ مِمَّنْ شَهِدَ صِفِّينَ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمٌ الْمَنْتُوفُ مَوْلَى عَلِيٍّ قَالَ: كُنْتُ مَعَ عَلِيٍّ فِي أَرْضٍ لَهُ وَ هُوَ يَحْرِثُهَا حَتَّى جَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ فَقَالا نَنْشُدُكَ اللَّهَ (۳) سَلَامٌ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ فَقِيلَ كُنْتُمْ تَقُولُونَ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ عُمَرُ هُوَ أَمَرَنَا بِذَلِكَ (۴).

**[ترجمه]كشف اليقين: ابوسعيد - كه در جنگ صفين شركت كرده بود - از سالم المنتوف غلام على عليه السّلام روايت كرده كه به همراه على عليه السّلام در زمينى متعلّق به آن حضرت بودم و ايشان مشغول شخم زدن آن بودند كه ابوبكر و عمر نزد وى آمده و گفتند: به خدا سوگندت مى‌دهيم، سلام عليك يا اميرالمؤمنين و رحمة الله و بركاته! به ايشان گفته شد: آيا در زمان رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله نيز چنين مى‌گفتيد؟ عمر گفت: رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله، خود ما را بدان امر نمود. - . كشف اليقين: ۱۱ -

**[ترجمه]

«۱۵»

شف، [کشف الیقین] بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ جَابِرِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: دَخَلَ عَلِيٌّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عِنْدَهُ عَائِشَةُ فَجَلَسَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ بَيْنَ عَائِشَةَ فَقَالَتْ عَائِشَةُ مَا كَانَ لَكَ مَجْلِسٌ غَيْرَ فَخِذِي فَضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَى ظَهْرِهَا فَقَالَ مَهْ لَا تُؤْذِينِي فِي أَخِي فَإِنَّهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقْعُدُ عَلَى الصِّرَاطِ يُدْخِلُ أَوْلِيَاءَهُ الْجَنَّةَ وَ يُدْخِلُ أَعْدَاءَهُ النَّارَ(۵).

**[ترجمه]کشف الیقین: عبدالله گوید: علی علیه السّلام بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در حالی وارد گشت که عایشه نزد آن حضرت بود. پس در میان رسول خدا و عایشه نشست، عایشه گفت: جایی برای نشستن جز کنار ران من نیافتی؟! رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بر پشت او زد و فرمود: ساکت شو! مرا با آزردن برادرم آزرده خاطر مکن که او امیرمؤمنان و سرور مسلمانان و پیشوای دست و رو سپیدان است، روز قیامت بر سر پل صراط می‌نشیند و دوستداران خود را به بهشت و دشمنانش را به دوزخ وارد می‌کند. - . کشف الیقین: ۱۱ -

**[ترجمه]

«۱۶»

شف، [کشف الیقین] بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ مَنِيعِ بْنِ حَارِثٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي بَيْتِ أُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ فَقَالَ يَا أُمَّ حَبِيبَةَ اعْتَزِلِينَا فَإِنَّا عَلَى حَاجَةٍ ثُمَّ دَعَا بِوَضُوءٍ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ أَوَّلَ مَنْ يَدْخُلُ مِنْ هَذَا الْبَابِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدُ الْعَرَبِ وَ خَيْرُ الْوَصِيِّينَ وَ أَوْلَى النَّاسِ بِالنَّاسِ فَقَالَ أَنَسٌ فَجَعَلْتُ أَقُولُ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ فَدَخَلَ عَلِيٌّ وَ جَاءَ يَمْشِي حَتَّى جَلَسَ إِلَى جَنْبِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَمْسَحُ وَجْهَهُ بِيَدِهِ ثُمَّ مَسَحَ بِهَا وَجْهَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي

۱- ۱. الیقین: ۱۰.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۴۷.

۳- ۳. نشده اللّه و باللّه: استحلفه أی سأله و أقسم علیه باللّه. و لیست الکلمه فی المصدر.

۴- ۴. الیقین: ۱۱.

۵- ۵. المصدر نفسه: ۱۱.

طَالِبٍ علیه السلام فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام وَ مَا ذَاکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِنَّکَ تُبَلِّغُ رِسَالَتِی مِنْ بَعْدِی وَ تُؤَدِّی عَنِّی وَ تُسْمِعُ (۱) النَّاسَ صَوْتِی وَ تُعَلِّمُ النَّاسَ مِنْ کِتَابِ اللَّهِ مَا لَا یَعْلَمُونَ (۲).

شف، [کشف الیقین] مَنْصُورُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَرْبِیُّ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ: مِثْلَهُ (۳).

**[ترجمه]کشف الیقین: انس ب گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در خانه اُمّ حبیبه بنت ابی سفیان بود، پس به اُمّ حبیبه فرمود: ای اُمّ حبیبه، ما را تنها بگذار که حاجتی داریم. سپس آبی برای وضو طلبیده، وضویی نیکو گرفته و سپس فرمود: اولین کسی که از این در وارد شود امیرمؤمنان، سیّد عرب، بهترین اوصیا و سزاوارترین مردم به خودشان است. انس گوید: پس پیوسته می‌گفتم: خداوندا، او را مردی از انصار قرار ده! سپس علی علیه السّلام وارد خانه شد و آمد و در کنار رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نشست، آن‌گاه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دست مبارک خویش را به صورت خود کشیده، و پس از آن، آن را به صورت علی بن ابی طالب علیه السّلام کشید؛

ص: ۲۹۷

علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، این کار یعنی چه؟ فرمود: پس از من، تو رسالت مرا ابلاغ خواهی کرد، دَین مرا می‌پردازی، صدای مرا به گوش مردم می‌رسانی و آنچه را که مردم از کتاب خدا نمی‌دانند به آنان تعلیم می‌دهی. - . کشف الیقین: ۱۲ -

کشف الیقین: منصور بن محمّد حربی از ابن عقده از منذر بن محمّد بن سعید از ابان بن تغلب مانند آن را روایت کرده است. - . کشف الیقین: ۲۹-۲۸ -

**[ترجمه]

«۱۷»

شف، [کشف الیقین] أَحْمَدُ بْنُ مَرْدَوَیْهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ صَدَقَهَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ رُشَیْدٍ الْمِصْرِیِّ عَنْ یَحْیَى بْنِ سُلَیْمَانَ الْجُعْفِیِّ عَنْ عَبْدِ الْکَرِیمِ الْجُعْفِیِّ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ أَبِی الطُّفَیْلِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: کُنْتُ خَادِماً لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَبَیْنَا أَنَا یَوْماً أُوَضِّیهِ إِذْ قَالَ یَدْخُلُ رَجُلٌ وَ هُوَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ أَوْلَى النَّاسِ بِالْمُؤْمِنِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ قَالَ أَنَسٌ فَقُلْتُ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَإِذَا هُوَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام (۴).

**[ترجمه]کشف الیقین: انس می گوید: من خدمتگزار رسول خدا صلی الله علیه و آله بودم. روزی آب وضو بر دست حضرت می ریختم، که حضرت فرمود: الان مردی وارد می شود که امیر مؤمنان و آقای مسلمانان و سزاوارترین انسانها نسبت به مومنین و پیشوای سفید رویان فروغ یافته است. انس می گوید: کفتم خدا کند این مرد از انصار باشد که ناگاه دیدم علی بن ابی طالب وارد شد. - . کشف الیقین : ۱۲ و ۱۳ -

**[ترجمه]

«۱۸»

شف، [كشف اليقين] ابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مَالِكِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ جَعْفَرٍ الْأَحْمَرِ عَنِ مُهَلْهَلٍ الْعَبْدِيِّ عَنْ كُرَيْزَةَ الْهَجَرِيِّ قَالَ: لَمَّا أُمِّرَ(۵) عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام قَامَ حُذَيْفَةُ بْنُ الْيَمَانِ مَرِيضاً فَحَمِدَ اللَّهَ وَ

أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَلْحَقَ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ حَقّاً حَقّاً فَلْيَلْحَقْ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَأَخَذَ النَّاسُ بَرّاً وَ بَحْراً فَمَا جَاءَتِ الْجُمُعَةُ حَتَّى مَاتَ حُذَيْفَةُ(۶).

**[ترجمه]كشف اليقين: كريزه هجرى روايت مى كند: چون كه على ابن ابى طالب امير شد، حذيفه بن يمان در حالى كه بيمار بود برخاست و پس از سپاس و ثناى خداوند گفت: مردم! هر كس حقيقتا از اين كه به امير مؤمنان ملحق شود، خوشحال مى شود، بايد به على ابن ابى طالب ملحق شود. همه مردم ساكن بيابان و سواحل دريا، اين را تصديق كردند. هنوز روز جمعه نيامده بود كه حذيفه درگذشت. - . كشف اليقين : ۱۵ -

**[ترجمه]

«۱۹»

شف، [كشف اليقين] أَحْمَدُ بْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ تَلِيدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي الْجَحَّافِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ ثَعْلَبَةَ اللَّيْثِيِّ قَالَ: مَرِضَ أَبُو ذَرٍّ مَرَضاً شَدِيداً حَتَّى أَشْرَفَ عَلَى الْمَوْتِ فَأَوْصَى إِلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فَقِيلَ لَهُ لَوْ أَوْصَيْتَ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ كَانَ أَجْمَلَ لِوَصِيَّتِكَ مِنْ عَلِيٍّ عليه السلام فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ أَوْصَيْتُ وَ اللَّهِ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ حَقّاً حَقّاً وَ إِنَّهُ لَرِبِّيُّ الْأَرْضِ الَّذِي يَسْكُنُ إِلَيْهَا وَ

ص: ۲۹۸

۱- ۱. سمعه و أسمعه: جعله يسمع.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۱۲.

۳- ۳. المصدر نفسه: ۲۸ و ۲۹.

۴- ۴. المصدر نفسه: ۱۲ و ۱۳.

۵- ۵. فى المصدر: لما مر.

۶- ۶. المصدر نفسه: ۱۵.

تَسْكُنُ إِلَيْهِ وَ لَوْ قَدْ فَارَقْتُمُوهُ لَأَنْكَرْتُمُ الْأَرْضَ وَ أَنْكَرَتْكُمْ (۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: ثعلبه بن لیثی روایت می کند که چون ابوذر به بیماری ای سخت و مشرف به مرگ مبتلا شد، علی بن ابی طالب علیه السلام را وصی خود قرار داد. به او گفته شد اگر به امیرالمؤمنین عمر بن خطاب وصیت می کردی بهتر بود. ابوذر گفت: سوگند به خدا به امیرالمؤمنین حقیقی و واقعی وصیت کردم. او رِبّی [عالم ربانی] زمین است که به زمین استقرار می جوید

ص: ۲۹۸

و زمین نیز از او مستقر می شود. اگر شما از او جدا شوید زمین را انکار کرده اید و زمین نیز شما را انکار می کند. - . کشف الیقین : ۱۵ -

**[ترجمه]

بیان

الرِّبِّیُّ منسوب إلی الرَّبِّ کالرَّبَّانِیِّ قال الزمخشری الربیون الربانیون و قرئ بالحرکات الثلاث فالفتح علی القیاس و الضم و الکسر من تغییرات النسب (۲).

و قال الجزری فی حدیث علی الناس ثلاثه عالم ربانی قیل هو من الرب بمعنی التربیه کانوا یربون المتعلمین بصغار العلوم قبل کبارها و الربانی العالم الراسخ فی العلم و الدین أو الذی یطلب بعلمه وجه الله و قیل العالم العامل المعلم (۳).

**[ترجمه]«رِبّی» منسوب به رَبّ است مانند ربانی. زمخشری گفته است ربیون و ربانیون و با فتحه و کسره و ضمه آن را قرائت کرده است. فتحه را بنا بر قیاس به اصل آن (رب) و ضمه و کسره به جهت تغییرات در نسبت.

جزری در حدیث علی علیه السلام که «الناس ثلاثه عالم ربانی و ...» گفته است: ربانی از رب به معنای تربیت است که متعلمان را با علوم کوچک و مقدماتی قبل از علوم عالی تربیت می کند. و ربانی عالم ثابت در دانش و دین است یا کسی که با علمش رضایت خداوند را می جوید و نیز گفته شده: عالم اهل عمل و معلم. - . نهایه ۲ : ۵۷ -

**[ترجمه]

«۲۰»

شف، [کشف الیقین] عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ السَّمَّاکِ فِی کِتَابِ الْفَضَائِلِ عَنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْکُوفِیِّ عَنْ عُبَیْدِ بْنِ یَحْیَی الثَّوْرِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: فِی اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ تَحْتَ الْعَرْشِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ (۴).

**[ترجمه]کشف الیقین: محمّد بن حسن بن علی بن ابی طالب از پدرش از جدّش علیهم السلام از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله روایت کرده که آن حضرت فرمود: در لوح محفوظ، زیر عرش نوشته شده: «علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین» - . کشف الیقین: ۲۰ -

**[ترجمه]

«۲۱»

شف، [کشف الیقین] ابْنُ السِّمَاکِ عَنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ عُبَیْدِ بْنِ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ لِی عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ذَاتَ یَوْمٍ أَنْتَ وَ اللَّهِ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ حَقّاً قُلْتُ عِنْدَکَ أَوْ عِنْدَ اللَّهِ قَالَ عِنْدِی وَ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی (۵).

**[ترجمه]کشف الیقین: محمّد بن حسن از پدرش از جدش صلی الله علیه و آله آورده است: روزی عمر بن خطّاب به من گفت: به خدا سوگند، به راستی که تو امیرمؤمنانی. گفتم: نزد تو یا نزد خدا؟ گفت: نزد من و نزد خدای تبارک و تعالی . - . کشف الیقین: ۲۰ -

**[ترجمه]

«۲۲»

شف، [کشف الیقین] مَنْصُورُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضْلِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُثَنَّی بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ هِلَالِ بْنِ أَیُّوبَ عَنْ أَبِی کَثِیرٍ الْأَنْصَارِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَسْعَدَ بْنِ زُرَارَةَ عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :أُوحِیَ إِلَیَّ فِی عَلِیٍّ أَنَّهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ (۶).

۱- ۱. المصدر نفسه: ۱۶.

۲- ۲. الکشّاف ۱: ۳۲۹.

۳- ۳. النهایه: ۲: ۵۷.

۴- ۴. المصدر نفسه ۲۰.

۵- ۵. المصدر نفسه ۲۰.

۶- ۶. المصدر نفسه: ۲۹.

**[ترجمه]کشف الیقین: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: درباره علی به من وحی شده است که او امیرمؤمنان، سرور مسلمانان و پیشوای دست و روی سپیدان است. - . کشف الیقین: ۲۹ -

ص: ۲۹۹

**[ترجمه]

«۲۳»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیٍّ الْأَصْفَهَانِیُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْفَضْلِ الْخَوَّاصِ عَنْ شُجَاعِ بْنِ عَلِیٍّ الْمَصْقَلِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَی الْحَافِظِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْمُظَفَّرِ(۱) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَفْصٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ إِسْحَاقَ الرَّاشِدِیِّ عَنْ یَحْیَی بْنِ سَالِمٍ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِیِّ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْمُسَیَّبِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ بُرَیْدَةَ قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ نُسَلِّمَ عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام بَیْنَنَا بِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ کَذَا فَسَّرُوا کُلَّ مَا فِی الْقُرْآنِ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِنَّ عَلِیّاً أَمِیرُهَا(۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: بریده گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: میان خود به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کنیم و هر آیه‌ای در قرآن که متضمن«یا أیها الذین امنوا» باشد را چنین تفسیر کردند که علی علیه السّلام امیر ایشان است. - . کشف الیقین: ۳۱ -

**[ترجمه]

«۲۴»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ الْأَصْفَهَانِیِّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْحَافِظِ أَبِی نُعَیْمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَیْمُونٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِیرَةَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :یَا أَنَسُ اسْکُبْ لِی وَضُوءاً ثُمَّ قَامَ فَصَلَّی رَکْعَتَیْنِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا أَنَسُ أَوَّلُ مَنْ یَدْخُلُ عَلَیْکَ مِنْ هَذَا الْبَابِ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ خَاتَمُ الْوَصِیِّینَ قَالَ أَنَسٌ قُلْتُ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ وَ کَتَمْتُهُ إِذْ جَاءَ(۳) عَلِیٌّ علیه السلام فَقَالَ مَنْ هَذَا یَا أَنَسُ فَقُلْتُ عَلِیٌّ فَقَامَ مُسْتَبْشِراً فَاعْتَنَقَهُ ثُمَّ جَعَلَ یَمْسَحُ عَرَقَ وَجْهِهِ بِوَجْهِهِ وَ یَمْسَحُ عَرَقَ عَلِیٍّ بِوَجْهِهِ (۴) فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام صَنَعْتَ شَیْئاً مَا صَنَعْتَ بِی قَبْلُ قَالَ وَ مَا یَمْنَعُنِی وَ أَنْتَ تُؤَدِّی عَنِّی وَ تُسْمِعُهُمْ صَوْتِی وَ تُبَیِّنُ لَهُمْ مَا اخْتَلَفُوا فِیهِ مِنْ بَعْدِی (۵).

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ حِلْیَهِ الْأَوْلِیَاءِ لِلْحَافِظِ أَبِی نُعَیْمٍ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَنَسٍ: مِثْلَهُ (۶).

شف، [کشف الیقین] عَنِ الْحَافِظِ أَبِی نُعَیْمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ أَبِی شَیْبَهَ

ص: ۳۰۰

۱- ۱. فی المصدر و(م) و(ت): عن محمّد بن المظفر.
۲- ۲. المصدر نفسه: ۳۱.
۳- ۳. فی المصدر و(م) إذا جاء.
۴- ۴. فی المصدر و(م): و یمسح عرق وجه علی بیده.
۵- ۵. المصدر نفسه: ۳۱ و ۳۲.
۶- ۶. المصدر نفسه: ۹۲ و ۹۳.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَابِسٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ حَرْبٍ عَنْ أَنَسٍ: مِثْلَهُ.

قَالَ أَبُو نُعَيْمٍ وَ رَوَاهُ جَابِرٌ الْجُعْفِيُّ عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ أَنَسٍ: نَحْوَهُ (۱).

شف، [کشف اليقين] مِنْ كِتَابِ رَوْحِ النُّفُوسِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَكَمِ الْحِبَرِيِّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبَانٍ عَنِ الصَّبَّاحِ بْنِ يَحْيَى الْمُزَنِيِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ: مِثْلَهُ (۲).

شف، [کشف اليقين] مِنْ كِتَابِ كِفَايَةِ الطَّالِبِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَحْمُودِ بْنِ سَالِمٍ وَ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الْبَرَكَاتِ عَنْ أَبِي طَالِبِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْجَوْهَرِيِّ وَ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ السَّمِيعِ عَنِ ابْنِ الْبَطِّيِّ عَنْ أَبِي الْفَضْلَيْنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَحْمُودٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَابِسٍ عَنِ الْحَارِثِ: مِثْلَهُ (۳).

**[ترجمه]کشف اليقين: انس بن مالک گويد: رسول خدا صلی الله عليهِ و آله فرمود: انس، آبی بيار وضو بگيرم؛ سپس برخاسته، دو رکعت نماز به جا آورده و آن‌گاه فرمود: ای انس، اولين کسی که از اين در بر تو وارد شود، اميرمؤمنان، سرور مسلمانان، پيشوای دست و رو سپيدان و خاتم اوصياست. انس گويد: گفتم: خداوندا، او را مردی از انصار قرار ده! و اين گفته را پوشيده داشتم که علی عليه السّلام آمد. پيامبر صلی الله عليهِ و آله فرمود: انس! چه کسی آمد؟ عرض کردم: علی. سپس پيامبر صلی الله عليهِ و آله شادمانه برخاست و او را در آغوش کشيد، سپس شروع کرد به ماليدن عرق صورت خود به صورت علی و عرق صورت علی به صورت خود. پس علی عليه السّلام عرض کرد: پيش از اين چنين کاری نکرده بوديد؟! فرمود: چرا چنين نکنم! در حالی که تو رسالت مرا ابلاغ خواهی کرد، صدای مرا به گوش آن‌ها می‌رسانی و پس از من، اختلاف ميان ايشان را برطرف خواهی کرد! - . کشف اليقين: ۳۲-۳۱ -

کشف اليقين: از کتاب «حلية الاولياء» حافظ ابونعيم که آن را به انس بن مالک می‌رساند، نظير اين روايت را نقل کرده است.

کشف اليقين: از حافظ ابونعيم با سندی از انس نظير آن را و با سند ديگری از انس شبيه آن را روايت کرده است. - . کشف اليقين: ۹۳ -

ص: ۳۰۰

کشف اليقين: از کتاب «روح النفوس» با سندی از حارث بن حصيره مانند آن را آورده است. - . کشف اليقين: ۱۶۱ -

کشف اليقين: از کتاب «کفاية الطالب» با سندی از حارث نظير آن را نقل کرده است. - . کشف اليقين: ۱۶۴ -

**[ترجمه]

«۲۵»

شف، [کشف اليقين] عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ مَاهَانَ عَنْ

عِيسَى بْنِ يُونُسَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :يَأْتِي عَلَى النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ وَقْتٌ مَا فِيهِ رَاكِبٌ إِلَّا نَحْنُ أَرْبَعَهً فَقَالَ لَهُ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَمُّهُ فِدَاكَ أَبِي وَ أُمِّي وَ مَنْ هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعَهُ قَالَ أَنَا عَلَى الْبُرَاقِ وَ أَخِي صَالِحٌ عَلَى نَاقَهِ اللَّهِ الَّتِي عَقَرَهَا قَوْمُهُ وَ عَمِّي حَمْزَهُ أَسَدُ اللَّهِ وَ أَسَدُ رَسُولِهِ عَلَى نَاقَتِيَ الْعَضْبَاءِ وَ أَخِي عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَى نَاقَهٍ مِنْ نُوقِ الْجَنَّهِ مُدَبَّجَهَ الْجَنْبَيْنِ (۴) عَلَيْهِ حُلَّتَانِ خَضْرَاوَانِ مِنْ كِسْوَهِ الرَّحْمَنِ عَلَى رَأْسِهِ تَاجٌ مِنْ نُورٍ لِذَلِكَ التَّاجِ سَبْعُونَ رُكْناً عَلَى كُلِّ رُكْنٍ يَاقُوتَهٌ حَمْرَاءُ تُضِي ءُ لِلرَّاكِبِ مَسِيرَ ثَلَاثَهِ أَيَّامٍ وَ بِيَدِهِ لِوَاءُ الْحَمْدِ يُنَادِي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَيَقُولُ الْخَلَائِقُ مَنْ هَذَا مَلَكٌ مُقَرَّبٌ نَبِيٌّ مُرْسَلٌ حَامِلُ عَرْشٍ فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنْ بُطْنَانِ الْعَرْشِ لَيْسَ هَذَا مَلَكاً مُقَرَّباً وَ لَا نَبِيّاً

ص: ۳۰۱

۱- ۱. المصدر نفسه: ۹۳.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۱۶۱.

۳- ۳. المصدر نفسه: ۱۶۴.

۴- ۴. دبجه و دبجه: زينه و حسنه. و الطيلسان: زينه بالديباج.

مُرْسَلًا وَ لَا حَامِلَ عَرْشٍ هَذَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَصِيُّ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ (۱)

**[ترجمه]کشف الیقین: ابن عباس گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: در قیامت روزی بر مردم فرا خواهد رسید که همه مردم پیاده به صحرای قیامت وارد می‌شوند، غیر از ما چهار نفر. سپس عموی آن حضرت عباس بن عبدالمطّلب عرض کرد: پدر و مادرم فدای تو باد، این چهار نفر چه کسانی هستند؟ فرمود: من که بر «بُراق» سوارم، برادرم صالح که بر ناقه‌ای که قوم وی آن را پی کردند، عمویم حمزه شیر خدا و شیر رسول خدا بر ناقه من «العضباء» و برادرم علی بن ابی طالب سوار بر شتری از شتران بهشتی که دو پهلوی آن آراسته باشد، در حالی که دو جامه از دیبای سبز بهشتی که از جامه‌های خدای رحمانند بر تن دارد، با تاجی از نور بر سر که هفتاد کنگره دارد و بر هر کنگره‌ای یاقوتی سرخ که این یاقوت‌ها راه سه روز را برای سوار روشن می‌سازند و لوای حمد در دست، ندا در می‌دهد: «لا إله إلّا الله محمّد رسول الله»؛ پس خلایق گویند: این کیست؟ آیا فرشته مقرّبی است یا نبیّ مرسل یا حامل عرش؟ پس یک منادی از درون عرش ندا در می‌دهد: این نه فرشته مقرب است و نه نبیّ

ص: ۳۰۱

مرسل و نه حامل عرش! این علی بن ابی طالب وصیّ رسول رب العالمین و امیرمؤمنان و پیشوای مؤمنان دست و رو سپید در بهشت پر نعمت است. - کشف الیقین:۲۳ -

**[ترجمه]

«۲۶»

شف، [کشف الیقین] ابْنُ عُقْدَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي يَعْقُوبَ رَفَعَهُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: فِي قَوْلِهِ فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ قِيلَ هذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ (۲) قَالَ لَمَّا رَأَى فُلَانٌ وَ فُلَانٌ مَنْزِلَةَ عَلِيٍّ علیه السلام يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا دَفَعَ

اللَّهُ تَعَالَى لِوَاءَ الْحَمْدِ إِلَى مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله يَجِيئُهُ (۳) كُلُّ مَلَكٍ مُقَرَّبٍ وَ كُلُّ نَبِيٍّ مُرْسَلٍ فَدَفَعَهُ إِلَى عَلِيٍ سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ قِيلَ هذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ أَيْ بِاسْمِهِ تُسَمُّونَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (۴).

**[ترجمه]کشف الیقین: امام صادق در قول خدای تعالی: «فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سِيئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُواْ وَ قِيلَ هَـٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَدَّعُون»، - . ملک/ ۲۷ - {و

آن گاه که آن [لحظه موعود] را نزدیک ببینند، چهره های کسانی که کافر شده اند در هم رود، و گفته شود: «این است همان چیزی که آن را فرا می خواندید!»} فرمود: چون فلان و فلان به جایگاه علی علیه السّلام در روز قیامت پی بردند، آن‌گاه که خداوند لوای حمد را به محمّد صَلی الله علیهِ و آله خواهد سپرد و تمام فرشتگان مقرّب و پیامبران مرسل نزد وی خواهند آمد

و او آن را به دست علی علیه السّلام خواهد سپرد، و چهره‌های کسانی که کافر شده‌اند درهم رود، به آنان گفته شود: «این است همان چیزی است که آن را فرا می‌خواندید» یعنی اینکه نام او را (امیرالمؤمنین) بر خود می‌نهادید. - . کشف الیقین: ۳۴ –

**[ترجمه]

«۲۷»

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقَزْوِینِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ فَضَّالٍ وَ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مَهْزِیَارَ عَنْ عُقْبَهَ بْنِ خَالِدٍ(۵) عَنِ الْحَارِثِ بْنِ مُغِیرَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: حَوْلَ الْعَرْشِ کِتَابٌ خُلِقَ مَسْطُوراً إِنِّی أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ (۶).

**[ترجمه]کشف الیقین: امام صادق علیه السّلام فرمود: پیرامون عرش کتیبه‌ای آفریده شده که در آن چنین نوشته شده است: «إنّی أنا الله لا إله إلّا أنا، محمّد رسول الله، علی امیرالمؤمنین». - . کشف الیقین: ۳۷-۳۶ –

**[ترجمه]

«۲۸»

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ الثَّقَفِیِّ قَالَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِیلُ بْنُ أُمَیَّهَ الْمُقْرِی عَنْ عَبْدِ الْغَفَّارِ بْنِ الْقَاسِمِ الْأَنْصَارِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَرِیکٍ الْعَامِرِیِّ عَنْ جُنْدَبٍ الْأَزْدِیِّ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ وَ حَدَّثَنَا سُفْیَانُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ عَنْ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَرِیکٍ عَنْ جُنْدَبٍ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عِنْدَهُ أُنَاسٌ قَبْلَ أَنْ یَحْجُبَ النِّسَاءَ فَأَشَارَ بِیَدِهِ أَنِ اجْلِسْ بَیْنِی وَ بَیْنَ عَائِشَهَ فَجَلَسْتُ

۱- ۱. المصدر نفسه: ۳۳.

۲- ۲. سوره الملک: ۲۷.

۳- ۳. فی المصدر تحته.

۴- ۴. المصدر نفسه: ۳۴.

۵- ۵. فی المصدر: عن عنبسه بن خالد.

۶- ۶. المصدر نفسه: ۳۶ و ۳۷.

فَقَالَتْ تَنَحَّ كَذَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا ذَا تُرِیدِینَ إِلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ (۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: علی علیه السّلام فرمود: پیش از اینکه آیه حجاب زنان نازل شود، بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وارد گشتیم، در حالی که جمعی از مردم پیرامون وی بودند، پس به من اشاره فرمود که میان وی و عایشه بنشینم. من نیز همان‌جا نشستم.

ص: ۳۰۲

عایشه گفت: از من فاصله بگیر! پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: از امیرمؤمنان چه می‌خواهی؟!

**[ترجمه]

«۲۹»

شف، [کشف الیقین] الثَّقَفِیُّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِیِّ عَنْ جَابِرٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَارِثٍ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام: أَنَّهُ دَخَلَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ وَ عِنْدَهُ أَبُو بَکْرٍ وَ عُمَرُ فَجَلَسَ بَیْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَ عَائِشَةَ فَقَالَتْ مَا وَجَدْتَ لِاسْتِکَ مَجْلِساً غَیْرَ فَخِذِی أَوْ فَخِذِ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَهْلًا لَا تُؤْذِینِی فِی أَخِی فَإِنَّهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ أَمِیرُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ -(۲) یَوْمَ الْقِیَامَهِ یُقْعِدُهُ اللَّهُ عَلَی الصِّرَاطِ فَیُدْخِلُ أَوْلِیَاءَهُ الْجَنَّهَ وَ أَعْدَاءَهُ النَّارَ(۳).

**[ترجمه]کشف الیقین: عبدالله بن حارث از علی علیه السّلام روایت کرده که آن حضرت بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وارد گشت، در حالی که ابوبکر و عمر در محضر وی بودند، سپس میان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله و عایشه نشست، پس عایشه به وی گفت: جایی پیدا نکردی که نشیمنگاه خود را بگذاری مگر کنار ران من یا کنار ران رسول خدا؟! آن‌گاه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: درنگ کن، مرا با آزردن برادرم آزار مده! زیرا او امیرمؤمنان، سرور مسلمانان و پیشوای دست و رو سپیدان است، خداوند در روز قیامت وی را بر پل صراط می‌نشاند، سپس دوستداران او را به بهشت و دشمنان وی را به دوزخ وارد می‌کند. - . کشف الیقین: ۳۹ -

**[ترجمه]

«۳۰»

شف، [کشف الیقین] إِبْرَاهِیمُ الثَّقَفِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ نَاصِحٍ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ (۴) وَ قَدْ وَثَّقَهُ أَصْحَابُنَا عَنْ سِمَاکِ بْنِ حَرْبٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَهَ قَالَ کَانَ عَلِیٌّ علیه السلام یَقُولُ: أَ رَأَیْتُمْ لَوْ أَنَّ نَبِیَّ اللَّهِ قُبِضَ مَنْ کَانَ یَکُونُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِلَّا أَنَا وَ رُبَّمَا قِیلَ لَهُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَنْظُرُ إِلَیْهِ وَ هُوَ یَتَبَسَّمُ (۵).

**[ترجمه]کشف الیقین: جابر بن سمره گوید: علی علیه السّلام می‌فرمود: آیا به نظر شما، اگر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از دنیا برود، کسی جز من امیرمؤمنان خواهد شد؟ و شاید به وی گفته شده: «یا امیرالمؤمنین»، در حالی که پیامبر صَلی الله علیهِ

و آله با لبخند به وی می‌نگریسته است. - . کشف الیقین: ۴۲ -

**[ترجمه]

«۳۱»

شف، [کشف الیقین] إِبْرَاهِيمُ الثَّقَفِيُّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ صَبِيحٍ عَنْ زِيَادِ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ بُرَيْدَةَ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ: كُنَّا إِذَا سَافَرْنَا مَعَ النَّبِيِّ صلى الله علیه و آله كَانَ عَلِيٌّ صَاحِبَ مَتَاعِهِ يَضُمُّهُ إِلَيْهِ فَإِذَا نَزَلْنَا يَتَعَاهَدُ مَتَاعَهُ (۶) فَإِنْ رَأَى شَيْئاً يَرُمُّهُ رمه [رَمَّهُ](۷) وَ إِنْ كَانَتْ نَعْلٌ خَصَفَهَا(۸) فَنَزَلْنَا مَنْزِلًا فَأَقْبَلَ عَلِيٌّ علیه السلام يَخْصِفُ نَعْلَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله علیه و آله فَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله

ص: ۳۰۳

۱- ۱. المصدر نفسه: ۳۹.

۲- ۲. و قائد الغر المحجلين خ ل.

۳- ۳. المصدر: نفسه: ۳۹.

۴- ۴. كذا فی النسخ؛ و فی المصدر: عن ناصح بن عبد اللّه.

۵- ۵. المصدر نفسه: ۴۲.

۶- ۶. تعاهد الشی ء: تحفظ به و تفقده.

۷- ۷. رم البناء أو الامر: أصلحه. رم السهم بعيبه: نظر إليه و عالجه حتّى سواه. أی إن كان رأى شيئا يحتاج إلى الرم و الإصلاح رمه و أصلحه.

۸- ۸. خصف النعل: أطبق عليها مثلها و خرزها بالمخصف.

اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنْتَ حَيٌّ قَالَ وَ أَنَا حَيٌّ قَالَ وَ مَنْ ذَلِكَ قَالَ خَاصِفُ النَّعْلِ ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ بُرَيْدَةُ وَ كُنْتُ أَنَا فِيمَنْ دَخَلَ مَعَهُمْ فَأَمَرَنِی أَنْ أُسَلِّمَ عَلَى عَلِيٍّ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ كَمَا سَلَّمُوا.

قَالَ إِسْمَاعِيلُ وَ أَخْبَرَنَا أَبُو الْجَارُودِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ يَسَارٍ وَ عُثْمَانَ بْنِ بَسِيطٍ: بِمِثْلِهِ (۱).

شف، [كشف اليقين] إِبْرَاهِيمُ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِی حَفْصٍ عَنْ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ الْحَازِمِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله :مِثْلَهُ.

**[ترجمه]كشف اليقين: ابراهيم ثقفی از اسماعيل بن صبيح از زياد بن منذر از ابوداوود از بريده اسلمی گويد: هرگاه با رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله سفر می‌كرديم، علی علیه السّلام مسؤول مراقبت از وسايل آن حضرت می‌شد و چون در جايی فرود می‌آمديم مراقب آن‌ها بود و اگر نياز به مرتّب كردن داشتند، آن‌ها را مرتّب می‌نمود، و اگر كفش آن حضرت نياز به تعمير داشت، آن را وصله می‌كرد. چون در منزلی اطراق كرديم، علی علیه السّلام مشغول وصله كردن كفش پيامبر صَلی الله علیهِ و آله شد كه ابوبكر وارد گرديد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود:

ص: ۳۰۳

برو به اميرمؤمنان سلام كن! عرض كرد: يا رسول الله، با زنده بودن شما؟! فرمود: با زنده بودن من! عرض كرد: او كيست؟ فرمود: آن كه دارد كفش وصله می‌كند؛ سپس عمر آمد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: بر اميرمؤمنان سلام كن! بريده گويد: من هم از جمله كسانی بودم كه با آن‌ها بر پيامبر صَلی الله علیهِ و آله وارد شدم، لذا پيامبر صَلی الله علیهِ و آله به من نيز امر فرمود كه به علی سلام كنم؛ لذا من هم همان‌طور كه بقيه سلام كردند، به وی سلام كردم .

اسماعيل گويد: ابوالجارود از حبيب بن يسار و عثمان بن بسيط نظير اين حديث را برای ما روايت كرده است. - . كشف اليقين : ۴۳ -

كشف اليقين: ابراهيم با سندی از عبدالله بن بُريده از پدرش از پيامبر صَلی الله علیهِ و آله مانند آن را روايت كرده است.

**[ترجمه]

«۳۲»

شف، [كشف اليقين] إِبْرَاهِيمُ عَنِ الْمَسْعُودِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَالِمٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنْ نُسَلِّمَ عَلَى عَلِيٍّ عليه السلام بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ وَ نَحْنُ سَبْعَةٌ وَ أَنَا أَصْغَرُ الْقَوْمِ (۲).

شف، [كشف اليقين] مِنْ كِتَابِ الْإِمَامَةِ عَنْ كُلَيْبٍ الْمَسْعُودِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَالِمٍ: مِثْلَهُ.

قَالَ يَحْيَى وَ حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ: مِثْلَهُ (۳).

قَالَ وَ حَدَّثَنَا أَبُو العَلَاءِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ: مِثْلَهُ.

**[ترجمه]کشف الیقین: بُریده گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به ما امر فرمود که به عنوان امیرالمؤمنین به علی علیه السلام سلام کنیم و ما هفت نفر بودیم و من کوچک‌ترین آن‌ها بودم. - . کشف الیقین: ۴۴ -

کشف الیقین: از کتاب «الامامه» با سه سند مانند آن را روایت کرده است. - . کشف الیقین: ۵۴ -

**[ترجمه]

«۳۳»

شف، [کشف الیقین] إِبْرَاهِیمُ الثَّقَفِیُّ عَنْ عَبَّادِ بْنِ یَعْقُوبَ وَ مُحْرِزِ بْنِ هِشَامٍ عَنِ السُّدِّیِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ خرور [حَزَوَّرَ] عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ بُرَیْدَهَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمَرَهُمْ (۴) أَنْ یُسَلِّمُوا عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ مِنَ اللَّهِ أَمْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَلْ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ (۵).

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ الْإِمَامَهِ عَنْ مُحْرِزِ بْنِ هِشَامٍ وَ عَبَّادِ بْنِ یَعْقُوبَ: مِثْلَهُ (۶).

**[ترجمه]کشف الیقین: بُریده گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به ما دستور داد که به عنوان امیرمؤمنان به علی علیه السّلام سلام کنیم. پس عمر بن خطّاب عرض کرد: یا رسول الله، فرمان از جانب خداست یا رسول او؟ فرمود: بلکه از جانب خدا و رسول او. - . کشف الیقین: ۴۴ -

کشف الیقین: از کتاب «الإمامه» از محرز بن هشام و عباد بن یعقوب مانند آن را روایت کرده است. - . کشف الیقین: ۵۴ -

**[ترجمه]

«۳۴»

شف، [کشف الیقین] إِبْرَاهِیمُ عَنْ مُخَوَّلِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ قَالَ: سَأَلْتُ مُوسَی بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ

۱- ۱. المصدر نفسه: ۴۳.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۴۴.

۳- ۳. المصدر نفسه: ۵۴.

۴- ۴. فی المصدر: کان یأمرهم.

۵- ۵. المصدر نفسه: ۴۴.

۶- ۶. المصدر نفسه: ۵۴.

الْحَسَنِ عَنْ حَدِيثِ أَبِی الْعَلَاءِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ بُرَیْدَهَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أَمَرَهُمْ أَنْ یُسَلِّمُوا عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ مُوسَی یَحِقٌّ لَهُ یَحِقٌّ لَهُ قَالَ قُلْتُ وَ مَا یَحِقٌّ لَهُ قَالَ أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی وَ مَنْ کُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِیٌّ مَوْلَاهُ قَالَ إِبْرَاهِیمُ قَالَ مُخَوَّلٌ سَأَلْتُ جَعْفَرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍ (۱) فَقَالَ لِی مِثْلَ قَوْلِ مُوسَی بْنِ عَبْدِ اللَّهِ یَحِقٌّ لَهُ یَحِقٌّ لَهُ (۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: ابراهیم از مخول بن ابراهیم روایت کرده و گفت: از موسی بن عبدالله بن حسن

ص: ۳۰۴

درباره حدیث ابوالعلاء از ابو داوود از بُریده اسلمی پرسیدم که آیا رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله ایشان را امر فرمود به عنوان امیرمؤمنان به علی علیه السّلام سلام کنند؟! پس موسی گفت: این حقّ اوست، این حقّ اوست! - گوید: - گفتم چه چیزی حقّ اوست؟ گفت: «أنتَ منیّ بمنزلهٔ هارون من موسی» و «مَن کُنتُ مولاهُ فعلیٌّ مولاهُ». ابراهیم گوید: مخول گفت: از جعفر بن عبدالله بن حسن بن علی در این باره پرسیدم، همان سخن موسی بن عبدالله را گفت که این حقّ اوست، این حقّ اوست! - . کشف الیقین: ۴۴ -

**[ترجمه]

«۳۵»

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الثَّلْجِ قَالَ رَوَی الْفَضْلُ بْنُ الزُّبَیْرِ عَنْ أَخِی بُرَیْدَهَ: عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ سَلِّمُوا عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ لَا وَ اللَّهِ لَا تُجْمَعُ (۳) النُّبُوَّهُ وَ الْخِلَافَهُ فِی أَهْلِ بَیْتٍ أَبَداً فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی هَذِهِ الْآیَهَ أَمْ یَحْسَبُونَ أَنَّا لا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْواهُمْ (۴).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب محمّد بن ابی ثلج آورده است که گفت: فضل بن زبیر از برادر بُریده از پیامبر صَلی الله علیهِ و آله آورده است که آن حضرت به برخی از یاران خود فرمود: به علی به عنوان امیرمؤمنان سلام کنید. پس مردی از ایشان گفت: نه به خدا، نبوّت و خلافت هرگز در یک خاندان گِرد نیایند! پس خداوند این آیه را نازل فرمود: «أَمْ یَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْوَئهُم»، - . کشف الیقین : ۴۷ . زخرف/ ۸۰ - {آیا

می پندارند که ما راز آنها و نجوایشان را نمی شنویم؟}

**[ترجمه]

«۳۶»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ جَرِیرٍ عَنْ زُرَیْقِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْکُوفِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْیَسَعِ عَنْ أَبِی الْیَمَانِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: فِی قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ (۵) فَقَالَ یُنَادَی یَوْمَ الْقِیَامَهِ أَیْنَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ فَلَا یُجِیبُ أَحَدٌ أَحَداً(۶) وَ لَا یَقُومُ إِلَّا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ مَنْ مَعَهُ وَ سَائِرُ الْأُمَمِ کُلُّهُمْ یُدْعَوْنَ إِلَی النَّارِ.

قال السید کذا رأیت هذا الحدیث و سائر الأمم و لعله کان و سائر الأئمه یعنی الذین سماهم الله تعالی فی کتابه وَ جَعَلْناهُمْ أَئِمَّهً یَدْعُونَ إِلَی النَّارِ وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ لا یُنْصَرُونَ (٧) و الله أعلم أو کان و سائر الفرق (٨).

ص: ٣٠۵

١- ١. فی المصدر: سألت جعفر بن عبد اللّه بن الحسن بن علیّ- و کان فاضلا- عن ذلک اه.

٢- ٢. المصدر نفسه: ۴۴.

٣- ٣. فی المصدر: لا تجتمع.

۴- ۴. المصدر نفسه: ۴٧. و الآیه فی سوره الزخرف: ٨١.

۵- ۵. سوره بنی إسرائیل: ٧١.

۶- ۶. فی المصدر: فلا یجیب أحد له.

٧- ٧. سوره القصص: ۴١.

٨- ٨. المصدر نفسه: ۵٠.

**[ترجمه]کشف الیقین: ابن عبـاس در قول خـدای تبـارک و تعالی: «یَوْمَ نَـدْعُواْ کُلَّ أَنَاسِ بِإِمَامِهِم»، - . اسـراء / ۷۱ - { [یاد کن] روزی را که هر گروهی را با پیشوایشان فرا می خوانیم.} گوید: در روز قیامت ندا در می‌دهند: امیرمؤمنان کجاست؟ پس کسـی پاسـخ نمی‌دهـد و بر نمی‌خیزد مگر علی بن ابی طـالب علیه السّـلام و پیروان او، و دیگر اُمّت‌هـا جملگی به سوی دوزخ فراخوانده می‌شوند.

سیّـد بن طاووس گوید: من این حدیث را به همین شـکل یعنی «دیگر اُمّت‌ها» دیده‌ام و شاید «و سائر الأئمهٔ» بوده، یعنی کسانی که خداونـد در کتـاب خود آن‌هـا را یـاد نموده و گفته است: «وَ جَعَلْنَـاهُمْ أَئمَّهً یَـدْعُونَ إِلیَ النَّارِ وَ یَوْمَ الْقِیَمَهِ لَا یُنصَـرُون»، - . قصص/ ۴۱ - {و آنان را پیشوایانی که به سوی آتش می خواننـد گردانیـدیم، و روز رسـتاخیز یاری نخواهنـد شد.} و خداوند عالم است، و شاید «سائر الفِرق» بوده باشد. - . کشف الیقین: ۵۰ -

ص: ۳۰۵

**[ترجمه]

«۳۷»

شـف، [کشـف الیقین] مِنْ کِتَـابِ عَبْـدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَـدَ بْنِ یَعْقُوبَ الْأَنْبَـارِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْمُنْـذِرِ الطَّرِیفِیِّ عَنْ سُکَیْنٍ الرَّحَّالِ عَنْ فُضَـیْلٍ الرَّسَّانِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ الْهَمْـدَانِیِّ عَنْ أَبِی بَرْزَهَ قَالَ سَـمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله یَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَـلَّ عَهِـدَ إِلَیَّ فِی عَلِیٍّ عَهْـداً فَقُلْتُ اللَّهُمَّ بَیِّنْ لِی فَـالَ اسْـمَعْ قُلْتُ اللَّهُمَّ قَـدْ سَـمِعْتُ قَالَ أَخْبِرْ عَلِیّاً أَنَّهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَـیِّدُ الْوَصِـیِّینَ وَ أَوْلَی النَّاسِ بِالنَّاسِ وَ الْکَلِمَهُ الَّتِی أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِینَ (۱).

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ فُضَیْلٍ الرَّسَّانِ: مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ فِیهِ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ مَکَانَ سَیِّدِ الْوَصِیِّینَ (۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب عبدالله بن احمد بن یعقوب انباری با سـندی از ابوبرزه آورده است: شـنیدم رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله می‌فرمایـد: همانـا خداونـد عزّوجـل پیمانی را درباره علی بر عهـده من نهاد، عرض کردم: خداونـدا، آن را برایم آشکار فرما! فرمود: بشنو! عرض کردم: سراپا گوشم! فرمود: علی را خبر کن که او امیرمؤمنان است و سرور اوصیاء و اولی‌تر از مردم به خودشان است، او کلمه‌ای که پارسایان پیوسته ملازم اویند. - . کشف الیقین: ۵۰ -

کشف الیقین: محمّـد بن عباس از فضیـل رسّان نیز این حـدیث را روایت نموده با این تفاوت که عبارت «سـیّد المسـلمین» را به جای «سیّد الوصیین» آورده است. - . کشف الیقین: ۸۹ -

**[ترجمه]

«۳۸»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ جَرِیرٍ الطَّبَرِیُّ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَزَّازِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ لُؤْلُؤٍ الْبَزَّازِ(۳) عَنْ

أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ عِيسَى بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَرَاسَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِيِّ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ عليهما السلام: لَوْ عَلِمَ النَّاسُ مَتَى سُمِّيَ عَلِيٌّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا أَنْكَرُوا وَلَايَتَهُ قُلْتُ رَحِمَكَ اللَّهُ مَتَى سُمِّيَ عَلِيٌّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ كَانَ رَبُّكَ عَزَّ وَ جَلَّ حَيْثُ أَخَذَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلى أَنْفُسِهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّكُمْ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولِي وَ عَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (۴).

شف، [کشف اليقين] الْحَسَنُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَّبُوذَ الْمَكِّيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ: مِثْلَهُ (۵).

شف، [کشف اليقين] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هَوْذَةَ الْبَاهِلِيِّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ النَّهَاوَنْدِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ: مِثْلَهُ عليه السلام (۶).

شف، [کشف اليقين] السَّيِّدُ فَخَارُ بْنُ مَعَدٍّ عَنِ الْخَلِيفَهِ النَّاصِرِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ ابْنِ تَيَّهَانَ

ص: ۳۰۶

۱- ۱. المصدر نفسه: ۵۰.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۸۹.

۳- ۳. في المصدر و(ت): عن أبي الحسن عليّ بن محمّد بن أحمد بن لؤلؤ البزاز.

۴- ۴. المصدر نفسه: ۵۰.

۵- ۵. المصدر نفسه: ۵۵.

۶- ۶. المصدر نفسه: ۸۱.

عَنِ ابْنِ شَاذَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ زِيَادٍ: مِثْلَهُ (۱).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب أَمَالِي ابْنِ سَهْلٍ وَ كَافِي الْكُلَيْنِيِّ بِإِسْنَادِهِمَا إِلَى جَابِرٍ: مِثْلَهُ (۲).

**[ترجمه]کشف اليقين: جابر جعفى گويد: ابو جعفر بن على عليه السّلام فرمود: اگر مردم مى‌دانستند از چه زمانى على عليه السّلام «اميرالمؤمنين» ناميده شد، ولايت وى را انكار نمى‌كردند. عرض كردم: خداوند شما را رحمت كند، از چه زمانى على عليه السّلام «اميرالمؤمنين ناميده شد؟ فرمود: از آن زمان كه پروردگارت عزّوجل از پشت بنى‌آدم فرزندانشان را بيرون آورد و آنان را بر خودشان گواه گرفت و پرسيد: آيا پروردگارتان نيستم و محمّد فرستاده من و على اميرالمؤمنين؟ -. كشف اليقين: ۵۰ -

كشف اليقين: حسن بن حسين از يحيى بن ابى علاء از معروف بن خربوذ مكّى از امام ابوجعفر باقر عليه السّلام نظير آن را نقل كرده است. -. كشف اليقين: ۵۵ -

كشف اليقين: محمّد بن عباس بن مروان با سندى از جابر مانند آن را روايت كرده است. -. كشف اليقين: ۸۱ -

كشف اليقين: سيّد فخّار بن محمّد با سندى از احمد بن زياد مانند آن را روايت كرده است. -. كشف اليقين: ۱۳۶ -

ص: ۳۰۶

مناقب ابن شهر آشوب: أمالى ابن سهل و كافى كلينى با اسنادهاى خود نظير آن را روايت كرده‌اند. -. مناقب آل ابى طالب ۱: ۵۴۸ -

**[ترجمه]

«۳۹»

شف، [كشف اليقين] مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ سَهْلِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الدَّيْرِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ مُعَمَّرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كُنَّا جُلُوساً مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله إِذْ دَخَلَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام وَ أَنْتَ حَيٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ وَ أَنَا حَيٌّ يَا عَلِيُّ مَرَرْتَ بِنَا أَمْسِ يَوْمِنَا وَ أَنَا وَ جَبْرَئِيلُ فِي حَدِيثٍ وَ لَمْ تُسَلِّمْ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام مَا بَالُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مَرَّ بِنَا وَ لَمْ يُسَلِّمْ أَمَّا وَ اللَّهِ لَوْ سَلَّمَ لَسُرِرْنَا وَ رَدَدْنَا عَلَيْهِ فَقَالَ عَلِيٌّ عليه السلام يَا رَسُولَ اللَّهُ رَأَيْتُكَ وَ دِحْيَةَ اسْتَخْلَيْتُمَا فِي حَدِيثٍ فَكَرِهْتُ أَنْ أَقْطَعَ عَلَيْكُمَا فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِنَّهُ لَمْ يَكُنْ دِحْيَةَ وَ إِنَّمَا كَانَ جَبْرَئِيلَ عليه السلام فَقُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ كَيْفَ سَمَّيْتَهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ كَانَ اللَّهُ أَوْحَى إِلَيَّ فِي غَزْوَهِ بَدْرٍ أَنِ اهْبِطْ عَلَى مُحَمَّدٍ فَأْمُرْهُ أَنْ يَأْمُرَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يَجُولَ بَيْنَ الصَّفَّيْنِ فَسَمَّاهُ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فِي السَّمَاءِ فَأَنْتَ يَا عَلِيُّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي السَّمَاءِ فَأَنْتَ يَا عَلِيُّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي الْأَرْضِ (۳) لَا يَتَقَدَّمُكَ بَعْدِي إِلَّا كَافِرٌ وَ لَا يَتَخَلَّفُ عَنْكَ بَعْدِي إِلَّا كَافِرٌ

وَ إِنَّ أَهْلَ السَّمَاوَاتِ يُسَمُّونَكَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (۴).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب ابْنُ عَبَّاسٍ: مِثْلَهُ إِلَى قَوْلِهِ وَ رَدَدْنَا عَلَيْهِ (۵).

**[ترجمه]کشف اليقين: ابن عباس گويد: در محضر رسول خدا صَلی الله عليهِ و آله نشسته بوديم كه على بن ابى طالب عليه السّلام وارد شد و گفت: السلام عليك يا رسول الله، پاسخ فرمود: و عليك السلام يا اميرالمؤمنين و رحمة الله و بركاته. پس على عليه السّلام عرض كرد: در حيات خودتان - من اميرمؤمنانم - يا رسول الله؟! فرمود: آرى، در حيات خودم اى على. ديشب من و جبرئيل مشغول گفتگو بوديم كه تو بر ما گذشتى و سلام نكردى، پس جبرئيل گفت: چرا اميرمؤمنان بر ما گذر كرد و سلام نكرد؟ به خدا سوگند اگر سلام مى‌كرد خوشحال مى‌شديم و پاسخ سلامش را مى‌داديم؛ پس على عليه السّلام عرض كرد: يا رسول الله، ديدم شما و دحىّ گرم گفتگو هستيد، پس خوش نداشتم كه گفتگويتان را قطع كنم. پيامبر صَلى الله عليهِ و آله به وى فرمود: او دحيه نبود بلكه جبرئيل بود. پس گفتم: اى جبرئيل، چگونه او را «اميرالمؤمنين» ناميدى؟ گفت: در غزوه بدر خداوند به من وحى فرمود: بر محمّد فرود آى و وى را فرمان ده كه امر كند، اميرالمؤمنين على ميان دو صف جولان دهد. پس خداوند وى را در آسمان «اميرالمؤمنين» ناميده است؛ اى على، تو در آسمان اميرمؤمنانى و در زمين نيز اى على،

تو اميرمؤمنانى. پس از من جز كافر بر تو پيشى نگيرد و جز كافر پس از من از تو روى برنتابد و اهل آسمان‌ها تو را اميرالمؤمنين مى‌نامند. - . كشف اليقين: ۵۹-۵۸ -

مناقب ابن شهر آشوب: ابن عباس مانند اين حديث را تا «و پاسخ سلامش را مى‌داديم» روايت كرده است. - . مناقب آل ابى طالب ۱: ۵۴۸-۵۴۷ -

**[ترجمه]

«۴۰»

شف، [كشف اليقين] مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ شَاذَانَ عَنْ قَاضِی الْقُضَاهِ الْحُسَيْنِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ جَعْفَرِ بْنِ

ص: ۳۰۷

۱- ۱. المصدر نفسه: ۱۳۶.

۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۴۸.

۳- ۳. فی المصدر: و أمير المؤمنين فی الأرض.

۴- ۴. المصدر نفسه: ۵۸ و ۵۹.

۵- ۵. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۴۷ و ۵۴۸.

مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :سَيَكُونُ بَعْدِی فِتْنَهٌ مُظْلِمَهٌ النَّاجِی فِيهَا مَنْ تَمَسَّکَ بِعُرْوَهِ اللَّهِ الْوُثْقَی فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا الْعُرْوَهُ الْوُثْقَی قَالَ وَلَايَهُ سَيِّدِ الْوَصِيِّينَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَنْ سَيِّدُ الْوَصِيِّينَ قَالَ أَمِيرُ

الْمُؤْمِنِينَ قِيلَ وَ مَنْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ مَوْلَی الْمُسْلِمِينَ وَ إِمَامُهُمْ بَعْدِی قِيلَ وَ مَنْ مَوْلَی الْمُسْلِمِينَ قَالَ أَخِی عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام (۱).

**[ترجمه]كشف اليقين: على بن حسين عليهما السّلام از پدر بزرگوار خود عليه السّلام آورده است:

ص: ۳۰۷

رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: پس از من فتنه‌ای تاریک خواهد بود که هرکس به ریسمان خدا چنگ زند از آن نجات می‌یابد. عرض شد: یا رسول الله، ریسمان محکم خدا چیست؟ فرمود: ولایت سیّد اوصیا. عرض شد: سیّد اوصیا کیست؟ فرمود: امیرالمؤمنین. عرض شد: امیرالمؤمنین کیست؟ فرمود: مولای مسلمانان و امام ایشان پس از من. عرض شد: مولای مسلمانان کیست؟ فرمود: برادرم علی بن ابی طالب علیه السّلام. - . كشف اليقين: ۶۳-۶۲ -

**[ترجمه]

«۴۱»

شف، [كشف اليقين] مِنْ كِتَابِ الْأَرْبَعِينِ لِمُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الْفَوَارِسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی مُسْلِمٍ الرَّازِیِّ يَرْفَعُهُ إِلَی مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ الْبَاقِرِ أَنَّهُ قَالَ: سُئِلَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِیُّ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام فَقَالَ ذَاکَ وَ اللَّهِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ مِحْنَهُ الْمُنَافِقِينَ وَ بَوَارُ(۲) سَيْفِهِ عَلَی الْقَاسِطِينَ وَ النَّاكِثِينَ وَ الْمَارِقِينَ سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُولُ (۳) وَ إِلَّا فَصَمَّتَا عَلِیٌّ بَعْدِی خَيْرُ الْبَشَرِ مَنْ أَبَی فَقَدْ كَفَرَ(۴).

**[ترجمه]كشف اليقين: از كتاب« الأربعين» محمّد بن ابى الفوارس از محمّد بن ابو مسلم رازى از محمّد بن على باقر عليه السّلام روايت كرده است كه فرمود: از جابر بن عبدالله انصاری درباره علی علیه السّلام سؤال شد، گفت: به خدا سوگند او امیرمؤنان است و رنج منافقان، و شمشیرش هلاک است بر سر ستمگران، پیمان شکنان و خوارج؛ این حدیث را از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیده‌ام وگرنه گوشهایم کر شوند: پس از من، علی خیرالبَشَر است و آنکه نپذیرد، تحقیقاً کفر ورزیده است. - . كشف اليقين: ۷۴ -

**[ترجمه]

«۴۲»

شف، [كشف اليقين] مِنْ كِتَابِ الْمَعْرِفَهِ تَأْلِيفِ عَبَّادِ بْنِ يَعْقُوبَ الرَّوَاجِنِیِّ عَنِ السَّرِیِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السُّلَمِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ خرور

[حَزَوَّر] قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَ الْعَلَاءُ بْنُ هِلَالٍ الْخَفَّافُ عَلَى أَبِي إِسْحَاقَ السَّبِيعِيِّ حِينَ قَدِمَ مِنْ خُرَاسَانَ فَجَرَى الْحَدِيثُ فَقُلْتُ أَبَا إِسْحَاقَ أُحَدِّثُكَ بِحَدِيثٍ حَدَّثَنِيهِ أَخُوكَ أَبُو دَاوُدَ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ الْخُزَاعِيِّ وَ بُرَيْدَةَ بْنِ حُصَيْبٍ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ نَعَمْ فَقُلْتُ حَدَّثَنِي أَبُو دَاوُدَ أَنَّ بُرَيْدَةَ أَتَى عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ يَدْخُلُ عَلَيْهِ (۵) فِي مَنْزِلِهِ حِينَ بَايَعَ النَّاسُ أَبَا بَكْرٍ فَقَالَ يَا عِمْرَانُ تَرَى الْقَوْمَ نَسُوا مَا سَمِعُوا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي حَائِطِ بَنِي فُلَانٍ أَهْلِ بَيْتٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَجَعَلَ لَا يَدْخُلُ عَلَيْهِ أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَيُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِلَّا رَدَّ صلى الله عليه و آله ثُمَّ قَالَ لَهُ سَلِّمْ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ إِلَّا عُمَرُ فَإِنَّهُ قَالَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ أَوْ مِنْ أَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ

۱- ۱. اليقين: ۶۲ و ۶۳.

۲- ۲. البوار: الهلاک.

۳- ۳. فی المصدر: سمعت من رسول اللّه باذنی هاتین يقول اه.

۴- ۴. المصدر نفسه: ۷۴.

۵- ۵. فی المصدر: فدخل عليه.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَلْ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ قَالَ عِمْرَانُ بَلَی قَدْ أَذْکُرُ ذَا فَقَالَ بُرَیْدَهُ فَانْطَلِقْ بِنَا إِلَی أَبِی بَکْرٍ فَنَسْأَلَهُ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ فَإِنْ کَانَ عِنْدَهُ عَهْدٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَهِدَهُ إِلَیْهِ بَعْدَ هَذَا الْأَمْرِ أَوْ أَمْرٌ أَمَرَ بِهِ فَإِنَّهُ لَا یُخْبِرُنَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِکَذِبٍ وَ لَا یَکْذِبُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَانْطَلَقْنَا فَدَخَلْنَا عَلَی أَبِی بَکْرٍ فَذَکَّرْنَا ذَلِکَ الْیَوْمَ وَ قُلْنَا لَهُ فَلَمْ یَدْخُلْ أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِینَ فَسَلَّمَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَّا قَالَ لَهُ سَلِّمْ عَلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیٍّ وَ کُنْتَ أَنْتَ مِمَّنْ سَلَّمَ عَلَیْهِ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ أَبُو بَکْرٍ قَدْ أَذْکُرُ ذَلِکَ فَقَالَ لَهُ بُرَیْدَهُ لَا یَنْبَغِی لِأَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِینَ أَنْ یَتَأَمَّرَ عَلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیٍّ علیه السلام بَعْدَ أَنْ سَمَّاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ فَإِنْ کَانَ عِنْدَکَ عَهْدٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ عَهِدَهُ إِلَیْکَ أَوْ أَمْرٌ أَمَرَکَ بِهِ بَعْدَ هَذَا فَأَنْتَ عِنْدَنَا مُصَدَّقٌ فَقَالَ أَبُو بَکْرٍ لَا وَ اللَّهِ مَا عِنْدِی عَهْدٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَا أَمْرٌ أَمَرَنِی بِهِ وَ لَکِنَّ الْمُسْلِمِینَ رَأَوْا رَأْیاً فَتَابَعْتُهُمْ بِهِ عَلَی رَأْیِهِمْ فَقَالَ لَهُ بُرَیْدَهُ وَ اللَّهِ (۱) مَا ذَلِکَ لَکَ وَ لَا

لِلْمُسْلِمِینَ خِلَافُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ أَبُو بَکْرٍ أُرْسِلُ لَکُمْ إِلَی عُمَرَ فَجَاءَهُ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَکْرٍ إِنَّ هَذَیْنِ سَأَلَانِی عَنْ أَمْرٍ قَدْ شَهِدْتُهُ وَ قَصَّ عَلَیْهِ کَلَامَهُمَا فَقَالَ عُمَرُ قَدْ سَمِعْتُ ذَلِکَ وَ لَکِنْ عِنْدِیَ الْمَخْرَجُ مِنْ ذَلِکَ فَقَالَ لَهُ بُرَیْدَهُ عِنْدَکَ قَالَ عِنْدِی قَالَ فَمَا هُوَ قَالَ لَا یَجْتَمِعُ النُّبُوَّهُ وَ الْمُلْکُ فِی أَهْلِ بَیْتٍ وَاحِدٍ قَالَ فَاغْتَنَمَهَا بُرَیْدَهُ وَ کَانَ رَجُلًا مُفَهَّماً(۲) جَرِیّاً عَلَی الْکَلَامِ فَقَالَ یَا عُمَرُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ أَبَی ذَلِکَ عَلَیْکَ أَ مَا سَمِعْتَ اللَّهَ فِی کِتَابِهِ یَقُولُ أَمْ یَحْسُدُونَ النَّاسَ علی ما آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَیْنا آلَ إِبْراهِیمَ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ آتَیْناهُمْ مُلْکاً عَظِیماً(۳) فَقَدْ جَمَعَ اللَّهُ لَهُمُ النُّبُوَّهَ وَ الْمُلْکَ قَالَ فَغَضِبَ عُمَرُ حَتَّی رَأَیْتُ عَیْنَیْهِ یُوقَدَانِ (۴) ثُمَّ قَالَ مَا جِئْتُمَا إِلَّا لِتُفَرِّقَا جَمَاعَهَ هَذِهِ

۱- ۱. فی المصدر: فتابعتهم علی رأیهم، فقال له بریده: لا و اللّه اه.

۲- ۲. الصحیح کما فی المصدر« مفوها» أی بلیغ الکلام.

۳- ۳. سوره النساء: ۵۴.

۴- ۴. فی المصدر: تتوقدان.

الْأُمَّهِ وَ تُشَتِّتَا أَمْرَهَا فَمَا زِلْنَا نَعْرِفُ مِنْهُ الْغَضَبَ حَتَّى هَلَكَ (۱).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب الثَّقَفِيُّ وَ السَّرِيُّ بِإِسْنَادِهِمَا عَنْ عِمْرَانَ وَ أَبِی بُرَیْدَهَ: مِثْلَهُ ثُمَّ قَالَ وَ أَنْشَدَ بُرَیْدَهُ الْأَسْلَمِیُّ:

أَمَرَ النَّبِیُّ مَعَاشِراً هُمْ أُسْوَهٌ***وَ لَهَازِمَ أَنْ یَدْخُلُوا وَ یُسَلِّمُوا

تَسْلِیمَ مَنْ هُوَ عَالِمٌ مُسْتَیْقِنٌ***أَنَّ الْوَصِیَّ هُوَ الْإِمَامُ الْقَائِمُ (۲)

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب «المعرفهٔ» تألیف عباد بن یعقوب رواجنی از سریّ بن عبدالله سلّمی از علی بن خرّور آورده است: من و علاء بن خفّاف بر ابواسحاق سبیعی - آن‌گاه که از خراسان آمده بود - وارد شدم، پس گفتگو میان ما در گرفت و گفتم: ای ابواسحاق، حدیثی را برای تو از برادرت ابو داوود از عمران بن حصین خزاعی و بریدهٔ بن حصیب اسلمی نقل کنم؟ گفت: آری. گفتم: ابو داوود مرا روایت کرد که بُریده - آن‌گاه که مردم با ابوبکر بیعت کردند - نزد عمران بن حصین آمده و به وی گفت: ای عمران، مردم آنچه را از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در دیوار بنی فلان خاندان انصاری شنیده بودند فراموش کرده‌اند که هر کس از مسلمانان بر وی وارد می‌گشت و سلام می‌کرد، سلامش را پاسخ داده و می‌فرمود: به امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب سلام کن! آن روز تنها عمر بود که در مقابل فرمان رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله ایستاده و پرسید: این فرمان خداست یا رسول خدا؟

رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: بلکه فرمان خدا و رسول اوست! عمران گفت: آری، آن روز را به خاطر دارم! بریده گفت: بیایید نزد ابوبکر برویم و در این مورد از او بپرسم که اگر پس از آن روز از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله عهد و پیمانی داشته باشد که خلافت را به وی منتقل کرده یا فرمانی در این مورد از او دریافت نموده است، که او به دروغ چیزی را از جانب رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله برای ما نقل نمی‌کند و به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دروغ نمی‌بندد. سپس روانه گشته و بر ابوبکر وارد شدیم. سپس از آن روز یاد کرده و گفتیم: در آن روز هرکس بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وارد شد و سلام کرد، آن حضرت به وی فرمود: به امیرالمؤمنین علی سلام کن! و تو از جمله کسانی بودی که به عنوان امیرمؤمنان به وی سلام کردی. ابوبکر گفت: آن روز را به خاطر دارم. پس بریده به وی گفت: از زمانی که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وی را امیرالمؤمنین نامیده، کسی حق ندارد بر علی امیرالمؤمنین فرمانروایی کند. پس اگر مدرکی داری که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله خلافت را به تو واگذار کرده است یا در این مورد فرمانی از او داری که مربوط به بعد از آن روز باشد، از نظر ما نیز مورد تأیید هستی.

پس ابوبکر گفت: نه به خدا سوگند، نه عهد و پیمانی از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دارم و نه فرمانی از او دریافت کرده... ام، لیکن مسلمانان تصمیمی گرفتند و من نیز از ایشان تبعیت کردم! پس بریده به وی گفت: به خدا سوگند، این منصب به تو نمی‌رسد و مسلمانان نیز حق ندارند برخلاف خواست رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله کار کنند. ابوبکر گفت: در پی عمر می... فرستم تا شما را پاسخ دهد. چون عمر آمد، ابوبکر به وی گفت: این دو درباره چیزی از من پرسیدند که خود شاهد آن بوده...

ام، سپس کلام ایشان را برای عمر باز گفت: عمر گفت: من نیز آن را شنیده‌ام لیکن برای آن پاسخ دارم. بریده پرسید: پاسخ داری؟ گفت: دارم! گفت: آن چیست؟ عمر گفت: نبوّت و امارت در یک خاندان جمع نمی‌شوند! بریده این فرصت را غنیمت شمرده - و او مردی دانا و در سخن جسور بود - پس گفت: ای عمر، خدای عزّوجل این را از تو نمی‌پذیرد، مگر نشنیده‌ای که خداوند در کتاب خود می‌فرماید: «أَمْ يحْسُدُونَ النَّاسَ عَلىَ مَا ءَاتَئهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ فَقَدْ ءَاتَيْنَا ءَالَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ ءَاتَيْنَاهُم مُّلْكا عَظِيمًا»، - . نساء/ ۵۴ - {بلکه

به مردم، برای آنچه خدا از فضل خویش به آنان عطا کرده رشک می ورزند. در حقیقت، ما به خاندان ابراهیم کتاب و حکمت دادیم، و به آنان ملکی بزرگ بخشیدیم.} با توجه به این آیه، خدوند نبوّت و امارت را برای ایشان یک‌جا جمع کرده است. گوید، عمر چنان به خشم آمد که چشمانش برافروخته شد، سپس گفت: شما جز برای اختلاف افکنی میان این اُمّت

ص: ۳۰۹

و پریشان کردن کار آن‌ها نیامده‌اید! از آن روز به بعد، عمر از دست ما خشمگین بود تا اینکه هلاک شد. - . کشف الیقین: ۷۵-۷۶ -

مناقب ابن شهر آشوب: ثقفی و سری با اسناد خود از عمران و ابو بُریده نظیر آن را روایت کرده‌اند، سپس گوید: و بُریده اسلمی چنین سرود:

- پیامبر به گروهی که الگو بودند و نیز به گروه متوسط دستور داد که داخل شده و سلام گویند؛

- سلام کردن کسی که خود آگاه است و یقین دارد، که وصیّ پیامبر، خود امام قائم است. - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۵۴۷ -

**[ترجمه]

بیان

فیه أ من هامها أنت أو لهازمها أی أ من أشرافها أنت أو من أوساطها و اللهازم أصول الحنکین فاستعارها لوسط النسب و القبیله(۳).

**[ترجمه]در آن آمده است: «أمن هامها انت أو لهازمها» یعنی تو از اشراف و بزرگان آن جمع هستی یا از قشر میانی مردمی؟ «اللّهازم»: انتهای چانه‌ها، که شاعر آن را به عنوان استعاره برای کسانی که نسب و قبیله میانه‌ای دارند به کار برده است. - . النهایة ۴: ۷۱ -

**[ترجمه]

«۴۳»

شف، [كشف اليقين] مِنْ كِتَابِ الْمَعْرِفَهِ تَأْلِيفِ عَبَّادِ بْنِ يَعْقُوبَ الرَّوَاجِنِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى التَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِي قَتَادَهَ الْحَرَّانِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْخَزْرَجِ صَاحِبِ رَايَهِ الْأَنْصَارِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ لِعَلِيٍّ عليه السلام يَا عَلِيُّ لَا يَتَقَدَّمُكَ بَعْدِي إِلَّا كَافِرٌ وَ إِنَّ أَهْلَ السَّمَاوَاتِ لَيُسَمُّونَكَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (۴).

شف، [كشف اليقين] أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّبَرِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَاتِمٍ وَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَزْدِيِّ وَ جَعْفَرِ بْنِ مَالِكٍ الْفَزَارِيِّ جَمِيعاً عَنْ عَبَّادِ بْنِ يَعْقُوبَ: مِثْلَهُ (۵).

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عَنِ الْحَارِثِ: مِثْلَهُ (۶).

**[ترجمه]كشف اليقين: از كتاب «المعرفة» تأليف عباد بن يعقوب رواجنى از محمّد بن يحيى تميمى از ابو قتاده حرّانى از پدرش از حارث بن خزرج پرچمدار انصار در سپاه رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله روايت كرده است: شنيدم رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله به على مى‌فرمود: يا على، جز كافر پس از من بر تو پيشى نمى‌گيرد، و همانا ساكنان آسمان‌ها تو را «اميرالمؤمنين» مى‌نامند. - . كشف اليقين: ۷۸ -

كشف اليقين: احمد بن محمّد طبرى با سندى از عباد بن يعقوب مانند آن را روايت كرده است. - . كشف اليقين: ۱۰۴ -

مناقب ابن شهر آشوب: مانند اين حديث را از حارث آورده است. - . مناقب آل ابى طالب ۱: ۵۴۸ -

**[ترجمه]

«۴۴»

شف، [كشف اليقين] مِنْ كِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّاسِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُوسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الرَّازِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي زَكَرِيَّا الْمَوْصِلِيِّ الْمَعْرُوفِ بِكَوْكَبِ الدَّمِ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي وَصِيُّ الْوَصِيِّينَ وَ وَارِثُ عِلْمِ النَّبِيِّينَ وَ ابْنُ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بَاقِرُ عِلْمِ النَّبِيِّينَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عليه السلام قَالَ:

ص: ۳۱۰

۱- ۱. المصدر نفسه: ۷۵ و ۷۶.
۲- ۲. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۴۷.
۳- ۳. قاله الجزریّ فی النهایه ۴: ۷۱.
۴- ۴. الیقین: ۷۸.
۵- ۵. المصدر نفسه: ۱۰۴.
۶- ۶. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۴۸.

إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ لِعَلِيٍّ عليه السلام أَنْتَ الَّذِی احْتَجَّ اللَّهُ بِکَ فِی ابْتِدَاءِ الْخَلْقِ حَيْثُ أَقَامَهُمْ فَقَالَ أَ لَسْتُ بِرَبِّكُمْ فَقَالُوا بَلَى فَقَالَ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالُوا جَمِيعاً بَلَى فَقَالَ وَ عَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ الْخَلْقُ جَمِيعاً لَا اسْتِكْبَاراً وَ عُتُوّاً عَنْ وَلَايَتِکَ إِلَّا نَفَرٌ قَلِيلٌ وَ هُمْ أَقَلُّ الْقَلِيلِ وَ هُمْ أَصْحَابُ الْيَمِينِ (۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب محمّد بن عباس بن مروان با سندی از جابر جعفی روایت کرده است: وصیّ اوصیا و وارث علم انبیا، فرزند سرور پیامبران ابو جعفر محمّد بن علی باقر از پدرش از جدّش صلوات الله علیهم به من فرمود:

ص: ۳۱۰

همانا پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به علی علیه السّلام فرمود: تو همانی که خداوند در آغاز آفرینش بر مردم احتجاج فرمود، آن‌گاه که ایشان را به پا داشت و فرمود: آیا من پروردگار شما نیستم؟ عرض کردند: بلی، فرمود: و محمد رسول خداست؟ جملگی عرض کردند: بلی، فرمود: و علی امیرمؤمنان است؟ همگی خلق جز اندکی از آنها از روی تکبّر و سرپیچی از ولایت تو گفتند: نه! اینان از اندک هم اندک‌ترند و اصحاب یمین ایشانند. - . کشف الیقین: ۸۱- ۸۰ -

**[ترجمه]

«۴۵»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْعَبَّاسِ الْبَجَلِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ الْغَزَّالِ عَنْ زَيْدِ بْنِ الْمُعَدِّلِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: لَوْ أَنَّ جُهَّالَ هَذِهِ الْأُمَّهِ يَعْلَمُونَ مَتَى سُمِّيَ عَلِيٌّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَمْ يُنْكِرُوا وَلَايَتَهُ وَ طَاعَتَهُ قُلْتُ مَتَى سُمِّيَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ حَيْثُ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ ذُرِّيَّهِ آدَمَ كَذَا نَزَلَ بِهِ جَبْرَئِيلُ عَلَى مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّکَ مِنْ بَنِی آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلى أَنْفُسِهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّكُمْ (۲) وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولِی وَ أَنَّ عَلِيّاً أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قَالُوا بَلَى ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام وَ اللَّهِ لَقَدْ سَمَّاهُ اللَّهُ بِاسْمٍ مَا سَمَّى بِهِ أَحَداً قَبْلَهُ (۳).

**[ترجمه]کشف الیقین: خالد بن یزید گوید: امام باقر علیه السّلام فرمود: اگر جاهلان این اُمّت می‌دانستند چه زمانی علی علیه السّلام «امیرالمؤمنین» نامیده شده است، ولایت و طاعت وی را انکار نمی‌کردند. عرض کردم: چه زمانی «امیرالمؤمنین» نامیده شد؟ فرمود: آن‌گاه که خداوند از ذریه آدم عهد و پیمانی گرفت، جبرئیل این معنا را چنین بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله نازل فرمود: «وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّکَ مِنۢ بَنِی ءَادَمَ مِنۢ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّكُم»، {و هنگامی را که پروردگارت از پشت فرزندان آدم، ذریّه آنان را برگرفت و ایشان را بر خودشان گواه ساخت که آیا پروردگار شما نیستم؟} و علی امیرمؤمنان نیست؟« قَالُواْ بَلَىٰ» - . اعراف/ ۱۷۲ - {گفتند:

آری!} سپس ابوجعفر باقر علیه السّلام فرمود: به خدا سوگند او را به نامی خواند که پیش از او کسی را بدین نام نخوانده است. - . کشف الیقین: ۸۱ -

**[ترجمه]

شف، [كشف اليقين] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَدِيدٍ وَ ابْنِ بَزِيعٍ مَعاً عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ عَنْ زَيْدِ بْنِ الْجَهْمِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ وَ هُوَ يَقُولُ: لَمَّا سَلَّمُوا عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَبِی بَكْرٍ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ (۴) قَالَ نَعَمْ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ قَالَ لِعُمَرَ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ قَالَ نَعَمْ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ قَالَ يَا مِقْدَادُ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى

عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَلَمْ يَقُلْ شَيْئاً ثُمَّ قَامَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ قُمْ يَا سَلْمَانُ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَامَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ قُمْ يَا أَبَا ذَرٍّ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَلَمْ يَقُلْ شَيْئاً ثُمَّ قَامَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ قُمْ يَا حُذَيْفَهُ فَقَامَ

ص: ۳۱۱

۱- ۱. اليقين: ۸۰ و ۸۱.

۲- ۲. سوره الأعراف: ۱۷۲.

۳- ۳. المصدر نفسه: ۸۱.

۴- ۴. في المصدر و(ت): من اللّه و من رسوله يا رسول اللّه.

وَ لَمْ يَقُلْ شَيْئاً وَ سَلَّمَ ثُمَّ قَالَ قُمْ يَا ابْنَ مَسْعُودٍ فَقَامَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ قُمْ يَا عَمَّارُ فَقَامَ عَمَّارٌ وَ سَلَّمَ ثُمَّ قَالَ قُمْ يَا بُرَيْدَةُ الْأَسْلَمِيُّ فَقَامَ فَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا خَرَجَا(۱) وَ هُمَا يَقُولَانِ لَا نُسَلِّمُ لَهُ مَا قَالَ أَبَداً فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ لا تَنْقُضُوا الْأَيْمانَ بَعْدَ تَوْكِيدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ (۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: زید بن جهم از امام صادق علیه السّلام روایت کرده که شنیدم آن حضرت فرمود: چون به علی علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین بیعت کردند، رسول خدا صلی الله علیهِ و آله به ابوبکر فرمود: برخیز و به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن. عرض کرد: این فرمان از جانب خدا و رسول اوست؟ فرمود: آری، از جانب خدا و رسول اوست؛ سپس به عمر فرمود: برخیز و به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن. عرض کرد: از جانب خدا و رسول اوست؟ فرمود: آری، از خدا و رسول اوست!

سپس فرمود: ای مقداد، برخیز و به علی علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن، پس مقداد برخاسته و سلام کرد. سپس فرمود: برخیز ای ابوذر و به علی علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن. ابوذر چیزی نگفته، برخاست و سلام کرد. آن‌گاه فرمود: ای حذیفه، برخیز. حذیفه برخاست و

ص: ۳۱۱

بی‌آنکه چیزی بگوید سلام کرد. سپس فرمود: ای پسر مسعود، برخیز. پس وی نیز برخاسته و سلام کرد، فرمود: ای عمّار برخیز. پس عمار برخاسته و سلام کرد، سپس فرمود: ای بریده اسلمی، برخیز. پس برخاسته و سلام کرد؛ چون آن دو (ابوبکر و عمر) از آن‌جا بیرون می‌رفتند، گفتند: هرگز آنچه را که پیامبر درباره وی گفت، تسلیم او نخواهیم کرد، پس خداوند عزّوجل این آیه را نازل فرمود: «وَ لَا تَنقُضُواْ الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُون»، - . کشف الیقین: ۸۲. نحل/ ۹۱ - {سوگندهای

[خود را] پس از استوار کردن آنها مشکنید، با اینکه خدا را بر خود ضامن [و گواه] قرار داده اید، زیرا خدا آنچه را انجام می دهید می داند.}

**[ترجمه]

«۴۷»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُونُسَ عَنْ زَيْدِ بْنِ الْجَهْمِ الْهِلَالِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ: فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ لا تَنْقُضُوا الْأَيْمانَ بَعْدَ تَوْكِيدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ يَعْنِي بِهِ قَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِينَ قَالَ قُومُوا فَسَلِّمُوا عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالُوا مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ (۳).

**[ترجمه]کشف الیقین: زید بن جهم هلالی گوید: شنیدم امام صادق علیه السّلام درباره قول خدای عزّوجل: «وَ لَا تَنقُضُواْ

الْأَیْمَانَ بَعْدَ تَوْکِیدِهَا وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَیْکُمْ کَفِیلًا إِنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ» می‌فرماید: این آیه اشاره به آن دارد که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به ایشان فرمود: برخیزید و به علی علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام کنید، و آنان گفتند: آیا این فرمان از جانب خدا و از جانب رسول اوست؟ -. کشف الیقین: ۸۳ -

**[ترجمه]

«۴۸»

شف، [کشف الیقین] الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ یُونُسَ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ هَارُونَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: لَمَّا سَلَّمَ عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِینَ خَرَجَ الرَّجُلَانِ وَ هُمَا یَقُولَانِ وَ اللَّهِ لَا نُسَلِّمُ لَهُ مَا قَالَ أَبَداً(۴).

**[ترجمه]کشف الیقین: امام صادق علیه السّلام فرمود: چون به علی علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام داده شد، آن دو مرد در حالی که می‌گفتند: «به خدا سوگند هرگز آنچه را پیامبر برای وی مقرر کرد، تحویلش نخواهیم داد» از آنجا بیرون رفتند. -. کشف الیقین: ۹۴ -

**[ترجمه]

«۴۹»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ مَرْوَانَ الثِّقَةُ فِی کِتَابِهِ الْمُعْتَمَدِ عَلَیْهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الْقَاسِمِ مَاجِیلَوَیْهِ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ قَالَ وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمَّادٍ الْکُوفِیُّ عَنْ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ عَنْ أَبِی دَاوُدَ الطُّهْرِیِّ عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَبِی صَخْرَةَ عَنِ الزَّعْلِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ إِسْمَاعِیلُ بْنُ أَبَانٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ عَنْ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ قَالا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :کُنْتُ نَائِماً فِی الْحِجْرِ إِذْ أَتَانِی جَبْرَئِیلُ فَحَرَّکَنِی تَحْرِیکاً لَطِیفاً ثُمَّ قَالَ لِی عَفَا اللَّهُ عَنْکَ یَا مُحَمَّدُ قُمْ وَ ارْکَبْ فَفِدْ(۵) إِلَی رَبِّکَ فَأَتَانِی بِدَابَّةٍ دُونَ الْبَغْلِ وَ فَوْقَ الْحِمَارِ خَطْوُهَا مَدُّ الْبَصَرِ لَهُ جَنَاحَانِ مِنْ جَوْهَرٍ یُدْعَی الْبُرَاقَ قَالَ فَرَکِبْتُ حَتَّی

۱- ۱. فی المصدر: حتی إذا خرج الرجلان.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۸۲. و الآیه فی سوره النحل: ۹۱.

۳- ۳. المصدر نفسه: ۸۳.

۴- ۴. المصدر نفسه: ۹۴.

۵- ۵. من وفد یفد: قدم و ورد.

طَعَنْتُ فِی الثَّنِیَّهِ(۱) إِذَا أَنَا بِرَجُلٍ قَائِمٍ مُتَّصِلٍ شَعْرُهُ إِلَی کَتِفَیْهِ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَیَّ قَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا أَوَّلُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا آخِرُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا حَاشِرُ قَالَ فَقَالَ لِی جَبْرَئِیلُ رُدَّ عَلَیْهِ یَا مُحَمَّدُ قَالَ فَقُلْتُ وَ عَلَیْکَ السَّلَامُ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ قَالَ فَلَمَّا أَنْ جُزْتُ الرَّجُلَ فَطَعَنْتُ (۲) فِی وَسَطِ الثَّنِیَّهِ إِذَا أَنَا بِرَجُلٍ أَبْیَضِ الْوَجْهِ جَعْدِ الشَّعْرِ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَیَّ قَالَ السَّلَامُ مِثْلَ تَسْلِیمِ الْأَوَّلِ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ رُدَّ عَلَیْهِ یَا مُحَمَّدُ فَقُلْتُ وَ عَلَیْکَ السَّلَامُ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ قَالَ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ احْتَفِظْ بِالْوَصِیِّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ الْمُقَرَّبِ مِنْ رَبِّهِ قَالَ فَلَمَّا جُزْتُ الرَّجُلَ وَ انْتَهَیْتُ إِلَی بَیْتِ الْمَقْدِسِ إِذَا أَنَا بِرَجُلٍ أَحْسَنِ النَّاسِ وَجْهاً وَ أَتَمِّ النَّاسِ جِسْماً وَ أَحْسَنِ النَّاسِ بَشَرَهً قَالَ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَیَّ قَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا نَبِیُّ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا أَوَّلُ مِثْلَ تَسْلِیمِ الْأَوَّلِ قَالَ فَقَالَ لِی جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ رُدَّ عَلَیْهِ فَقُلْتُ وَ عَلَیْکَ السَّلَامُ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ قَالَ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ احْتَفِظْ بِالْوَصِیِّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ الْمُقَرَّبِ مِنْ رَبِّهِ الْأَمِینِ عَلَی حَوْضِکَ صَاحِبِ شَفَاعَهِ الْجَنَّهِ قَالَ فَنَزَلْتُ عَنْ دَابَّتِی عَمْداً قَالَ فَأَخَذَ جَبْرَئِیلُ بِیَدِی فَأَدْخَلَنِی الْمَسْجِدَ فَخَرَقَ بِیَ الصُّفُوفَ وَ الْمَسْجِدُ غَاصٌّ بِأَهْلِهِ قَالَ فَإِذَا بِنِدَاءٍ مِنْ فَوْقِی تَقَدَّمْ یَا مُحَمَّدُ قَالَ فَقَدَّمَنِی جَبْرَئِیلُ فَصَلَّیْتُ بِهِمْ قَالَ ثُمَّ وُضِعَ لَنَا مِنْهُ سُلَّمٌ إِلَی السَّمَاءِ الدُّنْیَا مِنْ لُؤْلُؤٍ فَأَخَذَ بِیَدِی جَبْرَئِیلُ فَخَرَقَ بِی إِلَی السَّمَاءِ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَساً شَدِیداً وَ شُهُباً قَالَ فَقَرَعَ جَبْرَئِیلُ الْبَابَ فَقَالُوا لَهُ مَنْ هَذَا قَالَ أَنَا جَبْرَئِیلُ قَالُوا مَنْ مَعَکَ قَالَ مَعِی مُحَمَّدٌ(۳) قَالُوا وَ قَدْ أُرْسِلَ إِلَیْهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَفَتَحُوا لَنَا ثُمَّ قَالُوا مَرْحَباً بِکَ مِنْ أَخٍ وَ مِنْ خَلِیفَهٍ فَنِعْمَ الْأَخُ وَ نِعْمَ الْخَلِیفَهُ وَ نِعْمَ الْمُخْتَارُ خَاتَمُ النَّبِیِّینَ لَا نَبِیَّ بَعْدَهُ ثُمَّ وُضِعَ لَنَا مِنْهَا سُلَّمٌ مِنْ یَاقُوتٍ مُوَشَّحٍ بِالزَّبَرْجَدِ الْأَخْضَرِ قَالَ فَصَعِدْنَا إِلَی السَّمَاءِ

ص: ۳۱۳

۱- ۱. طعن فی المفازه: ذهب.

۲- ۲. فی المصدر: فطفت.

۳- ۳. فی المصدر: معی أخی محمد.

الثَّانِیَهِ فَقَرَعَ جَبْرَئِیلُ الْبَابَ فَقَالُوا مِثْلَ الْقَوْلِ الْأَوَّلِ وَ قَالَ جَبْرَئِیلُ مِثْلَ الْقَوْلِ الْأَوَّلِ فَفُتِحَ لَنَا ثُمَّ وُضِعَ لَنَا سُلَّمٌ مِنْ نُورٍ مَحْفُوفٍ حَوْلَهُ بِالنُّورِ قَالَ فَقَالَ لِی جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ تَثَبَّتْ وَ اهْتَدِ هُدِیتَ ثُمَّ ارْتَفَعْنَا إِلَی الثَّالِثَهِ وَ الرَّابِعَهِ وَ الْخَامِسَهِ وَ السَّادِسَهِ وَ السَّابِعَهِ بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَی فَإِذَنْ (۱) بِصَوْتٍ وَ صَیْحَهٍ شَدِیدَهٍ قَالَ قُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ مَا هَذَا الصَّوْتُ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ هَذَا صَوْتُ طُوبَی قَدِ اشْتَاقَتْ إِلَیْکَ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَغَشِیَنِی عِنْدَ ذَلِکَ مَخَافَهٌ شَدِیدَهٌ قَالَ ثُمَّ قَالَ لِی جَبْرَئِیلُ یَا مُحَمَّدُ تَقَرَّبْ إِلَی رَبِّکَ فَقَدْ وَطِئْتُ الْیَوْمَ مَکَاناً بِکَرَامَتِکَ عَلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَا وَطِئْتُهُ قَطُّ وَ لَوْ لَا کَرَامَتُکَ لَأَحْرَقَنِی هَذَا النُّورُ الَّذِی بَیْنَ یَدَیَّ قَالَ فَتَقَدَّمْتُ فَکُشِفَ لِی عَنْ سَبْعِینَ حِجَاباً قَالَ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ فَخَرَرْتُ سَاجِداً وَ قُلْتُ لَبَّیْکَ رَبَّ الْعِزَّهِ لَبَّیْکَ قَالَ فَقِیلَ لِی یَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَکَ وَ سَلْ تُعْطَ وَ اشْفَعْ تُشَفَّعْ یَا مُحَمَّدُ أَنْتَ حَبِیبِی وَ صَفِیِّی وَ رَسُولِی إِلَی خَلْقِی وَ أَمِینِی فِی عِبَادِی مَنْ خَلَّفْتَ فِی قَوْمِکَ حِینَ وَفَدْتَ إِلَیَّ قَالَ فَقُلْتُ مَنْ أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّی أَخِی وَ ابْنَ عَمِّی وَ نَاصِرِی وَ وَزِیرِی وَ عَیْبَهَ عِلْمِی وَ مُنْجِزَ عِدَاتِی (۲) قَالَ فَقَالَ لِی رَبِّی وَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی وَ جُودِی وَ مَجْدِی وَ قُدْرَتِی عَلَی خَلْقِی لَا أَقْبَلُ الْإِیمَانَ بِی وَ لَا بِأَنَّکَ نَبِیٌّ إِلَّا بِالْوَلَایَهِ لَهُ یَا مُحَمَّدُ أَ تُحِبُّ أَنْ تَرَاهُ فِی مَلَکُوتِ السَّمَاءِ قَالَ فَقُلْتُ رَبِّی وَ کَیْفَ لِی بِهِ وَ قَدْ خَلَّفْتُهُ فِی الْأَرْضِ قَالَ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ ارْفَعْ

رَأْسَکَ قَالَ فَرَفَعْتُ رَأْسِی فَإِذَا أَنَا بِهِ مَعَ الْمَلَائِکَهِ الْمُقَرَّبِینَ مِمَّا یَلِی السَّمَاءَ الْأَعْلَی قَالَ فَضَحِکْتُ حَتَّی بَدَتْ نَوَاجِذِی قَالَ فَقُلْتُ یَا رَبِّ الْیَوْمَ قَرَّتْ عَیْنِی قَالَ ثُمَّ قِیلَ لِی یَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّیْکَ ذَا الْعِزَّهِ لَبَّیْکَ قَالَ إِنِّی أَعْهَدُ إِلَیْکَ فِی عَلِیٍّ عَهْداً فَاسْمَعْهُ قَالَ قُلْتُ مَا هُوَ یَا رَبِّ قَالَ عَلِیٌّ رَایَهُ الْهُدَی وَ إِمَامُ الْأَبْرَارِ وَ قَاتِلُ الْفُجَّارِ وَ إِمَامُ مَنْ أَطَاعَنِی وَ هُوَ الْکَلِمَهُ الَّتِی أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِینَ أَوْرَثْتُهُ عِلْمِی وَ فَهْمِی فَمَنْ أَحَبَّهُ فَقَدْ أَحَبَّنِی

۱- ۱. فی المصدر: فاذا.

۲- ۲. فی المصدر: و منجز و عدی.

وَ مَنْ أَبْغَضَهُ فَقَدْ أَبْغَضَنِی إِنَّهُ مُبْتَلًى وَ مُبْتَلًى بِهِ فَبَشِّرْهُ بِذَلِکَ یَا مُحَمَّدُ قَالَ ثُمَّ أَتَانِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام قَالَ فَقَالَ لِی یَقُولُ اللَّهُ لَکَ یَا مُحَمَّدُ وَ أَلْزَمَهُمْ کَلِمَهَ التَّقْوی وَ کانُوا أَحَقَّ بِها وَ أَهْلَها وَلَایَهَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ تَقَدَّمْ بَیْنَ یَدَیَّ یَا مُحَمَّدُ فَتَقَدَّمْتُ فَإِذَا أَنَا بِنَهَرٍ حَافَتَاهُ قِبَابُ الدُّرِّ(۱) وَ الْیَوَاقِیتِ أَشَدُّ بَیَاضاً مِنَ الْفِضَّهِ وَ أَحْلَی مِنَ الْعَسَلِ وَ أَطْیَبُ رِیحاً مِنَ الْمِسْکِ الْأَذْفَرِ قَالَ فَضَرَبْتُ بِیَدِی فَإِذَا طِینُهُ مِسْکَهٌ ذَفِرَهٌ قَالَ فَأَتَانِی جَبْرَئِیلُ فَقَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ أَیُّ نَهَرٍ هَذَا(۲) قَالَ قُلْتُ أَیُّ نَهَرٍ هَذَا یَا جَبْرَئِیلُ قَالَ هَذَا نَهَرُکَ وَ هُوَ الَّذِی یَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ إِلَی مَوْضِعِ (۳) الْأَبْتَرُ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ هُوَ الْأَبْتَرُ قَالَ ثُمَّ الْتَفَتُّ فَإِذَا أَنَا بِرِجَالٍ یُقْذَفُ بِهِمْ فِی نَارِ جَهَنَّمَ قَالَ قُلْتُ مَنْ هَؤُلَاءِ یَا جَبْرَئِیلُ فَقَالَ لِی هَؤُلَاءِ الْمُرْجِئَهُ وَ الْقَدَرِیَّهُ وَ الْحَرُورِیَّهُ وَ بَنُو أُمَیَّهَ وَ النَّاصِبُ لِذُرِّیَّتِکَ الْعَدَاوَهَ هَؤُلَاءِ الْخَمْسَهُ لَا سَهْمَ لَهُمْ فِی الْإِسْلَامِ قَالَ ثُمَّ قَالَ لِی أَ رَضِیتَ عَنْ رَبِّکَ مَا قَسَمَ لَکَ قَالَ فَقُلْتُ سُبْحَانَ رَبِّی اتَّخَذَ إِبْرَاهِیمَ خَلِیلًا وَ کَلَّمَ مُوسَی تَکْلِیماً وَ أَعْطَی سُلَیْمَانَ مُلْکاً عَظِیماً وَ کَلَّمَنِی رَبِّی وَ اتَّخَذَنِی خَلِیلًا وَ أَعْطَانِی فِی عَلِیٍّ أَمْراً عَظِیماً یَا جَبْرَئِیلُ مَنِ الَّذِی لَقِیتُ فِی أَوَّلِ الثَّنِیَّهِ قَالَ ذَاکَ أَخُوکَ مُوسَی بْنُ عِمْرَانَ علیه السلام قَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا أَوَّلُ فَأَنْتَ تُنْشَرُ أَوَّلَ الْبَشَرِ وَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا آخِرُ فَأَنْتَ تُبْعَثُ آخِرَ النَّبِیِّینَ وَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا حَاشِرُ فَأَنْتَ عَلَی حَشْرِ هَذِهِ الْأُمَّهِ قَالَ فَمَنِ الَّذِی لَقِیتُ فِی وَسَطِ الثَّنِیَّهِ قَالَ ذَاکَ أَخُوکَ عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ یُوصِیکَ بِأَخِیکَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام فَإِنَّهُ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ أَنْتَ سَیِّدُ وُلْدِ آدَمَ قَالَ فَمَنِ الَّذِی لَقِیتُ عِنْدَ الْبَابِ بَابِ الْمُقَدَّسِ قَالَ ذَاکَ أَبُوکَ آدَمُ یُوصِیکَ بِوَصِیِّکَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام (۴) خَیْراً وَ یُخْبِرُکَ أَنَّهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ قَالَ فَمَنِ الَّذِینَ

۱- ۱. فی المصدر: قباب الدر. و القباب- بکسر القاف- جمع القبه.

۲- ۲. الصحیح کما فی(ت) أ تدری أی نهر هذا؟.

۳- ۳. فی المصدر: الی قوله.

۴- ۴. فی المصدر: بوصیک ابنه علیّ بن أبی طالب.

ص: ۱۲۳۴۵۸۲

**[ترجمه]کشف الیقین: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: در حجره خوابیده بودم که جبرئیل نزد من آمده و به نرمی تکانم داده، سپس به من گفت: ای محمّد، خدا از تو درگذرد، برخیز و سوار شو و بر پروردگارت وارد شو. سپس چهارپایی برایم آورد که از استر کوچک‌تر و از الاغ بزرگ‌تر بود و هر گامش تا آن‌جا که چشم کار می‌کرد طولانی بود، دو بال از جواهر داشت و «بُراق» نامیده می‌شد. آن حضرت در ادامه می‌فرماید: پس سوار گشتم

ص: ۳۱۲

و بُراق به راه افتاد تا اینکه به مردی ایستاده برخوردم که موهای سرش تا شانه‌هایش آویخته بود، چون به من نظر کرد، گفت: السّلام علیك یا اوّل ، السّلام علیك یا آخر، السّلام یا حاشِر. - فرمود: - پس جبرئیل به من گفت: محمّد، سلامش را پاسخ ده. فرمود: پس گفتم: «و علیك السّلام و رحمهٔ الله و برکاته»»؛ چون از آنجا گذشتم، در میانه تپّه به راه خود ادامه دادم تا اینکه به مردی سپید روی با موهای مجعّد برخوردم، چون نظرش بر من افتاد، همانند مرد اوّلی به من سلام داد، پس جبرئیل گفت: محمّد، سلامش را پاسخ ده، پس گفتم: «و علیك السّلام و رحمهٔ الله و برکاته»؛ پس آن مرد به من گفت: ای محمّد، از وصیّ، علی بن ابی طالب که مقرّب پروردگار خویش است محافظت کن - سه بار - .

فرمود: چون از آن مرد گذشتم و به بیت المقدّس رسیدم، ناگاه با مردی روبرو گشتم که نیکو صورت‌ترین، خوش اندام‌ترین و خوش منظرترین مردم بود. چون مرا دید، گفت: «السلام علیك یا نبی الله یا اوّل...» و به مانند مرد اوّلی به من سلام داد. پس جبرئیل به من گفت: ای محمّد، وی را پاسخ ده؛ پس گفتم: «و علیك السّلام و رحمهٔ الله و برکاته». پس آن مرد به من گفت: از وصی، محافظت کن - سه بار - علی بن ابی طالب که مقرّب پروردگار خویش و امین بر حوض شماست، صاحب اختیار شفاعت بهشت.

فرمود: سپس عمداً از مرکبم پیاده شدم. پس جبرئیل دست مرا گرفته و وارد مسجد نمود، آن‌گاه در حالی که مسجد پر از مردم بود، صف‌ها را شکافته، به همراه من به پیش رفت. ناگاه صدایی از بالای سرم شنیدم که جلو بیا ای محمّد! فرمود: آن... گاه جبرئیل مرا به سمت جلوی جمعیت برد و نماز را با ایشان گزاردم.

فرمود: سپس از همانجا برای ما نردبانی از مروارید به سوی آسمان گذاشته شد و جبرئیل مرا از آن به سوی آسمان برد «فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِیدًا وَ شُهُبًا»، - . جن/ ۸ - {و

آن را پر از نگهبانان توانا و تیرهای شهاب یافتیم.} پس جبرئیل در را زد، به وی گفتند: کیست؟ گفت: جبرئیل هستم، گفتند: همراهت کیست؟ گفت: محمّد همراه من است. گفتند: آیا در پی او فرستاده بودند؟ گفت: آری، پس در را به روی ما گشوده، سپس گفتند: خوش آمدی ای برادر و جانشین که چه نیکو برادر و خلیفه و چه نیکو برگزیده‌ای است خاتم پیامبران که هیچ پیامبری پس از او نیست.

سپس از آنجا برای ما نردبانی از یاقوت با حواشی زبرجد سبز گذاشته شد، پس به آسمان دوم بالا رفتیم.

ص: ۳۱۳

پس جبرئیل در زد، سپس سؤال و جوابی همانند آسمان اول به عمل آمد و آن‌گاه در را به روی ما گشودند. سپس نردبانی از نور برای ما قرار داده شد که هاله‌ای از نور آن را در بر گرفته بود. پس جبرئیل به من گفت: ای محمّد، استوار باش و دنبال من بیا تا به مقصد برسی.

سپس به اذن خدای متعال از آسمان سوم، چهارم، پنجم، ششم و هفتم بالا رفتیم که ناگاه صدا و فریاد شدیدی شنیدم، گفتم: یا جبرئیل، این صدا چیست؟ به من گفت: یا محمّد، این صدای «طوبی» است که مشتاق شماست. - گوید: - پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آن‌گاه ترس شدیدی سراسر وجودم را فراگرفت.

فرمود: سپس جبرئیل به من گفت: یا محمّد، به پروردگارت نزدیک شو که امروز به سبب کرامتی که نزد خدای عزّوجل داری، قدم در جایی گذاشته‌ای که تاکنون هرگز کسی قدم در آن ننهاده است و اگر به خاطر کرامت شما نبود، این نوری که در مقابل من است، مرا می‌سوزاند. پس جلو رفتم تا اینکه هفتاد حجاب از پیش چشم من برداشته شد، پس پروردگارم به من فرمود: ای محمّد! پس به سجده افتاده عرض کردم: «لَبّیکَ یا ربّ العزّة لبّیک». پس به من گفته شد: ای محمّد، سر بردار حاجت بخواه، به تو داده می‌شود؛ شفاعت بخواه، شفیع قرار داده می‌شوی. ای محمّد، تو محبوب، صفیّ و پیامبر من به سوی خلق من و امین من در میان بندگانم هستی، هنگام آمدن نزد من، چه کسی را به جانشینی خود برگزیده‌ای؟ فرمود: عرض کردم: کسی را جانشین خود کردم که تو از من به او آگاه‌تری: او برادر، پسر عمو، یاور، وزیر، وارث علم من و برآورنده وعده‌های من است.

فرمود: پس پروردگارم به من فرمود: به عزّت و جلالم و به بزرگی و قدرتم بر خلقم سوگند که ایمان به خودم و به نبوّت تو را جز با پذیرش ولایت او نمی‌پذیرم. ای محمّد، آیا دوست داری او را در ملکوت آسمان ببینی؟ عرض کردم: پروردگارا، چگونه او را اینجا ببینم در حالی که او را در زمین جانشین خود کرده‌ام؟ پیامبر صَلی الله علیهِ و آله گوید: پس به من فرمود: ای محمّد، سرت را بلند کن! گوید: پس سرم را بلند کردم و ناگاه او را در زیر عرش اعلی با فرشتگان مقرّب دیدم، فرمود: پس چندان خندیدم که دندان‌های نیش من آشکار شدند. پس عرض کردم: پروردگارا، امروز چشمم روشن گشت.

فرمود: به من گفته شد: ای محمّد! عرض کردم: لبیّک ای خدای عزّت لبیّک. فرمود: من درباره علی پیمانی از تو می‌گیرم، نیک آن را بشنو. عرض کردم: پروردگارا، آن چیست؟ فرمود: علی پرچم هدایت، امام نیکوکاران، قاتل فاجران و پیشوای کسانی است که مرا اطاعت کرده‌اند، او همان کلمه‌ای است که پارسایان را ملزم بدان کرده‌ام، علم و فهم خود را میراث او گردانیدم، پس هرکس او را دوست بدارد، مرا دوست داشته است

ص: ۳۱۴

و هر کس با وی دشمنی کند با من دشمنی کرده است. او آزموده می‌شود و دیگران بدو آزموده می‌شوند؛ ای محمّد، او را بدین امر بشارت ده!

فرمود: سپس جبرئیل علیه السّلام نزد من آمده و گفت: خداوند به شما می‌فرماید: ای محمّد {و خداوند ایشان را به تقوی الزام کرد که آنان به تقوی سزاوارتر و شایسته بودند.} - . فتح / ۲۶ - و کلمه تقوی، ولایت علی بن ابی طالب است؛ ای محمّد جلوتر بیا، و چون جلوتر رفتم ، ناگاه نهری دیدم که دو طرف آن گنبدهایی از مروارید و یاقوت قرار داشت که شراب آن سفیدتر از نقره، شیرین‌تر از عسل و خوشبوتر از مُشک اذفر بود. پس دستی به آن زدم و دریافتم که گِل آن مُشک اذفر است. پس جبرئیل نزد من آمده و گفت: ای محمّد، این کدام نهر است؟ گفتم: این چه نهری است ای جبرئیل؟ گفت: این نهر، نهر شماست، همان است که خداوند عزّوجل می‌فرماید: «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ» تا «الْأَبْتر» و ابتر عمرو بن عاص است.

فرمود: سپس رو برگرداندم، ناگاه مردانی را دیدم که آنان را به آتش جهنم می‌اندازند. گفتم: جبرئیل، اینان چه کسانی هستند؟ به من گفت: اینان فرقه‌های مرجئه، قَدَریه، حروریّهٔ، بنی‌امیّه و کسانی هستند که به دشمنی با ذریه شما برخاسته‌اند، این پنج گروه هیچ سهمی از اسلام ندارند. سپس به من گفت: آیا به قسمت پروردگارت برایت راضی گشتی؟ گفتم: پاک و منزّه است پروردگار من که ابراهیم را به عنوان دوست برگزید، تحقیقاً با موسی سخن گفت، مُلک عظیمی به سلیمان عطا فرمود و پروردگارم با من سخن گفت و مرا به دوستی گرفت و با وجود علی علیه السّلام، لطفی عظیم بر من روا داشت. ای جبرئیل، در اولین تپّه با چه کسی ملاقات کردم؟ گفت: او برادرت موسی بن عمران بود که به شما گفت: «السّلام علیک یا اول» زیرا شما اولین کسی هستی که در رستاخیز محشور می‌شوی و «السّلام علیک یا آخر» بدان سبب است که شما به عنوان آخرین پیامبر برانگیخته می‌شوی و «السّلام علیک یا حاشر» از آن بابت است که شما ناظر بر محشور شدن این امت هستی. گفتم: پس آنکه را که در وسط تپّه دیدار کردم که بود؟ گفت: او برادرت عیسی بن مریم بود که شما را به برادرت علی بن ابی طالب علیه السّلام سفارش می‌کرد که او پیشوای مؤمنان دست و رو سفید است و امیرمؤمنان و تو سرور آدمیانی. گفتم: آنکه را که در باب المقدس دیدار کردم که بود؟ گفت: او پدرت آدم بود که سفارش علی علیه السّلام وصیّ شما را به خیر و نیکی می‌کرد و تو را آگاه می‌کرد که امیرمؤمنان و سرور مسلمانان و پیشوای دست و رو سفیدان اوست.

ص: ۳۱۵

ص: ۱۲۳۴۵۸۲

گفتم: پس آنانی که با ایشان نماز گزاردم چه کسانی بودند؟ گفت: ایشان پیامبران و فرشتگان بودند و این کرامتی از جانب خدا برای شما بود ای محمّد، سپس [با من] به زمین فرود آمد.

گوید: چون صبح شد، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در پی انس بن مالک فرستاد و او را احضار نمود؛ چون آمد، رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی گفت: علی را به اینجا بیاور. چون علی علیه السّلام آمد، پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: یا علی، تو را بشارت می‌دهم. عرض کرد: به چه؟ فرمود: با برادرت موسی و برادرت عیسی و پدرت آدم - صلوات الله علیهم - ملاقات کردم، همه سفارش تو را می‌کردند. - گوید: - پس علی علیه السّلام گریست و آن‌گاه فرمود: سپاس خداوندی را که مرا فراموش شده قرار نداده است؛ سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: یا علی، تو را بشارت دهم؟ عرض کرد: مرا بشارت ده یا رسول الله! فرمود: یا علی، به عرش پروردگارم عزّوجل نگاه کردم و شبیه تو را در آسمان اعلی دیدم، و درباره تو عهدی از من گرفته شد. عرض کرد: پدر و مادرم فدای تو باد یا رسول الله، آیا اینان همه نزد شما از من یاد می...

کردند؟

گوید: پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: یا علی، ساکنان ملأ أعلی در حق تو دعای خیر می کنند و نیکان برگزیده از پروردگار عزّوجل درخواست دارند که راهی برای آنان قرار دهد که بتوانند تو را ببینند. و در روز قیامت تو شفیع خواهی بود در حالی که همه اُمّت‌ها بر لبه جهنّم نگاه داشته خواهند شد. پس علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، چه کسانی را به آتش دوزخ می‌انداختند؟ فرمود: آن‌ها مرجّئه، قدریه، حروریه، بنی اُمیّه و کسانی هستند که به دشمنی با تو برخیزند. ای علی، این پنج گروه بهره‌ای از اسلام نمی‌برند. - . کشف الیقین: ۸۷-۸۳ -

**[ترجمه]

«۵۰»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْأَهْوَازِیِّ عَنْ فَضَالَهَ عَنِ الْحَضْرَمِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: أَتَی رَجُلٌ إِلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ هُوَ فِی مَسْجِدِ الْکُوفَهِ وَ قَدِ احْتَبَی بِحَمَائِلِ سَیْفِهِ (۱) فَقَالَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّ فِی الْقُرْآنِ آیَهً قَدْ أَفْسَدَتْ عَلَیَّ دِینِی وَ شَکَّکَتْنِی فِی دِینِی قَالَ وَ مَا ذَاکَ قَالَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ:

ص: ۳۱۶

۱- ۶. احتبی بالثوب: اشتمل به.

وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَهً یُعْبَدُونَ (۱) فَهَلْ کَانَ فِی ذَلِکَ الزَّمَانِ نَبِیٌّ غَیْرُ مُحَمَّدٍ فَیَسْأَلَهُ عَنْهُ فَقَالَ لَهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام اجْلِسْ أُخْبِرْکَ بِهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یَقُولُ فِی کِتَابِهِ سُبْحانَ الَّذِی أَسْرى بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ آیاتِنا(۲) فَکَانَ مِنْ آیَاتِ اللَّهِ الَّتِی أَرَاهَا مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله أَنَّهُ انْتَهَى بِهِ جَبْرَئِیلُ إِلَى الْبَیْتِ الْمَعْمُورِ وَ هُوَ الْمَسْجِدُ الْأَقْصَى فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ أَتَى جَبْرَئِیلُ عَیْناً فَتَوَضَّأَ مِنْهَا ثُمَّ قَالَ یَا مُحَمَّدُ تَوَضَّأْ ثُمَّ قَامَ جَبْرَئِیلُ فَأَذَّنَ ثُمَّ قَالَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله تَقَدَّمْ فَصَلِّ وَ اجْهَرْ بِالْقِرَاءَهِ فَإِنَّ خَلْفَکَ أُفُقاً مِنَ الْمَلَائِکَهِ لَا یَعْلَمُ عِدَّتَهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَلَّ وَ عَزَّ وَ فِی الصَّفِّ الْأَوَّلِ آدَمُ وَ نُوحٌ وَ إِبْرَاهِیمُ وَ هُودٌ وَ مُوسَى وَ عِیسَى وَ کُلُّ نَبِیٍّ بَعَثَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَى مُنْذُ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ

الْأَرْضَ (۳) إِلَى أَنْ بَعَثَ مُحَمَّداً فَتَقَدَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَصَلَّى بِهِمْ غَیْرَ هَائِبٍ (۴) وَ لَا مُحْتَشِمٍ فَلَمَّا انْصَرَفَ أَوْحَى اللَّهُ إِلَیْهِ کَلَمْحِ الْبَصَرِ سَلْ یَا مُحَمَّدُ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَهً یُعْبَدُونَ فَالْتَفَتَ إِلَیْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِجَمِیعِهِ فَقَالَ بِمَ تَشْهَدُونَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّ عَلِیّاً أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَصِیُّکَ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ سَیِّدُ النَّبِیِّینَ وَ أَنَّ عَلِیّاً سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ أُخِذَتْ عَلَى ذَلِکَ مَوَاثِیقُنَا لَکُمَا بِالشَّهَادَهِ فَقَالَ الرَّجُلُ أَحْیَیْتَ قَلْبِی وَ فَرَّجْتَ عَنِّی یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ (۵).

**[ترجمه]کشف الیقین: امام صادق علیه السّلام فرمود: مردی در حالی که شمشیر خود را حمایل کرده بود، نزد امیرالمؤمنین علیه السّلام به مسجد کوفه آمده و عرض کرد: یا امیرالمؤمنین، در قرآن آیه‌ای هست که دین مرا بر من تباه کرده و مرا در دین خود دچار شکّ و تردید نموده است. فرمود: کدام آیه؟ عرض کرد: قول خدای عزّوجل:

ص: ۳۱۶

«وَ اسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِکَ مِن رُّسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِن دُونِ الرَّحْمَانِ ءَالِهَهً یُعْبَدُون»، - . زخرف/ ۴۵ - {و از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم جویا شو، آیا در برابر [خدای] رحمان، خدایانی که مورد پرستش قرار گیرند مقرّر داشته ایم؟} مگر در آن زمان پیامبری غیر از محمّد صَلی الله علیهِ و آله بوده است که ایشان از آن‌ها در این باره سؤال کنند؟ امیرالمؤمنین علیه السّلام به وی فرمود: بنشین، ان شاء الله تو را از این مسأله آگاه خواهم کرد. خدای عزّوجل در کتاب خود می‌فرماید: «سُبْحَانَ الَّذِی أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلیَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِی بَارَکْنَا حَوْلَهُ لِنُرِیَهُ مِنْ ءَایَاتِنَا»، - . اسراء/ ۱ - {منزّه

است آن [خدایی] که بنده اش را شبانگاهی از مسجد الحرام به سوی مسجد الأقصی - که پیرامون آن را برکت داده ایم - سیر داد، تا از نشانه های خود به او بنمایانیم.} از جمله آیاتی که خداوند به محمّد صَلی الله علیهِ و آله نشان داد آن است که جبرئیل وی را به بیت‌المعمور که همان مسجد الأقصی می‌باشد، بُرد. و چون به آن نزدیک شد، جبرئیل بر سر چشمه‌ای رفته، از آب آن وضو ساخته، سپس گفت: ای محمّد، وضو بساز، سپس جبرئیل برخاسته و اذان گفت. آن‌گاه به پیامبر صَلی الله علیهِ و آله گفت: جلو بایست، نمار بخوان و قرائت را با صدای بلند بخوان که پشت سر تو تا چشم کار می کند فرشتگان صف کشیده‌اند و جز خدای عزّوجل کسی تعداد آن‌ها را نمی‌داند، و در صف اوّل آدم، نوح، ابراهیم، هود، موسی و عیسی و نیز هر پیامبری را خداوند که از بدو خلقت آسمان‌ها و زمین تا بعثت محمّد صَلی الله علیهِ و آله مبعوث فرموده است،

ایستاده‌اند. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله جلو آمد، بی‌آنکه تحت تأثیر هیبت مجلس قرار گرفته یا احساس خجالت و شرم نماید، نماز خواند، و چون از نماز فارغ گشت، خداوند بلافاصله به وی وحی فرمود که: ای محمّد، از پیامبرانی که پیش از تو فرستاده‌ایم بپرس، آیا ما جز خدای رحمان خدای دیگری قرار داده‌ایم که بپرستند؟ پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله با تمام بدن به ایشان رو کرده و پرسید: به چه گواهی می‌دهید؟ گفتند: گواهی می‌دهیم که خدایی جز الله نیست، یگانه‌ای است که هیچ شریکی ندارد و اینکه تو فرستاده خدایی و اینکه علی امیرالمؤمنین وصیّ توست و تو خود رسول خدا و سرور پیامبرانی و علی علیه السّلام سرور اوصیاست، از ما نسبت به گواهی راجع به شما پیمان گرفته شده است. پس آن مرد عرض کرد: دلم را زنده کردی و گره مشکل مرا باز کردی، یا امیرالمؤمنین. - . کشف الیقین: ۸۸- ۸۷ -

**[ترجمه]

«۵۱»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِی جَمِیلَهَ عَنْ مُحَمَّدٍ الْکَلْبِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَرَّفَ

۱- ۱. سوره الزخرف: ۴۵.

۲- ۲. سوره الإسراء: ۱.

۳- ۳. فی المصدر: منذ خلق اللّه السماوات و الأرض.

۴- ۴. هابه: خافه و اتقاه و حذره.

۵- ۵. المصدر نفسه: ۸۷ و ۸۸.

أَصْحَابَهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَرَّتَيْنِ إِنَّهُ قَالَ لَهُمْ أَ تَدْرُونَ مَنْ وَلِيُّكُمْ بَعْدِی قَالُوا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَ جِبْرِیلُ وَ صالِحُ الْمُؤْمِنِینَ (۱) یَعْنِی أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْمَرَّهَ الثَّانِیَهَ یَوْمَ غَدِیرِ خُمٍ (۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: امام صادق علیه السّلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله دو بار امیرالمؤمنین را به یاران خود معرّفی فرمود.

ص: ۳۱۷

[بار اول] وی به آن‌ها فرمود: آیا می‌دانید ولیّ شما بعد از من کیست؟ عرض کردند: خدا و رسول او آگاه‌ترند، فرمود: همانا خدای عزّوجل فرموده است: «فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَ جِبْرِیلُ وَ صَالِحُ الْمُؤْمِنِین»، - . تحریم/ ۴ - {در حقیقت، خدا خود سرپرست اوست، و جبرئیل و صالح مؤمنان [نیز یاور اویند.} و منظور آن حضرت از صالح المؤمنین، امیرالمؤمنین بود؛ و بار دوم در غدیر خم. - . کشف الیقین: ۹۲-۹۱ -

**[ترجمه]

«۵۲»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ زِیَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ خَالِدٍ وَ عُبَیْسِ بْنِ هِشَامٍ (۳) عَنْ مَنْصُورِ بْنِ جَرِیرٍ عَنْ فُضَیْلِ بْنِ یَسَارٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: تَلَا هَذِهِ الْآیَهَ فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَهً سِیئَتْ وُجُوهُ الَّذِینَ کَفَرُوا(۴) قَالَ تَدْرُونَ مَا رَأَوْا رَأَوْا وَ اللَّهِ عَلِیّاً مَعَ رَسُولِ اللَّهِ الَّذِی کُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ (۵) تُسَمُّونَ بِهِ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ یَا فُضَیْلُ لَمْ یُسَمَّ بِهَا(۶) وَ اللَّهِ بَعْدَ عَلِیٍّ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ إِلَّا مُفْتَرٍ کَذَّابٌ إِلَی یَوْمِ النَّاسِ هَذَا(۷).

**[ترجمه]کشف الیقین: فضیل بن یسار از امام باقر علیه السّلام آورده است که چون آن حضرت این آیه را تلاوت فرمود: «فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَهً سِیئَتْ وُجُوهُ الَّذِینَ کَفَرُوا»، - . ملک/ ۲۷ - {و

آن گاه که آن [لحظه موعود] را نزدیک ببینند، چهره های کسانی که کافر شده اند در هم رود.} فرمود: می‌دانید چه دیدند؟ به خدا سوگند علی را با رسول خدا صلی الله علیهِ و آله دیدند. «الَّذِی کُنتُم بِهِ تَدَّعُون»، {این است همان چیزی که آن را فرا می خواندید!»} او را به نام امیرالمؤمنین می‌خواندید؛ ای فضیل، به خدا سوگند، پس از علی امیرالمؤمنین، کسی از مردم تا روز قیامت بدین نام نامیده نشود مگر بهتان زن دروغگو. - . کشف الیقین: ۹۲ -

**[ترجمه]

«۵۳»

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ الْبَهَارِ لِلْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عُلْوَانَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ خرور [حَزَوَّرٍ] عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَسْعُودٍ الْعَبْدِیِّ عَنْ مَالِکِ بْنِ ضَمْرَهَ الرَّوَّاسِیِّ عَنْ أَبِی ذَرٍّ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ ذَکَرَ مَا مَعْنَاهُ أَنَّهُ سَأَلَهُ عَمَّا

يَتَجَدَّدُ بَعْدَهُ مِنَ الْأَمُورِ فَأَخْبَرَهُ ثُمَّ ذَكَرَ مَا جَرَى لِعُثْمَانَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثُمَّ يَكُونُ مَا ذَا قَالَ ثُمَّ يُبَايِعُ النَّاسُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ حَتَّى إِذَا وَجَبَتْ لَهُ الصَّفْقَهُ عَلَى مَنْ صَلَّى الْقِبْلَه وَ أَدَّى الْجِزْيَه انْطَلَقَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ فَحَمَلَا امْرَأَهً مِنْ أُمَّهَاتِ الْمُسْلِمِينَ ثُمَّ ذَكَرَ مَا جَرَى مِنْ طَلْحَهَ وَ زُبَيْرٍ وَ عَائِشَهَ(۸).

۱- ۱. سوره التحريم: ۴.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۹۱ و ۹۲.

۳- ۳. في المصدر: عيسى بن هشام. قال في جامع الرواه(۱، ۶۵۴- ۶۵۵): الظاهر أن عيسى بن هشام هذا هو عبيس بن هشام اه و قد أورد ترجمه عبيس بن هشام في ج ۱: ۵۳۱.

۴- ۴. سوره الملک: ۲۷.

۵- ۵. سوره الملک: ۲۷.

۶- ۶. في المصدر: لم يسم به.

۷- ۷. المصدر نفسه: ۹۲.

۸- ۸. المصدر نفسه: ۹۴.

**[ترجمه]کشف الیقین: ابوذر گوید: از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله پرسیدم؛ سپس مطالبی را فرمود بدین معنا که پرسش... هایی از وی در مورد حوادثی که پس از ایشان اتفاق خواهد افتاد پرسیده و آن حضرت وی را از آن‌ها باخبر ساخته است.

سپس آنچه را که برای عثمان اتفاق افتاد ذکر کرده، سپس عرض کرد: یا رسول الله، بعد چه خواهد شد؟ فرمود: آن‌گاه مردم با امیرالمؤمنین بیعت خواهند کرد و چون بیعت او بر هر کس که رو به قبله نماز گزارد و جزیه پردازد لازم آید، فلان و فلان راه افتاده و یکی از زنان را که از مادران مسلمانان است بر شتری حمل می‌کنند،... سپس ماجرای طلحه و زبیر وعایشه را نقل می‌کند. - . کشف الیقین: ۹۴ -

ص: ۳۱۸

**[ترجمه]

«۵۴»

شف، [کشف الیقین] الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ رَفَعَ الْحَدِیثَ إِلَی سُلَیْمِ بْنِ قَیْسٍ الْهِلَالِیِّ وَ ذَکَرَ مَا جَرَی عِنْدَ بَیْعَهِ أَبِی بَکْرٍ وَ قَالَ مَا هَذَا لَفْظُهُ: وَ أَقْبَلَ بُرَیْدَهُ حَتَّی انْتَهَی إِلَی أَبِی بَکْرٍ فَقَالَ لَهُ یَا أَبَا بَکْرٍ أَ لَسْتَ الَّذِی قَالَ لَکَ رَسُولُ اللَّهِ انْطَلِقْ إِلَی عَلِیٍّ فَسَلِّمْ عَلَیْهِ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقُلْتَ عَنْ أَمْرِ اللَّهِ وَ أَمْرِ رَسُولِهِ فَقَالَ لَکَ نَعَمْ فَانْطَلَقْتَ فَسَلَّمْتَ عَلَیْهِ وَ اللَّهِ لَا أَسْکُنُ بَلْدَهً أَنْتَ فِیهَا(۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: حسین بن سعید حدیث را به سلیم بن قیس هلالی رسانده و به نقل جریان بیعت با ابوبکر پرداخته، گوید: و بُریده آمد تا به نزدیک ابوبکر رسیده، پس به وی گفت: ای ابوبکر، آیا تو همانی نیستی که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به تو فرمود: نزد علی برو و به عنوان امیرالمؤمنین بر وی سلام کن، تو گفتی: این فرمان از جانب خدا و رسول اوست؟ و ایشان فرمود: بلی، سپس رفتی و به وی سلام دادی؟ به خدا سوگند، در شهری که تو ساکن آن باشی، سکونت نمی‌کنم. - .کشف الیقین: ۹۵-۹۴ -

**[ترجمه]

«۵۵»

شف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَمَّامِ بْنِ سُهَیْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ الْعَلَوِیِّ عَنْ عِیسَی بْنِ دَاوُدَ النَّجَّارِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام: فِی قَوْلِهِ جَلَّ وَ عَزَّ ذُو مِرَّهٍ فَاسْتَوی (۲) إِلَی قَوْلِهِ إِذْ یَغْشَی السِّدْرَهَ ما یَغْشی (۳) فَإِنَّ النَّبِیَّ لَمَّا أُسْرِیَ بِهِ إِلَی رَبِّهِ جَلَّ وَ عَزَّ قَالَ وَقَفَ (۴) جَبْرَئِیلُ عِنْدَ شَجَرَهٍ عَظِیمَهٍ لَمْ أَرَ مِثْلَهَا عَلَی کُلِّ غُصْنٍ مِنْهَا مَلَکٌ وَ عَلَی کُلِّ وَرَقَهٍ مِنْهَا مَلَکٌ وَ عَلَی کُلِّ ثَمَرَهٍ مِنْهَا مَلَکٌ وَ قَدْ کَلَّلَهَا(۵) نُورٌ مِنْ نُورِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام هَذِهِ سِدْرَهُ الْمُنْتَهَی کَانَ یَنْتَهِی الْأَنْبِیَاءُ مِنْ قَبْلِکَ إِلَیْهَا ثُمَّ لَا یُجَاوِزُونَهَا وَ أَنْتَ تَجُوزُهَا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لِیُرِیَکَ مِنْ آیَاتِهِ الْکُبْرَی فَاطْمَئِنَّ أَیَّدَکَ اللَّهُ بِالثَّبَاتِ حَتَّی تَسْتَکْمِلَ کَرَامَاتِ اللَّهِ وَ تَصِیرَ إِلَی جِوَارِهِ ثُمَّ صَعِدَ بِی حَتَّی صِرْتُ تَحْتَ الْعَرْشِ فَدُلِّیَ لِی (۶) رَفْرَفٌ أَخْضَرُ مَا أُحْسِنُ أَصِفُهُ (۷) فَرَفَعَنِی الرَّفْرَفُ بِإِذْنِ اللَّهِ إِلَی رَبِّی فَصِرْتُ عِنْدَهُ وَ انْقَطَعَ عَنِّی أَصْوَاتُ الْمَلَائِکَهِ وَ دَوِیُّهُمْ وَ

ذَهَبَتْ عَنِّی الْمَخَاوِفُ وَ الرَّوْعَاتُ (۸) وَ هَدَأَتْ نَفْسِی (۹) وَ اسْتَبْشَرْتُ وَ ظَنَنْتُ أَنَّ جَمِیعَ الْخَلَائِقِ قَدْ مَاتُوا

ص: ۳۱۹

۱- ۱. المصدر نفسه: ۹۴ و ۹۵.

۲- ۲. سوره النجم: ۶.

۳- ۳. سوره النجم: ۱۶.

۴- ۴. فی المصدر: وقف به.

۵- ۵. كلله: البسه الاكليل و هو التاج.

۶- ۶. فی المصدر: فدنا لی.

۷- ۷. أی لا أقدر أن أصفه.

۸- ۸. فی المصدر: و النزعات.

۹- ۹. أی سكنت.

أَجْمَعِينَ وَ لَمْ أَرَ عِنْدِی أَحَداً مِنْ خَلْقِهِ فَتَرَکَنِی مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ رَدَّ عَلَیَّ رُوحِی فَأَفَقْتُ فَکَانَ تَوْفِیقاً مِنْ رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ غَمَّضْتُ عَیْنِی وَ کَلَّ بَصَرِی وَ غُشِیَ (۱) عَنِ النَّظَرِ فَجَعَلْتُ أُبْصِرُ بِقَلْبِی کَمَا أُبْصِرُ بِعَیْنِی بَلْ أَبْعَدَ وَ أَبْلَغَ فَذَلِکَ قَوْلُهُ جَلَّ وَ عَزَّ ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغی لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْکُبْری (۲) وَ إِنَّمَا کُنْتُ أَرَی فِی مِثْلِ مَخِیطِ الْإِبْرَهِ وَ نُورٌ بَیْنَ یَدَیْ رَبِّی لَا تُطِیقُهُ الْأَبْصَارُ فَنَادَانِی رَبِّی جَلَّ وَ عَزَّ فَقَالَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی یَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّیْکَ رَبِّی وَ سَیِّدِی وَ إِلَهِی لَبَّیْکَ قَالَ هَلْ عَرَفْتَ قَدْرَکَ عِنْدِی وَ مَنْزِلَتَکَ وَ مَوْضِعَکَ قُلْتُ نَعَمْ یَا سَیِّدِی قَالَ یَا مُحَمَّدُ هَلْ عَرَفْتَ مَوْقِفَکَ مِنِّی وَ مَوْضِعَ ذُرِّیَّتِکَ قُلْتُ نَعَمْ یَا سَیِّدِی قَالَ فَهَلْ تَعْلَمُ یَا مُحَمَّدُ فِیمَا اخْتَصَمَ الْمَلَأُ الْأَعْلَی فَقُلْتُ یَا رَبِّ أَنْتَ أَعْلَمُ وَ أَحْکَمُ وَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُیُوبِ قَالَ اخْتَصَمُوا فِی الدَّرَجَاتِ وَ الْحَسَنَاتِ فَهَلْ تَدْرِی مَا الدَّرَجَاتُ وَ الْحَسَنَاتُ قُلْتُ أَنْتَ أَعْلَمُ یَا سَیِّدِی وَ أَحْکَمُ قَالَ إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ فِی الْمَکْرُوهَاتِ (۳) وَ الْمَشْیُ عَلَی الْأَقْدَامِ إِلَی الْجُمُعَاتِ مَعَکَ وَ مَعَ الْأَئِمَّهِ مِنْ وُلْدِکَ وَ انْتِظَارُ الصَّلَاهِ بَعْدَ الصَّلَاهِ وَ إِفْشَاءُ السَّلَامِ وَ إِطْعَامُ الطَّعَامِ وَ التَّهَجُّدُ بِاللَّیْلِ وَ النَّاسُ نِیَامٌ قَالَ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَیْهِ مِنْ رَبِّهِ قُلْتُ نَعَمْ یَا رَبِ وَ الْمُؤْمِنُونَ کُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَ مَلائِکَتِهِ وَ کُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لا نُفَرِّقُ بَیْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَ قالُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا غُفْرانَکَ رَبَّنا وَ إِلَیْکَ الْمَصِیرُ قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ لا یُکَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها لَها ما کَسَبَتْ وَ عَلَیْها مَا اکْتَسَبَتْ وَ أَغْفِرُ لَهُمْ وَ قُلْتُ (۴) رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِینا أَوْ أَخْطَأْنا إِلَی آخِرِ السُّورَهِ قَالَ ذَلِکَ لَکَ وَ لِذُرِّیَّتِکَ یَا مُحَمَّدُ قُلْتُ رَبِّی وَ سَیِّدِی وَ إِلَهِی قَالَ أَسْأَلُکَ عَمَّا أَنَا

۱- ۱. فی المصدر: و غشینی.

۲- ۲. سوره النجم: ۱۷ و ۱۸.

۳- ۳. کذا فی النسخ و المصدر و هو سهو، و الصحیح« المفروضات» او« المکتوبات».

۴- ۴. فی المصدر: فقلت.

أَعْلَمُ بِهِ مِنْکَ مَنْ خَلَّفْتَ فِی الْأَرْضِ بَعْدَکَ قُلْتُ خَیْرَ أَهْلِهَا لَهَا أَخِی وَ ابْنَ عَمِّی وَ نَاصِرَ دِینِکَ یَا رَبِّ وَ الْغَاضِبَ لِمَحَارِمِکَ إِذَا اسْتُحِلَّتْ وَ لِنَبِیِّکَ غَضَبَ النَّمِرِ إِذَا جَدِلَ (۱) عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ إِنِّی اصْطَفَیْتُکَ بِالنُّبُوَّهِ وَ بَعَثْتُکَ بِالرِّسَالَهِ وَ امْتَحَنْتُ عَلِیّاً بِالْبَلَاغِ وَ الشَّهَادَهِ إِلَی أُمَّتِکَ وَ جَعَلْتُهُ حُجَّهً فِی الْأَرْضِ مَعَکَ وَ بَعْدَکَ وَ هُوَ نُورُ أَوْلِیَائِی وَ وَلِیُّ مَنْ أَطَاعَنِی وَ هُوَ الْکَلِمَهُ الَّتِی أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِینَ یَا مُحَمَّدُ وَ زَوَّجْتُهُ فَاطِمَهَ وَ إِنَّهُ وَصِیُّکَ وَ وَارِثُکَ وَ وَزِیرُکَ وَ غَاسِلُ عَوْرَتِکَ وَ نَاصِرُ دِینِکَ وَ الْمَقْتُولُ عَلَی سُنَّتِی وَ سُنَّتِکَ یَقْتُلُهُ شَقِیُّ هَذِهِ الْأُمَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ أَمَرَنِی رَبِّی بِأُمُورٍ وَ أَشْیَاءَ أَمَرَنِی أَنْ أَکْتُمَهَا وَ لَمْ یُؤْذِنْ لِی فِی إِخْبَارِ أَصْحَابِی بِهَا ثُمَّ هَوَی بِیَ الرَّفْرَفُ فَإِذَا أَنَا بِجَبْرَئِیلَ فَتَنَاوَلَنِی مِنْهُ حَتَّی صِرْتُ إِلَی سِدْرَهِ الْمُنْتَهَی فَوَقَفَ بِی تَحْتَهَا ثُمَّ أَدْخَلَنِی إِلَی جَنَّهِ الْمَأْوَی فَرَأَیْتُ مَسْکَنِی وَ مَسْکَنَکَ یَا عَلِیُّ فِیهَا فَبَیْنَا جَبْرَئِیلُ یُکَلِّمُنِی إِذْ تَجَلَّی لِی نُورٌ مِنْ نُورِ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ فَنَظَرْتُ إِلَی مِثْلِ مَخِیطِ الْإِبْرَهِ إِلَی مِثْلِ مَا کُنْتُ نَظَرْتُ إِلَیْهِ فِی الْمَرَّهِ الْأُولَی فَنَادَانِی رَبِّی جَلَّ وَ عَزَّ یَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّیْکَ رَبِّی وَ سَیِّدِی وَ إِلَهِی قَالَ سَبَقَتْ رَحْمَتِی غَضَبِی لَکَ وَ لِذُرِّیَّتِکَ أَنْتَ مُقَرَّبِی مِنْ خَلْقِی وَ أَنْتَ أَمِینِی وَ حَبِیبِی وَ رَسُولِی وَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی لَوْ لَقِیَنِی جَمِیعُ خَلْقِی یَشُکُّونَ فِیکَ طَرْفَهَ عَیْنٍ أَوْ یُبْغِضُونَ صَفْوَتِی مِنْ ذُرِّیَّتِکَ لَأُدْخِلَنَّهُمْ نَارِی وَ لَا أُبَالِی یَا مُحَمَّدُ عَلِیٌّ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ إِلَی جَنَّاتِ النَّعِیمِ أَبُو السِّبْطَیْنِ سَیِّدَیْ شَبَابِ أَهْلِ جَنَّتِی الْمَقْتُولَیْنِ ظُلْماً ثُمَّ

حَرَّضَ (۲) عَلَی الصَّلَاهِ وَ مَا أَرَادَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ قَدْ کُنْتُ قَرِیباً مِنْهُ فِی الْمَرَّهِ الْأُولَی مِثْلَ مَا بَیْنَ کَبِدِ الْقَوْسِ إِلَی سِیَتِهِ (۳) فَذَلِکَ قَوْلُهُ جَلَّ وَ عَزَّ قابَ قَوْسَیْنِ أَوْ أَدْنی (۴) مِنْ ذَلِکَ ثُمَّ ذَکَرَ سِدْرَهَ الْمُنْتَهَی فَقَالَ وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْری عِنْدَ سِدْرَهِ

۱- ۱. جدل الرجل- کحسب-: اشتدت خصومته.

۲- ۲. حرضه علی الامر: حثه. و فی(ک): حرص. حرصه علی الشی ء: قوی رغبته فیه.

۳- ۳. کبد القوس: ما بین طرفی علاقتها. و سیته: ما عطف من طرفیها.

۴- ۴. سوره النجم: ۹.

الْمُنْتَهی عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی إِذْ یَغْشَی السِّدْرَهَ ما یَغْشی ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغی (۱) یَعْنِی مَا غَشِیَ السِّدْرَهَ مِنْ نُورِ اللَّهِ وَ عَظَمَتِهِ (۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: ابوالحسن موسی بن جعفر از پدرش از جدّش صلوات الله علیهم اجمعین در قول خدای عزّوجل: «ذُو مِرَّهٍ فَاسْتَوَی» تا «إِذْ یَغْشَی السِّدْرَهَ مَا یَغْشی»، - . نجم/ ۱۶-۶ - {[سروش]

نیرومندی که [مسلّط] درایستاد. در حالی که او در افق اعلی بود سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد، تا [فاصله اش] به قدرِ [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد، آنگاه به بنده اش آنچه را باید وحی کند، وحی فرمود. آنچه را دل دید انکار [ش] نکرد. آیا در آنچه دیده است با او جدال می کنید؟ و قطعاً بار دیگری هم او را دیده است، نزدیک سدره المنتهی در همان جا که جنّهالمأوی است. آن گاه که درخت سدر را آنچه پوشیده بود، پوشیده بود.} می‌فرماید: چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به سوی پروردگار عزّوجل به معراج برده شد، فرمود: جبرئیل در کنار درختی بس بزرگ ایستاد که مانند آن را ندیده بودم، بر هر شاخه از آن یک فرشته و بر هر برگی از آن فرشته‌ای و بر هر میوه‌ای از آن فرشته‌ای بود و تاجی از نور خدای عزّوجل بر سر آن بود.

پس جبرئیل گفت: این «سدرهٔ المنتهی» است که پیامبران پیش از شما تا اینجا می‌آمدند، لیکن اجازه نداشتند فراتر از آن بروند، ولی شما - ان شاءالله - فراتر از آن خواهی رفت تا خداوند از آیات بزرگ خود به تو بنمایاند، پس خداوند تو را مؤید بدارد. مطمئن به ثبات قدم باش تا کرامات خدا را کامل نموده و به جوار وی برسی؛ سپس مرا بالا برد تا اینکه به زیر عرش رسیدم، درآنجا پارچه سبزی به سوی من آویخته شد که قادر به وصف آن نیستم، پس آن پارچه سبز به اذن خدا بالا برده شد تا به نزد پروردگارم رسیدم و در آنجا صدای فرشتگان و پژواک آن‌ها قطع شد و ترس‌ها و دلهره‌ها همگی از من زایل گشته و آرامش به من دست داد و این را به فال نیک گرفتم، و چنین پنداشتم که تمام خلایق مرده‌اند

ص: ۳۱۹

و هیچ کس از مخلوقات خدا را آنجا نمی‌دیدم. پس مدتی مرا به حال خود گذاشت، آن‌گاه جانم را به من باز گرداند و به خود آمدم و توفیق خداوند نصیبم گشته، چشمانم به کلی بسته شده و از دیدن باز ماندند، اما چشم دلم بینا شد و با چشم دل همانند چشم سر می‌دیدم بلکه بهتر و تیزتر از چشم سر، و این مصداق قول خدای عزّوجل است که می‌فرماید: «ا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغَی*لَقَدْ رَأَی مِنْ ءَایَاتِ رَبِّهِ الْکُبرَی»، {دیده [اش] منحرف نگشت و [از حدّ] درنگذشت. به راستی که [برخی] از آیات بزرگِ پروردگار خود را بدید.} و فقط از روزنی به اندازه سوراخ سوزن، نوری را در برابر پروردگارم می‌دیدم که دیده‌ها تاب تحمّل آن را ندارند .

پس پروردگارم جلّ و عزّ و تبارک و تعالی فرمود: یا محمّد، عرض کردم: «لبّیک ربّی و سیّدی و الهی لبّیک»، فرمود: آیا قدر و منزلت و جایگاه خودت را نزد من می‌دانی؟ عرض کردم: آری سرورم، فرمود: یا محمّد، آیا از منزلت خود و ذرِیّه‌ات نزد خدا باخبری؟ عرض کردم: بلی سرورم، فرمود: محمّد، آیا می‌دانی ساکنان ملأ أعلی بر سر چه با هم خصومت می‌ورزند؟ عرض کردم: پروردگارا، تو خود أعلم و داناتری و تو خود علّام الغیوب هستی، فرمود: درباره درجات و حسنات با هم خصومت ورزیدند، آیا می‌دانی درجات و حسنات چیست؟ عرض کردم: مولای من، تو خود آگاه‌تر و داناتری، فرمود: کامل

ساختن وضو در شرایط سخت، پیاده رفتن برای نمازهای جمعه به همراه تو و به همراه امامانی که از فرزندان تواند و پس از نماز، منتظر نماز بعدی بودن، ترویج سلام، غذا دادن و تهجّد شبانه، آن‌گاه که مردم در خواب باشند.

فرمود: «ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ»، {پیامبر [خدا] بدانچه از جانب پروردگارش بر او نازل شده است ایمان آورده است.} عرض کردم: آری پروردگارا «وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَ مَلَئكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَ قَالُواْ سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ»، {و مؤمنان همگی به خدا و فرشتگان و کتابها و فرستادگانش ایمان آورده اند [و گفتند:] «میان هیچ یک از فرستادگانش فرق نمی گذاریم» و گفتند: «شنیدیم و گردن نهادیم، پروردگارا، آمرزش تو را [خواستاریم] و فرجام به سوی تو است.»}

فرمود: راست گفتی محمّد «رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَ لَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلىَ الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَ لَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنَا وَ ارْحَمْنَا أَنتَ مَوْلَئنَا فَانصُرْنَا عَلىَ الْقَوْمِ الْكَفِرِينَ»، { پروردگارا، اگر فراموش کردیم یا به خطا رفتیم بر ما مگیر، پروردگارا، هیچ بار گرانی بر [دوش] ما مگذار، هم چنان که بر [دوشِ] کسانی که پیش از ما بودند نهادی. پروردگارا، و آنچه تاب آن نداریم بر ما تحمیل مکن و از ما درگذر و ما را ببخشای و بر ما رحمت آور. سرور ما تویی، پس ما را بر گروه کافران پیروز کن.} فرمود: یا محمّد، خواسته‌ات برآورده شد و برای ذریّه‌ات نیز برآورده است. عرض کرد: پروردگارا، مولا و خدای من؛ فرمود: چیزی را از تو می‌پرسم

که من خود بدان از تو آگاه‌ترم، پس از خودت چه کسی را بر روی زمین به جانشینی برگزیدی؟ عرض کردم: بهترین مردم برای آن، برادر و عموزاده‌ام و یاور دینت ای پروردگار، آنکه اگر حرام تو حلال گردد، در دفاع از پیامبرت چون پلنگ در حال جنگ به خشم آید، علی بن ابی طالب. فرمود: راست گفتی ای محمّد، من تو را به نبوّت برگزیدم و به رسالت مبعوث نمودم و علی را با ابلاغ و شهادت بر امتت آزمودم و او را به همراه تو و بعد از تو حجّت بر روی زمین قرار دادم، و او نور اولیای من است و ولیّ هر کس که مرا اطاعت کند، و او آن کلمه‌ای است که پارسایان را بدان ملازم کرده‌ام. یا محمّد، و فاطمه را به همسری او در آوردم و او وصی، وارث، وزیر، غسل دهنده عورت تو و یاور دین تو و کشته شده بر طبق سنت من و توست که شقیّ این امت او را خواهد کشت.

رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: سپس پروردگارم چیزهای دیگری را به من امر فرمود و فرمان داد آن‌ها را پوشید دارم و اجازه نفرمود صحابه خود را از آن‌ها آگاه سازم، سپس رفرف (پارچه سبز) مرا پایین آور تا اینکه به جبرئیل رسیدم و او مرا از آن گرفت و حرکت نموده تا به سدرة المنتهی رسیدم. سپس مرا آنجا نگاه داشت و سپس مرا وارد «جنّة المأوی» نمود. ای علی، در آنجا من اقامتگاه خودم و اقامتگاه تو را دیدم و در حالی که جبرئیل با من سخن می گفت، ناگاه نوری از نور خدای عزّوجل من تجلّی نمود، پس، از روزنی شبیه سوراخ سوزن، همانند بار اول به او نگاه کردم، پس پروردگارم جلّ و عزّ مرا ندا در داده و فرمود: یا محمّد، عرض کردم: «لبّیک ربّی و سیّدی و الهی». فرمود: رحمت من برای تو و ذریه‌ات بر خشمم پیشی گرفت، تو از میان آفریده‌هایم مقرّب منی و تو امین و محبوب و فرستاده منی، به عزّت و جلالم سوگند، اگر همه آفریده‌هایم طرفه العینی به تو شک کنند یا با برگزیدگان من از ذریّه تو دشمنی ورزند، تحقیقاً همه را به دوزخ وارد می کنم و اهمیتی

نمی‌دهم. یا محمّد، علی امیرمؤمنان است و سرور مسلمانان و پیشوای دست و روی سپیدان به سوی بهشت پر از نعمت است، پدر دو سبط که سرور جوانان اهل بهشت منند و مظلومانه کشته می‌شوند.

سپس تشویق بر مداومت نماز و دیگر اموری که ذات تبارک و تعالی اراده فرمود، نمود؛ بار اول به او نزدیک بودم، به اندازه فاصله میان هلالی کمان تا سر آن و منظور خدای عزّوجل از «قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى»، - . نجم/ ۹ - {تا

[فاصله اش] به قدرِ [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد.} فاصله‌ای نزدیک‌تر از آن است. سپس «سدرة المنتهی» را ذکر نموده و فرمود: «وَ لَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَى*عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَى*عِندَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى*إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى*مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغَى»، - . نجم/ ۱۷-۱۳ - {و قطعاً بار دیگری هم او را دیده است، نزدیک سدره المنتهی

ص: ۳۲۱

در همان جا که جنّه المأوی است.آن گاه که درخت سدر را آنچه پوشیده بود، پوشیده بود. دیده [اش] منحرف نگشت و [از حدّ] درنگذشت.} منظور آن است که آن مقدار از سدره که نور خدا و عظمت او آن را در برگرفت. - . کشف الیقین: ۹۱-۸۹ -

**[ترجمه]

«۵۶»

شف، [کشف الیقین] الْحُسَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام ثُمَّ قَالَ بَعْدَ كَلَامٍ لَا ضَرُورَةَ إِلَيْهِ: إِنَّ عَلِيّاً مَرِضَ فَعَادَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَ أَمَرَ هَؤُلَاءِ فَعَادُوهُ وَ قَالَ لَهُمْ سَلِّمُوا عَلَيْهِ بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَامَ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ وَ عُثْمَانُ فَقَالُوا أَ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ قَالَ فَانْطَلَقُوا فَسَلَّمُوا عَلَيْهِ بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ فَدَخَلَ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَ هُمْ عِنْدَهُ فَقَالَ لَهُ يَا عَلِيُّ مَا قَالُوا لَكَ فَقَالَ سَلَّمُوا عَلَيَّ بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ فَقَالَ لَهُمْ إِنَّ هَذَا اسْمٌ نَحَلَهُ اللَّهُ عَلِيّاً لَيْسَ هُوَ إِلَّا لَهُ ثُمَّ ذَكَرَ تَمَامَ الْحَدِيثِ (۳).

**[ترجمه]کشف الیقین: امام صادق علیه السّلام - پس از کلامی که ضرورتی برای ذکر آن نیست - فرمود: علی علیه السّلام بیمار شد و رسول خدا صَلی الله علیهِ و علی اهل بیته به عیادت وی رفت و به آنان (ابوبکر و عمر و ...) امر فرمود که از ایشان عیادت نموده، به عنوان امیرالمؤمنین به او سلام کنند. پس ابوبکر برخاسته و گفت: این دستور خداست یا فرمان رسول او؟ پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به ایشان فرمود: از جانب خدا و رسول اوست. - گوید: - سپس روانه شده و به عنوان امیرالمؤمنین به آن حضرت سلام دادند. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و علی اهل بیته، در حالی که آنان نزد علی علیه السّلام بودند، بر ایشان وارد گشته و فرمود: یا علی، به تو چه گفتند؟ عرض کرد: به عنوان امیرالمؤمنین به من سلام کردند. پس آن حضرت به ایشان فرمود: این نامی‌است که خداوند بر وی گذاشته است و جز او برازنده شخص دیگری نیست،... سپس تمام حدیث را نقل فرمود. - . کشف الیقین: ۹۶-۹۵ -

**[ترجمه]

«۵۷»

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ إِسْمَاعِیلَ بْنِ أَحْمَدَ الْبُسْتِیِّ مِنْ عُلَمَاءِ الْمُخَالِفِینَ قَالَ: مِنْ أَسْمَائِهِ مَا سَمَّاهُ جَبْرَئِیلُ بِهَا عَلَی مَا رَوَاهُ الْخَلْقُ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ دَخَلْتُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَوَجَدْتُهُ وَ رَأْسُهُ فِی حَجْرِ دِحْیَةَ الْکَلْبِیِّ فَسَلَّمْتُ عَلَیْهِ فَقَالَ لِی دِحْیَةُ وَ عَلَیْکُمُ السَّلَامُ (۴) یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ فَارِسَ الْمُسْلِمِینَ وَ قَائِدَ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ قَاتِلَ النَّاکِثِینَ وَ الْمَارِقِینَ وَ الْقَاسِطِینَ وَ قَالَ إِمَامَ الْمُتَّقِینَ فِی بَعْضِ الرِّوَایَاتِ ثُمَّ قَالَ لَهُ تَعَالَ فَخُذْ(۵) رَأْسَ نَبِیِّکَ فِی حَجْرِکَ فَأَنْتَ أَحَقُّ بِذَلِکَ فَلَمَّا دَنَوْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ وَ وَضَعْتُ رَأْسَهُ فِی حَجْرِی لَمْ أَرَ دِحْیَةَ وَ فَتَحَ رَسُولُ اللَّهِ عَیْنَهُ وَ قَالَ یَا عَلِیُّ مَنْ کُنْتَ تُکَلِّمُ قُلْتُ دِحْیَةَ الْکَلْبِیَّ وَ قَصَصْتُ عَلَیْهِ الْقِصَّهَ فَقَالَ لِی لَمْ یَکُنْ دِحْیَهَ(۶) وَ إِنَّمَا کَانَ ذَلِکَ جَبْرَئِیلَ أَتَاکَ لِیُعَرِّفَکَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَی سَمَّاکَ بِهَذِهِ الْأَسْمَاءِ(۷).

ص: ۳۲۲

۱- ۱. سوره النجم: ۱۳- ۱۷.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۸۹- ۹۱.

۳- ۳. المصدر نفسه: ۹۵ و ۹۶.

۴- ۴. فی المصدر: و علیک السلام.

۵- ۵. فی المصدر و(م): خذ.

۶- ۶. فی المصدر: قال لم یکن دحیه.

۷- ۷. المصدر نفسه: ۹۶.

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب رَوَى الْخَلْقُ مِنْهُمْ ابْنُ مَخْلَدٍ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام: مِثْلَهُ (۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب اسماعیل بن احمد بُستی از علمای مخالفان آورده است: از جمله نام‌های علی علیه السّلام، نامی است که به حسب روایتی که مردم از آن حضرت نقل می‌کنند که فرمود: بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وارد گشتم و دیدم که سر مبارک آن حضرت در دامن دحیه کلبی است. پس به وی سلام کردم، دحیه پاسخ داد: و علیکم السلام ای امیرالمؤمنین و دلاور مسلمانان و پیشوای دست و رو سپیدان و کشنده پیمان‌شکنان و مارقین و قاسطین - و در برخی روایات گفت: و ای «امام پارسایان» - سپس به وی گفت: بیا و سر پیامبرت را بگیر و در دامن خود بگذار که تو از من بدان سزاوارتری. پس چون به رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نزدیک شدم و سر مبارک وی را در دامن خود نهادم، دیگر دحیه را ندیدم، و رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله چشم خود را باز کرده و فرمود: یا علی، با چه کسی گفتگو می‌کردی؟ عرض کردم: با دحیه کلبی، و ماجرا را برای ایشان نقل کردم. پس به من فرمود: او دحیه نبود بلکه جبرئیل بود، نزد تو آمد تا تو را آگاه سازد که خداوند تو را به این نام‌ها نامیده است. - . کشف الیقین : ۹۶ -

ص: ۳۲۲

مناقب ابن شهر آشوب: عده‌ای از مردم از جمله ابن مخلّد از علی علیه السّلام مانند آن را نقل کرده است.

**[ترجمه]

«۵۸»

شف، [کشف الیقین] مِنْ مُصَنَّفَاتِ بَعْضِ عُلَمَاءِ الْمُخَالِفِینَ رُوِیَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الطَّبَرِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ وَ عَلِیِّ بْنِ الْعَبَّاسِ وَ عَلِیِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْحَکَمِ وَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِکٍ وَ عَلِیِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَیْنِ وَ الْحُسَیْنِ بْنِ السَّکَنِ جَمِیعاً عَنْ عَبَّادِ بْنِ یَعْقُوبَ عَنِ السَّرِیِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ خرور [حَزَوَّرٍ] قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَ الْعَلَاءُ بْنُ هِلَالٍ عَلَی أَبِی إِسْحَاقَ السَّبِیعِیِّ حَیْثُ قَدِمَ مِنْ خُرَاسَانَ فَقَالَ حَدَّثَنِی أَخُوکَ أَبُو دَاوُدَ عَنْ بُرَیْدَهَ بْنِ حُصَیْبٍ الْأَسْلَمِیِّ قَالَ: کُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَدَخَلَ عَلَیْنَا أَبُو بَکْرٍ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قُمْ یَا أَبَا بَکْرٍ فَسَلِّمْ عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ أَبُو بَکْرٍ أَ مِنَ اللَّهِ أَمْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ صلی الله علیه و آله مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَلِّمْ عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ عُمَرُ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ صلی الله علیه و آله مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ جَاءَ سَلْمَانُ کَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ فَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَلِّمْ عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَسَلَّمَ ثُمَّ جَاءَ عَمَّارٌ فَسَلَّمَ ثُمَّ جَلَسَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قُمْ یَا عَمَّارُ فَسَلِّمْ عَلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ (۲) فَقَامَ فَسَلَّمَ ثُمَّ دَنَا فَجَلَسَ فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِوَجْهِهِ فَقَالَ إِنِّی قَدْ أَخَذْتُ مِیثَاقَکُمْ عَلَی ذَلِکَ کَمَا أَخَذَ اللَّهُ مِیثَاقَ بَنِی آدَمَ فَقَالَ لَهُمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّکُمْ قالُوا بَلی (۳) وَ سَأَلْتُمُونِی أَنْتُمْ أَ مِنَ اللَّهِ أَوْ مِنْ رَسُولِهِ فَقُلْتُ بَلَی أَمَا وَ اللَّهِ لَئِنْ نَقَضْتُمُوهُ لَتَکْفُرُنَّ فَخَرَجُوا مِنْ عِنْدِ رَسُولِ اللَّهِ وَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ یَضْرِبُ بِإِحْدَی یَدَیْهِ عَلَی الْأُخْرَی ثُمَّ قَالَ کَلَّا وَ رَبِّ الْکَعْبَهِ فَقُلْتُ مَنْ ذَلِکَ الرَّجُلُ قَالَ لَا تَتَحَمَّلُهُ وَ جَابِرٌ مِنْ خَلْفِی یَغْمِزُنِی أَنْ سَلْهُ فَأَلْحَحْتُ عَلَیْهِ فَقَالَ الْأَعْرَابِیُّ یَعْنِی عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ (۴).

**[ترجمه]کشف الیقین: از مصنّفات برخی علمای مخالف از احمد بن محمّد طبری از بُریده بن حصیب اسلمی روایت کرده... اند که گفت: نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودم که ابوبکر بر ما وارد گشت، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: ای ابابکر، برخیز و به عنوان امیرالمؤمنین به علی سلام کن. پس ابوبکر عرض کرد: این دستور از خداست یا از رسول او؟ فرمود: از خدا و از رسول او؛ سپس عمر آمد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن. عمر عرض کرد: از خداست یا از رسولش؟ فرمود: از خدا و از رسول او ؛ سپس سلمان - کرّم الله وجهه - آمد و سلام کرد، پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن و او سلام کرد؛ سپس عمّار آمد و سلام کرد و نشست. پس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: عمّار برخیز و به عنوان امیرالمؤمنین به علی سلام کن. پس عمّار برخاست و سلام کرد، سپس نزدیک آمده و نشست. آن‌گاه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله صورت خود را به سمت حاضران کرده و فرمود: اکنون از شما بر این کار پیمان گرفتم، همان‌طور که خداوند از بنی‌آدم پیمان گرفته و فرمود: «أَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ قَالُواْ بَلی»، - . اعراف / ۱۲۷ - {آیا

پروردگار شما نیستم؟ گفتند: «چرا.} و شما از من پرسیدید که این کار از جانب خداست یا از جانب رسول او؟ پس گفتم: آری، به خدا سوگند اگر این پیمان را نقض کنید، حتماً کافر خواهید شد؛ سپس از نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بیرون رفتند، در حالی که یکی از آن‌ها دست بر دست می‌زد؛ سپس گفت: به خدای کعبه هرگز! گفتم: این مرد کیست؟ گفت: او را تحمل نمی‌کنی. و این در حالی بود که جابر از پشت سرم به من چشمک می‌زد که از وی بپرس. پس من هم اصرار ورزیدم تا فرمود: اعرابی، یعنی عمر بن خطّاب. - . کشف الیقین: ۹۸-۹۷ -

**[ترجمه]

«۵۹»

شف، [کشف الیقین] مِنْ كِتَابِ الرِّسَالَهِ الْمُوضِحَهِ تَأْلِيفِ الْمُظَفَّرِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَمَّامٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْعَبَّاسِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ حَفْصٍ قَالا حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِسْحَاقَ

ص: ۳۲۳

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۴۸.

۲- ۲. فی المصدر: فسلم علی علی أمیر المؤمنین.

۳- ۳. سوره الأعراف: ۱۷۲.

۴- ۴. الیقین: ۹۷ و ۹۸.

قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَالِمٍ عَنْ صَبَّاحِ بْنِ يَحْيَى الْمُزَنِيِّ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي دَاوُدَ عَنْ بُرَيْدَهَ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ: كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ بِحَضْرَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمَا وَ آلِهِمَا بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ نَقُولُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ وَ يَرُدُّ عَلَيْنَا(۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب «الرسالهٔ الموضّحهٔ» تالیف مظفر بن جعفر بن حسین

ص: ۳۲۳

با سندی از بُریده اسلمی آورده است که: در حضور رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به عنوان امیرالمؤمنین به علی بن ابی طالب سلام کرده و می گفتیم: «السّلام علیک یا امیرالمؤمنین و رحمهٔ الله و برکاته»، و او جواب سلام ما را می‌داد. - . کشف الیقین: ۱۲۵ -

**[ترجمه]

«۶۰»

شف، [کشف الیقین] الْمُظَفَّرُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ حَفْصٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَالِمٍ عَنْ صَبَّاحٍ الْمُزَنِيِّ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ جُنْدَبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله :يَدْخُلُ الْآنَ

قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ يَدْخُلُ الْآنَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ قَالَ قُلْتُ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَدَخَلَ عَلِيٌّ علیه السلام فَقَامَ النَّبِيُّ مُسْتَبْشِراً فَجَعَلَ يَمْسَحُ عَرَقَ وَجْهِهِ بِوَجْهِ عَلِيٍّ علیه السلام فَقَالَ إِنَّكَ تَصْنَعُ بِي شَيْئاً مَا صَنَعْتَهُ بِي قَالَ وَ لِمَ لَا أَصْنَعُ هَذَا وَ أَنْتَ تُؤَدِّي عَنِّي وَ تُنْجِزُ عِدَاتِي وَ تَقْضِي دَيْنِي وَ تُبَيِّنُ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ بَعْدِي (۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: انس بن مالک گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: اکنون وارد می‌شود! عرض شد: یا رسول الله، چه کسی اکنون وارد می‌شود؟ فرمود: امیر مؤمنان و سرور مسلمانان و پیشوای دست و روی سپیدان. با خود گفتم: خداوندا، او را مردی از انصار قراربده، پس علی علیه السّلام وارد شد. پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله خوشحال برخاست و شروع کرد به مالیدن عرق چهره مبارک خود به چهره علی علیه السّلام، پس علی علیه السّلام گفت: شما با من رفتاری می کنید که از پیش نکرده‌اید! فرمود: چرا چنین نکنم، در حالی که تو رسالت را از جانب من ابلاغ می کنی، وعده‌های مرا به جا می... آوری، وام مرا ادا می کنی و پس از من دین را برای مردم تبیین کرده و اختلاف نظر مردم را برطرف می‌سازی. - . کشف الیقین: ۱۲۸ -

**[ترجمه]

«۶۱»

شف، [کشف الیقین] الْمُظَفَّرُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَعْمَرٍ عَنْ حَمْدَانَ الْمُعَافَی (۳) عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی الرِّضَا عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: یَوْمُ غَدِیرِ خُمٍّ یَوْمٌ شَرِیفٌ عَظِیمٌ أَخَذَ اللَّهُ الْمِیثَاقَ لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام أَمَرَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله أَنْ یَنْصِبَهُ لِلنَّاسِ عَلَماً وَ شَرَحَ الْحَالَ وَ قَالَ مَا هَذَا لَفْظُهُ ثُمَّ هَبَطَ جَبْرَئِیلُ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ یَأْمُرُکَ أَنْ تُعْلِمَ أُمَّتَکَ وَلَایَهَ مَنْ فَرَضْتُ طَاعَتَهُ وَ مَنْ یَقُومُ بِأَمْرِهِمْ مِنْ بَعْدِکَ وَ أَکَّدَ ذَلِکَ فِی کِتَابِهِ فَقَالَ أَطِیعُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِی الْأَمْرِ مِنْکُمْ (۴) فَقَالَ أَیْ رَبِّ وَ مَنْ وَلِیُّ أَمْرِهِمْ بَعْدِی فَقَالَ مَنْ هُوَ لَمْ یُشْرِکْ بِی طَرْفَهَ عَیْنٍ وَ لَمْ یَعْبُدْ وَثَناً وَ لَا أَقْسَمَ بِزَلَمٍ (۵) عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ

ص: ۳۲۴

۱- ۱. الیقین: ۱۲۵. قوله« و یرد علینا» أی یرد علینا جواب سلامنا.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۱۲۸.

۳- ۳. فی المصدر: عن أحمد بن المعافی، و هو سهو، و الصحیح حمدان بن المعافی، راجع جامع الرواه ۱: ۲۷۸.

۴- ۴. سوره النساء: ۵۹.

۵- ۵. الزلم: السهم لا ریش علیه. و کان العرب یستقسمون بالازلام فی الجاهلیه.

وَ إِمَامُهُمْ وَ سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ فَهُوَ الْكَلِمَةُ الَّتِي أَلْزَمْتُهَا الْمُتَّقِينَ وَ الْبَابُ الَّذِي أُوتَى مِنْهُ مَنْ أَطَاعَهُ أَطَاعَنِي وَ مَنْ عَصَاهُ عَصَانِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَيْ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ قُرَيْشاً وَ النَّاسَ عَلَى نَفْسِي وَ عَلَى عَلِيٍّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَعِيداً وَ تَهْدِيداً يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ (۱) ثُمَّ ذَكَرَ صُورَةَ مَا جَرَى بِغَدِيرِ خُمٍّ مِنْ وَلَايَةِ عَلِيٍّ عليه السلام (۲).

**[ترجمه]کشف اليقين: امام صادق عليه السّلام فرمود: روز غدير خم روزى شريف و بزرگ است، در اين روز خداوند براى اميرالمؤمنين از مردم پيمان گرفت و به محمّد فرمان داد كه وى را به امامت مردم منصوب نمايد - و ماجرا را تشريح نمود و در ادامه فرمود: - سپس جبرئيل به زمين آمده و گفت: يا محمّد، خداوند تو را فرمان مى‌دهد، پيروى از ولايت كسى را كه اطاعت از او را فرض كرده و پس از شما جانشينتان مى‌گردد و در كتاب خود آن را مورد تأكيد قرار داده و فرموده است:«وَ أَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَ أُوْلِي الْأَمْرِ مِنكم»، - . نساء/ ۵۹ - {و پيامبر و اولياى امرخود را [نيز] اطاعت كنيد} را آموزش دهى. عرض كرد: پروردگارا، ولىّ امر ايشان پس از من كيست؟ فرمود: كسى است كه طرفة العينى به من شرك نورزيده، بتى را پرسش نكرده و به تير قرعه‌كشى سوگند ياد نكرده است، على بن ابى طالب امير

ص: ۳۲۴

مؤمنان و امام ايشان و سرور مسلمانان و پيشواى دست و روى سپيدان، او همان كلمه‌اى است كه پارسايان را ملازم آن كرده‌ام و درى است كه از آن به سوى من آيند، هركس فرمانش بَرَد، مرا فرمان برده و آنكه از فرمانش سرپيچى كند، از من سرپيچى كرده است. پس رسول خدا صَلى الله عليهِ و آله عرض كرد: پروردگارا، من از قريش و مردم، بر خود و على بيمناكم، پس خداوند آيه‌اى متضمن وعيد و تهديد فرستاد: «يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ وَ إِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاس»، - . مائده/ ۶۷ - {اى

پيامبر، آنچه از جانب پروردگارت به سوى تو نازل شده، ابلاغ كن و اگر نكنى پيامش را نرسانده اى. و خدا تو را از [گزندِ] مردم نگاه مى دارد.} سپس گزارشى از آنچه در غدير خم درباره ولايت على عليه السّلام گذشته بود، بيان فرمود. - . كشف اليقين: ۱۳۱ -

**[ترجمه]

«۶۲»

شف، [كشف اليقين] من روايه الخليفه الناصر من بنى العباس و روينا كتابه عن السيد فخار بن معد الموسوى فقال أخبرنا عبد الحق بن أبى الفرج عن محمد بن على بن ميمون عن الشريف محمد بن على بن عبد الرحمن الحسنى عن محمد بن جعفر التميمى عن أبى العباس بن سعيد عن المنذر القابوسى عن محمد بن على عن عبيد بن يحيى العطار عن محمد بن الحسين بن على بن الحسين عن أبيه عن جده قال: إن فى اللوح المحفوظ تحت العرش على بن أبى طالب أمير المؤمنين (۳).

**[ترجمه]كشف اليقين: محمّد بن حسين بن على بن حسين از پدرش از جدّش عليهم السلام روايت كرده است: در لوح

محفوظ در زیر عرش نوشته شده است: «علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین» - . کشف ایقین: ۱۳۶-۱۳۵ -

**[ترجمه]

«۶۳»

شف، [کشف الیقین] مِنَ الْکِتَابِ الْمُسَمَّی حُجَّهَ التَّفْضِیلِ تَأْلِیفِ ابْنِ الْأَثِیرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْوَاسِطِیِّ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ زِیَادٍ الْأَنْمَاطِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَیْدٍ الْأَنْصَارِیِّ عَنْ أَبِی هَارُونَ الْعَبْدِیِّ عَنْ رَبِیعَهَ السَّعْدِیِّ قَالَ: کَانَ حُذَیْفَهُ وَالِیاً لِعُثْمَانَ عَلَی الْمَدَائِنِ فَلَمَّا صَارَ عَلِیٌّ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ کَتَبَ لِحُذَیْفَهَ عَهْداً یُخْبِرُهُ بِمَا کَانَ مِنْ أَمْرِهِ وَ بَیْعَهِ النَّاسِ إِیَّاهُ فَاسْتَوَی

حُذَیْفَهُ جَالِساً وَ کَانَ عَلِیلًا فَقَالَ قَدْ وَ اللَّهِ وَلَّاکُمْ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ حَقّاً قَالَهَا ثَلَاثاً فَقَامَ إِلَیْهِ شَابٌّ مِنَ الْفُرْسِ مُتَقَلِّداً سَیْفاً فَقَالَ أَیُّهَا الْأَمِیرُ أَ تَأْذَنُ فِی الْکَلَامِ (۴) قَالَ نَعَمْ قَالَ الْیَوْمَ صَارَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ أَوْ لَمْ یَزَلْ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ حُذَیْفَهُ بَلْ لَمْ یَزَلْ وَ اللَّهِ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ وَ کَیْفَ لَنَا بِمَا تَقُولُ قَالَ بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ کِتَابُ اللَّهِ

ص: ۳۲۵

۱- ۱. سوره المائده: ۶۷.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۱۳۱.

۳- ۳. المصدر نفسه: ۱۳۵ و ۱۳۶.

۴- ۴. فی المصدر: أ تأذن لی فی الکلام.

عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنْ شِئْتَ حَدَّثْتُکَ ذَلِکَ لِعَهْدٍ عَلَيَّ بَيْنِي وَ بَيْنَکَ فَقَالَ الشَّابُّ حَدِّثْنَا يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لِأَصْحَابِهِ إِذَا رَأَيْتُمْ دِحْيَةَ الْكَلْبِيَّ عِنْدِي فَلَا يَدْخُلَنَّ عَلَيَّ أَحَدٌ وَ إِنِّي أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَوْماً فِي حَاجَةٍ فَرَأَيْتُ شَمْلَةً مُرْخَاةً(۱) عَلَى الْبَابِ فَرَفَعْتُ الشَّمْلَةَ فَإِذَا أَنَا بِدِحْيَةَ الْكَلْبِيِّ فَغَمَّضْتُ عَيْنِي فَرَجَعْتُ قَالَ فَلَقِيتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام فَقَالَ لِي يَا بَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ مِنْ أَيْنَ أَقْبَلْتَ قُلْتُ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي حَاجَةٍ فَلَمَّا أَتَيْتُ مَنْزِلَهُ رَأَيْتُ شَمْلَةً مُرْخَاةً عَلَى الْبَابِ فَرَفَعْتُ الشَّمْلَةَ فَإِذَا أَنَا بِدِحْيَةَ الْكَلْبِيِّ فَرَجَعْتُ قَالَ فَقَالَ لِي عَلِيٌّ علیه السلام ارْجِعْ يَا حُذَيْفَةُ فَإِنِّي أَرْجُو أَنْ يَكُونَ هَذَا الْيَوْمُ حُجَّةً عَلَى هَذَا الْخَلْقِ قَالَ فَرَجَعْتُ مَعَ عَلِيٍّ علیه السلام فَوَقَفْتُ عَلَى الْبَابِ وَ دَخَلَ عَلِيٌّ علیه السلام فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ وَ رَدَّ دِحْيَةُ فَقَالَ وَ عَلَيْكُمُ السَّلَامُ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَنْ أَنَا قَالَ أَظُنُّكَ دِحْيَةَ الْكَلْبِيَّ قَالَ أَجَلْ خُذْ رَأْسَ ابْنِ عَمِّكَ فَأَنْتَ أَحَقُّ بِهِ مِنِّي فَمَا كَانَ بِأَسْرَعَ مِنْ أَنْ رَفَعَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله رَأْسَهُ فَقَالَ يَا عَلِيُّ مِنْ حَجْرِ مَنْ أَخَذْتَ رَأْسِي وَ غَابَ دِحْيَةُ فَقَالَ أَظُنُّهُ مِنْ حَجْرِ دِحْيَةَ الْكَلْبِيِّ قَالَ أَجَلْ فَأَيَّ شَيْءٍ قِيلَ لَكَ قَالَ قُلْتُ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ فَرَدَّ عَلَيَّ وَ عَلَيْكُمُ السَّلَامُ (۲) وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله طُوبَى لَكَ يَا عَلِيُّ سَلَّمَتْ عَلَيْكَ الْمَلَائِكَةُ بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ عِنْدِ رَبِّ الْعَالَمِينَ قَالَ فَخَرَجَ عَلِيٌّ علیه السلام فَقَالَ يَا حُذَيْفَةُ أَ سَمِعْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَكَيْفَ سَمِعْتَ قَالَ قُلْتُ كَالَّذِي سَمِعْتَ قَالَ فَقَالَ الْفَارِسِيُّ فَأَيْنَ كَانَتْ أَسْيَافُكُمْ ذَلِكَ الْيَوْمَ يَعْنِي يَوْمَ بَيْعَةِ أَبِي بَكْرٍ قَالَ وَيْحَكَ تِلْكَ قُلُوبٌ ضُرِبَ عَلَيْهَا بِالْغَفْلَةِ لَها ما كَسَبَتْ وَ لَكُمْ ما كَسَبْتُمْ وَ لا تُسْئَلُونَ عَمَّا كانُوا يَعْمَلُونَ.

قَالَ السَّيِّدُ وَ رَأَيْتُ هَذَا حَدِيثَ حُذَيْفَةَ أَبْسَطَ وَ أَكْثَرَ مِنْ هَذَا فِي تَسْمِيَةِ عَلِيٍّ علیه السلام بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ هُوَ بِإِسْنَادٍ هَذَا لَفْظُهُ حَدَّثَنِي عَمِّي السَّعِيدُ الْمُوَفَّقُ أَبُو طَالِبٍ حَمْزَةُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ شَهْرِيَارَ الْخَازِنُ بِمَشْهَدِ مَوْلَانَا أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام فِي شَهْرِ اللَّهِ

۱- ۱. الشمله: كساء واسع يشتمل به. أرخى الستر: أسدله.

۲- ۲. فى المصدر: فرد على و قال: و عليكم السلام.

الْأَصَمِّ رَجَبٍ مِنْ سَنَةِ أَرْبَعٍ وَ خَمْسِينَ وَ خَمْسِ مِائَةٍ قَالَ حَدَّثَنِي خَالِيَ السَّعِيدُ أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الطُّوسِيُّ عَنْ وَالِدِهِ السَّعِيدِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الطُّوسِيِّ الْمُصَنِّفِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَ أَحْمَدَ بْنِ عُبْدُونٍ وَ أَبِي طَالِبِ بْنِ غُرُورٍ وَ أَبِي الْحَسَنِ الصَّقَّالِ عَنْ أَبِي الْمُفَضَّلِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ الشَّيْبَانِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّا الْمُحَارِبِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ تَسْنِيمٍ الْحَضْرَمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَسْبَاطٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي الْبِلَادِ عَنْ فُرَاتِ بْنِ أَحْنَفَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِنْدٍ الْجَمَلِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَمَةَ وَ مِقْدَارُ هَذِهِ الرِّوَايَةِ أَكْثَرُ مِنْ خَمْسٍ وَ ثَلَاثِينَ قَائِمَةً بِقَالَبِ الثُّمُنِ يَتَضَمَّنُ أَيْضاً أَمْرَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله مَنْ حَضَرَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ بِالتَّسْلِيمِ عَلَى عَلِيٍّ علیه السلام بِإِمْرَةِ الْمُؤْمِنِينَ وَ فِيهِ: أَنَّ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ اعْتَذَرَ إِلَى الشَّابِّ فِي سُكُوتِهِمْ عَنِ الْإِنْكَارِ لِلتَّقَدُّمِ عَلَى مَوْلَانَا عَلِيٍّ علیه السلام بِمَا هَذَا لَفْظُهُ أَيْضاً فَقَالَ لَهُ أَيُّهَا الْفَتَى إِنَّهُ أُخِذَ وَ اللَّهِ بِأَسْمَاعِنَا وَ أَبْصَارِنَا وَ كَرِهْنَا الْمَوْتَ وَ زُيِّنَتْ عِنْدَنَا الْحَيَاةُ وَ سَبَقَ عِلْمُ اللَّهِ وَ نَحْنُ نَسْأَلُ اللَّهَ التَّغَمُّدَ لِذُنُوبِنَا وَ الْعِصْمَةَ فِيمَا بَقِيَ مِنْ آجَالِنَا فَإِنَّهُ مَالِكُ ذَلِكَ (۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: ربیعه سعدی گوید: حذیفه والی عثمان بر مدائن بود. چون علی علیه السّلام امیرمؤمنان گشت، نامه‌ای به حذیفه نوشت و وی را از بیعت کردن مردم با خود آگاه نمود. پس حذیفه که مردی علیل و ناتوان بود، صاف نشسته و گفت: به خدا سوگند، امیرالمؤمنین به حق ولیّ شما گشت - و سه بار آن را تکرار نمود- پس جوانی ایرانی در حالی که شمشیر خود را حمایل کرده بود، برخاسته و گفت: یا امیر، اجازه می‌دهی سخن بگویم؟ گفت: آری. آن جوان گفت: او از امروز امیرالمؤمنین گشته یا پیوسته امیرمؤمنان بوده است؟ حذیفه گفت: بلکه به خدا سوگند پیوسته امیرالمؤمنین بوده است. آن جوان گفت: به چه دلیل؟ حذیفه گفت: کتاب خدای عزّوجل را میان خود و شما گواه می گیرم

ص: ۳۲۵

که اگر بخواهی، در این مورد با تو سخن خواهم گفت؛ و این به خاطر عهدی است میان من و تو؛ پس آن جوان گفت: ای ابا عبدالرحمان، با ما سخن بگو، گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به یاران خود فرمود: هرگاه دحیه کلبی نزد من بود، کسی بر من وارد نشود، و من روزی در طلب حاجتی نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمدم و پرده‌ای آویخته بر در دیدم، پس پرده را برداشته و ناگاه دحیه کلبی را مشاهده کردم، پس چشمانم را بسته و بازگشتم. - وی در ادامه گوید: - پس به علی بن ابی طالب علیه السّلام برخوردم و ایشان به من فرمود: ای ابا عبدالرحمان، از کجا می‌آیی؟ عرض کردم: در طلب حاجتی نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله رفتم و چون به خانه آن حضرت رسیدم، پرده‌ای را دیدم که بر در آویخته شده بود، چون پرده را بلند کردم، دحیه کلبی را دیدم، از این رو بازگشتم. پس علی علیه السّلام به من فرمود: برگرد حذیفه، من امید دارم که امروز حجّتی بر این مردم باشد. پس به همراه علی علیه السّلام برگشتم و بر در ایستادم و علی علیه السّلام وارد شده و فرمود: «السّلام علیکم و رحمهٔ الله و برکاته»! دحیه در پاسخ گفت: «و علیکم السّلام و رحمهٔ الله و برکاته یا امیرالمؤمنین»، من کیستم؟ علی علیه السّلام فرمود: به گمانم دحیه کلبی باشی. گفت: آری، سرعموزاده‌ات را بگیر که تو سزاوارتر از من به آنی. سپس خیلی زود پیامبر صَلی الله علیهِ و آله چشم گشود و فرمود: ای علی، سر مرا از دامن چه کسی برگرفتی؟ - و دحیه ناپدید شده بود - علی علیه السّلام عرض کرد: به گمانم از دامن دحیه کلبی. فرمود: آری، تو چه گفتی و چه شنیدی؟ عرض کرد: گفتم: «السّلام علیکم و رحمهٔ الله و برکاته»، و او پاسخ داد: «و علیکم السّلام و رحمهٔ الله و برکاته یا امیرالمؤمنین». پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: خوشا به حالت یا علی، فرشتگان از جانب پروردگار جهانیان به تو به عنوان امیرالمؤمنین سلام کردند. پس

علی علیه السّلام بیرون آمده و فرمود: حذیفه، آیا شنیدی؟ عرض کردم: آری! فرمود: چگونه شنیدی؟ عرض کردم: همان‌طور که شما شنیدید؛ - گوید: - پس آن جوان ایرانی گفت: پس آن روز شمشیرهایتان کجا بودند؟ - منظورش روز بیعت گرفتن برای ابوبکر بود - حذیفه گفت: وای بر تو، آن روز مهر غفلت بر دل‌ها زده شده بود {آنچه آن مردم کرده‌اند از آنِ آن‌هاست و آنچه شما کنید از آنِ شماست و شما را از اعمالی که آن‌ها می‌کرده‌اند، نمی‌پرسند.} - . بقره / ۱۳۴ -

سیّد گوید: این - حدیث حذیفه - را مبسوط‌تر و طولانی‌تر از این حدیث، در نام‌گذاری علی علیه‌السّلام به امیرالمؤمنین دیده‌ام و اسناد آن متعدد است، از جمله در آن آمده است: حذیفهٔ بن یمان از آن جوان به خاطر سکوتی که صحابه در برابر تقدیم دیگری بر مولایمان علی علیه السّلام نموده بودند عذرخواهی نمود و به وی چنین گفت: ای جوان، به خدا سوگند گوش و چشمان ما بسته شدند و از مردن کراهت پیدا کردیم و زندگی نزد ما آراسته گردید و خداوند خود بدین امر آگاه است و ما از خداوند آمرزش گناهانمان و دور ماندن از گناه در بقیه عمرمان را خواستاریم که او مالک و قادر به این کار است. - . کشف الیقین: ۱۳۹- ۱۳۷ -

**[ترجمه]

«۶۴»

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ نَهْجِ النَّجَاهِ تَأْلِیفِ الْحُسَیْنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الْحُلْوَانِیِّ عَنْ أَبِی الْقَاسِمِ بْنِ الْمُفِیدِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ إِسْرَائِیلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِی رَبِیعَهَ الصَّیْرَفِیِّ عَنْ حَمْزَهَ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ عَنْ أَبِیهِ أَنَّهُ حَدَّثَهُ فِی مَرَضِهِ الَّذِی قُبِضَ فِیهِ قَالَ: کُنْتُ خَادِمَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَجَلَسْتُ بِبَابِ أُمِّ حَبِیبَهَ(۲) بِنْتِ أَبِی سُفْیَانَ وَ فِی الْحُجْرَهِ رِجَالٌ مِنْ أَهْلِهِ وَ ذَلِکَ فِی یَوْمِ أُمِّ حَبِیبَهَ بِنْتِ أَبِی سُفْیَانَ فَأَقْبَلَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلَیْهِمْ وَ قَالَ سَیَدْخُلُ عَلَیْکُمُ السَّاعَهَ مِنْ هَذَا الْبَابِ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ خَیْرُ الْوَصِیِّینَ أَقْدَمُ أُمَّتِی سِلْماً وَ أَکْثَرُهُمْ عِلْماً فَلَمْ یَلْبَثْ أَنْ دَخَلَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلَی طَهُورِهِ یَتَوَضَّأُ فَرَدَّ مِنْ مَاءِ یَدِهِ عَلَی وَجْهِ عَلِیٍّ علیه السلام حَتَّی امْتَلَأَتْ عَیْنَاهُ مِنَ الْمَاءِ فَأَشْفَقَ عَلِیٌّ علیه السلام فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ حَدَثَ فِیَّ شَیْ ءٌ

۱- ۱. المصدر نفسه: ۱۳۷- ۱۳۹.

۲- ۲. هی إحدی أزواج النبیّ صلّی اللّه علیه و آله، کنیت بابنتها حبیبه بنت عبید اللّه بن جحش، و اسمها رمله، و کانت من السابقین إلی الإسلام، أورد الجزریّ ترجمتها مفصله فی أسد الغابه ۵: ۵۷۳ و ۵۷۴.

فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَا حَدَثَ فِیکَ یَا عَلِیُّ إِلَّا خَیْرٌ یَا عَلِیُّ أَنْتَ مِنِّی وَ أَنَا مِنْکَ تُغَسِّلُ جَسَدِی وَ تُوَارِینِی فِی لَحْدِی وَ تُبَلِّغُ النَّاسَ عَنِّی فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ وَ لَیْسَ قَدْ بَلَّغْتَهُمْ قَالَ بَلَی وَ لَکِنْ تُبَیِّنُ لَهُمْ مَا یَخْتَلِفُونَ فِیهِ بَعْدِی (۱).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب «نهج النجاة» تالیف حسین بن محمّد بن حسن حلوانی با سندی از حمزه بن انس بن مالک از پدرش آورده است که وی در مرضی که به سبب آن درگذشت، به وی گفته است: من خدمتکار پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بودم. در خانه اُمّ حبیبه دختر ابوسفیان و همسر پیامبر، مردانی از خاندان آن حضرت نشسته بودند و آن روز، نوبت ام حبیبه بود و من دم در حجره بودم که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله برایشان وارد گشته و فرمود: اکنون و از این در، امیرمؤمنان، بهترین اوصیا، پیشتازترین اُمّت من در اسلام آوردن و عالم‌ترین ایشان وارد می‌شود. طولی نکشید که علی بن ابی طالب علیه السّلام وارد شد، در حالی که پیامبرصَلی الله علیهِ و آله در وضوخانه خود مشغول وضو گرفتن بود، پس آب دست مبارک خود را به صورت علی علیه السّلام پاشید، به گونه‌ای که چشمان وی پر از آب شد. علی علیه السّلام که ترسیده بود، پرسید: یا رسول الله، اتفاقی برای من افتاده است؟ پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود:

ص: ۳۲۷

اتّفاقی جز خیر برای تو نیفتاده است، ای علی، تو از منی و من از تو، تو مرا غسل می‌دهی و به خاک می‌سپاری و از جانب من رسالت را به مردم ابلاغ می کنی. علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، مگر شما شهادت را به ایشان ابلاغ نفرموده‌اید؟ فرمود: بلی، لیکن تو اختلافات ایشان را در این مورد بعد از من برطرف می‌سازی. - . کشف الیقین: ۱۴۰ -

**[ترجمه]

«۶۵»

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ أَسْمَاءِ مَوْلَانَا أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ أَحْمَدُ بْنُ عَلِیٍّ عَنْ عَبْدِ الْکَرِیمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحِیمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِمْرَانَ بْنِ أَبِی لَیْلَی عَنْ عَاصِمِ بْنِ فَضْلٍ الْخَیَّاطِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ ابْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ (۲) هَذِهِ الْآیَهُ بَلْ یُرِیدُ الْإِنْسانُ لِیَفْجُرَ أَمامَهُ (۳) دَخَلَ أَبُو بَکْرٍ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ سَلِّمْ عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ

فَقَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ قَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ ثُمَّ دَخَلَ عُمَرُ قَالَ سَلِّمْ عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ قَالَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ ثُمَّ نَزَلَتْ یُنَبَّؤُا الْإِنْسانُ یَوْمَئِذٍ بِما قَدَّمَ وَ أَخَّرَ(۴) قَالَ مَا قَدَّمَ مِمَّا أُمِرَ بِهِ وَ مَا أَخَّرَ مِمَّا لَمْ یَفْعَلْهُ لَمَّا أُمِرَ بِهِ مِنَ السَّلَامِ عَلَی عَلِیٍّ علیه السلام بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ (۵).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب «أسماء مولانا امیرالمؤمنین» احمد بن علی از امام باقر علیه السّلام آورده است: چون آیه: «بَلْ یُرِیدُ الْانسَانُ لِیَفْجُرَ أَمَامَهُ»، - . قیامت/ ۵ - {ولی

نه، انسان می خواهد که در پیشگاه او فسادکاری کند.} نازل شد، ابوبکر بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله وارد گشت، پس پیامبر

صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: به عنوان امیرالمؤمنین به علی علیه السلام سلام کن. گفت: این فرمان از جانب خدا و رسول اوست؟ فرمود: از خدا و رسول اوست؛ سپس عمر وارد شد؛ فرمود: به علی علیه السلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن، عرض کرد: فرمان خدا و رسول اوست؟ فرمود: از خدا و رسول اوست؛ - پس گفت: - سپس آیه: «يُنَبَّؤُاْ الْانسَانُ يَوْمَئِذِ بِمَا قَدَّمَ وَ أَخَّرِ»، - . قیامت/ ۱۳ - {آن روز است که انسان را از آنچه از دیرباز یا پس از آن انجام داده آگاهی دهند.} نازل شد. گفت: از دستوراتی که به او داده شد، نه عملی را پیش فرستاد و نه چیزی بر جای گذارد، چون دستور یافت به علی علیه السلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام کند، چنین نکرد. - . کشف الیقین: ۱۴۹ -

**[ترجمه]

«۶۶»

شف، [کشف الیقین] مِنَ الْكِتَابِ الْمَذْكُورِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ زَكَرِيَّا عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَسَدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ عَنْ صَخْرِ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ حَنَانِ بْنِ الْحَارِثِ عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ جَمِيلٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ ضَمْرَةَ عَنْ أَبِي الْحُسَيْنِ قَالَ: لَمَّا سُيِّرَ أَبُو ذَرٍّ اجْتَمَعَ هُوَ وَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام وَ الْمِقْدَادُ وَ حُذَيْفَهُ وَ عَمَّارٌ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ قَالَ أَبُو ذَرٍّ أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ إِنَّ أُمَّتِي تَرِدُ عَلَيَّ الْحَوْضَ عَلَى خَمْسِ رَايَاتٍ أَوَّلُهَا رَايَهُ الْعِجْلِ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ وَ رَجَفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ فُعِلَ ذَلِكَ بِتَبَعِهِ (۶) ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَهُ فِرْعَوْنِ أُمَّتِي فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ

۱- ۱. المصدر نفسه: ۱۴۰.

۲- ۲. المصدر: لما أنزلت.

۳- ۳. سوره القیامه: ۵.

۴- ۴. سوره القیامه: ۱۳.

۵- ۵. المصدر نفسه: ۱۴۹.

۶- ۶. بمن تبعه.

وَجْهُهُ وَ رَجَفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ فُعِلَ ذَلِکَ بِتَبَعِهِ (۱) ثُمَّ يَرِدُ عَلَيَّ رَايَةُ الْمُخْدَجِ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ وَ ارْتَعَدَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ فُعِلَ ذَلِکَ بِتَبَعِهِ فَأَقُولُ لَهُمُ اسْلُكُوا سَبِيلَ أَصْحَابِكُمْ فَيَنْصَرِفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً وَ لَمْ يَذْكُرِ الرَّايَةَ الرَّابِعَةَ ثُمَّ قَالَ مَا هَذَا لَفْظُهُ ثُمَّ يَرِدُ عَلَيَّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ فَأَقُومُ فَآخُذُ بِيَدِهِ فَيَبْيَضُّ وَجْهُهُ وَ وُجُوهُ أَصْحَابِهِ فَأَقُولُ بِمَا ذَا خَلَفْتُمُونِي بَعْدِي فَيَقُولُونَ اتَّبَعْنَا الْأَكْبَرَ وَ صَدَّقْنَاهُ وَ وَازَرْنَا الْأَصْغَرَ وَ نَصَرْنَاهُ وَ قُتِلْنَا مَعَهُ فَأَقُولُ رُدُّوا فَيَشْرَبُونَ مِنْهُ شَرْبَةً لَا يَظْمَئُونَ بَعْدَهَا أَبَداً فَيَنْصَرِفُونَ رِوَاءً مَرْوِيِّينَ تُرَى وَجْهُ إِمَامِهِمْ كَالشَّمْسِ الطَّالِعَةِ وَ وُجُوهُهُمْ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ كَأَضْوَاءِ أَنْجُمٍ فِي السَّمَاءِ(۲) قَالَ أَبُو ذَرٍّ لِعَلِيٍّ عليه السلام وَ الْمِقْدَادِ وَ عَمَّارٍ وَ حُذَيْفَةَ وَ ابْنِ مَسْعُودٍ أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ عَلَى ذَلِکَ قَالُوا بَلَى قَالَ وَ أَنَا عَلَى ذَلِکَ مِنَ الشَّاهِدِينَ وَ ذَلِکَ تَأْوِيلُ قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ .(۳)

**[ترجمه]کشف اليقين: از همان كتاب از ابوالحسين آورده است: هنگام تعبد ابوذر، او و على بن ابى طالب عليه السّلام، مقداد، حذيفه، عمّار و عبدالله بن مسعود گرد آمدند، ابوذر گفت: آيا گواهى نمى‌دهيد كه رسول خدا صلى الله عليهِ و آله فرمود: اُمّت من با پنج پرچم در كنار حوض كوثر بر من وارد مى‌شوند: اولين پرچم، پرچم گوساله‌اى است كه چون دستش را بگيرم، چهره‌اش سياه گشته و پاهايش بلرزد و شكم آن خالى گشته و پيروانش نيز چنين شوند. سپس پرچم فرعون اُمّت من بر من وارد مى‌شود كه چون دستش را بگيرم، چهره‌اش سياه شود

ص: ۳۲۸

و پاهايش به لرزه افتد و شكم او خالى گردد و با پيروان خود نيز چنين كند. سپس پرچم آن ناقص الخلقه بر من وارد شود، پس چون دستش را بگيرم چهره‌اش خود نيز همان كند، سپس به آن‌ها مى گويم: به راهى برويد كه دوستانتان رفتند، تشنه و سيه‌روى بى‌آنكه يک قطره از آن نوشانده شوند، مى‌روند. و پرچم چهارم را نام نبرده، سپس چنين گويد: آن‌گاه اميرالمؤمنين و پيشواى دست و روى سپيدان بر من وارد مى‌شود، پس برمى‌خيزم و دستش را مى گيرم كه چهره او و يارانش سپيد مى گردد، مى گويم: پس از من چه كرديد؟ خواهند گفت: از ثقل بزرگ‌تر پيروى كرده و آن را تصديق نموديم و ثقل اصغر را پشتيبانى كرده و نصرت داديم و با وى كشته شديم؛ پس مى گويم: وارد شويد، آن‌گاه از آب كوثر چنان مى‌نوشتند كه از آن پس هرگز تشنه نشوند و از آنجا مى‌روند در حالى كه رخسار امامشان همانند خورشيد برآمده درخشان و چهره‌هاى آنان به مانند ماه شب چهارده در آسمان، چون نور ستارگان در آسمان ديده شوند؛ ابوذر به على عليه السّلام، مقداد، عمّار، حذيفه و ابن مسعود گفت: آيا شما بر اين امر گواهى نمى‌دهيد؟ گفتند: آرى، گفت: من نيز بر آن گواهى مى‌دهم و اين تأويل قول خداى عزّوجل است: «يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوه»، - . كشف اليقين: ۱۵۰ . آل عمران/ ۱۰۶ - {[در

آن] روزى كه چهره هايى سپيد، و چهره هايى سياه گردد.}

**[ترجمه]

بيان

الخفق الاضطراب.

أقول: سيأتى تمام الخبر مشروحا.

**[ترجمه]«الخفق»: اضطراب

مؤلف: به زودى اين حديث به صورت مفصّل خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۶۷»

شف، [كشف اليقين] مِنْ كِتَابِ رَوْحِ النُّفُوسِ (۴) عَنْ عَلِيِّ بْنِ كَعْبٍ الْكُوفِيِّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبَانٍ الْوَرَّاقِ عَنْ نَاصِحٍ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كُنَّا نَقُولُ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عليه السلام أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا يُنْكِرُ وَ يَتَبَسَّمُ (۵).

**[ترجمه]كشف اليقين: از كتاب«روح النفوس» از جابر بن سمره گفت: ما همراه على بن ابى طالب عليه السّلام را «اميرالمؤمنين» خطاب مى كرديم و رسول خدا صلّى الله عليهِ و آله نهى نمى‌فرمود، بلكه لبخندى مى‌زد. - . كشف اليقين: ۱۶۰ -

**[ترجمه]

«۶۸»

شف، [كشف اليقين] مِنَ الْكِتَابِ الْمَذْكُورِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عُثْمَانَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَطِيَّةَ عَنْ سَعَّادِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ عِنْدَهُ أَبُو بَكْرٍ وَ عُمَرُ وَ عَائِشَةُ فَجَلَسْتُ

ص: ۳۲۹

۱- ۱. بمن تبعه.

۲- ۲. فى المصدر: و على أضواء نجم فى السماء.

۳- ۳. المصدر نفسه: ۱۵۰ و الآيه فى سوره آل عمران: ۱۰۶.

۴- ۴. فى المصدر: من كتاب روح قدس النفوس.

۵- ۵. المصدر نفسه: ۱۶۰.

بَيْنَهُ وَ بَيْنَ عَائِشَةَ فَقَالَتْ عَائِشَةُ مَا لَكَ لَا تَجْلِسُ (۱) إِلَّا عَلَى فَخِذِي يَا عَلِيُّ فَضَرَبَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله ظَهْرَهَا وَ قَالَ لَا تُؤْذِينِي فِي أَخِي فَإِنَّهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ سَيِّدُ الْمُسْلِمِينَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ يُقْعِدُهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى الصِّرَاطِ فَيُدْخِلُ أَوْلِيَاءَهُ الْجَنَّةَ وَ أَعْدَاءَهُ النَّارَ(۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: از همان کتاب از علی علیه السّلام آورده است: در حالی بر پیامبر صَلی الله علیهِ و آله وارد شدم که ابوبکر، عمر و عایشه حضور داشتند، پس میان آن حضرت

ص: ۳۲۹

و عایشه نشستم. عایشه گفت: علی، تو چرا در جایی دیگر جز کنار ران من نمی‌نشینی؟! پس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله بر پشت او زده و فرمود: با آزردن برادرم مرا آزار مده که او امیرمؤمنان است و سرور مسلمانان و پیشوای دست و روی سپیدان، خداوند در روز قیامت او را بر پل صراط می‌نشاند، آن‌گاه دوستداران او را به بهشت و دشمنانش را به دوزخ وارد می‌کند. – . کشف الیقین: ۱۶۱ –

**[ترجمه]

«۶۹»

شا، [الإرشاد] الْمُظَفَّرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَلْخِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي الثَّلْجِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَيُّوبَ (۳) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ غَالِبٍ عَنْ عَلِيِّ [بْنِ] الْحَسَنِ (۴) عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الثُّمَالِيِّ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ السَّبِيعِيِّ عَنْ بَشِيرٍ الْغِفَارِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كُنْتُ خَادِمَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا كَانَتْ لَيْلَةُ أُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِوَضُوءٍ فَقَالَ لِي يَا أَنَسُ يَدْخُلُ عَلَيْكَ السَّاعَةَ مِنْ هَذَا الْبَابِ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ خَيْرُ الْوَصِيِّينَ أَقْدَمُ النَّاسِ سِلْماً وَ أَكْثَرُهُمْ عِلْماً وَ أَرْجَحُهُمْ حِلْماً فَقُلْتُ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ مِنْ قَوْمِي قَالَ فَلَمْ أَلْبَثْ أَنْ دَخَلَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ مِنَ الْبَابِ وَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَتَوَضَّأُ فَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمَاءَ عَلَى وَجْهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام حَتَّى امْتَلَأَتْ عَيْنَاهُ مِنْهُ فَقَالَ عَلِيٌّ علیه السلام يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ حَدَثَ فِيَّ حَدَثٌ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مَا حَدَثَ فِيكَ إِلَّا خَيْرٌ أَنْتَ مِنِّي وَ أَنَا مِنْكَ تُؤَدِّي عَنِّي وَ تَفِي بِذِمَّتِي وَ تُغَسِّلُنِي وَ تُوَارِينِي فِي لَحْدِي وَ تُسْمِعُ النَّاسَ عَنِّي وَ تُبَيِّنُ لَهُمْ مِنْ بَعْدِي فَقَالَ عَلِيٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَ وَ مَا بَلَّغْتَ قَالَ بَلَى وَ لَكِنَّ تُبَيِّنُ لَهُمْ مَا يَخْتَلِفُونَ فِيهِ مِنْ بَعْدِي (۵).

**[ترجمه]الارشاد: انس بن مالک گوید: من خدمتکار رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله بودم، چون شب نوبت اُمّ حبیبه دختر ابوسفیان شد، با آب وضو نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمدم. ایشان به من فرمود: ای انس، الساعهٔ از این در امیرالمؤمنین و بهترین اوصیا، پیشتازترین مردم در اسلام آوردن و عالم‌ترین و بردبارترین ایشان بر تو وارد می‌شود. با خود گفتم: خدایا او را از قوم من قرار ده. گوید: طولی نکشید که علی بن ابی طالب در حالی از در وارد شد که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وضو می‌گرفت؛ پس رسول خدا آب وضو را چنان به صورت علی علیه السّلام پاشید که چشمان آن حضرت از آن آب پرشد؛ سپس علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، این چه کاری بود با من کردید؟ پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به

وی فرمود: هرچه بوده، خیر بوده است، تو از منی و من از تو! رسالت مرا ابلاغ می کنی، تعهدات مرا به جا می‌آوری، مرا غسل داده، به خاکم می‌سپاری، صدای مرا به گوش مردم می‌رسانی و پس از من مسائل دین را برای آنان آشکار می‌سازی. علی علیه السّلام عرض کرد: یا رسول الله، مگر خود رسالت را ابلاغ نفرموده‌ای؟ فرمود: آری، لیکن پس از من، آنچه را که در آن اختلاف نظر پیدا می کنند، برایشان آشکار می‌سازی. - . ارشاد: ۲۰ -

**[ترجمه]

«۷۰»

شا، [الإرشاد] الْمُظَفَّرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی الثَّلْجِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دَاهِرٍ عَنْ أَبِیهِ دَاهِرِ بْنِ یَحْیَی الْأَحْمَرِیِّ الْمُقْرِی عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَایَهَ الْأَسَدِیِّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لِأُمِّ سَلَمَهَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا اسْمَعِی وَ اشْهَدِی هَذَا عَلِیٌّ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ (۶).

ص: ۳۳۰

۱- ۱. فی المصدر: مالك مجلس اه.

۲- ۲. المصدر نفسه: ۱۶۱.

۳- ۳. فی المصدر: عن الحسین بن أیّوب.

۴- ۴. فی المصدر: عن علیّ بن الحسین.

۵- ۵. الإرشاد: ۲۰.

۶- ۶. الإرشاد: ۲۰.

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب عَنِ الْأَعْمَشِ: مِثْلَهُ (۱).

**[ترجمه]الارشاد: ابن عباس گويد: پيامبرصلى الله عليهِ و آله به اُمّ سلمه - رضى الله عنها - فرمود: گوش كن و گواه باش، اين على اميرمؤمنان و سرور اوصياست. - . ارشاد: ۲۰ -

ص: ۳۳۰

مناقب ابن شهر آشوب: نظير اين حديث را از اعمش نقل كرده است. - . مناقب آل ابى طالب ۱: ۵۴۷ -

**[ترجمه]

«۷۱»

شا، [الإرشاد] الْمُظَفَّرُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الثَّلْجِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْيَمَانِ عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ عَنْ أَبِي الْجَحَّافِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ ثَعْلَبَةَ قَالَ: قِيلَ لِأَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَوْصِ قَالَ قَدْ أَوْصَيْتُ قِيلَ إِلَى مَنْ قَالَ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ قِيلَ عُثْمَانَ قَالَ لَا وَ لَكِنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (۲) حَقّاً أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام إِنَّهُ لَزِرُّ الْأَرْضِ وَ رِبِّيُّ هَذِهِ الْأُمَّهِ لَوْ قَدْ فَقَدْتُمُوهُ لَأَنْكَرْتُمُوا الْأَرْضَ وَ مَنْ عَلَيْهَا(۳).

**[ترجمه]الارشاد: معاويه بن ثعلبه گويد: به ابوذر - رضى الله عنه - گفته شد: وصيّت كن! گفت: وصيّت كرده‌ام. گفته شد: براى چه كسى؟ گفت: براى اميرالمؤمنين. گفته شد: عثمان؟ گفت: نه آنكه به راستى اميرالمؤمنين است، على بن ابى طالب عليه السّلام! او قوام زمين و مربّى اين اُمّت است، اگر او را از دست دهيد، زمين و هر چه در آن است را دگرگون خواهيد يافت. - . ارشاد : ۲۰ -

**[ترجمه]

بيان

قال الجزري في حديث أبي ذر قال يصف عليا عليه السلام و إنه لعالم الأرض و زرها الذي تسكن إليه أي قوامها و أصله من زر القلب و هو عظيم صغير يكون قوام القلب به و أخرج الهروي هذا الحديث عن سلمان (۴).

**[ترجمه]جزرى گويد: در حديث ابوذر، وى در وصف على عليه السّلام گويد: او به راستى داناى زمين است و زرّ آن است كه بدو آرامش مى‌يابد و «زرّ» به معناى «قوام» آن است و اصل آن از «زرّ القلب» گرفته شده كه استخوانى بسيار ريز است و قوام قلب موكول به آن است. هروى نيز اين حديث را از سلمان روايت كرده است. - . النهاية ۲: ۱۲۴ -

**[ترجمه]

«۷۲»

شـف، [کشف الیقین] مُحَمَّدُ بْنُ جَرِیرٍ الطَّبَرِیُّ صَاحِبُ التَّارِیخ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِیِّ عَنْ سَعِیدِ بْنِ الْمُسَیَّبِ ثُمَّ ذَکَرَ فِیهِ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِیِّ مَا هَذَا لَفْظُهُ: وَ قَامَ سَلْمَانُ فَقَالَ یَا مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِینَ نَشَدْتُکُمْ بِاللَّهِ (۵) وَ بِحَقِّ رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ سَلْمَانُ مِنَّا أَهْلَ الْبَیْتِ فَقَالُوا بَلَی وَ اللَّهِ نَشْهَدُ بِذَلِکَ قَالَ فَأَنَا أَشْهَدُ بِهِ أَنِّی سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ عَلِیٌّ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ هُوَ الْأَمِیرُ مِنْ بَعْدِی (۶).

**[ترجمه]کشف الیقین: محمّد بن جریر طبری صاحب تاریخ معروف طبری از عبدالرزّاق از معمر، از زهری از سعید بن مسیّب روایتی آورده، سپس در آن از زبان سلمان فارسی چنین آورده است: پس سلمان برخاسته و گفت: ای مسلمانان، شما را به خدا و به حق رسول او سوگند می‌دهم آیا شهادت نمی‌دهید که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله فرمود: سلمان از ما اهل بیت است؟ گفتند: آری به خدا، بدان شهادت می‌دهیم. سلمان گفت: اینک من خدا را شاهد می‌گیرم که از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله شنیدم که می‌فرمود: علی امام پارسایان و پیشوای دست و رو سپیدان و بعد از من، امیر اوست. - . کشف الیقین: ۱۸۳ -

**[ترجمه]

«۷۳»

شی، [تفسیر العیاشی] عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ الرَّازِیِّ عَنْ رَجُلٍ سَمَّاهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ رَجُلٌ عَلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَامَ عَلَی قَدَمَیْهِ فَقَالَ مَهْ هَذَا اسْمٌ لَا یَصْلُحُ إِلَّا لِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ سَمَّاهُ بِهِ وَ لَمْ یُسَمَّ بِهِ أَحَدٌ غَیْرُهُ فَرَضِیَ بِهِ إِلَّا کَانَ مَنْکُوحاً وَ إِنْ لَمْ یَکُنْ بِهِ ابْتُلِیَ وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ فِی کِتَابِهِ إِنْ یَدْعُونَ مِنْ

ص: ۳۳۱

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۴۷.

۲- ۲. فی المصدر: قیل إلی عثمان؟ قال: و لکن الی أمیر المؤمنین.

۳- ۳. الإرشاد: ۲۰.

۴- ۴. النهایه ۲: ۱۲۴.

۵- ۵. فی المصدر: انشدکم باللّه.

۶- ۶. الیقین: ۱۸۳.

دُونِهِ إِلَّا إِناثاً وَ إِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطاناً مَرِيداً(۱) قَالَ قُلْتُ فَمَا ذَا يُدْعَى بِهِ قَائِمُكُمْ قَالَ يُقَالُ لَهُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا بَقِيَّةَ اللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام صادق علیه السّلام فرمود: مردی بر ابی عبدالله الحسین علیه السّلام وارد شده و گفت: السّلام علیك یا امیرالمؤمنین. امام برخاست و روی پاهای خود ایستاد و فرمود: درنگ كُن، این نام برازنده كسی جز امیرالمؤمنین علیه السّلام نیست و خداوند این نام را بر وی نهاده است، و هر كس جز او این نام را بر او نهند و بدان راضی شود، هرزه و هرجایی است، و اگر این گونه نباشد، بدان مبتلا می‌شود و این قول خدا در كتاب اوست: «إِن يَدْعُونَ مِن

ص: ۳۳۱

دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَ إِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَنًا مَّرِيدًا»، - . نساء/ ۱۱۷ - {[مشركان]،

به جای او، جز بتهای مادینه را [به دعا] نمی خوانند، و جز شیطانِ سركش را نمی خوانند.} عرض كرد: پس قائم شما را به چه خوانند؟ فرمود: گویند: «السّلام علیك یا بقیّة الله السّلام علیك یابن رسول الله». - . تفسیر عیاشی، نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۷۴»

ختص، [الإختصاص] عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ (۳) عَنِ ابْنِ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ السِّنْدِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي الصَّبَّاحِ بْنِ مَوْلَى آلِ سَامٍ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ أَنَا وَ أَبُو الْمَغْرَاءِ إِذْ دَخَلَ عَلَيْنَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ السَّوَادِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ قَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ عَلَيْكَ السَّلَامُ (۴) وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ ثُمَّ اجْتَذَبَهُ وَ أَجْلَسَهُ إِلَى جَنْبِهِ فَقُلْتُ لِأَبِي الْمَغْرَاءِ(۵) إِنَّ هَذَا الِاسْمَ مَا كُنْتُ أَرَى أَنَّ أَحَداً يُسَلِّمُ بِهِ إِلَّا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (۶) عَلِيٌّ علیه السلام فَقَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَا أَبَا صَبَّاحٍ إِنَّهُ لَا يَجِدُ عَبْدٌ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ حَتَّى يَعْلَمَ أَنَّ لِآخِرِنَا مَا لِأَوَّلِنَا(۷).

**[ترجمه]الاختصاص: از ابی الصبّاح ابن مولی آل سام روایت شده: من و ابوالمغرا نزد ابا عبدالله علیه السّلام بودیم كه مردی روستایی بر ما وارد شده و گفت: «السّلام علیك یا امیرالمؤمنین و رحمة الله و بركاته». ابا عبدالله علیه السّلام به وی فرمود: «و علیك السّلام و رحمة الله و بركاته»، سپس او را نزد خود خوانده و در كنار خویش نشاند. پس به ابوالمغرا گفتم: تاكنون ندیدم كه كسی با این نام جز بر امیرالمؤمنین علی علیه السّلام سلام كند. پس ابا عبدالله علیه السّلام به من فرمود: ای ابا صباح، مؤمنی حقیقی یافت نشود مگر اینكه بداند هر صفتی كه اولین ما از آن برخوردار است، آخرین ما هم از آن برخوردار است. - . الاختصاص: ۲۶۸-۲۶۷ -

**[ترجمه]

بیان

هذا الخبر نادر لا يصلح لمعارضه الأخبار الكثيره الداله على المنع من إطلاق أمير المؤمنين على غيره عليه السلام و يمكن حمله على أنه عليه السلام إنما رد السائل لتوهمه أن معنى هذا الاسم غير حاصل فيهم عليهم السلام و لا شك أن المعنى حاصل فيهم و أن الممنوع إطلاق الاسم لمصلحه على أنه يحتمل أن يكون المنع أيضا على سبيل المصلحه لئلا يجترئ غيرهم فی ذلک و الله يعلم.

**[ترجمه]این حدیث نادر است، چون با دیگر روایات فراوان که دال بر منع نامیدن دیگران به «امیرالمؤمنین» است تعارض دارد. و می‌توان آن را چنین توجیه کرد که آن حضرت علیه السّلام بدان جهت به آن شخص آن‌گونه پاسخ داده که تصور نموده این معنای نام برای ایشان حاصل نیست و شکّی نیست که جملگی ایشان مصداق نام امیرالمؤمنین هستند و منع اطلاق این نام بر غیر علی علیه السّلام مبتنی بر مصلحتی است؛ و احتمال دارد که این منع بدان سبب بوده است تا هر کسی به خود جرأت ندهد آن را در مورد افرادی جز ائمه علیهم السّلام به کار برد. والله أعلم.

**[ترجمه]

«۷۵»

شی، [تفسير العياشی] عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام مَتَى سُمِّیَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ وَ اللَّهِ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عَلَى مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ أَشْهَدَهُمْ عَلى أَنْفُسِهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّكُمْ (۸) وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّ عَلِيّاً أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فَسَمَّاهُ اللَّهُ وَ اللَّهِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ.

ص: ۳۳۲

۱- ۱. سوره النساء: ۱۱۷.

۲- ۲. تفسير العيّاشیّ مخطوط، و أورده فی البرهان ۱: ۴۱۶.

۳- ۳. فی المصدر: علی بن الحسين.

۴- ۴. فی المصدر: و السلام عليك.

۵- ۵. فی المصدر بعد ذلک: أو قال لی أبو المغراء.

۶- ۶. فی المصدر: الا علی أمير المؤمنين.

۷- ۷. الاختصاص: ۲۶۷ و ۲۶۸.

۸- ۸. سوره الأعراف: ۱۷۲.

وَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام یَا جَابِرُ لَوْ یَعْلَمُ الْجُهَّالُ مَتَی سُمِّیَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیٌّ لَمْ یُنْكِرُوا حَقَّهُ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ مَتَی سُمِّیَ فَقَالَ لِی قَوْلُهُ وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِی آدَمَ إِلَی أَ لَسْتُ بِرَبِّكُمْ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولِی وَ أَنَّ عَلِیّاً أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ ثُمَّ قَالَ لِی یَا جَابِرُ هَكَذَا وَ اللَّهِ جَاءَ بِهَا مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: جابر گوید: به امام باقر علیه السّلام عرض کردم: از کی علی بن ابی طالب علیه السّلام را امیرالمؤمنین نامیدند؟ فرمود: به خدا سوگند این آیه بر محمّد صَلی الله علیهِ و آله نازل شد: «وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ»، - . اعراف/ ۱۷۲ - { و ایشان را بر خودشان گواه ساخت که آیا پروردگار شما نیستم؟} و «أنَّ محمّداً رسول الله و إنَّ علیّاً امیرالمؤمنین؟» بنابراین، به خدا سوگند که این خداوند است که او را امیرالمؤمنین نامیده است.

ص: ۳۳۲

و ازجابر روایت کرده: امام باقر علیه السّلام فرمود: ای جابر، اگر جاهلان می‌دانستند علی علیه السلام از چه زمانی امیرالمؤمنین نامیده شده، حقّ او را انکار نمی‌کردند. گوید: عرض کردم: قربانت گردم، از کی بدین نام نامیده شد؟ فرمود: قول خداست که می‌فرماید: «وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ»، - . اعراف/۱۷۲ - {و

هنگامی را که پروردگارت از پشت فرزندان آدم، ذریّه آنان را برگرفت و ایشان را بر خودشان گواه ساخت که آیا پروردگار شما نیستم؟} و اینکه محمّد فرستاده من است و اینکه علی امیرمؤمنان است. سپس به من فرمود: ای جابر، به خدا سوگند، محمّد صَلی الله علیهِ و آله این آیه را به همین شکل آورد. - . تفسیر عیاشی، نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۷۶»

قب، [المناقب] لابن شهرآشوب رَوَی جَمَاعَةٌ مِنَ الثِّقَاتِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَايَةَ الْأَسَدِيِّ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام وَ اللَّيْثِ عَنْ مُجَاهِدٍ وَ السُّدِّيِّ عَنْ أَبِي مَالِكٍ وَ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ وَ ابْنِ جَرِيحٍ عَنْ عَطَاءٍ وَ عِكْرِمَةَ وَ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ كُلِّهِمْ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ رَوَى الْعَوَّامُ بْنُ حَوْشَبٍ عَنْ مُجَاهِدٍ وَ رَوَى الْأَعْمَشُ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ عَنْ حُذَيْفَةَ كُلِّهِمْ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: مَا أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى آيَةً فِي الْقُرْآنِ فِيهَا يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِلَّا وَ عَلِيٌّ أَمِيرُهَا وَ شَرِيفُهَا.

وَ فِي رِوَايَةِ حُذَيْفَةَ: إِلَّا كَانَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ لُبُّهَا وَ لُبَابُهَا.

وَ فِي رِوَايَةٍ: إِلَّا عَلِيٌّ رَأْسُهَا وَ أَمِيرُهَا.

و فی روایه موسی القطان (۲) و وکیع بن الجراح: أمیرها و شریفها لأنه أول المؤمنین إیمانا.

وَ فِي رِوَايَةِ إِبْرَاهِيمَ الثَّقَفِيِّ وَ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ وَ ابْنِ بَطَّةَ الْعُكْبَرِيِّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: إِلَّا عَلِيٌّ رَأْسُهَا وَ شَرِيفُهَا وَ أَمِيرُهَا.

وَ فِی صَحِیفَهِ الرِّضَا علیه السلام: لَیْسَ فِی الْقُرْآنِ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِلَّا فِی حَقِّنَا وَ لَا فِی التَّوْرَاهِ یَا أَیُّهَا النَّاسُ إِلَّا فِینَا.

وَ فِی تَفْسِیرِ مُجَاهِدٍ قَالَ: مَا کَانَ فِی الْقُرْآنِ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا فَإِنَّ لِعَلِیٍّ سَابِقَهَ هَذِهِ الْآیَهِ لِأَنَّهُ سَبَقَهُمْ إِلَی الْإِسْلَامِ فَسَمَّاهُ اللَّهُ فِی تِسْعٍ وَ ثَمَانِینَ مَوْضِعاً أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدَ الْمُخَاطَبِینَ إِلَی یَوْمِ الدِّینِ.

الصَّادِقُ علیه السلام: وَ أَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ (۳) إِلَی أَرْبَعِ آیَاتٍ نَزَلَتْ فِی وَلَایَهِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ مَا کَانَ مِنْ قَوْلِهِ صلی الله علیه و آله سَلِّمُوا عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ.

مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام: فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ لَوْ أَلْقی مَعاذِیرَهُ (۴) قَالَ

۱- ۱. مخطوط، و أوردهما فی البرهان ۲: ۵۰.

۲- ۲. فی المصدر و(ت): یوسف بن موسی القطان.

۳- ۳. سوره النحل: ۹۱.

۴- ۴. سوره القیامه: ۱۵.

نَزَلَتْ فِی رَجُلٍ أَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یُسَلِّمَ عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَرَکَ مَا أَمَرَهُ بِهِ وَ مَا وَفَی.

وَ رَوَی عُلَمَاؤُهُمْ کَالْمِنْقَرِیِّ بِإِسْنَادِهِ إِلَی عِمْرَانَ بْنِ بُرَیْدَهَ الْأَسْلَمِیِّ وَ رَوَی یُوسُفُ بْنُ کُلَیْبٍ الْمَسْعُودِیُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ بُرَیْدَهَ وَ رَوَی عَبَّادُ بْنُ یَعْقُوبَ الْأَسَدِیُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ دَاوُدَ السَّبِیعِیِّ عَنْ أَبِی بُرَیْدَهَ: أَنَّهُ دَخَلَ أَبُو بَکْرٍ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ اذْهَبْ وَ سَلِّمْ عَلَی أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنْتَ حَیٌّ قَالَ وَ أَنَا حَیٌّ ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِکَ.

وَ فِی رِوَایَهِ السَّبِیعِیِّ: أَنَّهُ قَالَ عُمَرُ وَ مَنْ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ قَالَ عَنْ أَمْرِ اللَّهِ وَ أَمْرِ رَسُولِهِ قَالَ نَعَمْ.

إِبْرَاهِیمُ الثَّقَفِیُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَهَ الْکِنَانِیِّ عَنْ ذَرِیحٍ الْمُحَارِبِیُّ عَنِ الثُّمَالِیِّ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: أَنَّ بُرَیْدَهَ کَانَ غَائِباً بِالشَّامِ فَقَدِمَ وَ قَدْ بَایَعَ النَّاسُ أَبَا بَکْرٍ فَأَتَاهُ فِی مَجْلِسِهِ فَقَالَ یَا أَبَا بَکْرٍ هَلْ نَسِیتَ تَسْلِیمَنَا عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ وَاجِبَهً مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ قَالَ یَا بُرَیْدَهُ إِنَّکَ غِبْتَ وَ شَهِدْنَا وَ إِنَّ اللَّهَ یُحْدِثُ الْأَمْرَ بَعْدَ الْأَمْرِ وَ لَمْ یَکُنِ اللَّهُ تَعَالَی یَجْمَعُ لِأَهْلِ هَذَا الْبَیْتِ النُّبُوَّهَ وَ الْمُلْکَ وَ لَمْ یُجَوِّزْ أَصْحَابُنَا أَنْ یُطْلَقَ هَذَا اللَّفْظُ لِغَیْرِهِ مِنَ الْأَئِمَّهِ علیهم السلام.

وَ قَالَ رَجُلٌ لِلصَّادِقِ علیه السلام: یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ مَهْ فَإِنَّهُ لَا یَرْضَی بِهَذِهِ التَّسْمِیَهِ أَحَدٌ إِلَّا ابْتَلَاهُ (۱) بِبَلَاءِ أَبِی جَهْلٍ.

أَبَانُ بْنُ الصَّلْتِ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام: سُمِّیَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّمَا هُوَ مِنْ مِیرَهِ الْعِلْمِ وَ ذَلِکَ أَنَّ الْعُلَمَاءَ مِنْ عِلْمِهِ امْتَارُوا وَ مِنْ مِیرَتِهِ اسْتَعْمَلُوا.

سَلْمَانُ سَأَلَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ: إِنَّهُ یَمِیرُهُمُ الْعِلْمَ یُمْتَارُ مِنْهُ وَ لَا یُمْتَارُ مِنْ أَحَدٍ وَ قَدْ ذَکَرْنَا هَذَا الْمَعْنَی فِی بَابِ مَوْلِدِهِ.

وَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّمَا سُمِّیَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ لِأَنَّهُ أَوَّلُ النَّاسِ إِیمَاناً.

وَ ذَکَرَ الْخَطِیبُ فِی ثَلَاثَهِ مَوَاضِعَ مِنْ تَارِیخِ بَغْدَادَ: أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ یَوْمَ الْحُدَیْبِیَهِ وَ هُوَ آخِذٌ بِیَدِ عَلِیٍّ هَذَا أَمِیرُ الْبَرَرَهِ وَ قَاتِلُ الْکَفَرَهِ مَنْصُورٌ مَنْ نَصَرَهُ مَخْذُولٌ مَنْ خَذَلَهُ یَمُدُّ بِهَا صَوْتَهُ.

أَحْمَدُ فِی مُسْنَدِ الْأَخْبَارِ وَ أَبُو یُوسُفَ النَّسَوِیُّ فِی الْمَعْرِفَهِ وَ التَّارِیخِ وَ الألکانی [اللَّالِکَائِیُ]

۱- ۱. فی المصدر: إلّا ابتلی.

وَ أَبُو الْقَاسِمِ الألكـانی [اللَّالِكَائِيُ] فِي الشَّرْحِ عَنْ بُرَيْدَةَ وَ الْبَرَاءِ قَالا: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ بَعْثَيْنِ إِلَى الْيَمَنِ عَلَى أَحَدِهِمَا عَلِيُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ عَلَى الْآخَرِ خَالِدُ بْنُ وَلِيدٍ وَ قَالَ صلی الله علیه و آله إِذَا الْتَقَيْتُمْ فَعَلِيٌّ عَلَى النَّاسِ وَ إِذَا افْتَرَقْتُمَا فَكُلٌّ وَاحِدٍ عَلَى جُنْدِهِ فَكَانَ يُؤَمِّرُهُ عَلَى النَّاسِ وَ لَا يُؤَمَّرُ عَلَيْهِ أَحَدٌ(۱).

**[ترجمه]مناقب ابن شهر آشوب: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: خداوند آیه‌ای از قرآن را نازل نفرموده که «یا أیّها الذین امنوا» در آن باشد، مگر اینکه علی علیه السّلام امیر و شریف آنان باشد. و در روایت حذیفه آمده است: مگر اینکه علی لبّ لباب آن باشد. و در روایتی دیگر: مگر اینکه علی سر کرده و امیر آن باشد. و در روایت موسی قطّان و وکیع بن جّراح: مگر اینکه علی امیر و شریف آن باشد، زیرا به جهت ایمان، او نخستینِ مؤمنان است. و در روایت ابراهیم ثقفی، احمد بن حنبل، ابن بطّه عکبری از عکرمه از ابن عباس: مگر اینکه علی سرکرده، شریف و امیر آن باشد. و در صحیفه الرضا علیه السّلام: در قرآن «یا أیّها الذین امنوا» جز در حق ما نازل نشده است و در تورات هر جا «یا أیّها الناس» باشد، در حق ماست. و در تفسیر مجاهد آمده است: در هر کجای قرآن «یا أیّها الذین امنوا» آمده باشد، نخستین مخاطب آن علی علیه السّلام است، زیرا در اسلام آوردن بر همه پیشی گرفته است، از این رو خداوند در هشتاد و نه جا، وی را «امیرالمؤمنین و سیّد المخاطَبین إلی یوم الدین« نامیده است.

امام صادق علیه السّلام: «و أَوْفُواْ بِعَهْدِ الله»، - . نحل/ ۹۱ - {و

چون با خدا پیمان بستید، به عهد خود وفا کنید.} تا چهار آیه، در شأن علی علیه السّلام نازل شده است و فرمایش رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله که «بر علی علیه السّلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام کنید»، از جانب خودش نبود.

محمّد بن مسلم از امام باقر علیه السّلام در قول خدای تعالی: «وَ لَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ»، - . قیامت/ ۱۵ - {هر چند دست به عذرتراشی زند.}

ص: ۳۳۳

آورده است که فرمود: این آیه درباره مردی نازل شده که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به وی امر فرمود: به عنوان امیرالمؤمنین بر علی علیه السّلام سلام کند. و چون رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وفات یافت، عمل به فرمان پیامبر را ترک نموده، بدان وفادار نماند. و علمای ایشان از قبیل منقری، با اسناد به عمران بن بریده اسلمی و یوسف بن کلیب مسعودی با اسناد خود از ابو داوود از بریده، و عباد بن یعقوب اسدی با اسناد خود از داوود سبیعی از ابو بریده روایت کرده‌اند که ابوبکر بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله وارد شد و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله به وی فرمود: برو و به امیرالمؤمنین سلام کن. عرض کرد: یا رسول الله، با وجود زنده بودن شما؟ فرمود: آری، با وجود زنده بودن من! سپس عمر آمد و پیامبر صَلی الله علیهِ و آله

همان دستور را به وی داد. و در روایت سبیعی آمد است که عمر گفت: امیرالمؤمنین کیست؟ فرمود: علیّ بن ابی طالب! عرض کرد: فرمان از جانب خدا و رسول اوست؟ فرمود: آری.

ابراهیم ثقفی از عبدالله بن جبله کنانی از ذریح محاربی از ابوحمزه ثمالی از امام صادق علیه السّلام روایت است که هنگام

بیعت کردن مردم با ابوبکر، بُریده غایب بود و در شام به سر می‌برد. چون بازگشت، نزد ابوبکر در مجلس وی رفته و گفت: ای ابوبکر، آیا فراموش کرده‌ای که به عنوان یک تکلیف از جانب خدا و رسول او و به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام دادیم؟ گفت: ای بُریده، تو غایب بودی و ما حاضر و خداوند پس از هر مسأله‌ای مسأله دیگری پیش می‌آورد، و خداوند متعال برای این خاندان، نبوّت و حکومت را یک‌جا قرار نداده است.

و علمای شیعه جایز نمی‌دانند که این لفظ بر کسی از ائمّه جز علی علیه السّلام اطلاق شود. مردی امام صادق علیه السّلام را «یا امیرالمؤمنین» خطاب نمود، آن حضرت علیه السّلام فرمود: درنگ کن! هر کس رضایت دهد او را به این نام بنامند، خداوند او را به گرفتاری ابوجهل مبتلا می‌کند.

ابان بن صلت گوید: امام صادق علیه السّلام می‌فرماید: بدان جهت امیرالمؤمنین را بدین نام خوانده‌اند که او طعام و خواربار علم بود و علما از علم او توشه بر گرفته و علم او را به کار می‌بستند .

سلمان از پیامبر همین سؤال را پرسید، فرمود: زیرا وی علم را به آنان می‌خوراند، او دیگران را از علم اطعام می‌کند و خود از کسی علم نمی‌گیرد. و این معنا را در باب مولد آن حضرت بیان کرده‌ایم. ابن عباس گوید: علّت نامیدن وی به امیرالمؤمنین آن است که وی نخستین کسی بود که ایمان آورد. خطیب بغدادی در کتاب تاریخ بغداد آورده است که پیامبر صَلی الله علیهِ و آله در روز صلح حدیبیه در حالی که دست علی علیه السّلام را در دست گرفته بود، فرمود: این امیر نیکوکاران است و قاتل کفّار؛ هر که وی را یاری کند، رستگار است و آنکه او را واگذارد، خوار و ذلیل گردد. آن حضرت این سخنان را با صدای بلند و رسا بیان می‌فرمود.

احمد بن حنبل در کتاب «مسند الاخبار» و ابو یوسف نسوی در کتاب «المعرفهٔ و التاریخ»، و الکانی

ص: ۳۳۴

و ابوالقاسم الکانی در کتاب «الشرح» از بُریده و براء آورده‌اند که آن دو گویند: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله دو لشکر را به یمن اعزام فرمود که علی بن ابی طالب علیه السلام و خالد بن ولید را به فرماندهی هر کدام از این لشکرها گمارد و فرمود: اگر با هم گرد آمدید، فرمانده هر دو سپاه علی است، اما اگر جدا بودید، هریک فرمانده لشکر خویش است.

پیامبر صَلی الله علیهِ و آله همواره او را امیر بر مردم قرار می‌داد و کسی را بر وی به عنوان امیر نمی‌گمارد. - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۵۴۹- ۵۴۶ -

**[ترجمه]

«۷۷»

جا، [المجالس] للمفید مُحَمَّدُ بْنُ الْمُظَفَّرِ الْوَرَّاقُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِی الثَّلْجِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَیُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ غَالِبٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ

الْحَسَنِ (۲) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ ذَرِيحٍ الْمُحَارِبِيِّ عَنِ الثُّمَالِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ بَعَثَ جَبْرَئِيلَ إِلَى مُحَمَّدٍ أَنْ يَشْهَدَ لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام بِالْوَلَايَهِ فِي حَيَاتِهِ وَ يُسَمِّيَهُ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ قَبْلَ وَفَاتِهِ فَدَعَا نَبِيُّ

اللَّهِ بِسَبْعَهِ رَهْطٍ(۳) فَقَالَ إِنَّمَا دَعَوْتُكُمْ لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ أَقَمْتُمْ أَمْ كَتَمْتُمْ ثُمَّ قَالَ يَا أَبَا بَكْرٍ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ أَ عَنْ أَمْرِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ قَالَ نَعَمْ فَقَامَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ قَالَ يَا عُمَرُ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ أَ عَنْ أَمْرِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ نُسَمِّيهِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ نَعَمْ فَقَامَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ لِلْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ الْكِنْدِيِّ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَامَ فَسَلَّمَ وَ لَمْ يَقُلْ مِثْلَ مَا قَالَ الرَّجُلَانِ مِنْ قَبْلِهِ ثُمَّ قَالَ لِأَبِي ذَرٍّ الْغِفَارِيِّ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَامَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ لِحُذَيْفَهَ الْيَمَانِيِّ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (۴) فَقَامَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ لِعَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَامَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى عَلِيٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِينَ فَقَامَ فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ لِبُرَيْدَهَ قُمْ فَسَلِّمْ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ كَانَ بُرَيْدَهُ أَصْغَرَ الْقَوْمِ سِنّاً فَقَامَ فَسَلَّمَ

۱- ۱. مناقب آل أبی طالب ۱: ۵۴۶- ۵۴۹.

۲- ۲. فی المصدر: عن علیّ بن الحسین.

۳- ۳. فی المصدر: «تِسْعَهُ رَهْطٍ» و الرهط: قوم الرجل و قبیلته، و إذا اضیف إلی الرهط عدد کان المراد به الشخص و النفس، نحو« عشرون رهطا» أی شخصا، و المقام من هذا القبیل و المذکور فی الروایه من الاصحاب ثمانیه، و لا ینطبق لا بما فی المتن و لا بما فی المصدر، و الظاهر أن واحدا منهم سقط عن الراوی أو الناسخ.

۴- ۴. فی المصدر: فسلم علی أمیر المؤمنین.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّمَا دَعَوْتُكَمْ لِهَذَا الْأَمْرِ لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ اللَّهِ أَقَمْتُمْ أَمْ تَرَكْتُمْ (۱).

**[ترجمه]مجالس مفید: امام باقر از پدرش از جدّش علیهم صلوات الله آورده است که: خدای جلّ جلاله جبرئیل را نزد محمّد صلی الله علیه و آله فرستاد تا در حیات خود بر ولایت علی بن ابی طالب علیه السّلام گواهی داده، پیش از رحلتش وی را امیرالمؤمنین بنامد. سپس پیامبر صَلی الله علیهِ و آله هفت نفر را فراخوانده و به آنان فرمود: بدان جهت شما را فراخوانده‌ام که گواهان خداوند بر روی زمین باشید، چه بر گواهی خود پایداری کنید و چه آن را پوشیده دارید؛ سپس فرمود: ابوبکر، برخیز و به عنوان امیرالمؤمنین به علی سلام کن! عرض کرد: آیا فرمان از جانب خدا و رسول اوست؟ فرمود: آری. پس ابوبکر برخاست و به عنوان امیرالمؤمنین به علی علیه السّلام سلام کرد. سپس فرمود: ای عمر، برخیز و به عنوان امیرالمؤمنین بر علی سلام کن! عرض کرد: آیا به فرمان خدا و رسول او، وی را امیرالمؤمنین بنامیم؟ فرمود: آری! پس عمر برخاست و به وی سلام کرد.

سپس به مقداد بن اسود کندی فرمود: برخیز و به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن، مقداد بی‌آنکه مانند دو مرد پیش از خود سؤالی کرده باشد، برخاست و سلام کرد. آن‌گاه به ابوذر غفاری فرمود: برخیز و به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن! ابوذر برخاست و سلام کرد. سپس به حذیفه یمانی فرمود: برخیز و به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن! حذیفه برخاست و سلام کرد. آن‌گاه به عمّار بن یاسر فرمود: برخیز و به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن! و عمّار برخاسته و سلام کرد. آن‌گاه به عبدالله بن مسعود فرمود: برخیز و به علی به عنوان امیرالمؤمنین به علی سلام کن! و او نیز برخاسته و سلام کرد. سپس به بریده گفت: برخیز و به علی به عنوان امیرالمؤمنین سلام کن! -و بریده از همه آن‌ها کم سن و سال‌تر بود- پس بریده برخاست و سلام کرد.

ص: ۳۳۵

آن‌گاه رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: من شما را فرا خواندم تا گواهان خدا بر روی زمین باشید، خواه بر گواهی خود پایداری کنید یا آن را کتمان نمایید. - . امالی شیخ مفید: ۱۱-۱۰ -

**[ترجمه]

«۷۸»

ما، [الأمالی] للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الرَّزَّازِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی الْقَیْسِیِّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ یَزِیدَ الطَّائِیِّ عَنْ عَبْدِ الْغَفَّارِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَرِیکٍ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَبْلَ أَنْ یُضْرَبَ الْحِجَابُ وَ هُوَ فِی مَنْزِلِ عَائِشَةَ فَجَلَسْتُ بَیْنَهُ وَ بَیْنَهَا فَقَالَتْ یَا ابْنَ أَبِی طَالِبٍ مَا وَجَدْتَ لِاسْتِکَ مَکَاناً غَیْرَ فَخِذِی أَمِطْ عَنِّی (۲) فَضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَیْنَ کَتِفَیْهَا ثُمَّ قَالَ لَهَا وَیْلٌ لَکِ مَا تُرِیدِینَ مِنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدِ الْمُسْلِمِینَ وَ قَائِدِ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ (۳).

**[ترجمه]امالی طوسی: علی بن ابی طالب علیه السّلام فرمود: پیش از نزول آیه حجاب بر رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در

خانه عایشه وارد شـدم و میان آن دو نشسـتم. عایشه گفت: ای پسـر ابوطالب، برای نشسـتنت، جایی جز کنار ران من نیافتی؟ از من دور شو! پس رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله بر میان دو او کتف زده و فرمود: وای بر تو، از امیرالمؤمنین و سرور مسلمانان و پیشوای دست و رو سپیدان چه می‌خواهی؟ - . امالی ابن شیخ: ۳۰ -

**[ترجمه]

«۷۹»

کش، [رجـال الکشـی] مُحَمَّدُ بْنُ مَسْـعُودٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ وَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَکِیمٍ مَعاً عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ فُضَـیْلٍ الرَّسَّانِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ قَالَ: حَضَـرْتُهُ عِنْدَ الْمَوْتِ وَ جَابِرٌ الْجُعْفِیُّ عِنْدَ رَأْسِهِ قَالَ فَهَمَّ أَنْ یُحَدِّثَ فَلَمْ یَقْدِرْ قَالَ وَ مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ أَرْسَلَهُ (۴) قَالَ فَقُلْتُ یَا دَاوُدُ حَدِّثْنَا الْحَدِیثَ الَّذِی أَرَدْتَ قَالَ حَدَّثَنِی عِمْرَانُ بْنُ حُصَـیْنٍ الْخُزَاعِیُّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمَرَ فُلَاناً وَ فُلَاناً أَنْ یُسَلِّمَا عَلَی عَلِیٍّ بِإِمْرَهِ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالا مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ رَسُولِهِ فَقَالَ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ ثُمَّ أَمَرَ حُذَیْفَهَ وَ سَلْمَانَ فَسَلَّمَا عَلَیْهِ (۵) ثُمَّ أَمَرَ الْمِقْدَادَ فَسَلَّمَ وَ أَمَرَ بُرَیْدَهَ أَخِی وَ کَانَ أَخَاهُ لِأُمِّهِ فَقَالَ إِنَّکُمْ قَدْ سَأَلْتُمُونِی (۶) مَنْ وَلِیُّکُمْ

بَعْـدِی وَ قَـدْ أَخْبَرْتُکُمْ بِهِ وَ قَـدْ أَخَـذْتُ عَلَیْکُمُ الْمِیثَـاقَ کَمَـا أَخَـذَ اللَّهُ تَعَـالَی عَلَی بَنِی آدَمَ أَ لَسْتُ بِرَبِّکُمْ قالُوا بَلی وَ ایْمُ اللَّهِ لَئِنْ نَقَضْتُمُوهَا لَتَکْفُرُنَّ (۷).

ص: ۳۳۶

۱- ۱. أمالی المفید: ۱۰ و ۱۱.

۲- ۲. ماط عنه: تنحی و ابتعد.

۳- ۳. أمالی ابن الشیخ: ۳۰.

۴- ۴. کذا فی النسخ؛ و فی المصدر: قال محمّد بن جابر: اسأله. و فی« الیقین» قال: قال محمّد بن جعفر اسأله.

۵- ۵. فی المصدر: یسلمان علیه.

۶- ۶. فی المصدر: إنکم سألتمونی.

۷- ۷. رجال الکشّیّ: ۶۲.

شف، [کشف الیقین] عَنِ الْکَشِّیِّ: مِثْلَهُ (۱).

**[ترجمه]رجال کشّی: ابو داوود گوید: هنگام مرگ در حالی که جابر جعفی بالای سرش نشسته بود، بر وی وارد گشتم. گوید: سعی کرد چیزی بگوید اما نتوانست. محمّد بن جابر گفت: از او سؤال کن.: پس گفتم: داوود، بگو آن حدیثی را که قصد داشتی به ما بگویی. گفت: عمران بن حصین خزاعی مرا روایت کرد که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به فلانی و فلانی امر فرمود که به علی علیه السلام به عنوان امیرالمؤمنین سلام کنند. آن دو گفتند: آیا این حکم خدا و رسول اوست؟ فرمود: حکم خدا و رسول اوست. سپس به حذیفه و سلمان فارسی امر فرمود و آن دو بر علی علیه السّلام سلام دادند. آنگاه به مقداد امر فرمود و او بر علی علیه السلام سلام داد و به بریده برادرم - برادر مادری او بود- نیز امر فرمود. سپس فرمود: شما از من پرسیدید که چه کسی ولیّ شما پس از من است و من او را به شما معرفی کرده، بر آن از شما عهد و پیمان گرفتم، همان‌طور که خدای تعالی از بنی‌آدم پیمان گرفت که «الست بربِّکم قالوا بلی»، {آیا من پروردگار شما نیستم؟ گفتند: آری} و به خدا سوگند اگر پیمان خود را بشکنید، بی‌شک کافر می‌شوید. - . رجال کشی: ۶۲ -

ص: ۳۳۶

کشف الیقین: نظیر این روایت را از کشّی نقل کرده است. - . کشف الیقین: ۱۴۰-۱۳۹ -

**[ترجمه]

«۸۰»

یل، [الفضائل] لابن شاذان فض، [کتاب الروضه] عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أَقْبَلَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیه السلام (۲) فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْکَ وَ آلِکَ جَاءَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ فَقَالَ إِنَّ عَلِیّاً سُمِّیَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ قَبْلِی قِیلَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَبْلَکَ قَالَ وَ قَبْلَ عِیسَی وَ مُوسَی (۳) فَقَالُوا وَ قَبْلَ عِیسَی وَ مُوسَی (۴) قَالَ وَ قَبْلَ سُلَیْمَانَ وَ دَاوُدَ وَ لَمْ یَزَلْ حَتَّی عَدَّدَ الْأَنْبِیَاءَ(۵) کُلَّهُمْ إِلَی آدَمَ علیه السلام ثُمَّ قَالَ إِنَّهُ لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ طِیناً خَلَقَ مِنْ عَیْنَیْهِ (۶) دُرَّةً تُسَبِّحُ اللَّهَ وَ تُقَدِّسُهُ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَأُسْکِنَنَّکِ رَجُلًا أَجْعَلُهُ أَمِیرَ الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ فَلَمَّا خَلَقَ اللَّهُ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ أَسْکَنَ الدُّرَّةَ فِیهِ فَسُمِّیَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ قَبْلَ خَلْقِ آدَمَ (۷).

**[ترجمه]الفضائل - الروضة: ابن عباس گوید: علی بن ابی طالب علیه السّلام نزد رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله آمد. گفتند: یا رسول الله، درود خدا بر تو و خاندانت، امیرالمؤمنین آمد. فرمود: علی پیش از من امیرالمؤمنین نامیده شده است؛ عرض شد: پیش از شما یا رسول الله؟! فرمود: و پیش از عیسی و موسی! عرض کردند: پیش از عیسی و موسی؟! فرمود: و پیش از سلیمان و داوود، و همچنان ادامه دادند تا اینکه تمام پیامبران را بر شمردند تا به آدم علیه السّلام رسیده، سپس فرمود: چون خداوند گِل آدم را خلق کرد، از چشمان او مرواریدی آفرید که خدا را تسبیح و تقدیس کند، خدای عزّوجل فرمود: تو را در مردی قرار دهم که امیر تمام خلق باشد. و چون خداوند علی بن ابی طالب را آفرید، آن مروارید را در وی قرار داد، از این رو پیش از خلقت آدم، امیرالمؤمنین نامیده شد. - . الفضائل: ۱۰۸، الروضة: ۵ -

**[ترجمه]

«۸۱»

بشا، [بشاره المصطفی] مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ الصَّمَدِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ الْفَارِسِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَزِیدَ عَنْ أَبِی یُوسُفَ یَعْقُوبَ بْنِ سُفْیَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ تَسْنِیمٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَیْنِ الْعُرَنِیِّ عَنْ یَحْیَی بْنِ عِیسَی عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ حَبِیبِ بْنِ أَبِی ثَابِتٍ عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِأُمِّ سَلَمَهَ هَذَا عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ لَحْمُهُ مِنْ لَحْمِی وَ دَمُهُ مِنْ دَمِی وَ هُوَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدِی یَا أُمَّ سَلَمَهَ هَذَا عَلِیٌّ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ سَیِّدُ الْمُسْلِمِینَ وَ وِعَاءُ عِلْمِی وَ بَابِیَ الَّذِی أُوتَی مِنْهُ وَ أَخِی فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ وَ مَعِی فِی السَّنَامِ الْأَعْلَی یَقْتُلُ الْقَاسِطِینَ وَ النَّاکِثِینَ وَ الْمَارِقِینَ (۸).

**[ترجمه]بشاره المصطفی: ابن عباس گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله به اُم سلمه فرمود: این علی بن ابی طالب، گوشت او گوشت من و خونش خون من است و منزلت او نزد من، همانند منزلت هارون از موسی است مگر اینکه پس از من پیامبری نیست. ای اُمّ سلمه، این علی، امیرمؤمنان است، سرور مسلمانان، ظرف علم من و دری است که از آن به سوی من آیند، او برادر من در دنیا و آخرت است. او در بلندترین منازل بهشت با من خواهد بود، او قاسطین و ناکثین و مارقین را خواهد کشت.

- . بشاره المصطفی: ۲۰۵ -

**[ترجمه]

«۸۲»

کنز، [کنز جامع الفوائد] و تأویل الآیات الظاهره رَوَی الْحُسَیْنُ صَاحِبُ کِتَابِ الْبَحْثِ مُسْنَداً إِلَی الْبَاقِرِ علیه السلام قَالَ: سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَی فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِکَ (۹) مَنْ هَؤُلَاءِ فَقَالَ قَالَ رَسُولُ

ص: ۳۳۷

۱- ۱. الیقین: ۱۳۹ و ۱۴۰.

۲- ۲. فی الفضائل: اقبل علیّ بن أبی طالب إلی النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۳- ۳. فی الفضائل: و قبل موسی و عیسی.

۴- ۴. فی الفضائل: و قبل موسی و عیسی.

۵- ۵. فی المصدرین: و لم یزل یعدد الأنبیاء.

۶- ۶. فی المصدرین: بین عینیه.

۷- ۷. الفضائل: ۱۰۸. الروضه: ۵.

۸- ۸. بشاره المصطفی: ۲۰۵.

۹- ۹. سوره یونس: ۹۴.

اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ الرَّابِعَهِ أَذَّنَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام وَ أَقَامَ وَ جَمَعَ النَّبِیِّینَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَدَاءَ وَ الْمَلَائِکَهَ وَ تَقَدَّمْتُ وَ صَلَّیْتُ بِهِمْ فَلَمَّا انْصَرَفْتُ قَالَ جَبْرَئِیلُ قُلْ لَهُمْ بِمَ یَشْهَدُونَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّ عَلِیّاً أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ.

وَ رَوَی الشَّیْخُ الْفَقِیهُ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدِیثاً مُسْنَداً عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لِعَلِیٍّ یَا عَلِیُّ طُوبَی لِمَنْ أَحَبَّکَ وَ وَیْلٌ لِمَنْ أَبْغَضَکَ وَ کَذَّبَ بِکَ أَنْتَ الْعَلَمُ لِهَذِهِ الْأُمَّهِ مَنْ أَحَبَّکَ فَازَ وَ مَنْ أَبْغَضَکَ هَلَکَ یَا عَلِیُّ أَنَا الْمَدِینَهُ وَ أَنْتَ الْبَابُ یَا عَلِیُّ أَنْتَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ یَا عَلِیُّ ذِکْرُکَ فِی التَّوْرَاهِ وَ ذِکْرُ شِیعَتِکَ قَبْلَ أَنْ یُخْلَقُوا بِکُلِّ خَیْرٍ وَ کَذَلِکَ ذِکْرُهُمْ فِی الْإِنْجِیلِ وَ مَا أَعْطَاکَ اللَّهُ مِنْ عِلْمِ الْکِتَابِ فَإِنَّ أَهْلَ الْإِنْجِیلِ یُعَظِّمُونَ إلیاء [إِلْیَا] وَ شِیعَتَهُ وَ مَا یَعْرِفُونَهُمْ وَ أَنْتَ وَ شِیعَتُکَ مَذْکُورُونَ فِی کُتُبِهِمْ فَأَخْبِرْ أَصْحَابَکَ أَنَّ ذِکْرَهُمْ فِی السَّمَاءِ أَفْضَلُ وَ أَعْظَمُ مِنْ ذِکْرِهِمْ فِی الْأَرْضِ فَلْیَفْرَحُوا بِذَلِکَ وَ یَزْدَادُوا اجْتِهَاداً فَإِنَّ شِیعَتَکَ عَلَی مِنْهَاجِ الْحَقِّ وَ الِاسْتِقَامَهِ الْحَدِیثَ (۱).

وَ رَوَی الْکَرَاجُکِیُّ فِی کَنْزِ الْفَوَائِدِ حَدِیثاً مُسْنَداً إِلَی ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ بَشِیراً وَ نَذِیراً مَا اسْتَقَرَّ الْکُرْسِیُّ وَ الْعَرْشُ وَ لَا دَارَ الْفَلَکُ وَ لَا قَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَ الْأَرْضُ إِلَّا بِأَنْ کَتَبَ اللَّهُ عَلَیْهَا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیٌّ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی لَمَّا عَرَجَ بِی إِلَی السَّمَاءِ وَ اخْتَصَّنِی اللَّطِیفُ بِنِدَائِی قَالَ یَا مُحَمَّدُ قُلْتُ لَبَّیْکَ رَبِّی وَ سَعْدَیْکَ قَالَ أَنَا الْمَحْمُودُ وَ أَنْتَ مُحَمَّدٌ شَقَقْتُ اسْمَکَ مِنِ اسْمِی وَ فَضَّلْتُکَ عَلَی جَمِیعِ بَرِیَّتِی فَانْصِبْ أَخَاکَ عَلِیّاً عَلَماً لِعِبَادِی یَهْدِیهِمْ إِلَی دِینِی یَا مُحَمَّدُ إِنِّی قَدْ جَعَلْتُ عَلِیّاً أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ فَمَنْ تَأَمَّرَ عَلَیْهِ لَعَنْتُهُ وَ مَنْ خَالَفَهُ عَذَّبْتُهُ وَ مَنْ أَطَاعَهُ قَرَّبْتُهُ یَا مُحَمَّدُ إِنِّی قَدْ جَعَلْتُ عَلِیّاً إِمَامَ الْمُسْلِمِینَ فَمَنْ تَقَدَّمَ عَلَیْهِ أَخَّرْتُهُ وَ مَنْ عَصَاهُ أَسْحَقْتُهُ إِنَّ عَلِیّاً سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ حُجَّتِی عَلَی الْخَلَائِقِ أَجْمَعِینَ (۲).

۱- ۱. کنز جامع الفوائد مخطوط.

۲- ۲. لم نجده فی المصدر المطبوع.

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد: حسین، مؤلف کتاب «البحث» با سندی از امام باقر علیه السّلام آورده است که: درباره قول خدای تعالی:«فَاسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَءُونَ الْکِتَابَ مِن قَبْلِکَ»، - . یونس/ ۹۴ - {از کسانی که پیش از تو کتاب [آسمانی] می خواندند بپرس.} از وی سؤال شد که اینان چه کسانی هستند؟ فرمود: رسول

ص: ۳۳۷

خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چون مرا به معراج بردند، در آسمان چهارم جبرئیل اذان و اقامه گفت و تمام انبیا و صدّیقین و شهدا و فرشتگان را گرد آورد و من جلو رفته با ایشان نماز گزاردم، چون نماز به پایان رسید، جبرئیل گفت: به آنان بگو که به چه چیزی شهادت می‌دهند؟ گفتند: شهادت می‌دهیم که خدایی جز الله نیست و تو فرستاده خدایی و اینکه علی امیرمؤمنان است.

شیخ فقیه محمّد بن جعفر، حدیثی سنددار را از انس بن مالک روایت کرده، گوید: انس بن مالک گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله علی علیه السّلام فرمود: یا علی، خوشا به حال آنکه تو را دوست بدارد و وای بر کسی که با تو دشمنی کند و تو را تکذیب نماید. تو امام این اُمّت هستی، هر که تو را دوست بدارد، رستگار می‌شود و آنکه با تو دشمنی ورزد هلاک گردد. ای علی، من شهر علمم و تو دروازه آنی. ای علی، تو امیر مؤمنان و پیشوای دست و رو سپیدانی. ای علی، خداوند در تورات از تو یاد کرده و شیعیان تو را نیز پیش از آنکه آفریده شوند به نیکی یاد کرده است، همچنین ایشان و آنچه از علم کتاب به تو عطا فرمود را در انجیل یاد نموده است، از این روست که پیروان انجیل «إلیا» و پیروان او را بی‌آنکه ایشان را بشناسند، بزرگ می... دارند، و تو و شیعیان او در کتاب‌های ایشان ذکر شده‌اید. از این رو یاران خود را آگاه کن که یادشان در آسمان افضل و بزرگ‌تر از ذکرشان در زمین است، پس بگذار بدین سبب شادمان باشند و سعی‌شان بیشتر گردد که پیروان تو بر جاده حق و پایداری‌اند... - . کنز جامع الفوائد، نسخه خطی -

کراجکی در «کنز الفوائد» در حدیثی مستند از ابن عباس روایت کرده که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: سوگند به آنکه مرا به حق بشارت دهنده و بیم دهنده مبعوث فرمود، که نه کرسی و عرش استقرار یافتند و نه فلک به گردش در آمد و نه آسمان‌ها و زمین به پا داشته شدند، مگر به واسطه اینکه خداوند بر روی آن‌ها نوشت: «لا إله إلّا الله، محمّد رسول الله، علی امیرالمؤمنین».

چون خداوند مرا به معراج برد و مخصوص به لطف گردانیده و مرا خطاب نموده و فرمود: یا محمّد! عرض کردم: لبّیک و سعدیک پروردگارا! فرمود: من محمودم و تو محمّد، نام تو را از نام خود مشتق نموده و تو را بر همه مردم برتری دادم، پس برادرت علی را به امامت بندگان من منصوب کن تا آن‌ها را به دین من رهنمون گردد. ای محمّد، من علی را امیرمؤمنان قرار دادم، پس هرکس خود را امیر او کند، لعنش خواهم کرد و هر که با وی از در مخالفت در آید، عذاب خواهم داد و هر کس فرمانش بَرَد، به خود نزدیکش سازم. ای محمّد، من علی را پیشوای مسلمانان قرار دادم، پس هر کس بر وی پیش گیرد، او را مؤخّر گردانم و آنکه از فرمانش سرپیچی کند، وی را نابود سازم، یقیناً علی سرور اوصیا و پیشوای دست و رو سپیدان و حجّت من بر تمام خلایق است. - . در نسخه خطی آن را نیافتیم. -

**[ترجمه]

«۸۳»

فر، [تفسير فرات بن إبراهيم] جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَزَارِيُّ مُعَنْعَناً عَنْ زُرَارَهَ بْنِ أَعْيَنَ قَالَ (۱): قُلْتُ لِأَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام آیَهٌ فِی کِتَابِ اللَّهِ تَعَالَی شَکَّکَتْنِی قَالَ مَا قَالَ قُلْتُ قَوْلُهُ فَإِنْ کُنْتَ فِی شَکٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَیْکَ فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِکَ (۲) الْآیَهَ مَنْ هَؤُلَاءِ الَّذِینَ أُمِرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِسُؤَالِهِمْ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لَمَّا أُسْرِیَ بِی إِلَی السَّمَاءِ فَصِرْتُ فِی السَّمَاءِ

الرَّابِعَهِ جَمَعَ اللَّهُ إِلَیَّ النَّبِیِّینَ (۳) وَ الصِّدِّیقِینَ وَ الْمَلَائِکَهَ فَأَذَّنَ جَبْرَئِیلُ وَ أَقَامَ الصَّلَاهَ ثُمَّ قَدَّمَ (۴) رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَصَلَّی بِهِمْ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ بِمَ تَشْهَدُونَ قَالُوا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّ عَلِیّاً أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ فَهُوَ مَعْنَی قَوْلِهِ فَسْئَلِ الَّذِینَ یَقْرَؤُنَ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِکَ (۵).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: زرارهٔ بن أعیَن گوید: به امام باقر علیه السّلام عرض کردم: آیه‌ای در کتاب خدای تعالی مرا به شک و تردید انداخته است. فرمود: کدام آیه؟ عرض کردم: آیه «فَإِن کُنتَ فِي شَکٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَیْکَ فَاسْأَلِ الَّذِینَ یَقْرَءُونَ الْکِتَابَ مِن قَبْلِکَ...»، {و اگر از آنچه به سوی تو نازل کرده ایم در تردیدی، از کسانی که پیش از تو کتاب [آسمانی] می خوانند بپرس...} این کسانی که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمان یافت از ایشان سؤال کند، چه کسانی هستد؟ فرمود: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: چون مرا به معراج بردند و به آسمان چهارم رسیدم، خداوند تمام پیامبران، صدّیقان و فرشتگان را یک‌جا گرد آورد، سپس جبرئیل اذان و اقامه گفت، آن‌گاه رسول خدا جلو رفته و با ایشان نماز گزارد و چون به پایان رسید، فرمود: به چه گواهی می‌دهید؟ گفتند: گواهی می‌دهیم که خدایی جز الله نیست و اینکه تو فرستاده خدایی و اینکه علی، امیر مؤمنان است. این است معنای قول خداوند: «فاسأل الذین یقرؤون الکتاب مِن قبلک» - . تفسیر فرات/ ۶۱ -

**[ترجمه]

«۸۴»

أَقُولُ نُقِلَ مِنْ خَطِّ الشَّهِیدِ قَالَ قُطْبُ الدِّینِ الْکَیْدُرِیُّ قَالَ الْعَاصِمِیُّ فِی کِتَابِ زَیْنِ الْفَتَی رَوَی مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِیِّ عَنْ عِکْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: وَ اللَّهِ مَا سَمَّیْنَا عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ حَتَّی سَمَّاهُ رَسُولُ اللَّهِ کُنَّا نَحْنُ مَارِّینَ فِی أَزِقَّهِ(۶) الْمَدِینَهِ یَوْماً إِذْ أَقْبَلَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ فَقَالَ وَ عَلَیْکَ السَّلَامُ یَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ کَیْفَ أَصْبَحْتَ فَقَالَ أَصْبَحْتُ وَ نَوْمِی خَطَرَاتٌ وَ یَقَظَتِی فَرَغَاتٌ وَ فِکْرَتِی فِی یَوْمِ الْمَمَاتِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَعَجِبْتُ مِنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی عَلِیٍّ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الَّذِی قُلْتَ فِی ابْنِ عَمِّی أَ حُبّاً لَهُ أَمْ شَیْئاً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَالَ لَا وَ اللَّهِ مَا قُلْتُ فِیهِ شَیْئاً إِلَّا رَأَیْتُ بِعَیْنَیَّ قُلْتُ وَ مَا الَّذِی رَأَیْتَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَیْلَهَ أُسْرِیَ بِی فِی السَّمَاءِ مَا مَرَرْتُ بِبَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّهِ إِلَّا وَ رَأَیْتُ مَکْتُوباً عَلَیْهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ مِنْ قَبْلِ أَنْ یُخْلَقَ آدَمُ بِسَبْعِینَ أَلْفَ عَامٍ.

**[ترجمه]مؤلف: از دست خط شـهید قطب الدین کیدری نقل است که: عاصمی در کتاب «زین الفتی» آورده است که: معمر از زهری از عکرمه از ابن عباس روایت کرده که گفت: به خـدا سوگند، تا رسول خدا صـلی الله علیه و آله، علی بن ابی طالب را «امیرالمؤمنین» ننامیـد، ما او را به این نام ننامیدیم. روزی از یکی از کوچه‌های مدینه می‌گذشتیم که علی بن ابی طالب پیش آمده و فرمود: «السلام علیک یا رسول الله و رحمهٔ الله و برکاته»؛ [رسول خدا] فرمود: «و علیک السّلام یا امیرالمؤمنین»، چگونه صبح کردی؟ عرض کرد: در حالی که خوابم پریشانی، بیداری‌ام هراس و فکرم مشـغول روز مرگ است. ابن عباس گوید: من از قول رسول خدا صَـلی الله علیهِ و آله درباره علی تعجّب نموده و عرض کردم: درباره عمو زاده‌ام چه فرمودی؟! این سـخن از روی علاقه شـما به ایشان بود یا امری از جانب خـداست؟ فرمود: به خـدا سوگنـد، جز آنچه را که با چشم خود دیـده‌ام درباره وی نگفته‌ام. عرض کردم: مگر چه دیـده‌ایـد یـا رسول الله؟ فرمود: شـبی که مرا به معراج بردنـد، بر هر دری از درهـای بهشـت نگذشتم مگر اینکه دیدم بر آن نوشته شده: «علی بن ابی طالب هفتاد هزار سال پیش از خلقت آدم، امیرالمؤمنین بوده است».

**[ترجمه]

بیان

أقول لا یشک منصف فی تواتر تلک الأخبار المنقوله من طرق الخاص

ص: ۳۳۹

۱- ۱. فی المصدر: تشکل علی، قلت: و ما هی؟.

۲- ۲. سوره یونس: ۹۴.

۳- ۳. فی المصدر: جمع اللّه لی النبیین.

۴- ۴. فی المصدر: تقدم.

۵- ۵. تفسیر فرات: ۶۱.

۶- ۶. جمع الزقاق: السکه الطریق الضیق.

و العـام بأسانيـد جمه مختلفه على أنـا قـد تركنـا بعضـها مخـافه الإطنـاب و أوردنا بعضـها فى سائر الأبواب لكفايه ما ذكرناه فيما قصـدناه و لا فى كونها نصا فى إمامته و خلافته لأنه إذا كان أمير المؤمنين فى حياه الرسول صـلى الله عليه و آله و بعـد وفاته من قبـل الله و رسوله فيجب على الخلق إطاعته فى كل ما يأمرهم به و ينهاهم عنه و ذلك عام لجميع المؤمنين لـدلاله الجمع المحلى باللام على العموم و هـذا هو معنى الإمـامه الكـبرى و الرئـاسه العظمى لا ـ سـيما مع انضـمامه فى أكثر الأخبـار إلى نصوص أخر صريحه و قرائن ظاهره لا تحتمل غير ما ذكرناه فمن هـداه الله إلى الحق فهـذا عنـده من أوضـح الأمور وَ مَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُوراً فَما لَهُ مِنْ نُورٍ.

**[ترجمه]مؤلف: هیچ منصفی در تواتر این روایات که هم از طرق خاصه و

ص: ۳۳۹

هم از طرق عامه با اسناد فراوان و متفاوت نقل شده‌اند، تردید به خود راه نمی‌دهد، هر چند که ما به خاطر دوری از اطناب، از ذکر برخی از آن‌ها خودداری کردیم و برخی دیگر را به سبب کافی بودن آنچه مذکور افتاده، برای روشن شدن مقصود و نه به خاطر اینکه تصریحی بر امامت و خلافت وی باشد، در سایر باب‌ها آورده‌ایم؛ زیرا اگر وی در حیات و بعد از وفات رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله از جانب خدا و رسولش امیر مؤمنان بوده، بر مردم لازم بوده در اوامر و نواهی از وی اطاعت کنند و این کلام به دلیل جمع و دارای الف و لام بودن، همه مؤمنان را در بر می‌گیرد و این خود به معنای امامت کبری و زعامت عظمی می‌باشد، بالأخص که در اکثر روایات دیگر، همراه با نصوص و قراین دیگر و آشکاری است که تصریح بر امامت وی دارند و معنایی جز آنچه مذکور افتاد را بر نمی‌تابند. بنابراین، هر که را خداوند به حق هدایت فرموده، این مسأله نزد او از روشن‌ترین امور است و هر کس خداوند وی را از نور بی‌بهره ساخته، نوری نخواهد داشت .

ص: ۳۴۰

**[ترجمه]

باب ۵۵ خبر الرايات

الأخبار

«۱»

ل، [الخصال] مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ سَعِيدٍ الْهَاشِمِيُّ عَنْ فُرَاتِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ كَثِيرٍ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ الْحَسَنِ وَ عَبَّادُ بْنُ يَعْقُوبَ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْجُنَيْدِ قَالُوا حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَسْعُودِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا(۱) الْحَارِثُ بْنُ حَصِيرَةَ عَنِ الصَّخْرِ بْنِ

الْحَكَمِ الْفَزَارِيِّ عَنْ حَيَّانَ بْنِ الْحَارِثِ الْأَزْدِيِّ عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ جَمِيلٍ الضَّبِّيِّ عَنْ مَالِكِ بْنِ ضَمْرَةَ الرَّوَّاسِيِّ قَالَ: لَمَّا سُيِّرَ أَبُو ذَرٍّ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ اجْتَمَعَ هُوَ وَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ الْمِقْدَادُ بْنُ الْأَسْوَدِ وَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ وَ حُذَيْفَةُ بْنُ الْيَمَانِ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ حَدِّثُوا حَدِيثاً نَذْكُرُ بِهِ رَسُولَ اللَّهِ وَ نَشْهَدُ لَهُ وَ نَدْعُو لَهُ وَ نُصَدِّقُهُ بِالتَّوْحِيدِ فَقَالَ عَلِيٌّ علیه السلام لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَذَا زَمَانَ حَدِيثِي قَالُوا صَدَقْتَ فَقَالَ حَدِّثْنَا يَا حُذَيْفَةُ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنِّي سَأَلْتُ الْمُعْضِلَاتِ وَ خُبِّرْتُهُنَّ لَمْ أَسْأَلْ عَنْ غَيْرِهَا(۲) فَقَالَ حَدِّثْنَا يَا ابْنَ مَسْعُودٍ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنِّي قَرَأْتُ الْقُرْآنَ لَمْ أَسْأَلْ عَنْ غَيْرِهِ وَ لَكِنْ أَنْتُمْ أَصْحَابُ الْأَحَادِيثِ قَالُوا صَدَقْتَ قَالَ حَدِّثْنَا يَا مِقْدَادُ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنِّي إِنَّمَا كُنْتُ صَاحِبَ الْفِتَنِ لَا أَسْأَلُ مِنْ غَيْرِهَا وَ لَكِنْ أَنْتُمْ أَصْحَابُ الْأَحَادِيثِ قَالُوا صَدَقْتَ فَقَالَ حَدِّثْنَا يَا عَمَّارُ قَالَ قَدْ عَلِمْتُمْ أَنِّي رَجُلٌ نَسِيٌّ إِلَّا أَنْ أُذَكَّرَ فَأَذْكُرَ فَقَالَ أَبُو ذَرٍّ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ أَنَا أُحَدِّثُكُمْ بِحَدِيثٍ قَدْ سَمِعْتُمُوهُ أَوْ مَنْ سَمِعَهُ مِنْكُمْ (۳)

ص: ۳۴۱

١- ١. فى المصدر: حدّثنى.

٢- ٢. فى المصدر: انما كنت صاحب السيف لا أسأل عن غيره.

٣- ٣. أى إمّا سمعه جميعكم أو بعضكم. و فى المصدر: قد سمعتموه أو سمعه منكم.

قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ (۱) أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لا رَيْبَ فِيها وَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ وَ أَنَّ الْبَعْثَ حَقٌّ وَ أَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَ النَّارَ حَقٌّ قَالُوا نَشْهَدُ قَالَ وَ أَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ثُمَّ قَالَ أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ شَرُّ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ اثْنَا عَشَرَ سِتَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ سِتَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ ثُمَّ سَمَّى السِّتَّةَ مِنَ الْأَوَّلِينَ ابْنَ آدَمَ الَّذِي قَتَلَ أَخَاهُ وَ فِرْعَوْنَ وَ هَامَانَ وَ قَارُونَ وَ السَّامِرِيَّ وَ الدَّجَّالَ اسْمُهُ فِي الْأَوَّلِينَ وَ يَخْرُجُ فِي الْآخِرِينَ وَ أَمَّا السِّتَّةُ مِنَ الْآخِرِينَ فَالْعِجْلُ وَ هُوَ نَعْثَلٌ وَ فِرْعَوْنُ وَ هُوَ مُعَاوِيَةُ وَ هَامَانُ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَ هُوَ زِيَادٌ وَ قَارُونُهَا وَ هُوَ سَعْدٌ وَ السَّامِرِيُّ وَ هُوَ أَبُو مُوسَى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ قَيْسٍ لِأَنَّهُ قَالَ كَمَا قَالَ سَامِرِيُّ قَوْمِ مُوسَى لَا مِسَاسَ أَيْ لَا قِتَالَ وَ الْأَبْتَرُ وَ هُوَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ أَ فَتَشْهَدُونَ عَلَى ذَلِكَ قَالُوا نَعَمْ قَالَ وَ أَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ ثُمَّ قَالَ أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِنَّ أُمَّتِي تَرِدُ عَلَيَّ الْحَوْضَ عَلَى خَمْسِ رَايَاتٍ أَوَّلُهَا رَايَةُ الْعِجْلِ فَأَقُومُ فَآخُذُ بِيَدِهِ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ وَ رَجَفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ (۲) وَ مَنْ فَعَلَ فِعْلَهُ يَتْبَعُهُ فَأَقُولُ بِمَا ذَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِي فَيَقُولُونَ كَذَّبْنَا الْأَكْبَرَ وَ مَزَّقْنَا وَ اضْطَهَدْنَا(۳) الْأَصْغَرَ وَ أَخَذْنَا حَقَّهُ فَأَقُولُ اسْلُكُوا ذَاتَ الشِّمَالِ فَيَنْصَرِفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ قَدِ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ وَ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةُ فِرْعَوْنِ أُمَّتِي وَ هُمْ أَكْثَرُ النَّاسِ وَ مِنْهُمُ الْمُبَهْرِجُونَ (۴) قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا الْمُبَهْرِجُونَ بَهْرَجُوا الطَّرِيقَ قَالَ لَا وَ لَكِنْ بَهْرَجُوا دِينَهُمْ (۵) وَ هُمُ الَّذِينَ يَغْضَبُونَ لِلدُّنْيَا وَ لَهَا يَرْضَوْنَ فَأَقُومُ فَآخُذُ بِيَدِ صَاحِبِهِمْ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ

۱- ۱. العباره لا تخلو عن اضطراب، و المستفاد من سياق الروايه أن تكون كذلك: قال أ لست تشهدون أن رسول اللّه قال: أشهد أن لا إله إلّا اللّه اه. و في« شف»: و أنا احدثكم بحديث سمعتموه أو من سمعه منكم تشهدون انه حق، أ لستم تشهدون ان لا إله إلّا اللّه اه.

۲- ۲. رجف: تحرك. خفق: اضطرب.

۳- ۳. مزقه: فرقه. اضطهده قهره و جار عليه.

۴- ۴. بهرج الدماء: اهدرها. بهرج الدليل بهم: عدل بهم عن الجاده إلى غيرها.

۵- ۵. في المصدر: كذبنا الأكبر و مزقناه و خذلنا الأصغر و عصيناه.

وَ رَجِفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ مَنْ فَعَلَ فِعْلَهُ يَتْبَعُهُ فَأَقُولُ بِمَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ بَعْدِي فَيَقُولُونَ كَذَّبْنَا الْأَكْبَرَ وَ مَزَّقْنَاهُ وَ قَاتَلْنَا الْأَصْغَرَ فَقَتَلْنَاهُ فَأَقُولُ اسْلُكُوا سَبِيلَ أَصْحَابِكُمْ فَيَنْصَرِفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً قَالَ ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةُ هَامَانِ أُمَّتِي فَأَقُومُ فَآخُذُ بِيَدِهِ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ وَ رَجِفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ مَنْ فَعَلَ فِعْلَهُ يَتْبَعُهُ فَأَقُولُ بِمَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ بَعْدِي فَيَقُولُونَ كَذَّبْنَا الْأَكْبَرَ وَ عَصَيْنَاهُ وَ خَذَلْنَا الْأَصْغَرَ وَ خَذَّلْنَا عَنْهُ فَأَقُولُ اسْلُكُوا سَبِيلَ أَصْحَابِكُمْ فَيَنْصَرِفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ وَ هُوَ إِمَامُ خَمْسِينَ أَلْفاً مِنْ أُمَّتِي فَأَقُومُ فَآخُذُ بِيَدِهِ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ وَ رَجَفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ مَنْ فَعَلَ فِعْلَهُ يَتْبَعُهُ فَأَقُولُ بِمَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِي فَيَقُولُونَ كَذَّبْنَا الْأَكْبَرَ وَ مَزَّقْنَاهُ وَ عَصَيْنَاهُ وَ خَذَلْنَا الْأَصْغَرَ وَ خَذَّلْنَا عَنْهُ فَأَقُولُ اسْلُكُوا سَبِيلَ أَصْحَابِكُمْ فَيَنْصَرِفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ الْمُخْدَجُ (۱) بِرَايَتِهِ فَآخُذُ بِيَدِهِ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ اسْوَدَّ وَجْهُهُ وَ رَجَفَتْ قَدَمَاهُ وَ خَفَقَتْ أَحْشَاؤُهُ وَ مَنْ فَعَلَ فِعْلَهُ يَتْبَعُهُ فَأَقُولُ بِمَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ بَعْدِي فَيَقُولُونَ كَذَّبْنَا الْأَكْبَرَ وَ عَصَيْنَاهُ وَ قَاتَلْنَا الْأَصْغَرَ وَ قَتَلْنَاهُ فَأَقُولُ اسْلُكُوا سَبِيلَ أَصْحَابِكُمْ فَيَنْصَرِفُونَ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُهُمْ لَا يَطْعَمُونَ مِنْهُ قَطْرَةً ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ إِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَ قَائِدِ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ فَأَقُومُ فَآخُذُ بِيَدِهِ فَإِذَا أَخَذْتُ بِيَدِهِ ابْيَضَّ وَجْهُهُ وَ وُجُوهُ أَصْحَابِهِ فَأَقُولُ بِمَا خَلَفْتُمُونِي فِي الثَّقَلَيْنِ بَعْدِي فَيَقُولُونَ (۲) اتَّبَعْنَا الْأَكْبَرَ وَ صَدَّقْنَاهُ وَ وَازَرْنَا الْأَصْغَرَ وَ نَاصَرْنَاهُ (۳) وَ قَاتَلْنَا مَعَهُ فَأَقُولُ رِدُوا(۴) رِوَاءً مَرْوِيِّينَ فَيَشْرَبُونَ شَرْبَةً لَا يَظْمَئُونَ بَعْدَهَا أَبَداً وَجْهُ إِمَامِهِمْ

ص: ۳۴۳

۱- ۱. المراد منه ذو الثديه رئيس الخوارج، قال الجزرىّ فى النهايه(۱: ۲۸۳): المخدج: السقيم الناقص الخلق، و منه حديث ذى الثديه: إنّه مخدج اليد.

۲- ۲. فى المصدر: فى الثقلين من بعدى، قال: فيقولون اه.

۳- ۳. فى المصدر و(م): و نصرناه.

۴- ۴. فعل أمر من ورد يرد.

كَالشَّمْسِ الطَّالِعَهِ وَ وُجُوهُ أَصْحَابِهِ كَالْقَمَرِ لَيْلَهَ الْبَدْرِ وَ كَأَضْوَاءِ نَجْمٍ (۱) فِي السَّمَاءِ ثُمَّ قَالَ يَعْنِي أَبُو ذَرٍّ أَ لَسْتُمْ تَشْهَدُونَ عَلَى ذَلِكَ قَالُوا نَعَمْ قَالَ وَ أَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ قَالَ يَحْيَى وَ قَالَ عَبَّادٌ اشْهَدُوا عَلَيَّ بِهَذَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَنَا بِهَذَا وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ اشْهَدُوا عَلَيَّ بِهَذَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّ الْحَارِثَ بْنَ حَصِيرَهَ حَدَّثَنِي بِهَذَا وَ قَالَ الْحَارِثُ اشْهَدُوا عَلَيَّ بِهَذَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّ صَخْرَ بْنَ الْحَكَمِ حَدَّثَنِي بِهَذَا وَ قَالَ صَخْرُ بْنُ الْحَكَمِ اشْهَدُوا عَلَيَّ بِهَذَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ

جَلَّ أَنَّ حَيَّانَ حَدَّثَنِي بِهَذَا وَ قَالَ حَيَّانُ اشْهَدُوا عَلَيَّ بِهَذَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّ الرَّبِيعَ بْنَ الْجَمِيلِ حَدَّثَنِي بِهَذَا وَ قَالَ الرَّبِيعُ بْنُ جَمِيلٍ اشْهَدُوا عَلَيَّ بِهَذَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّ مَالِكَ بْنَ ضَمْرَهَ حَدَّثَنِي بِهَذَا وَ قَالَ مَالِكُ بْنُ ضَمْرَهَ اشْهَدُوا عَلَيَّ بِهَذَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّ أَبَا ذَرٍّ الْغِفَارِيَّ حَدَّثَنِي بِهَذَا وَ قَالَ أَبُو ذَرٍّ مِثْلَ ذَلِكَ وَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حَدَّثَنِي بِهِ جَبْرَئِيلُ عَنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى (۲).

شف، [كشف اليقين] مِنْ كِتَابِ الْمَعْرِفَهِ تَأْلِيفِ عَبَّادِ بْنِ يَعْقُوبَ الرَّوَاجِنِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَسْعُودِيِّ: مِثْلَهُ (۳).

شف، [كشف اليقين] مِنْ كِتَابِ الرِّسَالَهِ الْمُوضِحَهِ تَأْلِيفِ الْمُظَفَّرِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ نُوحِ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَيُّوبَ بْنِ دَرَّاجٍ عَنْ نُوحِ بْنِ أَبِي النُّعْمَانِ عَنْ صَخْرِ بْنِ الْحَكَمِ الْفَزَارِيِّ عَنْ حَنَانِ بْنِ الْحَرْبِ الْأَزْدِيِّ عَنْ رِبِّيِّ بْنِ حُمَيْدٍ الضَّبِّيِّ عَنْ مَالِكِ بْنِ ضَمْرَهَ: مِثْلَهُ (۴).

شف، [كشف اليقين] مِنْ أَصْلٍ عَتِيقٍ رَوَى الْقَاضِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْجُعْفِيُّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَرَزْدَقِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ بَزِيعٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ حَسَنِ بْنِ فُرَاتٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَسْعُودِيِّ: مِثْلَهُ (۵).

۱- ۱. جمع النجم. و في(ک): و كأضواء أنجم.

۲- ۲. الخصال ۲: ۶۵- ۶۷.

۳- ۳. اليقين: ۷۶- ۷۸.

۴- ۴. اليقين: ۱۲۶- ۱۲۸.

۵- ۵. اليقين: ۱۶۷- ۱۶۹.

**[ترجمه]الخصال: مالك بن ضمره رواسی گوید: چون ابوذر – رحمه الله – تبعید گردید، در جلسه‌ای با حضور علی بن ابی طالب علیه السّلام، مقداد بن أسود، عمّار بن یاسر، حذیفهٔ بن یمان و عبدالله بن مسعود گفت: حدیثی بگویید که با آن یادی از رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله کرده، به نبوّت وی گواهی داده و در حقّ او دعا نموده و وی را به توحید تصدیق نماییم. پس علی علیه السّلام فرمود: خوب می‌دانید که اکنون زمان حدیث گفتن من نیست. گفتند: راست گفتی! ابوذر گفت: حذیفه، تو حدیثی بگو. گفت: می‌دانید که پیوسته با مشکلات دست و پنجه نرم کرده‌ام و از آن‌ها خبر می‌داده‌ام، از این رو چیزی جز این امور از من پرسیده

نمی‌شود. ابوذر گفت: ابن مسعود، تو حدیثی بگو! گفت: خوب می‌دانید که من قاری قرآنم و جز درباره آن از من سؤال نمی‌شود، اما شما اهل حدیث هستید. گفت: مقداد، تو بگو! گفت: می‌دانید با شمشیر سر و کار داشته‌ام و جز از آن پرسیده نمی‌شوم، اما شما اهل حدیث هستید. گفتند: راست گفتی. گفت: عمّار، تو حدیثی بگو! عمّار گفت: می‌دانید که من مردی فراموشکارم، باید چیزی به یادم آورده شود تا آن را به خاطر بیاورم. پس ابوذر –رحمه الله – گفت: من خود برایتان حدیثی را نقل می کنم که شاید آن را شنیده یا برخی از شما آن را شنیده باشد.

ص: ۳۴۱

ابوذر گفت: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آیا گواهی نمی‌دهید که خدایی جز الله نیست و محمّد فرستاده خداست و بی‌تردید قیامت خواهد آمد، و خداوند خفتگان در گورها را زنده می کند و برانگیخته شدن حق است و بهشت حق است و دوزخ حق؟ گفتند: آری، گواهی می‌دهیم. فرمود: من نیز با شما از گواهان هستم؛ سپس گفت: آیا گواهی نمی‌دهید که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: بدترین مردم از اوّلین و آخرین دوازده نفر هستند: شش تن از پیشینیان و شش تن از متأخرین؟ سپس شش نفر پیشینیان را چنین نام برد: فرزند آدم که برادرش را کشت، فرعون، هامان، قارون، سامری و دجّال که نامش در میان پیشینیان است ولی با متأخّرین خروج می کند. اما شش تنی که از متأخّرانند: گوساله – که همان نعثل یا پیر خرفت است – فرعون که معاویه است، هامان این اُمّت که زیاد است و قارون این اُمّت که سعد است و سامری که ابو موسی عبدالله بن قیس اشعری است، چون همان سخنی را گفت که سامری قوم موسی گفت: «جنگ نباشد» و آن ابتر که عمرو بن عاص است؛ آیا بر این گواهی می‌دهید؟ گفتند: آری. گفت: من نیز از گواهانم.

سپس گفت: آیا گواهی نمی‌دهید که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: اُمّت من با پنج پرچم در کنار حوض کوثر بر من وارد می‌شوند که اوّلین آن‌ها پرچم آن گوساله است که برمی‌خیزم و دستش را می گیرم و چون دستش را گرفتم، چهره‌اش سیاه می‌شود و پاهایش به لرزه می‌افتد و روده‌اش خالی می‌شود و هر کس کاری را که او کرده انجام داده باشد، مانند او می... شود، سپس می گویم: بعد از من شما با دو ثقل گران سنگ چه کردید؟ خواهند گفت: ثقل اکبر(قرآن) را دروغ پنداشته و پاره کردیم و ثقل اصغر (اهل بیت) را آواره و مورد ستم قرار داده، حق او را سلب کردیم، پس من می گویم: راه سمت چپ را در پیش گیرید و آنان تشنه و رو سیاه بی‌آنکه قطره‌ای از آن نوشانده شوند، از آن‌جا می‌روند.

آن گاه پرچم فرعون اُمّت من که اکثریت مردم را تشکیل می‌دهند و کجروان از جمله ایشانند، وارد می‌شوند. – عرض شد، آیا راه را کج رفته‌اند؟ فرمود: خیر، بلکه دینشان را به انحراف کشانده‌اند و ایشان کسانی هستند که برای دنیا به خشم می‌آیند و به

آن دل خوش هستند - پس بر می‌خیزم و دست رفیق آن‌ها را می گیرم و چون دستش را گرفتم، صورتش سیاه می‌شود

ص: ۳۴۲

و پاهایش به لرزه می‌افتد. و روده‌هایش خالی می‌شود و هر که از او پیروی کرده باشد، مانند او می‌شود، و من می گویم: پس از من با دو ثقلی که در میانتان به امانت گذاشتم، چه کردید؟ خواهند گفت: ثقل اکبر را تکذیب نموده و پاره کردیم و با ثقل اصغر جنگیدیم و او را به قتل رساندیم. پس می گویم: شما نیز همان راهی را بروید که دوستانتان رفتند، پس تشنه و روسیاه از آن‌جا می‌روند، بی‌آنکه یک قطره نوشانده شوند .

فرمود: سپس پرچم هامان اُمّت من بر من وارد می‌شود، پس بر می‌خیزم و دستش را می گیرم و چون دستش را گرفتم، رخسارش سیاه گشته و پاهایش به لرزه افتاده، امعا و احشایش خالی می‌شود و هر کس همان کاری را که او کرده، کرده باشد نیز چنین می‌شود. سپس خواهم گفت: پس از من با دو ثقل من چه کردید؟ خواهند گفت: ثقل اکبر را دروغ انگاشته و نافرمانی‌اش کردیم و ثقل اصغر را فرو گذاشته و از او روی برگرداندیم. پس می گویم: همان راهی را بروید که دوستانتان رفتند. پس تشنه و روسیاه بی‌آنکه قطره‌ای از آن نوشانده شوند، روانه می گردند.

سپس پرچم عبدالله بن قیس که پیشوای پنجاه هزار تن از اُمّت من است، بر من وارد خواهد شد و من برخاسته، دستش را می... گیرم، و چون دستش را گرفتم، صورتش سیاه و پاهایش به لرزه افتاده، امعا و احشای او خالی می گردد و هرکه کار او را کرده، به سرنوشت او دچار می گردد، سپس خواهم گفت: پس از من با دو ثقل من چه کردید؟ خواهند گفت: ثقل اکبر را تکذیب نموده، پاره کردیم و از فرمان آن سرپیچی نمودیم و ثقل اصغر را تنها گذاشته، از او رو برگرداندیم. آن‌گاه خواهم گفت: شما نیز از همان راهی بروید که دوستانتان رفتند، پس تشنه و رو سیاه بی‌آنکه قطره‌ای از آن چشانده شوند، روانه می... گردند.

آن‌گاه بیرق آن ناقص‌الخلقه - . مراد آن حضرت «ذوالثدیۀ» سر دسته خوارج است که دستش شل بوده است. - بر من وارد می‌شود، پس من دست او را می گیرم و چون دستش را گرفتم، صورتش سیاه و پاهایش به لرزه می‌افتند و امعا و احشایش خالی شود و هرکه کار او را کرده باشد، به همان سرنوشت دچار می‌شود، پس می گویم: پس از من با دو ثقل من چه کردید؟ خواهند گفت: اولی را دروغ انگاشته و خلاف آن عمل کردیم و با دومی جنگیده، او را به قتل رساندیم. پس می گویم: از همان راهی بروید که دوستانتان رفتند، پس تشنه و روسیاه روانه می‌شوند، بی‌آنکه یک قطره از آن چشانده شوند.

سپس پرچم امیر مؤمنان، امام پارسایان و پیشوای دست و رو سپیدان بر من وارد می‌شود، پس برخاسته و دستش را می گیرم، و چون دستش را گرفتم، رخسار او و یارانش سپید گردد، خواهم گفت: بعد از من با دو ثقل چه کردید؟ خواهند گفت: از اوّلی تبعیت کردیم و آن را تصدیق نمودیم و ثقل اصغر را پشتیبانی کرده و یاری‌اش دادیم و در رکاب او جنگیدیم. من خواهم گفت: بر حوض وارد گشته و سیراب سیراب شوید. سپس از آب کوثر خواهند نوشید و از آن پس هرگز تشنه نخواهند شد، سیمای امامشان

ص: ۳۴۳

چون خورشیدِ برآمده و چهره‌های یاران او به ماه شب چهارده و درخشندگی ستارگان آسمان می‌ماند.

سپس گفت: - منظور ابوذر است - آیا شما بدین گواهی نمی‌دهید؟! گفتند: آری، گواهی می‌دهیم، گفت: و من نیز از جمله گواهان برآنم.

یحیی گوید: عبّاد گفت: نزد خدا برای من گواه باشید که این حدیث را ابو عبدالرحمان برای من نقل کرد و ابو عبدالرحمان گفت: نزد خدا بر من گواه باشید که حارث بن حصیره این حدیث را برای من روایت کرد و حارث گفت: نزد خدا برای من گواه باشید که صخر بن حکم این حدیث را برای من نقل کرد. صخر بن حکم گفت: نزد خدا برای من گواه باشید که حیّان این حدیث را برای من نقل کرد. حیّان گفت: نزد خدا برای من گواه باشید که ربیع بن جمیل این حدیث را برای من روایت کرد. ربیع بن جمیل گفت: نزد خدا برای من گواه باشید که مالک بن حمزه این حدیث را برای من نقل کرد. مالک بن حمزه گفت: نزد خدا برای من گواه باشید که ابوذر غفاری این حدیث را برای من نقل کرد. ابوذر نیز مانند آن را گفت و گفت: پیامبر خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: آن را جبرئیل از جانب خدای تبارک و تعالی به من گفت. - . الخصال ۲: ۶۷- ۶۵ -

کشف الیقین: از کتاب «المعرفهٔ» تألیف عباد بن یعقوب الرّواجینی از عبدالرحمان مسعودی نظیر این حدیث را نقل کرده است. - . کشف الیقین: ۷۸-۷۶ -

کشف الیقین: از کتاب «الرسالهٔ الموضّحهٔ» تألیف مظفر بن جعفر بن الحسین با سندی از مالک بن ضمره مانند این حدیث را روایت کرده است. - . کشف الیقین: ۱۲۸- ۱۲۶ -

کشف الیقین: از کتاب «اصل عتیق»، قاضی محمّد بن عبدالله جعفی با سندی از ابوعبدالله الرحمان مسعودی مانند آن را نقل کرده است. - . کشف الیقین: ۱۶۹- ۱۶۷ -

ص: ۳۴۴

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری نعثل اسم رجل کان طویل اللحیه و کان عثمان إذا نیل منه و عیب شبه بذلک الرجل لطول لحیته (۱).

أقول: لعل هذه التفسیرات من الرواه تقیه و إلا فانطباق العجل علی أبی بکر و فرعون علی عمر و قارون علی عثمان کما هو المصرح به فی أخبار أخر و یؤیده خلو الأخبار الوارده فی ذلک عن هذا التفسیر و قد أوردت بعضها فی کتاب المعاد و بعضها فی باب تسمیته علیه السلام أمیر المؤمنین و غیرها من الأبواب و الخفق الاضطراب و التمزیق الخرق و التقطیع و اضطهده قهره و قال الفیروزآبادی البهرج الباطل و الردی ء المباح و البهرجه أن تعدل (۲) بالشی ء عن الجاده القاصده إلی غیرها و المبهرج من

المیاه المهمل الذی لا یمنع عنه و من المیاه المهدر(۳).

**[ترجمه]جوهری گوید: «نعثل» نام مردی بوده که ریشی بلند داشته است و اگر کسی می‌خواست از عثمان ایرادی بگیرد و طعنه‌ای بر او زند، به سبب بلندی ریش او، بدان مرد تشبیهش می‌نمود. - . الصحاح ۵: ۱۸۲۳ -

مؤلف: شاید این تفسیرها از جانب راویان به جهت تقیّهٔ بوده باشد وگرنه مطابقت دادن «گوساله» با ابوبکر و «فرعون» با عمر و «قارون» با عثمان در روایات بدان‌ها تصریح شده است و آنچه صحت آن را اثبات می‌کند، خالی بودن این روایات از تفسیر است، و من برخی از این روایات را در کتاب «المعاد» و برخی دیگر را در باب علت نام‌گذاری علی علیه السلام به امیرالمؤمنین و دیگر باب‌ها آورده‌ام.

«الخفق»: دلهره، اضطراب. «التمزیق»: پاره کردن. «اضطهده»: مقهورش کرد. و فیروز آبادی گوید: «البهرج»: باطل و بد و مباح، «البهرجهٔ» آن است که از راه منتهی به مقصد عدول کرده و راه دیگری در پیش گرفته شود؛ «المبهرج من المیاه»: آب به درد نخور که از آن ممانعت نشود، آب هدر داده شده. - . القاموس المحیط ۱: ۱۸۰ -

**[ترجمه]

«۲»

فس، [تفسیر القمی] أَبِی عَنْ مُسْلِمِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَابِرٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ لِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا رَجَعَ مِنْ حَجَّهِ الْوَدَاعِ یَا ابْنَ مَسْعُودٍ قَدْ قَرُبَ الْأَجَلُ وَ نُعِیَتْ إِلَیَّ نَفْسِی فَمَنْ لَکَ بَعْدِی فَأَقْبَلْتُ أَعُدُّ عَلَیْهِ رَجُلًا رَجُلًا فَبَکَی ثُمَّ قَالَ ثَکِلَتْکَ الثَّوَاکِلُ فَأَیْنَ أَنْتَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ لَمْ تُقَدِّمْهُ عَلَی الْخَلْقِ أَجْمَعِینَ یَا ابْنَ مَسْعُودٍ إِنَّهُ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ رُفِعَتْ لِهَذِهِ الْأُمَّهِ

أَعْلَامٌ فَأَوَّلُ الْأَعْلَامِ لِوَائِیَ الْأَعْظَمُ مَعَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ النَّاسُ أَجْمَعِینَ (۴) تَحْتَ لِوَائِی یُنَادِی مُنَادٍ هَذَا الْفَضْلُ یَا ابْنَ أَبِی طَالِبٍ ثُمَّ نَزَلَ کِتَابُ اللَّهِ عَنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۵) وَ حَسِبُوا أَلَّا تَکُونَ فِتْنَهٌ فَعَمُوا وَ صَمُّوا(۶) أَیْ لَا یَکُونُ اخْتِبَارٌ وَ لَا یَمْتَحِنُهُمُ اللَّهُ بِأَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ فَعَمُوا وَ صَمُّوا حَیْثُ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ بَیْنَ أَظْهُرِهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَ صَمُّوا حِینَ قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَقَامَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِمْ فَعَمُوا وَ صَمُّوا فِیهِ حَتَّی السَّاعَهِ(۷).

۱- ۱. الصحاح ج ۵ ص ۱۸۳۲.

۲- ۲. فی المصدر: أن یعدل.

۳- ۳. القاموس المحیط ۱: ۱۸۰.

۴- ۴. المصدر: و الناس جمیعا.

۵- ۵. المصدر: ثم نزل کتاب اللّه یخبر عن أصحاب رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فقال اه.

۶- ۶. سوره المائده: ۷۱.

۷- ۷. تفسير القمّىّ: ۹۶۲ و ۱۶۳.

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: ابن مسعود گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله پس از بازگشت از حجّهٔ الوداع به من فرمود: ای پسر مسعود، اجل من نزدیک شده و خبر مرگم را به من داده‌اند، پس از من چه کسی را داری؟ پس شروع کردم به نام بردن یک یک مردان، که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله گریسته سپس فرمود: زنان داغدار به سوگت بنشینند، چرا علی بن ابی طالب را بر همه مقدّم نداشتی؟ ای پسر مسعود، چون روز قیامت فرا رسد، پرچم‌هایی برای این اُمّت برافراشته خواهد شد، نخستین این پرچم‌ها لوای اعظم من است که به همراه علی بن ابی طالب خواهد بود. و همه مردم زیر لوای من هستند، منادی ندا در دهد: ای پسر ابوطالب، فضیلت این است. سپس کتاب خدا درباره اصحاب رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله نازل گردد که «وَ حَسِبُواْ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُواْ وَ صَمُّواْ ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُواْ وَ صَمُّواْ»، - . مائده/ ۷۱ - {و پنداشتند کیفری در کار نیست. پس کور و کَر شدند. سپس خدا توبه آنان را پذیرفت. باز بسیاری از ایشان کور و کر شدند.} یعنی اینکه گمان کردند امتحانی نخواهند بود و خداوند آنان را به امیرالمؤمنین نخواهند آزمود. پس در حالی که رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله در میان ایشان بود «کور و کر شدند» و پس از وفات رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله، بعد از آنکه امیرالمؤمنین را بر ایشان گمارد نیز «کور و کر شدند» و تا این ساعت نیز درباره امیرالمؤمنین علیه السّلام کور و کر هستند. - . تفسیر قمی : ۱۶۳-۱۶۲ -

ص: ۳۴۵

**[ترجمه]

«۳»

فس، [تفسیر القمی] أَبِی عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ هَيْثَم عَنْ مَالِكِ بْنِ ضَمْرَةَ عَنْ أَبِی ذَرٍّ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ (۱) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَرِدُ عَلَيَّ أُمَّتِی يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى خَمْسِ رَايَاتٍ فَرَايَةٌ مَعَ عِجْلِ هَذِهِ الْأُمَّةِ فَأَسْأَلُهُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِی فَيَقُولُونَ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَحَرَّفْنَاهُ وَ نَبَذْنَاهُ وَرَاءَ ظُهُورِنَا وَ الْأَصْغَرُ(۲) فَعَادَيْنَاهُ وَ أَبْغَضْنَاهُ وَ ظَلَمْنَاهُ فَأَقُولُ رِدُوا إِلَى النَّارِ(۳) ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُكُمْ ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةٌ مَعَ فِرْعَوْنِ هَذِهِ الْأُمَّةِ فَأَقُولُ (۴) مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِی فَيَقُولُونَ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَحَرَّفْنَاهُ وَ مَزَّقْنَاهُ وَ خَالَفْنَاهُ وَ أَمَّا الْأَصْغَرُ فَعَادَيْنَاهُ وَ قَاتَلْنَا فَأَقُولُ رِدُوا إِلَى النَّارِ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُكُمْ ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةٌ مَعَ سَامِرِيِّ هَذِهِ الْأُمَّةِ فَأَقُولُ لَهُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِی فَيَقُولُنَّ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَعَصَيْنَاهُ وَ تَرَكْنَاهُ وَ أَمَّا الْأَصْغَرُ فَخَذَلْنَاهُ وَ ضَيَّعْنَاهُ (۵) فَأَقُولُ رِدُوا إِلَى النَّارِ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُكُمْ ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةُ ذِی الثُّدَيَّةِ مَعَ أَوَّلِ الْخَوَارِجِ وَ آخِرِهِمْ فَأَسْأَلُهُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِی فَيَقُولُونَ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَمَزَّقْنَاهُ وَ بَرِئْنَا مِنْهُ وَ أَمَّا الْأَصْغَرُ فَقَاتَلْنَاهُ وَ قَتَلْنَاهُ فَأَقُولُ رِدُوا إِلَى النَّارِ ظِمَاءً مُظْمَئِينَ مُسْوَدَّةً وُجُوهُكُمْ ثُمَّ تَرِدُ عَلَيَّ رَايَةٌ مَعَ إِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَ سَيِّدِ الْوَصِيِّينَ وَ قَائِدِ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِينَ وَ وَصِيِّ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَأَقُولُ لَهُمْ مَا ذَا فَعَلْتُمْ بِالثَّقَلَيْنِ مِنْ بَعْدِی فَيَقُولُونَ أَمَّا الْأَكْبَرُ فَاتَّبَعْنَاهُ وَ أَطَعْنَاهُ وَ أَمَّا الْأَصْغَرُ فَأَحْبَبْنَاهُ وَ وَالَيْنَا وَ وَازَرْنَا وَ نَصَرْنَا(۶) حَتَّى أُهْرِيقَتْ (۷) فِيهِمْ دِمَاؤُنَا فَأَقُولُ رِدُوا الْجَنَّةَ رِوَاءً مَرْوِيِّينَ مُبْيَضَّةً وُجُوهُكُمْ ثُمَّ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ إِلَى قَوْلِهِ فَفِی رَحْمَتِ اللَّهِ هُمْ فِيها

ص: ۳۴۶

۱- ۱. سوره آل عمران: ۱۰۶.
۲- ۲. فی المصدر: و أمّا الأصغر.
۳- ۳. فی المصدر: ردوا النار. و كذلک فيما يأتی.
۴- ۴. فی المصدر: فأقول لهم.
۵- ۵. فی المصدر بعد ذلک: و صنعنا به كل قبيح.
۶- ۶. فی المصدر بعد ذلک: فأحييناه و واليناه و وازرناه و نصرناه.
۷- ۷. أی صبت.

خالِدُونَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر علی بن ابراهیم: ابوذر گویـد: چون این آیه نازل شد: «یَوْمَ تَبْیَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ»، - . آل عمران/۱۰۶ - {[در آن] روزی که چهره هایی سپیـد، و چهره هایی سیاه گردد.} رسول خـدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: در روز قیامت اُمّت من بـا پنـج پرچم بر من وارد می‌شونـد: یـک پرچم همراه بـا گوسـاله این اُمّت، پس از ایشـان می‌پرسم: پس از من با ثقلین چه کردید؟ می گویند: اما ثقل اکبر، آن را پاره کردیم و پشت سر انداختیم، و با ثقل اصـغر به دشمنی برخاستیم، کینه او را به دل گرفته، به وی ستم کردیم؛ پس خواهم گفت: تشـنه و روسیاه به دوزخ باز گردید. سپس حاملان پرچم فرعون این اُمّت بر من وارد می‌شوند، پس می گویم: پس از من با ثقلین چه کردید؟ خواهند گفت: ثقل اکبر را سوزاندیم و پاره کردیم و خلاف آن عمل کردیم، اما ثقل اصـغر، با او به دشـمنی برخاسـته و جنگیـدیم. پس خواهم گفت: تشـنه و رو سیاه به دوزخ بروید. سـپس سـامری این اُمّت بـا پرچم بر من وارد می‌شود، پس به آن‌هـا می گویم: پس از من با ثقلین چه کردیـد؟ خواهنـد گفت: از ثقل اکبر سـرپیچی نموده آن را ترک نمودیم و ثقـل اصـغر را تنها گذاشـته، تباهش ساختیم؛ پس خواهم گفت: تشـنه و روسـیاه به آتش برویـد؛ سـپس پرچم «ذوالثدیـهٔ» به همراه خوارج از اولین تـا آخرین آن‌ها بر من وارد می‌شونـد؛ پس، از ایشان می‌پرسم: پس از من با ثقلین چه کردید؟ خواهند گفت: ثقل اکبر را پاره نموده از آن بیزاری جستیم اما ثقل اصـغر، با آن جنگیدیم و او را کشتیم؛ پس خواهم گفت: به دوزخ بروید، تشـنه و روسیاه؛ سـپس پرچمی به همراه امام پارسایان و سـرور اوصـیا و پیشوای دست و روی سپیـدان و وصـیّ رسـول ربّ العـالمین بر من وارد می‌شـود، پس به ایشـان خواهم گفت: بعـد از من بـا ثقلین چه کردیـد؟ خواهنـد گفت: امّـا ثقـل اکـبر، از آن پیروی نموده و اطـاعتش کردیم و امـا ثقـل اصـغر، مهرش را به دل گرفته، از او طرفـداری کرده و پشتیبانی نموده و نصـرتش دادیم تا اینکه خون‌های ما در رکاب او ریخته شد؛ پس خواهم گفت: به بهشـت بروید، سیراب و رو سپید. سپس رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله این آیه را تلاوت فرمود: «یوْمَ تَبْیَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ

فَأَمَّا الَّذِینَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَ کَفَرْتُم بَعْدَ إِیمَانِکُمْ فَذُوقُواْ الْعَذَابَ بِمَا کُنتُمْ تَکْفُرُونَ*وَ أَمَّا الَّذِینَ ابْیَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِی رَحْمَهِ اللَّهِ هُمْ فِیهَا خَالِدُونَ»، - . آل عمران/ ۱۰۷-۱۰۶ - {[در آن] روزی کـه چهره هـایی سپیـد، و چهره هـایی سـیاه گردد. اما سیاهرویان [به آنان گویند:] آیا بعد از ایمانتان کفر ورزیدید؟ پس به سزای آنکه کفر می ورزیدید [این] عذاب را بچشید. و اما سپیدرویان، همواره در رحمت خداوند جاویدانند.}

ص: ۳۴۶

**[ترجمه]

«۴»

شف، [کشف الیقین] مِنْ کِتَابِ کِفَایَهِ الطَّالِبِ یَرْفَعُهُ إِلَی أَبِی ذَرٍّ الْغِفَارِیِّ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله :یَرِدُ عَلَیَّ الْحَوْضَ رَایَهُ عَلِیٍّ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ وَ إِمَامِ الْمُتَّقِینَ وَ قَائِدِ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ فَأَقُومُ فَآخُذُ بِیَدِهِ فَیَبْیَضُّ وَجْهُهُ وَ وُجُوهُ أَصْحَابِهِ فَأَقُولُ مَا خَلَفْتُمُونِی فِی الثَّقَلَیْنِ بَعْدِی فَیَقُولُونَ تَبِعْنَا الْأَکْبَرَ وَ صَدَّقْنَاهُ وَ وَازَرْنَا الْأَصْغَرَ وَ نَصَرْنَاهُ وَ قَاتَلْنَا مَعَهُ فَأَقُولُ رِدُوا رِوَاءً مَرْوِیِّینَ فَیَشْرَبُونَ شَرْبَهً لَا یَظْمَئُونَ بَعْدَهَا أَبَداً وَجْهُ إِمَامِهِمْ کَالشَّمْسِ الطَّالِعَهِ وَ وُجُوهُهُمْ کَالْقَمَرِ لَیْلَهَ الْبَدْرِ أَوْ کَأَضْوَاءِ أَنْجُمٍ فِی السَّمَاءِ(۲).

**[ترجمه]کشف الیقین: از کتاب «کفایة الطالب» آن را به ابوذر غفاری - رضی الله عنه رساننده - گوید: رسول خدا صَلی الله علیهِ و آله فرمود: بر کنار حوض کوثر، پرچم علی امیرالمؤمنین و امام پارسایان و پیشوای دست و رو سپیدان وارد می‌شود، پس برخاسته، دستش را می‌گیرم؛ آن‌گاه چهره او و چهره یارانش سفید و درخشان می‌شود، سپس می‌گویم: پس از من با ثقلین چه کردید؟ خواهند گفت: از ثقل اکبر پیروی نموده و آن را تصدیق کردیم، و از ثقل اصغر پشتیبانی نموده، نصرتش دادیم و در رکابش جنگیدیم؛ پس خواهم گفت: سیراب برگردید، پس یک بار از آب کوثر می‌نوشند و پس از آن هرگز تشنه نخواهند شد، سیمای امامشان چون خورشید و رخسار خودشان چون ماه شب چهارده یا همچون نور ستارگان درخشان آسمان خواهد بود. - . تفسیر قمی: ۹۹ -

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

کلمه المصحّح

إلی هنا انتهی الجزء السابع و الثلاثون من کتاب بحار الأنوار من هذه الطبعه النفیسه و هو الجزء الثالث من المجلّد التاسع فی تاریخ أمیر المؤمنین صلوات اللّه علیه حسب تجزءه المصنّف أعلی اللّه مقامه یحوی زهاء ثلاثمائه حدیث فی سبعه أبواب غیر ما حوی من المباحث العلمیّه و الکلامیّه.

و لقد بذلنا الجهد عند طبعها فی التصحیح مقابله و بالغنا فی التحقیق مطالعه فخرج بعون اللّه و مشیّته نقیّاً من الأغلاط إلّا نزراً زهیداً زاغ عنه البصر و حسر عنه النظر.

اللّهم ما بنا من نعمه فمنک وحدک لا شریک لک فأتمم علینا نعمتک و آتنا ما وعدتنا علی رسلک إنّک لا تخلف المیعاد.

محمد باقر البهبودی.

من لجنه التحقیق و التصحیح لدار الکتب الإسلامیّه

ص: ۳۴۷

۱- ۱. تفسیر القمّیّ ۹۹ و الآیه فی سوره آل عمران: ۱۰۶.

۲- ۲. الیقین:

**[ترجمه]ص: ۳۴۷

**[ترجمه]

مراجع التصحيح و التخريج و التعليق

بسم اللّه الرحمن الرحيم

الحمد للّه ربّ العالمين و الصلاه و السلام على سيّدنا محمّد و آله الطاهرين و لعنه اللّه على أعدائهم أجمعين.

و بعد: فإنّ اللّه المنّان قد وفّقنا لتصحيح هذا الجزء و هو الجزء الثالث من أجزاء المجلّد التاسع من الأصل و الجزء السابع و الثلاثون حسب تجزءتنا من كتاب بحار الأنوار و تخريج أحاديثه و مقابلتها على ما بأيدينا من المصادر و بذلنا فى ذلك غايه جهدنا على ما يراه المطالع البصير و قد راجعنا فى تصحيح الكتاب و تحقيقه و مقابلته نسخاً مطبوعه إليك تفصيلها:

«۱»

النسخه المطبوعه بطهران فى سنه ۱۳۰۷ بأمر الواصل إلى رحمه اللّه و غفرانه الحاجّ محمّد حسن الشهير ب «كمپانىّ» و رمزنا إلى هذه النسخه ب (ك) و هى تزيد على جميع النسخ التى عندنا كما أشار إليه العلّامه الفقيد الحاجّ ميرزا محمّد القمىّ المتصدّى لتصحيحها فى خاتمه الكتاب، فجعلنا الزيادات التى وقفنا عليها بين معقوفين هكذا [...] و ربّما أشرنا إليها فى ذيل الصفحات.

«۲»

النسخه المطبوعه بتبريز فى سنه ۱۲۹۷ بأمر الفقيد السعيد الحاجّ إبراهيم التبريزىّ و رمزنا إليها ب (ت).

«۳»

نسخه كامله مخطوطه بخطّ النسخ الجيّد على قطع كبير تاريخ كتابتها ۱۲۸۰ و رمزنا إليها ب (م).

«۴»

نسخه مخطوطه أخرى بخطّ النسخ أيضاً على قطع كبير و قد سقط منها من أواسط الباب ۹۹: «باب زهده عليه السلام و تقواه» و رمزنا إليها ب (ح).

ص: ۳۴۸

«۵»

نسخه مخطوطه أخرى بخطّ النسخ أيضاً على قطع متوسط و هذه الأخيره أصحّها و أتقنها و فى هامش صحيفه منها خطّ المؤلّف قدسّ سرّه و تصريحه بسماعه إيّاها فى سنه ۱۱۰۹ و لكنّها أيضاً ناقصه من أواسط الباب ۹۷: «باب ما علّمه الرسول صّلى الّله عليه و آله عند وفاته» و رمزنا إليها ب (د).

و هـذه النسخ الثلاث المخطوطه لمكتبه العالم البارع الأسـتاذ السيّد جلال الدين الأرمويّ الشـهير بالمحدّث لا زال موفّقاً لمرضاه الّله.

ثمّ إنّه قـد اعتمـدنا فى تخريـج أحـاديث الكتـاب و ما نقله المصـنّف فى بياناته أو ما علّقناه و ذيّلناه على هـذه الكتب التى نسـرد أساميها:

«۱»

الأتقان للسيوطىّ طبعه مصر سنه ۱۳۷۰

«۲»

الإحتجاج للطبرسىّ طبعه النجف ۱۳۵۰

«۳»

إحقاق الحق و إزهاق الباطل طبعه إيران-

«۴»

الإختصاص للمفيد طبعه طهران طبعه إيران سنه ۱۳۷۹

«۵»

الأربعين فى أصول الدين للرازىّ طبعه حيدر آباد كن سنه ۱۳۵۳

«۶»

إرشاد القلوب للديلمىّ طبعه النجف-

«۷»

الإرشاد للشيخ المفيد طبعه: إيران ۱۳۷۷

«۸»

أساس البلاغه للزمخشریّ طبعه مصر سنه ۱۳۷۲

«۹»

أسباب النزول للواحدیّ طبعه مصر سنه ۱۳۱۵

«۱۰»

أسد الغابه للجزریّ طبعه إيران سنه-

«۱۱»

إعلام الوری للطبرسیّ طبعه إيران ۱۳۷۸

«۱۲»

إقبال الأعمال لابن طاوس طبعه إيران ۱۳۱۲.

«۱۳»

الأمالی للشيخ المفيد طبعه: النجف سنه ۱۳۵۱

«۱۴»

الأمالی للشيخ الصدوق طبعه: إيران ۱۳۰۰

«۱۵»

الأمالی للشيخ الطوسیّ طبعه: إيران ۱۳۱۳

«۱۶»

بشاره المصطفی طبعه النجف سنه ۱۳۶۹

«۱۷»

بصائر الدرجات للصفّار طبعه إيران ۱۲۸۵

«۱۸»

تاريخ الطبرىّ طبعه مصر سنه ۱۳۵۸

«۱۹»

تحف العقول لابن شعبه طبعه: إيران ۱۳۷۶

«۲۰»

التفسير المنسوب إلى الإمام العسكرىّ عليه السلام طبعه: إيران ۱۳۱۵

«۲۱»

تفسير البرهان للبحرانىّ طبعه إيران سنه ۱۳۷۵

«۲۲»

تفسير البيضاوىّ طبعه مصر سنه ۱۳۵۵

«۲۳»

تفسير التبيان للشيخ الطوسىّ طبعه إيران سنه ۱۳۶۵

«۲۴»

تفسير الدرّ المنثور للسيوطىّ طبعه إيران سنه ۱۳۷۷

«۲۵»

تفسير فرات الكوفىّ بالنجف-.

«۲۶»

تفسير القمىّ طبعه: إيران ۱۳۱۳

«۲۷»

تفسير الكشّاف للزمخشرىّ طبعه مصر سنه ۱۳۱۸

«۲۸»

تفسير مجمع البيان للطبرسىّ طبعه إيران سنه ۱۳۷۳

«۲۹»

تفسير مفاتيح الغيب للرازىّ طبعه مصر سنه ۱۳۰۸

«۳۰»

تفسير النيسابورىّ طبعه إيران سنه-

«۳۱»

تنبيه الخواطر و نزهه النواظر إيران سنه ۱۳۷۶

«۳۲»

تهذيب الأحكام طبعه إيران ۱۳۱۷

«۳۳»

التوحيد للصدوق طبعه: الهند ۱۳۲۱

«۳۴»

تيسير الوصول إلى جامع الأصول طبعه مصر سنه ۱۳۵۲

«۳۵»

ثواب الأعمال للصدوق طبعه إيران سنه ۱۳۷۵

«۳۶»

جامع الأخبار للصدوق طبعه إيران سنه ۱۳۵۴

«۳۷»

جامع الرواه للأردبيلى طبعه إيران سنه ۱۳۳۴

«۳۸»

الحجه على الذاهب إلى تكفير أبى طالب طبعه النجف سنه ۱۳۵۱

«۳۹»

الخرائج و الجرائح للراوندىّ طبعه: إيران ۱۳۰۱

«۴۰»

الخصال للصدوق طبعه: إيران ۱۳۰۲

ص: ۳۵۰

«۴۱»

الديوان المنسوب إلى أمير المؤمنين عليه السلام طبعه الهند سنه ۱۳۱۰

«۴۲»

الرجال للنجاشىّ طبعه الهند سنه ۱۳۱۷

«۴۳»

الرجال للكشىّ طبعه: الهند ۱۳۱۷

«۴۴»

الروضه فى الفضائل طبعه إيران ۱۳۲۱

«۴۵»

روضه الواعظين للفتّال طبعه إيران طبعه إيران سنه-

«۴۶»

سر العالمين للغزالى طبعه إيران سنه ۱۳۰۵

«۴۷»

سعد السعود لابن طاوس طبعه النجف سنه ۱۳۶۹

«۴۸»

الشافى للسيّد المرتضى طبعه إيران سنه ۱۳۱۰

«۴۹»

شرح نهج البلاغه لابن أبى الحديد طبعه بيروت سنه ۱۳۷۴

«۵۰»

صحاح اللغه للجوهرىّ طبعه إيران سنه-

«۵۱»

صحيح البخاریّ طبعه مصر سنه ۱۳۴۶

«۵۲»

صحيح مسلم طبعه الهند سنه ۱۳۳۴

«۵۳»

صحيفه الرضا عليه السلام طبعه إيران ۱۳۷۷

«۵۴»

الصواعق المحرقه لابن حجر طبعه مصر سنه ۱۳۷۵

«۵۵»

الطرائف للسيّد ابن طاوس طبعه إيران سنه ۱۳۰۲

«۵۶»

علل الشرائع للصدوق طبعه: إيران ۱۳۲۱

«۵۷»

العمده لابن بطريق طبعه إيران سنه ۱۳۰۹

«۵۸»

عمده الطالب فی أنساب آل أبی طالب طبعه الهند سنه ۱۳۱۸

«۵۹»

عيون الأخبار للصدوق طبعه: إيران ۱۳۱۸

«۶۰»

الغدير للعلامه الأمينیّ طبعه إيران سنه ۱۳۷۲

«۶۱»

الغیبه للشیخ الطوسیّ طبعه إیران سنه ۱۳۲۳

«۶۲»

الغیبه للنعمانیّ طبعه: إیران ۱۳۱۸

«۶۳»

الفائق للزمخشریّ طبعه مصر سنه ۱۳۶۴

«۶۴»

فتح الباری فی شرح البخاریّ طبعه مصر سنه ۱۳۰۱

«۶۵»

الفصول المختاره من العيون و المحاسن طبعه النجف سنه-

«۶۶»

الفصول المهمّه لابن الصباغ طبعه النجف سنه-

«۶۷»

فقه الرضا عليه السلام طبعه إيران سنه ۱۳۷۴

«۶۸»

القاموس المحيط للفيروز آبادیّ طبعه مصر سنه ۱۳۵۴

«۶۹»

قرب الأسناد للحميریّ طبعه إيران ۱۳۷۰

«۷۰»

الكافی للكلينیّ الاصول و الروضه طبعه إيران سنه ۱۳۷۵

«۷۱»

الكافی للكلينیّ الفروع طبعه إيران سنه ۱۳۱۲

«۷۲»

الكامل لابن الأثير طبعه مصر سنه ۱۳۱۲

«۷۳»

كامل الزيارات لابن قولويه طبعه النجف ۱۳۵۶.

«۷۴»

كتاب سليم بن قيس طبعه النجف سنه-

«۷۵»

كشف الحقّ للعلامه طبعه بغداد سنه ۱۳۴۴

«۷۶»

كشف الغمّه للإربلىّ طبعه إيران ۱۲۹۴

«۷۷»

كشف اليقين للعلّامه طبعه النجف ۱۳۷۱

«۷۸»

كمال الدين للصدوق طبعه إيران سنه ۱۳۰۱

«۷۹»

كنز الفوائد للكراجكىّ طبعه: إيران ۱۳۲۲

«۸۰»

الكنى و الألقاب للمحدث القمىّ طبعه النجف سنه ۱۳۷۶

«۸۱»

المحاسن للبرقى طبعه إيران سنه ۱۳۳۱

«۸۲»

المختصر للحسن بن سليمان الحلىّ طبعه النجف ۱۳۷۰

«۸۳»

مختصر بصائر الدرجات له أيضا طبعه النجف ۱۳۷۰

«۸۴»

مراصد الإطلاع طبعه مصر سنه ۱۳۱۳

«۸۵»

مشارق الأنوار للبرسی طبعه الهند سنه ۱۳۰۳

«۸۶»

مشکاه المصابیح طبعه الهند سنه ۱۳۰۰

«۸۷»

مصباح الکفعمیّ طبعه إیران سنه ۱۳۲۱

«۸۸»

مصباح المتهجّد للشیخ الطوسیّ طبعه إیران سنه ۱۳۳۸

ص: ۳۵۲

«۸۹»

مطالب السؤول لمحمّد بن طلحه الشافعیّ طبعه النجف سنه ۱۳۴۶

«۹۰»

معانی الأخبار للصدوق طبعه إیران سنه ۱۳۷۲

«۹۱»

المصباح المنیر للفیّومیّ طبعه مصر سنه ۱۳۰۵

«۹۲»

المفردات فی غریب القرآن للراغب الأصبهانیّ طبعه إیران سنه ۱۳۷۳

«۹۳»

مکارم الأخلاق للطبرسیّ طبعه إیران سنه ۱۳۷۶

«۹۴»

الملل و النحل للشهرستانیّ طبعه مصر سنه ۱۳۶۸

«۹۵»

مناقب آل أبی طالب لابن شهر آشوب طبعه إیران سنه ۱۳۱۳

«۹۶»

مناقب علی بن أبی طالب للخوارزمیّ طبعه إیران سنه ۱۳۱۳

«۹۷»

النهایه لابن الأثیر طبعه مصر سنه ۱۳۱۱

«۹۸»

نهج البلاغه للرضیّ و فی ذیله شرحه لابن (عبده)-

اليقين فى إمره أمير المؤمنين عليه السلام لابن طاوس طبعه النجف ۱۳۶۹

و قد اعتمدنا فى تعيين مواضع الآيات إلى المصحف الشريف الذى وفّق لطبعه المكتبه العلميّه الإسلاميّه فى شهر جمادى الأخرى ۱۳۷۷ ه

نسأل الله التوفيق لإنجاز هذا المشروع و نرجو من فضله أن يجعله ذخراً لنا ليوم تشخص فيه الأبصار. جمادى الثانيه ۱۳۸۰.

يحيى العابدى الزنجانى. السيد كاظم الموسوى المياموى.

ص: ۳۵۳

وفصل الخطاب واعين الحي الذي لا تنام وانتم حكماء الله وبكم حكم الله وبكم عرف حق الله
لا اله الا الله محمد رسول الله انتم نور الله من بين ايدينا ومن خلفنا انتم سنة الله التي
بها سبق القضاء يا امير المؤمنين انا لكم مسلم تسليما لا اشرك بالله شيئا ولا اتخذ
من دونه وليا الحمد لله الذي هداني بكم وما كنت لاهتدي لولا ان هداني الله الله
اكبر الله اكبر الحمد لله على ما هدانا ذكر الصلوة والدعاء على دكة القضاء ثم امض الى دكة
القضاء فصل عليها ركعتين تقرا فيهما بعد الحمد ما اردت فاذا فرغت منهما فسلمت وسبحت تسبيح الزهراء
عليها السلام وقل يا مالكي ومملكي ومتغمدي بالنعم الجسام من غير استحقاق وجهي خاضع لما تعلوه الاقدام
لجلال وجهك الكريم لا تجعل هذه الشدة ولا هذه المحنة متصلة باستيصال الشافة
وامنحني من فضلك ما لم تمنح به احدا من غير مسالة انت القديم الذي لم تزل ولا تزال صل
على محمد وال محمد واغفر لي وارحمني وزك عملي وبارك لي في اجلي واجعلني من عتقائك
وطلقائك من النار برحمتك يا ارحم الراحمين ذكر الصلوة والدعاء في بيت الطشت المتصل
بدكة القضاء تصلي هناك ركعتين فاذا سلمت وسبحت فقل اللهم اني ذخرت توحيدي اياك
ومعرفتي بك واخلاصي لك واقراري بربوبيتك وذخرت ولاية من انعمت علي بمعرفتهم
من بريتك محمد وعترته صلى الله عليهم ليوم فزعي اليك عاجلا واجلا وقد فزعت اليك واليهم
يا مولاي في هذا اليوم وفي موقفي هذا وسالتك ما زكى من نعمتك وازاحة ما اخشاه من
نقمتك والبركة فيما رزقتنيه وتحصين صدري من كل هم وجائحة ومعصية في ديني و
دنياي واخرتي يا ارحم الراحمين ذكر الصلوة والدعاء في وسط المسجد تصلي هناك ركعتين تقرا
في الاولى الحمد والصمد والثانية الحمد والكافرون فاذا سلمت وسبحت فقل اللهم انت السلام ومنك
السلام واليك يعود السلام ودارك دار السلام حينا ربنا منك بالسلام اللهم اني صليت
هذه الصلوة ابتغاء رحمتك ورضوانك ومغفرتك وتعظيما لمسجدك اللهم فصل على محمد
وال محمد وارفعها في عليين وتقبلها مني يا ارحم الراحمين ثم امض الى الاسطوانة السابعة
وقف عندها مستقبل القبلة وقل بسم الله وبالله وعلى ملة رسول الله صلى الله عليه وآله ولا اله الا الله محمد
رسول الله السلام على ابينا ادم وامنا حواء السلام على هابيل المقتول ظلما وعدوانا

وبكم وجب القضاء
اقول وجدت في بعض مؤلفات قدماء
اصحابنا ويستحب ان تصلي في بيت الطشت
وهو متصل بدكة
القضاء ركعتين فقد
روي عن ابي عبد الله عليه السلام ذلك فاذا
سلمت فقل وذكر الدعاء ثم قال
السيد رحمه الله

صوره فتوغرافيه من نسخه (ح) من الصحيفه التى فيها مفتتح هذا الجزء لخزانه الكتب العالم البارع السيّد جلال الدين الأُرمویّ المحدث.

**[ترجمه]ص: ٣٥٠

ص: ٣٥١

ص: ٣٥٢

ص: ٣٥٣

ص: ٣٥۴

**[ترجمه]

فهرس ما فی هذا الجزء من الأبواب

الموضوع/ الصفحه

ص: ٣۵۵

**[ترجمه]ص: ۳۵۵

**[ترجمه]

تعريف مركز

بسم الله الرحمن الرحيم

هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

الزمر: ۹

المقدمة:

تأسّس مركز القائمیة للدراسات الكمبيوترية فى أصفهان بإشراف آية الله الحاج السيد حسن فقيه الإمامى عام ۱۴۲۶ الهجرى فى المجالات الدينية والثقافية والعلمية معتمداً على النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائيين والمثقفين فى الجامعات والحوزات العلمية.

إجراءات المؤسسة:

نظراً لقلة المراكز القائمة بتوفير المصادر فى العلوم الإسلامية وتبعثرها فى أنحاء البلاد وصعوبة الحصول على مصادرها أحياناً، تهدف مؤسسة القائمية للدراسات الكمبيوترية فى أصفهان إلى التوفير الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلى الباحثين فى العلوم الإسلامية وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الكترونية من الكتب والمقالات العلمية والدراسات المفيدة وهى منظمة فى برامج إلكترونية وجاهزة فى مختلف اللغات عرضاً للباحثين والمثقفين والراغبين فيها.

وتحاول المؤسسة تقديم الخدمة معتمدة على النظرة العلمية البحتة البعيدة من التعصبات الشخصية والاجتماعية والسياسية والقومية وعلى أساس خطة تنوى تنظيم الأعمال والمنشورات الصادرة من جميع مراكز الشيعة.

الأهداف:

نشر الثقافة الإسلامية وتعاليم القرآن وآل بيت النبیّ عليهم السلام

تحفيز الناس خصوصا الشباب على دراسة أدقّ فى المسائل الدينية

تنزيل البرامج المفيدة فى الهواتف والحاسوبات واللابتوب

الخدمة للباحثين والمحققين فى الحوازت العلمية والجامعات

توسيع عام لفكرة المطالعة

تهميد الأرضية لتحريض المنشورات والكتّاب على تقديم آثارهم لتنظيمها فى ملفات الكترونية

السياسات:

مراعاة القوانين والعمل حسب المعايير القانونية

إنشاء العلاقات المترابطة مع المراكز المرتبطة

الاجتنباب عن الروتينية وتكرار المحاولات السابقة

العرض العلمى البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فی نشر المعلومات

من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولیهٔ العمل.

نشاطات المؤسسهٔ:

طبع الکتب والملزمات والدوريات

إقامهٔ المسابقات فی مطالعهٔ الکتب

إقامهٔ المعارض الالکترونیهٔ: المعارض الثلاثیهٔ الأبعاد، أفلام بانوراما فی الأمکنهٔ الدینیهٔ والسیاحیهٔ

إنتاج الأفلام الکرتونیهٔ والألعاب الکمبیوتریهٔ

افتتاح موقع القائمیهٔ الانترنتی بعنوان : www.ghaemiyeh.com

إنتاج الأفلام الثقافیهٔ وأقراص المحاضرات و...

الإطلاق والدعم العلمی لنظام استلام الأسئلهٔ والاستفسارات الدینیهٔ والأخلاقیهٔ والاعتقادیهٔ والردّ علیها

تصمیم الأجهزهٔ الخاصهٔ بالمحاسبهٔ، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ویب کیوسک kiosk، الرسالهٔ القصیرهٔ ((sms

إقامهٔ الدورات التعلیمیهٔ الالکترونیهٔ لعموم الناس

إقامهٔ الدورات الالکترونیهٔ لتدریب المعلمین

إنتاج آلاف برامج فی البحث والدراسهٔ وتطبیقها فی أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ویمکن تحمیلها علی ۸ أنظمهٔ؛

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

إعداد ۴ الأسواق الإلکترونیهٔ للکتاب علی موقع القائمیهٔ ویمکن تحمیلها علی الأنظمهٔ التالیهٔ

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

وتقدّم مجاناً فی الموقع بثلاث اللغات منها العربیهٔ والانجلیزیهٔ والفارسیهٔ

الکلمهٔ الأخیرهٔ

نتقدم بكلمة الشكر والتقدير إلى مكاتب مراجع التقليد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة في تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.

عنوان المكتب المركزي

أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده ای، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلي، الرقم ١٢٩، الطبقة الأولى.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir

البريد الالكتروني : Info@ghbook.ir

هاتف المكتب المركزي ٠٣١٣٤٤٩٠١٢٥

هاتف المكتب في طهران ٨٨٣١٨٧٢٢ ـ ٠٢١

قسم البيع ٠٩١٣٢٠٠٠١٠٩شؤون المستخدمين ٠٩١٣٢٠٠٠١٠٩.

مركز
القائمية
اصبهان
للبحوث والتحريات الكمبيوترية
للحصول على المكتبات الخاصه الاخرى
ارجعوا الى عنوان المــركز من فضلــكم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للايصاءِ من فضلكم
٠٩١٣ ٢٠٠٠ ١٠٩